

ORIGINEA ROMÎNILOR

DE

ALEXANDRU PHILIPPIDE

VOLUMUL ÎNȚIU

CE SPUN IZVOARELE ISTORICE

I A Ș I

TIPOGRAFIEA „VIAȚA ROMÎNEASCĂ” S. A.

1923.

2038

P R E F A Ț Ă

Asupra lucrării de față am de făcut, în prealabil, observațiile următoare.

1. N-am putut stăpîni decît o parte din materia și din literatura privitoare la chestiune, pentru că nu m-aș ajutat nici mintea nici mijloacele de informație. Dar prea multă (căci de *toată* nici vorbă nu poate fi) materie și literatură privitoare la o chestiune nu poate stăpîni nimeni, chiar atunci cînd are la îndămină puteri sufletești mari și biblioteci bogate (nu biblioteci ca a mea și a universității din Iași). În special, din cauza insuficienței puterilor mele, tot ce s-a scris, orî se va fi scris, asupra chestiunii în limbile ungurească, sîrbă, bulgară, cehă, polonă, rusească, orî în vreo limbă germană nordică, n-am putut consulta, cu excepție de dările de samă care s-aș făcut prin reviste germane orî în alte scrieri asupra cîtorva din lucrările scrise în vreuna din aceste limbi. În astfel de împrejurări, fiindcă activitatea extensivă mî a fost în mod necesar mărginită, o activitate intensivă mî-a fost impusă, și fiindcă din cele două mijloace de informație, izvoare de o parte, scrieri pe baza izvoarelor de altă parte, trebuiesc preferite izvoarele, le-am preferit și eu pe acestea, și fiindcă n-am putut stăpîni toate izvoarele, am dat toată atenția numai unora din ele, dar *toată* atenția. Care sînt acelea, găsesc de prisos să le înșir aici. Ele se vor vedea în cursul lucrării. (Atîta doar aș putea spune, că cel mai însemnat izvor, și cel mai nou totodată, l-am găsit în limba romînească). Într-un tablou înșă a parte dau întreaga bibliografie *consultată*. Fac aceasta pentru două motive, mai întîi pentru că să aibă cetitorul un punct de sprijin în caz cînd citația va fi cumva nepreciză (Vezi mai jos sub 6), și apoi pentru că *savantul* să-și dea socoteală de lipsurile bibliografice ale lucrării și eventual să le completeze. Această bibliografie înșă are defecte, căci pe de o parte articule de revistă, care mî-aș servit

mult, sînt adeseori citate numai cu numele revistei unde a n apărut, iar pe de alta scrieri care mi-a  servit foarte pu in (Pe Ovidius, de pildă, l-am consultat numai ca să controlez citatele lui Tomasehek) sînt notate a parte.

2. Dupăcum starea precară a bibliotecelor care mi-a  fost la dispoziție mi-a impus o restr ngere bibliografică, tot a a ea mi-a impus o utilizare a izvoarelor în edițiile nu cele mai bune.  n recensiea pe care o face K. Dieterich  n, *Byzantinische Zeitschrift*, XVI, pag. 324—328 c r ii *Geschichte des rum nischen Volkes* a lui N. Iorga, impută lui Iorga că n-a utilizat edițiile scriitorilor byzantini de De Boor, Reifferscheid, Heisenberg, mai ales pentru autori a a de importan i  i de des consulta i ca Theophylaktos Simokattes, Theophanes Confessor, Georgios Monachos, Anna Komnena, Georgios Akropolites. A a este, trebuie să consulte cineva edițiile lui de Boor, etc., dacă le are, mai ales că-s critice,  i încă mai ales că-s nouă. Dar dacă nu le are? Noi aici la Ia i avem pe scriitorii byzantini numai în edițiile de Paris, Venezia  i Bonn,  i c nd vine vremea lucrului, trebuie să se mulțamească cineva cu aceste edi ii, căci nu se poate opri pentru a aștepta edițiile cele mai proaspete (chiar dacă ar avea bani să le cumpere), între altele nu se poate opri, de pildă, pentru că dela un capăt la celălalt al p m ntului arde focul războiului  i c r i nu se mai trimet dela un loc la altul, ci numai tunuri  i carne pentru tunuri. Dar nu e totdeauna o nenorocire că n-are cineva la îndămină edițiile cele mai nouă.  n ce prive te în special pe scriitorii byzantini, eu posed  nt mpl tor ediția lui Georgios Monachus a lui De Boor,  i nu mi a servit la nimic mai bine dec t o ediție mai veche, iar pentru gre eala facut  de De Boor, că a v rit pe *torna*  n loc de *retorna*  n textul lui Theophylaktos  i pe *frater*  n loc de *fratre*  n textul lui Theophanes ve i lucrarea de fa     110 : dacă tot textul lui Theophylaktos  i al lui Theophanes este cu acela  discernămint constituit de De Boor, apoi n-am pierdut mult că nu m-am servit de edițiile acestui  nv  at. Dar oricum, edițiile critice, facute adecă pe baza   c t mai multe manuscripte ori pe baza tuturor manuscriptelor, a  un avantaj, chiar dacă textul e defectuos constituit de editor, pe acela anume că da  multe variante  i hot r asc v ista manuscriptelor, astfel că ajută la precizarea chestiunii, mai ales când

este vorba de lucruri mărunte, de cuvinte. De pildă numele thrac din Ovidius Ex Ponto IV, 10, ²³ (Vezi lucrarea de față § 159) este dat de Tomaschek ca *Piacches*. Eu bucu os aş fi făcut controlul într-o ediție unde să fie însemnate variantele din manuscrise, dar n-am avut la dispoziție decât edițiile Lemaire, Paris, 1822 și Merkel, Leipzig, 1911, și acolo variante nu sînt date, iar lectura este *Phyaces*. Se poate întîmpla ca *Piacches* să fie cuvîntul just, dar de unde pot ști? La ediția critică te ajută editorul cu hotărîrea lui, dacă se nimerește să aibă minte, apoi te ajută tu cît poți cu diferitele variante. Este prin urmare un neajuns că nu m-am servit totdeauna de edițiile cele mai bune. Am zis *totdeauna*, pentru că am avut și ediții bune la îndămină, și încă pentru izvoarele cele mai importante, anume edițiile Firmin Didot, dintre care unele, precum cea a lui Strabon făcută prin C. Müller, sînt cele mai bune posibile.

3. În recensia pe care o face Dieterich cărții lui Iorga *Geschichte des rumänischen Volkes* (Vezi mai sus sub 2) recensentul mai impută lui Iorga că pe Konstantinos Porphyrogenetos îl numește (à la franceza, Porphyrogénète) Porphyrogenetes, pe Akropolites îl numește Akropolitas, și pe Niketas Akominatos îl numește Choniates. Mărturisesc că din punctul acesta de vedere am procedat tot atît de neexact, ba și cu neconsecvență. E un obicei rău acesta, de a stilci numele proprii, obicei care a purces dela Grecii cei vechi și a continuat pînă la Francezii și Germanii de astăzi. Germanii numai relativ de curînd au început a reproduce exact ortografia numelor proprii personale antice (și nu din cale afară de exact, căci continuă de a latiniza numele proprii personale grecești și de a scrie Aeschylus în loc de Aischylos, etc.), și încă și pînă astăzi cărțile lor—chiar ale celor mai pedanți—sînt pline de Lucian, Pindar, Plutarch, Horaz, Virgil; iar Francezii scriu—și probabil au să scrie pînă la infinit—Eschyle și Plutarque și Horace și Stace, etc. Cum ni s-ar putea cere sistemă și consecvență din acest punct de vedere nouă istoricilor, care am avut și avem atîtea exemple rele supt ochi? Pentru aceia în lucrarea de față -os și -us, de pildă, dela terminațiile numelor proprii personale grecești se vor găsi alături, apoi Constantin cel născut în purpură va apărea ba ca Konstantinos Porphyrogenetos, ba ca Constantinus Porphyrogenitus, și

Anna, fata lui Alexios împăratul, va fi ba Komnena, ba Comnena, etc., iar pe Niketas (ori și Nicetas) Akominatos (ori și Acominatos) Choniates îl voi numi și eu adesea numai Niketas Choniates, după un obicei vechiu și înrădăcinat.

4. Mai rău stă încă lucrul cu numele de localități. Cel puțin pentru numele proprii personale are cineva un punct de sprijin în ortografia originalului, și oicît ar scri și ar pronunța Francezul de stilcît pe *Stace*, cunoaște cineva pe originalul Statius. Dar la numele de localități originalul e necunoscut, cel puțin aici în răsăritul Europei, căci acei care vorbesc de localitățile de pe aici ori au făcut hărțile geografice ale teritoriilor acestora sînt mai mult străini, mai ales Germani. Chiar localnicii, de pildă Romîni, dacă vorbesc de localitățile din propria lor țară, fac aceasta în așa chip, cu așa neprecizie scrisoare, încît de multe ori lectorul român însuș nu poate pricepe cum se pronunță în realitate numele cutăriei localități. Pentru aceia vreo consecvență în scrisul numelor de localități nu se poate pretinde dela omul de știință atunci cînd aceiaș localitate apare în diferite izvoare cu diferite ortografii. Trebuie să scrie și el cum găsese scris, ba într-un fel, ba în altul.

5. În general am păstrat ortografia etimologică a numelor etnice și topice antice : Hellada, Illyr, Scyth, Thrac, etc. Dar fără consecvență.

6. M-am servit de scurtări pentru a cita autorii numai cînd citațiile au trebuit să se repete des, astfel că ar fi fost în adevăr pierdere de vreme de a tot repeta titlul unei scrieri în întregime. Și se găsesc în această lucrare anumite capitole (XI-XV, XVII-XVIII), unde firea lucrurilor a cerut ca citațiile să se facă des. La aceste anumite capitole scurtările au devenit ceva necesar, și pentru aceia s-a dat cîteo listă a lor la începutul capitolului XI și capitolului XVII. O altă serie de scurtări, de altă natură, a devenit necesară prin înprejurarea că notele pe care le fac în capitolul III au trebuit să fie foarte des citate în cursul lucrării, mai ales în capitolul IV. S-a impus, deci, prin forța lucrurilor întrebuintarea de scurtări. În general însă evit scurtările pentru a cita lucrările autorilor. Și dacă cumva le întrebuintez, explicarea lor este dată, în afară de începuturile capitolelor XI și XVII la tabelul bibliografic.

Tot așa evit scurtările de orice altă natură, și dacă întrebuițez vreo cîteva, pe unele de nevoie, pentru că cuvintele respective se repetă prea des, pe altele din deprindere rea, explicarea lor o dau supt o rubrică a parte mai jos. Unele care-mi vor fi scăpat din vedere se înțeleg lesne fără nicio explicare.

7. Bucățile citate din autori le dau în traducere romînească, afară de cele franceze, pe care le las de cele mai multe ori în limba de origine. Cuvintele citate din dicționare le dau cu traducerea din dicționarele respective, numai rar adaug traducerea romînească.

8. Prin *pagina paris*. dela citațiile din scriitorii byzantinî ediția Bonn însemnez cifrele marginale, care reprezintă de cele mai multe ori paginile ediției din Paris. Pentru comoditate am păstrat această numire de *pagina paris*. chiar acolo unde, ca la Constantin Porphyrogenetos, cifrele marginale reprezintă în ediția Bonn paginile unei alte ediții vechi. Acest lucru l-am făcut, pentru că ediția din Paris a servit de obicei acelor care au scris până astăzi asupra Romînilor, și pentru că cu acele cifre marginale cineva poate găsi locul citat în oricare ediție a scriitorilor byzantinî. Cînd a fost posibil, am citat cărțile și capitolele.

9. Cronologia e probabil pe ici pe colea greșită, cu un an sau doi în plus ori în minus.

10. Pozițiile geografice sînt date avîndu-se în vedere statele de dinainte de războiul din 1914.

11. Ortografia cuvintelor romînești discutate este cea obișnuită romînească. De ortografia fonetică specială mă servesc numai cînd este vorba de multă precizie. Pentru aceia adeseori scrisoarea obișnuită romînească și cea preciză fonetică se găsesc în unul și acelaș cuvînt, astfel că preciz fonetic este scris numai sunetul de care este în special vorba, de pildă *iciôr* (=cu ortografia comună romînească *cicîôr*, cu ortografia preciză fonetică *čičôr*). Observații asupra ortografiei comune romînești și a celei fonetice se găsesc mai jos într-un tabloù a parte.

Alexandru Philippide

Iași, Septembrie 1923.

Ortografia comună românească

- *ȝ* final după o consoanantă înseamnă că consoananta este mulată ori palatală : *anȝ* = *an* , *ochȝ* = *ochi* .

- *ũ* final după o consoanantă înseamnă că consoananta este rotunzită : macedoromîn *a'ũ* = *a'* .

- *ĩũ* final după o consoanantă înseamnă că consoananta este mulată (ori palatală) și rotunzită : *cuptóriũ* = *kuptor* , *mușchiũ* = *mușk* .

c + *e* , *ĩ* = *č* + *e* , *i* : *cer* = *čer* , *cîne* = *čine* .

čĩ ori *ce* + *a* , *o* , *u* = *č* + *a* , *o* , *u* : *čloc* = *čok* , *ciũmă* = *čúmă* , *ceas* = *čas* .

ch + *e* , *ĩ* = *k* + *e* , *i* : *chel* = *kel* , *chip* = *kíp* .

g + *e* , *ĩ* = *ǵ* + *e* , *i* : *gem* = *ǵem* , *gínere* = *ǵínere* .

ǵĩ ori *ge* + *a* , *o* , *u* = *ǵ* + *a* , *o* , *u* : *ǵiol* = *ǵol* , *ǵiubeá* = *ǵuběá* , *ǵeánă* = *ǵánă* .

gh + *e* , *ĩ* = *ǵ* + *e* , *i* : *ghem* = *ǵem* , *ghimpe* = *ǵimpe* .

j = *ž* : *jug* = *žug* .

ș = *š* : *șepte* = *šepte* .

ț = *ts* (africată) : *țap* = *tsap* .

Valoarea celorlalte caractere din ortografia comună românească se înțelege dela sine.

Ortografia fonetică

◌ , ◌ mică roțiță pusă dedesuptul caracterului înseamnă rotundirea sunetului : *ɑ* = *a* rotunzit , *ẽ* = *e* rotunzit = *ö* (De acest caracter din urmă , *ö* , mă servesc de obicei) , *ĩ* = *i* rotunzit = *ü* (De acest caracter din urmă , *ü* , mă servesc de obicei) , *p* = *p* rotunzit , *ť* = *t* rotunzit , *ñ* = *n* rotunzit , *š* = *s* rotunzit , etc.

◌ , un punct pus dedesuptul caracterului care simbolizează o vocală înseamnă că vocala e închisă : *ẽ* = *e* închis , etc.

◌ , un cîrlig rotund pus dedesuptul caracterului care simbolizează o vocală înseamnă că vocala e deschisă : *ɛ* = *e* deschis , etc.

◌ , un semicerc pus deasupra caracterului care simbolizează o vocală înseamnă mai multe lucruri : *α*) înseamnă că vocala e consoanantă : *lěágă* , *pîátră* , *rőúă* , *dóúă* , *nói* , *bóu* . *β*) înseamnă că vocala e scurtă : latin *gẽmo* . *γ*) Pus

deasupra lui *a* (*ă*) simbolizează sunetul *o* nerotunzit. — Echivocul nu-î mare, pentru că împrejurările în care semnul $\sim$ apare în unul din serviciile de sub α, β, γ sînt de așa natură, încît lesne se poate pricepe despre ce este vorba. În serviciul anume de sub β vocala prevăzută cu semnul $\sim$ apare între consonante propriu zise, între sunete cu mai mică plenitudine decît vocala, pelingă care această din urmă nu poate fi consonantă: se înțelege dela sine că într-un exemplu ca *gěmo ă* nu poate însemna pe *e* consonant, ci numai decît pe *e* scurt. La acestea se adaugă faptul că de cele mai multe ori vocalele cu semnul scurtării $\sim$ sînt prevăzute cu accent și oricine poate pricepe că *ě* din *gěmɔ*, de pildă, nu poate să fi însemnînd un *e* consonant, căci doar firea consonantei tocmai în aceia stă că n-are accentul silabei. Acolo unde vreun echivoc poate avea ființă spun de altfel în mod expres că vocala e consonantă ori că vocala e scurtă. În ce privește caracterul *ă*, echivocul cum că ar putea fi vorba despre *a* consonant este exclus, pentru că *a* este cel mai plin din toate sunetele și nu poate fi consonant nici odată; iar despre *a* scurt dacă este cumva vorba vreodată, se spune atunci în mod expres că *a* e scurt, fără să se întrebuițeze caracterul *ă*, ori acel *ă* scurt e notat în vreun cuvînt latinesc, unde nu și-ar putea nimeni închipui pe *o* nerotunzit.

$\bar{}$, o linioară pusă deasupra caracterului înseamnă că sunetul este lung: $\bar{e} = e$ lung, etc. Dintre consonante numai la *r* se arată uneori lungimea în acest chip ($\bar{r}$), și anume nu numai lungimea lui *r*, ci și puternicul lui tril. Lungimea consonantelor se arată prin dublarea caracterului: *pp*, *tt*, *ll*, *rr*, etc.

$\sim$, un circumflex grec pus deasupra caracterului care simbolizează o vocală înseamnă că vocala este nazală: $\tilde{a} = a$ nazal, etc.

' , un accent ascuțit pus deasupra ori alături sus la dreapta caracterului care simbolizează o consonantă înseamnă:
 a) Că sunetul este mulat, dacă e articulat cu limba anterioară: *s', š, z, ž, t', d', n, r' l. β* b) Că sunetul este palatal (articulat la palatul tare), dacă e articulat cu limba posterioară: *h' r' k' g'.* γ) Că la articularea sunetului limba se găsește sincronie în poziția lui *i*, dacă sunetul e articulat cu buzele ori cu buza inferioară și dinții superiori: *f', t',*

$\check{a} = o$ nerotunzit. Vezi § 236.

$\hat{t} = u$ nerotunzit. Vezi § 236.

$\check{o} = e$ rotunzit.

$\check{u} = i$ rotunzit.

$\varnothing =$ vocala produsă cu limba în stare de repaos.

$h =$ spiranta palatală afonă (Limba posterioară articulează la palatul tare).

$h =$ spiranta guturală (velară) afonă (Limba posterioară articulează la palatul moale).

$\gamma' = h$.

$\gamma = h$.

$\gamma' =$ spiranta palatală fonică (Limba posterioară articulează la palatul tare).

$\gamma =$ spiranta guturală (velară) fonică (Limba posterioară articulează la palatul moale).

^{a} , spiritus asper grec pus sus la stînga vocalei=spiranta laringală afonă.

$\check{s} =$ spiranta șuerătoare afonă simbolizată în ortografia germană prin *sch*, în cea franceză prin *ch*, dintr-un cuvînt ca francezul *chapeau*.

$\check{z} =$ spiranta șuerătoare fonică simbolizată în ortografia franceză prin *j* dintr-un cuvînt ca *jamais*.

$w =$ spiranta bilabială fonică.

$\vartheta =$ spiranta dentală afonă=neogrec ϑ , englez *th* într-un cuvînt ca *think*.

$\eth =$ spiranta dentală fonică=neogrec $\eth$, englez *th* într-un cuvînt ca *that*.

$k =$ exploziva palatală afonă (Limba posterioară articulează la palatul tare).

$k =$ exploziva guturală (velară) afonă (Limba posterioară articulează la palatul moale).

$\acute{g} =$ exploziva palatală fonică (Limba posterioară articulează la palatul tare).

$g =$ exploziva guturală (velară) fonică (Limba posterioară articulează la palatul moale).

$\check{c} =$ africată *tš*. *)

*) Părerea unora—între alții a lui Bartoli, *Das Dalmatische*, II, 315 (Pentru ceilalți vezi la acest loc din Bartoli)—cum că africaturele *tš*, *dž*, *ts*, *dz*, *ts'*, *dž'* ar fi sunete unitare, iar nu compuse dintr-o explozivă și spiranta omorgană, provine, cred, dela o neînțelegere. Cei care anume susțin unitatea sunetelor acestora pronunță probabil cele două elemente, unul exploziv și celălalt

ǵ = africata *dž*,

ǧ = africata *ts*

Africatele *dz*, *tʃ*, *dž* nu le scriu prin anumite caractere, ci analizate în elementele lor constitutive.

Fiindcă este o imposibilitate fiziologică de a articula spirante și explozive guturale (velare) imediat înainte de vocalele palatale (Limba posterioară articulează la palatul tare) *e*, *i*, *ö*, *ü*, caracterele *h*, *ɣ*, *ɣ*, *k* fac serviciu și de *h'*, *ɣ'*, *ɣ'*, *k'* înainte de *e*, *i*, *ö*, *ü*: *her* ori *ɣer*, *ɣin*, *kip* se înțelege dela sine că se pronunță *h'er* ori *ɣ'er*, *ɣ'in*, *k'ip*. Numai pentru *ǵ* am păstrat totdeauna notarea înainte de vocalele palatale, pentru că scrierea *ge*, *gi* ar deveni echivocă prin confuzia cu ortografia comună românească și cetitorul ar putea greși să cetească *ǵe*, *ǵi* în loc de *ǵe*, *ǵi*.

altul în întregimea lor, astfel ca după o completă explozivă, și după ce limba percurge spațiul obişnuit pentru a trece la spiranta următoare, să se producă spiranta. În asemenea împrejurări, fireşte, grupurile *ts*, *dž*, *ts*, *dz*, *tʃ*, *dž* apar cu așa remarcabile deosebiri de timbru faţă de africatele *tʃ*, *dž*, *ts*, *dz*, *tʃ*, *dž*, încât hotărîrea că aceste din urmă n-ar fi sunete duble, compuse din *t*+*ʃ*, etc., este îndreptăţită. Dar africata nu e numai un grup de sunete, ci e un grup de sunete de un anumit fel. Pentru a-rea doar și foneticii au găsit de cuviință să-i dea un anumit nume, *affricata*. Primul element constitutiv al africatei, exploziva, este mai întîiu un sunet *redus*, și nu este identic cu același explozivă din alt grup de sunete, cum ar fi, de pildă, cînd exploziva ar fi urmată de o vocală, ori chiar de spiranta respectivă, dar așa fel că să fie exploziva pronunțată *neredusă* și pe îndelele; iar reducerea are loc anume nu din punct de vedere al mărimii spațiului pe care se face închiderea, ci din acel al forței și deplinătății închiderii (forța și deplinătatea sînt minime): exploziva nu-i, ca să vorbim în termenii lui Rousselot, o *occlusivă*, ci o *miocclusivă* (Rousselot, Principes de phonétique expérimentale, Paris, 1897—1909, pag. 582). Apoi locul unde se produce exploziva nu este acela unde se produce ea atunci cînd se găsește în alt grup de sunete decît grupul africatei: în grupul *tʃ*, de pildă, cînd el nu constituie africată, exploziva *t* se produce în alt loc decît în grupul *tʃ*, cînd el constituie africată, în africata *tʃ* anume *t* este un *t* special din punct de vedere al locului și tot odată cel mai omorgan posibil al lui *ʃ* următor, care și acesta e un *ʃ* special. Apoi, după ce explozia are loc, limba nu se scoboară spre starea de repaos pentru a articula după acela spiranta următoare, ea nu străbate în orice caz, pentru a trece dela articularea explozivei la aceea a spirantei, drumul pe care-l străbate atunci cînd nu se produce africată; limbă, după producerea ex-

La fixarea acestei ortografii fonetice și la notițiile pe care le-am dat mai sus asupra ei am avut în vedere limba românească, a cărei bază de articulare, ca și aceea a limbii germane (și probabil a celor mai multe limbi europene), este cea *înaintată* (Vîrfurile limbii în stare de repaos se găsește dedesuptul alveolelor dinților inferiori), și la care limba articulează nu în linie verticală spre părțile corespondente ale palatului, ci în raze, astfel că de pildă vocalele *e, i*, spirantele *h, γ*, explozivele *k, g* sînt articulate cu limba *posterioară* la palatul tare. Aceasta o spun mai ales cu privire la faptul—enorm în a lui absurditate—că unii au început să vorbească de sunetele românești după normele stabilite de Jespersen pentru limbile nordice și pentru cea engleză, unde poziția de repaos a limbii e cu totul alta, iar

ploziei se deplasează numai atît, cît îi trebuie pentru a produce imediat cea mai omorgană spirantă posibilă, astfel că nici spiranta dintr-o africată nu este aceeași cu spiranta pe care o produce cineva în alt grup de sunete, ori chiar în grupul africatei atunci cînd acest grup nu constituie o africată. De altfel poziția dintr-o explozivă și din spiranta omorgană a africatei este lesne de constatat. Cînd vrei să pronunți lung o africată, lungirea are loc întotdeauna ca la explozive, în felul acela anume că prelungești momentul *ploziv*, care la africatele afone *tʃ, ts, tɕ* nu se aude de fel, așa după cum nu se aude momentul ploziv al unui *t* oarecare, iar la africatele fonice *dʒ, dz, dʒ* este constituit de așa numitul *Blählaut*, după cum el e constituit de *Blählaut* la un *d* oarecare. Este evident de aici că prima parte a africatelor *tʃ, ts, tɕ, dʒ, dz, dʒ* trebuie să fie o explozivă; și că această explozivă este *t* la cele afone, *d* la cele fonice, se constată nu numai prin simțul nervilor din limbă, dar și prin *Blählaut*, care este exact același ca *Blählaut* al lui *d*. Apoi, dacă vrei, nu să lungi, ci să prelungești o africată odată produsă, nu vei reuși să capeți un sunet cu timbrul africatei decît numai un moment, numai în timpul extrem de scurt inițial, încolo vei căpa la nesfîrșit o spirantă, și anume la *tʃ* un *ʃ*, la *ts* un *s*, la *tɕ* un *ɕ*, la *dʒ* un *ʒ*, la *dz* un *z*, la *dʒ* un *ʒ*, dar nu spirantele *ʃ, s, ɕ, ʒ, z, ʒ* obișnuite, ci altele, foarte remarcabil altele. Pe aceste spirante *remarcabil altele* Rousselot, care și el aparține la acei care consideră africatele ca sunete unitare, le consideră (Principes, pag. 618–628) ca constituind momentul exploziv al unei *miocclusive*. Acest moment exploziv însă, după propria mărturisire a lui Rousselot, seamănă foarte mult cu o spirantă, astfel că, ori vei zice că cutare sunet e o miocclusivă, a cărei explozie seamănă foarte mult cu o spirantă, ori că vei zice că cutare sunet e o miocclusivă care sfîrșește într-o spirantă, e tot acela.

articularea limbii față cu palatul se face în linie verticală.

În această ortografie fonetică, schițată mai sus, am transcris ortografia fonetică a altora, astfel că :

$\tilde{a} = \hat{a}$ Popovici	$\gamma' = j$ Weigand
$\tilde{a} = \hat{a}$ Weigand	$\gamma' = v$ Papahagi
$\hat{i} = u$ Weigand	$\gamma' = y$ Weigand
$\tilde{u} = \hat{e}$ Weigand	$\mathfrak{s} = s'$ Weigand
$\hat{i} = \hat{i}$ Weigand	$\mathfrak{z} = \mathfrak{z}$ Weigand
$ea = \hat{e}$ Weigand	$ts' \text{ (africata)} = \hat{c}$ Popovici
$\hat{o}a = \hat{o}$ Weigand	$dz \text{ (africata)} = \hat{d}$ Papahagi
	$d\mathfrak{z} \text{ (africata)} = \hat{u}$ Popovici

Scurtări și semne

Nota A ori N A = Notă la Appianos. Vezi § 50.

Nota C ori N C = Notă la Cassius Dio. Vezi § 53.

Nota H ori N H = Notă la Herodotos. Vezi § 48.

Nota P ori N P = Notă la Polybios. Vezi § 49.

Nota Pt ori N Pt = Notă la Ptolemaeos. Vezi § 52.

Nota S ori N S = Notă la Strabon. Vezi § 51.

C urmat numai de cifră latină = Table cerate în C. I. L. III.

dipl. ori diploma = Privilegia militum veteranorum-que de civitate et connubio în C. I. L. III.

ad. = adiectiv.

b. = bărbat.

f. = feminin ori fimee.

m. = masculin.

p. = persoană.

pl. = plural.

s. = substantiv ori singular.

$x < y$ = din x a provenit y. Să se bage de samă cu privire la acest semn, $<$ ori $>$, că eu îl întrebunțez cu alt înțeles decît cum este el întrebunțat de obicei. De obicei anume elementul care derivă din altul este pus la capătul cel ascuțit, și semnul $<$ este înțeles oarecum ca o săgeată. Eu nu-l înțeleg ca o săgeată, ci ca o dezvoltare dintr-un punct.

Pentru alte scurtări vezi la începuturile capitolelor XI, XVII, și la tabloul bibliografic.

Cu semnele „ . . . ” se reproduc exact vorbele citate din vreun autor.

Cu semnele ‘ . . . ’ se dă numai înțelesul celor spuse de vreun autor.

În parantezul (. . .) se pun vorbele autorului citat. Acolo unde însă din autorul citat se pune la începutul parantezelui cuvântul de limbă străină, de pildă grec, restul vorbelor din parantez aparțin mie.

În parantezul [. . .] se pun observațiile mele.

BIBLIOGRAFIE

Aelius Spartianus, în H. A. (Scriptores historiae augustae).

V. Alexandri, Opere complete, Teatru, București, 1875.

V. Alexandri, Poezii populare ale Românilor, București, 1866.

Ammianus Marcellinus=Ammanus.

Ioan G. Andrieșescu, Contribuție la Dacia înainte de Romani, Iași, 1912.

Anna Komnena, ediția Bonn.

Anonymi Belae regis notarii Historia hungarica (Gesta Hungarorum), în I. G. Schwandtner, Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini, Vindobonae, 1766-1768, volumul I.

Appendix Probi, în Keil Grammatici latini IV.

Appianus, ed. Firmin Didot, Paris, 1877=A. În spécial A=Appianus De rebus illyricis.

Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt.

Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, herausgegeben von Eduard Wölfflin, Leipzig, 1884—1909=Wölfflin's Archiv.

Archiv für slavische Philologie, Berlin, Weidmann.

Arhiva, organul societății științifice și literare din Iași.= Arhiva Iași.

Max Auerbach, Die Verbalpräfixe im Dakorumäuischen, în Weigand's XIX—XX Jahresbericht.

- E. Bacinschi, Ein mazedorumänischer Ausläufer des altslavischen *dativus absolutus*, in *Zeitschrift für romanische Philologie* XXXVII, 611 sqq.
- Ernst Bacmeister, Die Kasusbildung des Singular im Rumänischen, in *Weigand's IV Jahresbericht* 1 sqq.
- H. Barić, Albanorumänische Studien, I Theil, Sarajevo, 1919=Barić.
- M. G. Bartoli, Alle fonti del neolatino, in *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*, Trieste, 1910, pag. 889 sqq.
- M. G. Bartoli, Dalmazia e Albania, relazione sul quinquennio 1905—1910, in *Revue de dialectologie romane*, tome II, pag. 456 sqq.=Bartoli D. A.
- M. G. Bartoli, Das Dalmatische, Wien, 1906 (Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung, IV, V)=Bartoli D.
- M. G. Bartoli, Note dalmatiche, in *Zeitschrift für romanische Philologie*, XXXII.=Bartoli N.
- Bausteine zur romanischen Philologie, Festgabe für Adolfo Mussafia, Halle a. S. 1905.
- Ilie Bărbulescu, Inceputurile scrierii cirilice în Dacia traiană, in *Arhiva Iași*, April 1922, pag. 161 sqq.
- Ilie Bărbulescu, Originea celor mai vechi cuvinte și instituții slave ale Românilor, in *Arhiva Iași*, Ianuar 1922, pag. 1 sqq.
- Ilie Bărbulescu, Problemele capitale ale slavisticii la Români, Iași, 1906.
- D. P. Barcianu, Wörterbuch der rumänischen und deutschen Sprache, I Teil, Rumänisch-deutsch, IV Auflage, Hermannstadt, 1910.
- Theodor Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft, München, 1869.
- Iosephus Benkö, Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae principatus, Vindobonae, 1778.
- Erich Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1908.
- Giulio Bertoni, Programma di filologia romanza come scienza idealistica, Ginevra, 1923.
- I. G. Bibicescu, Poezii populare din Transilvania, București, 1893.
- Biblia, București, 1688.

- H. I. Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich*, Graz, 1877.
- August. Boeckh, *Corpus inscriptionum graecarum*, Berlin, 1828—1859.
- N. A. Bogdan, *Orașul Iași odinioară și astăzi*, Iași, 1904.
- V. Bologa, *Monografia școalei civile de fete din Sibiu, Sibiu*, 1911.
- Otto Bremer, *Deutsche Phonetik*, Leipzig, 1893.
- Karl Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, I ediție, Berlin, 1886-1893.
- Karl Brugmann, *Griechische Grammatik*, în *Iwan Müller's Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft II*, ed. II, München, 1890.
- Buletinul comisiunii monumentelor istorice, București.=
B. c. m. i.
- Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine, Bucarest.
- Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, București.
- Augustin Bunea, *Stăpîniî țării Oltului*, București, 1910. Discurs de recepțiune la Academia Română.
- V. Burlă, *Dr Paul Hunfalvy și teoria lui Roesler*, în *Revista Tocilescu*, II, pag. 283 sqq. III, 89 sqq.
- V. Burlă, *Studii filologice*, Iași, 1880.
- Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în *Weigand's VI Jahresbericht*, pag. 174 sqq.=Byhan.
- Byzantinische Zeitschrift, Leipzig, B. G. Teubner.
- Caesar, *De bello gallico*.
- I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907.
- I. A. Candrea-Hecht, *Les éléments latins de la langue roumaine, le consonantisme*, Paris, 1902.
- I. A. Candrea, *Ov. Densușianu, Th. D. Speranță, Graiul nostru, texte din toate părțile locuite de Romîni*, București, 1906-1908.
- Constantin Cantacuzino, *Operele*, publicate de N. Iorga, București, 1901.
- Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902.
- Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii Romîno-Moldo-Vlahilor*, București, 1901. Ediția Academiei Romîne.
- Th. Capidan, *Die nominalen Suffixe im Aromunischen*, în

- Th. Capidan, Flexion des Substantivs nnd Verbums im Codex Dimonie, în Weigand 's XII Jahresbericht, pag. 179 sqq.
- Th. Capidan, Raportnrile albano-romîne, Cluj, 1922, în Dacoromania, annl II, 1922, pag. 443-554.=Capidan.
- Cassiodorns, Chronica, ed. Mommsen în Monnmenta Germaniae historica, Auctores antiquissimi, tom. XI, pars I, Berlin, 1893.
- Cassins Dio, Hambnrg, 1750.=C.
- Christophorides, Λεξικὸν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης, ἐν Ἀθήναις, 1904.
- A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane, I Eléments latins, Francfort a. M. 1870, II Eléments slaves, magyars, tures, grecs-moderne et albanais, Francfort a. M. 1879.=Cihac.
- Tim. Ciparîn, Gramatica limbii romîne, Bucnrești, 1869-1877
- Tim. Cipariu, Principii de limbă și de scriptnră, Blaș, 1866
- Codex Dimonie, în Weigand 's IV, V, VI Jahresberichte=C. D.
- Codicele voronețean, Cernănți, 1885, ediția Academiei Romîne=Praxiul dela Voroneț.
- Colmna lui Traian, revistă, director B. P. Hasdeu, Bn-cnrești.
- Constantin Căpitannl, Istoriile domnilor țării romînești, în Magazinul istoric tomnrile I, II.
- Constantinus Porphyrogenetns, ediția Bonn.
- Contemporannl, revistă științifică și literară, Iași, 1882-1889.
- Convorbiri Literare, revistă, Bncnrești.
- Coresi, Psaltirea, Sas-Săbeș, 1577, ediția Academiei Romîne (prin B. P. Hasden), Bncnrești, 1881.
- Corpnus glossariornm latinorum, Lipsiae, 1888--1903.
- Corpus inscriptionnm latinarnm consilio et auctoritate academiae litterarnm regiae borussicae editnm, Berlin=C. I. L.
- Miron Costin, Cartea pentru descălecatul dintiū al țării Moldovei și neamnlui moldovenesc, în Letopisețe Coghălniceann ediția II, tomnl I.
- Miron Costin, Cronica țării Moldovei și a Munteniei [recte moldovenești și muntenești], în Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor pnblcate de I. Bogdan.
- Miron Costin, De neamnl Moldovenilor, din ce țară au ăsit strămoșii lor [=Miron Costin, Cartea pentru descălecatul dintiū al țării Moldovei și neamnlui moldovenesc.

- Vezi mai sus], ediție de C. Giurescu, București, 1914.
- Miron Costin, Descrierea țării Moldovei [recte *moldovenesti*] în versuri, în Miron Costin Opere complete ediția V. A. Ureche, tom II, pag. 75 sqq.
- Miron Costin, Despre poporul Moldovei și al Țării românești, în B. P. Hasdeu, Arhiva istorică a României, tomul I, pag. 159 sqq.
- Miron Costin, Opere complete, ediție de V. A. Ureche, București, 1886—1888.
- Neculai Costin, Cartea pentru descălecatul dintiiu al țării Moldovei și neamului moldovenesc, în Letopisețe Cogălniceanu ediția II, tomul I.
- Cronica pe scurt a Românilor [Autorul ar fi Constantin Cantacuzino după Iorga, Operele lui Constantin Cantacuzino], în Letopisețe Cogălniceanu ediția II, tomul I.
- Cronici inedite, atingătoare de istoria Românilor, adunate și publicate cu traduceri și adnotațiuni de I. Bogdan, București, 1895.
- Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei, a doua ediție, de Mihail Cogălniceanu, București, 1872-1874=Letopisețe Cogălniceanu ori Letopisețe.
- Dacoromania, Buletinul muzeului limbii romine, condus de Sextil Pușcariu, anul I (1920—1921), anul II (1921—1922), Cluj.
- I. Dalametra, Dicționar macedoromîn, București, 1906. Ediția Academiei Romîne.
- Frédéric Damé, Nouveau dictionnaire roumain-français, Bucarest, 1893-1894.
- Frédéric Damé, Incercare de terminologie poporană romînă, București, 1898.
- D. Dan, Din toponimia romînească, București, 1896.
- Daniel, Εισαγωγική διδασκαλία, în Fr. Miklosich, Rumunische Untersuchungen, I, zweite Abtheilung.
- Aron Densușianu, Istoria limbii și literaturii romîne, ediția II, Iași, 1894.
- Ovide Densușianu, Histoire de la langue roumaine, I, Paris, 1902.
- Ovid Densușianu, Studii de filologie romînă, București, 1898 (Anuarul seminarului de istoria limbii și literaturii romîne depe lângă facultatea de litere din București, I).
- C. Diculescu, Altgermanische Bestandteile im Rumänischen,

- în *Zeitschrift für romanische Philologie*, XLI (an. 1921).
- C. Diclescu, *Die Gepiden, Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I Band, Leipzig, 1922.
- Lorenz Diefenbach, *Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache*, Frankfurt a. M. 1851.
- Friedrich Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, V Ausgabe, Bonn, 1887.
- Friedrich Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, V Auflage, Bonn, 1882.
- Documente privitoare la istoria Romînilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, publicate sub auspiciile ministeriului cultelor și instrucției publice și ale Academiei Romîne, București. = Documente Hurmuzaki.
- Dosotei, *Proloagele tuturor sfinților*, Iași, 1683.
- Dosotei, *Psaltirea în versuri*, Unev, 1673, ediția Academiei Romîne, București, 1887.
- N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie, în Dacoromania* I pag. 109—146.
- Ducange, *Glossarium mediae et infimae graecitatis*, Vratislaviae, 1891.
- Ducange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort, 1883—1887.
- L'abbé Duchesne et Bayet, *Mémoire sur une mission au mont Athos*, Paris, 1876.
- Al. T. Dumitrescu, *Contribuțiuni la istoriografia romînească veche*, în *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, pag. 227—255.
- Albert Dumont, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, Paris, 1892. = Dumont.
- Excerpta Valesiana (Excerpta auctoris ignoti)*. La finele lui Ammianus Marcellinus.
- Eusebius, *Chronica*, în *Migne Patrologia graeca* tomul XIX.
- Eustathius, *Commentarii in Dionysium Periegeten*, în *Geographi graeci miuores* ed. Firmin Didot, Paris, 1882.
- Eutropius.
- Sexti Pompei Festi, *De verborum significatione quae supersunt, cum Pauli Epitome, emendata et annotata a Carolo Odofredo Muellero, editio nova*, Lipsiae, 1880.
- Aug. Fick, *Hattiden und Danubier in Griechenland*, Göttingen, 1909.

- Emil Fischer, Die Herkunft der Rumänen, Bamberg, 1904.
- Emil Fischer, Sind die heutigen Albanesen die Nachkommen der alten Illyrier? in Zeitschrift für Ethnologie, Berlin, anul 1911. = Fischer Z.
- Flavius Vopiscus, in H. A. (Scriptores historiae augustae).
- Matthias Friedwagner, Zur Aussprache des lateinischen *c* vor hellen Vokalen, in Hauptfragen der Romanistik, Festschrift für Philipp August Becker, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1922, pag. 37-49.
- Teofil Frîncu și Gheorghe Candrea, Rotacismul la Moți și Istrieni, București, 1886.
- D. Frunzescu, Dicționar topografic și statistic al României, București, 1872.
- Georg von der Gabelentz, Die Sprachwissenschaft, Leipzig, 1891.
- Ernst Gamillscheg, Oltenische Mundarten, Wien, 1919, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 190.
- Ernst Gamillscheg, Studien zur Vorgeschichte einer romanischen Tempuslehre, Wien, 1913, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 172.
- M. Gaster, Chrestomatie română, Leipzig-București, 1891.
- M. Gaster, Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischer, in Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, I, ediția I, Strassburg, 1888. = Gast. Grund.
- M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba română, in Revista Tocilescu, I, București, 1883. = Gast. Rev.
- Karl Ernst Georges, Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch, VII Auflage, Leipzig, 1879-1880, = Georges.
- K. E. Georges, Lexikon der lateinischen Wortformen, Leipzig, 1890.
- Georgios Akropolites, ediția Bonn.
- Georgios Monachos, ediția Bonn.
- Ilie Gherghel, Zur Frage der Urheimat der Rumänen, Wien, 1910.
- Ilie Gherghel, Zur Nachricht des Raschid ad din Fadlallah über Bazaran bam und Kara Oulag, in Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XXXV, anul 1912.

- Gibbon, Geschichte des allmäligen Sinkens und endlichen Unterganges des römischen Weltreiches, deutsch von Iohann Sporschil, IV Auflage, Leipzig, 1862-1863.
- J. Gilliéron, La faillite de l'étymologie phonétique, Neuveville, 1919.
- J. Gilliéron, Pathologie et thérapeutique verbales, I, Neuveville, 1915.
- J. Gilliéron, Pathologie et thérapeutique verbales, II, Neuveville, 1915.
- G. Giuglea, Cuvinte și Lucruri, Elemente vechi germane în orientul roman, în Dacoromania II pag. 327-402 = Giuglea.
- Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, Göttingen.
- Glykas, ediția Bonn.
- Pietro Gabriele Goidánich, L'origine e le forme della dittingazione romanza, Halle a. S. 1907, 5 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie.
- E.G. Graff, Althochdeutscher Sprachschatz, Berlin, 1834-1846.
- C. H. Grandgent, Introduzione allo studio del latino volgare, traduzione dall'inglese, Milano, 1914.
- G. Gröber, Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter, in Wölfflin's Archiv I, 204 sqq., 539 sqq., II, 100 sqq., 276 sqq., 424 sqq., III, 138 sqq., 264 sqq., 507 sqq., IV, 116 sqq., 422 sqq., V, 125 sqq., 234 sqq., 453 sqq., VI, 117 sqq., 377 sqq., VII, 25 sqq.
- Grundriss der romanischen Philologie, herausgegeben von Gustav Gröber, Strassburg, I ediție 1888-1902, II ediție (numai volumul întâi) 1904-1906. = Gröbers Grundriss.
- Johann Georg von Hahn, Albanesische Studien, Jena, 1854.
- B. P. Hasdeu, Arhiva istorică a României, București, 1865-1867.
- B. P. Hasdeu, Cine sînt Albanezii? în Analele Academiei Romîne, seria II, tomul XXIII, Memoriile secțiunii literare.
- B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni, București, 1878-1879. = H. Cuv.
- B. P. Hasdeu, Etymologicum magnum Romaniae, București, 1886-1898. = H. Et.
- B. P. Hasdeu, Istoria critică a Romînilor vol. I. Bucu.

- B. P. Hasdeu, *Negru Vodă, un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești, introducere la tomul IV din Etymologicum Magnum*, București, 1898.
- B. P. Hasdeu, *Principii de filologie comparativă ario-europee*, București, 1875. = H. Pr.
- B. P. Hasdeu, *Strat și Substrat, la începutul tomului III din Etymologicum magnum*, București, 1893.
- Robert Helbig, *Die italienischen Elemente im Albanesischen*, în *Weigand's X Jahresbericht*, pag. 1 sqq. = Helbig.
- Herodotus, ed. Firmin Didot, Paris, 1887, prin C. Müller. = H.
- Hesychius (din Alexandria), *Λεξικόν*, Hagenau, 1521.
- Léon Heuzey, *Le mont Olympe et L'Acarnanie*, Paris, 1860.
- Léon Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris, 1876.
- Hierokles, *Synekdemos*. Ediția Bonn, la sfârșitul lui Constantinus Porphyrogenetus volumul III.
- Herman Hirt, *Die Indogermanen*, Strassburg, 1905-1907.
- Herman Hirt, *Gehören die Phryger und Thraker zu den satem- oder zu den centum-Sprachen?* în *Indogermanische Forschungen* II.
- Enea Hodoș, *Poezii populare din Bănat, Caransebeș*, 1892.
- Alfred Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, Leipzig, 1891-1913. = Holder.
- C. Hopf, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit*. VI și VII volum din *Griechenland, geographisch, geschichtlich und kulturhistorisch, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Separatausgabe aus der allgemeinen Encyclopädie der Wissenschaften und Künste von Ersch und Gruber, Leipzig, 1870. = Hopf I, II ori Hopf *Geschichte Griechenlands* VI, VII.
- Paul Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien und Teschen, 1883.
- Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, București, 1878.
- V. Jagić, *Wie lautete α bei den alten Bulgaren*, în *Archiv für slavische Philologie*, III, pag. 312 sqq.
- Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, herausgegeben von Gustav Weigand, I-XXIX, Leipzig. 1894-1921. = Weigand's *Jahresbericht* or *Jah-*

- L. Jelić, Das älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatien, in W. M. B. H. VII. = Jelić.
- Otto Jespersen, Lehrbuch der Phonetik, Uebersetzung von Hermann Davidsen, Leipzig und Berlin, 1904.
- C. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel, Prag, 1877.
- C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, in Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, volumele 48, 49.
- C. Jireček, Geschichte der Bulgaren, Prag, 1876.
- C. Jireček, Geschichte der Serben, I, Gotha, 1911.
- C. Jireček, Zum Namen Plovdiv oder Plovdiv, in Archiv für slavische Philologie, XVI, pag. 596 sqq.
- Joseph und Hermenegild Jireček, Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen oesterreichischen Kaiserstaates, Wien, 1865.
- Indogermanische Forschungen, Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, Strassburg, K. I. Trübner, și cu începere dela volumul XXXIX Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter et Comp.
- Iohannes Lydus. ediția Bonn.
- Norbert Jokl, Beiträge zur albanesischen Grammatik, in Indogermanische Forschungen, XXXVI, pag. 98 sqq. = Jokl Ind. XXXVI.
- Norbert Jokl, Beiträge zur albanesischen Grammatik, in Indogermanische Forschungen, XXXVII, pag. 90 sqq. = Jokl Ind. XXXVII.
- Norbert Jokl, Katun, zur Geschichte eines Balkanwortes, in Indogermanische Forschungen, XXXIII, pag. 420 sqq. = Jokl Ind.
- Norbert Jokl, Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen, Berlin und Leipzig, 1923 = Jokl Unt.
- Norbert Jokl, Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 168. = Jokl.
- Norbert Jokl, Vulgärlateinisches im Albanischen, in Zeitschrift für romanische Philologie, XLI, pag. 228 sqq. = Jokl Zeit.

- Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Putna*, București, 1869.
- Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în *Arhiva Iași* anul 1923.
- Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile — ă și — e*, Iași, 1921.
- Iorgu Iordan, *Lateinisches e und ð im Süditalienischen*, în *Zeitschrift für romanische Philologie* XLII.
- Iordanis, ed. Mommsen in *Monumenta Germaniae historica*, *Auctores antiquissimi*, tom. V, pars I, Berlin, 1882. = Iordanis Get. (= Iordanis, *De origine actibusque Getarum*), Iordanis Rom. (= Iordanis, *De origine actibusque gentis Romanorum*).
- N. Iorga, *Despre Cantacuzini, studii istorice bazate în parte pe documentele inedite din arhiva D-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, 1902.
- N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1899-1900.
- N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905.
- N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Bucarest, 1915.
- N. Iorga, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, București, 1920.
- N. Iorga, *Istoria Românilor din peninsula balcanică*, București, 1919.
- N. Iorga, *Legăturile Românilor cu Rușii apuseni și cu teritoriul zis ucrainian*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXVIII, București, 1916.
- P. Ispirescu, *Legende sau basmele Românilor*, București, 1882.
- Istoria Țării Românești decînd aî descălecat Romîniî* [autor anonim], în *Magazinul istoric* tomul IV.
- Andreas Iszer, *Walachisch-deutsches Wörterbuch*, Kronstadt, 1850.
- Jakob Jud, *Recherches sur la genèse et la diffusion des accusatifs en -ain et en -on*, Halle a. S. 1907.
- Iulius Capitolinus, în *H. A. (Scriptores historiae augustae)*.
- Iulius Jung, *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches*, Innsbruck, 1881.
- Iulius Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, II Auflage, Innsbruck, 1887.
- Iustinus.

- Ernst Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Wien, 1906 (Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung, IV). = Kalinka.
- Kalopathakes, *De Thracia provincia romana*, Berlin, 1893.
- E. Kalužniacki, *Zur Geschichte der bulgarischen Benennung der Stadt Philippopol*, in *Archiv für slavische Philologie*, XVI, pag. 594 sqq.
- Kantakuzenus (Iohannes), ediția Bonn.
- N. Karamzin, *Histoire de l'empire de Russie*, traduite par St. Thomas et Jauffret, Paris, 1819.
- Th. A. Kavalliotis, *Πρωτοπειρίξ*, in Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, I, zweite Abtheilung.
- Kedrenus, ediția Bonn.
- Kekavmenos, *Strategikon*, et incerti scriptoris de officiis regis libellus, ediderunt B. Wassiliewsky, V. Jernstedt, Petropoli, 1896 (*Zapiski istoriko-filologičeskago fakulteta imperatorskago S. Peterburgskago universiteta*, čast' XXXVIII).
- Simonis de Kéza *De originibus et gestis Hungarorum libri duo*, ed. Iosephus Podhradczky, Budae, 1833.
- H. Kiepert, *Formae orbis antiqui*, bearbeitet und herausgegeben von Richard Kiepert, Berlin, 1894 sqq.
- Kinnamus, ediția Bonn.
- Gustav Körting, *Lateinisch romanisches Wörterbuch*, III Ausgabe, Paderborn, 1907.
- Paul Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896.
- Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie, herausgegeben von Karl Vollmöller, Erlangen.
- Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München, 1891, in Iwan Müller's *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft* IX₁.
- Géza Kuun, *Codex cumanicus*, Budapest, 1880.
- Géza Kuun, *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*, editio secunda. Claudiopoli, 1892.
- R. Lenz, *Beiträge zur Kenntniss des Amerikanospanischen*, in *Zeitschrift für romanische Philologie* XVII, 188 sqq.
- Leo Grammaticus, ediția Bonn.
- Lexicon romînesc-latînesc-unguresc-nemtesc. care de mai multî*

- autori s-a lucrat, Buda, 1825 = Dicționarul de Buda, Lexicon Buda.
- W. M. Lindsay, *Die lateinische Sprache, Uebersetzung von Hans Nohl*, Leipzig, 1897.
- Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, Leipzig.
- Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Măidan, Caransebeș*, 1895.
- T. Livius.
- Richard Löwe, *Altgermanische Elemente der Balkansprachen*, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, XXXIX, anul 1906, pag. 265 sqq.
- Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Frankfurt, 1666, II ediție în Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum, dalmaticarum, croaticarum et slavonicarum veteres ac genuini*, Vindobonae, 1746-1748, volumul III.
- Magazinul istoric pentru Dacia*, supt redacția lui A. Treb. Laurian și Nicol. Bălcescu, București, 1845-1847. = *Magazinul istoric*.
- Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, II ediție, Buda, 1834.
- Tit Maioreescu, *Critice*, București, 1874.
- Malalas, ediția Bonn.
- Marcellinus Comes, ed. Mommsen în *Monumenta Germaniae historica, Auctores antiquissimi*, tom. XI, pars I, Berlin, 1893.
- S. Fl. Marian, *Înmormântarea la Romîni*, București, 1892.
- S. Fl. Marian, *Nunta la Romîni*, București, 1890.
- S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană romînă*, Cernăuți, 1883.
- S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Romîni*, București, 1898-1901.
- A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.
- Gustav Meyer, *Albanesische Studien*, I, *Die Pluralbildungen der albanesischen Nomina*, în *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien*, volumul 104. = M. Alb. I.
- Gustav Meyer, *Albanesische Studien*, II, *Die albanesischen Zahlwörter*, în *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien*, volumul 107. = M. Alb. II.
- Gustav Meyer, *Albanesische Studien*, III, *Lautlehre der in-*

dogermanischen Bestandtheile des Albanesischen, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 125.= M. Alb.

Gustav Meyer, Albanesische Studien, IV, Das griechisch-südumänisch-albanesische Wortverzeichniss des Kavaliotis, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 132.=M. Alb. IV.

Gustav Meyer, Albanesische Studien, V, Beiträge zur Kenntniss der in Griechenland gesprochenen albanesischen Mundarten, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 134.=M. Alb. V.

Gustav Meyer, Die lateinischen Elemente im Albanesischen, in Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, I, ediția I, Strassburg, 1888.= M. Lat.

Gustav Meyer, Etymologisches aus den Balkansprachen, in Indogermanische Forschungen, VI, pag. 104 sqq.=M. Ind. VI.

Gustav Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg, 1891.=M. Wört.

Gustav Meyer, Kurzgefasste albanesische Grammatik, Leipzig, 1888.=M. G.

W. Meyer-Lübke, Altgermanische Elemente im Rumänischen? in Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, XXXIX, pag. 593 sqq.

W. Meyer-Lübke, Die lateinischen Elemente im Albanesischen, von Gustav Meyer, neubearbeitet von W. Meyer-Lübke, in Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, I, ediția II, Strassburg, 1904-1906.=M. L. Lat.

W. Meyer-Lübke, Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern, in Grober's Grundriss der romanischen Philologie, I, prima ediție pag. 351 sqq., a doua ediție pag. 451 sqq.=Meyer-Lübke, Die lateinische Sprache.

W. Meyer-Lübke, Die romanischen Sprachen, in Die Kultur der Gegenwart, herausgegeben von Paul Hinneberg, Berlin un Leipzig, Verlag von B. G. Teubner, I, XI, I, anul 1909.

W. Meyer-Lübke, Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft. II editie. Heidelberg. 1909 =

- W. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, Leipzig, 1890-1902.
- W. Meyer-Lübke, Italienische Grammatik, Leipzig, 1890.
- W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1911-1920.
- W. Meyer-Lübke, Rumänisch, Romanisch, Albanesisch, in Mitteilungen, pag. 1-42.=M. L. R. R. Alb.
- W. Meyer-Lübke, Zentripetale Kräfte im Sprachleben, in Hauptfragen der Romanistik, Festschrift für Philipp August Becker, Heidelberg, 1922, pag. 126-154.
- W. Meyer-Lübke, Zur Geschichte des *c* vor hellen Vokalen, in Bausteine zur romanischen Philologie, pag. 313 sqq.
- W. Meyer-Lübke, Zur Geschichte des Infinitivs im Rumänischen, in Romanische Abhandlungen Adolf Tobler dargebracht, Halle a. S. 1895.
- Ștefan Mihăileanu, Dicționar macedoromîn, București, 1901.
- Franz Miklosich, Albanische Forschungen, Wien, 1870-1871, in Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, volumele XIX, XX.
- Franz Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumele 98, 99, 100, 101, 102, anii 1881-1883.=Mikl. B.
- Franz Miklosich, Die slavischen Elemente im Rumunischen, in Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, volumul XII, anul 1862=Mikl. Slav.
- Franz Miklosich, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen, in Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, volumele XXI, XXIII.
- Franz Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae, 1862-1865.
- Franz Miklosich, Rumunische Untersuchungen, I, Istro- und Macedorumunische Sprachdenkmäler, in Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, volumul XXXII.
- Franz Miklosich, Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten, in Denk-

- schriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, volumul XXX.
- Franz Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, II Ausgabe, Wien, 1879-1883.
- Lj. Miletič, Das Ostbulgarische, Wien, 1903 (Schriften der Balkankommission, linguistische Abtheilung, II).
- Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien, herausgegeben von W. Meyer-Lübke, I Band, Heidelberg, 1914. = Mitteilungen.
- G. Mohl, Introduction à la chronologie du latin vulgaire, Paris, 1899.
- Th. Mommsen, Römische Geschichte, volumele I, II a patra ediție, Berlin, 1865, volumul III a treia ediție, Berlin, 1861, volumul V a cincea ediție, Berlin, 1904.
- Victor Motogna, Articole și documente, contribuții la istoria Românilor din veacurile XIII-XVI, Cluj, 1923.
- K. Müllenhoff, Donau, Dunavъ, Dunaj, in Archiv für slavische Philologie, I, pag. 290 sqq.
- Iacob Negruzzi, Scrieri complete, București, 1894-1897.
- D. Nemanic, Čakavisch-kroatische Studien, Erste Studie, Accentlehre, I, II, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumele 104, 105, 108. = Nemanic.
- Nestor, Chronica, textum russo slovenicum, edidit Fr. Miklosich, Vindobonae, 1860.
- Nestor, Russische Annalen in ihrer slavonischen Grundsprache, verglichen, übersetzt und erklärt, von August Ludwig Schlözer, Göttingen, 1802-1809.
- L. Niederle, Ein Beitrag zur Geschichte der südslavischen Wanderungen, in Archiv für slavische Philologie XXV.
- Nikephoros Gregoras, ediția Bonn.
- Nikephoros Patriarches (Constantinopolitanus), ediția Bonn.
- Niketas Akominatos Choniates, ediția Bonn.
- Franz Baron Nopcsa, Beiträge zur Urgeschichte und Ethnologie Nordalbanien, in W. M. B. H. XII. = Nopcsa M.
- Franz Baron Nopcsa, Die Albaner, in Urania, Wochenschrift für Volksbildung, Wien, anul 1913. = Nopcsa U.
- Franz Baron Nopcsa, Sind die heutigen Albanesen die Nachkommen der alten Illyrier? in Zeitschrift für Ethnologie, Berlin, anul 1911. = Nopcsa Z.

- Franz Baron Nopcsa, *Thrakisch-albanische Parallelen*, în *Anthropos*, Revue internationale d'ethnologie et de linguistique, St. Gabriel-Mödling bei Wien, anul 1913. = Nopcsa A.
- Franz Baron Nopcsa, *Zu Fischer's Albanerforschung*, în *Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, Verlag von Friedr. Vieweg und Sohn in Braunschweig, Jahrgang XLV, Mai 1914. = Nopcsa K.
- Vatroslav Oblak, *Eine Bemerkung zur ältesten südslavischen Geschichte*, în *Archiv für slavische Philologie*, XVIII, pag. 228 sqq.
- Vatroslav Oblak, *Macedonische Studien*, Die slavischen Dialekte des südlichen und nordwestlichen Macedoniens, în *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien*, volumul 134.
- D. Onciul, *Din istoria României*, București, 1914 (Extras din *Căluza oficială a expozițiunii generale române 1906*).
- D. Onciul, *Les phases du développement historique du peuple et de l'état roumain*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine*, Janvier-Juin 1921.
- D. Onciul, *Originile principatelor române*, București, 1899.
- D. Onciul, *Românii în Dacia traiană până la întemeierea principatelor*, București, 1902 (Din *Enciclopedia română* publicată de Diaconovich, Sibiu, volumul III).
- D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, Studii asupra stăruinții Românilor în Dacia traiană, de A. D. Xenopol. *Dare de seamă critică*, în *Convorbiri Literare* XIX, anul 1885.
- D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXIX, *Memoriile secțiunii istorice*.
- Orosius, în *Migne Patrologia latina* XXXI.
- Hermann Osthoff und Karl Brugmann, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, I Theil, Leipzig, 1878.
- Ovidius.
- Pachymeres, ediția Bonn.
- Tudor Pamfile, *Industria casnică la Români*, București, 1910.
- Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la Români*, București, 1910.
- Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1906.

- A. Papadopol Calimah, Pedaniu Dioscoride și Luciu Apuleiu, în *Analele Academiei Române*, seria I, tomul XI.
 Per. Papahagi, Basme aromîne, București, 1905. = P. B.
 Per. Papahagi, Din literatura poporană a Aromînilor, volumul I, București, 1900.
 Per. Papahagi, Megleno-Romîniî, partea I, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXV, Memoriile secțiunii literare.
 Per. Papahagi, Megleno-Romîniî, partea II, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXV, Memoriile secțiunii literare. = P. M.
 Per. Papahagi, Notițe etimologice, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXIX, Memoriile secțiunii literare. = Pap. et.
 Per. Papahagi, Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen, în Weigand's XIV Jahresbericht, pag. 113 sqq.
 Per. Papahagi, Romîniî din Meglenia, București, 1900.
 Per. Papahagi, Rumänische Etymologien, în Weigand's XII Jahresbericht, pag. 101 sqq. = Pap. Jahr.
 Per. Papahagi, Scriitori aromîni în secolul XVIII, București, 1909.
 G. Pascu, Despre cimilituri, I, Iași, 1909.
 G. Pascu, Etimologii romînești, Iași, 1910.
 G. Pascu, Lateinische Elemente im Rumänischen, în *Archivum romanicum* anul 1922 pag. 254-279.
 G. Pascu, Sufixe romînești, București, 1916. = Pascu Sufixe.
 Franz Passow, Handwörterbuch der griechischen Sprache, V Auflage, Leipzig, 1841-1857.
 Patrologiae cursus completus omnium sanctorum patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum graecorum, qui ab aevo apostolico ad concilii florentini tempora floruerunt, ed. Migne, Paris, 1857-1904. = Migne, Patrologia graeca.
 Patrologiae cursus completus omnium sanctorum patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum latinorum, qui ab aevo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt, ed. Migne, Paris, 1844-1864. = Migne, Patrologia latina.
 Karl Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien, în

- W. M. B. H. volumele IV, V, VI, VII, VIII, IX, XI, XII. = Patsch.
- C. Pauli, *Altitalische Forschungen*, Leipzig, 1886-1894.
- Pauly's *Realencyclopädie*, Stuttgart, 1842-1864.
- Pauly's *Realencyclopädie*, neue Bearbeitung von Georg Wissowa, Stuttgart, 1894-1909 (Necomplect).
- V. Pârvan, *Castrul dela Poiana și drumul roman prin Moldova de jos*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXVI, *Memoriile secțiunii istorice*.
- V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, în *Buletinul comisiei monumentelor istorice*, anul 1911, pag. 1 sqq., 163 sqq.
- V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomurile XXXIV, XXXVI, XXXVII, *Memoriile secțiunii istorice*. = Pârvan *Ulmetum*.
- V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri dacoscitice*, în *Analele Academiei Romîne*, *Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tomul I.
- V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman*, București, 1911.
- V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXV, *Memoriile secțiunii istorice*.
- V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909.
- V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXIX, *Memoriile secțiunii istorice*.
- V. Pârvan, *Histria, IV, Inscriptii găsite în 1914 și 1915*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXVIII, *Memoriile secțiunii istorice*.
- V. Pârvan, *Salsovia*, București, 1906.
- V. Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXVI, *Memoriile secțiunii istorice*.
- V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXVII, *Memoriile secțiunii istorice*.
- Holger Pedersen, *Albanesisch*, în *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie*. = *Ped. Krit.*
- Holger Pedersen, *Albanesische Texte mit Glossar*, Leipzig,

1895, in Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, volumul XV.= Ped.

Holger Pedersen, Das indogermanische s im Slavischen, in Indogermanische Forschungen, V, pag. 33 sqq.= Ped. Ind. V.

Holger Pedersen, Die albanesischen l- Laute, in Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, XXXIII, pag. 535 sqq.= Ped. Zeit. XXXIII.

Holger Pedersen, Die Gutturale im Albanesischen, in Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung XXXVI, pag. 277 sqq.= Ped. Zeit. XXXVI.

J. Peisker, Die Abkunft der Rumänen, in Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, XV Jahrgang, 1-4 Heft, Graz, 1917, pag. 160-205.

Dr. Pekmezi, Grammatik der albanesischen Sprache, Wien, 1908,=Pek.

Petronius, Cena Trimalchionis, ed. Friedlaender, Leipzig, 1891.

E. Philipon, Les accusatifs en - on et en - ain, in Romania XXXI, pag. 201 sqq.

Demetrios Philippides, Ἱστορία τῆς Ρουμανίας, tomul I (alte tomuri n-aŭ apărut), Leipzig, 1816.

Dionysios Photinos, Ἱστορία τῆς πάλτι Δακίας, τὰ νῦν Τρηνσιλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἐν Βιέννῃ, 1818.

Phrantzes, ediția Bonn.

Jos. Lad. Pič, Ueber die Abstammung der Rumänen, Leipzig, 1880.

Eugène Pittard, Popoarele din peninsula Balcanilor, in Bulletinul societății regale române de geografie, XXXVII (anii 1916-1918), București 1919, pag. 241-269 (Reproducere din Revue générale des sciences pures et appliquées, tome XXV, Paris, 1915).

Plautus, ediția Ritschl, Leipzig, 1884-1894.

Plinius, Naturalis historia, ed Lemaire, Paris, 1828 sqq.= Pl. N. H.

Plutarchus.

Polybius, ed. Firmin Didot, Paris, 1880. = P.

Raoul de Pontbriant, Dicționar romîno-francez, București, 1862.

Ion Pop Reteganul, Povești ardelenesti, Brașov, 1888.

Iosif Popovici, Dialectele romîne din Istria, I, Referințele sociale si gramatica. Halle a. S. 1914.

- Iosif Popovič, Dialectele romîne din Istria, II, Texte și glosar, Halle a. S. 1909.=P. I.
- Iosif Popovič, Die Dialekte der Muntenî und Pădurenî im Hunyader Komitat, Halle a. S. 1905.
- Iosif Popovič, Fiziologia vocalelor romînești *ă* și *î*, Cluj, 1921.
- Pouqueville, Voyage de la Grèce, Paris, 1820-1822.
- Priscianus, în Grammatici latini ed. Keil.
- Priscus, ediția Bonn.
- Procopius (din Caesarea Palestinei), ediția Bonn.
- Psaltirea șcheiană, ediția Academiei Romîne (prin I. Bianu), București, 1889 ; ediția comisiei istorice a Romîniei (prin I. A. Candrea), București, 1916.
- Michael Psellos, Ἐκατονταετηρὶς βυζαντινῆς ἱστορίας, în Sathas Μεσαιωνικῇ βιβλιοθήκῃ, tomul IV, Athena, 1874.
- Ptolemaei (Claudii) Geographia, Tabulae a C. Mullero instructae, Paris, 1901.=Ptolemaei Tabulae.
- Ptolemaeus (Claudius), ed. Nobbe, Leipzig, 1881.=Pt.
- Sextil Pușcariu, Der lu-Genitiv im Rumänischen, în Zeitschrift für romanische Philologie, XLI, pag. 76 sqq.
- Sextil Pușcariu, Die rumänischen Diminutivsuffixe, în Weigand's VIII Jahresbericht, 86 sqq.
- Sextil Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I, Lateinisches Element, Heidelberg, 1905.
- Sextil Pușcariu, Lateinisches *îl* und *kî* im Rumänischen, Italienischen und Sardischen, în Weigand's XI Jahresbericht, pag. 1 sqq.
- Sextil Pușcariu, Locul limbii romîne între limbile romanice, București, 1920, discurs de recepțiune la Academia Romînă.
- Sextil Pușcariu, Studii istroromîne, I, Texte, în Analele Academiei Romîne, seria II, tomul XXVIII, Memoriile secțiunii literare.=S. P.
- Sextil Pușcariu, Zur Rekonstruktion des Urrumänischen, în 26 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie, Halle a. S. 1910.
- Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis geographica, ediderunt Pinder et Parthey, Berlin, 1860.=Geograf. Ravennas.
- Rădulescu-Codin, O seamă de cuvinte din Muscel, Cîmpulung, 1901.

- C. Radulescu-Codin și D. Mihalache, Sărbătorile poporului, București, 1909.
- James W. Redhouse, A turkish and english Lexicon, Constantinople, 1890.
- Ladislau Réthy, Dezlegarea chestiunii originii Romînilor, traducere din limba ungară de Ioan Costa, Budapesta, 1896.
- Revista critică-literară, director Aron Densușianu, Iași, 1893-1897.
- Revista Nouă, director B. P. Hasdeu, București, 1887-1895.
- Revista pentru istorie, arheologie și filologie, sub direcțiunea lui Gr. G. Tocilescu, București, 1883 sqq. = Revista Tocilescu.
- Revue de dialectologie romane, Bruxelles, apoi Hamburg, anii 1909-1914.
- El. Richter, Beiträge zur Landeskunde Bosniens und der Herzegovina, în W. M. B. H., X.
- Elise Richter, Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen, în 27 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie, Halle a. S. 1911.
- Robert Roesler, Romänische Studien, Leipzig, 1871.
- Romania, recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes, Paris, Emile Bouillon, apoi, cu începere dela anul 1906, Honoré Champion.
- Radu Rosetti, Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova, în Analele Academiei Romîne, serica II, tomul XXVII, Memoriile secțiunii istorice
- Radu Rosetti, Invaziunile Slavilor în peninsula balcanică și formațiunea naționalității romîne, în Revista Nouă, anul 1889.
- L'abbé Rousselot, Principes de phonétique expérimentale, Paris-Leipzig, 1897-1908.
- D. Russo, Elenismul în România, București, 1912.
- Gust. Rydberg, Zur Geschichte des französischen a, Upsala, 1896-1898.
- Samy Bey Frascbery, Dictionnaire français-turc, Constantinople, 1905.
- Sancti Demetrii martyr is acta, în Migne Patrologia graeca, tomul 116.
- Kr. Sandfeld-Jensen, Der Schwand des Infinitivs im Rumänischen, în Weigand's IX. Jahresbericht, pag. 75 sqq.

- Kr. Sandfeld-Jensen, Die Konjunktion *de* im Rumänischen, in Zeitschrift für romanische Philologie, XXVIII, pag. 11 sqq. = Sand. Zeit.
- Kr. Sandfeld-Jensen, Die nichtlateinischen Bestandtheile im Rumänischen, in Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, I, ediția II. = Sand. Grund.
- Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale, II ed., Paris, 1922.
- V. Săghinescu, Scrutare dicționarului universal al limbii române de Lazăr Șăineanu, Iași, 1898.
- V. Săghinescu, Vocabular românesc, Iași, 1901.
- Paul Joseph Schafarik, Slavische Alterthümer, deutsch von Mosig von Aehrenfeld, Leipzig, 1843-1844.
- M. Schönfeld, Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen, Heidelberg, 1911. = Schönfeld.
- Hugo Schuchardt, Vokalismus des Vulgärlateins, Leipzig, 1866-1868. = Schuch. Vok.
- Friedrich Schürr, Zur rumänischen Lautlehre, in Mittheilungen, pag. 43 sqq.
- Scriptor incertus, Chronographica narratio, complectens ea quae tempore Leonis filii Bardae Armeni contigerunt ediția Bonn.
- Scriptores historiae augustae, recensuit Hermannus Peter Lipsiae, 1884. = H. A.
- Emil Seelmann, Die Aussprache des Latein, Heilbronn, 1885
- Elena Sevastos, Cîntece moldovenesti, Iași, 1888
- Eduard Sievers, Grundzüge der Phonetik, III Auflage, Leipzig, 1885.
- Skylax, Periplus, in Geographi graeci minores ed. Firmin Didot, Paris, 1882.
- Skylitzes (Johannes), ediția Bonn.
- I. Slavici, Nuvele, București, 1892-1896.
- Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück, herausgegeben von C. Gălușcă, Halle a. S. 1913. = Psaltirea slavo-romina.
- A. Sobolevskij, Einige Hypothesen über die Sprache der Scythen und Sarmaten, in Archiv für slavische Philologie, XXVII, pag. 240 sqq.
- Felix Solmsen, Thrakisch-phrygisches, in Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, XXXIV, pag. 68 sqq.
- Felix Solmsen, Zum Phrygischen, in Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, XXXIV, pag. 36 sqq.

- L. Spitzer, Albanesische Etymologien, in Mitteilungen, pag. 318 sqq. = Spitzer.
- L. Spitzer, Albanisches, in Indogermanische Forschungen, XXXIX, pag. 105 sqq.
- L. Spitzer, Zu den linguistischen Beziehungen der Albanesen und Rumänen, in Mitteilungen, pag. 292 sqq.
- Stephanus Byzantinus, Leipzig, 1825.
- Strabon, ed. Firmin Didot, Paris, 1853-1877, prin C. Müller. = S.
- H. Suchier, Chlotars des II Sachsenkrieg und die Anfänge des französischen Volksepos, in Zeitschrift für romanische Philologie XVIII, pag. 175 sqq.
- Suetonius.
- Franz Joseph Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien, 1781-1782.
- Simeon Magister, ediția Bonn.
- Lazăr Șăineanu, Dicționar universal al limbii române, Craiova, 1896.
- Lazăr Șăineanu, Elementele turcești în limba română, in Revista Tocilescu IV.
- Lazăr Șăineanu. Incercare asupra semasiologiei limbii române, in Revista Tocilescu VI. = Șăin.
- Șezătoarea, revista pentru literatură și tradițiuni populare, director Artur Gorovei, Fălticeni, 1892 sqq.
- G. Șincai, Hronica Romînilor, Iași, 1853-1854.
- Tabula Peutingeriana, ed. Konrad Miller, Ravensburg, 1888.
- Tacitus.
- O. Tafrali, Thessalonique des origines au XIV siècle, Paris, 1919.
- D. M. Teodorescu, Monumente inedite din Tomi, in Buletinul comisiunii monumentelor istorice, anul 1914, pag. 180 sqq., anul 1915, pag. 6 sqq.
- W. S. Teuffel, Geschichte der römischen Literatur, neu bearbeitet von Ludwig Schwabe, V Auflage, Leipzig, 1890.
- Theophanes Confessor, ediția Bonn.
- Theophanes continuatus, ediția Bonn.
- Theophylaktus Simokattes, ediția Bonn.
- Ph. Thielmann, Habere mit dem Infinitiv und die Entstehung des romanischen Futurums, in Wölfflin's Archiv II, 48 sqq., 157 sqq.
- Thukydides.

- Albert Thumb, Altgriechische Elemente des Albanesischen, in Indogermanische Forschungen, XXVI, pag. 1 sqq.
- Albert Thumb, Handbuch der neugriechischen Volkssprache, II Auflage, Strassburg, 1910.
- Iohann Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig, 1774.
- H. Tiktin, Der Konsonantismus des Rumänischen, in Zeitschrift für romanische Philologie XXIV.
- H. Tiktin, Der Vokalismus des Rumänischen, in Zeitschrift für romanische Philologie X, XI, XII.
- H. Tiktin, Gramatica română, I, Etimologia, Iași, 1892.
- H. Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, București, 1895—1915.
- H. Tiktin, Studien zur rumänischen Philologie, I Theil, Leipzig, 1884.
- Gr. Tocilescu, Dacia înainte de Romani, București, 1880, in Analele Academiei Române, seria I, tomul X.
- Gr. Tocilescu, Manual de istoria română, București, 1886.
- Gr. Tocilescu, Monumentele epigrafice și sculpturale ale muzeului național de antichități, București, 1902-1908.
- W. Tomaschek, Die alten Thraker, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumele 128, 130, 131. = Tomaschek.
- W. Tomaschek, Die Gothen in Taurien, Wien, 1881.
- W. Tomaschek, Ueber Brumalia und Rosalia, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 60.
- W. Tomaschek, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, in Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, volumul 99.
- Trebellius Pollio, in H. A. (Scriptores historiae augustae).
- Karl Treimer, Albanisch und Rumänisch, in Zeitschrift für romanische Philologie, XXXVIII, pag. 385 sqq. = Treimer Zeit.
- Karl Treimer, Beiträge zur albanischen Sprachgeschichte, in Mitteilungen, pag. 336 sqq. = Treimer.
- Karl Treimer, Der albanische Nationalname, in Indogermanische Forschungen, XXXV, pag. 135 sq. = Treimer Ind. XXXV.
- Tunusli, Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικῇ καὶ γεωγραφικῇ ἀπο τῆς ἀρχαι-

ῥάτης αὐτῆς κατὰ τὰς ἐξῆς τοῦ 1774 ἔτους, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1806.

A. Vasiliu, Cîntece, urături și bocete de ale poporului, București, 1909.

Max Vasmer, Studien zur albanesischen Wortforschung, I, in Acta et commentationes universitatis dorpatensis, B, Humaniora, I, Tartu (Dorpat), 1921, pag. 3-65. = Vasmer.

Vechile cronicî moldovenești până la Ureche, texte slave cu studiu, traduceri și note de Ioan Bogdan, București, 1891.

Viața românească, revistă, Iași.

Alexiu Viciu, Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal, în Analele Academiei Romîne, seria II, tomul XXIX, Memoriile secțiunii literare. = Viciu.

Geoffroy de Villehardouin, ed. Ducange, Paris, 1657.

Vincentii de Vit, Totius latinitatis onomasticon, Prati, 1860-1887 (Anexă la dicționarul latinesc al lui Forcellini).

Alois Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, II Auflage, Heidelberg, 1910.

Eduard Wechssler, Giebt es Lautgesetze? in Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für H. Suchier, Halle a. S., 1900, pag. 349 sqq.

Stanislaus Wędkiewicz, Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen, in Mitteilungen, pag. 262 sqq.

Gustav Weigand, Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt, Leipzig, 1913.

Gustav Weigand, Die Aromunen, Leipzig, 1894-1895.

Gustav Weigand, Die Bildung des Imperfecti Futuri (Conditionalis, Optativi) im Rumänischen, in III Jahresbericht pag. 139 sqq.

Gustav Weigand, Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens, Leipzig, 1904.

Gustav Weigand, Die Sprache der Olympto-Walachen, Leipzig, 1888. = Weigand Olympt.

Gustav Weigand, Istrisches, in Weigand's I Jahresbericht, pag. 122 sqq. = W.

Gustav Weigand, Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes, Leipzig, 1909.

Gustav Weigand, Vlacho-Meglen, Leipzig, 1892.= Weigand Meglen.

Fritz Werner, Die Latinität der Getica des Iordanis, Halle a. S. 1908.

Ernst Windisch, Keltische Sprache, in Gröber's Grundriss, I, ediția I pag. 283 sqq., ed. II pag. 371 sqq.

Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, Wien, 1893 sqq.= W. M. B. H.

Wilhelm Wundt, Völkerpsychologie, Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte. Erster Band, Die Sprache, erster Theil, Leipzig, 1900. Zweiter Band, Die Sprache, zweiter Theil, vierte Auflage, Stuttgart, 1922.

Xenophon.

A. D. Xenopol, Istoriea Romînilor, Iași, 1888-1893.

A. D. Xenopol, Teoria lui Roesler, Studii asupra stăruinții Romînilor în Dacia traiană, în Revista Tocilescu volumele I, II, III, IV. În ediție a parte, Iași, 1884.

Zeitschrift für romanische Philologie, Halle a. S., Max Niemeyer.

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, Gütersloh, C. Bertelsmann.

Jules Théodore Zenker, Dictionnaire turc-arabe-persan, Leipzig, 1866-1876.

Zonaras, Chronicon, în Migne Patrologia graeca, volumele 134, 135.

Zosimus, ediția Bonn.

ORIGINEA ROMÎNILOR

PARTEA I.

CE SPUN IZVOARELE ISTORICE

CAPITOLUL I.

§ 1. Cît de departe ajunsese romanizarea peninsulei balcanice? La prima vedere abundența numelor romane în oștirile din răsărit, numărul mare al împăraților de origine balcanică și faptul că limba latină era limba oficială a imperiului de răsărit până la începutul secolului VII ar indica o pătrundere a limbii și culturii romane peste toată peninsula, exceptîndu-se doar numai teritoriul vechiū grecesc al Poloponesului și Helladei și orașele grecești depe coastele peninsulei. La anul 1868 Tomaschek în *Brumalia und Rosalia*, pag. 398 a exprimat acest punct de vedere: „Imperiul roman de răsărit prezintă pînă la Iustinianus și Mauricius atît de mult caracterul roman în toate privințile, încît, cu excepție de Hellada propriu zisă, limba greacă se mai întrebuintă numai de învățați, prin orașele grecești, mai ales depe coastă, și la curte“. Cu mult mai tîrziu, la 1893, Tomaschek a susținut acelaș lucru, de astă dată cu argumente, *Die alten Thraker*, I, pag. 78: „În imperiul roman de răsărit armata din Europa era compusă mai ales din Thraci. Împăratul Marcianus, contemporanul lui Attila, era un Thrac; succesorul său, Leo I (457-474), era numit ὁ Βησσαριος (Malala p. 368). Împăratul Anastasius, un Illyr, a trimis (492) contra Isaurilor rebeli generali μετὰ πλήθους Σκυθῶν καὶ γοτθικῆς καὶ βεσσαρικῆς χειρὸς (Malala p. 393), și mai tîrziu (502) contra Persilor στρατιὰν γότθων τε καὶ Βεσσῶν καὶ ἐτέρων Ἀρμενίων ἐθνῶν. Sub Dardanul Iustinian I întîlnim printre militari necontenit Thraci și Bessi, și Procopius ni dă cele din

urmă exemple de nume personale curat besse, de pildă Κουτίλας, Μαρκέντιος, (anul 539) Βορχέντιος Ρωμαίων τις, Βεσσος γένος. Sub Mauricius însă toți șefii poartă nume romane, de pildă Priscus, Castus, Martinus, Commentiolus, Salvianus, macarcă împăratul însuși era «primus ex Graecorum genere (Paulus Diaconus III, 15) care se suise pe tron. Intreaga organizație a statului din imperiul de răsărit purta încă cu totul caracterul roman în drept și judecată, în armată și în instituțiile bisericii. Întîiaș dată cu începere dela Heraclius ese la iveală caracterul grecesc. Sub Justinian doar a scris gramaticul Priscianus ale sale Institutiones grammaticae, a redactat Trebonianus renunțările Digesta (530-533), și castele nou cladite au primit nume romane! Încercase el, nu-i vorbă, Cappadocul Ioannes pela 540 să introducă limba grecească în serviciile publice, dar fără succes, anume, cum observă Ioannes Lydus (De magistratibus III, 68), διὰ το τοὺς τῆς Εὐρωπῆς οἰκήτορας τῇ τῶν Ἰταλῶν φονέγγεσθαι φωνῇ, ceea ce e o probă decizivă contra tuturor aceloră care socot că provincialii Thraci ar fi vorbit grecește *). În Rhodope și în Haemus

*) Tomaschek nu spune lucrul exact. În realitate faptul povestit de Ioan Lydus este următorul. "Cel dintîiu magistrat care a introdus limba greacă în actele publice a fost Cyrus Aegyptius, praefectus urbis și în aceeași vreme praefectus praetorio pe vremea lui Theodosius II [împărat 408-450], Lydus De magistratibus ed. Bonn pag. 178, 235. Cyrus Aegyptius a fost consul în anul 441, praefectus urbis și în aceeași vreme praefectus praetorio trebne să fi fost, deci, înainte de anul 441. "Inovația lui Cyrus a prins pentru restul împărăției, afară de Europa, și din cauza aceasta afacerile au început să meargă rău". Lydus ibidem pag. 261-262. "În Europa inovația lui Cyrus n-a putut prinde din cauză că „locuitorii dintr-însa, macarcă erau Greci cei mai mulți, vorbiau însă latinește, mai ales funcționarii publici" (τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρωπὴν πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διαφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης διὰ το τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ "Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φονέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας)". Lydus ibidem pag. 262. "Ioan Cappadox însă, ca praefectus praetorio [pela anul 540], a scos limba latină și din oficiile părților europene ale imperiului, în felul acela că toate serviciile funcționarilor publici le făcea prin oamenii lui de casă (διὰ τῶν οἰκείων), pentru ca veniturile, pe care funcționarii le aveau dela înpricinați, să le încaseze el, și fiindcă acești agenți ai lui erau necunoscători de chipul, de formele legale, în care trebuiau redactate actele respective, apoi redactarea acestora și rezolvarea chestiunilor se făcea „cum se întîmpla, în stil de babă și trivial" (ὥς ἔτυχεν, εἰς γράωδη τινὲ κα.

se auzia încă până la Heraclius în toate părțile lingua rustica romanisca. Un exemplu tipic pentru aceasta ni-l oferă cunoscutele vorbe torna, retorna, fratre, pe care le-a strigat la 587 un soldat camaradului său, pecind fugiaū [falș!] printr-o trecătoare din Haemus. Soldații de rind și cei de la bagaje erau oameni de origine bessă; compară Laurentius Lydus [acelaș cu Ioannes Lydus!] (De magistratibus I, 47): Romanii numesc τῖρωνας τοὺς ταπεινοὺς, ὁποῖους εἶναι συμβαίνει καθ' ἡμᾶς τοὺς λεγομένους Βέσους, οὓς Ἀρριανὸς ἐν τοῖς περὶ Ἀλεξάνδρου προσγγόρευσσε Τριβαλλοὺς. Cu mîndrie însă acești Bessi își ziceau Romani, așa cum își zic descendenții lor de astăzi, Vlahii“.

§ 2. Lista de nume de împărați originari din răsăritul Europei și de nume romane ale militarilor din oștirea bizantină până la începutul secolului VII este mai bogată cu mult decît s-ar părea din schița lui Tomaschek. Cei mai vrednici împărați, începînd dela Maximinus, au fost de origine ori thracă ori illyră ori în general indigenă (dar negreacă) din răsăritul Europei: Maximinus (235-238) era „dintr-un sat al Thraciei, vecin cu barbarii, născut din tată și mamă barbari, despre care se spune că unul ar fi fost Got, iar cealaltă Alană“ Iulius Capitolinus, Maximini duo cap. 1, Historia augusta II, 3; Decius (249-251) era originar din Pannonia inferior; Regilianus, unul din cei treizeci de tyranni din timpul lui Gallienus (253-268), era „de neam dac, rudă, după cum se spune, cu însuș Decibalus“ Trebellius Pollio, Tyranni triginta cap. 10, Historia augusta II, 108; Claudius II (268-270) „era din Dardania, după cum spuneau unii, ori din Dalmatia, după cum spunea el însuș“ Trebellius Pollio, Claudius cap 11, Historia augusta II, 142; Aurelianus (270-275) din „Sirmium [Panno-

μακεδονίαν ἀπαγγελίσαν). „De aici încolo apoi s-a făcut obicei, și toți, la întimplare, scriu și execută și rezoalvă chestiuni, la care nu se pricepe, și a căror legalitate era garantată înainte vreme într-o mulțime de feliuri, prin memoriile zilnice ale grefierilor, prin registrele păstrate la arhive, și prin funcționarii însiși care trăgeau venituri din redactarea legală a actelor“ (Καὶ νόμος ἐκράτησεν ἐξ ἐκείνου, καὶ πάντες ὡς ἔτυχε καὶ γράφουσι καὶ πληροῦσι καὶ ἀπολύουσι τὰ παντελῶς αὐτοῖς ἀγνοούμενα, τὸ πρὶν μυριοῖς κατηφαλισμένα τρόποις, τοῖς τε λεγομένοις κοττιδιανοῖς τοῦ ἀρ' ἀκτις, τοῖς τε προσφόροις σκρινίοις, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἔχουσι τὸν πόρον).“ Lydus ibidem pag. 262-263. Lydus a scris după anul 552, cînd Ioan Kappadox de mult nu mai era praefectus praetorio.

nia inferior], cum spun cei mai mulți, dintr-o familie obscură, iar după cum spun unii, din Dacia ripensis; eu însă țin minte că am citit un autor care susținea că Aurelianus era din Moesia“ Flavius Vopiscus, Aurelianus cap. 3, Historia augusta II, 150; Probus (276-282) din Pannonia inferior; Diocletianus (284-305, „vir obscurissime natus, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis senatoris libertinus fuisse credatur. Eutropius l. IX, cap. 19) din Dalmatia, și anume ori din Doclea-Podgoritza ori mai degrabă din Salona, C. I. L. III pag. 283; Galerius (292-311) din Serdica-Sofia; Constantius I (292-306) era nepotul de fiică al lui Claudius II, Eutropius l. IX, cap. 22; Constantin cel mare (306-337), fiul lui Constantius I, născut la Naissus (Niș); Licinius (307-323) din Dacia aureliană, „își trăgea spița neamului din Daci“ Zonaras Chronicon l. XII, cap. 34.; Constantin II, fiul lui Constantin cel mare (317-340); Constans, fiul lui Constantin cel mare (333-350); Constantius II, fiul lui Constantin cel mare (323-361); Julianus, nepot de frate al lui Constantin cel mare (355-363); Jovianus (363-364) din Singidunum-Belgrad; Valentinianus I (364-375) și fratele său Valens (364-378) și fiul său Gratianus 367-383) erau de loc din Cibalae-Vinkovci, Pannonia inferior; Constantius, coregentul lui Honorius 420-421, din Naissus (Niș); Marcianus (450-457) și Leo I (457-474) erau Thraci; Anastasius I (491-518) era Illyro-Epirot din Dyrrhachion; Iustinus I (518-527) și nepotul său de soră Iustinianus I (527-565) erau Dardanii din regiunea dela Scupi - Zlokučani nordvest de Skopje (Procopius De aedificiis IV, 1; C. Jireček, Geschichte der Serben, I, 54), membrii familiei cărora se numiau Iustus, Iustinus, Iustinianus, Sabbatius, Marcellus, Dulcissimus, Germanus, Iustina, Lupicina, Vigilantia, Preiecta *) Această listă de împărați a dat-o C. Ji-

*) Cum că familia împăratului Iustinian ar fi fost slavă de origine, și că pe tatăl lui Iustinian l-ar fi chemat Iztok, iar pe Iustinian Upravda, sînt invenții ale lui Iohannes Marnavich. Vezi Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur pag. 46. Macareă de loc din Dardania, Iustinianus era probabil Thrac, nu Illyr, judecînd după numele tată-so *Sabbatius* (Σαββάτιος) Procopius Historia arcana 12, pentru care compară zeul thrac Sabazios, Sabadios, Tomaschek Die alten Thraker II, 43. Să se mai noteze că pe unul din camarazii și consătenii lui Iustinus I îl chema *Ditubistus* Διτύβιστος, Procopius Historia arcana 6, care nume este evident thrac. Compară pentru partea întîia a compusului *Di y-*

reček, Geschichte der Serben, I, 35. Eu am dat izvoare numai acolo unde am făcut adăogiri la cele spuse de Jireček. Cu Iustinus II (565-578), nepotul de soră al lui Iustinian I, se încheie seria împăraților de naționalitate romană, în special de naționalitate romană balcanică. Cu Tiberius II (578-582), care — cu toată afirmarea lui Paulus Diaconus III, 15, la Tomaschek Die alten Thraker I, 78, că Mauricius ar fi fost cel dintîi împărat de sînge grecesc — a fost cel dintîi Grec ajuns împărat roman (Vezi Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur 3), începe seria împăraților de origine greacă, armeană, isanriană. Printre aceștia este unul cu nume de familie probabil thrac, Cantacuzin *), dar dacă sînt Cantacuzinii cumva de origine thracă, nu sînt Thraci Romani, ca Aurelian ori Galerius ori Licinius, ci Thraci Greci.

§. 3. În acelaș timp o abundență de nume romane se găsește la comandanții oștirilor din imperiul de răsărit. O listă a dat C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I pag. 18-19: „Sub împăratul Zeno (474-491, el însuș un Isanrian) Sabinianus, Martinianus. Sub Anastasius

*) Καντακουζηνός, citește *Candacuzinó*, este o grecizare a unui primitiv *Candacuzenu*, în care *-zenu* este correspondentul thrac al lui *-γένης* grecesc din nume ca Anluzenu, Diuzenu (= grec Διογένης, vezi § 171, Nota), iar partea inițială a compusului este un derivat prin sufixul thrac *-acu* din radicalul *Cand-*, care se găsește în numele lui Mars thrac păstrat în transcrierea grecească Κανδάων, Κανδαίος (Tomaschek, Die alten Thraker II, 56), și în cognomen *Candalio* dintr-o inscripție din Dalmatia (Vrljka), C. I. L. III, 9813^a. Pentru sufixul thrac *-acu* din nume personale compară Pittacu, Spartacu și vezi § 171. *d* în *Candacuzinó* nu s-a prefăcut în gura Grecilor în spiranta neogreacă *ð* din cauză că prefacerea în sinul limbii grecești a lui *d* în *ð* a început foarte de mult (Vezi Karl Brugmann, Griechische Grammatik, în Iwan Müller's Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft II ed. II, München, 1890, § 33) și încetase atunci cînd s-a introdus la Greci numele thrac *Candacuzenu*. Pronunțarea *Cantacuzin*, cu *t*, este ceva romînesc, provenit din citirea după firea scrierii romînești a cuvîntului ortografiat grecește *Cantacuzinós*, Καντακουζηνός. Fi-rește că acest lucru s-a petrecut în sinul claselor sociale care puteau scrie și citi, în special în sinul însuș al familiei cu acest nume stabilite printre Romîni și complet romînzate. Poveștile asupra originii familiei și numelui Καντακουζηνός vezi în Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihail Cantacuzino, publicată de N. Iorga, București, 1902, pag. 2 sqq., și compară cele spuse de N. Iorga

(491-518) Celer, Iustinus (viitorul împărat), Romanus, Bonosus, Patriciolus, Rusticius, Vitalianus, Maxentius, Carinus, Celerianus. Sub Iustinianus Bonus, Claudianus, Constantinus, Florentius (numit și Constantiolus), Constantianus, Innocentius, Iustinus, Liberius, Magnus, Martinus, Maxentius, Maximinus, Palladius, Sabinianus, Ursicinus, Valentinus, Valerianus, Vitalis. Sub Iustinus II (565-578) Bonus, Marcianus, Longinus, Traianus, Vitalianus. Pentru ultima oară apar nume romane de militari în războaiele contra Persilor, Avarilor și Slavilor sub Mauricius (582-602): Bonosus, Castus, Comentiolus, Domentiolus, Germanus, Martinus, Priscus, Probus, Romanus, Rufinus, Rusticius, Salvianus, Vitalis. Împăratul Phokas însuș (602-610) era un $\mu\epsilon\lambda\epsilon\sigma\beta\acute{\eta}\rho\alpha\rho\alpha\varsigma$ din Thracia, iar pe frateso îl chema Domentiolus^{*)}.

§ 4. Printre acești împărați și generali, de origine barbari romanizați din răsăritul Europei, se găsesc și de aceea care reprezintă în special interesele acestei romanizări orientale. Astfel a fost Regilianus, care pe timpul celor 30 de tirani depe vremea lui Gallienus se da drept descendent al lui Decebal și se proclama împărat în Moesia (Trebellius Pollio, Tyranni triginta, 10), apoi Vitalianus de pe vremea lui Anastasius I și Iustinus I, care, originar din Scythia Minor (Dobrovia), dispunea de nord-estul peninsulei ca de un principat propriu, mergea contra Constantinopolului cu oștiri numeroase compuse din compatrioți, și silia

*) Este curios că cel mai mare general depe aceste timpuri își păstrase numele thrac. Belisar (Βελισάριος, Belesarius, Bilisarius) era de loc din Germania (Γερμανία, Γερμανή, vezi C. I. L. III pag. 1338)-Saparev'ska Banja lângă Dupnița, pe terenul romanizat din Dacia mediteraneană. C. Jireček Geschichte der Serben, I, 49. „Cu nedrept“, zice Jireček, în nota dela această pagină, „văd unii istorici mai noi în Belisar un Slav = beli țar = adevăratul alb !]. Neobulgarul *bjali țar*, neoserbul *bijeli țar* sunau în limba documentelor din secolele 9-12 *bjali țar*“. Tot așa de pe nedrept l-au considerat alții pe Belisar ca Got, pentru că în vechea germană numele Belisar apare ca Piliheri, Pilsari = *Bilis-harjis, „sanctes Heer“, „oștire blindă“! Bilis-harjis este însă numai o etimologie populară. Tomaschek, Die alten Thraker II, 13. *Beli-saru* prezintă toată aparența unui nume complet (Vollname) thrac, și pentru fiecare din părțile componente se pot aduce probe din uime ori personale ori topice sigur thrace (Vezi Tomaschek, Die alten Thraker II, 13), macar că în-teleșul, ca în general la numele thrace, este enigmatic.

pe împărat să-l dea magistraturile pe care el le poftia. Vitalian se mai da apoi drept apărător al ortodoxiei contra împăratului care era partizan al deipassianilor, și prindea rude de ale lui Anastasius, pentru răscumpărarea cărora cerea apoi sume enorme. Vitalian se purta cu împărăția romană întocmai așa cum se purtau regi barbari, de pildă regii Goților, cu deosebire numai că, în vremea regilor barbari reprezentau interesele unor popoare care într-adevăr nu făceau parte din imperiu, macarcă se dădeau drept ali ate și servitoare ale împăratului, el reprezenta interesele cetățenilor romani din peninsula balcanică, interesele popoarelor băștinașe romanizate ale peninsulei, în special ale celor din nord-estul acesteia, adică ale strămoșilor Românilor. Vitalianus era Thrac de neam, judecând după numele Cutzis, pe care l-a pus ficloru-so, Malalas XVIII pag. 441. Thrac îl numește Zonaras Chronicon XIV, 3 și Malalas XVI pag. 402. „El era fiul lui Patriciolus și împreună cu tatu-so a făcut parte, printre șefi, din oștirea trimeasă de împăratul Anastasius să despresure orașul Amida, care era asediat de Perși. Nu mult după aceea a ridicat armele împotriva lui Anastasius și s-a făcut tyrannus (ὁ δὲ ὅπλα ἀντάρας Ἀναστασίῳ τῷ βασιλεῖ οὐ πολλῶ ὕστερον ἐτυράννησε)². Procopios De bello persico I, 8. „Peiind era tyrannus, a avut de sfetnic pe Hermodogenes, pe ca e apoi Iustinianus l-a dat de coleg lui Belisarius, cînd a plecat acesta cu oștirea la Dara contra Perșilor². Procopios De bello persico I, 13. „Nepotul de soră al lui Vitalian, Ioannes, făcea parte ca șef din oștirea care opera sub comanda lui Belisarius contra Goților, a cucerit Ariminum, faptă prin care a silit pe Goți să părăsească sediul Romei, și și a cîștigat mare glorie cu aceasta². Procopios De bello gothico II, 10. „Acest nepot al lui Vitalian a luat apoi în căsătorie pe fata lui Germanus, nepotul de frate al împăratului Iustinianus². Procopios De bello gothico III, 12. „Ficlorul lui Vitalianus, Cutzis, a fost unul din șefii oștirilor romane în războaiele contra Perșilor pe vremea împăratului Istinianus I² Malalas XVIII pag. 441-442.— Marcellinus Comes anul 514: „Scythul Vitalianus a adunat în trei zile o oștire mai mare de șezeci de mii, călărime și pedestrime, și dacă a ajuns la locul numit Septimus, a tăbărit acolo, înșirîndu-și oștirea dela o mare până la cea laltă, iar el, fără să facă vreun rău cuiva, s-a dus până la

poarta de aur, așa numită, spunînd că a venit la Constantinopol ca să apere ortodoxia și în pricina episcopului Macedonius, care fusese pe nedrept surgunit de împăratul Anastasius. Ademenit însă și înșălat de prefăcătoriile și de jurămintele mincinoase ale lui Anastasius, prin mijlocirea lui Theodorus, s-a întors înapoi a opta zi dela sosirea lui la Constantinopol. De aici a ajuns Vitalianus noaptea la Odyssus (Varna). Acolo a găsit pe Cyrillus, care se ținea mai mult de petreceri decît de oștire, dormind între două fime!, l-a luat din pat și l-a ucis cu cuțit getic *) și apoi s-a declarat pe față dușman al împăratului Anastasius“. Anul 515: „Vitalianus a devenit un formidabil dușman al împăratului Anastasius. Și-a trimes întîi înaintea cavaleriei, a încărcat o parte din oștire pe corăbii, care plutiau de-a stînga lui pelîngă țarm, iar el încunjurat de pedestrime a intrat în cîmpia dela Systhene, unde a luat reședință în palatul împărătesc. A trimes atunci la dînsul împăratul cîțiva senatori, care să închee pace. Nouăzeci de libre de aur a primit atunci Vitalianus ca preț de răscumpărare a lui Hypatios, afară de daruri altele împărătești și de alte o mie și o sută de libre de aur pe care le primise, împreună cu captivul Uranius, dela rudele lui Hypatios în Sozopolis. Vitalianus, făcut magistrul al miliției din ambele Thracii, s-a întors acasă, și pe Hypatius, pe care-l ținuse până atunci închis și în lanțuri la cetățuea Acres [la actualul cap Kaliakra lîngă Cavarna după C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 52], l-a trimes unchiu-so“. Anul 516: „Împăratul Anastasius se supără pe Vitalianus și hotărăște să pună în locul lui pe Rufinus“. Anul 519: „Împăratul Iustinus din bunătatea inimii sale a rechemat la afacerile publice pe Vitalianus, care a intrat în Constantinopol și a șeptea zi după ce a fost primit de împărat a fost numit magistrul al miliției“. Anul 520: „Consulul Vitalianus în a șeptea lună a consulatului său a fost ucis în palatul împărătesc cu șeispre-

*) Supt anul 493 vorbește Marcellinus de *ferrum scythicum*, cu care a fost ucis Iulianus, magistrul miliției, într-o luptă de noapte în Thracia. Este sigur vorba de un anumit cuțit, care probabil nu era altul decît cuțitul (ori dacă vrei, sabia) în formă de secere fără dinți, de care se serviau Dacii și probabil toți Thracii.

zece răni împreună cu sateliții săi Celerianus și Paulus^{*)}. Acești provinciali ai lui Vitalianus, care dădeau acestuia oștiri de peste șezzeci de mii de oameni, apar la 587 ca formind oștirea lui Commentiolus în luptele Bizantinilor cu Avarii, Theophylactos Simocattes l. II cap. 15 pag. paris. 52, și Theophanes Confessor pag. paris. 218 (Vezi locurile în întregime în articolul meu „Prejudiții” *Viața Românească* April-Mai 1916), apoi, ca *Valahii*, supt anii 1096, 1161-1173, la Anna Comnena pag. paris. 273-274, 451-452, Cinnamos pag. paris. 150-152 (Vezi locurile în întregime în studiul meu „Barangii în istoria Românilor și în limba românească” nota 12, *Viața Românească* Mart 1916). Tot ei apar ca „Valahii” fundatori ai imperiului romino-bulgăresc la sfârșitul secolului XII și principalii locuitori ai „Valahiei” dintre Dunăre și Balcani pe vremea lui Ioniță la începutul secolului XIII după mărturia marturilor oculare Niketas Choniates și Villehardouin (Vezi discuția pe larg

*) Este curios că pe Vitalianus Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes* I, 102, îl face episcop de Odessus: „În centrele mai mari se găseau episcopi: la Priscus episcopul de Margus, Viminacium și Sirmium, la Marcellinus Comes Vitalianus de Odessos”. Și citează ca informator pe Marcellinus Comes! Se înșală Pârvan, *Histria* IV, 170, când numește pe Vitalianus general got și-l face strănepot al lui Aspar. Dacă Marcellinus Comes numește pe Vitalianus Scyth, prin aceasta nu vrea să zică că ar fi fost Got (Pe Goți Marcellinus Comes îl numește Gothi), ci că era din Scythia Minor, pentru că pe vremea lui Scythia Minor (Dobrovia) se numea Scythia, și locuitorii dintr-însa erau numiți Scythi (Compară, de pildă, Procopius *De aedificiis* IV, 7: „Și acum vom trece la Scythi, Ἐπὶ Σκύθας δὲ τὸ λεγόμενον βασιλοῦμεν” [Adecă „și acum vom înșira cetățile din Scythia”]). În ce privește pe Aspar, el și cu feciorii lui, Ardabur și Patriciolus, au fost uciși de împăratul Leo la anul 471, Iordanis Rom. 338, Marcellinus Comes anul 471, și între Patriciolus, feciorul lui Aspar, și Patriciolus, tatăl lui Vitalianus, șef de oștire, alături cu fecioru-so, pe vremea împăratului Anastasius (anii 491-518) nu este nicio legătură. Pentru afirmația sa Pârvan n-aduce nicio probă, trimete numai la Gibbon, *Roman Empire*, cap. XL. La Gibbon (traducerea germană a lui Sporschil, Leipzig, 1862, tom VII, pag. 217, nota 2) cap. XL se spun într-adevăr următoarele: „Vitalian era strănepotul lui Aspar, care Aspar fusese prinț al Scythiei Minor și comes al foederatilor Goți din Thracia”. Nici Gibbon n-aduce vreo probă. Sigur că a fost indus în eroare de numele Patriciolus al tatălui lui Vitalian și de numele Scythia pe care-l dă Marcellinus Comes acestui din urmă.

în „Barangii în istoria Romînilor și în limba romînească“, Viața Romînească Mart 1916.

§ 5. Cu toate acestea numai la prima vedere apare romanizarea peninsulei balcanice așa de puternică pela sfîrșitul secolului VI. În realitate lucrurile stau altfel. O parte numai din peninsula a fost romanizată, și anume, în general vorbind, jumătatea dela nord, jumătatea dela sud a fost grevizată.

Proba cea mai puternică o dau inscripțiile. Se înțelege în adevăr lesne că acolo unde inscripțiile, de orice fel ar fi ele, dedicatori, pe altare, onorifice pe statui ori pe monumente, funerarii, pietre miliare, acte publice ori private, sînt scrise ori numai într-o limbă oarecare, ori mai mult în limba aceea, populația din localitatea respectivă trebuie să fi aparținut exclusiv orî în majoritate acelei limbi. S-a petrecut în toate timpurile acelaș lucru care se petrece și în timpul nostru. Se cunoaște cît de colo că ești în Franța ori în Germania ori în Anglia după limba firmelor, a inscripțiilor depe monumentele publice ori depe morminte. Chiar dacă se găsesc străini în Franța ori în Germania ori în Anglia, care să vorbească altă limbă decît cea franceză ori germană ori engleză, dar majoritatea populației din acele țări cum că este franceză ori germană ori engleză, se cunoaște evident după inscripții. Dacă te poți înșela, te poți în acel sens, că se întîmplă ca un popor stăpînitor să-și impună limba în inscripțiile sînușilor de altă naționalitate, cum s-a întîmplat ori se întîmplă, de pildă, ca Germanii să pue inscripții germane pe monumentele publice din Posnania, ca Englezii să pue inscripții engleze pe monumentele publice din Irlanda, ca Ungurii să pue inscripții ungurești pe monumentele publice pîn și din orașe ca Făgărașul, dar această înșelăciune pentru cazul nostru, al celor care voim să cercetăm limitele romanizării din peninsula balcanică, este imposibilă. Dacă Romanii, cei mai mîndri stăpînitori, au permis ca o piatră miliară oarecare din peninsula balcanică, piatră oficială prin excelență, să poarte o inscripție grecească, de pildă από Λυχνίδος, apoi poți fi sigur că locuitorii deprin ținutul acela trebuie să fi știut numai grecește. Cum și-ar putea cineva închipui o regiune romană, cu limbă romană, cu civilizație romană, avînd inscripțiile funerarii, dedicatori, etc. în grecește? Asta e tot una ca și cum și-ar

închipui cineva Debreținul cu inscripții românești la gară, la școli, la teatru și pe toate mormintele din țintirim.

Pentru acela încă din 1887 Jung, Roemer und Romanen in den Donauländern, spunea pag. 101: „În general se poate zice că Thracia era un teritoriu în majoritate grec, iar Moesia dintre Haemus și Dunăre un teritoriu în majoritate latin“. Și pag. 105: „Această provincie [Moesia inferior, în special Dobrogia] era așezată la granița dintre cele două domenii limbistice și culturale, și aparținea răsăritului nu numai din punct de vedere geografic“. Iar la 1892 Albert Dumont, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie* (Lucrarea e din 1869. Editorii însă, Th. Homolle și L. Heuzey au pus-o la curent) afirmă următoarele. Pag. 201: „Ce texte [Inscripția dela Bessapara, pe care autorul o datează ca dela sfârșitul secolului IV a. Chr.] nous montre dans cette partie reculée de la Thrace: 1) Le culte du dieu Apollon, divinité inconnue aux Thraces du temps d'Hérodote; 2) L'existence d'un temple qui lui est dédié; 3) L'habitude des panégyries, réunions dont le caractère hellénique est précisé par plusieurs passages des auteurs anciens, surtout par un témoignage remarquable d'Isocrate; 4) L'usage de décerner des couronnes publiques décrétées par les citoyens. La langue est le grec attique dans toute sa pureté. Les formes du décret, bien que le début soit aujourd'hui indéchiffrable, se rapprochent de celles usitées à Athènes; toutefois le sénat n'est pas nommé. Toute la rédaction du document prouve à cette époque l'existence, dans cette partie de la Thrace, d'une ville dont les institutions devaient être celles des pures cités helléniques“. *)—Pag. 213: „La

*) Introducerea timpurie a culturii grecești la Thraci se probează și prin faptul că alfabetul grec se găsește întrebuințat de Thraci pentru a-și scrie propria limbă încă din prima jumătate a secolului V a. Chr. Există în adevăr o inscripție în limba thracă (singura de altfel inscripție în limba thracă aflată până astăzi) din prima jumătate a secolului V a. Chr., scrisă cu caractere grecești de tipul ionic Paul Kretschmer, *Die erste thrakische Inschrift*, in *Glotta*, VI pag. 74-79: „În April 1912 doi țărani au găsit într-un tumulus lângă satul Ezerovo, cercul Borisovgrad, lângă Philippopol, un inel de aur cu o inscripție, pe placa inelului, scrisă cu litere grecești în limba thracă. În acelaș mormint s-au mai găsit și alte podoabe de aur, apoi bucăți dintr-un vas de bronz și o oglindă de bronz de stil arhaic grecesc.

période romaine nous a laissé. des inscriptions et des bas-reliefs plus nombreux que ceux de l'époque précédente. En étudiant les restes de cette époque, on arrive aux trois conclusions suivantes, qui ne sont peut-être pas toutes d'accord, surtout les deux premières, avec les opinions que le voyageur s'est formées par la lecture des livres anciens, avant de parcourir la Thrace: 1) La civilisation était très répandue en Thrace, même dans les parties les plus reculées, mais presque exclusivement dans les plaines; 2) Cette civilisation était grecque et non romaine; 3) Elle était loin d'avoir fait disparaître le caractère national primitif; bien au contraire, elle avait accepté beaucoup des traditions du passé, de sorte que les moeurs religieuses du pays, au temps de l'empire, présentaient des traits originaux qu'il serait précieux de pouvoir tous retrouver". — Pag. 215 [Despre perioada romană]: „La langue du pays [de la Thrace] était le grec. Les inscriptions latines sont rares; presque toutes se lisent sur des monuments de légionnaires. Plusieurs fois, quand un Romain, mort en Thrace, appartient à une famille distinguée, un texte grec accompagne l'épithaphe latine. Toutes les inscriptions particulières à des Thraces sont en grec, même les plus barbares, même celles qui ont un caractère évident de rusticité. Les honneurs décernés aux gouverneurs de la province sont en grec; une borne milliaire trouvée près de Tatar-Bazargik est écrite en cette langue. L'inscription monumentale destinée à conserver le souvenir de la construction des murs de Philippopolis est bilingue". — Pag. 488: „Ces inscriptions donnent lieu tout

Asemenea tumuli se deosebesc de acei depe vremea Romanilor și nu sînt mai noi decît veacul IV a. Chr. Și felul inelului și felul celorlalte obiecte ne indică prima jumătate a secolului V a. Chr. Caracterele sînt cele grecești din secolul V a. Chr, și anume ale alfabetului ionic.⁹ Asupra interpretării inscripției s-au încercat, în afară de Kretschmer la locul citat, același învățat în Glotta, VII, 86-92, Detschew în Glotta VII, 81-86, Hirt în Indogermanische Forschungen XXXVII, 213-217, Olsen în Indogermanische Forschungen XXXVIII, 166-168, dar zădărnice. Sigur se cunoaște un singur nume personal, care se găsește drept la începutul inscripției, Ρολις, care este sigur numele personal thrac *Roles* (pentru care vezi § 159), și asupra acestui lucru a atras atenția încă primul editor al inscripției, Filow, în Izvēstia na bulgarskogo arheologičestvo druzestvo anul 1912-1913. pag. 202 sqq..

d'abord à une remarque générale: l'épigraphie de la Thrace est grecque et non latine. Les inscriptions latines sont très rares dans cette province. Les dédicaces aux empereurs sont en grec; les ex-voto populaires également. On sait qu'au nord de l'Hémus la langue latine domine au contraire dans l'épigraphie. L'introduction du grec en Thrace ne se fit pas seulement par les villes de la propontide. Le marbre le plus ancien de notre recueil est conservé dans la partie la plus reculée de la province, a Bessapara, dans le pays des Bessi, qui étaient renommés par leur barbarie. Ce texte me paraît être de la fin du IVe siècle ou du IIIe siècle avant notre ère. Ainsi, à cette date on parlait et on écrivait le grec au fond de la Thrace. Il y a lieu de croire que l'influence macédonienne explique en partie ce fait".—Pag. 488 nota 1: „Le recueil [de inscripții din Thracia] contient un peu plus de 560 inscriptions; sur ce nombre, on compte 43 latines et 12 bilingues, gréco-latines, pas même un dixième“.

§ 6. Colecția de inscripții a lui Dumont-Homolle-Heuzey este adunată din provincia romană Thracia cîtă se întinde pînă la Balcani. Provincia romană Thracia însă se întindea și dincolo de Balcani, ambele versanturi ale Balcanilor, nordic și sudic, făceau parte din Thracia. Aceasta se probează prin inscripțiile C. I. L. III. 749 (pag. 992), 12407, 13729 și 14422¹, cea dintîi găsită la Hodnița „un ceas dela Nikopoli (Nikjup) spre răsărit, două ceasuri dela Tîrnova spre nord, pe malul stîng al riului Rușița, la șapte kilometri mai sus dela vărsarea lui în Iantra“, cea de a doua la sud de satul Butovo, cea de a treia la Hadarca (azi Nikolajevska), și cea de a patra la Iași. In cea dintîi, cea de a doua și cea de a patra se spune că „Antius Rufinus inter Moesos et Thraces fines posuit“ în anul XX de domnie a împăratului Hadrian, adică la anul 136 p. Chr. In cea de a treia se arată „fines terrae Thraciae“. La pagina 992 editorul (Mommsen) face observarea: „Se pare, deci, că cele două provincii [Moesia și Thracia] erau astfel împărțite că tot muntele Haemus aparținea la Thracia, iar părțile despre Dunăre cu garnizoanele sale se stăpîneau de legatul Moesiei“. Această împărțire oarecum nefirească se explică prin faptul că limba și cultura grecească, proprie Traciei, se întindea pe ambele poale ale Balcanilor. Și în adevăr inscripțiile arată aceasta. Dintre cele 73 (aproxi-

mativ) de localități dintre Balcani și Dunăre, dela care s-au publicat inscripții în colecția lui Kalinka, *Äntike Denkmäler in Bulgarien*, 18 au numai inscripții grecești, 11 au inscripții grecești și latinești, 1 are inscripții grece, latine și bilingues. Cele cu inscripții grecești sînt următoarele: Mesdra, la sud-est de Vrața, lângă Isker, la poalele Balcanului (1 inscripție, dedicatoare către împăratul Severus Alexander 222-235 din partea orașului Serdica. La Mesdra era probabil un vicus); Orhanije, poalele Balcanului (1 inscripție dedicatoare din partea lui Mjestrius, probabil un Thrac *); 1 inscripție funerară. La Orhanije era probabil un vicus); Ljeskovet, puțin la est de Rjahovo, lângă Dunăre (1 inscripție, îndoioasă, pentru că nici nu se știe de unde provine, și nici nu cuprinde decît trei litere); Novi Nikjup, puțin la nord de Nikjup (1 inscripție, funerară, a unui Grec, stoler, de loc din Nicaea. La Novi-Nikjup era probabil un vicus aparținînd la regiunea orașului Nikopolis ad Istrum); Cerven, pe Lom, la sud de Rusuc (1 inscripție fără importanță, funerară a unui călugăr Grec din anul 870 p. Chr. Inscriptiile grecești ale călugărilor greci nu probează nimic asupra limbii localităților unde ele s-ar găsi); Markovča, la mijlocul distanței dintre Șumla și Provadia (1 inscripție dedicatoare lui Jupiter și Dioscurilor, cel mai tîrziu din secolul I p. Chr. La Markovča era probabil un vicus, aparținînd la Marcianopolis); Madara, puțin la răsărit de Șumla (3 inscripții, dintre care una e de origine de la Kallatis-Mangalia, alta e probabil de origine dela Bizye-Viza, a treia e funerară creștină fără date posibile. La Madara s-a mai găsit pe o stîncă un fragment de inscripție latină C. I. L. III 7468. Era probabil un vicus aparținînd la Marcianopolis); Mogila, puțin la răsărit de Madara (1 inscripție funerară a unui Thrac, Dorpanos [compară Diurpaneus], om de casa unui han bulgar. Probabil vicus aparținînd la Marcianopolis); Ienibazar, puțin la nord-est de Madara (O listă de arme, probabil a unui Bulgar. Nu se știe sigur dacă inscripția e din Ienibazar și nu mai degrabă din Preslav); Sijutli, la nord de Madara lângă Aboba (2 inscripții, una funerară a unui sclav și alta probabil a-

*) Pentru numele *Mestrius* vezi § 118. După criteriile mele (vezi § 158) nu l-am putut pune printre numele sigur thrace.

dusă dela Didymotichos-Dimotika. Probabil vicus aparținând la Marcianopolis); Avren, sud-est de Provadia (1 inscripție dedicatoare. Probabil vicus aparținând ori la Marcianopolis ori la Odessus); Galata lângă Varna (1 inscripție funerară a unui Grec. Probabil vicus aparținând la Odessus); Euxinograd lângă Varna (3 inscripții: una dedicatoare din partea locuitorilor unei regiuni; alta funerară a unui Grec și a soției sale Grece; alta funerară a unui Celt [Ἡράκων Βαιτυρίγου]. Probabil vicus aparținând la Odessus); Golema Franga lângă Varna (1 inscripție funerară a unui Grec. Probabil vicus aparținând la Odessus); Asargik, nord-est de Provadia (1 inscripție dedicatoare a unui Thrac Ἀλλοπόρις Ἀλλουπόρεος. Aici era cea dintâi stațiune pe drumul dela Marcianopolis la Durostorum, Kalinka sub No. 153); Șabla, nord-est de Kavarna (Doă inscripții: una cuprinde lista armelor unui Bulgar Βαγατοῦρ Βαγαΐνου, cealaltă e un fragment în dialectul doric și cu litere din sec. V-IV a. Chr. Probabil vicus aparținând la Dionysopolis); Iunusilar, la vest de Șabla (1 inscripție foarte fragmentară. Probabil vicus aparținând la Dionysopolis); Kalajgidera, nord-vest de Șabla (1 inscripție foarte fragmentară. Probabil vicus aparținând la Dionysopolis).— Cele cu inscripții grecești și latinești sînt următoarele: Ferdinandovo Kutlovița (I lat.: 3 inscripții dedicatoare, 1 funerară. II gr.: 1 inscripție dedicatoare din partea preotului colegiului Asianilor, Saturninus, și a soției sale Magna. La Ferdinandovo s-au mai găsit inscripțiile latine C. I. L. III 7448-7451, 12371-12372, 12374, 12376, 12378, 12529, adică 10 inscripții. La Ferdinandovo era Municipium Montanensium, iar în apropiere de municipiu era un castel cu un teritoriu deosebit de acel al municipiului. C. I. L. III 7450, 7451, 12376); Nikjup (Nicopolis iuxta Iatrum, πρὸς Ἰστρον, περὶ Αἰμον, lângă Iantra la poalele Balcanilor. Să nu se confunde cu actualul Nicopol delingă Dunăre. Această din urmă localitate se numia în vechime Asamus și numele de Nicopol l-a căpătat numai dela veacul de mijloc încoace. Vezi C. I. L. III pag. 141. I lat.: 2 inscripții, una dedicatoare, una funerară a unui militar. II gr.: 2 inscripții dedicatoare pe monumente publice. La Nikjup s-au mai găsit inscripțiile latinești C. I. L. III 6144, 6146, 6147, 7461, 7462, 12432, 12433, 14427¹); Preslav-Eski Stambul, sud-vest de Șumla (I lat.: 3 inscripții, una dedicatoare din par-

tea unui vir clarissimus, vicarius Thraciae, alta dedicatoare creștină, alta funerară. II gr.: 1 inscripție cuprinzând o listă de arme, nu se știe sigur dacă e din Preslav ori din Ienibazar, aici e înregistrată la Ienibazar, vezi mai sus. Era probabil un vicus aparținând la Marcianopolis); Șumla (I lat.: 1 inscripție dedicatoare din partea lui Burtinus, civis tomitanus, magister vici, din anul 153 p. Chr. II gr.: 1 inscripție [funerară?] din anul 819 ori 820 p. Chr., cuprinzând numele probabil trac Тѣѡко; [citește tiuko, compară românul Ciucă]. La Șumla era, precum se vede din inscripția latină, un vicus, care, macarcă primarul era civis tomitanus, nu aparținea, negreșit, la regiunea orașului Tomi, ci, probabil, ca și Markovča, Madara, Mogila, Sijutli, Preslav, Aboba, Provadia, la regiunea orașului Marcianopolis); Provadia (I lat.: O inscripție funerară a lui Secundus praefectus iure dicundo. II gr.: 2 inscripții ale hanului bulgar Omortag, anii 819-829. Probabil un vicus aparținând la regiunea orașului Marcianopolis); Devna (Marcianopolis), puțin la nord-est de Provadia (I lat.: 2 inscripții funerare, dintre care una a lui Cosconius Ingenus decurio. II gr.: 7 inscripții, dintre care 2 dedicatoare, 4 funerarii și o piatră miliară. La Devna s-au mai găsit inscripțiile funerare latine C. I. L. III 14211¹², 14212 și inscripția funerară bilingvă C. I. L. III 761. Marcianopolis era un municipium, precum se vede din inscripția funerară a *decurionului* Cosconius Ingenus și cea a lui Secundus *praefectus iure dicundo* îngropat la o vilă a sa dela Provadia); Aboba, la nord de Madara, puțin la nord-vest de Ienibazar (I lat.: 2 inscripții funerare. II gr.: O inscripție probabil de origine din Burdizus între Hafsa și Lüle-Burgas. La Aboba s-au mai găsit 2 inscripții latine, una dedicatoare și alta funerară, C. I. L. III 7464, 7465. Era probabil un vicus aparținând la orașul Marcianopolis. La Aboba a fost cea mai veche reședință a țărilor bulgari, acolo era vechea Preslav, numită de Bizantini Pliska. Infloria încă pe vremea lui Simeon alături cu noua Preslav delîngă Eski-Stambul. Byzantinische Zeitschrift XVII pag. 211); Balcic (I lat.: 1 inscripție funerară a fiului unui veteran. II gr.: 5 inscripții, dintre care 4 dedicatoare și una funerară. Dintre cele dedicatoare una e din partea orașului pela 48 a. Chr., alta e din al treilea secol a. Chr., alta e dela 79-81 p. Chr. La Balcic era orașul gre-

cese Dionysopolis, πάλις Διονύσου, după cum se vede din inscripția dedicatoare dela anul 48 a. Chr. mai sus pomenită și din C. I. L. III 14416); Cavarna, puțin la est de Balcic (I lat.: 1 inscripție dedicatoare creștină cu scrișoare uncială din sec. IV-VI. II gr.: O listă de preoți și de patroni ai unui colegiu religios. La Cavarna era probabil un vicus aparținând la Dionysopolis); Abdatkalesi, la jumătatea distanței dintre Mangalia și Silistra (I lat.: 3 inscripții, dintre care două funerarii și una dedicatoare din partea unui Thrac, a lui Antonius Zinenis princeps [adecă primarul satului]. Această din urmă însă nu se știe sigur dacă e din Abdatkalesi ori din Adamklisi. II gr.: 1 inscripție funerară a Thracului Ζεῖνρις Ζορδηνόπου. La Abdatkalesi era un castel roman cu *canabae*, identificat de unii cu istoricul Abritum [ori Abrittus], unde a căzut la anul 251 împăratul Decius în lupta contra Goților. Kalinka pag. 349); Silistra (I lat.: 9 inscripții, dintre care 2 dedicatoare din anii 226 și 238 p. Chr. și 7 funerarii. II gr.: 2 inscripții funerarii, dintre care una a lui P. Flavius Respectianus pusă de tatăl său Respectianus Threptus. La Silistra s-au mai găsit inscripțiile C. I. L. III 6152, 7474, 7476-7478, 7480, 12456-12460, 14213³. Silistra e vechea localitate tracă Durostorum, unde a staționat întîi legiunea I italică, apoi legiunea XI claudia, cu *canabae*. Numele Silistra [Δρίστρα] apare întîi la Zonaras. Vezi C. I. L. III pag 1349 și No. 7474).—Cea cu inscripții grecești, latinești și bilingues este Varna. Din aproximativ 79 de inscripții sînt numai 2 latine și 3 bilingues. Dintre cele latine una este un edict al împăratului ori al legatului împărătesc, iar cealaltă e foarte fragmentară. Dintre cele bilingues una e dedicatoare din partea orașului cu ocazia aducerii apei, alta e dedicatoare către împărat, alta e funerară. De remarcat la această din urmă este faptul că partea latinească cuprinde formula funerară propriu zisă, pe care un Roman, Ma(n)lius Secundus, beneficiarius consularis, o pune soției sale Antistia Firmina, iar partea grecească cuprinde interdicția de a se mai îngropa alt cineva în acel mormînt. La Varna era orașul grecesc Odessus, Ὀδησσός.

§ 7. Au fost însă și în Thracia cîteva centre unde elementul roman exista puternic—dar nu preponderant—alături cu cel grecesc. Pentru a pricepe lucrul voii înșira datele din Dumont, din C. I. L. III și din Kalinka.

Dumont : Sofia (Serdica) 13 gr., 5 lat.—Küstendil (Pautalia) 14 gr., 3 lat., 1 bil.—Tatarbazargik (Bessapara) 20 gr., 6 lat., 1 bil.—Philippopolis 40 gr., 2 lat., 2 bil.—Eski Zagra (Traiana Augusta) 26 gr.—Hadrianopolis 15 gr.—Iambol 6 gr.—Viza (Bizye) 4 gr.—Selivri (Selymbria) 53 gr.—Eregli (Heracleia, Perinthus) 62 gr., 9 lat., 1 bil.—Rodosto (Rhaedestus) 13 gr., 3 lat., 1 bil.—Panidon 64 gr., 3 lat.—Ganos 4 gr.—Chora 5 gr., 1 lat.—Char-keni [adecă Șarköi!], Peristasis (Tiristasis) 2 gr., 1 lat.—Hexamili (Lysimachia) 11 gr.—Plagiari 4 gr., 1 lat.—Burneri (Lysimachia) 1 lat.—Gallipoli (Kallipolis) 25 gr., 5 lat.—Ainos 7 gr., 1 lat.—Dimotica (Didymoteichos) 3 gr.—Traianopolis 4 gr.—Dede-Agaç 2 gr.—Abdera 1 gr., 1 lat., 1 bil.—Maronea 19 gr.—Kavala (Neapolis) 1 gr.—Kilia Koela) 3 gr., 1 lat.—Maito (Madytus) 9 gr., 1 lat.—Ialova (Sestos) 10 gr.—Burgas 1 gr.—Sizeboli (Apollonia) 10 gr.—Misivri (Mesembria) 10 gr.—Anchialos 8 gr.—Urum-Ieniköi (lingă Calidae) 1 lat.—Thraciae incertae 2 gr.

Va să zică cele 45 inscripții latine, câte există în colecția Dumont, alături cu 471 grecești și 7 bilingues (Mie mi-a eșit altă numărătoare decât autorului, care spune la pag. 488 nota 1, precum deja am mai făcut cunoscut [vezi mai sus § 5 fine], că din cele 560 inscripții ale colecției sale [eu am numărat 523] 43 sînt latinești și 12 bilingues. Probabil m-am înșelat eu), se repartizează astfel: Sofia 5, Küstendil 3, Tatarbazargik 6, Philippopolis 2, Eregli 9, Rodosto 3, Panidon 3, Chora 1, Șarköi-Peristasis 1, Plagiari 1, Burneri 1, Gallipoli 5, Ainos 1, Abdera 1, Kilia 1, Maito 1, Urum-Ieniköi 1. Adecă două grupuri, un grup la nord-vest, compus din Sofia, Küstendil, Tatar-Bazargik, Philippopoli (16 inscripții), și unul la extremul sud-est, compus din Eregli, Rodosto, Panidon, Chora, Șarköi-Peristasis, Plagiari, Burneri, Gallipoli, Ainos, Abdera, Kilia, Maito (28 incipții). Din grupul dela sud-est Eregli, Rodosto, Panidon, Chora, Șarköi-Peristasis, Plagiari, Burneri, Gallipoli, Maito, Kilia (26 inscripții) sînt pe coastele mării de Marmara (Propontis) și în peninsula Gallipoli (Chersonesos), Ainos e la gura Mariței, Abdera e la actualul cap Balastra la sud de Karasu-Jeniğe. Numai Urum-Ieniköi lingă Burgas (1 inscripție) formează o săritură răzleață. Este remarcabil cum tot grosul, tot interiorul Thraciei, între coastele proponti-

dei de o parte și munții balcani de altă parte, nu prezintă nicio inscripție latină. Nici macar localități ca Traiana Augusta, Hadrianopolis, Didymoteichos, Traianopolis nu prezintă nimic latinesc. Și tot așa nimic latinesc nu prezintă marile și renumitele orașe de pe coastele mării negre Apollonia, Mesembria, Anchialos.

Colecția lui Dumont formează un *corpus*. Pag. 306 : „Ce mémoire forme une sorte de *Corpus* de la Thrace“. Prin urmare rezultatele înșirate mai sus sînt bazate pe colecția strict proporțională cîtă exista la anul 1892. Dela anul 1892 până astăzi numărul inscripțiilor grecești și latinești aflate în Thracia a crescut. Un tablou însă ca cel de mai sus pentru spațiul de timp dela 1892 încoace nu pot face din cauză că mi lipsesc mijloacele pentru inscripțiile grecești. Voi căuta cu toate acestea să văd dacă datele din C. I. L. III, care se încheie cu anul 1902, și dacă colecția Kalinka, încheiată în anul 1906, care din nenorocire nu e un *corpus* și nici nu cuprinde toată Thracia, ci numai acea parte din această provincie cîtă intra în granițele statului bulgăresc pela 1906, confirmă rezultatele căpătate pe baza colecției Dumont.

§ 8. C. I. L. III cuprinde următoarele inscripții latinești din Thracia : Samothrace insula 713-723 (dintre care 5 bilingues), 7367-7377 (dintre care 3 bilingues), 12318-12323 (dintre care 4 bilingues)=28 (dintre care 12 bilingues); Madytus (Maidos) 724=1; Callipolis 725, 7382-7383=3; Burneri-Plagiari-Peristasi, prope Lysimachiam 726, 7384-7386, 14406^f=5; Khoras prope Heraklizzam 727=1; Rhædestus (Rodosto) 728-729, 7388-7390, 14207²-14207⁴=8; Perinthus sive Heraklea (Erekli) 730-731, 7391-7394, 7396-7400 (dintre care 1 bilinguis), 12326, 14207⁵-14207⁹, 14406^g=18; Byzantium 732-745 (dintre care 3 bilingues), 7405-7407 (dintre care 1 bilinguis), 14207¹¹=17; Philippopolis 746-747, 6120-6122 (dintre care 2 bilingues), 7410 (bilinguis), 14207¹⁴=7; Serdica 748, 7415-7416, 12333-12335, 14207¹⁷-14207¹⁸, 14207²⁰-14207²⁹, 14407^a=19; Thasos insula 7366, 12317=2; Abdera (Bulustra ori Balastra) 7378-7379 (dintre care una bilinguis)=2; Coela (Kilia) chersonesi thracicae 7380=1; Aquae calidae (Urum-Ieniköi prope Burgas) 7408=1; Golemo selo prope Kalofer 7411=1; Bessapara (Tatarbazar-ik) 7412-7414 (dintre care 2 bilingues)=3. Pantalia

(Küstendil) 7417 (bilinguis), 12336 (bilinguis), 14207³¹ = 3; Banja prope Dubnica 7418, 12338-12339 = 3; Aitos în apropiere de Deultum 12328 = 1; Deultum (Iakasli) 12329 = 1; Traiana (Eski-Zagora, Stara Zagora) 12330, 14207¹⁵ = 2; Bona Mansio (Vetren la apus de Tatarbazarjik) 12332 = 1; Slivnica 13715-13716 = 2; Taribrod 13717 = 1; Tzanta (adecă čanta) Thraciae, 16 kilometri dela Perinthus 14207¹⁰ = 1; Mesembria 14207³³ = 1; Intre Pautalia și Serdica 14407 = 1; „Mahalé, petit villagê bulgare, situé au pied des premiers contreforts de l'Haemus, à 36 kil. de Philippopolis“ 6123 (la Kalinka Mihilci) = 1; „La locul numit Bas-Kunar, între satele Ladža-Köi, distr. Burgas, și Hodžalare, distr. Anchialos, 4 kil. la răsărit de Aquae Calidae“ 14207³⁵ = 1, bilinguis; Ichtiman 14207³⁷ = 1, bilinguis; „Satul Hagia Trapeza, nordvest de Voden, districtul Stanimaca“ 14408 = 1; „De origine necunoscută“ 14207³⁶ = 1. Adecă 139 inscripții, dintre care 38 bilingues. Să se observe că Dumont n-a colectat inscripțiile din Samothrace insula, Byzantium și Thasos. Dacă scădem, deci, inscripțiile din aceste din urmă localități (47 la număr, dintre care 16 bilingues) din cele 139, mai rămân 92, dintre care 11 bilingues. Și dacă nu luăm în considerare, ca adevărate latinești,—după cum am făcut și la colecția Dumont—decît pe cele scrise numai în latinește, apoi totalul inscripțiilor din C. I. L. III față cu cele ale lui Dumont, se reduce la 81 față cu 45. În zece ani, dela 1892-1902 s-a înmulțit colecția inscripțiilor latine din Thracia cu 36. Cu cît se va fi înmulțit colecția celor grecești, nu știu. Nu este temerar a presupune că trebuie să se fi înmulțit și ea cel puțin în aceeași proporție, așa că pela 1902 totalul inscripțiilor grecești din Thracia cunoscute trebuie să se fi ridicat la numărul (luînd ca bază numărătoarea mea de 471, vezi mai sus § 7) 858 *). Acum aceste 81 de inscripții latinești ale

*) Un calcul aproximativ se poate face, comparîndu-se cifrele lui Dumont cu acele ale lui Kalinka. La 1892 colecția Dumont prezenta pentru acea parte din Thracia care era cuprinsă în regatul bulgăresc de dincolo de Balcani suma de 148 de inscripții grecești. Pentru aceeași parte din regatul bulgar colecția Kalinka prezenta la 1906 (4 ani numai după termenul 1902 la care se oprește C. I. L. III) suma de 193 inscripții grece. La care este de observat că colecția Kalinka nu este un *corpus*, așa că, de pildă, în vreme ce Dumont înregistrează la Küstendil 14 inscripții

Thraciei, înregistrate de C. I. L. III (cu excepție de Samothrace, Byzantium și Thasos), se grupează, exact ca cele ale lui Dumont, și în aceleași localități ca la Dumont, la extremul nord-vest (Sofia, Küstendil, Tatarbazargik, Philipopoli: 26 inscripții) și extremul sud-est (Erekli, Rodosto, Panidon [la Rodosto], Khoras, Peristasis, Plagiari, Burneri, Gallipoli, Abdera, Kilia, Maito : 37 inscripții). Localitățile, de unde s-au înregistrat inscripții latine în C. I. L. III și care lipsesc în Dumont, se grupează cele mai multe la aceleași extremități: Golemo selo lângă Kalofer, Banja lângă Dubnița, Vetren la vest de Tatarbazargik, Slivnița la nord-vest de Sofia pe drumul dintre Sofia și Pirot, Taribrod la granița de nordvest a Traciei bulgărești, regiunea dintre Pautalia și Serdica, Mahale, Ichtiman, Hagia Trapeza, cu un total de 12 inscripții, aparțin la extremul nordvest; Čanta de lângă Erekli cu o inscripție aparține la extremul sudest. Rămân, ca stații răzlețe, în afară de Urum-Ieniköi delingă Burgas (cu 1 inscripție), cunoscută și de Dumont, numai cinci localități: Aitos lângă Deultum, Deultum (Iakasli) lângă Burgas, Baș-Kunar lângă Urum Ieniköi și Mesembria, cu câte o inscripție, Traiana (Stara Zagora) cu două inscripții. O inscripție e de origine necunoscută.

§ 9. Acelaș rezultat, din punct de vedere și numeric și topic, se capătă din colecția Kalinka. Dacă pe harta de la sfârșitul volumului, în partea care reprezintă Thracia bulgărească, înseamnă cineva cu puncte albastre localitățile de unde s-au cules inscripții grecești, și cu puncte roșii pe acele de unde s-au cules inscripții latinești, harta apare toată plină de puncte albastre, printre care se pierd, ca sporadice apariții, câteva puncte roșii la extremitatea de nordvest a Thraciei, și numai trei puncte roșii spre răsărit de Philipopoli, un punct anume la Traiana (Stara Zagora), unul la Aitos și unul la Apollonia (Sozopolis). Pentru a preciza mai bine lucrul dau lista localităților cu numărul respectiv al inscripțiilor. Sofia 26 gr., 5 lat.— Küstendil 8 gr., 1 biling.—

grecești, la Tatarbazargik 20, la Starazagora 26, la Misivri 10, la Anchialos 8, Kalinka posedă inscripții grece dela Küstendil (împreună cu Konjovo, Sgarovo) numai 11, dela Tatarbazargik (împreună cu Saladinovo, Tekira, Vetren) numai 8, dela Starazagora numai 9, dela Misivri numai 4 și dela Anchialos niciuna.

Tatarbazargik 5 gr.— Philippopolis 36 gr., 3 lat., 1 biling.— Kostinbrod (district Sofia) 1 gr.— Kurilovo (district Sofia) 1 gr.— Ormanli (district Sofia) 1 gr., 1 lat.— Čekalevo (district Sofia) 1 lat.— Konjovo (district Kŭstendil) 2 gr.— Sgurovo (district Kŭstendil) 1 gr.— Saladinovo (district Tatarbazargik) 1 gr.— Tekira (district Tatarbazargik) 1 gr.— Vetren (district Tatarbazargik) 1 gr.— Gorni Voden (district Philippopolis) 1 gr.— Hissar (district Philippopolis) 3 gr.— Karatair (district Philippopolis) 2 gr.— Mersan (district Philippopolis) 1 gr.— Stara-Zagora 9 gr., 1 lat.— Sozopolis (Apollonia) 25 gr., 1 lat.— Ichtiman 1 gr., 1 lat., 1 biling.— Aitos 1 gr., 1 lat.— Dupnița 2 lat.— Saparevo 1 lat.— Mihilci 1 lat.— Iambol 2 gr.— Burgas 1 gr.— Mesembria 4 gr.— Kosarsko 1 gr.— Losno 1 gr.— Kočerino 1 gr.— Ryla 1 gr.— Bobaraci 1 gr.— Črkva 2 gr.— Vrbnița 1 gr.— Volujak 1 gr.— Gaber 1 gr.— Selenigrad 2 gr.— Miloslavți 1 gr.— Dragoman 2 gr.— Gradine 1 gr.— Kalotina 2 gr.— Tuden 1 gr.— Čerprlinți 1 gr.— Taribrod 1 gr.— Vakuf 1 gr.— Kapușik 1 gr.— Batkun 2 gr.— Hașili 1 gr.— Aidinov 1 gr.— Arapovo 1 gr.— Polatovo 1 gr.— Geren 2 gr.— Hambarli 1 gr.— Karaorman 2 gr.— Turkmișli 1 gr.— Ak'akairak 2 gr.— Hasnakovo 1 gr.

Akbunar 2 gr.— Čirpan 1 gr.— Merçileri 1 gr.— Kurbet 1 gr.— Cakarlar 4 gr.— Sarasmail 2 gr.— Alipașa 1 gr.— Alipașanovo 1 gr.— Avğiduvanğa 1 gr.— Arabağŭievo 1 gr.— Novazagora 1 gr.— Bŭjŭk-Monastir 1 gr.— Alaçeli 1 gr.— Sliven 1 gr.— Hoğabŭk 1 gr.— Skef 1 gr.— Adeçă 69 localități cu inscripții grecești, 11 localități cu inscripții latinești și 3 localități cu inscripții bilingues. Inscriptiile grecești sînt 193 la număr, cele latinești 18 și cele bilingues 3. Numai 4 localități prezintă numai inscripții latine (cîte una de localitate): Čekalevo, Dupnița, Saparevo, Mihilci, care toate aparțin regiunii nordvestice a Thraciei bulgărești.

§ 10. Grecizarea Thraciei se constată însă, mai mult decît din numărul, din felul inscripțiilor.

Mai întîlu pîetrele miliare din această provincie sînt mai toate scrise în grecește ori în latinește și grecește.

În Kalinka și C. I. L. III s-au publicat din Thracia 17 pietre miliare grecești (Dela Cirpan 1, Kalinka N° 33; dela Akbunar 2, Kalinka N°s 43, 64; dela Vrbnița 1, Kalinka N° 45; dela Țaribrod 3, Kalinka N°s 47, 53, 77; dela Polatovo 1, Kalinka N° 49; dela Philippopolis 3, Kalinka N°s 50, 51, 60; dela Sofia 2, Kalinka N°s 52, 61; dela Karatair 1, Kalinka N° 56; dela Devna 1, Kalinka N° 58; dela Hisargik 1, Kalinka N° 59; dela Dragoman 1, Kalinka N° 65), 3 bilingues (Dela Varna 1, Kalinka N° 72; dela Ichtiman 1, Kalinka N° 73, C. I. L. III N° 14207³⁷; dela Baș-Kunar 1, C. I. L. III 14207³⁵), și numai 6 latinești (Dela Mihilci 1, Kalinka N° 19, C. I. L. III N° 6123; dela Hagia Trapeza 1, C. I. L. III N° 14408; de origine necunoscută 1, C. I. L. III N° 14207³⁶; dela Slivnița 2, C. I. L. III N°s 13715, 13716; dela Țaribrod 1, C. I. L. III 13717). *) 16 din cele 17 grecești sînt așezate din partea orașelor Traiana-Starazagora (Cirpan Kalinka N° 33; Akbunar Kalinka N°s 43, 64), Serdica-Sofia (Vrbnița Kalinka N° 45, Serdica Kalinka N° 52), Pautalia-Küstendil (Țaribrod Kalinka N°s 47, 53, 77, Serdica Kalinka No. 61 **), Philippopolis (Polatovo Kalinka N° 49, Philippopolis Kalinka N°s 50, 51, 60, Karatair Kalinka N° 56, Hisargik Kalinka N° 59), Markianopolis-Devna (Devna Kalinka N° 58). Prin urmare localitățile actuale Cirpan și Akbunar aparținneau la regiunea Traianeî, Vrbnița aparținea la regiunea Serdiceî, Țaribrod aparținea la regiunea Pautalieî, Polatovo, Karatair și Hisargik aparțineau la regiunea Philippopolii. Dacă la orașele Traiana, Serdica, Pautalia, Philippopolis cu regiunile lor, adaugî Marcianopolis cu pîatra miliară

*) Să se observe că constatarea pietrelor miliare este aproximativă, pentru că atunci cînd nu se arată anume în inscripție că avem a face cu o pîatră miliară (de pildă „ἡ Παταλαιῶν πόλις τὸ μίλιον“ ori „m(ilia) p(assum)“) pietrele miliare se confundă cu dedicații făcute împăraților. Astfel insiș elitorii C. I. L. III așează două columne cu exact aceeași inscripție, pe una (13715) printre pietrele miliare, pe cealaltă (12333) înșă nn. Pentru pietrele miliare din C. I. L. m-am dus după clasificarea editorilor. Pentru cele din Kalinka, care nn-s clasificate, m-am dus după simțul meu. În tot cazul am însemnat ca pietre miliare grecești *mai puține* decît sînt în realitate publicate de Kalinka.

**) Această pîatră, găsită la Volujak lîngă Sofia, a fost probabil adusă acolo de aiurea de undeva, din regiunea Pautalieî.

greacă, și Varna (a cărei grecizare de altfel n-are trebuință de probă) cu piatra miliară bilinguis, și localitățile Dragoman (probabil în regiunea Pautaliei), Ichtiman, Baș-Kunar, cu inscripțiile lor, una greacă și două bilingues, apoi toată Thracia, câtă se cuprindea în granițele regatului bulgăresc la 1906, apare plină de indicații ale distanțelor scrise în limba grecească. Și dacă se mai ține socoteală de aceia că colecția Kalinka nu e un *corpus*, care să cuprindă *toate* inscripțiile, că ea nu înregistrează apoi decît inscripțiile dintr-o jumătate a Thraciei, și că pentru *întreaga* Thracie C. I. L. nu poate înregistra decît 6 pietre miliare latinești, apoi de aici nu se poate deduce altceva decît că în Thracia limba obișnuită era cea grecească. Și era cea grecească chiar pe vremea celei mai mari înfloriri a puterii romane în această provincie, anume în secolele II, III și IV p. Chr., căci pietrele miliare poartă datele următoare: Cirpan 198-211 p. Chr.; Akbunar 222-235, 244-249; Vrbnița 222-235; Tăribrod 222-235; Polatovo 222-235; Philippopolis 222-235, 241-244; Sofia 222-235; 241-244; Karatair 235-238; Devna 238-244; Hisargik 238-244; Dragoman 244-246; Varna 275-276; Ichtiman 317-323; Baș-Kunar 124.

§ 11. În al doilea loc, printre inscripțiile grecești din Thracia, care de altfel și așa sînt cu mult mai numeroase decît cele latinești, s-au păstrat unele de așa natură, că se văd reflectîndu-se în ele nu numai sentimente ocazionale și de paradă oarecum, ci însăși viața poporului. În inscripții dedicatoare ori zeilor ori unor personaje oficiale, în inscripții funerare chiar, se poate face paradă, în fraze stereotipe, de sentimente factice. Și fiindcă sentimentele sînt astfel, nici în limba în care ele sînt exprimate nu poți avea mare încredere. Nu se plînge doar Juvenal că în însăși Roma cea mare timeile romane ziceau amoroșilor $\psi\upsilon\chi\eta\ \mu\omicron\upsilon$ și $\zeta\omicron\eta\ \mu\omicron\upsilon$? Și Romîncele din așa poreclitele înalte clase sociale și „bîlbîiții cu gura strîmbă“, care formează opinia publică romînească, nu vorbesc (adecă vorba vine) numai franțuzește? Cine știe cîte inscripții funerare franțuzești nu se vor fi găsit pe morminte romînești puse de niște mame sclifosite! Sînt însă și ocazii de acelea unde popăiala încetează, cînd, de pildă, întreaga populație își manifestează năzuințele și suferințele. Atunci ese la iveală firea adevărată exprimată în limba cea

cunoscută dela sînul mamei. *) Asemenea acte publice eminate dela conștiința unei întregi populații s-au păstrat din Thracia și sînt toate scrise în grecește.

§ 12. Kalinka N° 34. La anul 202 p. Chr. s-a înființat acolo unde este astăzi satul bulgăresc Čakirlar (puțin la nord-est de Čirpan și la nord-vest de Akbunar) un *emporium*, *Pizos*, cu locuitori fruntași de prin satele *regiunii* sub direcția unor *toparchi* aleși dintre *senatorii* (*buleutai*) din capitala *regiunii*. Dacă ne-am servi de termîni moderni, ar trebui să zicem că dintre consilierii comunalî ai capitalei județului (orî dintre membrii consiliului județean) s-a ales o delegație, care a adunat de prin satele și comunele urbane ale județului oameni dintre cei mai cu dare de mină și a înființat cu dînșii un tîrg comercial. Tîrgul acesta s-a înființat nu numai pentru necesitățile *regiunii*, ci mai ales pentru acelea ale întregii provincii, și pentru acela era așezat la drumul mare care lega Hadrianopolis cu Philippopolis, după cum se vede din harta peutingeriană. Împărat era pe atunci L. Septimius Severus, care-și luase ca asociați la tron, cu titlul de Augustus pe fîcioru-so mai mare M. Aurelius Antoninus (Caracalla), și cu titlul de Caesar pe fîcioruso mai mic P. Septimius Geta. A-

*) Dar poate că limba cunoscută dela sînul mamei era cea thracă, iar Thraciî se serviau de limba greacă în asemenea acte publice, și în general în inscripții, numai pentrucă această limbă era una din cele două limbi în general răspîndite și în de obște cunoscute în împărăția romană. Nu erau doar să scrie în limba thracă, pe care n-o mai cunoștea nimeni afară de dînșii. Această obiecție are putere pentru tot teritoriul imperiului roman, unde există inscripții ori latinești ori grecești. În special, în ce privește teritoriul imperiului roman din răsăritul Europei, care pe noi ne preocupă, nimeni nu poate tăgădui că sub pătura de inscripții grecești și latinești nu vor fi existat limbile autohtone, prin regiuni din ce în ce mai restrînse și pînă la o epocă nehotărîtă oarecare (Pentru limba thracă avem chiar oarecare indicați că a existat pe alocurea pînă prin secolul p. Chr. VI, vezi § 99). Însă tot atît de netăgăduit este faptul că, acolo unde apare limba greacă ca organ de manifestare a cunoștințelor unei neam de oameni, acel neam de oameni, oricît de mult și-ar fi păstrat limba națională, cunoștea dintre cele două limbi oficiale, oarecum, ale împărăției pe cea grecească, iar nu pe cea latină, că era supus influinței grecești, iar nu celei romane, că era amenințat să fie grecizat, iar nu romanizat, și că se petreceau lucrurile din potrivă acolo unde organul de manifestare era limba latină.

cest vrednic domnitor se îngrijia ca pe de o parte târgurile deja existente pe căile împărăției să devină mai înfloritoare de cum fusese, iar pe de alta să se înființeze târguri nouă. Printre aceste din urmă a fost și Pizos. Pentruca înființarea târgului să se facă cu mai multă și autoritate și soliditate, a numit șefi ai întreprinderii nu dintre locuitorii înșiși adunați deprin comunele regiunii, macarcă și pe aceștia pusese să-i aleagă dintre fruntași, ci pe câțiva membri din senatul regional, aleși pe răspunderea și pe garanția colegilor. Fără violență și fără insolență acești *toparchi* trebuiau să administreze pe concetățenii lor din Pizos, iar clădirile publice, precum băile și clădirile care serviau de locuință autorităților, trebuiau să le primească dela antreprenori cu cea mai mare băgare de samă, și din punct de vedere al zidăriei, și din acel al ornamentării, și din acel al practicității. Orice neajuns, care se va fi constatat mai târziu din aceste trei puncte de vedere, trebuia să cadă în răspunderea *toparchilor* și a colegilor lor senatori care-i delegase. Iar pentruca viitorii locuitori ai târgului Pizos, care trebuiau recrutati deprin satele deprin prejur fără silă, ci cu îndemn și cu convingere, să aibă tragere de inimă la această colonizare, erau asigurați din partea împăratului că se vor bucura de privilegii, și anume că nu vor da proviant pentru oștiri, nici oameni de pază prin cetăți orî pela alte stațiuni militare, nici cai de poștă (*caî de olac*, cum ar zice cronicarii noștri). Aceste toate au fost scrise pe o lespede de piatră de coloniștii târgului Pizos, cu o formulă introducătoare de omagiu pentru cei trei împărați și pentru Iulia Domna, soția lui Septimius Severus, pentru senatul și poporul roman și pentru oștirile romane, pe vremea cînd erau consuli cei doi augusti, L. Septimius Severus și fiuso M. Aurelius Antoninus (Caracalla), anii p. Chr. 202. Intre formula dedicatoare și hotărârile împărătești și-au săpat în piatră numele coloniștii, arătîndu-se locurile de obîrșie ale lor. Din opt sate se adunase, toate cu nume thrace (Vezi Tomaschek, *Die alten Thraker II*): Scelabria, Stratopara, Scepta, Gelupara, Curpiso, Bazopara, Strunilos, Busipara. Iată numele coloniștilor: Byzes Mucatraleos, Doles Mucatraleos, Bithes Biartu, Dydes Celsu, Bithas Tarsu, Mucatralis Athyos, Mucatralis Bitheus Bosis, Mucatralis Bithyos, Mucatralis Dineos, Auluzenis Tarsu cu frateso, Auluporis Auluporeos, Zurazis Auluzeneos, Mucaporis

Mucatrалеос cu frateso, Mucatralis Auluporeos, Mucatralis Mucatrалеос, Eptetralis Auluzeneos, Bithys Mucatrалеос, Salas Mucatrалеос, Bithys Eptetrалеос, Eptenis Crescentos, Cotys Carossu, Mucatralis Rymetalcu, Mucatralis Epteneos, Mucatralis Spartocu, Mucatralis Byzu, Mucatralis Ebreneos cu frateso, Mucatralis Mucatrалеос, Tarsas Mucatrалеос, Sidmus Byzu, Eptetralis Mucatrалеос, Auluzenis Brizeneos, Auluzenis Dibithyos, Auluzenis Mucaporeos, Epteporis Mucatrалеос, Mucaporis Antiochu, Mucabithyris Disyru cu frateso, Brincazis Eptacenthu, Brincazis Auluzeneos, Brizenis Bithyos, Gilpyris Dytutraleos, Sethilas Brizeneos, Diascuporis Brizeneos, Bithys Dibithyos, Eptaicenthos Mucatrалеос, Mucatralis Mucaporeos, Mucaporis Mucatrалеос, Mucaporis Bithyos, Mucaporis Dorzenthу, Sabinos Sabinu, Suris Auluzeneos, Secundos Mucatrалеос, Suris Brincazereos cu frateso, Celsos Daleporeos, Mucatralis Boseos, Scaurianos Scaurianu, Dytuporis Bessodenthу, Suris Doleus Pantas cu frateso, Auluzenis Auluzeneos, Dytutralis Bithyos, Mucatralis Mucatrалеос, Mucatralis Sa. threus, Mucatralis Bithyos, Mucatralis Diascuporeos, Mucatralis Auluzeneos, Diascuporis Brincazereos, Diomedes Diomedus, Mucaporis Dreneos, Flavios..., Mucaporis Bithyos, Brasetralis Mucatrалеос, Mucatralis Brizeneos, Mucatralis Bithyos, Mucatralis Mucatrалеос, Bithys Teru, Bastocilas Bithyos, Dytutralis Bithytrалеос, Diascuporis Mucaporeos, Dytutralis Dytutraleos, Demosthenes Teru, Dringistas Brincazereos Hermogenes, Dytutralis Salu, Celsos Mucaporeos, Mucatralis Mucaporeos, Mucatralis Brizeneos, Mucatralis Diascuporeos, Mucatralis Dalezaleos, Mucatralis Salu, Mucatralis Dytutraleos, Mucianos Marcellu, Epteporis Dytutraleos, Salas Derodenthу, Salas Celsu, Teres Mucatrалеос, Aurelios Mucatrалеос, Auluzenis Muca..., Mucatralis Auluzeneos, Atticios Dytutraleos, Bithyris..., Bithys Brincazereos, Brincazis Doleus, Burgilos Bithyos, Bithys Bithytrалеос, Dytutralis Doleus Trazyreses, Genicilas Aulutraleos, Dytutralis Diascuporeos, Doles..., Doles..., Eptetralis Doleus, Diuporis Salu, Doles Aulutraleos, Dringistas Diucilu, Eptetralis Bithycilu, Epteporis..., Castor Auluzeneos, Celsos Dringistu, Mucatralis..., Mucatralis Brincazereos, Mucatralis Doleus, Mucatralis Daletrалеос, Mucatralis Diascuporeos, Mucatralis Brizeneos, ...Mucatrалеос cu frateso, Mucatralis..., ...Dytuporeos, Mucatralis Mucaporeos, Mucatralis .., Mucaporis Mucaporeos, Mucatralis Seuthu, Mucatralis Bithvos. Mucatralis Dytutraleos. Mucatralis Dinno-

ρεος, Mucaporis Mucaporeos, Rusticus Bithyos, Salas Doleus, Sceles Diascenthu, Sceles Doleus, Seuthes Daletraleos, Tarsas Brincazereos, Teres Besodenthū cu frateso, Teres Celsu, Tarsas Mucatraleos, M. Aurelios Abidios Titos, Doles Dringistu, Mucatralis Doleus, Salas Mucaporeos, Sceles Celsu, Dytutralis Dytutraleos, Iulis Daltetraleos, Mucianos..., Sceles Seuthu, Thyles Apollodoru, Philippos Philippu, Dytutralis Mucatraleos Ephetes, Mucatralis Mucatraleos; Archelaos Acylu, Antonios Antoniu, G. Valerios Rufos, Mucianos Mucapareos, Mucianos Acylu, Vales Valentos, Valerios Rufos, Rufas .., Flavios Mucianos, Cointos Sicinnios Claros. Cei zece din urmă, începînd dela Archelaos Acylu, sînt numiți primii coloniști, οἱ πρῶτοι οἰκήτορες. La sfîrșitul decretului împărațesc, care este pus în gura legatului împăraților cu vorbele „legatul împăraților pro praetore zice“ (πρεσβευτῆς σεβαστῶν ἀντιστράτηγος λέγει), se găsesc șapte nume a doi locuitori din Bazopara cu frații lor, „Eteporis Bithyos, Dringistas Brincazereos, cu frații, din Bazopara“.

Mai toate aceste nume de coloniști dela Pizos sînt thrace (vezi § 159), dupăcum era de așteptat chiar dela numirile thrace ale satelor de unde își trăgeau originea. Și nu numai numele de botez (cum s-ar zice astăzi), numele personale sînt thrace, ci este thrac, firește, și *chipul* de a se numi ca persoană în societate, prin numele personal anume și prin genitivul numelui personal al tatălui. Era acesta un sistem de nomenclatură propriu tuturor popoarelor anteromane din peninsula balcanică, Thracilor, Illyrilor și Grecilor. Pe ici colea se introdusesă la acești Thraci, care au colonizat Pizos, cîteva nume grece și romane: pe tații unui Dydes, Eptenis, Mucaporis, Salas, Teres, Sceles, Thyles îi chemase Celsus, Crescens, Antiochos, Apollodoros; iar un Mucatralis, Daleporis, Teres, Dytutralis, Auluzenis, Dringista, Daltetrallis, Mucapor își numise copiii Secundus, Celsus, Demosthenes, Aurelius, Atticius, Castor, Rusticus, Iulius, Mucianus. Cîteodată porecla (signum) era grecească: Suris Doleus era poreclit *pantas*, Dringistas Brincazereos mai era numit și *Hermogenes*, iar Dytutralis Mucatraleos avea porecla *ephetes*. Altă dată amîndouă numele, și cel personal propriu și cel al părintelui, erau grece ori romane: Sabinos Sabinu, Scaurianos Scaurianu, Diomedes Diomedus, Mucianos Marcellu, Philippos Philippu, Archelaos Acylu, Antonios Antoniu, Mu-

cianos Acylu, Valens Valentos. Numai cinci poartă nume romane după *chipul* de a se numi roman (cu praenomen, nomen, cognomen), și erau prin urmare cetățeni romani: M. Aurelius Abidius Titus, C. Valerius Rufus, Valerius Rufus, Flavius Mucianus, Q. Sicinnius Clarus. Din 181 de persoane, care au colonizat Pizos (Au fost 183 de toți, dar la doi numele sînt aproape șterse), 176 sînt numite după nomenclatura balcanică și 5 după nomenclatura romană. Din cele 176 au ambele nume (și pe cel personal și pe cel al părintelui) thrace 138. Aceste persoane erau sigur Thraci. 9 au numai unul din cele două nume (căci al doilea nume este șters), și acel nume este thrac. Cum că și aceștia erau Thraci, nu încapă îndoială. 17 au unul din nume, ori pe cel personal, ori pe cel al părintelui, grecesc sau latinesc, iar pe celălalt nume îl au thrac. Cum că erau Thraci și aceștia, nu este nicio îndoială. 3 sînt îndoiși: Flavios..., Mucianos..., Rufas.... Flavios ar putea avea un cognomen și fi prin urmare cetățean roman, dar tot atît de posibil e ca în al doilea loc să fi fost la genitiv numele părintelui, care nume nu se știe ce fel va fi fost, thrac, grec ori roman. Mucianos și Rufas (=un derivat din rufus prin sufixul grecesc -ας) trebuie să fi avut în al doilea loc numele părintelui la genitiv, căci nu există ca nomina în nomenclatura romană. Acel nume de părinte însă ce fel va fi fost, thrac, grec ori roman, nu se știe. 9 au amîndouă numele, și pe cel personal și pe cel al părintelui, grecești sau latinești. Să fi fost Greci aceștia? Căci Romani doar nu puteau fi, pentrucă Romanii aveau altfel de nomenclatură *). Poate. Dar mai probabil este că erau tot Thraci. De ce naționalitate erau cei cinci cetățeni romani? M. Aurelius Abidius Titus se arată a fi fost celt prin cognomen Abidius, care apare (și anume ca nomen) numai pe teritoriul celt (vezi Holder, *Altceltischer Sprachschatz*). Cei

*) Foarte probabil chiar cetățenii romani în peninsula balcanică se numiau citeodată după *chipul* de a se numi al popoarelor autohtone, prin numele propriu alipit la nume în genitiv al părintelui. Vezi V. Pârvan *Cetatea Ulmetum* I pag. 46 și 96, în special faptul lui înscrispția 5 pag. 45 că ficii lui Valerius Valens sînt numiți Saturninus Valentis și Varro Valentis. Dar acești cetățeni romani erau de sînge balcanic, erau Thraci ori Greci încetățeniți. Niciodată un cetățean roman de sînge neoriental nu s-ar fi numit astfel

doi Valerii ne aduc aminte de frecvența numelui Valerius printre Thracii romanizați din Scythia Minor (vezi V. Pârvan Cetatea Ulmetum I pag. 47).

Dar oricare va fi fost naționalitatea celor vreo cîțiva, 17 la număr, despre care nu știm sigur că erau Thraci, marea majoritate a coloniștilor dela Pizos, în număr de 167 capi de familie, era compusă din Thraci adunați din opt sate deprin înprejurimele actualului sat bulgăresc Çakirlar. Și acei Thraci erau grecizați complet. Altfel cum s-ar explica faptul că pe vremea celei mai mari înfloriri a puterii romane în peninsula balcanică, pe vremea lui Septimius Severus, la anul 202 p. Chr., acești Thraci, în tîrgul înființat de împăratul însuș cu atîta îngrijire, și care tîrg însuș poartă un nume thrac, slăviau acest eveniment pe un monument public în limba grecească? Edictul însuș împărătesc apare în traducere grecească pe piatra comemorativă dela Pizos. Întreaga regiune era compusă din sate de Thraci grecizați și constituia o civitas cu capitala probabil în satul Bazopara, căci cei doi coloniști iscăliți tocmăi la urmă, după decretul împărătesc, și care erau din satul Bazopara, trebuie să fi fost înșiși toparchii delegați din sînul senatului regional.

§ 13. Cu totul alte înprejurări reflectează inscripția C. I. L. III 12336. Sîntem aici în anul 238, la începutul domniei lui Gordianus III. Nu mai este timpul harnicului domnitor, care în momentul cînd își da sufletul spunea „hai, dați încoace, dacă avem ceva de făcut“ (Cassius Dio LXXVI, 17), ci acel al unui tînar de 16 ani, care se încerca să domnească, după ce văzuse asasinați, în spațiul de o lună, pe tatăl său, Gordianus II, și pe bunul său, Gordianus I. Și nici nu mai este vorba aici de înființarea unui tîrg și de îngrijiri din partea împăratului ca clădirile publice să fie fără defecte, ci de starea nenorocită a unui sat din cauza abuzurilor funcționarilor publici. Acolo unde este astăzi localitatea bulgărească Gumaia (în hărți Dshuma, Djumaa, Dschuma), la sud-est de Küstendil, era pe vremurile acelea un sat Scaptopara, căruia îi mai zicea și Gresita, aparținînd la regiunea orașului Pautalia. Erau izvoare de ape calde folositoare sănătății în cuprinsul aceluia sat, și acele izvoare termale există și astăzi estic la Gumaia. Dar acest

avantaj, precum și poziția cea frumoasă a satului, devenise cu vremea un izvor de năcazuri pentru săteni, căci tot felul de funcționari ai statului și mulți militari se abăteau din drum și veniau la Scaptopara să se scalde și să petreacă gratis, cerind dela săteni găzduire și cele trebuitoare pentru hrană fără să plătească. S-au adresat sătenii în repetite rânduri la guvernatorul provinciei, care era un *legatus pro praetore*, dar cu puțin folos. La urmă s-au adresat însuși împăratului, care a trimis pe un om de legi să facă anchetă. Ancheta a găsit juste plîngerile locuitorilor și împăratul a dat un *rescript*, prin care hotărăște ca afacerea să fie întîiu judecată de guvernatorul provinciei. Plîngerea sătenilor a fost înmînată împăratului și *rescriptul* împărătesc a fost trimis sătenilor prin mijlocirea lui Aurelius Purrus, de loc din satul Scaptopara și care era militar în cohorta X *praetoria*. Numai *rescriptul* împărătesc și formula inițială sînt scrise în latinește, încolo tot actul este grecesc. Și chiar formula inițială, unde se spune că actul de mai jos a fost copiat sub consulatul cutărora după originalul dela Roma, nu este după tipicul roman scrisă, ci după cel grecesc, căci are începutul dedicațiilor grecești: *bona fortuna* = ἀγαθὴ τύχη.

Iată suplica sătenilor din Scaptopara:

„Rugăminte din partea sătenilor din Scaptopara, care se mai chiamă și Gresita, adresată împăratului Caesar M. Antonius Gordianus pius felix augustus. În vremurile tale cele prea fericite și veșnice de multe ori ai poruncit ca satele să-și înmulțească populația și să-și îmbunătățească starea, iar nu să se pustiească, căci este acest lucru de folos nu numai locuitorilor, ci și prea sfîntului tău tezaur. Pentru aceia vom adresa și noi dumnezeirii tale o legiuită suplică, rugîndu-ne să te milostivești să ne dai ascultare, cînd te implorăm pentru înprejurarea următoare. Noi locuim și stăpînim pămînt în satul spus mai sus, care sat se găsește în condiții favorabile, pentru că are izvoare de apă caldă și este așezat la mijloc între cele două lagăre ale oștirilor tale din Thracia. În timpurile mai de demult locuitorii trăiau nesupărați și fără frică și-și plăteau birul și celelalte dăduri cu deplinătate. Decînd însă de o bucată de vreme au început unia să se poarte cu violență și cu samavolnicie, de atunci a început și satul nostru să dea îndărăt. La două mii anume de satul nostru se face un jarmarec, pe care ei îl dau și ei pentru

îarmarocul acesta nu rămîn cincisprezece zile la locul unde el se ține, ci se strămută de acolo în satul nostru și ne silesc să-î găzduim și să le dăm alte multe pentru întreținere fără bani. Apoi soldații care sînt trimesi ba colo ba dincolo se abat din drumul lor, vin în sat la noi și ne silesc și ei să-î găzduim și să le procurăm cele trebuitoare fără să ne dea nicio plată. Cel mai des vin și stau în satul nostru, și anume pentru folosul apelor, guvernatorii provinciei și procuratorii tăi. Acu, autoritățile le primim într-una, pentru că n-avem încotro. Pe ceilalți însă ne mai putîndu-î duce în spinare, ne-am adresat de multe ori la guvernatorii Thraciei, care într-adevăr au dispus prin dumnezești ordine să fim lăsați în pace, căci le-am arătat că nu mai putem suferi și că ne-am pus în minte să părăsim vetrele părintești din cauza violenței ce ni se face, după cum chiar cu adevărat din mulți capi de familie, ce fusesem odată, am mai rămas astăzi numai cîțiva. Și pentru un timp au avut putere ordinele guvernatorilor și nu ne-a mai supărat nime nici cu găzduirea nici cu întreținerea. Dar cu trecerea vremii iar au îndrăznit să se pună pe capul nostru, cîți numai au vrut, disprețuind prostia noastră. Fiindcă, deci, nu mai putem suporta greutatea și vom fi nevoiți să facem și noi ce au făcut ceilalți consăteni ai noștri, să părăsim adecă vetrele părintești, pentru acela te rugăm pe tine, neînvinsule Auguste, să poruncești cu rescriptul tău dumnezeesc ca să-și caute fiecare de drum, să nu mai părăsească satele celelalte ca să vie la noi, și să nu ne mai silească să le procurăm pe degeaba cele trebuitoare, ci nici găzduire să nu le dăm, afară numai cîrora nu se poate altfel, după cum și guvernatorii au hotărît adeseori că pe alții nu trebuie să-î găzduim, fără numai pe aceia care sînt trimesi de guvernatori și de procuratori în afaceri de serviciu. Altfel, dacă vom mai fi împovorați, avem să fugim dela casele noastre și cu aceasta se va aduce mare pagubă tezaurului. Dacă vom fi milostiviți prin înțelepciunea ta divină și vom rămînea pela casele noastre, vom putea plăti sfîntul impozit și celelalte dădii toate. Și acest bine ni se va face în timpurile cele prea fericite ale tale, dacă vei porunci ca dumnezeescul tău rescript să fie săpat pe o lespede și expus în public, astfel ca să putem, dobîndind această grație, să mulțămim norocului tău, după cum și facem acum și totdeauna vom face“.

Cum că erau Thraci sătenii de altă dată dela Gumaia, se vede cît de colo din numele satului lor Scaptopara *) și din numele consăteanului lor, „convicanus et compossessor“, Purrus (Pentru acest nume vezi Tomaschek, Die alten Thraker II, 21), prin mijlocirea căruia făcuse să ajungă suplica lor la împărat (Și pe atunci, ca și astăzi, o petiție, ca să ajungă sigur la destinație, trebuia încredințată unui prietin. Trimeasă de a dreptul la oficiu era amenințată, pe atunci ca și astăzi, de a fi pusă pur și simplu la dosar). Și cum că erau grecizați se vede destul din faptul că fac suplica în grecește. N-ar fi scris-o doar în grecește, dacă ar fi fost în satul lor macar un om care să știe latinește. Cum că erau grecizați se vede însă și din chipul cum s-a făcut și s-a redactat ancheta. Însărcinat cu facerea anchetei a fost anume un Grec, Διογένης ὁ Τύριος, și acest legist (πραγματικός) și-a făcut raportul în grecește (Acest raport în inscripție urmează îndată după suplica sătenilor). Dar ce mai este trebuință de vorbă?

§ 14. Kalinka N°s 55,100. În regiunea actualului sat bulgăresc Hissar, spre nord de Philippopolis la poalele Balcanilor, erau o mulțime de sate thrace, care se grupau câte trei și câte patru în comune, în mici civitates. Fiecare sat își avea magistratul său, primarul său, κωμαρχος, iar toate la un loc, câte formau comune, aveau un magistrat mai mare, un φύλαρχος, care rezida în unul din satele comune. Se cunosc două asemenea mici civitates, compuse una din satele Zercla, Zelobasta, Brentopara, Mosygena, iar alta din satele Itrizena, Gizagera, Bdecyra. Faptul acesta, că un număr res-

*) Pentru numele thrace de localități să se consulte Toma schek Die Alten Thraker II, 52 sqq. Pentru numele thrace personale să se consulte listele dela §§ 159, 170 și Tomaschek Die alten Thraker II, 1 sqq. La Tomaschek se găsesc nume personale thrace care lipsesc în listele mele, pentru că după criteriile mele nu pot fi considerate ca fără îndoială thrace. La cântarea vreunui nume topic ori personal în listele mele și ale lui Tomaschek să se aibă în vedere ambele părți ale compusului: dacă, de pildă, nu se găsește însemnat *Zelobasta*, se găsește însemnat *Basteira*, și dacă nu se găsește însemnat *Brentopara*, cuvîntul e probat ca thrac prin *-para* din nenumărate nume topice altele. De altfel, îndatăce numele nu-i grec nici roman și se găsește pe teritoriul thrac, e foarte probabil thrac, și acesta a și fost criteriul de care s-a servit în cea mai mare parte Tomaschek.

trîns de sate constituaŭ o mică civitas, precum și numirea de $\phi\iota\lambda\alpha\rho\chi\omicron\varsigma$ a magistratului superior, se explică prin aceea că satele respective erau censîngene și constituaŭ un trib, un neam, $\phi\iota\lambda\eta$, care purta un nume. Cele patru sate întîiŭ numite formaŭ tribul, neamul Ebreis. Cum se va fi chemat neamul celor trei sate în urmă numite nu știm. Pe timpul lui Severus Alexander (222-235 p. Chr.) cele patru sate din neamul Ebreis aŭ scris o piatră comemorativă de mulțămire pentru phylarchul Aurelius Cardenthes, pentru că a administrat comuna „în mod cinstit, drept și legal“. La un timp necunoscut sătenii din cele trei sate aŭ scris și ei o piatră spre a mulțami phylarchului lor Aemilius Bithys pentru acelaș motiv. Acești phylarchi erau Thraci încetățâniți, nomina lor sînt romane, dar se cunosc că-s Thraci după cognomina. Și aceste lucruri întime, care privesc raporturile dintre un trib și șeful tribului, sînt spuse în grecește.

§ 15. Kalinka No. 161. La Stara Zagora, unde era orașul Traiana, locuitorii unui sat (ori poate a unei corporații) Ergissa aŭ ridicat o statuie unui consatean (ori poate unui membru al corporației) Dinicenthos Brincazereos, pe care aŭ consacrat-o unui zeu local, Apollo din Sicera, și Nimfelor. Statuea nu mai există, dar s-a păstrat piatra, pe care era ea așezată, cu numele dedicatilor: Teres Brincazereos, Flavios Mucaporis Scelu, Flavios Demosthenes, Flavios Sceles, Flavios Maximos, Flavios Iason, Lucios Lucretios Proclos, Lucios Lucretios Emeritos, Lucios Lucretios Zosimos, Ulpios Emeritos, Ulpios Capiton, Philoxenos, Eptaitralis Engiscinos, Seuthes Auleneos, Mucatralis Celsu, Asiaticos Iasonos, Dorzenthes Iasonos. Uniŭa aŭ nume thrace complete: mai întîiŭ personajul însuș căruia i s-a ridicat statueta, Dinicenthos Brincazereos, apoi Teres Brincazereos, Eptaitralis Engiscinos în caz cînd *Engiscinos* e un genitiv), Seuthes Auleneos. Alții aŭ chipul de a se numi thrac, dar numele părintelui nu-î thrac: Mucatralis Celsu, Dorzenthes Iasonos. Alții au chipul de a se numi roman, dar se cunosc că-s Thraci după cognomen: Flavios Sceles, Flavios Mucaporis Scelu (La acest din urmă întreg numele părintelui, format după chipul thrac, servește ca cognomen al fiului). Alții aŭ chipul de a se numi roman cu cognomina grecești: Flavios Demosthenes, Flavios Iason, L. Lucretios Zosimos. Alții aŭ chipul de a se numi roman cu cognomina romane: Flavios Maximos

L. Lucretios Proclos (=Proculus), L. Lucretios Emeritos, Ulpios Emeritos, Ulpios Capiton. Unul are chipul de a se numi thrac, dar numele personal este roman și numele părintelui este grec: Asiaticos Iasonos. Unul în sfârșit are numai nume personal fără numele părintelui: Philoxenos. Tot felul de numiri, pe care însă le poartă oameni înrudiți între dinșii. Căci este foarte lesne de admis că cei cinci Flavii, dintre care doi au cognomina thrace, aparțineau aceleiaș familii, și că tot așa aparțineau aceloraș familii cei trei Lucretii și cei doi Ulpii; apoi Asiaticos Iasonos, cu tot numele lui personal roman (adecă un cognomen roman întrebuințat ca nume personal), greu e să nu fi fost frate cu Dorzenthos Iasonos. Sigur este că toți acești oameni, macarcă unii etalează nume romane și erau cetățeni romani, erau Greci de limbă, căci altfel n-ar fi celebrat pe un compatriot al lor în limba grecească *).

§ 16. În tot cazul nu se poate tăgădui că la extremitatea nordvestică a Thraciei pe de o parte, și în peninsula Gallipoli cu coastele maritime învecinate pe de altă parte, n-ar fi existat localități romanizate. Pentru a putea judeca mai bine, însemn aici felul și data (rară sînt însă inscripțiile datate) inscripțiilor din C. I. L. III în ordinea în care au fost însemnate localitățile la § 8 fine.

*) Grecizarea Thraciei se probează și prin acela că atunci cînd statul roman a căutat să organizeze comunele dintr-însă, li-a dat o organizație nu romană, ci greacă. Astfel în partea Thraciei dela nord de Balcani orașele Nikopolis ad Istrum și Mariklanopolis (?), iar în partea ei dela sudul Balcanilor orașele Philippopolis, Topeiros, Nikopolis la Nestos, Plotinopolis, Pautalia, Serdica, Augusta Traiana, Traianopolis, Hadrianopolis, ori înființate ori mărite prin aducere și aglomerare de populație localnică de împărași Domitian, Traian și Hadrian, au primit organizație grecească. Și s-a înființat din inițiativa statului roman o dietă, o cameră reprezentativă a Thraciei, care rezida în Philippopolis, analoagă dietelor analoage care exista în toate provinciile cu limbă și cultură grecească, precum în Grecia propriu zisă, în Thessalia, în Macedonia. Mommsen, *Römische Geschichte*, V, 194, 281-282. Aici trebuie menționat și faptul că Athena era plină de tineri thraci din provincia Thracia care veniau la învățătură, după mărturia lui Philostratos, *Vitae sophistarum* (prima jumătate a secolului III p Chr.) la Mommsen, *Römische Geschichte*, V, 259.

Sofia *): 748 fragmentară; 7415 funerară a unui militar Flavius Felix; 7416 funerară a unui cavaler roman; 12333 dedicatorie **) împăratului Aurelianus anii 270-275 (poate piatră miliară, vezi nota dela § 10); 12334 funerară a unui militar; 12335 fragmentară, funerară; 14207¹⁷ dedicatorie împăratului din partea unui veteran legionar; 14207¹⁸ fragmentară, dedicatorie unui împărat; 14207²⁰ funerară, a unui om cu numire romană, dar cu cognomen probabil thrac (Avediur); 14207²¹ dedicatorie creștină a unui oratorium; 14207²² funerară creștină a lui Demetrius Diaconus; 14207²³ funerară creștină a lui Decius; 14207²⁴ funerară creștină a fetei Florencia virgo; 14207²⁵ funerară creștină a lui Ioannes, fiul lui Georgius inlustris; 14207²⁶ funerară creștină a lui Maxentius presbyter; 14207²⁷ funerară creștină a lui Nocentianus; 14207²⁸ pe o cărămidă, secolul V orî VI p. Chr.; 14207²⁹ funerară a lui Theoprepus episcopus; 14407^a fragmentară. — Küstendil: 7417 fragmentară, funerară a lui Alexander, bilinguis; 12336 (inscripția sătenilor din Scaptopara, despre care s-a vorbit mai sus § 13); 14207³¹ fragmentară, dedicatorie. — Tatarbazargik: 7412 fragmentară, bilinguis; 7413 fragmentară, dedicatorie, vremea împăratului Iulianus anii 355-363 p. Chr.; 7414 funerară a lui Iulius Iulianus, militar în cohors III praetoria, pusă din partea frateso, Aurelius Mucianus, militar în aceeași cohortă, bilinguis. — Philippopolis: 746 fragmentară, funerară; 747 fragmentară; 6120 dedicatorie zeului Medyzis din partea unui veteran legionar, bilinguis, anul 76 p. Chr.; 6121 dedicatorie din partea orașului Philippopolis cu ocazia facerii zidului orașului din baniți dăruiti de împărat, bilinguis, anul

*) Să se observe că în C. I. L. III inscripțiile sînt adeseori grupate la o localitate mai însemnată după regitni, și că de multe ori sînt publicate sub titlul acelei localități inscripții de origine nesigură, numai pentru că se găsesc în muzeul localității. Așa de ex. este pusă la Serdica inscripția 14207¹⁷, macare s-a găsit la *Ich-tinan*, pentru că Ichtiman a fost considerat ca aparținînd la regiunea Serdicei (de altfel fără niciun motiv). Și tot la Serdica sînt înregistrate inscripțiile 14207¹⁸, 14207²⁰, 14207²¹, macare nu se știe de unde provin, numai pentru că se găsesc în muzeul dela Sofia. O sistematizare din acest punct de vedere m-ar fi dus prea departe și nici n-ar fi adus vre-o schimbare concluziilor finale.

**) Pentru scurtare eu numesc *dedicatorie* toate inscripțiile care nu sînt funerare. pietre miliare și pietre de limită.

172 p. Chr.; 6122 funerară a unui Thrac, Aurelius Seutes, veteran „ex equitibus singulares [sic] imperatoris“; 7410 funerară a unui cetățean roman, Ti. Claudius Martialis, din partea fratelui său Ti. Claudius Primigenianus și a mamei sale Silvia Primigenia, bilinguis; 14207¹⁴ funerară a unei fi-meî Coelia din partea soțului ei Verus „a commentariis provinciae“. — Erekli: 730 dedicatorie împăratului Antoninus Pius, anul 138-161; 731 dedicatorie unui legat al împăratului cu ocazia intrării sale în ordinul senatoric, care legat împărătesc fusese înainte vreme prefect al cohortei III a Breucilor, din partea călăreților săi „singulares“ din aceeași cohortă; 7391 dedicatorie împăratului Titus din partea lui Ti. Claudius Sabinus, anul 79 p. Chr.; 7392 dedicatorie împăratului Antoninus Pius, anul 138-161 p. Chr.; 7393 fragmentară; 7394 dedicatorie lui L. Pullaienus Gargilius Antiquus, legat pro praetore al Thraciei, din partea a trei cornicularii, timpul lui Antoninus Pius ori al lui M. Aurelius și L. Verus (138-169); 7396 funerară a legionarului Aurelius Marcellus din partea moștenitorilor săi Aelius Iustinus, Aurelius Taurus și Septimius Sabinianus; 7397 funerară a unui fost centurion din legiunile XV Apollinaris, V macedonică și XVI Flavia pe vremea împăraților Domitianus și Nerva, din partea surorilor lui; 7398 lista decurionilor unei civitas, a cărei reședință se afla la actualul sat Umurğa între Erekli și Çorlu; 7399 funerară a lui Ti. Claudius Silvanus, bilinguis; 7400 funerară a lui C. Poblicius Xanthus; 12326 dedicatorie lui Diocletianus din partea unui praefectus praetorio, anul 284-305; 14207⁵ dedicatorie din partea unui praefectus praetorio, anul 416-420; 14207⁶ funerară a unui legionar; 14207⁷ funerară a unui legionar; 14207⁸-fragmentară, funerară; 14207⁹ funerară creștină a unui copil cu nume thrac, Ursucenthus; 14406⁴ funerară a lui M. Iulius Maximus din partea fratelui și a copiilor săi. — Rodosto: 728 funerară a militarului Aprilius Eleuterus din numerus Divitensium, care numerus staționa în Thracia; 729 funerară a soției, Thetis, și a fiului, Perinthio, al unui sclav, Italicus, care era sclavul lui Coriscus, un libert al împăratului; 7388 funerară a lui P. Aelius Asclepias și P. Aelius Festus; 7389 funerară a lui Magava; 7390 fragmentară; 14207² fragmentară; 14207³ fragmentară; 14207⁴ frag-

mentară, funerară creștină a unui militar.— Khoras : 727 dedicatorie lui L. Volusius Saturninus din partea unei colonii, care e probabil Colonia Iulia Parium de pe coasta învecinată a Asiei mici, de unde a fost adusă apoi piatra cu vreo ocazie la Khoras, anul 11 a. Chr. ori 3 p. Chr.— Peristasis-Plagiari-Burneri : 726 *) dedicatorie unui procurator al împăratului, vremea lui Traian, înainte de 114 p. Chr.; 7384 fragmentară, dedicatorie; 7385 dedicatorie unui împărat; 7386 dedicatorie din partea unei centurii din cohorta X a legiunii VII macedonice, timpul lui Augustus 23 a. Chr. - 15 p. Chr.; 14406^f dedicatorie unei Romane, Lollia Paulina, din partea duumvirilor quinquennales (probabil din Callipolis) Paulus Antonius Bosporus și Aelius Apollinius.— Gallipoli : 725 **) dedicatorie a lui L. Calea Rufus; 7382 dedicatorie lui Antoninus Pius, anul 138-161; 7383 dedicatorie din partea unui collegium.— Abdera : 7378 dedicatorie din partea adoratorilor zeului thrac $\eta\rho\omega\varsigma \alpha\lambda\lambda\omega\nu\epsilon\iota\tau\eta\varsigma$ (Tomaschek, Die alten Thraker II, 58) sub preotul cu nomen roman și cognomen thrac $\Pi\omicron\pi\iota\lambda\lambda\iota\omicron\varsigma \text{ Ζε}\epsilon\pi\alpha\varsigma$, bilinguis;

*) Cu ocazia acestei inscripții editorul face observația următoare: „Unde va fi fost pusă această inscripție, nu-l lucrăm murit, căci Lysimachia din apropiere era pustie încă din timpul lui Plinius și latinește în ea nu se vorbește niciodată, apoi în tot Chersonesul nu cunosc niciun oraș unde să se fi vorbit latinește înainte de timpul lui Traian. Cît despre Coela, dupăcum și numele ei de *municipium aelium* arată, a căpătat dreptul municipal dela Hadrianus și locuitorii ei chiar în timpul înfloririi romane au vorbit în public numai grecește“.

**) Cu ocazia acestei inscripții editorul face observația următoare: „Nu pricep cum a putut fi această inscripție scrisă în latinește, deoarece Callipolitani n-au avut niciodată dreptul nici de colonie nici de municipiu“. Va să zică numai în colonii și în municipii se putea scrie latinește? Ori poate editorul cu vorbele „haereo in tituli sermone latino“ a vrut să zică „nu pricep latineasca din această inscripție“, raportându-se la faptul că personajul din inscripție, L. Calea, se arată ca făcînd parte din tribul Arnensis? Dar, dacă un personaj arată într-o inscripție tribul din care face parte, trebuie numai decît ca și localitatea, unde s-a pus inscripția, să aparțină tribului același? În ce privește afirmarea că niciodată Callipolis n-a avut dreptul municipal, ea este dezmințită de inscripția 14406^f, unde este vorba de duoviri quinquennales, despre care duoviri editorul admite indirect (după Seure, Bulletin de correspondance hellénique 1900) că ar fi fost din Callipolis.

7379 funerară copilului Aristocritos din partea mamei sale Uttiedia Cleopatra.— Kilia: 7380 dedicatoare din partea procuratorului împăratului cu ocazia facerii unei băi, anul 55 p. Chr.— Maito: 724 funerară lui Q. Cornelius Crispus din partea mamei sale Servilia Antylla.— Golemo Selo: 7411 dedicatoare din partea lui Agatho duovir municipii Oesci.— Banja: 7418 dedicatoare împăratului din partea unei cohorte, anul 199; 12338 dedicatoare împăratului din partea unei cohorte, anul 217-218; 12339 dedicatoare împăratului din partea unei cohorte, anul 217-218.— Vetren: 12332 fragmentară.— Sliușița: 13715 piatră miliară timpul lui Aurelianus anul 270-275 p. Chr.; 13716 piatră miliară timpul lui Claudius Constantinus anul 317-340 p. Chr.— Țaribrod: 13717 piatră miliară timpul lui Claudius Tacitus anul 275-276 p. Chr.— Intre Pautalia și Serdica: 14407 funerară a lui C. Volusenus Nepos și a soției sale Victoria.— Mahale (Mihilci Kalinka № 19): 6123 piatră miliară anul 61 p. Chr.— Ichtiman: 14207³⁷ piatră miliară anii 317-323 p. Chr. bilinguis.— Hagia Trapeza: 14408 piatră miliară.— Cânta: 14207¹⁰ funerară a unui militar din numerus exploratorum germanicorum.— Urum-Ieniköi: 7408 funerară a unui libert L. Titovius Diadumenus din partea soției sale Flavia Vera.— Aitos: 12328 și 14207¹² și Kalinka № 82 dedicatoare împăratului Marcianus, anul 450-457 p. Chr., cu ocazia restaurării unei clădiri. Piatra a fost apoi ruptă pe mijloc și pe cele două laturi înguste, superioară și inferioară, ale ei, puse una lângă alta, s-a pus o inscripție grecească din care se poate ceta data, anul 6379 (870-871 p. Chr.).— Colonia Flavia Deultum (İsakli): 12329 piatră de graniță (F(ines) e(oloniae) D(eulti)).— Baș-Kunar: 14207³⁵ piatră miliară, anul 124, bilinguis.— Traiana: 12330 dedicatoare împăratului Constans, anii 341-344; 14207¹⁵ funerară, în limbă populară, fimei Dona din partea lui Flavius Moco domesticos, pe care cognomenul Moco îl arată ca Thrac. Domesticos e o slujbă bizantină din V oră VI secol. Vezi Kalinka № 428.— Mesembria: 14207³³ dedicatoare lui Jupiter din partea lui Tiberius Felix Naso și a soției sale Aelia Antonia.— De origine necunoscută: 14207³⁶ piatră miliară, împăratul Tacitus, anul 275-276.

§ 17. Ceia ce caracterizează în trăsături generale aceste inscripții este la cele dedicatoare oficialitatea persoanelor.

nelor. În ce limbă decît în cea latină puteau să facă împăratului dedicații un veteran legionar, un praefectus praetorio, orî legatului împărătesc niște cornicularii? Apoi de ce limbă decît de cea latină se putea servi într-o dedicație cohorta unei legiuni? Acolo unde un caracter mai intim domnește, orî unde oficialitatea este anonimă, apare bilinguitatea: un veteran legionar se închină zeului local în latinește și grecește, și orașul Philippopolis slăvește în ambele limbi pe împărat. Apoi să se țină socoteală de musafiri, care erau de loc de aiurea și puneau inscripții în Thracia, ca acel duovir al municipiului Oescus dela Dunăre, care în vilegiatură fiind la poalele sudice ale Balcanului a ridicat un altar lui Apollo și Muzelor pentru sănătatea municipalilor săi (7411). O singură inscripție prezintă importanță prin seriosul cuprinsului ei (12336), dar aceia e scrisă, se poate zice, toată în grecește și este vîrită printre cele latinești numai din cauza a două anexe mici ale ei scrise în latinește, anume din cauza formulei inițiale (și acela în *stil* grec) și a rescriptului împărătesc dela coadă.

În ce privește inscripțiile funerare, nu pot intra la socoteală acele ale militarilor (vreo 11 la număr), care probabil nu erau localnici, nici acele ale unor funcționari, ca cea pusă de Verus „a commentariis” soției sale (14207¹⁴).

Importante sînt, pentru a proba romanizarea parțială, multele inscripții funerare creștine, ca cele dela Sofia (14207²²-14207²⁷, 14207²⁹), apoi lista decurionilor dela Umurğa (7398), duovirii quinquennales dela Callipolis (14406^f)*), dar mai ales cele 6 pîetre miliare latinești (două dela Slivnița 13715, 13716; una dela Țaribrod 13717; una dela Mahale-Mihlici 6123; una dela Hagia-Trapeza 14408 — toate aceste localități sînt în regiunea de nord-vest—; una de origine necunoscută 14207³⁶).

§ 18. Această prezență a elementului romanizat la cele două capete, de nordvest și de sudest, ale Thraciei se poate explica în mod diferit pentru cele două locuri. Romanizarea—slabă—dela sudest stă poate în legătură cu faptul că cu începere dela Augustus (cărui îi fusese lăsat moște-

*) Nu faptul existenței unei administrații comunale romane la Umurğa și la Callipolis pledează pentru romanizarea, cel puțin în parte, a acelor regiuni, ci acela că decurionii și duumvirii

nire de Agrippa) chersonesul tracic devenise proprietatea împăraților, care-l administrau printr-un anumit procurator. Acolo exista o întreagă așazăre de sclavi și de mici funcționari împărătești (familia Caesaris), care trăia alături cu populația băstinașă (populus) în orașe importante, precum Coela (Kilia), care sub împăratul Hadrianus deveni chiar municipium. Vezi cele spuse de editor în C. I. L. III pag. 1331 sub N° 7380, și Mommsen Römische Geschichte, V, 281. Romanizarea—ceva mai tare—dela nordvest stă în legătură cu romanizarea completă a provinciilor învecinate Moesia Inferior și Moesia Superior. Acolo era oarecum punctul de trecere dela o limbă la alta, dela o cultură la alta. Dacă numai la nordvestul Thraciei, nu și la nord-estul ei, a existat element romanizat, aceasta se datorește împrejurării că în partea de nord-est exista o puternică radiație de cultură greacă din partea importantelor orașe de pe coasta mării negre Apollonia, Anchialos, Mesembria, Odessus, Dionysopolis. Tot din această pricină și linia de demarcare dintre cele două limbi dela vest spre est merge strîmb față de Dunăre, așa că teritoriul romanizat (dacă ai în vedere Moesia Inferior și Thracia) de a dreapta Dunării merge tot îngustîndu-se cu cît înaintezi dela apus spre răsărit.

§ 19. Cu totul alt aspect prezintă Moesia Inferior. Dacă pe harta dela sfîrșitul volumului care cuprinde colecția Kalinka, în partea care reprezintă Moesia Inferior bulgărească, înseamnă cineva cu puncte albastre localitățile de unde s-au cules inscripții grecești, și cu puncte roșii pe acele de unde s-au cules inscripții latinești, harta apare toată plină de puncte roșii, printre care se pierd, ca sporadice apariții, în partea despre vest, la poalele Balcanilor, cîteva puncte albastre, și alături cu care numai în partea despre răsărit, la poalele Balcanilor și spre coasta mării negre, punctele albastre formează o masă covîrșitoare. Compară cele spuse la § 9.

Moesia Inferior cuprindea actuala Bulgaria dintre Dunăre și poalele nordice ale Balcanilor (vezi § 6), începînd dela, exclusiv, Ratiaria (Arțer-Palanka, Arçar), care făcea parte din Moesia Superior, apoi Dobrovia și (în proporții pentru care vezi paragrafele următoare) Muntenia dela Olt spre răsărit, Moldova dela Siret spre răsărit, Basarabia pînă la Tiras incluziv

§ 20. Cum că teritoriile de a stînga Dunării mai sus pomenite aparțineau într-adevăr la Moesia Inferior se probează în primul loc prin inscripții.

La Petroșani, județul Vlasca, lîngă rîul Vedea aproape de Dunăre, s-a găsit în ruine de castre romane o cărămidă a legiunii I italica. C. I. L. III 12522.

La Drajna de sus, județul Prahova, la nord de Valeni de munte, în ruine de castre romane s-au găsit cărămizi de ale legiunilor I italica, V macedonica, XI claudia și a unei cohors Comagenorum. C. I. L. III 12530.

La Gherghina *), lîngă Bărboși, la confluența Siretului cu Dunărea, s-au găsit într-un castel roman cărămizi de ale cohortei II Mattiacorum, legiunii V macedonica, legiunii I italica, C. I. L. III 785 și 7620, 7618, 7517 și Pârvan Castrul dela Poiana pag. 23.

Legiunile I italica, V macedonica, XI claudia, cohors Comagenorum, cohors II Mattiacorum aparțineau la Moesia Inferior. La inscripția C. I. L. III 12530 pag. 2107 editorul face observația următoare: „Deoarece toate legiunile, care în al doilea secol rezidau în Moesia Inferior, au fost întrebuintate la construirea de castre [în localitatea Drajna], este probabil că detașamente din oștirea Moesiei inferioare aveau castre stativă la poalele Carpaților. Regiunea deci transdanu-

*) Gherghina după Frunzescu Dictionar topografic, Miron Costin Carte pentru descălecatul dintru a țării Moldovei cap. V ed. II Cogălniceanu I pag. 24, Dimitrie Cantemir Hronicul vechii Romîno-Moldo-Vlahilor ed. Acad. Rom. pag. 162, Dimitrie Cantemir Descriptio Moldaviae IV, 8; Gherghina după Senkescul, Descrierea istorico-geografică a cetății Caput Bovis, Capul Boului său Gherghina, la Pârvan Castrul dela Poiana pag. 16, de unde am luat și citațiile din Miron Costin și D. Cantemir; Gyergyitzza după Timon Imago antiquae et novae Hungariae în C. I. L. III 777; Gherghina după C. Schnelhardt în C. I. L. III 7515 și Vaillant La Romanie în C. I. L. III 7620. Pârvan în Castrul dela Poiana numește localitatea de obicei Gherghina, la pag. 24 jos o numește Ghertina. Tot Gherghina (Gertina) stă scris în harta anexată la Pârvan Cetatea Ulmetum. Pe planșa VII figura 1 din Castrul dela Poiana spune Pârvan că lîngă Gherghina este o baltă care se numește „cotul Tirighinii, unul din numele actuale ale cetății“. Va să zică Gherghina se numește și Tirighina. Eu cred că Tirighina e turecul *terek'k'ün*, fermetă, Festigkeit Zenker 279c, a place's being impregnable Redhouse 537^a. Numele Gherghina ar fi o etimologie populară după gherghină. Dahlia.

biană, care este situată la răsărit de riul Olt, făcea parte din provincia Moesia Inferior“. Acelaş observaţie se poate face cu privire la Petroşani şi la Gherghina.

§ 21. La o concluzie analoagă ne conduc inscripţiile următoare, unde este vorba de persoane aparţinând la armata şi la guvernământul Moesiei inferioare.

La Gherghina la anul p. Chr. 112-113 s-a făcut o dedicaţie împăratului, menţionându-se ca legat pro praetore P. Calpurnius Macer Caulius Rufus. C. I. L. III 777. Acest personaj însă pe atunci era legat pro praetore al Moesiei inferior.

La Gherghina anul 161-169 p. Chr. s-a pus o inscripţie dedicatoare din partea lui Cornelius Firmus, centurion în legiunea I italica. C. I. L. III 778 şi 7514.

În satul Kartal, districtul Bolgrad, în faţa Isacei, lângă Dunăre, s-a pus o inscripţie dedicatoare din partea unor militari din legiunea V macedonică pe vremea împăratului M. Aurelius Antoninus, anul 161-180 p. Chr. C. I. L. III 780 şi 7519.

La anul 201 p. Chr., pe vremea împăratului Septimius Severus, care-şi asociase la tron pe fiu-so Caracalla, legatul împăraţilor pro praetore al Moesiei Inferior, L. Ovinus Tertullus, a trimis cetăţenilor din Tyras copie după două scrisori adresate de împăraţi, una lui Ovinus Tertullus însuşi, şi alta unui oarecare Heraclitus, care probabil trebuie să fi fost pe atunci procurator al împăraţilor pentru vamile Illyricului. În acele scrisori împăraţii recunosc Tyranilor dreptul de a fi scutiţi de vamă acei dintre dînşii care ar fi cetăţeni ai oraşului Tyras, chiar pentru mărfurile cu care ar vrea să facă comerţ, macarcă Tyranii se bazează numai pe obicei, pe dreptul consuetudinal, şi nu puteau să prezinte niciun act oficial din care să se vadă că într-adevăr căpătase pe cale legală acest drept. Hotărâse însă împăraţii ca de acum înainte cetăţenia oraşului Tyras să nu se mai acoarde decât acelor pe care legatul împărătesc al Moesiei Inferior îi va socoti demni de aceasta. Aceste copii ale scrisorilor împărăteşti Tertullus le însoţeşte cu o scrisoare a sa proprie în greceşte, adresată arhonţilor, senatului şi poporului din Tyras, prin care le face cunoscut că le trimete copii depe scrisorile împăraţilor, pentruca, cunoscând mărinimia şi galantomia acestora să le fie recun-

noscători. La urmă stă însemnat în grecește că acest act a fost înmînat la 17 Februar, sub consulatul lui Mucianus și Fabianus [anul 201 p. Chr.], în timpul cînd magistrat suprem la Tyras era P. Aelius Calpurnius, la anul [decînd Tyras intrase sub stăpînirea romană] 145. C. I. L. III 781 și 12509. „E o lespede de marmură, găsită în satul Korokotje pe malul stîng al Nistrului, în fața orașului Ak-Kerman depe partea dreaptă a fluviului, unde [la Ak-Kerman] se știe că a fost odată orașul Tyras.“ Cu ocazia acestei inscripții editorul face observațiile următoare: ° Dacia se întindea până la Siret (Ptolemaeus 3, 8, 10), partea dela Siret până la Tyras incluziv aparținea la Moesia Inferior. Olbia [cam unde-î actualul Nikolajev] aparținea la teritoriul barbar, extraroman. Aceasta se confirmă și prin locul din Cassius Dio 68, 12, unde se spune că Decebal a cerut dela Traian să i deie pămîntul până la Istru. Tyras a devenit parte a imperiului depe la anul 56 ori 57 p. Chr. sub împăratul Nero, cînd legatul Moesiei, Ti. Plautius Silvanus, a strămutat în Moesia mai mult de o sută de mii de Transdanubieni cu soțiile, copiii, șefii și regiile lor și i a obligat să plătească tribut. Acest fapt, atestat de o inscripție, se potrivește tocmai cu data de 145 pe care magistratul din Tyras a pus-o dedesubtul decretului împăraresc, care face cuprinsul inscripției 781. Partea dransdanubiană a Moesiei Inferior a fost părăsită de Romani pe vremea împăratului Maximinus (235-238 p. Chr.), pentru că monezile dela Tyras încetează sub Severus Alexander (222-235), iar sub Maximinus Carpîi au năvălit în Moesia și au ruinat orașul Histria.²

§ 22. Stăpînirea romană însă pe acest întins teritoriu al Moesiei Inferior de de-a stînga Dunării avea slabe proporții. În afară de inscripțiile înșirate mai sus s-au mai păstrat următoarele: Ienșești lângă gara Piatra-Olt, cărămidă a cohors II Comagenorum. C. I. L. III 8074^{14d}. — Boroneasa, aproape de Stolniceni, lângă Olt, județul Vâlcea, cărămidă a cohors milliaria Brittonum. C. I. L. III 14216²⁵. — Bivolari, în sus de mănăstirea Cozia, pe malul stîng al Oltului, județul Argeș, dedicatoare împăratului Hadrianus din partea a Suri sagittarii, anul 133. C. I. L. III 12601^a. — Bivolari, dedicatoare împăratului Hadrianus din partea a Suri sagittarii, anul 133. C. I. L. III 12601^b. — Bivolari, lamă

de argint cu numele lui Valerius Valerianus eques libarius cohortis I Hispanorum. C. I. L. III 12602.—Bivolari, lama de argint cu numele lui Terentius decurio. C. I. L. III 12603.—Racovița-Copăcenî, județul Argeș, dedicatoare împăratului Hadrianus din partea a numerus burgariorum et veredariorum Daciae inferioris, anul 138. C. I. L. III 13795.—Racovița-Copăcenî, dedicatoare lui Antoninus Pius cu ocazia întăririi castrelor burgarilor și veredarilor, anul 140 C. I. L. III 13796.—Racovița-Copăcenî, piatră miliară, anul 233 p. Chr. C. I. L. III 14216¹⁹.—Racovița-Copăcenî, cărămidă cu numele Aurelius Ponticus. C. I. L. III 14216⁴⁰.—Rădăcinești, județul Argeș, dedicatoare împăratului Hadrianus. C. I. L. III 12604.—Rădăcinești, dedicatoare împăratului Hadrianus din partea a Suri sagittarii. C. I. L. III 12605.—Gura Ialomiței, dedicatoare genului centuriei din partea lui signifer numeri Surorum sagittariorum. C. I. L. III 7493.—Jidovi lângă Cimpulung, județul Mușcel, fragmentară. C. I. L. III 12531.—Jidovi, fragmentară. C. I. L. III 12532.—Gherghina, funerară. C. I. L. III 6219.—Gherghina, funerară. C. I. L. III 6220 și 7518.—Gherghina, o listă de militari, anul 147 p. Chr. C. I. L. III 7515.—Gherghina, fragmentară, în care se poate citi legatus Augusti pro praetore. C. I. L. III 7516.—Gherghina, fragmentară. C. I. L. III 7517.—Gherghina (?), o lampă cu numele fabricantului Atimetus. C. I. L. III 7623.—Gherghina, funerară. C. I. L. III 12486.—Șendreni, județul Covurlui, pe Siret, puțin spre nord de Bârboși (Gherghina), dedicatoare lui Hercules victor din partea lui L. Iulius Iulianus, qui et Rundacio, quinquennalis, cu locul dat prin decretul senatului orașului. Pârvan, Castrul dela Poiana, pag. 11.—În ce privește inscripțiile dela Turnu Măgurele C. I. L. II 753 (7429) anul 161-168 p. Chr. și 12351 anul 249 p. Chr., ele provin probabil dela Colonia Oescus (Gigen) de peste Dunăre din apropiere, de unde au fost aduse ca material de construcție.

§ 23. Dintre aceste localități lenușești (Acidava?), Boroneasa (Buridava?), Bivolari (Arutela?), Racovița-Copăcenî (Praetorium?) și Rădăcinești, unde la toate se găsesc ruine de castre romane, aparțineau la Dacia, dupăcum se vede lămurit din inscripția 13795, și făceau parte din fruntiera orientală a acestei provincii Vezii Gr. Tocilescu. Mo-

numentele epigrafice și sculpturale ale muzeului național de antichități, I, București, 1902, pag. 211. La Moesia Inferior rămân numai gura Ialomiței (castre?), Jidovi (castre), Gherghina (castre) și Șendreni, la care se adaug Petroșani (castre) și Drajna de sus (castre), pe care le-am văzut mai sus cu altă ocazie. Toate sînt așezări militare pela trecători, ori peste Dunăre, ca gura Ialomiței, cap de pod în fața Hirșovei (Carsium), Pârvan, Știri nouă din Dacia Malvensis pag. 29, Petroșani în fața de Șviștov (Novae), Gherghina, „unde se ridică un castel puternic, care servia drept tovarăș altui castel din dreapta Dunării, existent până astăzi la Bisericița în Dobrovia și alcătuind împreună cu cel dela Bărboși capetele de pod ale vadului dunărean dela Galați, pentru legătura între Moesia inferioară și Dacia estică,” Pârvan, Castrul dela Poiana, pag. 19, ori peste munți, ca Jidovi (trecătoarea dela Bran-Torzburg), Drajna de sus (trecătorile de la Bratocea și dela Buzău). Cea mai importantă așezare din toate se pare a fi fost, judecînd după resturile care ni s-au păstrat, acea dela Gherghina. *)

Era o cetate puternică, cu o mare garnizoană, în apropierea căreia erau două așezări civile, una în imediată apropiere, și alta la cîțiva kilometri depărtare, la actualul sat Șendreni, unde exista o administrație comună cu quinquennales și cu ordo decurionum, după cum se vede din inscripția publicată la Pârvan, Castrul dela Poiana pag. 11 (vezi mai sus § 22). Drumul pe malul Siretiului, începînd dela Gherghina până la gura Trotușului, apoi pe malul Trotușului până în Transilvania la Bereczk prin pasul Oituzului,

*) „Cum s-a chemat castrul dela Bărboși de cîtră cei vechi, nu știm”. Pârvan, Castrul dela Poiana pag. 24. Cum că Gherghina ar fi Caput Bovis, cunoscut din Procopius de aedificiis IV, 6 ca o cetate așezată de a stînga Dunării între Orșova și Turnul Severin, s-a scornit întru d-ă G. Seulescu, Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput Bovis, Capul Boului sau Ghertina, Iași, 1837. Pârvan, Castrul dela Poiana, pag. 16 sqq. Importanța așezării romane de la Gherghina se poate vedea, peîngă rămășițele impunătoare ale ruinelor și numărul relativ mare al inscripțiilor, încă și dintr-un sarcofag de dimensiuni colosale, din epoca romană, găsit în cimitirul cetății („înalț până la culmea capacului de 2.10 metri, lung la corp de 2.45 metri, iar la capac de 2.61 metri, lat la corp de 1.31, iar la capac de 1.42 metri”). Sarcofagul acesta „a fost fabricat în Asia Mică și expediat de acolo la gura Siretiului”. Pârvan, Castrul dela Poiana, pag. 20.

era din timpurile anteromane frecventat și populat, după cum se constată prin „resturi preromane, cioburi de vase, instrumente de piatră, arme de bronz, oseminte, resturi de foc, tumuli grupați în chip de cimitire în localitățile Bîrsănești [jud. Bacău], Brătîla [jud. Bacău]. Rîpele la confluența Tazlăului cu Troțușul, Homocea [jud. Tecuci], Domnești [jud. Putna], Poiana la confluența Troțușului cu Siretiul, Cozmești [jud. Tecuci], Piscu [jud. Covurlui],“ printr-o amforă dela Thasos secolul V-III a. Chr. găsită la Poiana, și prin lecythi din epoca clasică greacă găsiți la Gherghina. Pârvan, Castrul dela Poiana pag. 2,8,25. Pe vremea stăpînirii romane acest drum a continuat de a fi frecventat și populat, precum probează, pelîngă așazările dela Gherghina și Șendreni, resturile („ceramică, monede, fibule de bronz din vremea imperiului“) și întăriturile romane dela Poiana. Pârvan, Castrul dela Poiana, pag. 3 Cum că drumul pe malul Siretiului și al Troțușului era o linie de comunicație între Moesia Inferior și Dacia orientală, se constată prin diploma militară (C. I. L. III dipl. 15) dată în anul 92 p. Chr. de împăratul Domitianus unui veteran din flota Moesiei (classis flavia moesica), și găsită la Bereczk (la poalele munților, unde te scobori în Transilvania prin pasul Oituzului). Acest marinar veteran nu putuse ajunge la Bereczk, unde l-a apucat moartea (poate ca colon și oaspete încă înainte de cucerirea Daciei), decît pe drumul Gherghina-Poiana.

§ 24. Valul roman care merge prin sudul Moldovei dela Agiud, în linie puțin curbă spre sud, până la vadul lui Isac la Prut, și apoi de acolo prin Basarabia, în linii puțin curbe spre nord, dela Vadul lui Isac la nordul lacului Catlapug și de aici la nordul lacului Conduc, a format probabil granița despre nord-est a Moesiei Inferior. În special valul mai scurt, intern, care se întinde dela Șerbești pe Siret, în cerc convex spre nord, până la Tulucești la nordul lacului Brateș, a servit pentru a apăra Gherghina și teritoriul comunal dela Șendreni. Pârvan, Castrul dela Poiana, pag. 25, 27. *)

*) Nu se poate tăgădui însă că acest din urmă val corăspunde foarte bine celui despre care vorbește Ammianus Marcellinus XXXI, 3, că l-ar fi construit Athanaric la anul 375 pentru a se apăra contra Hunilor: „a superciliis Gerasi fluminis adusque Danubium muros altius erigebat“ (Cuvîntul ca înălțarea de val de pământ).

§ 25. Pentru a căpăta o idee completă despre starea inscripțiilor în Moesia Inferior, va trebui, pe lângă tabloul oferit de colecția Kalinka, și pe lângă inscripțiile găsite în Moesia Inferior de de-a stînga Dunării, să înșir pe acele din Dobrovia (Scythia Minor). Pot face aceasta însă numai în ce privește inscripțiile latinești. Pentru inscripțiile grecești îmi lipsesc mijloacele, și numai o aproximativă părere își poate face cineva din inscripțiile cercetate în publicațiile românești, singurele pe care și mijloacele și timpul mi-aș permis să le notez. Dar pentru a constata proporția de romanizare și de grecizare a Scythiei Minor nu este trebuința numai decît de un catalog complet al inscripțiilor grecești. În ce privește anume orașele grecești Histria, Tomi, Callatis, avem trebuința de a cunoaște cît mai mult inscripțiile latine din ele, iar nu pe cele grecești, căci n-avem doar nevoie de probe pentru a ști că erau grece aceste orașe. Trebuința de a cunoaște cît mai complet inscripțiile grecești avem pentru restul Scythiei Minor. Aici însă ne ajută mult colecția de inscripții dela Ulmetum, publicată de Pârvan, care are toate caracterele unui corpus, și notița asupra inscripțiilor grecești depe lângă Adamclisi și din ținutul sudestic al Dobrogiei cunoscute până la anul 1911, dată de Pârvan Cetatea Tropaeum pag. 164 și nota 111 dela pag. 165 (22 inscripții din următoarele 16 localități, Urluia, Kerimculusu, Azarlic, Sofular, Hasiduluk, Alakapu, Omurcea, Hasancea, Anadolchioi, Agigea, Laz-Mahale, Palazu, Buiuc-Tatligeac, Techirghiol, Tuzla-Muratan, Caracichiulachioi. Pârvan notează și localitatea Beșoul cu inscripția C. I. L. III 7540, dar pe această din urmă inscripție, dedicatoare din partea orașului Tomi, eu am înregistrat-o sub Constanța). La înșirarea localităților am procedat în ordin alfabetic și am dat la fiecare poziția față cu orașele ori satele cunoscute, care se pot găsi pe orice hartă. Numele localităților le-am dat cu ortografia românească, astfel cum le-am găsit în hărțile căilor de comunicație ale județelor Constanța și Tulcea, publicate de biroul tehnic și statistic dela ministeriul lucrărilor publice, în „Tablou de comunele rurale, cu satele și cătunele ce le compun, și de plășile din țară, pe județe“,

mînt, ca în Varro r. r. 1, 14, 3, vezi Georges Handwörterbuch. Hasdeu Etymologicum Magnum pag. 2807 înțelege că Gerasus ar fi Prutul și raportează vorba la Ammianus la *Cheila Băneșului*

publicat în Monitorul oficial din 29 April 1908, și în „Dobrogea în timpul Romanilor, harta așezărilor și drumurilor antice, de Vasle Pârvan“, anexată la Cetatea Ulmetum I. Acolo unde nu se indică limba în care inscripția este scrisă, se înțelege că această limbă este cea latină.

§ 26. 1. Acpunar (la sud-est de Turcoaia, la nord de Cîrjelari). O inscripție fragmentară pe un *mitthraeum*. Pârvan, Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 51.

2. Adamclisi (la mijlocul drumului dintre Silistra și Techirghiol, aproape și spre est de Cuzgun)=Tropaeum Traiani. C. I. L. III 1246 și 14437 dedicatoare.—12463 dedicatoare.—12464 dedicatoare p. Chr. 292-305.—12467 dedicatoare împăratului p. Chr. 109.—12468 dedicatoare. 12469 dedicatoare.—12470 dedicatoare împăratului din partea orașenilor p. Chr. 115-116.—12471 dedicatoare.—12473 funerară.—12474 funerară.—12475 funerară.—13734 dedicatoare pentru reconstruirea orașului p. Chr. 307-323.—13736 funerară.—14214 dedicatoare în onoarea militarilor căzuți în război cu lista lor p. Chr. 108.—14214¹ dedicatoare p. Chr. 138-161.—14214² dedicatoare p. Chr. 210.—14214³ dedicatoare.—14214⁴ dedicatoare.—14214⁵ dedicatoare.—14214⁶ funerară.—14214⁷ funerară.—14214⁸ funerară.—14214⁹ funerară.—14214¹⁰ funerară.—14214¹¹ funerară.—14214¹² funerară p. Chr. 170-175; vezi Pârvan Cetatea Tropaeum pag. 6-7.—14214¹³ funerară.—14214¹⁴ funerară.—14214¹⁵ funerară.—14214¹⁶ funerară.—14214¹⁷ funerară.—14214¹⁸ funerară bilinguis creștină. 14437¹ fragmentară.

2^a Aproape de Adamclisi (In C. I. L. III la inscripția respectivă se dă numai indicația „prope Adamclissi“. Pârvan în harta dela Cetatea Ulmetum I pune localitatea la sud de Adamclisi, la satul Asarlic). C. I. L. III 14437² piatră de limită a teritoriului *civitatis Ausdeo* p. Chr. 177-179; vezi Pârvan Cetatea Tropaeum pag. 7.

3. Alacapu (la vest de Constanța, la nord de Murfatlar). C. I. L. III 7537 dedicatoare împăratului din partea orașului Tomi p. Chr. 116-117. —14214²⁷ dedicatoare bilinguis.

4. Atpunar (îngă Adamclisi. In C. I. L. III la inscripția respectivă se dă numai indicația „prope Adamclissi“,

dar localitatea lipsește și în harta IV anexată la Corpus, și în harta anexată la Pârvan Cetatea Ulmetum I, ea nu se găsește de asemenea în harta căilor de comunicație a județului Constanța și nici în lista satelor din monitorul oficial). C. I. L. III 12472 funerară.

5. Babadag=Vicus Novus. C. I. L. III 13739 funerară.—14214²⁴ o listă de militari, secolul IV p. Chr.—14448 dedicatorie din partea cetățenilor romani și a veteranilor din *Vicus novus*, p. Chr. 178.

6. Baculus (aproape de Cuzgun, la nord). C. I. L. III 7181 funerară.

7. Bălțăgești (sudvest de Pantelimonul-de-sus). C. I. L. III 12477 funerară.

8. Beșoul (la sudest de Adamclisi. În harta IV dela Corpus greșit așezat în apropiere sudică de Pantelimonul-de-sus). C. I. L. III 7530 dedicatorie.

9. Beștepe (puțin la vest de Mahmudia)=Salsovia. Doă inscripții, una funerară, mai veche, și alta dedicatorie din anul p. Chr. 322, pe aceeași piatră. În cea dedicatorie se vorbește de *castris salsoviensibus*. Pârvan Salsovia pag. 26-27.

10. Căildere (la est de Hasarlic, la nord de Rîmnicul-de-sus). C. I. L. III 12487 dedicatorie din partea *magister vici* p. Chr. 187.

11. Calachioi (la nordvest de Bălțăgești, la sud de Topal, lângă Dunăre)=Capidava. C. I. L. III 12478 funerară.—13737 funerară.—13738 funerară.—14214¹⁹ funerară.—14214²⁰ funerară.—14440 funerară.—O inscripție dedicatorie p. Chr. 139-161. Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 5.

12. Calăigidere (la sud de Mangalia, în quadrilater). C. I. L. III 7587 piatră terminală: *f(ines) terr(ilorii) Coll(atidis)*.

13. Caraharman (la sud de Caranasuf)=Vicus Cereris? C. I. L. III 7526 dedicatorie, în care este vorba de *vicus Cereris*.—7527 funerară.—7544 funerară.—12488 piatră limitară, în care este vorba de niște *vici Pars al, C Cos G*.

14. Caramurat (la nordvest de Constanța, la nord de Alacapu)=Vicus Clementinus? C. I. L. III 7565 funerară a lui Castus Mucapori a *vico Clementino*.

15. Caranasuf (aproape de locul de comunicare între

lacurile Sinoe și Tuzla) = Histrus, Histria. (Pentru numirea *Histrus* vezi C. I. L. III 12489 : „Histro în oppido.“ Pentru forma *Histria* vezi Pârvan Cetatea Umetum I pag. 35). C. I. L. III 7525 funerară.— 2 inscripții grecești, una funerară și alta dedicatoare, Buletinul comisiei monumentelor istorice, anul 1910 pag. 95, anul 1911 pag. 106 (C. Moșil).— Pârvan Histria IV: 65 inscripții, dintre care 40 sînt grecești, 19 latinești, 4 bilingues, 2 îndoișoare din cauză că sînt prea fragmentare pentru a se putea hotărî în ce limbă sînt scrise. Cele grecești sînt 27 dedicatoare, 2 funerare, 11 fragmentare, din a. Chr. secolele V, IV, III, II, p. Chr. secolele I, II, III, V-VI, și p. Chr. anii 138, 160-180, 198-201, 196-198, 200-210, 212-217, 217, 218, 218-222, 212-235, 235-238. N° 19 pag. 63 este dedicatoare din partea Thracului *Cutil[es] Apfu* prima jumătate a secolului II p. Chr. N° 20 pag. 64 p. Chr. 138 este lista membrilor unei *gerusi*, printre care se găsesc numele probabil thrace *Cusias* (compară *Cusain*) și *Titoas* (compară *Thithus*, *Tithutes*, *Tiththa*). Cele latinești sînt 7 dedicatoare, 9 funerare, 1 piatră de limită, stampile pe cărămizi, 1 fragmentară, din p. Chr. secolele II, III, IV, și p. Chr. anii 139-151, 155, 139-161, 198-201, 491-518. N° 24 pag. 85 este dedicatoare din partea a „veterani et cives romani et Bessi consistentes *vico Quintionis*“, cu un nume thrac, *Derzenus Aulupori*, p. Chr. 139-161. N° 54 pag. 153, p. Chr. secolul II ori III, este funerară a unui Thrac, *Mucatrius Seutonis*. Inscripția din p. Chr. 491-518 (N° 61 pag. 169) consistă în stampile pe cărămizi cu numele împăratului *Anastasius*. Cele bilingues sînt 3 dedicatoare din anii p. Chr. 100, 155, și una funerară din p. Chr. a două jumătăți a secolului II.⁹

16. Caranlic (aproape și la sudvest de Cuzgun). C. I. L. III 7482 funerară.

17. Carcaliu (nordvest de Iglîța). C. I. L. III 12483 dedicatoare cu ocazia întăririi unui castel ca apărare contra Goților p. Chr. 337-340.

18. Casapchioi (la nord de Caranasuf). C. I. L. III 7524 funerară.— 14214²⁵ funerară.— 14449 funerară a lui T. *Manius Bassianus* buleuta Histri.

19. Cherimcuș (aproape de Adamclisi spre sudvest) = pagus Oc. C. I. L. III 7484 dedicatoare într-un *pagus Oc*, finele sec. III p. Chr.

20. Chiŭciucchioi ori Cucŭciucchioi (la mijlocul drumului între Hirşova şi Caranasuf). C. I. L. III 12489 funerară a lui L. Pompeius Valens de loc din Ancyra, care se stabilise în regiune Histri şi făcuse în Histrus mai multe clădiri de utilitate publică.

21. Chizilasar (la sudvest de Babadag, lângă Slava ru-sească). C. I. L. III 7523 funerară.

22. Cocargea (la nord-est de Adamclisi). C. I. L. III 7483 dedicatoare p. Chr. 161-180.

23. Cogeaalac (la vest de Caranasuf). C. I. L. III 7528 funerară.

24. Constanţa = Tomi. C. I. L. III 763 dedicatoare.— 764 dedicatoare — 765 dedicatoare împăratului din partea oraşului p. Chr. 129.— 766 şi 6153 dedicatoare p. Chr. 194.— 767 şi 7542 dedicatoare.— 768 dedicatoare.— 770 funerară.— 771 funerară.— 6154 dedicatoare p. Chr. 222-235.— 6155 funerară.— 6156 funerară.— 6157 funerară.— 6158 fragmentară.— 7529 dedicatoare mijlocul sec. II p. Chr.— 7531 dedicatoare p. Chr. 216.— 7533 dedicatoare din partea a cives romani consistentes *vico Turre Muca.*— 7534 dedicatoare.— 7535 dedicatoare — 7538 dedicatoare p. Chr. 97-117.— 7539 şi 12493 dedicatoare bilinguis împăratului din partea oraşului Tomi p. Chr. 120.— 7540 dedicatoare împăratului, probabil din partea oraşului Tomi, fragmentară, bilinguis, p. Chr. 201.— 7541 dedicatoare împăratului fragmentară.— 7545 funerară bilinguis.— 7546 funerară.— 7547 funerară.— 7548 funerară.— 7549 funerară bilinguis.— 7550 funerară.— 7551 funerară.— 7552 funerară bilinguis.— 7553 funerară.— 7554 funerară.— 7555 funerară.— 7556 funerară.— 7557 funerară.— 7558 funerară.— 7559 funerară.— 7560 funerară a unui bis duumviris et augur municipii troes-mensis.— 7561 fragmentară sec. IV p. Chr.— 7562 fragmentară p. Chr. 223.— 7563 funerară.— 7564 funerară.— 7566 funerară.— 7567 funerară.— 7568 funerară bilinguis.— 7570 funerară.— 7571 fragmentară.— 7572 funerară.— 7573 funerară.— 7574 funerară.— 7575 fragmentară.— 7576 funerară.— 7577 funerară.— 7578 fragmentară.— 7579 funerară.— 7580 fragmentară.— 7581 fragmentară.— 7582 funerară creştină cu titlul grec *τῷ ἀγίου Θεῷ* şi cu începutul hibrid es (=εἰς) *memoriam*, sec. V-VII p. Chr. Vezi pentru date Buletinul comisiunii monumentelor istorice anul 1914

pag. 188 nota 1.— 7583 funerară, limbă populară.— 7584 funerară, limbă populară.— 12498 funerară.— 12502 fragmentară.— 12503 funerară.— 12504 fragmentară.— 12505 fragmentară.— 13744 funerară.— 13745 funerară.— 13746 funerară.— 14214²⁸ funerară.— 14214²⁹ funerară.— 14214³⁰ funerară.— 14214³¹ funerară.— 14214³² funerară bilinguis.— 14450 dedicatorie p. Chr. 285-305.— 14451 dedicatorie împăratului din partea oraşului p. Chr. 102-103.— 14452 dedicatorie p. Chr. 97-117.— 14453 funerară.— 14454 funerară.— 14455 funerară.— 14456 funerară.— 14457 funerară.— 14458 funerară.— Buletinul comisiei monumentelor istorice (D. M. Teodorescu, Monumente inedite din Tomi) anul 1914 pag. 180 dedicatorie fragmentară greacă.— pag. 181 fragmentară greacă.— pag. 181 dedicatorie fragmentară greacă.— pag. 183 dedicatorie fragmentară greacă.— pag. 183 fragmentară latină.— pag. 184 dedicatorie latină.— pag. 184 fragmentară latină.— pag. 185 fragmentară greacă.— pag. 185 fragmentară greacă.— pag. 185 fragmentară greacă.— pag. 185 fragmentară greacă.— pag. 185 funerară fragmentară latină.— pag. 186 funerară fragmentară latină.— pag. 186 funerară fragmentară greacă.— pag. 186 funerară fragmentară greacă.— pag. 187 funerară greacă creştină.— pag. 188 fragmentară greacă.— pag. 189 funerară latină creştină, timpul lui Iustinian?, limbă populară.— pag. 191 funerară greacă creştină.— Buletinul comisiei monumentelor istorice (D. M. Teodorescu, Monumente inedite din Tomi) anul 1915 pag. 7 funerară fragmentară greacă.— pag. 14 dedicatorie greacă.— pag. 18 dedicatorie fragmentară latină, limbă populară.— pag. 79 dedicatorie greacă p. Chr. 166-172.— pag. 81 dedicatorie greacă p. Chr. 175-179 (pe aceeaşi piatră pe care este şi inscripţia precedentă).— pag. 83 funerară latină.— pag. 86 dedicatorie latină p. Chr. 317-324.— pag. 87 funerară greacă creştină.

25. Dautcea (sud-est de Iglia). C. I. L. III 7522 dedicatorie.

26. Dorobanţ (sud-est de Bălăgeşti) = Vicus Hi. C. I. L. III 12494 dedicatorie din partea *magister vici Hi*.

27. Dulgherul (la est de Hîrşova). C. I. L. III 7488 dedicatorie p. Chr. 138-161.

28. Hasarlic (la 10 kilometri nord-est de Hîrşova) = Cius. C. I. L. III 6159 şi 7494 dedicatorie n. Chr. 369. E

vorba de un burgus rezidit de Valens, dupăce a învins pe Goți sub regele Athanaric.— 7495 funerară.— 7496 funerară.— 12479 dedicatorie din partea a magister *vici Vero ..rittiani*.— 12480 funerară.— 14214²¹ funerară.

29. Hasidoluc (la sudvest de Constanța). C. I. L. III 7532 dedicatorie.— 7543 funerară a unui *buleuta* dela Tomi.— 12495 dedicatorie p. Chr. 142.— 12496 fragmentară p. Chr 112-113.— 12497 funerară.— 12499 funerară.— 12500 funerară.— 12501 funerară.

30. Hinoc (lîngă Cernavoda, la sud) = Axiupolis. C. I. L. III 7485 dedicatorie p. Chr. 198-211.— 7486 fragmentară sec. IV p. Chr.— 14439 funerară.

31. Hirșova = Carsium. C. I. L. III 7489 dedicatorie.— 7490 funerară.— 7491 fragmentară.— 7492 funerară.— Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 13 fragmentară latină.— pag. 13 fragmentară latină.— pag. 15 dedicatorie împăratului latină p. Chr. 103.

32. Iglița (la sud de Măcin, la nord de Turcoaea, pe Dunăre) = Troesmis. C. I. L. III 773 și 6170 dedicatorie p. Chr. 218-222.— 774 și 6182 dedicatorie.— 775 și 6183 dedicatorie.— 776 și 6195 dedicatorie.— 6162 dedicatorie p. Chr. 139-161.— 6163 dedicatorie.— 6164 dedicatorie.— 6165 dedicatorie.— 6166 dedicatorie din partea veteranilor și cetățenilor din *canabae* legiunii V macedonice p. Chr. 117-138.— 6167 dedicatorie p. Chr. 147-161.— 6168 dedicatorie p. Chr. 138-161.— 6169 dedicatorie p. Chr. 161-169.— 6171 fragmentară.— 6172 dedicatorie p. Chr. 244-249.— 6173 dedicatorie.— 6174 dedicatorie p. Chr. 307-314 ori 307-323.— 6175 dedicatorie.— 6176 dedicatorie p. Chr. 173.— 6177 dedicatorie p. Chr. 198-211.— 6178 listă de militari liberați din oștire p. Chr. 134.— 6179 listă de militari liberați.— 6180 listă de militari liberați.— 6181 fragmentară.— 6184 funerară.— 6185 funerară.— 6186 funerară.— 6187 funerară.— 6188 funerară.— 6189 funerară.— 6190 funerară.— 6191 funerară.— 6192 funerară.— 6193 funerară.— 6194 funerară.— 6196 fragmentară.— 6197 fragmentară.— 6198 fragmentară.— 6199 și 12481 dedicatorie.— 6200 funerară.— 6201 funerară.— 6202 funerară.— 6203 funerară.— 6204 fragmentară.— 6205 fragmentară.— 6206 fragmentară.— 6207 funerară.— 6208 funerară.— 6209 funerară.— 6210 funerară.— 6211 funerară.— 6212

funerară.— 6213 funerară.— 6214 funerară.— 6215 fragmentară.— 6216 fragmentară.— 6217 fragmentară.— 7498 dedicatorie.— 7499 funerară.— 7500 funerară.— 7501 funerară.— 7502 funerară.— 7503 funerară.— 7504 funerară.— 7505 funerară, a două jumătate a sec. II p. Chr.— 7506 funerară.— 7507 funerară.— 7508 funerară.— 7509 fragmentară.— 7510 funerară.— 12482 dedicatorie.— 12484 funerară.— 12485 fragmentară.— 14214²² funerară.— 14214²³ funerară.— Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 27 funerară latină.— pag. 28 dedicatorie împăraților latină p. Chr. 162-163.

33. Isaccea = Noviodunum. C. I. L. III 14446 dedicatorie.— 14447 piatră de limită între *Siampudi villam* și între *vicanos buridavenses* și *siribuendu(enses)* p. Chr. 198-211. Această inscripție a fost retipărită și altfel interpretată de Pârvan Histria IV pag. 102. După Pârvan ea nu este din Noviodunum, ci din Histria, și formează al doilea exemplar al inscripției (piatră de limită) din Histria N° 30. Pârvan citește *Bessi Ampudi villam et vicanos Buteridavenses* și tăgăduiește existența pe piatră a vreunui *siribuendu(enses)*.— Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 37 dedicatorie fragmentară latină secolul II p. Chr.

34. Mangalia = Callatis. C. I. L. III 769 dedicatorie.— 7585 dedicatorie p. Chr. 138-161.— 7586 dedicatorie p. Chr. 272.— 12506 dedicatorie.— 14214³³ delimitarea unui teren, bilinguis, în care este vorba de satele *Asbolodina* și *Sardes*.— V. Pârvan, Gerusia din Callatis, pag. 10 dedicatorie greacă secolul I p. Chr.

35. Măcin = Arrubium. C. I. L. III 6218 funerară.— 7512 dedicatorie.— 7513 dedicatorie.

36. Meidanchiș (la sud de Nicolîșel). C. I. L. III 14445 dedicatorie p. Chr. 222-235.

37. Muciova (la nord de Adamclisi). C. I. L. III 12465 dedicatorie împăratului din partea duumvirilor quinquenales ai municipiului (Tropaeum Traiani) p. Chr. 161-180 ori 211-217.

38. Nastradin (la sudvest de Adamclisi). C. I. L. III 12466 dedicatorie.

39. Nicolîșel (la sud de Isaccea). C. I. L. III 7520 dedicatorie p. Chr. 211-217 (Moisil în Buletinul comisiei monumentelor istorice anul 1910 pag. 31 pune greșit timpul

1

40. Intre Palaz și Anadolchîoi (Anadolchîoi lingă Constanța spre nordvest, Palaz la nordvest de Anadolchîoi). C. I. L. III 7536 dedicatoare din partea *magis'er.. vici Sc.*— 7569 funerară.

41 Pantelimonul de sus (cam la jumătatea drumului între Galachioi și Caranasuf) = Vicus Ulmetum. C. I. L. III 12490 funerară.— 12491 funerară a lui C. Iulius Quadratus loci princeps quinquennalis *teritorii capidavensis*.— 12492 dedicatoare p. Chr. 150.— 14214²⁶ dedicatoare din partea a *cives romani et Bessi consistentes vico Ulmeto* p. Chr. 140. — Pârvan Cetatea Ulmetum I pag. 35 funerară latină a lui Aelius buleuta Histriae și a soției sale Flavia Victorina.— pag. 39 funerară greacă *).— pag. 45 funerară latină din partea lui Valerius Valens și Saturnina Saturnini fiilor Decius Valens, Saturninus Valentis, Varro Valentis.— pag. 48 funerară latină, lui Aemilius Postuminus din partea soției sale Theodote și a fiilor Barbarus, Theodorus, Iulia.— pag. 50 funerară latină, limbă populară.— pag. 56 dedicatoare lui Iupiter, latină, din partea lui Valerius Felix, limbă populară.— pag. 60 dedicatoare latină pentru sănătatea lui L. Valerius Victorinus și Ulpia Nicandra și a fiilor L. Valerius Victorinus, L. Valerius Turbo, L. Valerius Soter din partea lui Valerius Nilus.— pag. 62 dedicatoare latină lui Iupiter și Hercules din partea lui Calventius Constans.— pag. 65 funerară greacă din partea lui Attas Possei pentru ficioru-so Iustus.— pag. 68 funerară latină din partea lui Ithazis Dada

*) In privința lui *συνήσπεσαν* din această inscripție m-aș permite să dau o părere. *συνήσπεσαν* e numai un mod de a scrie (provocat de asemănarea de pronunțare pe vremea când a fost pusă inscripția între η și ει, între η și υ) pentru *συνείσπεσαν*, iar acest din urmă cuvânt e = *συνείσπυσαν*, cu epenteza foarte firească a lui *t* între *s* și *r*. *συνείσπυσαν* însuși e aoristul lui *συνείσπεω*. Pentru forma de aorist *ἐρπυσα* în loc de obișnuitul *ἐρπευσα* este probă participiul *ρύσας* întrebuințat de Ioan Damascenus, vezi Kühner Grammatik subverbul *πέω*. In ce privește lipsa augmentului, *συνείσπυσαν* în loc de *συνείσπερυσαν*, ea este ceva obișnuit în limba greacă populară, vezi Thumb Handbuch der neugriechischen Volkssprache ed. II § 182. Înțelesul se potrivește bine. Mormintul este considerat ca *ἐλβασίς*, *liman* de scăpare, iar viețile celor doi morți, care au fost îngropați în același zi în același mormint, sînt considerate ca două riuri care se scurg în același loc: *συνήσπεσαν ἐν τῇ ἐγβάσει ὡρᾷ μιᾷ* = s-au scurs din viață în limanul de scăpare

pentru sine și pentru soția sa Ziftia.— Pârvan Cetatea Ulmetum II₂ pag. 2 dedicatoare latină fragmentară.— pag. 5 funerară latină a lui Aurelius Sisinus paganus, limbă populară.— pag. 13 dedicatoare latină lui Iupiter și Iuno din partea lui T. Flavius Severus.— pag. 15 dedicatoare latină fragmentară.— pag. 17 dedicatoare latină lui Iupiter și Iuno pentru sănătatea împăratului din partea lui Martius Philo magister vici Ultinsium de suo et Basis, p. Chr. 172 *).— pag. 27 dedicatoare greacă pentru împărăteasa Sabinia Tranquillina din partea senatului și poporului orașului Tomi, p. Chr. 241-244.— pag. 31 dedicatoare latină lui Silvanus din partea consacraniilor prin Valerius Valerianus, p. Chr. 178.— pag. 38 dedicatoare latină lui Iupiter și Iuno pentru sănătatea împăraților din partea cetățenilor romani și a Besilor din vicus Ulmetum prin Flavius Germanus magister vici, p. Chr. 163, limbă populară.— pag. 41 dedicatoare latină lui Iupiter pentru sănătatea împăratului din partea lui Aelius Aelianus magistratus vici *Clementianusces* p. Chr. 195, limbă populară.— pag. 44 fragmentară latină.— pag. 44 fragmentară latină. pag. 45 fragmentară latină.— pag. 46 fragmentară latină.— pag. 47 dedicatoare latină lui Iupiter și Silvanus pentru sănătatea împăratului din partea lui Flavius augustalis p. Chr. 191, limbă populară. pag. 51 dedicatoare latină, timpul lui Iustinianus.— pag. 56 graffito latin, timpul lui Iustinianus.— pag. 56 graffito latin, timpul lui Iustinianus.— pag. 58 funerară latină a lui Valerius Valerianus din partea soției sale Matrona, probabil p. Chr. 324.— pag. 61 fragmentară latină.— pag. 62 piatră de hotar latină p. Chr. 229.— pag. 64 fragmentară latină.— pag. 65 dedicatoare fragmentară latină.— pag. 66 lista membrilor unui colegiu religios, grecește.— pag. 67 fragmentară latină.— Pârvan Cetatea Ulmetum III pag. 12 funerară fragmentară greacă.— pag. 13 dedicatoare latină lui Iupiter și Iuno din partea lui Iulius Teres magistras *Vico Ulmeto*, limbă populară.— pag. 15 dedicatoare latină lui Iupiter pentru sănătatea împăraților p. Chr. 198-209.

42. Rasova (la sud de Cernavoda, lângă Dunăre) C. I. L. III 13735 dedicatoare.

*) Vicus Ultinsium este probabil = vicus Ulmitensium cu mi nescris din scăpare de videre. Pârvan crede că e vorba de un vicus nou, altul decât Ulmetum.

43. Rîmnicul de jos (la nord-est de Pantelimonul de sus, la nord-vest de Caranasuf). Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 56 funerară a lui Aelius Ingenuus beneficiarius consularis din partea soției sale Ulpia Matrona.

44. Seimenii Mari (aproape de Cernavoda, la nord). C. I. L. III 7487 dedicatoare p. Chr. 292-304.— 12476 dedicatoare.

45. Șeremet (la nord-est de Pazarlia, la nord-vest de Căvargic, cam la mijlocul drumului între Bălțăgești și Caraharman. Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 68-69 două inscripții grecești, care arată granițele a două teritorii, pe stînci în pădurea Șeremetului.

46. Taița (la mijlocul drumului între Turcoaea și Nicolitel). C. I. L. III 6160 și 7497 dedicatoare p. Chr. 223.— 6161 dedicatoare p. Chr. 218.

47. Techirghiol. C. I. L. III 772 pag. 997 funerară a lui M. Atius T. f. Firmus, *loci princeps*, și a soției sale Cocceia Iulia.

48. Tulcea = Aegissus. C. I. L. III 6221 dedicatoare. — 14441 dedicatoare, în care e vorba de un vicus *I Urb*, p. Chr. 138-161.— 14442 dedicatoare, în care e vorba de un vicus *U*, p. Chr. 161-169.— 14443 funerară.— 14444 funerară.

49. Urluchioi (sud-vest de Constanța) = Vicus Amlaidina. C. I. L. III 13743 funerară a lui Aurelius Dalenus ex vico *Amlaidina*.

50. Pietre miliare. C. I. L. III 7602 aproape de Cernavoda p. Chr. 200.— 7603 Hirșova cu dublă inscripție p. Chr. 200 și 292-305.— 7604 Hirșova p. Chr. 200.— 7605 Hirșova p. Chr. 235-238.— 7606 Hirșova cu dublă inscripție p. Chr. 238 și 292-305.— 7607 Hirșova p. Chr. 238.— 7608 Hirșova p. Chr. 253-259.— 7609 Hirșova p. Chr. 292-305.— 7610 Măcin p. Chr. 292-305.— 7611 Nicolitel p. Chr. 355-363.— 7612 Camana (pe hartă Camena, nord-est de la Ceamurli-de-sus) p. Chr. 237.— 7613 Constanța cu numele unei stațiuni, altfel necunoscute, *Protomis*, p. Chr. 134.— 7614 Gargalic (la sud de Caranasuf, aproape de mare) cu dublă inscripție p. Chr. 292-305 și 355-363.— 7615 Constanța p. Chr. 124.— 7616 Tatlageac Mic (puțin la nord de Mangalia) p. Chr. 162.— 12512 aproape de Rasoava fragmentară.— 12513 Casapchioi p. Chr. 159.— 12514

Casapchîoi p. Chr. 162.—12515 Casapchîoi p. Chr. 249-251.—12516 aproape de Dorobanț fragmentară.—12517 Constanța p. Chr. 270-275.—12518 și 13756 Edilchîoi nordvest de Mangalia p. Chr. 367-375.—13755 aproape de Rasova cu dublă inscripție p. Chr. 292-305 și 367-375.—13757 pag. 2316⁵⁵ Mangalia p. Chr. 161-180.—13758 și 14215¹ Asargic (nordvest de Varna) p. Chr. 292-305.—14215² Ilanlic (la sud de Mangalia lângă mare la granița Dobrogei) p. Chr. 313-315.—14461 Peleclia (lângă Tulcea) p. Chr. 200.—14462 Cogealac p. Chr. 235-238.—14463 Constanța cu dublă inscripție p. Chr. 292-305 și 323-337.—Buletinul comisiunii monumentelor istorice anul 1910 pag. 142 (C. Moisi) Garvan (la nord de Măcin, lângă Vacăreni) două pietre miliare latine p. Chr. 162.

§ 27. Din acest tablou se vede că, în afară de pietrele miliare, sînt 340 inscripții latinești, 68 grecești și 15 bilingues. Pietrele miliare prezintă 37 inscripții, toate latinești. Prezența unui puternic element roman în Dobrogea este evidentă. Nu numai numărul mare al inscripțiilor latinești probează aceasta, dar și numărul localităților unde s-a găsit inscripțiile și unde a existat deci populație romanizată*), care număr este de 49. Toată Dobrogea era apoi presărată de pietre miliare latinești. Se cunosc numele vechi a 35 de localități, unde s-au pus inscripțiile, ori despre care se vorbește în inscripții (dacă cuprindem și pe acelea care sînt însemnate numai cu numele de *vicus* ori *locus*): Tropaeum Traiani, Civitas Ausdec..., Vicus Novus, Salsovia, Vicus..., Capidava, Callatis, Asbolodina, Sardes, Vicus Cereris, Vicus Pars.. Al., Vicus C.. Cos.. G., Vicus Clementinus ori Clementianus, Histrus, vicus Quintionis, Pagnus Oc., Tomi, Vicus Turris Muca, Vicus Hi., Cius, Vicus Vero.. rittiani, Axiupolis, Carsium, Troesmis, Noviodunum,

*) Această populație însă avea prin unele localități o organizație comunală care nu era nici romană, nici greacă, ci autohtonă, după cum probează numele *civitas* al comunei *Civitas Ausdec..* (Mommsen, Roemische Geschichte, V, 649: „Numirea *civitas* înseamnă o comună care n-are organizație nici italică nici greacă“), precum și numele de *actor civitatis* al unui funcționar din *Civitas Ausdec..*, nume pe care nu-l poartă niciun funcționar din comunele cu organizație romană. Vezi și cele spuse de Pârvan, Cetatea Tropaeum, pag. 6. Compară § 83 No. 2, Nota.

Villa Siampudi ori Villa Bessi Ampudi, Vicus Buridava ori Vicus Buteridava, Arrubium, Vicus Sc., Ulmetum, locus..., Aegissus, Vicus I Urb., Vicus U., Vicus Amlaidina. Unele din aceste numiri, ca Cius, Axiupolis, se cunosc din itinerarii, și se atribue locurilor unde s-au găsit inscripțiile prin socoteala distanțelor dela alte localități (de pildă poziția orașului Axiupolis se poate socoti după numărul miliarelor arătate în tabula pentingeriana față cu Durostorum, care acest din urmă este sigur Silistra); unele, cunoscute și din alte izvoare, sînt pomenite în inscripțiile înseși; unele se cunosc numai din inscripții, precum Civitas Ausdec.. și diferiții Vicus. Paternica romanizare a Dobrogei se mai constată și din prezența a numeroase inscripții latine în centre cunoscute grecești, ca Tomi (83), *) Callatis (4), Histria (20), precum și din faptul că pe morminte ale senatorilor ori cetățenilor distinși din aceleași orașe grecești, care erau îngropați în vile mai apropiate ori mai depărtate de aceste orașe, se puneau inscripții latine: T. Manius Bassianus buleuta Histri, îngropat la Casapchioi; L. Pompeius Valens, de loc din Ancyra, care se stabilise în regiune Histri și făcuse în Histrus mai multe clădiri de utilitate publică îngropat la Cucucchioi; un buleuta dela Tomi, îngropa la Hasidoluc; un buleuta Histriae, îngropat la Ulmetum.

§ 28. Pe de altă parte elementul grec era și el destul de răspîndit. În afară de orașele grecești Histria Tomi Callatis, se găsesc inscripții grece încă în 19 localități. A nume în cele 16 notate de Pârvan, vezi mai sus § 25 apoi la Adamclisi, Șeremet, Ulmetum, pentru care vezi mai sus § 26 sub aceste localități. Alacapu, dela care am notat o inscripție bilinguis, nu se cuprinde în numărătoare pentru că face parte din localitățile înșirate de Pârvan), și unele din ele sînt foarte semnificative, cum sînt cele două

*) Din Tomi în „secțiunea Constanța a muzeului național de antichități“, care prezintă probabilitatea unei colecții proporționale, se găsesc 18 inscripții grecești și nouă latine, Teodorescu, Monumente inedite din Tomi, B.c.m.i. anul 1914 pag. 180 (Inscripțiile vezi-le notate mai sus sub Constanța). Dacă colecția muzeului național, în ce privește inscripțiile dela Tomi, este într-adevăr proporțională, așa cum a rezultat din săpături, apoi s-ar putea conchide că în Tomi inscripțiile grecești erau numai de două ori mai multe decît cele latine.

dela Șeremet, care arată granițele dintre teritorii. Dar elementul grec ceda mult celui roman. O indicație specială pentru aceasta ni dă localitatea Ulmetum, pentru că colecția de inscripții găsite aici, publicată de Pârvan, are caracterul unui corpus. *) S-au găsit în Ulmetum, dacă ținem socoteala și de inscripțiile publicate în C. I. L. III, 36 inscripții latine și 5 grecești. Aceasta înseamnă că, în vreme ce într-o localitate greacă ca Tomi elementul roman s-a infiltrase în raportul de 1 la 2 (Vezi mai sus nota), într-o localitate romană ca Ulmetum elementul grec se infiltrase numai în raportul de 1 la 7.

§ 29. Dacă însă prin limbă elementul roman a fost puternic înrădăcinat în Scythia Minor, el a suferit influințe la viața socială din partea celui grec, ori mai degrabă din partea celui thrac. Aceasta se constată din faptul că cetățenii romani adoptă felul de nomenclatură balcanic. Astfel pe coșii lui Valerius Valens și ai soției sale Saturnina Saturnini (această din urmă cu numire neromană) îi cheamă, pe unul Decius Valentis, pe altul Saturninus Valentis, și pe al treilea Varro Valentis (Pârvan, Cetatea Ulmetum I pag. 45, ei poartă adică, după felul grec și thrac, un nume personal urmat de numele personal al tatălui la genitiv. Și cu toate acestea numele tatălui, Valerius Valens, are forma romană, și Valerius Valens era sigur cetățean roman. Vezi și observațiile lui Pârvan la locul citat. **)

§ 30. Un raport analog celui din Thracia și Moesia Inferior există între Macedonia ***) și Epir de o parte și Dal-

*) Faptul acesta, cum că colecția inscripțiilor dela Ulmetum ar prezenta un tablou proporțional exact al inscripțiilor puse în această localitate, trebuie, firește, luat cu aproximație, căci totdeauna — mai ales în localități de atâtea ori ruinate și rezidite, cum sînt cele din Dobrogea — alături cu inscripții într-adevăr locale se găsesc altele importate. Așa, de pildă, una din inscripțiile grecești găsite la Ulmetum, cea care cuprinde dedicația acută de senatul și poporul orașului Tomi împărătesei Sabinia Tranquillina, a fost probabil adusă, ca piatră de construcție, de aură, poate, după Pârvan, din Vicus Clementianus.

**) În ce privește inscripția din Pârvan Cetatea Ulmetum I pag. 48, ea este mai puțin concludentă. [D. M.] Aem. Postumini este citit de Pârvan D.s Manibus Aemilio Postumini. Se poate citi însă și Dis Manibus Aemilii Postumini.

***) Este vorba de provincia romană Macedonia. nu de Ма-

matia și Moesia Superior de altă parte: Macedonia și Epirul erau grequizate, Dalmatia și Moesia Superior erau romanizate.

Pentru a arăta aceasta dau pentru Macedonia și Epir tabloul inscripțiilor grecești din Boeckh *Corpus inscriptionum graecarum*, din L'abbé Duchesne et Bayet, *Mémoire sur une mission au mont Athos*, Paris, 1876, din Léon Heuzey, *Le mont Olympe et L'Acarnanie*, Paris, 1860, și din Léon Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris, 1876, iar pe acel al inscripțiilor latinești din C. I. L. III. Tabloul inscripțiilor grecești este necomplet față cu acel al inscripțiilor latine, pentru că mijloacele mi-au fost insuficiente. Concluzia va fi însă cu atât mai puternică. Localitățile pentru inscripțiile grecești le dau în ordinea în care au fost înșirate de Boeckh. Pe acele din Duchesne și Heuzey, care nu se găsesc la Boeckh, le dau în ordine alfabetică. Alături cu nscripțiile din Macedonia dau și pe cele din Thessalia, din cauză că inscripțiile latinești din aceste două regiuni sînt grupate la un loc în C. I. L. III.

I. Inscripții grecești.

§ 31. Macedonia și Thessalia. 1) Dium: 1 inscripție Boeckh; 2 inscripții Heuzey. 2) Pydna (Kitros): 18 inscripții Boeckh; 2 inscripții Heuzey.— 3) Thessalonica: 38 inscripții Boeckh; 115 inscripții Duchesne; 8 inscripții Heuzey.— 4) Berrhoea: 4 inscripții Boeckh.— 5) Pella (Ienișe: 2 inscripții Boeckh; 4 inscripții Duchesne.— 6) Edessa (Vodena): 3 inscripții Boeckh; 17 inscripții Duchesne.— 7) În vecinătatea orașelor vechi Leta și Ossa între Thessalonica și Sirrhæ: 1 inscripție Boeckh.— 8) Heraclea-Lyncestis, Heraclea Pelagoniae, Pelagonia (Bitolia): 9 inscripții Boeckh; 1 inscripție Heuzey.— 9) Sirrhæ (Seres): 2 inscripții Boeckh.— 10) Amphipolis: 3 inscripții Boeckh; 10 inscripții Heuzey. 10^a) Philippi: 2 inscripții Boeckh; 7 inscripții Heuzey.— 11) Olynthos (Hagio-Mamas): 7 inscripții Boeckh; 17 inscripții Duchesne.— 12) Acanthos (Erissa): 1 inscripție Boeckh.— 13) Charadriae, la muntele Athos: 2 inscripții Boeckh.— 14) Atracis (Turnavo): 1 inscripție Boeckh; 5 inscripții Heuzey.— 15) Tatari, între Larissa și Tempe: 1 inscripție Boeckh.— 16) Thebae: 2 inscripții Boeckh.— 17) Valea Titaresii, șese leghe franceze depărtare de Larissa:

Boeckh.— 19) Hypata (Neapatra): 1 inscripție Boeckh.
 20) Dhamasi: 1 inscripție Boeckh; 2 inscripții Heuzey.—
 21) Lamia: 2 inscripții Boeckh.— 21^a) Trikala: 1 inscripție
 Boeckh; 2 inscripții Duchesne.— 22) Larissa: 14 inscripții
 Boeckh; 36 inscripții Duchesne; 3 inscripții Heuzey.— 23)
 Aiginion: 2 inscripții Duchesne.— 24) Celetrum: 1 inscripție
 Duchesne.— 25) Potidaea: 3 inscripții Duchesne.— 26) A-
 lassona: 2 inscripții Heuzey.— 27) Apollonia: 7 inscripții
 Heuzey.— 28) Armyro: 1 inscripție Heuzey.— 29) Beki-
 daes: 2 inscripții Heuzey.— 30) Belovoditza: 1 inscripție
 Heuzey.— 31) Bereketlu: 1 inscripție Heuzey.— 32) Bo-
 riani: 1 inscripție Heuzey.— 33) Derengli: 1 inscripție
 Heuzey.— 34) Dikili-Taş: 2 inscripții Heuzey.— 35) Drama:
 1 inscripție Heuzey.— 36) Duklista: 4 inscripții Heuzey.—
 37) Durazzo: 4 inscripții Heuzey.— 38) Galakto: 1 in-
 scripție Heuzey.— 39) Ghelani: 1 inscripție Heuzey.— 40)
 Gratziano: 2 inscripții Heuzey.— 41) Gurgi: 1 inscripție
 Heuzey.— 42) Hadji-Amar: 1 inscripție Heuzey.— 43) Ha-
 djobachi: 1 inscripție Heuzey.— 44) Hagii Apostoli: 1 in-
 scripție Heuzey.— 45) Kaleh-Tepe: 1 inscripție Heuzey.—
 46) Kaliani: 2 inscripții Heuzey.— 47) Katerini: 1 inscripție
 Heuzey.— 48) Kavaia: 1 inscripție Heuzey.— 49) Kondu-
 riotissa: 9 inscripții Heuzey.— 50) Kruchevitza: 1 inscripție
 Heuzey.— 51) Kulindro: 2 inscripții Heuzey.— 52) Kutlaes:
 1 inscripție Heuzey.— 53) Kutzokhiro: 2 inscripții Heuzey.
 — 54) Mavromati: 1 inscripție Heuzey.— 55) Neokastro:
 1 inscripție Heuzey.— 56) Nezero: 2 inscripții Heuzey.—
 57) Ochrida: 3 inscripții Heuzey.— 58) Pacha-Magula: 3
 inscripții Heuzey.— 59) Palama: 1 inscripție Heuzey.— 60)
 Palaeokastro: 5 inscripții Heuzey.— 61) Palaeokhori: 1
 inscripție Heuzey.— 62) Perlepe: 3 inscripții Heuzey.—
 63) Phersala: 7 inscripții Heuzey.— 64) Platamona: 1 in-
 scripție Heuzey.— 65) Pletvari: 1 inscripție Heuzey.— 66)
 Porta-Panaghia: 1 inscripție Heuzey.— 67) Pravista: 1 in-
 scripție Heuzey.— 68) Pyrgheto: 2 inscripții Heuzey.— 69)
 Ressoava: 4 inscripții Heuzey.— 70) Rhizi: 1 inscripție
 Heuzey.— 71) Russo: 2 inscripții Heuzey.— 72) Selos: 8
 inscripții Heuzey.— 73) Sphighi: 1 inscripție Heuzey.— 74)
 Stobi: 2 inscripții Heuzey.— 75) Tehaltadja: 2 inscripții
 Heuzey.— 76) Troiak: 1 inscripție Heuzey.— 77) Vlakho-
 Livadhi: 1 inscripție Heuzey.— 78) Volo: 9 inscripții Heu-

Epir. 1) Ambracia (Arta): 13 inscripții Boeckh; 5 inscripții Duchesne. 2) Nicopolis (Preveza): 16 inscripții Boeckh.— 3) Buthrotum: 1 inscripție Boeckh.— 4) Panormus (aproape de Avlona): 4 inscripții Boeckh.— 5) Loc incert: 1 inscripție Boeckh.— 6) Paramythia: 1 inscripție Boeckh.— 7) Grammata: 3 inscripții Heuzey.

II. Inscriptii latinești

§ 32. Macedonia și Thessalia. 1) Hypata (Neapatra): 1 inscripție.— 2) Lamia: 4 inscripție.— 3) Simekli, trei ceasuri spre apus de Pharsalus: 1 inscripție.— 4) Larissa: 2 inscripții.— 5) Tempe: 3 inscripții. 6) Dium (Malathria): 4 inscripții. 7) Mikro Aiani aproape de Pydna: 1 inscripție.— 8) Berrhoea: 3 inscripții.— 9) Pella: 2 inscripții.— 10) Edessa (Vodena): 1 inscripție.— 11) Byllis (Gradista): 1 inscripție.— 12) Apollonia (Pollina): 1 inscripție.— 13) Dyrrhachium: 14 inscripții.— 14) Stobi (Sirkovo): 3 inscripții.— 15) Chiuciu-Orșova aproape de Amphipolis: 1 inscripție.— 16) Philippi: 130 inscripții.— 17) Heraclea-Lynccestis (Bitolia): 6 inscripții.— 18) Lychnidis (Ochrida): 1 inscripție.— 19) Elbassan-Bišdzuksa: 3 inscripții.— 20) Thessalonica: 10 inscripții.— 21) Olynthos: 1 inscripție.— 22) Potidaea: 2 inscripții.— 23) Sirrhæ (Seres): 7 inscripții.— 24) Amphipolis (Ienikö): 6 inscripții.

Epir. 1) Insula Leucas: 1 inscripție bilinguis.— 2) Nicopolis (aproape de Preveza): 1 inscripție.— 3) Insula Corcyra: 4 inscripții.— 4) Paramythia (San Donato): 7 inscripții.— 5) Buthrotum (Vutzindro): 2 inscripții.— 6) Grammata aproape de Panormus: 3 inscripții.

§ 33. Constatăm din acest tablou următoarele: 1) Pentru Macedonia-Thessalia sînt 477 inscripții grecești și 185 latinești, adică mai mult de două ori și jumătate atîtea inscripții grece cîte latine. Pentru Epir (unde se lasă la o parte insulele Leucas și Corcyra, pentru care lipsesc cercetări în Boeckh, Duchesne și Heuzey) sînt 44 inscripții grecești și 13 latinești, adică mai mult de trei ori atîtea inscripții grece cîte latine. Să nu se uite că colecția inscripțiilor grecești luată în considerare la această socoteală este departe de a avea acea amplitudine pe care o are colecția inscripțiilor latinești din C. I. L. III. 2) Numărul localităților unde sînt atît inscripții grecești, cît și latinești este

mai mică a cercetărilor, este cu mult mai mare decît numărul localităților unde s-aū gasit inscripții latine (Macedonia-Thessalia: 79 cu grecești, 24 [ori cel mult 42, dacă numărăm toate localitățile care formează domeniul dela Philippi] cu latinești; Epir: 7 cu grecești, 4 cu latinești). 3) Localități cu mai mult de 6 inscripții se găsesc printre cele cu inscripții grecești 15, iar printre cele cu inscripții latinești numai 5. 4) Localitatea cu cele mai multe inscripții grecești, Thessalonica, nu cuprinde nici a treia parte din totalul inscripțiilor grecești, pecînd localitatea cu cele mai multe inscripții latinești, Philippi, cuprinde de două ori mai multe inscripții decît toate celelalte localități la un loc. 5) Dintre localitățile cu inscripții grecești și latinești se anulează cîteuna din cauza numărului exagerat de mare al inscripțiilor contrarii: Thessalonica cu 10 inscripții latine dispăre față cu Thessalonica cu 161 inscripții grece, și Philippi cu 9 inscripții grecești se anulează față cu Philippi cu 130 inscripții latinești, 6) In afară de Philippi numai o localitate mai prezintă un număr remarcabil de inscripții latine, Dyrrhachium. In afară de Salonic localități cu numeroase inscripții grecești se găsesc încă 12, Pydna, Edessa, Heraclea-Lyncestis, Amphipolis, Philippi, Olynthos, Larissa, Ambracia, Nicopolis, Konduriotissa, Selos, Volo.

La cele constatate din tabloū se adauge considerația pietrelor miliare latinești. Din Macedonia (Din Epir n-a eșit niciuna la iveală, iar pe cele din Thessalia nu le iaū în considerare) s-aū publicat 9 pietre miliare în C. I. L. III. Dintre acestea 4 sînt numai latinește scrise: 709 lîngă Dyrrhachium, 710 în apropiere de Dyrrhachium, 12316 la nord de Stobi, 14207 lîngă Philippi. 5 prezintă bilinguitate latinească grecească: 710^a combinat cu 14206³⁷ Demirkapu, pe riul Vardar, pe drumul dela Stobi la Salonic; are două rînduri, în rîndul întîlu e însemnată cu litere latinești localitatea Stobi, ca termin de plecare, în rîndul al doilea e însemnat cuvîntul mie cu sigla (și greacă și latină) ∞ și cuvîntul passus (ori poate numărul miilor) cu sigla grecească Π . 711 Struga, la locul unde Drinul iese din lacul Ochrida, e latinească, dar rîndul de jos cuprinde arătarea distanței dela Ochrida în grecește, ἀπὸ Αυχρίδου H. 712 Ochrida, e latinească, dar rîndul de jos cuprinde arătarea distanței dela Ochrida în grecește, ἀπὸ Αυχρίδου H. 7365 Levani lîngă ve-

chea Apollonia, e latinească, dar jos are indicarea distanței cu cifra grecească Δ. 14206³⁸ lângă Bitolia, e grecească, numai rîndul al doilea, care cuprinde numele împăratului, e latinesc (Valentiniano), iar rîndul întîi, care cuprinde sigla latinească *do* (= domino), exprimă această siglă cu litere grecești: ΔΟ.

§ 34. Este evident că teritoriul cuprins de Macedonia-Thessalia-Epir prezenta ca și Thracia caracterul că, în vreme ce restul teritoriului era grecizat, la extremitățile de nordvest și sudest avea două centre romanizate. Centrul romanizat de nordvest era reprezentat de Dyrrhachium. Centrul romanizat de sudest era reprezentat de Philippi.

Acest lucru se explică prin împrejurările excepționale de colonizare a acestor două localități. Dyrrhachium (Colonia Dyrrhachium) a fost un vechi oraș al neamului illyro-epirot Taulantii, lângă care Corcyreni au fundat orașul grec Epidamnus. Numele Dyrrhachium a fost păstrat de Greci întîi pentru mica peninsulă (chersonesus) pe care era așezat orașul Dyrrhachium-Epidamnus, al doilea în monedele orașului, care dela cele mai vechi începînd nu poartă alt nume decît Dyrrhachium. Oraș liber deja dela anul 57 a. Chr., Dyrrhachium a fost colonizat după bătălia dela Actium (31 a. Chr.) cu coloniști din Italia, anume cu acei Italieni, care fusese partizani ai lui Antonius și pe ale căror pămînturi Augustus le confiscase și le împărțise veteranilor săi (Cassius Dio LI, 4). Romanii au păstrat numele vechiu illyr Dyrrhachium și au părăsit, ca de rău așgur (*damnum*), pe cel grecesc Epidamnus. Vezi nota editorului în C. I. L. III pag. 117.— Colonia Iulia Philippensis ori Colonia Augusta Iulia Philippi a fost consituită după bătălia care a avut loc la această localitate între partizanii lui Caesar și republicani la anul 41 a. Chr., bătălie în care au căzut Cassius și Brutus. Orașul se numia pe vremea cînd s-a dat aceea bătălie Philippi (Φιλίπποι), iar mai înainte vreme se numise Crenides (Κρηνίδες), Strabo, VII, fragmente, 41, 42. După bătălia dela Actium colonia aceasta a fost colonizată din nou cu Italieni partizani ai lui Antonius, pe ale căror pămînturi le confiscase Augustus, și dintre care unii au colonizat Dyrrhachium (Cassius Dio LI, 4). Colonia, care la înființarea ei purtase numele de Colonia Iulia Philippensis, a purtat de aici înainte numele de Colonia Augusta Iulia Phi-

Dintre aceste două centre romanizate cel mai important a fost Philippi. Era bucata de pământ care se întinde între poalele muntelui Bozdag la nord, lacul Tachyno la vest, Kavala la est și marea la sud, cuprinzând la mijloc muntele cu mine de aur Pangaeus, actualul Bunardag (după Kiepert, Pirnari după Stieler, vârful cel mai înalt se numește Pilaf-Tepe, Heuzey Mission de Macédoine, 27), spre nord-est de care, lângă malul nordic al unui mic lac, pe care nu-l văd numit în hărțile ce-mi stau la dispoziție, era orașul propriu zis Philippi, ale cărui ruine se numesc astăzi Filibegik. Pe acest teritoriu s-au găsit cele 130 de inscripții latine în următoarele localități (Le așez după alfabet cu ortografia românească): Bulucica, Cadin-chiopriusiu, Calambac, Caracavac, Cavala, Ceatalgea, Chirlicova, Chiupchîoi, Crifia, Doxato, Drama, Orsilova, Paleohori, Pravișta, Prusoceani, Raccea, Seliani, Vasilachi, Voriani (Boriani?). Editorul cuprinsese dintr-unu și Seres printre localitățile care aparțineau la teritoriul Philippi, dar în Supliment a revenit asupra acestui lucru și a făcut pentru Seres o secțiune aparte **).

§ 35. Intru cât influința romanizatoare se extinsese asupra populației indigene la Dyrrhachium, inscripțiile nu ni dau nicio indicație, căci ele nu cuprind decât nume romane și grece. În ce privește o asemenea influență pe teritoriul dela Philippi, ea este indicată de inscripțiile 703 (Orsilova, funerară, nume de Thraci cu nomenclatură thraca, unele cu porecle [signa] romane. Localitatea se numea pe atunci Tasibasta), 707 (Prusoceani, funerară, nume de Thraci cu nomenclatură thracă), 6115^a. (aproape de Cavala, funerară, nume de Thraci cu nomenclatură thracă), 14206¹⁰ (Prusoceani, dedicatoare din partea unui Thrac cu nomenclatură thracă), 14206²⁰ (Prusoceani, funerară, nume de Thrac cu nomenclatură thracă), 14406^c. (Philippi, dedicatoare zeitei thrace Bendis din partea unui Thrac cu nomenclatură thracă și cu porecla romană și a soției sale cu nume thrac).

La Philippi era teatru și o trupă de mimi întreținută de comună (6119). La Philippi se stabilise cetățeni romani

*) Pentru aceia dintre cele două inscripții dela Seres, înregistrate sub Philippi, Nos 654 și 680, am lăsat în tabloul făcut mai sus numărul 654 la Philippi, pentru că nu se știe sigur dacă într-adevăr la Seres s-a găsit această inscripție, iar numărul 680

veniți din alte provincii (13707, funerară a celor două soții ale unui cetățean roman venit dela Solva din Noric).

§ 36. Cîtă vreme vor fi persistat aceste două centre romanizate? Dintre inscripțiile dela Dyrrhachium este datată 628 (p. Chr. 530; din anul p. Chr. 531 este o inscripție greacă dela Kavaia, în apropiere, puțin la sud, de Durazzo, Heuzey, Mission de Macédoine, pag. 390, cea ce înseamnă „coexistența celor două limbi, în al șeselea secol după Chr., pe teritoriul coloniei Dyrrhachium dela frontiera dintre țările grecești și cele barbare“. Heuzey locul citat), iar în 605 (vezi C. I. L. III pag. 989) este vorba de un Sulpicianus, căruia i-a fost de 5 ori acordată praefectura fabrum de legatul T. Statilius Taurus, care a fost consul în anii a. Chr. 36 și 25. Dintre cele dela Philippi se pot data două, 13706 (fragmentară, timpul lui Traian) și 14406^d (o delimitare, timpul lui Hadrian); se mai pominesc apoi trei flămîni a trei împărați răposați, al lui Augustus (386), al lui Claudius (650), al lui Vespasianus (660), și o preoteasă a unei Augustae (651). Nu este de admis ca romanismul să fi persistat multă vreme. La Philippi el a fost copleșit răpede de ele-nismul Thraciei și Macedoniei, care-l încunjura de toate părțile, și deja pe vremea împăratului Iulianus (p. Chr. 355-363 Himerios lauda pe locuitorii dela Philippi pentru limba pură atică pe care o vorbeau, Heuzey, Mission de Macédoine, pag. 64. La Dyrrhachium el și-a rupt legăturile cu nordul romanizat atunci cînd la împărțirea imperiului după moartea lui Theodosius (395) a căzut în partea imperiului de răsărit și a devenit pradă influinței Epirului și Macedoniei grecizate.

§ 37. La nordul Macedoniei se întindeau provinciile complet romanizate Moesia Superior și Dalmatia.

Dacă nu luăm în considerare nici pietrele miliare, nici inscripțiile pe cărămizi, vase și alte instrumente de tot felul, inscripțiile latinești din Moesia Superior, publicate în C. I. L. III, sînt în număr de 387 (calculate exact, pecît mi-a fost posibil), iar cele latinești din Dalmatia, publicate tot acolo, sînt în număr de 4919 (calcul aproximativ). Dacă la inscripțiile din Dalmatia publicate în C. I. L. III se adaug cele 67 inedite publicate de Patsch în Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina (IX pag. 216, 227, 251, 266, 270, 289; XI pag. 107, 108, 109, 120, 125, 126 127 129 131 133 134 135 138 139 146 147

148, 149, 152, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162; XII pag. 85, 93, 123, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 135, 136, 140, 141, 142, 160, 166), totalul inscripțiilor din această provincie se urcă la 4986. Localitățile principale (căci editorul a grupat adeseori diferite localități sub titlul uneia din ele) unde s-au găsit inscripții în Moesia Superior sînt 23, iar acelea unde s-au găsit inscripții în Dalmatia sînt 62.

Pietre miliare s-au publicat în C. I. L. III din Moesia Superior 14, din Dalmatia 80. Toate latinești în întregime, fără nicio urmă de bilinguitate.

Cît de puternică era spre sudul acestor provincii romanizarea se poate vedea din numărul remarcabil al inscripțiilor din două localități ca Scupi (Scoplie, Üsküb, 52 inscripții) și Doclea (Podgorița în Montenegro, 77 inscripții).

În schimb pentru Dalmatia Boeckh înregistrează numai 28 inscripții grecești, și anume 19 din Salonae, 5 din insula Issa și 4 din insula Pharos; iar pentru Moesia Superior nu înregistrează nicio inscripție greacă.

§ 38. Istoricii au obiceiul ca argumentele, pe care-și bazează afirmările, să le enunțe numai, fără să le dezvolteze. Dacă aceste argumente sînt, ca în majoritatea cazurilor, afirmările altor istorici, care de altfel rar se întîmplă să fie contemporani cu faptele, citațiile se fac scurt, fără ca lectorul să fie pus în posibilitate de a ști ce anume spun acele *izvoare*. Iar dacă argumentele sînt constituite de alte fapte, acestea sînt enunțate ca știute de istoric, pe care lectorul trebuie să-l creadă pe cuvînt. Și așa procedează istoricii cel scrupuloși. Lucrul e încurcat și îngăimat, dar fiindcă fiecare fapt este bazat pe o citație, macarcă scurtă, dintr-un izvor, ori pe o înprejurare pe care istoricul spune că o știe, istoria cutărui istoric devine, de bine de rău, o povestire de lucruri aproximativ adevărate. Adeseori însă istoricul își înaintează afirmările fără argumente. Nici nu citează pe alt careva, de unde va fi căpătat informația, nici nu pomeneste vreun fapt pe care se va fi bazînd, ci povestește pur și simplu, ca o poveste. Procedarea aceasta e primejdioasă din punct de vedere și al lectorului și al autorului. Cetitorul anume vrea să învețe. Învățătura se bazează însă pe probe, care probe provin ori dela propria observație, ori dela inducție, ori de la încrederea în cele spuse de altcineva. Cînd însă istoricul povestește faptele fără să arăte de unde le știe, cetitorul nu

se încrede și nu le poate întipări în memorie ca pe ceva adevărat, rămîne prin urmare tot așa de neînvățat ca și cum nu le-ar fi cetit de fel. Iar istoricul, oricîtă tragere de inimă ar avea de a spune lucruri adevărate, dacă le povestește fără să se controleze pe sine însuș, fără să-și dea lămurit socoteală de unde le știe, poate aluneca în narațiuni fantastice.

§ 39. Cel mai bun cunoscător al istoriei peninsulei balcanice, C. Jireček, în *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, pag. 13 spune următoarele : „Inscripțiile, pietrele miliare și monezile orașelor din timpul imperiului ne fac să putem stabili destul de precis limita dintre cele două limbi care aveau stăpînirea în împărăția romană, între limba latină dela Dunăre și marea adriatică de o parte, și între limba greacă din Macedonia și din regiunile grecizate ale Thraciei pe de altă parte. Această limită coincide în mare parte cu granițele acestor provincii din secolele I-III de dinainte de reformele lui Diocletian. Linia de graniță părăsia marea adriatică la Lissus (Alessio) și urma dintruntîi granița dintre Dalmatia (mai tîrziu Prevalis) la nord și Macedonia (mai tîrziu Epirus Nova) la sud. Această graniță mergea, la sud de actualui drum care duce dela Scutari la Prizren, spre răsărit și se confunda cu limita dintre Moesia Superior și Macedonia. Acolo locuitorii orașelor dardanice Ulpiana (Lipljan) în actuala Kosovopolje și Scupi (lingă Scopje) în regiunea cea mai de sus a rîului Axios (Vardar) au lăsat inscripții latinești, în vreme ce apropiatul Stobi [la sud de Köprülü, la vărsătura Cernei în Vardar] poseda un caracter cu totul grecesc. Mai departe această graniță urma pe acea dintre Moesia Superior și Thracia, așa că Naissus (Niș) și Remesiana (Bela Palanka între Niș și Pirot) aparțineau la domeniul latin, iar Pautalia (Küstendil) și Serdica (Sofia) împreună cu teritoriul dela Pirot aparțineau la domeniul grecesc. Prin urmare provincia de mai tîrziu romană, din secolele IV-VII, Dacia Mediterranea, compusă din bucăți din Thracia și Moesia Superior, cu orașele Serdica, Pautalia, Naissus și Remesiana forma un domeniu bilingvu. Dela regiunea dintre Bela Palanka și Pirot se îndrepta limita dintre cele două limbi spre răsărit de-a lungul versantului de nord al muntelui Haemus, de-a lungul graniții între provinciile Moesia Inferior și Thracia, și anume așa fel că

inscripțiile din regiunea dela Vrața și Nicopolis (Nikjup lângă Trnovo) sînt cele mai multe grecești, iar acele dela malul Dunărei până la gurile acesteia sînt aproape exclusiv latinești. În extremul est granița atingea teritoriile orașelor grecești care se întindeau de-a lungul coastei mării negre până la gurile Dunărei. Domeniul de limbă greacă se întindea până la marele regiuni grece și grecizate ale Asiei, domeniul de limbă latină se alipia de regiunile romanizate ale Pannoniei, Noricului, Raetiei și Galliei. Cea mai mare lărgime o avea domeniul limbii latine pe linia dela granița de nord a Pannoniei până la acea dintre Dardania și Macedonia, dela Carnuntum și Brigetio până la spațiul dintre Scupi și Stobi. Cea mai mică lărgime o avea acest domeniu la Dunărea de jos, dela Ratiaria (Arčer) la vale. Pe vremea cînd au stăpînit Romanii Dacia trăsese domeniul limbii latine a fost mărit cu întinse teritorii de a stînga Dunărei la nord de linia dintre gura Savei și gura Oltului. În afara acestor domenii compacte apar numai sporadic inscripții grecești în domeniul latin și inscripții latine în domeniul grecesc. Coloniile de veterani romani din provinciile grecești, fondate cele mai multe după sfîrșitul războaielor civile, și-au păstrat numai arareori pentru mai multă vreme caracterul lor etnografic. Asemenea colonii au fost mai ales Deultus din timpul lui Vespasian delîngă mlaștinile dela Burgas la marea neagră, o puternică fortăreață de graniță în perioada bizantină contra Bulgarilor, care a fost pustiită de abia în secolul XIV, apoi, în provincia Macedonia, care înainte de reformele lui Diocletian se întindea la vest pînă la marea adriatică, Philippi la cîmpul de luptă din vremea războiului civil, Cassandrea lângă Thessalonica, și Byllis lângă Apollonia în valea de jos a rîului Vojussa, la răsărit de Valona, la actualul sat Gradița. Cel mai bine s-a păstrat elementul roman la Dyrrhachium, unde inscripțiile latinești ajung până în secolul VI. Din cauză multelor relații cu Italia din fața Dyrrhachium a fost totdeauna un oraș bilingvu; în veacul de mijloc se întîlniau în regiunea lui cele trei limbi de atunci ale documentelor, limbile greacă, latină și slavă“.

§ 40. Toate acestea, foarte adevărate, le spune Jirecek bazîndu-se pe argumente trase din inscripții, pietre miliare și monezile orașelor: „Inscripțiile, pietrele miliare și monezile orașelor din timpul imperiului ne fac să putem

Cum, știe numai Jireček, lectorului nu spune nimic. Din cauza aceasta, cu toată autoritatea cea mare a acestui istoric, ar putea cineva să i facă oarecare întâmpinări, care din discuția făcută de mine până la acest loc s-ar părea îndreptățite. Anume, *din inscripții*, dacă nu le citează cineva în bloc, ci le cercetează cu amănunțime, se vede că teritoriul dela Serdica, și în general partea nordvestică a provinciei Thracia, nu era așa complect grecizată, cum spune Jireček (Vezi mai sus § 39). Dacia Mediterranea nu prezenta aspectul pe care acest autor i l dă, că ar fi fost bilingvă în acel fel că o parte din ea (cea dela Remesiana și Pirot) era cu limbă latină, iar cealaltă parte (cea dela Serdica și Pautalia) era cu limbă greacă. *Din inscripții* reiese alt ceva, anume că partea Daciei mediterrane dela Remesiana și Pirot era cu limbă latinească, iar partea ei dela Serdica și Pautalia era bilingvă. Pentru Deultum (Nu D - ultus, vezi C. I. L. III pag. 2084), Cassandra, Byllis și alte colonizări cu Italici pe teritoriul grecizat al peninsulei balcanice, colonizări care n-au avut nici pe departe importanța celor dela Dyrrachium și dela Philippi și prin urmare a putut rezista grecizării încă mai puțină vreme decât aceste din urmă, vezi § 83 No. 2 Nota.

Dintre argumentele pomenite numai de Jireček, *inscr p-tii-pietre miliare-monezi*, eu am dezvoltat în acest capitol două, inscripțiile și pietrele miliare, din nefericire în mod necomplet, din cauză că colecția de inscripții și pietre miliare grecești, care mi-a stat la îndămină, a fost neîndestulătoare. Dar chiar așa rezultatele căpătate de mine confirmă aproape în totul cele povestite de Jireček și arată că acest istoric, când a afirmat cele mai sus expuse, a știut ce vorbește, decât numai—conform obiceiului istoricilor—a trecut răpede asupra argumentelor.

CAPITOLUL II.

§ 41. Este evident că pe teritoriul romanizat din răsăritul Europei trebuiesc căutate originile poporului român. Rădăcinile acestui popor trebuie să le fi formînd popoare anteromane depe acest teritoriu, care și-aŭ pierdut limba băstinașă și aŭ adoptat pe cea latină. Trebuie să știm, deci, mai înainte de toate ce neamuri de oameni trăiau pe aceste locuri înainte de a fi cucerit. Romanii le-au și pe-

vremea cînd le-aî cucerit. Asupra acestui fapt sîntem des-
tul de bine informaţi prin scriitorî contemporanî, greci şi
romani. Pe unele din aceste izvoare le înşir mai la vale,
în cel mai complect mod care mî-a fost posibil. Aceste pu-
ţine izvoare, intensiv cercetate, formează baza probelor.

§ 42. Herodotus, ed. Firmin Didot, Paris, 1887,
prin C. Müller.

V, 9: „Ce fel de oameni vor fi locuind la nord de a-
ceastă ţară [Thracia] nimeni nu poate spune sigur. Se pare
numai că dincolo de Istru este o regiune fără capăt de mare
şi pustie. Atîta am putut să aflu că dincolo de Istru locuesc
nişte oameni numiţi Sigynni (Σιγύνναι), care poartă haine ca
ale Medilor. Caii lor se spune că ar fi avînd pe tot corpul
păr lung până la cinci degete, că ar fi mici şi cîrni, neapţi
pentru călărie, dar foarte iuţi, dacă-s înhămaţi la cară, pen-
tru aceia locuitorii ar fi mergînd numai cu carăle. Țara Si-
gynnîlor se întinde până la Enetii (Ενεταί), care locuesc la
marea Adria. Se mai spune că Sigynnii îşi trag originea din
Medi. Cum s-a putut face ca să fie ei coloni de ai Medilor
nu pot pricepe, dar cu vremea se pot toate. De altfel la
Liguri care locuesc mai sus de Massilia sigynnae (σιγύνναι)
se numesc crîşmarii, iar Cyprienii numesc syginnae lăncile“.

I, 196: „[Babilonenii] aveau un obicei foarte bun, care
am auzit că s-ar fi găsind şi la neamul illyr al Enetilor.
În fiecare sat anume, odată pe an, pe fete, cite erau de mă-
ritat, le adunau şi le duceau într-un loc, unde stăteau prin-
prejur bărbaţii. Atunci craînicul pune pe fiecare din
ele la vînzare, şi anume mai întîi pe cea mai frumoasă,
apoi, după ce o vindea cu preţ mare pe aceasta, pune la
vînzare pe alta care era după dînsa cea mai frumoasă. Le
vindeau pe fete pentru a fi luate de cumpărători în căsă-
torie. Şi acu, acei dintre Babiloneni care voiau să se în-
soare şi erau bogaţi îşi cumpărau fetele cele frumoase, în-
trecîndu-se cu plata unii pe alţii. Cei săraci însă nu se
uîtau la frumuseţă, ci lua pe fetele cele urite, primind şi
banî pe deasupra. Pentru că craînicul, după ce sfîrşia cu
vînzarea celor frumoase, scotea la vînzare pe cea mai urită,
sau care ar fi fost vreo oloagă, şi întreba care-î acela care
ar vrea s-o îee cu mai puţine parale, până ce o da acela
care se mulţămia cu mai puţin. Banii se procura din vîn-
zarea celor frumoase, astfel că fetele cele frumoase mărita

IV, 49: „[Se înșiră dela est spre vest râurile din peninsula balcanică ce se varsă în Istru] Din vîrfurile muntelui Haemus trei râuri mari curg spre nord și se varsă în Istru: Atlas (Ἀτλας), Auras (Αὔρας) și Tibisis (Τίβισις); iar prin Thracia și prin țara Thracilor Crobyzi (Κρόβυζοι) curg Athrys (Ἀθρυς) și Noes (Νόης) și Artanes (Αρτάνης), și se varsă în Istru; iar din țara Paeonilor și din muntele Rhodope se varsă în el fluviul Skios, care tae Haemus prin mijloc. Iar din țara Illyrilor curge spre nord râul Angros, care se varsă în Brongos în cîmpia Triballilor (ἐς πεδίον τὸ τριβαλλικόν), și Brongos se varsă în Istru, așa că pe amîndouă aceste râuri mari le primește Istrul“. Skios (Σκίος) = Isker; Angros (Ἀγγρος) = Morava occidentală, Brongos (Βρόγγος) = Morava orientală.

IX, 42-43: ‘Era un oracol în care se spunea că Illyrii și Encheleii (Χρησμοὶ... ἐς Ἰλλυριοὺς τε καὶ τὸν Ἐγγελέων στρατόν) vor peri cînd vor prăda templul dela Delphi, după cum s-a și întîmplat?’.

V, 61: „Pe timpul cînd domnia [la Theba] Laodamas, fiul lui Eteocles, Cadmeii [= Fenicienii], alungați [din Theba] de Argieni, s au refugiat la Encheleii.“

VII, 185: „Armata de uscat procurată [pentru Xerxes] de Thraci, Paeoni, Eordi, Bottiaei, locuitori din Chalcidica, Brygi, Pieri, Macedoneni, Perrhaebi, Aeniani, Dolopi, Magnetii, Achaei și cîți locuiesc pe coastele Thraciei, cred că a fost în număr de treizeci de miriade“. (Θρήϊκες, Παίονες, Ἐορδοί, Βοττιαῖοι, Χαλκιδικῶν γένος, Βρύγοι, Πέρρες, Μακερόνες, Περραιβοί, Αἰνιῆνες, Δόλοπες, Μάγνητες, Ἀχαιοί).

VII, 128, 131: ‘Oștirea Persilor a trecut prin munții Macedoniei în Thessalia în țara Perrhaebilor?’.

VII, 131-132: „Crainicii care fusese trimiseți în Grecia ca să ceară pămînt s-au întors, uniia fără, alții aducînd pămînt și apă. Popoarele care au dat pămînt și apă Persilor au fost Thessalii, Dolopii, Aenianii, Perrhaebii, Locrii, Magnetii, Malieii, Achaeii Phthietii, Thebanii și ceilalți Boeotii afară de Thespiei și Plataeei“. Θεσσαλοί, Δόλοπες, Αἰνιῆνες, Περραιβοί, Λοκροί, Μάγνητες, Μηλῖες, Ἀχαιοὶ οἱ Φθιῆται, Θηβαῖοι, Βοιωτοί, Θεσπιῆες, Πλαταιέες.

VII, 173: „Mai este un drum, pe unde poate să treacă cineva în Thessalia, anume peste munții Macedoniei și prin țara Perrhaebilor pela orașul Gonnos. Pe acolo a și trecut oștirea lui Xerxes“.

V, 12-16: „I s-a întâmplat lui Darius să vadă un lucru, care l a împins să ordoane lui Megabazus să supună pe Paeoni și să-i strămute din Europa în Asia. Pigres anume și Mantyas (Μαντιάς, Μαντιῆς), doi Paeoni, după ce a trecut Darius în Asia, dorind să capete tirania asupra Paeonilor, au venit la Sardes și au adus cu dînșii pe o soră a lor, fimee mare la statură și frumoasă. Păzind vremea cînd Darius ședea în public într-o suburbie a orașului, au îmbrăcat pe sora lor cu ce-au avut mai bun și au trimes-o să aducă apă. Fimeea purta vasul de apă pe cap, ducea cu un braț un cal după dînsa și torcea totodată in. Cum trecea fimeea pelîngă Darius, a atras atenția acestuia, pentru că ce făcea ea era ceva neobișnuit și la Persi și la Lydi și la oricare alt popor din Asia. Devenind curios regele, a trimes pe cîțiva din garzii lui să vadă ce are să facă fimeea cu calul. Și așa garzii s-au pus s-o urmărească. Iar fimeea, dacă a ajuns la riū, a adaptat calul și după ce l-a adaptat și-a umplut vasul cu apă și s-a întors pe acelaș drum, ducînd apa pe cap, trăgînd cu un braț calul după dînsa și învîrtînd fusul. S-a mirat atunci Darius și de cîte a văzut el însuș și de cîte a aflat de la cercetași și a poruncit să aducă fimeea înaintea lui. Dacă au adus-o, s-au înfătoșat și frații ei, care erau pe acolo pe aproape, ca să vadă ce are să se întîmple. A întreat atunci Darius că de unde-i fimeea de loc, iar tinerii au răspuns că-s Paeoni și că fimeea-i sora lor. Iar a întreat regele că ce oameni sînt aceia Paeonii, unde locuiesc, și că ce caută ei de au venit la Sardes. Ei au răspuns că au venit ca să se deie regelui, că Paeonia e o țară delîngă riul Strymon și că Strymon nu-i departe de Hellespont, au mai spus apoi că Paeonii sînt coloni de ai Teucrilor dela Troia. După ce au spus ei acestea, i-a întreat regele dacă toate fimeile sînt pe acolo tot așa de harnice, și ei au răspuns îndată că da, căci doar pentru asta și pusese ei treaba la cale. Atunci a scris Darius lui Megabazus, pe care-l lăsase în fruntea oștirii din Thracia, cu poruncă să strămute pe Paeoni din locurile lor și să-i aducă la dînsul cu fimeî cu copii cu tot. Îndată a plecat un călăreț cu porunca la Hellespont și trecînd Hellespontul a dat-o lui Megabazus. Acesta, după ce a cetit ordinul, a luat călăuzi din Thracia și a plecat cu oștirea asupra Paeonilor. Paeonii, aflînd că Persii au purces contra lor, s-au adunat și au plecat și ei cu oștirea spre mare, socotînd că

dinspre părțile acelea vor să li năvălească Persii în țară. Și Paeonii erau astfel gata să respingă oștirea lui Megabazus. Persii însă, aflind că Paeonii păzesc năvala în țara lor din părțile despre mare, au luat călăuși și au apucat prin părțile de sus ale țării, au năvălit în orașele goale de bărbați și le-au ocupat fără nicio greutate. Atunci Paeonii, dacă au aflat că li s-au luat orașele, s-au înprăstiat îndată, s-au întors fiecare pela casele lor și s-au predat Persilor. În acest chip dintre Paeoni Siropaeonii (Σιροπαῖονες) și Paeopli (Παιόπλαι) și cîți locuiau până la lacul Prasias (Πρασιᾶς) au fost ridicați din locurile lor și duși în Asia. Acei însă depe lângă muntele Pangaios și Doberii (Δόβηρες) și Agrianii (Ἀγριῖνες) și Odomantii (Ὀδομάντιοι) și cei depe lângă lacul Prasias, aceia n-au fost supuși de Megabazus, care s-a încercat însă chiar pe cei care trăesc în lac să-i supună. Aceștia locuiesc astfel în mijlocul lacului stă așezat pe șarampoi un podiș, dela care până la țărîm conduce o punte îngustă. Șarampoi mai înainte vreme era obiceiul să-i așeze locuitorii toți în comun. După aceea însă au făcut obiceiul să-i așeze, aducîndu-i din muntele Orbelos (Ὀρβηλος, Perim), fiecare barbat de fiecare fimee a lui cîte trei, iar fimei are fiecare o mulțime. Chipul lor de a trăi este urmatorul. Pe podiș au cîte o colibă în care locuiesc, iar coliba are în partea de jos o ușă care se deschide spre lac. Pe copii îi țin legați cu funii, ca să nu cadă în apă. Cailor și boilor li dau pești să minînce. Iar pești sînt așa de mulți, că dacă dau oameni la o parte ușa cea de jos și coboară cu o frînghie un coș în baltă, nu după multă vreme îl scot plin de pește. Peștii sînt de două feluri, unul fel îi zic papraces (πάπρακες), iar celuilalt fel tilones (τίλωνες).

VII, 113: „[Xerxes], dupăce a trecut pela popoarele dela nord de Pangaios, pela Paeoni anume, pela Doberi și Paeopli, s-a îndreptat spre apus, pânăce a ajuns la riul Strymon și la orașul Eion.“

VII, 124: „Xerxes cu oștirea de uscat a plecat dela Acanthus și a apucat drumul prin părțile dinuntru, voind să ajungă la Therma. A mers prin Paeonia și prin Crestonia până la riul Echedorus (Ἐχέδωρος).“

V, 1: „Persii pe care i-a lăsat în Europa Darius sub conducerea lui Megabazus mai întîiîu dintre Hellespontieni au supus pe Perinthii, care nu voiau să se plece lui Darius. Mai înainte de aceasta Perinthii suferise rău și din partea

Paeonilor. Paeoniî dela Strymon anume primise dela un oracol ştirea să plece cu războiū contra Perinthilor şi dacă li-or eşi împotriva Perinthii şi i-or chema în strigătele lor pe nume, să-i atace, iar dacă nu i-or chema, să nu-i atace. Perinthii au eşit înaintea Paeonilor în suburbii oraşului, unde s-au provocat la o luptă singulară triplă, aşa că un om să se lupte cu un om, un cal cu un cal şi un cîine cu un cîine. În două din aceste lupte au învins Perinthii şi au început de bucurie să cînte un paeon. Atunci li-a venit în minte Paeonilor că acesta trebuie să fie oracolul şi au început să-şi spună unul altuia: „Ia acum ni s-a împlinit oracolul, acum a venit vremea să lucrăm.” Şi pecînd cîntau paeanul Perinthii, i-au atacat Paeoniî şi i-au învins cu totul, aşa că numai puţini Perinthii au scăpat din luptă.“

V, 98: „Aristagoras [dela Milet], ca să facă în ciuda lui Darius, a trimis un om în Phrygia la Paeoniî aceia care fusese duşi captivi dela Strymon de Megabazus şi care trăiau de o parte într-un loc şi într-un sat din Phrygia. Dacă a ajuns la Paeoni, omul le vorbea astfel: «Paeonilor, m-a trimis Aristagoras, tiranul Miletului, ca să vă spun cum puteţi scăpa de aici, dacă vreţi să ascultaţi. Anume, toată Ionia s-a răzvrătit contra regelui, aşa că acu-i ocazia să scăpaţi înapoi la ţara voastră. N-aveţi să vă îngrijiţi decît cum să ajungeţi până la mare, că dela mare încolo-i treaba noastră». Cum au auzit aşa Paeoniî, au şi fugit cu copiii şi cu fimele la mare, numai cîţiva dintr-înşii s-au temut şi au rămas pe loc. După ce au ajuns la mare Paeoniî, au trecut de acolo la Chios. Pecînd erau deja în Chios, călăreţi persani în mare număr venise după dînşii în Asia, care, dacă n-au putut prinde pe Paeoni, li-au trimis veste la Chios să se întoarcă îndărăt. Paeoniî însă nu s-au lăsat înduplecaţi, ci dela Chios i-au transportat Chienii la Lesbos, iar Lesbienii i-au dus la Doriscos şi de acolo s-au dus Paeoniî pe jos în Paeonia“.

V, 2-8: „După ce a supus Perinthus, Megabazus şi-a dus ostirea prin Thracia şi a adus sub stăpînirea regelui toate oraşele şi toate popoarele din această ţară, pentru că aşa i se poruncise de Darius, să supună Thracia. Neamul Thracilor este, după acel al Indienilor, cel mai mare din toate. Dacă ar avea un singur domnitor şi ar fi uniţi între dînşii, ar fi neînvînşi şi, după cum cred eu, cu mult cei mai puternici dintre toate popoarele. Dar aceasta e greş. e cu

neputință să se întâmple vreodată la dânșii, pentru acela s slabi. Numiri poartă diferite, după regiuni, obiceiuri însă au aceleaș toți, afară de Geți (Γέται) și de Trausi (Τραυσοί) și de acei care trăesc mai sus de Crestonaei (Κρηστωναιοί). Dintre aceștia, obiceiurile Geților, care se cred nemuritori, le-am spus. Trausii în celelalte privinți toate trăesc ca și ceilalți Thraci, numai în privința noilor născuți și a oamenilor când mor au obiceiul următor. În jurul noului născut se adună neamurile și-l jelesc, pentru năcazurile cele multe și mari prin care va trebui să treacă din momentul când s-a născut, înșirind toate suferințele omenești. Pe cel răposat însă îl îngroapă glumind și veselindu-se, pomenind de cîte rele a scăpat și în ce fericire se găsește acum. Iar cei care locuesc mai sus de Crestonaei au obiceiul acesta. Fiecare are mai multe fimeî. Când moare careva dintr-înșii, mare discuție se încinge printre fimeî și printre prietenii răposatului asupra acestui lucru, anume care dintre ele fusese mai dragă barbatului, iar aceia care se hotărește că a avut această onoare este lăudată și de bărbați și de fimeî, apoi ucisă la mormînt de ruda ei cea mai de aproape și îngropată împreună cu barbatul. Fimeile celelalte socot aceasta ca o mare nenorocire pentru ele, pentru că e cea mai mare batjocură ce li se poate face. În ce privește pe ceilalți Thraci, ei au următoarele obiceiuri. Își vînd copiii, ca să fie duși prin țări străine. Pe fete nu le păzesc, ci le lasă să aibă relații cu care bărbați vor, pe fimeile mări-tate însă le păzesc cu strășnicie, și soțiile și le cumpără dela părinți cu preț mare. A fi tatuat este un semn de nobleță, a nu fi tatuat înseamnă a fi de neam prost. A nu face nicio treabă se consideră ca cel mai frumos și mai de cînte lucru, iar a lucra pămîntul este cea mai mare necinste. Cea mai de laudă viață este să trăiască cineva din război și din pradă. Zei au trei, pe Marte, pe Bacchus și pe Diana. Regii lor însă, cu deosebire de ceilalți cetățeni, se închină mai ales lui Mercur, se jură numai în numele lui și susțin că-și trag neamul dela dînsul. În mormîntarea are loc la cei bogați în chipul următor. Expun mortul în timp de trei zile, sacrifică tot felul de victime și, după ce-l bocesc întîiu, ospătează, apoi orî îl ard orî îl îngroapă în pămînt. După ce ridică o movilă de pămînt deasupra mormîntului, fac lupte de întrecere de tot felul, la care răscumpăra de mare preț

se dau învingătorilor. Și așa se face înmormîntarea la Thraci“.

IV, 74: „În țara aceasta [Scythia] crește cînepa, care samănă foarte mult cu inul, fără numai că e mult mai groasă și mai mare decît inul. Crește și singură și sămănată, și dintr-însa își fac haine Thracii foarte asemănătoare cu cele din în făcute, așa că cine nu cunoaște cînepa cu deamăruntul nici nu poate deosebi dacă-s de cînepă ori de în; iar cine n-a văzut cînepă vreodată are să creadă că-s de în“.

VII, 110-111: „Neamurile thrace prin țara cărora și-a dus Xerxes oștirea au fost acestea: Paetii, Ciconii, Bistonii, Sapaetii, Dersaeii, Edonii, Satrii (Παῖοι, Κίκονες, Βίστονες, Σαπαῖοι, Δερσαῖοι, Ἰδωνοί, Σάτρες). Dintre aceștia acei care locuiesc la mare au urmat pe rege cu corăbiile, iar acei care locuiesc în părțile dinuntru ale țării, toți afară de Satri, au fost siliți să-1 urmeze pe jos. Satrii însă, după cît știm, n-au fost supuși niciodată cuiva, ci singuri dintre Thraci au rămas totdeauna liberi pînă în zilele mele. Trăesc pe niște munți înalți, acoperiți cu codri de tot felul și cu omăt, și la război sînt aprigi. Ei sînt acei care au oracolul lui Bacchus. Oracolul acesta se găsește pe cel mai înalt munte, și acei dintre Satri care profetizează în templu sînt Bessii (Βήσσιοι). Oracolele sînt date de o fimee, ca și la Delphi, și nu sînt mai cu meșteșug alcătuite decît cele dela Delphi“.

VII, 112: „Muntele Pangaeon e mare și înalt, în care sînt mine de aur și de argint exploatate de Pieri, de Odontanti și mai ales de Satri“.

VIII, 115-116: „Xerxes, dacă a lăsat pe Mardonius în Thessalia, a plecat în grabă spre Hellespont și după patruzeci și cinci de zile a ajuns la trecătoare, ducînd cu dînsul mai de fel oștire. Ostașii pe drum, oriunde ajungeau și la orice fel de oameni, răpiau ce fruct al cîmpului găseau și mîncău, și dacă nu găseau cereale, mîncău iarba de pe pămînt, și jupiau scoarța și luau frunzele de pe copaci și le mîncău, și de pe pomi și de pe copaci sălbatici, nu lăsaū nimic. Au mai dat apoi peste dînsii ciurma și disenteria, de periaū pe drumuri. Pe cei bolnavi îi lăsa Xerxes prin orașele pe unde ajungea cu însărcinarea să-1 îngrijească și să-1 hrănească, așa în Thessalia și în Siris din Paeonia și în Macedonia. Aici [în Macedonia] n-a mai găsit la întoarcere Xerxes carul lui Jupiter, pe care-l lăsase cînd mergea asu-

pra Greciei, pentru că Paeoni îl dăduse Thracilor, și când li-a cerut Xerxes să-i dea carul, i-au spus că pecind iepele pășteau au fost răpite de Thracii care trăesc pelîngă izvoarele Strymonului. Tot aici regele Bisaltilor și al Crestonilor, un Thrac, a făcut un lucru strașnic. Acesta anume declarase că de bună voe n-are să robească lui Xerxes și s-a retras sus pe muntele Rhodope, iar feciorilor lui li-a poruncit să nu ia parte la expediția contra Greciei. Ei însă, ori că au nesocotit vorbele tatălui lor, ori că i-a împins dorința de a videa războiul, au plecat la război împreună cu Perșii. Când s-au întors însă acasă, teferi cu toții, șese la număr, tatăl lor li-a scos ochii pentru această vină și această răsplată au căpătat-o“.

II, 103: „[Sesostris] a trecut din Asia în Europa și a supus pe Scyfi și pe Thraci. Aceștia au fost cei din urmă, mi se pare, până la care a ajuns oștirea egipteană, căci în țara lor se mai văd coloane așezate, mai departe însă nu“.

IX, 89: „[Artabazus cu o parte din oștirea persană, după ce a scăpat dela Plataea,] și-a dus oastea în grabă prin Thessalia și Macedonia deadreptul în Thracia, tăind drumul prin părțile dinuntru ale țării, și a ajuns la Bizanț, după ce a lăsat în drum o mulțime de ai săi, ori uciși de Thraci ori periți de foame și de osteneală“.

IV, 93-96: „Mai înainte de a ajunge la Istru [Darius] a supus pe Geți (Γέται), care se cred nemuritori. Pentru că Thracii dela Salmidessus și acei care locuiesc mai sus de Apollonia și de Mesambria, care Thraci se numesc Scyrmiași și Nipsaei (Σκυρμιάδαι, Νιψάοι), aceia s-au supus lui Darius fără luptă; Geții însă, care dintre Thraci sînt cei mai vrednici și cei mai drepti, au căutat să se împotrivească, dar au fost și ei robiți îndată. Despre nemurire ei spun următoarele. Ei cred anume că nu mor, ci că dacă au răposat se duc la zeul Zalmoxis (Ζάλμοξις), pe care unii dintr-înșii îl numesc Gebeleizis (Γεβελείζις). La fiecare cinci ani trag la sorți pe unul dintr-înșii și-l trimet sol la Zalmoxis, însărcinîndu-l să arate acestuia păsurile lor dela fiecare dată. Pe sol îl trimet în chipul următor. Uniia se așează și țîn trei lănci, iar alții apucă de mină și de picioare pe cel pe care vor să-l trimeată la Zalmoxis și-l zvîrl în sus ca să cadă deasupra lăncilor. Dacă moare pătruns de acestea, ei cred că zeul li-i favorabil; dacă nu moare, ei aruncă vina asupra solului, spunînd că-1

om rău, și dacă au dat vina pe dînsul, trimet pe altul în locul lui. Cele ce trebuie să spună lui Zalmoxis ei le înșiră solului fiind încă acesta în viață. Tot Thracii aceștia, cînd tună și fulgeră, aruncă săgeți spre cer și amenință pe dumnezeu, pentru că ei cred că nu este alt dumnezeu afară de al lor. După cum însă am aflat dela Grecii care trăiesc la Hellespont și la Pont, acest Zalmoxis a fost om, sclav la Samos, și anume sclav al lui Pythagoras, fiul lui Mnesarchus. După ce s-a liberat, a făcut avere mare și s-a întors acasă. Și fiindcă Thracii duceau viață proastă și incultă, acest Zalmoxis, știutor cum era de chipul de a trăi ionian și de obiceiuri mai delicate decît cele ale Thracilor, deoarece trăise printre Grecii și încă pelîngă unul din cei mai distinși înțelepți ai Grecilor, pelîngă Pythagoras, și-a făcut o odaie, în care primia și ospăta pe fruntașii concetățenilor săi și-i învăța că nici el nici oaspeții lui și nici urmașii acestora nu vor muri, ci vor merge într-un loc unde vor trăi veșnic și vor avea toate bunătățile. În odaia aceea, în care făcea și spunea cele expuse mai sus, el a pus să-i facă o subterană. Îndată ce a fost gata subterana, el s-a făcut nevăzut dintre Thracii, s-a scoborît în subterană și a trăit acolo trei ani, iar Thracii îl regretau și-l jeliu ca pe un mort. În al patrulea an însă iar s-a arătat printre dînșii și așa s-au încredințat Thracii că cele ce spunea Zalmoxis erau adevărate. Așa spun că ar fi făcut Zalmoxis. Eu despre acestea și despre subterană nici nu zic că n-au fost, nici nu cred tare că ar fi fost, bănuiesc numai că Zalmoxis acesta trebuie să fi trăit cu mulți ani înainte de Pythagoras. Dar orî că va fi fost om Zalmoxis, orî că va fi el vreun zeu pămîntean al Geților, treaba lui. Geții dar, care au obiceiurile spuse, dacă au fost supuși de Perși, au urmat și ei oștirea cealaltă“.

I, 28 : „În timpul următor [Croesus] a supus aproape toate popoarele care locuiesc dincoace de fluviul Halys, căci, cu excepție de Cilicii și de Lycieni, pe toți ceilalți îi avea sub stăpînirea sa Croesus, anume pe Phrygii (Φρύγες), Mysii (Μυσοί), Mariandynii (Μαριανδυνοί), Chalybi, Paphlagonii, Thracii Thyni (Θύνιοι), și Bithynii (Βιθυνιοί), Carii (Κάρεις), Ioni, Dori, Aeoli, Pamphyli“.

VII, 115 : „Dela Strymon, de unde a plecat oștirea [Perșilor], spre apus este țărmul mării unde se găsește orașul grec Argilos, pelîngă care a trecut oștirea. Regiunea aceasta

IV, 92 : „De acolo [dela râul Tearus = Simerdere] plecînd Darius a ajuns la alt rîu, numit Artiscus [=Dekedere?], care curge prin țara Odrysilor (Ὀδρυσαι).“

V, 92, : „La Corintienî era odată oligarhie, și așa numiții Bacchiadi guvernau orașul și nu se căsătoriau decît între dînșii. Unul dintre dînșii, Amphion, avea o fată șchioapă, numită Labda, și fiindcă nimeni dintre Bacchiadi nu voia s-o iee de soție, a luat-o Eetion, fiul lui Echeocrates (Ἐχέκρατης), de loc din satul Petra, de neam însă Lapith și Caen (Ἀπιδης τε Καϊνίδης).“

VII, 20 : „Înainte de timpurile troiane Mysii (Μυσσι) și Teucirii au trecut bosporul în Europa și au supus pe toți Thracii, au ajuns până la marea ionică, iar spre miazăzi au pătruns până la râul Peneius“.

I, 171 : „În orașul Mylasa Cariî au un templu vechiu al lui Jupiter carianul, împreună cu Mysii și cu Lydii, ca unii ce sînt de acelaș neam cu Cariî, căci spun că Lydus și Mysus au fost frații lui Carus“.

III, 90 : „De Mysii, Lydii, Lasonii, Cabalii, Hygennei se plătiau lui Darius] cinci sute de talanți : aceasta era a doua provincie. De Hellespontii, cei din a dreapta, cum intri în strîmtoare, și de Phrygieni, de Thracii din Asia, de Paphlagoni, de Mariandyni, de Syri trei sute șezeci de talanți : aceasta era a treia provincie“.

VII, 42 : „Oștirea [lui Xerxes] a mers din Lydia la râul Caicus și în Mysia“.

VII, 74-75 : „[În oștirea lui Xerxes] Mysii purtau pe cap căști indigene, scuturi mici și lănci arse la vîrf. Sînt coloni de ai Lydilor, și dela muntele Olymp poartă numele de Olympieni. Thracii [din Asia] aveau pe cap piei de vulpe, pe corp tunici și peste tunici mantale cu înflorituri, în picioare și la pulpe încălțări de piele de cerb, apoi lănci scurte, scuturi mici și pumnale. Thracii aceștia, după ce au trecut în Asia, s-au numit Bithyni ; mai înainte vreme, spun ei, se numiau Strymonii, pentru că locuiau la Strymon, de unde au fost alungați, se zice, de Teucri și Mysii“.

VI, 45 : „Pecînd Mardonius cu oștirea de uscat tăbărise în Macedonia, l-au atacat în timpul nopții Thracii Bırgi (Βρύγι) și au ucis mulți din Perși și au rănit pe însuș Mardonius. Cu toate acestea n-au scăpat să nu fie și ei robiți de Perși, căci n-a plecat Mardonius din locurile acelea până

ce nu i-a supus și pe dinșii. Mardonius însă, după ce i-a supus, s-a întors cu oștirea îndărăt, pentru că cu oștirea de uscat suferise pierderi din partea Brygilor, iar flota suferise mult la muntele Athos“.

VII, 73 : „Phrygii (Φρύγες), după cum spun Macedonenii, se numeau Brigi (Βρίγες) cîtă vreme au locuit în Europa împreună cu Macedonenii, apoi s-au mutat în Asia și odată cu schimbarea locului și-au schimbat și numele în Phrygi. Armenii (Αρμένιοι) erau înarmați ca și Phrygii, pentru că-s coloni de ai Phrygilor“.

VI, 34, 36 : „Chersonesul îl avea Thracii Dolonci (Δόλογχοι). Aceștia, apăsați cu războiul din partea Apsinthiilor (Αψινθιοι), au trimis pe regiilor lor la Delphi, să consulte oracolul... Miltiades, fiul lui Cypselos, a închis istmul Chersonesului cu un zid dela orașul Cardia până la orașul Pactya, ca să nu poată năvăli Apsinthii și să devasteze țara“.

§ 43. Polybius, ed. Firmin Didot, Paris, 1880.

II, 2-4: ‘Agron (Ἀγρων), regele Illyrilor, fiul lui Pleuratos (Πλευρατος), cel mai puternic dintre toți regiilor pe care-i mai avusese Illyrii până atunci, contemporan cu Demetrios II al Macedoniei [239-229 a. Chr.], a fost îndemnat cu bani de acest din urmă să dea ajutor orașului din Acarnania Medion încontra Etoților. Agron trimete cinci mii de Illyrii în ajutorul acelui oraș care era asediat de Etoți. Illyrii bat complect pe Etoți, dela care iaă multă pradă. Agron de bucurie se îmbată așa de tare, încît se îmbolnăvește și moare. În domnie îi succede soția sa Teuta (Τεῦτα).’

II, 4-12: ‘Teuta, avînd ca comandant al oștirilor pe cumnatul său Scerdilaidas (Σκερδιλιάδας), trimete flota să prade coastele Greciei continentale și insulele grecești și să facă piraterie pe marea adriatică și marea ionică. Intre alții au fost prădați, uciși și duși în captivitate și negustori romani. Romanii au trimis soli la Teuta pe C. Coruncanius și L. Coruncanius, ca să se plîngă și să ceară satisfacere. Teuta răspunde cu mîndrie, și pe unul, pe cel mai tînăr, dintre soli, care-i făcuse reginei o replică îndrăzneată, a pus să-l omoare pe drum la întoarcere. Consulii Cn. Fulvius și A. Postumius [anul Romei 525, a. Chr. 229] debarcă oștire la Epidamnos [Dyrrhachium], pe care tocmai îl asediase Illyrii, și despresură această cetate. Illyrii apucă fuga. Romanii pă-

Li-aū venit atunci delegații dela mai multe neamuri illyre, între care dela Parthini și Atintani (τῶν Παρθενίων, τῶν Ἀτιντανών), care s-aū supus Romanilor. Aceștia plecară apoi la Issa (Ἰσσα, insula Lissa), care și ea era asediată de Illyrii de sub stăpînirea reginei Teuta. La sosirea Romanilor Illyrii părăsesc asediul și se retrag. Issaeii (Ἰσσαῖοι) se supun Romanilor. Pecînd Romanii plutesc cu flota pelingă coastele Illyriei, supun cu forța mai multe cetăți illyre, între altele Nutria (Νούτριχ). Dintre Illyrii care asediase Issa Pharii (οἱ ἐν τῇ Φάρῃ, insula Lesina) aū rămas la locurile lor nevătămați pentru hatîrul lui Demetrios dela Pharos, fost general al reginei Teuta și care trecuse de partea Romanilor, ceilalți aū fugit la Arbon (Ἀρβων). Teuta cu puțină a scăpat la Rhizon (Ῥίζων, actualul Risan). O parte din oștirea romană a ernat în Illyria. În primăvară Teuta a trimis delegați la Roma și a încheiat pace cu următoarele condiții: „Să plătească tributul ce i se va impune, să lese în stăpînirea Romanilor toată Illyria, afară de cîteva locuri, și să nu navigheze dincolo de Lissos mai mult decît cu două corăbii.” Insula Pharos și locurile de pe continent luate dela regina Teuta Romanii le-aū dat spre guvernare lui Demetrios Pharios.²

IV, 16: ‘Scerdilaidas și Demetrios Pharius cu o flotă de 90 corăbii pradă coastele Greciei și cicladele, contra celor stipulate în tractatul cu Romanii, că nu vor trece dincolo de Lissus cu mai multe corăbii decît două.²

IV, 29: ‘Philippos [Philippos V, regele Macedoniei, a. Chr. 220-179] se înțelege cu Scerdilaidas ca acesta să-i dea ajutor în războiul pe care-l proiecta contra Etolilor. Scerdilaidas cade la înțelegere cu atît mai ușor, cu cît mai înainte de acestea fusese înșelat de Etoli, care-i făgăduise o parte din pradă, dacă li va da ajutor contra Acheilor, și nu se ținuse de cuvînt.²

IV, 55: ‘Philippos trimete Cretanilor în ajutor 400 de Illyri sub conducerea lui Plator (Πλάτωρ).²

V, 3-4: ‘Philippos serie lui Scerdilaidas să-i trimeată trupe în ajutor, cînd era să plece cu războiū contra Eleilor. Scerdilaidas trimete numai 15 corăbii și se scuzează că nu poate da mai mult ajutor „din cauza răscoalei și turburărilor provocate din partea a diferiți regișori (δυνάσται) din Illyria.”²

V. 95: ‘Scerdilaidas trimete 15 corăbii să prade coas-

III, 18-19 : „Cam pe vremea aceea [cînd Hannibal a-sedia Saguntul] Demetrios [Pharios] a trimis o garnizoană la Dimalos cu cele trebuitoare pentru dînsa, iar celelalte orașe, după ce a ucis în ele pe cei care-î făceau opoziție, le-a dat spre guvernare la partizani de ai săi, și alegînd dintre supuși pe cei mai voinici în număr de șese mii, i-a așezat în Pharos. Consulul roman [L. Aemilius, a Chr, 218], după ce a ajuns cu legiunile în Illyrie și a aflat că dușmanul are mare încredere în tăria cetății Dimalos și în pregătirile ce făcuse într-însa, astfel că se credea imposibilă de luat, a hotărît să atace mai întîi de toate această cetate și să vîre astfel spaîma în inimi. Inbărbătînd, deci, pe tribuni și pe centurioni, a ordonat să se apropie în diferite puncte mașinile de război și a început atacul. În timp de șapte zile a luat cetatea și cu aceasta atît de mult a virit spaîma în vrăjmași, încît fără întîrziere au început să sosească din toate părțile și să se predea Romanilor. Consulul i-a luat în stăpînire cu cuvenitele tractate și apoi a plutit la Pharos, asupra lui Demetrios însuș. Informîndu-se însă că orașul are o așezare tare și că are în el o numeroasă oștire aleasă, bine pregătită și prevăzută cu cele trebuitoare, se temea ca asediul să nu fie greu și să nu dureze prea multă vreme. Pentru aceea s-a servit de stratagema următoare. În timpul nopții a abordat la insulă cu toată oștirea, a debarcat cea mai mare parte dintr-însa în niște văi răduroase, iar el cu douăzeci de nave, dacă s-a făcut ziua, a plutit la iveală spre portul cel mai apropiat de oraș. Demetrios și ai lui, cînd au văzut năvile, cu dispreț pentru numărul lor cel mic s-au răpezit din oraș la port, ca să împiedece debarcarea dușmanului. O luptă crîncenă s-a încins și au început tot mai mulți să alerge din oraș în ajutor, până ce au venit cu toții. Atunci Romanii cei care debarcase în timpul nopții, viind prin locuri ascunse, au intrat și ei în acțiune, și anume au ocupat un deal întărit care se afla între oraș și port și au interceptat astfel întorcerea la oraș a inamicului. Cînd a văzut Demetrios ce s-a întimplat, s-a lăsat de a mai împiedeca debarcarea, și adunîndu-și oștirea și îmbărbătînd-o s-a îndreptat în ordine de bătaie asupra celor care ocupase dealul. Romanii pe de altă parte, dacă au văzut și ei venind asupra lor oștirea Illyrilor înșirată pentru luptă temeinică, au pășit în-contra ei cu cea mai mare violență, în vreme ce acei care debar-

case din corăbii atacaă pe Illyri dela spate, astfel că mare învâlmășag și turburare s-a produs în oastea Illyrilor. Pentru aceia, hărțuită și din față și de pe la spate, oștirea lui Demetrios a apucat la urmă fuga. Unii au fugit în oraș, cei mai mulți s-au împrăștiat pe drumuri neumblate prin insulă. Demetrios însuș s-a dus la niște corăbii pe care le ținea gata pentru orice întâmplare, țarmurite într-un loc ascuns oarecare, și suindu-se în ele a plecat noaptea și a ajuns ca prin minune la regele Philippos, pelingă care a trăit restul vieții. Consulul roman Aemilius a luat îndată fără greutate orașul Pharos și l-a dărîmat, a supus restul Illyriei, căreia i-a dat aşăzămintele ce a găsit el de cuviință, iar spre sfîrșitul verii s-a întors la Roma, unde a intrat în triumf cu toată gloria.”

V, 108: ‘Philippos, întors din Grecia [îndată după victoria lui Hannibal dela lacul Trasymenus, a. Chr. 217], află că Scerdilaidas prădase orașul din Pelagonia Pissaeum (Πισσαιον), ocupase orașele din Dassaretis (τῆς Δασσαρητιδος πόλεις), și-și atrăsese cu făgădueli orașele foebatide (φοιβάτιδας, variantă φιβώτιδας, lipsește la Strabo și Ptolemeu) Antipatria (Ἀντιπάτρια, lipsește la Strabo și Ptolemeu), Chrysondion (Χρυσονδύων, lipsește la Strabo și Ptolemeu) și Gertus (Γερτοῦντα acuzativ, variantă Γεροῦντα, lipsește la Strabo și Ptolemeu). Philippos pleacă cu oștirea, reia acele localități, și „ocupă în Dassaretis Creonion (Κρεώνιον) și Gerus (Γεροῦντα acuzativ); din cele de pe lângă lacul Lychnidia (περὶ τὴν Λυχνιδίαν λίμνην, lacul dela Ochrida) Enchelanes, Cerax, Sation, Boioi (Ἐγγελάνας, Κέρανα, Σατίωνα, Βοιούς); din țara Calicoinilor (Καλικοίνων) Bantia (Βαντίαν); iar din ale așa numiților Pissantini (Πισσαντινων) Orgyson (Ὀργυσον). Pe vremea aceia Romani aveau consuli pe C. Terentius și L. Aemilius [a. Chr. 216].”⁹

V, 110: ‘Scerdilaidas cere ajutor dela Romani contra lui Philippos, în anul bătăliei dela Cannae [a. Chr. 216].”

XVIII, 30: ‘T. Quinctius dă lui Pleuratos (Πλευρατος), fiul lui Scerdilaidas, orașele illyrice (οὐσας ἰλλυριδας) Lychnis și Parthos, care fusese stăpînite de Philippos [a. Chr. 196].’

XXI, 9: ‘Pleuratos fusese un regișor mic (ἐξ ἐλαττων καὶ τῶν τυχόντων δυναστῶν), pe care Romani l-au făcut prin protecția lor să devină un rege de importanță (βασιλεὺς ἐμολογοῦμενός). Așa scria P. Cornelius Scipio lui Prusias regele Bitiniei, care se temea să nu desființeze Romani pe regi din Asia.”

XXII, 4: „Pe Pleuratos, care n-a avut niciun merit altul decît că v-a păstrat credința, l-ați făcut cel mai mare dintre regișorii din Illyria.” Așa spunea Eumenes, regele Pergamului [Eumenes II a. Chr. 197-159], în discursul său către senatul roman.²

XXVIII, 8-9: „Perseus [cel din urmă rege al Macedoniei a. Chr. 179-168] trimete deputați la Genthios (fiul lui Scerdilaidas) pe Illyrul Pleuratos, care era fugar la dînsul, și pe Adaeus din Beroea, ca să-l îndemne să lege prietenie și alianță de arme cu Macedoneni. Aceștia, după ce au trecut peste muntele Scardus [= Șar] prin așa numitul pustiul al Illyriei, prin acea regiune adecă pe care nu cu mult înainte Macedoneni înadins o devastase și o pustiuise de locuitori, ca să îngreueze trecerea Dardanilor în Illyria, au ajuns cu multă greutate la Scorda [= Școdra], unde aflînd că Genthios se găsea la Lissos, au trimis după el să-l anunțe. Genthios i-a chemat îndată la dînsul, unde și-au dat soliea. Genthios ar fi vrut să se alieze cu Perseus, dar, pentru a nu adera chiar de odată la cererile deputaților, a pretextat că nu-i pregătit de război și că nu poate fără bani să între în luptă contra Romanilor. Cu acest răspuns se întoarce Adaeus la Perseus. Regele venise atunci la Stubera și-și refăcea armata așteptînd întoarcerea lui Pleuratos. După ce s-a întors și acesta și a auzit Perseus răspunsul lui Genthios, a trimis îndată înapoi pe Adaeus și împreună cu el pe Glaucias, unul dintre garzii săi de corp, precum și pe acelaș Pleuratos Illyrul, pentru că știia limba illyră. Deputații trebuiau să repete propunerile lui Perseus și să-i ceară să-și lămurească pretențiile și condițiile sub care vrea să între la învoială. Acești noi deputați s-au întors fără să fi făcut mai mare ispravă decît ceilalți și fără să aducă alt răspuns decît dinșii. Genthios rămînea în aceleaș dispoziții, era anume gata să se alieze cu Perseus, dar spunea că are nevoie de bani. Făcîndu-se că n-aude, Perseus trimete atunci pe Hippas, ca să ratifice oarecum înțelegerea cu Genthios, trecînd cu vederea partea principală a afacerii, singurul lucru prin care și putea atrage de partea sa pe acesta.”

XXIX, 2-3: „Înainte iernii s-a întors Hippas, pe care-l trimesese Perseus să încheie alianță cu Genthios, cu răspunsul că acesta este gata să între în război contra Romanilor, dacă i se vor da trei sute de talanți și i se va ga-

ranta reușita afacerii. Auzind aceasta și socotind că este numai decît nevoie să-și atragă societatea lui Genthios, regele dezignă pe Pantauchos, unul din prietenii săi intimi, și-l trimise cu însărcinarea ca să dea consimțimîntul asupra banilor și să facă jurămîntul reciproc privitor la alianța de război, apoi să primească dela Genthios ostaticii, pe care-î va dezigna Pantauchos, și să dea el însuș ostaticii pe care-î va arăta Genthios prin contract, în sfîrșit să se înțeleagă cu acesta asupra chipului cum să se trimeată cei trei sute de talanți. Pantauchos plecă îndată și, ajungînd la Meteon (Μετεών) din țara Labeatis (Λαβεάτις), se întîlni acolo cu Genthios și convinse lesne pe tînăr de a se întovărăși cu Perseus. După ce dar s-au dat jurămintele privitor la alianța de război și s-au așternut în scris, Genthios trimise fără întîrziere ostaticii ceruți de Pantauchos și împreună cu dîșii pe Olym-pion, care să primească jurămîntul și ostaticii din partea lui Perseus, precum și pe alți cîțiva care să se îngrijească de transportul banilor. L-a mai înduplecat Pantauchos pe Genthios ca să mai trimeată totodată și niște delegați, care împreună cu cei pe care-î va trimite Perseus, să meargă la Rhodos, ca să se înțeleagă asupra alianței cu Rhodienii. Căci spunea Pantauchos că dacă se va întîmpla să între și Rhodienii în război, Romaniî vor fi învinși fără îndoială. Învoindu-se și la aceasta, Genthios a dat delegație lui Parmenion și lui Morcos ca, dacă vor primi dela Perseus jurămîntul și ostaticii și se vor înțelege asupra banilor, să plece în solie la Rhodos. Aceștia toți au plecat în Macedonia. Pantauchos însă a rămas lîngă Genthios, ca să-l îndemne pe tînăr și să-l înteească să nu întîrzie cu pregătirile, ci să apuce să ree înainte dușmanului locuri, orașe și aliați. Mai ales îl îndemna să se pregătească pentru războiul marin, căc, îi spunea el, Romaniî nefiind pregătiți din punctul acesta de vedere, lesne vor putea, atît Genthios cît și trimeșii lui, să ocupe orice localități ar vrea din Epir și din Illyria. Genthios, decî, împins de aceste sfaturi, se pregătia pentru războiul pe apă și pe uscat. Perseus pe de altă parte, dacă au sosit în Macedonia trimeșii lui Genthios și ostaticii, a plecat din castrele dela riul Enipeus cu toată cavaleria și i-a întîmpinat la Dion. Și mai întîiu, dacă s-a întîlnit cu deputația, a depus Perseus jurămîntul în fața întregii cavalerii, căci voia ca Macedonenii să cunoască cu siguranța alianța cu Genthios,

sperînd că vor căpăta curaj, dacă vor afla de dînsa. Apoi a primit ostaticii și a dat lui Olympion pe ai săi, dintre care mai remarcabili erau Limnaeos, fiul lui Polemocrates, și Balachos, fiul lui Pantauchos; iar pe cei însărcinați de Genthios să primească banii i-a trimes la Pella, ca să-i ia de acolo.“

XXIX, 5, 7 : „Genthios a făcut multe rele în viața lui din cauza beției, pentru că veșnic era bat, și zi și noapte. Și pe frate-so Pleuratos l-a ucis, pe a cărui logodnică, fata lui Menunios (Μενούνιος), a luat-o apoi el de soție. Cu supușii se purta crud.“

XXX, 13: „L. Anicius [la anul a. Chr. 168, T. Livius XLIV, 30-32] a supus pe Illyri, și pe Genthios, regele Illyrilor, cu copiii lui i-a dus în triumf.“

XXXII, 18 : „După ce Issii (Ἰσσιοί) au trimes de mai multe ori deputați la Roma ca să se plîngă că Dalmații (Δελματεῖς) le devastează țara și orașele de sub stăpînirea lor, anume Epetion și Tragurion, și după ce și Daorsi (Δαορσοί) au făcut asemenea plîngerî, senatul a delegat pe C. Fannius [consul a. Chr. 160] ca să se ducă să cerceteze lucrurile în Illyria, mai ales cu privire la Dalmați. Dalmații, cîtă vreme trăise Pleuratos, fusese supuși acestuia. Cînd însă a murit Pleuratos și i-a urmat în domnie Genthios, Dalmații au scuturat jugul acestui din urmă și au început să se războiască cu neamurile deprin prejur și să supună popoarele învecinate, pe care le-au făcut pe unele tributare. Tributul consista în fructe și în grîne.“

XXXII, 19 : „La întoarcerea sa C. Fannius a făcut cunoscut senatului că nu numai Dalmații nu vor să dea satisfacere celor nedreptățiți de dînsii, dar nici macar n-au vrut să-l asculte, spunînd că n-au nimic de a face cu Romanii; a mai arătat apoi că n-au vrut să-l găzduiască nici să-i dea cele trebuitoare pentru întreținere, ba i-au luat cu sila și caii, pe care-i căpătase din alt oraș, și ar fi ajuns chiar la violențe personale, dacă n-ar fi cedat la timp și n-ar fi plecat din țara lor fără zgomot. Dacă a ascultat senatul cu băgare de samă acestea, a fost jignit de îndărătnicia și de purtarea necuviincioasă a Dalmaților și s-a gîndit că acum e timpul potrivit de a porni cu războiul contra lor din mai multe pricini. Mai întîiu părțile acestea ale Illyriei, care se întind spre marea adriatică, dela timpul decînd alungase pe Demetrios Pharos. fusese negliate de Romani cu totul. anoi

nu voia senatul ca locuitorii Italiei să se moleșească din cauza păcii prea îndelungate. Căci trecuse doisprezece ani dela războiul cu Perseus și dela întâmplările din Macedonia. Pentru aceia prin războiul contra Dalmaților voia senatul pe de o parte să reînprospăteze avîntul și spiritul războinic al oștirilor romane, iar pe de alta să-i sparie pe Illyri și să-i silească să asculte de poruncile Romanilor. Aceasta a fost cauza pentru care Romanii au purces războiul contra Dalmaților. Pentru străini însă arătau ca pricină a războiului insultele pe care le făcuse Dalmații solilor romani“. [a. Chr. 156].

II, 65: „La începutul verii Antigonos [Dodon, rege al Macedoniei a. Chr. 229-220], după ce Macedonenii și Achaeii s-au întors dela ernatic, a mers împreună cu aliații în Laconia. Avea Macedonenii zece mii, care formau falanga, oștire ușoară trei mii, călări trei sute, apoi Agriani (Ἀγριᾶνες) o mie, Galli iar o mie, mercenari cu totul trei mii de pedestri și trei sute de călări, Achaei aleși trei mii de pedestri și trei sute de călări, Megalopolitani, armați ca Macedonenii, o mie. Apoi erau dintre aliați Beoți două mii pedestri și două sute călăreți, Epiroți pedestri o mie, călări cincizeci, Acarnani tot pe atîția, Illyri sub conducerea lui Demetrios Pharos o mie șese sute“.

V, 79: ‘În armata lui Antiochos, reg le Syriei, în lupta dela Raphia contra lui Ptolemaeos, regele Egiptului, a. Chr. 217, „erau Agriani și Persi, armați cu arcuri și cu praștii, două mii“.’

II, 6: ‘Pecînd Scerdilaidas era cu oștirea Illyrilor în Epir, a primit ordin dela regina Teuta să se întoarcă cît mai degrabă, pentru că „uniia din Illyri au trecut la Dardanii [τινὰς τῶν Ἰλλυριῶν ἀφιστηκέναι πρὸς τοὺς Δαρδάνους]“.’

IV, 66: „Pecînd Philippos era ocupat cu acestea, i-a venit veste de acasă că Dardanii au hotărît să invadeze Macedonia și că pentru asta strîng oștire și fac mari pregătiri. Dacă a aflat acest lucru Philippos, socotind că este nevoie să apere cît mai în pripă Macedonia, s-a ridicat cu oastea și s-a întors grabnic înapoi pe acelaș drum pe care venise. Pecînd era să treacă golful ambracic din Acarnania în Epir, l-a întîlnit Demetrios Pharos, care venia cu o corabie, după ce fusese alungat de Romani din Illyria, precum am arătat mai înainte. Regele l-a primit cu bunăvoință și

î-a spus să se ducă la Corint și apoi de acolo să vie la dinsul prin Thessalia și Macedonia, iar el însuș a străbătut Epirul și a mers fără întrerupere tot mai departe. Dacă a ajuns la Pella, Dardaniî, aflînd de sosirea lui dela niște Thraci fugari, au fost cuprinși de spaimă și și-au desfăcut oștirea, macarcă ajunsese pînă la granițele Macedoniei“.

V, 97: „Regele Philippos a ocupat Bylazor (Βυλαζωρ), cel mai mare oraș al Paeoniei, și care e așezat la așa loc potrivit față cu năvalirile Dardanilor în Macedonia, încît prin ocuparea lui aproape a scăpat de frica acelora. Căci nu li mai era ușor să invadeze Macedonia, îndatăce Philippos prin ocuparea pomenitului oraș se făcuse stăpîn pe toate trecătorile“.

XXVI, 9: „Cînd au venit Dardaniî și au povestit despre Bastarni, cît de numeroși sînt, ce corpuri mari au și cu ce curaj întîmpină primejdiile, și au arătat cum Perseus s-a aliat cu Galbi și că se tem mai tare încă de Perseus decît de Bastarni, cerînd ajutor, și cînd Thessaliî, care erau de față, au confirmat spusele Dardanilor și s-au rugat și ei de ajutor, senatul a hotărît să trimeată cîtiva care să cerceteze la fața locului cele povestite“.

XXIV, 8: „Emathia se numia altă dată Poeonia“.

XXVIII, 11: ‘Q. Marcius Philippus a trecut din Thessalia în Macedonia prin Perrhaebia’.

XVIII, 29: ‘La jocurile istmice T. Quinctius Flaminus a pus un craînic să citească următoarea proclamație: „Senatul roman și proconsulul T. Quinctius, învingători ai regelui Philippos și ai Macedonenilor, declară liberi, scutiți de garnizoane și de dări, și autonomi pe Corinthienî, Phoceeni, Locri, Euboei, Achaei Phthioți, Magneți, Thessali, Perrhaebi“.’

XXIII, 4, 6; XXIV, 1: ‘Perrhaebiî cer prin deputați trimeși la Roma ca să impue lui Philippos [după învingerea acestuia prin T. Quinctius] să li restituie orașele, pe care Philippos le răpise dela Perrhaebi în timpul războiului Romanilor cu Antiochos’.

XXXIV, 10: „Sînt numai patru trecători peste Alpi, una prin țara Ligurilor în apropiere de marea tyrrhenică, alta prin țara Taurinilor (Ταυρίνοι), pe unde a trecut Hannibal, a treia prin țara Salassilor, și a patra prin țara Rhaetilor“.

II, 15: „Pe amîndouă versanturile Alpilor, atît pe acele care privesc spre Rhodanus, cît și pe acele care privesc spre cîmpiile mai sus pomenite [care se întind la poalele Alpilor în Italia], colinele și văile sînt locuite, cele despre Rhodanus de Galliî Transalpinî așa numiți, iar cele despre cîmpiile Italiei de Taurisci (Ταυρίσχοι), Agoni, (Ἀγωνεῖς) și alte multe neamuri barbare“.

XXXIV, 10: ‘Pe vremea lui Polybios, pela Aquileia, în țara Tauriscilor norici (ἐν τοῖς Ταυρίσχοις τοῖς Νοριχοῖς), s-a ū găsit bogate mine de aur. Dintruniŭ au exploatat acele mine Italiî împreună cu Taurisciî și peste vreo două luni a scăzut prețul aurului în Italia cu a treia parte. Atunci Taurisciî au lepădat tovarășia Italilor și au exploatat minele singuri.’

XXXIX, 1 b: ‘Pe un rege din Illyria l-a chemat Bradyllis (Βράδυλλις).’

II, 17: „[In Gallia transpadană] locurile dinspre izvoarele Padului sînt ocupate de Lai și Lebeciî (Λάοι, Λεβέχοι), apoi vin Isombriî (Ἰσχυβρεῖς), care sînt cel mai mare neam dintre acelea, și îndată după Isombri, pelingă fluviu, Gonomanii (Γονομάχοι). Locurile însă despre marea adriatică îl stăpînește un popor altul, vechiŭ acela tare, care se numește Veneti (Οὐένετοι), și care la obiceiuri și la port nu se deosebesc mult de Galli, dar au altă limbă decît aceștia“.

II, 18: ‘Cauza pentru care s-au retras Galliî, dupăce au luat Roma [a. Chr. 392], a fost că Venețiî li invadaseră teritoriul.’

II, 23-24: ‘In războiul Romanilor cu Galliî cisalpinî, sub consulatul lui L. Aemilius și C. Atilius [a. Chr. 225], Venețiî sînt de partea Romanilor; tot așa Galliî Gonomanii nu se unesc cu ceilalți Galli, ci îmbrățișează cauza romană. Venețiî cu Gonomanii la un loc dau în ajutor Romanilor o oștire de douăzeci de mii de oameni.’

X, 41: „Se anunța că Thraciî vecini cu Macedonia, și mai ales Maediî (Μαίδοι), se gîndesc să năvălească în Macedonia, numai puțin de valipsi regele [Philippos V] din țară.“

XXIV, 6: „Dupăce a sosit Q. Marcius ca legat în Macedonia [olympiada 149, a. Chr. 184], regele Philippos a evacuat orașele grecești ale Thraciei, dar cu regret. Tot așa a îndeplinit și celelalte porunci ale Romanilor, pentru că voia să nu se vadă dumnănia ce avea în suflet contra lor și să

albă răgaz pentru a se pregăti de război. Cu gândul acesta a făcut atunci o expediție contra barbarilor. Mergînd prin mijlocul Thraciei a năvălit în țara Odrysilor, Bessilor și Dentheletilor (εις Ὀδρύσας, Βέσσης, Δενθηλήτους). A ajuns la orașul lui Philippos așa numit, pe care l-a cuprins, și ai cărui locuitori au fugit prin munți. A cutrierat apoi tot șesul, pe unii i-a supus cu forța, alții s-au supus de bună voie, și după ce a așezat o garnizoană în Philippopolis s-a întors acasă. Garnizoana aceasta însă nu mult după aceea a fost alungată de Odrysi, care au rupt legămintele față de rege.“

XXX, 12: ‘După învingerea lui Perseus regele Odrysilor Cotys (Κότυς) a trimis deputați la Roma, să ceară să i se restituie copilul care fusese pe vremuri ostatic al lui Cotys la Perseus și pe care Romanii îl luase captiv împreună cu copiii acestuia. Totodată Cotys căuta să explice pentru ce fusese nevoit să între în legături cu Perseus. Romanii i-au restituit copilul.’

Fragmenta grammatica ex Suida, XIV: ‘Veracitatea pro-verbului ἀναδρομή γίγνεται καὶ σφαλλοίμεθα o probează expediția lui Lysimachos încontra lui Dromichaetes, regele Odrysilor.’

XXXIX, 1 b: ‘Pe un rege thrac l-a chemat Cersobleptes (Κερσοβλέπτης).’

IX, 35: „Cînd Gallii (Γαλάται), după ce au învins pe Ptolemaeos Ceraunos [a. Chr. 279], nu s-au mai temut de Macedonenii, de ceilalți n-au mai ținut nicio socoteală, și sub conducerea lui Brennus au pătruns până în mijlocul Greciei. Și lucrul acesta s-ar fi întîmplat de mai multe ori, dacă n-ar fi fost la marginile Greciei Macedonenii.“

IX, 30: „Singuri Aetolii dintre toți Grecii au rezistat, cînd a năvălit Brennus cu barbarii în Grecia.“

I, 6: „Pyrrhos a trecut în Italia cu un an mai înainte de invazia în Grecia a Gallilor (Γαλάται), care parte au fost distruși la Delphi, parte au trecut în Asia.“

IV, 46: „Gallii (Γαλάται) care au scăpat din primejdia dela Delphi, dacă au ajuns la Hellespont, n-au trecut în Asia, ci atrași de bunătatea pămîntului depe lîngă Byzantium s-au așezat acolo. Au învins pe Thraci, și-au așezat reședința la Tyle și au adus pe Byzantini în cea mai mare primejdie. La început, de cîte ori regele Comontorius năvălia pe teritoriul lor, trebuiau să plătească Byzantinii ca dar cîte trei ori cîte cinci mii, cîteodată chiar cîte zece mii monede de

aur, ca să nu li devasteze țara. Mai tirziu au fost siliți să plătească pe fiecare an câte optzeci de talanți tribut, și aceasta până la timpul lui Cavarus, sub domnia căruia regatul lui a fost răsturnat și tot poporul Gallilor, învins la rîndul lui de Thraci, a fost distrus cu desăvîrșire.“

IV, 52: „In timpul cînd regele Gallilor (Γαλάται) Cavarus venise la Byzantium și se silia să facă să înceteze războiul [dintre Byzantinii și Prusias I regele Bithynilor, a. Chr. 246-192], oferind intermedierea sa, și Prusias și Byzantinii i-au ascultat propunerile.“

VIII, 24: „Cavarus, regele Gallilor (Γαλάται) din Thracia, avea o fire într-adevăr regească și mărinoasă și facuse sigură navigarea negustorilor în marea neagră, iar Byzantinilor în războaiele lor cu Thracii și cu Bithynii li-a fost de mare ajutor. Om de treabă de altfel, a fost stricat însă dela o vreme de lingușitorul Sostratos de loc din Chalcedon.“

II, 5: ‘Pe timpul reginei Teuta [aproximativ a. Chr. 230] Illyrii ocupă orașul din Epir Phoenice prin trădarea Gallilor (Γαλάται), care fusese tocmiți ca mercenari, în număr de opt sute, de Phoeniceni ca să le apere orașul.’

II, 65: ‘O mie de Gallii (Γαλάται) mercenari în oștirea lui Antigonos Doson.’ Vezi locul în întregime mai sus.

V, 3,17: ‘Calăreți Gallii (Γαλάται) mercenari în oștirea lui Philippos în războiul contra Eleilor [aproximativ 220-217 a. Chr.].’

XXVI, 9: ‘Gallii (Γαλάται) în oștirea lui Perseus.’ Vezi locul în întregime mai sus.

§ 44. Appianus, ed. Firmin Didot, Paris, 1877. De rebus illyricis.

1. „Grecii numesc Illyrii (Ἰλλυριοί) toate neamurile care locuiesc mai sus de Macedonia și de Thracia, dela Chaoni și Thesproti până la fluviul Istru. Aceasta-i lungimea regiunii. Lățimea-i dela părțile muntoase ale Macedonilor și Thracilor până la Paeoni [= Pannoni], la marea ionică și la poalele Alpilor. Lățimea-i de cinci zile, lungimea de treizeci, după cum spun Grecii. După Romani, care au măsurat țara, lungimea-i peste șese mii de stadii, iar lățimea cam de o mie două sute“.

2. „Spun că țara-și trage numele dela Illyrios, fiul lui Polyphemos. Se spune că din ciclopul Polyphemos și din Calisto s-a născut Galathea, Illyria și Calisto, care s-au

cat din Sicilia și au domnit peste popoarele numite dela ei Celți, Illyri și Galli. Dintre multele povești care se mai povestesc aceasta-mă pare mai plauzibilă. Illyrios a născut băieții Encheleus, Autarieus, Dardanos, Maedos, Taulas, Perrhaebos și fetele Partho, Daortho, Dassaro și câteva altele. Din acești copii au eșit Taulantii (Ταυλάντιοι), Perrhaebii (Περρῆαιοι), Encheleii (Ἐγγελέες), Autarii (Αὐταριεῖς), Dardanii (Δάρδανοι), Parthenii (Παρθηνοί), Dassaretii (Δασσαρήτιοι) și Darsii (Δάρσοι). Se crede că din Autarieus s-a născut Pannonios ori Paion și că din Paion s-au născut Scordiscos și Triballos, din care au eșit popoarele cu acelaș nume. Dar acestea le las pe seama archeologilor“.

3. „Neamurile Illyrilor, ca într-o așa de mare țară, sînt multe. Renumite încă și astăzi sînt acel al Scordiscilor (Σκορδίσκοι) și acel al Triballilor (Τριβαλλοί), care până intr-atîta s-au sfîșiat în războaie unii cu alții, încît cîți au mai rămas dintre Triballi au fugit la Geți (Γέται) peste Istru, așa că neamul lor, înfloritor până pe timpul lui Philipp și Alexandru, nu se mai pomenește astăzi prin aceste locuri. Scordiscii la rîndul lor, slăbiți tare din luptele contra Triballilor, au pătît și ei aceiaș soartă din partea Romanilor, așa că au fost și ei nevoiți să fugă în insulele Istrului. Cu vremea unuia au eșit de acolo și s-au așezat prin părțile dela margine ale Paeonilor [– Pannonilor], de unde și până astăzi sînt Scordisci în Paeonia. Tot așa au pătît și Ardiaei (Ἀρδιαῖοι), care erau cei mai puternici dintre Illyri pe mare, din partea Autarieilor, care dintre Illyri erau cei mai puternici pe uscat: au fost distruși de Autariei, după ce adusesese și ei acestora mari pierderi. Puternici pe mare după Ardiei au devenit atunci Liburnii (Λιβυρνοί), alt neam de Illyri, care prădau pe marea ionică și prin insule cu corăbii iuți și ușoare, de unde și până astăzi Romaniî numesc liburnice asemenea vase“.

4. „Autarieii la rîndul lor au căzut în ultima calamitate din cauza pedepsei din partea lui Apollo. Ei anume au fost părtași cu Molistomos și cu Celții așa numiți Cimbri (Κελτοί, Κίμβροι) la expediția contra Delphilor. Cei mai mulți au perit înainte de atac din cauza ploii și furtunii și trăsnetelor date peste dinșii, iar pe cei care s-au întors acasă i-a năpădit o mulțime nemăsurată de broaște, care, dacă au putrezit, au stricat apele. Din cauza exhalățiilor rele ale pămîntului s-a

născut o molimă printre Illyrii, de care au perit mai ales Autarieii, până ce au fost nevoiți să fugă din țara lor, și fiindcă pe unde ajungeau duceau boala cu dinșii, și nimeni nu voia să-i primească de groaza aceasta, au străbătut drum de douăzeci și trei de zile și s-au așezat în pământul mlaștinos și anevoe de locuit al Geților lângă Bastarnă. La Celți pe de altă parte Apollo a dat cutremure de pământ care le-a dărâmat orașele, și răul n-a încetat, până ce și ei au trebuit să fugă de acasă și au năvălit în țara Illyrilor, tovarășii lor la păcat și care erau slăbiți de molimă. După ce au prădat aici o bucată de vreme, a dat boala peste dinșii și au fugit și de acolo, până ce au ajuns devastând la Pyrene. De acolo s-au întors iar spre răsărit și Romanii, aducându-și aminte de ce pătimise dela Celți altă dată și temându-se să nu năvălească și aceștia în Italia, li-au eșit cu consuli înaintea, dar au perit cu toată oștirea. Această păteală a Romanilor a virit mare spaimă de Celți în toată Italia, până ce și-au ales Romanii să-i conducă pe C. Marius, care de curind dovedise pe Numizi și pe Mauritanii, și atunci au învins pe Cimbri și au făcut mare măcel într-înșii. Celții, slăbiți și fără putere de a mai căuta adăpost prin alte țări, s-au întors acasă la dinșii, după ce și făcuse altora și pătimise ei înșiși multe nenorociri.“

5. „Acest sfârșit l-a avut prin Apollo impietatea Illyrilor și Celților. Cu toate acestea tot nu s-au lăsat Illyrii de a prăda templul zeului, căci uniia din ei, mai ales Scordisci, apoi Maedii și Dardanii, tot împreună cu Celții, au năvălit în Macedonia și Hellas și au prădat multe temple, între altele și pe cel dela Delphi, perzind însă mulți dintre ai lor și atunci. Iar Romanii, când s-au împlinit 32 de ani dela primul lor război cu Celții, au purces război cu Illyrii din cauza acestui sacrilegiu sub conducerea lui L. Scipio, pecind stăpîniau deja peste Greci și peste Macedonenii. Se zice că neamurile de prin prejur n-au dat ajutor sacrilegilor, ci i-au lăsat în prada Romanilor, aducându-și aminte de nenorocirile ce dăduse peste toți Illyrii din cauza Autarieilor. Scipio pe Scordisci i-a distrus și cîți au mai rămas dintre aceștia au scăpat cu fuga și s-au adăpostit la Istru și prin insulele Istrului, pe Maedi însă și pe Dardanii i-a lăsat în pace, corupt fiind de aurul sfînt. Și mulți scriitori romani spun că din cauza aceasta au fost atîtea războaie civile după

L. Scipio, până ce a venit monarhia. Și acestea fie spuse ca introducere despre acele popoare pe care Grecii le numesc Illyrii.“

6. „Romanii însă și pe aceste popoare, și pe Paeoni [= Pannoni], și pe Raeti (Ραιτοί), și pe Norici, și pe Mysii din Europa, precum și pe celelalte neamuri vecine, câte locuiesc de a dreapta Istrului, le deosebesc, ca și Grecii, de Greci, și le numesc pe fiecare cu numele lor particular, în comun însă pe toate la un loc le cuprind sub numele de Illyris. Cum am ajuns ei la această părere, n-am putut afla. Dar o au și până astăzi. Pentru aceia și tributul acestor popoare, câte se întind dela izvoarele Istrului până la marea Pontului, îl socotesc la un loc și-l numesc tributul Illyricului. Cum au supus apoi Romanii aceste popoare, am spus deja, când am vorbit despre Creta, că n-am putut afla date precise, când am și rugat pe cei care pot, să spue mai multe. Eu voi însemna aici cât am putut afla.“

7. „Agron era un rege care stăpînea peste o parte din Illyrii pelingă golful ionic, peste care golf stăpînise și Pyrrhos, regele Epirului, și succesorii lui Pyrrhos. Agron cuprinse și o parte din Epir, apoi Corcyra și Epidamnos și Pharos, unde avea garnizoane. Vrînd el mai departe să supună și restul golfului ionic, o insulă, numită Issa, a chemat pe Romani în ajutor. Aceștia au trimis deputați ca să cerceze ce are de împărțit Agron cu Issienii (Ἰσσιεῖς). Pecînd încă erau pe mare deputații, i-au atacat Illyrii cu corăbiile, și dintre Issieni au ucis pe deputatul Cleemporos, iar dintre Romani pe Coruncanus. Ceilalți Romani și Issieni au scăpat cu fuga. Romanii au purces atunci război pe apă și pe uscat contra Illyrilor și în vremea asta a murit Agron, lăsînd după el un copil mic, numit Pinnes (Πίννης), supt epitropia mamei vitrige a copilului. Atunci Demetrios, guvernatorul pus de Agron al insulei Pharos, a dat Romanilor prin trădare această insulă precum și insula Corcyra (căci pe amîndouă le avea în stăpînire Demetrios), iar Romanii au mai atras de partea lor Epidamnos și au trimis o flotă în ajutorul Epidamnului și Issei, pe care le asediasc Illyrii. Illyrii au părăsit asediul și o parte din ei, Atintanii (Ἀτιντάνοι), au trecut de partea Romanilor. În urma acestora soția lui Agron a trimis deputați la Roma, care să restituie captivii și să dea fugarii, rugîndu-se de ertare. Romanii au răspuns că Corcyra

și Pharos și Issa și Epidamnos și Atintanii sînt deja în stăpînire Romanilor, Pinnes să stăpînească peste rest și să fie prieten Romanilor cu condiție ca să nu se atingă de posesiunile romane mai sus spuse și să nu poată pluti dincolo de Lissos mai mult de două corăbii illyre, și acelea nearmate. Regina a primit toate aceste condiții.“

8. „Acestea au fost primele ciocniri ale Romanilor cu Illyrii. Romanii au lăsat apoi libere Corcyra și Apollonia, iar lui Demetrios i-au dat ca răsplată pentru trădare cîteva localități. Pecînd însă Romanii erau prinși în război cu Gallii dela Padus, război care a ținut trei ani, Demetrios s-a apucat de piraterie pe mare, în vreme ce atrase de partea sa pe Istri (Ἰστροί), alt neam de Illyrii, și convinge pe Atintanii să părăsească pe Romani și să se unească cu dînsul. Romanii însă, îndată ce s-au așezat afacerile cu Gallii, au stîrpit întîi pe pirați, iar la anul după acela au plecat contra lui Demetrios și contra Illyrilor care se unise cu dînsul. Și pe Demetrios, care fugise întîi la regele Macedoniei Philippos și apoi iar se întorsese și se apucase de prădat pe golful ionic, l-au omorît și patria lui Pharos au distrus-o. Pe Illyrii însă i-au ertat de hatîrul lui Pinnes, care s-a pus pentru dinșii. Și aceasta a fost a două ciocnire a Romanilor cu Illyrii.“

9. „În cele ce urmează nu se povestesc evenimentele petrecute la toți Illyrii dintr-un timp oarecare la o altă considerați, ci se urmărește istoricul fiecărui neam illyr aparte. Romanii erau în război cu Macedonenii și Perseus era rege al Macedonenilor după Philippos. Pe vremea acela Genthius, regele altor Illyrii, s-a prins în război, pentru bani, alături de Perseus și a năvălit asupra Illyrilor celor de sub stăpînire Romanilor, iar pe deputați trimiși de Romani la dînsul i-a legat, susținînd că nu-s deputați, ci spioni. Atunci Anicius, generalul roman, pe mare a prins cîteva corăbii ale lui Genthius, iar pe uscat l-a învins într-o bătălie, l-a asediat într-o cetate și i-a ordonat, în urma rugămintelor lui, de ertare, să se predea Romanilor. Genthius a cerut să i se acoarde trei zile de deliberare și i s-au acordat. Apoi văzînd că în vremea asta supușii lui s-au dat de partea Romanilor, a venit la Anicius și l-a căzut la genunchi. Anicius l-a îmbărbătat și l-a sculat în picioare. L-a poftit chiar la masă, dar după ce a mîncat a ordonat lictorilor să-l pună la închi-

soare, și apoi l-a dus la Roma împreună cu fiii lui ca pradă de triumf. Tot acest război cu Genthius a ținut 20 zile. Pela cele 70 de orașe ale lui Genthius a trecut, din ordinul senatului, când se întorcea la Roma, Aemilius Paulus, după ce învinsese pe Perseus, și, cum erau ele îngrijorate, li-a făgăduit ertare de cele întâmplate, dacă vor da tot argintul și aurul ce vor fi avînd. Orașele s-au învoit, și Aemilius Paulus a pus atunci în fiecare din ele cîteo parte din oștire și a dat ordin comandanților ca în aceiași zi, toți, în răsăritul zorilor să anunțe prin crainic ca în timp de trei ceasuri să se aducă banii în piață și apoi, după ce vor fi fost aduși banii, să deie orașele în pradă. Și așa a prădat Paulus 70 de orașe într-un singur ceas.“

10. „Alte popoare illyrice, Ardeii și Palarii (Ἀρδεῖοι, Παλάριοι), au devastat într-o vreme Illyria supusă Romanilor. Aceștia, fiindcă erau ocupați pe alturea, au trimis întâi deputați să reclame, dar fiindcă reclamarea n-a avut niciun efect, au trimis înpotriva lor zece mii de pedestrași și șese sute de călări. Illyrii, aflînd de aceasta și fiind încă nepregătiți, au trimis deputați ca să arate căință și să se roage de ertare. Senatul a ordonat să se plătească despăgubiri celor vătămați, dar Illyrii n-au vrut să plătească despăgubiri, și atunci a plecat contra lor Fulvius Flaccus. Și războiul acesta s-a sfîrșit numai cu expediția. Cel puțin eu vreun sfîrșit hotărît al lui n-am putut să aflu. Incontra Iapodilor apoi, a celor care locuiesc dincoace de Alpi, au purtat război Sempronius Tuditanus și Tiberius Pandusas. Și se pare că li s-au supus Iapodi (Ἰάποδες). Tot așa se pare că Segestanii (Σεγεσταννοί) au fost supuși de L. Cotta și Metellus. Dar nu mult după aceia și unii și alții s-au desfăcut de Romani“.

11. „Dalmatii, alt neam de Illyri, au năvălit asupra Illyrilor supuși Romanilor și n-au vrut să primească pe deputații trimiși dela Roma pentru această afacere. Au plecat atunci cu războiul contra lor Romanii sub conducerea consulului Marcius Figulus. Dar pecînd își făcea castrarele Figulus, au năvălit Dalmatii, au învins posturile și l-au alungat din castrare la cîmpie. De abia la fluvîul Narona s-a oprit Figulus din fugă. După ce s-au întors Dalmatii (era acum începutul iernii), Figulus a crezut că-i va putea lovi fără veste, dar i-a găsit pe toți adunați deprin orașe la un loc, pregătiți contra atacului. I-a alungat cu toate acestea

în orașul Delminia (Δελμίνια), dela care li se și trage numele de Dalmatî. Fiindcă însă așa în treacăt nu putea întreprinde nimic împotriva unei cetăți tari, cum era Delminia, iar mașini de război să întrebuințeze nu putea din cauza înălțimii celei mari pe care era clădită cetatea, a atacat și a cuprins celelalte cetăți ale Dalmatilor, care rămăsese cu rară populație din cauza emigrării celei mari în Delminion (Δελμίνιον). Apoi s-a întors Figulus contra Delminiului și a început a arunca din catapulte măciuci de cîte doi coți de lungi, învălătucite cu cîlți și unse cu șmoală și cu pucioasă, care se aprindeau prin zvirlitură și zburau ca niște făclii aprinse, și pe unde ajungeau ardeau tot, astfel că mare parte din cetate a ars și cu asta s-a sfîrșit războiul lui Figulus cu Dalmatî. La un timp după aceea Caecilius Metellus consulul, fără să fi făcut Dalmatîi vreun neajuns, a făcut să se decreteze război contra lor din dorința de a triumfa. Și în adevăr Dalmatîi l-au primit ca prietin, și după ce a petrecut iarna Metellus în orașul Salona, s-a întors la Roma și a triumfat.“

12. „Pe vremea cînd administra Caesar provincia Gallia ca proconsul Dalmatîi aceștia împreună cu alți Illyrii, cîți înflorau pe vremea aceea, au luat Promona (Πρωμόνα) dela Liburni (Λιβυρνοί), alt neam de Illyrii și aceea. Liburnii s-au supus atunci Romanilor și au apelat la Caesar, care era în apropiere. Caesar a trimis întîi să ceară dela cei care ocupau Promona să dea orașul înapoi Liburnilor, apoi, fiindcă Illyrii nu i-au ținut în samă cererea, a trimis multă oștire contra lor, dar toată oștirea aceasta a fost distrusă de Illyri. Caesar nu și-a răsplătit, pentru că n-a avut vreme, încurcat fiind în discordiile cu Pompeius. Iar după ce discordia a izbucnit în război, Caesar cu oștirea cîta o avea pelungă dînsul a trecut marea ionică în timp de iarnă și a purces contra lui Pompeius în Macedonia. Din cealaltă oștire o parte a dus-o Antonius lui Caesar în Macedonia, străbătînd și el marea ionică pe timp de iarnă foarte grea, iar ciucisprezece cohorte de pedestrime și trei mii de călăreți a căutat să le ducă lui Caesar Gabinius prin Illyria, încunjurînd marea. Illyrii însă, de frica celor ce făcuse împotriva lui Caesar, gîndindu-se că victoria lui Caesar ar fi pentru dînsii peirea, au năvălit și au ucis toată oștirea lui Gabinius. Numai Gabinius și cîțiva puținei au putut scăpa cu fuga. Mulți bani și multă putere au căpătat atunci Illyrii din prada luată.“

13. „Caesar era ocupat atunci cu Pompeius și, după moartea lui Pompeius, cu afacerile de multe feluri ale partidului acestuia. După ce însă a pus toate lucrurile la cale, s-a întors la Roma și se pregătia să plece contra Geților și Parților. S-a uitat atunci Illyrii să nu-i atace Caesar și pe dinșii, pentru că-i erau în cale. Și a trimis deputați la Roma să se roage de ertare pentru cele întâmplate, și și-au oferit Romanilor prietenia și alianța, lăudându-se că ar fi un popor puternic tare. Caesar, măcar că se grăbia contra Parților, li-a răspuns totuș cu demnitate că în prietenie nu-i va putea primi, cînd a făcut asemenea lucruri, îi va erta însă, dacă vor plăti tribut și vor da ostaticii, și în urma făgăduinții lor că primesc aceste condiții trimise pe Vatinius cu trei legiuni și cu multă cavalerie, ca să li impună cîteva ușoare impozite și să primească ostaticii. După ce însă a fost ucis Caesar, Illyrii, crezînd că puterea Romanilor stătuse în el și că dispăruse împreună cu dînsul, n-au mai ascultat de Vatinius nici în privința tributului nici în celelalte privinți. La încercarea lui Vatinius de a întrebuița forța ei a răspuns năvălind și omorîndu-i cinci cohorte împreună cu șeful cohortelor, Baebius, bărbat de rang senatorial. Vatinius cu restul armatei s-a retras la Epidamnos, și armata aceia, împreună cu Macedonia și cu Illyrii, cîți erau sub stăpînirea romană, a încredințat-o senatul lui Brutus Caepio, omorîtorul lui Caesar, cînd tot atunci a încredințat Syria lui Cassius, altuia dintre omorîtori. Dar și aceștia, ocupați cu războiul contra lui Antonius și a celui de al doilea Caesar, numit Augustus, n-au avut vreme să se ocupe și cu Illyrii.”

14. „Paeonii [= Pannonii] sînt un popor mare la Istru, care se întinde în lungime dela Iapodii până la Dardanii. Paeonii îi numesc Grecii, iar Romanii îi numesc Pannonii și-i numără la Illyricum, după cum am spus mai sus. Pentru aceea și despre dinșii socot potrivit să vorbesc aici cu ocazia Illyrilor. Mare nume și-a făcut acest popor încă depe vremea Macedonenilor, cînd Agriani, care sînt Paeonii [= Paeonii] din părțile de jos ale Paeoniei, coloni de ai Illyrilor, au fost de mare ajutor lui Philipp și lui Alexandru. Iar în urma expediției fără succes a lui Cornelius contra Paeonilor [= Pannonilor] mare spaimă de dinșii a intrat în toți Italia, și multă vreme consuli următorii au ezitat să porceadă cu războiul contra lor. Pentru timpurile mai vechi atîtea am

putut afla cu privire la Illyri și la Paeonî, și nici în memoriile celui de al doilea Caesar, Augustus numitul, n-am găsit știri privitoare la istoria veche a Paeonilor.“

15. „Și alte popoare illyre, în afară de cele pomenite, se pare că s-au supus Romașilor încă din timpurile mai de demult, dar cum, n-am putut afla. Căci Augustus n-a însemnat în scris faptele altora, ci numai pe ale sale proprii : cum pe cei care se răsculase și-a făcut din nou tributari, cum a supus pe alții care fusese neatârnați până la dînsul, și cum a ajuns să stăpînească toate neamurile, barbare și războinice, cîte trăsesc pe culmile Alpilor și care prădaș până la dînsul Italia învecinată. Și mi-î de mirare că multe și mari oștiri romane au putut străbate Alpii contra Celților și Iberilor și au trecut cu vederea aceste neamuri, și că însuș C. Caesar, bărbatul cel mai norocos la războaie, n-a căutat să le supună cînd purta războiul cu Galli și a erna zece ani prin acele locuri. Se vede că ceilalți, în graba de a ajunge unde-și propusese, se gîndiau numai să treacă Alpii, iar Caesar era preocupat numai de afacerile cu Galli și a tot amînat să hotărască asupra Illyrilor, mai ales că îndată după războiul cu Galli au venit luptele cu Pompeius. De altfel se pare că fusese însărcinat, alături cu supunerea Gallilor, și cu guvernarea Illyricului, negreșit numai a acelei părți din Illyrie care era pe atunci sub stăpînirea Romanilor.“

16. „Augustus a supus complect toate aceste popoare și, în comparație cu lipsa de activitate a lui Antonius, a înșirat cătră senat serviciile făcute, cînd a scăpat Italia de incursiile dese ale unor neamuri grele de dovedit. El a supus într-o singură expediție pe Oxyaei, Pertheenati, Bathiati, Taulanti, Cambaei, Ciuambri, Meromenui și Pyrissaei (Ὀξυαῖοι, Περθενηᾶται, Βαθιᾶται, Ταυλάντιοι, Καμβάοι, Κινάμβροι, Μερομέννοι, Πυρρυσσᾶοι). Cu mai multă greutate au fost supuși și siliți să plătească tributul, pe care refuzase să-l mai plătească, Docleatii, Carnii, Interphrurinii, Naresii, Glintidionii și Tauriscii (Δοκλεᾶται, Κάρνοι, Ἰντερφρουρίνοι, Ναρήσιοι, Γλιντιδίωνες, Ταυρίσκοι). După subjugarea acestora i s-au supus de frică neamurile vecine, anume Hippasini și Bessii (Ἰππασῖνοι, Βεσσοί). Pe alții, care se revoltase, anume pe insularii Melitei și Corcyreni [= Corcyra Nigra, Curzola] (Μελιτηνοί, Κορκυρηνοί), și-a distrus cu desăvîrșire, pentrucă făceau prădăciuni pe mare, și anume pe bărbații în putere și-a ucis, iar restul populației l-a vîndut.

Liburnilor (Λιβυρνοί), pentru că și ei făceau piraterie, li-a luat corăbiile. Dintre Iapodii de dincoace de Alpī Moentinii și Avendeatii (Μοεντινοί, Ἀβενδεᾶται) i s-au supus când s-a apropiat de țara lor, Aurupinii însă (Ἀυρουπῖνοι), cei mai numeroși și mai războinici dintre acești Iapodii, s-au strâns deprin sate într-un oraș, apoi la apropierea lui au fugit în păduri. Caesar a cuprins orașul, dar nu l-a ars, cu nădejdea că barbarii au să i se predea. Și i s-au și predat în adevăr, și li-a restituit orașul să-l locuiască.“

17. „Foarte mult de muncă i-au dat Salassii (Σαλασσοί), Iapodii de dincolo de Alpī, Segestanii (Σεγιστανοί), Dalmatii, Daesitiatii (Δαισιτιᾶται) și Paeonii [= Pannonii], care acești din urmă sînt cei mai îndepărtați dela Salassii. Salassii locuiesc pe cei mai înalți Alpī, prin munți greu de străbătut, cu drumuri strimte și anevoioase. Pentru aceia își păstrase libertatea, ba cereau chiar plată dela cei care treceau pelîngă țara lor. Asupra lor năvăli fără veste Vetus (Οὐέτερ), care ocupă strimtorile pe furiș și-i ținu înpresurați timp de doi ani, pânăce, din nevoea de sare, de care duc mare lipsă, fură siliți să primească garnizoane. Îndată însă ce s-a retras Vetus, Salassii alungară garnizoanele romane, ocupară strimtorile, și oștirea trimeasă de Caesar contra lor nici n-o mai luară în samă, ca pe una ce în adevăr chiar n-avea să facă vreo mare ispravă. Pentru aceia Caesar, fiindcă se aștepta la un război cu Antonius, s-a învoit să-i lese liberi și nepedepsiți pentru cele făcute contra lui Vetus. Salassii primiră această hotărîre cu bănuială, adunară o mare cîtățime de sare și începură să prade prin provincia romană, până ce fustrimes contra lor Messala Corvinus, care-i supuse prin foame. Și așa au fost supuși Salassii.“

18. „Iapodii de dincolo de Alpī, popor puternic și sâlbatec, de două ori au respins pe Romani în timp cam de douăzeci de ani, au atacat Aquileia și au prădat Tergestum, colonie romană. Pecînd înainta Caesar contra lor pe drumul stîncos și aspru, Iapodii îi făceau calea și mai grea tăind copacii. Și cînd Caesar urca, ei tot fugiau în altă pădure și-l atăcau din ascunzătorii. Caesar însă, care presupunea aceasta, trimetea totdeauna pe uniia să se urce pe crestele munților de o parte și de alta a drumului, și aceștia înaintau odată cu dînsul pe de lături, învremece el mergea prin părțile de jos și tăia pădurea. Iapodii se tot repeziau deprin as-

cunzători și răniau pe mulți, dar ei înșiși periau uciși în mai mare număr de Romani care deprin părțile de sus ale munților năvăliau asupra lor. Cîți au rămas din ei au fugit prin desigurile munților și și-au părăsit orașul, numit Terponos (Τέρπωνος). Orașul l-a luat Caesar, dar nu l-a ars, în nădejdea că și Iapodii au să se predee. Și în adevăr s-au predat.“

19. „După aceia a mers asupra altui oraș, Metulos (Μετούλος), capitala Iapodilor, așezată într-un munte foarte păduros, pe două virfuri, între care se găsește o ripă strîmtă. Tineri războinici în număr cam de vreo trei mii, viteji luptători și bine înarmați, respingeau cu ușurință pe Romani care asediau zidurile cetății. Romanii ridicau valuri de pămînt, Metuleni însă li stricau lucrul, năvălind din cetate și zi și noapte, iar pe luptătorii romani îi înproșcau depe ziduri cu mașini, pe care le căpătase din războiul lui D. Brutus contra lui Antonius și a lui Augustus. Iar cînd zidul a început să se strice, Metuleni au făcut altul mai înăuntrul și au trecut depe zidul cel dărîmat pe cel nou. Romanii au dat foc zidului celui vechiu și în jurul celui nou au ridicat două valuri de pămînt, și dela ele până la zidul cetății au pregătit patru punți. Cînd aceste pregătiri au fost gata, Caesar a trimis cîtava oștire spre părțile de din dosul cetății, ca să distragă din partea aceia pe dușman, iar celorlalți le-a dat ordin să sară pe ziduri cu ajutorul punților. El însuș s-a suit într-un turn înalt, ca să privească.“

20. „La încercarea Romanilor de a trece la zid barbarii s-au opus depe creasta zidului și au început alții dintr-înșii să înpungă pe dedesupt în punți cu niște sulici lungi, și mare curaj au prins cînd una din punți a căzut, apoi și alta. Iar cînd a căzut și a treia punte, a cuprins pe Romani mare spaîmă. Nimeni dintre ei nu mai îndrăznia să se suie pe a patra punte, până ce și Caesar a trebuit să sescoboare în grabă din turn și să-i ocărăscă. Dar nici așa nu s-au înduplecat, și atunci Caesar însuș a apucat un scut și s-a răpezit pe punte, avînd pelingă el dintre șefi pe Agrippa și pe Hieron și pe protectorul L. Scaevola. Acești patru numai erau și vreo cîțiva sateliți. Deja Caesar străbătea puntea, cînd ostașii fură cuprinși de rușine și se răpeziră pe punte grămadă. Dar puntea s-a îngreuiat atunci și s-a prăbușit, îngronînd sub dărîmături pe luptători. Uniia au perit. alții au

fost scoși striviți. Caesar a fost rănit la fluierul piciorului drept și la amândouă brațele. S-a suit cu toate acestea răpede pe turn și s-a arătat să-l vadă că-l viu, pentruca să nu se nască vreo turburare crezându-se c-ar fi murit. Și ca dușmanii să nu-și închipuiască că se va retrage, renunțând la întreprindere, a și pus îndată să construiască alte punți, ceea ce a împlut de groază pe Metuli, care au văzut că sînt în luptă cu un om de o hotărîre nestrămutată.“

21. „Și a doua zi au trimis deputați la Caesar și i-au dat cincizeci de ostaticî pe care el i-a ales, s-au învoit apoi să primească garnizoană română și vîrfurile cel mai înalt l-au lăsat pentru dînsa, iar ei s-au mutat pe celălalt. Cînd însă garnizoana, după ce a ocupat locul, l-a cerut să predea armele, ei au refuzat, pe fimeî și pe copii i-au închis într-o clădire destinată dezbaterilor publice, ordonînd garzilor ca la caz de nenorocire să dea foc clădirii, și cu desperare s-au răpezit asupra Romanilor. Fiindcă însă ei atacaui din loc mai de jos pe un dușman așezat mai sus decît dînșii, au fost distruși în masă. Pazitorii au dat atunci foc clădirii. Multe fimeî și-au ucis copiii și apoi s-au ucis și ele, altele cu copiii vii în brațe s-au zvîrlit în foc. Și astfel au perit Metulii, războinicii lor toți în luptă, iar partea cea slabă a populației în foc mai toată. Și li a ars și orașul, așa că nici urmă n-a mai rămas din mare ce fusese odinioară. După ce a cazut Metulos, ceilalți Iapodi înspăimîntați s-au predat lui Caesar. Și atunci pentru prima oară s-au supus Romanilor Iapodii de dincolo de Alpi. Dintre dînșii însă, după retragerea lui Caesar, s-au răzvrătit Posenii (Ποσωνοί), și contra lor fu trimis M. Helvius, care pe șefii răscoalei i-a ucis, iar restul populației l-a vîndut.“

22. „În țara segestică Romanii făcuse mai înainte vreme de două ori incursii, dar nici ostatic nici altceva nu luase de acolo. Pentru aceia și căpătase multă încredere în ei însuși Segestanii. Caesar a plecat contra lor prin țara Paeonilor [=Pannonilor], care și aceștia nu fusese pînă atunci supuși Romanilor. Iar țara Paeonilor e păturoasă și se întinde în lungime dela Iapodi pînă la Dardanii. Și Paeonii aceștia nu locuiau prin orașe, ci prin sate ori pe ogoare, grupați după înrudire. Niscai adunări comune, ori domni de care să asculte cu toții, n-aveau. Oamenii în stare de a purta armele erau pînă la o sută de mii. Dar nici aceștia nu formaui

o oștire comună, din cauza anarhiei. Și cînd înainta Caesar, ei fugiau prin păduri și ucideau pe soldatii răzleți. Caesar, cîta vreme a tras nădejde că au să vie Paeonii la dînsul, nu li-a devastat nici satele nici ogoarele. Dacă a văzut însă că nu-l întîmpină nimeni, a pus să ardă și să distrugă tot timp de opt zile, până ce a ajuns în țara Segestanilor, care și aceștia sînt Paeoni, la riul Sava. La acest riu este și orașul lor, bine întărit, încunjurat de riu și de un șanț foarte mare, din care pricină și Caesar avea mare trebuință de dînsul, ca să-l servească de întrepозit la războiul contra Dacilor și Bastarnilor. Aceștia sînt dincolo de Istru, care pe acolo se numește Danubius, iar Istru puțin mai la vale. Iar Sava se varsă în Istru, și Caesar avea corăbii pe Sava, care trebuiau să-i transporte proviziile la Danubius.“

23. „Și deci pentru această pricină avea nevoie Caesar de Segeste. Cînd s-a apropiat însă, Segestanii au trimis să-l întrebe ce vrea. El a răspuns că vrea să așeze o garnizoană și să ia o sută de ostatici, ca să-i fie orașul întrepозit sigur contra Dacilor. A mai cerut și grîu, cît or putea da. Cei mai mari ai orașului au primit condițiile. Poporul însă, foarte supărat, de ostatici că au fost dați n-a ținut nicio socoteală, căci ostaticii erau doar copii de ai fruntașilor, iar nu de ai lui, garnizoană însă nici să vadă n-a suferit, ci cu furie nebună a închis porțile și s-a urcat pe ziduri. Atunci Caesar a făcut un pod peste riu, a încunjurat orașul cu șanțuri și cu palisade, și apoi a ridicat două valuri de pămînt. Segestanii au făcut întîiul mai multe navaliri, și dacă n-au putut lua întăriturile Romanilor, au început să arunce de sus cu lemne aprinse și cu foc de tot felul. Și în vremea asta li-au venit alți Paeoni în ajutor, dar Caesar li-a eșit înainte și i-a atacat dintr-un ascunziș, și pe unii i-a ucis, iar alții au scăpat cu fuga, și nimea dintre Paeoni n-a mai îndrăznit după acela să li vie în ajutor.“

24. „Segestanii au suportat asediul până la a treizecea zi, cînd li s-a luat cetatea cu asalt. Și atunci de abia au început să se roage de ertare. Caesar, ca recunoaștere a vitejiei pe de o parte, și din milă pe de alta față cu rugămintele lor, nici nu i-a omorît, nici nu i-a alungat. A despărțit numai prin zid o parte din oraș și a pus acolo o garnizoană de 25 de cohorte. Și după ce a îndeplinit acestea, s-a dus la Roma, cu gînd ca în primăvară să se întoarcă în Illyrie,

dar răsfpîndindu-se ves'ea că Segestaniî ar fi distrus garnizoana, s-a întors în pripă chiar în timpul iernei. Vestea s-a dovedit că era mincinoasă, în ce priveşte rezultatul, dar adevărată, în ce priveşte cauza. Militariî fusese într-adevăr în primejdie, căci Segestaniî îi atacase fără veste, şi perise chiar mulţi dintr-însiî, dar a doua zi atacase ei şi dovedise pe Segestani. Caesar decî a plecat de acolo contra Dalmaţilor, alt neam de Illyri, vecin cu Taulantiî.“

25. „Dalmaţiî, din timpul cînd distrusese cele cinci cohorte de sub comanda lui Gabinius şi li luase steagurile, căpătase mare încredere în sine şi nu depusese armele timp de zece ani. Cînd a plecat Caesar contra lor, s-au unit cu toţi pentru o luptă comună. Şi erau, oaste aleasă, mai mult de 12 mii, de comandant aveau pe Versus (Ὀδέρσις). Acesta ocupă Promona (Πρωμόνυς), cetatea Liburnilor, şi o înţări, care cetate de altfel şi dela natură era foarte tare. E un loc muntos, de jur împrejur din toate părţile sînt vîrfuri ascuţite, ca nişte dinţi de herăsaî. Grosul oştirii era în cetate, iar pe culmi aşezase Suaros (Σούαρως Ὀδέρσις) posturi, şi cu toţi priviau de sus asupra Romanilor. Caesar s-a apucat atunci pe faţă să-i încunjure cu un zid pe toţi, iar pe ascuns a trimis pe cei mai îndrăzneţi să caute un drum la cel mai înalt dintre vîrfuri. Aceştia, mergînd ascunşi de pădure, surprind în timpul nopţii santinelele adormite, le ucid şi încă înainte de a se face ziuă dau prin semnale de veste lui Caesar. Atunci acesta cu partea mai mare a oştirii a plecat să atace oraşul, iar la vîrfurile ocupate trimetea ostaşi peste ostaşi, care mergeau apoi contra celorlalte vîrfuri. Frică şi turburare au cuprins deodată pe toţi barbarii, atacaţi astfel din toate părţile; frica cea mai mare o aveau cei depe înălţimi, pentru că nu era pe acolo apă şi se temeau să nu li se taie drumurile. De aceia fugiră cu toţi în Promona.“

26. „Caesar a pus să încunjure cu zid oraşul şi doîă culmi care mai rămăsese în stăpînirea inamicului, 40 de stadii în circuit. În vremea asta Dalmatul Testimos (Τέστιμος) aducea o oştire în ajutorul celor din Promona, dar Caesar i-a eşi înainte şi l-a alungat în munţi şi supt ochii lui a luat Promona încă înainte de a se fi sfîrşit de zidit murul încunjurător. Căci cei dinăuntru au făcut o eşire, iar Romanii i-au pus pe goană, au intrat odată cu dînşii în oraş

și au omorât a treia parte din ei. Cîți au mai rămas au scăpat cu fuga în cetățue. O cohortă romană a fost pusă să păzească la porțile cetății, dar în a patra noapte barbarii au dat navală la porți și cohorta a fugit înspăimîntată. Caesar a respins atacul dușmanilor, care a doua zi s-au și închinat, iar cohorta, care părăsise postul, a pedepsit-o tragînd la sorți pe ai zecelea soldați și ucigîndu-i, mai omorînd și doi centurioni pe deasupra. Celor rămași din acea cohortă a poruncit ca în vara aceia să li dea ca hrană orz în loc de grîu.“

27. „Și așa a fost luată Promona. Iar Testimos, văzînd aceasta, a dat drumul oștirii, să fugă unii într-o parte, alții în alte părți. Pentru aceia Romanii nu i-au putut fugări multă vreme, pentrucă și să se înprăștie în prea multe părți găsea că-i primejdios, și drumurile nu le cunoștea, și urmele fugarilor erau încurcate. Au cuprins însă Synodion (Συνόδιον), un oraș dela poalele codrului, unde atăcase și distrusese odată prin surprindere Dalmații oștirea lui Gabinius, la o vale adîncă și lungă între doi munți. Acolo și lui Caesar voia să-i întindă curse barbarii. Caesar însă a ars Synodion, apoi și de o parte și de alta a trimes sus pe munți oștire, care să înainteze odată cu dînsul, iar el a mers prin mijlocul văii, taind pădurea, cuprinzînd orașele și arzînd tot ce întîlnia în cale. Cînd asedia orașul Setovia (Σετοβία), a căutat să vie în ajutorul orașului o oștire de barbari, căreia însă i-a eșit Caesar înainte și a înpiedecat-o de a intra în oraș. La acea nevoie a fost rănit cu o piatră la genunchi, de care rană a zăcut mai multe zile. Dacă s-a îndreptat, s-a întors la Roma, ca să poarte consulatul împreună cu Volcatius Tullus, și a lăsat pe Statilius Taurus să ducă războiul mai departe.“

28. „La zi întîiu a anului a intrat în consulat Caesar, dar chiar în ziua aceia a încredințat această demnitate lui Autronius Paetus, iar el a și plecat răpede din nou contra Dalmaților. Era atunci încă triumvir, căci mai trebuia încă doi ani până să se sfîrșească a doua perioadă de cinci ani a triumviratului, pe care și-o votase lor însuși triumvirii și poporul o confirmase. Dalmații suferiau deja mult de foame, din cauză că li se interceptase căile de aprovizionare externă, și pentru aceia, cînd a venit de astă dată Caesar, i-au eșit în întîmpinare și s-au predat cu rugămintele de er-

tare, dînd ostatici 700 de copii, pe care-î cerea Caesar, precum și steagurile romane luate dela Gabinius. Aū mai făgăduit că vor plăti și tributul pe care nu-l mai plătiese dela C. Caesar încoace, și de aici înainte aū trăit în supunere. Steagurile Caesar le-a așezat în porticul numit al Octaviei. După învingerea Dalmaților Derbaniî (Δερβανοί) s-aū rugat și ei de ertare, cînd s-a apropiat Caesar de țara lor, au dat ostatici și s-aū obligat să plătească tributul pe care refuzase până atunci să-l plătească. Și tot așa populațiile, de țările cărora se apropia Caesar, aū dat toate ostatici și aū intrat în înțelegere. Pe unde însă Caesar nu s-a putut duce din cauza boalei, nici ostatici n-aū dat și nici în înțelegere n-aū intrat. Se pare însă că și aceștia aū fost supuși mai tîrziu. Și așa a supus Caesar tot pămîntul Illyricului, și cît scuturase jugul Romanilor, și cît nu fusese până atunci supus lor. Senatul i-a decretat triumful illyric, pe care l-a ținut odată cu cele decretate în afacerile cu Antonius “

29. „Dintre popoarele pe care Romanii le socot ca aparținînd Illyricului mai sînt, înaintea Paeonilor [=Pannonilor] Raetii și Noricii, iar după Paeoni [=Pannoni] Mysii, până la pontul Euxin. Pe Raeti și pe Norici cred că i-a supus C. Caesar, pecînd se lupta cu Gallii, ori Augustus în războiul cu Paeonii, căci țara lor e la mijloc între acea a Gallilor și acea a Paeonilor. Despre ceva special întreprins contra Raetilor ori a Noricilor n-am putut afla, de unde cred că aū fost supuși odată cu vecinii lor.“

30. „Pe Mysii M. Lucullus, fratele lui L. Lucullus celui cu războiul contra lui Mithridates, i-a atacat, cînd a pătruns până la Istru, unde sînt șese orașe grecești, Istros, Dionysopolis, Odessos, Mesembria... [Callatis și Apollonia], de unde, din Callatis, a adus la Roma statua cea mare a lui Apollo, dedicată în Palatium. Alt ceva n-am mai aflat că s-ar fi întreprins în timpul republicii contra Mysilor, nici că ar fi fost supuși la tribut, chiar supt Augustus. Aū fost însă supuși de Tiberius, care a domnit la Romani după Augustus. Fă toate evenimentele, cîte s-aū întîmplat din ordinul poporului roman înainte de căderea Egyptului, le-am scris după categorii a parte. Peste cîte lucruri împărații, după căderea acelei provincii, și-aū întarit ori și-aū întins stăpînirea, pe acestea le-am povestit ca proprii fapte ale

împăraților, în urma faptelor comune ale republicii. În acest loc, fiindcă Romanii socot pe Mysii ca făcând parte din Illyric, iar acest capitol se ocupă cu faptele din Illyric, a trebuit să pomenesc, pentruca discuția să fie complectă, că Lucullus supt auspiciile poporului roman a condus o oștire contra Mysilor și că Tiberius ca autocrat a supus acest popor.“

De bellis civilibus IV, 75: ‘Soțiea unui rege thrac se numia Πολεμοκρατία.’ Timpul lui Brutus, ucigașul lui Caesar.

De bellis civilibus IV, 87: „Decidius și Norbanus, pe care-î trimesese Caesar și Antonius cu opt legiuni în Macedonia, au mers din Macedonia prin munții Thraciei o mie și cinci sute de stadii, pânăce, trecînd dincolo de Philippi, au ocupat strîmtorile Corpililor și Sapaeilor (Κορπίλων, Σαπαίων), care erau sub stăpînirea lui Rhascupolis (Ρασκούπολις), și pe unde este drumul obișnuit pentru cei care trec din Asia în Europa. Și acesta a fost primul obstacol pentru oștirea lui Cassius, cînd a trecut dela Abydos la Sestos. Rhascupolis și Rhascos (Ράσκος) erau doi frați din neam de regi thraci și stăpîniau aceiaș țară, dar se deosebiau la gînd în ce privește alianța de război, și anume Rhascos da ajutor partidului lui Antonius, iar Rhascupolis celui al lui Cassius, fiecare cu cîte 3000 de călăreți. Cînd l-au întrebat despre drumuri Cassianii, Rhascupolis li-a spus că drumul mare, care e și cel mai scurt și mai obișnuit, merge pela Ainos și Maroneia prin strîmtorile Sapaeilor, dar e nepracticabil din cauză că-î ocupat de dușman, iar drumul cel mai pe înconjur e de trei ori mai lung și greu.“

De bello mithridatico 6: „Prusias [Prusias II, regele Bithyniei, 192-150 a. Chr.] a cerut și a căpătat dela so-crul său, Thracul Diegylis (Διήγυλις), cinci sute de Thraci, cărora li-a încredințat paza sa, și s-a refugiat cu dinșii în cetățuea dela Nicaea.“

De rebus macedonicis 16: „Perseus a trimes delegați la Geții (Γέται) de dincolo de Istru... și cînd a aflat că-î vin Geții în ajutor în număr de zece mii de călări și zece mii de pedestri, n-a mai ținut socoteală de Eumenes... Dacă au trecut Geții Istrul, trebuia după tocmeală să se plătească lui Cloelios (Κλοίλιος, variantă Κλονδίκης), șefului lor, o mie de stateri de aur, fiecărui călăreț cîte zece stateri de aur, și fiecărui pedestras cîte cinci ceia ce făcea cu totul ceva mai

mult de o sută cincizeci de mii de monezi de aur. Perseus însă le aducea câteva chlamide și brațetele de aur și ca, prezente pentru șefi, iar stateri zece mii. Când s-a apropiat, a trimis să cheme pe Cloelios. Acesta a întrebat pe trimesi dacă aduc bani cu dinșii, și aflând că nu i-au adus, li-a ordonat să se întoarcă înapoi la Perseus. Perseus când a auzit, fiindcă dumnezeu îl persecuta, a început să acuze cătră prietenii pe Geți de perfidie, pentru că și-ar fi schimbat adevărul hotărîrea. Apoi s-a prefăcut că se teme să primească douăzeci de mii dintr-înșii în castre. De abia, zicea, dac-ar putea primi zece mii, căci numai așa ar putea să-î țină în frâu, în caz când s-ar apuca de dezordine. După ce a spus acestea cătră prieteni, a vrut să facă cu Geții altă combinație, anume a cerut dela dinșii numai jumătate din oștire, făgăduindu-li că are să li dea bani pe care i-ar avea gata. Până într-atîta era de neconsecvent: îi era acum de bani, pecind nu cu mult înainte voise să fie aruncați bani în mare. Cloelios iar, când a văzut pe trimesii lui Perseus viind, i-a întrebat cu glas tare dacă au adus aurul și voind ei să spună nu știu ce, li-a poruncit să spună întîiu de aur. Indată ce a aflat că n-au bani la dinșii, nici n-a vrut să-i mai asculte, ci și-a dus oștirea înapoi.“

De bellis civilibus II, 110: „Caesar plănuia o expediție mare contra Geților și Parților, și anume voia să meargă întîiu contra Geților, un neam de oameni aspru și războinic din vecinătatea statului roman.“

De bellis civilibus III, 25: „S-a răspîndit deodată vestea că Geții, cum au aflat de moartea lui Caesar, au năvălit în Macedonia. Antonius a cerut atunci dela senat oștirea, ca sa-i pedepsească, căci, spunea el, oștirea a fost strînsă de Caesar mai întîiu cu privire la Geți și apoi cu privire la Parți. Senatul, căruia vestea aceea era suspectă, a trimis exploratori să cerceteze... Exploratorii la întoarcere au spus că Geți n-au văzut în Macedonia, dar că este teamă că, dacă s-ar retrage cumva oștirea romană din acea provincie, să nu năvălească într-adevăr Geții într-însa (Ori că va fi fost așa cu adevărat, ori că-i va fi învățat Antonius să spună astfel).“

§ 45. Strabon, ed. Firmin Didot, Paris, 1853-1877, prin C. Müller.

VII, 5, 1: „A mai rămas partea Europei tărîmură de

golful adriatic și se sfîrșește la gura sacră a Istrului [canalul Sfîntul George]. În această parte se găsesc Grecia, popoarele macedonene și epirote, și neamurile care locuiesc mai sus de acestea pînă la Istru și pînă la marea de de o parte și de alta, pînă la marea adecă adriatică și pontică, neamuri care spre marea adriatică sînt cele illyre, iar spre marea pontică pînă la Propontis și Hellespont sînt cele thrace și cîteva scythice și celtice (κελτικὰ) amestecate cu ele. Inceputul trebuie să-l fac dela Istru, și anume dela acele locuri care sînt mai în apropiere de regiunile descrise pînă acum, care sînt adecă vecine cu Italia, cu Alpii, cu Germanii, cu Daci și cu Geții. Aceste locuri și ele se pot despărți în două. Se poate spune anume că munții Illyriei, Paeoniei și Thraciei merg paralel cu Istrul, astfel că fac o linie care se întinde dela marea adriatică pînă la marea pontului; dela linia aceasta spre miază noapte se găsesc regiunile dintre Istru și munți, iar dela linia aceasta spre miază zi se găsesc Grecia și regiunile barbare dintre Grecia și munți. Munții dinspre Pont sînt Haemus, cei mai mari și mai înalți depe aceste locuri, depe care spune Polybios că s-ar videa amîndouă mările. Dar nu-i adevărat ce spune el, căci dinspre marea adriatică sînt și mare întindere de loc și multe lucruri care împiedică vederea. Spre marea adriatică se găsește aproape toată Ardia, iar la mijloc se află Paeonia, care și ea toată-i înaltă. De o parte și de alta a Paeoniei, dinspre Thracia se găsesc munții Rhodope, cei mai înalți după Haemus, iar dinspre miază noapte ținuturile Illyriei, și anume țara Autariatilor (Αὐταριᾶται) și acea a Dardanilor (Θαρδανικῆ). Să vorbim deci întîiu despre acele regiuni illyrice care se mărginesc cu Istrul și cu Alpii și se găsesc între Italia și Germania, începînd dela lacul din țara Vindelicilor (Οὐινδολικοί), Raetilor (Ραιτοί) și Toeniilor (Τοινοί). “

VII, 5,2: „O parte din această regiune a fost pustiit-o Daci, după ce a învins pe Boi și pe Taurisci (Βόιοι, Ταυρίσκοι), neamuri celte de sub regele Critasiros. Daci spunea că țara acela e a lor, macarcă o disparte fluviul Parisos (Πάρισος = Παθισσος, Tisa), care curge din munți și se varsă în Istru în țara Gallilor numiți Scordisci (Σκορδίσκοι), unde aceștia au trăit amestecați cu neamuri illyre și cu neamuri thrace. Pe Scordisci i-au stîrnit Daci, care cu Illyrii însă

și cu Thracii au fost adeseori și în alianță de războiu. Restul regiunii îl posed Pannonii (Παννόνιοι) până la Segestica (Σεγεστική, Sissek) și Istru spre miazănoapte și spre răsărit. Spre celelalte direcții Pannonii se întind mai mult. Segestica este un oraș al Pannonilor așezat la confluența mai multor râuri, toate navigabile, și formează o fortăreață bine situată pentru un războiu contra Dacilor, așezată la poalele Alpilor, care se întind până la Iapodi (Ἰάποδες), un neam amestecat de Celti și de Illyri. De aici și curg fluviile, care aduc la Segestica printre alte mărfuri și pe acele din Italia. Căci dela Aquileia, dacă treci peste munții Odra (Ὀδρα, Birnbaumerwald), sînt trei sute cincizeci de stadii, unia spun cinci sute, până la Nauportos (Ναύπορτος, Ober-Lai-bach), oraș al Tauriscilor, până la care pot merge și trăsurile. Odra este partea cea mai puțin înaltă a Alpilor, care se întind dela Raetia până la Iapodi, de unde iarăș se înalță munții în țara Iapodilor și poartă numele de Albia (Ἀλβις, Kapella). Alt drum peste Odra este dela Tergeste (Τεργέστις, Trieste) la balta numită Lugeon (Λούγεον, Zirknitzsee). Aproape de Naupactos este riul Corcoras (Κορκόρας Gurk), pe care se îmbarcă mărfurile, și care se varsă în Sava (Σάβος). Sava se varsă în Drava (Δραβος), iar Drava în Noaros (Νόαρος, probabil Muhr) la Segestica. De aici Noaros, mai primind în sine și riul Colapis (Κόλαπις, Kulpa), care curge prin țara Iapodilor din muntele Albios (Ἀλβιος), se varsă în Danuvius în țara Scordiscilor. Plutirea pe aceste râuri se face mai mult spre miazănoapte. Drumul dela Tergeste până la Danuvius este cam de vreo mie și două sute de stadii. În apropiere de Segestica sînt castelul Siscia (Σισκία) și Sirmion (Σίρμιον), care sînt așezate pe drumul care duce în Italia.“

VII, 5, 3: „Neamurile Pannonilor sînt Breucii (Βρεῦχοι) și Andizetii (Ἀνδιζήτιοι) și Ditionii (Διτίωνες) și Pirustii (Πιρυσταί) și Mazaeii (Μαζαίοι) și Daesitiatii (Δαισιτιῆται), al căror șef este Baton (Βάτων), și altele mai puțin însemnate și mai mici. Aceste neamuri se întind până la Dalmatia și cam până la țara Ardiaeilor (Ἀρδιαῖοι), spre miazăzi. Toată regiunea muntoasă, cîtă se întinde dela fundul sinului adriatic până la sinul rizonic (ῥιζονικός κόλπος, actualul golf dela Risan) și pînă la țara Ardiaeilor, [constitue acea parte maritimă a Illyriei] care este așezată între marea și între țara

Pannonilor. De aici trebuie să facem începutul descrierii noastre, după ce vom aminti mai întâi cîteva din cele spuse mai sus. Am spus anume în descrierea Italiei că cei din tîiul de pe partea maritimă a Illyriei, și care sînt în imediată vecinătate cu Italia și cu Carnii, sînt Istrii, pentru acela au și impins principii noștri de astăzi granița Italiei pînă la orașul istriian Pola (Πόλα). Această graniță este depărtată cam de vreo opt sute de stadii dela partea internă a sinului adriatic. Cam tot atîtea stadii sînt dela promontoriul de dinaintea orașului Polae (Πόλαι) pînă la Ancona, avînd cineva la dreapta țara Venetilor (Εννετική). Toată pluitura dealungul coastelor Istriei este de o mie trei sute de stadii.“

VII, 5, 4: „Îndată după acela vine navigația dealungul coastelor Iapodiei, care e de o mie de stadii. Căci Iapodii sînt așezați pe muntele Albios (Ἀλβιος, Kapella), care e cel mai din urmă dintre munții Alpi și e foarte înalt. Iapodii se întind de o parte pînă la Pannoni și la Istru, iar de alta pînă la marea adriatică, sînt oameni războinici, dar au fost domoliți de Augustus cu totul. Orașele lor sînt Metulon (Μέτουλον, Möttling?), Arupini (Ἀρουπῖνοι, Vitalj lîngă Otočac, sud-est de Zengg, C. I. L. III pag. 384 și 1641), Monetion (Μονήτιον), Vendon (Ὠδέων, Trkvinie la est de Zengg, C. I. L. III pag. 384 și 1641). Pămîntul e steril, oamenii se hrănesc mai mult cu alac și cu mei. Chipul de a se înarma este cel celt. Se tatuează ca și Illyrii și Thracii. După Iapodi vine navigația dealungul coastelor Liburniei, care e mai mare decît cea precedentă cu cinci sute de stadii. Pe coasta Liburniei se varsă un rîu, pe care se transportă mărfurile pînă la Dalmați, și este un oraș liburnic, Scardon (Σκάρων, Scardona).“

VII, 5, 5: „Dealungul coastelor despre care am vorbit sînt insulele Apsyrtides (Ἀψυρτίδες, Cherso și Ossero), unde se zice că ar fi ucis Medeia pe frate-so Apsyrtos, care o urmăria, apoi Cyriktice (Κυρικτική, Veglia) la coasta Iapodilor, apoi Libyrnides cam vreo patruzeci la număr (Λιβυρνίδες), apoi alte insule, dintre care mai cunoscute sînt Issa (Ἰσσα, Lissa), Tragurion (Τραγούριον, insula Bua lîngă Traù), colonie a Isseilor (Ἰσσεῖς), Pharos (Φάρος, Lesina), care alta dată se numea Paros (Πάρος), colonie a Parienilor, de unde era de loc Demetrios Pharios. Vine apoi coasta Dalmaților și portul

lor Salon (Σάλων, Salona). Neamul acesta este dintre acele care au purtat îndelungate războaie cu Romaniî. Aveau așezări importante până la cincizeci, dintre care și citeva orașe, anume Salon (Σάλων, Salona) și Priamon (Πριάμων = Πρωμα A. 12, Tephu lângă Drniș, la est de Scardona, la muntele Promina, C. I. L. III pag. 1620), Ninia (Νινία, Knin lângă riul Kerka?), Sinotion (Σινώτιον, Sinj nord-est de Spalato?) nou și vechiu, pe care pe toate le-a ars Augustus. Mai este Andetrion (Ἀνδοτριον, Muć la nord de Spalato, C. I. L. III pag. 361), loc întărit, și Dalmion (Δάλμιον = Delminion Pt. II, 17, ^{III}, Jupaniaț sud-vestul Bosniei. C. I. L. III pag. 2328 ¹⁶⁰, Jelić 201), odată un mare oraș, dela care și-a tras poporul numele, pe care însă l-a redus la mici proporții Nasica (consul a. Chr. 155), iar teritoriul i l-a făcut pășune pentru oi, din cauza lăcomiei oamenilor. Au aceasta particular Dalmatiî, că la fiecare opt ani fac o nouă distribuție a pământurilor. În ce privește faptul că nu se servesc de monedă, aceasta este ceva particular al lor față de celelalte neamuri de pe coasta Illyriei, dar se găsește la o mulțime de barbari alții. Adrion (Ἀδριον, mai degrabă Ardion, vezi S. VII, 5, ¹ = Munții Dinara. Nu Monte Negro, cum afirmă C. Müller sînt niște munți care taie Dalmatia pela mijloc, într-o parte despre mare și una despre uscat. Vine apoi fluviul Naron (Νάρων, Narenta), lângă care sînt Daorizii (Δαοριζοι) și Ardiaei (Ἀρδιαιοι) și Pleraeii (Πληραιοι). Lângă Pleraei se găsește insula Corcyra Neagră (Μέλινα Κόρκορα, Curzola, Karkar), cu un oraș fundat de Cnidieni. Lângă Ardiaei este insula Pharos (Lesina), altă dată Paros numită, căci a fost colonizată de Parieni.“

VII, 5, ⁶: „Pe Ardiaei cei mai tîrziu i-au numit Vardaei (Ὀαρδαιοι), și Romanii i-au împins dela mare spre partea dinuntru a țării, pentru că infestau marea cu pirateriea, și i-au silit să lucreze pămîntul. Țara însă e aspră și sterilă și nu-i bună pentru agricultură, astfel că poporul acesta a decăzut complet și aproape a dispărut. Acelaș lucru s-a întîmplat și cu alte neamuri din părțile acestea, căci popoare care altă dată aveau cea mai mare putere au fost slăbite cu totul ori chiar au încetat de a mai exista, dintre Galli anume Boii și Scordisci, dintre Illyrii Autariatii (Ἀυταριάται) și Ardiaei și Dardanii, dintre Thracii Triballiî, mai întîiu din cauza luptelor dintre dînsii. apoi din cauză că au

VII, 5, 7: „După coasta Ardiaeilor și a Pleraeilor este sinul Rhizaeilor și orașul Rhizon (Ῥίζων, Risano) și alte orașele și riul Drilon (Δρίλων, Drin), care este navigabil spre răsărit până în Dardania, care se mărginește cu neamurile macedonene și cu cele paeonice spre miazăzi, după cum și Autariatii și Dasaretii (Δασαρήτιοι) prin unele locuri se învecinesc între dinși, iar prin altele se învecinesc cu Ț Dardani. La Dardani aparțin și Galabrii (Γαλαβριοι), care au un oraș vechiu, și Thunatii (Θουνάται), care spre răsărit se mărginesc cu neamul thrac Maedi (Μαῖδοι). Dardanii duc viață sălbatică tare, așa că sapă bordeie sub băligare și acolo își fac locuința. Cu toate acestea au cultivat muzica și au totdeauna lăutari și cîntă din flaute și din instrumente cu coarde. Dardanii însă aparțin la locuitorii dintrul continentului și pentru aceia avem să pomenim de dinșii și mai târziu “

VII, 5, 8: „După sinul rizonic este orașul Lissos (Λίσσος, Alessio, Lîeș) și Acrolissos (Ἀκρόλισσος) și Epidamnos (Ἐπίδαμνος), colonie a Coreyreilor, care acum se numește Dyrrhachion, la fel cu chersonesul pe care este așezat (Durazzo, Durresi), apoi vin riurile Apsos (Ἀψος, Semenî-Davol-Uzumi) și Aaos (Ἄωος, Voîusa, Vovusa), la care se află orașul Apollonia [Pollina la nord de Avlona lângă Fieri C.I.L. III pag. 117], cu foarte bune legi, colonie a Corinthienilor și Coreyreilor, depărtată dela rîu de zece stadii, iar de la mare de șizeci. Rîul Aaos Hecataeos îl numește Aias, și spune că din acelaș loc, ori mai bine din acelaș infundătura, pelingă Lacmos (Λάκμος, Zygos), Inachos (Ἰναχος) curge spre miazăzi la Argos, iar Aias spre apus și spre marea adriatică. În țara Apolloniatilor este o stîncă, numită Nymphaeon, din care iese foc. Sub dînsa sînt izvoare de apă caldă și de șmoală. Probabil pămîntul e plin acolo de șmoală și arde. Pe o înălțime din apropiere este și o carieră de unde se scoate șmoală, și șmoala cîtă se scoate se face la loc cu vremea, pentru că pămîntul care se aruncă în gropile săpate se preface în șmoală, după cum spune Poseidonios. Acelaș autor spune că pămîntul bituminos, cu care se îngroapă vile și care se exploatează la Seleucia din Pieria, este bun contra păduchilor viței de vie. Dacă se amestecă cu untdelemn pămîntul acela și se acopere vița cu dînsul, ucide păduchii mai înainte de a se urca la vîlăsarale rădăcinii. Mai spune

Poseidonios că un astfel de pământ s-a găsit și la Rhodos, pecind era el acolo prytan, dar că-i trebuie mai mult untdelemn. După Apollonia vin Bylliae (Βυλλιακή, Gradișta lângă Avlona C. I. L. III pag. 116) și Oricon (Ὀρικόν, în fundul golfului de Avlona, Heuzey, Mission de Macédoine, 403) și portul acestuia Panormos (Πανόρμος) și munții Cerauni (Κεραύνια), care formează începutul guriî sinului ionic și a celui adriatic.“

VII, 5, 9: „Gura este comună pentru amîndouă, decse-birea este numai că numele de sin ionic aparține la prima parte a mării acesteia, iar acel de sin adriatic aparține la partea mai dinăuntru până la înfundătură, iar astăzi toată marea aceasta se numește adriatică. Theopompos spune că primul din aceste două nume provine dela un om care ar fi stăpînit peste aceste locuri, de neam din Issa, iar acel de Adria provine dela riul cu acelaș nume [actualul Tartaro între Po și Adige]. Dela Liburni până la munții Cerauni sînt ceva mai mult de două miî de stadii. Theopompos spune că toată plutirea dela înfundătură începînd ar fi de șese zile, și că pe jos toată lungimea coastei illyrice s-ar face în treizeci de zile. Eu cred că exagerează. Căci mai spune el și alte lucruri de necrezut, ca de pildă că mările comunică printr-o spărtură între dinsele, pentrucă se găsesc oale din Chios și din Thasos în riul Naron, ori că este un munte depe care se pot videa amîndouă mările, ori că din insulele liburnice ̊ fiecare are până la cinci sute de stadii de circuit și că Istrul se varsă prin una din guri în marea adriatică. De aceste știiri false de origine populară are și Eratosthenes vreo cîteva, după cum arată Polybios, cînd vorbește despre Eratosthenes și despre alți scriitori.“

VII, 5, 10: „De altfel pe tot parcursul coastei illyrice se găsesc porturi multe și bune, atît pe termul continental cît și în insulele din apropiere, contrariu de ce se întîmplă pe coasta Italiei din față, unde este lipsă de porturi. Sorite însă și fructifere sînt amîndouă coastele acestea. Bogate în maslini și în vii. Afară numai că pe ici pe colea terenul este aspru tare. Și cu toate acestea, așa fertilă cum este, coasta Illyriei a fost neglijată înainte vreme, poate și din cauză că nu i se cunoșteau calitățile, dar mai ales din cauza salbătăciei locuitorilor și a deprinderilor lor hoșești. Partea țării de dincolo de coastă este toată muntoasă și friguroasă.

și ninge mult întrînsa, mai ales cea despre miazănoapte, astfel că viile sînt rari și prin locurile mai înalte și prin cele mai joase. Acestea sînt podișurile Pannonilor, care spre miazăzi ajung pînă la Dalmați și la Ardiaei, spre nord se sfîrșesc la Istru, iar spre răsărit ating țara Scordiscilor și celor dela munții Macedoniei și Thraciei.“

VII, 5, ¹¹: „Autariatii au fost cel mai mare și mai puternic popor illyr, care într-o vreme a fost fără întrerupere în războiu cu Ardiaeii din cauza sării. Sarea aceasta se coagula din apa care curgea în timpul verii supt o crăpătură de stîncă dela confiniile celor două popoare. Luau anume apa și o lăsau cinci zile pînă ce se depunea sarea. Invoiala era ca ambele popoare să se servească de izvorul de sare alternativ, dar nu se țineau de invoială și se băteau între ele. Autariatii au supus odată pe Triballii, a căror țară se întindea dela Agrianii pînă la Istru cale de cincisprezece zile, și au domnit și peste ceilalți Thraci și peste Illyrii, dar și puterea lor a fost sfărîmată mai întîiu de Scordisci și apoi de Romani. Iar Scordiscii, după ce fusese mari și tari multă vreme, au fost și ei răpuși de Romani.“

VII, 5, ¹²: „Scordiscii locuiau la Istru și erau despărțiți în două, în Scordiscii mari așa numiți și Scordiscii mici. Cei dintîiu erau așezați între două riuri care se varsă în Dunăre, între Noaros care curge pelîngă Segestica și între Margos (uniia îi zic Bargos) [Μάργος, Βόργος, Morava]. Cei de al doilea erau așezați dincolo de Margos și se învecinau cu Triballii și cu Mysii. Mai aveau Scordiscii și cîteva insule, și atît de mult crescuse în putere, încît înaintase pînă la munții Illyriei, Paeoniei și Thraciei. Stăpîneau apoi cele mai multe insule din Istru și aveau și orașe, Heorta (Έόρτα, Heortberg) și Capedunon (Καπέδουνον, Kappberg). După țara Scordiscilor este la Istru acea a Triballilor și a Mysilor, de care am pomenit mai sus, și mlăștinile așa numitei Scythia mică, care este dincoace de Istru. Și despre Scythii din Scythia mică am mai pomenit [VII, 4, ⁵]. Aceștia și Crobyzii (Κρόβυζοι) și așa numiții Troglodyti (Τρωγλοδυται) locuiesc dincolo de teritoriile depe lîngă Callatis (Κάλλατις, Mangalia), Tomeus (Τομεύς, Constanța) și Istru. Vin apoi neamurile care locuiesc la Haemus și sub poalele lui pînă la Pont, anume Corallii (Κόραλλοι) și Bessii (Βέσσοι) și o parte din Maedi (Μαίδοι) și din Dantheletii (Δανθηλητών), neamuri

foarte prădalnice. Bessilor în special, care ocupă cea mai mare parte a muntelui Haemus, până și hoții le zic că-s hoți. Bessiî trăesc în colibe, duc viață aspră tare și se mărginesc cu muntele Rhodope, cu Paeoniî, iar dintre Illyri cu Autariatii și cu Dardanî. Intre Autariatii și Dardanî și între Ardiaei sînt Dasaretiî (*Δασαρήτιοι*) și † Brygianii (*Βρυγιαννοί*) și alte neamuri puțin însemnate, pe care le-au distrus Scordiscii, așa că li-au pustiit țara, de s-a prefăcut într-un codru de nestrăbătut de mai multe zile de drum mărime.“

VII, 6, 1: „A rămas coasta Pontului dintre Istru și munții de de o parte și de alta a Paeoniei, coastă care se întinde dela gura sacră a Istrului până la regiunea muntoasă a Haemului și până la gura mării dela Byzantion. Dupăcum, cînd am descris coasta Illyriei, am mers până la munții Ceraunii, care cad în afară de partea muntoasă a Illyriei, dar formează un termin potrivit, și am delimitat și neamurile dinuntru continentului dinspre partea aceasta, socotind că descrierea lor va prezenta un interes mai mare și față cu cele spuse acum și față cu cele ce se vor spune mai la vale; tot așa și aici coasta mării, macarcă trece peste linia muntoasă, se va sfîrși la gura mării, care formează un termin potrivit și față cu cele ce acum se spun și față cu cele ce se vor spune mai încolo. Acum, dacă ai la dreapta coasta continentului, la cinci sute de stadii dela gura sacră a Istrului se află orașelul Istros (*Ἰστρος*, Caranasuf), colonie a Milesienilor; apoi Tomis (*Τόμις*, Constanța), alt orașel la două sute cincizeci de stadii; apoi orașul Callatis (*Κάλλατις*, Mangalia), la două sute optzeci de stadii, colonie a Heraclaeților; apoi Apollonia (*Ἀπολλωνία*, Sozopolis, Sisebolu) la o mie trei sute de stadii, colonie a Milesienilor, zidită mai mult pe o insulă mică, avînd un templu al lui Apollo, de unde M. Lucullus a luat statua colosală a zeului, opera lui Calamis, și a pus o în Capitoliu. În spațiul dela mijloc dintre Callatis și Apollonia este Bizone (*Βιζώνη*), din care o mare parte s-a scufundat prin cutremure de pămînt, și Cruni (*Κρουνοί*) și Odessos (*Ὀδησσός*, Varna), colonie a Milesienilor, și Naulochos (*Ναυλοχος*), orașel al Mesembrianilor. Apoi vine muntele Haemos, care ajunge până la marea de dincoace [marea neagră], apoi Mesembria (*Μεσημβρία*, Misivri), colonie a Megareilor, care se numia întîiu Menebria (*Μενεβρία*), adică orașul lui Mena, pentrucă pe cel care a zidit-o îl chema

Mena, iar bria (βρία) înseamnă în limba Thracilor oraș, așa după cum și orașul lui Selys (Σήλυσ) s-a numit Selybria (Σηλυβρία, Silivri), iar Aenos (Αἴνος) s-a numit altă dată Poltyobria (Πολτυοβρία). Apoi vine Anchiale (Ἀγχιάλη, Aholu), orașel al Apolloniaților, și însăș Apollonia. Tot pe această coastă este și promontoriul Tirizis (Τίριζις, Kali Akra?), loc tare, unde-și avea Lysimachos tezaurul. Dela Apollonia până la insulele Cyanee (Κυάνεαι) sînt iarăș vreo mie cinci sute de stadii, iar la mijloc este Thynias (Θυνιάς), teritoriu al Apolloniaților, și Phinopolis (Φινόπολις) și Andriace (Ἀνδριάκη), situate lângă Salmydessus (Σαλμυδεσσός). Acesta e un term pustiș și petros, fără porturi, care se lățește mult spre miazănoapte, lung cam de șapte sute de stadii până la Cyanee, și cei care sînt aruncați la dînsul sînt prădați de Asti (Ἄσται), un neam thrac care locuiește în regiunea ce dominează acest term. Iar Cyanee sînt două insule mici dela gura Pontului, dintre care una este lângă termul Europei, iar cealaltă lângă termul Asiei, despărțite printr-un pasaj cam de douăzeci de stadii. Tot cu atîtea stadii sînt depărtate, una de templul Byzantinilor și cealaltă de templul Chalcedonilor. Acolo-i partea cea mai strîmtă a gurii Pontului Euxin, căci dacă mergi zece stadii mai departe, este un promontoriu care face ca strîmtoarea să fie numai de cinci stadii, de acolo înainte strîmtoarea se lărgeste tot mai tare și începe să formeze Propontida.“

VII, 6, 2: „Dela promontoriul care face strîmtoarea de cinci stadii până la portul numit *supt smochin* sînt treizeci și cinci de stadii, iar de aici până la cornul Byzantinilor cinci. Cornul acesta este un golf, care merge pelingă zidul Byzanțului spre apus cam vreo șezeci de stadii și samănă cu cornul unui cerb, căci se desface într-o mulțime de golfuri altele, ca în niște ramuri, în care intră pelamida și se prinde cu mare lesnicie, și pentrucă-i multă, și pentrucă o împinge puterea curentului, iar golfurile sînt strîmte, așa că se poate prinde și cu mîna... Și așa am ajuns până la Byzantion, pentrucă acest oraș celebru, și care e cel mai apropiat de gura Pontului, ni procura un termin mai cunoscut pentru descrierea coastei mării pe care am început-o dela Istru. Mai sus de Byzantion locuiește neamul Astilor, la care se găsește orașul Calybe (Καλύβη), unde Philippos al lui Amyntas a așezat pe cei mai răi oameni.“

VII, 7, ₁: „Acestea sînt, deci, neamurile dela Istru și dela munții Illyriei și Thraciei, demne de mențiune, ale căror granițe se pot hotărî, și care ocupă toată coasta Adriaticei, începînd dela infundătura acesteia, și coasta de a stînga, cum se zice, a Pontului, dela fluviul Istru pînă la Byzantion. Aû mai rămas părțile dela sud ale regiunii muntoase pomenite și țările care cad imediat sub dinsele, adică Hellas și regiunea barbară dela Hellas în sus pînă la munți. Hecataeos Milesianul spune despre Peloponnesos că înainte de Greci l-au locuit barbarii. Dar poate chiar toată Grecia a fost locuită de barbari în vremurile de demult, dacă te gîndești la cele ce se povestesc. Căci Pelops și-a adus din Phrygia poporul în țara numită dela dînsul Peloponnesos, Danaos și-a adus poporul din Aegyptos, iar Dryopii și Cauconii și Pelasgii și Lelegii (Δρύορες, Καύκωνες, Πελασγοί, Λέλεγες) și alții de acest fel posedau teritorii și de o parte și de alta a istmului. În special Attica au avut-o Thracii cu Eumolpos, la Daulis în Phocis a stăpînit Tereus, la Cadmeia au stăpînit Phoenicienii cu Cadmos, iar Boeotia au locuit-o Aonii și Temmicii și Hyantii (Ἄονες, Τέμμικες, Ὑάντες), cum zice Pindar: «era o vreme cînd oamenilor din Boeotia li ziceau porci.» Și dintre aceste nume unele se cunosc bine că-s barbare, precum Cecrops și Codros și Aeclos și Cothos și Drymas și Crinacos. Thracii pe de altă parte și Illyrii și Epiroții și pînă astăzi sînt în coastele Greciei. Și acest lucru avea loc altă dată mai mult încă decît astăzi, deoarece chiar din numita fără contestare astăzi Hellas multă parte o ocupă barbarii, anume Thracii ocupă Macedonia și cîteva părți din Thessalia, iar părțile de sus ale Acarnaniei și ale Aetoliei le ocupă Thesprotii și Cassopaeii și Amphilochii și Molottii și Athamani (Θεσπρωτοί, Κασσωπαῖοι, Ἀμφιλοχοί, Μολοττοί, Ἀθαμᾶνες), neamuri epirote.“

VII, 7, ₂: „Despre Pelasgi am vorbit aiurea. Despre Lelegi unii spun că ar fi aceiași cu Cari (Κᾶρες), alții spun că ar fi trăit numai împreună cu Cari și ar fi fost numai tovarășii de război ai acestora. Pentru aceia în teritoriul Milesienilor unele localități se numesc așezări ale Lelegilor, și în multe locuri din Caria se arată morminte de ale Lelegilor și întărituri pustii numite Lelegia. Și Ionia care se cheamă astăzi, toată, era locuită odată de Cari și de Lelegi. Ionii i-au alungat și au ocupat ei țara. Și în timpu-

“

rile încă de mai înainte acei care au luat Troia au alun-
gat pe Lelegii din locurile depe lângă Ida, dela Pedasos și
dela râul Satniois. Cum că erau barbari Lelegii, se probează
prin însuș faptul că trăiau în tovărășie cu Cari. Iar cum
că rătăceau din loc în loc, ori cu Cari împreună ori și fără
dînșii, și aceasta încă din vechi timpuri, arată Statele (πολι-
τεῖαι) lui Aristotel, căci în Acarnania, spune Aristotel, o
parte din țară o au Cureții (Κουρηταί), iar o alta, cea despre
apus, au avut-o întâiu Lelegii și apoi Teleboii (Τηλεβοοί); în
Aetolia pe actualii Locri îi numește Lelegii și spune că Le-
legii au stăpinit odată și Boeotia. Acelaș lucru-l spune des-
pre țara Opunțiilor și Megareilor, iar în Leucas zice că a
fost un autochthon Lelex, care a avut un nepot de fiică
Teleboas, și că Teleboas a avut douăzeci și doi de băieți,
numiți și ei Teleboi, dintre care câțiva au locuit în Leucas.
Mai cu seamă însă ar trebui să creadă cineva lui Hesiodos,
care spune despre dînșii astfel: «Sigur Locros a domnit
peste neamurile Lelegilor, pe care odinioară Jupiter, fiul lui
Cronos, cel care știe sfaturi nemuritoare, i-a cules din pă-
mînt în mare număr și i-a dat lui Deucalion.» Căci prin
originea [dela λέγω culeg] cuvîntului se face aluzie, mi se
pare, la aceea că Lelegii au fost dela capul locului adunați
și amestecați din mai multe neamuri, din care pricină vor
fi și dispăruți. Acelaș lucru l-ar putea spune cineva și des-
pre Cauconii, care astăzi nu mai există, macarcă altă dată
se găsea așezați într-o mulțime de locuri.“

VII, 7, 3: „Mai înainte vreme, macarcă neamurile erau
mici și multe și fără celebritate, cu toate acestea, din cauză
că erau bogate în oameni și se guvernau fiecare de cîteun
rege, nu era greu să li fixeze cineva granițele. Astăzi însă,
cînd cea mai mare parte din țară a ajuns pustie, și cînd
așezările, dar mai ales orașele, au fost distruse, chiar dacă
ar putea cineva să fixeze graniți, n-ar aduce vreun folos
cu aceasta, din cauză că neamurile înseș nu mai au nicio
importanță, ba chiar nici ființă. Distrugerea, care a început
de mult, nici până astăzi n-a încetat în multe locuri, unde
oamenii își părăsesc vetrele, iar prin casele lor campează
Romani, pe care și i-au făcut stăpîni. Iar Polybios spune
că Paulus, după ce a doborît pe Macedonenii și pe Perseus,
a distrus șeptezeci de orașe ale Epiroților, dintre care cele
mai multe erau ale Molottilor, și a făcut robii o sută cincî-

zeci de mii de oameni [Vezî A. 9]. Cu toate acestea vom încerca, întrucît se potrivește cu această scriere și pe cît ni este cu putință, să înșirăm diferitele popoare unul cîte unul, începînd dela coasta sinului ionic, și anume de acolo unde se sfîrșește navigația din sinul adriatic.“

VII, 7, 4: „Prima parte depe această coastă este cea depe lîngă Epidamnos și Apollonia. Iar dela Apollonia spre răsărit la Macedonia este calea Egnatia (Ἐγνατία), măsurată după numărul miilor de pași și însemnată cu pîetre miliare pînă la Cypsela (Κύψελα, Ipsala) și la riul Hebru (Ἑβρος, Marîța); este lungă această cale de cinci sute treizeci și cinci de mii de pași. Dacă socotești, cum fac cei mai mulți, miea de pași ca opt stadii, apoi ar fi patru mii două sute optzeci de stadii; dacă socotești însă, ca Polybios, la miea de pași opt stadii și doi plethri, adică și o treime din stadiu, apoi mai trebuesc adăogiți o sută șeptezeci și opt de stadii, a treia parte din numărul miilor de pași. Și acei care pleacă din Apollonia, și acei care pleacă din Epidamnos, ajung după o egală distanță la acelaș punct din această cale. Calea întreagă se chîmă Egnatia, prima ei parte însă se numește drumul la Candavia (Κανδαυία, Babagora, Heuzey, Mission de Macédoine, 346), un munte din Illyria, și duce prin orașele Lychnidos (Λυχνιδός, Ochrida) și Pylon (Πύλων), care oraș din urmă este pe această cale locul care desparte Illyria de Macedonia. De acolo merge calea pelîngă muntele Barnus (Βαρνοῦς) prin Heracleia (Ἡρακλεία, Bitolia), prin teritoriul Lynceștilor (Λυγκησταί), Eordilor (Ἐόρδοι), la Edessa (Ἐδεσσα, Vodena) și Pella (Πέλλα, lîngă Ianița-Ienige), pînă la Thessaloniceia (Θεσσαλονίκη). Pînă aici sînt, zice Polybios, două sute șelzece și șapte de mii de pași. Acei care fac acest drum plecînd din locurile dela Epidamnos și dela Apollonia aū la dreapta popoarele epirotice, udate de marea sicelică [marea ionică] pînă la sinul ambracic [golful dela Arta], iar la stînga munții Illyrilor, despre care am vorbit, și popoarele care locuiesc lîngă acești munți pînă la Macedonia și Paeonia. Pămîntul care se întinde dela golful ambracic spre răsărit, în fața Peloponesului, este al Helladei și dă la marea egee (αἰγαῖον πέλαγος), lăsînd întreg Peloponesul la dreapta. Dela capătul muntilor Macedoniei și Paeoniei pînă la fluviul Strymon (Στρυμὼν, Struma) locuiesc Macedonenii (Μακεδόνες) și Paeonii și unele din neamurile muntene

thrace, iar regiunea de dincolo de Strymon până la gura Pontului și până la Haemos este toată a Thracilor, afară de coasta mării. Coasta este locuită de Greci, care sînt așezați, uniia la Propontis, alții la Hellespontos și la golful negru (Μέλας Κόλπος, golful de Saros), iar alții la marea egee. Marea egee spală două coaste ale Helladei, una care privește spre răsărit și se întinde dela Sunion (Σούνιον, capul Colonnaes) spre miazănoapte până la golful thermeu (Θερμαῖος, golful dela Salonic) și Thessaloniceia, cel mai înfloritor oraș al Macedoniei în momentul de față, iar alta, cea macedonică, care privește spre sud, începînd dela Thessaloniceia până la Strymon. Uniia socotesc la Macedonia și regiunea dela Strymon până la Nestos (Νέστος, Mesta), pentru că Philippos și-a dat multă osteneală cu dînsa, ca să și-o facă țară a sa, și și-a creat venituri foarte mari din mine și din alte avantaje ale locurilor. Dela Sunion până la Peloponnesos este marea myrtoă (μυρτώον), și cea cretică (κρητικόν, marea Candiei), și cea lybică (λυβικόν, marea albă), cu golfurile lor, până la marea siceică (σικελικόν, marea ionică). Aceasta umple golfurile ambracic, corintic și criseu (κρυσαιών, golful de Salona, o subdivizie a golfului corintic).⁴

VII, 7, 5: „Theopompos spune că neamurile Epiroților sînt în număr de cincisprezece. Dintre acestea cele mai renumite sînt acel al Chaonilor (Χάονες) și al Molottilor (Μολοττοί) din cauză că au avut sub stăpînirea lor tot Epirul întîiu Chaonii și apoi Molottii. Acești din urmă au ajuns la mare putere și din cauza vitei din care se trăgeau regii lor (căci erau Aeacizi), precum și din cauză că pe teritoriul lor se află oracolul dela Dodona (Δωδώνη), vechi și celebru. Chaonii și Thesprotii (Θεσπρωτοί) și după dinșii îndată Cassopaei (Κασσωπαῖοι), care și aceștia sînt Thesproti, locuesc țărmul mării dela munții ceraunii până la golful ambracic, avînd țară bogată. Plutirea, dacă pleacă cineva dela Chaoni spre soare răsare și spre golful ambracic și cel corintic, avînd la dreapta marea ausonică (αὐσονιον πέλαγος, marea ionică), iar la stînga Epirul, este de o mie trei sute de stadii, dela munții ceraunici până la gura golfului ambracic. Pe această distanță de loc este Panormos (Πάνορμος), port mare, în mijlocul munților ceraunici, și după aceștia Onchesmos (Ὀγχησμος), alt port, în fața căruia se găsește extremitatea de vest a Coreyrei și portul Cassiope (Κασσιόπη, Cassopo în insula

Corfu), dela care până la Brentesion (Βρεντέσιον, Brindisi) sînt o mie șapte sute de stadii. Tot atîtea stadii sînt până la Tarent dela alt promontoriu mai la sud de Cassiope numit Phalacron (Φαλακρόν, probabil Cap Drasti în Corfu). După Onchesmos vin Poseidion (Ποσειδίων), și Buthroton (Βουθρότον, Vuțindro) la gura portului numit Pelodes (Πηλώδης, gloduros), oraș cu coloniști romani și așezat într-un loc care are forma unei peninsule, și Sybota (Σύβοτα, Sivota). Sybota sînt niște insule mici, puțin depărtate de Epir, situate în fața promontoriului răsăritean al Corcyrei Leucimma (Λευκίμμη). Pe acest parcurs mai sînt și alte insule mici, dar nu merită să fie menționate. Vin apoi capul Cheimerion (Χειμέριον) și portul Glycys (Γλυκύς), în care se varsă riul Acheron (Ἀχέρων, probabil Mayropotamos, care se varsă mai jos de Parga și lîngă care, la puțină distanță de term, se găsește actualul sat Glyky), care izvorește din lacul Acherusia (Ἀχερουσία) și primește în el mai multe alte riuri, astfel că îndulcește apa golfului. În apropiere curge riul Thyamis (Θύαμις, Calamas?). Mai sus de acest golf este orașul Thesprotilor Cichyros, care mai întîiu se numia Ephyra (Ἐφύρα, iar mai sus de golful dela Buthroton este orașul Phoenice (Φοινίκη, Finiki). Aproape de Cichyros este orașelul Cassopaeilor Buchetion (Βουχέτιον), așezat puțin deasupra mării, și Elatria (Ἐλάτρια), Pandosia (Πανδοσία) și Batiae (Βατιαί), așezate înuntrul continentului. Țara Cassopaeilor se întinde până la acest golf [dela Glycys]. După portul Glycys sînt îndată două alte porturi, unul mai în apropiere și mai mic, Comaros (Κόμαρος, Comaro), care formează un istmu de șelzece de stadii lîngă golful ambracic și lîngă Nicopolis, orașul zidit de aesar Augustus, iar altul ceva mai departe, mai mare și mai bun, aproape de gura golfului, departe cam douăsprezece stadii de Nicopolis (Νικόπολις, lîngă Preveza).“

VII, 7, 6: „Îndată apoi vine gura golfului ambracic. Gura golfului acestuia este puțin mai mare de patru stadii, iar circuitul lui este aproximativ de trei sute de stadii și este plin de porturi bune. Cum întri în el, în regiunea din dreapta locuiesc Grecii Acarnani (Ἀκαρνανες), și aici este, aproape de gura golfului, templul lui Apollo Actios (Ἀκτιος Ἀπέλλων), anume o colină, pe care se află templul, și la poalele colinei o cîmpie, pe care se găsesc o pădurice consacrată zeului și santiere navale. unde Caesar a dedicat o flo-

tilă de zece vase, luate pradă de război, cuprinzînd cîteun vas, dela unul cu un rînd de vîsle pînă la unul cu zece rînduri de vîsle. Se zice însă că aū ars și șoproanele, unde se păstraū vasele, și vasele. La stînga sînt Nicopolis și Epiroții Cassopaei pînă la înfundătura dela Ambracia (Ἀμβρακία, Arta). Aceasta e așezată puțin mai sus de înfundătură și a fost zidită de Gorgos, fiul lui Kypselos. Pelîngă dînsa curge riul Aratthos (Ἀρατθός, Arta), pe care se poate pluti pînă la dînsa dela mare pe distanță de cîteva stadii, și care izvoarește din muntele Tymphe (Τύμφη) în regiunea Paroraea (Παρωραία). Inflorise și mai înainte foarte mult acest oraș (dela dînsul doar își trage și golful numele), dar mai ales l-a împodobit Pyrrhos, care-și avea într-însul reședința. Mai tîrziu însă Macedonenii și Romanii l-aū păgubit mult, și pe dînsul ea și pe celelalte orașe, prin războaiele cele neîncetate, pentru că nu eraū ascultătoare, așa că Augustus, văzînd cum se stîng cu totul aceste orașe, le-a unit pe toate la un loc în unul singur, în numitul de cătră dînsul Nicopolis, așezat la golf, și pe care l-a numit astfel dela victoria pe care a raportat-o pe mare la gura golfului asupra lui Antonius și a regine Egiptenilor Cleopatra, care și ea fusese de față la luptă. Astăzi Nicopolis înflorește și pe fiecare zi crește. Are pămînt mult și podoaba prăzii de război, apoi în suburbii posedă un teren consacrat, diu care o parte cuprinde păduricea sacră, unde se găsesc gimnasiul și stadiul, destinate pentru luptele de întrecere ce aū loc la fiecare cinci ani, iar altă parte cuprinde colina sacră a lui Apollo, care domină păduricea. Acele lupte de întrecere olimpice, Actia numite, au fost constituite în onoarea lui Apollo Actius, iar grija de ele o aū Lacedemonii. Așezările cîte sînt pelîngă oraș aparțin la Nicopolis. Și mai înainte vreme se țineaū în onoarea lui Apollo aceste lupte de întrecere, Actia, la care se dădeaū coroane învingătorilor, decătră locuitorii din localitățile învecinate, astăzi însă l-a mărit reputația Caesar.⁴

VII, 7, 7: „După Ambracia este Argos Amphilochie (Ἄργος τὸ ἀμφιλοχικόν), oraș zidit de Alcmaeon și de fiii lui. Ephoros în adevăr spune că Alcmaeon după expediția Epiigonilor contra Thebei a fost invitat de Diomedes, cu care împreună a mers în Aetolia și aū cucerit această țară și Acarnania, și că atunci cînd l-a chemat Agamemnon să meargă în războiul troian Diomedes s-a dus Alcmaeon însă

a rămas în Acarnania și a zidit Argos, pe care l-a numit amphiloichic după numele frate-so, iar riul care curge pe acolo în golf l-a numit Inachos după numele râului care curge prin Argeia. Thucydides spune însă că Amphilochos însuș, după ce s-a întors dela Troia, nemulțămît cu înprejurările dela Argos, s-a dus în Acarnania, și moștenind dela frate-so domnia a fundat orașul care-l poartă numele.“

VII, 7, 8: „Epiroți sînt și Amphilochiî precum și popoarele situate mai sus de dînsii, care se învecinează cu munții Illyriei și aū țară aspră, anume Molottii (Μολοττοι) și Athamanii (Ἀθαμαντες) și Aethiciî (Ἀιθικες) și Tymphaeiî (Τυμφαίοι) și Orestii și Paroraeiî (Ὀρέσται, Παροραίοι) și Atintaniî (Ἀτιντανες), dintre care uniî sînt în apropiere de Macedonenî, iar alții sînt așezați spre sinul ionic. Se spune că Orestia (Ὀρεστιάζ) a stăpînit-o odată Orestes, cînd a fugit pentru că omorise pe maică-sa, și că țara a trecut apoi la urmașii lui așa numită după dînsul. Se mai spune că a fundat și un oraș, care se numea Argos Orestic (Ἀργος Ὀρεστικόν). Cu aceste popoare epirote s-aū amestecat acele neamuri illyrice, care locuesc teritoriile dinspre partea de miazăzi a regiunii muntoase și teritoriile de deasupra sinului ionic, căci în sus de Epidamnos și de Apollonia până la munții ceraunii locuesc Byllionii (Βυλλίωνες) și Taulantiî (Ταυλάντιοι) și Parthiniî (Παρθίνιοι) și Brygiî (Βρύγιοι). Pe acolo pe aproape sînt și minele de argint dela Damastion (Δαμάστιον), pelîngă care și-aū așezat stăpînirea Dyestii (Δυέσται) și Encheleiî (Ἐγγελαί), ț pe care-l chiamă și Sesarethî (Σεσαρήθιοι). La aceștia se adaug Lyncestii (Λυνκησταί) și țara Deuriopos (Δευριόπος) și Pelagonia cu cele trei orașe ale sale (ἡ τριπολιτις Πελαγονία) și Eordiî (Ἑορδοί) și Elimeia (Ἐλιμεία) și Eratyra (Ερατυρα). Aceste popoare înainte vreme aveau fiecare regiî lor, dintre care acei care domniau peste Enchelei erau descendenți din Cadmus și Harmonia, și se arată în țara Encheleilor diferite monumente privitoare la cele povestite despre dînsii. Encheleiî deci n-aveau regi indigeni. Lyncestii pe de altă parte aū avut rege pe Arrabaeos (Ἀρραβαίος), care-și trăgea neamul din Bacchiadi. Nepoata de fiică a acestuia a fost Eurydice, mama lui Philippos al lui Amyntas, iar ț Sirrha (Σίρρα) a fost fata lui. Apoi dintre Epiroți Molottii aū fost domniți de Pyrrhos, fiul lui Neoptolemos al lui Achilleus, și de descendenții lui, care erau Thessalieni. Celelalte po-

poare aveaŭ domni indigeni, și dupăce aŭ avut supremația cînd unul cînd altul din ele, aŭ căzut toate sub stăpînirea Macedonenilor, afară de cîteva din susul sinului ionic. Ba chîiar Lyncestis și Pelagonia și Orestias și Elimeia le numiaŭ Macedonia de sus, iar cei de mai tîrziu le numiaŭ Macedonia liberă. Unia chîiar toată țara pînă la Corcyra o numesc Macedonia, pentru motivul că samănă popoarele și la chipul cum își tae părul, și la limbă, și la chlamydă, și la altele de acest fel. Cîteva din ele vorbesc însă două limbi. Cînd s-a desființat puterea macedoneană, aceste popoare aŭ căzut sub Romani, și prin țara lor merge calea Egnatia dela Epidamnos și dela Apollonia, pe care cale, în regiunea munților Candavia, sînt bălțile depe lîngă Lychnidos (Λυχνίδες, Ochrida), care procură pește sărat din belșug. Rîurile curg, unele în sinul ionic, altele spre părțile de miazăzi. Ele sînt Inachos și Aratthos și Acheloos (Ἀχελωός, Aspropotamos) și Evenos (Ἐηνός, Fidari), care altă dată se numia Lycormas (Λυκορμας), dintre care Aratthos se varsă în sinul ambracic, Inachos se varsă în Acheloos, iar Acheloos însuș și Evenos în mare, dupăce aŭ străbătut, unul Acarnania, iar celalalt Aetolia. Iar Erigon (Ἐρίγων, Cerna, Carasu), dupăce a primit multe rîuri din munții Illyriei și din țara Lyncestilor, Brygilor, Deuriopilor (Δευριόπων) și Pelagonilor, se varsă în Axios (Ἀξιός, Vardar).“

VII, 7, 9: „Altă dată erau și orașe pela popoarele acestea. Pelagonia era numită «cu trei orașe» (τριπολίτις), și unul din aceste orașe era Azoros (Ἀζωρός). Pe Erigon se aflaŭ toate orașele Deuriopilor, printre care erau Bryanion (Βρυάνιον) și Alalcomenae (Ἀλαλκομεναί) și Stymbara (Στύμβαρα). Cydriae (Κυδριαί, Codras pe Vovusa?) era un oraș al Brygilor, și Aeginion (Ἀγίνιον, Stagus) era un oraș al Tymphaeilor, vecin cu Aethicia (Ἀιθικία) și cu Tricca (Τρίκκη, Triccala?). În apropiere de Macedonia și de Thessalia, pela muntele Poeon (Ποίον) și la Pindos sînt Aethicii (Ἀιθικες) și izvoarele Peneiului (Πηνειός, Salamvria), asupra cărora se dispută Tymphaei și Thessalienii de sub Pindos. Mai este apoi orașul Oxyneia (Ὀξύνηια) la rîul Ion (Ἴων, Crațova, rîu care se varsă în Salamvria), depărtare de o sută douăzeci de stadii dela orașul Pelagoniei Azoros, în apropiere de Alalcomenae și de Aeginion și de Europos (Ευρωπος) și de vărsarea rîului Ion în Peneios. Pe atunci, deci, cum am spus, Epirul tot, macarcă țară aspră

și plină de munți, precum Tomaros (Τόμαρος) și Polyanos (Πολύανος) și alții mulți, și tot așa și Illyria, erau înfloritoare. Astăzi cele mai multe localități sînt pustii, iar cîte sînt locuite sînt numai niște sate și niște ruine. Și ca celelalte a încetat aproape de a mai exista și oracolul dela Dodona.“

VII 7, ₁₀: „Acest oracol, cum spune Ephoros, este o instituție a Pelasgilor. Iar Pelasgiî din cîți au stăpînit în Grecia sînt cei mai vechi. Și poetul [Homer Il. XVI, 233 zice astfel: «Jupiter, rege al Dodoneî, pelasgicule, iar Hesiod [fragment 134]: «Se ducea la Dodona și la stejar, locuința Pelasgilor.» Despre Pelasgiî din teritoriile tyrrhenice am vorbit. Despre locuitorii depe lîngă templul dela Dodona cum că ar fi fost barbari ne face să înțelegem Homer din chipul lor de a trăi, pentrucă spune [Il. XVI, 235] că nu se spălau pe picioare și că se culcau pe pămîntul gol. Cum trebuie zis, Helli (Ἑλλοί), cum face Pindar, ori Selli (Σελλοί), cum se crede că stă la Homer [Il. XVI, 234: ἀμφὶ δὲ Σελλοισι ναίουσ' ὑποφρηται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι], nu se poate afirma cu siguranță, din cauză că scrierea e îndoioasă. Philochoros spune că locul depe lîngă Dodona, ca și Euboea, s-a numit Hellopia (Ἑλλοπία), pentrucă Hesiod zice așa [fragm. 54]:

Este o țară Hellopia, bogată în ogoare și în pășuni, acolo la capătul ei este zidită Dodona.» Apollodoros zice că se crede că s-ar fi numit țara așa dela bălțile (ἐλαίαι) depe lîngă templu, și susține că Homer nu numește Helli, ci Selli, pe locuitorii depe lîngă templu, pentrucă și pe un rîu îl numește Selleis, cînd zice [Il. II, 659, XV, 531]: «de departe, din Ephyra, dela rîul Selleis. † [Dar după Deme-trios Scepsios n-ar fi vorba aici despre] Ephyra din țara Thesprotilor, ci de acea din Eleia, căci în Eleia este rîul Selleis, iar la Thesproti și la Molotti nu este niciun rîu cu asemenea nume. Cele ce se povestesc despre stejar și despre porumbi, și altele de acest fel, cum se povestesc și despre Delphi, unele aparțin mai mult la poezie, altele se potrive-sc însă și cu descrierea de față.“

VII, 7, ₁₁: „Dodona, deci, din vechime aparținea la Thesproti, și tot așa și muntele Tomaros ori Tmaros (căci se zice în ambele feliiuri), sub care se află templul, pentru aceia și tragicii și Pindar numesc Dodona Thesprotis. Mai tîrziu însă a fost sub stăpînirea Molottilor. Să nu că dela

muntele Tomaros interpreții lui Jupiter, cum li zice poetul, despre care tot el spune că umblau cu picioarele nespălate și dormiau pe pământul gol, au fost numiți tomuri (τομοῦροι), și în Odysseia astfel scriu uniia acele ce spune Amphinomos, când sfătuește pe pețitori să nu atace pe Telemachos mai înainte de a fi întrebat pe Jupiter [Od. XVI, 403]: «Dacă vor aproba tomuriile marelui Jupiter, eu însumi îl voi uide și voi îndemna să fie omorîți și ceilalți toți. Dacă se va opune însă cumva zeul, vă îndemn să stați liniștiți. Și este mai bine, spun ei, să se scrie τομοῦροι decât θεμιστες, căci nicăiri la Homer nu se găsește themistes cu înțelesul de oracol, ci numai cu acela de sfat, hotărîre politică, leguire, iar Tomuri trebuie să fie o prescurtare lin + tomaruri, adică păzitorii tomarului (τομαρῶν λαῖες). Și așa cei mai noi zic tomuri. La Homer este mai simplu însă să primim pe themistes, întrebuințat în mod impropriu, așa după cum și bulae poate să însemneze ordinele și hotărîrile oraculelor și ale legilor, ca de pildă [Od. XIV, 328] «ca s-audă sfatul (βουλήν) lui Jupiter din stejarul cu înalte ramuri.»“

VII, 7, 12: „La început acei care profetizau erau bărbați, după cum dă a înțelege și poetul, căci vorbește de interpreți (ἰποφῆται), prin care trebuie să se înțeleagă și profeții (προφηται). Mai târziu au fost numite trei babe, când alături cu Jupiter a fost instalată ca zeiță a templului și Dione. Suidas însă pentru plăcerea Thessalienilor dă crezare la niște povestiri fabuloase, după care templul acesta ar fi fost strămutat din Pelasgia cea de lângă Scotussa (Scotussa aparține la Pelasgiotis a Thessaliei), când împreună cu oracolul s-ar fi dus și fimeile mai toate, din care s-ar fi trăgînd profetesele de astăzi; pentru acela s-ar fi chemînd și Jupiter pelasgicul.“

VII, Fragmente, 4: „Paeonia este la răsărit de aceste popoare [despre care s-a vorbit la VII, 7, 8] și la apus de munții Thraciei. Spre miazănoapte este așezată mai sus de Macedonia, avînd prin orașele Gortynion și Stobi eșirea spre + [strîmtoarea] prin care curgînd riul Axios face grea intrarea din Paeonia în Macedonia, așa dupăcum Peneios curgînd prin Tempe întărește Macedonia din partea despre Grecia. Se mărginește dinspre miazăzi cu Autariatii și Dardanii și Ardiaiei. Paeonia se întinde până la Strymon.“

VII, Fragmente, 6: „Orestis e țară întinsă și are un munte mare care se întinde până la Corax din Aetolia și până la Parnassus. Locuiesc pelîngă acest munte Orestii însiș și Tymphaeii și Grecii din afara istmului depe lîngă Parnassos și Oeta și Pindos. Cu un nume comun muntele acesta se chiamă Boion (Βοιον), dar părțile lui poartă numiri diferite. Spun ca depe cele mai înalte vîrfuri ale lui s-ar fi văzînd și marea egee și sinurile ambracic și ionic, dar cred că se exagerează. Înalt de ajuns este și muntele Pteleon delîngă sinul ambracic, care de o parte se întinde până la marea dela Corcyra iar de altă parte până la cea dela Leucas.“

VII, Fragmente, 9: „Aū mai rămas din Europa Macedonia și părțile Thraciei delîngă Macedonia până la Byzantion, apoi Grecia și insulele delîngă dînsa. Negreșit, și Macedonia e tot Grece, dar luîndu-ne după firea locurilor și după configurația lor am socotit că trebuie s-o separăm de cealaltă Grece și s-o alipim de vecina ei Thracie până la gura Euxinului și a Propontidei.“

VII, Fragmente, 10: „Macedonia se mărginește la apus cu coasta mării adriatice; la răsărit cu linia meridiană care e paralelă cu acea coastă și care merge prin gurile rîului Hebru și prin orașul Cypsela (Κύψελα, Ipsala); la miazănoapte printr-o închîpuită linie dreaptă, care trece prin munții Bertiscos (Βερτισκος, greșit în loc de Βέβιος? Ptolemaeus III, 13, 19 pune Bertiscos mai jos de Amphipolis și Heraclea Sintica, la actualul munte Beşik [Beşik?], nord-estul peninsulei chalcidice), Scardus (Σκάρδος, Șar), Orbelos (Ὀρβηλος, Perim Dag), Rhodope (Ροδόπη, Despoto) și Haemus, care munți, începînd dela marea adriatică, ajung în linie dreaptă până la Euxin, formînd o peninsulă mare spre miazăzi, care cuprinde Thracia și Macedonia și Epirul și Achaia; la miazăzi prin calea Egnatia, care merge dela orașul Dyrrhachion spre răsărit până la Thessaloniceia. Și este forma aceasta a Macedoniei foarte asemănătoare cu un paralelogram.“

VII, Fragmente, 11: „Macedonia de astăzi se numea odată Emathia (Ἐμαθία), numele actual și l-a luat dela unul din vechii domnitori, Macedon. Era și un oraș Emathia lîngă mare. Țara aceasta o ocupaū neamuri epirote și illyre, dar mai ales Bottiaei (Βοττιαῖοι) și Thraci. Bottiaei, după cum se spune își trăgeaū neamul din Crata, de unde

venise sub conducerea unui Boton. Dintre Thraci Pierii (Πίερεις) locuiau Pieria (Πιερία) și teritoriul depe lângă Olympos, Paeonii pelîngă riul Axios teritoriul așa numit din cauza aceasta Amphaxitis, iar Edoni (Ἐδωνοί) și Bisaltii (Βισάλται) restul țării până la Strymon. Dintre acești din urmă Bisaltii se numiau numai așa Bisalti, Edoni însă unii se chemau Mygdoni (Μυγδονες), alții Edoni, iar alții Sithoni (Σιθῶνες). Peste toate aceste popoare au stăpînit așa numiții Argeadi (Ἀργεῖδαι) și Chalcidii din Euboea (Χαλκιδεῖς). Chalcidii anume din Euboea au venit în țara Sithonilor și au fundat acolo până la treizeci de orașe, din care au fost însă alungați mai târziu și s-au întrolocat cei mai mulți numai în unul din ele, în Olynthos. Chalcidii aceștia se numiau Chalcidii din Thracia.“

VII, Fragmente, 12: „Față de Thessalia și de Macedonia granița Macedoniei de jos și dinspre mare o formează Peneios, iar granița Macedoniei de sus o formează Haliacmon (Ἀλῑακμων, Vistrița-Inge-Carasu). Acelaș Haliacmon și Erigon și Axios și alte râuri dispart Macedonia de Epiroti și de Paeoni.“

VII, Fragmente, 25: „Acolo este și muntele Bermion (Βέρμιον), pe care-l stăpîniau înainte vreme Brigii, neam thrac, dintre care unii au trecut în Asia și și-au schimbat numele în Phrygi.“

VII, Fragmente, 26: „Orașul Beroia (Βέρροια, Verria) este la poalele muntelui Bermion.“

VII, Fragmente, 36: „Dela Peneios până la Pydna sînt o sută douăzeci de stadii. Pe coasta mării dela gura rîului Strymon sînt orașele Datenilor (Δατηνῶν.) Neapolis (Cavala, C. Müller la Scylax 67) și Daton (Δάτον, Eski-Cavala, C. Müller la Scylax 67), care are cîmpii fertile și un lac și râuri și șantiere navale și bogate mine de aur, de unde în loc de proverbul ghemuri de bunătați (ἀγαθῶν ἀγαθίδες) se mai zice și dat de bunătați (δάτον ἀγαθῶν). În regiunea de dincolo de Strymon, în locurile depe lângă mare și depe lângă Daton locuiesc Odomantii (Ὀδομαντεῖς) și Edonii și Bisaltii, și acei autohtoni precum și acei veniți din Macedonia și cărora li-a fost rege Rhesus. Iar mai sus de Amphipolis [20 stadii dela gura Strumei, S. VII, Fragmente, 35] locuiesc Bisaltii până la orașul Heracleia [aproape de gura rîului Strymon, în locul Machyros, B. III]

13, ³⁰], avînd o vale fertilă, prin care curge Strymon, ce izvorește din țara Agrianilor dela Rhodope, vecină cu Parorbelia Macedoniei, care această din urmă, așezată în interiorul continentului, are în valea ce începe dela Eidomene (Εἰδομένη, Gradisca) orașele Callipolis [Strumița?], Orthopolis, Philippopolis [Petrovič?], Garescus (Γαρσηκός, Melnic?). În țara Bisaltilor, cum mergi în susul râului Strymon, este satul Berge (Βέργη), cam două sute de stadii distanță dela Amphipolis. Iar dacă mergi dela Heracleia spre miazănoapte și spre strîmtoarea prin care trece Strymon, avînd riul la dreapta, spre stînga este Paeonia și teritoriul depe lîngă orașul Doberus (Δόβηρος), † iar la dreapta munții Rhodope și Haemus. De ceia parte a râului Strymon și chiar lîngă el se află Scotussa (Σκοτούσσα). Iar lîngă lacul Bolbe (Βόλβη, Beşik [Bečik?]) este Arethusa (Ἀρέθουσα), și ca locuitori depe lîngă lac mai ales Mygdonii se numesc. Nu numai Axios curge din țara Paeonilor, ci și Strymon. Strymon anume izvorește dela Agrianii, curge prin țara Maedilor (Μαῖδες) și Sintilor (Σιντοί) și se varsă în mare între teritoriul Bisaltilor și acel al Odomantilor.“

VII, Fragmente, 38: „Pe Paeoni unia-i consideră ca coloni ai Phrygienilor, alții din contra ca colonizatori ai acestora. Spun că Paeonia s-a întins până la Pelagonia și la Pieria, că Pelagonia se numia odată Orestia, că cu drept cuvînt Asteropaeos, unul din șefii de loc din Paeonia care s-au luptat la Troia, se numește fiul lui Pelagon, și că Paeonii se numiau Pelagoni (Πελαγόνες).“

VII, Fragmente, 41: „Se pare că Paeonii și altă dată, ca și astăzi, au ocupat o mare parte a Macedoniei, așa că și Perinthos l-au asediat și au avut sub stăpînirea lor Crestonia (Κρηστωνία) și toată Mygdonis și țara Agrianilor până la Pangaeos (Παγγαῖος, Bunar). Mai sus de coasta mării dela golful strymonic, care coastă se întinde dela Galepsos până la Nestos, se găsește orașul Philippi și teritoriul lui. Philippi se numia mai înainte Crenides (Κρηνίδες) și era o localitate mică, a crescut după învingerea lui Brutus și a lui Cassius.“

VII, Fragmente, 43: „În fața acestui term sînt două insule, Lemnos și Thasos. † Dincolo de canalul mării dela Thasos este Abdera (Ἀβδηρα, Balastra). Abdera au locuit-o Thracii Bistonii (Βίστονες), peste care domnia Diomedes. Nes-

tus nu păstrează totdeauna acelaș albie, ci de multe ori inundează țara. Apoi vine orașul Dicaea, așezat pe golf, și portul lui. Mai sus de aceste orașe este balta Bistonis [Buru Göl], avînd cam două sute de stadii de circuit... Dincolo de balta dela mijloc sînt Xantheia (Ξανθεία), Maroneia (Μαρώνεια, Maronia) și Ismaros (Ἰσμάρος, Ismara), orașe ale Ciconilor. Ismaros se numește astăzi Ismara (Ἰσμάρα), e lângă Maroneia, și în apropiere se varsă în mare balta Ismaris. Mai sus de aceste orașe locuiesc Sapaeii (Σαπαῖοι).“

VII, Fragmente, 45: „Sintii (Συντοί), neam thrac, locuiau în insula Lemnos.“

VII, Fragmente, 47: „Toată Thracia se compune din douăzeci și două de popoare, și, macarcă-i foarte zdruncinată, tot poate pune pe picior de război până la cincisprezece mii de călăreți, iar pedestrași chiar două sute de mii. Dincolo de Maroneia este orașul Orthagoria (Ὀρθαγορία) și teritoriul dela Serrion (Σέρριον), loc greu pentru navigatori, apoi orașelul Samothracilor Tempyra (Τέμπυρα) și alt orașel Characoma (Χαρακώμα), în fața căruia se găsește insula Samothrace și nu departe de aceasta Imbros, iar la o depărtare mai mult de două ori mai mare Thasos. Dela Characoma mai încolo este Doriscos (Δορίσκος), unde a numărat Xerxes mulțimea oștirii sale. Apoi vine Hebros (Ἑβρος, Marița), pe care se plutește în sus până la Kypsela (Κύψελα, Ipsala) spațiu de o sută douăzeci de stadii. Aici este granița Macedoniei pe care au luat-o Romanii dela Perseus și dela falsul Philippos. Paulus însă, după ce a învins pe Perseus, a alipit la Macedonia și neamurile epirote și a divizat țara în patru părți, pe una a atribuit-o la Amphipolis, pe alta la Thessaloniceia, pe alta la Pella, și pe alta la Pelagoni. La Hebros locuiesc Corpilii (Κορπίλοι) și puțin mai sus Brenii (Βρέναι), iar cei mai din urmă Bessii (Βέσσοι), și se poate pluti în sus până la acești din urmă. Toate neamurile acestea sînt pradalnice, dar mai ales Bessii, care sînt vecini cu Odrysi (Ὀδρύσαι) și cu Sapaeii (Σαπαῖοι). Capitala Țastilor (Ῥασταί) este Bizye (Βιζύη, Viza). Unii numesc Odrysi pe toți cîli locuiesc coasta mării dela Hebros și Cypsela până la Odessos. Peste Odrysi au domnit Amadocos (Ἀμαδοκος) și Cersobleptes (Κερσοβλέπτης) și Berisades (Βηρισάδης) și Seuthes (Σεϋθης) și Cotys (Κότυς).“

VII, Fragmente, 49: „Insula Samothrace o locuiau frații

Iasion (Ἰάσιον) și Dardanos (Δάρδανος). După ce a fost trăsnetit Iasion pentru păcatul comis contra zeiței Ceres, Dardanos a plecat din Samothrace și s-a dus să locuiască la poalele muntelui Ida, a zidit orașul Dardania și a învățat pe Troiani misterele din Samothrace. Samothrace mai înainte vreme se numea Samos (Σάμος).⁴

IV, 6, 8: „Vindelicii și Noricii ocupă teritoriul dela poalele Alpilor din cea parte a Italiei, în mare parte împreună cu Breunii (Βρεῦνοι) și Genaunii (Γεναῖνοι), care aparțin deja la Illyrii.”

VII, 3, 1: „Partea de miazăzi a Germaniei de dincolo de Elba aparține încă o bucată Germaniei și este locuită de Soevi (Σόηβοι), apoi îndată vine țara Getilor (Γέται), dintr-unii îngustă, întinzându-se prin partea sa despre miazăzi dealungul Istrului, iar prin partea despre miazănoapte dealungul poalelor codrului hercynian (Ἑρκύνιος δρυμός), ocupând și ea o parte a munților. Apoi se lățește spre miazănoapte până la Tyregeti (Τυρεῖται). Marginile nu le putem cerceta preciz. Din cauză că nu se cunosc locurile acestea s-a dat crezare celor care povestesc basmele despre munții Rhipaei (Ῥίπαια ὄρη) și despre Hyperborei, și lui Pytheas la Marsilia, care a inventat poveștile despre țara dela ocean, servindu-se ca probă de cunoștință asupra cerului și asupra mathematicilor. Pe acești scriitori îi lăsăm la o parte. Tot așa și cele ce cântă Sophocles despre Oreithyia, când zice că a fost răpită de Boreas și a fost dusă dincolo de mare tocmai la capatul pământului, la izvoarele nopții, unde stă deschis cerul, la grădina veche a lui Phoebus, n-au nicio valoare pentru cele de față, ci trebuiesc lăsate la o parte, după cum face și Socrates în Phaedros. Ce am aflat însă și în istoria veche și în cea mai recentă, aceasta să spunem.”

VII, 3, 2: „Grecii consideraū pe Geți ca Thraci. Locuiau de ambele părți ale Istrului și ei și Mysii (Μυσοί), care și aceștia tot Thraci sînt și se numesc astăzi Moesi (Μοισοί). Dela aceștia au plecat și Mysii care trăesc astăzi în țara dintre Lydia, Phrygia și Troia. De altfel și Phrygii (Φρύγες) sînt Brigi (Βρίγες), neam thrac, după cum sînt Thraci și Mygdonii (Μυγδόνες) și Bebrycii (Βέβρυκες) și Maedobithynii (Μαιδοβιθυνοί) și Bithynii (Βιθυνοί) și Thynii (Θύναι), și, cred, Mariandynii (Μαριανδυνοί). Toți aceștia au părăsit Europa în

întregime. Mysii au rămas însă o parte și în Europa. Și cred că cu dreptate presupune Poseidonios că Homer vorbește despre Mysii din Europa (adecă despre Mysii din Thracia), cînd zice [Il. XIII, 3]: Iar el [Jupiter] își întoarse îndărăt privirile strălucitoare, ca să vadă în depărtare țara Thracilor iubitori de cai și a Mysilor care se luptă de aproape;» pentru că, dacă s-ar gândi cineva la Mysii din Asia, vorba poetului ar fi îndepărtată de subiect. Ca să zică în adevăr cineva că și-a întors dela Troeni privirea spre țara Thracilor, și să pună alături cu țara Thracilor și pe acea a Mysilor, care acești din urmă nu erau departe de Troada, ci vecini cu dînsa, și așezați și în dosul și de ambele laturi ale ei, separați de Thraci prin toată lărgimea Hellespontului, înseamnă a confunda continentele și totodată a nu pricepe ce vrea să spună Homer. Înțelesul cel mai obișnuit al vorbelor «întoarse îndărăt (πάλιν τρέπει) este acela de întoarse dela cineva în sens contrariu (εις τοῦπίσω). Acel care însă își îndreaptă privirile dela Troeni spre oamenii din dosul lor și depe lîngă dînșii, acela privește mai departe înainte, iar nu îndărăt. Probă pentru aceasta sînt și cele ce spune poetul mai departe, căci la Mysi adaugă pe Hippemolgi (Ἰππημολγούς) și pe Galactofagi (Γαλακτοφάγους) și pe Abii (Ἀβίους), care nu sînt alții decît Scythii (Σκύθαι) și Sarmatii (Σαρματαί) trăitori în care. Chiar și astăzi neamurile acestea și cele bastarnice trăesc amestecate cu Thracii, mai ales cu Thracii cei de dincolo de Istru, dar și cu cei de dincoace de rîu. Cu Thracii de dincoace de Istru mai trăesc amestecate și neamuri celte (κελτικαί), anume Boii (Βόιοι) și Scordiscii (Σκορδίσκοι) și Tauriscii (Ταυρίσκοι). Pe Scordisci unia-i numesc Scordisti (Σκορδίσται), iar pe Taurisci îi numesc Ligyrisci (Λιγυρίσκοι) și Tauristi (Ταυρίσται).“

VII, 3, 3: „Poseidonios spune că Mysii din evlavie mare nu mîncă nicîo vietate, prin urmare nici animale, că trăesc numai cu mîiere, cu lapte și cu bînză, și duc viață liniștită, și că din cauza aceasta li zic oamenii religioși și trăitori din aburi (καπνοπάται) [adecă din aburii sacrificiilor]. Mai spune Poseidonios că sînt unii Thraci care trăesc fără fimeî, că-i numesc ctistae (κτίσται), sînt onorați ca sfinți și nimea nu-i supără cu nimic, și că pe toate aceste neamuri la un loc poetul le numește «nobili mulgători de cai, mîncători de lapte, săraci, cei mai drepti oameni» (ἱππημολγοί,

γαλακτοφάγοι, ἄβιοι, δικαιοτάτοι ἀνδρώπων, Il. XIII, 5 sqq.), zicîndu-li săraci mai ales pentru că ar fi trăind fără fimei, căci viața fără fimei și-o închipuește Homer numai ca o jumătate de viață, după cum și casa lui Protesilaos o numește jumătate de casă (δῶμος ἡμιτελής Il. II, 701), pentru că Protesilaos era văduv. Spune apoi Poseidonios că pe Mysî îi numește Homer luptători de aproape (ἀγγεμάχοι), pentru că sînt neînvinși și buni războinici, și că în a treisprezecea carte a Iliadei trebuie scris Μεισῶν τ' ἀγγεμάχων în loc de Μουσῶν τ' ἀγγεμάχων.⁴

VII, 3, 4: „Ar fi de prisos să schimbe cineva o scrisoare primită ca bună de atîția ani, căci este mai probabil că dela capul locului s-au numit Mysî și că și-au schimbat numele astăzi. Iar ca săraci (ἄβιοι) ar putea înțelege cineva pe acești oameni mai mult pentru că erau fără sălașuri și trăiau pe care, decît că erau fără fimei uniia, căci, deoarece nedreptățile au loc mai mult din cauza contractelor și a prețului mare pe care-l pun oamenii pe cîștigarea de avere, cei mai drepți tocmai asemenea oameni este potrivit să fie numiți, care trăesc din puțin cu mică cheltuială. Pentru aceia și filosofi, considerînd justiția ca foarte strîns unită cu moderația, au tins mai înainte de toate să ducă viață sobră și simplă, din care cauză exagerările au împins pe unii dintr-înșii la cinism. Faptul însă de a trăi fără fimei nu desemnează nicio imagine de acest fel, mai ales la Thraci, și încă la Geți. Vezi, de pildă, ce spune Menandros despre dinșii, nu plăzmuind, probabil, ei luînd din experiență: «Toți Thracii, dar mai ales dintre toți noi Geții (pentru că mă pot lăuda că eu de acolo sînt de neam)-nu sîntem prea cumpătați. Și puțin mai jos dă exemple despre distrăbălarea cu privire la fimei: «Fiecare dintre noi ține cîte zece orî unsprezece orî douăsprezece fimei, orî și mai multe uniia. Dacă se întîmplă să moară cineva și să fi avut numai patru orî cinci neveste, un asemenea om e considerat de cei de acolo ca un biet om, care n-a știut nici ce-i cununiea nici ce-i însurătoarea.» Aceste lucruri sînt confirmate și de alții. Nu se potrivește însă ca aceiași oameni să considere pe de o parte viața fără multe fimei ca nenorocită, iar pe de alta să considere ca pe un om vrednic și drept pe cel care trăește în burlăcie. Apoi a considera ca religioș, și ca oameni care se hrănesc cu aburi, pe cei

fără fime; este ceva contrariu cu totul concepțiilor obișnuite. În adevăr toți sînt de părere că fimeile aū fost promotoarele fricii de dumnezeu. Tot ele îndeamnă pe bărbați la servicii religioase pompoase, la serbări și la suplicații. Rar dacă se găsește un bărbat fără fimee și cu asemenea dispoziții. Vezi, de pildă, ce spune acelaș poet, cînd pune în scenă pe un bărbat care se plînge de cheltuelile fimeilor cu sacrificiile și vorbește astfel: «Ne prăpădesc zei, mai ales pe cei însurați, în fiecare zi trebuie să serbăm citeo sărbătoare; orî pe un misogyn care aceleaș acuzații le aduce: Sacrificam de cincî orî pe zi, șapte sclave în cerc băteau în țimbele, iar altele zbîerau. Cum că decî tocmai acei dintre Geți, care n-aveau fime, vor fi fost considerați ca religioși, pare ceva absurd. Cum că însă sentimentul religios era puternic la acest popor, pare probabil, atît din cele ce spune Poseidonios despre dînșii, cît și din alte știri.»

VII, 3, 5: „Se spune anume că un Get, cu numele Zamolxis (Ζάμολξις), a fost sclavul lui Pythagoras și că a învățat dela dînsul ceva din știința cerului, ba și dela Egipteni citeva, pentru că și până acolo rătăcise, și că, dacă s-a întors acasă, a avut mare trecere și la șefi și la popor, pentru că prezicea semnele meteorologice, până ce mai la urmă a înduplecat pe rege să-l ıee tovarăș la domnie, ca pe unul care era în stare să anunțe cele ce se întîmplă pela zei. La început l-aū pus preot al celui mai de cinste zeu dela dînșii, după aceea însă a fost proclamat el însuș zeu, și alegîndu-și un loc, unde era o peșteră, și până la care nu putea nimeni pătrunde, a trăit acolo, întîlnindu-se numai rar cu alți oameni, afară de rege și de servitori. La aceasta regele ı-a dat tot concursul, fiindcă vedea că oamenii îi erau supuși cu mult mai mult decît înainte, ca unuia ale cărui ordine erau date în înțelegere cu zeii. Acest obicei a dăinuit până în zilele noastre, căci totdeauna s-a găsit cineva de așa natură, că să fie consilier al regelui, iar Geții să-l socoată drept zeu. Și muntele a fost considerat ca sfînt și-l numesc sfînt, numele lui e Cogaeonon (Κωγαίονον), la fel cu numele riului care curge pelingă dînsul. Cînd domn a peste Geți Byrebistas, asupra căruia se pregătia pentru războiul divu Caesar, această onoare o avea Decaeneos (Δεκαίνεος). Poate că și preceptul acela pitagoric, de a nu minca vietăți, a rămas prin tradiția dela Zamolxis.»

VII, 3, 6: „De altfel nu face cineva rău, dacă stă să discute asupra celor spuse de Homer asupra Mysilor și asupra nobililor Hippemolgi, pentru că cele ce afirmă Apollodoros în a doua carte Despre corăbii, în prefață, nu se pot admite. Apollodoros anume aproabă părerea lui Eratosthenes, care spune că Homer și cei vechi toți cunosc lucrurile deprin Grecia, dar despre cele mai depărtate n-au nicio cunoștință, pentru că nu făcuse nici călătorii lungi nici navigații, și aprofund această părere zice că Homer numește Aulis stîncoasă, după cum și este, pe orașul Eteonos îl numește muntos și păduros, pe orașul Thisbe îl numește cu porumbi mulți», pe orașul Haliartos îl numește cu iarbă multă, dar despre țările mai depărtate nici el nu știe nimic, nici ceilalți. Așa, macarcă se varsă în Pont vreo patruzeci de riuri, Homer nu pomeneste nici dintre cele mai cunoscute pe vreunul, precum ar fi Istrul, Tanais, Borysthenes, Hypanis, Phasis, Thermodon, Halys. Nici de Scythi nu pomeneste, plazmueste însă niște nobili Hippemolgi și niște Galactofagi și niște Abii. Despre Paphlagonii dinuntrul continentului a aflat dela cei care ajunsese pe jos până la acele locuri, dar coasta maritimă a Paphlagoniei n-o cunoaște. Și cu drept cuvînt, zice Apollodoros, căci marea aceasta pe vremurile acelea nu era navigabilă și chiar se numia Axenos, și din cauza iernelor celor grele și a furtunilor, și din aceea a salvătăciei neamurilor depe lîngă dînsa, mai ales a celor scythice, care omorau pe străini și-i mincau și din țestele capetelor lor își faceau pahare. Numai mai tîrziu, după ce Ioniî au fundat orașe pe coastele ei, s-a numit marea Euxeinos. Tot așa, spune Apollodoros mai departe, nu cunoaște Homer Egyptul și Libya, și nici inundațiile Nilului, nici aluvioanele mării, despre care nu pomeneste nicăiri, după cum nu pomeneste nici despre istmul lîntre marea roșie și marea Egyptului. De asemenea nu vorbește despre Arabia ori despre Aethiopia ori despre ocean, numai dacă nu vom urma pe Zenon filosoful, care scrie [Od. IV, 84, unde stă Αἰθιοπίας δ' ἰσχυρὴν καὶ Σιδονίους καὶ Ἑρεμβοίς] Αἰθιοπίας δ' ἰσχυρὴν καὶ Σιδονίους Ἀραβίας τε. Și la Homer nu este de mirat așa ceva, cînd și cei de după dînsul multe lucruri nu cunosc și inventează minunății, ca Hesiod, care vorbește de oameni pe jumătate cîni, de oameni cu capetele mari, și de niște alți oameni care vorbește de oameni cu ni-

cioare ca talpa gîștii (? στεφανοποδες), ori ca Aeschylus, care vorbește de oameni cu cap de cîine, ori cu ochii în piept, ori cu un singur ochi (în Prometheus spune acestea), și altele nenumărate. Dela acestea trece Apollodoros la scriitorii care povestesc despre munții Rhipaei (Ῥίπαια ὄρη), despre muntele Ogyion (Ὠγίον), despre locuința Gorgonelor și Hesperidelor, la țara Meropis a lui Theopompos, la orașul Cimmeris dela Hecataeos, la țara Panchaea dela Euemeros, la pietrele fluviale de năsip care se topesc la ploaie din Aristoteles, la orașul lui Dionysos din Libya pe care acelaș om nu-l mai poate găsi a doua oară. Se mai leagă apoi de aceia care, luîndu-se după Homer, fac pe Ulysses să rătăcească prin prejurul Siciliei, căci, dacă susțin ei aceasta, apoi trebuia să spună că Ulysses a rătăcit în adevăr pe acolo, dar că poetul a strămutat întîmplările în ocean de gustul poveștilor. Și încă altora li se mai poate erta, dar cu niciun preț nu poate fi scuzat Callimachos, care se pretindea că-l învățat și cu toate acestea spune că Gaudos (Γαῦδος, Gozo) ar fi insula Calipso-ei, iar Corcyra ar fi Scheria (Σχερία). Acuză apoi pe alții că au spus neadevăruri despre Gereni, despre Acacesion, despre Demos din Ithaca, despre Pelethronion din Pelion, despre Glaucopion din Athena. Și după ce mai adaugă la acestea cîteva altele de acelaș fel sfîrșește Apollodoros. Cele mai multe le-a luat dela Eratosthenes, după cum am spus și mai sus. Dar n-are dreptate. Căci, cumcă cei mai noi au căpătat mai multe cunoștinți asupra acestor lucruri decît cei vechi, aceasta trebuie acordat și lui Eratosthenes și lui Apollodoros; li se poate face însă cu dreptate o imputare din aceia că trec așa tare măsura, mai ales cu privire la Homer, și li se poate întîmpina că lucrurile, pe care ei nu le cunosc, le pun ca greșeli pe socoteala poetului. Despre unele se va face mențiune specială la fiecare fapt aparte, despre altele se va vorbi în partea generală.“

VII, 3, 7: „Acum însă vorbiam despre Thraci, despre Mysii care se luptă deaproape și nobilii Hippemolgi, mîncători de lapte, și Abii, cei mai drepti dintre oameni, voind să comparăm cele spuse de noi și de Poseidonios cu cele spuse de Eratosthenes și Apollodoros. Mai întîiu argumentarea lor a fost contrarie celor ce-și propusese să probeze, căci își propusese să arăte că cei vechi cunoșteau ma-

puțin lucrurile depărtate de Grecia decît cei noi, aū probat însă contrariul, și aceasta nu numai cu privire la cele îndepărtate de Grecia, ci și la cele din Grecia însăși. Dar, cum am spus, pe celelalte le las pentru altă ocazie. Să cercetăm numai cele privitoare la locul de față. Acum spun ei că Homer nu pomeneste de Scythi, pentru că nu-i cunoștea, nici de cruzimea lor față de străini, pe care-i omoraū și-i mîncăū și-și făceaū din țestele lor pahare, din care pricină și pontul era numit Axenos, plăzmueste însă pe niște Hippemolgi și Galactofagi și Abii, care ar fi cei mai drepti dintre oameni, dar care nu se află nicăiri. Dar cum ar fi numit cei vechi pontul Axenos, dacă n-ar fi cunoscut salbătăcia locuitorilor și mai ales pe locuitorii aceștia însăși, care nu erau alții sigur decît Scythii? Și nu erau mai înainte vreme oamenii, care trăiaū dincolo de Mysi, de Thraci și de Geți, mulgători de epe, mîncători de lapte și săraci? Dar și azi trăesc pe acolo și-s numiți Hamaxoeci (ἡμαξοικοί, trăitori pe care) și Nomazi (Νομάδες), trăesc cu brînză și cu lapte de animale, mai ales de iapă, nu știu ce vrea să zică a strînge avere și nici negustoria n-o cunosc, ci schimbă numai marfă cu marfă. Cum nu cunoștea, deci, Homer pe Scythi, cînd vorbește de oamenii care mulg epe și trăesc cu lapte? Cum că oamenii depe atunci îi numiaū pe Scythi Hippemolgi, este martur și Hesiod în versul citat de Eratosthenes: Aethiopii, Lygii și Scythii mulgători de iepe. Cînd la noi se fac atîtea nedreptăți din cauza afacerilor privitoare la bani, ce poate să fie de mirare că Homer a numit nobili și drepti pe niște oameni care nu cunosc afacerile bănești și, în afară de sabie și de pahar, pe toate celelalte le au în comun, în special fimeile și copiii, după cum vrea Platon? Și Aeschylus e de aceeași părere cu Homer, cînd zice despre Scythi: Scythii cei cu legi bune, mîncători de brînză de iapă. Și astăzi stăpînește la Greci această părere. Noi anume socotim pe Scythi ca cei mai simpli și cei mai puțin șireți oameni, ca mult mai frugali și mai lipsiți de trebuinți decît noi, macarcă chipul nostru de a trăi a provocat aproape la toți oamenii o schimbare în spre mai rău, aducînd cu sine luxul și voluptățile și meșteșugurile rele pentru satisfacerea lăcomiilor de tot felul. Multe din aceste răutăți aū ajuns și la barbari, între alții la nomazi.

pucat de prădat și de ucis străinii, și dacă au intrat în relații cu multe feliuri de oameni, învață dela dînșii luxul și negustoria. Aceste lucruri se crede că răspîndesc înblinzirea vieții, în realitate însă corup obiceiurile și în locul simplității, despre care tocmai s-a vorbit, vîră șiretenia.“

VII, 3, 8: „Acum, Scythii de dinainte de timpurile noastre, și mai ales cei de aproape de timpurile lui Homer, astfel erau și așa erau socotiți de Greci, precum îi descrie Homer. Căci vezi ce spune Herodot despre regele Scythilor, asupra căruia purcesese cu războiul Dareios, și despre mesajul trimis de el lui Dareios. Vezi apoi ce spune Chrysippos despre regiul Bosporului, între alții despre Leucon. Pline de simplitatea de care vorbesc sînt și scrisorile Persilor, apoi povestirile Egyptianilor, Babilonenilor și Indianilor. Pentru aceia și Anacharsis și Abaris și alți cîțiva asemenea oameni erau în mare cinste la Greci, pentru că arătau în firea lor un caracter specific neamului, de frugalitate, de modestie și de dreptate. Și ce să mai vorbim despre cei vechi? Dar Alexandru al lui Philippos în expediția sa contra Thracilor de dincolo de Haemos a năvălit în țara Triballilor (Τριβαλλοί), și văzînd că Triballii se întind pînă la Istru și pînă la insula din Istru Peuce (Πεούκε), și că Getii ocupă locurile de dincolo de Istru, se spune că a ajuns pînă acolo și că în insulă n-a putut să se ducă din cauză că n-avea vase (căci acolo se refugiase regele Triballilor Syrmos, ca să se opună atacului), dar a trecut la Geti, li-a cuprins un oraș și apoi s-a întors răpede acasă, după ce a primit daruri dela acele popoare și dela Syrmos. Spune Ptolemaeos al lui Lagos că în timpul expediției acesteia l-au întîmpinat pe Alexandru Celtii (Κελtoi) dela marea adriatică, pentru a intra cu el în legături de prietenie și de ospitalitate, și că regele i-a primit cu bunăvoință și i-a întrebat la un pahar cu vin de care lucru se tem ei mai tare, crezînd că au să răspundă că de dînsul, ei însă i-au răspuns că nu se tem de nimeni, afară numai de cer să nu cadă pe dînșii, dar prețuesc mai mult decît orice prietenia unui om ca Alexandru. Acestea sînt probe de curățenie sufletească din partea barbarilor, cînd unul s-a opus la debarcarea în insulă, a trimis însă daruri și a vrut să lege prietenie, iar ceilalți au declarat că nu se tem de nimeni, dar că prețuesc mai mult decît orice prietenia cu

oamenii mari. Pe vremea succesorilor lui Alexandru era rege al Geților Dromichaetes (Δρομυχαιτης). Acesta, luind ca prizonier pe Lysimachos, care purcesese cu războiul contra lui, l-a făcut întâiu să vadă sărăciea și mulțămirea cu puțin, și a sa proprie și a poporului său, și apoi l-a sfătuit să nu se mai războiască cu asemenea oameni, ci mai bine să și-i facă prieteni. Apoi l-a ospătat, a făcut pace cu dînsul și i-a dat drumul. Și Platon în *Republica* este de părere că oamenii care vor să formeze o societate, unde să stăpînească dreptatea, trebuie să fugă cît mai departe de mare și să nu trăiască în apropiere de dînsa, pentru că ea învață pe oameni toate răutățile.“

VII, 3, 9: „Ephoros în a patra carte a istoriei sale, intitulată *Europa*, după ce ajunge cu descrierea Europei la Scythi, spune la sfîrșit că și ceilalți Scythi și Sarmatii nu duc toți acelaș fel de viață, așa că, în vreme ce unii sînt dușmănoși la suflet, încît mîncă și carne omenească, alții nu mîncă nici carne de alte animale. Ceilalți scriitori, zice Ephoros, vorbesc numai de sălbătăciea lor, știind bine că tot ce este grozav și de necrezut impresionează puternic, ar fi trebuit însă să povestească și de calitățile contrarii și să dea exemple; pentru aceia el va vorbi numai de acei Scythi care au cele mai bune obiceiuri. Sînt, zice el, unii Scythi nomazi care se hrănesc cu lapte de îpapă și care întrec prin spiritul de dreptate pe toți oamenii, de dînșii pomenesc și poeții, de pildă Homer, care spune că Jupiter privește țara mîncătorilor de lapte și a Abiilor, celor mai drepi dintre oameni, și Hesiod, care în poema intitulată *Incunjurul pămîntului* face pe Phineus să fie dus de harpii în țara mîncătorilor de lapte, care-și au casele în care. Cauza acestui spirit de dreptate o găsește Ephoros în faptul că acești oameni duc viață modestă și nu umblă după avere, așa că față de alții se pot găsi în raporturi legale bune, ca unii ce au toate celea în comun, până și fimeile și copiii și toată rubedenia, iar față de străinii sînt irezistibili și invincibili, deoarece n-au nimic pentru care ar voi dușmanii să-i robească. Citează Ephoros și pe Choerilos, care în *Trecerea podului* (pe care l-a construit † Xerxes) a zis: «Săcii (Σάκκoi), crescători de oi, de neam Scythi, locuiau Asia cea bogată în grîne, erau coloni ai nomazilor, ai oamenilor celor detreabă.» Anacharsis, pe care-l numește înțelept,

Ephoros spune că era și el de neam scyth, și că a fost socotit ca unul din cei șapte înțelepți din cauza prudenței și a cuminenței sale, mai zice că a inventat foile și ancora cu două cornuri și roata olarului. Acestea le spun, știind bine că și Ephoros însuș nu povestește numai tot ce e mai adevărat, cum e cazul, de pildă, și cu cele despre Anacharsis (Cum ar putea în adevăr să fie invenția lui roata olarului, pe care o cunoaște și Homer, care e mai vechiu decât Anacharsis: «Ca atunci când olarul potrivește roata în mină, ca s-o cerce,» și celelalte [Il. XVIII, 600]?). Am vrut numai să arăt că în urma unei faime generale s-a întâmplat că și cei vechi și cei mai noi au crezut că Nomazii, care trăesc cei mai departe de ceilalți oameni, sînt mîncători de lapte, săraci și foarte cum se cade, și că aceste păreri n-au fost de Homer scornite.“

VII, 3, 10: „In ce privește pe Mysii, este bine să dea socoteală Apollodoros despre cele spuse în Homer, anume, crede el că și Mysii sînt o plăzmuire a poetului, cînd zice «Mysii, care se luptă de aproape, și nobilii Hippemolgi,» orî înțelege prin Mysii aceștia pe cei din Asia? Dacă înțelege pe Mysii din Asia, apoi nu pricepe vorbele poetului, după cum s-a arătat mai sus, iar dacă-î socoate o invenție a lui Homer, pentrucă n-ar fi adecă Mysii în Thracia, apoi vorbește contra realității. Căci doar chiar în timpul nostru Aelius Catus a strămutat din părțile de peste Istru cincizeci de mii de suflete, dela Geții, neam care vorbește aceiaș limbă cu Thracii, în Thracia, și astăzi acești oameni locuesc acolo și se numesc Moesii, orî ca așa s-au chemat și mai dinainte și apoi în Asia și-au schimbat numele în Mysii, orî că, cea ce se potrivește mai bine cu istoria și cu spusele poetului, Moesii din Thracia s-au chemat mai înainte vreme Mysii. Dar despre acestea destul. Să trec la povestirea care urmează.“

VII, 3, 11: „Las la o parte istoria veche a Geților. Cele ce s-au întâmplat în zilele noastre însă sînt următoarele. Boirebistas (Βοιρεβίστας), un Get, după ce a căpătat domnia peste poporul său, a făcut întîi să răsufle pe oameni, care fusese tare năcăjiți din cauza necontenitelor războaie, și apoi atît de mult li-a ridicat puterea prin exercițiu și sobrietate și disciplină, încît în timp de cîtiva ani a înființat un imperiu mare și a supus Geților pe cele mai multe din po-

poarele vecine. Și Romanii se temeau de dînsul. Trecea fără frică Istrul și prăda Thracia până la Macedonia și până în Illyria. Pe Celții cîți trăiau printre Thraci și printre Illyrii i-a sfărmat, iar pe Boii de sub regele Critasiros și pe Tauriscii i-a stîrpit chiar cu totul. Ca să facă pe poporului lui să asculte de dînsul, își luase ca ajutor pe Decaeneos, un șarlatan, care călătorise prin Egypt și învățase cîteva semne meteorologice, cu care-și da aparențe că ar fi în contact cu zeii. Și chiar nu după multă vreme chiar a fost socotit ca zeu, cum am spus că s-a întîmplat și cu Zamolxis, cînd am vorbit despre dînsul. Să dau o probă de ascultare: aș fost convinși anume Geții să distrugă viile și să trăiască fără vin. Acest Boirebistas a apucat să fie răsturnat, din cauză că s-au răscolat vreo cîțiva contra lui, mai înainte de a fi trimes Romanii oștire împotriva-î, iar urmașii lui așu disfacut statul în mai multe bucăți. Și chiar acum, cînd a trimes oștire contra lor Augustus Caesar, erau disfacuți în cinci părți. Pe atunci însă se disfacuse în patru. Și asemenea disfaceri temporare așu avut loc și altele în alte dăți.“

VII, 3, 12: „Din vechime însă a mai avut loc o disfacere a țării în două părți, care durează încă: pe unii anume îi chiamă Daci (Δακός), iar pe alții Geți. Geții sînt numiți cei dinspre Pont și dinspre răsărit, iar Daci cei din părțile din potrivă, dinspre Germania și dinspre izvoarele Istrului, și aceștia, cred eu, s-au chemat în vremurile vechi Dai (Δαι), de unde s-au răspîndit și la Atticii numele de sclavi Geta și Daos. Căci e mai probabil aceasta decît că s-ar fi răspîndit aceste nume dela acei Scythii pe care-i chiamă Daae (Δαι). Scythii aceia sînt în adevăr departe, pelingă Hyrcania, și nu este de admis că ar fi fost aduși sclavi depe acolo în Attica. Pentrucă pe sclavi în numiau Grecii după locurile depe unde erau aduși, și anume orî li dădeau numele neamului din care făceau parte, de pildă Lydos și Syros, orî li dădeau nume obișnuite prin țara lor, de pildă unui Phrygian îi ziceau Manes orî Midas, unui Paphlagon îi ziceau Tibios. Și așa națiunea, care ajunsese la atîta putere sub Boirebistas, a fost slăbită de Romani și din cauza discordiilor interne, tot mai sînt în stare însă chiar și astăzi să pună pe picior de război pînă la patruzeci de mii de oameni.“

VII, 3, 13: „Prin țara lor curge în Danuvios (Δανούβιον) riul Marisos (Μάρισος, Mureșul și partea Tisei dela vărsătura Mureșului până la Dunăre), pe care-și transportau Romanii aparatul de război. Părțile de sus anume ale Istrului, cele dinspre izvoarele fluviului până la cataracte, se numiau Danuvios, care merg mai mult prin țara Dacilor, iar părțile din jos până la Pont, cele dinspre Geți, se numesc Istru. Aū aceiaș limbă însă și Dacii și Geții. Grecilor li sînt mai cunoscuți Geții, mai ales petrucă neconținut se strămută, cînd de o parte cînd de alta a Istrului, și petrucă s-aū amestecat cu Thracii și cu Mysii. Și neamul Triballilor, care și el e thrac, a suferit acelaș lucru, a primit și el emigranți. Popoarele limitrofe anume aū năvălit asupra vecinilor, cînd erau mai slabi decît ele, așa că dintr-o parte a țării dovediau de multe ori Scythii și Bastarnii și Sarmatii, și dupăce alungau pe Geți, treceau chiar Istrul după dînsii și unia se și așeau prin insule și prin Thracia, iar din cealaltă parte a țării făceau opresiuni mai ales Illyrii. Și așa, dupăce se mărise foarte mult Geții și Dacii, astfel că puteau trimete oștire pîn la două sute de mii de oameni, astăzi aū scăzut până la patruzeci de mii și sînt pe punctul de a se supune Romanilor. Nu s-aū supus încă cu totul numai petrucă mai trag nădejde dela Germani, care sînt în război cu Romanii.“

VII, 3, 14: „Între Ți Geți și marea Pontului care se întinde dela Istru până la Tyras (Τύρας, Nistru) este pustiul Geților, tot șes și fără apă. În acel pustiu s-a încurcat Dareios al lui Hystaspes în timpul cînd trecuse Istrul asupra Scythilor, și a fost în primejdie să piară de sete cu toată oștirea, până ce într-un tîrziu a înțeles cum stă lucrul și s-a întors îndărăt. Tot acolo mai tîrziu după aceia Lysimachos, care purcesese contra Geților și contra regelui Dromichaetes, nu numai că a pierdut bătălia, dar a fost și prins viu, a scăpat însă prin grația barbarului, după cum am spus mai sus.“

VII, 3, 15: „La gurile Istrului este o insulă mare, Peuce. O stăpînesc Bastarnii, așa numiți dela dînsa Peucini. Sînt și alte insule, dar mai mici cu mult, unele mai în sus de Peuce, altele din partea mării. Căci Istrul are șapte guri. Cea mai mare se chiamă sacră, pe dînsa plutirea în sus până la Peuce este de o sută douăzeci de stadii. În partea

de jos a insulei acesteia a făcut Dareios podul, s-ar putea însă face pod și la partea din sus. Gura sacră este cea dintîiu' din stînga, cum intri în Pont. Celelalte vin în șir după dînsa în drumul la Tyras. A șeptea gură este cam la trei sute de stadii depărtare. Intre guri sînt insule mici. Cele trei guri care vin îndată după gura sacră sînt mici, celelalte sînt mai mici cu mult decît dînsa, dar mai mari decît cele trei. Ephoros spune că Istrul are cinci guri. Dela Istru până la riul Tyras, care e navigabil, sînt nouă sute de stadii. În spațiul dela mijloc sînt două bălți mari, una e deschisă spre mare, așa că servește și ca port, ceialaltă e fără gură.“

VII, 3, 16: „La gura rîului Tyras este un turn, numit al lui Neoptolemos, și un sat, numit al lui Hermonax. Dacă plutești în susul rîului o sută patruzeci de stadii, se găsește de o parte și de alta citeun oraș, unul Niconia și altul, la stînga, Ophiussa. † Locuitorii depe lîngă rîu spun că mai este un oraș, dacă mai mergi încă în sus o sută douăzeci de stadii. La distanță de cinci sute de stadii dela gura rîului Tyras este în mare insula Leuce, consacrată lui Achilles.“

VII, 3, 17: „Apoi vine rîul Borysthenes (Βορυσθένης, Bug), navigabil pe o distanță de șese sute de stadii, și aproape de dînsul rîul Hypanis (Ύπανις, Dnipru). La gura rîului Borysthenes este o insulă, care are port. Dacă plutești pe Borysthenes în sus două sute de stadii, este un oraș cu acelaș nume ca și rîul, care se mai numește însă și Olbia (Ὀλβία), mare antrepozit, colonie a Milesienilor. În teritoriul din sus, dintre Borysthenes și Istru, este întîiu' pustiul Geților, apoi vin Tyregetii (Τυρεῖται), după dînșii Sarmații Iazygi și Sarmații numiți regești, apoi Urgii (Ὀργιοί), popoare mai mult nomade și care fac numai puțină agricultură. Despre aceste popoare se mai spune că locuesc și pelingă Istru, și anume adeseori pe ambele maluri ale fluviului. Înăuntrul continentului, vecini cu Tyregetii și cu Germanii, trăese Bastarnii, probabil de neam german, disfațuți în mai multe triburi. Unii anume se numesc Atmoni (Ἀτμόνοι), alții Sidoni (Σιδόνες), acei care stăpînesc insula din Istru Peuce se numesc Peucini (Πευκίνοι), iar cei mai dela miazănoapte, care ocupă cîmpiile dintre Tanais (Τάναις, Don) și Borysthenes, se numesc Roxolani (Ρωξολανοί). Tot locul dinspre miazănoapte, dela Germania până la marea caspică,

cît îl cunoaştem, este şes. Cine vor fi trăind dincolo de Roxolani, nu ştim. În ce priveşte pe Roxolani, ei au purtat războiul, avînd de şef pe Tasios (Τάσιος), şi contra generalilor lui Mithridates Eupator, pentrucă venise să dea ajutor lui Palacos al lui Sciluros, şi se credea întru că ar fi războinici tare, dar orice neam barbar, uşor înarmat cum este, este slab faţă de falanga bine întocmită şi bine armată. Pentru aceea, măcarcă erau în număr de vreo cincizeci de mii, n-au putut susţine lupta faţa de şese mii de ostaşi de sub conducerea lui Diophantos, generalul lui Mythridates, ci cei mai mulţi au perit în războiul. Au coifuri şi platoşe de piele de bou neargăsită, scuturi de nule împletite, iar ca arme au lănci şi arcuri şi săbiu. Tot aşa înarmate sînt şi celelalte neamuri cele mai multe. Corturile nomazilor sînt de pîslă şi sînt fixate pe carele în care stau. Pelîngă corturi sînt turmele de animale, cu a căror lapte, brînză şi carne se hrănesc. Merg din loc în loc după păşuni, strămutîndu-se neconţinut în locurile unde este iarba, în timpul iernii prin bălţile depe lîngă Maeotis, iar vara prin şesuri.“

VII, 3, 18: „Toată ţara pînă la locurile dela mare dintre Borysthenes şi gura mării Maeotis are ierni grele. Chiar din teritoriul maritim sînt geroase părţile mai dinspre miazănoapte, apoi gura Maeotidei şi încă mai mult gura Borysthenelui şi înfundătura golfului Tamyrac, care se cheamă şi Carcinit, unde-î istmul chersonesului celui mare. Măcarcă locuitorii trăesc la şes, faptele nrmătoare probează frigul cel mare depe acolo. Magari nu-s, pentrucă animalele acestea nu sufar frigul. Boii sînt uniia dela natură fără coarne, iar celorlalţi li pilesc coarnele (căci această parte a corpului este mai sensibilă la frig). Caii sînt mici, oile sînt însă mari. Vasle de aramă plesnesc, pentrucă îngheaţă lichidul din ele. Dar puterea gernalui se poate vedea mai ales din cele ce se petrec la gura Maeotidei. Trecerea anume dela Panticapaeon la Phanagoria se face cu carele, aşa că se face şi glod ca pe un drum terestru. Peştii se scot cu plasa numită gaugame săpînd în ghiaţă, mai ales morunii, care sînt cam de aceiaş mărime cu delfinii. Spun că Neoptolemos, generalul lui Mythridates, în aceiaş strîmtoare a Maeotidei a învins pe barbari vara în luptă navală, iar iarna în luptă de cavalerie. Mai spun că la Bosporos

peste dînsa. Se zice că pe de altă parte și căldurile sînt foarte mari, ori pentrucă nu-ı deprins corpul cu căldura, ori poate pentrucă n-a fi bătînd vîntul pe șesuri, ori și din cauză că aerul va fi mai des și se va fi încălzind mai tare din cauza aceasta, așa cum fac parheliı în nourı. Se pare că Ateas, acel care a purtat războiul cu Philippos al lui Amyntas, a domnit peste cei mai mulți din barbariı depe locurile acestea.”

VII, 3, 19: „Dincolo de insula de dinaintea Borysthenelui se plutește îndată spre soare răsare la promontoriul cursului lui Achilles, care promontoriu, macarcă n-are copaci, se numește totuș pădurice, și e consacrat lui Achilles. Apoi vine cursul (ῥόμος) lui Achilles, o peninsulă aproape la nivelul mării. Este o sușaniță de pămînt lungă cam de o mie de stadii; lățimea, acolo unde-ı mai mare, este de două stadii, iar unde-ı mai mică, numai de patru plethri. Distanța dela continent, și de o parte și de cealaltă a gîtului, este de șeizeci de stadii. Peninsula-ı năsipoasă și apă se găsește numai în puțuri. Pela mijlocul ei este gîtul istmului, cam de patruzeci de stadii. Se sfîrșește într-un promontoriu, căruia-ı zic Tamyrace, și care are o stațiune de vase în fața continentului. După această peninsulă este golful Carcinites, foarte mare, care se întinde pîn la o mie de stadii, iar alții spun că ar fi și de trei ori pe atîtea stadii pînă la fund, ı unde trăesc așa numiții Taphri. Golful acesta se mai numește și Tamyraces, la un fel cu promontoriul.”

§ 46. Ptolemaeus, ed. Nobbe, Leipzig, 1881.

II, 17, 1: „Illyria se mărginește la miazanoapte cu cele două Pannonii, la apus cu Istria, la răsărit cu Moesia superior, la miazăzi cu Macedonia și cu coasta mării adriatice.”

II, 17, 8: „Locuiesc în această provincie, mai întîiu drept lîngă Istria, Iapudiı (Ιάπυδες), apoi mai sus de Liburnia Mazaeiı (Μαζαῖοι) —aceștia mai dinspre apus—și după Mazaei Derriopiı (Δερρίοπιες) și Derriı (Δέρριοι), și mai sus de Derriopi Dindariı (Δινδάριοι), mai sus de care sînt Ditioniı (Διτίωνες), mai sus de Derriı sînt Cerauniı (Κεραύνιοι). Inuntru Dalmatiei sînt Daursiı (Δαύρσιοι), mai sus de care sînt Melcomeniı (Μελκομένιοι) și Vardaeiı (Ὀυαρδαῖοι). Mai sus de aceștia sînt Narensiı (Ναρήνσιοι) și Sardiotiı (Σαρδιῶται), iar mai jos de

aceștia sînt Siculotii (Σικυλωῖται) și Docleatii (Δοκλεῖται) și Pirustii (Πιροῦσται) și Scirtonii (Σκίρτονες) lingă Macedonia; cu totul seîsprezece popoare.“

III, 9, 1: „Moesia superior (ἡ ἄνω Μυσία) se mărginește la apus cu Dalmatia, la miazăzi cu Macedonia, la răsărit cu Thracia, la miazănoapte cu Danuvius.“

III, 9, 2: „Locuesc în această provincie, în părțile dinspre Dalmatia Tricornensiî (Τρικωργήνσιοι), iar în acele despre riul Ciambros (Κλαμβρος, Gibrița ori Tîbrița) Mysiî (Μυσοί). La mijloc sînt Picensiî (Πικήνσιοι), iar în părțile despre Macedonia Dardaniî (Δάρδανοι).“

III, 10, 1-7: „Moesia inferior (ἡ κάτω Μυσία) se mărginește dinspre apus cu riul Ciambros, la miazăzi cu partea Thraciei care se întinde dela Ciambros în sus de muntele Haemus până la capătul dela Pont dinspre Mesembria. La miazănoapte cu Danubius dela riul Ciambros până la Axiupolis (Ἀξιούπολις, lingă Cernavoda), și apoi de acolo cu Danubius, numit însă de aici înainte Istru, până la vărsarea lui în Pont. Dispoziția gurilor Istrului este următoarea. Cea dintîiu ramură este cea dela orașul Noviodunon (Νοσιόδουνον), iar cea mai dela sud, care cuprinde o insulă numită Peuce, se varsă în Pont cu gura numită sacră ori Peuce. Ramura cea mai nordică se desparte și ea în două. Partea dinspre nord a ei se desparte la rîndul ei iar în două, și dintre aceste din urmă două părți cea dinspre miazăzi încetează puțin mai înainte de a se vărsa în Pont, iar cea dinspre miază noapte, după ce formează o baltă, numită Thiagola (Θιαγόλα), din partea despre nord, se varsă în Pont printr-o gură numită și ea tot Thiagola. Partea dinspre sud a ramurii nordice se desparte și ea în două alte părți, dintre care cea mai dinspre nord se varsă în Pont printr-o gură numită Boreion (Βόρειον), iar cea mai dinspre sud se desparte în alte două părți, dintre care cea dinspre sud se varsă în Pont prin gura numită Naracion (Ναράκιον, variantă Inariacion, Ἰνχαρίκιον), iar cea dinspre nord se desparte la rîndul ei în alte două, dintre care cea nordică se varsă prin gura numită gura falsă (ψευδόστομον), iar cea sudică se varsă prin gura numită frumoasă (Καλόστομον). Dinspre răsărit Mysia se mărginește cu coasta mării, începînd dela gurile Istrului până la granița, despre care am vorbit, a Thraciei “

III, 10, 9: „In părțile despre apus ale Moesiei inferior locuiesc Triballii (Τριβαλλοί). In părțile despre răsărit locuiesc, supt gura Peuce Troglodytii (Τρωγλοδυτῆαι), la gurile Istrului Peuciniî (Πευκῖνοι), în părțile dinspre Pont Crobyzii (Κροβυζοί, variante Cerobyzi, Κερόβυζοί, și Crybyzi, Κρυβυζοί), mai sus de aceștiia Oitensiî (Οἰτηνσιοί) și Obulensiî (Ὀβουλῆνσιοί). In părțile dela mijloc locuiesc Demensiî (Δημήνσιοι, variantă Δεμηήνσιοι) și Piarensiî (Πιάρῆνσιοι).“

III, 10, 13: „Coasta mării, începînd dela gura cea mai lela nord a Istrului până la vărsătura riului Borysthenes (Dnipro), precum și țara dinăuntru până la riul Hierasos (Ιέρασος, Siret), le locuiesc, supt Sarmatiî Tyrangeti (Τυρανγῆται Σαρμάται) Arpiî (Ἄρπιοι), și deasupra Peuciniilor Britolagii (Βριτολάγαι).“

§ 47. Cassius Dio, Hamburg, 1750.

Fragmente, 151. a. Chr. 234: „Romanii, voind pe de o parte să facă și ei un serviciu Issaeilor, care trecuse de partea lor, pentru ca să se vadă că ei ajută pe cei care sînt cu tragere de inimă pentru dînșii, iar pe de alta să pedepsească pe Ardiaei, pentrucă atacaui pe cei care plutiau pe mare dela Brundisium, au trimes deputați la Agron, ca să intervină în favoarea Issaeilor (Ισσαῖοι) și să-î aducă impuțări că face rău Romanilor fără să fi suferit niciun neauns din partea lor. Deputații nu l-au găsit pe Agron în viață, căci murise și lăsase ca urmaș un băețel cu numele Pinnes (Πίννης), iar soția lui și maștiha lui Pinnes, Teuta (Τεύτα), care domnia peste Ardiaei, li-a răspuns cu insolență, ba chiar, pelingă lipsa de cumpăt proprie firii fimeești, mai fiind îngîmfată și de puterea pe care o avea, pe unii din deputați a pus de 1-a legat, iar pe alții, care-î vorbise fără încunjur, 1-a ucis. Și atunci de odată, dacă a făcut aceasta, a căpătat curaj, ca cum prin grabă cu care arătase cruzimea ar fi dat probă de putere, dar și-a dat de gol îndată slăbăciunea genului fimeesc, care din cauza scurtimii minții răpede se infurie și apoi tot așa de răpede se teme. Căci, îndată ce a aflat că Romanii au decretat războiul contra ei, a apucat-o groaza, și pe acei din Romani pe care-î avea la dînsa a făgăduit că-î va libera, iar cu privire la cei morți s-a apărat zicînd că ar fi fost uciși de hoști. Cînd Romanii însă au năvălit la expediția și au auzit că li prindea pe

asasinii, ea atunci, pentru că primejdia se îndepărtase, iar a început să nu-l țină în samă, n-a vrut să dea pe nimeni și a trimis o oștire asupra insulei Issa. Și iarăși când a simțit că consulii au sosit, s-a spăriat din nou, și-a pierdut curajul și s-a arătat gata să primească orice condiție i s-ar pune. Și nici așa nu s-a cumințit. Căci îndată ce consulii au plecat mai departe la Coreyra, a prins la inimă, a părăsit cauza romană și a trimis oștire asupra Epidamnului. Romanii însă au scăpat orașele și au pus mîna pe corăbiile ei și pe baniți dintr-însele, și atunci ea iar s-a arătat a fi docilă. Fiindcă însă Romanii când treceau marea au suferit pagube lângă dealul Atyrios, ea a început să tergiverseze cu nădejdea că au să se ducă Romanii, mai ales că era și iarnă. Dar când a aflat că Albinus rămîne în țară, și că Demetrios din cauza nebuniilor ei, precum și de frica de Romanii, a trecut de partea acestora și a convins și pe alții să facă același lucru, s-a îngrozit cu totul și a părăsit domnia.“

Fragmente, 46. a. Chr. 219: „Demetrios se îngîmfase, pentru că era episcopul lui Pinnes și luase în căsătorie pe mama acestuia, pe Tritenta (Τρίτευτα), după ce murise Teuta, și începuse să apese pe locuitorii și să se poarte rău cu vecinii. Romanii, aflînd de aceasta, mai ales că se credea că Demetrios face aceste răutăți abuzînd de prietenia lor, au trimis la dînsul să-l cheme. Dar el nu s-a supus, ba a început să atace și pe soții Romanilor, și atunci aceștia au trimis o oștire contra lui la Issa.“

XXXVIII, 8. a. Chr. 59: „Poporul a dat lui Caesar Illyricul și Gallia cisalpină, ca să le guverneze cu trei legiuni în timp de cinci ani.“

XXXVIII, 10. a. Chr. 59: „Acest Antonius [colegul de consulat al lui Cicero], cîta vreme guvernase Macedonia, multe lucruri fără cale comisesse și împotriva supușilor din acea provincie precum și împotriva aliaților, dar multe neajunsuri pătise și el însuși. Căci, după ce a devastat teritoriul Dardanilor și pe acel al vecinilor acestora, cînd au venit Dardanii contra lui n-a avut curaj să li reziste, ci, ca și cum ar fi avut altă treabă, s-a retras cu cavaleria și a fugit. Atunci Dardanii au încunjurat pedestrirea romană și au alungat-o din țară, după ce și-au luat prada îndărăt. Același lucru l-a făcut și cu aliații Romani-

lor din Mysia. După ce anume li-a devastat țara, a fost bătut la orașul Istrienilor de Scythii Bastarni care venise Mysilor în ajutor, și a fugit. Și pentru aceste lucruri n-a fost tras la răspundere, dar a fost pedepsit pentru ele atunci când a fost acuzat că a luat parte la conspirația lui Catilina, așa că i s-a întâmplat că n-a putut fi dovedit vinovat pentru faptele de care era acuzat și a fost din contra pedepsit pentru acele fapte pentru care nu-l trăsesese nimeni la răspundere.“

XLI, 40. a. Chr. 49: „Pecind se petreceau acestea la Roma și în Hispania, M. Octavius și L. Scribonius Libo au alungat din Dalmatia pe P. Cornelius Dolabella, partizanul lui Caesar, cu ajutorul flotei lui Pompeius.“

XLI, 49. a. Chr. 48: „Dyrrhachion se găsește pe pământul care a fost odată al Illyrilor Parthinii (Παρθίνοι).“

XLII, 10. a. Chr. 48: „Cato fusese lăsat din partea lui Pompeius la Dyrrhachion, ca să observe dacă nu trece cineva marea din Italia, și să țină în frâu pe Parthinii, de s-ar apuca cumva să se miște. Cato începuse lupta cu Parthinii, dar după ce Pompeius a fost învins a părăsit Epirul.“

XLVII, 21. a. Chr. 42: „Brutus a venit în Macedonia tocmai în timpul când C. Antonius de abia sosise, iar Q. Hortensius, fostul guvernator al provinciei, se pregătea să plece. Pentru aceia n-a întâmpinat nicio greutate. Căci Hortensius s-a unit îndată cu dînsul, iar Antonius era slab, ca unul ce era împiedecat de a lua nicași măsuri conforme magistraturii sale, deoarece toată puterea o acaparase Caesar la Roma. Vatinius însă, guvernatorul Illyrilor din apropiere, a venit de acolo și a ocupat Dyrrhachion, și în discordiile civile nu era de partea lui Brutus, dar n-a putut să facă acestuia nicio pagubă, pentru că ostașii lui, cărora nu era simpatic, și care nu-l lua în seamă, căci era tot bolnav, l-au părăsit.“

XLVIII, 28. a. Chr. 40: „Caesar a căpătat ca parte a sa Sardinia, Dalmatia, Hispania, Gallia, iar Antonius toate celelalte provincii de dincolo de marea ionică, și din Europa și din Asia, cîte erau sub stăpînirea Romanilor. Lepidus a avut neamurile din Libia, iar Sextus Pompeius Sicilia.“

XLVIII, 41. a. Chr. 39: „Pe vremea aceia s-au răscolat și Illyrii Parthinii, dar acea răscoală a domolit-o Pollio

XLIX, 34-38. a. Chr. 35-34: „Între acestea Caesar, fiindcă Sextus Pompeius murise, iar afacerile din Libya trebuiau regulate, s-a dus în Sicilia, pentruca de acolo să treacă în Africa. Dupăce timpul rău l-a reținut în Sicilia o bucată de vreme, n-a mai plecat mai departe, pentrucă Salassii (Σάλασσοι) și Iapydiî (Ἰάπυδες) și Taurisciî (Ταυρίσκοι) și Liburniî (Λιβυρνοί), care nu se purtase cuviincios față de Romani nici înainte vreme, ci refuzase să plătească tributul și faceau cîteodată și incursiî pe teritoriile învecinate, atunci, profitînd de absența lui, se răscuraseră pe față. Din cauza aceasta s-a întors Caesar și s-a apucat de preparative contra lor. S-a întîmplat tot atunci că unîi dintre militariî liberați din oștire, care nu primise nicio recompensă, s-au revoltat și au cerut să fie înrolați din nou. Caesar a făcut din ei o legiune a parte, pentruca, fiind numai ei în de ei, să nu mai strice și pe alții, iar dacă s-ar apuca de neorînduie, să fie dovediți îndată. Dar nu s-au liniștit cu toate acestea. Atunci pe cîțiva dintr-înșii, care erau mai bătrîni, i-a trimis în Gallia și li-a dat pămînt acolo, cu gînd că, insufliindu-li o asemenea speranță, îi va liniști și pe ceilalți. Fiindcă însă tot au continuat să se împotrivească, a pedepsit pe unîi dintr-înșii. Ceilalți s-au întetit însă și mai tare. Atunci i-a convocat Caesar ca pentru alt ceva, i-a încunjunat cu armată, li-a luat armele și i-a dat afară din oștire. Și așa, văzîndu-și pe de o parte propria slăbăciune, iar pe de alta mîrînimia lui Caesar, și-au schimbat într-adevăr purtarea, s-au rugat mult să fie ertați și să fie înrolați din nou. Caesar, care avea trebuință de ostași și se temea ca să nu-i atragă de partea sa Antonius, li-a declarat că-i iartă și i-a avut ca cei mai buni militari în toate înprejurările, după cum s-a văzut mai tîrziu.—Atunci de o cam dată pe celelalte neamuri le-a dat în sarcina altora ca să fie domolite, iar el însuș a plecat contra Iapydilor. Și pe acei dintre Japydi care locuiesc dincoace de munți, nu tare departe de mare, i-a supus mai fără greutate. Peste cei care trăesc însă prin munți și prin ținuturile de cea parte a munților n-a ajuns stăpîn decît cu mare osteneală. Căci fortificase Metulon, cel mai mare oraș al lor, și multe atacuri de ale Romanilor au respins, multe mașini de război au aprins, și pe însuș Caesar, care se încerca să treacă pe ziduri depe un turn de lemn, l-au rănit. La urmă, dacă au văzut că nu se

lasă de întreprindere și că tot trimete să-i vie oștire nouă, s-au prefăcut că vor să între la înțelegere și au primit o garnizoană în cetate. Dar în timpul nopții au ucis pe soldații romani pe toți, apoi și-au dat foc caselor, și unii s-au sinucis, alții și-au ucis și fimeile și copiii, încît n-a mai rămas nimic de al lor lui Caesar. Căci nu numai cei din oraș, dar și acei care căzuse prinși în timpul războiului și-au făcut samă singuri nu mult după aceea.—Dupăce aceștia au perit astfel cu totul, iar ceilalți au fost supuși fără niscăi fapte de arme demne de comemorat, a dus Caesar oștirea contra Pannonilor (Παννώνιοι). Vreun subiect de plîngere contra lor n-avea, căci nici nu-i făcuse vreun neajuns. Voia numai să-și exercite oștirea și s-o hrănească totodată din avutul altuia, socotind că bunul plac al celui mai puternic este drept față de cei mai slabi. Pannonii locuiesc lângă Dalmatia și la Istru, dela Noric începînd până la Mysia din Europa. Ducea cea mai rea viață din toți oamenii. Nici pămînt bun n-au, nici climă bună. Nu cultivează nici maslinul nici vinul (afara de foarte puțin și acela foarte prost), pentru că în cea mai mare parte trăesc în locuri unde iarna este grea tare, ei samănă numai orz și mei, din care-și procură și mîncare și băutură. Sînt socotiți însă ca cei mai viteji din cîți oameni cunoaștem. Sînt apoi foarte irascibili și gata la omoruri, ca unii care n-au nimic care să-i facă să dorească viața. Acestea le știu nu din auzite, nici din cetite, ci din propria experiență, pentru că am fost și guvernator în țara lor. Căci, dupăce am avut această funcțiune în Africa, mi s-a încredințat guvernămîntul Dalmatiei, unde și tată-mio guvernase cîndva o bucată de vreme, apoi acel al Pannoniei așa numite de sus. Pentru aceia tot ce scriu despre dinșii cunosc cu acurateță. Se numesc astfel din cauză că poartă niște tunică cu mînece, făcute din bucăți [panni] de stofă, pe care le tae într-un chip anumit (și le și numesc cu un cuvînt special) și apoi le coasă împreună. Și Pannonii, ori din cauza aceasta ori din altă pricină careva, așa se numesc. Unii Greci însă, care nu știu cum sta lucrurile, li zic Paeoni (Παίονες). Acesta este, drept, un nume vechiu, dar nu se întrebuintează în Pannonia, ci la muntele Rhodope și pelîngă Macedonia de astăzi până la mare. Pentru aceia și eu pe acești din urmă i-oîu numi Paeoni, pe ceilalți însă

însiş se numesc.—Plecînd, deci, Caesar contra Pannonilor, dintruntîiū nicî nu devasta nimic, nicî nu prăda, măcarcă satele dela cîmpie şi le părăsise, căci trăgea nădejde să şi-i atragă de partea sa de bună voe. Cînd însă pe drumul spre Siscia [Sissek] au început să-l hărţuiască, s-a supărat şi a pus şi el să ardă ţara şi să prade tot ce se găsea. Cînd s-a apropiat de oraş, atunci de odată locuitorii, convinşi la aceasta de cei mai mari ai lor, i s-au plecat şi i-au dat ostatici. După aceia însă au închis porţile şi s-au pregătit contra asediului, pentrucă aveau şi ziduri tari şi încredere că sînt apăraţi de două riuri navigabile. Căci riul Colops (Κόλοψ, Kulpa) curgea drept pelingă ziduri şi apoi se vărsa în Sava la o mică distanţă de oraş. Astăzi acest riū încunjură tot oraşul, pentrucă Tiberius i-a abătut apa într-un canal mare, prin care canal apoi este condus iarăş la vechea albie. Pe atunci însă pe o parte curgea Colops pelingă ziduri, iar pe altă parte curgea Sava la oarecare distanţă de acestea, aşa că rămînea un spaţiu gol şi acel spaţiu era întărit cu palisade şi cu şanţuri. Caesar a luat dela soţii de prin părţile acelea corăbiile pe care ei le pregătise şi le-a dus pe Istru pîn la Sava şi pe Sava pîn la Colops, şi a început să atace pe duşman şi pe uscat şi pe apă. S-au făcut şi cîteva bătălii navale. Căci barbarii îşi făcuse luntre şi cu dinsele intrau în luptă, aşa că în aceste încercări depe riū printre alţii mulţi au ucis şi pe Menas, libertul lui Sextus Pompeius. Tot aşa de vitejeşte se luptau şi pe uscat. Până ce, aflînd că unii din aliaţii lor fusese prinşi într-o cursă şi distruşi, şi-au pierdut curajul şi s-au predat. Şi atunci, dacă au fost învinşi cei dela Siscia, restul Pannoniei s-a supus şi el.—În urma acestora Caesar a lăsat acolo pe Fufius Geminus cu ceva oştire, iar el s-a întors la Roma. Triumful ce i se decretase l-a aminat, iar Octaviei şi Liviei li-a dat statuî, dreptul de a-şi administra averea fără tutor şi acelaş privilegiu ca al tribunilor poporului, de a nu putea fi nicî ameninţate nicî insultate. Şi-a pus în minte apoi, din emulaţie faţă cu părintele său, să facă o expediţie în Britannia şi ajunsese chiar pîn în Gallia după iarna din timpul consulatului lui L. Libo şi al celui de al doilea al lui Antonius, cînd tocmai s-au răsculat unii din barbarii de curînd sunosi si Dalmatii înpreună cu dînsii. Si ne Pannoni

fusese alungat din Siscia. Pe Salassî pe de altă parte, și pe alții care se răzvrătise împreună cu dînșii, i-a readus la supunere Valerius Messala. Iar încontra Dalmatilor a mers întîiî Agrippa, apoi Caesar însuș, și pe cei mai mulți dintre dînșii i-a răpus, cu multe și mari pierderi și din partea Romanilor (căci și Caesar a fost rănit, și unora dintre militari li s-a dat orz în loc de grîu, iar alții care părăsise rîndurile au fost decimați), iar contra celorlalți a dus războiul mai departe Statilius Taurus.“

LI, 21. a. Chr. 29: „În prima zi a serbat Caesar triumful asupra Pannonilor, Dalmaților, Iapydilor..., a două zi a triumfat asupra victoriei navale dela Actium, a treia zi asupra supunerii Egyptului.“

LIII, 12. a. Chr. 27: „Provinciile romane s-au împărțit în două, unele mai liniștite, domolite cu totul, altele mai turbulente, în care primejdia războiului nu dispăruse cu totul. Cele dintîi au fost puse supt administrarea senatului și erau Africa, Numidia, Asia, Grecia cu Epirul, Dalmatia, Macedonia, Sicilia, Creta cu Libya cyrenaică, Bithynia cu Pontul, Sardinia, Hispania Baetica. Cele de al doilea au fost puse supt administrarea lui Caesar și erau Hispania tarraconensis, Lusitania, Gallia narbonensis, Gallia lugdunensis, Aquitania, Germania superior, Germania inferior, Coelesyria, Phoenice, Cilicia, Cyprus, Aegyptus. Nu sînt însemnate acele provincii, care se guvernau încă de legile lor proprii, nu de legile romane.“

LIV, 20. a. Chr. 16: „Multe turburări au avut loc pe vremea aceia. Cammuniî (Καμμουνίαι) și Venii (Οβένικαι), neamuri alpine, au apucat armele, dar au fost învinse și aduse la supunere de Publius Silius. Pannonii împreună cu Noricii au invadat Istria, dar au suferit înfrîngerî din partea lui Silius și a legaților lui și s-au supus din nou. Acest lucru a provocat robirea Noricului. Alte turburări, care au avut loc în Dalmatia și în Hispania, au fost în scurtă vreme liniștite.“

LIV, 24. a. Chr. 14: „Atunci s-au răscolat Pannonii, dar au fost din nou subjugați.“

LIV, 28. a. Chr. 13: „Caesar lui Agrippa, care se întorsese din Syria, i-a dat puterea tribunicie pe încă cinci ani și l-a trimis în Pannonia, care se pregătia de război, dîndu-i putere mai mare decît aceia pe care o avea oricine

altul pe aiurea afară din Italia. Agrippa a făcut această expediție măcarcă era asupra iernei din timpul consulatului lui M. Valerius și P. Sulpicius, dar fiindcă Pannonii la apropierea lui s-au îngrozit și s-au lăsat de turburări, s-a întors înapoi, și când a ajuns în Campania s-a îmbolnăvit.“

LIV, 31. a. Chr. 12: „După moartea lui Agrippa Caesar a trimis pe Tiberius contra Pannonilor, care se liniștise de frica lui Agrippa, dar după moartea acestuia se răsculase din nou. Tiberius, după multe devastări și rele aduse țării și locuitorilor, i-a adus la supunere, avînd ca ajutor foarte eficace pe Scordisci, care sînt vecini cu Pannonii și au aceleaș arme ca și aceștia. Pannonilor Tiberius li-a luat armele, și pe oamenii tineri, mai pe toți, i-a vîndut robi pentru străinătate.“

LIV, 34. a. Chr. 11: „Tiberius pe Dalmați, care se apucase de turburări, și apoi pe Pannoni, care și ei se răzvrătise, profitînd de lipsa lui și a celei mai mari părți din oștirea romană, i-a adus la supunere, purtînd războiul de odată cu amîndouă aceste popoare și ducîndu-se cu oștirea cînd colo cînd dincolo. De aici înainte Dalmatia a fost pusă sub paza lui Caesar, deoarece și din cauza ei însăși și din aceea a vecinătății cu Pannonia avea trebuință de putere armată.“

LIV, 36. a. Chr. 10: „Dalmații s-au răscolat din cauza plății tributului. Tiberius a fost trimis din Gallia, unde se dusesese cu Augustus, contra lor și i-a liniștit.“

LV, 2. a. Chr. 9: „Tiberius, pentrucă dovedise pe Dalmați și pe Pannoni, care se răsculase, a triumfat călare.“

LV, 29-34. p. Chr. 5-7: „Dalmații, îngreunăți de dări, stătuse și mai înainte vreme liniștiți numai de nevoie. Îndatăce însă a plecat Tiberius pentru a doua oară contra Germanilor și împreună cu dînsul s-a dus și Valerius Messalinus, care era guvernator pe atunci și al Dalmatiei și al Pannoniei, luînd cu el cea mai mare parte a armatei, Dalmații, cărora li se impusese să dea și ei cîtăva oștire, s-au adunat din toate părțile, și văzînd mulțimea de oameni în floarea vrîstei de care dispun n-au mai stat la îndoială, ci excitați mai ales de unul Baton (Βάτων), un Dysidiat (Δυσιδιάτης), s-au răzvrătit, mai întîiu numai uniia, și au bătut pe Romanii care le veniau înapotrivă, apoi s-au răscolat și ceilalți. În urma acestora Breuci (Βρεύκι), un neam pannon,

și-au pus și ei șef pe un alt Baton și s-au dus contra Sirmului și a Romanilor din acest oraș. Sirmul însă nu l-au putut lua. Căci, simțind de răscoala lor Caecina Severus, guvernatorul Mysiei din apropiere, a venit în grabă contra lor, care se afla pe pelingă riul Drava, i-a atacat și i-a învins. În speranța că vor putea reîncepe războiul, fiindcă și dintre Romani căzuse mulți, s-au apucat să-și caute aliați, și și-au găsit pe care au putut. În vremea aceasta Baton Dalmatul mersese contra Salonei, dar rănit greu de o piatră n-a isprăvit nimic, a trimes însă pe alții să devasteze toată coasta mării până la Apollonia, unde într-o luptă cu Romanii au dovedit întâi aceștia și apoi Dalmații.—Când a aflat despre acestea Tiberius, s-a temut să nu năvălească și în Italia, s-a întors deci în grabă din Germania, și trimițând înainte pe Messalinus, el cu grosul oștirii mergea din urmă. Baton, aflând de apropierea lor, a eșit înaintea lui Messalinus, macarcă nu se îndreptase încă de rană, și la luptă deschisă l-a învins, dar a căzut după aceea într-o cursă și a fost și el învins la rîndul lui. S-a dus atunci la Baton Breucul, și continuînd războiul împreună cu acesta a luat un munte Alma, apoi într-o luptă scurtă cu Rhymetalces Thracul, care fusese trimes împotriva lor de Severus, au fost învinși, contra lui Severus însuș însă au rezistat cu tărie, și după aceea, fiindcă Severus a trebuit să se întoarcă în Mysia din cauză că Dacii și Sarmatii (Σαρματῆς) năvălise într-însa, iar Tiberius și Messalinus pe de altă parte erau reținuți la Siscia, au invadat teritoriul aliaților Romanilor și au atras de partea lor pe mulți dintr-înșii, iar cînd s-a apropiat Tiberius, nu s-au dat la luptă cu dînsul, ci-și duceau oștirea cînd într-o parte cînd în alta și devastau, căci cunoscători cum erau de locuri, și fiind și ușor înarmați, lesne puteau să se ducă oriunde voiau. Cu atît mai mult rău făceau, cu cît era și vremea spre iarnă. Și în Macedonia au năvălit a doua oară, dar i-au respins în urma unei lupte Rhymetalces și frateso Rhascyporis. Ceilalți în țara lor n-au mai putut sta, pentru că o dase în pradă consulii Caecilius Metellus și Licinius Silanus, ci s-au refugiat în niște locuri tari, de unde făceau incursiuni cînd puteau.—Cînd a aflat aceasta Augustus, a bănuț pe Tiberius că ar fi putut să-i dovedească mai răpede, dar a trăgănat lucrul înadins, ca să stea la armată cît mai multă vreme sub pre-

text de războiu. A trimis deci pe Germanicus, măcarcă era quaestor, și i-a dat militari nu numai oameni liberi, ci și liberiți, printre alții și pe sclavii pe câți i-a luat dela bărbați și dela fimeî, în număr proporțional cu censul acestora, împreună cu hrana pe șese luni, și i-a liberat. Nu numai acest lucru l-a făcut pentru nevoile războiului, dar a amînat și recensimentul călărilor, care trebuia să aibă loc în for, apoi a promis lui Jupiter jocuri mari, pentrucă o fimee își săpase niște litere în braț și spunea niște profeții. Știa el bine că nu era inspirată de vrenn zeu fimeea aceia, ci că făcea înadins, dar fiindcă poporul suferia mult și din pricina războaelor și din acea a foametei, care tocmai iarăș se nimerise, se prefăcea și el că crede în cele spuse de fimee. Făcea și el de nevoe tot ce putea să aducă vreo mîngîiere mulțimii. Pentru trebuințele aprovizionării a însărcinat doi consulari cu procurarea alimentelor și li-a dat și lictori. Apoi, fiindcă avea trebuință de bani, și pentru războiu și pentru întreținerea garzilor de noapte, a pus impozit de o cincizecime asupra vînzării sclavilor, iar banii care se dădeau din tezaur praetorilor pentru luptele de gladiatori a oprit să se mai cheltuiască.—Pe Germanicus l-a trimis la războiu, nu pe Agrippa, pentrucă acesta avea o fire ordinară și toată vremea și-o petrecea cu păscutul, de unde-l și poreclise lumea Neptun. Era apoi iute la minie, așa că și de Livia vorbea rău, ca de o maștihă, și chiar lui Augustus îi făcea de multe ori imputări cu privire la moștenirea rămasă dela tatăso. Pentru aceia, fiindcă nu se mai cmînția, a fost dezmoștenit, averea lui s-a dat tezaurului armatei, iar el a fost exilat în insula Planasia delîngă Corsica. Acestea se petreceau la Roma. Dupăce însă Germanicus a ajuns în Pannonia și s-au adunat acolo oștiri din toate părțile, cei doi Batonî au păzit vremea cînd venia Severus din Mysia și au căzut asupra lui fără veste, pecînd își așeza castrele lîngă bălțile volcae (πρὸς τοῖς οὐλακίοις ἔλπει), și pe Romanii din afară de valuri i-au pus pe fugă și i-au împins în castre, dar dupăce li-au sîrit în ajutor cei dinuntru castrelor, au pierdut bătălia. După aceia s-au dispărît Romanii în multe corpuri, ca să devasteze țara în mai multe locuri deodată, și alții n-au făcut atunci nimic demn de pomenire, Germanicus însă a învins în luptă și a păgubit rău pe Mazaei (Μαζαῖοι), un neam dalmat. Și în anul acela

acestea s-au petrecut.—Iar sub consulatul lui M. Furius și al lui Sex. Nonius ar fi vrut Dalmații și Pannonii să facă pace, pentrucă erau chinuiți rău, mai întâiu de foame, apoi și de boli, pentrucă de nevoia foamei mîncase ierburi și rădăcini neobișnuite, dar n-au întrat în tratative, pentrucă s-au opus aceia dintre ei care n-aveau nicio nădejde de ertare din partea Romanilor. Pentru aceia se luptau și așa mai departe. Pecînd acum Germanicus, fiul lui Drusus, purta războiul cu dînsii, după cum s-a spus, și asediia un oraș puternic, pe care nu-l putea lua, s-a întîmplat că un călar german, Pulio, a aruncat cu atîta putere un petroiū asupra zidului, încît s-a cutremurat meterezul și a căzut jos, trăgînd după el și pe omul care fusese aplecat pe dînsul. Acest lucru atît de mult a impresionat și a înspăimîntat pe dușmani, încît ați părăsit zidul acela și au fugit în cetățue. Apoi au predat cetățuia și s-au predat și ei. Cînd Baton, care provocase răscoala Dalmaților și făcuse atîta pagubă Romanilor, a venit la Tiberius pentru a se înțelege asupra păcii și i s-a prezentat a doua zi, pecînd ședea Tiberius pe tribună, l-a întrebat acesta: «Ce gînd v-a venit să vă răsculați și să vă războiți cu noi atîta vreme?» Iar Baton i-a răspuns: «Voi sînteți de vină, pentrucă păzitori la turmele voastre trimeteți nu cîni, nici păstori, ci lupi.» Și așa Dalmatia, parte prin războiul, parte prin bună înțelegere, iarăș a întrat sub stăpînirea Romanilor.—Pe vremea aceia Augustus a dat senatului înputernicirea ca cele mai multe afaceri să le rezoalve și fără dînsul, iar la adunările poporului nu s-a mai prezentat. Încă în anul precedent, fiindcă erau turburări, el însuș în persoană desemnase pe toți magistrații. În anul acesta și în cei următori însa a recomandat numai prin scrisori poporului pe acei pentru care se interesa. În ce privește însă afacerile războinice a arătat atîta energie, încît, pentruca să poată lua din apropiere măsurile trebuitoare și cu privire la Dalmați și cu privire la Pannoni, s-a dus la Ariminum, și cînd a plecat, s-au făcut rugăciuni publice, iar cînd s-a întors, s-au făcut sacrificii, ca și cum s-ar fi întors din țara dușmanilor. Acestea se petreceau la Roma. În acest timp Baton Breucul, care trădase pe Pinnes, și ca răsplată căpătase domniea peste Breuci, a fost prins și ucis de celalalt Baton. Fiindcă anume avea bănueli asupra supușilor săi, Baton Breucul mergea pela di-

feritele cetăți și lua ostatică. Aflind de aceasta celalalt Baton, i-a întins o cursă, l-a biruit în luptă și l-a încunjurat într-un castel. Cei din castel l-au trădat și Baton Dalmatul l-a dus la oștire, unde a fost condamnat la moarte și ucis. În urma acestei întâmplări mulți Pannoni s-au răsculat. Silvanus a purces contra lor și pe Breuci i-a învins, iar pe alții i-a adus la supunere fără luptă. Văzînd aceasta Baton Dalmatul, n-a mai avut nicio nădejde în Pannonia, și ocupînd cu garnizoane trecătorile din acea țară făcea incursiuni de pradă într-însa. Atunci și ceilalți Pannoni toți, mai ales că Silvanus li devasta țara, s-au plecat la pace, afară numai că au mai rămas bande de hoți, care se înmulțise în urma atîtor turburări (Acest lucru și la alții totdeauna se întîmplă, dar mai ales la Pannoni), dar și pe acelea le-au stîrpit alții.“

LVI, 11-17. p. Chr. 8-9: „Romani de sub Germanicus au mers contra orașului Dalmației Rhaetion (*Ραιτιον*, actualul Golubić aproape de Bihać la riul Una, C. I. L. III pag. 1639?), dar nu li-a eșit bine. Dușmanii anume, copleșiți de mulțimea Romanilor și neputînd să li reziste, au dat ei singuri foc zidului de jur împrejur precum și la clădirile din apropierea lui, potrivit însă așa ca să nu izbucnească focul îndată, ci să mocnească o bucată de vreme; apoi, dacă au făcut aceasta, s-au retras în cetățue. Romanii, neștiind cele petrecute, au dat năvală, crezînd că dela cel dintîi atac au să pună mîna pe toate, și au intrat astfel în mijlocul focului, și fiindcă aveau mintea ațintită la inimi, nu l-au observat pănăce n-au fost cuprinși de dînsul din toate părțile. Atunci s-au găsit în culmea primejdiei, căci din sus erau atacați de oameni, iar din dărăt erau pîrjoliți de flacări, și nici nu puteau sta locului fără primejdie, nici să se retragă. Dacă se dădeau la o parte din lovitura armelor, îi ardea focul; dacă se îndepărtau dela foc, îi omorau armele dușmanului. Și uniia la strîntorare periau de ambele rele de odată, și raniți și arși. Cei mai mulți din navaliatori astfel au pătît-o. Numai puținții au scăpat, zvîrlind cadavre în flacări și făcîndu-și prin mijlocirea lor o trecere, ca pe o punte. La atîta putere ajunsese focul, încît nici cei din cetățue n-au putut sta locului, ci au trebuit noaptea s-o părăsească și să se ascundă prin beciuri.— Și acolo așa s-au întîmplat lucrurile. Orașul Seretion (*Σερήτιον*) însă,

pe care-l asediase Tiberius fără să-l poată lua, a fost prins, și după dînsul și alte cîteva localități au fost cîștigate mai cu ușurință. Fiindcă însă restul țării rezista cu toate acestea, și războiul se prelungia, iar foamete mare se iscase din pricina lui în Italia, a trimis Augustus în Dalmatia din nou pe Tiberius. Acesta, văzînd că militarii nu mai pot suporta trăgănarea războiului, ci doresc să-l sfîrșească cu prețul al oricăror primejdii, și temîndu-se să nu se răzvrătească dacă vor fi toți laolaltă, i-a împărțit în trei corpuri, pe uniia i-a pus sub comanda lui Silvanus, pe alții supt acea a lui M. Lepidus, iar el cu ceilalți și cu Germanicus a mers contra lui Baton. Lepidus și Silvanus au biruit fără greutate pe dușmanii din partea lor în diferite lupte. Tiberius însă a cutrierat, se poate zice, toată țara, pentrucă Baton rătăcea cînd într-o parte cînd într-alta, pănăce la urmă s-a refugiat într-un castel Anderion (Ἀνδρίον=Andetrium C. I. L. III, 3200, actualul Mué C. I. L. III pag. 361), zidit drept lîngă Salona, și acolo l-a asediat Tiberius, dar a avut mare năcaz. Castelul acesta anume era așezat pe o stîncă bine întărită și la care cu greu se putea ajunge, era încunjurat de ripi adînci prin care curgeau torente, și locuitorii toate cele trebuitoare parte le strînsese în el, parte și le aduceau din munții de sub stăpînirea lor. Iar aprovizionarea Romanilor o împedecau întinzînd curse, astfel că Tiberius îi asedia numai de formă, căci de fapt el ducea toate lipsurile asediaților.—Pecînd era în încurcătură și nu știa ce să facă, pentrucă asediul era zădarnic și primejdios, iar retragerea era rușinoasă, au făcut tumult ostașii și așa de mult și de mare strigăt au scos, încît dușmanii, care campaū sub ziduri, s-au înspăimîntat și s-au dus deacolo. De acest lucru s-a și supărat Tiberius, și s-a și bucurat, și convocînd pe militari, pe de o parte i-a ocărît, pe de altă parte i-a lăudat, apoi nici n-a întreprins vreo luptă, nici nu s-a dus de acolo, ci a stat nemișcat locului. Până ce Baton a pierdut nădejdea de a învinge, căci toată țara afară de cîteva localități fusese cuprinsă de Romani, iar puterea de care dispunea era inferioară acelei a inamicului, și a cerut dela Tiberius pace, iar pentrucă n-a putut convinge și pe ceilalți să facă acelaș lucru, i-a părăsit, și de aici încolo n-a mai dat ajutorul său nimăruī, măcarcă mulți au apelat la dînsul. Tiberius după aceia n-a mai dat

vreo importanță celor ce mai rămăsese în cetate, ci crezînd că poate să-i învingă fără vărsare de sînge, nici de poziția locului n-a mai ținut socoteală, și a mers contra cetății. Fiindcă loc așezat nu era, iar dușmanii să se scoboare la luptă nu voiau, Tiberius a șezut pe tribună la un loc deschis, pentru ca să poată vedea cele ce se vor întîmpla, ca militarii să se lupte mai cu curaj, și ca să li poată trimite ajutor la vreme, cînd va fi trebuință. Pentru acest scop anume o parte din oștire (căci era o mulțime) a ținut-o pelingă el, iar ceilalți au început să urce încet, mai întîi în șiruri dese formate în patrulater, apoi, din cauza asperității și inegalității terenului (căci era plin de povîrnișuri și tăiat de rîpi în toate părțile), s-au desfăcut unii de alții, și unii se suiau mai răpede, alții mai încet.—Văzînd aceasta Dalmații, s-au așezat în șir de bătaie în afara zidurilor, drept deasupra povîrnișului, și au început să zvîrle bolovanii cu prăștiile și să dea stînci de-a rostogolul asupra Romanilor. Alții rostogoliau roți, alții care încărcate cu pietre, alții lăzi rotunde, făcute după obiceiul locului, pline cu bolovanii. Și acestea toate de odată erau răpezite în jos cu mare putere, și pe Romanii îi desfăceau mai tare unii de alții și-i stîlceau. Iar alții, unii dădeau cu săgețile, unii cu lăncile, și pe mulți îi culcau la pămînt. În vremea aceasta mare întrecere se produsese printre luptători, unii căutînd să pună mîna pe înălțimi, iar ceilalți să respingă pe năvălitori și să-i prăbușească în jos. Multă emulație era și din partea celor care priviau la luptă, a celor depe ziduri și a celor care erau pelingă Tiberius. Și unii și alții îndemneau pe alii lor, orîi toți într-o gură, ori fiecare în parte, încurajînd pe cei care țineau piept la luptă, ocărînd pe cei care dau înapoi. Iar cîți aveau glas mai puternic decît alții mai invocaui, și dintr-o parte și dintr-alta, și pe zeii totodată, ca să scape pe luptători din primejdie, implorîndu-i unii, ca să li dea libertatea, iar ceilalți, ca să li dea pacea. Și toate silințele Romanilor erau să fie zădărnice, pentrucă se luptau cu două greutăți de odată, și cu firea locurilor și cu rezistența inamicului. I-a împiedecat însă să fugă Tiberius prin trimeterea de ajutoare proaspete. Apoi a trimis din altă direcție alți soldați, care făcînd un încunjur mai pe de departe au ajuns pe cel mai înalt punct al locului, și cu aceasta au sfîrmat rezistența inamicilor. De

aici înainte aceștia au dat dosul și nici n-au putut să intre în cetate, ci s-au înprăștiat prin munți, zvîrlind și armele dela dînșii, ca să fie mai ușori la fugă. Iar Romanii s-au luat după ei și i-au urmărit în toate locurile (căci ardeau de dorința să se sfîrșească odată războiul și nu voiau să-î leze să se mai adune iar la un loc și să aibă iar de luptat cu dînșii), și pe cei mai mulți i-au găsit ascunși prin păduri și i-au omorît ca pe fiare. Cei din castel s-au predat apoi și ei și au fost luați în stăpînire. Față de aceștia a luat Tiberius dispoziții conforme cu înțelegerea avută cu dînșii la predare.—Germanicus s-a îndreptat atunci asupra Dalmaților care mai rezistau încă, pentru că transfugii, care se găseau în mare număr la dînșii, nu-î lăsa să facă pace, și a cucerit cetatea Arduba (Ἀρδουβα). Cu puterea pe care o avea, macarcă era cu mult mai mare decît a dușmanului, n-ar fi putut face Germanicus aceasta, pentru că locul fusese fortificat tare și un rîu cu curs răpede curgea, cu excepție de un mic spațiu, de jur împrejurul poalei lui. Dar s-au luat la ceartă transfugii cu localnicii, pentru că aceștia ar fi voit să facă pace, și apoi la bătae. De partea transfugilor erau și fimeile din cetate, care voiau libertatea chiar contra părerii bărbaților, și orice preferau să îndure numai să nu cadă în minile dușmanului. Lupta a fost aprigă, transfugii au fost dovediți și au trebuit să cedeze. Unii au scăpat cu fuga, iar fimeile, apucîndu-și copiii, unele s-au aruncat în foc, altele s-au precipitat în rîu. Și astfel, după ce a căzut și cetatea aceia, celelalte localități deprin prejur s-au supus lui Germanicus de bună voie, care isprăvind acestea s-a întors la Tiberius. Restul a fost supus de Postumius.—Atunci și Baton a trimis pe ficioroso Scevas (Σκευᾶς) la Tiberius și a promis că se vor preda, și el și ai lui toți, dacă li se asigură impunitatea. Dîndu-i-se încredințare pentru aceasta, a venit noaptea în castrul lui Tiberius și a doua zi a fost adus înaintea acestuia, care ședea pe tribună. Pentru dînsul personal nu s-a rugat, ci și-a întins și capul, ca să i-l tae, dar pentru apărarea a lor lui a vorbit și s-a rugat mult. Și iar l-a întrebat Tiberius: «Ce gînd ai avut de v-ați răzvrătit și v-ați războit cu noi atîta vreme?» Și el a răspuns ca și în cela rînd: «Voi sînteți vinovați, pentru că trimeteți păzitori la turmele voastre nu cîni, nici pas-

pagubă în oameni, și cu mai multă pagubă încă de bani, căci multe legiuni au fost întreținute pentru dînsul, iar pradă a fost foarte puțină.—Vestea despre victorie a adus-o Germanicus și pentru ea s-au decretat lui Augustus și lui Tiberius titlul de împărat, triumful, precum și alte onoruri, apoi două arcuiri triumfale în Pannonia, căci numai aceste onoruri a voit să primească Augustus dintre multele care se votase. Lui Germanicus i s-au dat onorurile învingătorilor, care au fost date de altfel și celorlalți generali, apoi acele de praetor, apoi dreptul de a vota în senat îndată după consulari și de a ajunge la consulat mai degrabă decît era prevăzut prin lege. Și lui Drusus, fiul lui Tiberius, macarcă nu luase parte la război, i s-a dat dreptul de a asista la ședințele senatului mai înainte de a fi ales senator, și, după ce va fi fost quaeator, de a vota înaintea foștilor praetori.“

Fragmente, 73. a. Chr. 168: „Perseus n-a plătit nici lui Eumenes nici lui Gentios bari pe care li-i făgăduise, închipuindu-și că și ei au cauza lor specială de dușmănie contra Romanilor. Aceștia atunci, ca și Thracii, cărora nici lor nu li se plătise solda în întregime, s-au lăsat greoi în darea ajutorului, și Perseus a ajuns la așa desperare, încît s-a rugat de pace.“

Fragmente, 116. a. Chr. 88: „Thracii din îndemnul lui Mithridates au devastat Epirul și celelalte teritorii până la Dodona, așa că au prădat și templul lui Jupiter.“

XXXV, 9. a. Chr. 68: „[Mithridates ajutat de Armeni] a hătut pe M. Fabius, generalul Romanilor din acele locuri. În această luptă i-au fost de mare ajutor Thracii, care mai înainte fusese în serviciul lui Mithridates, iar atunci erau împreună cu Fabius, precum și sclavii cîți se găseau în caștele Romanilor. Pentru că Thracii, trimiși ca cercetași de Fabius, i-au dat informații false, și apoi, cînd Fabius a înaintat fără grijă, iar Mithridates l-a atacat fără veste, au sărit și ei asupra Romanilor. Și atunci au sărit asupra acestora și sclavii, cărora barbarul li făgăduise libertatea. Ar fi perit Romanii cu totul, dacă Mithridates, pecînd se învîrtia printre dușmani (căci, măcarcă era peste șeptezeci de ani, lua și el parte la luptă), n-ar fi fost rănit cu o piatră și nu s-ar fi temut barbarii că are să moară, așa că au întrerupt lupta și au dat răgaz lui Fabius și celorlalți să

XLI, 7. a. Chr. 49: „[Acei care plecau împreună cu Pompeius] ştiaū bine că, chiar de vor scăpa de primejdiile războiului, vor trebui de aici înainte să trăiască prin Macedonia şi prin Thracia.“

XLVII, 25 a. Chr. 42: „Îndatăce a aflat Brutus de încercarea lui M. Antonius [de a libera pe frate-so C. Antonius, pe care-l ţinea Brutus sub pază la Apollonia] şi deuciderea fratelui acestuia, s-a temut să nu se întîmple şi alte turburări în Macedonia din cauza absenţei sale şi s-a întors în grabă în Europa, unde a luat în stăpînire ţara lui Sadales (Σαδάλης) [un rege thrac], care murise fără copii şi o lăsase Romanilor, şi a năvălit în ţara Bessilor (Βησσοί), ca să-î pedepsească de răutăţile ce făceau şi tot odată să capete numele şi demnitatea de împărat, pentruca mai uşor să poarte războiul contra lui Caesar şi a lui Antonius. Amîndouă aceste lucruri le-a îndeplinit cu ajutorul foarte eficace a unui rege Rhascyporis (Ῥασκυπόρις). După aceia s-a dus în Macedonia, a pus acolo toate în bună orînduială, şi apoi s-a întors în Asia.“

L, 6. a. Chr. 32: „[In războiul dintre Augustus şi Antonius] de partea lui Caesar erau Italia, Gallia, Hispania, Illyricum (τὸ Ἰλλυριόν), Africa afară de Cyrena, Sardinia, Sicilia, şi insulele depe lîngă aceste continente. De partea lui Antonius erau părţile din Asia şi din Thracia cîte erau sub stăpînirea Romanilor, Grecia, Macedonia, Egyptul, Cyrena cu locurile de prin prejur, insulele din apropierea acestor continente, apoi regiū şi principii toţi, aproape, care se învecinau cu provinciile romane de supt oblăduirea lui.“

L, 13. a. Chr. 31: „Q. Dellius şi Amyntas Galatul fusese trimeşi de Antonius să strîngă mercenari în Macedonia şi în Thracia.“

LI, 22. a. Chr. 29: „[La spectaculele date de Augustus după victoria de la Actium şi după cucerirea Egyptului] au luptat unii cu alţii numeroşi Daci (Δακοί) şi Suevi (Σουήβοι). Aceşti din urmă sînt Celţi [=Germani], iar cei dintîi un fel de Scythi. Suevi locuiesc dincolo de Rhenus, propriu vorbind (căci mai sînt o mulţime alţi care-şi dau numele de Suevi), iar Daci locuiesc şi de o parte şi de alta a Istrului, decît numai, acei care sînt dincoace de fluviu, spre ţara Triballilor, se socotesc la provincia Mysia şi se şi numesc, însă nu decătră indigeni, Mysi, iar cei de din-

colo de flaviu se numesc Daci, și sînt orî Geți, uniă, orî și Thraci din neamul Dacilor celor care au locuit odată la muntele Rhodope. Acești Daci trimesese înainte de acest timp deputați la Caesar, dar fiindcă nu li se încuviințase cererile, trecuse de partea lui Antonius, însă nu i-au fost de mare ajutor din cauza discordiilor interne. Cîțiva dintr-înșii însă au fost prinși în război și apoi puși să se lupte în circ cu Suevii.“

LI, 23-27. a. Chr. 29: „Pe vremea aceasta M. Crassus, care fusese trimis în Macedonia și în Grecia, a purtat război cu Dacii și cu Bastarnii. Cine sînt Dacii, și pentru ce se războia cu Romanii, am spus. Bastarnii sînt considerați cu hotărîre ca Scythi, și atunci au trecut Istrul și au supus Mysia din fața țării lor și apoi pe Triballi, care sînt în vecinătatea Mysiei, și pe Dardanii cîți locuesc în țara Triballilor. Cîta vreme au făcut acestea, n-au avut nimic a face cu Romanii. Au trecut însă Haemus și au năvălit în Thracia Dentheletilor ($\Delta\epsilon\iota\theta\epsilon\lambda\epsilon\tau\alpha\iota$), aliații Romanilor, și atunci Crassus, pe de o parte ca să ajute pe Sitas ($\Sigma\iota\tau\acute{\alpha}\varsigma$), regele Dentheletilor, care era orb, iar pe de alta, mai ales, pentru că se temea pentru Macedonia, a mers înpotrivă lor. Și numai cu plecarea lui înpotrivă-li atîta i-a intimidat, în-cît i-a scos din țară fără luptă. I-a urmărit însă mai de parte pe drumul lor spre casă, a cuprins teritoriul numit Segetica ($\Sigma\epsilon\gamma\epsilon\tau\iota\kappa\acute{\eta}$), a năvălit în Mysia, pe care a devastat-o, și înaintînd pînă la o cetate puternică, a suferit pagube în avangardă, căci Mysii, socotind că ea formează toată armata, au atacat-o, dar sosind el cu toată cealaltă armată în ajutor, a bătut pe Mysi și apoi a asediat cetatea și a luat-o.—Pe-cînd isprăvia el acestea, Bastarnii se oprise din fugă și stăteau la riul Hebrus, ca să vadă ce are să se întîmple, și cînd, după ce a învins pe Mysi, s-a îndreptat Crassus contra lor, au trimes deputați la dînsul să-i spue să nu se ia după dînșii, pentru că n-au făcut Romanilor nimic. Crassus a oprit pe deputați, spunîndu-li că are să li dea răspunsul a două zi, apoi s-a purtat prietenos cu dînșii și i-a îmbătat, așa că a aflat dela ei toate planurile Bastarnilor, pentru că tot neamul Scythilor bea vin fără măsură și îndată se îmbăta. Crassus atunci în timpul nopții a străbătut o pădure și înaintea pădurii aceleia a așezat cercetași, iar oștirea a

tași sînt singuri, s-au luat după dînșii și urmărindu-i în retragere au intrat în pădure, și Romaniî i-au măcelărit pe mulți acolo, iar pe mulți alții fugărindu-i. Căci depe la spate îi împiedecău pe Bastarni carele, apoi se mai siliau să-și scape copiii și fimeile, și s-au prăpădit cu totul. Pe regele lor Deldon (Δέλδων) l-a omorît Crassus cu mîna lui, și spoliile lui le-ar fi hărăzit lui Jupiter Feretrius ca opima, dacă ar fi comandat oștirea ca împărat. Din ceilalți Bastarni unii au fugit într-o pădure, unde au fost arși, alții s-au refugiat într-un castel, dar au fost asediați și luați cu asalt, alții au căzut în Dunăre și s-au înecat, alții au perit împrăstiați prin țară. Cîți mai rămăsese și așa dintre dînșii au ocupat un loc întărit, unde vreo cîteva zile i-a asediat Crassus fără folos, până ce i-a biruit și pe dînșii cu ajutorul lui Rhos (Ῥώλης), regele unor Geți, pentru care faptă acest Rhos s-a dus la Caesar și a fost recunoscut de acesta ca prietin și aliat al său. Captivii au fost dați soldaților.—După aceasta s-a întors Crassus asupra Mysilor și pe unia cu convingerea, pe alții cu amenințarea, iar pe alții cu sila, i-a supus pe toți, cu excepție de foarte puțini, cu multă greutate însă și cu multe primejdii. Apoi, fiindcă era și iarnă, s-a retras pe teritoriul aliaților, suferind mult și din pricina frigului și mai ales din partea Thracilor, prin teritoriul cărora, ca al unor prieteni chipurile, își avea drumul. Din care cauză a și gîndit că ar fi bine să se mulțamească cu cele până acum făcute, căci se și votase sacrificii și triumful nu numai lui Caesar, dar și lui (N-a primit însă și numele de împărat, cum spun unia, ci acest titlu și l-a luat numai Caesar). Fiindcă însă Bastarnii, care erau supărați de cele pățite și aflate că el n-are să mai întreprindă contra lor nicio expediție, au plecat iarăș contra Dentheletilor și contra lui Sitas, pe care-l considerau ca principala cauză a nenorocirilor ce dase peste dînșii, apoi s-a sculat Crassus iarăș, macarcă fără voe, și mergînd răpede a căzut asupra lor fără veste, i-a învins și li-a impus condițiile de pace pe care a vrut. Și fiindcă apucase acu armele odată, s-a gîndit să pedepsească și pe Thraci, care-i făcuse neajunsuri cînd se întorcea din Mysia, mai ales că i se anunțase că Thracii se întăresc în diferite locuri și se pregătesc de război. Și pe Merdi (Μέρδοι) anume și pe Serdi (Σερδοί), după ce i-a biruit în cîteva lupte și a tăiat minile captivilor,

î-a supus, macarcă nu fără greutate, iar ceialaltă Thracie a dat-o în pradă, afară de țara Odryșilor (Ὀδρύσι). Pe aceștia, fiindcă sînt adoratori ai lui Dionysos și-i eșise înainte fără arme, i-a cruțat, și li-a dăruit, luîndu-l dela Bessi, care-l stăpînise până atunci, și teritoriul unde se face cultul zeului.—Pecînd lucra acestea Crassus, l-a chemat Rholes încontra lui Dapyx (Δάπυξ), care și acela era rege al unor Geți, contra căruia purta războiul. Crassus i-a venit în ajutor și împingînd cavaleria inamicului asupra pedestrimii acestuia a vîrit spaîma și-ntr-însa, și apoi luptă n-a mai făcut, a măcelărit însă mulțime și din călări și din pedestrași, care apucase fuga. După aceea l-a încunjurat pe Dapyx într-un castel, unde fugise, și a început să bată cetatea. În timpul asedîului l-a salutat unul depe zid în grecește, a intrat în vorbă cu dînsul și s-a înțeles să trădeze cetatea. Barbarii, cînd erau să cadă astfel pradă inamicului, s-au ucis unii pe alții, și așa au perit și Dapyx și o mulțime alții. Pe fratele lui Dapyx l-a prins însă viul Crassus, dar nu i-a făcut nimic, ci i-a dat drumul. După aceea a plecat cu oștirea la peștera numită Ceire (Κείρη). Această peșteră, care este foarte mare și tare, așa că se povestește că și Titanii după învingerea pățită din partea zeilor s-au refugiat într-însa, o ocupase pămîntenii în mare număr, și vîrise într-însa tot ce aveau ei mai de preț, între altele și turmele toate. Crassus, după ce a găsit gurile peșterii, care erau cu o mulțime de cotituri și greu de cercetat, le-a astupat și a silit pe barbari prin foame să se predeie. După ce i-au reușit astfel întreprinderile, s-a legat și de ceilalți Geți, macarcă nu fusese sub stăpînirea lui Dapyx, și a mers asupra Genulei (Γένουκλα), care era cea mai puternică cetate de sub domnia lui Zyraxes (Ζυράξης), pentru că auzise că acolo s-ar fi găsim steagurile pe care le luase Bastarnii lui C. Antonius lîngă orașul Istrienilor. El a asediat acest castel și pe uscat și pe apă totodată, pentru că era clădit lîngă fluvîu, și l-a cuprins, nu după multă vreme, dar cu multă osteneală, macarcă Zyraxes nu era acolo, căci, îndată ce simțise de expediția lui Crassus, plecase cu bani la Scythi după ajutor și nu apucase să se întoarcă.—Acestea a făcut Crassus cu Geții. În ce privește pe Mysi, uniia dintre cei care fusese supuși s-au răscolat, și pe aceștia i-a readus la supunere prin locotenenți de ai săi. Asupra Artacilor însă (Ἀρτάκιοι,

variantă Ἀρταβαιο), alți Mysi, care erau încă independenți și nu vroiau să i se plece, și care din cauza aceasta nu numai că se îngîmfau, dar inspiraui și altora indignare și gust de răzvrătire, a mers el singur, și i-a supus, pe uniia, după ce s-au apărat însă tare, cu forța, pe alții de frica relelor ce puteau să se întîmple celor căzuți captivi. Așa s-au petrecut evenimentele unele după altele. Eu le-am scris cum le-am găsit povestite de alții, și tot așa și numele popoarelor le-am dat după cum le-am găsit însemnate. Căci înainte vreme Mysii și Getii locuiau tot locul dintre Haemus și Istru, dar cu scurgerea vremii uniia din ei și-au schimbat numele altfel. Așa că sub numele de Mysia astăzi se cuprinde toată regiunea dela miazănoapte de Dalmatia, Macedonia și Thracia, pe care o disparte de Pannonia riul Sava, care se varsă în Dunăre. În această actuală Mysie sînt însă multe popoare, între alții așa numiții altă dată Triballi, apoi Dardanii, care de altfel și astăzi tot Dardanii se numesc.“

LIV, 3. a. Chr. 22: „Un oarecare M. Primus fusese acuzat că, pe cînd era guvernator al Macedoniei, făcuse războiul Odrisilor, și fiindcă el spunea ba că a făcut aceasta din îndemnul lui Augustus, ba că din acel al lui Marcellus, Augustus s-a prezentat la judecată fără să fi fost citat, și fiind întrebat de praetor dacă într-adevăr ordonase lui Primus să facă acel război, a răspuns că nu.“

LIV, 20. a. Chr. 16: „Macedonia a fost prădată de Dentheletii și de Scordisci. Atunci s-a dus în Thracia mai întîiu Lollius Marcellus în ajutorul lui Rhymetalces (Ρυμηταλκης), unchiul și epitropul copiilor lui Cottys (Κόττυς), și a supus pe Bessi. Apoi C. Lucius s-a războit cu Sarmații din aceeași pricină, i-a învins și i-a respins peste Istru.“

LIV, 34. a. Chr. 11: „Tot atunci Thracul Bes Vologaesos (Βοβολαγισσος), preotul lui Dionysos al lor, și-a atras de partea sa vreo cîțiva, spunînd multe ca din inspirația zeului, apoi s-a răzvrătit împreună cu dînșii, și pe Rhascyporis (Ρασκυπορις), fiul lui Cottys, l-a biruit și l-a ucis, iar pe unchiu-so Rhymetalces l-a făcut să-și piardă toată oștirea fără luptă, numai prin credința ce aveau toți că trebuie să fie ceva dumnezeesc la mijloc, și să apuce fuga, apoi luîndu-se după dînsul a năvălit în Chersones, pe care l-a devastat strașnic. Pecînd făcea el acestea, se apucase și Sia-

letii (Σιαλέται) să devasteze Macedonia, și atunci fu trimis contra lor L. Piso din Pamphylia, unde era guvernator. Și fiindcă Bessi s'întorsese acasă, cînd aflase că li vine în- potrivă, Piso a intrat în țara lor și dintrunții a fost în- frînt, dar după aceea a dovedit el și a prădat și țara Bes- silor și aceea a vecinilor lor, care se răsculase împreună cu dînșii, și uniia i s-au dat de bună voe, pe alții i-a silit să i se supue, dupăce și lupte s-au dat înpotriva unora dintr- înșii, așa că i-a subjugat pe toți. După aceea s-au mai răs- culat cîțiva dintr-înșii, dar i-a robit iar, și pentru aceste isprăvi i s-au decretat lui Piso rugăciuni publice și triumful.⁴

LIV, 36. a. Chr. 10: „S-a decretat ca templul lui Ia- nus Geminus, care fusese deschis, să fie închis, pentrucă se isprăvisse oarecum războaiele. Dar n-a putut fi închis, pen- trucă Dacii au trecut Istrul pe ghîață și au prădat Pan- nonia, iar Dalmații s-au răsculat din cauza plății tributului. Tiberius a fost trimis din Gallia, unde se dusesse cu Augus- tus, contra lor și i-a liniștit.“

LXVII, 6-7. p. Chr. 85: „Cel mai mare război al Romanilor pe vremea aceea a fost cu Dacii, al căror rege pe atunci era Decebalos (Δεκεβχλος), pentrucă Duras (Δούρας), care domnise înainte, îi cedase de bună voe domnia, fiindcă era meșter și să priceapă cele privitoare la război și să facă războaiele, cunoștea timpul potrivit cînd trebuia să a- tace și cînd să se retragă, se pricepea să întindă curse, era viteaz la luptă, știa să profite de victorie, și să-și așeze lu- crurile dacă era biruit, din care pricină a fost multă vreme un adversar al Romanilor demn de dînșii. Eu îi numesc Daci, dupăcum îi numesc Romani și după cum se numesc și ei pe ei însiși, măcarcă știu că unii Greci, cu drept orî fără drept, li zic Geți. Eu știu că Geți sînt cei care locnesc dincolo de Haemus la Istru. Domitianus decî a plecat cu oastea asupra lor, dar n-a luat parte și la război, căci s-a oprit într-un oraș al Mysiei, unde s-a apucat de ticăloșii, cum îi era obiceiul, căci era nu numai incapabil de vreo osteneală cu trupul și fără nicio vigoare la suflet, dar era cu totul desfrînat și cu fimeile și cu tinerii. A însărcinat, decî, cu războiul pe alți comandanți, dar în cea mai mare parte n-au mers bine lucrurile. Cînd se perdea vreo luptă, da vina pe comandanți, iar toate reușitele, macarcă el nu luase parte la ele, și le atribuia lui. Pentru toate pierde-

rile, chiar dacă avusese loc vreuna din cauza ordinelor date de dînsul, acuza pe alții. La cei care duceau la capăt bun vreo întreprindere se uita cu ochi răi, iar pe cei care nu reușeau îi ocăra.—Și fiindcă Quadii și Marcomanii nu-i dăduse ajutor încontra Dacilor, a voit să-i pedepsească, s-a dus în Pannonia să poarte războiul cu dînșii și pe cei de ai doilea deputați trimeși de ei cu privire la pace i-a ucis. Dar a fost învins de Marcomani și fugărit, și atunci a trimis în grabă la Decebalos, regele Dacilor, și l-a invitat să între în tratative de pace, pe care de multe ori i le ceruse înainte acela și el le refuzase. Decebalos propunerile de pace le-a primit, pentrucă era strimtorat tare de înprejurări, dar să vie el singur să stea de vorbă n-a voit, ci a trimis pe Diegis (Διγίς) cu alți cîțiva, care să predea și cîteva arme și să restituie cîțiva captivi, singurii pe care-i avea, zicea el. Atunci Domitianus a pus pe capul lui Diegis o diademă, ca și cum într-adevăr ar fi fost învingător și ar fi putut să dea Dacilor un rege, soldaților li-a împărțit onoruri și bani, iar la Roma, ca învingător, a trimis între altele și niște deputați din partea lui Decebalos și o scrisoare, a acestuia, după cum pretindea Domitianus, dar pe care o plămuisse el, spunea lumea. Și triumful l-a împodobit cu multă expoziție de prăzi, pe care nu le luase dela dușman însă. Căci lucrurile se petrecuse cu totul dinpotrivă. Pentru a putea face pacea Domitianus anume cheltuisese chiar atunci bani mulți, și dăduse lui Decebalos meșteri pentru tot felul de meșteșuguri, și de pace și de război, apoi făgăduise că-i va da mereu alte daruri multe, dar din mobilele și obiectele tezaurului împărătesc, căci de acestea el se servia totdeauna, ca cum ar fi fost pradă de război, voind să arăte oarecum că-și robise însăș stăpînirea romană.“

LXVII, 10. p. Chr. 90: „În războiul cu Dacii s-au mai întîmplat următoarele demne de povestit. Iulianus, însărcinat de împărat cu războiul, a luat multe măsuri bune, între altele a dispus ca militarii să-și scrie pe scuturi numele lor și pe acele ale centurionilor, pentruca să se poată ști mai ușor cine s-a purtat bine și cine s-a purtat rău. Apoi încăerîndu-se cu dușmanii la luptă la Tapae (ἐν ταῖς Τραπεαῖς), a ucis pe cei mai mulți dintre dînșii. Vezinas (Οὐεζίνης), care era al doilea în rang după Decebalos, fiindcă nu putuse scăpa cu fuga, s-a făcut în adins că pică jos ca mort,

și apoi, scăpînd astfel nevăzut, a fugit în timpul nopții. S-a temut atunci Decebalos ca Romanii învingători să nu meargă și asupra capitalei sale și s-a apucat și a tăiat copacii depe lîngă dînsa și a îmbrăcat tulpinile cu arme, pentruca Romanii, luîndu-le drept oștire, să se teamă și să se retragă. Ceea ce s-a și întîmplat.“

CAPITOLUL III

Din izvoarele înșirate constatăm următoarele. Constatările le fac sub numele de *note* la izvorul respectiv.

§ 48. Nota H 1. De a stînga Dunării nu trăiau Geți, ci alt neam de oameni, Sigynni, care se întindeau pînă la Veneți, purtau haine ca ale Medilor și se ziceau că sînt coloni de ai acestora. H. V, 9. Fiindcă Scythii se întindeau probabil pînă la Olt (H. IV, 48, 99, în caz cînd prin Tiarantus se înțelege Oltul), apoi Sigynni se întindeau dela Olt spre apus, cuprinzînd între altele Oltenia și Banatul (Nu numai Banatul, cum spune Hasdeu Istoria critică, I, 194). Dacă Medii erau Indogermani din grupul iranic (Hirt, Die Indogermanen, I, 109), și dacă tradiția că ar fi fost coloni de ai Medilor are ceva adevărat în sine, ca toate tradițiile, înțeleasă firește numai în felul acela că Sigynni erau *înrușiți* cu Medii, Sigynni erau Indogermani aparținînd la grupul *satem*, ca și Thracii.

Nota H 2. Veneții erau Illyri. H. I, 196. Obiceiul tîrgului de fete, însă modificat, s-a păstrat și pînă astăzi pe teritoriul vechiului Illyricum. La Romîni din Transilvania are loc în ziua de Sîn Pîtru, ori în cea dintîiu duminică după Sîn Pîtru, în țara Moșilor din munții apuseni, pe muntele Găina, așa numitul «tîrgul de fete», la care iau parte Moși și Crișeni. Fetele vin cu zestrea și flăcării își aleg cîteuna din ele, dar numai de formă, „pentru că de fapt tot tîrgul acesta nu e decît un rendez-vous general pentru atari părechi, a căror căsătorie s-a hotărît de mai înainte.“ „Tîrguri de fete asemenea celor depe Găina se mai află în Transilvania încă și la Recea din țara Făgărașului, care se ține în ziua de bobotează, apoi la Teiuș depe vatra Mureșului, care se ține la Sîntă Mărie, și la Blaș, care se ține la Ispas. La aceste tîrguri însă fetele nu-și iau zestrea cu dînsese.“ Marian, Nunta la Romîni, 70 sqq. In regiunea dela

Prozor (sudul Bosniei, aproape de granița Herțegovinei) țărancele mohametane umblă cu capul descoperit, pentru că bărbații lor, după ce se face căsătoria la imam, dau un pumn de bani, fără să-î numere, orî miresei însăș orî unui reprezentant al ei, și prin aceasta mireasa se consideră oarecum că ar fi fost cumpărată de pețitorul ei, că ar fi prin urmare sclava acestuia, iar sclavele după Coran nu trebuie să-și acopere fața. *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, IV, 523. „În mai multe regiuni din Bosnia și din Herțegovina au loc adunări, la care fetele de măritat iaă parte cu scopul ca flăcăii care vor să se însoare să le vadă și să le pețască. La Trnovo, cercul Sarajevo, de pildă, se adună la o sărbătoare mare o mulțime de fete înaintea bisericii, și se așează la rînd, ca se le vadă flăcăii. Și în Sarajevo se expun fetele de țaran sîrboai ce la vedere într-un șirag, a doua zi de paști înaintea bisericii sîrbești, cu acelaș scop, îmbrăcate și împodobite fiecare cu ce au mai frumos. În cercul Trebinje «se vād» fetele și flăcăii în ziua de flori (am stillen Sonntag). Fetele se gîndesc cu un an înainte cum să se îmbrace și să se împodobească pentru această ocazie. Fetele catolice dela granița Dalmației la sărbătorile cele mari se împodobesc cu ce au mai frumos, apoi se adună în două orî trei grupuri și cîntă înaintea flăcăilor. Aceștia se apropie apoi de ele, se așează în cerc în jurul lor și pe acele care li plac le calcă pe picior. Dacă-l calcă și fata pe picior pe flăcău, aceasta înseamnă că și l-a ales.” *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina* VII, 317. Și Ungurii au un iarmaroc de fete la Topanfalva, „sātucean din susul văii Arieșului, în partea muntoasă a Transilvaniei“, *Contemporanul* VII, II pag. 22 din *Journal des voyages* No. 656.

Nota H 3. La riul Iantra erau Thracii Crobyzi. Căci Athrys, la Iordanis *Get.* XVIII, 101 Iatrus, este foarte probabil actualul Iantra. La izvoarele riului Isker erau Paeoni. La vărsătura Moravei occidentale (sîrbești) în Morava orientală (bulgărească) era cîmpia Triballilor. Triballii deci locuiau în centrul și în sudul Serbiei actuale. La izvoarele Moravei occidentale erau Illyrii. H. IV, 49.

Nota H 4. Illyrii și Encheleii erau două neamuri deosebite. H. IX, 42-43.

Nota H 5. Thracii erau un neam de oameni, iar Pae-

onii, Eordii, Bottiaei, Brygii, Pierii, Macedonenii, Perrhaebii, Aenianii, Dolopii, Magnetii alte neamuri. H. VII, 185.

Nota H 6. Perrhaebii erau la nordul Thessaliei. H. VII, 128, 131, 173.

Nota H 7. Thessalii, Dolopii, Aenianii, Perrhaebii, Magnetii, Malieii se consideraau ca făcînd parte din Grecia, adică se consideraau ca Greci. H. VII, 131-132.

Nota H 8. Paeonii trăiau la riul Strymon. Țara lor se întindea până la mare și cuprindea în sine lacul Prasias, care nu poate fi altul decît actualul Tachyno dela cursul de jos al Strumei, muntele Orbelos (actualul Perim-Dag), și o parte din muntele Pangaeos (actualul Pirnari, Bunar). Doberii, Agrianii, Odomantii, Siropaeonii și Paeoplii erau Paeoni. Spre vest Paeonii nu ajungeau până la riul Echedorus (Gallico), pentru că între ei și Echedoros era Crestonia. Înainte de expediția lui Darius în Europa (a. Chr. 513) Paeonii aveau hegemonia în sudetul peninsulei balcanice, pentru că puteau să meargă cu oștirea dela Strymon asupra Perinthusului (Erakli) depe țărmul propontidei. H. V, 12-16; VII, 113, 124; V, 1. În ce privește hărnicia femeilor paeone să se compare cele spuse de Léon Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarmanie, pag. 274 despre fimeile romînce din Acarnania: „Trebue să le vezi cînd vin dela fîntînă, purtînd în spate o sarcină de rufe ude, pe cap baliea de metal în care fac leșiea, pe umăr atîrnată o putină plină cu apă și, ca să nu piardă vremea, torcînd în aceeaș vreme.” Povestea cu fimeea cea harnică se găsește întocmai așa și la Constantin Porphyrogenitus De thematibus I, thema Thraciesiorum, cu deosebirea că este pusă pe vremea regelui Lydiei Alyattes și că fimeea e o Thracă, care venise cu bărbatu-so și cu copiii din Moesia europeană și se stabilise lîngă orașul Sardes.

Nota H 9. Thracii formaui mai multe state și se desfaceau în mai multe neamuri, fiecare cu numele lui a parte. Se tatuaui. H. V, 2-8. Obiceiul tatuării exista și la Illyri. S. VII, 5, 4. El există și până astăzi în Bosnia și Hertegovina, dar numai la populația catolică. Figurile, care se fac pe frunte, pe piept, pe brațe, pe podul minii, sînt foarte variate, însă în toate apare ca motiv principal crucea. Pentru aceia și tatuarea poartă numele de *križ* (cruce), *križevi* (cruți). Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der

Hercegovina, IV, 493 sqq. La Romîni obiceiul nu există. Cuvîntul *a scrijela* însă, care are înţelesul tocmai de a zgîria, a face tăeturi mici, scarifier, égratigner, şi care trebuie pus în legătură cu sirbele *križati*, *iskrižati*, a tăia, ele înseş derivate dela obiceiul de a se tatua cu semnul crucii, *križ*, ar proba că obiceiul a existat odată şi la Romîni.

Nota H 10. Paetii, Ciconii, Bistonii, Sapaeii, Dersaeii, Edonii, Satrii erau Thraci la sud de Haemos. O parte din Satri se numiau Bessi. Satrii până în timpul lui Herodot nu fusese supuşi de nimeni. În ţara lor, foarte muntoasă şi păduroasă, pe cel mai înalt munte era templul cu oracol al lui Dionysos. Ei se întindeau până la muntele Pangaeos, pentru că minele de aur şi de argint ale acestui munte erau exploatate de dinşii, de Odomanti şi de Pieri. H. VII, 110-112.

Nota H 11. Paeonii erau un neam de oameni şi Thracii alt neam de oameni. Bisaltii şi Crestonii erau Thraci şi vecini, căci puteau avea unul şi acelaş rege. Muntele Rhodope aparţinea, cel puţin o parte din el, Bisaltilor. H. VIII, 115-116.

Nota H 12. Thracii atacă oştirea persană a lui Artabazus la retragerea ei din Grecia după bătălia de la Plataea şi ucid mare parte dintr-însa. H. IX, 89.

Nota H 13. La Salmydessus şi la nord de Apollonia şi Mesembria locuiau Thracii Scyrmidi şi Nipsaei. Intre Haemus şi Istru, pe drumul lui Darius (Acesta a făcut pod peste Dunăre în partea de jos a insulei Peuce. S. VII, 3, 15) erau Geţii. H. IV, 93-96.

Nota H 14. Thynii şi Bithynii din Asia erau Thraci. H. I, 28.

Nota H 15. Bisaltii locuiau dela Strymon spre apus atît pe coasta mării cît şi în regiunea din sus de coastă. H. VII, 115.

Nota H 16. Odrysii locuiau la actualul afluent al Mariţei Ergene. H. IV, 92.

Nota H 17. Lapithii erau Caeni. H. V, 92, 2. Fiindcă Caenii erau Thraci S. XIII, 4, 2, Lapithii erau Thraci. După Pt. III, 11, 9 Caenii locuiau probabil la sudul actualului afluent al Mariţei Ergene. Caenii se întindeau mult mai spre vest pe vremea Bacchiadilor (a. Chr. 857-657, fiindcă după S. VIII, 6, 20 Bacchiadii au domnit la Corinth 200 de ani

dela Kypselos în sus), pentrucă Lapithii ocupase nordetul Thessaliei depe lângă mare, de unde alungase pe Perrhaebi, și muntele Pelion, de unde alungase pe Centauri, încă înainte de timpurile troene S. IX, 5, 19.

Nota H 18. Înainte de timpurile troene între Bospor, râul Peneios și marea ionică erau Thraci. H. VII, 20.

Nota H 19. Cari și Lydii erau de acelaș neam cu Mysii, deci Thraci. H. I, 171. Pe faptul că Mysii, Lydii și Cari erau părtași la acelaș templu din Mylasa, ca unii ce ar fi fost de acelaș neam, și pe tradiția—care, ca toate tradițiile, are ceva adevărat în sine—că Mysus, Lydus și Carus erau frați, trebuie pusă mai multă greutate decât pe orice combinații le-ar face indogermaniștii pe baza a câteva nume proprii din inscripții și pe baza a câtorva glose. Cu toate acestea Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, care de altfel recunoaște importanța celor spuse de Herodot (pag. 375 : „Fiindcă Herodot reproduce aici părerile Carilor, asupra cărora, ca unul ce era din Halicarnassos, era bine informat, apoi păreri sale trebuie să i se dea importanța cuvenită”), ar vrea să susțină că n-au fost Thraci Cari, pentrucă ar fi avut un sufix care se găsește și în limba Lycienilor, iar limba acestor din urmă n-ar fi indogermană. Dar mai întâiu să susții înrudirea a două limbi pe baza unui sufix, care s-ar fi găsit într-amîndouă, este imposibil. Sufixe pot fi împrumutate foarte lesne între limbile cele mai deosebite. Și limba românească, de pildă, are sufixe turcești și ungurești, și cu toate acestea nu-i o limbă uralo-altaică. Apoi că există într-adevăr acel sufix comun limbilor cariană și lyciană este foarte îndoios. Această presupunere (pag. 382) se bazează numai pe admiterea prealabilă că niște cuvinte din câteva inscripții ar fi cuprinzînd numele părintelui la genitiv, orî un adiectiv format dela numele părintelui, dar această admitere este cu totul gratuită. Ce vor fi însemnat în realitate acele cuvinte, de altfel arbitrar despărțite, numai dumnezeu știe. În sfîrșit, cum că limba lyciană n-ar fi fost indogermană se poate proba tot așa de puțin—ba încă mai puțin—ca și că ar fi fost indogermană. Proba cea mai puternică pentru această nedumerire este că față cu vreo trei învățați (între care Kretschmer), care susțin neindogermanitatea, sînt vreo cinci (tot așa de proaspeți ca și Kretschmer), care susțin con-

trăriul. Nici nu se poate altfel, cînd ai ca material de discuție vreo zece vorbe. Ca să se vadă inanitatea unor asemenea cercetări, dau ca exemplu chipul cum doi învățați interpretează una și aceeași inscripție lyciană (*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, XXV, anul 1879, pag. 442). Unul (J. Savelsberg) traduce: «Dies Schnitzwerk verfertigte Perikles, Priester, Apindibaza's Sohn.» Iar altul (Moriz Schmid) traduce: «Kindla hat's bauen lassen, des Perikles mahinaza, des Apindibaza's Sohn.» La acest din urmă, în special, nu mai este vorba nici de «Schnitzwerk», nici de «Priester», în schimb apare un *mahinaza*, pe care autorul nu-l traduce, și bine face. Cu alte vorbe un singur lucru este cert, că este numele Perikles (și este cert, pentru că literele sînt grecești), încolo poți pune în inscripție ce vrei, «Schnitzwerk», «Priester», «Mahinaza», «Kindla», «Apindibaza», etc. etc. În aceeași revistă, XXXIV, anul 1897 (la un an după publicarea cărții lui Kretschmer), pag. 80, Felix Solmsen a susținut că limba cariană era o limbă indogermană și aparținea la grupul *centum*.

Nota H 20. Thynii și Bithynii se numău și simplu Thracii din Asia. H. III, 90.

Nota H 21. Mysii se consideraū ca coloni ai Lydilor. H. VII, 74-75. Deci Lydii erau Thraci. Cum că Lydii, cel puțin o parte din ei, erau Phrygi, adecă Thraci, aceasta admit în deobște și indogermaniștii. Se admite anume că în Lydia ar fi trăit mai multe neamuri de oamenii, dintre care uniia, Maeonii, erau Phrygi și au avut preponderanța până la ultimul lor rege Candaules, cînd au fost înlocuiți în importanță prin neamul autohton al Lydilor, care au ridicat pe unul din ai săi la tron, pe Gyges, a. Chr. 687. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, pag. 384 sqq. Pure presupunerii. Resturile din limba lydiană—cîteva glose și nume proprii și o singură inscripție din 13 litere!—sînt neîndestulătoare pentru a hotărî ceva.

Nota H 22. Pe vremea cînd generalul lui Darius, Mardonius, era cu oștirea în Macedonia (a. Chr. 493) trăiau în această țară Thracii Brygi. H. VI, 45. Cu toate acestea, fiindcă la VII, 185 Herodot pune pe Thraci în antiteză oarecum față de Paeoni, Eordii, Bottiaei, Brygi, Pieri, Macedoneni, Perrhaebi, Aeniani, Dolopi, Magnetii, trebuie să fi existat oarecare deosebiri remarcabile între Brygi și ceilalți Thracii.

Nota H 23. Phrygiî erau colonî de ai Thracilor Briġi (=Bryg) din Macedonia și Armenii erau colonî de ai Phrygilor. Phrygiî și Armenii erau, deci, Thraci. H. VII, 73. Acest lucru îl recunosc și indogermaniștii, Kretschmer, *Eingleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, 208 sqq.

Nota H 24. În secolul a. Chr. VI Chersonesul era ocupat de Thracii Dolonci, iar coasta maritimă dela nordul Chersonesului era ocupată de Thracii Apsinthii. H. VI, 34, 36.

§ 49. Nota P 1. Între anii a. Chr. 239 și 229 exista în partea de sud a Illyriei un stat puternic sub domnia regelui Agron și, după moartea acestuia, a soției sale Teuta, avînd ca reședință orașul Rhizon (actualul Risano). La acest stat aparținea insula Pharos (Lesina). Oștirile lui mergeau în ajutorul unui oraș grecesc din Acarnania, iar pe de altă parte căuta să cuprindă Dyrrhachion și insula Issa (Lissa). Flota lui făcea piraterie pe coastele Greciei, prin insulele grecești, pe toată marea adriatică și marea ionică. Simburele acestui stat îl forma neamul Ardiaeilor. Din el făceau parte, ca supuși, între alții Parthinii și Atintanii. În afară de Rhizon erau mai multe orașe altele, între care Nutria și Arbon. La anul a. Chr. 229 Romanii liberează de sub stăpînirea acestui stat pe Parthinii, pe Atintanii, pe Issaei, pe Pharii, și pe alți Illyrii, și și-i supun lor. Statul acesta însuș, redus la mici proporții (probabil numai la neamul Ardiaeilor), se supune atunci Romei, iar granița lui de miazăzi este fixată de Romani la Lissos (Λίσσος, Alessio, Liș). P. II, 2-12. Insula Pharos și regiunile de pe continent luate dela regina Teuta Romanii le-au încredințat spre guvernare lui Demetrios Pharios, fost guvernator al insulei Pharos pe vremea regelui Agron și trecut apoi de partea Romanilor. Dacă se admite că Parthinii și Atintanii ocupau pe vremurile acestea aceleași locuri ca pe timpul lui Strabon (S. VII, 7, 8), apoi statul illyr al regelui Agron și al reginei Teuta între anii a. Chr. 239 și 229, adică stăpînirea Ardiaeilor, se întindea aproximativ dela latitudinea insulei Lesina până la Avlona.

Nota P 2. În timpul domniei lui Philippos V al Macedoniei (a. Chr. 220-179) vechiul stat de pe vremea regelui Agron și a reginei Teuta s-a desfășurat în două și a eșut de sub stăpînirea romană. În partea despre miazăzi Scerdi-

laidas, fratele lui Agron, ajuns la domnie, continuă purtarea de mai înainte a Illyrilor, pradă coastele Greciei și ciela-dele, se amestecă în luptele Grecilor dintre dînșii, dă ajutor lui Philippos în războaiele acestuia contra Grecilor, iar stăpînirea și-o lățește asupra neamurilor illyre învecinate, anume asupra Dassaretilor, Calicoinilor, Pissantinilor, asupra regiunii lacului Lychnidia (Ochrida) și a o parte din Pelagonia. P. IV, 16, 29, 55; V, 3-4, 95, 108. Se vede de aici că neamul Dassaretilor ocupa regiunea pe care li-o atribue și Strabon (S. VII, 5, 7, 12). Neamul Calicoinilor și acel al Pissantinilor, care nu sînt pomenite de Strabon și de Ptolemaeos, trebuie să fi fost prin apropiere de lacul Lychnidia, de Pelagonia și de Dassareti, în tot cazul în partea de sud a Illyriei. Localitatea (care din tot șirul discuției se pare a fi fost un oraș) Enchelanes de lângă lacul Ochrida nu se poate separa de neamul illyr al Encheleilor, așa că acest neam ocupa regiunea pe care li-o atribue și Strabon (S. VII, 7, 8). Din chipul de a vorbi al lui Polybios se vede apoi că, în afară de Dassareti și de Enchelei, care erau în apropiere de lacul Lychnidia, mai era un teritoriu pelingă acest lac, care nu era nici al Dassaretilor nici al Encheleilor, și pe care l-am putea presupune ca locuit de un popor Lychnidi, omonim cu orașul Lychnidos (actualul Ochrida, C. I. L. III pag. 1322).—În partea despre mîiazănoapte Demetrios Pharios se rupe de supremația romană și se apropie de regele Philippos al Macedoniei. P. III, 18-19.

Nota P 3. Pretenția de independență a lui Scerdilaidas n-a ținut însă multă vreme. Deja la anul a. Chr. 216 el se adresează Romanilor cu rugăminte de ajutor contra lui Philippos V, și intră prin urmare sub suzeranitatea romană. După bătălia de la Cynoscephalae (a. Chr. 197) T. Quinctius Flamininus dă lui Pleuratos, fiul și succesorul lui Scerdilaidas, teritoriul Parthinilor și acel de lângă lacul Lychnidia, pe care le stăpînise Philippos, și face ca statul lui, care prin cuceririle regelui Macedoniei se redusese la proporțiile unuia dintre multele stătulețe illyre, să devină un regat de oarecare importanță. P. V, 108, 110; XVIII, 30; XXI, 9; XXII, 4.—Pe de altă parte năzuințele lui Demetrios Pharios au fost tot atît de efemere. La anul a. Chr. 218 încă Romanii îl înving și pe continent, unde-î cuprind principală cetate Dimalos. și în insula Pharos. unde-î era prin-

cipala reședință, și-l alungă depe teritoriul illyr, pe care i-l încredințase spre guvernare. Acest teritoriu, partea de miazănoapte a vechiului regat al lui Agron și al reginei Teuta, cade direct sub stăpânirea romană. P. III, 18-19.

Nota P 4. Fiul lui Pleuratos și nepotul lui Scerdilaidas, Genthios, ajuns după moartea tatălui său, care fusese un supus credincios al Romanilor, rege, s-a lăsat ademenit de Perseus, ultimul rege al Macedoniei (a. Chr. 179-168), să se scoale împotriva Romei. După ce a căzut Perseus și Macedonia a devenit provincie romană, Romanii s-au întors asupra lui Genthios și la anul a. Chr. 168 au adus sub directă lor stăpânire și partea de sud a vechiului stat al lui Agron și al Teutei. P. XXVIII, 8-9; XXIX, 2-3; XXX, 13. Cu această ocazie se constată că punctul de gravitate al domniei regelui din sudul Illyriei se scoborise dela timpurile lui Agron tot mai spre miazăzi. Pentru că să se întâlnească cu Genthios, deputații lui Perseus vin la Scorda (actuala Școdra), cea ce înseamnă că se așteptau să-l găsească acolo. Genthios rezidează apoi de obicei la Lissos (actualul Alessio, Lješ) și la Meteon. Această din urmă localitate este „actualul bine cunoscut Medun, un castel cu resturi de ziduri ciclopice și cu străvechi trepte săpate în stîncă, așezat sus pe o stîncă albă de calcar, în regiunea tribului Kuči, în răsăritul Montenegruului.” C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 22. La Meteon pe vremurile lui Genthios era neamul illyr al Labeatilor, de care vorbește și T. Livius XLIV, 23, 31, 32. Acest neam illyr căpătase preponderanța în stat în locul Ardiaeilor depe vremea lui Agron, căci după T. Livius XLIV, 31 Scodra (= Scorda a lui Polybios) era capitala lui Genthios și se afla pe teritoriul Labeatilor.

Nota P 5. Dardanii și Illyrii erau două neamuri deosebite. Cu toate acestea o afinitate oarecare exista între dinșii, deoarece Illyrii treceau bucuros de partea Dardanilor și părăsiau stăpânirea regilor illyri. Dardanii n-au fost supuși acestor din urmă nici chiar pe timpul celei mai mari înfloriri a statului lui Agron, deci niciodată. Tot așa n-au fost niciodată supuși de Macedonenii. Din contra făceau necentenite năvăliri în țara acestora, așa că Macedonenii, pentru a împiedeca pe Dardani de a căpăta ajutor din partea Illyrilor, au redus, pe vremea regelui Philippos V, la pustietate teritoriul depe ambele versanturi ale muntelui Scar-

Nota P 6. Dardanii întră în relații cu Romanii, cerându-li ajutor contra Bastarnilor și a lui Perseus (a. Chr. 179-168). P. XXVI, 9.

Nota P 7. Romanii, după alungarea lui Demetrios Pharios și după supunerea lui Genthios stăpîneau peste neamurile illyre și epirote Issaei, Pharii, Ardiaei, Parthinii, Atintani, Dassareti, Calicoini, Pissantini, Enchelei, Labeati și Daorsi. Dintre aceste neamuri Issaeii, care pelîngă insula Issa (Lissa) posedau pe continent teritorii cu orașele Tragurion (Traù) și Epetion (Stobret, puțin la sud de Spalato), aparțineau Romanilor încă depe timpul reginii Teuta, iar Pharii, care pelîngă insula Pharos (Lesina) stăpîneau și ei teritorii pe continent, aparțineau direct Romanilor dela alungarea lui Demetrios Pharios începînd (a. Chr. 218). Tot dela a. Chr. 218 au aparținut direct Romei și Ardaeii. Parthinii, Atintanii, Dassareti, Calicoinii, Pissantinii, Encheleii și Labeatii au aparținut direct Romanilor după înfrîngerea lui Genthios (a. Chr. 168). Despre Daorsi, care după Strabon (S. VII, 5, 5) locuiau, ca și Ardaeii, lingă riul Naron (Narenta), nu putem ști dacă au aparținut la partea sudică ori la cea nordică a vechiului stat al lui Agron, dacă prin urmare au fost supuși direct Romanilor lela alungarea lui Demetrios Pharios începînd, ori abia după răsturnarea regelui Genthios. Dalmații, care după Strabon (S. VII, 5, 5) locuiau la sud imediat de Pharii, și anume atît pe coasta mării, cît și înuntrul continentului, așa că țara lor era tăiată la mijloc de muntele Adrion (Montenegro), fusese supuși de Pleuratos, fiul lui Scerdilaidas, dar își recăpătase independența sub Genthios, iar Romanilor până la anul a. Chr. 156 nu fusese supuși niciodată. De altfel stăpînirea Romanilor asupra Illyrilor până la anul 156 fusese mai numai cu numele, „fusese neglijată cu totul.“ De abia în acest an, cînd au început Romanii războiul contra Dalmaților, și-au pus ei în minte să pună în Illyria o stăpînire temeinică. P. II, 4-12; III, 18-19; V, 108; XXVIII, 8-9; XXIX, 2-3; XXX, 13; XXXII, 18, 19.

Nota P 8. Agriani, Epiroții și Illyrii însemnați ca trei neamuri deosebite în oștirea regelui Macedoniei Antigonos Doson. P. II, 65.

Nota P 9. Agriani mercenari în oștirea lui Antiochos, regele Syriei, a. Chr. 217. P. V. 79.

Nota P 10. Trecătorile din Dardania în Macedonia erau pelingă orașul Paeonilor Bylazor. P. V, 97. Bylazor e probabil actualul oraș pe care Albanezii îl numesc Veléză, Slavii Velița și Turcii Köprüllü. Tomaschek, care stabilește această identitate Die alten Thraker II, II, 61, nu arată motivul pentru care o face. Eu mă bazez întâi pe cele spuse de S. VII, Fragmente, 4, că Paeonia are prin Stobi eșirea spre strâmtoarea prin care curgînd Axios face grea intrarea din Paeonia în Macedonia, apoi pe faptul că în albanezul *Veléză* se păstrează probabil vechiul nume paeon *Bylazor*. Numele de *veléză* însă, cu care Tomaschek spune că Albanezii numesc acest oraș, este mai degrabă reflexul grecesc al vechiului Bylazor (Grecii vor fi zicînd *velezé*, după cum văd scris pe hărțile lui Stieler și Kiepert), pe care apoi l-aîmprumutat Albanezii dela Greci. Reflexul albanez curat al lui Bylazor eu îl găsesc în albanezul *välázär*, frați, pluralul lui *välá*, frate, ori *välazări*, frăție. Vezi § 344 fine No. 26.

Nota P 11. Pe timpul lui Polybios Paeonii își perduse din importanță, pentru că teritoriul numit altă dată Paeonia se numia pe vremea lui Emathia, cu vechiul nume al Macedoniei, cunoscut încă de Homer (Iliada XIV, 226), și care atunci eșise iar la iveală. P. XXIV, 8.

Nota P 12. Perrhaebii erau la granița dintre Thessalia și Macedonia. P. XXVIII, 11.

Nota P 13. Faptul că T. Quinctius Flamininus a proclamat liberi pe Magnetii, Thessalii și Perrhaebii alături de Corinthieni, Phoceeni, Locri, Euboei, Achaei Phthioți, P. XVIII, 29, probează că Magnetii, Thessalii și Perrhaebii se consideraî ca făcînd parte din Grecia, adecă se consideraî ca Greci, . ca și pe timpul lui Herodot (H. VII, 131-132).

Nota P 14. Veneții sînt alt neam decît Gallii, vorbesc altă limbă decît aceștia și sînt vechi tare în Italia. P. II, 17.

Nota P 15. Veneții trăiau în dușmănie cu Gallii. P. II, 18, 23-24.

Nota P 16. Thracii Maedi erau în vecinătatea Macedoniei. P. X, 41.

Nota P 17. Punctul extrem pe care l-a atins Philippos V al Macedoniei, cînd a năvălit în țara Odrysilor, Bessilor și Dentheletilor, a fost orașul Philippopolis. P. XXIV, 6. Aceasta înseamnă că Odrysii, Bessii și Dentheletii erau la

Nota P 18. Regele Odrysilor caută să se pună bine cu Romanii după învingerea lui Perseus. P. XXX, 12.

Nota P 19. Dromichaetes, regele Getilor depe timpul lui Lysimachos, stăpînia și peste Odrysi. P. Fragmenta ex Suida XIV. Compară S. VII, Fragmente, 47.

Nota P 20. Taurisci trăiau la poalele Alpilor dinspre Italia și în Noric, de unde se întindeau peste munți până la Aquileia. P. II, 15; XXXIV, 10.

Nota P 21. Gallii au invadat Macedonia și Grecia pe la anul a. Chr. 279. P. IX, 35; I, 6.

Nota P 22. Gallii s-au așezat în Thracia, în regiunea delingă Byzantion, cam depe la a. Chr. 278, unde au format un stat, care a dăinuit până cel puțin la anul a. Chr. 220, pentru că la acest an s-a încheiat pacea între Byzantini și Prusias I, regele Bithyniei, prin intermedierea lui Cavarus, regele Gallilor. P. IV, 46, 52; VIII, 24.

Nota P 23. Pe la anul a. Chr. 230 Gallii mercenari în serviciul orașului Phoenix din Epir. P. II, 5.

Nota P 24. Între anii a. Chr. 229-220 Gallii mercenari în serviciul Macedoniei. P. II, 65.

Nota P 25. Între anii a. Chr. 220-217 Gallii mercenari în serviciul Macedoniei. P. V, 3, 17.

Nota P 26. Gallii aliați cu Perseus a. Chr. 179-168. P. XXVI, 9.

Nota P 27. Bastarnii pătrund în peninsula balcanică până la Dardanii pe timpul domniei lui Perseus a. Chr. 179-168. P. XXVI, 9.

§ 50. Nota A 1. Grecii nu cuprindeau la Illyrii nici pe Pannoni, nici pe Veneți. Din contra Romanii cuprindeau la Illyric Raetia, Noricul, Pannonia superior, Pannonia inferior, Illyria în înțelesul grecesc (=provincia Dalmatia), Moesia superior, Moesia inferior, Dacia. A. 1, 6. Faptul acest din urmă nu se poate explica numai dintr-o considerație de administrație financiară. Este adevărat că acest Illyric roman avea ființă numai în ce privește administrația vămilor și strîngerea tributului (portorium Illyrici, vectigal Illyrici), dar nu s-ar fi dat numele de Illyric la un atît de vast teritoriu, dacă n-ar fi fost la bază o comunitate etnică a popoarelor dintr-însul. Trebuie să fi constatat Romanii o comunitate de obiceiuri ori chiar de limbă, o trăsătură oarecare uniformă fizică și morală, care eșia în cea mai mare

iveală la popoarele propriu zise illyrice din peninsula balcanică, pentruca să lătească ei numele de illyr până la Raetia și până la marea neagră.

Nota A 2. Legenda că Celtos, Illyrios și Galas erau frați A. 2 trebuie să fi cuprinzând ceva adevărat. Toate aceste povești, care simbolizează popoarele prin câteun presupus străbun eponym (tipul acestor legende cel mai cunoscut este acel al lui Avram și al descendenților lui până la cei doisprezece fii ai lui Iacob incluziv), sînt povești, dar se bazează pe o experiență. Este un mijloc comod de a exprima un adevăr istoric. Trebuie să fi constatat Grecii reale înrudiri între Celți și Illyrii, pentruca să-i derive din doi frați. Faptul că Appianos deosebește pe Celți de Gallii se explică prin aceia că, conform obiceiului depe timpul său, el numește Celți pe Germani (La Cassius Dio, care face parte din generația de imediat după Appianos, Celți, *Κέλται*, este numele obișnuit pentru Germani), așa că înrudirea exprimată prin legendă este înrudirea dintre Illyrii, Germani și Gallii.

Nota A 3. Legenda că din Illyrios s-au născut Encheleus, Autarieus, Dardanos, Maedos, Taulas, Perrhaebos, Partho, Daortho, Dassaro, că din Autarieus s-a născut Pannonios, și că din Pannonios s-au născut Scordiscos și Triballos, A. 2, exprimă sentimentul Grecilor că Illyrii sînt Encheleii, Autarieii, Dardanii, Maedii, Taulantii, Perrhaebii, Parthinii, Daorsii, Dassaretii, că Pannonii sînt înrudiți cu Illyrii, dar nu Illyrii propriu ziși, și că Scordiscii și Triballii sînt înrudiți cu Pannonii, dar nu Pannonii propriu ziși. În ce privește pe Maedii, ei sînt în mod hotărît numiți Thracii de Polybios (P. X, 41), și să se observe că Appianos pune pe Maedos între fiii lui Illyrios, dar printre popoarele eșite din acei fii nu pune pe Maedii, așa că orî Maedii printre popoare este o lipsă, orî Maedus printre fiii lui Illyrios este o greșală. Mai este un popor thrac vîrit în această genealogie, dar nu pus direct printre Illyrii, ci alipit indirect la dînșii, anume Triballii, pe care Strabo îi numește hotărît Thracii (S. VII, 3, 13). Să se observe însă că Triballii dintre neamurile thrace au fost aceia care, din cele mai vechi timpuri începînd (H. IV, 49), au trăit la extremitatea nordvestică a lumii thrace, în contact imediat și necontenit, de o parte cu Illyrii și Pannonii, de altă parte cu Scordiscii (S. VII,

5, ₁₂). Scordisci erau sigur Celți (S. VII, 3, ₂), dar acei Celți care mai de multă vreme, și în mod continuu, au fost în contact cu Illyrii, cu Pannonii și cu Thracii. E foarte natural să admită cineva că din cauza desului și îndelungatului contact Scordisci, Triballi și Pannonii, macarcă trei neamuri deosebite, vor fi căpătat cu vremea un aer de familie, provocat de împrumuturi reciproce.

Nota A 4. Pe timpul lui Appianos neamul Triballilor dispăruse din cauza Scordiscilor. Cîți mai rămăsese din ei fugise peste Istru la Geți. A. 3.

Nota A 5. Pe timpul lui Appianos mai erau Scordisci în Pannonia inferior, A. 3, dar statul lor cel vechiu fusese distrus de Romani. A. 3.

Nota A 6. Pe timpul lui Appianos Ardiaeii dispăruse, distruși de Autariei. A. 3. Cum că fusese distruși de Autariei, este numai o presupunere a lui Appianos. Vezi Nota S 41.

Nota A 7. Pe timpul lui Appianos Autarieii dispăruse. Resturile lor se adăpostise în Scythia minor lângă Bastarni. A. 4.

Nota A 8. Pe vremea lui Appianos în Scythia minor erau Bastarni, lângă care se adăpostise și resturile Autariilor. A. 4.

Nota A 9. Autarieii au luat parte la expediția Gallilor în Grecia [pela anul a. Chr. 279 după P. IX, 35; I, 6]. A. 4.

Nota A 10. Appianos amestecă invazia Gallilor în peninsula balcanică dela începutul secolului III a. Chr. cu invazia Cimbrilor în aceeași peninsulă din a doua jumătate a secolului II a. Chr. A. 4.

Nota A 11. Scordisci, Maedi și Dardanii au năvălit în Macedonia și în Grecia și au prădat templul dela Delphi cîțiva ani înainte de a. Chr. 156. A. 5. Prin „primul război cu Celți”, la 32 de ani după care au purces Romani război contra Illyrilor, trebuie înțeles războiul de supunere al Galliei cisalpine, pe care l-au întreprins Romanii după timpurile lui Hannibal, război care a luat o întorsătură favorabilă pentru Romani mai ales prin victoria lui P. Cornelius asupra Boilor a. Chr. 191, T. Livius XXXVI, 38. Astfel că data de 32 de ani după acest război, fixată de Appianos, se potrivește aproximativ cu anul a. Chr. 156,

cînd au purtat Romanii războiul contra Dalmaților sub consulul C. Marcius (T. Livius, argumentul cărții XLVII, compară P. XXXII, 18, 19).

Nota A 12. La anul a. Chr. 155 consulul L. Scipio poartă războiul cu Scordisci, Maedi și Dardanii. Pe Scordisci i-a desființat cu totul, așa că numeii puținii au scăpat la Istru și prin insulele acestui fluviu. Pe Maedi însă și pe Dardanii i-a cruțat. A. 5. L. Scipio este sigur Cornelius Nasica, învingătorul Dalmaților, T. Livius, argumentul cărții XLVII, și pe care cronicăa lui Cassiodorus îl înseamnă ca P. (nu L.!) Scipio, consul la anul dela zidirea Romei 599 (a. Chr. 155). Pe Scordisci i-a mai învins apoi la anii a. Chr. 109-106 proconsulul M. Minucius Rufus, care tot atunci s-a luptat cu succes contra Bessilor și a Triballilor. C. I. L. III 14203²³, T. Livius argumentul cărții LXV, Eutropius IV, 27. Faptul că inscripția C. I. L. III 14203²³ este pusă de orașul Delphi în onoarea lui M. Minucius, pentru că a învins pe Scordisci și pe Bessi, arată că Scordisci, Bessii și Triballi năvălise pe atunci în Grecia până la Delphi, pe al cărui templu voise să-l prade, după cum făcuse cu vreo 50 de ani mai înainte Scordisci, Maedi și Dardanii.

Nota A 13. La sfîrșitul războiului cu Teuta, care domnea ca epitropă a fiului ei vitrig Pinnes, Romanii au luat în stăpînire pe Pharii, pe Issaei și pe Atintani. A. 7.

Nota A 14. Demetrios Pharios, cînd s-a răzvrătit contra Romanilor, a atras de partea sa pe Istri și pe Atintani. Cînd au alungat Romanii pe Demetrios din Pharos (a. Chr. 218, P. III, 18-19), domnia peste Illyrii dela sud Pinnes. A. 8. Ce spune Appianos 8 despre Demetrios Pharios, cum că ar fi fost ucis de Romanii, nu-i adevărat: Demetrios a murit cînd căuta după îndemnul lui Phillippos V să cuprindă Messena din Peloponnes, P. III, 19.

Nota A 15. Istrii erau Illyrii. A. 8. Au fost supuși la a. Chr. 178-177, T. Livius XLI, 1 sqq., apoi de C. Sempronius Tuditanus, acelaș care a supus și pe Iapodi, la a. Chr. 129, Plinius, Naturalis historia III, 23.

Nota A 16. După supunerea lui Perseus (a. Chr. 168) L. Aemilius Paulus a devastat 70 de orașe ale regelui illyr Genthios. A. 9.

Nota A 17. Învingătorul lui Genthios (în anul a. Chr. 159) a fost L. Anicius [care fusese cu un an mai înainte,

Nota A 18. Ardiaeii și Palarii, popoare illyre, devastează Illyria supusă Romanilor. Fulvius Flaccus face o expediție contra lor fără rezultat. A. 10. Fiindcă Romanii dela alungarea lui Demetrios Pharios (a. Chr. 218) până la anul a. Chr. 156 neglijase afacerile Illyriei, P. XXXII, 19, evenimentele cu Ardiaeii și Palarii trebuie să se fi petrecut după anul 156. După anul 156 însă până la războiul civil dintre Caesar și Pompeius au fost Fulvii consuli următori: Q. Fulvius 153, Ser. Fulvius 135, C. Fulvius Flaccus 134, M. Fulvius 125. Și fiindcă este probabil ca comandantul expediției contra Illyrilor să fi fost ori consul ori proconsul, apoi acea expediție trebuie să fi avut loc ori în anii 153-152, 135-134, 125-124 (căci Fulvii din acești ani vor fi fost și ei Flacci, macarcă în gens Fulvia mai erau și multe cognomina altele), ori mai ales în anul 134-133, când este însemnat ca consul chiar un Fulvius Flaccus. Și în adevăr la anul 134 „consulul Fulvius Flaccus supune în Illyricum pe Vardaei.” T. Livius argumentul cărții LVI. Urmează apoi că distrugerea Ardiaeilor decătră Autariei (care de alt fel este numai o presupunere a lui Appianos, vezi Nota A 6), de care se vorbește în A. 3, și dispariția Autarieilor, de care se vorbește în A. 4, au avut loc după anul 134. Palarii probabil = Pleraeii din S. VII, 5, 5, 7, vezi Notele S 16, 29, 37.

Nota A 19. Iapodii de dincoace de munți au fost supuși de Sempronius Tuditanus și Tiberius Pandusas, dar numai pentru o vreme. A. 10. Dela anul a. Chr. 156 până la războiul civil dintre Caesar și Pompeius un singur Sempronius, C. Sempronius, a fost consul la anul 129. Și în adevăr în acest an „consulul C. Sempronius întâi n-a avut izbândă împotriva Iapydilor, curînd însă cu o victorie a șters înfrîngerea suferită, mulțămîta bărbăției lui D. Iunius Brutus.” T. Livius argumentul cărții LIX.

Nota A 20. Segestanii au fost supuși de L. Cotta și Metellus, dar numai pentru o vreme. A. 10. Cotta era cognomen al ginților Aurelia și Valeria. Până la anul a. Chr. 35, cînd Augustus a făcut o expediție contra Segestanilor, C. XLIX, 37, se găsesc următori L. Aurelius și L. Cotta (fără nomen) și Metelli consuli în apropiere unii de alții: L. Aurelius 144—Q. Metellus 143, L. Aurelius 119—M. Metellus 115, Q. Metellus 109—L. Aurelius 103, L. Me-

tellus 68—L. Cotta 65. Fiindcă este probabil ca expediția contra Segestanilor să se fi făcut de consuli ori de proconsuli, apoi supunerea vremelnică a lor trebuie să fi avut loc în una din perioadele 144-142, 119-114, 109-102, 68-64. Ea a avut loc la anul 119 după Patsch, Archäol.- epigr. Untersuchungen zur Geschichte der röm. Provinz Dalmatien, VI, 167.

Nota A 21. Consulul Marcius Figulus (a. Chr. 156) supune pe Dalmați, după ce li arde orașul lor cel mai întărit Delminion (Jupaniaț). Consulul Caecilius Metellus (a. Chr. 117) a făcut o expediție contra Dalmaților fără să întâmpine vreo rezistență din partea acestora. A. 11. După T. Livius argumentele cărților XLVII și LXII Dalmații au fost supuși nu de Marcius Figulus (C. Marcius), care s-a luptat numai contra Dalmaților, „la început fără izbîndă, apoi cu deplin succes“, ci de consulul Cornelius Nasica (a. Chr. 155), iar Caecilius Metellus n-a făcut numai o plimbare prin țara Dalmaților, cum spune Appianos, ci a supus chiar pe Dalmați.

Nota A 22. Între anii a. Chr. 58-49 s-au supus de bună voe Liburnii Romanilor. A. 12.

Nota A 23. Promona (Teplu la est de Scardona, numele s-a păstrat în acel al actualului munte Promina) aparține Liburnilor. Delminium (Jupaniaț) și Salona aparțineau Dalmaților. A. 11. 12.

Nota A 24. Între anii a. Chr. 58-49 Dalmații și alți Illyri s-au răsculat și au învins o oștire trimească de Caesar contra lor. A. 12.

Nota A 25. Dalmații și alți Illyri au distrus oastea pe care o ducea Gabinus prin țara lor în ajutorul lui Caesar contra lui Pompeius, a. Chr. 48. A. 12.

Nota A 26. În anul a. Chr. 44 Dalmații și Illyrii răzvrățiți ofer supunere lui Caesar, dar după moartea acestuia înfrîng și alungă oștirea romană din țara lor. A. 13.

Nota A 27. Chiar în timpul răscoalei Dalmaților unii Illyri rămăsese sub stăpînirea romană. A. 13.

Nota A 28. Neamurile din provincia Dalmatia cite locuiau spre răsărit de Iapodi și de Dalmați, până la Dardani spre sud, erau Pannoni. A. 14.

Nota A 29. Agriani sînt coloni de ai Illyrilor. A. 14.

Nota A 30. Un eonsul Cornelius a făcut în timpurile

mai vechi o expediție fără succes contra Pannonilor. A. 14. Să fie Cornelius Nasica a. Chr. 155? Vezi Nota A 21.

Nota A 31. Augustus a supus pe Oxyaei, Pertheenați, Bathiați, Taulanti, Cambaei, Cinambri, Meromenni, Pyrisaei. Pe Docleati, Carni, Interphurini, Naresii, Glintidioni, Taurisci i-a readus la supunere. Hippasini și Bessii i s-au supus de frică. Pe Meliteni și Corcyreni, care se revoltase, i-a distrus. Liburnilor li-a luat corăbiile. Dintre Iapodii de dincoace (adecă la vest) de munți Moentini și Avendeatii i s-au supus fără rezistență, iar Aurupinii după înversunată luptă. Pe aceștia pe toți i-a supus el însuși în persoană. Apoi a supus cu mare greutate, prin generali de ai săi pe Salassii, și în persoană pe Iapodii de dincolo de munți și pe Segestani (a. Chr. 35-34, vezi C. XLIX, 34-38). Dintre Iapodii de dincolo de munți unii au fost mai înpăciuitori, anume cei cu orașul Terponos, alții însă, anume cei cu orașul Metulos, au preferit, decât să se supună, să piară până la unul, iar orașul lor a fost distrus. Și după retragerea lui Augustus din țara lor au mai cercat unii dintre Iapodii de dincolo de munți, Posenii, să se răscoale, dar au fost supuși de un general al lui Augustus. Augustus, ca să aungă la Segestani, a străbătut Pannonia. Iapodii de dincolo de munți de două ori respinsese mai înainte vreme pe Romani în timp cam de douăzeci de ani, și tot așa în țara Segestanilor de două ori năvălise Romanii mai înainte vreme, dar fără rezultat. A. 15-24. Dintre aceste popoare și orașe sînt cunoscute Taulanti (S. VII, 7, 8, granița de nord a Epirului), Docleatii (Pt. II, 17, 8; inscripții; capitala Doclea era lângă Podgorița din Montenegro, vezi C. I. L. III pag. 283), Carnii (S. IV, 6, 9; inscripții; în actualul Friaul), Naresii (Pt. II, 17, 8 Narensii, la riul Naron, actualul Narenta. Probabil acestui popor aparținea orașul Narona, dintrunții un vicus, apoi colonia, dela care s-au păstrat numeroase inscripții, iar Narensii=Naronenses C. I. L. III, 8783), Glintidionii (Sînt puși de Pl. N. H. III 26 [Glinditiones] în conventus Naronei, fără ca să se poată nimic preciza asupra poziției teritoriului ocupat de dînșii, care trebuie să fi fost undeva prin actualele Bosnia și Herzegovina), Tauriscii (P. II, 15, XXXIV, 10: la poalele Alpilor dinspre Italia și în Noric, până la Aquileia; S. IV, 6, 9, 10, VII, 5, 2: în Noric și în Pannonia, Nauportus [Oberlaibach, C.

I. L. III pag. 483] era orașul lor), Melitenii și Corcyrenii (locuitorii din insulele Melita [actuala Meleda] și Corcyra nigra [actuala Curzola]), Liburnii (S. VII, 5, ₄, ₉: la sud de Iapodii, cu orașul Scardon, actualul Scardona), Moentinii (S. VII, 5, ₄: orașul Monetion în Iapodia), Avendeatii (S. VII, 5, ₄: orașul Vendon, actualul Trkvinie la est de Zengg, C. I. L. III pag. 384 și 1641), Aurupinii (S. VII, 5, ₄: orașul Arupini, actualul Vitalj lângă Otočac, sud-est de Zengg, C. I. L. III pag. 384 și 1641), Salassii (P. XXXIV, 10: la Alpii vestici între Taurini și Rhaeti, prin țara lor era una din cele patru trecători peste Alpi; S. V, 1, ₃, IV, 6, ₅, ₁₁: la mijlocul curbei pe care o formează Alpii dintre Italia și Gallia, prin țara lor ducea drumul din Italia la Lugdunum și curgea râul Duria, actualul Dora), Segestanii (S. VII, 5, ₂: orașul Segestica=Siscia din inscripții, vezi C. I. L. III pag. 501), Metulos (S. VII, 5, ₄: orașul Metulon în Iapodia, actualul Möttling lângă râul Kulpa?). Cambaeii poate că sînt tot una cu Clambetis din tabula Peutingeriana și cu Crambeis din geograful Ravennas (în Liburnia, în apropiere de Iadera-Zara). Meromennii sînt poate aceiași cu Melcomenii lui Pt. II, 17, ₈ (în interiorul Dalmatiei, mai sus de Darsii). Oxyaeii sînt poate Oxybii (Ὠξύβοι), neam ligur, pe care i-a supus întîiaș dată Q. Opimius a. Chr. 153, P. XXXIII, 7, ori mai degrabă Ozuaei, Illyrii în conventus Naronei, Pl. N. H. III, 26. Cum că s-au supus și din Bessi uniia cu ocazia acestor expediții ale lui Augustus, este foarte puțin probabil. Augustus, după cum se vede din lămurita descriere a lui Cassius Dio, XLIX, 34-38, a mers întîiu în Iapodia și apoi de acolo prin actuala Croație la Sissek. În vremea aceasta locotenenții de ai lui supuneau popoarele celelalte, dela Salassii începînd, pe tot parcursul Alpilor, și în jos de Iapodia până la Taulantii. Să fi ajuns unii din ei cu incursiunea până pe teritoriul Bessilor, chiar al celor mai extremi nord-vestici, este imposibil de admis. Celelalte popoare înșirate de Appianos sînt necunoscute, dar toate popoarele înșirate de el formează numai un mic număr față cu acele numeroase supuse pe atunci, și mai tîrziu, ori de Augustus însuși ori supt auspiciile lui. Iată numele (60 la număr) popoarelor muntene supuse împărăției romane, însemnate în două inscripții, una dela Segusio (actuala Susa, în Alpii grai, în Piemont) din anul a. Chr.

9-8, și alta dela Tropaea Augusti (actuala La Turbia lângă Monaco) din anul a. Chr. 7-6, după lista alfabetică din C. I. L. V pag. 907: Acitavones, Adanates, Ambisontes, Belaci, Breuni, Brigiani, Brixenetes, Brodiontii, Caenaunes, Calucones, Camunni, Catenates, Caturiges, Cosuanetes, Ecdinii, Edenates, Egui, Esubiani, Focunates, Gallitae, Genaunes, Iemerii, Isarci, Lepontii, Licates, Medulli, Nantuates, Nemaloni, Nematuri, Nerusi, Oratelli, Quadiates, Rucinales, Rugusci, Salassi, Savincates, Seduni, Segovii, Segusini, Sogiontii, Suanetes, Suetri, Tebavii, Triullatti, Trumpilini, Turi, Varagri, Uberi, Ucenni, Veaminii, Velauni, Venisami, Vennonetes, Venostes, Vergunni, Vesubiani, Vindellicorum gentes quattuor. Deasupra listei popoarelor inscripția dela Tropaea Augusti cuprinde vorbele următoare: „toate neamurile alpine dela marea adriatică până la marea tyrrheniană, care supt conducerea și supt auspiciile lui Augustus au fost supuse poporului roman.“ Și încă nu-s toate, pentru că lipsesc acele înșirate de Appianos, apoi Raetii, pe care i-au supus Tiberius și Drusus la anul a. Chr. 15, C. LIV, 22. Aceste neamuri erau unele illyre, altele gallice, altele ligurice, altele raetice, altele vindelice (Ligurii erau probabil Indogermani, Kretschmer, Die Inschriften von Ornavasso und die ligurische Sprache, Zeitschrift für vergl. Sprachforschung, XXXVIII, anul 1905, pag. 97 sqq; Raetii și Vindelicii probabil nu, Hirt, Die Indogermanen, I, pag. 57, Gröbers Grundriss der roman. Philologie I ed. II pag. 378). Toate s-au romanizat răpede. Pe unele le cunoaștem din alte izvoare: Ἀμβισόντιοι în partea de vest a Noricului, Pt. II, 13, 2. Breuni Nota S 120, Nota S 121. Brigiani, compară Βριγάντιοι, Vindelici, S. IV, 6, 8, la orașul Brigantion, actualul Bregenz, C. I. L. III pag. 708. Brixenetes, compară orașul din Gallia transpadana Brixia, actualul Brescia, S. V, 1, 6, Βριξάνται, popor în Raetia nordică, Pt. II, 12, 3. Brodiontii, compară Brodentia, actualul Brenz?, la granița dintre provinciile Raetia și Germania, pe Dunăre, Pt. II, 11, 30. Calucones, Καλοῦκωνες, popor în Vindelicia, Pt. II, 12, 3. Camunni, Καμούνιοι, popor raet, S. IV, 6, 8; Nota C 38. Caturiges, Κατόριγες, mai sus de Salassi, în vârful munților, S. IV, 6, 6, Κατούριγες în Alpii grai, Pt. III, 1, 39. Cosuanetes, Κωσουάντιοι, popor raet, S. IV, 6, 8, Κονσουάνται, popor în Vindelicia, Pt. II, 13, 1. Genaunes, Nota S 121. Isarci, la râul Isara, ac-

tualul Eisack, afluent al Adigelui (Etsch) în Tirol, S. IV, 6, ₉, nota lui C. Müller. Lepontii, Ληπόντιοι, popor raet, la nordvest de lacul Como, S. IV, 6, _{61 81}, probabil în actuala Val Leventina, nota lui C. Müller. Licates, Λικάττιοι, popor vindelic, S. IV, 6, ₈, Λικάττιοι, popor în Vindelicia la râul Licia, actualul Lech, Pt. II, 13, ₁, compară nota la S. a lui C. Müller. Medulli, Μέδουλλοι, pe vârful Alpilor, la izvoarele râurilor Druentia (actualui Durance) și Duria (actualul Dora Riparia), S. IV, 6, ₅. Nantuates, Ναντουᾶται, în Alpi deasupra Salassilor, S. IV, 6, ₆. Rucinales, Ρουκάντιοι, popor raet, S. IV, 6, ₈, Ρουινῶνται (evident greșală în loc de Ρουινᾶνται), popor în Vindelicia, Pt. II, 13, ₁. Rugusci, Ριγυῶσται, popor în Raetia, Pt. II, 12, ₃. Segusini, Σεγυστινοί, în Alpi grai, la orașul Segusio, actualul Susa, Pt. III, 1, ₄₀. Suanetes, Σουανῆται, popor în Raetia, Pt. II, 12, ₃. Turi, Turri-Turi, popor ligur de dincoace de Alpi, Pl. N. H. 3, ₅, 47, 3, ₂₀, 135, C. I. L. V pag. 873. Varagri, Οὔραγροι, în Alpi deasupra Salassilor, S. IV, 6, ₆. Velauni, Οὐελλᾶντιοι-Οὐέλ्लाοι, popor arvern, între Garonne și Loire, S. IV, 2, ₂, Οὐέλαυνοι, popor din Aquitania, Pt. II, 7, ₂₀, probabil la actualii Monts du Velay, districtul Haute Loire. Vennonetes, Οὐέννωνες, popor vindelic, nord-est de lacul Como, S. IV, 6, ₆, ₈, la actualul Vintschgau în Tirol, numit Venonesgowe în sec. XI, C. Müller în nota la S.; Nota C 38.

Nota A 31^a. La anii a. Chr. 35-34 Augustus plănuia un război contra Dacilor și Bastarnilor de dincolo de Istru. A 22.

Nota A 32. Într-o expediție, pe care a făcut-o în persoană contra Dalmatilor a. Chr. 34-33 Augustus i-a supus, după ce li-a cuprins trei orașe, Promona (la S. VII, 5, ₅ Priamon, Πριάμων, actual Tepliu aproape de Drniș la est de Scardona, C. I. L. III pag. 1620), Synodion (Sinotion S. VII, 5, ₅. Synodion e probabil o etimologie populară grecească a unui autohton Synnada ori Synada, compară Synnada-Synada, oraș în Phrygia, S. XII, 8, ₁₃, Pt. V, 2, ₂₄) și Setovia. A. 25-27.

Nota A 33. În anul a. Chr. 33, după ce a supus pe Dalmați, Augustus a cucerit mare parte a Illyriei și a adus la supunere pe cele mai multe neamuri ale ei, printre care pe Derbani. A. 25-28.

Nota A 34. Pe Raeti și pe Norici ori i-a supus Cae-

sar, pecînd se lupta cu Galliî, orî Augustus în timpul războiului cu Pannoniî. A. 29. În realitate pe Raetiî i-au supus Tiberius şi Drusus a. Chr. 15, C. LIV, 22, iar Noricii au fost supuşî de P. Silius a. Chr. 16, C. LIV, 20.

Nota A 35. Pe Mysî i-a atacat întîiaş dată, fără să-i supună, M. Lucullus, care a pătruns până la Istru şi a supus oraşele greceşti Istros (Caranasuf), Dionysopolis (Balcic), Odessos (Varna), Mesembria (Misivri), Callatis (Mangalia), Apollonia (Sisebolu). A. 30. M. Lucullus a fost consul a. Chr. 73, iar T. Livius argumentul cărţii XCVII spune că M. Lucullus a supus pe Thracî ca proconsul, şi aşază acest fapt între consulatul lui Cn. Lentulus (a. Chr. 72) şi acel al lui M. Crassus şi Cn. Pompeius (a. Chr. 70). Decî expediţia lui M. Lucullus contra Mysilor a avut loc între anii a. Chr. 72-70.

Nota A 36. Mysii au fost supuşî de Tiberius. A. 30. În realitate ei au fost supuşî de M. Crassus a. Chr. 29. C. LI, 23-27.

Nota A 37. Soţia unui rege thrac pe vremea lui M. Brutus (a. Chr. 44-42) purta nume grecesc, Polemocratia. A. de bellis civilibus IV. 75.

Nota A 38. Dincolo de Philippi erau strîmtorile Corpililor şi Sapaeilor. A. de bellis civilibus IV, 87.

Nota A 39. Pe vremea războiului civil dintre Brutus-Cassius şi Octavianus-Antonius (a. Chr. 44-42) Corpiliî şi Sapaeii formaî un singur stat sub domniea a doi fraţi, dintre care unul era partizan al lui Brutus-Cassius, iar celalalt al lui Octavianus-Antonius. A. de bellis civilibus IV, 87.

Nota A 40. Geţi în număr de zece miî de călări şi zece miî de pedestri veniau în ajutorul lui Perseus, a. Chr. 172-168. A. de rebus macedonicis 16.

Nota A 41. Caesar plănuia o expediţie contra Geţilor. A. de bellis civilibus II, 110.

Nota A 42. Geţii, îndatăce au aflat de moartea lui Caesar, au vrut să năvălească în Macedonia. a. Chr. 44. A. de bellis civilibus II, 25.

§ 51. Nota S 1. În partea despre marea adriatică a peninsulei balcanice locuesc neamuri illyre, iar în cea despre pontul euxin neamuri thrace. S. VII, 5, 1.

Nota S 2. Cu neamurile thrace din peninsula balcanică sînt amestecate cîteva scythice şi celtice. S. VII, 5, ..

Nota S 3. La miazănoapte de Paeonia este țara Autariatilor și aceea a Dardanilor. S. VII, 5, ₁.

Nota S 4. Autariatii și Dardanii sînt Illyrii. S. VII, 5, ₁.

Nota S 5. Illyricul începe dela lacul din țara Vindelicilor, Raetilor și Toeniilor [=lacul de Constanța, Bodensee]. S. VII, 5, ₁. Toenii=Τωόνιοι din Helvetia, S. VII, 2, ₂, compară regiunea Tog și localitățile Toggenburg din nord-estul Elveției.

Nota S 6. Intre Dunăre și Tisa locuise Boii și Tauriscii, neamuri celte, Dacii însă au trecut Tisa, susținind că țara dinspre apus de acest râu e a lor, au învins pe Boi și pe Tauriscii, și au pustiit țara acestora. S. VII, 5, ₂.

Nota S 7. La vărsătura Tisei în Dunăre erau Scordisci. S. VII, 5, ₂.

Nota S 8. În Pannonia spre vărsătura Tisei în Dunăre trăise Scordisci împreună cu Illyrii și Thracii. Pe Scordisci i-au stîrpit Dacii, care însă cu Illyrii și cu Thracii de acolo au trăit în bună înțelegere. S. VII, 5, ₂.

Nota S 9. În regiunea Illyricului dintre Italia și Germania trăesc Pannonii, care spre apus se întind până la Segestica (Sissek), spre nord și spre răsărit până la Dunăre, iar spre sud se întind încă mai mult. S. VII, 5, ₂.

Nota S 9^a. Segestica (Sissek) e un oraș al Pannonilor. S. VII, 5, ₂.

Nota S 10. Iapodii sînt un neam amestecat de Celți și de Illyrii. S. VII, 5, ₂.

Nota S 11. Nauportos (Ober-Laibach C. I. L. III, pag. 483) e oraș al Tauriscilor. S. VII, 5, ₂.

Nota S 12. Colapis (Kulpa) se varsă în Dunăre în Scordiscilor. S. VII, 5, ₂.

Nota S 13. Colapis (Kulpa) curge prin țara Iapodilor. S. VII, 5, ₂.

Nota S 14. Breucii, Andizetii, Ditionii, Pirustii, Mazaeii și Daesitatiei sînt Pannoni. Se întind spre miazăzi până la Dalmatia și până la țara Ardiaeilor. S. VII, 5, ₃. Pt. II, 16, ₃: „În partea despre apus a provinciei [Pannonia inferior] locuiesc cei mai spre nord Amantini (Αμαντινοί) și sub dinșii Hercuniatii (Ἑρκουνιάται), apoi Andiantii (Ἀνδιάντες), apoi Breucii (Βρεῦχοι). Iar în partea ei despre răsărit locuiesc cei mai spre nord Arabiscii (Ἀραβίζκοι), iar mai spre miazăzi Scordiscii.” Breucii deci trebuie să fi locuit de o parte și de alta

a râului Sava, prin regiunea actualelor localități Mitrovița și Semlin, alături cu Scordisci (Ei sînt Illyrii despre care vorbește S. VII, 5, ₂, vezi Nota S 8). După Jelić 205 numele Breucilor s-ar fi păstrat și până astăzi pelîngă localitățile Ribnik și Ozali, pe care nu le-am putut găsi pe hărțile ce-mî stau la dispoziție. — După Pt. II, 17, ₈ Ditionii locuiau spre părțile cele mai despre răsărit ale Illyriei nordice. Pe piatra miliară C. I. L. III, 3198 (10156) din anul p. Chr. 16-17 se spune că dela Salona până la un munte din țara Ditionilor erau 77 de mii de pași în direcție estică, adică aproape 16 mile germane, aproximativ 120 kilometri. Dacă nu se ia direcția drept spre est, ci cam spre nord-est, apoi la 120 kilometri de Salona s-ar găsi muntele așa numit negru, Trnagora. În inscripția de pe piatra miliară pomenită se dau oarecare detalii asupra muntelui din țara Ditionilor prin două cuvinte, dintre care unul este probabil *summum*, iar celălalt ori *ulcirum* ori mai degrabă *uicirum* (AD /// ⁷VM MONTEM DITIONVM VICIRVM): „la muntele Viciru, cel mai înalt din țara Ditionilor.“ *Viciru* este foarte posibil să fi fost cuvîntul Ditionilor pentru *negru*, și atunci trebuie pus în legătură cu radicalul *uekero-* „seară“ din limbile slave, lituană, armeană (Ori că înțelesul *negru* va fi fost dela capul locului acel al radicalului *uekero-*, de unde apoi se va fi dezvoltat acel de *seară*, ori că, din contra, din înțelesul primitiv *seară* se va fi dezvoltat acel de *întunecat*, *întunecos*, *negru*). Bauer în *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn* 17 pag. 139 (vezi C. I. L. III pag. 2275) pune muntele în chestiune la localitatea actuală Rastello di Grab (Grabski Raștel), la nord de Knin, la munții Dinara. Această localitate însă se găsește drept la nord de Salona, pecînd în inscripția de pe piatra miliară, despre care ni este vorba, după cifra miilor de pași LXXVII se găsește litera D, căreia nu i se poate da altă interpretare decît că acele mii de pași trebuiesc numărate în direcția *decumana*, adică dela vest spre est. Jelić 207 pune muntele la „Vilica planina, la vest de Grahovsko polje“, fără să deie vreun motiv. Asupra acestei păreri se poate face aceiaș întîmpinare ca și asupra părerii lui Bauer. — După Pt. II, 17, ₈ Pirusti locuiau mai jos de Docleați, în partea despre sud a Illyriei, alături cu dînșii și lîngă Macedonia erau Scirtonii (La Macedonia pe vremea lui Ptole-

maeos se cuprinde și sudul Illyriei dela munții Acroceraunii până la Lissos-Lieș-Alessio). Pirustii, deci, erau în nordul Albaniei. Jelić 208: „Centrul Pirustilor era în nordul Albaniei, anume la Fondi în regiunea Dukagin, la Bulgari în regiunea Miriditilor, și în munții dela Alessio. Probabil ocupați Pirustii Bocche di Cattaro, unde Perasto este o amintire dela dinșii, și sudul Herțegovinei, unde o amintire dela ei este Berușita lângă Gačco.”—Mazaeii după Pt. II, 17, ₈ erau la est de Liburnia și lângă Liburnia, și făceau parte din popoarele cele mai dinspre nord ale Illyriei. Fiindcă latimea Liburniei nu este dată nici de S. nici de Pt., apoi aproximativ nu se poate spune decât că Mazaeii trebuie să fi locuit în răsăritul actualei Dalmației nordice. După Patsch VII, 55, domeniul Mazaeilor începea la Sana și cuprindea spre răsărit regiunea dela râurile Vrba, Vrbanița și ajungea până la râul Bosna. Jelić 205: „Orașul Maglai la râul Bosna și Mailevița planina dintre Drin și Bosna, dupăcum și numele lor arată, constituiau mai ales regiunea Mazaeilor.” Ce spune însă Jelić, că „în urma unei greșite orientări Ptolemaeos pune pe Mazaei la vestul Liburniei”, nu este exact. Jelić n-a înțeles vorbele lui Ptolemaeos.—Daesitiatii sînt pomeniți (Daesitiatium gen. pl.) în piatra miliară C. I. L. III, 3201 (10159) p. Chr. 19-20, ca trăind la 156 de mii de pași (aproximativ 32 mile germane, 240 kilometri) dela Salona. Fiindcă în înșirarea acestor popoare S. nu urmează o ordine topografică, iar Pt. pe Daesitiatii nu-i cunoaște, nu putem ști în ce direcție dela Salona vor fi fost așezați Daesitiatii. Piatra însăș nu ni poate da nici o indicație, căci amîndouă pietrele miliare, și aceasta în care se pomenesc Daesitiatii, și cea în care este vorba de Ditioni, se găsesc la Spalato și nu se știe de unde au fost aduse. În orice caz, dacă se consideră direcția nordică ori cea nordestică ori cea estică, Daesitiatii erau în Bosnia actuală; dacă se consideră direcția sudestică, ei erau în Herțegovina actuală. Direcția nordvestică nu se poate considera, pentru că într-acolo, la distanța de 240 kilometri dela Salona, erau Iapodii.—Dacă în loc de Andiantes Pt. II, 16, ₃, se citește Andizetes Ἀνδιζήτες, dupăcum se găsește într-un manuscris (Vezi ediția lui Ptolemeu de C. Müller), apoi Andizetii erau în Pannonia inferior, imediat la nord de Breuci.

Nota S 15. Șeful Daesitiatilor Baton, despre care vorbește

S. VII, 5, ₃, este Baton Dysidiatul, șeful Dalmaților, care s-a luptat contra Romanilor între anii p. Chr. 5-9, C. LV, 29-34, LVI, 11-17. Timpul nu este exprimat prin verb în expresiunea lui S. (ὧν Βάτων ἡγεμῶν), dar din vorbirea prezentă a întregii fraze mai degrabă se poate admite timpul prezent în propoziția relativă ὧν Βάτων ἡγεμῶν, decît cel trecut, așa că ar urma că S. scria aceste lucruri între anii p. Chr. 5-9. Compară Nota S 24.

Nota S 16. Ardiaeii erau la sudul Dalmaților și se întindeau până la Risano. S. VII, 5, ₃. Altă concluzie nu se poate trage din vorbele „aceste neamuri se întind până la Dalmatia și cam până la țara Ardiaeilor.” „Aceste neamuri”, în adevăr, sînt neamuri pannonice, care sînt așezate mai spre continent decît neamurile illyre și merg în dosul acestora într-o linie care se apropie de mare tot mai mult dela nord spre sud. În această direcție dela nord spre sud linia atinge întîi domeniul Dalmatilor și apoi pe acel al Ardiaeilor. Dalmații însă este știut lămurit că se întindeau până mai jos de Salona și de Delminion (S. VII, 5, ₅), care erau orașele lor principale. Pe de altă parte vorbele „toată regiunea muntoasă cită se întinde dela fundul sinului adriatic până la sinul rizonic și până la țara Ardiaeilor constituie partea maritimă a Illyriei așezată între mare și între țara Pannonilor” arată pe Ardiaei lămurit ca cei mai dinspre sud Illyrii (din provincia romană Dalmatia). Din Pt. II, 17, ₈ se poate înțelege numai atîta că Vardaeii (=Ardiaeii) sînt mai înspre mare decît Narensii și mai la nord decît Pirustii, și aceasta nu contrazice cele spuse de S. Cu toate acestea la VII, 5, ₅ S. așează pe Ardiaei în fața insulei Lesina și mai la sud de dinșii, în fața insulei Curzola, pune pe Pleraei. Prin urmare trebuie adoptată părerea lui Jelić 207 că Vardaeii se întindeau dela malul drept al Narentei spre nord până la Cetina. Jelić mai adaugă că până astăzi numele lor se păstrează în acel al muntelui Varda planina la nord-vest de Mostar și la est de Trilj.

Nota S 17. Până la Risano țara muntoasă dinspre mare, cită se întinde dela fundul mării adriatice, era locuită de Illyrii. Partea continentală muntoasă paralelă era locuită de Pannoni. S. VII, 5, ₃. Aceasta înseamnă că până la Risano țara Illyrilor (adecă țara populată de Illyrii în provincia romană Dalmatia) era formată de actualele țări : Istria, Croa-

ția din jos de Kulpa, și Dalmația. Bosnia și Herțegovina făceau parte din țara Pannonilor (adecă din țara locuită de Pannoni în provincia romană Dalmatia).

Nota S 18. Cei mai nordici dintre Illyrii, în imediată vecinătate cu Italia și cu Carnii, erau Istrii. Pola era oraș al lor. S. VII, 5, ₃. Că Istrii erau Illyrii știm din A. 8.

Nota S 19. Carnii nu erau Illyrii. S. VII, 5, ₃.

Nota S 20. Veneții nu erau Illyrii. S. VII, 5, ₃.

Nota S 21. Iapodii se învecinesc de o parte cu Pannonii, de altă parte cu marea adriatică. S. VII, 5, ₄.

Nota S 22. Coastele Iapodiei sînt de o mie de stadii [=125 de mii de pași, 25 mile germane, 187 kilometri]. S. VII, 5, ₄. Această măsurătoare trebuie începută dela granița peninsulei Histria, iar nu dela granița provinciei romane Histria (dela Pola), căci S. VII, 5, ₃, după ce spune că dela partea internă a sinului adriatic până la Pola plutirea este de 800 de stadii, adaugă că „toată plutirea dealungul coastelor Histriei este de 1300 de stadii.” Cînd, deci, spune la VII, 5, ₄ că „îndată după aceia vine navigația dealungul coastelor Iapodiei”, înțelege prin „îndată după aceia” îndată după granița peninsulei Histria. Granița dinspre sud a coastei Iapodiei ar fi prin urmare cam pela Carlopago, orî și mai jos, la granița actualei Dalmații, iar măsurătoarea din atlasul lui Strabon al lui C. Müller este greșită.

Nota S 23. Iapodii erau așezați pe muntele Albios, care e cel mai din urmă din munții Alpi și e foarte înalt. S. VII, 5, ₄. Acest munte, numit de S. VII, 5, ₂ Albia, e muntele actual Kapella, Kapela (Jelić 183), și fiindcă Iapodii trăiau și *dincolo* și *dincoace* de acești munți, A. 16, 18, și se întindeau spre nord până la Kulpa, S. VII, 5, ₂, apoi aproximativ Iapodia cuprindea actualele districte Fiume, Ogulin-Szluin și Lika-Otočac ale Croației. După Patsch, VI pag. 165, VII pag. 55, Iapodii se întindeau încă mai mult spre răsărit: „Din inscripțiile nou descoperite aflăm că reședința guvernului Iapodiei era la Bihać, și fiindcă trebuie să admitem că această reședință nu putea fi la periferia regiunii, apoi sîntem îndreptățiți să susținem că regiunea Iapodilor avea o mai mare întindere spre est, în domeniul râului Sana, și spre sud, spre izvoarele râului Una... Altarele Iapodilor ne fac să admitem cu probabilitate că domeniul acestui popor ajungea dincolo de Una până la Sana.”

Nota S 24. „Iapodii au fost domoliți de Augustus cu totul“. S. VII, 5, ₄. Aceasta înseamnă că Strabon scria aceste lucruri după anul a. Chr. 34. Vezi A. 15-24, C. XLIX, 34-38. Compară Nota S 15.

Nota S 25. Orașele Iapodilor sînt Metulon, Arupini, Monetion, Vendon. S. VII, 5, ₄. Aceasta înseamnă că pe vremea cînd scria S. (p. Chr. 5-9, vezi Nota S 15) orașul Metulon, care după A. 19-21 fusese distrus (pela anul a. Chr. 34), se rezidise. Părerea obișnuită însă, dar pe nimic bazată, este că Metulum n-ar fi mai fost rezidit. „Der Ort soll nicht mehr aufgebaut worden sein.“ Patsch, VI, 170. Simplu prejudiciu.

Nota S 26. Navigația pe coasta Liburniei, care vine îndată după cea a Iapodiei, este de 1500 de stadii [=280 kilometri]. Scardon (actualul Scardona) era un oraș al Liburnilor. S. VII, 5, ₄. Coasta Liburniei se întindea, deci, cam dela actuala graniță de nord a Dalmației până dincolo de Scardona.

Nota S 27. După coasta Liburniei vine coasta Dalmației. Dalmații trăiau de o parte și de alta a munților Dinara, pela actualele localități Salona, Tepliu, Muć, Jupanja, Knin?, Sinj?. S. VII, 5, ₅. Fiindcă lîngă riul Narenta locuiau alte neamuri, iar lîngă trebuie înțeles la oarecare distanță și la nord, iar nu numai la sud, de acest riu, apoi Dalmații trebuie să se fi întins până pela longitudinea cursului de jos al riului Cetina.

Nota S 28. Teritoriul orașului Delminion l-au prefăcut Romanii în pășune pentru oi. S. VII, 5, ₅.

Nota S 29. Daorizii, Ardiaei și Pleraeii locuiau la riul Narenta. Ardiaei erau mai la nord decît Pleraeii, pentru că în fața Ardiaeilor era insula Lesina, iar în fața Pleraeilor era insula Curzola. Daorizii erau mai înuntrul continentului, îndărătul Ardiaeilor și Pleraeilor. S. VII, 5, ₅. Pleraeii probabil=Palarii din A. 10, vezi Nota A 18.

Nota S 30. Pe vremea lui Strabon Ardiaei nu mai trăiau pe coasta mării, Romanii îi silise să se retragă înuntrul continentului, unde din cauza sterilității pămîntului aproape dispăruse. S. VII, 5, ₆.

Nota S 31. Pe vremea lui Strabon aproape nu mai existau Boii, Scordiscii, Autariatii, Ardiaei, Dardanii, Triballii. S. VII, 5, ₆.

Nota S 32. Boii și Scordisci erau Galli. Autariatii, Ardiaei și Dardanii erau Illyri. Triballi erau Thraci. S. VII, 5, ⁶.

Nota S 33. Dardania se mărginește la miazăzi cu nemururile macedonene și paeonice, iar în alte direcții se mărginește cu Autariatii și Dasareții. Rîul Drin este navigabil pînă în Dardania. S. VII, 5, ⁷. Dardania corespundea aproximativ provinciei Kossovo din vechea Turcie europeană (la sud de vechiul regat al Serbiei).

Nota S 34. Autariatii și Dasareții se învecinau între dinșii și cu Dardanii. S. VII, 5, ⁷. Pe de altă parte la S. VII, 5, ¹ se spune că la miazănoapte de Paeonia este țara Autariatilor și aceea a Dardanilor. Autariatii apoi și Ardiaei erau vecini S. VII, 5, ¹¹, dar în vreme ce Ardiaei erau popor maritim, Autariatii erau puternici pe uscat, A. 3. În sfîrșit între Autariatii și Dardanii de o parte și între Ardiaei de altă parte sînt Dasareții, S. VII, 5, ¹². De aici urmează că Autariatii erau la răsărit de Ardiaei și la vest de Dardanii, iar Dasareții erau vecini cu Autariatii și Dardanii dinspre răsărit și cu Ardiaei dinspre apus. Spre sud se întindeau Dasareții pînă departe, căci Pt. III, 13, ³² și T. Livius, XXXI, 33 îi pun la lacul Ohrida. După P. V, 108 Dasareții erau în apropiere de granița vestică a Macedoniei.

Nota S 35. Galabrii și Thunatii erau Dardani, cei dinții erau la vestul celor de al doilea, iar la răsărit de Thunatii erau Thracii Maedi. S. VII, 5, ⁷.

Nota S 36. Maedii erau Thraci. S. VII, 5, ⁷.

Nota S 37. Pleraeii ajungeau pînă aproape de Risano. S. VII, 5, ⁷.

Nota S 38. Coasta Illyriei se continuă și dela Risano în jos pînă la munții Ceraunii. S. VII, 5, ⁸⁻⁹.

Nota S 39. Pannonii locuiesc pe podișurile care se întind la răsărit de Illyri, începînd delîngă țara Ardiaeilor la sud pînă la Istru la nord și pînă la Scordisci cei dela munții Macedoniei și Thraciei la răsărit. S. VII, 5, ¹⁰.

Nota S 40. La răsărit de Pannoni, la munții Macedoniei și Thraciei, locuiesc Scordisci. S. VII, 5, ¹⁰.

Nota S 41. Autariatii fusese în necontenite lupte cu Ardiaei. Ei își supusese odată pe Triballi și pe alți Thraci, precum și pe Illyri, dar puterea lor a fost sfărmată de Scor-

disci întâiu și apoi de Romani. S. VII, 5, ¹¹. După A. 3 ei supusesese și pe Ardiaei. Aceste lucruri, supunerea adecă a Triballilor și a altor Thraci și a Illyrilor decătră Autariati, trebuie să se fi petrecut înainte de timpurile lui Agron, pe vremea aproximativ când Autariatiu lua parte împreună cu Galli la expediția din Grecia, a. Chr. 279, vezi A. 4. Dela Agron în jos, în adevăr, Ardiaeii, care vor fi fost supuși odată de Autariati, apar din nou ca popor preponderant până la anul a. Chr. 134 (vezi Nota A 18), în vremea despre Autariati nu se mai pomeneste nimic.

Nota S 42. Triballi erau așezați odată dela Agriani până la Istru. S. VII, 5, ¹¹. Fiindcă țara Agrianilor era la Rhodope, vecină cu Parorbelia Macedoniei, S. VII, Fragmente, 36, iar pe timpul lui Herodot Triballi locuiau în centrul și în sudul Serbiei actuale, H. IV, 49, apoi Triballi se întinsese odată, în afară de centrul și sudul Serbiei, în Bulgaria actuală până la o linie care ar merge dela vestul provinciei bulgărești Rumelia la Dunăre, ori, ca să vorbim din punct de vedere al provinciilor romane, ei trăise în centrul Moesiei Superior, vestul Moesiei Inferior și nordvestul Thraciei. Pt. III, 10, ⁹ îi pune în vestul Moesiei Inferior.

Nota S 43. Scordiscii au fost răpuși de Romani. S. VII, 5, ¹¹. a. Chr. 155 și a. Chr. 109-106, vezi Nota A. 12.

Nota S 44. Puterea Autariatilor a fost sfârmată de Scordisci. S. VII, 5, ¹¹. Acest lucru nu s-a putut întâmpla decât înainte de anul 155, vezi Nota precedentă.

Nota S 45. Autariati au fost supuși întâiu de Scordisci și apoi de Romani. S. VII, 5, ¹¹. Aceasta înseamnă că chiar după supunerea lor de către Scordisci tot mai păstrase oarecare vigoare, și fiindcă puterea Scordiscilor a fost sfârmată la a. Chr. 155, vezi Nota A 12, apoi supunerea Autariatilor de către Romani trebuie să fi avut loc ori pe la a. Chr. 155 ori după aceia.

Nota S 46. Scordiscii mari erau așezați la Istru între riurile Noaros și Margos. S. VII, 5, ¹². Noaros este probabil actualul Mur după C. Müller, iar Margus se știe bine că e actualul Morava. Scordiscii mari locuiau, deci, aproximativ în provinciile austriace Slavonien, Syrmien, și în nordvestul Serbiei, ori, în termeni ai provinciilor romane, în sudul Pannoniei Superior, sudul Pannoniei Inferior și într-o parte din nordvestul Moesiei Superior.

Nota S 47. Scordisci mici locuiau la Istru dincolo de Margus și erau vecini cu Triballi și cu Mysii. S. VII, 5, ¹². Locuiau deci în nord-estul Serbiei, în nord-estul Moesiei superioare.

Nota S 48. Din așezările lor mai vechi (vezi Nota precedentă) Scordisci se lățise însă cu vremea până la munții Illyriei, Paeoniei și Thraciei. S. VII, 5, ¹². În paguba, firește, a populațiilor thrace, în special a Triballilor, și a popoarelor illyre, în special a Autariatilor. Vezi Notele S 41, 44, 45.

Nota S 49. Spre răsărit de Scordisci la Dunăre sînt întîi Triballi și apoi Mysii. S. VII, 5, ¹².

Nota S 50. Dincolo de Mysii spre răsărit este Scythia mică, țară mlăștinoasă. S. VII, 5, ¹². La VII, 4, ⁵ S. spune că mai înainte vreme se numea Scythia mică chersonesul tauric (Crimeea) și regiunea dinspre vest de Crimeea până la Borysthenes (S. prin Borysthenes înțelege râul Bug). Din cauză că populația era prea deasă, au trecut unii din locuitorii acelei regiuni peste riurile Tyras (Nistru) și Istru și s-au stabilit în Scythia mică din dreapta Dunării (Dobrogea), de unde vechii locuitori, Thracii, ori s-au retras înaintea năvălitorilor de nevoe, ori au cedat locul de bunăvoie, pentru că terenul e mlăștinos și nu-i bun de nimic. De atunci regiunea aceea din dreapta Dunării a căpătat numele de Scythia mică. Tot acolo spune S. că chersonesul tauric era locuit de „Tauri (Ταῦροι), neam scyth“. Foarte probabil însă, dacă consideri cele spuse de H. IV, 99, Taurii nici nu erau Scythi și nici nu locuiau tot chersonesul tauric, ci numai partea dinspre sud și dinspre mare, muntoasă, a acestuia. Așa că acei locuitori ai Scythiei mici dintre Bug și Palus Maeotis, care au emigrat și au populat Scythia mică din dreapta Dunării, nu erau Tauri, ci Scythi.

Nota S 51. Alături cu Scythii locuiesc în Scythia Minor Crobyzii și Troglodytii. S. VII, 5, ¹². După Pt. III, 10, ⁹ Troglodytii erau supt gura Dunării Peuce (Sint George), iar Crobyzii în părțile dinspre marea neagră.

Nota S 52. La Haemos și la poalele acestui munte dinspre Dunăre, începînd dela marea neagră spre apus, locuiesc Corallii, Bessii și o parte din Maedi și Dantheletii. S. VII, 5, ¹². Din toată discuția lui S. VII, 5—VII, 7, ¹ se vede lămurit că popoarele, despre care spune la VII, 5, ¹²

că „locuesc la Haemos și sub poalele lui până la Pont, a-nume Coralli și Bessi și o parte din Maedi și din Dantheeti“, locuiau într-adevăr între Haemos și Dunăre, dela Scythia mică spre apus. Numai dela VII, 7, 1, începe S. să înșire neamurile care locuesc la sud de Haemos. Prin Haemos S. înțelege toți munții, care, mai spre nord de Rhodope, se găsesc în peninsula balcanică în linie estică-vestică dela marea neagră până la munții Illyriei. Vezi S. VII, Fragmente, 10.

Nota S 53. Bessi se mărginesc cu muntele Rhodope, Paonia, Autariatii și Dardanii, și ocupă cea mai mare parte a muntelui Haemos. S. VII, 5, 12. Această mărginire e dinspre apus spre sud și corăspunde aproape cu granița Serbiei sudvestice și sudice, a provinciei turcești Kossovo nordestice, și cu a provinciei turcești Macedonia nordice și estice, până la latitudinea muntelui Rhodope. S. VII, Fragmente, 47 spune că Bessi locuesc la cursul de sus al râului Hebros (Marița) și că pe de altă parte sînt vecini cu Odrysi și cu Sapaeii. Sapaeii după S. VII, Fragmente, 43 trăiau mai sus de coasta mării dintre râul Nestos (actualul Mesta, Carasu) și orașul Maroneia (actualul Maronia), adică prin munții Ceal, Caraoglan, Carlîc (din harta lui Kiepert). Iar după Herodot VII, 110-112 o parte din Satri se numiau Bessi, iar Satrii locuiau pelingă muntele Pangaeos. Bessapara (=orașul Bessilor) din Itinerarium Antonini 136 este identificat cu Tatar-Bazargic C. I. L. III, pag. 1336. Bessii trăiau prin urmare, spre răsărit, dela granița fixată mai sus, prin toți munții cîți se întind dela Pangaeos (Bunar-dag) și dela munții Ceal-Caraoglan-Carlîc spre nord și nordvest (Rhodope, Balcan, munții din sudvestul Bulgariei, munții din sudul și sudvestul Serbiei, munții din sudestul Bosniei), pe o lățime spre răsărit cam ca cea dela granița vestică a provinciei bulgărești Rumelia până la Philippopoli. Ei aparțineau la patru provincii romane, la Thracia, Moesia Inferior, Moesia Superior și Dalmatia.

Nota S 54. La răsărit de Bessi sînt Coralli. S. VII, 5, 12. A. de bello mithridatico 69 pune pe Coralli printre popoarele sarmatice din Europa care au dat ajutor lui Mithridates: „[Din Europa i-au venit în ajutor] dintre Sarmati Regalii, Iazygi și Coralli, iar din Thraci toate neamurile cîte locuesc la Istru, la Rhodope și la Haemos.“ Co-

rallii depe timpul lui S. erau probabil un neam scyth, dintre acei Scythi anume care s-au stabilit în Scythia mică de a dreapta Dunării, vezi Nota S 50.

Nota S 55. La apus de Bessi sînt o parte din Maedi. S. VII, 5, ¹². Maedi după S. VII, Fragmente, 36 locuesc spre sud de Agriani, la riul Strymon: „Strymon izvorește dela Agriani, curge prin țara Maedilor și Sintilor și se varsă în mare între teritoriul Bisaltilor și acel al Odomanților.“ Venia, deci, în ordine nordică-sudică, lîngă Strymon Agriani, Maedi, Sintii, Bisaltii și Odomanții. După A. 5 Maedi trebuie să fi fost vecini cu Dardanii. După P. X, 41 Maedi se învecinau cu Macedonia și erau Thraci. După Pt. III, 11, ⁹ Maedi erau în Thracia dinspre Macedonia mai la sud de Bessi. T. Livius XL, 22 spune că Philippos V al Macedoniei, ca să ajungă la cel mai înalt munte din Haemos, de unde auzise că se pot videa și marea neagră și marea adriatică și Dunărea, și care munte nu poate fi altul decît actualul Vitoș delîngă Sofia, a plecat dela Stobi (puțin la sud de Köprülü), a străbătut țara Maedilor și deșerturile dintre țara Maedilor și Haemos, și a ajuns după șapte zile la poalele muntelui. Urmează că Maedi se întindeau între Dardani la vest și Bessi la răsărit, dela poalele munților din nordul provinciei turcești Macedonia și pela răsăritul provinciei turcești Kossovo, în sus până prin Serbia sudică. Ei aparțineau la provinciile romane Thracia și Moesia Superior.

Nota S 56. La apus de o parte din Maedi sînt o parte din Dantheleti. S. VII, 5, ¹². După P. XXIV, 6 Philippos V al Macedoniei „a năvălit, mergînd prin mijlocul Thraciei, asupra Odrysilor, Bessilor și Dentheletilor“, atîngînd ca punct extrem orașul Philippopolis. După C. LI, 23 Bastarnii, după ce au supus pe Triballi, au trecut dela dinșii Haemos în țara Thracilor Dentheleti. T. Livius XL, 22 spune că în drumul dela muntele Vitoș spre Stobi Philippos V al Macedoniei a trecut prin țara Dentheletilor și apoi prin acea a Maedilor. Cînd mersese dela Stobi la Vitoș însă trecuse numai prin țara Maedilor. La întors a făcut sigur un încunjur, pentru a putea căpăta într-o țară amică alimente, pentru că în lagărul lui Philippos lipsa alimentelor se simția foarte tare, iar Dentheletii erau aliații lui Philippos, Maedi însă nu. După Pt. III, 11, ⁸, ⁹ Dentheletii sînt puși alături

cu Sardi în Thracia și considerați ca mai apropiați de cele două Moesi (superior și inferior) decât Bessii și Maedi, care ar fi mai apropiați de Macedonia. Din toate acestea rezultă că Dentheletii locuiau mai spre nord și mai spre vest de Maedi. Ei aparțineau la provinciile romane Thracia și Moesia superior.

Nota S 57. Pe Dasareti și alte neamuri illyre mai puțin cunoscute, care se găseau între Autariati, Dardanii și Ardiaei, i-au distrus Scordiscii, li-au pustit țara și au prefăcut-o într-un codru de nestrăbătut de mai multe zile de mărime. S. VII, 5, ₁₂. Dacă se adaugă la acest pustiu acel pe care mai spre sud îl făcuse Philippos V de o parte și de alta a muntelui Scardos (Șar) P. XXVIII, 8, apoi pustiu se întindea aproximativ pe o linie care mergea din mijlocul Bosniei până la munții Șar.

Nota S 58. Astii ('Αστῆι) erau Thracii care locuiau la Salmydessos. S. VII, 6, ₁.

Nota S 59. Philippos al lui Amyntas își întinsese influința până în țara Astilor, căci orașul Calybe (mai degrabă Cabyle, ca la P., = actualul Iambol [Tomaschek]? În harta dela Kalinka este identificat cu Sliwen) de acolo îi servia ca loc de exilare pentru rău făcători. S. VII, 6, ₂.

Nota S 60. Thracii, Illyrii și Epiroții sînt trei neamuri deosebite. S. VII, 7, ₁.

Nota S 61. Macedonia și Thessalia fac parte fără contestare din Grecia. S. VII, 7, ₁. Aceasta înseamnă că Macedonia și Thessalia sînt complet grecizate. Compară Notele S 71, 84.

Nota S 62. Thracii locuiesc Macedonia și cîteva părți din Thessalia. S. VII, 7, ₁. Fiindcă tot acolo se spune că Macedonia și Thessalia erau complet grecizate, apoi Thracii din Macedonia și Thessalia erau complet grecizați.

Nota S 63. Thesprotii, Cassopaeii, Amphilochii, Molottii și Athamanii erau neamuri epirote, care ocupau părțile de sus ale Acarnaniei și ale Aetoliei și erau complet grecizate. S. VII, 7, ₁.

Nota S 64. Cele 70 de orașe prădate de Aemilius Paulus (A. 9) erau după Polybios epirote. S. VII, 7, ₃.

Nota S 65. Lyncestii și spre est de dinșii Eordii sînt la calea Egnatia între granița vestică a Macedoniei și Elessa. S. VII, 7, ₄.

Nota S 66. Dela Epidamnos și dela Apollonia spre sud până la sinul ambracic locuesc popoarele epirote. S. VII, 7, ₄.

Nota S 67. In Macedonia până la Strymon locuesc Macedonenii, Paeonii și prin munți Thracii. S. VII, 7, ₄.

Nota S 68. Macedonenii, Paeonii, Thracii sînt trei neamuri deosebite. S. VII, 7, ₄.

Nota S 69. Dela Strymon până la Bospor și până la Haemos locuesc Thracii. S. VII, 7, ₄.

Nota S 70. Coasta mării negre este locuită de Greci. S. VII, 7, ₄.

Nota S 71. Coasta Greciei se întinde dela capul Colonnaes până la Struma. S. VII, 7, ₄. Aceasta înseamnă că Macedonia se considera ca făcînd parte din Grecia, pentru că era complet grecizată. Compară Notele S 61, 84.

Nota S 72. Uniia socotesc la Macedonia, adică la Grecia (vezi Notele S 61, 71, 84) și regiunea dela Struma până la Mesta. S. VII, 7, ₄. Aceasta înseamnă că și acea regiune era grecizată.

Nota S 73. Dela munții Ceraunii spre sud, în partea despre mare, vin popoarele epirote, întîi Chaonii, apoi Thesprotii și apoi Cassopaeii, care și aceștia sînt Thesprotii, până la golful ambracic. S. VII, 7, ₅.

Nota S 74. In dosul Chaonilor, Thesprotilor și Cassopaeilor, începînd dela golful ambracic spre nord, sînt popoarele epirote Amphilochii (aceștia la partea răsăriteană a golfului ambracic) și la nord de dînsii Molottii, Athamanii, Aethicii, Tymphaei, Orestii, Paroraeii, Atintanii. S. VII, 7, ₈.

Nota S 75. Deasupra mării ionice, dela munții Ceraunii spre nord, în partea continentală muntoasă, care se întinde dela Epidamnos și Apollonia spre răsărit, trăesc popoarele illyrice care s-au amestecat cu neamuri epirote, și anume Byllionii, Taulantii, Parthinii, Brygii, pelîngă minele de argint dela Damastion Dyestii și Encheleii, care acești din urmă se mai numesc și Sesarethi, apoi Lyncestii, Deuriopii, Pelagonii, Eordii, Elimeii, Eratyrii. S. VII, 7, ₈. Byllionii erau sigur așezați acolo unde exista colonia romană Byllis (Gradișta, sudest de Apollonia, pe Aoos, C. I. L. III, 600). Pt. III, 13, ₂ pune pe Taulantii la orașele Dyrrhachion și Apollonia. Parthinii locuiau regiunea delîngă Dyrrhachion. C. XLI, 49. Cu totul alți Partini sînt Par-

theni din Pl. N. H. III, 143, care aparțineau la conventus Naronei, și al căror nume este pomenit în epitetul Partinus dat lui Jupiter în inscripțiile C. I. L. III 8353 (I. O. M. Partino) și 14613 (I. O. Par[tino]) dela Ușice. Acești din urmă Partini locuiau probabil pe teritoriul actualei localități Ușice în vestul Serbiei. Vezi nota editorului dela C. I. L. III 14613. Cu acești *Partini* din vestul Serbiei sint poate identici Pertheenatii lui Appianos 16, cum vrea editorul dela C. I. L. III 14613, dar Pertheenatii lui Appianos ar putea fi identificați tot atât de bine cu *Parthini* dela Dyrrhachion. Lyncestii erau la orașul Heraclea Lyncestis (Bitolia, C. I. L. III, pag. 1321. Pe Pelagoni Pt. III, 13, ³⁴ îi pune la orașul Stobi (sud-est de Kôprulți, acolo unde se varsă Cerna în Vardar). Din țara Brygilor curg riuri care se varsă în Erigon (Cerna) S. VII, 7, ⁸. Lacul Damastion, lângă care erau Dyestii și Encheleii, este pus în legătură cu actuala localitate Argyrocastro de C. Müller, care se bazează pe acela că Lycophron 1017, când vorbește de munții ceraunii, pomeneste niște *νάπας ἀργυρίους*. După S. VII, 7, ⁹ Deuriopii își avuse orașele pe riul Erigon (Cerna). Calea Egnatia trecea prin țara Eordilor, după ce străbătuse întâi teritoriul Lyncestilor S. VII, 7, ⁴. La IX, 5, ¹¹ S. numește Elimiotae (Ελιμιῶται) pe locuitorii regiunii Elimeia și-i așează în vecinătatea Macedoniei.

Nota S 76. Nepoata regelui Lyncestilor Arrabaeos purta nume grecesc, Eurydice și a fost mama lui Philippos al lui Amyntas, tatăl lui Alexandru cel mare. S. VII, 7, ⁸.

Nota S 77. Toate popoarele epirote și cele illyre amestecate cu Epiroții, afară de câteva dela nord de sinul ionic, au căzut sub stăpânirea Macedonenilor. S. VII, 7, ⁸.

Nota S 78. Uniia cuprind la Macedonia toate popoarele epirote și pe cele illyre amestecate cu Epiroții. S. VII, 7, ⁸.

Nota S. 79. Toate popoarele epirote și cele illyre amestecate cu Epiroții vorbesc aceiaș limbă ca și Macedonenii, au acelaș port și acelaș chip de a-și tăia părul ca și Macedonenii. S. VII, 7, ⁸. Aceasta înseamnă că vorbeau grecește. Vezi Notele S 61, 71, 84.

Nota S 80. Numai câteva din popoarele epirote și din cele illyre amestecate cu Epiroți și-au mai păstrat, alături cu limba grecească, limba națională. S. VII, 7, ⁸.

Nota S 81. Epirul și partea sudică a Illyriei dela E-

pidamnos în jos pustiî în cea mai mare parte pe vremea lui Strabon. S. VII, 7, ³, 9.

Nota S. 82. Prin Stobi are Paeonia eșire spre strîmtarea prin care curgînd riul Axios face grea intrarea din Paeonia în Macedonia. S. VII, Fragmente, 4. Prin urmare este probabil că la Veleză-Köprülü trebuie să fi fost așezat orașul Paeonilor Bylazor, de care vorbește P. V, 97.

Nota S 83. Vorbele „se mărginește [Paeonia] dinspre miazăzi cu Autariatii și Dardanii și Ardiaeii“, S. VII, Fragmente, 4, trebuiesc înțelese în felul acela că Paeonia e așezată în partea despre miazăzi a Autariatilor, Dardanilor și Ardaielor. Este apoi imposibil de priceput cum s-ar fi putut mărgini Paeonia la nord *direct* cu Ardaiiei și cu Autariatii. Vorbele lui S. trebuiesc prin urmare interpretate în felul acela că la nord de Paeonia vin Dardanii și apoi Autariatii și Ardaiiei.

Nota S 84. „Și Macedonia e tot Grecia.“ S. VII, Fragmente, 9.

Nota S 85. Granița dinspre răsărit a Macedoniei, riul Hebros (Mărița), fixată de S. VII, Fragmente, 10, trece peste granița reală a provinciei romane Macedonia, care era riul Nestus (Mesta, Carasu). S. și cu această ocazie, ca de obicei, nu se pune din punct de vedere al granițelor administrative, ci din acel al naționalităților. Grecizarea completă, pe care o mărturisește S. (vezi Notele S 61, 71, 79, 80, 84) pentru Macedonia, populațiile epirote și cele illyre amestecate cu Epiroți, se întindea până la Hebros. Până acolo de altfel stăpînise Perseus, vezi S. VII, Fragmente, 47.

Nota S 86. Bottiaiei, unul din popoarele care locuiau Macedonia, nu erau nici Epiroți, nici Illyri, nici Thraci. Iși trăgeau originea din Creta. S. VII, Fragmente, 11. Trebuie să fi fost Greci.

Nota S 87. Paeonii erau Thraci. S. VII, Fragmente, 11.

Nota S 88. Thracii din Macedonia erau: Pierii (în Pieria și la muntele Olympos), Paeonii (la riul Axios), Edonii și Bisaltii (restul țării până la Strymon). S. VII, Fragmente, 11.

Nota S 89. Mygdonii și Sithonii erau Edoni. S. VII, Fragmente 11.

Nota S 90. Chalcidii din Macedonia venise din Euboea.

Nota S 90^a. Magnetii erau în Thessalia de nord, la sud de riul Peneios.

Nota S 91. La muntele Bermion, la poalele căruia era orașul Beroia (actualul Verria) fusese Thracii Brigi, dela care se trag Phrygii din Asia. S. VII, Fragmente, 25, 26.

Nota S 92. Pe coasta mării dela gura râului Strymon sînt Datenii. S. VII, Fragmente, 36. Șantierelor navale ale Datenilor, despre care se vorbește în acest loc, și numele grecesc al unuia din orașele lor (Neapolis. Celălalt oraș, Daton, are un nume negrec) arată că Datenii erau grecizați. Dar ce erau ei însiși? Thraci? In nota dela Scylax 67 C. Müller spune că după Eustathios, într-o notă dela Dionysios Periegetes, Daton (pomenit încă de Herodot) ar fi fost o colonie a Thasienilor. Eustathios Commentarii 517: „Θάσος τὸ Δάτον συνώκισε.“

Nota S 93. Odomanti, Edonii și Bisaltii locuiau dincolo de Strymon în regiunea depe lîngă Daton (Eski-Cavala). S. VII, Fragmente, 36. Edonii și Bisaltii locuiau deci și de a dreapta și de a stînga râului Strymon. Compară S. VII, Fragmente, 11.

Nota S 94. Strymon izvorește din țara Agrianilor. S. VII, Fragmente, 36.

Nota S 95. Țara Agrianilor este vecină cu Parorbelia. S. VII, Fragmente, 36. Parorbelia este regiunea depe lîngă muntele Orbelos (actualul Perim Dag).

Nota S 96. Orașele cu nume grecești din Parorbelia, Eidomene, Callipolis, Orthopolis, Philippopolis, S. VII, Fragmente, 36, arată intensitatea grecizării până în cei mai nordici munți ai Macedoniei.

Nota S 97. Cum mergi spre strîmtoarea prin care curge Strymon, Paeonia este la stînga. S. VII, Fragmente, 36.

Nota S 98. Bisaltii locuiesc valea râului Strymon dela Amphipolis până la Heracleia, aproximativ înprejurul lacului Tachyno. S. VII, Fragmente, 36.

Nota S 99. Doberii sînt Paeoni, situați în stînga, cum mergi dela Heracleia spre miazănoapte și spre strîmtoarea prin care trece Strymon. S. VII, Fragmente, 36. Compară Herodot V, 16.

Nota S 100. Mygdoni locuiesc pîlîngă lacul Bolbe. S. VII, Fragmente, 36.

Nota S 101. Agrianii erau Paeoni. S. VII, Frag-

Nota S 102. Strymon izvorește dela Agriani și curge prin țara Maedilor și Sintilor. S. VII, Fragmente, 36. Fiindcă până la Heracleia sînt Bisaltii, S. VII, Fragmente, 36, la nord de Bisaltii sînt prin urmare Sintii și la nord de Sintii Maedii.

Nota S 103. La gura riului Strymon sînt de o parte Bisaltii și de altă parte Odomantii. S. VII, Fragmente, 36. Fiindcă Odomantii nu sînt puși S. VII; Fragmente, 11, printre popoarele din Macedonia, urmează că ei trebuie să fi fost de a stînga de gura Strumei.

Nota S 104. Fiindcă Paeonii erau considerați orî ca coloni orî ca colonizatori ai Phrygienilor, S. VII, Fragmente, 38, urmează că ei erau Thracii.

Nota S 105. Pelagonii sînt Paeoni. S. VII, Fragmente, 38.

Nota S 106. Paeonii se întindeau odată până în Pieria. S. VII, Fragmente, 38.

Nota S 107. Paeonii ocupaui pe vremea lui S. o mare parte a Macedoniei. S. VII, Fragmente, 41.

Nota S 108. Paeonii au avut odată sub stăpînirea lor Crestonia, țara Mygdonilor, țara Agrianilor până la Pangaeos. S. VII, Fragmente, 41. Pentru Crestoni vezi H. VII, 124.

Nota S 109. Abdera fusese locuită de Thracii Bistonii. S. VII, Fragmente, 43.

Nota S 110. Numele Bistonis al actualului lac Burugöl, S. VII, Fragmente, 43, arată că lingă dînsul locuiau Bistonii.

Nota S 111. Ciconii locuiesc la orașele actuale Maronia și Izmara. S. VII, Fragmente, 43.

Nota S 112. Spre nord de Ciconii locuiesc Sapaeii. S. VII, Fragmente, 43.

Nota S 113. Thracii Sintii locuise în insula Lemnos. S. VII, Fragmente, 45.

Nota S 114. Neamurile thrace din Thracia sînt 22 la număr. S. VII, Fragmente, 47. Prin Thracia S. înțelege țara care se întinde spre răsărit de Strymon până la Bospor și la nord până la Haemos. Vezi S. VII, 7, 4.

Nota S 115. Pe vremea lui S. Thracii erau slăbiți tare, dar tot puteau pune pe picior de război până la 15000 de călăreți și 200000 de pedestrași. S. VII, Fragmente, 47.

Nota S 116. Perseus stăpînise până la Hebros și până

la orașul depe Hebros Kypsela. Tot acest teritoriu l-au luat în stăpânire Romanii după învingerea lui Perseus. S. VII, Fragmente, 47.

Nota S 117. Pe Hebros spre nord locuiesc întâi Corpilii, apoi Brenii, apoi Bessii. Acești din urmă sînt vecini cu Odrysi și cu Sapaeii. S. VII, Fragmente, 47.

Nota S 118. Astii aveau de capitală Bizye (actualul Viza). S. VII, Fragmente, 47.

Nota S 119. Sub numele mai cuprinzător de Odrysi se înțeleg toți Thracii dinspre mare dela Hebros și Cypsela până la Odessos. S. VII, Fragmente, 47. Compară ce spune P., Fragmenta ex Suida XIV, că Dromichaetes era regele Odrysilor.

Nota S 120. Breunii, neam illyr, care trăiau alături de Vindelicii și de Noricii S. IV, 6, ₈, erau după Pt. II, 13, ₁ în Vindelicia, probabil, după C. Müller, la actualii munți din Tyrol Brenner, care li păstrează numele.

Nota S 121. Popoarele illyre (Breunii, Genaunii), bine deosebite de cele vindelice și norice, începeau deja din Vindelicia. S. IV, 6, ₈.

Nota S 122. Țara Geților se mărginea la apus cu Germania, la sud cu Istrul, la miazănoapte cu codrul hercynian. S. VII, 3, ₁.

Nota S 123. Geții sînt Thraci. S. VII, 3, ₂.

Nota S 124. Mysii sînt Thraci. Pe vremea lui S. se numiau Moesi. S. VII, 3, ₂.

Nota S 125. Geții și Mysii locuiau de ambele părți ale Istrului. S. VII, 3, ₂.

Nota S 126. Dela Mysii din Europa își trag originea Mysii din Asia. S. VII, 3, ₂.

Nota S 127. Phrygii sînt Brigi, neam thrac. S. VII, 3, ₂.

Nota S 128. Mygdonii, Bebrycii, Maedobithynii, Bithynii, Thynii, Mariandynii sînt Thraci. S. VII, 3, ₂.

Nota S 129. Scythii, Sarmatii și Bastarni trăiesc pe timpul lui S. amestecați cu Thracii, și cu Thracii din a dreapta Istrului, și încă mai mult cu cei din a stînga fluviului. S. VII, 3, ₂.

Nota S 130. Cu Thracii din a dreapta Istrului trăiesc amestecate și neamuri celte, anume Boi, Scordisci și Taurisci. S. VII, 3, ₂. Din S. V, 1, ₆, unde se spune că Boii, după ce au fost alungați de Romanii din Italia, s-au refugiat la Tan-

riscii dela Istru, cu care împreună au purtat războaie contra Dacilor, și din S. VII, 5, ₂, unde se spune că râul Tisa despărțise pe Daci de Boii și de Taurisci, rezultă că Boii și Tauriscii locuise, înainte de a fi distruși de Daci, în Pannonia inferior, și anume în partea nordică a Pannoniei inferior, căci în partea sudică a acestei provincii trăiau Scordiscii, S. VII, 5, ₁₂. Dar, macarcă la S. V, 1, ₆ se spune că Boii și Tauriscii ar fi fost distruși de Daci (ἀπώλοντο πανθενεῖ), tot mai rămăsese dintr-înșii, deoarece pe vremea lui S. trăiau încă amestecați cu Thraci. Tot așa afirmarea dela S. VII, 5, ₂ cum că Dacii ar fi stirpit și pe Scordiscii din sudul Pannoniei inferior, este exagerată, căci pe vremea lui S. trăiau încă amestecați cu Thraci. Faptul că Boii, Tauriscii și Scordiscii trăiau amestecați cu Thraci *de a dreapta* Dunării, probează că teritoriul dintre Dunăre și Tisa aparținea pe vremea lui S. exclusiv Dacilor, numai dacă nu va admite cineva că poziția acelor locuri și râuri nu era tocmai clară în mintea lui Strabon.

Nota S 131. Mysii din Europa cunoscute deja de Homer, Il. XIII, 3. S. VII, 3, ₂.

Nota S 132. Mysii erau sobri, religioși și liniștiți, după Posidonios. S. VII, 3, ₃.

Nota S 133. Thracii erau necumpătați și poligami, după mărturisirea însăși a unui Get dintr-o comedie a lui Menandros. S. VII, 3, ₄.

Nota S 134. Până în timpurile lui S. regiile Getilor aveau câteun preot consilier care trecea drept zeu. S. VII, 3, ₅.

Nota S 135. Pe vremea lui S. dincolo de Mysii, de Thraci și de Geți (care sînt enumerați ca neamuri a parte) trăiau Hamaxocii și Nomazii, care se hrăneau cu brînză și cu lapte de animale, mai ales de iapă, nu știau ce vrea să zică a strînge avere și nici negustoria n-o cunoșteau, ci schimbau numai marfă cu marfă. S. VII, 3, ₇.

Nota S 136. Hamaxocii și Nomazii, în afară de sabie și de pahar, toate le au în comun, în special fimeile și copiii. S. VII, 3, ₇.

Nota S 137. Alexandru cel mare a făcut o expediție contra Thracilor de dincolo de Haemos și a năvălit în țara Triballilor, care se întindeau până la Istru și până la insula din Istru Peuce. Geții locuiau de a stînga Istrului. În insula Peuce se refugiaseră regele Triballilor Alexandru a

ajuns până la Peuce, dar n-a putut pătrunde în insulă din lipsă de vase. A trecut însă Dunărea și a cuprins un oraș al Geților. Apoi s-a retras, după ce a primit daruri dela Geți și dela Triballi. S. VII, 3, 8.

Nota S 138. În timpul expediției contra Thracilor de dincolo de Haemos Alexandru a fost întâmpinat de Celții dela marea adriatică, cu care a legat prietenie. Celții i-au spus că nu se tem de nimeni, decât numai de cer să nu cadă pe dinșii. S. VII, 3, 8.

Nota S 139. Dromichaetes, regele Geților, a prins viu pe Lysimachos (a. Chr. 292), când acesta făcuse o expediție contra lui, l-a făcut să vadă sărăcia sa și a poporului său, l-a sfătuit să nu se mai războiască cu asemenea oameni, apoi l-a ospătat și i-a dat drumul. S. VII, 3, 8.

Nota S 140. După Ephoros Scythii și Sarmatii nu duc toți acelaș fel de viață. În vreme ce unii sînt antropofagi, alții nu mîncă nici carne de animale. S. VII, 3, 9.

Nota S 141. Pe vremurile lui S. Aelius Catus a strămutat de peste Istru 50000 de Geți în Thracia. Acești Geți trăiau, pecînd scria S., în Thracia, se numiau însă Moesi. S. VII, 3, 10. În Monumentum Ancyranum c. 30 (C. I. L. III) Augustus spune că armata sa a trecut Dunărea și a silit neamurile dace să se supună poporului roman, după ce Pannonii au fost supuși prin legatul său Ti. Nero. Expediția lui Aelius Catus, deci, contra Geților din a stînga Dunării și strămutarea de către el a 50000 de Geți în Thracia au trebuit să aibă loc între anii p. Chr. 9, când au fost supuși Pannonii (vezi Notele C 61, 62, 63), și 14, când a murit Augustus. Aelius Catus trebuie să fie Sex. Aelius, care a fost consul p. Chr. 4. Fiindcă S. scria probabil între anii p. Chr. 5-9 (vezi Nota S. 15), apoi urmează că expediția lui Aelius Catus a avut loc la anul p. Chr. 9.

Nota S 142. Geții vorbesc aceeaș limbă cu Thracii. S. VII, 3, 10.

Nota S 143. Boirebistas a sfărmat pe Celții cîți trăiau printre Thraci și printre Illyri (vezi S. VII, 5, 2), și a stîrpit pe Boii de sub regele Critasiros și pe Taurisci (vezi S. VII, 5, 2; VII, 3, 2; și Nota S 130). Trecea fără frică Istrul și prăda pînă la Macedonia și pînă în Illyria. Avea ca consilier pe Decaeneos, care trecea drept zeu. Boirebistas a domnit peste toți Geții și i-a convins să stîrpească vile.

Mai înainte de a trimete Romanii oştiră împotriva-i a fost răsturnat printr-o răscoală și Geții s-au disfacut în patru state deosebite. Pe vremea lui S. ei erau disfațuți în cinci state. Acesta fusese de altfel un obicei al Geților totdeauna, se uniau câteodată adecă pentru scurtă vreme într-un stat și apoi se disfaceau în mai multe state. S. VII, 3, ¹¹. Intr-o inscripție pusă în onoarea concetățeanului lor Acornion Dionysiu decătră locuitorii orașului Dionysopolis (Balcic) la anul 48 a. Chr. (Kalinka 95) se spune că Byrebistas (Βυρεβίστα, Буρεβίστα) a fost cel dintîiu și cel mai mare dintre regii din Thracia, că a stăpînit toată țara și de dincolo [de a stînga] și de dincoace [de a dreapta] de Dunăre și că a trimis ca delegat la Cn. Pompeius pe Acornion. Acornion, care era în mare favoare la regele Byrebista și profita de această favoare ca să apere interesele orașului său natal, s-a întîlnit cu Cn. Pompeius pe lângă Heraclea Lyncestis în Macedonia (Bitolia) și a stabilit legături prietenești între dînsul și Byrebistas, cu care ocazie a căutat să cîștige bunăvoința lui Pompeius și pentru patria sa Dionysopolis. Aceste lucruri s-au petrecut la anul a. Chr. 49. Byrebistas a fost răsturnat înainte de expediția contra Geților a lui M. Crassus (a. Chr. 29, C. LI, 23-27), cînd Geții erau dispărțiți în mai multe state.

Nota S 144. Din vechime Geții au fost disfațuți în două, în Geți (cei dinspre Pont și dinspre răsărit), și în Daci (cei dinspre Germania și dinspre izvoarele Istrului). S. VII, 3, ¹².

Nota S 145. Daco-Geții pe vremea lui S. erau slăbiți tare din cauza discordiilor interne și a războaielor cu Romanii, dar tot mai puteau pune pe picior de război pînă la 40000 de oameni. S. VII, 3, ¹².

Nota S 146. Pe riul Marisos (Mureșul și partea Tisei dela vărsătura Mureșului pînă la Dunăre) își transportau Romanii aparatul de război contra Dacilor. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 147. Pînă la cataracte, începînd dela izvoare, riul se numește Danuvios, dela cataracte în jos se numește Istros. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 148. Dacii și Geții au aceiaș limbă. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 149. Geții se strămută cînd de a dreapta cînd de a stînga Istrului. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 150. Geții s-au amestecat cu Thracii și cu Mysii. S. VII, 3, ¹³. Să se observe că Thracii sînt numărați ca un neam aparte.

Nota S 151. Triballii sînt Thraci. Ei au primit, ca și Geții, emigranți din a stînga Dunării. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 152. Scythii, Sarmatii și Bastarnii dovedeau adesea pe Geții din a stînga Dunării, care fugiau atunci de a dreapta fluviului. Scythii, Sarmatii și Bastarnii treceau însă Dunărea după dinșii și unii se stabiliau chiar de al binelea prin insule și prin Thracia. Din partea dinspre apus făceau presiune asupra Dacogetilor Illyrii. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 153. Pe timpul lui S. Dacogetii, care fusese nu de mult așa de puternici, că puteau pune pe picior de război până la două sute de mii de oameni, slăbise atît de mult că nu puteau avea mai multă oștire decît de patruzeci de mii, și erau pe punctul de a se supune Romanilor. S. VII, 3, ¹³.

Nota S 154. Pecînd scria S., Dacogetii nu se supuseseră încă Romanilor numai pentru că mai trăgeau nădejde în Germani, cu care Romanii se aflau în război. S. VII, 3, ¹³. Aceasta nu putea fi decît în anul p. Chr. 9, cînd după dezastrul lui Varus a fost trimis Tiberius contra Germanilor.

Nota S 155. Cu toată emendarea textului prin adăugirea vorbelor *ἑσθύν καὶ* între *μεταξὺ* *αὐτῶν* și *τῆς* *ποντικῆς* *θαλάττης* S. VII, 3, ¹⁴ înțelesul „între Geți și marea Pontului care se întinde dela Istru până la Tyras este pustiul Geților” nu-i clar. Probabil trebuie înțeles că „pustiul Geților se întinde dela Istru din țara Geților până la Nistru”, adică dela Prut până la Nistru, în Basarabia de sud, în Bugeac.

Nota S 156. În Basarabia de sud, unde era pustiul Geților, a fost prins Lysimachos de Dromichaetes. S. VII, 3, ¹⁴.

Nota S 157. Bastarnii stăpînesc insula Peuce. S. VII, 3, ¹⁵.

Nota S 158. Între Bug și Dunăre este în partea de jos, dinspre mare, pustiul Geților; mai sus de acesta, adică mai spre nord, sînt Tyregetii; mai la nord de Tyregetii sînt Sarmatii Iazygi și Sarmatii regești; mai la nord de Sarmatii sînt Urgii. Toate aceste popoare, care sînt nomade, ajung în emigrațiile lor până la Dunăre și adeseori trec Dunărea și se stabilesc pe ambele maluri ale fluviului. S.

Nota S 159. Vecini cu Tyregetii și cu Germanii sînt Bastarnii. S. VII, 3, ₁₇.

Nota S 160. Bastarnii sînt probabil Germani. S. VII, 3, ₁₇.

Nota S 161. Bastarnii se împart în mai multe neamuri: Atmoni, Sidoni, Peucini, Roxolani. S. VII, 3, ₁₇. Peucini erau la gurile Dunării Pt. III, 10, ₉ și-și trăgeau numele dela insula Peuce ocupată de dînșii.

Nota S 162. Roxolani trăsesc în cîmpiile dintre Don și Bug. S. VII, 3, ₁₇. După Tacitus H. I, 79 Roxolani erau Sarmati („Rhoxolani sarmatica gens“) și au făcut în Moesia [adecă Moesia Inferior] două invazii în două ierni consecutive, în iarna anului 67-68, cînd au ucis două coorte romane, și în acea a anului 68-69, cînd au năvălit în număr de nouă mii de călăreți, dar au fost distruși de o legiune romană întărită cu trupe auxiliare.

§ 52. Nota Pt. 1. Derripii, probabil greșit în loc de Adriopii (Ἀδριόπες), cum stă scris în harta lui Pt., locuiau în regiunea orașului Adra, actualul Medvigje în Bucovița, astfel că Adriopii ocupau teritoriul pe care-l ocupă actualmente Bukovcanii între riurile Zrmanja și Krka. Jelić 206. Pt. II, 17, ₈.

Nota Pt 2. Derrii locuiau probabil la sud-est de Adriopii, pelingă actualul oraș Drniș, în numele căruia se păstrează amintirea despre dînșii. Jelić 206. Pt. II, 17, ₈.

Nota Pt 3. Dindarii erau la răsărit de Adriopii, la granița Bosniei, la munții Dinara, în numele cărora se păstrează poate amintirea lor. Jelić 206. Pt. II, 17, ₈.

Nota Pt 4. Ceraunii erau la răsărit de Derri. După Jelić 207 Ceraunii ar fi ocupat nord-estul Bosniei și ar fi ajuns spre vest până la actualele localități Foinița și Creșevo. Aceasta nu rezultă din vorbele lui Pt. de fel. Pt. II, 17, ₈.

Nota Pt 5. Poziția față unii de alții a Adriopilor, Derriilor, Dindarilor și Ceraunilor, și fixarea lor pe teren, așa cum s-a arătat în notele precedente, prezintă greutăți numai din punct de vedere al Mazaeilor, pentru că după Pt. II, 17, ₈ aceste patru popoare ar fi așezate spre est de Mazaei, iar Mazaeii foarte probabil ocupau regiunea dela riurile Vrba, Urbania și ajungeau spre răsărit până la riul Bosna. Vezi Nota S 14. Nu este alt ceva de făcut decît să admitem o lipsă de precizie în chipul de a se exprima al lui Pt.

Nota Pt 6. Melcomeni erau la răsărit de Daurși. Pt. II, 17, ₈. Daurși erau la răsărit de Ardiaei și Pleraei, ale căror poziții le știm relativ bine. Nota S 29. Dificultatea este numai că, în vreme ce S. pune pe Daorizi (=Daurși) la răsărit de Ardiaei, Pt. pune, din contra, pe Vardaei (=Ardiaei) la răsăritul Daurșilor. Trebuie să admitem și de asta dată o lipsă de precizie în chipul de a se exprima al lui Pt. Pe Melcomeni Jelić 207 îi numește Comeni din cauză că în cele mai multe manuscrise, și în hartă, sînt variantele $\mu\epsilon\nu$ Κόμενοι, $\mu\epsilon\nu$ Κομένιοι, Κομένιοι. Formele Meromenni a lui A. 16 și Melcomanni a lui Plinius Naturalis historia XXVI, 23 (citată de Jelić) probează că variantele $\mu\epsilon\nu$ Κόμενοι, $\mu\epsilon\nu$ Κομένιοι, Κομένιοι sînt greșeli. Harta lui Pt. pune pe Κομένιοι la vest de Vardaei.

Nota Pt 7. Dacă ținem socoteală numai de Vardaei, a căror poziție o cunoaștem relativ bine, Nota S 16, Narensii și Sardiotii erau la răsărit de dînșii. Pt. II, 17, ₈. Narensii trebuie să fi fost, firește, lângă riul Naron (Narenta), dela care-și trăgeau și numele. Sardiotii după harta lui Pt. erau la nord de Narensi; probabil pelingă vechiul oraș Sarite, actualul Podgradine, puțin la răsărit de izvoarele riului Unaț (Sardioti=*Saritioti?), al cărui nume s-a păstrat și până astăzi în numele munților Staretina planina dela sud de Podgradine. Jelić 207.

Nota Pt 8. Siculotii erau la nord de Docleati Pt. II, 17, ₈, deci prin actualul Montenegro. După harta lui Pt. însă ei locuiau între Trau și riul Cetina, la orașul Sicun (Σικυν, numit Siculi la Plinius Naturalis historia III, 22 [26] C. I. L. III pag. 305). Jelić 208.

Nota Pt 9. Docleatii Pt. II, 17, ₈, foarte cunoscuți și din inscripții, erau la orașul Doclea, actualul Duke lângă Podgorița în Montenegro.

Nota Pt 10. Scirtonii erau prin apropiere de Docleati și de Pirusti, lângă Macedonia. Pt. II, 17, ₈. Cunoscuți din diploma militară LXII, C. I. L. III pag. 1987. Scirtari în conventu naronensi la Plinius Naturalis historia, III, 22, 143; Scirtiana în Itinerarium Antonini, 27 de mii de pași dela Lychnidus (Ochrida). C. I. L. III, pag. 1987. Probabil la muntele (homonym?) Scardos, actualul Șar. Jelić 208.

Nota Pt 11. Tricornensii locuiesc în partea dinspre Dalmatia a Moesiei superior. Pt. III, 9, ₂. La orașul Tricor-

nion Pt. III, 9, ₃, pe lângă actualul Groțca, pe Dunăre între Belgrad și Morava. Ptolemaei Tabulae. Probabil Celți, Holder, 1950.

Nota Pt 12. Mysii locuiesc în Moesia superior spre riul Ciambros, actualul Gibrița-Țibrița, care se varsă în Dunăre la orașul Gibra-Țibar, în fața bălții Nedeia din Oltenia. Pt. III, 9, ₂.

Nota Pt 13. Intre Tricornensii și Mysii locuiesc în Moesia superior de nord Picensii. Pt. III, 9, ₂. În regiunea aceasta era riul Pincus, actualul Pek, și orașul Pincus, actualul Gradiște, C. I. L. III pag. 1447. De unde se vede că adevăratul nume al poporului trebuie să fi fost Picensii. Probabil Celți, Holder 1004.

Nota Pt 14. Crobyzii locuiesc în Moesia Inferior la marea neagră spre vest de gurile Dunării. La nord de Crobyzii trăesc Oitensii și Obulensii. Pt. III, 10, ₉.

Nota Pt 15. Demensii Pt. III, 10, ₉ erau la orașul Dimus, actualul Beleni între Nicopol și Șviștov. C. I. L. III, pag. 2091 No. 12363.

Nota Pt 16. Piarensii Pt. III, 10, ₉ = *Appiarienses, la orașul Appiaria, actualul sat Riahovo la Dunăre la mijlocul distanței dintre Rusciuc și Turtucaia. C. I. L. III pag. 2099.

Nota Pt 17. Britolagii locuiesc în sudul Moldovei dela Siret până la Prut, și în sudul Basarabiei dela Prut până la gura Dunării. Pt. III, 10, ₁₃. Probabil Celți, judecând după nume. Vezi Holder pag. 550. În ce legătură vor fi stat Britolagii cu celelalte neamuri celte din Illyrie nu pot să știu. Se pare că în secolul IV a. Chr., când au năvălit Celții dinspre apus în peninsula balcanică, în special în secolul III, când au invadat Macedonia și Grecia (Vezi Galli sub § 54), o parte din ei s-au scurs pelingă Dunăre și marea neagră spre răsărit până pela Bug și Dnipro, căci într-o inscripție greacă dela Olbia (la gura Bugului) din secolul III a. Chr. (la Pârvan, Zidul cetății Tomi, pag. 10) se vorbește de un atac îndreptat contra acestei cetăți din partea Galatilor, iar Iustinus I. XXV cap. 1 povestește că „Galli care rămăsese acasă [în Pannonia] după plecarea lui [Belgius] și a lui Brennus au năvălit în țara Geților și a Triballilor, pe ale căror oștiri le-au învins [pela a. Chr. 277].”² O rămăsită din acei Celți vor fi fost Britolagii. Tot

acestor Celți se datorește probabil originea orașelor din Scythia Minor Noviodunum (Isaccea) și Arrubium (Măcin).

Nota Pt 18. Arpii locuiesc pe coasta mării dincolo de gura de nord a Dunării până la Dnipro. Pt. III, 10, ₁₃.?

Nota Pt 19. La nord de Britolagi și Arpii trăesc Sarmatii Tyrangeti. Pt. III, 10, ₁₃. = Tyregetii lui S. VII, 3, ₁₇.

§ 53. Nota C 1. La anul a. Chr. 234 Agron, regele Illyrilor, murise de curînd. C. Fragmente, 151.

Nota C 2. La anul a. Chr. 234 domnia peste Illyrii Pinnes, fiiorul lui Agron, sub tutela maicăsa vitrigă Teuta. C. Fragmente, 151.

Nota C 3. Ardiaeii erau poporul dominant în regatul illyr al lui Agron. C. Fragmente, 151.

Nota C 4. Ardiaeii făceau prădăciuni pe mare. C. Fragmente, 151.

Nota C 5. Issaeii, atacați de Ardiaeii, au trecut de partea Romanilor, a. Chr. 234. C. Fragmente, 151.

Nota C 6. Demetrios Pharios a trecut de partea Romanilor a. Chr. 234. C. Fragmente, 151.

Nota C 7. Teuta, după o scurtă domnie, părăsește puterea a. Chr. 234. C. Fragmente, 151.

Nota C 8. La anul a. Chr. 219 Demetrios Pharios era episcopul lui Pinnes, fiiorul lui Agron, și ținea în căsătorie pe mama lui Pinnes, Tritenta, soția lui Agron, de care acesta se despărțise pentru a lua pe Teuta. C. Fragmente, 46.

Nota C 9. La anul a. Chr. 219 Teuta murise. C. Fragmente, 46.

Nota C 10. La anul a. Chr. 219 Demetrios Pharios s-a răzvrătit contra Romanilor. C. Fragmente, 46.

Nota C 11. La anul a. Chr. 219 Demetrios Pharios a atacat Issa. C. Fragmente, 46.

Nota C 12. Provinciile, pe care Caesar după consulat le căpătase spre guvernare, erau Gallia cisalpină și Illyricul, a. Chr. 59. C. XXXVIII, 8.

Nota C 13. La anul a. Chr. 59 proconsulul Macedoniei Antonius a devastat teritoriul Dardanilor, dar a fost învins de dinșii. C. XXXVIII, 10.

Nota C 14. La anul a. Chr. 59 Mysii erau în legături de alianță cu Romanii. C. XXXVIII, 10.

Nota C 15. La anul a. Chr. 59 proconsulul Macedoniei Antonius atacă pe Mysii, macarcă erau aliații Roma-

nilor, li devastează țara și pătrunde până la orașul grecesc Istres, actualul Caranasuf în Dobrogia, unde a fost însă bățut și fugărit de Bastarni, care venise Mysilor în ajutor. C. XXXVIII, 10.

Nota C 16. La anul a. Chr. 59 Mysii trăiau până pe la orașul Istros. C. XXXVIII, 10.

Nota C 17. La anul a. Chr. 59 Bastarnii erau la gurile Dunării. C. XXXVIII, 10.

Nota C 18. La anul a. Chr. 49 Dalmatia a fost teatrul războiului civil dintre M. Octavius și L. Scribonius Libo, partizanii lui Pompeius, și P. Cornelius Dolabella, partizantul lui Caesar. C. XLI, 40.

Nota C 19. Teritoriul dela Dyrrhachion fusese odată al Illyrilor Parthinii. C. XLI, 49 supt anul a. Chr. 48. Aceasta înseamnă că la anul a. Chr. 48 nu mai erau Parthinii pe teritoriul dela Dyrrhachion.

Nota C 20. Cu toate acestea, dacă teritoriul însuș al orașului Dyrrhachion nu mai era ocupat de Parthinii la anul a. Chr. 48, Parthinii ocupa încă la această epocă țara de prin prejur. C. XLII, 10.

Nota C 21. Parthinii erau de partea lui Caesar în războiul civil dintre acesta și Pompeius. C. XLII, 10.

Nota C 22. La anul a. Chr. 42 Illyria supusă Romanilor avea un guvernator a parte, pe Vatinius. C. XLVII, 21.

Nota C 23. La anul a. Chr. 40 Dalmatia a făcut parte, ca provincie, din domeniul triumvirului Caesar Octavianus. C. XLVIII, 28.

Nota C 24. La anul a. Chr. 39 s-au răsculat Illyrii Parthinii, dar au fost domoliți de Pollio. C. XLVIII, 41.

Nota C 25. Înainte de anul a. Chr. 35-34 Salassii, Iapydii, Tauriscii și Liburnii nu se purtase cuviincios față de Romani, refuzase să plătească tributul și făceau și incursii pe teritoriile învecinate. C. XLIX, 34. Aceasta înseamnă că Salassii, Iapydii, Tauriscii și Liburnii devenise tributari Romanilor înainte de anul a. Chr. 35.

Nota C 26. La anii a. Chr. 35-34 Augustus a supus fără mare greutate pe Iapydii de dincoace de munți, și cu mare greutate pe Iapydii de dincolo de munți, al căror oraș Metulon a fost incendiat. C. XLIX, 35.

Nota C 27. La anii a. Chr. 35-34, după ce a supus pe Iapydi, Augustus a mers contra Pannonilor, care nu-i fă-

cuse niciun neajuns, lă-a devastat țara și a ajuns până la Siscia (Sissek), pe care a supus-o după o îndelungată rezistență pe apă și pe uscat a locuitorilor. După ce a căzut Siscia, restul Pannoniei s-a supus și el Romanilor. C. XLIX, 36-37.

Nota C 28. Pannonii locuiesc lângă Dalmatia și la Istru, dela Noric începînd până la Mysia din Europa. C. XLIX, 36.

Nota C 29. Paeoniî sînt un popor și Pannonii alt popor. C. XLIX, 36.

Nota C 30. Paeoniî locuiesc la muntele Rhodope și pe lîngă Macedonia până la mare. C. XLIX, 36.

Nota C 31. Pannonii pe ei însiși se numesc astfel. C. XLIX, 36.

Nota C 32. Augustus în expediția lui contra Pannonilor din anii a. Chr. 35-34, la asediul Sisciei, s-a servit de vase, pe care soții Romanilor dela Dunăre le făcuse, și pe care Romanii le-au dus în sus pe Dunăre și apoi din Dunăre pe Sava până la Siscia. C. XLIX, 37. Acei soți ai Romanilor nu puteau fi alții decît Mysii-Moesii.

Nota C 33. La anul a. Chr. 34, pecînd Augustus se afla în Gallia cu gînd de a se duce să supue Britannia, s-au răscolat Salassii, Pannonii, și împreună cu acești din urmă Dalmatii. Pe Pannoni i-a domolit Geminus. În contra Dalmatilor a mers întîi Agrippa, apoi Augustus însuși. După multe greutăți a reușit Augustus să supună pe Dalmatii, pe cei mai mulți. Războiul contra celorlalți l-a dus apoi mai departe Statilius Taurus. Pe Salassii și pe alții care se răzvrătise împreună cu dînșii i-a supus Valerius Messala. C. XLIX, 38.

Nota C 34. La anul a. Chr. 29 Augustus a triumfat asupra Pannonilor, Dalmatilor, Iapydilor. C. LI, 21.

Nota C 35. La anul a. Chr. 27 Dalmatia era provincie romană pusă sup administrarea senatului. C. LIII, 12.

Nota C 36. La anul a. Chr. 27 Pannonia nu se găsește în lista provinciilor romane, C. LIII, 12. Aceasta înseamnă că Pannonia, macarcă supusă de Romani, era încă pe vremea aceia autonomă.

Nota C 37. La anul a. Chr. 27 Moesia nu se găsește în lista provinciilor romane. C. LIII, 12.

Nota C 38. La anul a. Chr. 16 Cammuniî și Venii au fost aduși la supunere. C. LIV, 20. Cammuniî erau Raetii

și Venii (adecă Vennonii, Οβέννωνες la S.) erau Vindelicii, S. IV, 6, 8. Supunerea complectă a Raetilor a avut loc prin Drusus și prin Tiberius la anul a. Chr. 15, C. LIV, 22. Tot atunci au fost supuși și Vindelicii, căci Dio sub Raeti cuprinde și pe Vindelicii, despre care a parte nu vorbește niciodată și pe care macar cu numele nu-i pomenește niciodată.

Nota C 39. La anul a. Chr. 16 Pannonii s-au răsculat cu ajutorul Noricilor și au invadat Istria, dar au fost readuși la supunere. C. LIV, 20.

Nota C 40. La anul a. Chr. 16 au fost supuși Noricii. C. LIV, 20.

Nota C 41. La anul a. Chr. 16 s-au răsculat Dalmații, dar au fost îndată liniștiți. C. LIV, 20.

Nota C 42. La anul a. Chr. 14 s-au răsculat Pannonii, dar au fost din nou subjugati. C. LIV, 24.

Nota C 43. La anul a. Chr. 13 Pannonii s-au răsculat, dar s-au liniștit dela sine, când a fost trimes contra lor Agrippa. C. LIV, 28.

Nota C 44. La anul a. Chr. 12 Pannonii s-au răsculat iarăși, îndată ce au aflat de moartea lui Agrippa (a. Chr. 13), și a fost trimes contra lor Tiberius, care i-a adus la supunere. C. LIV, 31.

Nota C 45. La supunerea Pannonilor din anul a. Chr. 12 au dat ajutor lui Tiberius Scordisci. C. LIV, 31.

Nota C 46. La anul a. Chr. 11 Pannonii s-au răzvrătit și împreună cu dinșii Dalmații. Tiberius i-a adus la supunere. C. LIV, 34.

Nota C 47. La anul a. Chr. 11 Dalmația a fost pusă sub paza lui Augustus. C. LIV, 34.

Nota C 48. La anul a. Chr. 10 Dalmații s-au răsculat și au fost liniștiți de Tiberius. C. LIV, 36.

Nota C 49. La anul a. Chr. 9 Tiberius a triumfat de Dalmați și de Pannoni. C. LV, 2.

Nota C 50. La anul p. Chr. 5 Valerius Messalinus era guvernator și al Dalmației și al Pannoniei. C. LV, 29.

Nota C 51. La anul p. Chr. 5 s-au răsculat Dalmații sub conducerea lui Baton Dysidiatul. C. LV, 29. Daesitiatii erau Pannoni, S. VII, 5, 3 și Nota S 14. Pe acest Baton Dysidiatul C. LV, 29 îl numește și Baton Dalmatul. Aceasta, dar mai ales faptul că în tot timpul răscoalei Dalmaților li-a fost șef Baton Dysidiatul, probează că Daesitiatii au luat

parte la răscoală alături cu Dalmații, erau vecinii acestora și, dacă nu exact de acelaș neam, dar înrudiți cu ei. Pannonii și Illyrii erau, deci, neamuri de oameni asemănătoare.

Nota C 52. La anul p. Chr. 5 alături cu Dalmații s-au sculat cu războiul contra Romanilor Breucii, neam pannon, avînd de șef pe Baton Breucul. C. LV, 29.

Nota C 53. La anul p. Chr. 5 Sirmium (actualul Mitrovița pe riul Sava) era ocupat de Romani, și Breucii, cînd s-au răscolat, au mers contra acestui oraș, dar nu l-au putut lua. C. LV, 29. Breucii locuiau, tocmai, pelingă Sirmium, vezi Nota S 14. Tot pe acolo locuiau Scordiscii, vezi Nota S. 8, Nota S 46, Nota S 47.

Nota C 54. La anul p. Chr. 5 Mysia era provincie romană. C. LV, 29.

Nota C 55. Breucii se întindeau până la riul Drava. C. LV, 29.

Nota C 56. La anul p. Chr. 5 regele thrac Rhymetalces era aliat al Romanilor contra Breucilor, pe care i-a învins. C. LV, 30.

Nota C 57. La anul p. Chr. 5 Dacii și Sarmații au năvălit în provincia romană Moesia. C. LV, 30.

Nota C 58. La anul p. Chr. 5 Breucii și Dalmații au năvălit în Macedonia. C. LV, 30.

Nota C 59. Regele thrac Rhymetalces și frateso Rhascyporis au respins la anul p. Chr. 5 pe Breucii și Dalmații care năvălise în Macedonia. C. LV, 30.

Nota C 60. Mazaeii, un neam dalmat, au luat parte la războiul Breucilor și Dalmaților contra Romanilor, anul p. Chr. 6. C. LV, 32. Mazaeii erau Pannoni, S. VII, 5, 3 și Nota S 14. Faptul că C. îi numește Dalmați probează înrudirea dintre Pannoni și Illyri. Compară Nota C. 51.

Nota C 61. La anii p. Chr. 5-7 a fost războiul Breucilor, aliați și cu alți Pannoni, de pildă cu Mazaeii, și al Dalmaților contra Romanilor. Teatrul războiului a fost mai ales pelingă Siscia. Pannonii au fost supuși cu mare greutate de Tiberius și de Germanicus, Dalmații au fost și ei supuși, dar nu toți, căci șeful lor, Baton, a continuat de a fi stapînitor peste o parte din ei până la războiul următor contra Romanilor dintre anii p. Chr. 8-9. C. LV, 29-34. Vezi mai jos Nota C 63.

Nota C 62. La sfîrșitul războiului dela anii p. Chr.

5-7 dintre Pannoni și Dalmați contra Romanilor apare Baton Breucul ca trădător al unui Pinnes, și ca unul care căpătase ca răsplată pentru această trădare domnia asupra Breucilor. C. LV, 34. Aceasta înseamnă că Baton Breucul a trecut de partea Romanilor, că a tradat pe un alt șef al Breucilor, Pinnes, care apăra cauza națională a Pannonilor, că a căpătat dela Romani domnia asupra tuturor Breucilor ca răsplată pentru această trădare, și că Breuci au- sese mai mulți șefi.

Nota C 63. La anii p. Chr. 8-9, după ce Pannonii și o parte din Dalmați au fost supuși, a continuat războiul contra Dalmaților sub conducerea lui Germanicus și apoi a lui Tiberius și Germanicus. Teatrul războiului a fost Illyria între Bihać și Salona. Cu multă greutate a fost dovedit Baton Dysidiatul, care a fost sufletul acestui război, în urma cărui fapt Dalmații au fost definitiv subjugati. C. LVI, 11-17. În cursul războiului cu Dalmații dela anii p. Chr. 8-9 două cetăți au prezentat mare rezistență, Rhaetion și Anderion. C. LVI, 11-14. Rhaetion, ori mai degrabă Raetinium, cum apare într-o inscripție, dacă este într-adevăr Golubić lângă Bihać, după cum se presupune, C. I. L. III pag. 1639, era pe teritoriul Iapodilor, vezi Nota S 23. Prin urmare și Iapodii au luat parte la războiul Breucilor și Dalmaților contra Romanilor.

Nota C 64. Perseus ceruse ajutor dela Thraci contra Romanilor, dar nu li-a plătit solda în întregime, și atunci Thracii s-au lăsat greoi în darea ajutorului, a. Chr. 168. C., Fragmente, 73.

Nota C 65. La anul a. Chr. 88 Thracii din îndemnul lui Mithridates au devastat Epirul, cu care ocazie au prădat și templul dela Dodona. C., Fragmente, 116.

Nota C 66. La anul a. Chr. 68 Thracii mercenari din oștirea lui Fabius, care opera în Armenia contra lui Mithridates, au tradat pe Romani și în timpul luptei au sărit împotriva lor. C. XXXV, 9.

Nota C 67. Faptul că acei care plecau cu Pompeius a. Chr. 49 știau că vor trebui să trăiască prin Macedonia și prin Thracia, C. XLI, 7, probează că pe atunci o parte din Thraci erau ori aliați ori chiar supuși ai Romanilor.

Nota C 68. La anul a. Chr. 42 regele thrac Sadales murise fără copii și lăsase țara sa moștenire Romanilor. C.

Nota C 69. La anul a. Chr. 42 Brutus a năvălit în țara Bessilor, pe care i-a dovedit, așa că prin această expediție și-a câpătat numele de imperator. C. XLVII, 25.

Nota C 70. La expediția lui Brutus contra Bessilor din anul 42 i-a dat ajutor regele thrac Rhascyporis. C. XLVII, 25.

Nota C 71. La anul a. Chr. 32 apare Illyricum (τὸ Ἰλλυρικόν) în înțelesul larg pe care-l arată A. 6. C. L, 6.

Nota C 72. La anul a. Chr. 32 părți din Thracia erau sub stăpânirea Romanilor. C. L, 6.

Nota C 73. La anul a. Chr. 31 Antonius prin delegați ai săi strângea mercenari prin Thracia. C. L, 13.

Nota C 74. Pe timpul lui Cassius Dio Dacii locuiau și de o parte și de alta a Istrului. Cei din a dreapta fluviului trăiau spre țara Triballilor și erau numiți de străini Mysi, localnicii însă nu-i numiau Mysi, ci Daci. Daci erau numiți și decâtă străini cei din a stînga Dunării. C. LI, 22.

Nota C 75. Pe timpul lui Cassius Dio Dacii erau considerați ca „un fel de Scythi”. C. LI, 22.

Nota C 76. Odată fusese Daci, un neam thrac, la muntele Rhodope. C. LI, 22.

Nota C 77. Dacii își trăgeau originea, uniia din Geți, alții din Dacii care trăise odată la muntele Rhodope. C. LI, 22.

Nota C 78. Dacii înainte de anul a. Chr. 29, pe vremea cînd se aștepta lumea la un război civil între Caesar Octavianus și Antonius, oferise, cu oarecare condiții, ajutorul lor lui Caesar, dar fiindcă acesta n-a vrut să li primească condițiile, au trecut de partea lui Antonius, însă nu i-au putut fi de mare ajutor din cauza discordiilor interne. C. LI, 22. Pregătirile de război între Caesar Octavianus și Antonius au început în anul a. Chr. 32, C. L, 1 sqq. Dacă Dacii au oferit ajutorul lor, întîiul lui Caesar și apoi lui Antonius, cu condiții, cu cereri, care erau așa de mari, că Caesar n-a vrut să le primească, aceasta înseamnă că pela anul a. Chr. 32 aveau putere mare. Și dacă n-au putut fi de niciun folos lui Antonius din cauza discordiilor interne, aceasta înseamnă că puterea și unitatea națională, de care se bucurau la anul 32, încetase la anul 31. Puterea cea mare a lor nu putea fi alta decît cea pe care li-o dăduse Byrebistas. Răsturnarea decîi a acestuia a tre-

Nota C 79. La războiul civil dintre Caesar Octavianus și Antonius din anul a. Chr. 31 Daciї au luat totuș parte, macarcă slăbiї și în mod neeficace, ca partizani ai lui Antonius, și au căzut uniia prizonieri ai armatelor lui Caesar. Pentru aceia la spectaculele date de Augustus la anul a. Chr. 29 acești Daci prizonieri s-au luptat în circ cu Suevii. C. LI, 22.

Nota C 80. La anul a. Chr. 29 Bastarnii au trecut Istrul și au supus Mysia din fața țării lor. C. LI, 23. Bastarnii prin urmăre pela acest an, profitînd de discordiile Dacogetilor, ocupase teritoriul Geților din a stînga Dunării. Pe Geți ori îi supusese ori îi alungase de acolo. Compară Nota S 152.

Nota C. 81. La anul a. Chr. 29 Bastarnii, care au trecut Istrul și au supus Mysia din fața țării lor, au supus și pe Triballi și pe Dardanii cîți locuesc în țara Triballilor. C. LI, 23. Cînd scriia aceste lucruri C., pe popoare le numia după izvoarele contemporane cu faptele, dar în ce privește provinciile se punea din punct de vedere al timpului său (compară C. LI, 27). Pentru aceia, fiindcă Moesia superior depe vremea lui cuprindea țara Triballilor și a Dardaniilor, C. vorbește de Dardanii din țara Triballilor, macarcă acești Dardani nu erau alții decît acei din propria lor țară Dardania.

Nota C 82. La anul a. Chr. 29 Bastarnii, după ce au supus Moesia inferior și Moesia superior, au trecut și Haemos, în țara Thracilor Dentheletii, care erau aliații Romanilor, și prin aceasta au provocat pe M. Crassus, guvernatorul Macedoniei, să plece contra lor. C. LI, 23. Prin urmăre pela anul a. Chr. 29 Romanii nu aveau a face întru nimic cu popoarele din viitoarele provincii Moesia superior și Moesia inferior. M. Crassus a fost consul anul a. Chr. 30. Pentru Dentheletii vezi Nota S. 56.

Nota C 83. La anul a. Chr. 29 M. Crassus a plecat din Macedonia, unde era guvernator, contra Bastarnilor, care năvăliseră în țara Dentheletilor, aliații Romanilor. Bastarnii s-au retras înaintea lui fără luptă și s-au oprit la cursul superior al riului Hebros (Marița). M. Crassus, după ce a scăpat pe Dentheletii de invazia Bastarnilor, a lăsat de o cam dată pe aceștia și a plecat contra Mysilor până la o cetate a acestora, pe care a asediat-o și a luat-o. C. LI, 23.

Drumul pe care a mers Crassus a fost prin sudetul Serbiei și vestul Bulgariei.

Nota C 84. La anul a. Chr. 29 M. Crassus, după ce a bătut pe Mysi, a plecat contra Bastarnilor, care se oprise la cursul de sus al râului Marița, i-a bătut, i-a fugărit, pecind se retrăgeau spre casă, și a măcelărit mulțime din ei, atît în bătălia care s-a dat, cît și pe vremea cînd îi fugăria. Uniia din Bastarni s-au înecat în Dunăre, alții au perit înprăstiați prin țară. La asediul unei cetăți ocupate de Bastarni Romanii au fost ajutați de regele get Rholes. C. LI, 24. Crassus probabil s-a întors din Moesia pe drumul pe care ajunsese în această țară și apoi, după ce a învins pe Bastarni la cursul de sus al râului Marița, a trecut după dinșii Haemus pela trecătorile din apropierea acestui curs, prin partea despre vest a Bulgariei.

Nota C 85. La anul a. Chr. 29 M. Crassus, fugărind pe Bastarni, a intrat din nou în Moesia și a supus pe toți Moesii. Apoi s-a dus în Macedonia, hotărît să nu mai facă alte întreprinderi războinice. C. LI, 25.

Nota C 86. La anul a. Chr. 29, după retragerea lui M. Crassus, Bastarnii au năvălit iarăși în țara Denteletilor. M. Crassus a plecat din nou contra lor, i-a învins, și cu această ocazie a supus pe Merdi, pe Serdi, și țara celorlalți Thraci, afară de a Odrysilor, care i s-au supus de bună voe, a dat-o în pradă. Motivul pentru care a întreprins el supunerea unor Thraci și devastarea țării celorlalți a fost că, pecind se retrăgea în urma campaniei contra Moesilor, Thracii, macarcă prietenii ai Romanilor, îi făcuse o mulțime de neajunsuri. Teritoriul unde se făcea cultul lui Dionysos l-a luat Crassus dela Bessi, care-l stăpînise până atunci, și l-a dăruit Odrysilor. C. LI, 25. Merdi și Serdi, pe care i-a supus Crassus cu armele, erau probabil acei Thraci prin țara cărora trecuse pentru a ajunge în Macedonia, în urma campaniei contra Moesilor, și care de formă fusese prietenii ai Romanilor, dar li făcuse acestora neajunsuri pe drum. Serdi erau la orașul Serdica, actualul Sofia, C. I. L. III pag. 1337. Merdi trebuie să fi fost vecini cu Serdi.

Nota C 87. La anul a. Chr. 29 M. Crassus, după ce a supus pe unii Thraci și a devastat țara celorlalți, a plecat contra Getilor și i-a supus pe unii dintr-înșii, anume a

supus domeniile regilor Dapyx și Zyraxes. Pretextul a fost că l-a chemat în ajutor Rholes, un rege get prieten al Romanilor, care dăduse ajutor lui Crassus în primul lui război cu Bastarnii (C. LI, 24), contra dușmanului său Dapyx. C. LI, 26. Probabil Geții, care acum nu mai stăpîniau de a stînga Dunării, unde locul era ocupat de Bastarni, aveau pe vremea aceasta de a dreapta Dunării, în jumătatea estică a Bulgariei actuale, trei state, dintre care pe două le-a supus Romanilor M. Crassus, iar al treilea a rămas autonom, însă sub suzeranitatea Romei.

Nota C 88. La Genucla, capitala regelui get Zyraxes, auzise Crassus că s-ar fi găsim steagurile luate de Bastarni dela C. Antonius, cînd l-au învins pe acesta lingă orașul Istros. C. LI, 26. Este foarte probabil că Genucla să fi fost în apropiere de Istros. În tot cazul regatul lui Zyraxes, în-contra căruia a mers cel mai în urmă Crassus, trebuie să fi fost dintre cele trei regate gete cel mai dinspre mare. Pe de altă parte din faptul că regele Rholes dăduse ajutor lui Crassus contra Bastarnilor, pecînd Crassus se lupta cu Bastarnii în vestul Bulgariei actuale (vezi mai sus Nota C. 84), urmează că din cele trei regate gete cel mai dinspre vest era regatul lui Rholes. Regatul lui Dapyx trebuie să fi fost, deci, la mijloc, între acele ale lui Rholes și Zyraxes.

Nota C 89. La anul a. Chr. 29 Moesi, după ce a supus M. Crassus pe Geți, s-au răzvrătit. Crassus i-a readus la supunere prin locotenenți de ai săi, iar el în persoană a subjugat, dar cu greutate, pe ultimii Moesi care mai rămăseseră independenți, anume pe Artaci (variantă Artabi). C. LI, 27. Inscricția funerară C. I. L. III, 14207¹⁵ dela Traiana, actualul Stara Zagora, nord-est de Philippopoli, la poalele muntelui Cerna-Gora, este pusă unei fime Donna de un Fl(avius) Moco, care era de loc din Artacia, din satul Calsus (de patria Artacia de vico Calso). Moco se intitulează domesticos, numele unei funcții bizantine din al V ori al VI secol (Kalinka No. 428). Acest din urmă fapt, precum și limba inscripției, probează că ea trebuie să fi fost pusă prin al V ori al VI secol. Patriea Artacia a lui Moco era țara Artacilor, care este probabil că va fi fost prin apropiere de locul unde a fost pusă inscripția.

Nota C 90. La anul a. Chr. 22 Odrisi nu erau sunsi Romanilor. C. LIV. 3.

Nota C 91. La anul a. Chr. 16 Dentheletii și Scordiscii pradă Macedonia. C. LIV, 20.

Nota C 92. La anul a. Chr. 16 Romanii dau ajutor regelui thrac Rhymetalces, unchiul și episcopul copiilor regelui Cottys, contra Bessilor, pe care i-au supus cu această ocazie. C. LIV, 20.

Nota C 93. La anul a. Chr. 16 Sarmații năvălesc în Moesia, C. Lucius îi învinge și-i respinge peste Dunăre. C. LIV, 20.

Nota C 94. La anul a. Chr. 11 Bessii sub conducerea lui Vologaesos, preotul lui Dionysos, se scoală contra regelui thrac Rhascyporis și a unchiului acestuia Rhymetalces, pe cel dintâi îl omoară, pe cel de al doilea îl alungă în Chersones, pe care-l devastează. Dar sînt învinși cu mare greutate de L. Piso, guvernatorul Pamphylii, și supuși. C. LIV, 34. Cottys și fiul său Rhascyporis, contra căruia s-au sculat cu război Bessii, trebuie să fi fost regi ai Odrysilor, ai singurilor Thraci rămași credincioși aliați ai Romanilor încă dela anul a. Chr. 29 (vezi C. LI, 25). Motivul dușmăniei Bessilor contra Odrysilor a fost faptul că teritoriul lor sacru, unde exercitau cultul lui Dionysos (H. VII, 111), li fusese luat de M. Crassus la anul a. Chr. 29 și dat Odrysilor, C. LI, 25. Dacă Rhymetalces fuge în Chersones, unde se ia Bessii după dînsul, aceasta înseamnă că Odrysii ocupau pe vremea aceia și Chersonesul, adică teritoriul intern al Chersonesului, căci coasta lui erau ocupate de orașe grecești.

Nota C 95. La anul a. Chr. 11, pecînd Bessii se sculase contra Odrysilor, aliații lor, Sialeții, au năvălit în Macedonia. Sialeții erau vecini cu Bessii și au fost supuși odată cu aceștia de L. Piso. C. LIV, 34.

Nota C 96. La anul a. Chr. 10 Dacii au trecut Dunărea pe ghiță și au prădat Pannonia. C. LIV, 36.

Nota C 97. Dacii pe ei însiși se numesc Daci. C. LXVII, 6.

Nota C 98. La anul p. Chr. 85 Domitianus a purtat război cu Dacii, care aveau de rege pe Decebalos, prin locotenenți de ai săi, dar cu puțin succes. El însuși a stat toată vremea în Moesia. Din Moesia Domitianus s-a dus în Pannonia, de unde a purtat război cu Quadii și cu Marcomanii, care l-au învins și l-au fugărit. Atunci a încheiat pace cu Decebalos, care doria pacea din cauza nevoilor din-

ăuntru ale țării sale. C. LXVII, 6-7. Moesia unde a stat Domitianus a fost Moesia superior. Vezi nota următoare.

Nota C 99. La anul p. Chr. 90 Iulianus, legatul lui Domitianus, a purtat războiul cu Dacii și i-a învins la Tapae. De abia și-a putut scăpa Decebalos capitala. C. LXVII, 10. Tapae, pe unde a pătruns mai târziu și Traianus în Dacia, în primul său războiul contra Dacilor (C. LXVIII, 8), sînt așa numita astăzi poarta de fier, în sudvestul Transilvaniei. Drumul pe care a mers Iulianus a fost acel pe care a mers mai târziu Traianus, anume drumul însemnat pe tabula Peutingeriana prin stațiunile Lederata (punctul de trecere al Dunării), Arcidava, Centum Putea, Bersovia, Azisis, Caput Bubali (actualele localități Rama=Lederata, Varadia=Arcidava, Zsidovin=Bersovia). Cum că într-adevăr Traian pe acest drum a mers contra Dacilor în primul său războiul, se vede din următorul citat, pe care gramaticul Priscianus VI, 13 îl face din scrierea lui Traian asupra războiului cu Dacii, astăzi perdută: „Traianus in I Dacicorum: «Inde Berzobim, deinde Aizi processimus.»“ (Variante Berzomim, Berzobini, Bertobuni, Azi, Aiti. Forma Aixi e a editorilor, nu a manuscriselor).

CAPITOLUL IV.

§ 54. Din Raetia și Vindelicia, care formau capătul de vest al Illyricului, până în Asia Mică avem însemnate în izvoarele de mai sus, complectate cu 53 de nume din Plinius Naturalis Historia și cu vreo 18 din T. Livius, Tacitus, Ptolemaeos și inscripții, 308 nume de popoare negrece. *)

*) Numele din izvoarele principale le-am dat pe toate, macarcă unele din ele—puține—sînt locale (derivate adecă dela numele unei localități, cum sînt, de pildă, numirile Birlădean, Tecucean, etc.). N-am dat însă numele locale negrece din izvoarele secundare. Pe acestea le înșir mai la vale, macarcă unele poate nu sînt locale.

1. Aestreenses. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Aistraion Pt. III, 13, 27.

2. Allantenses. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Allante la Stephanus Byzantinus.

3. Aloritae. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Aloros Pl. N. H. IV, 17.

4. Alveritae. In Dalmatia, C. I. L. III 9938: probabilă lo-

Atestările în ordine cronologică sînt date de Herodotos a. Chr. 484-425 (a scris între anii 445-428), Polybios a. Chr. 205-123 (a scris între anii 150-132), Strabon a. Chr. 63-p. Chr. 19 (a scris între anii p. Chr. 5-9, vezi N S 15, 24), Appianos (a scris pela p. Chr. 160), Ptolemaeos, timpul lui M. Aurelius, p. Chr. 161-180, Cassius Dio p. Chr. 150-235 (a scris dela p. Chr. 201 în jos). Atestările lui Herodotos, Polybios, Strabon, Appianos, Cassius Dio sînt, în general vorbind, contemporane, adică ele probează existența

5. Amantes și Amantini. In Epir, Pl. N. H. III, 26, IV, 17: Amantia Pt. III, 13, ⁵.

6. Andarvani. In Dalmatia, C. I. L. III 8370: Andarva Itinerarium Antonini. Vezi nota editorului.

7. Arethusii. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Arethusa Pl. N. H. IV, 17.

8. Asseriates. In Dalmatia, C. I. L. III 9938: Asseria (Asserie) Tabula Peutingeriana.

9. Assessiates. In Dalmatia, Pl. N. H. III, 25: Assesia Pt. II, 17, ¹⁰. Greșală în loc de Asseriates, Asseria?

10. Andaristenses și Adaristenses. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Andraristos (probabil greșală în loc de Andaristos) Pt. III, 13, ³⁴.

10^a. Burnistae. In Dalmatia, Pl. N. H. III, 25: Burnum Pt. II, 17, ¹⁰.

11. Butuates. In Dalmatia, C. I. L. III 8783: Butua Pl. N. H. III, 23.

12. Cestrini. In Epir, Pl. N. H. IV, 1: Cestria Pl. N. H. IV, 1.

13. Corinienses. In Dalmatia, C. I. L. III 2883, 9973: Corinium Pt. II, 17, ³.

14. Cyrrhestae. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Cyrrhos Pt. III, 13, ³⁹.

15. Ephyri. In Aetolia, Pl. N. H. IV, 3: Ephyra S. VIII, 3, -.

16. Flanates. In Dalmatia, Pl. N. H. III, 25: Flanona Pt. II, 17, ².

17. Garesci. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Garescos Pt. III, 13, ²⁵.

18. Iori. In Macedonia, Pt. III, 13, ²⁹: Ioron Pt. III, 13, ².

19. Lamatini. In Dalmatia, C. I. L. III 9864^a: Lamatis Geographus Ravennas. Vezi nota editorului.

20. Lopsi. In Dalmatia, Pl. N. H. III, 25: Lopsica Pl. N. H. III, 25.

21. Morylli. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Moryllos Pt. III, 13, ³⁸.

22. Narestini și Nerastini. In Dalmatia, C. I. L. III 8472, 12794: Naresti Pl. N. H. III, 26. Vezi nota editorului.

faptelor pentru timpul cînd vorbesc acești autori despre dinsele, pentru prezent, dacă vorbesc la timpul prezent, și pentru trecut, dacă vorbesc la timpul trecut. Ptolemaeos însă descrie cîteodată ca prezente fapte trecute, și starea topografică și etnografică a Illyriei, de pildă, o dă, nu cum era pe vremea lui (macarcă scrie la timpul prezent), ci cum era în secolul II a. Chr., Jelić pag. 189, 203.

1. Acitavones. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

2. Adanates. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut. Poate aceiaș cu Edenates. Adanates se găsesc în inscripția dela Segusio, iar Edenates în cea dela Tro-paea Augusti.

23. Naronenses. In Dalmatia, C. I. L. III 8783: Naron Pt II, 17, ¹².

24. Neditae. In Dalmatia, C. I. L. III 2883, 9973: Nedinum Pt. II, 17, ¹⁰.

25. Onastini. In Dalmatia, C. I. L. III 8472: Onaion Pt. II, 17, ⁴.

26. Ortoplini. In Dalmatia, C. I. L. III 15053 și pag. 387 Ortopla Pt. II, 17, ³.

27. Othryonei. Probabil în Thessalia, Pl. N. H. IV, 17 Othrys munte în Thessalia Pt. III, 13, ¹⁰.

28. Pazinates. In Dalmatia, C. I. L. III 8783: civitas Pasini Pl. N. H. III, 25.

29. Pituntini. In Dalmatia, C. I. L. III 12794: Pituntium, vezi nota editorului dela această inscripție.

30. Salviatae. In Dalmatia, C. I. L. III 9860: Salvia Pt. II, 17, ⁹.

31. Sapuates. In Dalmatia, C. I. L. III 9864^a: Sapua Geographus Ravennas. Vezi nota editorului.

32. Scotussaei. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Scotusa Pt. III, 13, ³¹.

33. Splonistae. In Dalmatia, C. I. L. III 8783: Municipium Splonum C. I. L. III 1322.

34. Stlupini. In Dalmatia, Pl. N. H. III, 25: Stlupi Pt. II, 16, ⁹.

35. Stridonenses. In Dalmatia, C. I. L. III 9860: Strido Hieronymus Viri illustres 135. Vezi nota editorului.

36. Toronaei. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Torone Pl. N. H. IV, 17.

37. Tyrissaei. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Tyrissa Pt. III, 13, ³⁴.

38. Vallaei. In Macedonia, Pl. N. H. IV, 17: Vallae Pt. III, 13, ⁴⁰.

39. Varvarini. In Dalmatia. C. I. L. III 6418. Pl. N. H.

3. Adriopes. N Pt 1, 5. Illyri. In regiunea oraşului Adra, actualul Medvigje în Bukoviţa. Ocupau teritoriul pe care-l ocupă actualmente Bukovčani între râurile Zrmanja şi Krka.

4. Aenianes. N H 5, 7. Orî Illyri, orî Epiroţi, grecizaţi deja pe vremea lui Herodotos. Locuiau, parte în vecinătatea Perrhaebilor, în nordul Thessaliei, parte în vecinătatea Aetolilor, în sudul Thessaliei. Aceşti din urmă au fost distruşi de Aetoli şi de Athamanî. S. IX, 5, ²², IX, 4, ¹¹.

5. Aethices. N S 74. Epiroţi. Locuiau la muntele Pind în nordvestul Thessaliei.

6. Agrianes. N H 8; N P 8, 9; N A 29; N S 42, 55, 94, 95, 101, 102, 108. Paeoni. Locuiau la munţii Rhope, Perim Dag şi izvoarele râului Struma.

7. Alauni. Popor în Noric. Pt. II, 14, ².

8. Albani. Popor în Macedonia. Pt. III, 13, ²³. Probabil Epiroţi.

9. Almopes şi Almopii. Popor în Macedonia. Pt. III, 13, ²⁴, Pl. N. H, IV, 17. Probabil Epiroţi.

10. Alutae. Popor în conventus Scardonei. Pl. N. H. III, 25. Probabil Illyri.

11. Amantini. N S 14. Pannoni, dacă judecăm după numele Liccavus, Liccaus, Licaos, Loricus, C. I. L. III 3224. Locuiau în nordvestul Pannoniei inferioare. După alte izvoare ar fi locuit între Sava şi Drava. C. I. L. III pag. 415.

12. Ambidravi. Popor în Noric. Pt. II, 14, ².

13. Ambilici. Popor în Noric. Pt. II, 14, ².

14. Ambisontes orî Ambisontii. N A. 31. Munteni din Alpi. Locuiau în partea de vest a Noricului.

15. Amphiloichi. N S 63, 74. Epiroţi, grecizaţi pe vremea lui Strabon. Locuiau la estul golfului de Arta.

16. Andiantes. N S 14. Probabil=Andizetii.

17. Andizetii. N S 14. Pannoni. Locuiau în sudvestul Pannoniei inferioare, la nord de Breuci.

18. Aorsi. Sarmaţi în Moesia Inferioară. Pl. N. H. IV, 18, 25.

19. Apsinthii. N H 24. Thraci. Locuiau în secolul a. Chr. VI coasta maritimă dela nordul Chersonesului thrac.

20. Arabisci. N S 14. Araviscus C. I. L. III, 3325, 13389. Eraviscus C. I. L. III, 10418, dipl. 42, dipl. 46. Judecînd după numele Bato (care este probabil şi celt, vezi

Holder), Spumarus, Mogitmarus, din inscripțiile citate, Araviscii erau probabil Celți, macarcă Tacit, Demoribus Germanorum 28, 43 spune că ar fi fost Pannoni. Locuiau în nord-estul Pannoniei inferioare.

21. Ardiaei și Ardeii și Vardaei. N P 1, 4, 7; N A 6, 18; N S 14, 16, 29, 30, 31, 32, 34, 39, 41, 57, 83; N C 3, 4, 5; N Pt 6, 7. Illyrii. După ce fusese odată poporul predominant în cel mai mare și mai puternic stat illyr, acel al lui Agron și al reginei Teuta (a. Chr. 239-229), pe vremea lui Strabon ei aproape dispăruseră și pe acea a lui Appianos nu se mai pomenia despre dinșii. Ardiaei fusese popor maritim și trăise în fața insulei Lesina, dela malul drept al Narentei spre nord până la Cetina. Romanii i-au silit apoi să părăsească coasta mării și să trăiască numai în interiorul continentului. Pl. N. H. III, 26 îi pomeneste în conventus Naronae cu observația că ei, „care fusese odată prădătorii Italiei, nu aveau acum mai mult de 20 decurii [de judecătorești].“

22. Areatae și Arraei. Sarmati în Moesia Inferioară. Pl. N. H. IV, 18.

23. Arivates. Popor în Pannonia, fără poziție lămurită. Pl. N. H. III, 28. Probabil Pannoni.

24. Armenii. N H 23. Thraci.

25. Armistae. Popor în conventus Naronei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyrii. Nu mai erau pe vremea lui Plinius.

26. Arpii. N Pt 18, 19. Popor de origine necunoscută. Locuiau pe coasta mării dincolo de gura de nord a Dunării până la Dnipro.

27. Artacii. N C 89. Thraci. Un neam de Moesi, care locuiau probabil în muntele Haemus, poate pela actualul Cerna-Gora, nord-est de Philippopoli.

28. Arthitae. Popor în conventus Naronei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyrii. Nu mai erau pe vremea lui Plinius.

29. Astae. N S 58, 59, 118. Thraci. Locuiau la Salmydessus, coasta mării negre dela Byzant în sus în lungime cam de șapte sute de stadii. Orașul Bizye, actualul Viza, era capitala lor.

30. Athamanes. N S 63, 74. Epiroți, grecizați pe vremea lui Strabon. Locuiau la nord de Amphilochi.

31. Atintanes. N P 1, 7; N A 13, 14; N S 74. Epiroți. Locuiau în partea continentală nordică a Epirului.

32. Atmoni. N S 161. Bastarni.

33. Atraces. Popor în Aetolia. Pl. N. H. IV, 3. Probabil Epiroți.

34. Aurupini. N A 31. Iapodi. Locuiau la actualul Vitali lângă Otoča, sud-est de Zengg.

35. Autariees și Autariatae. N A 3, 6, 7, 8, 9, 18; N S 3, 4, 31, 32, 33, 34, 41, 44, 45, 48, 53, 57, 83. Illyri. Alături cu Ardiaeii, și mai înainte de dinșii, fusese odată cel mai puternic popor illyr, dar pe vremea lui Strabon ei aproape dispăruse și pe acea a lui Appianos mai trăiau numai resturi dintr-înșii în Scythia Minor, unde se refugiase alături de Bastarni. Locuiau la răsărit de Ardiaei și la vest de Dardanii.

36. Avendeatae. N A 31. Iapodi. Locuiau la actualul Trkvinie la est de Zengg.

37. Azali. Popor în Pannonia superior, în partea despre nord-vest. Pt. II, 15, ₂. Judecând după numele Atta, Dasmenus, Breucus, Liccaius, C. I. L. III dipl. 39, dipl. 60 supplement, dipl. 61 supplement, dipl. 98 supplement, dipl. 100 supplement, erau probabil Pannonii.

38. Bastarnae. N P 27; N A 7, 8, 31^a; N S 56, 129, 152, 157, 159, 160, 161; N C 15, 17, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88. Germani? S. VII, 3, ₁₇: „Înăuntrul continentului, vecini cu Tyregetii și cu Germanii, trăiesc Bastarnii, probabil de neam german (σχέδον τι καὶ αὐτοὶ τοῦ γερμανικοῦ γένους ὄντες).“ Pl. N. H. IV, 28 consideră pe Bastarni ca unul din cele cinci neamuri ale Germanilor. Tacitus, De moribus Germanorum, 46 spune că Bastarnii sâmbănau la vorbă, la port și la locuință cu Germanii. T. Livius XL, 57, din contra, afirmă că ei sâmbănau la vorbă și la obiceiuri cu Scordiscii. Holder, Altceltischer Sprachschatz pag. 358: „Bastarnae, Basternae sind Germanen.“ Cu toate acestea numele Deldon al regelui Bastarnilor îl pune Holder la elementele celte. Tot la elementele celte pune Holder numele Cotto și Clondicus a doi șefi Bastarni. Dacă Bastarnii erau Germani, apoi ei au fost cei dintâi Germani care au pătruns și s-au stabilit în peninsula balcanică. Intâiaș dată au pătruns ei în această peninsulă, și anume până în țara Dardanilor, în timpul domniei lui Perseus, a. Chr. 179-168. La anul a. Chr. 59 ei erau așezați la gurile Dunării. Fiindcă între anii a. Chr. 35-34 Augustus plănuia un război

contra Dacilor și Bastarnilor, aceasta înseamnă că Bastarnir erau aliații lui Boirebistas. După moartea acestuia ei ocupă teritoriul Geților din a stînga Dunării, și de acolo, ca și dela gurile Dunării, unde erau mai de mult stabiliți, fac incursiuni în teritoriile care vor forma mai tirziu provinciile Moesia Inferior și Moesia Superior. Pe vremea lui Strabon trăiau alături cu Geții și de a stînga și de a dreapta Dunării și stăpîneau insula Peuce dela gurile fluviului. Pe timpul lui Appianos locuiau în Scythia Minor.

39. Bathiatae. N A 31. Popor muntean. Domiciliu necunoscut.

40. Bebryces. N S 128. Thraci din Asia Mică.

41. Belaci. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

42. Belgites. Popor în Pannonia, fără poziție lămurită. Pl. N. H. III, 28. Probabil Pannoni.

43. Benlauni. Popor din Vindelicia. Pt. II, 13, 1.

44. Bessi. N H 10; N P 17; N A 12, 31; N S 52, 53, 54, 55, 56, 117; N C 69, 70, 86, 92, 94, 95. Thraci. De acelaș neam cu Satrii. Dinspre apus spre sud aveau ca graniță o linie care ar corăspunde aproximativ cu granița Serbiei sudvestice și sudice, a provinciei turcești Kossovo nordestice, și cu a provinciei turcești Macedonia nordice și estice, până la latitudinea muntelui Rhodope. Spre răsărit, dela această graniță, trăiau Bessii prin toți munții cîți se întind dela Pangaeos (Bunar Dag) și dela munții Ceal-Caraoglan-Carlîc spre nord și nordvest (Rhodope, Balcan, munții din sudvestul Bulgariei, munții din sudul și sudvestul Serbiei, munții din sudestul Bosniei), pe o lățime spre răsărit cam ca acea dela granița vestică a provinciei bulgărești Rumelia până la Philippopoli. Ei aparțineau la patru provincii romane, la Thracia, Moesia Inferior, Moesia Superior și Dalmatia.

45. Bisaltae. N H 11, 15; N S 55, 88, 93, 98, 102, 103. Thraci. Locuiau la cursul de jos al rîului Struma, și de o parte și de cealaltă a rîului, dela Amphipolis până la Heracleia, aproximativ înprejurul lacului Tachyno.

46. Bistones. N H 10; N S 109, 110. Thraci. Locuiau la nord de orașul Abdera, pelîngă actualul lac Buru Göl.

47. Bithyni. N H 14, 20; N S 128. Thraci din Asia Mică.

48. Boii. N S 6, 31, 32, 130, 143. Celți. Trăise din-

trunții în partea de nord a Pannoniei Inferior, precum și peste granițele de răsărit ale acestei provincii între Dunăre și Tisa, dar au fost aproape distruși de Boirebistas. Cu toate acestea pe vremea lui Strabon tot mai existau resturi dintr-înșii în partea din a dreapta Dunării a vechiului lor teritoriu, dar reduse la ultima extremitate.

49. Bottiaei. N H 5; N S 86. Probabil Greci. Locuiau în Macedonia.

50. Brenae (ori mai degrabă Benae, cum li zice Pt. III, 11, 9: Βενναῖη στρατηγία?). N S 117. Thraci. Trăiau la cursul de mijloc al râului Marița.

51. Breuci. N S 14; N C 52, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63. Pannoni. Locuiau de o parte și de alta a râului Sava, în regiunea orașelor Mitrovița și Semlin, ajungeau spre nord până la râul Drava.

52. Breuni. N A 31; N S 120, 121. Illyri. Trăiau în Vindelicia, probabil la actualii munți din Tyrol Brenner.

53. Brigantii. N A 31. Vindelici, la orașul Brigantion, actualul Bregenz.

54. Brigiani. N A 31. Munteni din Alpi, probabil= Brigantii.

55. Britolagae. N Pt 17, 19. Probabil Celți. Locuiau în sudul Moldovei dela Siret până la Prut și în sudul Basarabiei dela Prut până la gura Dunării.

56. Brixantae. N A 31. Popor în Raetia nordică.

57. Brixenetes. N A 31. Munteni din Alpi.=Brixantae? Ori pelîngă actualul oraș Brescia?

58. Brodiontii. N A 31. Munteni din Alpi. La Brodientia, actualul Brenz, la granița dintre provinciile Raetia și Germania, pe Dunăre?

59. Brygi și Briges. N H 5, 22, 23; N S 91, 127. Thraci, dar cu oarecare deosebiri remarcabile față de ceilalți Thraci. Pela începutul secolului a. Chr. V trăiau în Macedonia la muntele Bermion (la poalele cărui munte era orașul Beroia, actualul Verria). Pe vremea lui Strabon nu mai erau acolo, probabil nu mai existau.

60. Brygi. N S 75. Illyri amestecați cu Epiroți. Trăiau probabil în regiunea dela sudul lacurilor Ochrida și Presba.

61. Brysae. Thraci la sud de Haemus, fără poziție lămurită. Pl. N. H. IV, 18. Să fie=Brygi?

62. Buni. Popor liburn. Pl. N. H. III, 25. Nu mai era pe vremea lui Plinius.

63. Bylliones. N S 75. Illyrii amestecați cu Epiroți Trăia în regiunea coloniei romane Byllis, actualul Gradișta, la est de Avlona, pe râul Vovusa.

64. Cabyleti. Thraci la râul Hebros. Pl. N. H. IV, 18.

65. Caenaunes. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

66. Caeni. N H 17. Thraci. Locuia probabil la sudul actualului afluent al Mariței Ergene. Prin secolele a. Chr. IX-VII se întindeau spre vest până în nord-estul Thesaliei.

67. Calicoini. N P 2, 7. Illyrii. Locuia în partea de sud a Illyriei prin apropiere de lacul Ochrida.

68. Calucones. N A 31. Popor în Vindelicia.

69. Cambaei. N A 31. Probabil Illyrii. Locuia poate în apropiere de orașul Zara.

70. Camunni și Camuni și Cammunii. N A 31; N C 38. Popor raet.

71. Carbilesi. Thraci la râul Nestos. Pl. N. H. IV, 18.

72. Cares. N H 19. Thraci din Asia Mică.

73. Carni. N A 31; N S 18, 19. Nu erau Illyrii. Trăiau în actualul Friaul. Poate că erau Celți, căci în fasti triumphales Tauriscii sînt numiți *Galli Karni*, Mommsen, *Römische Geschichte*, II, 173.

74. Cassopaei. N S 63, 73, 74. Epiroți, grecizați pe vremea lui Strabon. Erau de acelaș neam cu Thesprotii. Locuia teritoriul despre mare la nordul golfului de Arta.

75. Catari. Popor în Pannonia, fără poziție lămurită. Pl. N. H. III, 28. Probabil Pannoni.

76. Catenates. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

77. Caturiges și Catoriges. N A 31. Munteni din Alpi. Locuia în Alpi grai, mai sus de Salassi, în vîrfurile munților.

78. Cavii. T. Livius XLIV, 30: 'Regele Genthius, care se afla la Lissos (Lișeș), a trimis contra acestui popor pe frate-so. În țara Caviilor era un oraș Caravandis.' Dacă acest oraș este tot una cu Carvanium, de care se vorbește în inscripția C. I. L. III, 8308 (de la Colovrat-Ceadinie, lângă Priepolië, pe râul Lim, la răsărit de granița nord-estică a Montenegruului; inscripția e funerară, pusă unui

P. Aelius Pladomenus de loc din Carvanium), și dacă orașul natal al lui Pladomenus nu va fi fost prea îndepărtat de locul unde a fost îngropat, apoi Cavii locuiau la nordul actualului Montenegro, și, judecînd după poziția pe care o aveau în provincia Dalmatia popoarele pannone, trebuie să fi fost Pannoni.

79. Celegeri. Popor în Moesia Superior. Pl. N. H. III, 29. Dacă ordinea în care sînt înșirate popoarele de Plinius „Dardani, Celegeri, Triballi, Timachi, Moesi, Thraces Pontoque contermini Scythae“) corăspunde, în ce privește pe Celegeri, poziției reale a acestora, apoi ei trebuie să fi fost așezați între Dardani și Triballi și trebuie să fi fost Thraci.

80. Celti. Vezi Galli.

81. Ceraunii. N Pt 4, 5. Probabil Illyri. Locuiau la răsărit de Drniș, pelîngă munții Dinara, orî dinspre partea Dalmației actuale, orî mai degrabă dinspre partea Bosniei. După Pl. N. H. III, 26 aparțineau la conventus Naronei, deci trebuie să fi fost așezați undeva în Bosnia mai spre sud de teritoriul Dalmaților.

82. Chalcidees. N S 90. Greci veniți din Euboea. Locuiau în Macedonia.

83. Chaones. N S 73, 74. Epiroți. Locuiau teritoriul despre mare din nordvestul Epirului, dela Avlona spre sud.

84. Cicones. N H 10; N S 111, 112. Thraci. Locuiau coasta maritimă dela actualele orașe Maronia și Ismara.

85. Cinambri. N A 31. Popor muntean. Domiciliu necunoscut.

86. Clariae. Popor între Haemos și Dunăre. Pl. N. H. IV, 18. Origine necunoscută.

87. Coeletae, Tacitus Annales, III, 38. Κοιλητικῆ στρατηγία Pt. III, 11, 9. Pt. îi pune printre Thracii dinspre Macedonia și dinspre marea egee, alături cu Sapaeii. După Pl. N. H. IV, 18 uniia (maiores) erau la poalele muntelui Haemus, iar alții (minores) la poalele muntelui Rhodope.

88. Colapiani. Popor în Pannonia la riul Savus. Pl. N. H. III, 28. Probabil Pannoni.

89. Coletiani. Popor în Pannonia Superior, în partea mijlocie despre vest. Pt. II, 15, 2.

90. Coralli. N S 52, 54. Scythi. Locuiau la poalele nordice ale Balcanilor în regiunea dinspre marea neagră.

91. Corcyreni. N A 31. Illyri. Locuiau insula Cor-

92. Cornacates. Popor în Pannonia, fără poziție lămurită. Pl. N. H. III, 28. Pannoni, judecînd după numele Dases, Dasmenus, Lora, Prososius, Turuna, C. I. L. III dipl. 101 Suppl.

93. Corpili. N A 38, 39; N S 117. Thraci. Locuiau la riul Marița, la sud de Breni.

94. Cosuanetes. N A 31. Popor raet.

95. Crestonaei. N H 8, 11; N S 108. Thraci. Locuiau lîngă Bisaltae, la vest de aceștiia până la riul Echedoros (actualul Gallico).

96. Crobyzi. N H 3; N S 51; N Pt 14. Thraci. Locuiau pe vremea lui Strabon și Ptolemaeos în Scythia Minor, spre vest de gurile Dunării, în părțile dinspre mare. Pe timpul lui Herodotos se întindeau spre vest până la riul Iantra.

97. Cytni. Popor în Pannonia Superior, în partea despre nord-est. Pt. II, 15, ².

98. Daci. N A 31^a; N S 6, 8, 130, 141, 144, 145, 146, 148, 152, 153, 154; N C 57, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 96, 97, 98, 99. Thraci. De acelaș neam cu Geții. Despărțiți însă de mult de acești din urmă ca națiune aparte, macarcă uneori uniți cu dinșii într-un singur stat Dacogetii ocupau un teritoriu foarte mare, dela munții estici ai Boemiei și dela cursul Dunării dintre Pesta și Belgrad dinspre vest începînd, până la Nistru spre răsărit*). La sud trăiau și de o parte și de alta a Dunării dela Belgrad începînd până la mare, și anume de a dreapta Dunării în proporție crescîndă dela vest spre est, așa că depe la mijlocul Bulgariei actuale spre marea neagră ei formau partea principală a populației. La nord granița Dacogetilor era nehotărîtă, probabil o formau munții Carpați din nordul Ungariei. Dacii erau Dacogetii dinspre apus, dinspre părțile muntoase, Geții erau Dacogetii dinspre răsărit, dinspre părțile șase. Dacii din a dreapta Dunării erau numiți de străini Moesi, localnicii însă știaū bine că nu-s Moesi, ci Daci, și-i și numiau Daci. Dinspre apus Dacii suferiau

*) Infiltrații dacogete existaū și dincolo de Nistru „în ținutul scit dela nordul mării negre, dupăcum se vede din numărul însemnat de nume thrace, care se întîmpină în inscripțiile grecești din sudul Rusiei, în special din părțile sudvestice, către Olbia “Pârvan, Considerațiuni asupra unor nume de riuri daco-scitice, pag. 2.

presiuni din partea Illyrilor (adecă a Pannonilor) și Celților (Boi, Taurisci, Scordisci). Dinspre răsărit Geții suferiau presiuni din partea Scythilor, Sarmatilor, Bastarnilor. Presiunile Pannonilor și Celților Dacii au reușit să le domolească. Geții au trebuit însă să cedeze presiunilor Scythilor, Sarmatilor și mai ales acelor ale Bastarnilor, care au reușit să li stăpânească teritoriul din a stînga Dunării, unde de altfel au mai rămas mulți dintr-înșii, și să-i silească să se mărginească la cel din a dreapta fluviului, unde de altfel erau stabiliți temeinic deja pe vremea expediției lui Darius încontra Scythilor. Aceasta era starea de lucruri pela anul a. Chr. 29. Odată fusese și la muntele Rhodope un popor thrac numit Daci și pe vremea lui Cassius Dio era părerea că Dacii dela nord și-ar fi trăgînd, cel puțin o parte dintr-înșii, originea din Dacii dela Rhodope.

99. Daesitiatae și Daesitiates și Desidiates C. I. L. III dipl. 6 și Dysidiati (acest din urmă nume, dat de Cassius Dio, este sigur o stîlcire greacă din cauza prefixului grecesc *δυσ-*). N S 14, 15; N C 51, 63. Pannoni. Domiciliu nesigur, în tot cazul vecin cu Dalmații, undeva în Bosnia ori în Herțegovina actuale. După Pl. N. H. III, 26 aparținea la conventus Naronei, deci trebuie să fi fost așezați undeva spre sud de teritoriul Dalmaților.

100. Dalmatae și Dalmatees și Delmatees (în inscripții Dalmatae și Delmatae). N P 7; N A 11, 12, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33; N S 15, 16, 27, 28; N C 18, 23, 33, 34, 35, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 63. Illyri. Cel mai puternic și mai însemnat popor illyr din timpurile de după Autariei și Ardiaei. Locuiau de o parte și de alta a munților Dinara pela actualele localități Salona, Tepliu, Muć, Jupanja. Spre sud se întindeau până pela cursul de jos al riului Cetina.

101. Daorsi și Daorizi și Daurii și (C. I. L. III dipl. 16) Daversi. N P 7; N A 3; N S 29; N Pt 6. Illyri. Trăiau la riul Narenta, îndărătul Ardiaeilor și Pleraeilor.

102. Dardani. N P 5, 6, 10, 27; N A 3, 11, 12, 28; N S 3, 4, 31, 32, 33, 34, 35, 53, 55, 57, 83; N C 13, 81. Illyri, dar cu caractere specifice remarcabile față cu Illyrii ceilalți. Locuiau aproximativ în provincia Kossovo din vechea Turcie europeană (la sud de vechiul regat al Serbiei). Puternici odată. așa că nu putuse fi sunși de Ma-

cedoneni, ci din contra adusesse mari nevoi acestora, ajunsesse pe vremea lui Strabon, în urma multelor lupte cu Macedonenii și cu Romanii, la așa grad de slăbăciune, încît se putea zice că nu mai exista.

103. Dassaretii și Dasaretii. N P 2, 7; N A 3; N S 33, 34, 57. Illyri. Locuiau în apropiere de granița vestică a Macedoniei, erau vecini cu Autariatii și Dardanii dinspre răsărit și cu Ardiaeii dinspre apus. Spre sud se întindeau până pela lacul Ochrida. Pe vremea lui Strabon îi distrusese Scordiscii și țara lor se prefăcuse într-un codru de nestrăbătut.

104. Dateni. N S 92. Thraci? Grecizați. Locuiau pe coasta mării dela gura riului Struma.

105. Decuni. Popor în conventus Salonei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyri.

106. Demensii. N Pt 15. Probabil Moesi. Locuiau la orașul Dimus, actualul Beleni între Nicopol și Sviștov.

107. Dentheleti și Dentheletae și Dantheletae (în inscripții Dansala C. I. L. XIII, 7049, 8308). N P 17; N S 52, 56; N C 82, 83, 86, 91. Thraci. Locuiau mai spre nord și mai spre vest de Maedi. Uniia erau la nord de munți, alții la sud de dîșii. Aparțineau la provinciile romane Thracia și Moesia Superior.

108. Derbani. N A 33. Illyri. Domiciliu necunoscut.

109. Deremistae și (C. I. L. III dipl. 16) Deramistae. Popor în conventus Naronei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyri.

110. Deretini. Popor în conventus Naronei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyri.

111. Derrii. N Pt 2, 5. Illyri. Locuiau probabil pe lîngă actualul oraș Drniș.

112. Derriopes. N Pt 1. Greșit=Adriopes.

113. Dersaei. N H 10. Thraci. Locuiau la sud de Haemos. La răsărit de Struma, vecini cu Odomanti. Thucydides, II, 101.

114. Deuriopes. N S 75. Illyri amestecați cu Epiroți. Locuiau la riul Erigon, actualul Cerna. În regiunea localităților Tsepichovo și Topoltzano la nord de Monastir. Heuzey, Mission de Macédoine, pag. 313 sqq.

115. Digeri. Thraci la stînga riului Strymon. Pl. N. H. IV. 18.

115^a. Dii. Thraci, în muntele Rhodope. Thucydides, II, 96.

116. Dindarii. N Pt 3, 5. Illyri. Locuiau la răsărit de Adriopes, la granița Bosniei, la munții Dinara. După Pl. N. H. III, 26 aparțineau la conventus Naronei, prin urmare trebuie să fi avut o poziție la munții Dinara cât mai spre sud posibilă.

117. Diobessi. Thraci la râul Nestos. Pl. N. H. IV, 18.

118. Ditiones. N S 14. Pannoni. Locuiau probabil la actualul munte Trna Gora din Bosnia.

119. Doberes. N H 8; N S 99. Paeoni. Locuiau la dreapta râului Struma, la nord de latitudinea lacului Tachyno.

120. Docleatae. N A 31; N Pt 8, 9, 10. Orî Illyri orî Pannoni. Locuiau la orașul Doclea, actualul Duke lângă Podgorița în Montenegro.

121. Dolonci. N H 24. Thraci. Locuiau în secolul a. Chr. VI Chersonesul thracic.

122. Dolopes. N H 5, 7. Probabil Epiroți. Grecizați încă depe timpul lui Herodot. Locuiau la nord de Amphiochi, la partea sudică a muntelui Pindos. S. IX, 5, 12, X, 2, 1.

122^a. Droj. Thraci, la sud de Haemos, la răsărit de Struma. Thucydides II, 101.

123. Drugeri. Thraci la râul Hebros. Pl. N. H. IV, 18.

124. Dryopes. Popor în Epir, fără poziție lămurită. Pl. N. H. IV, 1. Probabil Epiroți. Strabo îi pune la muntele Oeta IX, 5, 10 și în Peloponnes în Argolis la orașele Asine și Hermione VII, 7, 1, VIII, 6, 13.

125. Dyestae. N S 75. Illyri amestecați cu Epiroți. Locuiau în partea de sud a Illyriei, poate pelingă actualul oraș Argyrocastro.

126. Eedinii. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

127. Edenates. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut. Vezi Adanates.

128. Edoni. N H 10; N S 88, 89, 93. Thraci. Locuiau și de a dreapta și de a stînga râului Struma.

129. Egui. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

130. Elethi. Thraci la riul Nestos. Pl. N. H. IV, 18.

131. Elimiotae. N S 75. Illyrii amestecați cu Epiroți. Locuiau în sudul Illyriei în vecinătatea Macedoniei.

132. Enchelees și Enchelanes și Encheleae. N H 4; N P 2, 7; N A 3; N S 75. Illyrii amestecați cu Epiroți. Deja pe vremea lui Herodot ei nu erau considerați ca Illyrii curați. Locuiau pelingă lacul Ochrida.

133. Enderoduni. Popor în sudul Illyriei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyrii. Nu mai erau pe timpul lui Plinius.

134. Eordi. N H 5; N S 65, 75. Illyrii amestecați cu Epiroți. Locuiau la calea Egnatia spre est de Lyncesti, între actualele orașe Bitolia și Vodena.

135. Epirotae. N P 8; N S 60, 63, 64, 66, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85. Alt neam de oameni decât Thracii și Illyrii. Locuiau dela Epidamnos-Dyrrhachion (actualul Durazzo) și Apollonia (actualul Pollina la nord de Avlona în apropiere de malul drept al riului Vovusa) spre sud până la golful de Arta, atît în partea despre mare, cît și în cea muntoasă a țării. Pe vremea lui Strabon erau grealizați, puțini din ei numai alături cu limba greacă mai vorbeau și limba națională. De altfel țara locuită de popoarele epirote ajunsesse pe vremea lui Strabon aproape pustie, orașele ajunsesse numai niște sate și niște ruine, din cauza războaelor și a administrației vitrige a Romanilor.

136. Eratyri (Poporul însuș nu este numit, este numită numai regiunea locuită de dînsul, Eratyra, *Ἐράτυρα*). N S 75. Illyrii amestecați cu Epiroți. Trăiau în sudul Illyriei. Locul unde nu se poate mai de aproape hotărî.

137. Esubiani. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

138. Focunates. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

139. Galabrii. N S 35. Un neam de Dardanî.

140. Galli și Galatae și Celti. N P 21, 22, 23, 24, 25, 26; N A 2, 9, 10; N S 2, 41, 130, 138, 143; N Pt 17. Pe vremea cînd Alexandru făcea expediția contra Thracilor dela Dunăre (a. Chr. 335) Gallii se găseau deja la marea adriatică în peninsula balcanică. După Alexandru, la începutul secolului a. Chr. III, ei au invadat Macedonia, Thracia, Grecia, și teritoriul Triballilor și Geților, iar oarde de ale lor se puneau ca mercenari în serviciul regilor Macedoniei și al orașelor grecești. Un stat așezat au format în

Thracia prin apropierea Byzanțului, care stat a dăinuit cam depe la a. Chr. 278-220, cînd a fost sfărmat de Thraci. Încă pe timpul lui Perseus (a. Chr. 179-168) stăpîniau regiuni în peninsulă, căci intrau în alianță cu acest rege contra Romanilor, iar cînd au ocupat Romanii Macedonia erau în această țară Gallii, care se ocupau cu agricultura, T. Livius, XLV, 30. Vettii, poporul războinic, despre care spune T. Livius la locul citat că trăia pe acea vreme în Macedonia în regiunea dintre râurile Axios și Peneios, erau probabil tot Gallii. Grosul lor s-a scurs însă în Asia Mică, unde au fundat statul Galatilor. Neamurile celte, despre care se vorbește în Strabon că ar fi amestecate cu Thracii, sînt Boii și Tauriscii, care nu trebuiesc confundați cu Celții de supt acest număr, și Scordiscii.

141. Gallitae. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

142. Gaudae. Popor între Haemos și Dunăre. Pl. N. H. IV, 18. Origine necunoscută.

143. Genaunes și Genauni. N A 31; N S 121. Illyrii. Trăiau în Vindelicia.

144. Getae. N H 1, 13; N P 19; N A 4, 40, 41, 42; N S 122, 123, 125, 134, 135, 137, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158; N C 77, 80, 87, 88, 89. Thraci. Pe vremea lui Herodot nu erau Geți de-a stînga Dunării, ci de-a dreapta fluviului, în actuala Dobrogie. Pe timpul expediției lui Alexandru contra Thracilor dela Dunăre (a. Chr. 335) Geții erau de-a stînga Dunării, de-a dreapta fluviului până la gurile lui erau Triballii. Pe vremea lui Lysimachos (a. Chr. 292) ei domniau peste ambele maluri ale Dunării și-și întindeau stăpînirea și asupra Odrysilor. Pentru rest vezi Daci.

145. Glintidiones. N A 31. Trăiau undeva prin actualele Bosnia și Herzegovina. Probabil Illyrii.

145^a. Graaei. Paeoni, la cursul de sus al râului Struma. Thucydides II, 96.

146. Grabaei. Popor în sudul Illyriei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyrii. Nu mai erau pe timpul lui Plinius.

147. Hamaxoeci. N S 135, 136. Prin Hamaxoeci înțelegeau Grecii pe vremea lui Strabon toate popoarele nomade care trăiau dincolo de Mysi, de Thraci și de Geți (anume Scythii, Sarmatii, Bastarnii). Vezi Nomades.

148. Hellopes. Pl. N. H. IV, 1 = Selli. S. VII, 7, ¹⁰.

149. Hemasini. Popor în conventus Naronei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyri. Nu mai erau pe vremea lui Plinius.

150. Hercuniatae. N S 14. Probabil Pannoni. Trăiau în partea vestică a Pannoniei inferioare la miazăzi de Amantini.

151. Hippasini. N A 31. Popor muntean. Domiciliu necunoscut.

152. Hymani. Popor liburn. Pl. N. H. III, 25. Nu mai era pe vremea lui Plinius.

153. Hysalti. Thraci la râul Hebros. Pl. N. H. IV, 18.

154. Iapodes și Iapydes. N A 19, 28, 31; N S 10, 13, 14, 21, 22, 23, 24, 25; N C 25, 26, 27, 34, 63. Illyri amestecați cu Celți. Locuiau de o parte și de alta a muntelui Kapela, aproximativ în actualele districte Fiume, Ogulin-Szluin și Lika-Otočac ale Croației. Spre est se întindeau dincolo de râul Una până la râul Sana.

155. Iassii, în inscripții Iasi. Popor în Pannonia Superior. Pt. II, 15, ². Locuiau în nord-estul provinciei austriece Croația între localitățile Varasdin și Daruvar, C. I. L. III pag. 507. Erau ori Pannoni ori Illyri.

156. Iazyges. N S 158. Un neam de Sarmati. Trăiau în regiunea nordică dintre Bug și Dunăre. Pt. III, 5, ¹⁹, III, 7, ¹ îi așează pe unii la marea de Azov și pe alții (Iazyges Metanastae) între Dunăre și Tisa.

157. Iemerii. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

158. Illyrii. N H 2, 3, 4; N P 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8; N A 1, 2, 3, 13, 14, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 27, 31, 33; N S 1, 5, 8, 14, 17, 18, 38, 41, 48, 57, 60, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 120, 121, 143, 152; N C 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 22, 51, 60, 71. Grecii socoteau pe Illyri înrudiți cu Celții și cu Germanii. O mai strînsă înrudire constatău ei că există între Illyri și Pannoni. Illyrii începeau din Vindelicia (Bavaria de sud) și se continuau prin teritoriul actual al Venetiei și prin Istria în țara muntoasă dinspre mare, cîtă se întinde dela fundul mării adriatice până la golful dela Avlona. În trăsături generale, până la Risano teritoriul ocupat de Illyri în peninsula balcanică mergea îngustîndu-se dela nord spre sud, așa că, vorbind în termenii țărilor actuale, ei ocupau Istria, Croația din jos

de Kulpa și Dalmația. Bosnia și Herțegovina erau locuite de Pannoni. Dupăce dela Risano până pela Alessio-Lieș teritoriul lor ajungea la cea mai mare îngustime (căci Albania de nord era ocupată de Pirusti, care erau Pannoni, iar sudul Montenegrului era ocupat de Docleati, care erau ori Illyri ori Pannoni), se lărgia din nou dela Alessio în jos până la latitudinea golfului dela Avlona, pe toată lățimea dintre mare și dintre munții Macedoniei. Spre răsărit de această țară a Illyrilor, și în continuitate neîntreruptă teritorială cu dînsa, erau Illyrii Dardani. Cît despre Illyrii despre care spune Strabon că ar fi trăit în Pannonia spre vărsătura Tisei în Dunăre împreună cu Scordisci și cu Thraci, aceia trebuie să fi fost Pannoni. Pe vremea lui Strabon Illyrii dela Lieș spre sud, care erau de mult amestecați cu Epiroți, erau aproape complect grecizați, numai puțin din ei, alături cu limba grecească, își mai păstrase limba națională.

159. Interphrurini. N A 31. Popor muntean. Domiciliu necunoscut.

160. Isarci. N A 31. Munteni din Alpi. Locuiau la actualul rîu Eisack în Tirol.

161. Issaei și Issii. N P 1, 7; N A 13; N C 5, 11. Illyri. Locuiau insula Lissa și pe continent teritoriul depe lîngă actualele localități Traù și Stobreț (puțina la sud de Spalato).

162. Istri. N A 14, 15; N S 18. Illyri. Locuiau în actuala Istria. Pola era oraș al lor.

163. Labeati. N P 4, 7. Illyri. Trăiau în nordul Albaniei pela Școdra și în sudul Montenegrului pela actuala cetate Medun. Nu mai existau pe vremea lui Plinius, Naturalis historia III, 26.

164. Lacinienses. Popor liburn. Pl. N. H. III, 25.

164 *. Laeaei. Paeoni, la cursul de sus al rîului Struma. Thucydides II, 96.

165. Lapithae. N H 17. Thraci. Locuise în nord-estul și estul Thessaliei. Existau încă pe vremea Bacchiadilor (a. Chr. 857-657). Pe vremea lui Strabon mai erau încă localități pe rîul Peneios, spre vest de valea Tempe, despre care se știa că fusese ale Lapithilor.

166. Latobici. Popor în Pannonia Superior, în partea

despre sudvest. Pt. II, 15, ₂. Locuiau în Krain, în regiunea dela Treffen, sudest de Laibach. C. I. L. III pag. 496.

167. Lepontii. N A 31. Popor raet. Locuiau la nord-vest de Lacul Como, probabil în actuala Val Leventina.

168. Leuni. Popor în Vindelicia. Pt. II, 13, ₁.

169. Libyrni și Liburni. N A 22, 23, 31; N S 26, 27, N C 25. Illyri. Locuiau pe coasta maritimă a Illyriei dela actuala graniță de nord a Dalmației până dincolo de Scardona spre sud. La Liburni aparțineau și locuitorii din răsăritul Istriei dela riul Arsa începînd până la extremitatea de nordest a acestei peninsule. Plinius Naturalis historia III, 25: „Dela Arsia începe neamul Liburnilor, care se întinde până la riul Titius.” La Liburni aparțineau foarte probabil și locuitorii numeroaselor insule cîte se găsesc dela Quarnero spre sud până la latitudinea Scardonei cel puțin.

170. Licates și Licattii și Licatii. N A 31. Popor vindelic la actualul riū Lech.

171. Lychnidi? N P 2, 3.

172. Lycii. N H 19.

173. Lydi. N H 19, 21. Thraci din Asia Mică.

174. Lyncestae. N S 65, 75, 76. Illyri amestecați cu Epiroți. Locuiau în regiunea orașului Bitolia.

175. Macedones (Macedonia). N H 5; N S 33, 61, 62, 67, 68, 71, 72, 78, 79, 82, 84, 85, 96, 107, 116. Macedonii erau alt neam decît Thracii, Paeonii, Illyrii și Epiroții. În Macedonia propriu zisă, care se mărginea la vest cu Epirul, la sud cu Thessalia, la est cu Struma și la nord cu o linie care ar merge dela muntele Perim Dag până la sudul provinciei Kossovo, trăiau Macedoni, Thraci și Paeoni, toți complect grecizați pe vremea lui Strabon. Din cauza grecizării complete pe de o parte însă, pe de alta din cauza unității de stat depe vremea cuceririlor regilor macedoneni, se înțelegeau prin Macedonia în înțeles larg, pelingă Macedonia propriu zisă, toate popoarele epirote și cele illyre amestecate cu Epiroți spre vest, și tot teritoriul maritim până la Mesta-Carasu, ba chiar până la Marița, spre răsărit. Tot acest teritoriu era „Grecie” pe vremea lui Strabon.

176. Maedi. N P 16; N A 3, 11, 12; N S 35, 36, 52, 55, 56, 102. Thraci. Locuiau la răsărit de Dardani, cu care erau în imediat contact, la riul Struma, pe drumul dela Köprülü la muntele Vitoș, și de o parte și de alta a

munților din sudvestul Bulgariei, avînd la răsărit de vecinî pe Bessi. Se întindeau între Dardanî la vest și Bessi la răsărit dela poalele munților din nordul provinciei turcești Macedonia și pela răsăritul provinciei turcești Kossovo în sus până prin Serbia sudică. Aparțineau la provinciile Thracia și Moesia Superior.

177. Maedobithyni. N S 128. Thraci din Asia Mică.

178. Magnetes. N H 5, 7 ; N P 13 ; N S 90^a. Nu erau Greci, nici Thraci, S. I, 2, ₂₀. Grecizați încă de timpul lui Herodot. Locuiau în Thessalia de nord la sud de riul Peneios.

179. Maliees. N H 7. Nu erau Greci, nici Thraci, S. I, 2, ₂₁. Grecizați încă de timpul lui Herodot. Locuiau în sudul Thessaliei, în regiunea din fața insulei Euboea și dela Thermopylae, S. IX, 5, ₁.

180. Maraces. Popor în Aetolia. Pl. N. H. IV, 3. Probabil Epiroți.

181. Mariandyni. N S 128. Thraci din Asia Mică.

182. Mazaei, în inscripții (C. I. L. III, 6383, dipl. 7 ; Patsch XII pag. 133) Maezei, Maezaei. N S 14 ; N C 60, 61 ; N Pt 5. Pannoni. Locuiau ori în răsăritul actualei Dalmații nordice, ori mai departe spre est, între riurile Sana și Bosna.

183. Medulli. N A. 31. Munteni din Alpî. Locuiau pe vîrfurile Alpilor, la izvoarele rîurilor Durance și Dora Riparia.

184. Melcomenii. Vezi Meromenni.

185. Meliteni. N A 31. Illyri. Locuiau în insula Meleda.

186. Mentores. Popor liburn. Pl. N. H. III, 25. Nu mai era pe vremea lui Plinius.

187. Merdi. N C 86. Thraci. Probabil erau vecini cu Serdiî.

188. Meromenni, probabil aceiași cu Melcomenii-Melcomanni. N A 31 ; N Pt 6. Illyri. Locuiau în interiorul Dalmației, mai sus de Daorsi.

189. Moentini. N A 31. Iapodi. Locuiau dincoace (adecă la vest) de muntele Kapela.

190. Molotti și Molossi. N S 63, 74. Epiroți grecizați. Locuiau în partea continentală a Epirului la nord de Amphiloichi.

191. Moriseni. Popor în Moesia Inferior pelingă mare

192. Mygdones. N S 89, 100, 108, 128. Thraci Edoli. Locuiau pelingă lacul Bolbe, nordul peninsulei chalcidice, actualul Beşic-Göl.

193. Mysi şi Moesi. N H 19, 21; N A 35, 36; N S 47, 49, 50, 124, 125, 126, 131, 132, 135, 141, 150; N Pt 12, 13; N C 14, 15, 16, 32, 37, 54, 74, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89. Numele Mysi e mai vechi, numele Moesi mai nou. Thraci. Locuiau uni în peninsula balcanică, alţii în Asia Mică. Pe vremea lui Strabon Mysi se numiau numai cei din Asia, cei din Europa se numiau Moesi. Moesii din peninsula balcanică locuiau în actuala Bulgaria de dincoace de Balcani, începînd dinspre apus de riul Gibrîta-Tibrîta (după hărţi, çibrița după Tomaschek, Die alten Thra-ker, I, pag. 51) până spre Dobrovia. Mai înainte vreme Moesii, ca şi Geții, trăiau și de-a stînga Dunării.

194. Nantuates şi Nantuatae. N A 31. Munteni din Alpi. Locuiau deasupra Salassilor.

195. Naresii şi Narensii. N A 31; N S 16; N Pt 7. Illyri. Trăiau la riul Narenta, la răsărit de Ardiaei.

196. Nemaloni. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

197. Nematuri. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

198. Nerusi. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

199. Nipsaei. N H 13. Thraci. Trăiau pe coasta mării negre în regiunea oraşelor Sezopoli şi Misivri.

200. Nomades. N S 135, 136.—Hamaxoeci.

201. Norici. N A 1, 34; N C 39, 40. Supt acest nume se înţelegeau toate popoarele din provincia romană Noricum (Ober-Österreich, Kärnthen, Steiermark). În special însă numeşte Pt. II, 14, ₂ Norici un anumit popor din Noric. Noricii erau probabil în majoritate Celți. Vezi Holder supt acest cuvînt.

202. Obulensii. N Pt 14. Popor de origine obscură. Locuiau în răsăritul Moesiei Inferior la nord de Crobyzi.

203. Odomanti şi Odomantes. N H 8, 10; N S 55, 93, 103. Paeoni. Locuiau la riul Struma, în partea despre mare, la răsărit de acest ri. Pe vremea lui Herodot ei se întindeau până la muntele Pangaeos (Pirnari, Bunar).

204. Odrysae. N H 16; N P 17, 18, 19; N S 53,

56, 117, 119; N C 56, 86, 90, 94, 95. Thraci. Locuiau la afluentul Mariței Ergene. Spre vest se învecinau cu Bessi. Pela anul a. Chr. 11 ei își întinsese domeniul până în interiorul Chersonesului. În înțeles mai larg se înțelegeau supt Odrysae toți Thracii dinspre mare, dela Marița și dela orașul Cypsela (actualul Ipsala) spre nord până la Odessos (Varna). La anul p. Chr. 21 aveau de capitală orașul Philippopolis. Tacitus, Annales, III, 38.

205. Oitensii. N Pt 14. Popor de origine obscură. Locuiau în răsăritul Moesiei Inferior la nord de Crobyzi.

206. Olbonenses. Popor liburn. Pl. N. H. III, 25.

207. Oratelli. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

208. Orestae. N S 74. Epiroți. Locuiau în partea continentală nordică a Epirului.

209. Orphei. Popor în Moesia Inferior pelîngă mare. Pl. N. H. IV, 18. Origine necunoscută.

210. Oseriati. Popor în Pannonia Superior, la sud de Iassii. Pt. II, 15, 2.

211. Oxyaei. N A 31. Popor muntean. Poate=Oxybii, neam ligur, dela poalele Alpilor maritimi dinspre Franța, ori Ozuaei.

211^a. Oxybii. N A 31. Vezi Oxyaei.

212. Ozuaei. Popor în conventus Naronei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyri. Nu mai erau pe vremea lui Plinius.

213. Paeones. N H 3, 5, 8, 11; N P 10, 11; N S 3, 33, 48, 53, 67, 68, 82, 83, 87, 88, 97, 104, 106, 107, 108; N C 29, 30. Thraci, dar cu remarcabile caractere specifice față cu Thracii ceilalți. Tomaschek, Die alten Thra-ker, I, 65, îi consideră fără motiv ca Illyri. Cu toate acestea, dacă ținem socoteală că cuvîntul paeon *Bylazor* este probabil=albanezul *văläzăr* frați, ori *văläzări* frăție (Vezi § 49 Nota P 10 și § 344 fine N° 26), și că Albanezii sînt probabil *Pannoni* (Vezi § 351), apoi *Paeonii* vor fi fost mai degrabă *Pannoni*. Nu de geaba, se vede, Grecii numiau pe Pannoni și pe Paeoni cu acelaș nume Παίονες, Cassius Dio XLIX, 36 (Vezi § 47). Mai înainte vreme fusese cu mult mai răspîndiți decît pe timpul lui Strabon. Prin sec. a. Chr. VI țara lor se întindea până la marea egee spre sud, până dincolo de Struma la muntele Pangaeos spre est, până la Rhodope, Perim Dag și izvoarele riului Struma spre nord. Spre apus e-

rau mult mai lățiți dinspre partea nordică decît dinspre cea sudică, pentru că dinspre nord ajungeau spre apus până dincolo de actualul Köprülü, care era un oraș al lor, iar dinspre sud nu ajungeau spre apus până la riul Echedoros (Gallico). Supusese pe Crestoni însă și-si întinsese chiar dinspre sud stăpînirea spre apus până la Pieria, adică până la Vardar. Pe timpul lui Strabon Paeoniî perduse domeniul lor dela miazăzi și în general se redusese mult din raspîndirea lor de altă dată, cu toate acestea tot ocupau o mare parte a Macedoniei. Erau grecizați.

214. Paeoplae. N H 8. Paeoni. Locuiau în partea muntoasă a Paeoniei.

215. Paeti. N H 10. Thraci. Locuiau coasta maritimă dela răsărit de Ciconi.

216. Palarii. N A 18. Probabil=Pleraei.

216^a. Panaei. Thraci, la sud de Haemos, la răsărit de Struma. Thucydides II, 101.

217. Pannonii. N A 1, 3, 28, 30, 31, 34; N S 9, 9^a, 14, 17, 21, 39, 40, 141; N C 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 60, 61, 62, 63, 96. Grecii consideraū pe Pannoni ca înrudiți cu Illyrii. Pannonii începeau dinspre apus dela Noric (Oberösterreich, Kärnthen, Steiermark) și se continuau spre răsărit în dosul Illyrilor prin provinciile romane Pannonia Superior și Pannonia inferior (Ungaria dela apus și dela sud de Dunăre) până în peninsula balcanică, unde se întindeau tot în dosul Illyrilor prin Bosnia, Serbia și Herzegovina până în Albania de nord.

218. Parentini. C. I. L. III, 15053. Iapodi. Locuiau la cursul superior al riului Lika.

219. Paroraei. N S 74. Epiroți. Locuiau în partea continentală nordică a Epirului.

220. Parthini. N P 1, 3, 7; N A 3; N S 75; N C 19, 20, 21, 24. Illyri amestecați cu Epiroți. Locuiau regiunea de lingă Dyrrhachion (Durazzo).

221. Parthyaiei ori Parthiaiei. Popor în Macedonia. Pt. III, 13, 41. Probabil Epiroți.

222. Partini. N S 75. Probabil Pannoni. Locuiau în regiunea actualei localități Užice din vestul Serbiei.

223. Pelagones. N P 2; N S 75, 105. Paeoni amestecați cu Epiroți. Locuiau în regiunea unde se varsă Cerna în Vardar

224. Perrhaebi. N H 5, 6, 7, 17; N P 12, 13; N A 3. Illyrii. Locuiau la granița dintre Thessalia și Macedonia în regiunea dinspre muntele Olympos. Erau grecizați încă de pe timpul lui Herodotos.

225. Pertheenatae. N A 31; N S 75. Popor muntean. Domiciliu necunoscut. Identic cu Partini? cu Parthini?

226. Peucetiae. Popor liburn. Pl. N. H. III, 25.

227. Peucini. N S 161. Un neam de Bastarni. Locuiau în insula dela gurile Dunării Peuce.

228. Pharii. N P 1, 2, 3, 7; N A 13, 14; N C 6, 8, 10, 11. Illyrii. Locuiau în insula Pharos, actuala Lesina.

229. Phryges. N H 21, 23; N S 91, 104, 127. Thraci din Asia Mică.

230. Piarensii. N Pt 16. Orî Moesi orî Geți. Locuiau în regiunea orașului Appiaria, actualul sat Rîahovo la Dunăre la mijlocul distanței dintre Ruscuc și Turtucaia.

231. Picensii. N Pt 13. Probabil Celți. Locuiau în Serbia de răsărit, la riul Pek, în regiunea localității dela Dunăre Gradiște.

232. Pieres. N H 5, 10; N S 88, 106. Thraci. Locuiau în regiunea orașului Pydna (Mikro-Aiani, puțin la sud de gura riului Vistrița), S. VII, Fragmente, 20, și a muntelui Olympos, la nord se întindeau până la Vardar, S. VII, Fragmente, 22. Se pare că pe vremea lui Herodot erau mult mai lățiți spre răsărit, căci exploatau, alături cu Satrii și cu Odomantii, minele de aur și de argint ale muntelui Pangaeos.

233. Pirustae. N S 14, 16; N Pt 10. Pannoni. Locuiau în nordul Albaniei.

234. Pissantini. N P 2, 7. Illyrii din sudul Illyriei, prin apropiere de lacul Ochrida.

235. Pleraei. N S 16, 29, 37; N Pt 6. Illyrii. Locuiau în fața insulei Curzola, la sud ajungeau pîn aproape de Risano.

236. Poseni. N A 31. Iapodi de dincolo (adecă la est) de muntele Kapela.

237. Priantae. Thraci la riul Hebros. Pl. N. H. IV, 18.

238. Pyraei. Popor în sudul Illyriei. Pl. N. H. III, 20. Probabil Illyrii. Nu mai erau pe timpul lui Plinius.

239. Pyrissaei. N A 31. Popor muntean. Domiciliu necunoscut. Să fie cumva=Pirustae?

240. Pyrogeri. Thraci la riul Hebros. Pl. N. H. IV, 18.

241. Quadiates. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

242. Rhaeti. N A 1, 34; N S 5; N C 38. Supt acest nume se intelegeau diferitele popoare din provincia romana Rhaetia (Tyrolul si jumătatea estică a Elveției). Naționalitate necunoscută.

243. Roxolani. N S 161, 162. Bastarni? Mai degraba Sarmati. Locuiau pe vremea lui Strabo in cimpile dintre Don si Bug, iar pela anul 67 p. Chr. ajunsese pana la cursul de jos al Dunării.

244. Rucinales si Rucinatae si Rucantii. N A 31. Popor raet in Vindelicia.

245. Rugusci si Riguscae. N A 31. Popor in Raetia.

246. Salassi. N A 31; N C 25, 33. Munteni din Alpi. Locuiau pe versantul dinspre Italia al Alpilor, la mijlocul curbei pe care o formeaza Alpii dintre Italia si Gallia, prin tara lor curgea riul Duria, actualul Dora.

247. Sapaiei. N H 10; N A 38, 39; N S 53, 112, 117. Thraci. Locuiau la nord de Ciconi si in vecinatatea Corpililor, mai sus de coasta marii dintre riul Mesta si orasul actual Maronia, prin muntii Ceal, Caraoglan, Carlic.

248. Sardi si Serdi. N S 56; N C 86. Thraci. Locuiau in regiunea orasului Serdica, actualul Sofia.

249. Sardiotae. N Pt 7. Ori Illyri ori Pannoni. Probabil in regiunea orasului Sarite, actual Podgradine, putin la rasarit de izvoarele riului Unat.

250. Sarmatae si Sauromatae. N S 129, 140, 152, 158; N C 57, 93. In ce priveste nationalitatea Sarmatilor si Scythilor dau notițele urmatoare. E. Kuhn, Miscellen, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, XXVIII, anul 1887, pag. 214-215: „Dupăce Müllenhoff a probat in chip nediscutabil parerea, sustinuta inca inainte de dînsul de Zeuss si de Diefenbach, că Scythii si Sarmatii dela marea neagra erau de origine iranica, cercetarile istorice din ultimii ani au sustinut cu drept cuvint aceiasa origine si pentru Scythii asiatici.” A. Sobolevskij, Einige Hypothesen über die Sprache der Scythen und Sarmaten, Archiv für slavische Philologie, XXVII, anul 1905, pag. 240-244: „Chestiunea asupra nationalității Scythilor si Sarmatilor se poate considera ca rezolvata. Si unii si altii erau de neam iranic, mai mult sau

mai puțin înrudiți cu actualii Osseti. La începutul erei noastre Scythii au dispărut din sudul Rusiei și au fost înlocuiți prin Sarmatii. Sarmatii au venit depe la cursurile de sus ale Nistrului, Dniprului și Bugului, pentru că au adus cu dînșii în sudul Rusiei numirile Danaster, Danapris, Vagus ale acestor riuri, cu care au înlocuit numirile scythe Tyras, Borysthenes, Hypanis.“ După Peisker, *Die Abkuuft der Rumänen* pag. 181-182, Scythii erau iranî numai prin limbă, pe care o căpătase dela fimeile lor de origine iranică, de rasă însă erau Turco-tatari. Recunoaște însă că figurile lor depe vasele grecești găsite în săpăturile din sudul Rusiei au tipul iranic și că numai portul părului (ca o coamă de cal, *Pferdemähne*) ar trada o origine uralaltaică. Acestea le spune Peisker din cauza părerii sale prin nimic probate că toate popoarele nomade din Asia și Europa sînt de origine turco-tataro-mongolă. Vezi § 230 *. Pe timpul lui Strabon trăiau, alături de Scythi, de Thraci și de Bastarni, și de-a stînga și de-a dreapta Dunării. Spre nord ajungeau departe în continent în regiunea dintre Bug și Dunăre. Erau nomazi în general.

251. Sassaei. Popor în sudul Illyriei. Pl. N. H. III, 26. Probabil Illyri. Nu mai erau pe timpul lui Plinius.

252. Satrae. N H 10; N S 53. Thraci. De acelaș neam cu Bessii. Trăiau în vecinătatea muntelui Pangaeos (Bunar, Pirnari).

253. Savincates. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

254. Scirtones. N S 14; N Pt 10. Probabil Pannoni. Locuiau spre răsărit de Docleati și de Pirusti, lângă Macedonia, probabil la muntele Scardos, actualul Șar.

255. Scordisci. N A 3, 4, 5, 11, 12; N S 7, 8, 12, 14, 31, 32, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 57, 130; N C 45, 53, 91. Celți. Din cauza desului contact cu Pannonii și cu Illyrii căpătase oarecare asemănare cu aceștia. Se deosebiau în Scordiscii mari și Scordiscii mici. Scordiscii mari erau așezați la Dunăre între riurile Mur și Morava, aproximativ în provinciile austriace Slavonien, Syrmien, și în nordvestul Serbiei, ori, în termeni ai provinciilor romane, în sudul Pannoniei Superior, sudul Pannoniei Inferior și într-o parte din nordvestul Moesiei Superior. Scordiscii mici locuiau la Dunăre dincolo de Morava, în nord-

estul Serbiei, adică în nord-estul Moesiei Superioare. Din aceste aşezări ale lor vechi se lăţise odată, ca năvălitori, până la munţii Illyriei, Paeoniei şi Thraciei. Pe vremea lui Strabon erau aproape distruşi, dar tot mai existau încă. Rămăşiţi dintr-înşii mai erau şi pe vremea lui Appian. Scordiscii făceau parte din Gallii care au invadat în peninsula balcanică în secolul IV, în special dintre acei care au năvălit în Macedonia şi în Grecia în secolul III (Vezi Gallii). Iustinus I. XXXII, cap. 3: 'Gallii care au scăpat din expediţia de la Delphi, unde a perit Brennus [puţin după a. Chr. 279], au fugit şi s-au stabilit, uniţi în Thracia, alţii în Asia, alţii între Dunăre şi Sava. Aceşti din urmă sînt Scordiscii.'

256. Scyrmiaedae. N H 13. Thraci. Locuiau pe coasta mării negre de la Byzanţ în sus, pe acolo pe unde mai tîrziu locuiau Astii.

257. Scythae. N S 2, 50, 51, 54, 129, 140, 152. Pentru naţionalitatea Scythilor vezi Sarmatae. Pe timpul lui Strabon locuiau în actuala Dobrogea alături de Sarmati, Bastarni, Crobyzi şi Troglodyti. Locuiau alături de Bastarnii şi Sarmatii şi de a stînga Dunării.

258. Seduni. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

259. Segestani. N A 20, 31; N S 9, 9^a; N C 27, 32, 61. Pannoni. Locuiau în regiunea de la actualul oraş Sissek în districtul Agram al Croaţiei.

260. Segovii. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

261. Segusini şi Segusiani. N A 31. Munteni din Alpi. Locuiau în Alpii grai, la oraşul Segusio, actualul Susa.

262. Selli? Popor în Epir, fără poziţie lămurită. Pl. N. H. IV, 1. Strabo VII, 7, ₁₀ vorbeşte despre ei ca de un popor mythic cunoscut numai din poezii (Homer, Pindar) că ar fi locuit la Dodona, şi asupra numirii căruia, dacă se numea Helli, cum îi zice Pindar, ori Selli, cum îi zice Homer, era nesigurantă.

263. Serrapilli. Popor în Pannonia la râul Dravus. Pl. N. H. III, 28. Probabil Pannoni.

264. Serretes. Popor în Pannonia la râul Dravus. Pl. N. H. III, 28. Probabil Pannoni.

265. Sevaces. Popor în Noric. Pt. II, 14, ₂.

266. Sialetae. N C 95. Thraci. Erau vecini cu Bessi. Pt. III, 11, ₈ pune pe Selletae, care probabil=Sialetae, *στρατηγία σελλητικῆς*, în partea nordestică a Thraciei. C. Müller, Ptolemaei Geographia, Tabulae, pune pe Selletae în sudul Thraciei, la dreapta râului Marița, în dreptul Corpililor. Pe nedrept, după cum recunoaște și Kalopathakes, De Thracia provincia romana, pag. 17.

267. Siculotae. N Pt 8. Illyri. Locuiau între orașul Trau și riul Cetina.

268. Sidones. N S 161. Un neam de Bastarni.

269. Sinti. N S 55, 102, 113. Thraci. Locuiau la riul Struma, la nord de Bisaltae. Locuise odată și în insula Lemnos.

270. Siropaeones. N H 8. Un neam de Paeoni. Locuiau în partea muntoasă a Paeoniei.

271. Sithones. N S 89. Thraci Edoni. Pl. N. H. IV, 18 (Sithonii) îi pune în Moesia Inferior pelingă mare.

272. Sogiontii. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

273. Suanetes și Suanetae. N A 31. Popor în Raetia.

274. Suetri. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

275. Taulantii. N A 3, 31; N S 75. Illyri amestecați cu Epiroți. Locuiau în regiunea orașelor Dyrrhachion (Durazzo) și Apollonia (Pollina, la nord de Avlona, în apropiere de malul drept al râului Vovusa), îndărătul Parthinilor. Nu mai existau pe vremea lui Plinius, Naturalis historia III, 26.

276. Taurisci. N P 20; N A 31; N S 6, 11, 130, 143; N C 25. Celți. Locuiau în două locuri. În Noric, în regiunea orașului Nauportus (Ober-Laibach), care era oraș al lor, la nord de Iapodi, de unde se întindeau spre sudvest până la Aquileia (nordvestul golfului de Triest, la nord de orașul Grado, deasupra lagunei de Marano); și în nordul provinciei Pannonia Inferior, alături cu Boii. Acești din urmă Taurisci au fost aproape distruși de Boirebistas. Cu toate acestea pe vremea lui Strabon tot mai existau resturi dintr-inșii, dar reduse la ultima extremitate.

277. Tebavii. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

278. Thesproti. N S 63, 73, 74. Epiroți, grecizați pe vremea lui Strabon. Locuiau în partea despre mare a Epirului la miazăzi de Chaones.

279. Thessali și Thettali. N H 7; N P 13; N S 61, 62. Sub numele generic de Thessali se înțelegeau diferite neamuri, unele grecești, altele illyre, altele thrace, altele epirote, care trăiau în Thessalia. Toate erau complet grecizate pe vremea lui Herodot.

280. Thraces. N H 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 20, 22; N A 37; N S 1, 2, 8, 14, 41, 48, 50, 54, 60, 62, 67, 68, 69, 88, 114, 115, 129, 130, 133, 135, 137, 138, 143, 150, 152; N C 56, 59, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 86, 87, 92, 94. Thracii se întindeau în dosul Pannoniilor spre răsărit, începînd dela munții răsăriteni ai Boemiei și dela cursul Dunării dintre Pesta și Belgrad. Spre sud se întindeau în peninsula balcanică prin actualele țări Serbia răsăriteană, Bulgaria dela nord și dela sud de Balcani, Thracia, Macedonia, până în Thessalia. Peste strîmtori ocupau o parte din Asia Mică, unde Bithynii, Mysii, Lydii, Cariii, Phrygii, Armenii erau de neam thrac. De-a stînga Dunării se întindeau până la Nistru spre răsărit și până la Carpații din nordul Ungariei spre miazănoapte.

281. Thunatae. N S 35. Un neam de Dardanii. Locuiau în partea de vest a Dardaniei.

282. Thyni. N H 14, 20; N S 128. Thraci din Asia Mică. După Pl. N. H. IV, 18 erau și la riul Hebros.

282^a. Tilataei. Thraci, vecini cu Treres. Thucydides II, 96.

283. Tinachi. Popor în Moesia Superior. Pl. N. H. III, 29. Probabil Thraci la riul Timacus.

283^a. Tralles. Illyri cu domiciliu necunoscut. T. Livius XXVII, 32, XXXI, 35.

284. Trausi. H. V, 4; T. Livius, XXXVIII, 41. Locuiau la dreapta riului Marița, deasupra coastei mării, între Marița și orașul Maronea.

285. Treres. Popor în Macedonia. Pl. N. H. IV, 17. Thraci, la muntele Scamion din apropiere de Rhodope, Thucydides II, 96.

286. Triballi. N H 3; N A 3, 4, 12; N S 31, 32, 41, 42, 47, 48, 49, 56, 137, 151; N C 74, 81. Thraci. Locuise odată în centrul și sudul Serbiei actuale și în Bulgaria actuală până la o linie care ar merge dela vestul provinciei bulgărești Rumelia la Dunăre, ori, ca să vorbim din punct de vedere al provinciilor romane, în centrul Moesiei Supe-

rior, vestul Moesiei Inferior și nordul Thraciei. Pe vremea lui Alexandru cel mare se întindeau chiar până la gurile Dunării. Pela anul a. Chr. 29 ocupau încă teritoriul lor dela vestul Moesiei Inferior incluziv spre apus, macarcă foarte împuținați din cauza cotropirilor din partea Scordiscilor. Pe vremea lui Strabon aproape dispăruse. Pecind scria Appianos se povestă că rămășițele lor ar fi fugit de răul Scordiscilor la Geți peste Dunăre.

287. Tricraensii. N Pt 11, 13. Probabil Celți. Locuiau în partea dinspre Dalmatia a Moesiei Superior, la orașul Tricornion, pelingă actualul Groțca, pe Dunăre între Belgrad și Morava.

288. Triullatti. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

289. Troglodytae. N S 51. Probabil un nume generic pentru acei locuitori din Scythia Minor care trăiau în bordee, și care locuitori trebuie să fi fost de diferite neamuri.

290. Trumpilini. N A 31. Munteni din Alpi. Pl. N. H. III, 24 îi pune (Triumpilini) la răsărit de Camuni.

291. Turi și Turri. N A 31. Popor ligur de dincoace de Alpi.

292. Tymphaei. N S 74. Epiroți. Trăiau în partea continentală nordică a Epirului.

293. Tyregetae și Tyrangetae. N S 158, 159; N Pt 19. E un nume local=Geții dela Nistru. Erau nomazi.

294. Uberi. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

295. Ucenni. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

296. Urgi. N S 158. Popor de naționalitate necunoscută, nomad, care locuia în regiunea dintre Dunăre și Bug la nord de Sarmati. Ajungeau și ei, ca și Sarmatii, în emigrările lor până la Dunăre și treceau și de-a dreapta Dunării.

297. Varagri. N A 31. Munteni din Alpi. Locuiau în Alpi deasupra Salassilor.

298. Varciani. Popor în Pannonia Superior, în partea despre sud-est. Pt. II, 15, 2. Judecând după numele Iantumarus, Andedu, Mendus, C. I. L. III, dipl. 2, C. I. L. III, 9796, erau Celți amestecați cu Pannoni.

299. Veaminii. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu

300. Velauni și Vellai și Vellai. N A 31. Popor arvern, probabil la actualii Monts du Velay, districtul Haute Loire.

301. Veneti și Eneti. N H 1, 2; N P 14, 15; N S 20. Illyri, dar cu caractere specifice remarcabile față de Illyrii ceilalți. Locuiau în partea maritimă a actualei provincii italiene Venezia. Spre răsărit ajungeau până în apropiere de Aquileia. Aquileia era în afară de teritoriul lor. S. V, 1, ⁸, ⁹.

302. Venisami. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

303. Vennonetes și Vennones. N A 31; N C 38. Popor vindelic, nord-est de lacul Como, la actualul Vintschgau în Tirol.

304. Venostes. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

305. Vergunni. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

306. Vesubiani. N A 31. Munteni din Alpi. Domiciliu necunoscut.

307. Vettii. Vezi Galli.

308. Vindelici și Vindolici. N S 5; N C 38. Supt acest nume se înțelegeau diferitele popoare din provincia romană Vindelicia (sudul Bavariei), dintre care unele erau illyre, altele de naționalitate necunoscută.*)

§ 55. Dacă din aceste 308 nume se lasă la o parte Andiantes = Andizetii, Celti = Galli, Derriopes = Adriopes, Hellones = Selli, Hamaxoeci și Nomades care sînt nume generice pentru diferite popoare, Lychnidi care nu este sigur dacă aparține unui popor, Melcomenii = Meromenni, mai rămîn 300 de nume (adecă 308 cu numerele anexe 115^a, 122^a, 145^a, 164^a, 211^a, 216^a, 282^a, 283^a). Am păstrat numele generic Thessali, pentru că aparține în aceiaș vreme

*) Determinările teritoriale date de mine se potrivesc, în linii generale și aproximativ, cu acele date de Kiepert în *Formae orbis antiqui*. Se găsesc însă și deosebiri remarcabile. De pildă poziția Moesilor e cu totul alta la Kiepert, unde Moesii sînt așezați la vest de Triballi pe un mic teritoriu din nord-estul Moesiei Superior. Acest lucru stă în contradicție cu cele mai autorizate izvoare, pe care vezi-le sub Mysi-Moesi, și din care citez aici, ca exemplu, pe A. 30, S. VII, 5, ¹², C. XXXVIII, 10. Este evident că Kiepert a avut în vedere, pentru acest caz, numai pe Ptolemaeu, care, în ce privește *popoarele*, nu este cel mai solid din izvoare. De alt fel se pare că pe Kiepert l-a interesat mai mult

unui teritoriu. Am păstrat apoi câteva nume de popoare care nu se găsesc în cadrul teritorial al Illyricului, pentru că fac parte dintr-o grupă de popoare muntene a căror cucerire a avut loc în aceiaș vreme și a căror comemorare s-a făcut în aceleăș inscripții. În sfârșit am păstrat și două popoare grecești, pentru că unul era numai probabil grec, iar celalalt făcea parte din Macedonia.

Aceste 308 neamuri se dispart din punct de vedere etnic în următoarele grupe: 1) Bastarni. 2) Celți. 3) Epiroți. 4) Greci. 5) Illyri. 6) Illyri amestecați cu Celți. 7) Illyri amestecați cu Epiroți. 8) Munteni din Alpi. 9) Munteni. 10) Norici. 11) Pannoni. 12) Raeti. 13) Sarmati. 14) Scythi. 15) Thraci. 16) Vindelici. 17) Origine necunoscută.

§ 56. Bastarni *).

Bastarnii din Scythia Minor au fost probabil supuși de Romani la anul a. Chr. 29. În tot cazul supunerea lor a fost îndeplinită odată cu constituirea Moesiei Inferior în provincie romană. Cei din a stînga Dunării, care locuiau dela Olt spre răsărit până pela Siret, au fost supuși cam depe la anii p. Chr. 9-57.

§ 57. Celți.

Arabisci. Au fost supuși de Romani odată cu Pannonii.

Boii. Au fost supuși de Romani odată cu Pannonii.

Britolagae. Au fost supuși de Romani cel mai tîrziu atunci cînd a fost supus teritoriul orașului Tyra, adică la anul p. Chr. 56 ori 57, C. I. L. III pag. 148.

Galli. Cei care au rămas prin peninsula balcanică și n-au trecut în Asia s-au disolvat în populațiile autohtone mai înainte de a fi putut fi supuși de Romani. Cîți trăiau prin Macedonia au fost supuși odată cu această țară. Cei din Asia au fost supuși la anul a. Chr. 25, C. LIII, 26.

Picensii. Este un nume local, dat dela orașul Pincus, unde trăiau acești Celți. Teritoriul lor corespunde cu acel al Scordiscilor. Trebuie să fi fost Scordisci. Au fost supuși, deci, de Romani odată cu Scordisci ceilalți.

Scordisci. Acel care se lățise ca năvălitori până la

*) Probele pentru notițiile istorice care se vor da asupra diferitelor popoare să se caute la notele izvoarelor și la locurile din izvoare citate în acele note. §§ 48-53. Notele respective ale izvoarelor sînt arătate la fiecare popor sub § 54.

munții Illyriei și supusese pe Autariați au fost supuși și în parte distruși de Romani la anii a. Chr. 155 și a. Chr. 109-106. Ceilalți au fost supuși odată cu Pannonii, în special odată cu Brencii.

Taurisci. Cei din Noric devenise tributari Romanilor încă înainte de anul a. Chr. 35, și au fost definitiv supuși la anii a. Chr. 35-34. Cei din Pannonia Inferior au fost supuși odată cu Pannonii.

Tricornensii. Este un nume local, dat dela orașul Tricornion, unde trăiau acești Celți. Teritoriul lor corespunde cu acel al Scordiscilor. Trebuie să fi fost Scordisci. Au fost supuși, deci, de Romani odată cu Scordiscii ceilalți.

Varciani. Au fost supuși odată cu Pannonii.

§ 58. Epiroți.

La Epiroți sînt trecute și acele popoare despre care nu știm sigur dacă erau illyre ori epirote.

Aenianes. Au fost supuși de Romani odată cu Macedonenii.

Aethices. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Albani. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Almopes. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Amphilochi. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Athamanes. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Atintanes. Supuși Romanilor încă dela anul a. Chr. 229. Se răzvrătesc sub Demetrios Pharios, dar sînt iar supuși la anul a. Chr. 218. Aparțin definitiv Romei dela anul a. Chr. 168.

Atraces. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Cassopaei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Chaones. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Dolopes. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Dryopes. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Maraces. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Molossi. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Orestae. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Paroraei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Parthyaei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Selli. Au fost supuși odată cu Macedonenii, dacă vor fi mai existat pe vremea aceia.

Thesproti. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Tymphaei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

§ 59. Greci.

Bottiaei. Aū fost supuși odată cu Macedonenii.

Chalcidees. Aū fost supuși odată cu Macedonenii.

§ 60. Illyri.

Se cuprind la Illyri și acele popoare despre care nu știm cu probabilitate dacă erau Illyri ori Pannoni.

Adriopes. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Alutae. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Ardiaei. Sînt supuși la anul a. Chr. 218. Se răzvrătesc și sînt din nou supuși la anul a. Chr. 134.

Armistae. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Arthitae. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Autariees. Aū fost supuși pela anul a. Chr. 155.

Breuni. Aū fost supuși odată cu Raetii.

Buni. Aū fost supuși odată cu ceilalți Liburni.

Calicoini. Aū fost supuși la anul a. Chr. 168.

Cambaei. Aū fost supuși la anul a. Chr. 35-34.

Ceraunii. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Coreyreni. Aū fost supuși la un timp nehotărît înainte de anul a. Chr. 35-34.

Dalmatae. Aū fost întîiaș dată supuși la anul a. Chr. 155. Aū fost în stare de răscoală între a. Chr. 58- a. Chr. 34, cînd între anii a. Chr. 34-33 aū fost supuși din nou. S-aū răscolat apoi în patru rînduri, a. Chr. 16, a. Chr. 11, a. Chr. 10 și p. Chr. 5. În cele trei rînduri dintîiu, a. Chr. 16, 11, 10, aū fost răpede domoliți. Răscoala dela p. Chr. 5 a fost însă înversunată, și numai după un război de patru ani, p. Chr. 5-9, aū reușit Romanii să-i supună, dar de data aceasta definitiv.

Daorsi. Aū fost supuși cel mai tîrziu la anul a. Chr. 168.

Dardani. Intră supt influința romană întîiaș dată a. Chr. 179-168. Probabil aū fost supuși la anul a. Chr. 29, atunci cînd li-aū cucerit țara Bastarnii și apoi acești din urmă aū fost alungați de Romani.

Dassaretii. Aū fost supuși la anul a. Chr. 168.

Decuni. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Derbani. Aū fost supuși la anul a. Chr. 33.

Deremistae. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Deretini. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Derrii. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Dindarii. Aū fost sunși probabil odată cu Dalmații.

Docleatae. Supuși înainte de a. Chr. 35. Readuși la supunere a. Chr. 35-34.

Enderoduni. Aū fost cel mai tîrziu supuși odată cu Dalmații.

Galabrii. Vezî Dardani.

Genaunes. Supuși odată cu Raeti.

Glintidiones. Supuși la a. Chr. 35-34.

Grabaei. Aū fost cel mai tîrziu supuși odată cu Dalmații.

Hemasini. Aū fost probabil supuși odată cu Dalmații.

Hymani. Aū fost supuși odată cu ceilalți Liburni.

Issaei. Supuși la anul a. Chr. 229.

Istri. Supuși întîi la anul a. Chr. 218, vezî și T. Livius, argumentul cărții XX; apoi la anii a. Chr. 178-177 și 129.

Labeati. Supuși la anul a. Chr. 168.

Lacinienses. Aū fost supuși odată cu ceilalți Liburni.

Liburni. Supuși între anii a. Chr. 58-49. Între anii a. Chr. 35-34 s-aū răscolat, dar aū fost supuși din nou.

Meliteni. Aū fost supuși la un timp nehotărît înainte de anul a. Chr. 35.

Mentores. Aū fost supuși odată cu ceilalți Liburni.

Meromenni. Supuși la a. Chr. 35-34.

Naresii. Supuși la a. Chr. 35-34.

Olbonenses. Aū fost supuși odată cu ceilalți Liburni.

Ozuaei. Aū fost probabil supuși odată cu Dalmații.

Palarii. Vezî Pleraei.

Perrhaebi. Aū fost supuși odată cu Macedonenii.

Peucetiae. Aū fost supuși odată cu ceilalți Liburni.

Pharii. Supuși la anul a. Chr. 218.

Pissantini. Supuși la anul a. Chr. 168.

Pleraei. Supuși la anul a. Chr. 134.

Pyraei. Aū fost cel mai tîrziu supuși odată cu Dalmații.

Sardiotae. Supuși probabil odată cu Dalmații.

Sassaei. Aū fost cel mai tîrziu supuși odată cu Dalmații.

Siculotae. Supuși probabil odată cu Dalmații.

Thunatae. Vezî Dardani.

Tralles. Supuși poate odată cu Dalmații.

Veneti. La anul a. Chr. 225 ei sînt independenți și aliași ai Romanilor. La anul a. Chr. 181 Romanii stabilesc

o colonie la Aquileia, T. Livius, XL, 26. Trebuie să fi fost supuși în intervalul dintre anii a. Chr. 225-181.

§ 61. Illyri amestecați cu Celți=Iapodes.

Aurupini. Aū fost supuși la anul a. Chr. 35-34.

Avendeatae. Aū fost supuși la anul a. Chr. 35-34.

Iapodes în general. Iapodii de dincoace (*dincoace* și *dincolo* din punct de vedere al Romei) de munți aū fost supuși la anul a. Chr. 129, dar numai pentru scurtă vreme. Te-meinici aū fost supuși Iapodii, atît cei de dincoace cît și cei de dincolo de munți, la anii a. Chr. 35-34. Probabil aū luat și ei parte la cea din urmă răscoală a Dalmaților și aū fost definitiv supuși împreună cu aceștia, p. Chr. 5-9.

Moentini. Aū fost supuși la anul a. Chr. 35-34.

Ortoplini. Aū fost supuși odată cu ceilalți Iapodi.

Parentini. Aū fost supuși odată cu ceilalți Iapodi.

Poseni. Aū fost supuși la anul a. Chr. 35-34.

§ 62. Illyri amestecați cu Epiroți.

Brygi. Supuși odată cu Macedonenii.

Bylliones. Supuși odată cu Macedonenii.

Deuriopes. Supuși odată cu Macedonenii.

Dyestae. Supuși odată cu Macedonenii.

Elimiotae. Supuși odată cu Macedonenii.

Enchelees. Supuși la anul a. Chr. 168.

Eordi. Supuși odată cu Macedonenii.

Eratyri. Supuși odată cu Macedonenii.

Lyncestae. Supuși odată cu Macedonenii.

Parthini. Supuși la anul a. Chr. 168. S-aū răsculat, dar aū fost din nou supuși a. Chr. 39.

Taulantii. Supuși la anul a. Chr. 35-34.

§ 63. Munteni din Alpi.

Muntenii din Alpi, a căror supunere este atestată prin două inscripții, una din anul a. Chr. 9-8 și alta din anul a. Chr. 7-6, aū fost aproximativ supuși atunci cînd aū fost supuși Salassii și Muntenii despre care vorbește Appianos (vezi N A 31), și despre care nu putem spune cu siguranță că locuiau într-adevăr în Alpi și nu cumva în munții Illyriei. Salassii însă și Muntenii din Appianos aū fost supuși la anii a. Chr. 35-34.

Acești Munteni din Alpi (printre care, pentru a nu se strica unitatea faptului istoric, s-a păstrat și un popor care nu

trăia în Alpi, ci în munții Cévennes) sînt : Acitavones, Adanates, Ambisontes, Belaci, Brigiani, Brixenetes, Brodiontii, Caenaunes, Catenates, Caturiges, Ecdinii, Edenates, Egui, Esubiani, Focunates, Gallitae, Iemerii, Isarci, Medulli, Nantuates, Nemaloni, Nematuri, Nerusi, Oratelli, Quadiates, Salassi, Savincates, Seduni, Segovii, Segusini, Sogiontii, Suetri, Tebavii, Triullatti, Trumpilini, Turi, Uberi, Ucenni, Varagri, Veaminii, Velauni, Venisami, Venostes, Vergunni, Vesubiani.

§ 64. Muntenî.

Acești Muntenî, despre care nu știm dacă erau din Alpi (macarcă foarte probabil din Alpi erau) ori din munții Illyriei, au fost supuși la anii a. Chr. 35-34. Ei sînt : Bathiatae, Cinambri, Hippasini, Interphrurini, Oxyaei, Pertheenatae, Pyrissaei.

§ 65. Norici.

Popoarele norice au fost supuse la anul a. Chr. 16. Aceste popoare sînt : Alauni, Ambidravi, Ambilici, Norici, Șevaces.

§ 66. Pannonî.

Amantini. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî, în special cu Breuciî.

Andizetii. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî, în special cu Breuciî.

Arivates. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Azali. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Belgites. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Breuci. Au fost supuși la anii p. Chr. 5-7.

Catari. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Cavii. Au fost supuși probabil odată cu Dalmații în timpul războiului celui depe urmă al acestora cu Romaniî.

Colapiani. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Coletiani. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Cornacates. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Cytni. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Daesitiatae. Au fost supuși la anii p. Chr. 8-9.

Ditiones. Au fost supuși probabil odată cu Dalmații în timpul războiului celui depe urmă al acestora cu Romaniî.

Hercuniatae. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî, în special cu Breuciî.

Iassii. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Latobici. Au fost supuși odată cu ceilalți Pannonî.

Mazaei. Aū fost supuși la anii p. Chr. 5-7.

Oseriati. Aū fost supuși odată cu ceilalți Pannoni.

Pannonii în general. Aū fost supuși întâi Segestani la anii a. Chr. 35-34. De aici încolo, după neîncetate războaie (anii a. Chr. 34, 16, 14, 13, 12, 11), și după scularea cu războiul contra Romei a neconținut nouă neamuri (cei din urmă Mazaei, Breucii și Daesitiatii, anii p. Chr. 5-9), Pannonii au fost supuși cu toții și definitiv.

Partini. Aū fost supuși probabil odată cu Dalmații.

Pirustae. S-aū supus de bună voe Romanilor la anul a. Chr. 168, T. Livius, XLV, 26. Dar numai cu numele, căci la anul a. Chr. 54 nu ascultaū de Romani și făceau incursiuni în teritoriile Illyrilor care pe vremea aceia erau într-adevăr supuși Romei, Caesar de bello gallico, V, 1. Temernic aū fost probabil supuși odată cu vecinii lor Taulantii.

Scirtones. Au fost supuși probabil odată cu vecinii lor Pirustae și Docleatae.

Segestani. Aū fost supuși la anii a. Chr. 35-34.

Serrapilli. Aū fost supuși odată cu ceilalți Pannoni.

Serretes. Aū fost supuși odată cu ceilalți Pannoni.

§ 67. Raeti.

Popoarele raete au fost supuse între anii a. Chr. 16 (cînd aū fost supuși Camunni) și 15. Aceste popoare sînt : Brixantae, Camunni, Cosuanetes, Lepontii, Rucimates, Rugusei, Suanetes.

§ 68. Sarmați.

Cîți dintre dînșii erau stabiliți în Moesia Inferior au fost supuși odată cu Moesii și cu Getii. Erau mai multe neamuri: Sarmații regești, Iazyges, Aorsi (în Moesia Inferior), Areatae ori Arraei (în Moesia Inferior).

§ 69. Scythi.

Coralli. Aū fost supuși odată cu Moesii și cu Getii.

Scythae în general. Cîți din ei erau stabiliți în Scythia Minor aū fost supuși odată cu Getii.

§ 70. Thraci.

Agrianes. Aū fost supuși odată cu Macedonenii.

Apsinthii. Aū fost supuși probabil odată cu Odrysii, dacă mai existaū pe vremea aceia.

Armenii.

Antaei. Aū fost supuși la anul a. Chr. 60.

Astae. Aū fost supuși probabil odată cu Odrysiī.
Bebryces.

Bessi. Poate (puțin probabil) cei mai dinspre nordvest dintr-înșiī aū fost supuși deja la aniī a. Chr. 35-34. La aniī a. Chr. 109-106 aū fost învinși de Romani cînd aū năvălit, împreună cu Scordisciī și cu Triballiī, în Grecia pînă la Delphi. La aniī a. Chr. 72-70 M. Lucullus, care a năvălit în țara Moesilor, a năvălit și în acea a Bessilor, pe care i-a învins într-o mare bătălie la muntele Haemus și li-a luat orașul Uscudama (=Adrianopol, Iordanis Rom. 221 pag. 28). Eutropius, VI, 10 (8). Pe Bessiī învinși de M. Lucullus îi numește T. Livius, argumentul cărții XCVII, cu un termen mai general Thraci, și de fapt trebuie să fi luat parte la acele lupte cu Romaniī și alți Thraci alături cu Bessiī, dar nu știm care. La anul a. Chr. 42 Romaniī năvălesc în țara lor și-ī dovedesc în luptă, dar nu-ī supun încă. La anul a. Chr. 29 Romaniī li pradă țara și li rășlucesc o bucată din ea, pe care o dau Odrysilor, dar nu-ī supun încă. Au fost supuși la anul a. Chr. 16, dar numai pentru scurtă vreme și netemeinic, căci la a. Chr. 11 Bessiī se răscoală și numai cu mare greutate tot acelaș an au putut fi supuși din nou. Marea răzvrătire a Thracilor din Haemus dela anul p. Chr. 26, despre care vorbește Tacitus, Annales, IV, 46-51, și care numai cu mare greutate a fost domolită —fără ca cu toate acestea toți Thraciī care luase parte la dînsa să fi fost supuși—decătră Poppaeus Sabinus, a fost sigur în mare parte tot opera Bessilor. Complecta supunere a acestui popor a avut loc, foarte probabil, numai cînd (la anul p. Chr. 47 după Eusebius Chronicorum II, Migne Patrologia graeca tom XIX pag. 539; pe vremea lui Vespasianus, p. Chr. 69-79, după Eutropius VII, 19 [13]; la anul p. Chr. 46 după Cassiodorus Chronica) a încetat de a mai exista singurul stat autonom thrac care mai era pe atunci în peninsula balcanică, acel al Odrysilor, și s-a înființat provincia romană a Thraciei.

Bisaltae. Aū fost probabil supuși odată cu Macedonenii.

Bistones. Aū fost probabil supuși odată cu Macedonenii.
Bithyni.

Brenae. Au fost probabil supuși odată cu Bessiī.

Brygi. Au fost supuși odată cu Macedonenii, dacă vor fi mai existat ne atunci.

Brysae. Aŭ fost supuși cel mai tîrziu odată cu Odrysii.
 Cabyleti. Aŭ fost supuși cel mai tîrziu odată cu Odrysii.

Caeni. Aŭ fost supuși probabil odată cu Odrysii, cu care erau vecini.

Carbilesi. Au fost probabil supuși odată cu Macedonenii.
 Cares.

Celegeri. Aŭ fost probabil supuși odată cu Moesii.

Cicones. Au fost probabil supuși odată cu Macedonenii.

Coeletae. În războiul cu Romanii p. Chr. 21, Tacitus Annales III, 38. Supuși probabil odată cu Bessii.

Corpili. Aŭ fost probabil supuși odată cu Bessii.

Crestonaei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Crobyzi. Aŭ fost supuși odată cu Getii.

Daci. Sub domnia lui Boirebistas (aproximativ a. Chr. 50-a. Chr. 31) Dacogetii, uniți într-un singur regat, ajunseser la mare putere, își supuseser dinspre vest pe Boi, pe Taurisci, pe Scordisci, dinspre sud populațiile thrace dintre Dunăre și Balcani și amenințau cu invazii provincia romană Macedonia. Caesar cu puțin înainte de a muri plănuia o expediție contra lor. După moartea lui (a. Chr. 44), la anii a. Chr. 35-34 Caesar Octavianus plănuiește și el o expediție contra lor, pe care însă n-o poate duce la capăt. Peciind se pregătia războiul civil dintre Caesar Octavianus și Antonius, ei propun celui dintîiu o alianță contra rivalului său. Refuzați, fiindcă puneau condiții grele, trec de partea lui Antonius, dar nu pot da vreun ajutor eficace acestuia, fiindcă Boirebistas a fost răsturnat printr-o revoluție și Dacogetii s-au desfăcut în patru state. De aici înainte destinele Dacilor și ale Getilor sînt deosebite. Pe vremea cînd scria Strabon (p. Chr. 5-9) Romanii făcuseră deja expediții contra Dacilor, ducîndu-și trupele și munițiile de războiu pe Tisa și pe Mureș, și în două rînduri Dacii invadaser provinciile romane, Pannonia la a. Chr. 10 și Moesia la p. Chr. 5. În aceste lupte fusese Dacii atît de slăbiți, încît numai nădejdea că vor putea Germanii păgubi tare pe Romani după dezastrul lui Varus și în timpul expediției lui Tiberius contra Germanilor (p. Chr. 9) îi oprîa la această epocă să se supună Romei. În această stare de semisupunere au persistat Dacii pînă ce Decebalus a reînființat un stat puternic, nu așa ca acel al lui Boirebistas, căci numai Dacii au con-

tribuit la formarea lui—Geții acum erau supuși Romanilor—, dar puternic în de ajuns pentru a deveni din nou agresiv față cu Romanii. Incontra lui a purtat întâiu războiul Domitianus la anii p. Chr. 85-90, mai mult cu pagubă decît cu succes din partea Romanilor, apoi Traianus în două rînduri, p. Chr. 101-103 și p. Chr. 105-107. În cel dintîiu rînd Traian a învins pe Daci, dar nu li-a supus țara, ci li-a lăsat-o autonomă, macarcă sub hegemonia Romei. În al doilea rînd Traian a supus pe Daci și li-a prefăcut țara în provincie romană. C. LXVIII, 6-9, 11-14, vezi asupra cronologiei discuția din C. I. L. III N° 550.—Dacii de de-a dreapta Dunării au fost supuși odată cu Moesii.—Au rămas însă și Daci independenți, precum acei care au prădat unele părți din provincia Dacia pe vremea lui Macrinus, p. Chr. 217, C. LXXVIII, 27, apoi Castabocii și Carpii, pentru care vezi § 82, N°s 5, 6.

Dateni. Au fost supuși probabil odată cu Macedonenii.

Demensii. Au fost supuși odată cu Moesii.

Dentheleti. La anul a. Chr. 29 aliați ai Romanilor. La anul a. Chr. 16 în dușmănie cu dînșii. Probabil au fost supuși odată cu Bessii.

Dersaei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Digeri. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Dii. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

D obessi. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Doberes. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Dolongi. Au fost supuși probabil odată cu Odrysii.

Droi. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Drugeri. Au fost supuși cel mai tîrziu odată cu Odrysii.

Edoni. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Elethi. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Getae. Dintre Dacogeții ei au fost cei care mai întîiu au ajuns la mare putere. Destul de îndrăzneți pentru a rezista chiar lui Alexandru cel mare, a. Chr. 335, ei pe vremea regelui lor Dromychaetes au putut învinge complet pe unul din cei mai distinși diadochi, pe regele Thraciei Lysimachos, a. Chr. 292. Pe timpul regelui Macedoniei Perseus puteau trimete acestuia ajutor de zece mii de călări și zece mii de pedestri. La cea mai mare putere au ajuns cînd sub regele Boirebistas s-au unit cu Dacii și au format un singur stat împreună cu aceștia (Vezi Daci). După detro-

narea lui Boirebistas, Geții, desfăcuți de Daci și împărțiți în mai multe state (Dacogeții la căderea lui Boirebistas s-au desfăcut în patru state, dintre care se poate admite că două vor fi fost ale Geților; pe vremea când scria Strabon, p. Chr. 5-9, Dacogeții constituiau cinci state; la anul a. Chr. 29 Geții singuri aveau trei state), au decăzut răpede. Mai întâi, aproximativ la doi ani după căderea lui Boirebistas, a. Chr. 29, ei au pierdut domeniul lor din a stînga Dunării, pe care l-au ocupat Bastarnii, macarcă au continuat de a trăi pe el încă în mare număr (La anul p. Chr. 9 Romanii au strămutat depeste Dunăre în Thracia cincizeci de mii de Geți); apoi statele lor din a dreapta Dunării, în mare parte din cauza dușmăniei dintre ele, au căzut la anul a. Chr. 29 în stăpînirea Romanilor, afară de unul, cel mai dinspre vest, care a rămas autonom, dar supt hegemonia romană, și a persistat în această autonomie probabil până la constituirea Moesiei în provincie romană. Geții din a stînga Dunării, care locuiau alături cu Bastarnii dela Olt spre răsărit până pela Siret, au fost supuși cam depe la anii p. Chr. 9-57.

Graaei. Au fost supuși odată cu ceilalți Paeoni.

Hypsalti. Au fost supuși cel mai tirziu odată cu O-drysi.

Laeaei. Au fost supuși odată cu ceilalți Paeoni.

Lapithae. Macarcă nu așa de mythici, cum se spune de obicei, nu mai existau pe vremea Romanilor.

Lydi.

Maedi. La anul a. Chr. 156 năvălesc în Macedonia. La a. Chr. 155 în război cu Romanii. Au fost probabil supuși odată cu vecinii lor Bessi.

Maedobithyni.

Mariandyni.

Merdi. Au fost supuși la anul a. Chr. 29.

Moesi. Romanii i-au atacat întâiș dată la anii a. Chr. 72-70, cînd au pătruns până la orașele grecești Odessos (Varna), Dionysopolis (Balcic), Callatis (Mangalia), Istros (Caranasuf). Atacul a avut loc, deci, dinspre partea răsăriteană a teritoriului Moesilor. La anul a. Chr. 59 erau aliații Romanilor, proconsulul Macedoniei Antonius îi atacă în acest an totuș, li devastează țara și pătrunde până la orașul grecesc Istros, dar este aici bătut și fugărit de Bas-

tarnă, care venise Moesilor în ajutor. La anii a. Chr. 35-34 în legătură de alianță cu Romanii, cărora le procură vase în războiul contra Pannonilor. Aș fost supuși de Romani la anul a. Chr. 29. Expediția contra lor de astă dată a avut loc prin părțile despre apus ale teritoriului Moesilor.

Mygdones. Aș fost supuși odată cu Macedonenii.

Nipsaei. Au fost supuși probabil odată cu Odrysi.

Odromanti. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Odrysae. Intră în raporturi amicale cu Romanii la anul a. Chr. 168. Se supun de bună voe la anul a. Chr. 29 și continuă de aici înainte de a forma un stat autonom sub hegemonia Romei până ce s-a înființat provincia romană Thracia (la anul p. Chr. 47 după Eusebius *Chronicorum* II, Migne *Patrologia graeca* tom XIX pag. 539: „Thracia hucusque regnata in provinciam redigitur”; pe vremea lui Vespasianus, p. Chr. 69-79, după Eutropius VII, 19 [13]; la anul p. Chr. 46 după Cassiodorus *Chronica*). Regele thrac Rhymetalces, care a dat la anul p. Chr. 5 ajutor Romanilor contra Breucilor și a dovedit pe Breuci, era un rege al Odrysilor. Tot Odrysi sînt și Thracii despre care vorbește Tacitus, *Annales*, II, 64-67 sub anul p. Chr. 19, unde este vorba de cearta între regii celor două fracțiuni ale statului Odrysilor, și unde Odrysi sînt descriși ca într-adevăr niște clienți ai Romei. La anul p. Chr. 21 Odrysi, contra voinței regilor lor, se răscoală, alături de Coeleti și de alte neamuri thrace, dar sînt învinși lesne. Tacitus, *Annales*, III, 38. Cu începere dela anul a. Chr. 29 aș fost în necontenită dușmănie cu Bessii.

Paeones. Aș fost supuși odată cu Macedonenii.

Paeoplae. Au fost supuși odată cu ceilalți Paeoni.

Paeti. Aș fost probabil supuși odată cu Macedonenii, dacă vor fi mai existat pe vremea aceia.

Panaei. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Pelagones. Au fost supuși odată cu Macedonenii.

Phryges.

Piariensii. Au fost supuși odată cu Moesii.

Pieres. Aș fost supuși odată cu Macedonenii.

Priantae. Aș fost cel mai târziu supuși odată cu Odrysi.

Pyrogeri. Aș fost cel mai târziu supuși odată cu Odrysi.

Sapaei. Aș fost supuși sigur odată cu Corpilii, cu care

Sardi (Serdi). Aũ fost supuși la anul a. Chr. 29.

Satrae. Aũ fost supuși odată cu Bessiĩ.

Scyrmiaade. Aũ fost supuși probabil odată cu Odrysiĩ, dacā vor fi mai existat pe vremea aceia.

Sialetae. Aũ fost supuși la anul a. Chr. 11.

Sinti. Aũ fost supuși odată cu Macedonenii.

Siropaeones. Aũ fost supuși odată cu ceilalți Paeoni.

Sithones. Aũ fost supuși odată cu Edoniĩ.

Thyni. Ceĩ din Europa aũ fost supuși cel mai tĩrziũ odată cu Odrysiĩ.

Tilataei. Aũ fost supuși probabil odată cu Bessiĩ.

Timachi. Aũ fost probabil supuși odată cu Moesiĩ.

Trausi. Supuși odată cu Macedonenii.

Tteres. Aũ fost supuși probabil odată cu Bessiĩ.

Triballi. Cĩți mai rămāsese din ei aũ fost supuși probabil odată cu Moesiĩ. Mai ĩnainte vreme fusese ĩvinși de Romani la anii a. Chr. 109-106, cĩnd ĩmpreunā cu Scordisciĩ și cu Bessiĩ nāvālise ĩn Grecia.

Tyregetae.

§ 71. Vindelicĩ.

Popoarele vindelice aũ fost supuse ĩntre anii a. Chr. 16 (cĩnd aũ fost supuși Vennonetiĩ) și 15. Aceste popoare sĩnt: Benlauni, Brigantii, Calucones, Leuni, Licates, Rucimates, Vennonetes.

§ 72. Origine necunoscutā.

Arpii.

Carni. Supuși la o epocā nehotāritā ĩnainte de anul a. Chr. 35. Readuși la supunere a. Chr. 35-34.

Clariae. Aũ fost supuși odată cu Moesiĩ orĩ cu Getiĩ.

Gaudae. Aũ fost supuși odată cu Moesiĩ orĩ cu Getiĩ.

Macedones. Aũ fost supuși la anul a. Chr. 168. ĩn provincie Macedonia a fost redusā la anul a. Chr. 146.

Magnetes. Aũ fost supuși odată cu Macedonenii.

Maliees. Aũ fost supuși odată cu Macedonenii.

Moriseni. Aũ fost probabil supuși odată cu Getiĩ.

Obulensii. Aũ fost supuși odată cu Getiĩ.

Oitensii. Aũ fost supuși odată cu Getiĩ.

Orphei. Aũ fost probabil supuși odată cu Getiĩ.

Troglodytae. Aũ fost supuși odată cu Getiĩ.

Urgi.

§ 73. În complexul de provincii romane numit Illyricum (Raetia, Noricum, Pannonia Superior, Pannonia Inferior, Dalmatia, Moesia Superior, Dacia) și în peninsula balcanică până la granițele Greciei propriu zise (Moesia Inferior, Thracia, Epirus, Macedonia, Thessalia) se întindeau dela apus spre răsărit cinci păături de popoare: Munteni, Illyri, Epiroți, Pannoni și Thraci. Naționalitatea Illyrilor, Epiroților, Pannonilor și Thracilor era una bine țarmurită, unitară. Naționalitatea Muntenilor era complexă. Judecînd după popoarele învecinate, uniia vor fi fost Celți, alții Illyri, alții Pannoni, dar trebuie să fi fost printre dinșii și neamuri de alt soi, unele chiar neindogermane. Intrucît însă lămurirea din acest punct de vedere este imposibilă, iar faptul că trăiau în aceleași condiții climaterice și probabil sociale li dădea la toate oarecare asemănări de trăi și chiar de constituție fizică, este îndreptățită așezarea lor într-un grup. În imediat contact cu Muntenii erau Raetii, Vindelicii, Noricii și Carnii. Numele de Raet și de Vindelic nu înseamnă din punct de vedere etnic nimic, căci asupra naționalității Raetilor și Vindelicilor sîntem tot așa de puțin informați ca și asupra naționalității Muntenilor. În aparență numai numele Raet și Vindelic capătă o unitate mai mare, pentrucă aparțin la două provincii romane, și este tot odată posibil ca și din punct de vedere etnic popoarele rete și cele vindelice să fi prezentat un caracter unitar oarecare. Noricii erau probabil, cel puțin în majoritate, Celți. Carnii nu știm cărei naționalități aparțineau și i-am separat de Munteni numai pentrucă ocupaui, relativ vorbind, un teritoriu care nu era muntos. Printre Illyri și Pannoni se găseau popoare celte: Arabisci, Boii, Scordisci, Varciani. Erau chiar Illyri amestecați cu Celți, așa că din acest amestec rezultase o naționalitate deosebită: Iapodii. Erau apoi Illyri amestecați cu Epiroți. Printre Thraci se găseau popoare scythe, sarmate, celte (Britolagae), și probabil germane (Bastarnae). Erau apoi Thraci amestecați cu Epiroți: Pelagonii. În imediat contact cu Thracii erau în sfîrșit Macedonii, Magnetii și Malieii, cărora nu li putem hotări o naționalitate. Judecînd după neamurile încunjurătoare, Macedonii trebuie să fi fost Thraci, și anume acei Thraci care, la oarecare depărtare de granițele Grecilor, s-au grecizat mai degrabă și apoi prin influința lor politică au lătit foarte adînc și foarte

departe grecizarea la popoarele thrace, epirote și illyro-epirote deprin prejur.

§ 74. Cele cinci pînze de popoare principale, Muntenii, Illyrii, Epiroții, Pannonii și Thracii, se întind dela apus spre răsărit în dimensiuni tot mai largi. Cu cît adecă vin mai spre răsărit aceste pînze, cu atît mai largi sînt. Cei mai strîmtorați erau Muntenii, pe mai larg spațiu se lățiau Illyrii și Epiroții, pe mai larg spațiu încă se lățiau Pannonii, pe cel mai larg din toate erau așezați Thracii. Acești din urmă erau lățiți și dincolo de strîmtorile care despart Europa de Asia și se întindeau peste o mare parte din Asia Mică până în Armenia. Dacă din această împrejurare se poate trage vreo concluzie asupra chipului cum s-au așezat aceste popoare, apoi acea concluzie nu poate fi alta decît că dintre cele cinci serii de popoare s-au așezat mai întîi pe locurile, unde se găseau, Muntenii, apoi Illyrii și Epiroții, apoi Pannonii, și tocmai la urmă Thracii. O apăsare dinspre răsărit treptată, din partea Illyrilor asupra Muntenilor, din partea Pannonilor asupra Illyrilor, și din partea Thracilor asupra Pannonilor, Illyrilor și Epiroților, a înghesuit popoarele tot mai mult, cu cît erau mai de multă vreme așezate. Cei mai vechi veniți au trebuit să fie Muntenii și apoi treptat după dînsii au venit Illyrii și Epiroții, Pannonii, Thracii. Despre cei mai de mult așezați, Muntenii, nu se poate conchide că vor fi venit toți dinspre răsărit. Despre ceilalți însă se poate susține acest lucru, întru atîta firește, întru cît o concluzie de inducție poate să aibă în general valoare. Mărturie istorică, bazată pe propria observare, nu există.

§ 75. Aceste diferite popoare au fost supuse de Romani începînd dela vestul și dela sudvestul peninsulei balcanice. Inceputul l-au făcut cu Illyrii și cu uniia din Epiroți și Pannoni, și anume la anul a. Chr. 229 au luat în stăpînire insula Issa (Lissa) și posesiunile acestei insule pe continent, adecă teritoriul depe lîngă actualele localități Trau și Stobreč (puțin la sud de Spalato), la a. Chr. 229 și apoi din nou la a. Chr. 218 și 168 au supus pe Atintani, la a. Chr. 218 au supus insula Pharos (Lesina), pe Istri și pe Ardiaei, la a. Chr. 181 pe Veneți, la a. Chr. 168 pe Calicoini, Daorsi, Dassareti, Labeati, Pissantini, Enchelei, Parthinii, Pirusti, dar aceste cuceriri asupra neamurilor illyre

aū fost numai provizorii, fără temeiū făcute, și neglijate, pentrucă Roma era încurcată în războaiele cu Hannibal și cu Macedonenii. La anul a. Chr. 168 a fost însă supusă Macedonia și prin această singură lovitură aū căzut în stăpînirea definitivă a Romei, pelîngă popoarele Macedoniēi propriu zise, toți Epiroții, toți Illyrii amestecați cu Epiroți (afară de Taulantii, care aū fost supuși a. Chr. 35-34), și toți Thracii dinspre coastele mării egee dela Struma spre răsărit până la Marița. Atunci, dar nu chiar dela anul a. Chr. 168, ci dela anul a. Chr. 156, și-aū îndreptat Romanii atenția cu temeiū asupra Illyrilor și aū căutat să-și întărească stăpînirea asupra lor. La a. Chr. 155 anume aū subjugat pe Dalmati, la a. Chr. 134 pe Pleraei și din nou pe Ardiaei, la a. Chr. 129 pe Iapodii de dincoace de munți, la a. Chr. 58-49 pe Liburni, și probabil în acest interval de timp și-aū întărit autoritatea asupra neamurilor cucerite mai înainte. Dar tot provizorie și superficială a rămas autoritatea romană până la timpul triumvirului Caesar Octavianus. Acest personaj anume, întâi ca triumvir, apoi ca imperator Augustus, atît în persoană cît și prin legați de aī săi, între alții prin viitorul împărat Tiberius și prin celebrul nepot de frate al lui Tiberius, Germanicus, cu începere dela anul a. Chr. 35 până la anul p. Chr. 9, a avut meritul (dacă se poate chema aceasta un merit) să subjuge definitiv arbitrarului și jafului Romei pe Illyri și odată cu Illyrii pe Illyrii amestecați cu Celți (Iapodii), pe Pannoni, pe Munteni, pe Raeti, pe Vindelici, pe Norici, pe Carni și pe Celții care trăiau în vecinătate cu Illyrii și cu Pannonii. Organizarea în provincii e începută încă în anul a. Chr. 59, cînd *Illyria* se dă ca provincie alături cu Gallia cisalpină lui Caesar. La anul a. Chr. 42 *Illyria* avea un guvernator a parte. La a. Chr. 40 apare provincia illyră sub numele de Dalmatia, sub care nume a persistat până la sfîrșitul lumii romane. La a. Chr. 40 Dalmatia făcea parte din domeniul triumvirului Caesar Octavianus, și atît de mult se socotia dominația romană asigurată în această provincie^{*)}, încît la

*) Și într-adevăr stăpînirea și cultura romană aū pătruns rîpede și adînc în ea (Compară § 111). Cînd Octavianus a învins pe Sextus Pompeius a. Chr. 36, răsunetul acestei victorii a ajuns până sus pe valea Narentei, unde, la Tasovăci Crkvine, doi Romani, frații Papii, aū pus o inscripție în onoarea triumvirului,

a. Chr. 27 a fost pusă, alături cu provinciile liniștite și sigure Africa, Numidia, Asia, Grecia cu Epirul, Macedonia, Sicilia, Creta cu Libya cyrenaică, Bithynia cu Pontul, Sardinia, Hispania Baetica, supt administrarea senatului. Dar în urma răscoalei din anul a. Chr. 16 Dalmatia apare la a. Chr. 11 ca provincie pusă supt paza împăratului. La a. Chr. 27 Pannonia nu se găsește în lista provinciilor romane. La a. Chr. 7 Breucii erau încă autonomi sub hegemonia romană, dar în acelaș an deja sînt supuși complect, și fiindcă ei fusese sufletul războiului purtat de Pannoni contra Romanilor, alături cu dînșii aũ fost sigur tot atunci cu desăvîrșire domolite și populațiile celelalte din viitoarele provincii Pannonia Superior și Pannonia Inferior. La anul p. Chr. 5 apare Pannonia ca provincie supt acelaș guvernator cu Dalmatia. Raetia și Noricum aũ fost probabil constituite în provincii atunci cînd popoarele din ele aũ fost supuse, a. Chr. 15 Raetia, a. Chr. 16 Noricum (macarcă această din urmă țară nu ca *provincia*, ci ca *regnum* până la M. Aurelius, cînd a primit întîiaș dată organizare provincială. C. I. L. III pag. 588). În sfîrșit la a. Chr. 32 apare deja *Illyricum* ca nume complex pentru toate popoarele cite erau supuse pe vremea aceia puterii romane dela munții Raetiei dinspre apus până la granițele Macedoniei.

§ 76. Ceî mai din urmă, dintre cele cinci pături de popoare, aũ fost supuși Thracii. Este adevărat că uniia din ei aũ intrat în dominația romană odată cu Macedonenii (a. Chr. 168). Pe alții i-aũ atacat Romanii încă din anii a. Chr. 72-70 (Moesii, Bessii), 42 (Bessii). Uniia dintre Bessii, ceî mai dinspre nordvest, aũ fost poate supuși încă la anii a. Chr. 35-34. Dar cu hotărîre n-aũ pășit Romanii la cotropirea grosului popoarelor thrace decît cu începere dela anul a. Chr. 29, cînd aũ cucerit dintr-o dată pe Triballi, pe Moesii, pe Getii, pe Serdii, pe Merdii, aũ luat supt hegemonia lor statul Odrysilor, și aũ devastat țara Thracilor celorlalți. De aici înainte, după repetate răzvrătiri din partea Bessilor și a altor neamuri thrace aliate cu dînșii, de pildă a Sialeților și Dentheletilor, subjugarea a devenit tot mai complectă până la stîngerea ultimului regat autonom thrac, acel al Odrysilor, anul p. Chr. 47 sau 46, orî timpul lui Vespasianus p. Chr. 69-79. Odată cu cucerirea Thracilor a avut loc acea a Dardanilor, a poporului illvr care. si din

punct de vedere etnic și geografic, era cel mai îndepărtat de grosul națiunii illyre (a. Chr. 29), și acea a Bastarnilor, a Sarmatilor și Scythilor și a popoarelor de origine obscură Obulensii și Oitensii, care cu toții trăiau alături cu Getii în Scythia Minor (a. Chr. 29). Două provincii romane s-au înființat în urma acestor cuceriri, Moesia (desfăcută mai târziu în Moesia Superior și Moesia Inferior) și Thracia. La anul a. Chr. 27 Moesia nu se găsește în lista provinciilor romane, la anul p. Chr. 5 provincia Moesia există, această provincie a trebuit, deci, să fie constituită în intervalul dintre a. Chr. 27 și p. Chr. 5. Provincia Thracia a fost constituită la p. Chr. 47 sau 46, ori sub Vespasianus p. Chr. 69-79.

§ 77. La p. Chr. 9 Romanii fac expediții de-a stînga Dunării din fața Moesiei, în țara ocupată de Bastarni și de Geți, și de aici înainte până la anul p. Chr. 57 ei pun stăpînire pe teritoriul riveran dela Olt până la Nistru și-si supun pe Bastarnii, pe Geții și pe Celtii (Britolagae) cîți locuiau pe acel teritoriu.

Din altă parte, dela gura Tisei în sus, pe Tisa și pe Mureș, Romanii au început înainte de anul p. Chr. 5 să năvălească în țara Dacilor. Pela p. Chr. 9 Dacii slăbiți erau chiar gata de a se supune. O stagnare însă a avut loc în avîntul roman de cucerire până la anii p. Chr. 85-90, cînd s-a încercat Domitianus să-i supună, dar n-a putut. I-a supus însă Traianus și li-a prefăcut țara în provincie, p. Chr. 107. Aceasta a fost ultima cucerire romană temeinică, căci cuceririle lui Traianus și ale unora din succesorii lui prin Assyria, Mesopotamia și Arabia au fost lipsite de stabilitate.

§ 78. Cînd au luat în stăpînire Romanii neamurile din peninsula balcanică, mare parte din ele erau complet grecizate. Macedonia propriu zisă, Thessalia, toți Epiroții, toți Illyrii amestecați cu Epiroți, toți Thracii dinspre marea egee până la Mărița, pentru Strabon erau „Grecie“, „țară grecească“. Această grecizare fusese opera și a orașelor grecești de pe coaste, dar și mai ales a înfiuinții macedonene. Influența macedoneană se întinsese însă cu mult peste marginile „Greciei“ lui Strabon, căci Philippos, tatăl lui Alexandru, fundase în centrul națiunii Bessilor un oraș mare, Philippopolis, al cărui nume Bessii l-au tradus în

limba lor cu Pulpudeva (Iordanis Rom. 283 pag. 37 : „Philippus... urbem nominis sui in Thracia, que dicebatur Pulpudeva, Philippopolim reconstruens nominavit“. Numele thrae al acestui oraș s-a păstrat până astăzi, căci Bulgarii numesc orașul Philippopolis *Plovdiv*, Kalužniacki, Zur Geschichte der bulgarischen Benennung der Stadt Philippopol, in Archiv für slavische Philologie, XVI, pag. 594 sqq., C. Jireček, Zum Namen Plovdiv oder Plovdiv, ibidem pag. 596 sqq.), și-și făcuse din orașul Calybe-Cabyle (astăzi ori Iambol ori Sliven), la extremitatea de nord a țării Astilor, un loc de exilare pentru rău făcători. Intinderea influinței macedonene peste întreaga de mai târziu provincie romană Thracia este chiar numai ea o probă puternică pentru grecizarea acestei provincii. Dar pentru grecizarea provinciei romane Thracia mărturisesc mai ales inscripțiile. Vezi §§ 30-36.

CAPITOLUL V.

§ 79. Pe teritoriul de limbă latină din peninsula balcanică, fixat în capitolul I (Vezi în special §§ 39, 40), și care corespunde în linii generale cu provinciile Dalmatia, Moesia Superior și Moesia Inferior (coprinzînd și o parte din sudul provinciilor Pannonia Superior și Pannonia Inferior), existau în momentul cînd acel teritoriu a fost cucerit de Romani următoarele popoare, care au fost romanizate. Înșirarea o fac dela vest spre est.

1. Iapodi. În districtele Fiume, Ogulin-Szluin și Lika-Otočaț ale Croației. Spre est se întindeau dincolo de riul Una până la riul Sana.

2. Liburni. Coasta maritimă a Illyriei dela actuala graniță de nord a Dalmației până dincolo de Scardona spre sud.

3. Adriopi. În regiunea localității Medvidje în Bukovița. Ocupau teritoriul pe care-l ocupă actualmente Bukovčanii între râurile Zrmanja și Krka.

4. Dindari. La răsărit de Adriopi, la granița Bosniei, la munții Dinara.

5. Derrii. Pelîngă actualul oraș Drniș.

6. Ceraunii. La răsărit de Drniș, pelîngă munții Dinara, ori dinspre partea Dalmației, ori mai degrabă dinspre partea Bosniei.

7. Cambaei. Poate în apropiere de orașul Zara

8. Dalmatî. De o parte și de alta a munților Dinara, pela actualele localități Salona, Tepliu, Muć, Jupanjaț. Spre sud se întindeau până la cursul de jos al râului Cetina.

9. Siculotî. Între orașul Trau și râul Cetina.

10. Ardiaei. În fața insulei Lesina, dela malul drept al Narentei spre nord până la Cetina. Dintrunțiiu pe coasta mării, mai târziu, după ce au fost supuși de Romani, în interiorul continentului.

11. Autariei. La răsărit de Ardiaei și la vest de Dardani.

12. Pleraei. În fața insulei Curzola. La sud ajungeau până aproape de Risano.

13. Docleati. În regiunea orașului Podgorița din Montenegro.

14. Labeati. În nordul Albaniei pela Școdra și în sudul Montenegrului pela actuala cetate Medun.

15. Daorsi. La râul Narenta, îndărătul Ardaielor și Pleraelor.

16. Naresii. La râul Narenta, la răsărit de Ardiaei.

17. Meromenni. În interiorul provinciei Dalmatia, mai sus de Daorsi.

18. Dardani. În provincia Kossovo din vechea Turcie europeană (la sud de vechiul regat al Serbiei).

19. Dassareti. La vest de Dardani. Dassareti, ca și Bessii, se întindeau pe un mare teritoriu în lungiș, dela nord spre sud. În partea lor cea mai nordică ajungeau până printre Ardiaei și Dardani. În partea lor cea mai sudică atingeau lacul Ochrida. Prin partea lor dela miazănoapte cădeau pe teritoriul latin, prin partea lor dela miazăzi aparțineau teritoriului grecesc.

20. Breuci. De o parte și de alta a râului Sava, în regiunea orașelor Mitrovița și Semlin. Ajungeau spre nord până la râul Drava.

21. Mazaei. Ori în răsăritul actualei Dalmații nordice, ori mai departe spre est, între râurile Sana și Bosna.

22. Ditioni. Probabil la actualul munte Trna Gora din Bosnia.

23. Daesitiati. Vecini cu Dalmații, undeva în Bosnia ori în Hertegovina actuale.

23 *. Partini. În regiunea actualei localități Užice în vestul Serbiei.

24. Cavi. Probabil la nordul actualului Montenegro.

25. Pirusti. În nordul Albaniei.

26. Scirtoni. La răsărit de Docleati și de Pirusti, lângă Macedonia, probabil la muntele Șar.

27. Scordisci. În provinciile austriace Slavonien, Syrmien, și în nordul Serbiei.

28. Triballi. În centrul și în sudul Serbiei și în Bulgaria actuală până la o linie care ar merge dela vestul provinciei bulgărești Rumelia la Dunăre.

29. Moesi. În actuala Bulgaria de dincoace de Balcani, începînd dinspre apus de riul Gibrîța-Țibrîța-ĭbrîța până spre Dobrogiă.

30. Daci. În teritoriul ocupat de Moesi, în partea dinspre Dunăre.

31. Bessi. Prin munții ciți se întind dela sudestul Bosniei pe de a stînga (cum mergi dela nord spre sud) graniții apusene a Serbiei până la sudvestul Bulgariei (teritoriul dela Sofia) incluziv. Bessi se întindeau pe un mare teritoriu în lungiș, continuîndu-se dela sudvestul Bulgariei spre sud-est până la munții Ceal-Caraoglan-Carlîc și Bunar. Prin partea lor dela mîiazănoapte cădeau pe teritoriul latin, prin partea lor dela mîiazăzi aparțineau teritoriului grecesc.

32. Maedi. La răsărit de Dardani, cu care erau în imediat contact, la riul Struma, pe drumul dela Kôprülü la muntele Vitoș dela sud de Sofia, și de o parte și de alta a munților din sudvestul Bulgariei, avînd la răsărit de vecini pe Bessi. Se întindeau între Dardani la vest și Bessi la răsărit dela poalele munților din nordul provinciei turcești Macedonia și pela răsăritul provinciei turcești Kossovo în sus până prin Serbia sudică. Prin partea lor dela mîiazănoapte cădeau pe teritoriul latin, prin partea lor dela mîiazăzi aparțineau teritoriului grecesc.

33. Dentheleti. Mai spre nord și mai spre vest de Maedi. Uniia erau la nord de munți, alții la sud de munți. Prin partea lor dela mîiazănoapte cădeau pe teritoriul latin, prin partea lor dela mîiazăzi aparțineau teritoriului grecesc.

34. Sardî-Serdî. În regiunea orașului Sofia. Uniî au fost romanizați, alții grecizați.

35. Geti. În Bulgaria de dincoace de Balcani, cam de pe la mijlocul ei spre răsărit până în Dobrogiă.

36. Crobyzi. În Dobrogiă, spre vest de gurile Dunării, în părțile din partea de nord.

37. Corallii. La poalele nordice ale Balcanilor în regiunea dinspre marea neagră.

38. Scythii. În Dobrovia.

39. Sarmatii. În Dobrovia.

40. Bastarnii. În Dobrovia.

41. Obulensii. În Dobrovia la nord de Crobyzi.

42. Oitensii. În Dobrovia la nord de Crobyzi.

43. Autariei fugari. În Dobrovia alături cu Bastarnii.

§ 80. La nord de acest teritoriu de limbă latină al peninsulei balcanice veniau teritoriile exclusiv latinești ale Moesiei inferior din a stînga Dunării, ale Daciei, Pannoniei Inferior, Pannoniei Superior.

Moesia Inferior cuprindea de a stînga Dunării teritoriul dela Olt spre răsărit până la Nistru, dar mai mult pe cel riveran, dinspre Dunăre și dinspre mare. Pentru detalii vezi §§ 19-24. Popoarele care locuiau acest teritoriu, începînd dela vest spre est, erau Bastarnii (Dela Olt spre răsărit până pela Siret), Getii (Alături cu Bastarnii, dela Olt spre răsărit până pela Siret) și Britolagii (În sudul Moldovei dela Siret până la Prut și în sudul Basarabiei dela Prut până la gura Dunării). Teritoriul cel mai dinspre răsărit al Moesiei Inferior, acel al orașului Tyra, era grecizat.

Dacia cuprindea Oltenia, Transilvania și o parte din răsăritul Banatului (Cea mai mare parte a Banatului aparținea la Moesia Superior, C. I. L. III, pag. 1019, nota dela inscripția 1631). Poporul care locuia această provincie erau Dacii.

Pannonia Inferior se mărginea la nord și la răsărit cu Dunărea până la Belgrad, la apus cu o linie care mergea dela orașul Gran până la capătul de nord al lacului Balaton, urma coasta de răsărit a lacului până la jumătatea acestuia și apoi mergea aproape vertical spre sud până trecea Sava la vest de Brod și se continua puțin și la sud de Sava până la latitudinea orașului Doboi. La sud mergea limita dela latitudinea orașului Doboi oblic spre răsărit până dincolo de Șabaț, unde atingea Sava la satul Novoselo, și urma apoi cursul Savei până la vărsătura acestui rîu în Dunăre. Popoarele care locuiau această provincie erau, începînd dela nord spre sud :

1. Arabiscii. În nordest.

3. Tauriscî. In nord.

4. Amantinî. Orî în nordvest orî între Sava și Drava.

5. Hercuniati. În vest, la miazăzi de Amantinî.

6. Andizetii. In sudvest, la nord de Breuci.

7. Breuci. De o parte și de alta a riului Sava, în regiunea orașelor Mitrovița și Semlin, ajungeau spre nord până la riul Drava.

8. Scordisci. In provinciile austriace Slavonien, Syrmien, și în nordul Serbiei.

Pannonia Superior cuprindea aproximativ Ungaria dela sudul Dunării și dela vestul lacului Balaton, Croația până la riul Kulpa, și Krain. Popoarele care locuiau această provincie erau, începînd dela nord spre sud :

1. Cytni. In partea despre nordest.

2. Azali. In partea despre nordvest.

3. Coletiani. In partea mijlocie despre vest.

4. Varciani. In partea despre sudest.

5. Latobici. In partea despre sudvest.

6. Iassii. In nordestul provinciei austriace Croația, între localitățile Varasdin și Daruvar.

7. Oseriati. La sud de Iassii.

8. Segestani. In regiunea dela actualul oraș Sissek din districtul Agram al Croației.

9. Scordisci.

§ 81. Dela momentul cînd aceste popoare au fost cucerite—moment variabil, pe care l-am fixat în capitolul precedent §§ 56-77—până la acel la care procesul de romanizare se poate considera ca sfîrșit, populația din teritoriul de limbă latină al peninsulei balcanice și din teritoriile limitrofe (Moesia Inferior de de-a stînga Dunării, Dacia, Pannonia Inferior *)) a suferit schimbări prin imigrații de elemente nouă. Și anume două soiuri de imigrații au avut loc: A. Imigrații de neamuri străine. B. Imigrații de persoane care aparțineau statului roman.

§ 82. A. 1. p. Chr. 19 : Marcomanii care se refugiase pe teritoriul roman împreună cu șefii lor Maroboduus și Catualda au fost stabiliți „dincelo de Dunăre între riurile Ma-

*) Pannonia Superior este trecută cu vederea în toată disacția ulterioară, mai întîiu pentru că nu mi-au mai ajuns puterile, și apoi pentru că din punct de vedere al lucrării de față această provincie n-are importanță

rus și Cusus“. Tacitus Ann. II, 63. Prin Marus Tacit înțelege acela ce înțelege prin Mariscus Strabo VII, 3, ¹³, a-nume Mureșul și Tisa dela vărsătura Mureșului până la Dunăre. Prin Cusus nu se poate înțelege altceva decât localitatea Cusum din Tabula Peutingeriana și Itinerarium Antonini, actualul Peterwardein, C. I. L. III pag. 421. Acei Marcomani, deci, au fost așezați în imediat contact cu partea sudestică a Pannoniei Inferior și se poate presupune o infiltrare reciprocă *).

2. p. Chr. 173: Împăratul M. Aurelius stabilește Germani în provinciile Dacia, Pannonia, Moesia. C. LXXI, 11.

3. p. Chr. 173: Germani, între alții Astingii, năvălesc în Dacia. C. LXXI, 11-12. *Astingii, adică *Hasdingii*, nu sînt alții decât Vandali. Intre anii 171 și 175 ei ocupă teritoriul Costobocilor, pe care-l alungă, din părțile dela nord-vestul Tisei, apoi se lăsează spre sud, pe teritoriul dintre

*) Lucrul nu-i sigur. Mai întîiu Tacit vorbește de riul Cusus, iar localitatea Cusum nu-i riî și nici vreun riî pelîngă dînsa nu există. Dar se poate întîmpla ca vorbele autorului „inter flumina Marum et Cusum“ să fie greșit puse în loc de „inter flumen Marum et Cusum“. Apoi din vorbele lui Tacit „barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio, gentis Quadorum“ s-ar părea că Romauii au dat ca rege Marcomanilor refugiați pe Vannius, acest Vannius însă apare la Tacit Ann. XII, 29 (domnia lui Claudius, p. Chr. 41-54) ca rege al Suevilor (adecă al Marcomanilor), și anume tocmai ca acel rege care li fusese dat Suevilor de Romaui la anul p. Chr. 19 („Per idem tempus Vannius, Suevis a Druso Caesare impositus, pellitur regno“), iar Plinius Naturalis historia IV, 25 într-un pasaj obscur spune că Marus este granița dintre Bastarni și regatul lui Vannius. Ar rezulta deci că locul unde au fost așezați Marcomanii fugari trebuie căutat prin apropierea statului Marcomanilor (actualele Boemia și Moravia), și în consecință Mommsen Roemische Geschichte V, 196 îl pune între riurile March (care ar fi Marus) și Gusen lângă Linz (care ar fi Cusus). Dar se poate întîmpla ca vorbele lui Tacit „dato rege Vannio“ să nu se raporteze de fel la Marcomanii refugiați, ci la statul Marcomanilor, iar Marus al lui Plinius (care probabil e March) și Marus al lui Tacit să fie două riuri deosebite. În orice caz e mai probabil ca Marcomanii refugiați să fi fost așezați pe teritoriul limitrof dunărean sudic al Iazygilor, care de altfel a și fost încorporat la imperiu (Mommsen Roemische Geschichte, V, 206), decât pe rîpa stîngă a Dunării între riurile March și Gusen, unde stăpînia direct statul Marcomanilor, iar teritoriul neutru nu exista.

munții Transilvaniei și Tisa, până la Mureș. La anii 274-275, când Romanii au părăsit Banatul, Vandali au ocupat și Banatul până la Dunăre.² C. C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1923, pag. 1-3.

4. Supt anii p. Chr. 140, 163, 172 se pomeneste de Bessi stabiliți la Ulmetum, actualul Pantelimonul de sus în Dobrogia, pe teritoriul Geților. C. I. L. III 14214²⁶, Pârvan Ulmetum II, pag. 38, 17.

5. În inscripția funerară a lui Daizis Comozi, C. I. L. III 14214¹² dela Adam-Clissi, se spune că acest personaj fusese „ucis de Castaboci.” Castabocii erau Daci, după cum se probează prin numele unui rege al lor, Pieporus, și al unui nepot al acestui rege, Natoporus, Tomaschek *Die alten Thraker* I pag. 108. Numele lor apare, pelingă forma Castaboci din C. I. L. III 14214¹², ca Costuboci C. LXXI, 12, Cistoboci Pt. III, 8, 5, Coistoboci Pt. III, 5, 21, Costobocci Pl. N. H. VI, 7. C. LXXI, 12 îi pune în vecinătatea Daciei. Pt. III, 8, 5 îi pune în nordul Daciei, iar III, 5, 21 în Sarmatia europeană (prin mijlocul Galitiei în Ptolemaei Tabulae). Pl. N. H. VI, 7 îi consideră Sarmati și-i pune pelingă râul Tanais (Don). În sfârșit C. C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1923, pag. 2 îi pune în teritoriul dela nordvestul Tisei, de unde i-au alungat Vandali pe la anii 171 ori 172. Ei au năvălit în peninsula balcanică (probabil prin Scythia Minor, după cum arată inscripția C. I. L. III 14214¹²), pe vremea războiului lui M. Aurelius cu Marcomani (p. Chr. 166-180) și au pătruns prădând până în Grecia (Phocis). Tomaschek *Die alten Thraker* I pag. 107.

6. În trei inscripții apar ca năvălitori Carpi. În C. I. L. III 14416 Gigen p. Chr. 211-217 împăratul Antoninus (Caracalla) dăruiește cu bani pe T. Aurelius Flavinus, primipilaris, princeps ordinis coloniae Oesci, pentru că s-a purtat vitejește în lupta contra Carpilor. În C. I. L. III 12456 Silistra p. Chr. 270-275 se spune că Aurelianus a distrus pe Carpi între Carsium și Sucidava. Carsium e Hirșova, iar Sucidava trebuie să fi fost prin apropiere de Carsium. Despre victoria lui Aurelian asupra Carpilor, fără să se arate locul unde s-a dat lupta, vorbește și Flavius Vopiscus, Aurelianus, 30. În C. I. L. III 1054 Alba Iulia un C. Valerius

Sarapio face o dedicație lui Jupiter, pentrucă a scăpat din mîna Carpilor („a Carpis liberatus“). Pt. III, 5, ²⁴ îi numește Carpiani și-i pune în Sarmatia europeană (pela mijlocul Moldovei și Basarabiei în Ptolemaei Tabulae). Zosimus IV, 34 îi numește Καρποδάκαι. Probabil cu numele lor stă în legătură acel al munților Carpați *) (Καρπάτης ὄρος Pt. III, 5, ^{6, 15, 18, 20, 7, 1, 8, 1}). Trebuie să fi fost un trib dac ori get. Ostilitățile lor au început probabil, ca și acele ale Castabocilor, în timpul războiului cu Marcomanii (p. Chr. 166-180), și năvălirile lor au avut loc poate și în Dacia, după cum ar arăta inscripția C. I. L. III 1054 (macarcă C. Valerius Sarapio a putut să fi scăpat din minile Carpilor pe alt teritoriu și numai dedicația s-o fi făcut la Alba Iulia, locul său de obîrșie), dar sigur prin Scythia Minor în peninsula balcanică, după cum atestă inscripțiile C. I. L. III 14416, 12456. În spațiul de timp dela 211-217, cînd se pomeneste întîiaș dată de o năvălire a Carpilor pe teritoriul roman, până la 270-275, cînd au fost învinși de Aurelian, au mai invadat Carpi în patru rînduri în peninsula balcanică, odată, împreună cu Goții, în Moesia Inferior, la anul 238, Iulius Capitolinus, Maximus et Balbinus, 16 („Supt acești împărați [Maximus și Balbinus] au avut război cu Carpi contra Moesilor. Tot atunci s-a început și războiul cu Scythii [=Goții], și a fost ruinată Histria, ori, cum zice Dexippus, civitas histrica.“), a doua oară la anii 244-249 tot în Moesia Inferior (După Zosimus I, 20 „Carpi devastează teritoriul roman depe lîngă Dunăre; împăratul Philippus merge contra lor, îi învinge în două lupte și încheie pace cu dinșii.“ După Iordanis Get. XVI, 91 Carpi erau în număr de trei mii, ca auxiliari ai Goților), a treia oară la anii 251-253, cînd, după Zosimus I, 27, „Carpi împreună cu Goții, cu Boranii și cu Urugundii devastează orașele din Europa [=peninsula balcanică],² a patra oară la anul 253, cînd, după Zosimus I, 31, „Borani, Goții, Carpi și Urugundii, neamuri care trăesc pelingă Istru, nu lăsa un loc nedevastat în Italia și în Illyric“. În timpul de după Aurelian se pomeneste de Carpi supt anii 292-305 că ar fi fost supuși și

*) După Vasmer, Studien zur albanesischen Wortforschung, pag. 24 numele munților Carpates trebuie pus în legătură cu cuvîntul albanez *kārpā*, stîncă, Fels, Klippe (la Christophorides), și anume cu forma neutră (colectivă) articulată a acestui cuvînt,

așezați pe teritoriul roman de Galerius Caesar (Iordanis Get. XVI, 91: „Galerius Caesar a învins acest neam războinic și l-a supus republicii romane.“ Iordanis Rom. 299: „Neamul Carpilor a fost atunci învins și strămutat pe teritoriul roman.“). Probabil s-a așezat în Moesia Inferior, după cum probează localitatea *Carporum vicus* Ammianus Marcellinus XXVII, 5, 4. Dar domoliți complet n-au fost prin aceasta, căci la anul 381 †Scyri, Carpodaci și Huni năvălesc peste Istru în teritoriul roman, dar sînt bătuiți de Theodosius și nevoiți să treacă Istrul îndărăt² Zosimus IV, 34.

7. Împăratul Probus (anii 276-282), „dupăce a făcut pace cu Persii, s-a întors în Thracia și a așezat pe teritoriul roman o sută de mii de Basterni [din cei de de-a stînga Dunării; vezi Bastarnae § 54], care toți au păstrat credința.“ Flavius Vopiscus, Probus, 18. Acelaș lucru îl povestește Zosimus I, 71 astfel: „Bastarnii, neam scyth, i s-au plecat cu supunere. El i-a primit și i-a așezat prin locuri din Thracia și totdeauna au trăit credincioși legilor romane.“ Prin Thracie Zosimus înțelege și Moesia Inferior. Vezi, de pildă, V, 11 „Scythia e o parte a Thraciei“. (Aceașă concepție despre Thracia o are și Ammianus Marcellinus XXVII, 4, 12. E concepția dela Diocletianus în jos). De fapt Bastarnii au fost așezați în Moesia Inferior, după cum probează localitatea Basternas, care exista în această provincie pe vremea lui Procopius, De aedificiis, IV, 11.

8. Asupra Sarmatilor pot da notițele următoare. Anul p. Chr. 107 Aelius Spartianus, Hadrianus, 3: †Hadrianus ca legatus pro praetore în Pannonia Inferior a domolit pe Sarmati.²—Anul 118 Aelius Spartianus, Hadrianus, 5: †Sarmatii se scoală cu război.²—Anul 118 Aelius Spartianus, Hadrianus, 6: †Hadrianus vine în Moesia, cînd a auzit de mișcarea Sarmatilor.²—Anul 177 Iulius Capitolinus, M. Antoninus, 17: †M. Aurelius învinge cu desăvîrșire pe Marcomani, Quadi, Vandalii, Sarmati și scapă Pannoniile de incursiile lor.²—Anul aproximativ 180 Aelius Spartianus, Pescennius Niger, 4: †Sarmati înrolați în oștirea romană pe vremea lui M. Antoninus.²—Anul 235-238 Iulius Capitolinus, Maximini duo, 13: †Maximinus vine la Sirmium și plănuește războiul contra Sarmatilor.²—Anul 258 Trebellius Pollio, Tyranni triginta, 9: †Ingenuus, guvernatorul Pannoniilor, e proclamat împărat de legiunile din Moesia din

cauză că Sarmatii amenințau cu războiul.²—Pela anul 260 Trebellius Pollio, Tyranni triginta, 10: ‘Regilianus, proclamat împărat de legiunile din Moesia, poartă cu succes războiul contra Sarmatilor.’—Anii 270-275 Flavius Vopiscus, Aurelianus, 18: ‘Aurelian a învins pe Sarmatii.’—Anii 276-282 Flavius Vopiscus, Probus, 16: ‘Probus a învins în Illyric pe Sarmatii și li-a luat prada înapoi.’—Anii 282-283 Flavius Vopiscus, Carus, 9: ‘Carus învinge pe Sarmatii, care amenințau cu invaziile lor nu numai Illyricul, ci și Thraciile și Italia, ucide din ei șeisprezece mii, ia prinși douăzeci de mii, și în câteva zile pune în siguranță Pannoniile.’—Anul 322 Zosimus II, 21-22: ‘Sarmatii dela Palus Maeotis trec Dunărea și devastează teritoriul roman. Constantinus I merge contra lor, îi bate. Barbarii trec Dunărea îndărăt, Constantin îi urmărește dincolo de fluviu, îi întâlnește lângă un deal păduros, îi bate din nou, și regele Sarmatilor Rausimodus cade însuș în luptă. Împăratul cu mulțime de captivi se întoarce acasă. Pe acești captivi i-a așezat prin orașe.’—La anul 332 (Pentru această datare vezi C. C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten* pag. 23) Excerpta Valesiana 31: ‘Constantinus I poartă războiul cu Goții, contra cărora îl chemase în ajutor Sarmatii.’—La anul 334 (Pentru această datare vezi C. C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten* pag. 25) Excerpta valesiana 32: ‘Sclavii Sarmatilor se scoală contra stăpînilor lor. Sarmatii sînt nevoiți să-și părăsească țara, și mai mult de trei sute de mii dintr-înșii, bărbați, fime și copii, sînt primiți de Constantin și așezați prin Thracia, Scythia Minor și Macedonia.’—Anul 354 Zosimus III, 1: ‘Sarmatii și Quadii devastează Pannonia și Moesia Superior.’—Anul 358 Ammianus Marcellinus XVII, 12-13: ‘Pecînd se afla în timpul iernei Constantius Augustus la Sirmium, i se anunță că Sarmatii și Quadii fac incursii de pradă în Pannonii și în „Moesia altera” [Moesia Superior?]. Incursiile în Pannonii era făcută din partea Quadilor și a Sarmatilor liberi, a acelor care fusese odată alungați din vechiul lor teritoriu decătră sclavii lor, care se răsucisese contra stăpînilor, îi învinsese și-i silise să-și părăsească țara și să se refugieze la Victohali [„Probabil un neam vandal” Schönfeld. Identici cu Hasdingii, adică cu Vandalii, după C. C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, pag. 12-13]. Incursiile în Moesia.

Superior era făcută din partea Sarmaților Limigantes, a acelor Sarmați care fusese odată sclavi, se răsculase contra stăpînilor lor și-i silise să-și părăsească țara. Sarmații liberi locuiau pe vremea acestor evenimente între Tisa și Dunăre, Quadii în regiunea transistriana dinspre Brigetio [Ó-Szöny], Sarmații Limigantes între Tisa și munții apusenii ai Transilvaniei, precum și în partea de nord a Moesiei Superior, între altele pe teritoriul care fusese odată al Picensiilor. Constantius bate întîi pe Quadii și pe Sarmații liberi, care—Quadii și Sarmații liberi—i se supun și recunosc autoritatea romană. Apoi învinge pe Sarmații Limigantes, li devastează țara și-i constrînge să se supună și ei. Pe Limigantes îi silește să-și părăsească țara, pe care o răpise dela Sarmații liberi, și să se așeze în alte teritorii [nedeterminate care], unde să poată fi mai puțin periculoși. Sarmaților liberi li restituie vechiul lor teritoriu și li dă un rege dintre dînșii. La războiul contra Sarmaților Limigantes Romanii au fost ajutați de Sarmații liberi și de Taifali, astfel că Romanii îi atacău din partea Moesiei Superior, Taifalii din partea țării lor [care nu putea fi alta decît Transilvania și Banatul răsăritean], iar Sarmații liberi din partea teritoriului ocupat de dînșii după ce fusese alungați de Limigantes.²—Anul 359 Ammianus Marcellinus XIX, 11: ‘‘In iarna anului următor, pecînd Constantius se găsea iar la Sirmium, Sarmații Limigantes, nemulțămii cu teritoriul care li se dase de împărat, l-au părăsit și s-au apropiat de limita romană, cu gînd ca s-o treacă și să prade provincia. Constantius s-a dus în provincia Valeria [jumătatea dinspre nord a Pannoniei Inferior, începînd dela Altinum-Mohacs; spre vest Valeria, provincie instituită de Galerius, ajungea la incluziv Brigetio. C. I. L. III pag. 416] și a chemat pe Sarmați de ceastăaltă parte a fluviului, ca să se înțeleagă cu dînșii. Sarmații au venit, dar au năvălit fără veste asupra împăratului, care se pregătia să li vorbească. Împăratul a scăpat cu fuga, iar Sarmații au fost învinși și în mare parte uciși de legionari.²—Anul 371 Ammianus Marcellinus XXIX, 6: ‘‘Quadii invadează și devastează provinciile Valeria și Pannonia secunda [partea sudică a Pannoniei Inferior, C. I. L. III pag. 416] din cauză că Romanii voiau să clădească castele pe teritoriul lor. La prădările Quadilor se asociază și Sarmații. Cu mare greutate sînt respinși.²—Anul 374

Zosimus IV, 16: ‘Sarmații și Quadii devastează Pannonia și Moesia Superior.’—Anul 454 Iordanis Get. L, 265: ‘Sarmații, alungați de Goți din Pannonia, se stabilesc cu voea împăratului Marcianus în regiunea orașului Castramartis (Moesia Inferior).’—Anii 457-474 Iordanis Get. LV, 282: ‘Sarmații așezați sub Marcianus în peninsula se scoală cu armele contra Romanilor, ocupă și alte teritorii în afară de cele care li se hotărâse și cuprind Singidunum. Sînt însă atacați și învinși de Goții din Pannonia, care li răpesc Singidunum.’

Dintre aceste știri este îndoioasă cea a lui Zosimus II, 21-22, anul 322, despre Sarmații dela Palus Maeotis. Pe acești Sarmați Excerpta Valesiana 21 îi numește Goți.*) Lupta s-a dat în regiunea Moesiei Inferior, pentru că în urma înțelegerii dela anul 317 dintre Constantin și Licinius Moesia Inferior aparținea stăpînirii lui Licinius (Zosimus II, 20), iar Licinius s-a găsit jignit prin expediția lui Constantin contra Goților dela anul 322, ea una ce fusese făcută într-o provincie de sub stăpînirea lui Licinius (Excerpta Valesiana 21: „Licinius s-a plîns că acest lucru s-a făcut contra pactului încheiat, căci o provincie care-i aparținea lui a fost luată în apărare de altul“). După C. C. Diculescu, Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien, Leipzig, 1923, pag. 19-21, 23-24, 41, Sarmații dela Palus Maeotis, de care vorbește Zosimos, au venit în adevăr de acolo și s-au stabilit în Muntenia, în special în munții județului Buzău, de unde au fost alungați de Visigoții lui Athanaric, cînd s-au refugiat aceștia, fugînd dinaintea Hunilor, în Kaukaland, care n-ar fi alt ceva decît regiunea munților din districtul Buzău.—Grea de interpretat este apoi știrea de supt anul 332 din Excerpta Valesiana 31, după care Constantin a fost chemat în ajutor de Sarmați contra Goților, căci pe vremea aceia teritoriul Goților era despărțit de acel al Sarmaților prin Vandali și deci un conflict între Sarmați și Goți era imposibil. Pentru aceia C. C. Diculescu, Die Wandalen und die Goten, pag. 23-24, susține că Sarmații care au cerut ajutorul lui Constantin nu

*) Zonaras Chronicon XIII, 2 spune că erau Sarmați și Goți și că războiul cu dinșii a avut loc în Thracia. Pentru Thracia de după Diocletian vezi mai sus 7.

erau cei dintre Tisa și Dunăre, ci Sarmatii cei de curînd veniți dela Marea de Azov, despre care vorbește Zosimos, și care se așezase în actuala Muntenie. Cu toate acestea însuș Diculescu citează la pag. 25 un loc din Eusebius, după care Sarmatii dintre Dunăre și Tisa, tocmai pe vremea aceasta, cînd între teritoriul lor și cel al Goților era interpus teritoriul ocupat de Vandali, și-au înarmat sclavii ca să se poată apăra contra Goților, ceea ce ar fi și provocat răscoala acestor sclavi contra stăpînilor lor dela anul 334. Locul din Eusebius, care raportează în mod precis evenimentele dela anul 332, despre care este vorba, la Sarmatii dintre Dunăre și Tisa, este respins ca neveridic de Diculescu. Să fie oare neveridic? Cunoaștem noi atît de bine granițele dintre Sarmatii, Vandali, Goți depe vremurile acelea? Aș ocupat, de pildă, Vandali tot Banatul până la Dunăre? Pentru această ocupare prin Vandali a întregului Banat până la Dunăre este o singură mărturie, cea a lui Iordanis, citată de Diculescu la pag. 3, și pe care vezi-o mai jos sub N° 9 anii 306-337. Mărturia lui Iordanis cuprinde anachronisme, după propria recunoaștere a lui Diculescu, și este apoi o punere în bloc pe socoteala Vandalilor depe vremea lui Constantin a teritoriului ocupat de Gepizi pe vremea sa, a lui Iordanis. Nu cumva de fapt teritoriul ocupat de Vandali pe vremea lui Constantin a corespuns numai aproximativ celui ocupat de Gepizi pe vremea lui Iordanis? Din Excerpta Valesiana 34 (Acest loc vezi-l mai jos sub 9), precum și din alte izvoare citate de Diculescu pag. 23, se vede că oștirile romane au trecut cu această ocazie Dunărea și au bătut pe Goți „în însuș teritoriul barbar, adică în regiunea Sarmatilor.“ Din faptul că cu opt zile înainte de bătălie Constantin se găsea la Marcianopolis Diculescu conchide pag. 24 că Romanii au trecut Dunărea ori pela Silistra ori pela Turtucaia și că bătălia a avut loc în județul Ialomița. Se poate. Dar nici faptul că Constantin a atacat pe Goți în județul Ialomița, nici acela că izvoarele numesc acest teritoriu „regiune sarmată“, nu pledează contra presupunerii că Sarmatii care au implorat ajutorul Romanilor ar fi fost cei dintre Dunăre și Tisa, pentru că Constantin a atacat pe Goți pe unde i-a venit mai lesne, a făcut, cum se zice, o diversiune, iar dacă un izvor ca Excerpta Valesiana numește teritoriul de de-a stînga

Dunării din fața Moesiei Inferior regiune sarmată, aceasta o face poate din punct de vedere retrospectiv, pentru că regiunea aceia fusese într-adevăr odinioară ocupată de Sarmati (Vezi *Sarmatae* § 54).

În tot timpul acesta, cuprins de notițele de mai sus, dela anul p. C. 107 până la anii 457-474, Sarmatii apar în teritoriul dintre Dunăre și Tisa, ocupat din străvechi timpuri de Sarmatii Jazyges (Vezi Jazyges § 54), și în acel dintre Tisa și munții apuseni ai Transilvaniei. Neconținut ei tind spre vest către Pannonia Inferior și spre sud către cele două Moesii. Presiunea spre sud a devenit eficace îndată după părăsirea Daciei de Romani, și pe vremea lui Constantin I, pela anul 336, ei ocupă probabil Banatul, după retragerea de acolo a Vandalilor (Vezi sub Goți anii 306-337), și o parte din nordul de de-a dreapta Dunării al Moesiei Superior. Presiunea spre vest, către Pannonii, a putut fi ținută în frâu cu mare greutate până în timpul încă al împăraților Valentinianus I - Valens - Gratianus, anii 364-383, dar după aceia, când a avut loc năvala cea mare a Goților și haosul din administrarea imperiului rezultat din cauza ei, haos început încă din timpul lui Theodosius I (anii 379-395; vezi Zosimus IV, 25 sqq.), Pannoniile au fost copleșite de Huni, de neamuri germane (mai ales de Goți) și de Sarmati, iar acești din urmă, împinși spre sud de Goți, ocupă pela mijlocul secolului V, cu voea (!) și fără voea împăratului, teritorii din Moesia Superior și Moesia Inferior. Dacă la Sarmatii stabiliți în masă, ca invadatori, pe teritoriul roman se adaugă cei trei sute de mii așezați de Constantin I și numeroșii prinși de război, ca cei douăzeci de mii luați de Carus, apoi numărul Sarmatilor stabiliți pe teritoriul romanizat al peninsulei balcanice a trebuit să fie foarte mare. Despre așezările lor mărturisesc numele de localități *Sarmates* din Moesia Superior și *Sarmathon* die Haemimontus depe vremea lui Procopius, De aedificiis IV, 4, 11.

9. Asupra Goților și altor popoare afară de Slavi dau notițele următoare. Anii p. Chr. 235-238 Iulius Capitolinus, Maximini duo, 1: „Maximinus senior era dintr-un sat al Thraciei vecin cu barbarii, născut din tată și mamă barbari, și anume, după cum se spune, tată-so era Got, iar mă-sa era Halană. Se mai spune că pe tată-so îl chema Micca, iar pe mă-sa Hababa” — Anul p. Chr. 238 Iulius Capitolinus, Maximus

et Balbinus, 16: „Supt acești împărați [Maximus și Balbinus] au avut războiul Carpi contra Moesilor. Tot atunci s-a început și războiul cu Scythii [=Goții] și a fost ruinată Histria, orî, cum zice Dexippus, civitas histrica.“—Anii 244-249 Iordanis Get. XVI, 89: ‘Supt împăratul Philippus Goții au trecut Dunărea și au devastat Moesia și Thraciile.’—Anii 244-249 Iordanis Get. XVI, 91: ‘Supt împăratul Philippus trei sute de mii de Goți, la care s-au asociat cîțiva Taifali și Astringi, trei mii de Carpi, și Peucini din insula Peuce, au trecut Dunărea și au prădat de a doua oară Moesia și au asediat Marcianopolis, pe care oraș însă l-au părăsit, după ce au primit bani dela locuitorii lui.’—Anii 249-251 Iordanis Get. XVIII, 101-103; Zosimus I, 23-24: ‘Goții trec Dunărea [Zosimus zice greșit Tanais, vezi nota editorului] și pradă Moesia Inferior, pătrund peste Haemus și asediază Philippopolis, pe care-l cuprind și-l devastează. Împăratul Decius în luptele cu dinșii are dintrunții succese, dar apoi este învins și pierе însuș în luptă la Abrittus [Abatcalesi în cadrilater]. Trebonianus Gallus, succesorul în domnie al lui Decius, lasă pe Goți să se întoarcă în țara lor cu prada făcută și se învoeste să li plătească pe fiecare an o sumă de bani.’—Anii 251-253 Zosimus I, 25-28: ‘Scythii [=Goții] și împreună cu ei Borani, Urugundi, Carpi, continuă de a prăda orașele din Europa [=peninsula balcanică], iar Scythii [=Goții] ajung cu prădăciunile până la Ephes, Pessinus [în Galatia] și Cappadocia.’—Anul 253 Zosimus I, 29-30; Trebellius Pollio, Gallieni duo, 5: ‘La urcarea pe tron a lui Valerianus prădăciunile Scythilor [=Goți] în peninsula balcanică ajunseser la culme. Thraciile erau ocupate, Macedonia devastată, Thessalonicul era asediat și redus la ultima extremitate, Athena își dregea muri, Peloponnesul întăria istmul. Valerian ia asupra sa afacerile din Asia cu Perșii, iar pe cele din Europa le lasă pe sama fi-cioruso Gallienus. Acesta pleacă în Gallia contra Germanilor, iar peninsula balcanică o încredințează șefilor oștirilor dintr-însa.’—Anul 253 Zosimus I, 31: ‘Borani, Gotthi, Carpi, Urugundi, neamuri care locuiesc pe lângă Dunăre, „nu lasă un loc nedevastat în Italia și în Illyric“.’—Anii 253-254 Zosimus I, 31-33: ‘Borani cu corăbiile luate dela Bosporani [Grecii dela Bosporus cimmerius] trec în două rînduri marea și pradă coastele grecești ale mării negre din Asia, cu-

prind și pradă pău și orașele Pityus și Trapezus.²—Anii 254-258 Zosimus I, 34-35; Iordanis Get. XX, 107-108: ‘Goții, îndemnați de cele ce văzuse că au făcut Borani, se duc și ei în Asia să prade, dar nu pe calea mării, ci au mers pedestri pe țărmul mării, lăsând la dreapta orașele Istrus, Tomi, Anchialos; au ajuns la lacul Phileatina delingă Byzanț, și cu vasele păscarilor de acolo au trecut Bosporul și au cuprins și prădat orașele Chalcedon, Nicomedia, Nicaea, Cius, Apamea, Prusa.²—Anul 259 Zosimus I, 37; Iordanis Get. XX, 108-109, XXI, 110: ‘Goții, la întoarcerea lor din invazia făcută în Asia mică, pradă Thracia, Illyricul și Italia.²—Anii 260-268 Zosimus I, 39-40: ‘Scythii [=Goții] devastează Grecia și cuprind chiar Athena. Gallienus merge contra lor și se întâlnește cu dînșii în Thracia. Are succese în lupta contra lor, dar este nevoit să plece în Italia și lasă sarcina de a sfârși războiul cu Goții lui Marcianus.² Trebellius Pollio, Gallieni duo, 13: „Între acestea Scythii [=Goții], plutind pe marea neagră, au intrat în Dunăre și au făcut multe stricăciuni pe pământul roman. Dacă a aflat acest lucru, Gallienus a însărcinat pe Cleodamus și pe Athenaeus, ambii din Byzanț, să restaureze orașele și să le întărească. S-a dat o luptă pelingă marea neagră și au fost învinși barbarii de ducii byzantină. Pe de altă parte Goții au fost învinși de Venerianus într-o luptă navală, dar Venerianus a perit în luptă. După aceia Goții au devastat Cyzicul și Asia, apoi Achaia toată, până ce au fost învinși de Athenienii sub conducerea lui Dexippus, care a scris despre aceste timpuri. Respinși de acolo, Goții au cutrierat Epirul, Macedonia, Boeotia. Gallienus în sfârșit, deșteptat într-un tîrziu de nenorocirile publice, a eșit înaintea unor Goți, care treceau prin Illyric, și a ucis pe cei mai mulți dintr-înșii. Dacă au auzit de acest lucru Scythii, au fost nevoiți să-și strîngă tabăra și să fugă peste muntele Gessax (per Gessacem montem).“—Anii 260-268 Orosius VII, 22: „Germanii străbat Alpii, Rhaetia, toată Italia și ajung până la Ravenna. Alamannii cutrieră Galliile și trec și în Italia. Grecia, Macedonia, Pontus, Asia sînt nimicite de năvala Goților, iar Dacia de peste Dunăre o ia Goții pentru totdeauna (Dacia trans Danubium in perpetuum aufertur).“—Anii 268-270 Trebellius Pollio, Claudius, 6: „Goții, care scăpase pe vremea ciud îi urmăria Marcianus [Vezi mai sus sub anii

260-268], au sculat toate neamurile lor să prade țara Romanilor. În sfârșit diversele popoare ale Scythilor [=Goți], Peuci, Grutunghi, Austrogoti, Tervingi, Visi, Gipedes, apoi Celtae și Eruli, au năvălit de dorul prăzii pe teritoriul roman și au făcut multe devastări... Erau trei sute douăzeci de mii.“ Trebellius Pollio, Claudius, 8: „Goții mai aveau și două mii de corăbii... Claudius către Brocchus: «Am distrus trei sute douăzeci de mii de Goți și am scufundat două mii de corăbii.»“ Trebellius Pollio, Claudius, 9: „Războiul a fost în Moesia [Inferior], multe lupte s-au dat la Marcianopolis. Cei mai mulți regi au fost prinși, fimele nobile din diferite neamuri au fost captivate, provinciile romane s-au umplut de sclavi scythi și de agricultori scythi. Goții au devenit coloni dela granița barbară.“ Trebellius Pollio, Claudius, 11: «Cîți Goți scăpase s-au refugiat în Haemimontus, unde au suferit de foame și de o molimă... Pe acea vreme au perit însă două mii de militari romani, din cauză că, pecînd erau ocupați să adune prada, au fost atacați de dușmani și măcelăriți, macarcă dușmanii erau mai puțini la număr.» Zosimus I, 42-43: «Goți, Heruli, Peuci și alți barbari s-au înbarcat la gura Nistrului pe șese mii de vase în număr de trei sute douăzeci de mii. Au căutat să ia Tomi și Marcianopolis, dar n-au putut, au ajuns până la Propontis, unde au pierdut multe vase și oameni din cauza greutăților plutirii, au căutat să ia Cyzicul, dar n-au putut, au trecut Dardanelele și au asediat Cassandria și Thessalonicul, fără să le poată lua, au pătruns apoi în Macedonia și au devastat, uniia, mai ales regiunea dela Doberus și Pelagonia, unde s-au întîlnit cu Claudius [la Naissus după Zosimus I, 45] și au fost învinși, perzînd în luptă cincizeci de mii. Alții s-au răspîndit prădînd peste Thessalia și Grecia.» Zosimus I, 45: «Goții și ceilalți barbari, cîți au scăpat din bătălia dela Naissus, au vrut să se ducă în Macedonia, dar au fost respinși de oștirea romană și s-au îndreptat spre Haemus, dar acolo iar s-au întîlnit cu oștirea romană și au fost învinși. Cei care nu debarcase pe continent au ajuns cu năvile lor până la Rodos și Creta, dar n-au isprăvit mare lucru și s-au întors și ei la continent. A dat apoi o molimă peste dinșii. La urmă cîți au scăpat din lupte și din boală, prin Macedonia și prin Thracia, uniia s-au înrolat în legiunile romane, alții s-au stabilit pe teritoriul roman ca agri-

cultori.²—Anii 270-275 Flavius Vopiscus, Aurelianus, 22 : „[Aurelianus] a plecat contra Palmyrenilor... În drum a dat în Thracii și în Illyric peste barbari și i-a învins, ba chiar pe ducele Goților Cannaba ori Cannabaudes l-a ucis împreună cu cinci mii de oameni peste Dunăre.“ — Anul 275 Zosimus I, 63-64: ‘Scythii [=Goții și alți barbari] trec prin marea de Azov și marea neagră până la coastele Asiei mici și străbat prădând Asia mică până în Cilicia. Împăratul Tacitus i-a bătut pe uniia de i-a stins, pe ceilalți i-a lăsat în sama lui Florianus. Acești din urmă au putut scăpa în țara lor.’—Anii 276-282 Flavius Vopiscus, Probus, 18: „După ce a făcut pace cu Perșii, [Probus] s-a întors în Thracii și a așezat pe teritoriul roman o sută de mii de Basterni, care toți au păstrat credința. Dar în aceiaș vreme a strămutat pe teritoriul roman și din alte neamuri o mulțime, anume Gipedii, Grauthungi și Vanduli. Aceștia însă toți au stricat credința, și, pecind Probus era ocupat cu războiul contra tiranilor, au cutrierat aproape toată împărăția pe jos și pe apă și au adus mare pagubă gloriei romane. Probus însă în diferite rinduri i-a învins și i-a domolit, așa că numai puținii s-au putut lăuda că s-au întors pela locurile lor și că au scăpat din minile lui.“ Acelaș lucru e povestit de Zosimus I, 71, care însă, în mod greșit, în loc de Gipedii, Grauthungi, Vanduli pune Franci.—Anul 285 Iordanis Get. XXI, 110-112: ‘Goții cu începere dela Maximianus până în timpul autorului (551) au adus și aduc mari servicii ca feoderati împărăției romane. Fără dinșii cu greu ar fi putut ținea Romanii piept atitor dușmani.’—Anii 306-337 Iordanis Get. XXII, 113: „[Vandalii] pe vremea aceia [a lui Constantin I] trăiau acolo unde sînt astăzi [551] Gepidii, anume la riurile Marisia [Mureșul și Tisa dela vărsătura Mureșului până la Dunăre], Miliare, Gilpil și Grisia [Crișul], care acest din urmă e mai la nord decît toate celelalte (qui omnes supra dictos excedet). Vandalii aveau pe atunci la răsărit pe Goți, la apus pe Marcomani, la miazănoapte pe Hermundoli, și la miazăzi Istrul, care se mai chiamă și Danubius.“—Anii 306-337 (Probabil anii 335-336 după C. C. Diclescu, Die Wandalen und die Goten, pag. 26) Iordanis Get. XXII, 114-115: „Pecind trăiau Vandalii în această regiune, s-a sculat cu războiul contra lor regele Goților Geberich. În lupta care s-a dat la riul Marisia a căzut regele

Vandalilor Visimar cu mare parte dintre ai lui. Geberich, regele Goților, după ce a învins pe Vandalii și li-a pradat țara, s-a întors în propria sa țară, de unde venise. Atunci puținii Vandalii care scăpase și-au părăsit patria și au cerut voe dela împăratul Constantinus să se așeze în Pannonia, unde au trăit vreo șezeci de ani ca supuși ai legilor împărăției. “— Anul 322 Excerpta Valesiana 21: „Pecînd Constantinus era la Thessalonica, Goții, fiindcă hotarele nu erau apărate, au năvălit, au devastat Thracia și Moesia și au început să ducă prăzile. Dar a venit Constantin asupra lor și i-a bătut. Au dat atunci captivii îndărăt și au făcut pace. Licinius s-a plîns că acest lucru s-a făcut contra pactului încheiat, căci o provincie care-i aparținea lui a fost luată în apărare de altul.” Zosimus II, 21-22 vorbește cu nouă detalii despre acest eveniment, dar pune Sarmații în loc de Goți. Vezi locul mai sus sub Sarmații.—Anul 323 Excerpta Valesiana 27: ‘Majoritatea oștirii lui Licinius în ultima bătălie dintre el și Constantin era formată din Goți.’—La anul 332 (Pentru această datare vezi C. C. Diculescu, Die Wandalen und die Goten pag. 23.) Excerpta Valesiana 31: ‘Constantin poartă război cu Goții, contra cărora îl chemase în ajutor Sarmații. „Constantinus Caesar [fiul lui Constantin] a redus aproape o sută de mii dintr-înșii să piară de foame și de frig. Atunci a primit Constantin și ostaticii, între alții pe fiul regelui Ariaricus.”’ Excerpta Valesiana 34: „[Constantinus] a distrus neamurile foarte puternice și foarte numeroase ale Goților în însuș teritoriul barbar, adică în regiunea Sarmaților.”—Anii 329-332 Zosimus II, 30: ‘Taifalii în număr de cincî sute de călări fac o incursie de pradă în peninsula balcanică.’—Pela anul 337 Iordanis Get. XXIII, 116: „După o bucată de vreme a murit regele Goților Geberich [Vezi mai sus sub anii 306-337] și i-a urmat în domnie Hermanaricus, cel mai nobil dintre Amalii, care a supus multe și foarte războinice neamuri dela miazănoapte, și pe care cu drept cuvînt l-au comparat uniia cu Alexandru cel mare.”—Anii 337-340 C. I. L. III 12483 Iglița Dobrogea: ‘Impărații Constantinus [II], Constantius și Constans au fortificat locul „dela graniță foarte expus la năvălirile Goților barbari.”’—Anul 358 Ammianus Marcellinus XVII, 13, ¹⁹⁻²⁰: ‘In lupta contra Sarmaților Limigantes Romanii au fost ajutați de Taifalii.’ Vezi locul pe larg mai

sus sub Sarmati. — Anii 364-378 Iordanis Get. XXV, 131-133: *„Visigothi (Vesegothae), fugind dinaintea Hunilor, au cerut dela împăratul Valens pământuri în Thracia sau în Moesia cu condiție ca să-i fie supuși credincioși, și au mai cerut să li trimeată predicatori care să-i creștinească. Valens li-a acordat ambele cereri și li-a trimis predicatori arienți, pentru că și el era arian, care i-a creștinat la arianism și pe Visigoți și pe Gepizi. Visigoții au trecut Dunărea și s-au așezat în Dacia ripensis, Moesia și Thracii.”*^{*)} — Anii 364-378 (Timpul domniei lui Valens, când a scris Eutropius) Eutropius VIII, 2: *„Traian a supus Dacia și a făcut o provincie romană din acele teritorii de peste Dunăre pe care astăzi le ocupă Taifalii, Victohalii și Thervingii.”*^{*)} — Anii 367-369 Ammianus Marcellinus XXVII, 5, 2-6: *„În trei ani consecutivi Valens a mers contra Goților. În primul an a trecut Dunărea pela Daphne [pe malul stîng al Dunării la gura Argeșului după Kiepert *Formae orbis antiqui*; la satul Spanțov, 10 kilometri spre răsărit de Oltenița, după Tocilescu, *Monumente epigrafice*, I, 180] și n-a dat peste dușman, care se retrăsese la munți. În al doilea an n-a putut trece Dunărea, din cauză că venise mare și se revărsase, ci a trebuit să stea până toamna în castră lângă Vicus Carporum. Al treilea an a trecut Dunărea pela Noviodunum [Isaccea] și după ce a înaintat mult a atacat pe Creuthungi, care trăiesc în regiuni depărtate. I-a eșit apoi împotriva Athanaricus, judele cel mai puternic depe vremurile acelea (iudex potentissimus) [al Thervingilor, vezi mai jos Ammianus XXXI, 3], pe care l-a învins și l-a fugărit.”*² — Anul 369 Ammianus Marcellinus XXVII, 5, 7: *„Valens a făcut pace cu Athanaric.”*² — Anul 369 C. I. L. III 6159 și 7494 Hasarlîc Dobrogea: *„Împăratul Valens, după ce a învins pe Athanaricus și pe Goți, a zidit castelul.”*² — Anul 375 Ammianus Marcellinus XXXI, 2-3: *„Hunii, venind din părți îndepărtate ale răsăritului, năvălesc în teritoriul Alanilor, care se întindea spre vest până la Tanais [Don], su-*

^{*)} În ce privește pe Victohali, care erau aceiași cu Vandalii (Vezi Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, pag. 12-13), Eutropius comite un anachronism, căci Vandalii părăsise încă din anul 336 teritoriul din Dacia ocupat de dișii (Banatul) și se dusesese în Pannonii (Vezi mai sus Iordanis Get. XXV, 114, 115).

pun pe Alanî şi şi-i asociază, apoi năvălesc în ţara Goţilor Greuthungi [Ostrogoţi], care se întindeau până la Tanais spre răsărit, unde se învecinau cu Alanii. Regele Greuthungilor, Ermenrich, după ce a rezistat o bucată de vreme, a pierdut nădejdea şi s-a sinucis. Vithimir, ales rege în locul lui, a perit în luptă contra năvălitorilor. I-a urmat în domnie fiul minor Viderich sub tutela lui Alatheus şi Saphrax. Aceştia, văzînd că nu mai este posibilă rezistenţa, s-au scoborît cu Greuthungii până în regiunea Danastului [Nistru], la graniţa Goţilor Thervingi [Visigoţi]. Athanaricus, judele Thervingilor, îşi aşează armata în caestre lângă Danast, dar nu poate rezista Hunilor, care l-au atacat, şi se retrage cu poporul său într-o regiune a Taifalilor dintre Gerasus [Siret] şi Dunăre, pe care o întăreşte cu un val de pămînt *). Cea mai mare parte a poporului părăseşte însă pe Athanaric şi se hotărăşte să treacă Dunărea şi să caute adăpost în Thracia.²—Anul 376 Ammianus Marcellinus XXXI, 4, 1-3: 'Goţii [Visigoţi], hotărîţi să treacă în Thracia, se răs-pîndesc pe malul Dunării şi trimet suplici la Valens. În aceeaşi vreme [sub presiunea Hunilor] toate neamurile barbare, dela Marcomani şi Quadi spre vest până la marea neagră, au năvălit pe ţărmurile Dunării dinspre ţara lor, cu fimeî şi copii. Valens permite Goţilor să treacă Dunărea şi o ne-numărată mulţime a lor se revarsă peste Thracia.²—Anul 376 Ammianus Marcellinus XXXI, 4, 9-11: 'Duci romani din Thracia, Lupicinus şi Maximus, exploatează lipsa de alimente a Goţilor până într-atît, că li vindeau cîteun cîne în schimbul a cîteunui Got.²—Anul 376 Ammianus Marcellinus XXXI, 4, 12-13: 'Vithericus, regele Greuthungilor [Ostrogoţi], cere şi el voe să se stabilească cu poporul său în Thracia, dar este refuzat. Iar Athanaric însuşi cu o parte din Thervingi [Visigoţi] nu trece Dunărea, ci se duce în CaucaLand, unde se stabileşte, după ce alungă de acolo pe Sarmaţi.²—Anul 376 Ammianus Marcellinus XXXI, 5, 3:

*) După Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1923, pag. 40, întăriturile pe care le-a făcut Athanaric contra Hunilor ar fi fost pe linia Focşani-Nămoloasa-Galaţi, adică tocmai acolo unde se găsesc şi actualele întărituri româneşti. Eu cred că întăriturilor lui Athanaric va fi corăspunzînd mai degrabă actualul val de pămînt care se întinde dela Şerbeşti pe Siret până la Tuluceşti la nordul lacului Brateş.

Vezi § 24 Nota

‘Greuthungiî profită de un timp cînd nu era păzită Dunărea de flota romană, și trec fluviul în Thracia fără voea împăratului.’—Anul 376 Ammianus Marcellinus XXXI, 5, 4, 9: ‘Lîngă Marcianopolis Thervingiî, fiindcă nu li s-a dat voe să între în oraș, să-și cumpere cele trebuitoare, s-au sculat cu armele contra Romanilor. Ducele roman Lupicinus a voit să-i aducă la supunere cu puterea, dar a fost învins și de abia a putut scăpa cu fuga în Marcianopolis.’—Anul 376 Ammianus Marcellinus XXXI, 6: ‘Goții aceia care cu mult mai înainte vreme fusese primiți și așezați în regiunea orașului Hadrianopolis, și care până atunci privise indiferenți la cele petrecute, se răscoală și ei, provocați de orașenii acelui oraș, care voise să-i silească cu forța să plece mai răpede la Hellespontus, unde li se dăduse ordin de împărat să se stabilească. Se unesc cu noii năvălitori, care trecuse acum peste Haemus, și cu toții împreună se revarsă, prădînd și arzînd, peste toată Thracia. Cu dînsii s-au unit și mulți indigeni, care li arătau locurile și ascunzătorile, pe unde se putea găsi ceva de pradat.’—Anul 377 Ammianus Marcellinus XXXI, 7-8: ‘Valens trimete legiunile din Armenia, care îping pe Goți peste Haemus spre nord și ocupă trecătorile munților cu gînd ca să constrîngă prin foamete pe dușman. La aceste legiuni s-au adăogit apoi îndată ajutoarele de trupe pe care le-a trimes Gratianus din Pannonia și din Gallia. Intre oștirea romană, concentrată lîngă orașul Salices, și între Goți, care erau întăriți într-un lagăr de cară în apropiere, s-a dat o luptă mare, care a rămas nehotărîtă. Valens trimete un nou ajutor cu Saturninus, și acesta, temîndu-se ca nu cumva Goții, aduși la desperare din cauza lipsei de alimente, să reușească să rupă obstaculele trecătorilor, cînd atunci ar fi putut năvăli în bloc, a găsit de cuviință că e mai bine să-i leze să se scurgă fără ordine și răzleți. Pentru aceia a lăsat trecătorile munților libere, și îndată Goții pe întrecute și în dezordine au năvălit peste munți spre sud. Dar, macarcă năvala nu s-a făcut în bloc, ororile comise prin Thracia dela sudul Balcanilor au fost de neînchipuit.’—Anul 378 Ammianus Marcellinus XXXI, 11, 6: ‘Pe drumul dintre Sirmium și Castra Martis Gratianus [care venia în ajutorul lui Valens] a fost atacat de Alani.’—Anul 378 Ammianus Marcellinus XXXI, 11-13: ‘Valens pleacă din Antiochia și vine la Constanti-

nopol, unde stă cităva vreme. Apoi pleacă contra Goților. Lîngă Adrianopol se dă o luptă crîncenă, în care Romanii sînt zdrobiți. Valens însuș pîere în luptă, probabil ars de vii într-o colibă țărănească, unde se refugiase, și căreia barbarii i-au dat foc fără să știe că împăratul era înuntru.²—Anul 378 Ammianus Marcellinus XXXI, 15-16: ‘Goții, după pierderea bătăliei din partea Romanilor, au asediat zădarnic Adrianopolul, apoi au prădat teritoriul dela Perinthus și au ajuns până la Constantinopol. După aceea, împreună cu Huni și cu Alanii, s-au dus înspre părțile de nord ale peninsulei balcanice, pe care le-au devastat până la poalele Alpilor Iulii.’—Anii 376-378 Iordanis Get. XXVI, 134-138: ‘Visigoții, stabiliți ca prieteni în imperiu, sufer de foamete. Comandanții trupelor romane din partea locului, Lupicinus și Maximus, li vînd alimentele foarte scump, li vînd până și mortăciuni, iar la un ospăț, la care invitasese pe Fritigernus, unul din șefii Goților, Lupicinus pune pe soldații săi să ucidă garda lui Fritigernus. Acesta scapă cu șireclie, spunînd că vrea să domolească indignarea poporului got, și se ridică cu Goții contra Romanilor. De aici înainte încep Goții să se poarte ca stăpîni. Valens vine din Antiochia să pue ordine și este ucis în luptă lîngă Adrianopol. „De aici înainte Visigoții au ocupat Thraciile și Dacia ripensis și s-au stabilit în ele ca într-o țară a lor de baștină.”’—Anii 378-380 Zosimus IV, 24-33: ‘Gratianus își asociază la domnie pe Theodosius și-i încredințează afacerile orientului, în special acele din peninsula balcanică. Dar Theodosius nu poate aduce nicio îmbunătățire. Goții continuă de a sta în Moesia, Thracia, Macedonia, Thessalia, citeodată mai liniștiți, dîndu-se drept aliați ai Romanilor, altă dată ca devastatori.’—Anii 378-381 Zosimus IV, 30: ‘Theodosius atît de mulți Goți a înrolat în oștirea romană din răsăritul Europei, încît se temea să nu devină această oștire o primejdie pentru statul roman. Pentru aceea a luat măsuri ca o parte din militarii Goți să-i trimeată la oștirea din Egypt și în locul lor să aducă militari din oștirea egipteană.’—Anii 378-381 Zosimus IV, 31: ‘Goții se înrolează în oștirea romană cînd vor și o părăsesc cînd vor, și au drum liber peste Dunăre încoace și încolo.’—Anul 379 Iordanis Get. XXVII, 139-141: ‘La începutul domniei lui Theodosius Goții sînt respinși din Thracia. Theodosius însă se îmbolnăvește și Goții

atunci, uniia sub Fritigernus [Visigoți, vezi mai sus sub anii 376-378] năvălesc în Thessalia, Epir și Achaia, iar alții supt Alatheus și Safrac [Ostrogoți, vezi mai sus sub anii 375, 376] intră în Pannonia. Gratianus vine cu armată și reușește prin daruri și prin procurare de hrană să facă pace cu Goții.²—Anii 380-392 Iordanis Get. XXVIII, 142-145: ‘Theodosius, după ce s-a îndreptat din boală, a consimțit la pacea încheiată de Gratianus și a poftit la Constantinopol pe șeful got Athanaricus, care succedase lui Fritigernus și care după câteva luni de ședere în Constantinopol a murit în acest oraș. După moartea lui Athanaricus Theodosius a reînnoit cu Goții tractatul de foederati, care fusese întâiaș dată încheiat de Constantin. Armata Goților a format cu cea romană un singur corp, și când Theodosius a plecat contra tiranului Eugenius, care ocupase Galliile după uciderea lui Gratianus, a luat cu dînsul mai mult de douăzeci de mii de soldați Goți.²—Anul 381 Zosimus IV, 34: ‘Scyri, Carpodaci și Huni trec Dunărea și devastează Moesia. Theodosius îi bate și-i silește să treacă fluviul îndărăt.²—Anul 383 Zosimus IV, 35: ‘Oedothus a strîns o oștire foarte mare, compusă nu numai din barbarii locuitori la Dunăre, ci și din alte neamuri tare îndepărtate și până atunci necunoscute, și a început să treacă fluviul. Promotus, ducele oștirilor pedestre din Thracia, i-a eșit înainte cu forțele de uscat și de apă, și atîta măcel a făcut în dușmani, încît s-a umplut fluviul de cadavre, iar pe uscat morții nu se mai puteau număra.²—Anul 386 Zosimus IV, 38-39: ‘„Cam pe vremurile acestea s-a ivit dincolo de Istru un neam scyth [=got], necunoscut până atunci, și pe care barbarii depe locurile acelea îl numesc Grothingi. Fiind numeroși, bine înarmați, și în aceiaș vreme virtoși la trup, au străbătut fără nicio greutate țările barbarilor dintre ei și Istru, au ajuns la malul Istrului și au cerut voe să treacă fluviul.“ Promotus, ducele oștirilor romane din partea locului, nu li-a dat voe. Barbarii au căutat atunci să treacă cu de-a sila, dar au fost crunt bătuți, și foarte mulți din ei, între care fimeî și copii, au fost luați captivi, pe care însă împăratul i-a primit cu binele și i-a liberat, cu gînd ca să-i facă să se înroleze în oștirea romană.²—Anii 388-392 Zosimus IV, 51: ‘Rufinus pune pe barbari să așină calea lui Promotus, când acesta a plecat dela Constantinopol în

Thracia, și să-l omoare.²—Anii 394-396 Zosimus V, 5-7 : †Alarichus fusese șeful Goților auxiliari în expediția lui Theodosius contra lui Eugenius și până la anul 396 a stat cu Goții săi [Visigoți] în Thracia. La anul 396 invadează Macedonia, Thessalia și Grecia până în Peloponnes incluziv, devastând. Apoi se retrage în Epir.²—Anul 396 Iordanis Get. XXIX, 146-151: †După moartea lui Theodosius, fiindcă succesorii lui n-au mai vrut să dea Goților darurile obișnuite, Halaricus s-a pus în fruntea lor, sfătuindu-i „să-și câștige cu munca lor o domnie mai degrabă decât să slujască de lene străinilor.“ Și a plecat prin Pannonii și prin Sirmium în Italia, unde a ajuns la Ravenna pe vremea consulatului lui Stilico și Aurelianus [anul 400].²—Anii 399-401 Zosimus V, 13-21: †Peninsula balcanică și Asia Mică sînt la discreția Goților, care, ca generali în serviciul Romanilor, și ca ostași înrolați în armatele romane, dispun de împărăția romană după bunul lor plac, iar un general Got, Gainas, a fost chiar pe punctul de a cuprinde Constantinopolul și de a desființa imperiul de răsărit.²—Anul 401 Zosimus V, 22: †Cînd Gainas cu Goții lui a trecut de-a stînga Dunării din partea Thraciei, după ce încercarea de a cuprinde Constantinopolul nu-i reușise, regele hun Uldes i-a interzis rămînerea pe teritoriul său, l-a bătut și Gainas a perit în luptă. Capul i l-a trimis Uldes împăratului la Constantinopol.²—Anul 427 Marcellinus Comes: „Pannoniile, care în timp de cincizeci de ani fusese stăpînite de Huni, au fost recăpătate de Romani.“ Iordanis Get. XXXII, 166: „Hunii au fost alungați de Romani și de Goți din Pannonia, pe care o ocupase în timp de aproape cincizeci de ani.“—Anii 433-454 Iordanis Get. XLIII, 226: „Attila a eșit din provinciile Dacia și Pannonia, în care stăteau atunci Hunii cu diferite națiuni supuse lor, și a plecat cu oștirea contra Alaricilor.“—Anul 441 Marcellinus Comes: „Regii Hunilor cu numeroase mii de ai lor au năvălit în Illyric și au distrus Naissul, Singidunul și alte foarte multe cetăți și orașe ale Illyricului.“—Anul 442 Marcellinus Comes: „Bleda și Attila, frați și regi ai multor popoare, au devastat Illyricul și Thracia.“—Anul 447 Marcellinus Comes: „Regele Attila a ajuns devastînd până la Thermopylae.“—Anul 451 Iordanis Get. XXXVIII, 199: †In armata lui Attila în lupta din cîmpii catalaunice se găseau ca auxiliari Ostrogoții sub conducerea

fraților din familia Amalilor Valamir, Theodemir, Videmer, și Gepizi sub conducerea regelui Ardaricus.²—Anul 454 Iordanis Get. L, 259-263: ‘După moartea lui Attila feciorii lui, care erau nenumărați de mulți, au vrut să-și împartă popoarele stăpînite. Acestea, în frunte cu Gepizii și cu regele lor Ardarichus, se scoală contra stăpînirii Hunilor. Lupta între răsculați și Huni se dă în Pannonia lîngă riul Nedao. Ellac, fiul cel mai mare al lui Attila, pierе în luptă. Frații lui și Hunii sînt siliți să se retragă la țarmul mării negre, unde șezuse odată Goții.²—Anul 454 Iordanis Get. L, 264: „Gepizii au reclamat ca un drept al lor locurile unde șezuse Hunii și au pus stăpînire pe toată Dacia. Dela împărăția romană n-au cerut alt ceva decît pace și obișnuitele daruri anuale, cea ce a și acordat cu plăcere împăratul. Și încă și acum [anul 551] acest popor primește obișnuitul dar anual dela împăratul roman. Goții [Ostrogoții] însă, dacă au văzut că Gepizii au ocupat locurile unde șezuse Hunii, și că Hunii au luat în stăpînire locurile unde șezuse altă dată ei, Goții, au crezut că e mai bine să ceară pămînturi dela împărăția romană decît să ocupe cu forța și cu rizic pămînturi străine, și au primit [dela împărat] Pannonia, o țară mare șasă, care are la răsărit Moesia Superior, la miazăzi Dalmatia, la apus Noricul, la miazănoapte Dunărea, țară împodobită cu orașe multe, dintre care cel mai dincoace e Syrmis, iar cel mai dincolo e Vindomina [Viena] “—Anul 454 Iordanis Get. LII, 268: ‘Ostrogoții s-au așezat în Pannonia sub regele Valamir și frații lui, Thiudimer și Vidimir: Valamir între fluviile Scarniunga [?] și Aqua Nigra [?], Thiudimer lîngă lacul Pelsois [Balaton, Platten See], Vidimer la mijloc între frații lui.²—Pela anul 454 Iordanis Get. L, 265-LI, 267: „Iar Sarmații [dupăce au ocupat Gepizii Dacia și Ostrogoții Pannonia] și Cemandri și cîțiva din Huni s-au așezat într-o parte a Illyricului, pe care li-a dat-o împărăția, în regiunea orașului Castramartis [Moesia Inferior]. Din neamul acestora a fost Blivila, ducele Pentapoli, și frate-so Froila, și patriciul Bessa din timpul nostru. Iar Scyrii și Sadagarii și unii dintre Alanii cu ducele lor anume Candac au primit [dela împărăție] Scythia Minor și Moesia Inferior... Iar Rugii și alte cîteva neamuri au cerut să li se deie voe să se așeze în Bizzis [Bizye, oraș în Thracia nu departe de Constantinopol, astăzi Viza] și Arcadiopolis [la sudvest de

Bizye]. Hernac, un fiu mai mic al lui Attila, cu ai săi și-a ales loc de ședere la extremitatea Scythiei Minor. Emnetzur și Vitzindur, rude de ale lui, au căpătat în Dacia Ripensis Utum și Hiscum [Oescus] și Almum, și mulți Huni s-au scurs atunci prin diferite locuri în România și s-au supus împărăției, dintre care și până astăzi trăesc așa ziși Sacromontisi și Fossatisii [la localitatea Fossatum din Moesia Inferior]. Mai erau și alți Goți, așa numiți minores, popor numeros tare (populus immensus) cu pontificele și primatul lor Vulfla, care se spune că lă-a făcut și un alfabet. Astăzi [anul 551] acești Goți trăesc în Moesia, în regiunea orașului Nicopolis, la poalele muntelui Haemus, popor numeros, dar sărac și slab. Alt ceva n-are decît turme multe de tot felul de animale, și pășuni și păduri. Pământ producător de grâu și de alte cereale are puțin. Vii uniia din ei nici n-au văzut, iar vin cumpără deprin localitățile vecine. Cei mai mulți se hrănesc numai cu lapte.“—Pela anii 457-461 Iordanis Get. LII, 270-271: „Regele Valamir și cu frații săi Thiudemir și Vidimir, fiindcă întîrziău din partea împăratului Marcianus obișnuitele daruri, pe care le primău pe fiecare an, ca să păzească tratatul de pace, au trimes o deputație la împărat și au aflat că Theoderic, fiul lui Triarius, Got și el, dar din altă familie, nu din familia Amala, trăește acolo foarte bine cu ai săi, în legături prietenesti cu Romanii și primind daruri anuale dela dînșii, în vreme ce ei, Amalii, nu sînt luați în nicio considerație. Indată s-au umplut de mînie mare, au pus mîna pe arme și au cutrierat prădînd aproape tot Illyricul. Împăratul și-a schimbat atunci numai decît intențiile, a recurs la vechea prietenie și a trimes o delegație care lă-a dat darurile din anii trecuți, cîte rămăsese în întîrziere, precum și pe cele din anul curent, și lă-a făgăduit că pentru viitor li se vor da fără nicio contestare. Ca o garanție de pace împăratul a primit ostatic pe Theoderic, copilașul lui Thiudimer, care împlinise tocmai șapte ani și pășia pe al optulea.“—Anii 461-472 Iordanis Get. LIII, 272-LV, 282: „În Pannonia alături cu Ostrogoții mai erau Sadagi, și mai rămăsese Huni sub regele Dintzic, unul din fiii lui Attila. Goții atacă pe Sadagi și sînt atacați de Huni. Pe acești din urmă, care asediease orașul Basiana, Goții îi înving cu desăvîrșire și-i alungă din Pannonia. Suavii, care locuiau în vecinătatea Pannoniei precum și, pro-

habil, într-o parte a Pannoniei însăș, fac o incursie de pradă în Dalmatia, și la întoarcere trec prin Pannonia, unde sînt atacați și învinși de Goți la lacul Pelsodis [orî Balaton-Platten See, orî Fertő tava-Neusiedler See, căci ambele aceste lacuri purtau numele de Pelso]. Goții mai poartă și alte războaie, cu succes variabil, cu Suaviî și Scirii, veciniî lor, iar la sfîrșitul aceștei perioade de timp Theodoricus, fiul lui Thiudimer [Theodoric cel mare], atacă pe Sarmați de a dreapta Dunării și li răpește Singidunum, pe care Sarmații și ei îl luase cu sila dela Romanî.²—Anî 473-493 Iordanis Get. LVI, 283-LVII, 296: ‘Nu mult dupăce s-a întors Theodoric [fiul lui Thiudimer, Theodoric cel mare] în vrîstă de 18 anî dela Constantinopol [unde stătuse 11 anî ostatic, dela vrîsta de 7 anî], Ostrogoții părăsesc Pannonia și se împart în două corpuri. Uniîa sub conducerea lui Vidimer năvălesc în Italia, de unde sînt îndemnați de împăratul Glycerius să ocupe Gallia, căci tot erau în apropiere rudele lor Visigoții [în Spania], și supunîndu-se acestuî îndemn se duc într-adevăr în Gallia, pe care o ocupă. Alții sub conducerea lui Thiudimer trec în imperiul de răsărit. Ostrogoții de sub Thiudimer anume trec Sava, ocupă Naissus, Ulpiana [aceste două în Moesia Superior], Stobi, Eraclea [aceste două în Macedonia], Larissa în Thessalia, și asediează Thessalonica, unde se închee un tratat între Ostrogoți și Romanî, prin care Romanii cedează Goților „Cerru, Pellas, Europa, Mediana, Petina, Bereu, Sium [Cyrrhus, Pella, Europus, Methone, Pydna, Beroea, Dium, orașe în Macedonia], unde Goții cu regele lor s-au așezat, dupăce au depus armele și au făcut pace.” Nu mult după aceia regele Thiudimer moare în orașul Cerra [Cyrrhus] și lasă succesori pe fiul său Theodoricus. Împăratul Zeno invită pe Theodoric să vină la Constantinopol. Theodoric se duce și i se dă triumful, este făcut consul, i se ridică o statuie echeștră în fața palatului și este adoptat ca fiu de împărat. Dupăce petrece o bucată de vreme la Constantinopol, Theodoric cere voe [!] dela împărat să cuprindă Italia. Voea i se dă. Theodoric pleacă [anul 488] prin Sirmium și Venetia, învinge pe Odoacer într-o bătălie la Verona și-l asediează în Ravenna. După trei anî de asediu Odoacer [care la anul 477 pusese capăt imperiului roman de apus] se predă și este ucis. Theodoric se îmbracă în haine regestî și ia în căsătorie pe Audefleda,

fiica lui Lodoin, regele Francilor.²—Anul 481 Marcellinus Comes: „Theodoricus, fiul lui Triarius, regele Goților, și-a strâns pe ai săi și a înaintat cu oștirea până la Anapulus, la patru mii de pași depărtare de Constantinopol, dar s-a întors îndată fără să facă niciun rău Romanilor. În drumul spre Illyric, pecînd mergea printre carăle oștirii, i s-a spăriat calul și l-a împins în ascuțișul unei arme dintr-un car. Străpuns de armă a murit.“ Tot așa Iordanis Rom. 346.—Anul 483 Marcellinus Comes: „Theodoricus [fiul lui Thiodimer, Theodoric cel mare], regele Goților, a primit dela împărat o parte din Dacia Ripensis și din Moesia Inferior și a stăpînit-o o bucată de vreme.“—Anul 487 Marcellinus Comes: „Theodoricus, regele Goților, care nu mai putea fi săturat de binefacerea împăratului Zeno, a venit ca dușman cu o mare oștire până la Constantinopol, și după ce a ars o mulțime de localități s-a întors la orașul Novae din Moesia [Șviștov], de unde venise.“—Anul 488 Marcellinus Comes: „Regele Theodoricus și-a luat mulțimea tuturor Goților săi și a plecat în Italia.“—Anii 491-518 Procopius De bello gotthico II, 14-15: „Eruliî au făcut tributari pe Langobarzii, apoi au purces război fără motiv contra acestora. Au fost învinși de Langobarzii și foarte mulți uciși. Ceilalți și-au părăsit țara și au cutrierat locurile de dincolo de Istru până ce au ajuns în țara locuită altă dată de Rugi, care trecuse în Italia împreună cu Goții. Fiîndcă țara aceasta, foastă a Rugilor, era o pustietate necultivată, au plecat mai departe și au ajuns la Gepizi. Gepizii i-au primit întîi cu binele, pe urmă au început să-i persecute în tot felul, până ce Eruliî au fost nevoiți să treacă Istrul, pe vremea împăratului Anastasius, și să ceară adăpost dela împărat. Împăratul i-a primit. Iustinian, cînd a ajuns la domnie, li-a dat pămînturi bune și bani și i-a făcut să treacă la creștinism. Dar Eruliî au continuat să prade pe vecini și să ducă viață barbară... Eruliî trecuți pe teritoriul roman s-au stabilit în Illyric... Ei trăiau pelîngă Singidunum [Belgrad].²—Anul 499 Marcellinus Comes: „Aristus, șeful oștirii din Illyric, cu cincisprezece mii de ostași și cu cinci sute douăzeci de cară încărcate cu arme, a plecat contra Bulgarilor care devastau Thracia. Bătălia s-a dat lîngă riul Tzurta, unde au perit mai mult de patru mii de ai noștri. Acolo a perit puterea armatei din Illyric și au fost uciși comiții Nicostratus, In-

nocentius, Tancus și Aquilinus.“—Anul 502 Marcellinus Comes: „Neamul Bulgarilor, după obicei, iar a devastat Thracia cea de atâtea ori prădată, fără să li se împotrivească niciun militar roman.“—Anul 504 Cassiodorus Chronica: „Prin vrednicia regelui Theoderic Bulgarii (Vulgares) au fost învinși și Italia a recăpătat Sirmium.“—Anul 530 Marcellinus Comes: „Mundo, șeful armatei din Illyric... a mers contra Bulgarilor care prădau Thracia și a ucis cinci sute dintr-înși.“—Anul 535 Marcellini Comitatus auctarium: „Tzitta patricius s-a lovit cu Bulgarii în Mysia la riul Iatrus și i-a dovedit.“—Anii 535 și următorii Procopius De bello gotthico III, 33: „Îndată după retragerea Ostrogoților Gepizii au ocupat încet încet teritoriile din Moesia Superior și Moesia Inferior pe care le stăpânise Ostrogoții.² Vezi locul în întregime mai jos la § 88.—Anul 539 Marcellini Comitatus auctarium: „Calluc, magister militum, s-a luptat cu Gepizii, întâi cu noroc, a doua oară însă a fost învins.“—Anul 548 Marcellini Comitatus auctarium: „Bulgarii în serviciul Bizantinilor în Italia.“—Anul 551 Iordanis Get. XII, 74: „De Dacia veche vorbesc, pe care azi, după cum se știe, o stăpânesc neamurile Gepizilor.“

Înainte de toate este de observat înțelesul pe care-l au cuvintele Thracia și Illyric la scriitorii citați. Înțelesul este același delat Diocletianus și, mai ales, delat Theodosius în jos. Prin Thracia se înțelege și Moesia Inferior (Vezi mai sus acest paragraf sub 7). Iar prin Illyric se înțelege acea parte a Illyricului câtă cădea în domeniul imperiului de răsărit, anume Dacia Mediterranea cu capitala Serdica, Dacia Ripensis cu capitala Ratiaria, Praevalis=Dalmatia de sud cu capitala Scodra, Moesia Prima=basenul râului Morava, Dardania; ori, în nomenclatură de dinainte de timpul lui Theodosius, Moesia Superior, Dalmatia sudică, extremul vest al Moesiei Inferior și extremul nordvest al Thraciei (Vezi Jung, Roemer und Romanen in den Donauländern, pag. 49, 185).

Ca imigranți pașnici Goții au început să se strecoare în peninsula balcanică încă, cel puțin, delat începutul secolului III p. Chr., căci, dacă tatăl împăratului Maximinus era Got, trebuie să admitem că se va fi stabilit pe teritoriul roman pela anul 200. Ca năvălitori apar însă întâia dată la anul 238. Și năvălirile lor au delat început un caracter violent și irascibil. Ei vin delat război și obiectivul invaziei

il formează imediat și mai ales Moesia Inferior și Thracia. Două epoce se deosebesc lămurit, una dela 238-375 și alta dela 375-473. În prima epocă Goții vin ca dușmanî numai, care sînt împinși de dorința de a cuceri și de a prăda. În a doua epocă ei vin ca dușmanî încă, dar și ca oameni năcăjiți în aceeași vreme, care caută în teritoriul roman nu atît un loc de pradă, cît un adăpost contra năvălirii Hunilor, care li răpise propriile teritorii.

În prima epocă năvălirile se succedea răpede, aproape fără întrerupere, la anii 238, 244-249, 249-251, 251-253, 253, 254-258, 259, 260-268, 268-270, 270-275, 276-282, 322, 329-332, și alături cu Goții iaș parte la ele și alți barbari, uniia Germani, alții de alt neam (probabil Uralo-altaici), anume la 244-249 Taifali (Germani), *) Astringi (Germani = Astringi, vezi acest paragraf N°. 3), Pencini (Bastarni), la 251-253 Borani, Urugundi, la 253 Borani, Urugundi, la 268-270 Peuci (Bastarni), Visi (Germani), Gipedes (Gepidi, Germani), Eruli (Germani), la 276-282 Gipedes, Vanduli (Vandalii, Germani), la 329-332 Taifali. Împărăția romană este aproape fără putere contra lor, mai ales în timpul lui Gallienus (253-268). Starea de lucruri o descrie pe scurt Ammianus Marcellinus XXXI, 5, ¹⁵⁻¹⁷: „Pe două mii de corăbii au străbătut neamurile Goților Bosporul și Propontis, și au dat pe apă și pe uscat lovituri amare. Au căzut luptîndu-se cu barbarii împărații Decii, părintele și fi-cioru-so. Au fost asediate orașele Pamphiliei, insule au fost devastate o mulțime, Macedonia a fost dată flacărilor, și mulțimea barbarilor a ținut încunjurate multă vreme Thes-salonica și Cyzicul. Anchialos a fost luat, și tot atunci a fost luat Nicopolis, pe care l-a zidit împăratul Traianus ca semn de victorie contra Dacilor. După multe și crude nenorociri altele a fost distrus Philippopolis, unde, dacă nu mințesc istoriile, o sută de mii de oameni au fost uciși în-

*) După Diculescu, Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien, Leipzig, 1923, pag. 1-2, 11-15, Taifalii aparțineau la neamul Vandalilor și erau aceiași cu Lakringii, care pela anul 169 ocupau teritoriul dela Tisa superioară. Ei au părăsit acest teritoriu, pe care în locul lor l-au ocupat Gepizii, la anul 249, pentru a lua parte împreună cu Goții la incursia în Moesia Inferior. După această incursie ei au ocupat Muntenia și cu începere dela anul 274 și-au întins treptat ocuparea și asupra Olteniei și a părților sudice ale Transilvaniei vecine cu Oltenia 2

untru oraşului. Au cutrierat duşmanii prădînd Epirul şi Thessalia şi toată Grecia.“ În afară de Decius (249-251), au rezistat cu tărie, şi cu succes, înuntru peninsulei împăraţilor Claudius II (268-270), Aurelianus (270-275), Probus (276-282), Constantinus I (306-337). Trei împăraţi au trecut chiar Dunărea contra barbarilor, Aurelianus (în Muntenia), Constantinus I (la 322 în Muntenia, şi tot în Muntenia poate la 332), *) Valens (la 367 în Muntenia, la 369 în Basarabia). Dar până la sfîrşitul acestei perioade a năvălirilor tot ce stăpînea Romanii de-a stînga Dunării este copleşit de Goţi şi răpit stăpînirii romane. Aurelian părăseşte oficial Dacia (Eutropius IX, 15. De fapt ea fusese pierdută sub Gallienus), unde vedem atestaţi pe Goţi la anii 306-337 sub regele Geberich, şi la anul 337 sub regele Hermanaric. **) La anii 306-337 Vandalii trăiau la rîurile Mureş, Tisa şi Criş, de unde au trebuit să fugă în Pannonia de rîul Goţilor, şi unde în locul lor au venit Sarmatii (Vezi acest paragraf mai sus sub 8). La anul 358 Taifalii trăiau alături cu Goţii în Transilvania şi în partea răsăriteană a Banatului (Vezi şi acest paragraf mai sus sub 8). La anii 364-378 Dacia se găsea ocupată de Visigoţi şi de Taifali. La anii 367-369 Goţii trăesc în Muntenia, Moldova şi Basarabia. La anul 375 Greuthungii (Ostrogoţi) trăesc dela Nistru până la Don, iar Thervingii (Visigoţi) trăesc dela Nistru spre apus. Graniţa dela sud a Thervingilor este Dunărea. La anul 375 alături cu Thervingii trăesc Taifali în sudul Moldovei. De a dreapta Dunării Goţii se aşează, ori ca prinşi în război şi apoi eliberaţi, ori ca supuşi de bună voe, la anii 268-270 şi 276-282, prin Macedonia, Thracia şi la graniţa romană (adecă la Dunăre). Alături cu dînşii sînt aşezaţi de împăratul Probus la 276-282 şi alţi barbari, anume Gepizi, Vandalii şi Bastarni (Pentru aceşti din urmă vezi în special

*) Constantin a făcut şi un pod de piatră peste Dunăre la anul 328, pe drumul dintre Gigen (Bulgaria) şi Celei (Oltenia). Diclescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, pag. 22.

**) Existenţa Visigoţilor în Transilvania dela mijlocul secolului III până în a doua jumătate a secolului IV este probată şi prin resturile arheologice dela Sîntana-de-Mureş. C. C. Diclescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, pag. 16-18.

acest paragraf mai sus sub 7). Mai mult însă decît ca coloni îau parte Goții la viața romană ca ostași. La anii 268-270 îi videm înrolați în oștirea romană, iar la anul 323 majoritatea oștirii lui Licinius era compusă dintr-înșiși. Iar între Goții din a stînga Dunării, cîți ocupau teritoriile dela granițele de vest ale Daciei până la Nistru (Thervingi, Visigoți), și între împărăția romană s-au stabilit oarecare raporturi amicale, intermitente, încă dela anul 285, cînd au devenit *foederati* ai Romanilor. La anul 332 tratatul de foederație a fost reînnoit sub Constantin I. În sfîrșit, din prima jumătate a secolului al patrulea (Timpul lui Ulfilas, născut pela 311, mort la 383, episcop al Goților la 341, traducător al bibliei în limba gotă), dar mai ales între anii 364-375 ai domniei lui Valens, Visigoții au trecut la creștinism, și anume la arianism. Odată cu dînșii, între anii 364-375, au devenit creștini arianii și Gepidii.

A doua epocă începe cu năvălirea Hunilor asupra Goților la anul 375. Hunii, care trăise în regiuni răsăritene dincolo de Alanii, au năvălit întîi asupra Alanilor, vecinii dela Don ai Goților, și după ce au supus și și-au asociat pe Alanii, au trecut spre vest asupra Goților. Cu atîta putere au izbit pe aceștia și cu atîta răpeziune au pătruns spre apus, încît în timp de doi ani tot teritoriul Goților (al Ostrogoților și Visigoților) a căzut sub stăpînirea lor și pe deasupra au ocupat și Pannoniile. La 375 deja ei stăpînesc teritoriul Ostrogoților întreg și pe acel al Visigoților din Basarabia și Moldova. Cum că la 377 ei stăpîneau Pannoniile, probează știrea din Marcellinus Comes că la anul 427 „Pannoniile, care în timp de cincizeci de ani fusese stăpînite de Huni, au fost recăpătate de Romani.” Că au fost recăpătate Pannoniile de Romani trebuie interpretat în acel fel că la anul 427 Hunii au devenit *foederati* ai imperiului (Vezî Jung, *Roemer und Romanen in den Donauländern* pag. 182). Cu toate că de fapt imperiul n-avea la anul 427 nicio putere asupra Pannoniilor, fiindcă însă el nu renunțase oficial asupra lor, considera pe Huni numai ca pe niște deținători autorizați de dînsul ai acelor provincii. Si această stare de drept iluzoriu a continuat și după rîsipirea puterii Hunilor, și pentru aceia Ostrogoții la anul 454 au ocupat Pannoniile chipurile cu autorizarea împărăției romane. Ceia ce spune Iordanis despre alungarea decătră Goți și decătră Romani a

Hunilor din Pannoniă la anul 427, în toată puterile Hunilor, este o curată aberație. Ocuparea Pannoniilor decătră Huni implică pe acea a Daciei, și la 378 vedem în adevăr pe Huni stăpînind tot litoralul stîng al Dunării, cît fusese odată în stăpînirea romană, căci pe drumul dela Sirmium la Castramartis din Moesia Inferior Gratianus, care mergea pe malul drept al fluviului, a fost atacat de Alanii, supuși și auxiliarii Hunilor. Dar cu totul altă stare de drept avea loc cu privire la Dacia. La această provincie imperiul renunțase oficial pe vremea lui Aurelianus. Pentru aceia nu povestește nimeni că Dacia ar fi fost recăpătată de Romani la anul 427, cînd au devenit Hunii foederati, tot așa după cum nimeni nu pomeniște că ar fi fost recăpătată de Romani Dacia la anii 289 ori 332, cînd devenise foederati Goții. Pentru aceia și Gepizii, cînd au pus stăpînire pe Dacia la anul 454, au pus stăpînire pe ea ca pe țara Hunilor și n-au cerut voe dela împărăție să se stabilească într-însa, ci au pretins numai ca împărăția să continue de a li plăti lor tributul pe care-l plătișe Hunilor, și pe care vanitatea împărătească îl ascundea sub numele de prezente anuale. *) Compară cele ce spuneau deputații Langobarzilor împăratului Iustinianus, Procopius De bello gotthico III, 34, mai jos, § 88. Deja dela 378 Hunii încep excursiile de pradă în peninsula și le continuă apoi în special la anii 381, 441, 442, 447. Cînd s-a prăbușit imperiul lor la moartea lui Attila, anul 454 (Attila a murit în toamna anului 453, Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 60), foarte mulți din ei au ocupat nume-

*) Este adevărat că într-un loc din Iulianus, Caesares, citat de Diculescu, Die Wandalen und die Goten, pag. 24, Constantinus I, vorbind despre el însuși, spune că „este egalul lui Traian, dacă nu chiar superior, pentru că a recăpătat țara pe care Traian o căpătase și este mai mare lucru să recapeți ceva decît să capeți.” Dar Constantin, care sigur face aluzie la Dacia, pe care ar fi recăpătat-o, nu înțelege lucrul în felul acela că ar fi recăpătat Dacia prin faptul că Goții devenise foederati ai Romanilor pe un teritoriu care aparținea de drept Romanilor, ci în felul acela că el în adevăr prin puterea armelor ar fi cucerit Dacia dela Goți, exagerînd importanța expedițiilor sale peste Dunăre și a vreunor castele ca Daphne (acesta atestat ca zidit de Constantin la Procopius De aedificiis IV, 7; la actualul sat Spanțov, 10 kilometri spre răsărit de Oltenița, după Tocilescu, Monumentele epigrafice și sculpturale ale muzeului național de antichități, pag. 180-184), pe care le va fi zidit pe malul stîng al Dunării.

roase locuri din Moesia Inferior, unde au continuat de a trăi în aceleași condiții cași ceilalți barbari care au imigrat în peninsula pe acea vreme, ca supuși adecă ai împărăției. Încă la o sută de ani după aceea, pe vremea când scria Iordanis, se știa că cutare locuitori din cutare localități se trag din Huni. Compară localitatea Οὐννων în Procopius De aedificiis IV, 6, în Moesia Inferior.

Sub presiunea Hunilor, care li desființase organizația independentă de stat, Goții au inundat peninsula balcanică. De astă dată ei n-au mai văzut în teritoriile împărătești de de-a dreapta Dunării un loc de pradă, unde s-ar putea stabili întimplător uniia dintr-înșii, ci un loc unde să se așeze în masă, ca neam întreg. După cum în prima epocă a năvălirii imperiul n-a fost în stare să împiedece incursiile prădalnice ale Goților în peninsula, tot așa în a doua epocă el n-a putut să împiedece stabilirea lor într-însa. Această imigrație în masă a avut loc la anul 376 din partea Visigoților. Până la anul 378 Visigoții în majoritatea lor, cu excepție de acei, mai puțin, care au emigrat spre nord în regiunea necunoscută Caucaland *), și de acei care vor fi rămas sub stăpînirea Hunilor, s-au scurs de a dreapta Dunării. Raporturile lor cu statul roman au fost la început, și scurtă vreme, pașnice, apoi au devenit foarte dușmănoase,

*) După Diclescu, Die Wandalen und die Goten, pag. 41-44, *Caucaland* ar fi partea muntoasă a județului Buzău, unde se găsesc numele topice *Gôtes*, *Gotănu*, care ar fi derivate dela *Got*, numele topic *Gôlta*, care ar fi derivat dela cuvîntul got *gulth* aur, și o mulțime de numiri topice *Cóca* (*Muntele Coca*, *Valea Coca*, *Coca Plină*, *Coca Seacă*, etc.), care *Cóca* n-ar fi alt ceva decît *Cauca* din *Caucaland*. Pronunțarea *Coca* în loc de *Cauca* ar fi după firea limbii gote. La acestea s-ar adăogi considerația că localitatea Petroasa, unde s-a găsit tezaurul got numit *cloșca cu pu* dela muzeul din București, se află tocmai în partea muntoasă a județului Buzău, iar acel tezaur ar fi aparținut chiar lui Athanaric, care l-a ascuns acolo atunci cînd din cauza unor certe de familie a fost nevoit să fugă la Constantinopol la anul 381.²—Dar Athanaric cel care s-a dus în Caucaland este în adevăr același cu Athanaric cel care s-a dus la Constantinopol? Pentru acest din urmă Athanaric vezi mai sus citatul din Iordanis Get. XXVIII, 142-145, anii 380-392. La pag. 44 Diclescu mai citează și alte izvoare despre acest Athanaric, dar de nicăiri nu se vede că ar fi fost identic cu Athanaric cel fugit în Caucaland.

pe urmă s-au îndulcit iarăș, și această alternanță de pace și de dușmănie a ținut până la anul 481, când a murit Theodoricus Triarii, ultimul rege al Visigoților din peninsula. Raporturile prietenești ale Visigoților cu statul roman consistau în aceia că erau foederati ai imperiului (de pildă între anii 380-392) și că se înrolau în oștirile romane. Autoritatea statului roman în peninsula era însă foarte precară. Oștirea romană era înădușită de elementul got dintr-însa. Goții își aveau organizația de stat a parte sub regi proprii (Se cunosc patru din ei: Fritigernus pela 376-380, Athanaricus pela 380, Alaricus pela 394-396, Theodoricus Triarii 457-481). Ei se înrolau în oștirea romană și o părăsiau când poftiau. Regii lor primiau dela împărat daruri peste daruri și onoruri peste onoruri, fără să poată fi vreodată satisfăcuți. Goții formați cu alte vorbe un stat în stat în împărăție, care, în ce privește peninsula balcanică, era la discreția lor și trăia din grația lor. În ce privește raporturile dușmănoase, când aveau loc, ele întreceau poate în grozăvie pe acele din prima epocă a năvălirilor. O îmbunătățire în această stare de lucruri a avut loc când regele Alaricus a părăsit cu o mare parte din Visigoți peninsula și a plecat spre Italia (anul 396). Puterea Visigoților rămași în peninsula a fost apoi domolită complet atunci când după moartea ultimului lor rege, Theodoricus Triarii, teritoriile stăpinite de acesta au trecut sub stăpânirea regelui Ostrogoților Theodoricus, fiul lui Thiudimer, anul 481. Locurile ocupate de Visigoți în peninsula erau (în nomenclatură antediodotiană) Moesia Inferior, răsăritul Moesiei Superior, Thracia și, mai puțin, Macedonia și Thessalia. În Epir au staționat numai scurtă vreme mulțimile conduse de Alaric în cursul anului 396. Mulțimea lor, rămasă în peninsula după plecarea lui Alaricus, a fost așa de mare, încât nici pe timpul când scria Iordanis (anul 551) nu se romanizase toată, ci trăia încă, gotă ca limbă, în masă numeroasă în Moesia Inferior, în regiunea orașului Nicopolis (Nikjup). Ba chiar în prima jumătate a secolului IX existau încă Goți, care-și păstrase limba, în Dobrogea, C. Jireček *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* I, 35.

Ostrogoții s-au deprins mai lesne cu dominația hună. La început au căutat și ei să se adăpostească de a dreapta Dunării, și fiindcă nu li s-a permis trecerea—după cum li

se permisese Visigoților—, au pătruns cu de-a sila, dar nu în prea mare număr, și s-au stabilit în Thracia (anul 376). În două rînduri apoi, la anii 383 și 386, au năvălit în mase mari la Dunăre, dar au fost împedecați de oștirea romană de a trece fluviul, și s-au așezat, foarte probabil tot în Thracia (nomenclatură postdiocletiană), numai ca prizonieri de război liberăți din grația împărătească. Dar acei relativ puțini Ostrogoți, care reușise să pătrundă pe teritoriul roman de de-a dreapta Dunării la anul 376, deja după trei ani, la anul 379, au părăsit peninsula și s-au dus în Pannonia. Tocmai peste aproape o sută de ani, la anul 473, are loc năvălirea în masă și stabilirea în peninsulă a Ostrogoților. În acest interval de timp ei au trăit, ca supuși ai Hunilor și alături cu Hunii, în teritoriile ocupate de aceștia, în special în acele dinspre vest, în Dacia, în vechiul teritoriu al Sarmaților dintre Tisa și Dunăre, și în Pannonii. Ei și cu Gepizii iaă parte ca auxiliari în războaiele lui Attila, și în bătălia din cîmpii catalaunice (anul 451) Ostrogoții erau auxiliari ai Hunilor, iar Visigoții (Cei plecați altă dată cu Alaric din peninsula balcanică și care acum stăpîneau Gallia de sud) erau auxiliari ai Romanilor (Iordanis Get. XXXVIII, 197-199). Cînd la rîsipirea imperiului lui Attila (anul 454) Gepizii au reclamat ca drept al lor și au ocupat Dacia, propria țară a Hunilor, Ostrogoții au ocupat Pannoniile ca foederati ai împărăției romane, unde au stat, în continue lupte cu vecinii lor, cu Sadagii, cu Hunii cîți mai rămăsese în Pannonii, cu Suavi, cu Scirii, în timp de nouăsprezece ani. Între anii 457-461 ei fac o incursie de pradă în Illyric, iar în anul 472 fac o presiune spre sud și ocupă Singidunum (dela Sarmați). În anul 473 ei părăsesc Pannoniile în masă, și uniți se îndreaptă spre Italia, iar alții năvălesc în peninsulă și ocupă jumătatea dinspre apus a Moesiei Superior și o parte din Macedonia. La anul 483, după moartea ultimului rege visigot din peninsulă, Theodoricus Triarii (anul 481), ei ocupă și teritoriile acestuia, anume jumătatea dinspre vest a Moesiei Inferior și răsăritul Moesiei Superior. Raporturile Ostrogoților cu statul roman, în timpul cît au stat în peninsulă, au fost exact aceleaș ca ale Visigoților. După 15 ani de ședere ei părăsesc peninsula balcanică sub regele lor Theoderic, fiul lui

Thiudimer (Theodoric cel mare), și se duc în Italia. Multe din ei însă, probabil, au rămas pe loc și n-au plecat *).

Cu voea și fără voea împăratului, cu începere dela anul 454, când s-a desființat imperiul lui Attila, s-au stabilit în peninsula și alți barbari, uniia Germani, alții de alt neam. Anume dela 454 s-au stabilit: în Moesia Inferior Cemandri; în Moesia Inferior și Scythia Minor Sadagarii, Scyri (Sciri, Germani), care la 381 împreună cu Carpî și cu Huni devastase Moesia Inferior, Alani, care la 378 împreună cu Visigoții și cu Hunii luase parte la devastarea peninsulei; în Thracia nu departe spre nord de Constantinopol Rugi (Germani).

După date arheologice și istorice a scris istoria Gepizilor C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, de unde dau notițiile următoare: 'Gepizii aparțin la Germanii de răsărit și în special sînt de acelaș neam cu Goții. Aveau limba și obiceiurile asemănătoare cu limba și obiceiurile Goților. pag. 1-7.—S-au mișcat (nu toți) din patria lor, dela gura Vistulei, spre sud la anul p. Chr. 248 și au ajuns în nordul Daciei la anul 249, unde s-au ciocnit cu oștirea romană comandată de împăratul Philippus junior. pag. 17-26.—Cu învoirea Romanilor se stabilesc în partea de nord a Daciei. Locuitorii Romani din locurile acelea se strămută în Apulum. Anul 250. pag. 31.—La anul 260 Transilvania cade în mîna Goților și Gepizii sînt despărțiți prin aceasta de imperiul roman. pag. 33.—Gepizii intră în conflict cu Goții, și în anul 262, la localitatea de astăzi Galt, pe malul drept al Oltului, se

*) După Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 114-116, 122-124 ar fi ocupat Ostrogoții Dacia aureliană la anul 505 și ar fi stăpînit-o până la anul 535, dar din citațiile de izvoare aduse de autor cu privire la aceasta, precum și din acele aduse de el la pag. 125-132 cu privire la ocuparea unei părți din Dacia aureliană decătră Gepizi în anul 539, nu se constată de fel acest lucru. Atîta numai se vede din discuția lui Diculescu dela pag. 120-124, că Ostrogoții au ocupat la anul 530 o parte din teritoriul gepid din Dacia traiană, anume o bucată din teritoriul sudic al Banatului, pe care au stăpînit-o până la anul 535, când s-a început războiul lui Iustinian cu dinșii. O parte din Dacia aureliană a fost ocupată în realitate dela anul 505 până la anul 526 de aventurierul Mundo, care a ocupat acel teritoriu ca client al Ostrogoților până la moartea lui Theodoric (anul 526), când a devenit client al Bizanținilor până la moartea sa în războiul contra Ostrogoților, vechilor săi suzerani, la anul 536. Vezi Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 114-117.

dă o bătălie, în care Gepizii sînt învinși. Ei sînt constrînși să se retragă în locurile lor dela granița de nord a Daciei. pag. 33-37.—Pela anul 275 alți Gepizi au plecat spre sud din patria lor dela gura Vistulei și s-au stabilit în regiunea dela Kiev, în vecinătatea Bastarnilor și Ostrogoților. Din acești Gepizi sînt aceia pe care împăratul Probus, împreună cu Bastarni și Ostrogoți, i-a colonizat în Thracia la anul 280. pag. 39-40.—La anul 290 Gepizii cu ajutorul Vandalilor fac o nouă încercare de a lua Transilvania dela Goți, dar sînt din nou învinși. pag. 41-42.—La anul 336 Vandalii părăsesc vestul Daciei și Gepizii se întind pe acest teritoriu [Prin vestul Daciei Diculescu înțelege teritoriul dintre munții vestic ai Transilvaniei și Tisa, cu începere dela Criș la nord până la Dunăre la sud. Vezi știrea din Iordanis Get. XXII, 113 de supt anii 306-337 mai sus în acest paragraf și acest număr]. pag. 43.—Pela anul 336 au venit în Dacia ultimele rămășiți ale Gepizilor din vechea lor patrie dela gura Vistulei. pag. 46.—Pela anul 405 o parte din Gepizii Daciei au ajuns în excursie de pradă până în Gallia, de unde nu s-au mai întors, căci s-au așezat ca foederati ai Romanilor la granița Rinului. pag. 48-52.—Pela anul 418 Gepizii cad sub stăpînirea Hunilor, și de aici înainte până la moartea lui Attila (anul 453) ei iaau parte la expedițiile Hunilor și regiile lor sînt în favoare la Huni. pag. 53-59.—La moartea lui Attila, anul 453, copiii lui se ceartă dela domnie, popoarele supuse se răscoală în frunte cu Gepizii. În anul 454 se dă lupta între popoarele răscolate, în special germane, și Huni, care acești din urmă sînt învinși. Gepizii iaau în stăpînire toată Dacia traiană. pag. 59-69.—Teritoriul ocupat dela anul 454 în jos de Gepizi cuprindea toată Dacia traiană, apoi teritoriul dintre Dacia traiană și Tisa atît dinspre vest cît și dinspre nord. pag. 70-77.—La anul 469 Gepizii, împreună cu alți Germani și cu Sarmatii, se scoală cu războiul contra Ostrogoților din Pannonii, dar sînt învinși. În aceste turburări Sarmatii pierd Singidunum la Goți și se supun Gepizilor, astfel că țara lor dintre Tisa și Dunăre se încorporează la țara Gepizilor. La anul 473, cînd Goții au părăsit Pannoniile și au năvălit în peninsula balcanică, Gepizii au ocupat Sirmium, pe care l-au stăpînit până la anul 488, cînd Theuderic cu Ostrogoții în drumul spre Italia au luat Sirmium dela Gepizi, după ce a

învins pe aceștia, care nu voiau să-i permită trecerea prin teritoriul lor, într-o mare bătălie. În anul 489 Ostrogoții pleacă mai departe spre Italia și părăsesc Sirmium, care rămîne din nou în mîna Gepizilor. pag. 101-110.—Dela războiul dela Sirmium al Gepizilor cu Goții s-au desfășurat Gepizii în două regate, unul la Sirmium, care era un fel de clientelă gotică, și altul în Dacia cu dispoziții dușmănoase față de Goți. Acest lucru a durat 16 ani, până la anul 504, cînd teritoriul gepid dela Sirmium a fost supus de Ostrogoți. pag. 110-112.—La anul 523 Gepizii din regiunea Sirmium au fost strămutați de Ostrogoți în Gallia. pag. 118.—La anul 530 Gepizii se încearcă să ia Sirmium dela Ostrogoți, dar nu reușesc. Ba chiar Ostrogoții cu ocazia aceasta ocupă cîteva locuri dincolo de Dunăre, depe teritoriul dac al Gepizilor, anume în Banat, de a stînga Dunării. pag. 120-121.—În anul 535, cînd s-a început războiul lui Iustinian cu Ostrogoții, Romanii au pus stăpînire pe teritoriile ocupate de Ostrogoți din țara Gepizilor la anul 530, și Gepizii vin din nou în direct contact cu Romanii dela Tisa până la Olt. pag. 122-124.—La anul 536 Gepizii ocupă Sirmium dela Ostrogoți. pag. 124-125.—Îndatăce au ocupat Gepizii Sirmium la anul 536 ei intră din cauza aceasta în conflict cu Bizantinii. La anul 539 două bătălii mari au avut loc între Gepizi și Bizantini. În prima au învins Bizantinii, în a doua au învins Gepizii, care au ocupat în urma acestora o parte din Dacia aureliană, pe care au stăpînit-o până la anul 552. Heruli depe teritoriul bizantin au devenit dela anul 545 până la anul 552 clientelă gepidă, dar cu rege propriu. pag. 125-132.—Pela anul 505 Langobarzii s-au stabilit în cîmpiile dela nordvest de Tisa (Ungaria de nord, Slovacia și Moravia), apoi la anul 546 cu învoirea lui Iustinian ei au ocupat provinciile Pannonia prima și Valeria [În nomenclatura de dinainte de Diocetian jumătatea dinspre nord a Pannoniei superior=Pannonia prima, și jumătatea dinspre nord a Pannoniei inferior=Valeria. C. I. L. III, pag. 416, 482], iar locul lor din Ungaria de nord, Slovacia și Moravia l-au luat Gepizii [Pentru informația din urmă autorul se bazează numai pe geograful Ravennas]. pag. 133-135.—La anul 547 au început ostilitățile dintre Gepizi și Langobarzi, care au continuat în anii 549, 551, 565, 566, până ce în anul 567 Langobarzii cu ajutorul Avarilor distrug re-

gatul Gepizilor și Avarii ocupă teritoriul acestora. Între anii 567-571 Gepizii au căutat să mai reziste Avarilor, dar au fost complet domoliți. Bizantinii au luat în timpul acestor războaie partea, ba a Langobarzilor contra Gepizilor, ba a Gepizilor contra Langobarzilor, și la anul 551 au căpătat înapoi dela Gepizi Dacia aureliană, iar la anul 567 au căpătat înapoi dela Gepizi Sirmium. pag. 136-164.²

La anul 512 (Pentru această dată vezi Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 112-113) Eruli (Germani) s-au așezat cu voea împăratului, oarecum ca apărare contra Gepizilor, în regiunea dela Singidunum (Belgrad) din Moesia Superior. Dar nu apărători, ci dușmani au fost și ei ai împărăției.

Ca năvălitori prădalnici, care se retrăgeau însă după devastare de a stînga Dunării, apar dela anul 499 Bulgarii. Năvălirile lor, foarte silnice, contra cărora rar se puteau opune cu succes oștirile romane, s-au succedat des, în special în anii 502, 530, 535. Provincia expusă devastărilor lor a fost mai ales Moesia Inferior. La anul 548 apar ca mercenari în oștire bizantină. Știrea din Cassiodorus *Chronica* anul 504 nu trebuie interpretată însă în felul acela că Bulgarii ar fi ocupat o bucată de vreme chiar Sirmium, de unde i-ar fi alungat Theoderic la anul 504. De fapt regele ostrogot a luat la acel an Sirmium dela Gepizi, nu dela Bulgari. Cu Bulgarii însă s-au bătut în adevăr la anul 505 Ostrogoții din Sirmium, atunci cînd au avut război cu Sabinian, comandantul Illyricului, care avea în oștire sa ca foederati zece mii de Bulgari. Pentru acestea vezi Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 112, 115.

10. Timpul cînd au început să invadeze Slavii teritoriul romanic din răsăritul Europei este puțin sigur. Marin St. Drinov în *Zaseleniie balkanskago poluostrova Slavianami* (Colonizarea prin Slavi a peninsulei balcanice), Moscva, 1873, pusese pela sfîrșitul secolului II p. Chr. cea dintîi apariție a Slavilor în regiunea dunăreană (După *Archiv für slavische Philologie* XXVIII pag. 638). Cam tot pe atunci o altă părere, opusă acelei a lui Drinov, eșia la iveală. Anume Roesler, *Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedelung auf der unteren Donau*, în *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien* anul 1873, și Müllenhoff *Deutsche Altertumskunde* II, 89 (la Niederle, vezi mai jos) au susținut că Slavii n-au apărut la

Dunăre înainte de secolul V p. Chr. și n-au trecut în Moesia înainte de secolul VI. Învățații slavî au sprijinit multă vreme punctul de vedere al lui Drinov, apoi, printr-un fel de reacție, pe acel al lui Roesler și Müllenhoff (Pentru istoricul chestiei vezi articolul lui Niederle). Acum în urmă Niederle, *Ein Beitrag zur Geschichte der südslavischen Wanderungen*, Archiv für slavische Philologie XXV (anul 1903), susține din nou părerea lui Drinov. Niederle crede că existența la Dunăre a Slavilor înainte de secolul V p. Chr. se poate proba prin următoarele fapte. a) Numele de localități dace Tsierna, Berzovia sînt slave și nu pot proveni decît dela Slavî, care trebuie să se fi stabilit în Dacia înainte de Daci, ori pe vremea Dacilor.² Acest lucru fusese deja susținut de P. I. Schafarik, *Slavische Alterthümer, deutsch von Aerenfeld*, Leipzig, 1843-1844, I pag. 246-249. *) Tsierna (C. I.

*) Această părere a lui Niederle se poate considera ca unul din ultimele vlăstare ale unei alte păreri, mai cuprinzătoare și foarte răspîdită altă dată, mai ales la învățații slavî, cum că a-nume Slavii au fost autohtonii peninsulei balcanice și ai regiunilor limitrofe, și că Thracii, Illyrii, Pannonii erau Slavî. În contra acestei păreri au reagitat puternic Drinov în opera sa citată puțin mai sus și C. I. Jireček în *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, pag. 67 sqq. Ea este trecută astăzi în rîndul poveștilor care nu merită nicio atenție, macarec tot mai apar din cînd în cînd susținători ai ei, ca de pildă Gančo Cknov, *Prætečestvoto i prækizkata na Bălgarite* (Patria primitivă și limba primitivă a Bulgarilor), Sofia, 1907, pentru care vezi recensia lui S. Mladenov în *Archiv für slavische Philologie*, XXIX, pag. 613 sqq. Alături însă cu dînsa apăruse o altă, mai moderată, anume că înainte de invazia cea mare a Slavilor aceștia se stabilise deja în considerabil număr prin unele teritorii ale Illyrilor, Pannonilor și Thracilor din răsăritul Europei, astfel că, atunci cînd au venit Slavii în invazia lor cea mai din urmă și cea mare (în al doilea ori în al cincilea secol p. Chr., după cum e părerea unora ori a altora), ei au găsit prin acele teritorii o populație slavă mult mai veche, peste care s-au așezat. De această mai moderată părere a fost însuș Drinov, care a susținut în lucrarea sa *Iužnie Slaviaue i Vizantia vu X v'kk'k* (Slavii de sud și Bizanțul în al X secol), 1876, că înainte de invazia Sîrbocroaților exista pe teritoriul actual čakav (în Dalmația și insule), pe acel al dialectului Resava din Serbia răsăriteană, și pe acel al Montenegrului o populație slavă mai veche (După Boris Ljapunov în *Archiv für slavische Philologie*, XXVIII, pag. 637-639). La această mai moderată părere aparține și Niederle (Iată înseș vorbele lui, pag. 308: „Este nu numai probabil, dar aproape sigur, că deja în cele dir-

L. III 1568 lângă râul Cerna: stationis tsiernen[sis]; Tabula Peutingeriana: Tierna [la Dunăre, de-a stînga râului, 11 mi de pași dela Ad Mediam]; Pt. III, 8, ₁₀: Διερνα; C. I. L. III 8277²: Dierna; Ulpianus Digestae 50, 15, 1, 8. 9 [vezi C. I. L. III pag. 248]: Zernensium colonia; Procopius De aedificiis IV, 6: Ζέρνης) era numele unei colonii dela gura râului Cerna, unde este actuala localitate Orșova veche (Ō-Orsova, Alt-Orsova), și statio tsiernensis era numele unei stațiuni militare din apropiere de Ad Mediam (actuala Mehadia), lângă râul Cerna. Berzovia (Tabula Peutingeriana: Bersovia [la 25 de mi de pași dela Tibiscum pe drumul dela Tibiscum la Viminacium]; împăratul Traianus la Priscianus VI, 13, vezi C. I. L. III pag. 247: Berzobim, unde -m este probabil forma de acuzativ latină) era numele unei localități de lângă râul Bîrzáva, acolo unde este actuala localitate Jidovin. Este evident că vechiul nume Berzovia al localității dace (și poate că și râul delîngă acea localitate tot Berzovia se va fi chemat) s-a păstrat în actualul nume Bîrzáva (așa-î zic Romîniî, după cum mî-a spus răposatul academician Atanasie Marienescu) al râului; și este foarte probabil că vechiul nume Tsierna al localității dace s-a păstrat în numele Cérna (așa-î zic Romîniî, vezi Alexandri Poezii populare pag. 14) al râului delîngă acea localitate.

În timpuri ale împărăției romane întîlnim în Ungaria unele nume topografice slave, care ne arată că încă pe atunci Slavii se stabiliseră temeinic prin acele locuri. Aici aparțin numele Tsierna-Διερνα, Berzobis-Berzovia, Ulcus-Ουλκος⁴), dar ea a fost respinsă cu hotărîre de slaviști. Vezi V. Oblak, Eine Bemerkung zur ältesten südslavischen Geschichte, în Archiv für slavische Philologie, XVIII (anul 1896), pag. 228-234. Observația lui Oblak este următoarea: „Sirbocroații au venit odată cu Slovenii în peninsula balcanică. Populație mai veche slavă prin acele regiuni, pe unde se găsesc astăzi Slavii de sud (Sirbocroații, Slovenii, Bulgarii), nu exista înainte de invazia slavă din secolul VI. Argumente contra părerii că ar fi fost Slavii autohtoni, orî mai de demult stabiliți, în Pannonia, Dacia, peninsula balcanică, se scot puternice din firea actualelor dialecte slave din acele teritorii: firea acestora este cea a unei treceri treptate dela un dialect la altul și dela o limbă la alta, lucru care nu s-ar putea explica în caz cînd înainte de invazia slavă din secolul VI ar fi existat o populație mai veche slavă autohtonă.²— Este de observat că părerea cum că Slavii ar fi fost populația băstinașă a Daciei și a Pannoniilor a fost emisă pe terenul istoriografiei romînești de Dimitrie Philinnide. vezi S 189

*) $\text{t} + \text{i} + \text{vocală} < \text{č} + \text{vocală}$. Vezi § 249 N° 159. În ce privește diftongul $\text{ěá} > \text{é}$ din acest cuvânt, el a trebuit să aibă loc numai în caz când cuvântul *Tsierna* se va fi întrebuintat și nearticulat, ori când asupra lui va fi lucrat analogia cuvintelor care se întrebuintează și nearticulate, căci é nu se diftonghează când în silaba următoare este un a constant (Vezi Iordan, Diftongarea lui ě și ó pag. 104). Nu se poate afirma deci cu siguranță că fonetismul $\text{ěá} > \text{é}$ este general în toate limbile slave.

palatale înaintea tuturor vocalelor, ci și *k*, *g* guturale înainte de vocalele *e*, *i*. (Tot așa nici alte asemănări care s-ar găsi între cuvinte dace și cuvinte slave nu pot proba slavitatea Dacilor, ca de pildă aceia dintre elementul *-zila*, *-zela* din nume de plante dace și slavul *zel*- plantă, pe care a constatat-o și Tomaschek 130 pag. 26, 33, orî acea dintre *μίζηλα* [varianta lui *μύζουλα*, vezi § 328 sub *mazăre*], cetit *midzela*, și cuvintele slave *med*- miere și *zel*- plantă [oarecum mellifera herba, cea ce de altfel se potrivește bine cu înțelesul de *θύμος* al plantei], pe care a constatat-o un învățat ungur Lattyák Sándor, dupăcum spune Drăganu în Dacoromania II pag. 756. Față de interpretarea lui Lattyák Sándor așa avea numai de observat că Tomaschek 130 pag. 27 dă altă interpretare, care și aceia se potrivește bine, dela cu totul altă rădăcină și în special dela cu totul altă limbă: „Varianta *μίζηλα* trebuie preferită, de oarece, fiindcă planta *θύμος* conține o substanță oleioasă eterică, iar Dioscorides face observația că «are efect diuretic, ἔστι δὲ οὐρητικόν», se potrivește foarte bine o derivare dela rădăcina *meigh-*, *meiz-*, armeneste *mizel* sucum effundere, mingere.“)—b) Priscos pag. 183 (ed. Bonn) povestește că autohtonii din țara care se întindea între Dnnăre și capitala lui Attila beau o băutură numită *μέδος*. „Cine nu cunoaște cit de colo după acest *Meih* că avem a face cu Slavii?“ zicea deja P. I. Schafarik Slavische Alterthümer I pag. 251. De aceeaș părere este și Niederle. Burlă, Dl. P. Hunfalvy și teoria lui Roesler, în Revista Tocilescu II 283 sqq. III 89 sqq., vedea din contra în acest *μέδος* o probă de existența Romînilor pe acele locuri. În realitate nici băutura *med*, care e foarte răspîdită la tot felul de popoare, și nici cuvîntul *μέδος*, care a putut fi orî german (vechiu german *medo* hydromel, țara lui Attila era plină de Ostrogoți și de Gepizi), orî slav (vechiu bulgar *medŭ*, vin), orî romîn (mîed, hydromel, împrumutat orî dela Germani orî dela Slavi, dacă nu cumva băstinaș), nu pot proba existența Slavilor în Banat pe vremea lui Priscos (prima jumătate a secolului V).—c) Prezența poporului Venadi, Venedi (Grecii numesc pe Slavi *Σκλαβηνοί*, Ἄνται; Germanii îi numesc Winiden, Winden, Wenden) pe tabula peutingeriana, a cărei redactare ar fi din secolul p. Chr. III, între Ad Aquas (adecă Aquae, Kis-Kalán, în Dacia) și Carpați și la gurile Dunării.² În tabula peutingeriana însă sin-

gura indicație sigură este cea a numărului miilor de pași dintre localități. Incolo indicația din punct de vedere al punctelor cardinale este cea mai rudimentară posibilă, și tot așa de rudimentară este cea a distanței relative a localităților, atunci cînd nu este indicat numărul miilor de pași dintre dîsele. Astfel, începînd dela Aquae (Kis Kalán) până la Porolissum (Mojgrád), toate localitățile, care în realitate se întind în linie curbă dela sudvestul Daciei până la extremul nordvest al acestei provincii, sînt însemnate în tabula Peutingeriana pe o linie orizontală dela vest spre est, iar la nordul acestei linii orizontale, la marginea foi, sînt însemnate pe o linie orizontală, începînd dela vest spre est, Venadi, Sarmatae, Blastarni, Dac(i) Petoporiani, și imediat dedesuptul acestui șirag de numiri sînt însemnați niște munți, al căror nume, Alpes Bastarnice, se află scris pe aceeași linie cu Venadi, Sarmatae, Blastarni, Dac(i) Petoporiani. Ce concluzie poate trage cineva dintr-o asemenea însemnare asupra poziției reale pe care vor fi avut-o Venadii? Că erau așezați în Dacia între Aquae și Carpați? De fel! Alt ceva nu se poate bănuî decît că Venadii erau așezați undeva la nordul Daciei, și anume la nord de linia munților Carpați. Pe de altă parte, între cursul de jos al Dunării și între primul rîu care se varsă la răsărit de Dunăre în marea neagră, rîu care nu poate fi altul decît Nistrul și este însemnat pe hartă ca curgînd din Alpii bastarnici aproape paralel cu Dunărea, sînt însemnate popoarele următoare, începînd dela vest spre est: Piti, Gaete vagae, Venedi. Se poate conchide de aici că Venedii erau așezați la gurile Dunării? De fel! Alt ceva nu se poate bănuî decît că Venedii erau așezați undeva între Dunăre și Nistru.—d) În special pentru faptul că Slavii au început să treacă Dunărea și să se stabilească în Moesia cel mai tîrziu la finele secolului IV Niederle găsește probele următoare: α) (dar aceasta nu e probă, ci numai o presupunere!) ‘Slavii au trebuit [?] să participe la invaziile Goților, Bastarnilor și altor Germani, apoi ale Hunilor. Cînd Goții împinși de Huni au trecut Dunărea, ca să se stabilească în împărăția bizantină, și Slavii trebuie să fi fost tirîți împreună cu dînșii peste Dunăre.’ β) ‘Dar tocmai, ca o confirmare a acestei presupunerii, într-o geografie armenească, o prelucrare a geografiei lui Ptolemeu, atribuită lui Moise de Khorene (+ 487). năstrată

într-o redacție din al V ori din al VII secol, se spune că Goții, venind dela nord, au împins peste Dunăre 25 de neamuri slave, care fusese înainte de dînșii în Dacia, în urma căreia înprejurări Slavii s-au stabilit în Thracia, Macedonia, Achaia și Dalmatia.² Despre această geografie au mai vorbit Jung, Roemer und Romanen in den Donauländern, pag. 324; C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I, pag. 29; C. Jireček, Geschichte der Serben I, pag. 102, care pune redacția geografiei între anii 670-680 *).— Asupra Slavilor spune C. Jireček Geschichte der Serben I pag. 69, 70, 81, 87, 89, 100, 102, și Die Romanen in den Städten Dalmatiens I pag. 33 următoarele: „In a doua jumătate a secolului V Slavii ocupase deja, probabil, la spatele Gepizilor, Transilvania **), în

*) Știrile despre Slavi ale geografului armean le raportează Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 229-231, la Gepizii de sub stăpînirea Avarilor, care ar fi alungat în a doua jumătate a secolului VII pe Slavi din Dacia. În realitate știrea geografului armean este vagă. Diculescu o reproduce în traducerea germană a lui J. Marquart: „Nach der nördlichen Seite aber ist das grosse Land Dakia, in welchem die Slawen wohnen, 25 Stämme bildend, an deren Stelle die Goten im Kampfe eindringen, gekommen von der Insel Skandia, welche genannt wird Emios der Germanen. Aber die Slawen überschritten den Donaufluss und nahmen ein anderes Land in Thrakia und Makedonia ein und gingen hinüber nach Achaia und Dalmatia.“ Partea din urmă a știrii privește sigur invazia cea mare a Slavilor în peninsula balcanică din veacul VII, în care vreme Gepizii se aflau în Dacia sub stăpînirea Avarilor, dar cu niciun preț nu se poate conchide dintr-însa că pe atunci ar fi alungat Gepizii niscaî Slavi din Dacia. Partea înțila a știrii privește începutul năvălirii Goților în Dacia (a doua jumătate a secolului III) și pe niște Slavi care ori trăiau deja pe atunci în Dacia (căci *wohnen, trăesc* poate fi un *prezent* reprodus exact după vreun izvor grecesc din veacul III), ori trăiau în Dacia prin veacul V (căci *wohnen, trăesc* poate fi un *prezent* reprodus exact din prima redacție a geografiei armenesti, care primă redacție este probabil aceea a lui Moise de Khorene), ori trăiau în Dacia în secolul VII (căci *wohnen, trăesc* poate fi un *prezent* datorit ultimului redactor al Geografiei armenesti). În orice caz, dacă te ții după știrea cea vagă a geografului armean, tot mai degrabă te poți gîndi că vor fi existat Slavi în Dacia înainte de năvălirea Goților, decît că ar fi alungat Gepizii pe Slavi din Dacia în veacul al șeptelea.

**) După Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 77-78, 220-221, 228 „nu este exactă părerea lui C. Jireček că în a doua jumă-

a cărei nomenclatură topografică au lăsat așa de multe urme. De acolo și din Moldova au început să pătrundă la Dunărea de jos, unde ajunsese deja pe vremea când Ostrogoții au plecat spre Italia. Trecătorile Slavilor pe vremea lui Iustinian erau pela Silistra, Vidin și în domeniul Gepizilor, care pe atunci trăiau pelîngă Singidunum și Sir-

Gepizilor, deoarece Jordanis îi mărturisește pentru timpul său (mijlocul secolului VI) pe Gepizi în Dacia traiană, iar din secolele V și VI se găsesc tezaure și morminte în Transilvania care sînt sigur de origine germană. Slavii au pătruns în Transilvania și Oltenia întîia dată în a doua jumătate a secolului VI împreună cu Avarii, ca supuși ai acestora, cu care au și participat foarte probabil la luptele contra Gepizilor. Aceasta se probează prin numele de localități slave și prin resturile arheologice slave din Dacia, care aceste din urmă (arderea cadavrelor și vase cu ornamentație slavă) sînt de acelaș soi cu resturile arheologice slave din secolul VI care se găsesc în Volinia. După trei generații Slavii au părăsit Dacia [alungați de Gepizi, vezi nota precedentă].^o— În anexa 17 dela pag. 253 autorul spune că după mai multă cercetare a ajuns la concluzia că acele resturi arheologice presupuse de dînsul slave sînt mai vechi decît veacul VI și provin dela Vandali. Va să zică resturi arheologice slave nu sînt de fel. Cu toate acestea Slavi trebuie să fi fost prin Dacia, și încă mulți tare și foarte de demult, pentru că altfel, cum singur Diculescu recunoaște (după nenumărați alții care au recunoscut acelaș lucru), nu s-ar putea explica mulțimea de numiri topice slave, pe care Romîni *le-au primit* dela Slavi și le-au păstrat până astăzi. Resturile arheologice probează numai pozitiv, dar nu și negativ. Vreau să zic că, dacă se găsesc resturi arheologice gepide în Dacia din secolele V și VI, aceasta probează sigur că erau Gepizi în Dacia în secolele acelea; dacă însă nu se găsesc resturi arheologice slave din secolele V și VI (ori și din secolele III, IV, VII etc.), aceasta nu probează de fel că n-ar fi fost Slavi în Dacia pe vremurile acelea. Resturile arheologice atîrnă dela întîmplare. Cît despre timpul cel scurt, de trei generații numai, cît ar fi stat Slavii în Dacia, el se potrivește foarte puțin cu mulțimea și importanța numirilor topice provenite dela Slavi. După Diculescu Gepizii au stat în mare număr și în strînsă prietenie cu Romîni timp de șese secole în Dacia, și cu toate acestea în nomenclatura topică actuală din Dacia nu există gepid mai nimic (Vezi § 273 nota a doua); iar Slavii au stat numai trei generații, și în dușmănie cu Gepizii și cu Romîni (Die Gepiden I, pag. 228: „Slavii au venit ca dușmani și ca dușmani au fost nevoiți după trei generații să părăsească țara”), și cu toate acestea au botezat cu nume slave nenumărate locuri (unele dintre cele mai importante, ca Bălgrad, Zlatna, etc.) și au transmis acele nume dușmanilor Romîni care le-au păstrat până astăzi! Este cu întîntă

mium. Pe vremea împăratului Mauricios (582-602) principalele localități slave de a stînga Dunării erau în fața cetăților de graniță Durostorum, Novae (Șviștov), Securisca (lîngă Nicopol), Asemus (la gura riului Osem), Palatiolum (la gura riului Isker). Valahia de astăzi se numia Slavina. Despre invaziunile Slavilor peste Dunăre este întîiîu vorba supt împăratul Iustin I (518-527). Pela 584 au atăcat întîiîș dată Slavii Salonicul în ziua de Sf. Dimitrie. La 586 (nu 597) Slavii atacă iarăș Salonicul. Pe vremea timpurilor furtunoase ale lui Phocas și Heraclios s-au așezat Slavii temeinic la sudul Dunării. Așezarea a fost complectă la sfîrșitul secolului VII; după aceia au mai avut loc numai oarecare strămutări. Mai întîiîu au fost ocupate locurile dintre Dunăre și Balcani, unde Theophanes și Nicephoros Patriarcha pela 679 vorbesc de 7 triburi slave (γερμανί), fără îndoială venite din Valahia. Thracia a rezistat, numai tribul Smolenilor s-a stabilit acolo, în Rhodope. Alt torent slav s-a revărsat peste Moesia Superior și Dacia Ripensis în Macedonia, Hellas, până în Laconia. Din Macedonia un curent a plecat spre vest în Albania de mijloc. Mai puternice curente s-au revărsat în Dalmatia pe vechile căi romane dela Naissus la Lissus și dela Sirmium la Salona și Naronă. Din Pannonia în sfîrșit s-au răspîndit dealungul Savei și Dravei până la izvoarele acestora. Dacia însă s-a golit de Slavi și ciîi au mai rămas acolo s-au contopit cu Romîniî. Intensitatea colonizației slave se cunoaște după toponimie. Cele mai multe numiri antice s-au păstrat pe coaste de jur înprejurul peninsulei, dela Thracia până la Quarnero. Cele mai puține nume slave s-au născut în Thracia răsăriteană și în Albania de nord. Cele mai mari schimbări le-au suferit Moesia Superior, Macedonia interioară și Dalmatia continentală. În Moesia Superior nu s-a păstrat un singur nume roman. Acest fapt e bătător la ochi în comparație cu provinciile învecinate Dacia mediterranea și Dardania, unde s-au păstrat până astăzi cîteva numiri: Naissus (Niș), Serdica (în veacul de mijloc Srijădet), Scupi (Skopje), Ulpiana (Lipljan). Un singur izvor contemporan pomeneste de întinderea aceștei colonizații slave: o geografie armenească, compilată pela 670-680, atribuită altă dată lui Moses de Khorene. Ea povestește că în Dacia au locuit altă dată 25 popoare slave, mai tîrziu «s-au dus Slavii peste Dunăre, au căpătat alte lo-

curi în Thracia, Macedonia și au pătruns până în Achaia și Dalmatia.» Deci Slavii, care s-au stabilit în peninsula, erau aceiași care mai înainte vreme, dela Iustinian până la Mauricius, trăiau în România, Transilvania și părțile învecinate ale Ungariei.“

Cum că Slavii erau așezați în mare număr în peninsula balcanică la începutul secolului VI, ba și mai înainte, cred eu că se poate proba prin următoarele fapte. a) Cartea lui Procopios despre clădiri, *Περὶ κτισμάτων*, a fost sfârșită de scris la anul 558 (Krumbacher *Geschichte der byzantinischen Litteratur* pag. 42). Se poate spune, deci, că faptele despre care se vorbește în ea există până la 550. Intre localitățile din Epirus Nova (= „Provincia de la Dyrrhachium“ C. Jireček *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* I, 15) este însă însemnată una Streden (ori mai degrabă Stredin, căci η s-a pronunțat ca i încă din al II secol p. Chr., iar scrierea cu -ην a fost la Procopios numai o greșire, o adaptare la cuvintele grecești terminate în -ην), *Στρέδην, Περὶ κτισμάτων* IV, 4, ed. Bonn pag. 278. Acest cuvânt nu poate fi însă decât vechiul bulgar *strǣdina* medium, *strǣdīnī* medius. Pentru felul numirii compară român Mijloc, sat în județul Vâlcea, Frunzescu *Dicționar topografic București 1872*. După regiunea depe lângă orașul Sardica = Serdica, Sofia Procopios înșiră localitățile din țara Lavețo, ἐν τῇ Λαβετῶν χώρᾳ (β pe timpul lui Procopios se pronunța *v*), IV, 4, ed. Bonn pag. 282. Această țară Lavețo nu poate fi alt ceva decât țara Lovča, regiunea depe lângă actualul oraș Lovča din Bulgaria vestică de dincoace de Balcani. Iar Lovča este un cuvânt slav, vechiul bulgar *lovъ* venatio, *lovīti* venator, *lovīci* venator, *lovīci* venatorum. Mai apropiat de stilcitura greacă este celălalt nume al orașului bulgăresc Lovča, Lovat (căci așa văd scris, de pildă, pe harta lui Flemming: *Lowtscha Lowatz*), sîrb *lòvač* vînător, neobulgar *loveč* vînător. Pentru ca o regiune întreagă să poarte până la 550 un nume slav, trebuie ca Slavii să fi ocupat regiunea aceea macar cu 50 de ani mai înainte, pe de o parte, iar pe de alta trebuie să fi fost foarte numeroși până la 550 în acea regiune. *) b) Din

*) Slave sînt poate și numirile de localități *Πετρίτζην* (Petritsen) din Dardania, Procopios *De aedificiis* IV, 4, pag. ed. Bonn 281 > vsl. petru piatră + sufixul diminutiv vsl. -ița; *Μιλλάρεκα* (Millareca) din nordvestul Thraciei, ori din regiunea orașului Naissus, Procopios *De aedificiis* IV, 4, pag. ed. Bonn 284 — vsl.

Studenita, trei ceasuri spre miazănoapte de Ipek, sînt publicate în C. I. L. III două inscripții funerare cu numele Blazziza, Milizza, Vulcassinus (8292: D M Vels Sadragita mag dom vix an XXXII et su fil Blazziza vix...; 8294: D M Milizza Bossina vixit annis XXII.. Ulpus Vulcassinus vix ann XXX). Acestea sînt nume slave. Mai întîiî însă o observație. Pentru a scrie cuvinte străine în care apăreau sunete neobișnuite limbii latinești lapidarii erau în incurcătură mare. Atunci cînd aveau a face cu sunete nouă produse în cuvintele latinești înseș, ca de pildă cu *ts* provenit dintr-un mai vechi *c*, lucrul nu prezenta nicio greutate: se scria mai departe *c* și se pronunța *ts*, după cum toată lumea era obișnuită. Dar ce puteau face ei cu nisca *ts*, *š*, *ž*, *tš*, *dž* din cuvinte străine? Mijlocul obișnuit la care recurgeau era acel al reduplicărilor. Pentru aceia apar în inscripții cuvinte bușite (să mi se erte vorba) de reduplicări, ca de pildă *Virssucciussus* C. I. L. III 3256 (*Virșu-kiușu*?). Cîteodată recurgeau la litere grecești, ca de pildă cînd scriau pe *s* inițial din *Suc(idavensis)* și din *Siamaus* (numele unui vicus) cu Σ : Σ uc(idavensis), *Pârvan Știri* nouă din Dacia *Malvensis* pag. 23, Σ iamao (abl.) C. I. L. III 14413 (*Pârvan* locul citat și în *Buletinul comisiunii monumentelor istorice anul IV* pag. 8 presupune că pronunțarea va fi fost *š*). Altă dată inventau litere nouă, ca de pildă γ în *Boçoni* C. I. L. III 13860, *Posaulyonis*, γ aci C. I. L. III 13866, pentru a reprezenta pe *ĩ* consonant, π în *Bri-ıidia* C. I. L. III 8302 pentru a reprezenta poate pe *ts* (*Bri-ıidia* e un nume de localitate și nota editorului compară *Bricize* din *Itinerarium Antonini*). *Blazziza*, *Milizza*, *Vulcassinus* reprezintă foarte probabil pronunțările *Blažitsa*, *Militsa*, *Vulcașinus* (Să se observe, pentru dubla valoare a lui *zz*=*ž*, *ts*, că alt lapidar a scris inscripția cu *Blazziza* și altul pe cea cu *Milizza*). *Blažitsa* însă se poate interpreta ca un diminutiv prin sufixul masculin -*ĩĩ* din *Blažo* (sîrbul *Blážo*,

mila rkka, riul frumos (dacă admitem că *vsł. milu* căpătase încă depe atunci înțelesul bulgarului *milu*, gentil, gracieux, joli).— Asupra unor asemenea numiri slave au atras atenția și alții. Astfel de „*Milareka*, *Streden*“ pomeneste în mod neprecis *Schafarik*, *Slavische Altertümer*, I, 61; că despre „*Mila reka*“ a fost vorba, spune *C. Jireček*, *Geschichte der Bulgaren*, 68. Că și actualul *Lovča-Lovaț* va fi fost de careva pus în legătură cu *Lavețo* al lui *Procopius*, este posibil.

el însuș un deminutiv din Blagomir). Sufixul -îți sună astăzi în limba sîrbă -ať și în cea bulgară -eť, dar pe vremea cînd a fost pusă inscripția *ī* (*h*) din el avea valoarea *sa* din limba primitivă slavă, anume acea de *i* deschis scurt. În caz cînd Blazziza era o fimee, cuvîntul se poate interpreta ca un deminutiv prin sufixul feminin -ița din adiectivul blaga, bună, Blažitsa ar fi un analog slav al latinescului Bonita (C. I. L. III 2248, 7482, 11698). Militsa se poate interpreta ca un deminutiv prin sufixul masculin -îți din Milo (sîrbul Milo, scurtare din Milosav). În caz cînd Militsa era o fimee, avem a face cu actualul sîrb Militsa, deminutiv din Mîla, care el însuș e o scurtare din Milosava. Vulcașinus este sîrbul Vukašin, care pe vremea aceia nu perduse pe *l* din radicalul vulk-, vechiul bulgar vlŭkŭ lupus. Slavul Vukašin Vulcașin este analogul latinescului Lupicinus C. I. L. III 3767, 10681 (Lupicina se numia soția împăratului Iustinus I, Procopios Historia arcana VI, ed. Bonn pag. 45; Lupicinus se numia un general roman, vezi acest paragraf la N° 9 supt anii 376). Din ce timp sînt aceste inscripții, în care apar numele, după părerea mea slave, Blazziza, Milizza, Vulcassinus? Inscripția 8292, dacă vorbele mag dom se interpretează ca magister vici domaviani, după cum crede că se pot interpreta editorul, este anterioară timpului lui Severus Alexander (222-235), deoarece inscripțiile C. I. L. III 8359, 8360 sînt dedicate acelui împărat de ordo municipii domaviani: inscripția 8292 a fost pusă pe vremea cînd municipium domavianum era încă un vicus, înainte de anii 222-235. Va să zică înainte de anii 222-235 un Slav a fost primar într-un sat important din Dalmatia nordestică, sat care după aceia a devenit municipium! Dar interpretarea vorbelor mag dom ca magister vici domaviani este problematică. Ceia ce-î sigur este că iscripțiile în chestiune nu pot fi decît cel mult de aceiaș vrîstă cu cele mai noū datate din inscripțiile Dalmatiei continentale, adecă din a doăa jumătate a secolului IV. De altfel chipul redacției lor este cel mai bun posibil, prin nimic în formular orî în limbă nu se tradează vreo divergență față cu tipul clasic al inscripțiilor, după cum se întîmplă cu inscripțiile din Salona din secolul V. Apoi o probă de vechimea lor este însuș

faptul că sînt păgîne (Nici o inscripție funerară păgînă nu există în Dalmatia din secolul V orî VI). *)

Cum că în a două jumătate a secolului IV Slavii erau așezați la Dunăre (cel puțin de a stînga rîului), este probă mărturia contemporanului Caesarius de Nazianz (a trăit și a scris în a două jumătate a secolului IV), **) după care Slavii așezați la Dunăre chiar purtau numele special de Dunăreni, Δαναοίβιοι. La Müllenhoff, Donau, Дунавъ, Дунай, în Archiv für slavische Philologie I, anul 1875, pag. 290 sqq.: „Sclavenii (Σκλαβηνοί), așa numiți Danuvii, uniți minîncă pînă și țîțele femeilor, pentru că-s pline de lapte, și pe sugaci îi omoară cu pîetrele, ca pe șoareci, iar alții din contra nici mîncările obișnuite de carne nu vor să minînce; uniți trăesc de capul lor, în anarhie, și pe șefii lor vremelnici îi omoară într-una, orî în vremea mesei, orî cînd sînt pe drum, minîncă vulpi, mîțe sălbatice, și alte fiare, și urlă ca lupii cînd se strigă unii pe alții, iar alții din contra sînt cumpătați la mîncare și sînt supuși și plecați orîcui.“ Asupra acestor contraste din viața Slavilor dela Dunăre compară cele spuse de Ephoros asupra Scythilor la Strabon VII, 3, 9, vezi § 51 Nota S 140.

§ 83. B. În afară de aceste imigrațiuni de neamuri străine a avut loc un alt soi de imigrație, anume de persoane care aparțineau statului roman. Acest soi de imigrație prezintă trei categorii.

1. S-au strămutat oameni dintr-o provincie a Illyricului în alta. C. I. L. III 2086 Salonae (Dalmatia): Funerară a soției lui Aurelius Aquila, decurio al orașului Po-taissa (Dacia), negustor din provincia Dacia.—2679 Tragu-

*) Este așa de bătătoare la ochi concluzia pe care o trag eu din inscripțiile citate cu numele Blazzia, Milizza, Vulcassinus, încît e de abia de crezut să n-o măi fi tras și alt careva înainte de mine, măi ales cînd ațiți slaviști și-au frîmintat mintea cu aflarea de urme slave vechi în peninsula balcanică. Este posibil ca chiar cel dintîiu editor al lor să fi remarcat lucrul (Milojević, Putopis Stare Srbije, Belgrad, 1871, de unde le-a luat și le-a republicat Evans în Archaeologia, London, vol. XLIX, 1, anul 1885, vezi nota editorului din C. I. L. III). Dar mijloacele mele de informație nu pot merge așa de departe.

**) Autenticitatea acestui scriitor nu-i complet sigură, dar e foarte probabilă. Pentru informații asupra lui vezi Fabricii Bibliotheca graeca. editio nova (quarta). Hamburg. 1790-1809.

rium (Dalmatia): Funerară a lui Aurelius Longinianus, decurio al oraşului Drobeta (Dacia).—2866 Nedinum (Dalmatia): Funerară a lui Cocceius Umbrianus, decurio, augur şi pontifex al oraşului Porolisum (Dacia).—9962 Nedinum (Dalmatia): Funerară a unui barbat de loc din Siscia (Pannonia Superior).—864 Napoca (Dacia): Dedicatoare a lui Aurelius Umbrianus, decurio al oraşului Napoca, de loc din Vindobona (Pannonia Superior).—1108 Apulum (Dacia): Dedicatoare din partea lui Aurelius Bassinus, decurio al oraşului Aequum (Dalmatia).—1223 Apulum (Dacia): Funerară a fimei Sertoria de loc din Aequum (Dalmatia).—1322 Ampelum (Dacia): Funerară a lui T. Aurelius de loc din Splonum (Dalmatia).—1323 Ampelum (Dacia): Funerară a lui P. Celsenius Constans, care fusese întâi decurio în oraşul Aequum (Dalmatia) şi apoi la Sarmizegethusa (Dacia).—3424 Aquincum (Pannonia Inferior): Dedicatoare din partea locuitorilor originari din provincia Raetia.—13379 şi pag. 2328 ²¹ Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui Dac Scorilus.—La Alburnus Maior şi în satele de prin prejur (Dacia) se stabilise o întreagă colonie de Pirustae, astfel că Alburnus Maior se numia Vicus Pirustarum. C. I. L. III pag. 213, 921.

2. Aşa venit oameni din diferite alte provincii ale imperiului. C. I. L. III 2127 ^a Salonae (Dalmatia): Funerară a lui Q. Publicius Aemilianus, rhetor, de naţiune Afer (din provincia Africa).—2937 Iadera (Dalmatia): Funerară a lui C. Modius de loc din Verona (Italia).—6380 Salonae (Dalmatia): Funerară a lui Ulpus Andronicus, născut în Phrygia şi care după multe călătorii s-a stabilit în Dalmatia.—8825 Salonae (Dalmatia): Funerară a lui Crinitus, gladiator, de naţiune Afer (provincia Africa).—8836 Salonae (Dalmatia): Funerară a lui Sossius Successus, iure peritus, de loc din Ravenna (Italia).—14894 Salonae (Dalmatia): Funerară a fetei Eusebia de loc din satul Apsona din regiunea Antiochiei Syriei.—14933 Gardun (Dalmatia): Funerară a lui M. Percennius de loc din Philippi (Macedonia).—8213 Scupi (Moesia Superior): Funerară a lui L. Cornelius de loc din Methymna (Lesbos).—757 Novae (Moesia Inferior): Funerară a lui L. Metilius Iustus de loc din Ticinum (Gallia Cisalpina).—6203 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a lui T. Rascanius Fortunatus, medic, de loc din

Faventia (Gallia Cispadana).—7460 Burumli (Moesia Inferior): Funerară a lui C. Iulius Bassus de loc din Massaca (Cappadocia).—12489 Kuciunchioi (Moesia Inferior): Funerară a lui L. Pompeius Valens de loc din Ancyra (Galatia), stabilit în Istrus, unde făcuse mai multe clădiri de utilitate publică.—859 Napoca (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Erusenus din partea lui Aurelius Alexander. Erusenus=Eri-zenus, dela Eriza, oraș în Caria. Este de admis că n-ar fi venit nimăru în minte să facă dedicații lui Jupiter dela Eriza, dacă nu vor fi fost macar cîțiva Carieni în Dacia.—860 Napoca (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Tavianus (dela Tavia, oraș în Galatia) din partea Galatilor care trăiau în orașul Napoca.—870 Napoca (Dacia): O listă de Asiani (Prin Asiani se înțelegeau Thynii și Bithynii din Asia. Vezi § 48 NH 20).—1021, 1022 Apulum (Dacia): Dedicatoare zeului Glycon din partea lui M. Antonius Onesas și M. Aurelius Theodotus. „Acest zeu se găsește pe monedele dela Abonitichos din Paphlagonia bătute pe vremea împăraților M. Aurelius și L. Verus, și despre el vorbește Lucianus în Pseudomantis.“ Nota editorului. Este de admis că trebuie să fi trăit prin Dacia oameni din partea locului.—1033 Apulum (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Bussumarus. Bussumarus e cuvînt celt, Jupiter Bussumarus trebuie să fi fost un zeu celt și adorația lui presupune existența macar a unor Celți, în special Galli, pe teritoriul Daciei.—1108 Apulum (Dacia): Dedicatoare zeului Sol Hierobolus=Ἱερίβωλος din inscripții grecești dela Palmyra, Ἱεροβάαλ numele lui Gedeon. Adorarea acestui zeu presupune existența macar a unor Semiți (Syrieni) în Dacia.—1222 Apulum (Dacia): Funerară a fimei Isidora de loc din Asia.—1301^a Ampelum (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter al Commagenilor din partea lui Matrinus Matrianus, preotul lui Jupiter Dolichenus. Doliche era un oraș al Commagenei, părții de nord a Syriei. Trebuie să fi fost în Dacia macar cîțiva oameni din partea locului.—1301^b Ampelum (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Dolichenus, zeul Commagenilor, din partea lui Aurelius Marinus, Addebar Semei și Oceanus Socratis, preoți zeului. Vezi observația dela numărul precedent.—1324 Ampelum (Dacia): Funerară a lui Asclepius și Asclepia de loc din Bithynia.—1394 Al-Gyógy (Dacia): Dedicatoare din partea colegiului Galatilor.—1431 Sarmizegethusa (Dacia): Dedicatoare lui

Jupiter Dolichenus. Vezi observația dela 1301^a.—7680 Po-taissa (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Balmarcodes. Acest Jupiter se mai găsește în inscripțiile C. I. L. III 155, 159, 6673, 6677, 6678, 12098, toate dela Deir-el-Kal'a lângă Beirut (coasta Syriei). Trebuie să fi fost în Dacia macar cițiva oameni depe acolo.—7728 Dorstadt (Dacia): Dedicatoare din partea lui P. Aelius Artemidorus de loc din Macedonia, ales preot de Palmyreni.—7761 Apulum (Dacia): Dedicatoare din partea lui Aurelius Alexander și Aurelius Flaus, negustori syrieni.—7915 Sarmizegethusa (Dacia): Dedicatoare din partea lui Gaius Gaianus și Proculus Apollofanes, negustori syrieni.—7954 Sarmizegethusa (Dacia): P. Aelius Theimes, duumviralis al orașului Sarmizegethusa, a zidit din temelie un templu zeilor părintești Malagbel și Bebellahamon și Benefal și Manavat. Acești zei, după nota editorului, erau zei dela Palmyra și dedicatorul era sigur un Palmyren. Pentru Palmyrenii stabiliți în Dacia vezi și mai sus N° 7728. Inscripția de față ne arată că ei ajungeau până la cele mai înalte demnități municipale, chiar în capitala țării.—7997 Tibiscum (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Dolichenus. Vezi observația dela 1301^a.—14215¹⁵ Apulum (Dacia): Dedicatoare lui Jupiter Bussumarius. Vezi observația dela 1033.—3343 Sár-Pentele (Pannonia Inferior): Dedicatoare lui Jupiter Dolichenus din partea preoților întregii provincii pentru sănătatea împăraților. Vezi observația dela 1301^a. Mulți Syrieni trebuie să fi trăit în Pannonia Inferior, pentru ca un zeu național al lor să ajungă la așa grad de importanță, încît toți preoții provinciei să-i înalte rugăciuni pentru sănătatea împăraților. Motivul însă pentru care tocmai lui Jupiter al Commagenilor s-au adresat cu rugăciuni preoții provinciei poate să fi fost și acela că împărații purtau pe atunci războiul prin Syria, ceea ce ne-ar face să credem că inscripția a fost pusă pe vremea expediției lui L. Verus (p. Chr. 161-169) contra Parților, cînd acest împărat a stat mai mult în Antiochia Syriei, iar războiul l-au purtat generalii lui (Eutropius VIII, 10).—3490 Aquincum (Pannonia Inferior): Dedicatoare din partea unui Syrian de loc din regiunea Dolica (depe lângă orașul Doliche, vezi observația dela 1301^a).—3576 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui Francus.—3688 Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior: Funerară a E-

vreiceî Septima Maria (D M Septimae Mariae Iudeae).—10300 Annamatia (Pannonia Inferior): Funerară a lui Sextius Inventius Primitivus de loc din Aquileia (Italia).—10417 Aquincum (Pannonia Inferior): Dedicatoare a lui T. Flavius Romanus de loc din Roma.—10430 Aquincum (Pannonia Inferior): Dedicatoare lui Jupiter, Junonei, lui Neptun și lui Mars din partea lui L. Valerius Italus pentru colegiul negustorilor.—10540 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a lui L. Aurelius Fortunatus de națiune Cappadox.—10551 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a lui C. Iulius Eurus de loc din Alexandria.—10611 Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior: Funerară a unor Evrei.—14349¹ Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a lui L. Carisius de loc din Aretium (Italia).*)

*) Immigrația de persoane civile a avut loc în răsăritul romanizat al Europei din inițiativă privată. În special colonizări cu persoane italice ori cu veterani organizate de stat, ca acele care au avut loc pentru Spania, Gallia, Britannia, Noricum, Asia mică, Syria, Palaestina, provincia Africa, Numidia, Mauritania, și chiar pentru peninsula balcanică în partea ei grecească (Grecia propriu zisă: Corinthus, Dyme, Patrae) și grecizată (Epir: Buthrotum; Macedonia: Dyrrhachium, Philippi, Byllis, Dium, Pella, Cassandra; Thracia: Apri, Deultum), vezi Mommsen Roemische Geschichte V, 61, 81, 161, 180, 181, 301, 305, 310, 451, 544, 634, 647, 648, 237, 238, 270, 184, 276, 281, asemenea colonizări n-au avut ființă pentru provinciile Dalmatia, ambele Pannonii, ambele Moesii și Dacia. Aceia ce spune Eutropius VIII, 6 (Vezi § 90) despre Traian, că „a strămutat în Dacia nenumărată mulțime de oameni din toată lumea romană, ca să lucreze pământul și să formeze orașe“, trebuie înțeles în felul acela că împăratul a facilitat numai și a încurajat inițiativa privată. În ce privește notița lui Constantin Porphyrogenetus, De administrando imperio, cap XXIX, că „împăratului Diocetian i-a plăcut foarte mult țara Dalmatiei, pentru acela a adus și oameni dela Roma cu familiile lor și i-a așezat în țara Dalmatiei, care s-au numit Romani, fiindcă au fost aduși dela Roma, și poartă și până astăzi acest nume“, este evident că Constantin, care din populația romană a peninsulei balcanice cunoștea numai pe Dalmați, pentru că Rominii, cei înglobați pe acea vreme în imperiul bulgăresc, i se sustrăgeau viderilor, și-a închipuit prin proprie combinație că pe acei Romani din Dalmatia trebuie să-i fi adus dela Roma Diocetian, acel împărat despre care Constantin știa că era de loc din Salona și că-și făcuse la Aspalathon niște palate mai presus de închipuire (De thematibus, IX; De administrando imperio, cap. XXIX). Cu niciun preț nu se poate conchide din vorbele lui Constantin că

3. Aū venit militari. In privința aceasta am de făcut două observații prealabile. Cassius Dio LXXIV, 2 spune că înainte de Septimius Severus (193-211) militarii pretoriani se recrutău numai din legiunile din Italia, Hispania, Macedonia, Noricum, și erau din cauza aceasta mai omenoși și la chip și la obiceiuri, și că Severus cel dintîiu a hotărît ca lipsurile din cadrele pretoriane să fie împlute cu militari din toate legiunile. Aceasta înseamnă că și înainte de Septimius Severus și cu atît mai mult după dînsul legiunile se recrutău din provinciile înseș unde staționeau*). Foarte in-

Diocletian ar fi adus în Dalmatia niscăi coloniști din Italia, ba încă din Roma!

Romanizarea răsăritului Europei este în primul loc opera legiunilor. Mommsen, *Roemische Geschichte*, V, 194-195: "Romanizarea Moesiei [superior și inferior], mai mult încă decît acea a Dalmatiei și Pannoniei, se datorește legiunilor, plecînd mai ales dela Singidunum și Viminacium. În special Moesia Inferior înainte de începutul secolului II, cînd s-aū înființat lagărele legiunare dela Novae, Durostorum și Troesmis, a fost lăsată în starea de organizare socială anteromană, și numai după acea s-a romanizat prin legiuni." (Cu privire la *starea de organizare socială anteromană*, care a persistat să existe în Moesia Inferior sub stăpînirea romană, vezi cele spuse la § 27, prima notă). Ea se datorește apoi constringerii din partea oficialității romane. După cum, de pildă, Evreii din părțile grecești ale imperiului erau siliți de statul roman să adoapte limba grecească, tot astfel coloniile din părțile de limbă latină ale imperiului erau siliți de statul roman să adoapte limba latină (Mommsen, *Roemische Geschichte*, V, 490).

Comunele cu organizație romană, municipiile adecă și coloniile, depe teritoriul romanizat al răsăritului Europei aū provenit în felul acela că statul a acordat această organizație unor comunități de cetățeni romani deja existente. Statul a constatat adecă existența unor comunități de cetățeni romani, pe care nu le provocase el direct prin trimeterea din oficiu a coloniștilor, și li-a acordat acestor comunități organizația comunală romană. Erau oarecum municipii și colonii *titulare*. Mommsen, *Roemische Geschichte*, V, 646: "Dreptul municipal și chiar cel colonial mai tîrziu [prin *mai tîrziu* înțelege Mommsen în mod neprecis timpul dela Traian incluziv în jos] s-a acordat de regulă numai în mod titular fără anumită trimetere de coloniști."

*) Mommsen, *Roemische Geschichte*, V, 228: "Cu începerea dela Hadrian elementul italic dispăre din armată, cu excepție de ofițeri, și în general fiecare legiune se recrutează în provincia unde staționează."

structivă din punctul acesta de vedere este inscripția C. I. L. III 14507 din Viminacium, dedicatoare a veteranilor legiunii VII *missi honesta missione* la anul p. Chr. 195. Legiunea VII a staționat în Dalmatia până la un timp nehotărît înainte de moartea lui Nero (p. Chr. 68), apoi în Moesia Superior, unde-și avea reședința (*praetorium*) la Viminacium, C. I. L. III pag. 280,264. Veteranii eliberați din oștire la anul 195 erau de loc din Pautalia, Sarmizegetusa, Ampelum, Sirmium, Ratiaria, Iadera, Scupi, Mursa, Salonae, Nicopolis, Trimontium (Philippopolis), Romula, Castra (=Viminacium), Thessalonica, Remesiana, Cap(idava)?, Pergamum, Heraclea (probabil a Macedoniei), Philippi, adică din provinciile Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior, Macedonia, Thracia, Asia. După cum chiar din această listă de veterani se vede, cadrul recrutării era mai larg cu mult decît provinciile înseș unde staționa legiunile, și acest lucru se va vedea încă mai bine din discuția de mai la vale. În general însă se poate spune că legiunile se recruta din provinciile înseș unde staționa și din provinciile învecinate; iar aproximativ, atunci cînd ai a face cu un militar dintr-o legiune oarecare, a cărui loc de naștere ori naționalitate nu se menționează, se poate susține că acel militar aparținea regiunii și naționalității unde staționa legiunea.—În corpurile auxiliare de armată—*alae*, *cohortes*, *numeri*—militarii nu aparțineau numai decît toți, ba nici macar în mare parte, naționalității anunțate în titlul corpului, și în *numerus Palmurenorum*, de pildă, militarii nu erau numai decît toți, ba nici macar în mare parte, de naționalitate Palmureni. Acest lucru se vede clar din inscripția C. I. L. III 14214, cu ocazia căreia editorul pag. 2316⁵⁰ face observația următoare: „Originile auxiliariilor arată lămurit că deja pe vremea lui Traian numele corpului de oștire nu indica originea reală a militarilor dintr-însul, deoarece acelaș cohortă cuprindea Brittoni, Galli, Germani, Raeti, Norici, Hispani și Africani.”

Legio I italica. A staționat în Moesia Inferior cu *praetorium* la Novae, C. I. L. III pag. 992. C. I. L. III 8198. Scupi (Moesia Superior): Funerară a unui veteran din legio I italica de loc din Lucus (*Vocontiorum*? Gallia Narbonensis).—6144 Rahovica (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio I italica de loc din Niconolis (Moesia

Inferior).—6185 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui centurion care servise în legio III augusta, X gemina, I italica, de loc din Carthago (foarte probabil cea din Africa).—6223 Loc nehotărît al provinciei Moesia Inferior: Funerară a unui primus pilus din legio I italica de loc din Bononia (cea din Italia după notița editorului dela indices).—6224 Loc nehotărît al provinciei Moesia Inferior: Dedicatoare a unui primus pilus din legio I italica de loc din Horreum Margi (Moesia Superior).—7441 Novae (Moesia Inferior): Funerară a unui militar din legio I italica de loc din Heraclea (Macedoniei după nota editorului).—12352 Oescus (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio I italica de loc din Ariminum (Italia).—12409 Nedan (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio I italica de loc din Stobi (Macedonia).—14491 Celeiū (Dacia): Funerară a unui veteran din legio I italica de loc din Aspendus (Pamphylia).

Legio I adiutrix. A staționat cu începere dela Domitianus în Pannonia Superior cu praetorium la Brigetio, C. I. L. III pag. 482. C. I. L. III 13372 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio I adiutrix de loc din Admedera (Syria).

Legio II adiutrix. A venit la un timp nehotărît în Pannonia Inferior și a staționat acolo mai multe secole, cu praetorium la Aquincum, C. I. L. III pag. 416. C. I. L. III 6186 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui centurion care servise în legiunile X gemina, IV flavia, XII fulminata, III cyrenaica, X fretensis, II adiutrix, de loc din Laodicea Syriei.—3301 Várdomb (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix, de națiune Syrian, de loc din Hemesa (Syria).—3529 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară pusă părintelui său P. Aelius Martialis, veteran al legiunii II adiutrix, din partea fiului Aelius Aelianus, praefectus al pomenitei legiuni, care s-a întors în patrie („regressus ad lares patrios“).—3544 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II pia fidelis (=legio II adiutrix) de loc din Luceria (Italia).—3556 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Porolissum (Dacia).—3560 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui veteran din legio II adiutrix de loc din Mursa (Pannonia In-

ferior).—3563 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară pusă soției sale de un militar din legio II adiutrix de loc din Sirmium (Pannonia Inferior).—3565 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui evocatus din legio II adiutrix de loc din Taurini (Italia).—3567 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Vercellae (Italia).—3642 Pomáz (Pannonia Inferior): Funerară a unui veteran din legio II adiutrix de loc din Agrippina (Köln, Germania Inferior).—3680 Loc nehotărit al provinciei Pannonia Inferior: Funerară a unui veteran din legio II adiutrix de loc din Africa.—10315 Intercisa (Pannonia Inferior): Funerară a lui Malchias, militar din legio II adiutrix, fiu al lui Mocur, signifer în cohorta Hemesenilor. Foarte probabil de neam syrian.—10319 Duna-Vecse (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Ephesus (Asia).—10497 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Ancyra (Galatia).—10498 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Apollonia (Eraū mai multe Apollonii, în Grecia, Epir, Thracia, Macedonia, Cyrenaica, Pisidia, Bithynia).—10499 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Ancyra (Galatia).—10500 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui veteran din legio II adiutrix de loc din Thessalonica (Macedonia).—10515 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui veteran din legio II adiutrix de loc din Teveste (Africa).—10519 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui veteran din legio II adiutrix de loc din Aemona (Pannonia Superior).—10525 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Savaria (Pannonia Superior).—14349 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de națiune Italian.—14349² Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Comum (Italia).—14349⁹ Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio II adiutrix de loc din Vercellae (Italia).

Legio IV flavia felix. A staționat mai multe secole în Moesia Superior, cu praetorium la Singidunum, C. I. L. III pag. 264, 265. C. I. L. III 1653 și 8143 Margum (Moesia

Superior): Funerară a unui centurion din legio IV flavia felix de loc din Lucus (Vocontiorum ? Gallia Narbonensis).—1665 Singidunum (Moesia Superior): Funerară a soției de loc din Vindobona (Pannonia Superior) a unui veteran din legio IV flavia.—14511 Viminacium (Moesia Superior): Funerară a unui centurion din legio IV flavia felix de loc din Caesarangusta (Hispania Tarraconensis).—10250 Cornacum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio IV flavia felix de loc din Viminacium (Moesia Superior).—10508 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din legio IV flavia felix de loc din Agrippina (Köln, Germania inferior).

Legio V macedonica. În secolul II până la Septimius Severus a staționat în Moesia Inferior, unde-și avea praetorium la Troesmis; cu începere dela timpul lui Septimius Severus (193-211) a fost strămutată în Dacia, unde-și avea praetorium la Potaissa; C. I. L. III pag. 161, 172, 999. C. I. L. III 6184 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio V macedonica de loc din Ancyra (Galatia), care a mai trăit cel puțin 10 ani după eliberarea din oștire.—6190 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio V macedonica de loc din Oescus (Moesia Inferior).—7501 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio V macedonica de loc din Amastris (Paphlagonia).—7502 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui militar din legio V macedonica de loc din Amastris (Paphlagonia).—7505 Troesmis (Moesia Inferior): Dedicatoare, în care e vorba de un veteran al legiunii V macedonice, născut în caștrele acestei legiuni dela Troesmis, care a luat parte la două expediții militare, una în orient contra Parților, și alta contra Germanilor (războiul cu Marcomani), și apoi a fost eliberat din oștire și s-a întors acasă („ad lares suos“), unde s-a însurat.—12348 Oescus (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio V macedonica de loc din Brixia (Italia).—14214¹⁰ Tropaeum Traiani: Funerară a unui centurion din legio V macedonica de loc din Amasia (Pontus Galaticus).—14415 Oescus (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din legio V macedonica de loc din Luca (Italia).—14492 Celeiū (Dacia): Funerară a unui stegar din legio V macedonica de loc din Edessa (Macedonia).

Legio VII claudia pia fidelis. A staționat dinainte de anul p. Chr. 10 până la ceva înainte de moartea lui Nero p. Chr. 68 în Dalmatia, unde-și avea praetorium la Gardun. După aceia a staționat mai multe secole în Moesia Superior, unde avea praetorium la Viminacium. C. I. L. III pag. 264, 280, 282. C. I. L. III 2678 Tragurium (Dalmatia): Funerară a unui centurion din legio VII claudia pia fidelis de loc din Arretium (Italia).—2709 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Laranda (Cappadocia).—2710 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Pessinus (Galatia).—2716 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui stegar din legio VII de loc din Forum Cornellii (Italia).—2717 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Philippi (Macedonia).—2913 Iadera (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII de loc din Ticinum (Italia).—8487 aproape de Ljubuški (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII de loc din Myliada (Lycia).—8488 aproape de Ljubuški (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII de loc din Myliada (Lycia).—8493 aproape de Humac (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Sebastopolis (Pontus galaticus).—8723 Salonae (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Florentia (Italia).—8764 Salonae (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII claudia pia fidelis de loc din Arretium (Italia).—9712 Tragurium (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII de loc din Florentia (Italia).—9733 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Conana (Pisidia).—9737 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Amblada (Pisidia).—9741 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Dyrrhachium (Macedonia).—9742 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Aese (Italia).—13251 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII claudia pia fidelis de loc din Lucus Augusti (Gallia Narbonensis).—14244¹ Salonae (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII claudia pia fidelis de loc din Bononia (Eraă mai multe localități Bononia, în Italia, Moesia Superior, Pannonia Inferior).—14931 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Forum Cornellii (Italia).—14932 Gar-

dun (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio VII de loc din Beneventum (Italia).—14946 Aequum (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII de loc din Brixia (Italia).—14514 Viminacium (Moesia Superior): Funerară a unui primus pilus din legio VII claudia de loc din Varvaria (Dalmatia).—12498 Tomi (Moesia Inferior): Funerară a unui imaginifer din legio VII claudia pia fidelis de loc din Pessinus (Galatia).—Patsch XII pag. 132 Humac (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio VII de loc din Alorus (Macedonia).

Legio IX hispana. Înainte de p. Chr. 10 a staționat în Dalmatia, după p. Chr. 10 a staționat în Pannonia și, dela Claudius (p. Chr. 41-54), în Britannia, C. I. L. III pag. 280, 482. C. I. L. III 3577 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui tribunus laticlavus al legiunii IX hispana de loc din Petovio (Pannonia Superior).

Legio XI claudia pia fidelis. A staționat dinainte de anul p. Chr. 10 până puțin după anul p. Chr. 69 în Dalmatia, unde avea praetorium la Burnum; după aceea a fost strămutată în Germania superior; C. I. L. III pag. 280, 282. C. I. L. III 2711 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui tribun din legio XI de loc din Eporedia (Italia).—2818 Vissova (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio XI de loc din Laranda (Cappadocia).—2834 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui centurion din legio XI claudia pia fidelis de loc din Verona (Italia).—2839 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio XI claudia pia fidelis de loc din Forum Iulii (Gallia Narbonensis).—6413 Scardona (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI de loc din Eporedia (Italia).—6416 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui călăreț din legio XI de loc din Cremona (Italia).—6417 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia pia fidelis de loc din Caesar Augusta (Hispania tarraconensis).—6418 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio XI de loc din Arretium (Italia).—9885 Scardona (Dalmatia): Funerară a unui veteran din legio XI de loc din Regium Lepidum (Italia).—9903 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia pia fidelis de loc din Tarvisum (Italia).—13263 Corinnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia pia fidelis de loc din Amasia (Pontus Galaticus).—14321¹⁵ Bur-

num (Dalmatia). Funerară a unui militar din legio XI de loc din Brixellum (Italia).—14997 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia pia fidelis de loc din Placentia (Italia).—14997 ¹ Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI de loc din Cremona (Italia).—14997 ² Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI de loc din Brixsia (Italia).—14998 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia pia fidelis de loc din Comum (Italia).—14999 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia fidelis de loc din Heraclea (Eraă mai multe orașe Heraclea, în Macedonia [doă], Thracia, Asia, Grecia, Grecia mare, Sicilia, Bithynia).—15001 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI de loc din Cremona (Italia).—15004 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din legio XI claudia pia fidelis de loc din Aequum (Dalmatia).—14214 ¹ Tropaeum Traiani (Moesia Inferior): Dedicatoare lui Jupiter, Hercules, Ceres și Liber din partea lui M. Stabius, tribun al legiunii XI claudia, de loc din Luca (Italia), stabilit ca colon la Tropaeum Traiani.—971 între Mühlbach și Reussmarkt (Dacia): Funerară a unui veteran din legio claudia pia fidelis de loc din Amasia (Pontus Galaticus).—13360 Cibalis (Pannonia Inferior): Funerară a unui centurion din legio XI claudia, de loc din Salona, care după aceea a mai servit ca centurion în legiunile I adiutrix, II adiutrix, XV apollinaris, iar I adiutrix, IV flavia, și a trăit 85 ani.

Legio XIII gemina. A staționat în Dacia dela constituirea acestei provincii până la părăsirea ei de Romani, praetorium ei a fost până la Antoninus Pius (138-161) la actuala localitate Héviz, iar după aceea la Apulum. Mai înainte vreme staționase în Germania Superior, apoi depe la jumătatea secolului p. Chr. I în Pannonia Superior, unde și-a avut praetorium întâi la Poetovio, apoi la Vindobona. C. I. L. III pag. 160, 482, 580. C. I. L. III 1188 Apulum (Dacia): Funerară a unui militar din legio XIII gemina de loc din Carsulae (Italia).—1200 Apulum (Dacia): Funerară a unui călăreț din legio XIII gemina de loc din Iadera (Dalmatia).

Legio XIV gemina martia victrix. A staționat o bucată de vreme—cît, nu se poate hotări—în Pannonia Inferior,

C. I. L. III pag. 416. C. I. L. III 1196 Apulum (Dacia): Funerară a unui veteran din legio XIV gemina martia victrix de loc din Anticaria (Hispania).

Legio nedeterminată. C. I. L. III 2718 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar de loc din Augusta Bagiennorum (Italia).—2840 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui veteran de loc din Arretium (Italia).—13976 Salonae (Dalmatia): Funerară a unui militar de loc din Verona (Italia).—6188 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran de loc din Ancyra (Galatia), decurio al municipiului Troesmis.—7500 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran de loc din Hemesa (Syria), care a mai trăit doi ani după liberarea din oștire.—14416 Oescus (Moesia Inferior): Dedicatoare lui T. Aurelius Flavinus, fost primipilaris, care acum era princeps ordinis coloniae Oesci (ca cum am zice astăzi primar al orașului).—3353 Stuhlweissenburg (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar de loc din Savaria (Pannonia Superior).—3549 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar de loc din Vicia (Italia).—13374 Aquincum (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar de loc din Mursa (Pannonia Inferior). *)

Cohors miliaria Hemesenorum. A staționat între anii 216-247 în Pannonia Inferior, C. I. L. III pag. 2494. C. I. L. III 10307 Intercisa (Pannonia Inferior): Funerară a unui militar din cohors miliaria Hemesenorum de loc din Carrae (Mesopotamia).—10318 Intercisa (Pannonia Inferior): Inscripție funerară pusă sieș de un veteran din cohors miliaria Hemesenorum, de loc din Hemesa, în vîrstă de 82 ani, fiind încă în viață.

Cohors quingenaria Maurorum. C. I. L. III 3324 Gyorköny (Pannonia Inferior): Funerară a unui veteran din cohors quingenaria Maurorum de loc din Africa.

*) Legionarii erau cetățeni romani, și anume, atunci cînd ei se recrutău din provinciile și nu aparțineau cumva vreunei națiuni căreia i se va fi acordat cetățenia în masă, legionarii primău individual cetățenia, pentru a putea fi recrutați ca legionari. În privința aceasta sînt instructive vorbele împăratului Claudius I (p. Chr. 41-54) la Tacitus Annales XI, 14: „Specie deductarum per orbem terrae legionum additis provincialium validissimis fesso imperio subventum est.”

Cohors I campestris. A staționat între anii 145-160 în Pannonia Inferior, C. I. L. III pag. 2492. C. I. L. III 8438 Narona (Dalmatia): Funerară a unui centurion din cohors I campestris de loc din Ariminum (Italia).

Cohors I Alpinorum. A staționat în Illyric (fără mai de aproape determinare) p. Chr. 60, în Pannonia (fără mai de aproape determinare) p. Ch. 84, în Pannonia Inferior între anii 138-146 și 145-160, C. I. L. III pag. 2490. C. I. L. III 9907 Burnum (Dalmatia): Funerară a unui militar din cohors I (orî II) Alpinorum de neam Bodionticus (Gallia Narbonensis).

Cohors II. C. I. L. III 14934 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din cohors II de loc din Berea (= Beroea, Macedonia).

Cohors III Alpinorum. A staționat la p. Chr. 93 în Dalmatia, C. I. L. III pag. 2490, C. I. L. III 2746 Andetrium (Dalmatia): Funerară a unui centurion din cohors III Alpinorum de loc din Celeia (Noricum).—14935 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui militar din cohors III Alpinorum de loc din Noricum.

Cohors VIII. A staționat la anul p. Chr. 93 în Dalmatia, C. I. L. III pag. 2499. C. I. L. III 2745 Andetrium (Dalmatia): Funerară a unui militar din cohors VIII de loc din Celeia (Noricum).

Cohors XI Gallorum. C. I. L. III 8439 Narona (Dalmatia): Funerară a unui militar din cohors XI Gallorum de loc din Patavium (Italia).

Ala claudia nova. A staționat la p. Chr. 74 în Germania, la p. Chr. 82 în Moesia, C. I. L. III pag. 2486. C. I. L. III 2712 Gardun (Dalmatia): Funerară a unui călăreț din ala claudia nova de neam Cugernus (Germania Inferior).

Ala I Dardanorum. A staționat la anii p. Chr. 99, 105, înainte de 114, și 134 în Moesia Inferior, C. I. L. III pag. 2486. C. I. L. III 7504 Troesmis (Moesia Inferior): Funerară a unui veteran din ala I Dardanorum, care fusese pontifex și duumvir quinquennalis al municipiului Troesmis.

Ala frontoniana. A staționat la anii p. Chr. 80, 84, 85 în Pannonia (fără mai de aproape determinare), la p. Chr. 114 în Pannonia Inferior, C. I. L. III pag. 2489. C. I. L.

III 3679 loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior: Funerară a unui călăreț din ala frontoniana de loc din Andautonia (Pannonia Superior).

§ 84. Aceste două soiuri de imigrații reprezintă două curente deosebite din punct de vedere al naționalității care trebuia să se nască în provinciile din răsăritul Europei. Prin imigrațiile de neamuri străine s-a mărit puterea de rezistență față de romanizare, iar prin imigrațiile de persoane aparținînd statului roman s-a făcut romanizarea.

Mărirea puterii de rezistență față de romanizare prin imigrația de neamuri străine s-a exercitat în două feluri.

a) Prin persistența pe teritoriul provinciilor romane a unor oameni străini de cultura și de limba romană, care-și păstrau cu tenacitate propria cultură și propria limbă. Goții, de pildă, care rămăsese după plecarea lui Alaric și a lui Theodoric, își păstrase, cel puțin uniia din ei, încă limba, pela mijlocul secolului VI și chiar în prima jumătate a secolului IX (vezi § 82 N° 9, anul 454 [Iordanis], și rezumatul dela finele numărului, alineatul 5). În războiul Byzantinilor cu Goții din Italia, pela anul 536, generalul byzantin Bessas a ținut de vorbă în limba gotă pe Goții dintr-un turn al zidurilor Neapolului, pentru ca să nu prindă de veste că Byzantinii pătrundea în oraș printr-un apeduct din apropierea turnului. Procopios b. g. I, 10. Acest Bessas era unul din șefii oștirii byzantine pe care o trimesese Iustinian în Italia sub comanda supremă a lui Belisarios. Procopios b. g. I, 5. El era de loc din Thracia (Prin Thracia se înțelege diecesa, dioecesis, Thracia, anume provinciile Thracia și Moesia Inferior. Vezi § 82 N° 7) și anume „Got de neam dintre acei Goți care s-au stabilit de mult în Thracia și n-au vrut să urmeze pe Theoderich, cînd și-a dus poporul Goților de aici în Italia, om vrednic și meșter la războaie“. Procopios b. g. I, 5, 16. Ce spune Iordanis despre el vezi § 82 N° 9, pela anul 454. Numele Bessas l-ar arăta mai de grabă ca Thrac (compară numele etnic Bessus, apoi numele personale Besodentes, Bisa, Bisine, Bisius, Bisyras, dintre care vorbele cele patru din urmă ar fi putut suna pe timpul lui Procopios Bésa, Bésine, Bésius, Bésyras, în caz cînd *z'* va fi fost scurt, deoarece în veacul VI *z'* devenise *e*). Dacă va fi fost Thrac Bessas, aceasta ar proba

pe timpul lui Iustinian, dar și o influință atât de puternică din partea lor asupra populației băștinase, încît chiar o parte, macar cît de mică, din aceasta învățase limba gotă. În tot cazul este probat că cuvinte gote aș pătruns în limba latină din peninsula balcanică. C. I. L. III 12377 Kutlovița (Municipium Montanensium) Moesia Inferior: Funerară pusă de Aurelius Crescentio și soția sa Vincentia „Aureliae Vericiae bruti suae”; C. I. L. III 12666 C'uprija (Horreum Margi) Moesia Superior: Funerară pusă unui militar de tatăl lui, de mama lui, și de „Aurelia Rufina brutes”; Kalinka N° 412 Nikup (Nicompolis ad Istrum) Moesia Inferior: Funerară pusă de un militar „bruti Amica”. Acest „brutis” este = nurus, noră, got bruths, cu acelaș înțeles. Cuvîntul se mai găsește, în afară de limba gotă, bruths, și în alte limbi germane, între altele în Alt-, Mittel- și Neuhochdeutsch (Braut), dar în toate are înțelesul de mireasă, numai în limba gotă are înțelesul de noră. Diez Etymologisches Wörterbuch pag. 535. Cu înțelesul de noră, ca în limba gotă, se găsește introdus în limbile franceză (bru), retoromană (engadin brüt, friaul brut), dalmată (bertain), Meyer-Lübke Etymologisches Wörterbuch pag. 99, și în inscripțiile mai sus pomenite. *)

*) Dacă s-a introdus bruths în limba latină din peninsula balcanică (Vorbele care arată o înrudire se împrumută de obicei mai greu. Diez Etymologisches Wörterbuch pag. 535: „Bru este singurul cuvînt de înrudire german, care s-a introdus într-o limbă romanică”), cu atât mai lesne se vor fi introdus și alte vorbe. Nimic nu este mai posibil prin urmare ca să se fi găsit cuvinte gote (ori în general vechi germane, căci și cu alte neamuri germane, în afară de Goți, au fost în îndelungat contact Romanii din răsăritul Europei, vezi mai sus § 82 N° 2, 9) în limba romînă. Cu atât mai curioasă este prevenirea (cîteodată din motive patriotice!, altă dată din motive pur intelectuale) contra vreunor eventuale elemente gotice ori vechi germane din limba romînă, cu care aș pășit învățații până astăzi. Deja Petru Maior în Istoria pentru începutul Romînilor în Dacia, Buda, 1834, pag. 242 a afirmat că niciun cuvînt got nu există în limba romînă (Ce putea ști Petru Maior despre așa ceva?). Iar Hasden în Istoria critică a Romînilor, București, 1875, pag. 297 zice: „Scormonind pretențiunile în paragrafi precedent și zgîndărind toate coardele și cordițele limbii romîne, noi nu găsim nicio umbră de necontestabil gotism, măcar în două optimi ale unei singure vorbe”. Este de prisos să mai adaog la această pretențioasă afirmație că în acei paragrafi precedent Hasden nu scormonise și nu zgîndărise nimic din limba

românească ! Și s-a născut apoi clișeu „după cum se știe”. Ovidiu Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* I pag. 235 : „Comme on l'a souvent remarqué, le roumain ne contient aucun élément germanique ancien... L'absence complète d'éléments germaniques en roumain...” Sextil Pușcariu, *Lateinisches ti und ki im Rumänischen* pag. 12 : „Complectă lipsă de cuvinte de origine germană în limba română...” Este drept că acei care au căutat să afle elemente gotice ori vechi germane în românește au procedat așa de ușurel, încît, ca și pentru elementele thrace din aceeași limbă, au compromis chestiunea. În *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* anul 1906 pag. 265-334 Richard Loewe a publicat articolul *Altgermanische Elemente der Balkansprachen*, unde pentru limba română admite ca împrumuturi gotice prin limba latină pe *bălan*, *bardă*, *stangă* (adecă *șteangă* din lexiconul budan), *nas-tur*, *beară* (?=bere), și ca împrumuturi directe pe *targă*, *dop*, macedoromîn *armă*=arme *Kleidung* (!), istroromîn *brec* (cîne). La pag. 593-599 ale aceluiaș volum din *Zeitschrift* Meyer-Lübke arată netemeinicia acestor etimologii (Se poate întîmpla însă ca vreuna din ele să fie justă) și scoate la iveală între altele marea nebăgare de samă care a făcut pe Loewe să interpreteze vorbele din Weigand *Aromunen* II 294 „armă pl. arme *Kleidung*” ca „armă=arme *Kleidung*”, de unde a rezultat etimologia „got *arms pauper*” ! Acest de pe urmă „Schnitzer” ne poate da o idee îndepărtată de ce greșeli enorme sînt capabili indogermaniștii atunci cînd nu au a face, ca în cazul de față, cu niște texte clar tipărite ale unei limbi care trăește încă cu toată vigoarea, ci cu niște inscripții de cîteva rinduri ale unei limbi moarte, cum se întîmplă lucrul cu inscripțiile venete, mesapice, frigiene, lidiene, liciene, ligure, etc. Meyer-Lübke recunoaște însă că din punct de vedere teoretic nu se opune nimic admiterii de elemente gotice ori în general vechi germane în limba română : „Theoretisch steht natürlich der Annahme solcher Entlehnungen nichts im Wege”. — În schimb cred că merită atenție cele spuse de Diculescu asupra chestiunii în articolul său *Altgermanische Bestandtheile im Rumänischen*, publicat în *Zeitschrift für romanische Philologie* XLI (anul 1921), pag. 420-428, precum și în cartea sa *Die Gepiden*, I, căci se poate întîmpla ca unele din cuvintele date de autor să fie într-adevăr de origine veche germană. După Diculescu ele ar fi numai decît gepide. Ele însă ar putea fi tot atît de bine gotice. Pentru preferința pe care o dă Diculescu Gepizilor vezi § 273 nota a doua. Cuvintele din *Zeitschrift* sînt următoarele : *boăre*, *butură* *Stumpf* ; *cotîngân* *angewachsener Knabe, Bursche* ; *grind* *Sandbank* ; *lăzmă* *Gespens* ; *a îmburdă* *umfallen, niederreißen* (vom Zaun und Mauer) ; *rofîi* *Milchschorf auf dem Kopfe und im Gesicht der Säuglinge* ; *smétle* *Züchtigungsrute* ; *stărnăt*, adiectiv, mit weissem Maul, bezwar mit einem weissen Fleck daran ; *strîgure* ; *tureci*, *tureác*, *tureacă*, *turească* ; *a se uită*, auf etwas sehen ; *vorbă* ; *a zburdă* vor Freude umherspringen ; *a zgudu*. În *Die*

Gepiden I s-au reluat cuvintele *butură*, *butúr*, *butúre*, *butór* pag. 174-175; *cotîngân* pag. 180; *grind* pag. 183-184; *stárnút* pag. 175-176; *strúgure* pag. 178-179; *taréci* pag. 179-180; *a zgudul* pag. 180-181. Și s-au mai adăogit *béucă*, *bă'ucă* eine enge Vertiefung zwischen bewaldeten Bergen, eine Schlucht, pag. 182; *b'ŭcă* Anhöhe der Hügel auf dem Abhange eines Berges, pag. 181; *bulz*, *bulŭ* pag. 181-182; *burdúf*, *burdúc* pag. 176-177; *búrtă*, *b'ŭrtă* pag. 177; *élele* Elfen pag. 186; *găldă'ŭ*, *g'ŭldă'ŭ*, *căldă'u*, *c'ldă'ŭ* Quelle pag. 95; *hárnic* pag. 180; *mă'gură* pag. 182-183; *mŭr-ŭogă* pag. 176; *picúu* Berggipfel pag. 182; *pisc* pag. 182; *plug* pag. 204. La pag. 185 spune Diculescu că „numărul elementelor vechi germane din limba romină, în afară de numele proprii, este de cel puțin 300.” Căci și nume proprii, atît personale cît și topice, susține Diculescu că ar exista multe în rominește, și se poate întîmpla ca unele nume personale să fie într-adevăr de origine veche germană, în special gotă ori gepidă, și ca unele nume topice depe teritoriul Daciei să fie chiar de origine gepidă. Numele personale ar fi 'Aldea Die Gepiden, I, pag. 185; *Aldúlea* pag. 186; 'Arca pag. 187; *Bádea* pag. 185; *Bádu* pag. 187-188; *Basaráb* pag. 190-191; *Bérea* pag. 185; *Biberea*, *Ghiberea* (Accentul?) pag. 189; *B'ŭndea* pag. 185; *B'ŭrlea*, *B'ŭrla* pag. 192; *Bódea* pag. 185; *Fára* pag. 187; *Gămúlea* pag. 186; *Góma* pag. 187; *Góndea* pag. 186; *Gótea* pag. 186; *Limberea* (Accentul?) pag. 189; *Mailát* pag. 189; *Máinea* pag. 189; *Mána* pag. 186; *Mínu*, *Minea* pag. 187-188; *Móndea* pag. 186; *Mónea* pag. 186; *O'nea* pag. 186; *Pătrăúlea* pag. 186; *Rădúlea* pag. 186; *Sáru* pag. 190-191; *U'lea* pag. 186. Și la aceste nume personale (Mărcă asemenea chestii de vechi germanisme posibile din rominește, trebuie să le înregistrezi fără niciun comentariu) sînt nevoit să fac numai decît observația că unele din ele sînt în mod hotărît relativ nouă și deci nu pot data depe vremea Goșilor și Gepizilor: *Góndea* anume și *Móndea*, *Mónea*, 'Onea, dacă ar fi așa de vechi în rominește, ar trebui să sune astăzi *Gúndea*, *Múndea*, *Múnea*, 'Unea, și *Mána* ar trebui să sune *M'nea*, și *Bódea*, *Gótea* (fiindcă -e > -i iș are obîrșiea în inșeș originalele gepide după Diculescu) ar trebui să sune *Boádea*, *Goátea* (Asupra lui -l- însă din *Aldúlea*, *Gămúlea*, *Mailát*, *Pătrăúlea*, *Rădúlea*, *U'lea* să nu se gîndească lectorul a face vreo întîmpinare, căci în originalele gepide propuse de autor îi corăspunde *lf* ori *nl*. Și tot așa lipsa diftongului în *Góma* s-ar putea explica prin presupunerea unora că *ó* nu se diftonghează în poziția -a). Pentru numele topice presupuse de Diculescu că ar fi de origine gepidă vezi § 273 nota a doia.—Tot așa merită atenție studiul lui G. Giuglea, Cuvinte și lucruri, Elemente vechi germane în orientul romanic, publicat în Dacoromania II pag. 327-402, căci iarăș se poate întîmpla ca unul ori altul din cuvintele date de autor să fie într-adevăr de origine veche germană. În vreme ce Diculescu însă pune elementele vechi germane din limba romină, propuse de dînsul, pe socoteala Gepizilor, Giuglea le pune pe ale cele pe socoteala

b) Prin rărirea populației băștinașe din cauza enormului număr de prizonieri pe care-i luați barbarii năvălitori și-i duceau cu dînșii. Cîteva exemple: La p. Chr. 173 Iazygii au restituit Romanilor o sută de mii de captivi. Mai mulți decît atîția unia fusese vînduți, alții murise, alții scăpase cu fuga. C. LXXI, 16.—La anul 540 Hunii (probabil =Bulgari, vezi § 82, N° 9, sub anii 502, 530, 535) au dus cu dînșii pradă din peninsula balcanică o sută douăzeci de mii de prizonieri. Procopios b. p. II, 4.—La 546 Hunii au dus în robie soțiile și cepii locuitorilor din diecesa Illyriei. Procopios b. g. III, 11.—La 547 Sclavenii au luat în robie o mulțime de locuitori din diecesa Thraciei. Procopios b. g. III, 13.—La 549 „Sclavenii au trecut Istrul și au devastat tot Illyricul până la Epidamnus. Pe toți locuitorii fără deosebire de vîrstă ori i-au ucis ori i-au dus în captivitate.” Procopios b. g. III, 29.—Pela 550 „Langobarzii... au început și ei să prade și să robească pe Dalmati și pe Illyri până la Epidamnus, în așa grad că, dacă se întimpla ca niscăi robiți să poată scăpa dela dînșii și să fugă acasă, barbarii aceștia străbăteau stăpînirea romană, și ori unde găsea pe fugari îi lua, ca cum ar fi fost robi de ai lor fugiți dela stăpîni, îi răpiau dela părinți și-i duceau cu dînșii acasă.” Procopios b. g. III, 33.—La 551 Sclavenii, după ce au devastat diecesa Thraciei, „s-au întors acasă cu

mai puțin a Goților și mai mult a Langobarzilor, cu care acești din urmă Rominii ar fi venit în contact încă de prin secolele II-III în regiunea dela cursul de mijloc al râurilor Drava și Sava. De fapt însă Langobarzii, în drumul lor dela nord spre sud, de abia pela începutul secolului VI s-au stabilit în regiunea dela nordvest de Tisa, apoi pela mijlocul secolului VI au ocupat jumătățile dinspre nord ale Pannoniei superioare și Pannoniei inferioare, de unde, îndată după sfîrșirea regatului Gepizilor și ocuparea teritoriului Gepizilor prin Avari, au plecat în Italia. Ei n-au fost în contact cu românimea niciodată. Vezi § 82 N° 9 sub Gepizi. Elementele vechi germane din limba romînă presupuse de Giuglea sînt următoarele: *amără'sc* (care ar fi o contaminație din latin **amarire* și vechiu german *marjan* hemmen, ärgern); *bag*; *băț*; *borț*; *creț*; *grăpă*; *gûdur*; *loațe* pâr dezordonat, lină cu șuvițe lungi; *mûmă*; *năstur*; sufixul *-ôiu*; *screm* (care ar fi o contaminație din *exprimo* și vechiu german *krem* drücken); *stînghie*; *strîngă* (care ar fi o contaminație din vechiu german *stanga* și latin *ruga*); *zgribulêsc*. Giuglea mai socoate apoi că dintre cuvintele propuse de Loewe *bárdă* și *dop* ar putea fi într-adevăr de origine veche germană.

nenumerate miriade de captivi“. Procopios b. g. III, 38.— „Cind Uturgurii au învins în război pe Cuturguri, multe miriade de captivi Romani au scăpat cu fuga dela Cuturguri și s-au întors acasă.“ Procopios b. g. IV, 19.—La anul 553 Sclavenii, după ce au pradat diecesa Illyriei, „s-au întors acasă cu un infinit număr de captivi și de pradă, fără să-i împiedece nimeni.“ Procopios b. g. IV, 25.

Pentru devastările și omorurile pe care le făceau barbarii, care și acele, încă mai mult decât ducerile în robie, au contribuit la golirea provinciilor din peninsula balcanică de populația băștinașă, vezi tabloul mai detaliat pe care-l dau din Procopios la § 88.

§ 85. Romanizarea s-a făcut prin imigrațiile de persoane aparținând statului roman. Funcționarii civili, militarii, coloniștii și negustorii, aparținând statului roman, uniți ca cetățeni romani, alții ca supuși ai Romei, au introdus obiceiurile—mai ales legile—romane și limba latină,^{*)} și cu aceasta au produs romanizarea. Durata procesului de romanizare ni-l arată în chipul cel mai lămurit tabloul următor al inscripțiilor date. Macarcă inscripțiile care se pot data sînt foarte puține, față cu numărul total al inscripțiilor dintr-o provincie, cu toate acestea concluziile trase din ele asupra timpului cît s-au pus inscripții sînt juste, căci este foarte greu de admis că dintr-o perioadă de timp oarecare să nu se fi păstrat macar o inscripție care să se poată data. Dacă, de pildă, s-au păstrat din Moesia Superior inscripții date într-o serie aproape neîntreruptă dela p. Chr. 33 până la p. Chr. 287, este foarte greu de admis că ar exista din această provincie și inscripții din al IV secol, orî că în general ar fi fost puse inscripții în această provincie și în al IV secol.

*) Limba latină populară! Așa de populară, cum a fost populară limba franceză, cînd s-a introdus întîiu în coloniile franceze, orî limba engleză, cînd s-a introdus întîiu în coloniile engleze, adică limba oficială latină, limba comună latină, pe care o vorbeau funcționarii, coloniștii, negustorii, militarii, fiecare cum putea, mai mult sau mai puțin amestecată cu caractere locale, cu caractere dialectale, proprii locului de unde-și trăgea originea fiecare individ, dar limba oficială, limba comună, nu dialectul. Această limbă oficială, comună latinească, era limba Latiniului, în special limba Romei, limba care, fixată în operele unor scriitori din cursul a pu-

ține secole și în gramatică, a devenit așa numita limbă clasică latină.

Asupra chipului cum s-a născut limba latină comună deasupra dialectelor—care aceste din urmă au trebuit să existe în mod necesar în societatea romană cea mai veche, oricât va fi fost aceasta de restrînsă—s-a discutat mult și degeaba. Diferitele păreri până la 1866 le înșiră Hugo Schuchardt, dar nu clar, în *Vokalismus des Vulgärlateins* I, 44 sqq. Ele se pot rezuma în următoarele antiteze: unii au spus că limba comună a rezultat din dialect, iar alții că dialectele au rezultat din limba comună. Este cearta dacă a fost oul înainte ori găina, supt altă formă. Schuchardt, după ce le înșiră pe toate cu mare răbdare, se hotărăște pentru următoarea părere *Vokalismus* I, 49: „Vorbirea era deosebită după împrejurări, nu după persoane. Pe asemenea deosebiri s-a bazat despărțirea limbii latine în două dialecte.” Adecă stilul s-a prefăcut în limbă: „modul de a vorbi în ocazii solemne a devenit limbă comună, iar vorbirea din ocazii mai puțin solemne a devenit dialect.” Deja această afirmare, că limba unui gen literar (Ca să vorbesc modern, macarcă pe vremurile acelea genurile literare existau numai ca vorbite) s-ar fi întins asupra tuturor genurilor literare, este foarte originală. Dar noutatea lucrului se mărește prin modul cum Schuchardt explică nașterea acestui stil de ocazii solemne. *Vokalismus* I, 49: „Diferitele forme ale aceleiaș vorbiri se găseau una către alta în raportul de vechiū către nou, de primitiv către derivat. Raportul între ele era un raport de succesiune. Fiindcă însă orice schimbare în limbă se face treptat, apoi cele două stări succesive trebuiau să existe una lângă alta o bucată de vreme, până cînd una se stîngea încetul cu încetul, iar cealaltă căpăta viață tot mai tare. Totdeauna vorbirea mai simplă se servia de treapta cea mai nouă, iar vorbirea mai solemnă se servia de treapta cea mai veche. Această întimplătoare coexistență s-a prefăcut în dialecte în perioada literară; aceia ce era numai întimplător a devenit constant.” Adecă din diferitele stări în timp ale uneia și aceleiaș limbă, care se luptă încă una cu alta pentru viață,—din uzul vechiū și uzul nou, am zice, ca să ne servim de termeni mai obișnuiți astăzi—, s-au diferențiat stilurile, care au devenit apoi două limbi deosebite. Schuchardt se înșală cînd crede că a rezolvit chestiunea prin asemenea curioase presupuneri. El în realitate a unit numai părerile contrarii ale celorlalți. Unii au spus că dialectul s-a născut din limba comună, alții că limba comună s-a născut din dialect. Schuchardt zice: Nu din dialect, ci din jumătate dintr-însul numai s-a produs limba comună. Dacă cearta cu oul și găina caracterizează pe predecesorii lui Schuchardt, părerea acestui bărbat însuș s-ar putea compara cu aceea a învățatului care ar susține că n-a eșit găina din tot oul, ci numai din gălbănuș, ori că n-a eșit oul din toată găina, ci numai dintr-o parte dintr-însa.—Cea mai importantă lucrare, din punct de vedere teoretic, pe acest teren (al firii adecă a așa

numitei latine populare), și care și ea dă bibliografia completă a chestiunii și rezumatul tuturor părerilor propuse până la apariția ei, este G. Mohl, *Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899. După Mohl ⁶ au existat dela începutul întinderii dominațiunii romane peste Italia o mulțime de dialecte latine, provenite din cauza influinței limbilor autohtone italiene asupra limbii latine. Din diferite împrejurări politice însă, mai ales din cauza războiului cu soții, dialectul latin din Umbria s-a lățit peste toată Italia. Acest dialect latin din Umbria formează baza limbii latine pe care Romanii au dus-o cu dinșii în cuceririle lor din afară de Italia. Pe timpul imperiului limba latină vorbită în diferitele provincii romane ajunsese, din cauza influinței tot crescândine a limbii latine dela Roma, adică a limbii latine clasice, aproape identică cu această din urmă. Așa numita limbă latină vulgară, care ar fi existat alături cu limba latină clasică, și din care ar fi eșit limbile romanice, este un mit, n-a existat.^o

Orice limbă comună este un produs al voinței, datorită imitației. Îndată ce se încheabă un stat, membrii statului imită vorba centrului de guvernământ; și îndată ce se ivește o literatură, toți citi o citesc imită vorba autorilor literaturii aceleia. Cu cât statul e mai unitar, și cu cât autoritatea centrului de guvernământ e mai mare, cu atât imitația este mai activă; și cu cât o literatură este mai de valoare, mai iubită, mai răspândită, mai cetită, cu atât iarăși mai activă este imitația limbii ei din partea cetitorilor. În statul roman începuturile limbii comune cad în cele dintâi timpuri de stăpânire a Romei asupra populațiilor din Latium, și în măsura în care vorbirea orașului Roma a evoluat în timp, această limbă s-a lățit tot mai mult ca limbă comună la popoarele de limbă latină, apoi la acele de limbă străine din Italia și din afară de Italia, cite și-au uitat limba băștinașă și au adoptat această limbă comună latină. Căci limba comună latină au adoptat-o popoarele romanizate, nu vreo limbă latină vulgară, care ar fi existat alături cu limba clasică, și care, cum spune cu drept cuvânt Mohl, n-a existat niciodată. Contribuția pe care a adus-o literatura latină la formarea limbii comune a fost nemăsurat mai mică decît cea provenită dela autoritatea vorbirii poporului și senatului roman, dar a existat. Decît numai, după ce limba scriitorilor o bucată de vreme, până aproximativ la sfîrșitul republicii, a evoluat împreună cu limba comună, a fost adică identică cu această din urmă, dela un timp ea s-a fixat, a devenit staționară, a devenit, mai ales cînd a fost înregistrată, catalogată de gramatici, limba scrisă latină, o limbă moartă. De aici înainte au existat două feluri de scriitori latini, unii care au căutat să scrie, cît au putut, întocmai limba lui Cicero, alții care—ori că așa au vrut, ori că n-au putut altfel—au scris în limba comună cea vie și care continua de a evolua cu vremea, și la aceștia apare fantazma acelei limbii populare, vulgare latine, cu care se frămîntă de atîta amar de vreme Romanii. A-

ceastă limbă latină comună, care nu era nici limba scrisă latină, cea înțepinită, dar nici dialectul, cel deosebit dela un teritoriu romanizat la altul, ci o limbă vie și schimbătoare cu vremea, care-și avea obârșia în centrul de guvernământ și se întindea în mod uniform dela un capăt la altul al statului roman, este aceea numită de Seelmann „*Umgangs- oder allgemeine Volkssprache*“. Aussprache des Latein 8: „În diferitele domenii ale limbii trebuie să deosebim trei mari cercuri, trei sfere de particularități limbistice: limba curat artistică ori scrisă, limba de toate zilele ori populară și limba vulgară (die *Sphäre* der reinen Kunst- oder Schriftsprache, die der Umgangs- oder allgemeinen Volkssprache, schliesslich die der vulgär- oder Pöbelsprache). Noi atragem încă odată atenția asupra deosebirii celor două sfere din urmă: prea des numim noi vulgar pur și simplu tot aceea ce ortografia artistică a unei limbi literare oarecare nu poate exprima. În general cu raportul dintre ortografie și limbă nu stă lucrul așa de simplu. Despre limba artistică ori scrisă se poate susține fără excepție că niciodată nu este vorbită curată, nici chiar de acele individe care vorbesc curat mecanic după gramatică; iar despre limba vulgară se poate susține că niciodată nu este scrisă curată. Prima este o construcție artistică moartă, care se naște totdeauna relativ târziu prin comuna lucrare a diferiți factori, un ideal totdeauna neatinș al unor teoretici fanatici, și tocmai prin tradițiile și prescripțiile acestor din urmă se transmite ea ca un tezaur din generație în generație, fără ca să-și păstreze cu toate acestea fizionomia neschimbată. Curentul cel larg dela mijloc, care străbate diferitele lacuri ale vorbirilor, și al cărui curs se poate urmări pas cu pas, este limba generală populară. Ea se scurge liberă și neabătută în cursul său nici de limba literară, cea care stagnează oprită de stavile artistice, nici de izvoarele cele fără număr și fără țel ale limbii vulgare, care izvorăsc de prin fondul lacului limbii“.

Cu chestiunea limbii comune celei vii stă în legătură acea a dialectelor care s-au născut în diferitele provincii romanizate. Cea mai sistematic expusă părere în această privință este cea a lui Gröber, Wölfflin's Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, I, 204 sqq.: „Italia a fost centrul de unde s-au desfășurat, odată cu cuceririle, diferitele dialecte latine. Îndată ce poporul roman a căpătat provincii în afară de peninsula Italiei, limba, uniformă până atunci, s-a desfășurat în două: un dialect pe teritoriul însuș al Italiei și altul pe acel al provinciei. Desfacerea acesteia a avut loc de atâtea ori peste câte nouă provincii și-au înțins vulturii romani stăpânirea. Astfel s-au desfășurat treptat dialectul Sardiniei, al peninsulei iberice, al Galliei, al Raetiei, al Daciei. După fiecare dezbinare limba latină din Italia, oarecum limba de baștină latinească, continua drumul ei de schimbare mai departe, și așa limba din Sardinia actuală este limba latină din Italia depe timpul colonizării Sardiniei dezvoltată mai departe pe

teritoriul provincial al Sardiniei..., limba din Dacia actuală este limba latină din Italia depe timpul colonizării Daciei dezvoltată mai departe pe teritoriul provincial al Daciei, iar limba italiană este limba latină băstinașă dezvoltată pe teritoriul roman prin excelență al Italiei. În fiecare din provincii s-au cristalizat unele fenomene care în Italia nu se întâlnesc decât pe timpul colonizării respective. Astfel Sardinia are încă pe *ke*, *ki*, *i'*, *u'*, *s* final, *t* final. *ke*, *ki*, *i'*, *u'* nu se găsesc nici într-o altă provincie. *s* final se găsește însă în spaniola, portugheza, catalana, provensala, franceza, retoromana, și lipsește în italiana și dacoromana. *t* final se găsește în spaniola, portugheza, catalana, provensala, franceza, și lipsește în italiana, retoromana și dacoromana. Prin urmare *ke*, *ki*, *i'*, *u'* au trebuit să facă loc lui *tse*, *tși* (ori *tse*, *tși*), *é*, *ó* înainte de cucerirea celorlalte provincii afară de Sardinia;—*t* final a trebuit să dispară înainte de cucerirea Raetiei și Daciei;—*s* final a trebuit să dispară înainte de cucerirea Daciei. Și, în consecință, apar în inscripții *optenul*=*obtînui* a. Chr. 139, *semol*=*sîmul* vechiu nedatat, *oquoltod*=*occulto* a. Chr. 186, *pronontiare*, *detolerit*=*pronuntiare*, *detulerit* a. Chr. 123-122, *denontiar*=*denuntiar* a. Chr. 133-118. [Decît numai exemplele acestea, trebuie să observ imediat, nu probează nimic. *Optenui*=*obtînui* poate fi, după propria mărturisire a lui Gröber, un fenomen de analogie, o reconstituire după *tenui*; *semol* este anterior lui *simul*, *simul* a eșit din *semol*, nu din contra, Walde Lateinisches etymologisches Wörterbuch; *nontio*, *denontiar*, *pronuntiato*, *nuntiat* sînt anterioare lui *nuntio*, *denuntiar*, *pronuntiato*, *nuntiat* și s-au prefăcut în aceste din urmă de abia pela sfîrșitul republicii, Lindsay Die lateinische Sprache pag. 288; *oquoltod*, adică *ocoltod*, este mai vechiu decît *occulto*, *occulto* a eșit din *ocolto*, nu din contra, pentru că rădăcina acestui cuvînt este *cel-*, iar *el* devine în latinește *ol* și numai ulterior *ul*, Lindsay Die lateinische Sprache pag. 259, 261, Walde Lateinisches etymologisches Wörterbuch; *detolerit* este forma mai veche a lui *detulerit*, pentru că *tuli*=*te-tull* are rădăcina *tol-* din *tollo*, Lindsay Die lateinische Sprache 571, 626, Walde Lateinisches etymologisches Wörterbuch]. De aici urmează că, pentru a fixa timpul până la care se ridică un etymon, va trebui să ai în considerare fenomenele comune celorlalte limbi afară de italiana, și să hotărăști ca termin în sus momentul colonizării provinciei celei mai nouă. De exemplu, dacă însemnăm prin *a* sardica, prin *b* spaziola, prin *c* portugheza, prin *d* catalana, prin *e* povensala, prin *f* franceza, prin *g* retoromana, prin *h* romina, apoi o potrivire între *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h* arată că fenomenul exista deja la anul 100 p. Chr.; o potrivire între *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g* arată că fenomenul exista deja la începutul secolului I p. Chr., o potrivire între *a*, *b* probează existența fenomenului pela 200 a. Chr. Pentru ca socoteala să fie justă, trebuie să ai în vedere ori toate limbile din lanț, ori un șirag neîntrerunt din care să faci narta numai decît extremitatea *a*. ori o

limbă dela un capăt și altă limbă dela alt capăt, de pildă *a* și *d*, *a* și *h*. Cînd această condiție nu se îndeplinește, ai a face cu un fenomen local, de ex. la o potrivire între *b*, *c* ai a face cu un fenomen din peninsula iberică, a cărui existență în sus nu se poate pune deja pe timpul colonizării celei mai nouă provincii, căci ar trebui atunci să se găsească în toate provinciile mai vechi. De altfel toată această procedare de comparație este foarte sigură, este mai sigură decît izvoarele celelalte pentru cunoașterea limbii latine populare, unde se amestecă totdeauna greșeli ortografice, considerații de limbă comună.⁹ Întîmpinări altele, cite am făcut asupra acestei așa numite teorii a lui Gröber, le poate vedea cineva în Un specialist romîn la Lipsca pag. 117 sqq. (Viața Romînească anii 1909, 1910). Aici, pentru scopul special al notei acesteia, am de observat că fundamentala eroare a autorului stă în aceia că-și inchipuește că limba latină, îndatăce a fost împlinită, introdusă într-o provincie romană, a încetat de a mai participa la viața comună a limbii latine din Italia, și a devenit imediat o limbă cu viață proprie, un dialect al limbii latinești. Aceasta nu este exact. Că nu este exact nu pot proba prin vreun fapt de experiență, prin arătarea vreunui exemplu, a cărui experiență am putea-o face orî ai făcut-o alții (Macar că aş întreba, de exemplu, pe cei în stare de a răspunde: Limba engleză introdusă în Scoția, în Wales, în Cornwall și în Irlanda a încetat de a lua parte la comuna dezvoltare a limbii engleze? Limba franceză introdusă în Bretagne a încetat de a lua parte la comuna dezvoltare a limbii franceze?). Dar, acolo unde Gröber se mărginește numai să afirme, eu aş putea aduce oarecare argumente. Mai întîiu limba latină într-o provincie oarecare, să zic de pildă Gallia, nu s-a introdus de odată, în bloc, ci treptat, în curs de veacuri. Dela momentul cînd ai pus Romanii întîiaș dată piciorul în Gallia, până la momentul cînd ultima rămășiță de stăpînire a lor a încetat în acea provincie, se poate spune fără exagerare că romanizarea a continuat într-una, că infiltrarea obiceiurilor romane și a limbii latine a devenit tot mai intensă, s-a lătit adecă tot asupra mai multor localități și mai multor indivizi. Ar trebui atunci, după Gröber, ca în Gallia să existe o nenumărată sumă de dialecte, care să reprezinte fazele limbii latinești an cu an de pe la a. Chr. 123 până la p. Chr. 486. Dialecte sînt destule în Gallia actuală, dar toate își au obîrșia într-o limbă. Diez Grammatik I, 101: „Este de crezut că în toată Gallia exista la început una și aceeași limbă romană. Această limbă s-a păstrat în provensala mai curată decît în franceza, care cam de prin al nouălea secol s-a desfăcut treptat de provensala printr-o deprimare (Abplattung) a formelor“. Dacă prin al nouălea secol încă formau vorbirile din toată Gallia una și aceeași limbă, cu atît mai mult trebuiau să formeze ele una și aceeași limbă la finele secolului V, cînd a încetat în Gallia complet dominația romană. Dar chiar în bloc, chiar de odată de ar fi adoptat limba latină Gallia întreagă, ai încetat de a e-

xista factorii, care au introdus această limbă, și n-au continuat ei și mai departe să influențeze vorbirea latinească a Gallilor romanizați? Agenții statului roman—funcționarii, militarii, coloni, negustorii—, care au avut atîta putere ca să schimbe limba a milioane de oameni, n-au mai avut puterea de a li-o modifica după felul vorbirii din centrul de guvernămînt? Imitația, care a făcut pe Galli să-și părăsească limba strămoșească, n-a continuat ea mai departe să-i facă să și-o modifice după felul de a vorbi al Italiei? Despre această strădănuință de a vorbi ca Romani din Roma, și despre reușita mai mare a unor părți din Gallia decît a altora în această privință, mărturisește următorul loc dintr-un dialog al lui Sulpicius Severus (365-425, la Schuchardt *Vokalismus* I, 25): „Cînd mă gîndesc că eu, un Gal, am să vorbesc printre Aquitani, mă tem ca vorbirea mea țărănească să nu supere urechile voastre cele deprinse numai cu limbă cultivată (vereor ne offendat vestras nimium urbanas aures sermo rusticus)“. Pentru aceia nimic mai absurd decît cronologia fenomenelor limbii latine populare (adecă a limbii latine comune) admisă de Gröber. După el, de pildă, *ke, ki, i', u'* trebuie să se fi prefăcut deja pe vremea cuceririi Spaniei (a. Chr. 206-134) în *tse, tsi, é, ó*, pentrucă, dacă africativizarea lui *ke, ki*, și schimbarea lui *i', u'*, în *é, ó* ar fi fost ulterioare cuceririi acestei provincii, vechile *ke, ki, i', u'* ar fi trebuit să se cristalizeze în limba ei și să rămînă așa pînă în limbile Spaniei de astăzi. Dar *ce, ci* nu se prefăcuse în africative nu numai pe vremea cuceririi Spaniei încă, dar nici pe vremea cuceririi Daciei, după cum se vede din cele spuse de Velius Longus (timpul lui Traian) asupra lui *coquit*, că *c* e mai bine să se scrie *coquit* și să se pronunțe *kokütt*, decît să se scrie *cocit* și să se pronunțe *kokit*.⁹ Vezi Seelmann *Aussprache des Latein* pag. 335, 351. Iar grecul *kyrlake* s-a putut preface în italianul *gerace* (în Calabria), macarcă a intrat în limba italiană de abia în secolele V-VI, Meyer-Lübke în *Bausteine zur romanischen Philologie* pag. 316. Alte probe, mai puțin precize din punct de vedere al timpului absolut, dar foarte puternice, precum reflexele cuvintelor latinești în limbile germane și celtice, reflexele cuvintelor germane în limbile romanice, ne duc la concluzia că africativizarea lui *ke, ki* s-a petrecut de abia prin secolul VI. (Istoricul pe scurt al chestiunii acestei africativizări și bibliografia vezi-le în Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, II ed. §§ 125-127, și în Grandgent *Introduzione* § 261. Cu această ocazie observ că la § 127 Meyer-Lübke raportează asupra lui *k* ceea ce Marius Victorinus vorbește despre *q*, și trage de aici niște concluzii asupra deosebitei pronunțări, a lui *ce* de o parte, și a lui *ca* de altă parte, pe vremea aceluia gramatic, despre care Marius Victorinus nu pomeneste. Mai observ apoi că din studiul lui Matthias Friedwagner, *Zur Aussprache des lateinischen c vor hellen Vokalen*, în *Hauptfragen der Romanistik*, *Festschrift für Philipp August Becker*, Heidelberg,

1922, pag. 37-49 rezultă că nu se poate baza cineva pentru a data africatizarea lui *ce, ci* [cum face M-yer-Lübke în *Einführung* ed. II § 126 și în *Bansteine zur romanischen Philologie* pag. 316, 317] pe elvețianele *Kempraten* și *Erlach*. *Kempraten*, nu sat lângă Rapperswil pe malul de nord-est al lacului Zürich, este numit în documente cu începuturi de la anul 741 *Centoprato*, *Centoprata*, *Centiprata*, *Centipratae* și, dacă în adevăr ar fi latini *Cento-*, ar proba că africatizarea n-a avut loc nici în secolul VII, deoarece nu s-a petrecut în acest cuvânt prefacerea germană *p < pf*, pe care au suferit-o elementele latinoromane cîte au intrat în limba germană înainte de secolul VIII. Dar, după Friedwagner, în *Kempraten* avem probabil a face cu un cuvânt german, pe care l-au *etymologhisit* scriitorii documentelor. *Erlach*, o localitate din cantonul Bern, ar fi după M-yer-Lübke eșit dintr-un presupus **Zerlach*, care ar fi el însuși un presupus lat. **Caerelliacum*: Alamani ai anume, care ar fi pătruns până la această localitate încă din secolul V, ar fi găsit în gura Romanilor pronunțarea *t'*, pe care ar fi prefăcut-o apoi prin alunecare germană de sunet în *ts*. Dar, după Friedwagner, Alamani n-au putut pătrunde până la acea localitate decît abia în secolul VII, așa că cel mult presupusul **Zerlach* > **Caerelliacum* ar proba că în secolul VII *ce* devenise *tse*. Friedwagner aduce în importantul său articol și două probe pozitive cu privire la chestiune. *Kellmünz*, localitate în Bavaria pe malul drept a râului Iller, este romanul *Celio* [cuvînt probabil celt] *monte* și a fost cunoscut de Alamani din gura populației romane pe la anul 470. Decî pe la anul 470 *ce* nu se africatizase încă. *Kelsbach*, râu care se varsă în Dunăre pe malul drept al acestui fluviu, în Bavaria, este romanul *Celeusum* [cuvînt probabil celt] și a fost cunoscut de Bavari din gura populației romane pe la începutul secolului VI. Decî pe la începutul secolului VI *ce* nu se africatizase încă). În *ce* privește pe *i'*, *u'*, cum că aceste sunete existau încă în secolele I-III p. Chr. (Vezi în special § 109, A) o probează faptul că sînt alt fel reflectate decît *é, ó* în limbile celtice și germane, Meyer-Lübke *Einführung* § 94.

Deosebiri dialectale au trebuit, firește, să existe chiar de la început, îndată ce neamul de oameni care adopta limba latină avea altă complexiune fizică și altă stare psihică decît acele ale Romei, și nu numai provinciile din afară de Italia, dar diferitele regiuni ale Italiei și diferitele localități ale Latinului însuși au trebuit să poseadă chiar de la început germanii dialectelor. Și asemenea deosebiri dialectale au trebuit să se manifesteze și în scris, mai ales în greșelile copietorilor de manuscrise (din care și-a cules în primul loc Schuchardt materialul în *Vokalismus des Vulgärlateins*) și în inscripții. Dar puterea centrifugă dialectală era ținută în frâu de influința limbii comune eminate de la centrul stăpînirii romane, și numai în măsura în care acea influință a scăzut au putut treptat treptat să se reliefeze caracterele dialectale. Cînd stăpînirea romană a încetat, numai atunci dialectul a fost lăsat la

propriile sale impulsii și forțe și a trăit din viața sa proprie. Grade numeroase au existat și aici ca în toate manifestările vieții omenești. Au fost neamuri mai refractare față cu influința limbii comune, altele mai primitoare în această privință, au fost apoi vicisitudini diverse, după timpuri și după locuri, ale exercițiului forței de guvernământ romane. Unor împrejurări de acest fel se datorește faptul că în Sardinia *ce, ci, ĩ, u'* au rămas neschimbate, s-a final s-a păstrat pe teritoriul Galliei și Hispaniei, că *t* final s-a păstrat pe teritoriul Galliei, Raetiei și Sardiniei, că *ĩ, ũ'* au primit în Corsica cu totul altă schimbare decît în restul Romaniei, macar că aceste teritorii au trăit sub stăpînirea unei limbi comune latinești care africatisase pe *ce, ci*, prefăcuse în *ĕ, ô* pe *ĩ, ũ'* și perduse pe *s, t* finali (In Einführung § 99 Meyer-Lübke ar atribui fenomenele sardin și corsican împrejurării că la anul p. Chr. 458 Sardinia și Corsica s-au rupt dela stăpînirea și influința romană prin regele Vandalilor Geiserich. Această împrejurare ar explica pe *ce, ci* sarde, căci africatisarea lui *ce, ci* *probabil* n-avusese încă loc la mijlocul secolului V, dar nu poate explica pe *ĩ, ũ'* sarde și reflexele lor, *ĕ', ô'*, din Corsica, pentru că în limba comună *foarte probabil ĩ, ũ'* pela mijlocul secolului V suferise schimbarea în *ĕ, ô*).

Cînd a încetat de a trăi limba comună latină? Atunci cînd a încetat existența centrului de guvernământ al cărui organ oficial era ea. Primul și principalul centru de guvernământ, al cărui organ oficial a fost limba latină comună, a fost Roma până la căderea completă a imperiului roman de apus, anul 476; după acela Constantinopolul până la începutul secolului VII, cînd limba latină comună a încetat de a mai fi organul oficial al imperiului roman de răsărit și a fost înlocuită în acest serviciu de limba greacă. (În privința înlocuirii treptate în oficiile statului a limbii latine prin limba greacă cu începere dela timpul lui Theodosius II până la acel al lui Iustinian vezi nota dela § 1. În special să se observe faptul că pe timpul lui Iustinian rescriptele împărătești erau scrise latinește și grecește pentru motivul pe care însuș Iustinian îl arată în novella 66: „grecește pentru comoditatea mulțimii, latinește din cauza forme de guvernământ“. Alemannus în nota dela Procopius Historia arcana pag. paris. 144. Pentru timpul lui Mauricius, anii 582-602, probă despre existența limbii latine ca limbă oficială a imperiului de răsărit este scrierea Strategica, contemporană cu acest împărat. „Scrierea Strategica atribuită împăratului Mauricius, care după Zachariae von Lingenthal este scrisă de un oarecare Rufus, contemporan cu Mauricius, cere ca articulele de război să fie citite înaintea trupelor în latinește și grecește, și ca ofițerii să știe latinește. Vorbele de comandă din textul grec sînt latinești: *cede, sta, move, transforma, largiter ambula*, etc. Toată terminologia din Στρατηγικά este plină de elemente latine: βάνδος, βανδοφόρος, ἀρμάτος, κούρσωρ, μενσώρες, φλάμμουρα,

βούκινα, τουβάρτωρ, φέσσα, etc.“ C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, pag. 18. Pentru timpul de după Mauricius spune Constantin Porphyrogenitus, De thematibus, I, introducere, pag. Boi n 12, următoarele: „După ce cu începere dela domnia lui Heraclius [anii 610-641] împărăția romană a fost strîmtată și mutilată dinspre răsărit și dinspre apus, împărații care au stăpînit după dînsul, fiindcă nu aveau unde și cum să-și exercite stăpînirea, au divizat imperiul și armata în bucăți mici, și au întrebuițat limba grecească, iar pe cea străbună latină au părăsit-o“. În Vocalismus des Vulgärlateins I, 100 zice Schuchardt: „Împăratul Phokas a alungat limba latină din Constantinopol“. De unde va fi luat această informație nu spune și nici eu nu știu). Vieța acestei limbi însă tot de Roma a fost întreținută chiar după căderea imperiului roman de apus, mai întîiu din cauza neîntreruptelor aproape relații ale Italiei cu imperiul de răsărit până la sfîrșitul domniei lui Iustinian (565), și apoi din cauza bisericii, a cărei capitală a continuat de a fi Roma, chiar după ce acest oraș își perduse autoritatea politică. Eu cred că mult trebuie atribuit influinței bisericii din punct de vedere al vitalității limbii latinești comune până la sfîrșitul secolului VI, căci influința pe care putea să i-o dea statul politic roman a fost în tot cursul secolelor V și VI foarte precară. Cu toate acestea, cînd cele depe urmă resturi de autoritate romană cu limba latină comună ca organ oficial au încetat (anii 476 în Italia, 486 în Gallia, primul sfert al secolului VII în peninsula balcanică [Vezi § 82, N° 10, § 89] și în ultimele stăpîniri romane de pe coastele Spaniei), se poate spune că dialectele din diferitele provincii romanizate au căpătat vigoarea trebuitoare ca să se poată transforma răpede în limbi romanice deosebite. Slabele licăriri însă pe care le-a mai dat încă limba latină comună la Constantinopol până la începutul secolului VII, ajutate de biserica romană, au fost încă suficiente ca să întrețină chiar și în secolul VI o trăsătură unitară în viața limbii dela un capăt la celălalt al Romaniei. Dacă se schimbă VII în VI, a-această stare de lucruri a fost exact exprimată de Schuchardt în Vocalismus des Vulgärlateins I, 101: „Încă în al VII secol p. Chr. se pare că aciaș bătae de puls le-a animat pe toate [dialectele romane]: oarecare schimbări de sunete circulă încă prin toate membrele marelui corp. Asibilația lui *c* înainte de *i* și *e* simple în acest secol întîiaș dată a ajuns la completă dezvoltare, macarcă începuturile ei se ridică cu mult înapoi. Tot așa diftongarea vocalelor scurte *e* și *o*“. De aici încolo limba latină comună a devenit ea însăș un dialect, acel al Romei.—Pentru motive practice voi zice și eu *limbă latină populară*.

Fiindcă limba latină populară joacă un rol important în lucrarea de față, va trebui să intru asupra ei în oarecare detalii.

Primul impuls pentru constatarea ei a fost faptul că se găsesc în toate limbile romanice fenomene de sunete, forme, sintaxă și cuvinte, care nu se găsesc în limba latină clasică. Concluzia

a fost că nu este cu putință să se fi dezvoltat a parte în altelea limbi deosebite aceleaș fenomene. Și această concluzie a fost înțărîtă de împrejurarea că în unele izvoare latinești (inscripții; unii scriitori postclasicî, în special cei creștinî; gramatici; glossare; acte publice; greselile copietorilor de manuscrite) acele fenomene se găsesc. Și după diferite fluctuații au ajuns învățații, de bine de rău, la o părere uniformă, aceea a lui Seelmann, cum că la baza limbilor romanice a fost o limbă comună latină, vie și variabilă cu vremea, răspîdită dela centrul de guvernămînt, acelaș, peste toată lumea romană. Supt această tacită înțelegere s-a început apoi o febrilă dezmormintare a limbii latine populare pe baza comparației între ele a limbilor romanice, și cu începere dela Vokalismul lui Hugo Schuchardt până astăzi s-au scos la iveală în toate părțile sunete, forme, și mai ales cuvinte, preținse ca aparținătoare acelei limbi. Chiar expunerî sistematizătoare au fost încercate, de Meyer-Lübke (*Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern, Gröber's Grundriss, I, prima ediție pag. 351 sqq., a doua ediție pag. 451 sqq.; Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft, II ediție, Heidelberg, 1909*), de C. H. Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare, traduzione dall' inglese, Milano, 1914*. De apariția în izvoare latinești a unor asemenea fapte de limbă au ținut învățații socoteală cît au putut, dar nu cu tragere de inimă. Comparația limbilor romanice li-a fost de cele mai multe ori suficientă. Ba chiar Meyer-Lübke, *Die lateinische Sprache, I ed. pag. 359* a spus: „Istoria limbii latine populare trebuie construită mai numai din limbile vii. Puținul material, pe care ni-l oferă antichitatea, poate servi numai ca sprijin. Tot ceea ce din acest material nu se potrivește cu construcția, poate fi zvîrlit la o parte ca nefolositor și înșelător.” (Este adevărat însă că în a doua ediție Meyer-Lübke nu mai este atît de intrasigent din acest punct de vedere și afirmația citată lipsește).

Dar, cu toată această tacită înțelegere asupra firii limbii latine populare, și cu toată această aproximativă recunoaștere ca latine populare a fenomenelor comune limbilor romanice, mai ales cînd sînt sprijinite de izvoare latine, chestiuni importante, și care nu pot fi înlăturate, turbură neconținut activitatea pe acest teren a învățaților.

1. Această limbă latină comună își are ea obîrșia numai în centrul de guvernămînt, în Italia, în special în Roma? Nu numai că firea acestui centru de guvernămînt nu-i de fel clară, dar, chiar dacă, pentru a scăpa de greutate, l-am însemna prin termenul vag de Italia, ori de Umbria (cum face Muhl), ori de Italia centralo-sudică, nu cumva obîrșia cutărui ori cutărui fenomen trebuie căutată prin vreo provincie alta, de pildă prin Gallia ori prin Africa? Romania era doar un complex de dialecte latine, care nu se puteau manifesta cu vigoare din cauza concurenței limbii latine co-

duce în limba comună cutare ori cutare caracter. Și de fapt au și fost manifestate păreri în acest sens. Pentru Thielmann, *Habere mit dem Infinitiv und die Entstehung des romanischen Futurums*, Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik II 48 sqq. 157 sqq. (vezi în special pag. 181 sqq.) formarea viitorului și a optativului (condiționalului) prin compunerea lui *habere* cu infinitivul, formare răspândită în majoritatea limbilor romanice, ar fi de origine din Africa, de unde, mai ales prin influința scriitorilor bisericești, s-ar fi răspândit în celelalte provincii romane, și pentru Bartoli, *Alle fonti del neolatino*, 893, între altele $i' < é$, fenomen răspândit peste toată România, cu excepție de Sardinia, ar fi de origine din Gallia. Aceste păreri însă câteodată se bazează pe ceva, ca atunci când Thielmann găsește mai vechi și mai numeroase exemple de compuneri ale lui *habere* cu infinitivul la scriitorii latini africani, altă dată însă, cum e cazul pentru $i' < é$, nu se bazează pe nimic, și totdeauna cei care le emit ne lasă nedumeriți asupra unui punct capital, dacă adevărat fenomenele provinciale, care au căpătat o generală extensiune, s-au introdus întâiu în limba comună a centrului de guvernământ și apoi prin ea au fost răspândite, ori s-au infiltrat dela o localitate la alta, până ce au cuprins România toată, având ca centru de radiare punctul de obârșie însuș. Își poate cineva închipui câtă zdruncinare se poate aduce prin asemenea considerații acelei clădiri a unei limbi latine comune emanate dela centrul de guvernământ, clădire care, aproximativ considerată, e admisă aproape de toți.

2. Despre care fenomene comune tuturor limbilor romanice se poate zice că într-adevăr nu s-au putut naște a parte în diferitele provincii, ci au trebuit să emaneze dela limba comună? În privința aceasta nu spune nimeni nimic. Numai indirect, nu cu privire la limba latină comună, ci cu privire la propagarea fenomenelor dialectale, vorbește Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, pag. 10 sqq., de *important și nelimportant*: importante ar fi fenomenele *rări și neobișnuite* (de pildă $pīe < ke$), ori acele care au aceeași cauză (de pildă când umlautul e provocat de *e*, *a* următorii, ori, din contra, de *i*, *u* următorii), ori acele care prezintă aceleași excepții (de pildă când $qū < p$ și $gū < b$ au loc cu aceleași excepții), ori acele care au aceleași efecte (de pildă când dispariția lui *-s* final aduce confuzia între nominativul singular cu acuzativul singular, și din cauza aceasta se provoacă, prin analogie, păstrarea nominativului plural). Cu toată relativitatea acestor criterii, nu li se poate tăgădui oarecare valoare, atunci când ai a face cu baze de articulații deosebite. Dar de ele, la cercetarea pe baza comparației limbilor romanice a fenomenelor latinești populare, nu s-a făcut uz, și nici nu se face.

3. Acel *toate limbile romanice*, despre care am tot vorbit mai sus, e un termen relativ. Rari sînt fenomenele comune tuturor limbilor romanice. De fapt avem a face cu fenomene răspândite pe un cîmp mai mult ori mai puțin larg al României. Și din

acest punct de vedere confuzia cu privire la acele fapte care vor fi aparținut limbii latine comune este completă. Considerația că fenomenul ar aparține și Italiei nu ajută la nimic: ar putea fi tot așa de *dialectal* pe terenul italian ca și pe terenul unei alte provincii romane. Tot așa nu ajută la nimic considerația că fenomenul n-ar aparține Italiei: se poate să fi existat în Italia, cîndva și apoi să fi fost înlocuit cu alt fenomen, immigrat din altă provincie. Ce aparține în acest haos de fenomene, unele mai răspîndite, altele mai puțin răspîndite, limbii comune, și ce aparține infiltrării dela dialect la dialect? Nu există criteriu de judecată din acest punct de vedere.

4. Sigur în tot cazul este că multe din fenomenele comune limbilor romanice n-au aparținut limbii comune latine, ci sînt dialectale. Dar atunci, au apărut ele a parte în diferitele teritorii unde se găsesc astăzi, ori s-au răspîndit dela un centru de obirșie oarecare? Criteriile lui Pașcarin (Vezi mai sus sub 2) nu sînt suficiente. După acest învățat fenomenele cele *importante* nu pot apărea deodată în mai multe teritorii, ci numai în unul, de unde apoi se răspîndesc prin imitație. Care sînt însă fenomene importante? Numai acele înșirate de autor? Firește că nu, căci autorul le dă doar numai ca exemple. Mai sînt și altele. Dar după ce avem să le judecăm importanța? Relativitatea importanței este enormă. Se poate vedea chiar din exemplele alese de Pașcarin. Pentru ce n-ar putea apărea *rarul* și *neobișnutil* în mod independent pe mai multe teritorii? Pentru ce, dacă fenomenul este *rar* și *neobișnuit*, pentru că apare numai în două locuri, de pildă numai în Sardinia și pe teritoriul românesc, trebuie făcut încă și mai rar și neobișnuit și restrîns la unul numai din cele două locuri? Cu mai puțin motiv încă se poate restrînge la un singur loc acțiunea unei cauze ori producerea unui efect. Dacă nmlantul prin *e*, a următorii se produce într-un loc, trebuie numai decît restrîns la acest loc unic? Pentru ce? E doar un proces fiziologic, care se poate desfășura în diferite guri, nu numai în una. Și dacă unificarea nominativului singular cu acuzativul singular din cauza căderii lui *-s* final a provocat prin analogie (Numai să fie așa!) păstrarea nominativului plural, trebuie numai decît ca fenomenul să se fi produs într-un singur loc, în Italia, și de acolo să fie importat în limba românească? E doar un proces psihic, care se poate desfășura în diferite capete, nu numai într-unul. În ce privește *exceptiile*, care ar fi aceleas, ele înseamnă restrîngerea înprejurărilor în care fenomenul are loc, și nu se poate pricepe pentru ce apariția fenomenului în anumite înprejurări trebuie numai decît mărginită la o unică localitate.

Cu toată această nedumerire asupra ființei limbii latine comune și a dialectelor din diferite provincii romane, precum și asupra acelor fenomene din limbile romanice care se datoresc pe de o parte limbii comune, iar pe de alta împrumutului dela dia-

zei psihologice asupra constituirii dialectelor latine, devenite cu vremea limbi deosebite, a pus oarecare ordine și orientare. Aproximativ erau câteva lucruri pricepute: Dialecte au trebuit să existe, pentru că bazele de articulare și psihologice au fost diferite la diferitele popoare romanizate. Fenomene comune mai multor limbi romanice trebuie să-și fi având, macar unele, obârșia în limba comună, iar fenomene comune citorva limbi romanice trebuie să-și fi având, macar unele, obârșia în împrumuturile făcute dela dialect la dialect, pentru că este greu de admis ca, cu atâtea baze de articulație și baze psihologice deosebite, să se fi putut dezvolta un așa mare număr de fenomene identice. Iar această origine din limba comună, ori din infiltrare dialectală, este probabilă atunci când fenomenele comune mai multor limbi romanice se petrec numai în cuvintele latinești, ori în general băștinăse. Chiar chestiuni de *importanță* și *neimportanță* a fenomenelor, macarcă chestiuni foarte relative, pot fi luate în considerare. Nu trebuiesc confundate dialectele limbii latinești din diferitele provincii romane cu dialectele unei limbi romanice actuale, ori în general cu dialectele limbii unui popor cu unitate etnică; pentru că cele dintîi sînt izvorîte din baze de articulare și psihologice tare deosebite, iar cele de al doilea sînt izvorîte din baze de articulare și psihologice puțin deosebite. Pentru aceia, chiar dacă vei observa infiltrări dialectale numeroase la cele de al doilea, nu trebuie să abuzezi de admiterea împrumuturilor dialectale la cele dintîi, căci firea proprie a unui dialect izvorît dintr-o bază de articulare și psihologică deosebită e mai puternică decît tendința de infiltrare din partea altui dialect izvorît din altă bază de articulare și psihologică. Pentru aceia o limbă romanică (precum în general orice limbă) trebuie explicată, pe cît este cu putință, prin ea însăși, cu ajutorul a tot felul de cauze fiziologice și psihologice, pe care de bine de rău le cunoaștem astăzi (atîta, firește, cît se pot cunoaște cauzele: *felix qui potuit rerum cognoscere causas*!), iar nu, cu rost și fără rost, prin împrumuturi pe care le va fi făcut, pe cînd era încă un dialect latin, dela un alt dialect latin oarecare. Pentru aceia, în sfîrșit, pe de altă parte, *importanța* și *neimportanța* fenomenelor sînt altele la dialectele limbii latinești și altele la dialectele unei limbi romanice: cea ce ți se pare că ar fi cu neputință să fi apărut în mod independent în mai multe dialecte latinești, a putut foarte bine apărea în mod independent, a parte, în mai multe dialecte ale unei limbi romanice, de pildă în dialectele limbii românești.

Ordinea însă și orientarea au fost zdruncinate atunci cînd Meyer-Lübke n-a mai vrut să recunoască baza de articulare ca o cauză de schimbare a limbilor și în special a pus cauza deosebiriilor dintre limbile romanice în obstaculele geografice și politice (*Die romanischen Sprachen*, în *Die Kultur der Gegenwart* I, XI, 1, anul 1909, pag. 457-461 [Articolul a fost scris în anul 1904, după cum spune autorul într-o notă dela sfîrșit]; *Einführung in*

das Studium der romanischen Sprachwissenschaft, ed. II, anul 1909, §§ 212-226. Vezi § 268 N° 4 Nota). Atunci a început să apară Romania ca un vast câmp de scurgere a unor fenomene dialectale, care plecate din anumite puncte privilegiate s-au infiltrat dela un capăt la altul al latinității, fără alte obstacule decât cele geografice și politice, iar concepția limbii comune latine s-a întunecat complet. Inițiativa apoi a altor teritorii afară de cele privilegiate a dispărut. La orice fenomen, ce vei observa în vreunul din teritoriile oropsite, trebuie să te uști departe spre teritoriile favorizate de soartă, pentru a vedea dacă nu a venit de undeva. Numai când fenomenul nu apare nicăiri afurea, este lăsat în pace și considerat ca născut pe teritoriul său propriu. Această concepție a fost expusă de M. G. Bartoli, *Alle fonti del neolatino*, în *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*, Trieste, 1910, pag. 889-918. Teritoriile de unde s-au lătit caracterele pe care limbile romanice le au comune între ele sînt Italia centralo-sudică și Gallia transalpină, iar acolo unde un fenomen există în două teritorii despărțite geograficește, care nu se ating unul cu altul (*arie dispartite*), cum este cazul pentru $q\ddot{u} < p$, $g\ddot{u} < b$, care se găsește în limbile sardă și română, el a trebuit să existe odată și în teritoriul intermediar, de pildă, în ce privește fenomenul dat ca exemplu, în Italia centralo-sudică. Pentru foarte rari fapte admite autorul și apariții independente. Pag. 892: „Inovațiile din seria următoare își au originea în Gallia transalpina și de acolo s-au răspîndit în alte regiuni. Este posibil ca cîteva din ele să se fi născut și în alte arii, în mod independent de inovațiile gallo-romane”. Pag. 894: „Inovațiile din a doua serie [galloromane] își au originea în limba gallă. Cîteva puține, $u < \ddot{u}$, $a < e$ și altele, fiindcă apar și în Illyria, în Italia sudestică și în Iberia sudvestică, s-au născut nu numai pe teritoriul celt, ci și pe cel illyr, iber, și poate chiar italic”. Pentru unele inovații apoi autorul trece peste granițele limbilor romanice și chiar peste acele ale limbilor indogermane și admite imitații făcute de limba latină dela limba greacă, și de limbile indogermane dela limbă neindogermane, astfel că fenomene care apar în limbile romanice și-ar avea obîrșia în limbă străină de limba latină. Pag. 897: „Școala neolimbistică, cînd ea va însufleți mai bine gramatica istorică arioeuropee, așa după cum pentru moment însuflețește limbistica neolatină, va zice: dintr-o regiune nu arioeuropee, dela sudest, dela basinul mării mediterane orientale, ori mai probabil dela basinul mării negre, valuri de $\ddot{u}$ și de alte fenomene au inundat aria lui u ”. Pag. 912: „Pierderea formelor de declinare nominală și pronominală din limbile romanice își are probabil originea în Africa. Acolo anume limba greacă, mai înainte de limba latină, a pierdut formele de declinare, și prin imitație după limba greacă le-a pierdut apoi și limba latină. Limba greacă însăși a primit probabil impulsul în această privință din partea vreunei limbă neindogermane sărace în forme flexionare.” La orice fenomen dintr-o limbă trebuie să te uști

să vezi de unde a venit. Pag. 901: „Numai în cazul cînd o vorbă oarecare nu găsește un locșor în paragrafele gramaticii, în căsuțele fonetice și de altfel, se nîță școala neogramatică pe deasupra căsuțelor. Școala neolimbistică, din contra, se nîță totdeauna. Aici se deschide — nu voiu zice abisul — principala deosebire dintre neogramatică și neolimbică”. Orice fenomen dintr-o limbă trebuie judecat numai din punctul acesta de vedere, al împrumutului, al imigrației de undeva, și clasificat cronologiceste, dacă e mai vechiu ori mai nou. Vreo explicare alta a lui, din punct de vedere al vrennei alte canze, este exclusă. Pag. 899-900: „Școala veche, neținînd socoteală de geografie, de cronologie și de comparație, judecă astfel: în urma unei legi fonetice -s final cade la Milano și *ct* devine *t* în Veglia; milanez *tri* [*> tres*], vegliot *vuât* [*> octo*], *frête* [*> frictae*] sînt normale, iar [milanez] *sez* [*> sex*] și [vegliot] *guápto* [*> octo*] sînt anormale. Aceste din urmă sînt explicate, ca alte vorbe anormale, prin analogie: sînt produse prin analogia lui [milanez] *dez* *>* *decem* și [dalmat] *sápto* *>* *septem*. Așa că *sez* și *guápto*, care sînt rămășiți dintr-o fază antică, devin, de dragostea normelor fonetice, haină nouă și modernizată. Aceasta e una din multele *aberații* (*aberrazioni*) care-și au originea în expresiunile echivoce *normal*, *normă* și altele de acest fel. Să se părăsească odată pentru totdeauna echivocul. În loc de a zice că *x* e normal și *y* anormal, să zicem totdeauna și numai: *x* e vechiu, ori, mai bine, *x* e mai vechiu decît *y*”. Nimic (ori mai nimic) nu-i indigen, tot este importat. Pag. 900: „Neogramaticii fac deosebire între cuvinte de origine literară și cuvinte de origine populară, între cuvinte importate și cuvinte indigene. Este știut cu toate acestea că în istoria limbilor granițele de spațiu și timp și altele sînt pînă fantazie. În viața limbilor, ca să repetăm motto lui Meyer-Lübke [dela *Historische Grammatik der französischen Sprache*, I, Heidelberg, 1908], πάντα ῥεῖ. Școala veche spune că, de exemplu, în Abruzzo reflexele lui *testa* și în parte acele ale lui *quasi* n-au nimic anormal. Decî *testa* și *quasi* sînt aici indigene și de origine populară. Numai dacă ar fi anormale, numai în acest caz ar admite școala veche cea ce zice școala nouă, anume că *testa* e importat în Abruzzo dela nordvest, iar *quasi* e una din acele vorbe care au foarte mică forță vitală și care, dinpăce au dispărut din limba poporului, s-au întors pe alocnrea din limba școalei”. În asemenea împrejurări i se pare antornul că nu mai poate fi vorba de legi. Legile admise pînă acum că ar exista în schimbarea limbilor nu există. Pag. 898-899: „Dar unde mergem? Cum rămîn legile gramaticale? Legile fonetice, și gramaticale în genere, «precize» ca matematica, ori mai rău încă, există ori ba? Și dacă există, cum putem trece peste această «glorioasă descoperire» a neogramaticilor?” Pag. 918: „Nu există nicio lege fonetică, nici gramaticală, nici lexicală”.

Această concepție, pe care Bartoli o numește *școală neolimbistică*, pleacă mai întîi delă o presupunere falsă, aceea că

baza de articulație n-ar juca niciun rol la constituirea limbilor. Vezi pentru falșitatea acestei presupunerii § 268 N° 4 Nota. În adevăr, cită vreme admiti că caracterele unei limbi izvorăsc în mare parte din firea fizică și psihică proprie a celor care o vorbesc, recunoști prin aceasta însuș că nu numai caracterele specifice ale ei, care nu se vor fi mai găsimd în altă limbă, ci și caractere de acelea care se vor fi găsimd și pe alturea, chiar prin limbi din imediată vecinătate, își au probabilă origine în sinul ei însuș. Când există asămănări între limbi, te gindești atunci, mai degrabă decit la împrumut, la asămănări etnice, mai ales când limbile care prezintă asămănările se găsesc în vecinătate geografică. Vecinătatea geografică este atunci un indicu de asămănare etnică mai degrabă decit de posibilitatea împrumutului. Valurile care se desemnează până la anumite graniți geografice și politice apar atunci mai degrabă ca manifestări etnice, decit ca conglomerate de împrumuturi, de împrumuturi plecate dela un punct și care s-ar fi oprit la cutare graniți. Pentru aceia este extrem de curioază mărturisirea lui Bartoli, că el n-ar fi, ca unii extremiști, chiar cu totul contra bazei de articulație. Dalmazia e Albania, pag. 462, nota 26: „Macarcă extrema stângă a neolimbistilor neagă baza de articulare, eu rămân, în această privință, o leacă conservator.” Dar atunci Bartoli își taie tot sprijinul, căci admiterea bazei de articulare înseamnă negarea tuturor combinațiilor sale de împrumut.

Apoi această concepție e neconsecventă, căci se admit și inovații independente. Iar neconsecvența aceasta are urmări grave pentru existența concepției însăși. În adevăr, îndatăce admiti posibilitatea inovațiilor independente și nu stabilești și niște criterii după care să poți admite această posibilitate (Asemenea criterii nu există. Pentru *importantă* și *neimportantă*, de care vorbește Pușcariu, vezi mai sus această notă sub 2,4), dai oricui prilejul să mărească numărul inovațiilor independente la infinit, fără să-ți poți face vreo întimpinare. De pildă, după Bartoli, pag. 892-893, ar avea originea în Gallia următoarele fenomene comune multor ori unor limbi romanice: 1. Tipul *-atica* < *-ād(e)ga* < *-ā(d)g(e)*. 2. *ts, dz, tš, dž, l' < s, z, š, ž, ȷ, 3. ȷ', ũ < ě, 4. ě', ô' < eé, oo < ié, ũó. 5. ě, ô < ée, oo < diftongarea lui ě, ô. 6. u, a, o < ũ, e, ô. 7. au, ai (laudare, magis) < o, e. 8. Africativizarea lui *c, g* înainte de vocale palatale sonante. 9. *ct, cl < it, il. 10. Tipul calculus < cauc-. 11. cantavi, cantaveram* înlocuite prin *cantatum habeo, cantatum habebam. 12. cantamus < cantemus. 13. -esco < -isco. 14. -ities < -itia. 15. Abstractele în -or și flos, fel, mel, sal* devenite feminine. 16. *ille < illi. 17. Adverbe în -mente. 18. canto* înlocuit prin *ego canto* și *ego canto* înlocuit prin *me canto. 19. meus frater* în loc de *frater meus, iste frater* în loc de *frater iste. 20. gal ande-* în loc de *ambulo. Autorul admite însă însuș pag. 894 că „u < ũ, a < e și altele din aceste fenomene, fiindcă apar și în**

Illyria, în Italia sudestică și în Iberia sudvestică, s-au născut nu numai pe teritoriul celt, ci și pe cel illyr, iber, și poate chiar italic". Care *altele*? Nu cumva acele care se vor fi găsimd, ca $u < \bar{u}$, $a < e$, în arii despărțite geograficește, *dispalate*? D-apoi în privința acestora a avut grijă autorul să ne asigure, cu ocazia fenomenului sardo-român $qu < p$, $g\bar{u} < b$, că acolo unde un fenomen apare în două regiuni despărțite geograficește, el a existat odată și într-o regiune intermediară, astfel că ariile care astăzi sînt despărțite, *dispalate*, au fost odată vecine, *appaiate* (pag. 904). Aceste *altele*, ca și fenomenele $u < \bar{u}$, $a < e$, citate anume de autor, sînt deci lăsate la bunul plac al cuiva. Și în adevăr, dacă aș zice eu, de pildă, că numerele 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17 dintre cele înșirate mai sus s-au produs și pe alte teritorii decît pe cel gal (după cum, de altfel, foarte probabil a și fost), cum și cu ce mî-ar putea respinge Bartoli părerea? După cum a făcut rău Bartoli că a admis baza de articulație, tot așa a făcut rău că a admis posibilitatea inovațiilor independente, în mai multe puncte decît unul. Pentru că aceste lucruri sînt tăgăduiala dela bază a concepției sale despre omnipotența împrumutului și a comunicației. Dar se pare că, cu toată bunăvoința ce ar avea-o cineva, apariția aceluiaș fenomen în mod independent în mai multe locuri nu poate fi tăgăduită. Insuș Meyer-Lübke și insuș Sextil Pușcariu, care tăgăduesc baza de articulare (Vezi § 268 N° 4 Nota), admit apariția independentă în mai multe locuri a aceluiaș fenomen. Meyer-Lübke admite apariția independentă pe teritoriul romînesc a unui fenomen așa de *important* cum e acel al africizării lui c, g înainte de e, i (Vezi § 339 Nota). Iar Sextil Pușcariu a căutat să dividă fenomenele din acest punct de vedere în *importante* și *neimportante* (Vezi mai sus această notă sub 2, 4), și în special a dat cîteva exemple de cele neimportante, la a căror apariție independentă în mai multe limbi trebuie să se aștepte cineva, Locul limbii romine, 10: „Pe terenul lingvistic va trebui ca fiecare fenomen în parte să fie pus sub microscopul criticii cît mai temeinice. Sînt evoluțiuni de limbă pe care le vedem repetîndu-se independent pretutindenî. Nimic mai ușor și mai explicabil pentru cel ce cunoaște natura acestor sunete decît trecerea unui s în $\$$ sau invers, pronunțarea lui i ca e sau invers, etc. A deduce din faptul că la Franceji i s-a prefăcut în i , întocmai ca la Romîni, asupra unei înrudiri mai strînse a acestor două limbi, ar fi greșit, căci schimbarea aceasta fonetică e una dintre cele mai frecvente în toate limbile și în toate timpurile". (Este de notat numai la aceste spuse de Pușcariu că *microscopul criticii temeinice* e o vorbă goală [Vezi mai sus această notă sub 4], și că *înrudirea dintre două limbi* nu trebuie luată cumva în înțelesul de *înrudire etnică*, ci de *comunicație geografică* și *infiltrare dialectală*, căci cu acest înțeles, de *comunicație geografică* și *infiltrare dialectală*, întrebuițează Pușcariu cuvîntul *înrudire* pretutindenî în lucrarea sa „Locul limbii romine". De altfel cel care tăgăduiește

influență bazei de articulare nici n-ar putea vorbi de înrudire etnică). Și în adevăr, a susține că un fenomen limbistic nu poate apărea decât într-un loc este echivalent cu a susține că în lumea aceasta lucrurile, concrete ori abstracte, n-aū decât caractere specifice, prin care se deosebesc de alte lucruri, iar caractere comune cu alte lucruri n-aū, este, cu alte vorbe, cum ar zice Bartoli (Vezi mai sus citatul dela pag. 899-900), o *aberație*.

În ce privește părerea că n-ar exista legi în apariția fenomenelor de limbă, Bartoli a ajuns la ea din considerarea că aceste fenomene capătă ființă în chip imperceptibil, în mijlocul unei scurgeri de împrumut dela un moment la altul în timp și dela un loc la altul în spațiu. Pag. 898: „Orice vorbire, la orice moment și a oricărui individ, este o inovație, o creație, dar nu o creație din nimic, ci din elemente preexistente. E o imitație a unei alte vorbiri, anume a vorbirii altui individ și a altui moment. Din aceste vorbiri creatoare și la rîndul lor create noi cunoaștem un foarte mic număr, și pe acelea le cunoaștem foarte rău... Dar unde mergem? Cum rămîn legile gramaticale? Legile fonetice, și gramaticale în genere, «precize» ca matematica, ori mai rău încă, există ori ba? Și dacă există, cum putem trece peste această «glorioasă descoperire» a neogramaticilor?” Dalmazia e Albania 487: „Inovațiile *e*, *ô* din *i*, *u* scurți, plecate din Gallii, aū ajuns la Veglia numai în parte. A ajuns întreagă raza, ori fascicula din raze, a lui *e* din *i*, și aū ajuns și mulți *o* din *u*, dar mulți alți *u* aū rămas. După ce normă? După niciuna”.

Dar schimbarea imperceptibilă a limbii își are analogul în schimbarea imperceptibilă a tuturor lucrurilor. Toate lucrurile, concrete și abstracte, se schimbă imperceptibil, și cu toate acestea schimbările lor sînt înregistrate, sub formă de legi, de oamenii de știință. Iar în special împrumutul, acest chip particular de a se schimba al unor anumite lucruri, anume al animalelor, în special al oamenilor, are loc nu numai pe terenul limbii, ci și pe alte terenuri ale vieții, și acolo, pe celelalte terenuri ale vieții, se petrece după anumite norme. Pentru ce împrumutul, imitația, n-ar avea norme și pe terenul limbii? Dar nu-i tot numai imitație în limbă. În timp limba nu-i numai imitație, dela generație la generație, dela părinte la copil, dela uzul unui individ la vorbirea ocazională a acestuia, ci și creație, căci neconținut pe baza modelului se formează o nouă copie, care nu-i identică cu modelul. În spațiu limba nu-i numai imitație dela un individ la altul, dela un loc la altul, ci și creație la individul și locul de obîrșie. Să admitem că *ŷ* < *e* ar fi de origine din Gallii, cum spune Bartoli, și că din Gallii s-ar fi propagat în toată lumea romană prin imitație dela loc la loc, dela individ la individ. Dar acolo, în Gallii, trebuie să fi apărut fenomenul undeva, chiar numai într-un singur loc, și la cineva, chiar numai la un singur individ, fără imitație. Căci de unde era să-l mai imiteze acel unic loc, acel unic individ? Și acum ce faci cu aceste momente ale limbii, care nu-s imitații? Admiți legi la apariția lor ori ba? Despre aceasta Bartoli nu po-

meneste nimic. Aŭ pomenit însă alții înainte de dînsul. Căci po-vestea aceasta, a legilor din limbă, este veche.

Ea începe dela gramaticii greci, dintre care unii susțineau că în limbă există *ἀναλογία* (legi), iar alții susțineau că există *ἀνωμαλία* (lipsă de legi). Vezi Benfey, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, pag. 151 sqq. Ea a preocupat apoi fără întrerupere pe învățați dela momentul cînd a început studiul comparativ și istoric al limbilor (prima jumătate a secolului XIX) până astăzi. Decît numai, în vreme ce Grecii agitău chestiunea regularității mai mult pe terenul morfologiei, al formelor gramaticale, învățații moderni au agitat această chestiune exclusiv pe terenul fonologiei, pe terenul sunetelor, și încă numai pe terenul acelor fenomene fonologice care se explică prin cauza numită de Germani *Lautwandel* (în special de H. Paul numită *Variabilität der Aussprache*), și pe care eu o numesc *alunecarea sunetului*. Părerile învățaților au trecut prin trei faze.

1). Până aproximativ la anul 1870 s-a susținut că legi sînt, dar cu excepții. De această părere au fost între alții Bopp, Schleicher, Curtius, Benfey, von der Gabelenz, Whitney, Hugo Schuchardt.

2). Depe la 1870 apare principiul legilor fără excepții. Principiul teoretician al acestui punct de vedere a fost Osthoff, în *Osthoff und Brugmann, Morphologische Untersuchungen*, I, anul 1878, pag. XIII: „Cele mai importante principii de metodă ale direcției *neogramatice* (der junggrammatischen Richtung) sînt următoarele două. Întîi. Orice schimbare de sunet, într-un cît se petrece în mod mecanic, se îndeplinește după *legi fără excepții*, adică direcția în care sunetul se schimbă este totdeauna aceeași la toți membrii unei comunități limbistice, afară de cazul cînd are loc o desfacere în dialecte, și schimbarea are loc fără excepție în toate cuvintele unde sunetul supus schimbării se găsește în acele înprejurări. Al doilea. Fiindcă este probat că asociația de forme, adică crearea de forme nouă prin analogie, joacă un mare rol în viața limbilor mai nouă, apoi trebuie să recunoască cineva numai decît că acest chip de a reinoi limba a avut loc și în perioadele vechi și cele mai vechi, și nu numai trebuie constatat acest principiu de explicare, ci trebuie și întrebuintat la explicări, așa după cum e întrebuintat pentru explicarea fenomenelor de limbă din perioadele mai tirzii. Nu trebuie să ne surprindă de fel, dacă în perioadele mai vechi și cele mai vechi ale limbilor formațiunile de analogie se întîlnesc cu aceeași extensiune, ba chiar cu mai mare extensiune, decît în perioadele mai nouă și cele mai nouă.“ În acest manifest al școalei nouă apare (nu știu dacă pentru prima oară) numele de *neogramatici*, *junggrammatiker*, spre deosebire de *vechi gramatici*, *Altgrammatiker*, care admiteau legi cu excepții. Dar apare încă ceva mai important, o formulare a-nume unilaterala a termenului *lege*, care persistă până în momentul de față: aici se face termenul *lege* dependent de „toți mem-

brii unei comunități“ și de „toate cuvintele unde suretul se găsește în aceleas înprejurări“. După Osthoff, și tot așa după toți limbiști, partizani ori nu ai legilor, care au vorbit despre legi dela dinsul încoace, pentruca o lege să existe, trebuie numai decît ca un fenomen să apară simultan la toți membrii unei *comunități*. Dar cîți membri trebuiesc, pentruca asociația să poarte numele de *comunitate*, *Sprachgenossenschaft*? *Doi* sînt de ajuns? Orice hotărîre a numărului de indivizi, dela care incluziv în sus începe să existe o *comunitate*, *Sprachgenossenschaft*, nu poate fi decît arbitrară. Însă dacă pentru existența legii trebuiesc *doi* indivizi, pentru ce n-ar fi de ajuns și *unul*? Toată greșeala vine dela lipsa de precizie asupra înțelesului cuvîntului *lege*. Aici, în studiul limbilor, însă *lege*, ca postulat al minții omenеști, nu poate avea alt înțeles decît acel pe care-l are în studiul oricărui alt lucru din natură, anume acela de „generalizare prin inducție a unui raport de predicat“. Generalizarea însă are nenumărate grade, noțiunile între care se stabilește un raport de predicat oarecare pot să aibă sfera cea mai întinsă, ori cea mai restrînsă. Prin urmare un singur individ, în fenomenele de limbă pe care el singur le reprezintă, poate prezenta un cîmp larg pentru generalizarea prin inducție, adecă pentru formularea de legi. Să dau un exemplu. Să admit că numai individul X din comunitatea romînească ar strămuta prin metateză pe *l* consonant precedat de labială din silaba neaccentuată în silaba accentuată precedentă, că numai individul X ar pronunța *ăibă* > *hăbiat*, *roib* > *rūbius*, *zgăibă* > *scăbia*, *cuib* > **cubiūm*. (Și chiar există de fapt fenomene limbistice specifice cîteunui individ, dar nu se ostenește nimeni să le cerceteze). Îndatăce un alt individ, Y, ar auzi pe X zicînd *ăibă* la un moment dat și ar conchide prin inducție, fără o prealabilă proprie observație, că X zice și *roib*, *zgăibă*, *cuib*, ar formula o lege. Și dacă ar merge mai departe cu generalizarea, și ar stabili raportul între noțiunile cu sferă mai întinsă, și ar zice că individul X pronunța și *suib* > *sūbio*, *plădibă* > *plivīa*, ar formula iar o lege, dar ar formula o lege greșită, căci în realitate X pronunța *suū*, nu *suib*, și *plăăie*, nu *plăăibă*. Tot așa de greșită este cerința ca, pentru a exista o lege, un sunet să prezinte acelaș fenomen în toate cuvintele unde se va fi găsimd în aceleas înprejurări. Care sînt acele *toate* cuvintele? Prin faptul însuș că e un alt cuvînt, înprejurările nu mai sînt aceleas. *Aceleas* înprejurări nu se pot găsi doar decît în unul și acelaș cuvînt, și nici acolo încă nu, căci fiecare *cuvînt reprezentare* nu mai prezintă exact acelaș înprejurări pentru un sunet oarecare. *Aceleas* este ceva care nu există în natură. Să dau un exemplu, *l* consonant din cuvintele *habiat*, *rubius* *scabia*, *cubiūm*, macarcă în toate aceste cuvinte e precedat de labială și se găsește în silabă neaccentuată după o silabă accentuată, se află totuș în înprejurări deosebite în fiecare din aceste cuvinte, căci alt ceva e să fie precedată labiala de *ha*, și alt ceva e să fie precedată de *ru* de *sc* de *cu*. Este tot așa

de absurd de a lega existența unei legi de prezența fenomenului la mai multe cuvinte, după cum e de absurd de a lega existența legii de prezența fenomenului la mai multe individe. După cum un individ este suficient pentru existența unei legi, tot așa este suficient un cuvânt. Dacă dela pronunțarea ocazională decătră X a cuvântului *ăibă* ar conchide Y prin inducție că X totdeauna pronunță astfel, ar formula o lege, căci ar generaliza raportul dela *reprezentarea* cuvântului *ăibă* la *noțiunea* acestui cuvânt. Acela ce a fost bun în declarațiile lui Osthoff a fost susținerea hotărâtă că sînt legi care guvernează fenomenele limbistice și că aceste legi sînt fără excepții. Din acest punct de vedere nu este nicio deosebire între limbă și între alte lucruri din natură. Decît numai regularitatea care există în obiectul însuș nu corăspunde decît arareorî aceleia pe care mintea omenească o întrezărește în obiect, legea ca postulat al minții nu corăspunde decît arareorî legii obiective, pe care de fapt o prezintă obiectul, căci mintea operează prin generalizarea pripită a inducției, care nu prezintă nicio garanție de veracitate. Singurul mijloc de a ne apropia cît mai mult de adevăr este acela de a fixa cu amănunțime *împrejurările* (adecă *raporturile*, pentru care vezi ale mele Principii de istoria limbii) în care se petrece un fenomen oarecare, după ce, cu privire la legile limbistice, ne vom fi liberat de prejudițiul că nu pot fi legi fără ca fenomenul să nu se fi petrecind la întregi comunități limbistice (care?) și la toate (care toate?) cuvintele unde se vor fi întîlnind aceleas împrejurări. *Excepțiile* nu există în natură, tot așa după cum nu există *acelaș*. Excepțiile aparente se explică ori prin faptul că am făcut o generalizare falsă, pripită, și asemenea generalizări false, pripite sînt nenumărate în toate domeniile științei omenești, ori prin faptul că o cauză împiedecă efectul unei alte cauze. Un exemplu de felul întîi este, de pildă, legea formulată de Lambrior (Romania IX, 366) că în limba romînă *ă* accentuat urmat de *m* s-a prefăcut în *ă'*, pecind în realitate s-a prefăcut în *ă'* numai *ă* accentuat urmat de *m+u* (Vezi ale mele Principii de istoria limbii, pag. 20). Un exemplu de felul al doilea este acel citat mai sus cu *î* consonant precedat de labială în silabă neaccentuată, care a trecut prin metateză în silaba accentuată precedentă. Se poate prea bine ca o lege astfel formulată „*î* consonant din diftong ascendent, precedat de labialele *b, v, f*, în silabă neaccentuată finală, în elemente latine și romanice vechi, cînd silaba neaccentuată finală a fost precedată imediat de silabă accentuată deschisă, a trecut prin metateză în silaba accentuată și a format diftong descendent cu sonanta silabei accentuate”, să corespundă realității, decît numai, în vreme ce în exemplele *ăibă* > *hăbiat*, *roib* > *rubius*, *zgălbă* > *scabia*, *cuib* > **cubium*, *coif* > *côfia*, istoric romîn *căibă* > *căvia*, metateza a lucrat singură, fără piedecă, în *ploaie*, nu *plodăibă*, > *pluvă*, *suiă*, nu *suib*, > *subiū* ea a fost împiedecată de analogie, care prin **alouat, alouabat, cubia, cubit, cubimus, cubilla, cubia*

subtilus a împiedecat trecerea lui *i* în silaba accentnată precedentă.

Aici, la explicarea excepțiilor, joacă raportul de *cauză* nu rol indispensabil, tot așa dnpăcum joacă nu rol, dar nu indispensabil, la fixarea înțelesurilor în care fenomenul se petrece: cauza, cel mai greu de aflat din toate raporturile, nu este indispensabilă pentru fixarea legilor, dnpăcum își închipuiește Wechssler, Giebt es Lantgesetze? pag. 528. Căuza *explică*, iar aflarea legilor nu înseamnă explicarea înțelesurilor. Cu atât mai puțin nu trebuie confundată cauza cu însăși legea. Wundt, Die Sprache, II pag. 472-478 spune că și înțelesurile cuvintelor, nu numai sunetele lor, sunt guvernate de legi. El spune anume, fiindcă se pune numai din punct de vedere diacronic (Vezi alineatul următor), că, dnpăcum schimbarea sunetelor (Lantwandel) se petrece dnpă legi, care prezintă excepții aparente numai atunci când o lege este împiedecată de altă lege, tot așa sunt legi care guvernează schimbarea înțelesurilor (Bedeutungswandel), și că este de mirare cum se găsesc învățați (de pildă Whitney, Leben und Wachstum der Sprache pag. 83 și G. von der Gabelentz, Die Sprachwissenschaft pag. 226) care să creadă că la schimbarea înțelesurilor ar exista numai «deprinderi», «tendințe» și că nicio clasificare a nenmăratelor, mai mult sau mai puțin izolatelor fenomene de schimbare a înțelesului n-ar fi posibilă. Apoi vorbește Wundt în chipul următor: «Un caracter de necesitate stăpânește și la schimbarea înțelesurilor, ca și la schimbarea sunetelor. De pildă, nu se putea ca cuvântul pentru *ban* (Geld) să se dezvolte altfel decât dintr-un cuvânt care însemna, pe vremea când banul încă nu exista, singura avere care se putea schimba, anume averea în vite: banul n-a putut fi, deci, exprimat de Romani decât prin *pecunia*. Și chiar la dublete, unde mai ales se crede că n-ar exista vreo regulă de diferențiere a înțelesurilor, regula, necesitatea se observă, puțin este posibil. Dacă *Orte, Worte, Bande* arată colectivul, pricina este că samănă mai mult cu singularele *Ort, Wort, Band* decât pluralele *Örter, Wörter, Bänder*. Dacă *ward* arată ceva momentan, iar *wurde* ceva durativ, pricina este că *ward* e mai scurt, iar *wurde* mai lung. Dacă *dann* s-a întrebuit ca temporal, iar *denn* ca condițional, pricina este influința lui *da, damals; dann, denn* au influențat apoi diferențierea lui *wann, wenn*. Dacă *Rabe* înseamnă corb, iar *Rappe* cal, pricina este că sunetele *rab* samănă mai mult cu cronicăntul corbului, iar sunetele *rapp* samănă mai mult cu răpăitul calului. Trebuie să fie în toate părțile o necesitate și o regulă, care au provocat schimbările de înțeles, chiar acolo unde nu ne putem da socoteală de acea necesitate și acea regulă. În orice caz nu poate fi vorba de *intimplare* (Zufall), care *intimplare* pe domeniul psihologic este sinonim cu *capriciu* (Lanne). „Din contra, trebuie să plece cineva în mod principial dela postulatul (Forderung), că schimbarea înțelesului, ca și schimbarea sunetului, este supusă unei severe regularități (Gesetzmässigkeit); pe care o constatăm greu în multe cazuri numai

din pricină că vin în conflict una cu alta multe cauze de diferite origini⁹. Cum că trebuie să fie legi care guvernează și schimbarea înțelesului, nu numai legi care guvernează schimbarea sunetului (cu care legi din urmă, *legile fonologice*, se ocupă în mod exclusiv limbiștii), este un postulat al minții noastre, căruiă trebuie să-i fi corăspunzînd reale legi în însuș obiectul, căci doar și înțelesurile cuvintelor tot din natură fac parte, și se constată că în natura însăși, în toate manifestările ei, există realmente regulile și legile pe care le formulează prin inducție mintea omenească, printr-un fel, se pare, de armonie prestabilită, cum zicea Leibnitz, se constată, adică, că cutare raport apare nu numai la un unic lucru-individ (concret ori abstract), ci la o mulțime de lucruri-individe asemenea. Și tot așa, dupăcum există legi de schimbarea sunetelor, cu care legi singure se ocupă limbiștii, și dupăcum există legi de schimbarea înțelesurilor, pe care le mai revendică Wundt, există sigur și legi care guvernează dispariția cuvintelor, anume atît a cuvintelor ca schelete considerate (cînd cuvintele dispărute sînt înlocuite prin altele), cît și a cuvintelor în întregimea lor considerate (cînd dispar nu numai scheletele cuvintelor, ci și înțelesurile acestora). Deocît numai exemplele date de Wundt, pentru a arăta oarecum existența de legi pe terenul schimbării înțelesului, nu sînt exemple de legi, ci de cauze. *Pecunia*, zice el, a trebuit să capete înțelesul de *ban* din cauză că etc. *Rabe* a trebuit să capete înțelesul de *corb* și *Rappe* înțelesul de *cal* din cauză că etc. Un exemplu de lege ar fi dat Wundt cînd ar fi putut arăta că și alte cuvinte cu înțelesul de *avere care se poate schimba*, nu numai *pecunia*, au căpătat înțelesul de *ban* în limba latină, ori că cuvinte analoage ca înțeles lui *pecunia* au căpătat înțelesul de *ban* în alte limbi afară de cea latină. Un exemplu de lege ar fi dat Wundt cînd ar fi putut arăta că și în alte dublete, din limba latină ori din limbi altele afară de cea latină, analoage lui *Rabe-Rappe*, un cuvînt a căpătat înțelesul unui animal și celălalt cuvînt înțelesul altui animal, potrivit cu asemănările onomatopice dintre cuvintele respective și animalele respective. Și tot așa mai departe. De fapt nu sînt mai greu de aflat legile pe terenul înțelesului cuvintelor (și tot așa pe acel al dispariției cuvintelor) decît pe terenul sunetelor, dar nu se ocupă învățații cu dinsele. O lege depe terenul dispariției cuvintelor ca schelete ar fi aceea pe care Gilliéron ar vrea s-o întrevadă în chipul regulat în care dispar omonimele (Vezi mai la vale această notă), dar legea este departe de a fi formulată, pentru că există în toate limbile mulțime de omonime, cu înțelesurile cele mai deosebite posibile, unele lingă altele. O lege de schimbarea înțelesului pe terenul formelor gramaticale, adică al raporturilor, ar fi aceea că în limba românească infinitivele întregi devin substantive concrete ori abstracte. Și încă aflarea legilor de schimbarea înțelesului prezintă dificultăți numai cînd vrea cineva să formuleze legi mai generale, care să îmbrătiseze mai multe cuvinte. căci cînd este vorba de legi cu ca-

drul cel mai restrîns posibil, oricare singur cuvînt, după cum este suficient pentru constatarea unei legi de schimbarea sunetului, tot așa este suficient pentru constatarea unei legi de schimbarea înțelesului, deoarece această schimbare nu se petrece numai la cuvîntul individ, ci la cuvîntul noțiune (Vezi mai sus pag. 374).

Dacă Wundt confundă *legea* cu *cauza*, Saussure, Cours de linguistique générale, din contra tăgăduiește existența legilor tocmai pentru că ele totdeauna se pot explica printr-o cauză oarecare.

Mai întîiu Saussure, care pag. 97 sqq. afirmă cu drept cuvînt că trebuie să se facă deosebire între modul de a considera limba la un moment dat al existenței sale (linguistique statique, synchronique) și între modul de a o considera în evoluția ei dela un moment dat la altul (linguistique évolutive, diachronique)—De altfel acelaș lucru se petrece în toate domeniile științei omenestii, nu numai în limbistică—, tăgăduiește la pag. 131 existența legilor privitoare la faptele de limbă sincronice, „pentru că acele legi ar fi în realitate numai o *constatare de lucruri*. De pildă niște reguli ca acele din limba greacă antică, că „accentul nu se ridică niciodată mai sus de antepenultima“, ori că „toate cuvintele se termină cu o vocală sau cu *s, n, r*, cu excluderea oricărei alte consonante“ sînt „o simplă expresie a unui ordin de fapte existent, ele constată numai o stare de lucruri, sînt de aceeaș natură cu legea care ar constata că copacii dintr-o grădină sînt dispuși *en quinconce*“⁹. Și cu toate acestea sînt legi, și regulile acelea din gramatica grecească, precum și constatarea că copacii dintr-o grădină oarecare ar fi așezați în cutare fel. Chiar din punct de vedere al postulatului minții, al procesului de inducție dela baza legii subiective dacă te poți, acel care a formulat regulile din gramatica greacă și acel care a constatat chipul cum sînt așezați copacii din grădină, n-au numărat sigur nici toate cuvintele nici toți copacii, ci în mod precipitat au formulat regulile. Și apoi, în ce privește în special limba greacă, de care limbă greacă vorbești? De cea cunoscută din monumentele de limbă greacă păstrate? Dar acelea cuprind *toată* limba greacă? De unde știi că nu va apărea în vreo inscripție, care se va descoperi cîndva, vreun cuvînt grecesc terminat și în vreo altă consonantă în afară de *s, n, r*? Iar din punct pe vedere al legii obiective dacă te poți, o lege nu încetează de a fi prin faptul că s-ar constata *toate* lucrurile—îndivide care prezintă acelaș raport. Faptul acesta, al constatării *tuturor* lucrurilor—îndivide la care un raport există, fapt greu de realizat, dar posibil, are loc de altfel și pe terenul diacronic, nu numai pe cel sincron, al fenomenelor limbistice, și în general al fenomenelor naturale. Singura deosebire dintre legile sincronice și cele diacronice stă în predicat: la cele dintîiu predicatul este *a fi*, la cele de al doilea *a deveni*.

În ce privește faptele de limbă diacronice Saussure pag. 131-134 spune că „la ele se constată într-adevăr legi, dar acele legi

prezintă numai *aparența legii* (l'apparence d'une loi), pentru că se pot explica. Așa, de pildă, dacă francezul *poutre*, care dela capul locului a însemnat <îapă , a căpătat înțelesul de <grindă , „aceasta se datorește unor cauze particulare“ [Dar aceasta nici nu-î o lege. Vezi mai sus exemplele citate din Wundt, *pecunia* devenit *banii*, etc.]. Dacă „la o anumită epocă mai toate formele vechiului caz subiect au dispărut în limba franceză“, aceasta se datorește faptului că Francezul a pierdut cunoștința raportului de subiect („C'est la notion particulière de cas sujet qui a été atteinte et sa disparition a entraîné naturellement celle de toute une série de formes“ [Că limba se schimbă și din pricina aceea că mintea omului se schimbă din punct de vedere al aptitudinii de a putea ori de a nu putea percepe oarecare raporturi, aceasta este știut. Dar că ar ajunge vreodată mintea în așa hal de decrepitudine, încît să nu mai aibă conștiință de raportul de subiect, aceasta e de necrezut]). Dacă în limba greacă explozivele fonice aspirate indogermane au devenit ezplozive afone aspirate (de pildă **nebhos* < *nēphos*, **medhu* < *mēthu*, **angho* < *ánkho*, etc.), aceasta se explică prin aceea că „un singur fapt particular se manifestează în toate părțile“ („ce ne sont que les manifestations d'un seul fait particulier“ [Saussure bucuros ar fi numit cauza în-săș, dar n-o putea ști, pentru că așa numitul de Germani spontaner Lautwandel este încă o enigmă, dupăcum și Saussure mărturisește pag. 202-208]), cu alte vorbe prin aceea că o cauză oarecare a făcut ca Grecii să nu mai poată pronunța fonic explozivele aspirate.⁹ Lui Saussure i-ar trebui legi fără cauze. Este adevărat că pentru a formula prin inducție legile omul n-are trebuință să cunoască cauzele, în obiectul însuș însă legile au toate cauze, căci nu există nimic fără cauză (Acesta este iarăș un postulat al minții omenești, căruia sigur că-i corăspunde o realitate obiectivă, căci în forme goale ale minții astăzi nu mai crede nimeni). S-ar părea că Saussure are în vedere niscaî legi extraordinare, dinafară de natură, pe care nu le-ar putea găsi nicăiri. Cu toate acestea, din contra, el are în vedere, ca termen de comparație cu legile din limbă, atunci cînd tăgăduiește acestora firea de lege, niște legi foarte reale și cu cauze foarte aparente, anume pe acele care guvernează societățile omenești. Saussure anume, care crede că limba este o instituție socială și o invenție arbitrară a omului (Vezi § 268 N° 4 Nota), este în aceeași vreme așa de obsedat de societate și de instituțiile omenești, încît nu pricepe alt fel de legi decît pe cele instituite de om pentru a guverna societatea, și orice reguli în limbă ori, firește, și în alte domenii ale naturii, la care nu este manifestă o voință omenească, pentru dînsul nu-s legi. Pag. 129: „On parle couramment de lois en linguistique. Mais les faits de la langue sont-ils réellement régis par des lois et de quelle nature peuvent-elles être? La langue étant une institution sociale, on peut penser *a priori* qu'elle est réglée par des prescriptions analogues à celles qui régissent les col-

lectivités. Or toute loi sociale a deux caractères fondamentaux: elle est *impérative* et elle est *générale*. Elle s'impose et elle s'étend à tous les cas". Când Saussure tăgăduiește oricărei legi firea de lege, dacă nu-i provenită din voința omenească, și dă numele de lege numai legii sociale, restrânge fără trebuință înțelesul unui cuvânt. De altfel, dacă este vreo deosebire între legile făcute de om pentru guvernarea societății și acele existente în natură fără voința omenească, deosebirea consistă tocmai în aceea că acel caracter general și imperativ, pe care-l atribuie Saussure legilor omenești, aparține tocmai nu legilor omenești, ci celor naturale. Căci nicăiri mai mult decât pe terenul legilor omenești nu există atâtea excepții provocate de atâtea cauze care se bat cap în cap. Legea omenească există mai mult cu numele, oricine poate s-o calce în picioare fără pedeapsă. Mai bine ar fi lăsat Saussure numele de lege în pace și ar fi inventat un cuvânt nou pentru acea parodie de lege, pe care o fabrică omul pentru a guverna societatea și, din nenorocire, pentru a guverna și limba câteodată, ca atunci când fabrică omul tot felul de proiecte de limbi scrise și de limbi literare, unele mai tolerabile, iar altele curat nebunești, ca acele fabricate de etimologiști ca Laurian ori de fonetiști ca Pumnul.

3) În vremea aceasta (cam depe la anul 1880) studiarea dialectelor din punct de vedere al granițelor dintre ele, din punct de vedere al lății în spațiu a unui fenomen limbistic (de pildă, și mai ales, a unui sunet, apoi a unei forme gramaticale, a unui cuvânt, a unui înțeles), formarea de atlase dialectale, unde se arată în mod bățător la ochi întretăierea în tot felul de direcții a tot felul de fenomene, au dus la concluzia că nu numai dezvoltarea dialectală nu este treptată dela un spațiu la altul, că nu numai există de multe ori asemănări mai mari între valorile mai depărtate decât între cele mai apropiate, dar că este așa de mare încurcătură de linii, așa de mare lipsă de contururi, încât la urma urmelor se pune chestiunea dacă nu cumva nu există dialecte de fel (Ba sint, dacă judeci cu aproximația cu care trebuie să judece o minte omenească), dacă nu cumva sint tot atâtea dialecte câte individe. Și atunci, plecând dela postulatul fals al neogramaticilor, că pentru existența unei legi trebuie prezența simultană a unui fenomen oarecare la toți indivizii dintr-o comunitate limbistică, Hugo Schuchardt, Ueber die Lautgesetze, gegen die Junggrammatiker, Berlin, 1885, a întîmpinat că, intru cît asemenea comunități limbistice nu există, deoarece sint tot atâtea dialecte câte individe, apoi nici legi la fenomenele de limbă nu există.

Și la această părere, bazată pe un postulat fals, a lui Schuchardt, pe care Bartoli o motivează încă și mai slab decât Schuchardt, a adăogit Bartoli pe aceea a imitației exagerate dela dialect la dialect, fără ca s-o motiveze cu nimic, nici macar cu admiterea (de altfel imposibilă) a lipsei bazei de articulare și a lipsei de inovații independente, apoi pe aceea a unei imitații exa-

gerate dela limbă la limbă (dela limba greacă la limba latină, dela limbi neindogermane la limbi indogermane), a fixat apoi, în special pentru limbile romanice, în mod arbitrar Gallia ca punct de plecare pentru nenumărate fenomene, și a numit această concepție *școala neolimbistică*. Nu tot ce-i *mai nou* este numai decît și *mai bun*. Dacă bunătatea unui lucru în știință se judecă după puterea probelor cu care-și afirmă cineva părerile, apoi se poate zice fără exagerare că această școală nouă limbistică este cea mai slabă școală limbistică care a existat vreodată. Ar fi fost în orice caz de dorit ca să lipsească tonul megaloman, cu care această școală nouă se adresează către școala-chipurile-veche, și să lipsească vorba *aberații*, cu care sînt botezate părerile școalei-chipurile-vechi. Asemenea vorbe tari, pelingă că sînt lipsite de modestie, dar sînt și primejdioase, căci sînt arme cu două tă-
lășuri.

Eu decî, dacă în lucrarea de față voiî numi cutare fenomene latinești populare (adecă aparținătoare limbii latine comune), iar pe cutare altele latinești dialectale, voiî face aceasta într-atît, întru cît am putut afla ceva despre ele dela școala veche.

Pe nedrept caută Bartoli un sprijin pentru școala neolimbistică în școala lui Gilliéron și vrea să dea a înțelege că Gilliéron ar fi susținînd păreri analoage cu ale sale. Dalmazia e Albania pag. 489 nota: „Eu n-am făcut alt ceva decît că am dat un nume (*neolinguistica*, *neolinguisti*) la lucruri și persoane care existau deja. Cel mult am cercat în limbistica neolatină metoda pe care în special școala lui Gilliéron a introdus-o în dialectologia franceză.“

Gilliéron (Am cetit dela acest scriitor următoarele lucrări: *Pathologie et thérapeutique verbales* I, II, Neuveville, 1915; *La faillite de l'étymologie phonétique*, Neuveville, 1919. Pe următoarele le cunosc din extrase pe care mi le-a trimes din Bonn Dl. Iorgu Iordan; *Etudes de géographie linguistique d'après l'atlas linguistique de la France* par Jules Gilliéron et Mario Roques, Paris, 1912; *J. Gilliéron, Pathologie et thérapeutique verbales* III, Paris, 1921) vrea să-și dea socoteală cu logica de operațiile de care se servește limba pentru a remedia relele produse prin alunecarea sunetului. El dă o importanță extraordinară principiului pe care eî îl numesc *diferințiere* și-l consider ca voința limbii (Vezi ale mele Principii de istoriea limbii sub *diferențiere*), pe care-l amestecă mai mult sau mai puțin cu acel al voinții individului, de mine *legiuire* numit (Vezi ale mele Principii sub *legiuire*), și-și inchipuește că toată viața limbii ar fi o luptă de refacere și de îndreptare față de forța de distrugere a alunecării sunetului. De aici termenii de *pathologie* și de *thérapeutique*. Numai pe ici co-lea pomenește ceva de analogie. Toată cealaltă enormă activitate a limbii, tot atît de independentă de voința limbii ca și de voința individului, activitate pe care eî am grupat-o supt atitea

cauze altele în afară de alunecarea sunetului și de analogie (Să se gîndească cineva numai la schimbările provocate în limbă de faptul că chipul de a cugeta s-a schimbat, că chipul de a pricepe lucrurile, în special raporturile, a devenit altul, schimbări grupate sînt cauza numită de mine *lămurirea psihică a cunoștințelor*. Vezi ale mele Principii), pentru Gilliéron nu există. Dar de celalaltă enormă activitate a limbii în afară de alunecarea sunetului și de analogie nu țin vreo socoteală limbistii în general. Cel puțin Gilliéron, spre deosebire de alții, scoate în evidență activitatea diferențierii și a voinții, macarcă o exagerează, și revendică cu drept cuvînt pentru cercetarea acestei activități un interes pe care limbistii îl consacră aproape exclusiv alunecării sunetului și analogiei.

În lupta pe care o susține limba pentru a se reface, față de activitatea distrugătoare a alunecării sunetului, Gilliéron crede că există mai ales un rău pe care limba caută să-l înlăture, anume omonimia, care se manifestează în două feluri: orî în acela că două cuvinte devin omonime (ca, de pildă, *spica* devenit omonim cu *spina*, sau *claudere* devenit omonim cu *clouer* > *clou* > *clavus*), și atunci sau unul din ele este înlocuit prin alt cuvînt sau amîndouă sînt înlocuite prin alte cuvinte; orî în acela că un cuvînt devine omonim sau aproape omonim cu o formă gramaticală (ca, de pildă, persoanele plurale dela prezentul indicativului ale verbului *issir* > *exire*, *issons*, *-issez*, *issez*, *issent*, devenite omonime cu formele respective *-issons*, *-issez*, *-issent*, sau *quissent*, a treia persoană plurală imperfectul conjunctivului dela *quérir* > *quæ-rere*, devenită omonimă cu *qu'issent*, a treia persoană plurală prezentul conjunctivului dela *issir* > *exire* însoțită de conjuncția *que*), și atunci cuvîntul este înlocuit prin altul.

Alături cu omonimia un alt rău produs prin alunecarea sunetului este *neregula*, care constă în aceea că diferite forme ale cuvîntului devin prea deosebite din punct de vedere al scheletului unele față de altele, cum s-a întîmplat de pildă lucrul la verbe ca *faire*, *mettre*, *naître*, *mourir*, *vivre*, *pouvoir*, *prendre*, *tenir*, *voir*, *savoir*, la care perfectul simplu a ajuns foarte deosebit în privința sunetului față de prezent. Mai ales la verbe a rezultat *neregula*, și mai ales la perfectul simplu față de prezent. Limba remediază în felul acela că orî unifică formele prin analogie, astfel că, de pildă, singularul *batel* devine *bateau* sub influința pluralului *bateaux*, orî renunță chiar la exprimarea unui raport, numai ca să scape de formele neregulate, astfel că, de pildă, limba franceză comună a renunțat la raportul de perfect simplu (*passé défini*). Asupra faptului din urmă insistă în special Gilliéron, La faillite pag. 102-113. După el limba franceză comună s-a simțit jignită întîi, în tendința ei spre regularitate, de perfecte simple ale unor verbe ca cele citate puțin mai sus, apoi și-a întins aversiunea chiar asupra perfectelor simple regulate, ca *trouvai*, și din gustul pentru regulă în forme a părăsit perfectul simplu în întregime și a re-

nunțat la raportul exprimat prin el, apoi a renunțat și la raportul exprimat prin imperfectul conjunctivului, din cauză că forma acestui raport sămăna cu cea a perfectului simplu. Gilliéron spune că altă dată, într-o notă dela pag. 224 a lucrării sale *Généalogie des mots* qui désignent l'abeille d'après l'atlas linguistique de la France, Paris, 1918, susținuse că pierderea perfectului simplu s-ar fi datorind faptului că limba a pierdut simțul pentru raportul exprimat printr-insul, dar că acum retractează ce spusese atunci. La faillite pag. 102: „C'est par un mea culpa que nous commençons ce chapitre, qui n'est en réalité tout entier qu'une rétractation: nous prions le lecteur de ne tenir aucun compte d'une note qui figure à la page 224 de notre travail sur l'abeille. Dans cette note nous prétendions que c'était dans l'extension de l'emploi du présent de l'indicatif, de l'imparfait et du plus-que-parfait à la place du passé défini qu'il faut chercher la raison de la disparition d'un temps qui nous fait sourire dans le parler des méridionaux», que le passé défini aurait conduit la phonétique où il aurait voulu, si la pensée linguistique eût continué à avoir besoin de ses services». La faillite pag. 106: „Il est faux, radicalement faux, de dire qu'une modification survenue dans les fonctions des temps a entraîné la chute du passé défini et de l'imparfait du subjonctif. C'est l'inverse qui est vrai, et nous sommes honteux d'avoir pu soutenir le contraire“. Gilliéron întrezărise și alt chip de viață a limbii, și altă cauză de schimbare a ei decît alunecarea sunetului, analogia, diferențierea și voința, dar s-a refugiat cu groază și cu rușine la iubitul său cal de bătae. Aici s-ar potrivi vorba: c'est le premier mouvement qui est bon.

La faillite pag. 54 se întreabă autorul: „Y aurait-il donc une autre raison que la collision homonymique qui tue ou estropie?“ Întrebarea și-o pune cu ocazia faptului că „verbul *choir* a dispărut din cauza fonetizmului variat al formelor sale, fonetizm variat rezultat din pricină că *ci* și *ai* se confundau în pronunțare, și, de pildă, la imperfectul indicativului „on aurait pu dans un salon entendre s'entrecroiser les quatre variantes suivantes: *je cho-vois, je choyais, je chayois, je chayais*.“ Pentru a evita această încercătură de pronunțări deosebite *choir* a fost înlocuit prin *tomber*.⁹ Aceasta, pletora de forme cu fonetizme deosebite ale unui cuvint, ar fi a treia cauză a dispariției cuvintelor, pe care o constată Gilliéron alături cu omonimia și cu neregularitatea. În realitate avem a face cu un fenomen mult mai cuprinzător, anume cu *sinonimia*, pe care limba o evită tot cu atita băgare de samă ca și pe *omonimie*, căci limba nu permite lux, vezi ale mele Principii pag. 213 sqq.

Materialul, prin mijlocirea căruia limba se reface și se îndreaptă în urma pagubelor aduse de alunecarea sunetului, se găsește în ea însăși ori se capătă prin împrumut, iar împrumuturile limba comună franceză le face din limba latină, iar dialectele le fac dela unul la altul ori din limba comună. Și la frământarea și

prelucrarea materialului limbistic decâtă limbă pentru a se îndrepta din relele pricinuite de alunecarea sunetului un instrument mai ales servește, anume acel al etimologiei populare. Limba operează cu acest instrument într-un grad mult mai mare decât și-au închipuit limbiștii până astăzi, și grupează materialul lexical după etimologiile presupuse de dînsa într-o vastă clasificare, unde nu numai se vîră la acelaș grup cuvinte socotite ca de aceeaș origine (ca de pildă *férir* și *fermer*, care au fost vîrite la grupul lui *fer*), ci se și separă cuvinte de un grup unde sînt socotite ca aparținînd pe nedrept (ca de pildă *pouvoir*, care a fost separat de grupul lui *voir*), cu care ocazii, după cum cuvintele vîrite în acelaș grup se influențează între ele la sunet și la înțeles, tot așa cuvîntul separat de un grup, la care ar fi aparținut pe nedrept, este modificat ad hoc, din punct de vedere al sunetului, pentru a se deosebi de acel grup, astfel că *pouvoir*, de pildă, a fost prefăcut în *pouloir* ori în *peudre* (Această putere a diferințierii de a crea prin ea însăș simboalele de care are trebuință a fost recunoscută de mine încă în Principii pag. 227 sqq.). Față cu această etimologie, pe care limba o înțelege și și-o dă la un moment dat, se găsește etimologia fonetică, cum o numește Gilliéron, adică etimologia savantului, care merge cu mîntea tot la origine, pe terenul special al limbisticii romanice tot la limba latină, și tot caută să lege de etyma latine cuvinte actuale romanice, care și-au pierdut filiația veche și au intrat în grupuri altele decît cele dela capul locului, și susține morțiș că *il appert* este a treia persoană singulară prezent indicativ dela fostul *apparoir*, pecînd *il appert* în realitate, chiar de va fi fost cîndva aceea persoană dela *apparoir*, a devenit astăzi = *apert* > *apertus*, și că *comparer* este latinul *comparare*, pecînd *comparer* în realitate, chiar de va fi fost cîndva *comparare*, a devenit astăzi un derivat prin *com-* din *pair*, ba caută chiar un etymon latin pentru *peudre*, care în realitate e un product al etimologiei populare. Aceasta numește Gilliéron *faillite de l'étymologie phonétique*. Mai tare ar fi scos încă la iveală acest faliment, dacă nu s-ar fi mărginit numai la etimologia populară, ci ar fi atîns și acele produse nouă ale limbii care se datoresc analogiei și creației imediate, și ar fi relevat pe terenul etimologiei franceze aparițiunî ca *mustaciola*, *catteulla*, *conveniosus*, *amaritiosus*, *frondiarium*, *pandiatura*, *mulgearia*, *sugaria*, *ingrossiare*, *piccicare*, *fenacius*, *floccacia*, *remansicia*, *fenicia*, *granicia*, *maricius*, *liganare*, etc. depe terenul etimologiei romînești, aparițiuni create de Sextil Pușcariu, *Lateinisches ti und ki*, și dintre care unele (*mustaciola*, *amaritiosus*) au pătruns și în dicționarul etimologic al lui Meyer-Lubke. Compară studiul meu „Un specialist român la Lipsca” pag. 121.

Cîtă vreme, deci, nu-ți vei fi dat întîiu socoteală de clasificarea prin etimologie populară a unei limbi, etimologia fonetică, etimologia savantului este expusă la erori nenumărate si devine

aproape un lucru netrebnic. La faillite pag. 132: „La phonétique n'a rien à voir, tant que l'étymologie populaire n'aura pas, au préalable, fait la part qui lui revient“. La faillite pag. 96: „En présence de ces faits, qui ne sauraient être niés, que valent les savantes doctrines de phonétique et d'étymologie, que valent nos dictionnaires et nos grammaires étymologiques, tels qu'ils ont été conçus jusqu'ici? Nous laissons au lecteur le soin d'en apprécier la valeur“. Toată munca trebuie îndreptată într-acolo ca să constatăm clasificarea pe care limba însăși și-a dat-o prin propriile ei calcule etimologice, prin etimologia populară adecă. Și cum avem să putem elucida acest nămol de etimologie populară? Prin logica noastră individuală. La faillite pag. 133: „Observez, comme si à la base des évolutions il n'y avait aucun mystère physiologique, mais simplement une oeuvre de réflexion, plus ou moins consciente, à laquelle votre raison peut atteindre“. Și de fapt chiar face Gilliéron enorm logică în diferitele sale articule. Dar este oare potrivire completă între logica învățatului și cea a poporului, și cea în special a limbii însăși, adecă (din punct de vedere al individului considerată) a inconștientului?

În cercetarea însă pe care trebuie să o facă limbistul cu logica pentru a-și da socoteală de operațiile de care s-a servit limba pentru a se reface și a se reînoi Gilliéron pleacă dela două postulate, dela două propoziții, a căror veracitate trebuie oarecum admisă dela capăt, fără să mai existe nevoie de a fi probate. Aceste postulate, direct contrarii celor susținute de neolimbisti, sînt următoarele :

1. Existența de *legi fonetice*, de legi care guvernează alunecarea sunetului. Pathologie et thérapeutique verbales I pag. 12: „Il ne saurait faire de doute que *caro* n'eût existé partout sous sa *forme phonétique régulière de kar* dans le nord de la France“. Ibidem pag. 13: „De nos jours presque tous les parlers de la France sont privés de l'élément directeur régional qui police l'*action mécanique, aveugle, destructive de la phonétique*, depuis qu'ils sont délaissés par les classes instruites et lettrées, toutes converties au français littéraire. Dans leur pauvreté génétique, dans leur misère actuelle les parlers ont recours à la grande pourvoyeuse qu'est la langue littéraire, et leurs emprunts sont moins souvent peut-être les effets d'une servilité à son égard que ceux d'une nécessité causée par l'*engrenage des lois phonétiques qui provoquent un désarroi lexical*, auquel ils ne savent plus remédier autrement que par l'emprunt“. Ibidem pag. 14: „On a tenté soit de nier, soit de mettre en doute, soit de restreindre le rôle délétère de la phonétique en tant que créatrice de produits homonymes, qui obligent le parler à remanier son patrimoine lexical, le contraignent constamment à un travail de réparation. *Nous croyons pouvoir prétendre qu'il n'est aucune loi phonétique qui, dans le long cours d'un parler, s'effectue sans causer des dommages nécessitant une oeuvre de réparation et des modifications de tout ordre, que la phonétique est responsable de la disparition d'une grande*

partie des mots du patrimoine latin, qu'une foule des disparus sont des déchets de l'usure phonétique, qu'une foule de mots nouveaux sont des compensations, plus ou moins heureuses, à ces déchets". Ibidem pag. 21: „Une langue populaire peut, sans inconvénient, emprunter des mots à quelqu'autre langue, *pourvu que ces emprunts ne contrecarrent pas, ne dénaturent pas ses lois fondamentales*". Pathologie et thérapeutique verbales II pag. 16-17: „La langue littéraire possède, à côté de la langue parlée, une langue écrite pleine de traditions étymologiques, légitimes ou illégitimes, qui constitue en quelque sorte une autre vie linguistique, tolérant des phonèmes proscrits par la phonétique de la langue parlée, en même temps qu'un réservoir où celle-ci peut se régénérer et se prémunir des accidents qui la menacent. Une langue sans tradition littéraire ne le saurait; *elle reste attachée fidèlement aux lois de la phonétique, en doit supporter patiemment la tyrannie* et trouver d'autres moyens pour parer aux suites de la mutilation et de l'homonymie." Ibidem pag. 23: „C'est dans cette zone intermédiaire entre le français du nord et la langue du midi, caractérisée par le maintien de *c* devant *a*, que M. Herzog a trouvé des parlers qui seraient les uniques dépositaires d'un mot disparu de tout le reste de la Romania. Son **commenquer* y serait devenu *commentsar*, le serait devenu sûrement à 807 qui dit *o'tsô* pour *auca* et *tru'tsâ* pour *trauka*. Par quelle maille du filet aurait pu passer **commenquer* pour échapper à la palatalisation, alors que celle-ci atteint des *c* latins d'âges aussi divers?"

2. O limbă oarecare are firea ei proprie. Pentru aceia schimbările petrecute într-o vorbire nu se pot pricepe decît cînd îţi vei fi dat înţîi socoteală de firea proprie a vorbirii aceleia şi a vorbirilor de prin prejur. De pildă: Pathologie et thérapeutique verbales II, 9, „*commanquer* n'a pu naître de *commencer* que dans un milieu triplement conditionné au point de vue phonétique, que dans une région où alternaient *ş* et *s* (= français *s*), *ê* et *â* (= français *â*), *ş* et *k* (= français *ş*)". La faillite pag. 9 sqq.: „Acolo unde exista *clavus* < *clou* şi *clouer*, derivatul din *clou*, *clouer* s-a confundat prin alunecarea sunetului cu *clore* > *claudere*, a dovedit pe *clore*, şi în locul acestuia a apărut *fermer* > *firmare*, care a căpătat, pentru a putea substitui pe *clore*, prin mijlocirea etimologiei populare > *ferrum*, înţelesurile lui *clore* şi a pierdut vechile sale înţelesuri. Acolo unde exista, nu *clavus*, ci *clavellus* < *clavel*, confuzie între *claudere* şi vreun verb derivat din *clavellus* n-a putut să existe, *claudere* a continuat de a trăi şi servicial făcut de el n-a trecut asupra lui *firmare*, care nu şi-a schimbat înţelesurile prin vreo etimologie populară > *ferrum*. Dacă acum se întîmplă ca pe terenul (aire) lui *clavellus* să se găsească *firmare* cu înţelesurile lui *claudere* prin etimologia populară > *ferrum*, acest *firmare* este un împrumut dela ariea *clavus*, căci *firmare* > *ferrum* = *claudere* nu s-a putut naşte decît în ariea *clavus* şi anume, fireşte, în acea arie *clavus*, unde prin a-

lunecarea sunetului se putea produce omonimie între verbul derivat din el și între *claudere*.⁹ La faillite pag. 63 sqq.: *ouïr* a dispărut în limba comună franceză din cauza conflictului de omonimitate cu *avoir* și a fost înlocuit cu *entendre*, care și-a modificat înțelesurile vechi pentru a putea face suplinirea, și ale cărui înțelesuri vechi au trecut unele asupra altor verbe. Acest fapt a avut ca efect că au suferit schimbări de sunet și de înțeles o sută poate de cuvinte altele, asupra cărora s-a răsfrânt mișcarea purceasă dela *entendre*. Dar aceste lucruri s-au petrecut numai în acea vorbire unde a putut exista omonimie între *ouïr* și *avoir*, ele nu s-au petrecut în vorbirile din estul și din nord-estul domeniului de limbă franceză.⁹ Istoria unei limbi numai așa se poate urmări, cu asemenea îngrădiri geografice; istoria unei limbi și geografia ei este tot una. Pathologie et thérapeutique verbales II pag. 10: „En voulant soustraire la linguistique à l'examen de la géographie, on la diminue d'un facteur puissant, le plus puissant peut-être, qui peut lui donner le droit d'être considérée comme une véritable science“. La faillite pag. 18: „historiquement et géographiquement est tout un pour nous, car nous ne savons à quel sophisme on a recours pour opposer la documentation géographique à la documentation historique“. La faillite pag. 19: „Un seul mot, avec assises historiques solides (comprenant les assises géographiques) a plus de valeur critique pour l'explorateur que tout un déballage de pacotille de mots de tous lieux et de tous âges. Cette remarque devrait être une banalité qu'on dût se gêner de publier.“ Și pe limbistul care ține socoteală de firea proprie a unei vorbiri oarecare (noi iștialaltă zicem: care admite baza de articulare și baza psihologică ca factori importanți în istoria limbilor) Gilliéron îl numește, de pildă La faillite pag. 18, *géographe linguiste, lexicographe géographe*.

În special etimologia populară, acel factor alit de important pentru refacerea limbii și care operează pe o scară mult mai mare decât și-au închipuit limbisti, se manifestează în diferite feluri după firea proprie a limbilor, iar nu numai în mod puțin aparent și remarcabil. La faillite pag. 63: „Dire: L'étymologie populaire n'a atteint que les mots rares, techniques ou étrangers, que les sujets s'assimilent imparfaitement», *c'est méconnaître dans le français ce qu'il a de français, dans l'italien ce qu'il a d'italien, dans n'importe quelle langue dérivée ce qu'elle a de personnel, c'est nier l'existence de plusieurs langues et les réduire toutes à une seule*.“

Firea proprie a limbilor anihilează obstacolele fizice. Pathologie et thérapeutique verbales II pag. 32: „Si à Vissoie *essever* (exaequare), par un mirage étymologique populaire, est devenu l'équivalent d'**exaquare*, ce mirage s'explique non seulement par la puissance évocatrice d'**aquare*, mais peut-être aussi par sa présence réelle dans le voisinage immédiat de Vissoie. *Il est vrai que les vallées valaisannes sont séparées des vallées italiennes*

comme aussi des vallées savoyardes, par de hautes chaînes de montagnes; mais celles-ci ne sont pas davantage des obstacles à une évolution linguistique commune que ne le seraient ailleurs de simples ruisseaux."

Ea însă este un obstacol pentru propagarea unui fenomen limbistic, în felul că ori acesta nu se poate propaga acolo unde firea limbii se opune, ori primește acele schimbări pe care ea le impune. La faillite pag. 133: „Observez, comme si, à la base des évolutions il n'y avait aucun mystère physiologique, mais seulement une œuvre de réflexion, plus ou moins consciente, à laquelle votre raison peut atteindre. Songez que peut-être l'histoire finira par vous révéler qu'il n'a tenu qu'à un fil que les plus grandes révolutions phonétiques, séparant en compartiments la matière linguistique, se soient ou ne se soient pas produites, que ce que nous considérons comme un mouvement général de la matière linguistique n'est peut-être qu'une *propagation à l'infini, jusqu'à des bornes qui en nécessitent l'arrêt, d'un mouvement individuel, en dehors duquel il n'y a qu'imitation, adaptation, assimilation, propagation, ayant pour cause l'identité ou la parenté des milieux sociaux.*"

Va să zică, școala lui Gilliéron, dacă se poate numi astfel, e nouă în privință, despre care habar n-are școala neolimbistilor, ba chiar, prin aceia ce are nouă școala lui Gilliéron, ea se poate considera ca o reacție contra școalei germane, unde se găsește originea școalei neolimbistilor (Compară, de pildă, următorul loc, La faillite pag. 96: „Il est regrettable qu'en deça du Rhin on ait usé partout et toujours, pour observer le français, de bésicles qui portent la marque *made in Germany*. Il serait temps enfin de se débarrasser de cet appareil qui déforme la vue"). În acele privinți însă prin care școala neolimbistilor se caracterizează, școala lui Gilliéron este identică cu așa numita școală veche, cu care se războiesc neolimbistii (Despre *filologii idealisti* vezi § 268 No. 4 Nota).

Poate că ar fi trebuit romaniștii, mai înainte de a enunța păreri așa de extraordinare, ca aceia de a tăgădui posibilitatea apariției acelorăși fenomene în mod independent în mai multe vorbiri omenestii, să vadă ce cred în privința aceasta indogermaniștii, căci indogermanistica este mai bătrână și mai cu experiență decât romanistica. Iată ce spune, de pildă, în această privință A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921. Pag. 37: „Aussi longtemps que des accidents historiques graves n'interviennent pas, les divers dialectes d'une même langue évoluent d'une manière parallèle, et cela sans qu'il y ait lieu d'admettre aucune influence des uns sur les autres". Pag. 37-38: „Ca probă pentru afirmarea de mai sus autorul citează dezvoltarea independentă în diferitele limbi slave, dela perioada veche bulgară încoace, a felului de declinare a adiectivului și a substantivului. În

special pentru lățirea formei de instrumental plural feminin *-ami* la masculine și la neutre autorul zice pag. 38 : „Ca fait s'est produit à date historique et en partie récente dans plusieurs langues slaves bien distinctes et tout à fait séparées les unes des autres“. Pag. 36-43 în articolul „Note sur une difficulté générale de la grammaire comparée“ autorul arată „că limbile indogermane s-au dezvoltat în acelaș fel, macarcă în mod independent, într-o mulțime de privinți, și că din cauza aceasta este adesea imposibil de hotărât dacă un fenomen oarecare, comun tuturor ori mai multor limbi indogermane, trebuie ridicat până la limba indogermană primitivă, ori ba.“ Pag. 63 : „Dans le cas où une langue se différencie sans changer de type, le parallélisme des développements indépendants aboutit souvent à des résultats identiques, même dans le détail matériel de la forme“. Pag. 64 : „Les langues slaves présentent un grand nombre d'innovations communes à plusieurs dialectes, parfois presque à tous les dialectes, et qui sont exactement les mêmes dans ces divers domaines ; quelques-unes de ces innovations, comme celle qui porte sur les formes employées avec les noms de nombre, sont inattendues au plus haut point, et pourtant elles se sont réalisées indépendamment dans plusieurs langues slaves longtemps après que ces langues avaient cessé de former une unité, et sans qu'il y ait eu influence de l'une de ces langues sur les autres.“ Pag. 62-75 în articolul „Convergence des développements linguistiques“ autorul arată „că limbile aparținătoare a-celeiaș tulpine, de pildă limbile indogermane ori limbile semite, se dezvoltă în multe privinți în acelaș fel, macarcă dezvoltarea are loc în mod separat și independent ; că inovațiile limbistice apar pe terenul sunetelor și al formelor aceleaș în mod independent la mai mulți indivizi și în mai multe locuri, nu sint creații ale unui singur individ lățite prin împrumut și imitație ; că numai cînd este vorba de cuvinte ori de „tours de phrase“ nu se poate tăgădui că n-ar putea exista și invenția unui singur individ lătită prin imitație.“ Pag. 103 : „Il ne faut pas attribuer à une ancienne communauté ce qui provient de développements parallèles, mais indépendants“. Pag. 316-317 : „L'indépendance des développements n'exclut pas le parallélisme. A beaucoup d'égards les déviations de l'usage latin qu'offrent les langues romanes, tout en étant identiques entre elles ou de même type, reposent non sur des innovations déjà réalisées en latin dans l'usage courant, mais sur des tendances communes, sur des développements parallèles, qui ont eu lieu indépendamment dans chacun des parlars romans. Le français et le provençal offrent de ce grand fait un exemple saisissant. L'innovation grammaticale la plus grave par laquelle les langues romanes se distinguent du latin ancien est la ruine du système de la déclinaison du nom, qui a été accompagnée universellement d'un renouvellement complet dans la manière de grouper les mots, de l'emploi de nombreuses particules, qui se sont substituées aux formes casuelles défailantes, et de la fixation de l'or-

§ 86. Dalmatia

- a. Chr. 57 : Issa, 3078 *).
- a. Chr. 36 : Tašovčić, malul stîng al Narentei, aproape de Viddo 14625.
- a. Chr. 27 - p. Chr. 14: Viddo 1769 ; Zara 13264.
- a. Chr. 16 : Nona 2973.
- înainte de p. Chr. 10 : Supljaja crkva 2836.
- înainte de p. Chr. 18 : Spalato 3199.
- înainte de p. Chr. 31 : Scardona 2808.
- înainte de p. Chr. 41 : Spalato 3200.
- înainte de p. Chr. 69 : Novigrad 2883.
- p. Chr. 3 : Nona 2974.
- p. Chr. 14 : Ragusa vecchia 1741 ; Karin 9973.
- p. Chr. 14-18 : Salona 14712.
- p. Chr. 16-17 : Spalato 3198.

dre des mots, grâce à quoi l'on a rendu en partie ce que le latin rendait par ses formes casuelles. Or, cette ruine du système de la déclinaison n'est achevée ni en vieux français ni en vieux provençal. Dans ces deux dialectes il ne subsiste plus six cas distincts comme en latin classique. Mais les masculins distinguent, au singulier et au pluriel, un cas sujet et un cas régime: au singulier le nominatif *caballus* a donné le cas sujet, vieux français *chevaus*, vieux provençal *cavals*, et l'accusatif *caballum* a donné le cas régime, vieux français *cheval*, vieux provençal *caval*; au pluriel le nominatif *caballi* a donné le cas sujet, vieux français *cheval*, vieux provençal *caval*, et l'accusatif *caballos* a donné le cas régime, vieux français *chevaus*, vieux provençal *cavals*. Au contraire, toutes les autres langues romanes n'ont, depuis l'époque la plus ancienne, qu'une seule forme à chaque nombre, et, par suite, toute trace de déclinaison y a disparu. Le développement propre du français et du provençal a abouti finalement à la même simplification, et dès le XIV-e siècle le français et le provençal ont perdu les derniers restes de déclinaison, ne gardant au singulier comme au pluriel que le cas régime, ce qui a abouti à l'opposition d'un singulier, français *cheval*, provençal *caval*, et d'un pluriel, français *chevaus* (écrit *chevaux*), provençal *cavals*. Des types exactement pareils se sont donc réalisés finalement en français et en provençal, d'une part, dans les autres langues romanes, de l'autre; mais c'a été de manière tout à fait indépendante, et en conséquence surtout de l'identité des conditions initiales du développement".—Pentru părerea extremă pe care se pare că ar avea-o Saussure cu privire la dezvoltările independente vezi § 268 N° 4 Nota.

*) Numerele arată numărul inscripției din C. I. L. III.

- p. Chr. 17 : Nona 2972.
 p. Chr. 19-20 : Spalato 3201.
 p. Chr. 26-27 : Lokvičić 8512.
 p. Chr. 34-35 : Starigrad di Obrovac 14322.
 p. Chr. 37-38 : lângă Krug di Poljica la est de Spalato 8472.
 p. Chr. 42-56 : Nona 2976.
 p. Chr. 47 : Risanovci, la nord de Knin, la sud de râul Unac 13329; Han Bulat, la râul Unac 13330; între Dolnji Unac și Petrovac 13331; Han Glišo, la est de Petrovac, aproape de râul Sana 13335.
 p. Chr. 47-48 : Ragusa vecchia 10175.
 p. Chr. 51-52 : Salona 1977; Supljaja crkva 14321¹⁶; Šupljaja crkva 14987¹.
 p. Chr. 52 : Gradac lângă Posušje (la Novae) 13880.
 p. Chr. 54 : Salona 1947.
 p. Chr. 68-69 : Salona 8702.
 p. Chr. 69-70 : Podgradje lângă Benkovac 9938.
 p. Chr. 80-81 : Salona 14243⁵.
 p. Chr. 97 : Salona 8703.
 p. Chr. 97-98 : Doclea 12681.
 p. Chr. 97-117 : Traù 10171; Kula la nord de Gospić, la nord de râul Lika 15104.
 p. Chr. 113 : Podgradje lângă Benkovac 15021.
 p. Chr. 118 : Šupljaja crkva 2828.
 p. Chr. 119-138 : Medvidje 2844.
 p. Chr. 127 : Šupljaja crkva 2830.
 p. Chr. 137 : Salona 1933.
 p. Chr. 138-161 : Imoski 1912 și pag. 2328¹²¹.
 p. Chr. 145-146 : Zara 9995.
 p. Chr. 158 : Skelani (la Municipium Domavianum) 14219⁷.
 p. Chr. 161 : Gradina lângă Srebrnica 12741.
 p. Chr. 161-180 : Ragusa vecchia 1740.
 p. Chr. 163 : Medvidje 2845.
 p. Chr. 169 : Skelani (la Municipium Domavianum) 14219¹⁰.
 p. Chr. 170 : Imoski 1913 și pag. 2328¹²¹; Salona 1979; Salona 1980.
 p. Chr. 173 : Viddo 1790; aproape de Ljubuški 8484.
 p. Chr. 179 : Salona 8663.
 p. Chr. 184 : lângă Trilj 3202.
 p. Chr. 191 : Salona 1945.
 p. Chr. 193 : Gradina lângă Srebrnica 12726.

- p. Chr. 193-211 : Gradina prope Nadin 2862 ; Rudnik 6313; lingă Doboj (la regio inter Verbanum et Drinum) 14618.
- p. Chr. 194 : lingă Makarska 1909 ; Taschlydscha 13847.
- p. Chr. 195 : Scardona 2809 ; Runović 12802.
- p. Chr. 196-197 : Iosephsthal 10059.
- p. Chr. 197 : Jezdina 8336.
- p. Chr. 200 : Lješće lingă Skelani (la municipium Domavianum) 14219¹⁶.
- p. Chr. 209 : Viddo 1780.
- p. Chr. 213-217 : Skelani (la municipium Domavianum) 12727.
- p. Chr. 220 : Gradina prope Srebrnica 12734.
- p. Chr. 222-235 : Gradina prope Srebrnica 8359, 8360.
- p. Chr. 225 : Viddo 1781.
- p. Chr. 235-238 : Medak la poalele muntelui Velebit 10052 și 15103 ; lingă Konjica 10165.
- p. Chr. 238-244 : Josephsthal 3021 ; Gradina prope Srebrnica 12724.
- p. Chr. 239 : Runović 1911 ; Renić lingă Buškoblato la jumătatea drumului între Trilj și Županjac 13320 ; Staretna planina nordvest de Livno 13327.
- p. Chr. 241 : Agići gornji la sud de Novi, la est de Bihać (la regio inter Verbanum et Unam) 14972.
- p. Chr. 244-249 : Doclea 8285 și pag. 2328¹¹⁵ ; lingă Konjica 10166 ; Doclea 12685 ; între Debelobrdo și Tisovac cam la jumătatea distanței între Sarajevo și Zvornik 13306.
- p. Chr. 245 : Gardun lingă Trilj 2706.
- p. Chr. 247 : Salona 3203 ; Salona 10169 ; Bihać 10174 ; Doclea 12684 ; Doclea 12686.
- p. Chr. 249-250 : Renić lingă Buškoblato cam la jumătatea drumului între Trilj și Županjac 13321.
- p. Chr. 249-251 : Doclea 8286 și pag. 2328¹¹⁵ ; lingă Brkovina cam la jumătatea distanței între Sarajevo și Zvornik 13309, 13310.
- p. Chr. 250-251 : între Brkovina și Kraljevopolje puțin la nordest de Brkovina 13311 ; Kiriğinkidol lingă Kraljevopolje 13312 ; Konjica 15102¹.
- p. Chr. 251-253 : Gradina lingă Srebrnica 12728, 12729 ; între Debelobrdo și Tisovac cam la jumătatea distanței între Sarajevo și Zvornik 13307 ; Lukavica nordest de

- p. Chr. 253 : Doclea 12687, 12688.
- p. Chr. 253-259 : Castel Stafileo lângă Trau 14333⁸; Šupljaja crkva 14333⁹.
- p. Chr. 253-268 : Josephsthal 3022.
- p. Chr. 254 : Doclea 13823.
- p. Chr. 256 : Gradina prope Nadin 2863.
- p. Chr. 257-260 : Doclea 1705.
- p. Chr. 268-270 : Renic' lângă Buškoblato cam la jumătatea drumului între Trilj și Županjac 13322; Renić lângă Buškoblato 13323; lângă Runović 15105.
- p. Chr. 270-275 : Kiriginkidol lângă Kraljevopolje 13314; Dračevica lângă Proboj la nordvest de Viddo 13317.
- p. Chr. 274 : Gradina prope Srebrnica 12736.
- p. Chr. 275-276 : Zara 3204; Kiriginkidol lângă Kraljevopolje 13313.
- p. Chr. 276 : Tersatto 10061.
- p. Chr. 277 : Salona 8707.
- p. Chr. 280 : Viddo 1805.
- p. Chr. 284-305 : Bukarica lângă Porto Re puțin la est de Fiume 14333¹⁰; Podgradje prope Benkovac 15106.
- p. Chr. 292-305 : Podgradje prope Benkovac 3205.
- p. Chr. 303 : Salona 1968.
- p. Chr. 305-306 : lângă Dabrica 13305.
- p. Chr. 305-307 : lângă Bukarica puțin la est de Fiume 3212 și 14333¹¹; lângă Klepci (Klepči ?) puțin la nord-est de Viddo 13303.
- p. Chr. 305-308 : lângă Podgradje 3206.
- p. Chr. 306-337 : Buković între Benkovac și Podgradje 10177; Salona 14725.
- p. Chr. 316 : Salona 1967.
- p. Chr. 319 : Salona 1968; Podgradje lângă Benkovac 15023.
- p. Chr. 320 : Salona 1968.
- p. Chr. 323-337 : Dugopolje între Sinj și Klissa, puțin la nord-est de Salona 10170.
- p. Chr. 333-337 : Salona 1981; Tasovčie'i-Crkvine puțin la nord-est de Viddo, Patsch XII pag. 93.
- p. Chr. 333-350 : Šupljaja crkva 2829.
- p. Chr. 337-350 : Salona 1982; Salona 1983; S. Danillo 2771; Zengg 14333.
- p. Chr. 342 : Salona 8709.
- p. Chr. 355-363 : Viddo 3207; Zara vecchia 3208; Zara 3209; lângă Klenči puțin la nord-est de Viddo 13304.

- p. Chr. 358 : Salona 2654; Salona 13120^a.
 p. Chr. 359-360 : Salona 9503.
 p. Chr. 360 : Salona 9504.
 p. Chr. 364-375 : lingă Ervenik la răsărit de Obrovac 10180.
 p. Chr. 372 : Salona 9505.
 p. Chr. 375 : Salona 9506.
 p. Chr. 377 : Salona 14663.
 p. Chr. 378 : Salona 9507.
 p. Chr. 382 : Salona 9508.
 p. Chr. 385 : Salona 9509; Salona 13121.
 p. Chr. 395 : Salona 9523 și 12861; Salona 13122.
 p. Chr. 400 : Salona 13123.
 p. Chr. 402 : Salona 9510.
 p. Chr. 403 : Salona 2655.
 p. Chr. 407 : Salona 9511; Salona 14306.
 p. Chr. 411 : Salona 2656.
 p. Chr. 412 : Salona 9512.
 p. Chr. 414 : Salona 9513.
 p. Chr. 418 : Salona 9479 și 12855.
 p. Chr. 421 : Salona 9514.
 p. Chr. 423 : Brazza 3104 și pag. 2328¹⁸; Salona 14303¹.
 p. Chr. 425 : Salona 9515.
 p. Chr. 425 orî 426 orî 430 orî 435 : Salona 2657.
 p. Chr. 426 orî 430 : Salona 13124.
 p. Chr. 429 orî 512 : Salona 13125.
 p. Chr. 431 : Salona 9516.
 p. Chr. 432 : Salona 9517.
 p. Chr. 435 : Salona 13962.
 p. Chr. 437 : Salona 9518.
 p. Chr. 438 : Traù 14929.
 p. Chr. 438-440 : Salona 2658.
 p. Chr. 439-440 : Salona 2658.
 p. Chr. 440 : Salona 9519.
 p. Chr. 442 : Salona 12860.
 p. Chr. 443 : Salona 2659; Salona 13126; Salona 14304.
 p. Chr. 459 : Salona 13127.
 p. Chr. 460 : Salona 9522.
 p. Chr. 462 : Slano di Ragusa 14623.
 p. Chr. 474-491 : Salona 14684¹.
 p. Chr. 506 orî 551 : Salona 9551 și pag. 2328¹²⁶.

- p. Chr. 511 : Salona 9525.
 p. Chr. 517 : Salona 9526.
 p. Chr. 535 : Salona 2659.
 p. Chr. 592-620 : Salona 13131.
 p. Chr. 599 : Salona 9527.
 p. Chr. după 600 : Ossero 10146.
 Veacul de mijloc : Ossero 10144 ; Ossero 10145.

Moesia Superior

- p. Chr. 33 : în stîncile numite Gospodin depe rîpa dreaptă a Dunării la sud de Drenkova, la răsărit de Golubac 13813^b.
 p. Chr. 33-34 : Boljetin 1698.
 p. Chr. 69-79 : în stîncile Gospodin la sud de Drenkova 13813^c.
 p. Chr. 80 : în stîncile Gospodin la sud de Drenkova 13813^a.
 p. Chr. 92-93 : în stîncile Gospodin la sud de Drenkova 13813^d.
 p. Chr. 97-117 : Zlokučani 8272.
 p. Chr. 99 : Praovo 1642.
 p. Chr. 100 : în fața localității Ogradina, pe malul drept al Dunării, puțin la vest de Orșova 1699.
 p. Chr. 138-161 : Zlokučani 8273.
 p. Chr. 155 : Kostolatz 8110.
 p. Chr. 158-159 orî 195-196 : Runjevo 8184.
 p. Chr. 161-180 orî 198-217 : Trn 8256.
 p. Chr. 168 : Brniza 6297.
 p. Chr. 177 : lângă Üsküb 8271.
 p. Chr. 184 orî 187 orî 223 : Zlokučani 8196.
 p. Chr. 193-211 : Kostolatz 14217².
 p. Chr. 195 : Kostolatz 14507.
 p. Chr. 196-197 : Zlokučani 1696.
 p. Chr. 196-211 : Mustafa Pașa Palanka 1686.
 p. Chr. 198-209 : Kostolatz 14506¹.
 p. Chr. 198-211 : Arcer 8086 ; Kostolatz 14217³.
 p. Chr. 200 : Blače 8237.
 p. Chr. 202-209 : Mustafa Pașa Palanka 1685.
 p. Chr. 209 : Runjevo 8185.
 p. Chr. 211-217 : Kostolatz 13805.
 p. Chr. 213 : Arcer 6291.
 p. Chr. 213-217 : Bjela 14502¹ ; Kostolatz 14506¹ ; Kostolatz 14509.

- p. Chr. 216 : Zlokučani 1697 ; Kumanova 8243.
- p. Chr. 220 : Niš 12672.
- p. Chr. 221 : Niš 14562.
- p. Chr. 223 : Niš 14565.
- p. Chr. 225 : Niš 1676.
- p. Chr. 226 : Lipljan 8173.
- p. Chr. 228 : Kostolatz 8112.
- p. Chr. 234 : Niš 14564.
- p. Chr. 238-244 : Belgrad 8154.
- p. Chr. 244-245 : Niš 8269.
- p. Chr. 244-249 : Mustafa Paşa Palanka 1687 ; Kostolatz 8113.
- p. Chr. 253 : Kačanik la nord de Üsküb 8270.
- p. Chr. 253-259 : C'uprija 8268.
- p. Chr. 253-268 : Zlokučani 8193.
- p. Chr. 263 : Kumanova 14549.
- p. Chr. 270 : Arceer 12648 ; Kostolatz 8117.
- p. Chr. 272 : Belgrad 1661.
- p. Chr. 284-305 : Kostolatz 1646 ; Kostolatz 12657.
- p. Chr. 287 : Belgrad 1660.

Moesia Inferior

- p. Chr. 98-117 : Constanța 7538.
- p. Chr. 102-103 : Constanța 14451.
- p. Chr. 103 : Hîrșova, Pârvan Descoperiri nouă în Scythia Minor pag. 15.
- p. Chr. 109 : Adam-Clissi 12467 ; Adam-Clissi 14214.
- p. Chr. 112-113 : Gherghina 777.
- p. Chr. 115-116 : Adam-Clissi 12470.
- p. Chr. 116-117 : Alacapu puțin la vest de Constanța 7537.
- p. Chr. 117-138 : Iglîța 6166.
- p. Chr. 119 : Aptat cam la mijlocul distanței între Mangalia și Silistra 14464.
- p. Chr. 120 : Constanța 7539 și 12493.
- p. Chr. 124 : Constanța 7615.
- p. Chr. 129 : Constanța 765.
- p. Chr. 134 : Iglîța 6178 ; Constanța 7613.
- p. Chr. 136 : Sviștov 749 ; Butovo nordvest de Nikup 12407 ; Jajgi la sud de Sviștov 14422¹.
- p. Chr. 138-146 : Nedan nordvest de Nikup 12405.
- p. Chr. 138-147 : Adamclissi 14214¹ ; Tulcea 14442.
- p. Chr. 138-161 : Varna 762 ; Iglîța 6167 ; Hîrșova 7488 ;

- p. Chr. 139-161 : Iglița 6162 ; Iglița 6168 ; Silistra 7474.
- p. Chr. 139-161 : Calachioi, Pârvan Descoperiri nouă în Seythia Minor pag. 5.
- p. Chr. 140 : Pantelimonul de sus 14214²⁶.
- p. Chr. 142 : Hasidoluc 12495.
- p. Chr. 147 : Gherghina 7515.
- p. Chr. 150 : Pantelimonul de sus 12492.
- p. Chr. 153 : Șumla 7466.
- p. Chr. 155 : Kutlovica 7449.
- p. Chr. 157 : Cucucchioi 12489.
- p. Chr. 159 : Casapchioi 12513.
- p. Chr. 161-168 : Nicopole 751 și 7434 ; Turnu Măgurele 753.
- p. Chr. 161-169 : Gherghina 778 ; Iglița 6169 ; Bjela Slatina pe râul Skit 12387 ; Gromsin pe râul Ogost nord-est de Kutlovica 12385 ; Mangalia 13757 și pag. 2316⁵⁵.
- p. Chr. 161-180 : Cocargea 7483.
- p. Chr. 161-180 orî 198-217 orî 218-222 : Kartal 7519.
- p. Chr. 162 : Tatlageac mic între Mangalia și Constanța 7616 ; Casapchioi 12514.
- p. Chr. 162 : Garvân, comuna Văcăreni, județul Tulcea, Buletinul comisiunii monumentelor istorice, an. III pag. 142.
- p. Chr. 162-163 : Iglița, Pârvan Descoperiri nouă în Seythia Minor pag. 28.
- p. Chr. 163 : Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 38.
- p. Chr. 166-172 : Constanța, Buletinul comisiunii monumentelor istorice an. VIII pag. 79.
- p. Chr. puțin după 170 : Iglița 7505.
- p. Chr. 172 : Ulmetum, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 17.
- p. Chr. 173 : Iglița 6176.
- p. Chr. 175-179 : Constanța, Buletinul comisiunii monumentelor istorice an. VIII pag. 81.
- p. Chr. 177-179 : Adam-Clissi 14437².
- p. Chr. 178 : Babadag 14448.
- p. Chr. 178 : Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 31.
- p. Chr. 182 : Nicopole 752 și 7435 ; fără loc hotărît 6223.
- p. Chr. 187 : Căildere 12487.
- p. Chr. 191 : Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂

- p. Chr. 193-211: Constanța 766; Aboba puțin la nord-est de Șumla 7464.
- p. Chr. 195: Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 41.
- p. Chr. 196-211: Hinoc 7485; Nicolîțel 7520; Măcin 7513.
- p. Chr. 198: Lomec la sud de Lovča 14428.
- p. Chr. 198-209: Akkerman 12510; Akkerman 13747.
- p. Chr. 198-209: Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum III pag. 15.
- p. Chr. 198-211: fără loc hotărît 6229; Radinice la răsărit de Plevna aproape de riul Osem 12400.
- p. Chr. 200: Iglița 775; aproape de Cernavoda 7602; Hîrșova 7603; Hîrșova 7604; Tulcea 14461.
- p. Chr. 201: Akkerman 781; Constanța 7540.
- p. Chr. 201-211: fără loc hotărît 6230.
- p. Chr. 209-211: Sviștov 14211⁶.
- p. Chr. 211: Lopușna puțin la vest de Kutlovica 12369.
- p. Chr. 211-217: Enovo (Ienibazar) pe Bjeli Lom la sud de Ruscîuc 14431.
- p. Chr. 212-218: fără loc hotărît 6231 și 7597.
- p. Chr. 215: Dermanci pe riul Vid la nord de Teteven 12394.
- p. Chr. 216: Constanța 7531.
- p. Chr. 218: Taița 6161.
- p. Chr. 218-222: Iglița 773; Adam-Clissi 12465.
- p. Chr. 222-235: Constanța 6154; Konino pe Isker la răsărit de Vrața 13722; Jenica la nord de Konino 13723; Meidanchioi 14445.
- p. Chr. 223: Taița 6160; Constanța 7562.
- p. Chr. 224: fără loc hotărît 6224.
- p. Chr. 227: Lyžane aproape de riul Osem la răsărit de Plevna 6150.
- p. Chr. 229: Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 62.
- p. Chr. 230: Ruscîuc 7473.
- p. Chr. 233: Lovča 6141.
- p. Chr. 234: Ezibei la nord de Dobrič (Pazargic) 12519; Asarğik la nord de Provadia 13758.
- p. Chr. 235: Lomec la sud de Lovča 14429.
- p. Chr. 235-238: Hîrșova 7605; Cogealac 14462.
- p. Chr. 237: Camana 7612.

- p. Chr. 238 : Hîrșova 7607 ; Silistra 12455 ; Lomec 14430.
- p. Chr. 238-244 : Hîrșova 7606 ; între satele Čelosnica și Belimel în districtul Ferdinand la vest de Kutlovica 14211⁹.
- p. Chr. 240 : Adam-Clissi 14214².
- p. Chr. 241-244 : Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 27.
- p. Chr. 244-249 : Iglîța 6172.
- p. Chr. 249 : Turnu Măgurele 12351.
- p. Chr. 249-251 : Casapchiioi 12515.
- p. Chr. 253-259 : Hîrșova 7608.
- p. Chr. 256 : Kutlovica 12376.
- p. Chr. 258 : Kutlovica 7450.
- p. Chr. 267 (?) : fără loc hotărît 6227.
- p. Chr. 270 : Tîrnova 12341 ; aproape de satul Dolapite lângă Ruscîuc 14460.
- p. Chr. 270-275 : Constanța 12517.
- p. Chr. 271-275 : Silistra 12456.
- p. Chr. 272 : Mangalia 7586.
- p. Chr. 274 : Maratin la răsărit de Ruscîuc 6238.
- p. Chr. 284-305 : Constanța 764.
- p. Chr. 285-305 : Constanța 14450 ; Constanța 14463.
- p. Chr. 292-304 : Seîmenii mari 7487.
- p. Chr. 292-305 : Hîrșova 7606 ; Hîrșova 7609 ; Măcin 7610 ; Gargalic 7614 ; Adam-Clissi 12464 ; Rasova 13755 ; Asargic 14215¹.
- p. Chr. 293-300 : Turtucaia 6151.
- p. Chr. 297 : Silistra 14433¹.
- p. Chr. 308-314 orî 308-323 : Iglîța 6174.
- p. Chr. 308-323 : Adam-Clissi 13734.
- p. Chr. 313-315 : Ilanlic 14215².
- p. Chr. 317-324 : Constanța, Buletinul comisiunii monumentelor istorice an. VIII pag. 86.
- p. Chr. 322 : Mahmudia, Pârvan Salsovia pag. 27.
- p. Chr. 323 : Tlančene (Klančene) pe riul Skit la est de Kutlovica 12520 ; între Bodinica și Dolnja Kremena lângă Isker la est de Vrața 12521.
- p. Chr. 323-337 : Constanța 14463.
- p. Chr. 324 : Pantelimonul de sus, Pârvan Ulmetum II₂ pag. 58.
- p. Chr. 337-340 : Carcaliu lângă Iglîța 12483.

- p. Chr. 355-363 : Nicolitel 7611 ; Gargalic 7614.
- p. Chr. 367-375 : Edilchîoi 12518 și 13756 ; Rasova 13755.
- p. Chr. 369 : Hasarlic 6159 și 7494.
- p. Chr. 383-392 : Aptat 14464.
- p. Chr. secolul IV : Babadag 14214²⁴.
- p. Chr. timpul lui Iustinian (527-565) : Pantelimonul de sus,
Pârvan Ulmetum II₂ pag. 51, 56.—Constanța, Pârvan
Zidul cetății Tomi pag. 6.

Dacia

- p. Chr. 105-117 : Zalatna 1323.
- p. Chr. 107-117 : Alba Iulia 1004.
- p. Chr. 108 : Versecz 6273.
- p. Chr. 109-110 : lângă Torda 1627.
- p. Chr. 110 : Várhely 1443.
- p. Chr. 117 : Rădăcinești 12605.
- p. Chr. 117-138 : Héviz 953 ; Alba Iulia 1169 ; Alba Iulia 1170.
- p. Chr. 118 : Várhely 1445.
- p. Chr. 119-138 : Veczel 1371 ; Rădăcinești 12604.
- p. Chr. 123 : Alba Iulia 7754.
- p. Chr. 131 : Verespatak C XVII.
- p. Chr. 132-133 : Várhely 1446.
- p. Chr. 133 : Bivolari 12601.
- p. Chr. 138 : între Racovița și Copăcenii 13795.
- p. Chr. 138-161 : Alba Iulia 1128 ; Alba Iulia 1153.
- p. Chr. 139 : Verespatak C VI.
- p. Chr. 139-161 : Klausenburg 860.
- p. Chr. 140 : între Racovița și Copăcenii 13796.
- p. Chr. 142 : Várhely 1448 ; Verespatak C VII.
- p. Chr. 144 ori 151 ori 172 ori 207 ori 227 ori 232 ori
253 : Alba Iulia 1205.
- p. Chr. 145 : Turnul Severin 1581 și pag. 1018.
- p. Chr. 150 : Mehădia 1562 ; Mehădia 1575.
- p. Chr. 157 : Mojgrád 836 ; Muncelu-Grădiște 1416 ; Mehădia 1568.
- p. Chr. 158 : Fel-Gyógy puțin la sudvest de Nagy-Enyed
940 ; Alba Iulia 1061 ; Zalatna 1299.
- p. Chr. 159 : Verespatak C II ; Verespatak C VIII.
- p. Chr. 160 : Alba Iulia 1078 ; Mehădia 1576 ; Verespatak
C XXV.
- n. Chr. 161 : Nagy-Enyed 943 : Alba Iulia 1171 : Alba

- Iulia 1177; Zalatna 1295; Vajda-Hunyad 1412; Várhely 1460.
- p. Chr. 161-167: Zalatna 1307.
- p. Chr. 161-169: Enlaka 949.
- p. Chr. 161-175: Várhely 1449.
- p. Chr. 161-180 ori 193-211: Alsó-Városviz 12574.
- p. Chr. 161-180 ori 198-217 ori 218-222: Torda 877; Torda 884.
- p. Chr. 162: Verespatak C III; Verespatak C V.
- p. Chr. 163: Verespatak C IX.
- p. Chr. 164: Cetate lângă Veczel 1372; Branyicska lângă Veczel 1373; Verespatak C X.
- p. Chr. 167: Verespatak C I; Verespatak C XII; Verespatak C XIII.
- p. Chr. 170: Várhely 1457.
- p. Chr. 172: Várhely 1450.
- p. Chr. 174-180: Várhely 7969.
- p. Chr. 180: Alba Iulia 986.
- p. Chr. 180-192: Celei 8042.
- p. Chr. 183-185: Alba Iulia 1074; Alba Iulia 1075; Alba Iulia 1076; Alba Iulia 1092; Alba Iulia 1111.
- p. Chr. 185-192: Klausenburg 865.
- p. Chr. 186: Broos (Szaszváros) 1396.
- p. Chr. 191: Alba Iulia 1172; Alba Iulia 1193.
- p. Chr. 193: Cetate lângă Veczel 1374; Derite puțin la sud-est de Sebesváralya 7647.
- p. Chr. 193-211: lângă Slăveni 13802.
- p. Chr. 195: Torda 905.
- p. Chr. 198-210: Várhely 1451.
- p. Chr. 198-211: Alba Iulia 1127; Alba Iulia 1174; Deva 1340; Veczel 1343; Deva 1375; Várhely 1439; Mehadia 1564; Alba Iulia 7794; Alba Iulia 14215¹⁶; Turnul Severin 14216³; Alba Iulia 14479.
- p. Chr. 198-217: Klausenburg 7659.
- p. Chr. 200: Torda 876; Alba Iulia 1042; Zalatna 1308; Al-Gyógy puțin la est de Csígmó 1393.
- p. Chr. 201: fără loc hotărît 1602; Bumbești 14485^a.
- p. Chr. 204: Klausenburg 7657.
- p. Chr. 205: Alba Iulia 1051; Slăveni 13800; Slăveni 13801.
- p. Chr. 209-211: Várhely 7901.

- p. Chr. 211-212 : Várhely 1464.
- p. Chr. 211-217 : Alba Iulia 1070 ; Veczel 1376 ; Máros-Németi puțin la nordvest de Deva 1377 ; Várhely 1453 ; Torda 7690 ; Petroșani lângă Zalatna 7836 ; Várhely 7958.
- p. Chr. 211-217 ori 218-222 : Gált 954 ; Zalatna 1309.
- p. Chr. 211-222 : Alba Iulia 1038 ; Alba Iulia 1071 ; Alba Iulia 1072 ; Alba Iulia 1129 ; Alba Iulia 1178 ; Várhely 1479 ; Mehadia 1569.
- p. Chr. 212-217 : Mehadia 1565 ; Varmező 7645.
- p. Chr. 213 : Alsó-Ilosva 795 ; Alsó-Ilosva 796.
- p. Chr. 215 : Alba Iulia 1063.
- p. Chr. 216 : Szamos-Ujvár 12359.
- p. Chr. 217 : Mojgrád 7638.
- p. Chr. 218-222 : Torda 902.
- p. Chr. 222-235 : Alsó-Ilosva 798 ; Homorod Szent Márton 950 ; Várhely 7955 ; Várhely 7970.
- p. Chr. 222-236 : Alsó-Ilosva 797.
- p. Chr. 224 : Alba Iulia 1086.
- p. Chr. 235 : Klausenburg 870 ; Alba Iulia 1139.
- p. Chr. 236 : Nagy-Almás puțin la sudvest de Zutor 8060 ; Copăcenii 14216¹⁹.
- p. Chr. 237 : fără loc hotărît 1596.
- p. Chr. 238 : Várhely 1422 ; Várhely 1423 ; Várhely 1456.
- p. Chr. 238-244 : Klausenburg 858 ; Alba Iulia 990 ; Alba Iulia 1017 ; Alba Iulia 1125 ; Alba Iulia 1159 ; Várhely 1433.
- p. Chr. 239 : Alsó-Kosály 827 și 7633 ; Alba Iulia 1175.
- p. Chr. 241 : Várhely 1454.
- p. Chr. 244-246 : Deva 1380.
- p. Chr. 244-249 : Reșca 8031.
- p. Chr. 245 : Máros Németi 1379 ; Csigmó 12573.
- p. Chr. 250 : Alba Iulia 1176.
- p. Chr. 251-253 : Veczel 8061.
- p. Chr. 253-260 : Torda 875.
- p. Chr. puțin înainte de 254 ; Mehadia 1573.
- p. Chr. 257-260 : Mehadia 1577.
- p. Chr. 259-268 : acolo unde se varsă Bistra în Temeș 1550 ; Várhely 7971.
- p. Chr. 260-268 : Mehadia 1560.

Pannonia inferior

- p. Chr. 81-96 : fără loc hotărît 1434⁷².
 p. Chr. 85-96 : Mitrovica 10224.
 p. Chr. 96-98 : Peterwardein 3700.
 p. Chr. 117-138 : Alt-Ofen 3431; fără loc hotărît 3676.
 p. Chr. 133 : Eszeg 3280.
 p. Chr. 134 : Szegszard 10281.
 p. Chr. 138 : Alt-Ofen 3487.
 p. Chr. 138-161 : Karlowitz 3699.
 p. Chr. 145-160 : Eszeg 3282; Alt-Ofen 3419; Alt-Ofen 3486.
 p. Chr. 146 : Stuhlweissenburg 10336.
 p. Chr. 161 : Ofen 3744; puțin la răsărit de Vörösvár 3748; Alt-Ofen 13369.
 p. Chr. 161-169 : Alt-Ofen 14341³.
 p. Chr. 161-180 : Ténye puțin la sud de Eszeg 10263.
 p. Chr. 162 : Alt-Ofen 10441.
 p. Chr. 163 : Büleske puțin la sud de Duna-Földvár 3318.
 p. Chr. 164 : Alt-Ofen 3432.
 p. Chr. 167 : Mitrovica 10615; Adóny 10632; Titel pe Tisa puțin la nord de Szlankamen 10638; Titel 10653.
 p. Chr. 172 : Stuhlweissenburg 3347.
 p. Chr. 173 : Alt-Ofen 10485.
 p. Chr. 185 : Batta 3385; Duna-Pentele 10312; Duna-Pentele 10313.
 p. Chr. 187 ori 223 : Alt-Ofen 10529.
 p. Chr. 189 : Alt-Ofen 3494.
 p. Chr. 191 : Alt-Ofen 10466.
 p. Chr. 193 : lângă Vörösvár 3745; Alt-Ofen 10398.
 p. Chr. 193-211 : Mitrovica 3233; Alt-Ofen 3519; Alt-Ofen 10396.
 p. Chr. 194-197 : Erd puțin la nord de Batta 3387.
 p. Chr. 197 : Alt-Ofen 3508.
 p. Chr. 198 : Neudorf 3664; lângă Mitrovica 10616; Alt-Ofen 14347.
 p. Chr. 198-211 : Sár-Pentele puțin la sud de Stuhlweissenburg 3342; Stuhlweissenburg 3346; Tétény 3391; Alt-Ofen 3518; Rákos-Pálota lângă Alt-Ofen 3615; Bélye puțin la nord-est de Eszeg 10269; Szekcső 10279.
 p. Chr. 198-217 : Stuhlweissenburg 10333.
 p. Chr. 198-217 ori 218-222 : Csév nord-vest de Alt-Ofen 3337.

- p. Chr. 199 : Ofen 3706 ; Báttaszek puțin la nordvest de Szekcső 3733.
- p. Chr. 201 : Alt-Ofen 3580; Szekcső 10277; Szekcső 10278 Szekcső 15148.
- p. Chr. 205 : Gran 3649.
- p. Chr. 207 : Alt-Ofen 3509 ; lîngă Ofen 10410.
- p. Chr. 209 : Eszeg 15143.
- p. Chr. 209-211 : Alt-Ofen 10471 ; Alt-Ofen 10472; Alt-Ofen 10473.
- p. Chr. 210 : Tétény 3390 ; Stuhlweissenburg 10335; Alt-Ofen 10429.
- p. Chr. 211 : Stuhlweissenburg 3345; Alt-Ofen 10419.
- p. Chr. 211-217 : Titel pe Tisa puțin la nord de Szlankamen 10197.
- p. Chr. 211-217 ori 218-222 : Alt-Ofen 3472 ; Uj-Bánovce 13358.
- p. Chr. 211-222 : Alt-Ofen 10435.
- p. Chr. 212 : Mitrovica 3237.
- p. Chr. 213 : Duna-Pentele 10306.
- p. Chr. 213-217 : Brod 3269.
- p. Chr. 214 : Alt-Ofen 10439.
- p. Chr. 216 : Alt-Ofen 3526.
- p. Chr. 217 : Kovácsi puțin la nordvest de Alt-Ofen 3620 , Tárnok puțin la sudvest de Tétény 3720; Titel pe Tisa puțin la nord de Szlankamen 3724; Titel 3725; Szalk Szent Márton de a stînga Dunării în fața de Duna-Pentele 3726 ; Buda-Ujlak (un cartier din Ofen) 6467; Páty lîngă Ofen 10367 ; Promontor puțin la sud de Ofen 10629; Duna Pentele 10637; Bölöske puțin la sud de Duna-Földvár 10644; Batina (Kis-Köszeg) puțin la nordest de Baán 10647; Pilis-Szántó la nordvest de Ofen 10658 ; Alt-Ofen 14354³.
- p. Chr. 217-218 : Promontor puțin la sud de Ofen 3714.
- p. Chr. 218 : Stuhlweissenburg 3344; Alt-Ofen 3445 ; Alt-Ofen 3499.
- p. Chr. 218-222 : Peterwardein 3700.
- p. Chr. 219 : Alt-Ofen 3484.
- p. Chr. 220 : Alt-Ofen 10486.
- p. Chr. 222 : Promontor puțin la sud de Ofen 3713.
- p. Chr. 222-235 : Duna-Pentele 3327 ; Szent-Endre 3639
 Üröm puțin la nord de Ofen 6471; Duna-Pentele 10304 .

- p. Chr. 223 : Alt-Ofen 10476 ; Alt-Ofen 10481.
- p. Chr. 225 : fără loc hotărit 3675 ; Fuszta Jaba la răsărit și aproape de lacul Balaton spre partea nordică a acestuia 13364.
- p. Chr. 226 : Dálya 3270.
- p. Chr. 226 ori 229 : Alt-Ofen 10443.
- p. Chr. 228 : Alt-Ofen 3412 ; Alt-Ofen 3490 ; Alt-Ofen 3524 ; Visegrad pe Dunăre puțin la răsărit de Gran 10588.
- p. Chr. 229 : Alt-Ofen 3510 ; Alt-Ofen 3511 ; Mitrovica 3704 ; Szent-Endre 3738 ; Bogdány 10580.
- p. Chr. 230 : Alt-Ofen 3515 ; Szent-Endre 3638 ; Neștin pe malul drept al Dunării puțin la răsărit de Illok 3703 ; între Ofen și Promontor 3710 ; Promontor 3715 ; Té-tény 3719 ; Iváncsa puțin la nord de Adóny 3721 ; Paks puțin la sud de Kömlöd 3731 ; Eszeg 6469 ; Titel pe Tisa puțin la nord de Szlankamen 6470^b ; Lad-jarak lângă Mitrovica spre vest 6466 ; Gran 10594 ; fără loc hotărit 10622 ; Promontor 10628 ; Erd puțin la nord de Batta 10630 ; Pilis-Szántó la nordvest de Ofen 10657.
- p. Chr. 231 : Alt-Ofen 3457.
- p. Chr. 233 : Alt-Ofen 3427 ; Vinkovce 10254.
- p. Chr. 235 : între Ofen și Promontor 3711 ; Iváncsa puțin la nord de Adóny 3722 ; Szalk Szent Márton de a stînga Dunării în fața de Duna-Pentele 3727 ; Báta puțin la nord de Szekeső 3734 ; fără loc hotărit 3743 ; Pod-gajce pe Drava la vest de Eszeg 6465 ; Fadd pe Dunăre la sud de Kömlöd 10645.
- p. Chr. 235-238 : Ofen 3708 ; Batta 10375 ; Duna-Pentele 10636.
- p. Chr. 236 : între Tolma și Szegszard 3732 ; Bélye puțin la nord-est de Eszeg 3735 ; Szent-Endre 3739 ; Szent-Endre 3740 ; Duna-Földvár 10642 ; Alt-Ofen 14354⁴ ; Alt-Ofen 14354⁵.
- p. Chr. 237 : Fuszta Barács puțin la sudvest de Duna-Pentele 10639.
- p. Chr. 238 : Alt-Ofen 10428 ; Alt-Ofen 10487.
- p. Chr. 238-244 : Peterwardein 3701 ; Dobrinca 10205.
- p. Chr. 240 : Duna-Pentele 3331 ; Alt-Ofen 3474 ; Alt-Ofen 3520.
- p. Chr. 241 : Alt-Ofen 15157.

- p. Chr. 242 : Promontor puțin la sud de Ofen 10623.
- p. Chr. 243 : Alt-Ofen 10427.
- p. Chr. 244 : Promontor puțin la sud de Ofen 3718 ; Promontor 10627.
- p. Chr. 244-249 : Alt-Ofen 10436 : Alt-Ofen 10619 ; Alt-Ofen 10620 ; Puszta Barács puțin la sudvest de Duna-Pentele 10640 ; Szent-Endre 10654.
- p. Chr. 245 : Promontor puțin la sud de Ofen 3717 ; Alt-Ofen 14354⁶.
- p. Chr. 249 : Adóny 3723 ; Puszta Barács puțin la sudvest de Duna-Pentele 10641.
- p. Chr. 249-284 : Szent-Endre 3742.
- p. Chr. 250 : între Ofen și Vörösvár 3746.
- p. Chr. 250-300 : Alt-Ofen 3418.
- p. Chr. 251 : Promontor puțin la sud de Ofen 10624.
- p. Chr. 254-255 : Szlankamen 3255.
- p. Chr. 259 : Alt-Ofen 10440.
- p. Chr. 259-268 : Mitrovica 3228 ; Petrovce lângă Dobrințe, spre răsărit, 10206.
- p. Chr. 267 : Alt-Ofen 3424.
- p. Chr. 268 : Alt-Ofen 3525 ; Alt-Ofen 10492.
- p. Chr. 268-270 : Peterwardein 3702.
- p. Chr. 270 : Alt-Ofen 3521.
- p. Chr. 279 : Alt-Ofen 10488.
- p. Chr. 284 : Alt-Ofen 3469.
- p. Chr. 285-305 : Mitrovica 3231.
- p. Chr. 290 : Ofen 10406.
- p. Chr. 292-305 : Eszeg 10648.
- p. Chr. 305-306 : între Buda și Promontor 3711 ; Promontor 10625 ; Eszeg 10648 ; Vörösvár 10656.
- p. Chr. 305-307 : Alt-Ofen 3522.
- p. Chr. 307-323 : Ofen 3709.
- p. Chr. 310 : Duna-Pentele 3335.
- p. Chr. 337-361 : Gyurgyevacz aproape (la sud) de Drava la nord-est de Sziszek 13392.
- p. Chr. 354 : Mitrovica 3705.
- p. Chr. 358 : Szent-Endre 15172.
- p. Chr. 360-363 : Eszeg 10648.
- p. Chr. 365-367 : Gran 10596.
- p. Chr. 371 : Gran 3653.
- p. Chr. 377 : în fața satului Szolih puțin la est de Gran

3761^{g,h,i,k}; Duna-Pentele 3761^b; Duna-Keszi lângă Szent-Endre la sud 3761^c; Alt-Ofen 3761^d; Veröcze pe malul stîng al Dunării în faţă de Bogdány 3761^{e,f}.

§ 87. Inscriptiile din Dalmatia se găsesc dela anul a. Chr. 57 până la după 600 p. Chr. Decît cu începere dela anul 372 până la 599 ele se găsesc numai în Salona și (cite una) în localitățile depe coastă Traù și Slano di Ragusa, iar inscripțiile de după 600, numai trei la număr, se găsesc în insula Ossero.—Inscripțiile din Moesia Superior merg dela anii p. Chr. 33 până la p. Chr. 287.—Inscripțiile din Moesia Inferior se întind dela anii p. Chr. 98-117 până la p. Chr. 383-392. Dincolo de această graniță, după o tăcere de un secol și mai bine, apar patru inscripții (dintre care două numai niște zgîrieturi), provenite dela cei care reparaă zidurile unor cetăți, din timpul lui Iustinian.—Inscripțiile din Dacia se găsesc dela anii p. Chr. 105-117 până la p. Chr. 260-268.—Inscripțiile din Pannonia Inferior se găsesc dela anii p. Chr. 81-96 până la p. Chr. 377.

§ 88. Inceputul acestor inscripții corespunde aproximativ cu începutul stăpînirii temeinice romane în provinciile respective, și anume corespondența e mai mare pentru provinciile Dalmatia și Dacia, mai mică pentru provinciile Moesia Superior, Moesia Inferior, Pannonia Inferior, unde inscripțiile apar mai tîrziu decît acea temeinică stăpînire cu aproximativ 50-100 de ani (Vezi §§ 75, 76, 77). Nimic mai natural decît a admite că momentul încetării inscripțiilor trebuie să fi corăspunzînd aproximativ cu acel al încetării de fapt a stăpînirii romane. Acest lucru este cel puțin sigur pentru două provincii, pentru Dacia și pentru Pannonia Inferior. Sub Gallienus (253-268) „Dacia de dincolo de Dunăre, care fusese alipită imperiului de Traianus, a fost perdută“, Eutropius IX, 8 (Vezi și cele spuse de Orosius mai sus la § 82 N° 9 supt anii 260-268); iar cea mai nouă inscripție din Dacia este din timpul lui Gallienus. Hunii au ocupat Pannonia Inferior la anul 377 (Marcellinus Comes supt anul 427: „Pannoniile, care în timp de 50 de ani fusese stăpînite de Huni, au fost recăpătate“. Adecă numai cu numele recăpătate, considerîndu-se Hunii ca foederati! Vezi Jung Roemer und Romanen in den Donauländern ed. II pag. 182); iar cele din urmă inscripții din Pannonia

Inferior sînt din anul 377. Pentru Dalmatia, Moesia Superior și Moesia Inferior împrejurările provocate de neconținutele incursii ale barbarilor și de așezările lor în aceste provincii în secolele V și VI erau de așa natură, că stăpînirea romană, macareă exista cu numele, de fapt însă încetase. Peninsula balcanică în aceste două secole, mai ales în partea ei romanizată, era un fel de meidan deschis, unde neamurile străine, botezate de cele mai multe ori de curtea dela Constantinopol cu numele de aliați ai imperiului, foederati, veniaū, prădaū, staū o bucată de vreme, iar se duceaū, iar veniaū, fără să li pese de nimeni și fără să li poată cere nimeni vreo socoteală. Pentru timpul până la Iustinian vezi cele înșirate mai sus la § 82, N° 9. Pentru timpul lui Iustinian (527-565) dau următoarele locuri din Procopios. De bello persico II, 4: „[In anul 13 al domniei lui Iustinian, 540] O mare armată de Huni [probabil = Bulgari, vezi § 82, N° 9, sub anii 502, 530, 535] a trecut fluviul Istru și a năvălit în toată Europa [= peninsula balcanică; în De aedificiis IV, 9 pag. paris. 87 Procopios înțelege prin Europa partea Thraciei depe lîngă Constantinopol]. De multe ori mai înainte făcuse ei aceasta, dar atît de multe și atît de mari nenorociri nu adusese până acum oamenilor depe aceste locuri. Dela golful ionic și până în suburbiile Byzantului barbarii aceștia au devastat totul. Au luat 32 de castele în Illyria [pentru înțelesul Illyria pe vremea lui Procopios vezi § 82, N° 9, rezumatul dela finele numărului, primul alineat] și au cuprins cu asalt orașul Cassandria (numită Potidaea de cei vechi, după cît știū), ei care nu mai asaltase orașe până atunci, și s-au întors cu toți în țara lor ducînd cu dînșii pradă și o sută douăzeci de mii de prizonieri, fără să li se opue nimeni. Și după aceia de multe ori au mai venit pe aici și au făcut Romanilor rele nevindecabile. Au atacat și zidul dela Chersones, au alungat garnizoana de acolo și au forțat, trecînd prin valurile mării, partea zidului care este dinspre golful așa numit negru. Pătrunzînd astfel în interiorul zidurilor celor mari, au căzut fără veste asupra Romeilor, au ucis pe mulți, iar pe ceilalți aproape pe toți i-au luat robî. Cîțiva din ei au trecut și strîmtoarea dintre Sestos și Abydos, au devastat localitățile din Asia și s-au întors apoi în Chersones, de unde s-au dus cu toată oștirea și cu toată prada acasă. La altă năvală au de-

vastat Illyria și Thessalia, apoi au căutat să forțeze zidul dela Thermopyle și au fost respinși de posturile zidului, care s-au luptat vitejește, dar au cercetat împrejurimile și au găsit cărarea care duce la muntele ce dominează locurile acelea. Și așa au ucis aproape pe toți Grecii, afară de cei din Peloponnes, și apoi s-au dus“. De bello gotthico III, 13: “[In al 11 an al războiului cu Goții, 547] Sclavenii au trecut Istrul în număr foarte mare, au devastat Thracia [pentru înțelesul Thracia pe vremea lui Procopios vezi § 82, N° 7] și au luat în robie o mulțime de locuitori. Tocmai atunci se nimerise că Narses eunucul fusese trimes de împărat la Eruli, ca să-i tocmească pentru oastea ce trebuia să plece în Italia. Narses strinsese o numeroasă armată de Eruli și o așezase la ernatic în Thracia. Această armată de Eruli a atacat pe Sclavenii la întoarcere, i-a învins, ucigînd mulțime dintr-înșii, și a liberat pe captivi.” De bello gotthico III 29: “[In al treisprezecelea an al războiului cu Goții, 549] Sclavenii au trecut Istrul și au devastat tot Illyricul până la Epidamnus. Pe toți locuitorii fără deosebire de vîrstă ori i-au ucis ori i-au dus în captivitate. Pe cele mai multe cetăți le-au luat, fără să găsească opoziție, în vreme ce generaliile oștirii din Illyric, macarcă adunase cincisprezece mii de ostași, urmăreau pe barbari fără să îndrăznească a da piept cu dînșii.” De bello gotthico III, 33: “[Gepizii au ocupat orașul Sirmion și în cea mai mare parte Daciile toate [=Dacia aureliană] și le-au stăpînit. Căci îndatăce împăratul Iustinian a luat de sub stăpînirea Goților acele locuri, Gepizii au început să robească pe Romanii din acele ținuturi și, înaintînd și mai departe pe teritoriul roman, s-au apucat de devastat stăpînirea romana. Pentru aceia împăratul a încetat de a le mai plăti pensiunea, pe care o primiau mai dinainte vreme din partea Romanilor. Pe de altă parte împăratul Iustinian a dăruit Langobarzilor orașul Noricum și cetățile din Pannonia și alte locuri *), și le-a mai dat și mari sume de bani, iar Longobarzii și-au părăsit locurile pă-

*) Aceste lucruri le-a dăruit împăratul fără să fi avut în realitate puterea de a le dăru, căci ele erau deja stăpînite de barbari. Era numai un fel de investitură oficială cu niște posesiuni pe care barbarii și le arogase din propria lor putere. Era cam așa ceva cum Țiganul care și-a scăpat căciula pe baltă a dăruit-o de sufletul tată-so.

rintești și s-au așezat dincoace de Istru, nu departe de Gepizi. Și atunci au început și ei să prade și să robească pe Dalmați și pe Illyri până la Epidamnus, în așa grad că, dacă se întâmpla ca niscăi robiți să poată scăpa dela dînșii și să fugă acasă, barbarii aceștia, sub numele că ar fi aliați ai Romanilor, străbăteau stăpînirea romană și oriunde găsea pe fugari îi lua, ca cum ar fi fost robi de ai lor fugiți dela stăpîni, îi răpiau dela părinți și-i duceau cu dînșii acasă, fără să li se înpotrivească nimeni. Alte părți ale Daciei [= Dacia aureliană], anume pelîngă Singidunum, unde sînt așezați și până astăzi, le-a dat împăratul Erulilor, care și aceștia invadează și pradă într-una părțile Illyriei și ale Thraciei. Uniia dintr-înșii s-au înrolat în oștirea romană printre așa numiții foedeterati. Și orîdecîteori vin trimeșii Erulilor la Byzanț, primesc regulat pensiile dela împărat pentru acești devastatori ai supușilor împărăției și se întorc acasă fără nicio supărare.² De bello gotthico III, 34 [Din discursul deputaților Langobarzi către împăratul Iustinian]: „Pecînd Goții aveau tributară țara Dacilor [= Dacia aureliană], Gepizii toți trăiau de ceia parte a Istrului și așa de mult se temeau de puterea Goților, încît nu îndrăzniau nici macar să cerce să treacă fluvîul. Pe vremea aceia erau aliați și prieteni ai Romanilor și primiau daruri multe, sub numele de prietenie, și dela împărăției care au domnit înainte de tine, precum și dela tine însuși. I-aș întreba pe acești oameni ce bine au făcut Romanilor în schimb pentru atîtea daruri. N-ar avea ce spune, nici mic nici mare. Cîtă vreme n-au avut prilej să facă rău, au stat liniștiți, nu pentru că au vrut, ci pentru că n-au putut alt fel. Căci în ce privește părțile de dincolo de Istru, asupra lor nu aveau pretenție de stăpînire, iar în ce privește părțile de dincoace de fluvîu, îi ținea în respect frica de Goți“. De bello gotthico III, 38: “[In al 15 an al războiului cu Goții, 551] O armată de trei mii de Sclaveni a trecut Istrul, apoi Hebrul și s-a desfăcut în două. O parte cuprindea o mie opt sute, ceialaltă cuprindea restul. Generalii romani ai oștirilor din Thracia și din Illyria i-au atacat, dar au fost învinși. Li-a eșit apoi în întîmpinare Asbades, unul din garzii personale ai împăratului, în fruntea călăreților care formau garnizoana din Tzurulum, dar a fost și el învins și ars de viu, după ce i-au luat fișii de piele depe spinare. S-au răspîndit apoi

Sclavenii peste toată Thracia și peste toată Illyria devastându-le. Multe cetăți le-au luat cu asediu, ei care mai înainte vreme nu îndrăznise să atace cetățile, ba nici la cîmp deschis să se lupte nu cutezase. Niciodată nu încercase barbarii aceștia să cutriere devastînd pămîntul Romanilor și nici nu mai trecuse cu oștirea fluviul Istru vreodată înainte de timpul despre care s-a spus mai sus [adecă înainte de anul 547, vezi mai sus citatul din *de bello gotthico* III, 13]. Acei care învinsese pe Asbades au ajuns devastînd până la mare și au luat cu asalt Toperos, primul oraș maritim al Thraciei [la extremitatea sudvestică a Thraciei, aproape de gura rîului Nestos-Mesta-Karasu], depărtare 12 zile de Byzanț. În afară de garnizoană, care a fost toată ucisă, au mai omorît barbarii cincisprezece mii de locuitori, afară de copii și de fimeî, pe care i-au dus în robie. Aceștia au fost cei dintîi robi luați de dînșii în această expediție, căci altfel ucisese pe toți, fără deosebire de vîrstă, cîți li eșise înainte, astfel că în Illyria și în Thracia pămîntul în lung și în lat era acoperit de cadavre. Și ucideau nu cu sabia ori cu lancea ori în alt chip obișnuit de a ucide, ci băteau în pămînt țapuși ascuțite, puneau victimele cu șezutul pe ele și le îndesau până ce li pătrundeau țapuşile la mațe. Mai băteau în pămînt patru lemne groase și lega u pe prinși la ele de mîni și de picioare și apoi îi loviau cu ciomegele în cap, până ce-i omorau ca pe cîni ori șerpî ori alte jivine. Pe alții împreună cu boii și oile pe care nu puteau să le ducă acasă îi închidea u prin case și li dădea u foc. Dela o vreme însă s-au saturat de a mai omorî și pe unia u început să-i lese în viață și s-au întors acasă cu nenumărate miriade de captivi.² *De bello gotthico* III, 40: ²[In al 16 an al războiului cu Goții, 552] Pe cînd Germanus aduna și instruia la Serdica armata cu care trebuia să plece în Italia, turme de Sclaveni, mai numeroase decît oricînd, au trecut Istrul și au ajuns pîn la Naissus. Scopul lor era să cuprindă Thessalonica și orașele învecinate. Cînd au aflat însă că Germanus cu oștirea bizantină se afla la Serdica, au părăsit proiectul de a se duce la Thessalonica și au trecut peste munți în Dalmația. Sclavenii, atît cei care năvălise deja în împărăție, precum și alții care au trecut Istrul după dînșii, s-au răspîndit prădînd peste toată peninsula, împărțindu-se în trei corpuri de ostire. Împăratul a trimis contra lor o

mare armată sub conducerea lui Constantianus, Aratius, Nazares, Iustinus unul din fiii lui Germanus, și Ioannes cu supranumele Phagas. Șef suprem era Scholasticus, unul din eunucii palatului. Această armată s-a întâlnit cu una din oștirile barbare la Adrianopol, dar a fost complet bătută de barbari și șefii de abia au putut scăpa cu fuga. Până și steagul lui Constantianus a căzut în mîna dușmanului. Sclavenii, care nu prădau în această expediție din fugă, ci erna în liniște, ca și cum ar fi fost la dînșii acasă, au ajuns atunci, după învingerea oștirii bizantine, cu prădăciunile până la provincia Astica așa numită [sudetul Traciei], care nu mai fusese până atunci devastată de dușmani, și până la zidul cel lung [zidit de împăratul Anastasius la distanță de 40 miliarde de Constantinopol, mergea dela marea neagră la marea de marmara, Procopios De aedificiis IV, 9 pag. paris. 86]. Prada luată de barbari a fost enormă.² De bello gotthico IV, 21: ⁶[In al 17 an al războiului cu Goții, 553] Narses a plecat cu oștirea în Italia. Cînd a ajuns în mijlocul Thraciei, s-a oprit o bucată de vreme la Philippopoli, din cauză că drumul îi era tăiat de turmele Hunilor [=Bulgarilor ori Avarilor], care năvălise în împărăție și devastau și prădau totul, fără să li se opue cineva. Dela o vreme unii din Huni s-au îndreptat spre Thessalonice, alții spre Byzanț, și atunci de abia cu greutate a putut Narses să-și continue drumul în Italia.² De bello gotthico IV, 25: ⁶[In al 17 an al războiului cu Goții, 553] Nenumărată mulțime de Sclaveni a invadat Illyria, comițînd lucruri care nu se pot povesti. Împăratul a trimis contra lor o armată condusă de fiii lui Germanus, care fiind însă inferioară la număr urmărirea numai pe dușman, hărțuindu-l depe la spate. Barbarii au devastat multă vreme și cu un infinit număr de captivi și de pradă s-au întors acasă, fără să-i împiedece nimeni. Toate drumurile erau pline de cadavre de ale locuitorilor. Bizantinii n-au putut să-i împiedece de a trece Istrul, pentrucă-i treceau Gepizii, luînd de fiecare cap cîteun stater de aur.²

Caracteristic este faptul că Narses pleacă din Thracia să libereze Italia și din Thracia de abia poate scăpa de răul Hunilor! Acasă la el de abia putea hălădui de dușmani și scăpînd cu chiul cu vai din mîna lor se ducea să libereze Italia de Goți! De alt fel oștirea lui Narses era compusă mai numai din străini, printre care Huni. Procopios

De bello gotthico IV, 26: „Strînsese o mare mulțime de militari romani din orașul Byzanț și din Thracia, strînsese mulți și din Illyrii. Mai era Ioannes cu armata sa proprie și cu aceea pe care i-o lăsase socruso Germanus. Și Anduin, regele Langobarzilor, înduplecat printr-o mare sumă de bani dată de împăratul Iustinian, precum și prin tractatul de alianță, adunase și trimesese în ajutor două mii cinci sute de ostași buni, pentru serviciul cărora mai adăogise peste trei mii de războinici. Erau apoi mai mult de trei mii de Eruli, toți călări, sub mai mulți șefi, printre care Philimuth, și Huni foarte mulți, și Dagisthaeos cu ai săi, care Dagisthaeos pentru aceasta anume fusese liberat din închisoare, și Cabades cu o mulțime de Persi dezertori, care Cabades era fiul lui Zamos și nepotul lui Cabades regele Persilor. Mai era Asbados, un tânăr Gepid, foarte vrednic, avînd patru sute de conaționali cu dînsul, toți războinici aleși, și Aruth Erulul, care din copilărie iubise felul de a trăi al Romanilor și luase în căsătorie pe fata lui Mauricius, fiul lui Mundos, era foarte bun ostaș și avea cu dînsul o mulțime de Eruli încercați foarte în primejdiile războaelor“. Și tot așa toate oștirile bizantine din timpul lui Iustinian erau pline de barbari, cîteodată mai numai din barbari formate. Alături cu barbarii singurii cetățeni ai imperiului care formau oștirile erau aproape numai Thracii și Illyrii (Θρακῆς, οἱ ἐκ Θράκης, Ἰλλυριοί, adică locuitorii din diocecele Thracia și Illyria, pentru al căror înțeles vezi § 82, N° 9, rezumatul dela finele numărului, primul alineat). Procopios De bello persico I, 13: „La lupta dela Dara contra Persilor au luat parte Buzes cu multă cavalerie, Pharas Erulul cu trei sute de Eruli..., Massageții [=ori Bulgari, ori Avari] Simas și Ascan cu 600 călăreți.“ De bello persico II, 21: „Armata lui Belisarius era compusă din Thraci, Illyri, Goți, Eruli, Vandalii și Mauri“. De bello vandalico I, 11: „La început prin foederati se înțelegeau barbarii care nu erau sub stăpînirea Romanilor, ci intrase în legături de prietenie cu statul roman, deoarece chiar cuvîntul foedera înseamnă prietenie și alianță cu cineva. Acum însă prin foederati se înțeleg orice barbari servesc în oștirea bizantină. Șefi ai foederatilor din oastea trimeasă contra Vandalilor erau Dorotheus, care avea sub dînsul pe militarii Armeni, apoi Salomon, Cyprianus, Valerianus, Martinus Althias Ioannes Marcellus Cyrillus Șefi ai Romei-

lor erau Rufinus, Aigan, Barbatus, Pappus, Theodorus cu su-
pranumele Ctenatus, Terentius, Zaidus, Marcianus, Sarapis,
Ioannes din orașul Epidamnus. Dintre acești șefi Salomon
era „din răsărit, chiar dela granița împărăției romane, unde
azi este orașul Dara; Aigan era Massaget de neam, ori, cum
li zic astăzi, Hun; ceilalți aproape toți erau de loc din Thra-
cia (σχεδόν τι ἅπαντες τὰ ἐπὶ τῆς Θράκης χωρία ὠκουν). Mai veniau a-
poi patru sute de Eruli sub conducerea lui Pharas, și aliați
barbari șese sute, mai ales din neamul Massagetilor, călăreți
arcași toți“². Să se observe că adevărații barbari foederati,
aliați, care nu făceau parte din imperiu, erau numai patru
sute de Eruli și șese sute de Bulgari ori Avari. Ceilalți barbari,
numiți numai în mod abuziv foederati, erau de loc din cu-
prinsul împărăției, desfăcuți din neamurile lor respective, și
trăiau în împărăție ori ca localnici (ceia ce e aproape sigur)
ori ca mercenari. Să se mai observe că acești barbari local-
nici erau așa de numeroși în oștirea bizantină trimeasă con-
tra Vandalilor, încât șefii lor erau egali în număr cu șefii
Romeilor, și superiori în importanță, căci printre dînșii era
Salomon, care nu mult după aceea a luat comanda supremă
a armatei, după retragerea lui Belisarius. Să se observe în
sfârșit că afară de Salomon și de Aigan, ceilalți șefi aproape
toți erau de loc din Thracia, că erau cei mai mulți (cel pu-
țin cei cu nume romane: Cyprianus, Valerianus, Marthinus,
Marcellus, Rufinus, Barbatus, Terentius, Marcianus; pe Ru-
finus îl numește lămurit Thrac Procopios De bello vandalico
II, 10) sigur Thraci, ceea ce face probabilă presupunerea că
ostașii care nu erau barbari din oștirea aceasta trebuie să
fi fost în majoritate Thraci. De bello gotthico I, 5: „Împă-
ratul Iustinian în al nouălea an al domniei a trimes pe
Belisarius în Italia contra Goților cu o flotă. Armata era
compusă din patru mii de oameni, militari regulați și fede-
rați (στρατιώτας ἐκ καταλόγων καὶ φοιτεράτων), și aproape trei mii de
Isauri. Principalii șefi erau Constantinus și Bessas de loc din
Thracia (ἐκ τῶν ἐπὶ Θράκης χωρίων), Peranius, care era Iber, Va-
lentinus, Magnus, Innocentius, Herodianus, Paulus, Demetrius,
Ursicinus. Șeful Isaurilor era Ennes. Mai erau apoi două
sute de Huni și trei sute de Mauri.“ De bello gotthico I,
27: „Unul din corpurile de oștire bizantină care opera în
Italia sub conducerea lui Martinus și Valerianus era compus
din o mie șese sute de călăreți, cei mai mulți Huni, Scla-

venî și Anții.² De bello gotthico II, 13: ‘Oștireă, cu care a venit Narses eunucul în ajutor lui Belisarius în războiul cu Goții, era compusă din șapte mii de oameni, dintre care două mii de Eruli.² De bello gotthico II, 26: ‘În armata bizantină erau Sclaveni, care se pricepeau să prindă pe dușmani din embuscade.² De bello gotthico III, 6: ‘Iustinian trimete o flotă în Italia c-o oștire compusă din Thraci, Armeni și Huni².

Și nu numai ostașii din armata bizantină erau în mare parte barbari, dar posturile de încredere și importante ale armatei, precum acele de garzi personale (δορυφόροι) și de șefi, erau încredințate barbarilor. Procopios De bello persico I, 8: ‘Printre șefii oștirii pe care a trimis-o împăratul Anastasius [I, 491-518], ca să despresure orașul Amida din Armenia, erau Goții Godidiscus (Γοδιδίσκος, var. Γοδιγίσκος) și Sbesas (Σβέσας), care erau dintre aceia care nu se dusesse cu Theoderich, cînd a plecat acesta din Thracia în Italia.² De bello persico II, 14: ‘Toți fruntașii Goți, care venise cu regele lor Vitigis la Constantinopol [compară de bello gotthico III, 1], au însoțit pe Belisarius în războiul acestuia contra Persilor.² De bello gotthico I, 16: ‘Printre garzii de corp (δορυφόροι) ai lui Belisarius erau Massagetii (=Bulgari ori Avari) Zanter, Horso-manos (variantă Horsamantis), Aishmanos (Ζαντήρ, Χορσομάνος, Αίσχμανος).² De bello gotthico II, 2: ‘În fruntea unui atac făcut de șese sute de ostași asupra castrelor dușmanului Belisarius a pus pe trei din garzii săi de corp, Persul Artasines (variantă Artasires), Massagetul Buhan și Thracul Cutilas (Ἀρτασίνης, Βούχαν, Κουτίλας). În această luptă Cutilas a primit o săgeată în cap și cu dînsa înfiptă în rană a continuat a se lupta până ce și-a întors ostașii înapoi. Săgeata a fost extrasă de medic, dar Cutilas a murit în urma operației.² De bello gotthico II, 13: ‘Thracul Ulimun (Οὐλιμουῦν ἐκ Θράκης) și Massagetul Bulgudu (Βουλγουδοῦ), unul gard de corp al lui Belisarius, celălalt gard de corp al lui Valerianus, cu vitejia lor au scăpat Ancona de asediul Goților.² De bello gotthico III, 14: ‘În al patrulea an al domniei sale (531) Iustinian a pus pe Chilbudius (Χιλβούδιος) comandant (στρατηγός) peste oștirile din Thracia, ca să împiedece pe barbari să treacă Istrul, pentrucă deja Hunii, Anții și Sclavenii trecuse de mai multe ori fluvîul și devastase peninsula. În timp de trei ani barbarii n-au mai îndrăznit să

treacă Istrul, ba din contra adeseori a trecut Chilbudius de a stînga fluviului, a bătut pe barbari și a luat captivi o mulțime din ei. După trei ani Chilbudius a trecut din nou Istrul, dar barbarii i-au eșit în număr mare înainte, l-au bătut și însuș Chilbudius a căzut în luptă. S-a născut după aceea ceartă între Anți și Sclaveni, Anții au fost învinși și un Sclaven a luat prins pe un tînăr Ant, pe care-l chema Chilbudius. Chilbudius acesta s-a arătat cu multă trageră de inimă pentru stăpînuso, a făcut multe fapte vitejești în războaie și și-a cîpătat nume mare. Pe vremea aceea Anții au năvălit în Thracia și au adus de acolo o mulțime de captivi. Unul dintre aceștia a spus stăpînuso că se găsește captiv la Sclaveni generalul roman Chilbudius și l-a sfătuit să-l răscumpere și să-l deie îndărăt Romanilor, căci va obține în chipul acesta și laudă și avere mare dela împărat. Antul se duse atunci la Sclaveni și răscumpără pe Chilbudius dela stăpînuso cu o mare sumă. Dacă l-a dus acasă, l-a întrebat Antul să spună dacă este într-adevăr Chilbudius generalul roman. El i-a spus însă adevărul, că este Ant de neam, că a căzut prins la Sclaveni și că acum, după ce s-a întors acasă, trebuie după legile locului să fie liber. Atunci captivul roman, care sfătuisese pe stăpînuso să răscumpere pe falșul Chilbudius, cu scopul ca prin acest mijloc să scape și el de captivitate, a făcut pe Anți să creadă că falșul Chilbudius este într-adevăr generalul roman Chilbudius, dar că se teme să mărturisească adevărul; dacă-l vor duce însă pe teritoriul roman, are să spună drept. Anții au amenințat atunci cu moartea pe falșul Chilbudius, dacă nu va declara că este Chilbudius cel adevărat. Pe vremea aceea Iustinian trimesese la barbarii aceștia o deputație, prin care li spunea că li dă în deplină posesiune orașul vechiu, zidit de Traian, Turris (Τούρρις), *) care se găsește dincolo

*) Iustinian stăpînea pe malul drept al Dunării, după cum se vede din Procopios De aedificiis IV, 6, 7, cîteva castele : în fața vechiului oraș Lederata, care acum se numea Novae (Vezi § 92 sub IV, 6), castelul Literata ; mai multe castele pe distanța dintre Novae și Pontes (Pentru Novae și Pontes vezi § 92 sub IV, 6) ; Sicibida în fața de Palatiolum (Pentru Palatiolum vezi § 92 sub IV, 6) ; Dafne (Δάφνη), cetate zidită de Constantin cel mare, în fața de Transmarisca (Pentru Transmarisca vezi § 92 sub IV, 7). În ce privește pe Turris, C. Jireček Geschichte der Serben I pag. 82 presupune că ar fi fost Dinogetia „pe malul

de Istru și acum era pustiū din cauza devastărilor barbarilor de prin prejur, împreună cu teritoriul lui (τῇ ἀμφ' αὐτῆν χώρα), precum și bani mulți, numai să nu lese pe Huni să invadeze teritoriul roman. Barbarii s-au învoit, cu condiția ca să restituie în vechea demnitate de general roman pe Chilbudius și să-l lese să trăiască printre dinșii. Atunci și falsul Chilbudius a început să dorească aceasta și să afirme că într-adevăr el ar fi generalul roman Chilbudius. În acest scop el a plecat la Byzanț, dar pe drum a dat peste Narses, care a început să-l cerceteze și, macarcă vorbea latinește și cunoștea câteva din particularitățile adevăratului Chilbudius, l-a dat de gol și l-a silit, după ce l-a pus la închisoare, să destăinuiească toată șiretenia. L-a dus apoi cu dînsul la Byzanț.² Faptul că un Ant se chema Chilbudius probează în de ajuns că generalul bizantin Chilbudius era și el Slav, Ant ori Sclaven. În cuvîntul Chilbud este sufixul slav *-ud* (Miklosich Vergleichende Grammatik II pag. 211), care cel puțin într-o limbă slavă servește pentru a forma numiri personale, anume în sirbește: Hrgud, Lopud, Mrgud. Cuvintele acestea sirbești sînt probabil derivate dela verbe, compară *hrgati* abreiben, abnutzen, detero, *lopiti* in Menge fließen, profluo, *mrɡoditi* se ein finsteres Gesicht machen, obscuro vultum, și sînt porecle (cel puțin pe Mrgud îl găsesse anume însemnat ca poreclă în dicționar; Hrgud și Lopud sînt nume de localități, dar probabil dela capul locului au fost și ele nume personale). În limba polonă dă Miklosich locul citat pe *maruda*, langer Mensch, un cuvînt care și el s-ar potrivi cu un nume personal, și încă cu o poreclă. În ce privește radicalul din cuvîntul Χιλβουδ, Chilbud, care așa transcris cu litere latine reprezintă pronunțarea clasică grecească, χ trebuie pronunțat *h*, căci aceasta era valoarea pe vremea lui Procopios a explozivei afone aspirate antice grecești *ch*, iar β poate fi cetit și *v*, căci în ortografia lui Procopios β reprezenta și pe *b* și pe *v*. Un radical *hilv-* însă, dacă se ține socoteală de ușurința cu care Grecii stîlciau

stîng al Dunării lângă Galați* (adecă Gherghina, pentru că „Dinogetia a fost în dreapta Dunării, foarte probabil la Bisericuța”, Pârvan Castrul dela Poiana pag. 24); după Schafarik Slavische Alterthümer deutsch von Aehrenfeld II, 153 și Iorga Geschichte des rumänischen Volkes I, 66 ar fi fost actualul oraș Turnul Măgurele. Simple presupuneri.

cuvintele străine, lesne ar reprezenta radicalul slav *hlĭev-*, *hlĭkv-* din vechiul bulgar *hlĭevŭ*, *hlĭkvъ*, stabulum, casa. *Hlĭevud* va fi fost și el o poreclă slavă, ca și sirbeștile Hrgud, Lopud, Mrgud, derivată însă nu dela un verb, ci dela un substantiv. De bello gotthico III, 30: "In castelul Ruscianum erau 300 de călăreți illyri, ai căror șefi erau gardul de corp Chalazar (Χαλάζαρ), de neam Massaget, și Thracul Gudilas (Γουδιλας).⁹ De bello gotthico IV, 9: "Împăratul Iustinian a trimis în Lazica pe Bessas ca șef al oștirii de acolo, unde fusese trimesă deja Benilus, fratele lui Buzes, Odonachus, Thracul Babas și Erulul Uligagus. (Βέσσας, Βενίλος, Βούζης, Όδόναχος, Βάβας ἐκ Θράκης, Οὐλίγαγος).⁹

§ 89. Domniea lui Iustinianus, atât de strălucită în aparență, a fost în realitate o țesătură de expediente, prin care un monarh ambițios și fără scrupule, dar neputincios, căuta să cîrpească o stare de lucruri putredă și iremediabil perdută. Oștirile lui, care erau în realitate niște bande de prădători *), au sleit de ultimele mijloace de trai provin-

*) Procopios De bello gotthico III, 19: "Bessas strinsese pentru el toate proviziile trimise la Roma din Sicilia, din care dădea foarte puțin populației de jos a orașului și vindea foarte scump senatorilor. Din cauza aceasta nici nu dorea să se ridice asediul Romei și nu se supunea la ordinele lui Belisarius.⁹ De bello gotthico II, 20: "Populația Italiei mîncă pîne de ghindă. În Picenum cincizeci de mii de țărani au perit de foame. Alții au devenit antropofagi.⁹ În ce privește gradul de destrăbălare și lipsa de orice interes pentru binele public ale administrației centrale din Constantinopol, își poate cineva face o idee din următorul fapt sîmțit de necrezut povestit de Procopios în Historia arcana 21: „De multe ori, cînd Hunii robiau și prădaștăpînirea romană, generalii de prin Thracia și de prin Illyria ar fi vrut să sară asupra lor, dar se opreau, pentru că primiau scrisori dela împărat prin care li se poruncia să nu se atingă de barbari, pentru că are nevoie împărăția de ajutorul lor înpotriva Goților ori a altor popoare cu care era în război. Și atunci barbarii aceia despoiau și robiau pe Romanii de prin părțile acestea de loc și apoi se duceau acasă cu toată prada și cu robi, pentru că erau chipurile prietenii și aliații Romanilor. De multe ori țărani depe acolo, împinși de dorul după fimeile și după copiii robiți, se adunau și săriașupra Hunilor la întoarcerea acestora, pe mulți îi omorau și reușiau să li iee caii cu toată prada, dar cădeau în mare belea din cauza aceasta, pentru că veniau slujbași dela Byzant, care-i băteau și-i schingiau și-i globiau fără milă, până ce dădeau înapoi barbarilor toți caii pe care li-i luase“. Foarte

ciile pe care le cutrierau, fără să reușească macar cu numele, decît pentru foarte scurtă vreme, să le alipească la imperiul dela Constantinopol. Rezultatul îl spune Procopios De bello gotthico III, 33 : „Rezultatul războaelor cu Goții a fost că nu numai s-au risipit bani mulți și sînge mult fără de niciun folos, dar că Italia a fost percută și că am văzut cum Thracii și Illyrii aproape toți au fost ruinați și prăpădiți fără samă de barbarii care acum s-au așezat lîngă dînsii“. De bello gotthico III, 34 : „Barbarii și-au împărțit între dînsii împărăția romană“.

După Iustinian, cînd toate forțele de care dispunea împărăția erau întrebuințate în Asia contra Perșilor și apoi contra Arabilor, peninsula balcanică a căzut încă mai mult pradă Slavilor și Avarilor. Despre timpul lui Tiberius II (anii 578-582) povestește scriitorul sirian contemporan Iohannes Ephesius (a trăit între anii 558-585) că „Slavii au devastat pînă sub zidurile Constantinopolului în timp de patru ani și s-au așezat în peninsula fără nicio grijă, prădînd și arzînd. Au bani, turme, și au învățat războiul mai bine decît Bizantinii.“ O. Tafrali, Thessalonique d'ès origines au XIV siècle, pag. 98. Slavii ajung cu incursiile lor pînă în Peloponnes și în insulele arhipelagului, și atacă în cinci rînduri Thessalonicul (întîia oară anul 581 ; a doua oară anul 586 ; a treia oară anul 609, cînd au venit cu fimele, copii și cu toată pojijiea și s-au stabilit definitiv în apropierea Salonicului ; a patra oară într-un timp nehotărît al domniei lui Heraclius ; a cincea oară pela 634). Constantinopolul cu mare greutate reușește să nu fie cuprins de Avari la anul 626. Cele mai importante cetăți dela nord-vest și dela vest cad în minile barbarilor: Sirmium, Singidunum, Viminacium la anul 582 în minile Avarilor, Salona la anii 612-614 în acele ale Slavilor. C. Jireček, Geschichte der Serben I, 81 sqq., Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 26 ; O. Tafrali, Thessalonique d'ès origines au XIV siècle, 101-125. Slabele rămășiți de stăpînire bizan-

caracteristic este următorul loc din Iohannes Lydus De magistratibus ed. Bonn pag. 264 [cu privire la timpul lui Iustinianus]: „Supușii împărăției socot că mai ușor pot suporta o invazie a barbarilor decît o stațiune în mijlocul lor a armatei naționale“ (κουφοτέρων τῇν ἐπιδρομῇν τῶν βαρβάρων τῆς ἐπιστασίας τῶν οἰκείων τὸ ὑπὲρκειν εἶναι τοὺς συλλογίζεσθαι).

tină în peninsula de pe la sfârșitul domniei lui Iustinian în jos le arată C. Jireček *Geschichte der Serben I*, 106 astfel : „Până pela 679 stăpînea împărăția malul drept al Dunării de jos [adecă *cetățile* numai de pe malul Dunării]. Granița dinspre țara Avarilor se găsea probabil acolo, unde a fost mai târziu granița dintre Bulgari și Avari, însemnată prin trei valuri de pământ paralele, care se mai văd și până astăzi între riurile Isker și Lom. În Dacia Mediterranea au stăpînit Bizantinii până la 809 importanta localitate Serdica, care avea legături cu imperiul nu numai prin Thracia, ci, după cum se vede din povestirile lui Theophaues, și prin valea Strymonului. Teritoriile de pe coasta Macedoniei au fost totdeauna în stăpînirea împărăției, macarcă urme de colonizare slavă se observă până în jumătatea de răsărit a Chalcidiceii. În Grecia au fost păstrate Athena, Theba, Corinthul, Patras și în general toate orașele mari. Tot așa au fost păstrate teritoriile de pe coastă dela Dyrrachion și din Praevalis. Din contra în Dalmatia răsturnările se observă mai ales pe micile teritorii ale diferitelor orașe“. La anul 679 Bulgarii au ocupat teritoriul dintre Dunăre și Balcani (aproximativ Moesia Inferior), Theophanes Confessor pag. paris. 297-299 și (din același izvor ca și Theophanes) Nicephoros Patriarches pag. paris. 22-24, și au fundat un stat care s-a tot lătit cu vremea spre apus și spre miazăzi. De aici înainte, în afară de cîteva orașe de pe coasta Dalmatiei, precum Iadera, Tragurium, Butua, Scodra, Lissus, Bizantinii n-au mai stăpînit în timp de secole (până la Ioan Tzimiskes 969-976) absolut nimic din teritoriul romanizat al peninsulei balcanice, care în tot acest interval de timp a fost complet sub stăpînirea Slavilor.

§ 90. În urma acestei concordanțe dintre inscripții și starea socială atestată de izvoarele istorice a provinciilor din răsăritul Europei, se poate spune că puterea de romanizare, care-și găsea principalul sprijin în energia statului roman, a încetat în aceste provincii la începutul secolului V. Dela acea dată înainte romanismul, macarcă influențat de limba latină comună încă aproximativ până la sfârșitul secolului VI, după cum s-a arătat în nota dela § 85, a fost lăsat în acele provincii, din punct de vedere al energiei agenților romanizatori (funcționari civili, militari, coloni, negustori, vezi §§ 83, 85), la propriile sale forțe. Din punct de

videre al forțelor acestora două teritorii au fost mai puțin favorizate. Mai întâi partea Moesiei Inferior de de-a stînga Dunării a fost și slab populată cu elemente romane și puțin timp stăpînită de Romani (vreo 178 de ani; partea transdanubiană a Moesiei Inferior a fost părăsită pe vremea împăratului Maximinus p. Chr. 235-238), pentru care chestiuni vezi §§ 20-24, 77. Din cauzele acestea sigur, după părăsirea acestui teritoriu de Romani, populațiunea romană, cîtă va fi mai rămas într-însul și nu va fi fugit de-a dreapta Dunării, s-a stîns cu vremea. Cam tot atîta vreme au stăpînit Romanii Dacia, dela 107 pînă la, cel mai tîrziu, sfîrșitul domniei lui Gallienus, 268, adică vreo 161 de ani. Decît numai în Dacia elementul roman era foarte numeros, după cum probează multele inscripții păstrate din această provincie, apoi foarte puternic, pentru că elementele romanizatoare immigrate au venit într-însa în număr mare, în vreme ce populațiunea autohtonă fusese redusă la minimum (Eutropius VIII, 6: „Traian, după ce a supus Dacia, a strămutat într-însa nenumărată mulțime de oameni din toată lumea romană, ca să lucreze pămîntul și să formeze orașe, pentru că Dacia, în urma războaielor îndelungate cu Decebal, fusese secată de locuitori“. Traianus, victa Dacia, ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta). Ce s-a făcut această numeroasă populație romană din Dacia? După Flavius Vopiscus, scriitor aproape contemporan cu faptele (a scris în primul sfert al secolului IV; vezi însă a doua notă dela acest paragraf) și Eutropius împăratul Aurelianus (270-275), a strămutat locuitorii dintr-însa, și dela țară și din orașe, peste Dunăre și i-a așezat în teritoriul care după aceia a purtat numele de Dacia aureliană, împărțită în două, în Dacia Ripensis și Dacia Mediterranea („Dacia Ripensis dela Orșova pînă pela Isker; Dacia Mediterranea în munții dela Sofia, Niș și Küstendil“. C. Jireček Geschichte der Serben I pag. 34. Dacă ne punem din punct de vedere al provinciilor de dinainte de Diocletian, Dacia aureliană cuprindea aproximativ jumătate din vestul Moesiei Inferior, aproape toată jumătatea estică a Moesiei Superior, și colțul nordvestic al Thraciei). Flavius Vopiscus, Aurelianus 39: „[Împăratul Aurelian], văzînd că Illyricul e pustiit și că Moesia e ruinată, a luat armata și pe locuitorii din

provincia Dacia de peste Dunăre, cea înființată de Traianus, și a părăsit-o, ne mai trăgînd nădejde că ar putea fi stăpînită, iar populația adusă de acolo a așezat-o în Moesia, pe care a numit-o Dacia lui, care acum e așezată între cele două Moesii. Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam transdanuvinam Daciam, a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia collocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit“. Aproape întocmai așa povestește lucrul Eutropius (a scris sub Valens 364-378), IX, 15: „Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico ac Moesia, desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva“. Cam tot așa Rufus (ori Rufius) Festus (a scris în anul 369), Breviarium rerum gestarum populi romani, 8 (la Petru Maior Istoria pentru începutul Romînilor, pag. 27, care nu citează paragraful și numește pe autor Sextus Rufus. Iung Roemer und Romanen in den Donauländern II ed. pag. 178 numește pe autor Sextus Rufinus și nu citează nici el paragraful. Mommsen C. I. L. III pag. 161 și Pič Abstammung der Rumänen îl numesc Sextus Rufus și citează Brev. 8. Eu n-am putut consulta acest autor și-i dau numele după Teuffel): „Per Aurelianum translatis exinde Romanis duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt“. Aū copiat Eutropius și Rufus Festus pe Vopiscus (Vezi a două notă dela acest paragraf)? Ori aū scris citeș trei după acelaș izvor? Nu se poate ști. Multă logică a cheltuit Petru Maior opul citat pag. 26-45, ca să probeze că cele spuse de Vopiscus (și după el de Eutropius și de Rufus Festus, care acești din urmă ar fi copiat pe Vopiscus) nu sînt adevărate: „Și Hadrianus a vrut să părăsească Dacia și nu l-aū lăsat prietenii, pentru că ar fi fost lăsați mulțime de cetățeni romani în mîinile barbarilor (Eutropius VIII, 6: „Traiani gloriae invidens statim provincias tres reliquit, quas Traianus addiderat, et de Assyria, Mesopotamia et Armenia revocavit exercitus, ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere conatum, cuius determinatum erat, ne provinciae

romani barbaris traderentur“). Dacă ar fi putut Hadrianus să strămute locuitorii de a dreapta Dunării, i-ar fi strămutat sigur, numai ca să-și facă gustul de a părăsi Dacia. Dar n-a putut. Și ce n-a putut el la cîțiva ani după cucerirea provinciei, era să poată Aurelian un secol și jumătate după aceea, cînd numărul cetățenilor devenise în Dacia cu mult mai mare? Apoi la ce s-ar fi dus Romanii din Dacia în Moesia? Inprejurările din Moesia erau încă mai nefavorabile decît cele din Dacia, Moesia era încă mai bîntuită de barbari decît această din urmă provincie, unde cel puțin locuitorii erau legați de pămînt și deprinși întru cîțva de atîta amar de vreme cu barbarii, care probabil îi lăsaū să-și caute de treabă, ca să aibă și ei, barbarii, de unde să-și procure cele trebuitoare pentru hrană *). Și apoi, ce locuitori era să strămute Aurelian din Dacia, cînd această provincie era de fapt perdută pentru Romani încă din timpul domniei lui Gallienus? Dacia era doar pe vremea lui Aurelian ocupată de Goți. Eraū Goții să-l lese să strămute locuitorii, par că ar fi fost la el acasă? Poate că pe fugarii din timpul lui Gallienus, care rătăciaū fără căpătîiu prin peninsula balcanică, i-a fi strîns Aurelian și i-a fi așezat între cele două Moesii. Cine știe, poate că nici textul lui Vopiscus nu-î corect. Cel puțin Toppeltin *Origines et occasus Transilvanorum* cap. 6 cetia astfel: „Cum vastatum Illyricum et Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu, provincialibus reliquit“, fără *et* între exercitu și provincialibus, așa că înțelesul e că Aurelian a retras numai legiunile din provincie, pe care a lăsat-o pe socoteala locuitorilor. Dar Vopiscus însuș nu-î de bună credință. El a scris viața lui Aurelian din îndemnul unei rude a împăratului, un mare personaj, prefectul Romei, față de care scriitorul era legat prin considerații de tot felul și dela care căpătase chiar un îndemn direct să mințească: „Serie“, a zis odată acel personaj către Vopiscus (după mărturisirea însăș a acestuia), „cum îți place, fără grijă, spune ce vrei, vei avea de colegi ai minciunilor pe toți scriitorii de istorie“. Și ce era să spună în

*) In sprijinul argumentării lui Petru Maior vine următoarea notiță dintr-un cronicar syrian împărtășită de C. Jireček *Geschichte der Serben* I, 95: „Avarii și Slavii ziceau cătră locuitorii tării...“

asemenea înprejurări Vopiscus? Că a lăsat Aurelian pe cetățenii romani pradă barbarilor? Sigur că trebuia să spună, din linguşire, că împăratul a strămutat odată cu armata și pe locuitorii. Numai de nu va fi cumva nevinovat Vopiscus și nu va fi trebuind să se interpreteze vorbele lui astfel: „[Împăratul Aurelian], văzînd că Illyricul e pustiit și că Moesia e ruinată, a părăsit provincia de peste Dunăre Dacia, cea înființată de Traianus, din care deja fusese retrași armata și locuitorii [încă depe timpul lui Gallienus], ne mai trăgînd nădejde că ar putea fi stăpînită, iar populația adusă de acolo a așezat-o în Moesia, pe care a numit-o Dacia lui, care acum e așezată între cele două Moesii⁴”. Oricum fie, strămutarea populației din Dacia traiană în Dacia aureliană de împăratul Aurelian e o poveste. Ceia ce nu se poate contesta este că o parte, mică, din populație, între alții slujbașii statului, a părăsit într-adevăr Dacia traiană și s-a strămutat de a dreapta Dunării. Grosul populației însă trebuie să fi rămas pe loc.² Va fi ea o poveste strămutarea de către Aurelian a locuitorilor și armatelor din Dacia (Căci, în adevăr, nu se poate pricepe ce fel de strămutare va fi putut să aibă loc, cînd cu ani mai înainte Dacia fusese deja perdută de Romani). Ceia ce nu-i poveste este însă faptul că într-adevăr Aurelian a înființat provincia Dacia aureliană și că însuș numele acestei provincii nu se poate îndreptăți decît prin faptul că locuitorii din Dacia traiană se vor fi stabilit într-însa (Dacii băștinași din peninsula balcanică, pentru care vezi § 54 sub Daci, ar fi putut îndreptăți numirea de Dacia pentru Dacia Ripensis, dar nu pentru Dacia Mediterranea). Apoi eu nu pot admite că tot ce povestește Vopiscus despre această afacere este minciună*). În toată această povestire despre o strămutare

*) Scriitorii tîrzii, de după epocele așa numite clasice, și latini și greci, merită mai multă considerație decît li se acordă de obicei. Punctul lor de vedere istoric este mai cuprinzător, iar cel etic mai altruist. Ei nu văd în viața popoarelor numai războaie, regi și împărați, consuli și alți înalți funcționari, șefi de armate, viață de curți monarhice și de parlamente democratice, discursuri eroice și patriotice, și vorbărie goală din păturile conducătoare. Ei se mai uită și la masa celalaltă a societății, și ni comunică ceva din chipul cum ea trăia, adică cum se chinuă, și la lumina interesului general ei numai (nu clasicii) devin conștienți de netrebnicia excedențelor și instituțiilor prin care ei împingă niște state (ca

societăți) putrede. Nu este un scriitor de lepădat acel care, ca Flavius Vopiscus în Probus, 20, 23, a putut scrie—nu frumos, firește, ca Tit Liviu ori ca Tacit!—următoarele: „[Probus], după ce a îndeplinit acestea, s-a apucat să se pregătească de război contra Persilor, dar, pecind trecea prin Illyric, militarii s-au răsculat și l-au ucis. Canzele pentru care l-au ucis au fost acestea. Mai întâi pentru că nu lăsa niciodată pe soldați să stea fără treabă și zicea că militarul nu trebuie să minune degeaba. Apoi a spus o vorbă, care nu era de fel în interesul lor, dar care, dacă s-ar fi îndeplinit, ar fi fost de mare folos pentru republică, anume că în curînd nu va mai fi trebuință de militari... «În curînd, a zis, nu vom mai avea nevoie de militari». Adecă, nu va mai fi armată romană, republica fără teamă va domni preîntîndenea și va stăpîni toate, pămîntul nu va mai fabrica arme, nu va mai da provizii pentru oștiri, boii vor servi la plug, calul se va naște pentru pace, nu vor mai fi războaie, nici oameni căzuți în robiea dușmanului, ci în toate părțile va fi pace, în toate părțile vor domni legile romane și judecătorii noștri... Ce fericire ar fi fost, dacă s-ar fi desființat armata supt acel împărat! Niciun provincial n-ar fi mai dat provizii pentru armată, nu s-ar fi mai plătit lefuri, tezaurul public ar fi fost veșnic numai al republicii, împăratul n-ar fi mai cheltuit nimic, fiecare ar fi fost stăpîn pe al său. Probus făgăduia în adevăr timpuri fericite. Nu erau să mai fie castele, nu erau să se mai audă trîmbiți, nu erau să se mai fabrice arme, lumea aceasta de războinici, care acum ruinează republica cu războaie civile, ar face plugărie, ori s-ar ocupa cu știluța, cu arta și cu meșteșugul, ori ar cutriera mările. Unde mai pui că n-ar peri nimeni în război? Mare dumnezeule, cu ce te-a supărat așa de tare republica romană, că ai lipsit-o de un asemenea împărat?” În ce privește în special pe scriptores historiae augustae, părerea până acum vreo treizeci de ani în urmă a fost că din cei șase scriitori patru (Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Trebellius Pollio) au scris sub Diocletianus (284-305), iar doi (Aelius Lampridius, Flavius Vopiscus) au scris în primul sfert al secolului IV (300-325). Vezi Teuffel. Cam de acum vreo 30 de ani în urmă însă a apărut la iveală părerea că sub numele celor 6 scriitori se ascunde un anonim, care ar fi scris în timpul lui Theodosius (379-395) și ar fi aparținut la cercul lui Q. Aurelius Symmachus (345-405). Motivul care l-ar fi făcut pe acest anonim să facă un asemenea falsificat, din punct de vedere al celor 6 nume pe care și le-a dat, precum și din acel al timpului anterior lui în care se prefăce că ar fi scris, ar fi fost un motiv religios. Anonimul anume ar fi fost un păgîn, care ar fi vrut prin această procedură pe de o parte să dea oarecare ajutor păgînismului (arătînd, de pildă, că împărații păgîni au fost toleranți față cu creștinismul, și dînd prin aceasta a înțelege unui împărat creștin ca Theodosius să fie și el tolerant față cu păgînismul), iar pe de altă să

a populației din Dacia traiană în cea aureliană se ascunde ceva adevărat. Orî că strămutarea va fi avut loc pe vremea lui Gallienus, orî că ea se va fi complectat pe vremea lui Aurelianus (prin retragerea, de pildă, între altele a ultimelor garnizoane romane care se vor fi mai susținut pe undeva în tot timpul dela Gallienus până la Aurelianus), o strămutare macar a unei părți din populație trebuie să fi avut loc, după cum admite însuș Petru Maior, și decî o slăbire a populației romane din Dacia traiană s-a înfăptuit *).

Geffcken, *Religionsgeschichtliches in der Historia Augusta*, în *Hermes, Zeitschrift für classische Philologie*, volumul LV (anul 1920), pag. 279-295, și E. Hohl, *Ueber den Ursprung der Historia Augusta*, tot acolo, pag. 296-310. Chiar dacă va fi așa, valoarea de informatori pentru acele fapte istorice care n-au a face cu scopul religios al anonimului, a celor 6 scriitori ai istoriei auguste (El informează pentru anii 117-284) rămîne neatinsă. Un lucru numai ne interesează pe noi în special, anume acela că, dacă sub numele închipuit de Flavius Vopiscus se ascunde anonimul depe vremea lui Theodosius, apoi nu acest Pseudovopiscus a fost informatorul, în ce privește părăsirea Daciei de Aurelian, lui Eutropius și al lui Rufus Festus, ci din contra Pseudovopiscus și-a luat informația dela Eutropius orî dela Rufus Festus, și că prin urmare toată argumentarea lui Petru Maior, bazată pe afirmarea minciunoasă a lui Pseudovopiscus că ar fi scris istoria lui Aurelian din îndemnul unei rude a acestui împărat, cade.

*) Probă pentru existența unei populații romane în Dacia traiană în timpul de imediat după pierderea acestei provincii de către Romani ar fi documentul dela anul 1366 (Documente Hurmuzaki I₂ pag. 112), în care se vorbește de Romîni în Transilvania pe vremea Hunilor. Intr-un act anume de hotărnicie dela 1557 se vorbește de un alt act de hotărnicie dela anul 1366, în care se spunea că „Valahii din satul Sîn Pîetru nu pot suferi ca să li se înstrăineze pămîntul pe care l-au stăpînit ei și strămoșii lor în timp de mai bine de o mie de anî și l-au răscumpărat cu sîngele lor în mai multe rînduri, pămînt al cărui hotar a fost fixat încă dela venirea Hunilor și hotărit ca neschimbător decîtă ducii acestora“. Blacci de willa Sancti Petri egre ferunt ut territorium suum ultra mille annos possumus per se et maiores suos multis vicibus sanguine redemptum dissipetur, cum territorium limites ingressu adhuc Hunorum designate et per duces eorum sancite sint immutabiles. Critica istorică nu are nimic de întîmpinat în privința autenticității documentului dela 1557 și a celui dela 1366 citat într-însul. Numai din punct de vedere al criticii gramaticale și generice și al felului scrisorii, literelor, se prezintă îndoeli. În privința aceasta editorul din Documente Hurmuzaki dă notița următoare: „Pelîngă toată veracitatea datelor literatul Schuller [primul editor al do-

Și întrebarea este acum: s-a putut ea păstra această populație ca romană, dacă a trăit cu începere dela anul 266 complect separată de lumea romană ceialaltă? Un exemplu ni dă provincia învecinată Pannonia Inferior. Populația romană din această provincie nu fusese probabil mai puțin deasă decât în Dacia, dacă judecăm după numeroasele inscripții care ni s-au păstrat și dintr-însa, mai ales din nordul ei. A avut apoi avantajul că a trăit mai îndelungată vreme decât Dacia supt influința romanizării: inscripțiile datate din ea încep cu anii p. Chr. 81-96 și sfîrșesc cu anul 377. Chiar dacă nu ținem socoteală de faptul că încă dela anul p. Chr. 5 Pannonia fusese constituită ca provincie romană (vezi § 75), și socotim numai termenii extremi ai inscripțiilor, încă avem pentru Pannonia Inferior un interval de timp de aproape trei sute de ani, aproape dublu decât acel în care Dacia a fost romanizată. Ba partea ei sudică, dintre riurile Drava, Sava și Dunăre (așa numita Pannonia Secunda), a fost într-o cîtva stăpînită de Bizantini

cumentului, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, neue Folge, I] crede că amîndouă documentele acestea, atît cel din 1557, cît și cel din 1366, sînt numai simple apocrife. Motivele principale ale dînsului sînt două: anume forma scrisorii, care e silită, artificială, nesigură, și care nu prezintă de loc tipul scrisorii din secolul XVI, iar al doilea motiv este stilul acestor două documente, aproape uniform în amîndouă și cu totul străin de stilul documentelor oficiale din secolele XIV și XVI. Ce e drept, Schuller adaugă totodată că în privința stilului critica are să considere totdeauna că dela un simplu notar, care numai arareori se află în pozițiune să redacteze diplome oficiale în limba latină, de loc nu se poate aștepta același siguranță și consecință în întrebuintarea frazelor, a expresiunilor și a formulelor diplomatice, precum de exemplu o aflăm în mulțimea de documente date din partea principilor, episcopilor și a regilor. Aici, ca și în alte lucruri omenești, singur numai deprinderea face pe maestru“. În caz cînd aceste documente vor fi autentice, să nu fie cumva miea cea de ani și mai bine numai o exagerare (Ce bine informați de alt fel trebuie să ni-l închipuim pe țărani din Sîn Pîetru pela 1360 asupra istoriei Romanilor!), și să nu se fi înțelegînd cumva prin Huni Ungurii? Căci Ungurii se numiau pe ei însiși și Huni, Géza Kuun Relationum Hungarorum cum oriente historia antiquissima, ed. II, vol. II pag. 53 nota, iar cronicarii lor, precum Simon de Kéza și chronicon pictum, numesc pe Unguri ba Huni, ba Magori, ba Hungari, Géza Kuun opul citat vol. II pag. 59, 61 (Caracteristice sînt următoarele vorbe din chronicon pictum: „Vulgariter Magori sive Huni latina vero Ungari“)

până la anul 582, când împăratul Tiberius II a părăsit-o Avarilor. C. I. L. III pag. 416. Iar dacă se spune că acel împărat ar fi strămutat atunci populația din Pannonia Secunda de a dreapta Dunării (C. I. L. III locul citat), această strămutare sigur nu va fi avut nici macar intensitatea acelei atribuite pentru populația Daciei traiane împăratului Aurelian. Și cu toate acestea populația romană veche a Pannoniei Inferior s-a stîns, a dispărut. Prin ce minune s-ar fi putut păstra multă vreme populația veche romană a Daciei traiane ?

§ 91. Grosul populației romane din răsăritul Europei, și din punct de vedere al întinderii teritoriale (cuprindea trei provincii, Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior), și din acel al desimii populației (după cum probează numărul cel mare al inscripțiilor : în C. I. L. III numărul aproximativ al inscripțiilor din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior este de 6267, acel al inscripțiilor din Dacia și Pannonia Inferior este de 2672 ; în special inscripțiile se repartizează aproximativ astfel : Dalmatia 5110, Moesia Superior 448, Moesia Inferior 709, Dacia 1489, Pannonia Inferior 1183), și din acel al timpului cît populația a fost supusă romanizării energice (Dalmatia vreo 450 de ani, Moesia Superior și Moesia Inferior la un loc luate vreo 400 de ani), și din acel al influinței pe care a mai putut-o avea limba latină comună chîr după energia romanizării slăbise, a existat în peninsula balcanică. Cu atît mai mult acolo a existat grosul acestei populații romane, cu cît sigur o parte din populația romană a provinciilor Dacia și Pannonia Inferior a fost strămutată de a dreapta Dunării (vezi § 90).

§ 92. Oarecare știri despre starea populației depe teritoriul romanizat al peninsulei balcanice în timpul lui Iustinian căpătăm din cartea De aedificiis a lui Procopios.

Teritoriul era plin cu nume romane de localități. Inșirarea o fac dela apus spre răsărit, exact în ordinea în care e dată de autor. Localități din Dalmatia nu dă Procopios, pentru că în acea provincie împăratul Iustinian n-a făcut restaurări ori zidiri din nouă.

Ἐπὶ Δαρδανίας. Dardania IV, 4 : Καστέλλον (Castellion) > castellum ; sufixul grec deminutiv -ιον ? — Βικτωρία (Victo-

rias) > victoria. — Κεσίανα (Cesiana) > Caesius. Compară cognomen Caesianus C. I. L. III. — Κελλιρινά (Celliriana) > celer. Compară cognomina Celerianus, Celeriana C. I. L. III. — Βικτωριανά (Victoriana) > victoria. Compară cognomen Victorianus C. I. L. III. — Μαρινά (Mariana) > Marius. Compară cognomina Marianus, Mariana C. I. L. III. — Μιλετής (Miletus) = milites? — Βερινιανά (Veriniana) > cognomina Verinus, Verina C. I. L. III. — Καστελλοβρέταρα (Castellobretara) = castellum Britorum? Pentru forma Britus, Brittus = Brito, Britto, Britannus compară cognomen Brittus C. I. L. III. In Pannonia Inferior, Dacia și Moesia Inferior au staționat vremelnic ala I flavia britannica, cohors I britannica, cohors I Brittonum, cohors II flavia Brittonum, C. I. L. III pag. 2485, 2492. Compară Βρίττουρα, Βρίταρο în teritoriul Remesianeî. — Καστελώνα (Castelona) > castellum; sufixul grec -ών? — Κατόμαλβα (Capomalva) > caput + malva? — Κούντου (Quintu) > quintus. — Μαρκελλινά (Marcellina) > Marcellus. Compară cognomina Marcellinus, Marcellina C. I. L. III. — Άρία (aria) > area. — IV, 1: Ούλπιανα (Ulpiana), actualul Lipljan C. Jireček Geschichte der Serben I pag. 54 > Ulpianus. Compară cognomen Ulpianus C. I. L. III. — Ιουστινιανή πρώτη (Iustiniana prima), actualul Skopje C. Jireček Geschichte der Serben I pag. 54. — Ιουστινιανή δεύτερη (Iustiniana secunda) = Ulpiana C. Jireček ibidem.

Υπό πόλιν Σαρδικήν. În regiunea orașului Serdica (Sofia) IV, 4: Μαρκίπετρα (Marcipetra) = Marci petra. — Ρωμανιανά (Romaniana) > Romanus. Compară cognomina Romanus, Romanianus C. I. L. III. — Στρούας (Struas) = strues.

Ἐν τῇ Λαβετζῷ χώρᾳ. În țara Lovča, în regiunea actualului oraș Lovča (vezi § 82 N° 10) IV, 4: Βαλβαί (valvae) = valvae. — Τουρικλα (Turicla) = turricula. — Μέδεκα (Medeca). Vezi mai jos sub IV, 7. — Κοῦναι (cunae) = cunae. — Βίνεος (vineos) = vinea? — Ἀρδεῖα (Ardia) = ardea? ἀρδεῖα?

Teritoriū nehotărit (Tomaschek Die alten Thraker II₂ 62 găsește pe Βούγαρμα din acest teritoriū însemnat cu forma Bugaraca într-un itinerariū, ca o stațiune îndepărtată de XVIII miľ de pași de Serdica, și identifică pe Bugaraca cu actuala localitate Văcărel. Acest teritoriū nehotărit, deci, era pelingă Serdica și anume spre răsărit de acest oraș) IV, 4: Σαλεβρίες (Salebries) > salebra. Ori poate = Sale-bria. Vezi mai jos numele thrace § 96. — Βαρβαρίες (barbaries).

Compară cognomina Barbarus, Barbara, Barbario C. I. L. III.—Τουγουρίας (tugurias) > tugurium.—Στραμεντίας (stramentias) > stramentum.

Ὑπὸ πόλιν Γέρμανε. In regiunea oraşului Germane IV, 4: Γέρμανε la IV, 1 e numită Γερμανή (Germane) şi în De bello vandalico I, 11 Γερμανία (Germania). La acest loc din urmă se spune că e „așezată la granița dintre Thraci şi Illyri“. E actuala localitate Saparevska [adecă zaparevska?] -Banja lângă Dubnița după C. Jireček Geschichte der Serben I, 49. > germanus, frate? Compară cognomen Germanus C. I. L. III. Germanus era mult întrebuițat şi ca prænomen pe vremea lui Iustinian: pe un nepot de frate al împăratului Iustinian îl chema Germanus, Procopios De bello vandalico II, 16 etc., pe un general al lui Iustinian îl chema Germanus, Procopios De bello persico I, 13. Pentru cuvîntul „frăție“ întrebuițat ca nume de localitate vezi cele spuse pentru oraşul paeon Bylazor la § 49, Nota P 10 şi § 344 fine N° 26. Orî poate, cum vrea Tomaschek Die alten Thraker II, 88, din thracul *germ* (*džerm*, *žerm*) cald? Vezi mai jos § 97 sub Germisara şi Germas. Dacă Germania era într-adevăr la Saparevska [adecă zaparevska?] -Banja, şi dacă au fost orî sînt acolo ape calde, apoi e mai probabilă derivarea din cuvîntul thrac.—Ριγινοκάστέλλον (Riginocastellon) > cognomen Reginus (celt, vezi § 163) + castellum.

Ὑπὸ πόλιν... In regiunea oraşului... Judecînd după Γούρβικον (Gurbicon), care în tabula Peutingeriana este însemnată (Gurbita) ca cea dintîi stațiune la nord de Stopi (Stobi), se pare că acest teritoriu aparține la nordvestul Thraciei. In regiunea oraşului Naissus după C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 15. IV, 4: Καλβεντία (Calventia) > cognomen Calventius C. I. L. III.—Σάρματες (Sarmates) = Sarmatae. — Ἐραρία (Eraria) = aeraria. — Βικούλεα (Viculea) > viculus. — Καστέλλιον (Castellion) > castellum; sufixul grec deminutiv -ιον? — Κασσία (Cassia) > Cassius? — Γράνδετον (Grandeton) = *granatetum > granatum? — Νώγετο (Nogeto) = nucetum? — Δουλιάρες (Duliares) = doliarii. — Μεδιὰνα (Mediana, lângă Naissus C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 15) = mediana. — Ἑρκουλα (Hercula) > Hercules? — Μουτζιανικάστέλλον (Mutsianicastellon) = Muciani castellum.

Ἐν χώρῃ Ρεμεσιανισίῃ. In regiunea oraşului Remesiana IV,

4: Δάλματας (Dalmatas) = Dalmatae. — Πριμίανα (Primiana) > primus. Compară cognomen Primianus C. I. L. III. — Φερράρια (Frerraria) = ferraria. — Τζερζενούζας (Tsertsenutsas) > circinus + -uceus. — Λούτζολο (Lutsolo) = *luciolus, licuriciu (compară it. lucciola, licuriciu; compară numirile de localități românești Licuriciu în județele Gorj și Teleorman, Frunzescu Dicționar topografic). — Σπελούγκα (Spelunca) = spelunca. — Σκοῦμβρα (Scumbro) = scomber (din gr. σκόμβρος) ? Pentru nume de pești date la localități compară rom. Păstrăv, deal în județul Putna, Știucă, munte în județul Prahova, Plătică, munte în județul Muscel. — Τουλκοβούργο (Tulcoburgo) > ? + burgus. — Λογγίανα (Longiana) > longus. — Λουποφάντανα (Lupofantana) > lupus + fontana. — Γραῖκος (Graecos) = Graecus.

Ἐν γῶρᾳ Ἀκουεῖα. In regiunea orașului Aquae (In tabula Peutingeriana la 65 miliare spre vest de Ratiaria este pusă pe partea dreaptă a Dunării Ad Aquas. In harta dela C. I. L. III Ad Aquas este așezată la actuala localitate Praovo). IV, 4: Σκουλκοβούργο (Sculcoburgo) > sculca + burgus. Sculca, σκούλλα, cu înțelesul de „gardă”, în limba romană din peninsula balcanică este atestat de Theophylactos VI, 9, pag. paris. 156. Este acelaș cuvînt cu it. scolta, gardă, sp. es-cucha, gardă, derivat imediat dela auscultare. Sculco- din Procopios și sculca din Theophylactos sînt probabil stîlcituri grecești în loc de Sculto-, sculta. — Βινδιμίολα (Vindimiola) = vindemiola. — Καστελλόνοβο (Castellonovo) = castellum novum. — Φλωρεντιάνα (Florentiana) > florens. Compară cognomina Florentius, Florentia C. I. L. III. — Ρωμυλίανα (Romuliana) > Romula, mama lui Galerius, C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 15. Compară cognomen Romulianus C. I. L. III. — Σκεπτεκάσας (Sceptecasas) = septem casae. — Ἀργένταρες (argentares) = argentarii. — Αὐριλιάνα (Auriliana) > Aurelianus. Compară cognomen Aureliana C. I. L. III. — Τουρρίβας (Turribas). Greșit în loc de Turribus = turribus. — Μερίδιο (Meridio) = meridies, cu înțelesul poate de miazăzi, sud. Pentru numirea de localități prin punctele cardinale compară rom. Apus, moșie în județul Argeș, Răsărit, moșie în județul Argeș, Despre răsărit, sat în județul Vilcea, Răsărit și Apus, pădure în județul Argeș, Frunzescu Dicționar topografic. — Μεριοπόντεδε (Meriopontede). Greșeală în loc de Meridioponte ? > meridies + pons ? — Τρεδετιλίους (Trede-titilius) = tredecim tiliae. — Βικάνοβο (Vicanovo) = vicus no-

vus. — Κουαρτίαννα (Quartiana) > cognomen Quartianus C. I. L. III. — Ἰουλιόβαλλαι (Iuliovalle) > Iulius + vallis. — Ζάνες (Zanes) = Diana. Sub forma Diana apare în C. I. L. III 14215¹² Praovo.

IV, 5 : Ὀκταβόν (Octavón), numele unui castel zidit din nou de Iustinian la opt mile depărtare de Singidunum spre răsărit.=octavum.

IV, 6 : „Cum mergi dela Viminacium sînt trei forturi lingă malul Istrului, Picnus și Cupus și Novae [=novae] (Πικνούς, Κούπους, Νοβαί). Mai înainte vreme și ca zidire și ca nume erau numai cîteun turn, împăratul Iustinian însă li-a ridicat și case și ziduri așa de multe și de așa mărime, încît să merite în adevăr numele de orașe. În fața orașului Novae, pe cea parte a continentului era din vechi un turn, părăsit, numit Literata (Λιτεράτα), pe care înainte vreme îl numău oamenii Lederata (Λεδεράτα). Pe acest turn l-a prefăcut împăratul nostru într-o fortăreață mare și foarte puternică.“ Fiindcă Procopios are în vedere mai numai cetăți de a dreapta Dunării, și localitatea Novae este înșirată alături cu localitățile Picnus (adecă Pincum C. I. L. III pag. 1447) și Cupus (adecă Cuppae C. I. L. III pag. 1447), care erau de a dreapta Dunării, fără nicio mențiune cum că ea ar fi așezată de a stînga fluviului, apoi este probabil că pe vremea lui Procopios Lederata, care fusese de a dreapta Dunării (C. I. L. III pag. 1447), își schimbase numele în Novae, iar un castel din față, de a stînga fluviului, păstrase vechiul nume, schimbat prin etimologie populară, de Literata.

IV, 6 : „Între Novae și Πόντες [Pontes=pontes], care această din urmă localitate era de-a dreapta Dunării la capătul podului zidit de împăratul Traian, erau de a dreapta fluviului Δουκέπρατον [Ducepraton = ducis pratum], Καπούδβοες [Capudboes=caput bovis], Ζάνες [Zanes=Diana].² Despre Zanes, pe care autorul a însemnat-o și sub IV, 4 ἐν χώρῃ Ἀκουσίᾳ (vezi mai sus), se spune la acest loc că era „nu tare departe“ de Pontes. Capudboes, despre care se spune tot la acest loc că fusese zidită de împăratul Traian, era, după cum se vede din ordinea înșirării, spre vest de Zanes. După Pârvan, Castrul dela Poiana pag. 15, ar putea fi „identică cu localitatea situată în Banat pe drumul dela Viminacium la Tibiscum Caput Bnbali“. Mai întîiîu însă Procopios pune

în mod lămurit Capudboes de a dreapta fluviului și imediat înainte de Zanes („După Novae vin castelele Cantabazates și Smornes și Campses și Tanatas și Tsernes și Ducepraton, iar pe continentul din față alte multe castele, pe care și pe acelea le-a zidit din temelie. Apoi vine așa numita Capudboes, lucrare a împăratului Romanilor Traian, și îndată după aceia un orașel vechi cu numele Zanes, și nu tare departe de Zanes un castel cu numele Pontes“), apoi, dacă într-adevăr Iustinian stăpînea și cîteva locuri întărite de-a stînga Dunării, acele locuri erau tot prin apropiere de malul riului, și nu se poate închipui cum ar fi putut stăpîni acel împărat o localitate așa de îndepărtată în continent cum era Caput Bubali, zece mile romane numai spre vest de actualul Caransebeș.

IV, 6: ‘Intre Pontes și Ad Aquas erau castelele Μαρσ-
βούργος [Mareburgos = mare + burgus. Mare este foarte pro-
babil actualul român *mare*, al cărui etymon este poate la-
tinul *mas*], Σουσiana [Susiana > Sosius. Compară cognomen
Sossianus C. I. L. III], Στιλιβούργου [Stiliburgu > ? + burgus],
‘Αλικανιβούργου [Halicaniburgu > ? + burgus].’

IV, 6: ‘După orașelul ‘Ακυές [Aques = Aquae = aquae,
pentru care vezi mai sus ‘Εν χώρῃ ‘Ακυεσία] vin [tot spre răsărit]
Βουργονόβορε [Burgonovore = burgus novus. -re?], Λακκο-
βούργο [Laccoburgo > lacus + burgus], Βουργουάλτου [Burgualtu
= burgus altus], Γόμβες [Gombes = Combæ? > cūmbæ, gr.
κύμβη, Höhlung, Vertiefung, Kahn. Acelaș cuvînt cu sp. comba
Krümmung; pr. comba, vfr. combe tiefes Thal, Schlucht;
it. în nume de localități ca Alta-Comba, Comba-Longa; în
dialectul dela Como cuvîntul sună cu g, gomba. Vezi Diez
Etymologisches Wörterbuch pag. 104, care însă mai degrabă
ar deriva cuvîntul din concavus. Meyer-Lübke Etymologi-
sches Wörterbuch N° 2386 ar admite un cuvînt celt *cumba,
Thal, tot așa Holder], Κρίσπας [Crispas, acuzat. > crispus],
Λογγιάνα [Longiana > longus], Ποντεσερίον [Ponteserion = pons
serius, adică podul temeinic], Βονονία [Bononia > bonus. Com-
pară cognomen Bononia C. I. L. III], Νωβός [Novos = novus].
După Novos vine Ρατιαρία [Ratiaria > ratiarius? orî poate
celt, compară ratis, nume gal al plantei pteris, un fel de
ferigă, Georges?].’

IV, 6: ‘După Ratiaria veniau [tot spre răsărit] ‘Αλμος
[Almos = almus? Mai degrabă celt, vezi Holder], Πούτεδης
[Putedis > ntidus]. ‘Αγνώστε [Anōnste = anōnsta].’

IV, 6 : ‘După Augustae veniaū [tot spre răsărit] Βαριάννα [Variana > Varus orī Varius. Compară cognomen Varianus C. I. L. III], Βαλεριάννα [Valeriana > Valerius. Compară cognomen Valerianus].’²

IV, 6 : „Pelingă aceste localități s-a mai îngrijit și de altele, care nu erau așezate pe malul fluviului, ci la mare depărtare de dinsul și erau să cadă în ruină, și pe care le-a încunjurat cu ziduri puternice, anume Καστράμαρτις [Castramartis=castra Martis], Ζητνουκόρτου [Zetnucortu > ? + actualul rom. cort > mediogrec κόρτη] și Ἰσκός.“ Ἰσκός este sigur Oescus, actualul Gigen, care nu e așa tare departe de malul Dunării. În tot cazul Castramartis și Zetnucortu nu erau chiar lângă Dunăre și poziția lor trebuie să fi fost undeva între Augustae și Oescus.

IV, 6 : ‘Dela Iscos [tot mai departe spre răsărit] pe malul Istrului veniaū Παλατιολον [Palatiolon = *palatiolum > palatium. După C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 15 ar fi fost la gura râului Isker. La gura râului Isker însă era Oescus, și apoi între Oescus și Palatiolon mai era după Procopios o localitate, Οὔωνον, Hunnon] și tocmai la capătul teritoriului illyr Λαπιδαρίας [Lapidarias acuzat. = lapidariae latomiae. Pentru teritoriul illyr vezi § 82, N° 9, rezumatul dela finele numărului, primul alineat. Înainte de Lapidariae, spre vest, era după Procopios Οὔτως, Utos, care era așezată la gura râului omonim, astăzi Vid, C. I. L. III 12354. Lapidariae prin urmare era așezată între gura râului Vid și Securisca, pentru care vezi mai jos] și Λουερναριαβούργου [Lucernariaburgu > lucernaria Kerzenkraut Georges+burgus. Pentru numiri de plante ca topice compară rom. Curpân, sate în județele Mehedinți și Gorj, Frunzescu Dicționar topografic; curpân, clematis vitalba L., este poate tocmai planta numită lucernaria în latinește. Alte numiri de plante în toponimia românească sînt o mulțime, precum cătină, ceapă, ciritei, colilie, păpădie, plop, rogoz, salcie, săcară, urzică, etc.].’²

IV, 7 : ‘Dincolo de Lucernariaburgu, cu care se sfîrșesc fortărețele din Illyria, vine Σεκούριςκα [Securisca > securis + sufixul diminutival grec -ισκος?], cu care începe țara Mysilor [lingă Nicopole C. I. L. III pag. 992].’²

IV, 7 : ‘Dincolo de Securisca [spre răsărit] vin Κυντοδήμου [Quintodemu, probabil greșit orî stilit în loc de Quintode-

cimu=quintus decimus. Pentru numirea localităților prin nume care arată numărul miliarelor dela un punct oarecare compară Procopios De bello gotthico I, 11: „Un riū din Italia se numește Δεκαννόβιον, Decannovion, pentrucă după un curs de nouăsprezece miliarde se varsă în mare la orașul Taracina“. Compară mai jos Κυντῶν], „castelul așa numit al medicilor, Ἰατρῶν“ [Se poate întâmpla ca acest castel „așa numit al medicilor“ să nu fi purtat numele grecesc Ἰατρῶν, ceia ce într-adevăr ar fi foarte curios, ci să se fi numit cu numele latinesc medici, și atunci e posibil ca acest castel al medicilor să fie totuna cu castelul Μέδεα, Medeca, înșirat de Procopios ἐν τῇ Λαβετζῷ χώρῃ, vezī mai sus], Μαξεντίου [Maxentiu genit. =Maxentii], Κυντῶν [Quinton genit. pl.=Quintorum. Compară mai sus Κυντοδήμου], Τραμακαρίσκα [Tramacarisca. Variantă citeva rinduri mai jos Τρασμαρίσκα Trasmatica, Pt. III, 10, ¹¹ Τρομάρισκα, Tabula Peutingeriana Trasmatica, Itinerarium Antonini C. I. L. III pag. 997 Transmarisca.=trans *mariscam; marisca, acelaș poate ca formă și ca înțeles cu fr. marais, probabil un derivat din mare prin -iscus. Mariscus, cu înțelesul de iuncus, stuh, se găsește deja la Plinius N. H. XV, 72 Georges, și nu trebuie confundat cu mariscus smochin, care are alt etymon > mas].²

IV, 7: ˆDincolo de Transmarisca [spre răsărit] erau Κανδιδιανᾶ [Candidiana > candidus. Compară cognomen Candidianus C. I. L. III], Σαλτουρῆργος [Saltupurgos > saltus+burgus], după care îndată venia Δοροστόλος [Dorostolos = Durostorum].²

IV, 7: ˆDincolo de Durostorum era Πάλματις [Palmetis > palmatus], care și ea a fost reparată, „macarcă nu era așezată lângă malul fluviului“.?

IV, 7: ˆCu Palmatis, cu Ἀδινᾶ [Adina], care era așezată drept lângă Palmatis și care a fost rezidită „din cauză că barbarii Sclaveni neconținut se ascundeau pe acolo și atacau din ascunzătorii pe călătorii, așa că locurile devenise impracticabile“, și cu castelul Τιλικίων [Tilicion genit. pl.] s-au sfârșit forturile din Mysia și încep cele din Scythia. Cel dintîi castel din Scythia reparat, care vine la rînd, este acela al lui sfîntul Cyrillos. „Dincolo de care era din vechime un fort cu numele Οὐλμιτῶν [Ulmiton = *ulmetum > ulmus], din cauză însă că barbarii Sclaveni își făcuse ascunzătorile și se așezase de foarte multă vreme pe acolo, fortul se pus-

tiise cu totul și nu mai rămăsese decît doar numele. [Impă-rătul] prin urmare l-a zidit tot din temelie și a liberat ținutul de prin părțile acelea de atacurile și de cursele din partea Sclavenilor.“ Pârvan Cetatea Ulmetum a probat că acel castel era așezat acolo unde este astăzi Pantelimonul de sus. În ce privește castelul lui sfîntul Cyrillos, Pârvan opul citat I pag. 98 îl pune lîngă Axiopolis, lîngă (la sud) Cernavoda, iar în harta dela sfîrșitul volumului îl pune cu semn de întrebare la actuala localitate Rașova. Nu există însă nicio probă că ar fi fost ori colo ori dincolo.

Αἰμῖμοντος. Haemimonti. După numele însuș al regiunii dacă te duci, Haemimontul trebuie să fi fost la muntele Haemus. Această localizare vagă însă se poate întru cîtva preciza prin inscripția C. I. L. III 8256 dela Trn, în Bulgaria, vest-nordvest de Sofia, aproape de graniță: dedicatoare lui Sanctus Casebonus pentru sănătatea împăratului M. Antoninus Augustus. Este posibil ca locul unde a fost pusă inscripția aceasta să fi fost ori însăși localitatea Κασιβόνων (Casibonon), înșirată de Procopios printre cele din Haemimontus, ori prin apropiere de această localitate, căci Sanctus Casibonus nu poate fi decît un zeu local al localității Casibonon. În asemenea caz Haemimontul trebuie să fi început dela capătul Balcanilor dinspre actuala graniță vestică a Bulgariei. În lista lui Procopios, care, după cum am văzut până acum, face înșirarea tot dela vest spre est, Casibonon este a treia localitate, înainte de ea sînt Ζημάρκου (Zemarcu) și Κηριοπάρων (Cerioparon), deci, oricare va fi fost ceialaltă extensiune a sa, o porțiune din Haemimontus va fi aparținut la teritoriul romanizat. Ammianus Marcellinus XXVII, 4, ₁₂ numește Thracie propriu zisă (quae Thracia speciali nomine adpellatur) partea de nord a provinciei Thracia cu orașul principal Philippopolis, și supt această Thracie propriu zisă pune Haemimontus cu orașele Hadrianopolis și Anchialos. Hierocles, Synecdemos: „4°, Eparchia Haemimontu cu cinci orașe, Adrianopolis, Anchialos, Debeltos, Plotinupolis, Tzoides“. Constantinus Porphyrogennetus, De thematibus, II, pag. 47: „Eparchia Haemimontu cu ciucî orașe, Adrianopolis, Anchialos, Debeltos, Plutinopolis, Tzoides“. IV, 11: Οὔγκου (Uncu) = uncus. — Ἀντωνίνου (Antoninon) > Antoninus. — Γεσιλαφωσσάτων (Gesilafossaton) = Gesilae (nume got, Schönfeld) fossatum. — Προβίνου (Probinu genit.) = Probinii. Pentru cognomen Probinus

vezī C. I. L. III.—Τζιταετούς (Tsitaetus)=civitas vetus? To-maschek Die alten Thraker II₂ 76 face întâmpinarea că ar trebui să fie „vetere”. Civitas vetus a putut fi însă o izolare veche, unde nu se mai putea introduce noul vetere. Din civitavetu, izolat după căderea lui *s* final, *v* intervocalic putea să cadă încă depe aceste vremuri (Chiar în limba latină comună căderea lui *v* intervocalic—între altele în pozițiile *o-e*, *a-i*—avea loc, vezi Meyer-Lübke Einführung II ed. § 131, Grandgent Introduzione § 324; cu atât mai mult pe terenul românesc, unde *v* și *b* intervocalici cad în mod regulat, fenomenul putea să existe în mare masă deja în secolul VI. —*s* din Τζιταετούς e o formă grecească aninată de Procopios).—Βία (Via)=via? Compară rom. Drumul Mare, sate în județul Dolj Frunzescu Dicționar topografic.—Σαρμαθών (Sarmathon)=Sarmatae. —Μαρκέρωτα (Marcerota)=Marci rota? Pentru rota ca nume de loc compară Roata, moșie nelocuită în județul Rîmnicul sărat, Roata-Cătun, sat în județul Vlașca, Roata-de-jos, sat în județul Vlașca, Roata-de-sus, locuință în județul Vlașca, Frunzescu Dicționar topografic. —Καβοτούμβα (Cavotumba)=cava tumba? —Γητιστράους (Getistraus)=Getae strava? —Προβίνευ (Probinu), încă odată, vezī mai sus. —Ἑσιμόντου (Esimontu) > ? + mons.—Μαρκιανόν (Marcianon) > Marcianus.

Παρά ποταμὸν Ἰστρὸν, Μυσίας. Dinspre fluviul Istru, în Moesia. În vreme ce până acum Procopios a înșirat localitățile dela apus spre răsărit, de astă dată le înșiră dela răsărit spre apus. Apoi castelele despre care vorbește la acest loc nu sînt toate—poate că nici chiar cele mai multe—pelîngă Istru, după cum ar da să înțeleagă titlul παρά ποταμὸν Ἰστρὸν, ci unele sînt pelîngă mare, altele sînt continentale. IV, 11: Ἐρκουλέντε (Erculente)>Hercules?—Ἐξεντάπριστα (Exentaprista). În alte izvoare Sexantaprista, Sexagintaprista C. I. L. III pag. 1349. =sexaginta pristae (din gr. πρίστης).—Ἀρίνα (Arina)=arena.—Πολισκάστελλον (Poliscastellon)>?+castellum.—Βαστέρνας (Basternas)=Bastarnae. —Μέταλλα (Metalla)=metalla.—Μαρκέρωτα (Marcerota). Acelaș cu Μαρκέρωτα din Haemimontus? Vezī mai sus. —Γεμελλομόντες (Gemellomontes)=gemelli montes.—Ἀσίλβα (Asilva)=Ad silvam.—Φοσσάτον (Fossaton)=fossatum.

Παρά ποταμὸν Ἰστρὸν, Σκυθίας. Dinspre fluviul Istru, în Scythia. În această secțiune Procopios începe de o cam dată dela

vest spre est cu cetăți depe lingă Dunăre, apoi sare tocmai la Callatis și înșiră și localități continentale, ca Abrittus. Compară alineatul precedent. IV, 11: Νονώ (Nono)=nonus? Compară cele spuse la Quintodemu sub IV, 7.—Κωνσταντιανή (Constantiana) > Constantius, Constantianus.—Ρουβούστα (Rubusta)=robusta?—Μοντερεγίνε (Monteregine)=Mons Regini.—'Αλτίνα (Altina) > *altinus, deminutiv dela altus?—Μαυρόβαλλε (Maurovalle)=μαῦρος + vallis.—Νόβας (Novas)=novae.

Ἐν τῇ μεσογείᾳ. Inuntrul continentului. Judecînd după Ζάλδαπα (Zaldapa), care era situată între Durostorum și Marcianopolis (Tomaschek II₂ 77), în această secțiune Procopios înșiră localități din Moesia Inferior, în ce direcție nu se poate ști. Dacă însă Καρσώ (Carso) este cumva = Carsium-Hirșova, Τόμις (Tomis)=Tomis-Constanța, apoi autorul cataloghează localități din Moesia Inferior propriu zisă și din Scythia Minor, și nu numai localități continentale, ci și dunărene și maritime. Tomaschek le pune, fără niciun motiv, pe toate în Scythia Minor. IV, 11: Βιργιναζώ (Virginatso) > *virgīna, deminutiv dela virga, + -aceus? Virginatsu va fi fost analogul lui virgetum, virgultum.—Τιλλίτω (Tillito)=*tilietum?—Καστελλονόβο (Castellonovo)=castellum novum.—Βαλεντινιανή (Valentiniana) > Valentinianus.—Γρατιανή (Gratiana) > Gratianus.—Παυλιμανδρά (Paulimandra)=Pauli mandra.—Πούλχηρ Θεοδώρα (Pulchra Theodora) = pulchra... —Νοβεβίουστινιανή (Noveviustiniana)=nova iustiniana.—Πρεσιδίω (Presidio)=praesidium.

§ 93. Nume romane de localități se găsesc în opera lui Procopios și pe teritoriul grecizat al peninsulei.

Ἐν Ἠπειρῷ νέχ. In Epirul nouă. „Die Provinz von Dyrhachium“. C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 15. Adeacă partea de vest, maritimă, a provinciei Macedonia, care se întindea dela Lissus în jos până la munții Acroceraunii și care era populată de neamuri illyre amestecate cu Epiroți (vezi § 54 sub Illyrii și § 62). IV, 4: Γέμενος (Gemenos)=geminus.—Μάρτις (Martis)=Martis (supt. înțeles castra?).—Λάβελλος (Labellos)=labellus în loc de labellum, vezi Georges Lexicon der lateinischen Wortformen.—Πισκινάι (Piscinae)=piscinae.—Τιτιάνα (Titiana) > Titianus.—Οὐλίβουλα (Uliuola) > oliva.—'Απίς (Apis)=apis.—Κλημεντιανή (Clementiana) > cognomina Clemens, Clementianus C. I. L. III.—'Αμαντεία (Amantia) > cognomen Amantius C. I. L. III? Cunoscută din Pt. III. 13. ... : erau două localități cu a-

Ἐν τῇ Ἠπείρῳ παλαιᾷ. In Epirul vechiă. IV, 4: Μαρκιανᾶ (Marciana) > Marcianus. — Μουρκίαρα (Murciara) = Murci ara ? Compară nomen Murcius C. I. L. III. — Κάστινα (Castina) > cognomen Castinus C. I. L. III ? — Μαρμάρατα (Marmarata) > marmorata ? — Πετρωνιανᾶ (Petroniana) > Petronius, Petronianus. — Κάριμνα (Carmina) > carmen Kardätsche, carde, darac, ragilă ? — Μάρτιος (Martios) > martius ? — Κάστελλον (Castellon) = castellum.

Ἐπὶ Μακεδονίας. In Macedonia. IV, 4: Κάνδιδα (Candida) = candida. — Ἀδριάνιον (Adrianion) > Hadrianus + -eus. — Σικλαι (Siclae) = siculae ? — Πρινίανα (Priniana) > prinus (din gr. πρῖνος) ? — Κουμαρκιανᾶ (Cumarciana) > cognomen Comargus C. I. L. III ? — Φασκίαι (Fasciae) = fasciae. — Πλακιδιανᾶ (Placidiana) > nomen Placidius, cognomen Placidianus C. I. L. III.

Θράκης. In Thracia. Prin Thracia înțelege Procopios aici Thracia propriu zisă, provincia Thracia așa cum a fost până la Diocletianus. De altfel numele romane din această provincie de abia s-ar putea numi astfel, deoarece ele consistă în niște cuvinte, castra, castellon, Augusta, care se introduseseră și în limba greacă. IV, 11: Καστράζαβρα (Castrazarva) = castra + ? — Ποταμουκάστελλον (Potamucastellon) = ποταμοῦ + castellum. — Αὐγούστας (Augustas) = augustae.

§ 94. Lista lui Procopios se poate mări, macarcă nu mult, cu nume din alte izvoare. Daū mai jos pe acele notate în C. I. L. III (de unde s-au găsit inscripții). Lărgesc însă cadrul și iaū în considerare toate provinciile pe ale căror inscripții le-am cercetat în §§ 113-117, anume Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior.

Dalmatia : Novae = novae. — Aequum = aequum. — Municipium Magnum. — Municipium Salvium. Salvium > salvus ? Compară nomen și cognomen Salvius C. I. L. III.

Moesia Superior : Horreum Margi. — Praesidium Pompei. — Timacum Minus.

Moesia Inferior : Novae = novae. — Municipium Montanensium. — Tropaeum Traiani. — Pentru diferite civitas, vicus, pagus, villa din Scythia Minor vezi § 26.

Dacia : Largiana > largus, cognomen Largus. — Optatiana > optatus, cognomen Optatus C. I. L. III. Compară cognomen Optatianus C. I. L. III. — Salinae = salinae. — Al-

aubier ? orî mai degrabă cuvînt pannon ? — Aquae = aquae. — Pons Augusti. — Ad Mediam. — Romula > cognomina Romulus, Romula C. I. L. III.

Pannonia Inferior: Bassiana > Bassus. Compară cognomen Bassianus C. I. L. III. — Antiana > cognomina Antius, Antianus C. I. L. III. — Intercisa = intercisa. — Vetus Salina. — Ulcisia Castra = ? (probabil celt) + castra.

§ 95. Alte nume se găsesc în itinerarii, și iată, de pildă, cele pe care le-am putut găsi în tabula Peutingeriana.

Dalmatia: Ad turres; Ad pretorium; Magno; Castra; Ad Diana; Ad Fusciana > cognomina Fuscus, Fuscianus C. I. L. III; Ad libros; In monte Bulfinio; Ad matricem; Ad turres; Argentaria; Vicinium = vicinia? — Pentru alte nume romane de localități în Dalmatia vezi C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 58 sqq.

Moesia Superior: Confluentibus; Tricornio > tricornis; Monte aureo; Iovis pago; Presidio Dasmini (Dasmenus nume illyropannon, vezi § 162); Timacum maius; Turribus; Vin-demiis; Ad fines; Ad Herculem; Ad scrofulas.

Moesia Inferior: Pedonianis > cognomen Pedo C. I. L. III; Ad putea; Sub radices; Ad radices; Monte mino(re); Latro = latro?; Trimamio > *trimammis > tres + mamma; Nigrinianis > cognomina Nigrinus, Nigrinianus C. I. L. III; Tegulicio > tegulicius.

Dacia: Centum putea; Caput bubali; Pretorio; Ad Pannonios; Ponte Augusti; Petris; Blandiana > cognomen Blandus C. I. L. III; Castris novis; Ponte Aluti; Castra tragana (tragana greșit în loc de trajana); Pretorio; Ponte vetere.

Pannonia Inferior: VetusAllo(Allo cuvînt celt, vezi Holder); Alta ripa; Donatianis > cognomina Donatus, Donatianus C. I. L. III; Marinianis > cognomina Marinus, Marinianus C. I. L. III; Ad labores; Servitium; Ad fines.

Generalul bizantin Comentiolus, cînd urmăria pe Avari la anul p. Chr. 587, s-a scoborit din Haemus, în părțile despre Marea Neagră, la muntele Calvus, ἐπὶ Καλβομουντιν, Theophylactos Simocattes I. II, cap. 15 pag. paris. 52.

Eutropius IX, 17 spune că împăratul Probus „a pus să planteze cu vii muntele Alma (Almam montem) lîngă Sirmium și muntele Aureus [Aureum, pe care l-am văzut și în tabula Peutingeriana] în Moesia Superior“.

tre Salsovia și Istros localitățile Valle Domitiana și Ad salices. La Pârvan Salsovia pag. 21.

§ 96. Alături cu numele romane cartea lui Procopios prezintă încă mai multe nume străine de localități. Cele mai multe din aceste nume străine trebuie să fie autohtone, în special thrace. Cu siguranță însă ca thrace nu putem considera decât pe cele compuse cu -dava, -para, -bria și -dina. Dava (variantă ori greșală deva) însemna probabil sat ori oraș, Tomaschek Die alten Thraker II₁ pag. 9. Para (variantă ori greșală pera) este pus de obicei în legătură cu acea rădăcină care apare în gr. πόρος, ἐμπόριον și este interpretat de Tomaschek II₁ pag. 16 ca „Sammelplatz, Markt-ort“, tirg. R. Roesler, Oester. Gymnasialzeitschr. 1873 pag. 108, la C. Jireček Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel pag. 37, îl pune în legătură cu gr. πόλις. Bria „înseamnă în limba Thracilor πόλις“ Strabo VII, 6, 1. Pentru -dina compară numele personale thrace Dines, Dinicenthos, Dinis, Dinnius, Dinus. Caracteristic pentru numele topice în -dina este că ele se găsesc numai în Scythia Minor.

Dardania IV, 4: Πρισκούπερα (Priscupera). Priscu- = cognomen latin Priscus C. I. L. III.— Δαρδάπαρα (Dardapara).

În regiunea orașului Serdica (Sofia) IV, 4: Βρίπαρον (Briparon).

În țara Lovča IV, 4: Δανεδέβαι (Danedevae).

Teritoriu nehotărît (pelîngă Serdica, spre răsărit) IV, 4: Βρεγέδαβα (Bregedava).— Σαλεβρίες (Salebries). Ori poate > salebra. Vezi mai sus numele romane.— Ίταδεβᾶ (Itadeva).

În regiunea orașului... (nordvestul Thraciei ori regiunea orașului Naissus) IV, 4: Ζαβινιβρίες (Zabinibries).— Χεσδούπαρα (Hesdupara).

În regiunea orașului Remesia IV, 4: Αἰάδαβα (Aia-dava).— Κουμούδεβα (Cumudeva).— Δαρδάπαρα (Dardapara).

În regiunea orașului Aquae IV, 4: Μουτζίπαρα (Muțipara). Muți e genitivul numelui latin Mucius.— Σκαρίπαρα (Scaripara).

IV, 6: Cîndată după Augustae spre răsărit era lingă Istru localitatea Ἀέδαβα [Aedava].²

IV, 6: Cînd față de Palatiolon era de-a stînga fluviului Istru Σικίβιδα [Sicivida].² Probabil greșit în loc de Sicidiva, Sicideva. Compară cu toate acestea Ίβιδᾶ în Scythia Minor IV. 7.

IV, 7: [†]Lîngă Durostorum spre răsărit era Συκιδάβα [Sucidava], iar foarte aproape de Palmatis era Ἀδινα [Adina].² Pentru Sucidava compară C. I. L. III 12456: [†]Aurelianus a distrus pe Carpî între Carsium și Sucidava.³

Haemimontus IV, 11: Κηριοπάρων (Cerioparon).—Ἀνθιπάρου (Anthiparu).—Κυρίδανα (Cyridana). Greșit în loc de Κυρίδαβα?

Dinspre fluviul Istru, în Moesia IV, 11: Ζυκίδεβα (Zicidava).—Βηρίπαρξ (Veripara).—Ζισνοῦδεβα (Zisnudeva).—Βισδίνα (Bisdina).

Dinspre fluviul Istru, în Scythia IV, 11: Βασσίδινα (Bassidina).—Βελεδίνα (Beledina).—Σκεδεβά (Scedeva).

Într-unul continentului (Moesia Inferior și Scythia Minor) IV, 11: Μουρίδεβα (Murideva).

În Rhodope IV, 11: Βρέ (Bre)=Bria.

În Thracia IV, 11: Βόσπαρξ (Bospara).—Οὔεσσόπκρον (Vesuparon).—Βηρίπαρξ (Veripara).—Ἰσγίπερξ (Isgipera).—Βηλαϊδίπαρξ (Belaidipara).—Βέπαρξ (Bepara).—Ἰμαυπάρουβρι (Hymauparubri).

Alte nume thrace în -dava și -dina ni ofer inscripțiile. C. I. L. III 12399 Pelișat, Moesia Inferior: Giridava.—12491 Pantelimonul de sus, Scythia Minor: Capidava.—14447 lîngă Isaceea, Scythia Minor: Buridava.—13743 Ur-luchioi, Scythia Minor: Amlaidina.—14214³³ Mangalia, Scythia Minor: Asbolodina.

§ 97. Multime de nume altele thrace (în Dardania și illyre) se găsesc sigur printre acele ale localităților înșirate de Procopios în De aedificiis, care nu sînt romane orî grecești, dar nu le putem cu siguranță proba ca atare. Voiu mai face pentru aceia numai cîteva observații asupra unora din numele de localități ale lui Procopios. Γένζανα (Gentana) IV, 4 din Dardania > cognomina Gentius și Gentianus. Gentius însă e un cuvînt illyr, vezi § 162.—Βούγαρμα (Bugarma) IV, 4 în teritoriul nehotărit depe lîngă Serdica este sigur greșit în loc de Βούγαρξ (Bugarca), după cum probează reflexul Bugaraca dintr-un itinerariu, vezi § 92 sub Teritoriul nehotărit. Vacarel însă, numele actual al satului depe locul unde a fost odată Bugarca (vezi § 92 sub Teritoriul nehotărit), sat vechi, căci exista încă pela 1530 (C. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel pag. 129), și cu nume romînesc (Văcărel. La sud de Vacarel, de altfel, mai este un sat cu nume romînesc de forma-

țiune analoagă, Pasarel=Păsărel, C. Jireček opul și pagina citate), ar putea foarte bine fi o traducere românească a vechiului nume Bugarca, și în asemenea caz acest din urmă cuvânt s-ar putea desface în elementele *bug-ar-ca*, elemente care într-o limbă indogermană oarecare ar fi putut forma tocmai analogul românului Văcărel. În adevăr radicalul bug-se poate lega de acel al cuvintelor lat. bos, gr. βοῦς, etc. (Pentru diferite reflexe ale acestor cuvinte în alte limbi vezi, de pildă, Walde Lateinisches etymol. Wörterbuch); -ar face, de pildă, în slavonește (vechiu bulgar -ari) exact serviciul lui -arius din romanicul *vaccarius; -ca face, de pildă, în slavonește (vechiu bulgar -kü, -ikü, -ükü) exact serviciul lui -el din românescul *văcărel (cuvântul acesta, după cât știu, nu mai există astăzi ca nume comun în românește). Întru cât însă radicalul bug- în limbile slave nu există (cel puțin nu există cu aceste sunete, căci reflexul cel mai vechiu cunoscut slav al acestui radical, reflexul vechi bulgăresc, sună govědo), este foarte cu puțință ca bugarca să fie un cuvânt thrac. În asemenea caz ni s-ar face dintr-o dată cunoscute un radical și—ceia ce e cu mult mai important—două sufixe din limba thracă. — Σπόγγες (Stronges) IV, 4 în regiunea orașului Remesiana este foarte probabil actualul românesc strungă. Despre strungă spune Miklosich Die slavischen Elemente im Rumunischen 47 următoarele: „sîrb struga crates, stružniak muletrae genus, ungar. esztrenga, alb. strungă. Cuvânt de obscură origine, probabil înrudit cu strîng, lat. stringo, și deci de origine romînă“. Iar în Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte Voc. III, 25: „De obscură origine este strungă, de unde aū provenit sîrb struga și unguresc esztrenga. Vreo legătură cu strîng este greu de admis“. Strunga este locul strîmt pe unde ies oile una cîte una din țarc pentru a fi mulse. T. Pamfile Industria casnică la Romîni pag. 29: „În Moldova de sus țarcul unde staū oile se chiamă strungă. În Moldova de jos strungă e numai poarta, deschizătura acoperită cu tufani pentru vreme de ploae. La acea deschizătură stă mocanul, cînd îi vine oae cu oae la mulsoare“. E locul pe unde se scurg oile. În acest cuvînt avem a face cu rădăcina sru-, stru-, care însemna curgerea, scurgerea (în forma ei primitivă poate sreū-, Brugmann Vergleichende Grammatik II, 277), de unde gr. ῥέγις, vechi bulgar stru-ga fluctus, thracele Stru-mon (cum ni s-a păstrat în stilcitură greacă)

= actualul Stru-ma, I-stru-s. Nimic mai posibil decît ca strungă să fie un cuvînt thrac, care va fi sunat în limba thracă chîiar așa cum sună astăzi în romînește, strunga (-u' era probabil scurt, judecînd după gr. ῥύσις). Forma păstrată de Procopios στρόγγυς se poate explica în două feluri: ori e o etymologie populară grecească după στρόγγυλος, ori e un reflex exact al pronunțării reale depe atunci, cînd u' se prefăcuse în ô, după firea limbii latine comune *), dar ô nu se prefăcuse încă în uu după firea specială a limbii romîne. Vezi și §§ 108, 268 N° 8.—Στένες (Stenes) IV, 4 în regiunea orașului Serdica și în regiunea orașului Remesia e foarte probabil actualul romînesc stîna. Miklosich Die slavischen Elemente im Rumunischen 46 și Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte Voc. I 22 pune pe rom. stîna printre elementele slave și compară vechiul bulgar stanŭ castra, deversorium, neosloven stan [Stand, Lager, Stamm], sîrb stan [Sennerei, locus et casa mulgendis aestate ovibus, Wohnung, domicilium], rus stanŭ [stature, station], albanez stan Schafpferche. Gaster Zeitschrift für romanische Philologie II, 473, V, 169 îl consideră ca împrumutat din albaneza. Tiktin Zeitschrift für romanische Philologie X, 247 îl crede slav. În tot cazul romînul stîna nu poate fi împrumutat din albaneza, unde stan este un împrumut recent: un vechiul stan ar fi trebuit să sune azi în albaneza štär, pentru aceia și Gustav Meyer în Etymologisches Wörterbuch der alb. Sprache pag. 391 consideră pe albanezul stan ca împrumutat din sîrbește. Că ar fi cuvîntul romînesc un slavism, e posibil, dar nu se poate proba decît prin apropierea romîn stîna—slav stan. Tot așa însă se pot face apropieri între romînul stîna și un thrac—macarcă numai presupus —*stan. Mai întîi un asemenea derivat din rădăcina sta- prin sufixul -n există și în alte limbi indogermane, și încă tocmai în limbi din grupul satem, din care făcea parte și limba thracă (sanscrit sthana- das Stehen, Standort, zend stana-Stand, lituan stona- Stand, Brugmann Grundriss der vergl. Grammatik II 145). Apoi dintre lucrurile privitoare la stîna sînt în romînește unele cu nume care ori sînt foarte proba-

*) Cum că părerea că niciun u' nu s-a prefăcut în ô în romînește e un prejudiciu, sper că am probat în de ajuns în „O ră-mășiță din timpuri străvechi: jioară=cristal“ în Arhiva Iași anul 1914. Vezi și § 241 N° 66.

bil thrace, orî de sigur nu slave, nici albaneze, nici din vreo altă limbă străină. Astfel sînt cuvintele strungă, despre care s-a vorbit mai sus, apoi brinză, jîntiță, urdă. Astfel sînt cuvintele zăr, zară, despre care există cel puțin tot atîta probabilitate ca și pentru strungă că ar fi thrace. Zărul este: 1) partea care rămîne din laptele de oae, după ce s-a extras din lapte cașul; în acest zăr au mai rămas substanțe grase, care prin fierberea zărului produc urda. 2) Partea care rămîne din zărul 1, după ce s-a extras din el urda. 3) Partea care rămîne din laptele de vacă, după ce s-a extras din chișleag brînză. Zara este partea care rămîne din zîmîtină, după ce s-a extras dintînsa untul. Traducerile care s-au dat prin dicționare despre aceste cuvinte sînt false, unele chiar extraordinar de greșite, ca de pildă cea a lui Damé Nouveau dictionnaire roumain-français despre zară: „lait caillé“! Aceste traduceri sînt de altfel false în mod necesar, din cauză că Românul nu face brînză ca Nemții orî Franțujii. În special zara nu este germanul Buttermilch, cum traduce Bărceanu, francezul lait de beurre, cum traduce Damé Incercare de terminologie poporană romînă *), pentru că zara este cea ce a rămas din zîmîtină după ce s-a ales untul din aceasta, în vreme ce Buttermilch, lait de beurre este cea ce a rămas din lapte după ce s-a extras untul din acesta, și e mare deosebirea: în Buttermilch, lait de beurre există toată caseina laptelui, toată brînză de vacă romînească, pecînd în zară nu există caseină, brînză de fel. Pentru aceia și aparența acestor două produse, Buttermilch, lait de beurre, de o parte, și zara de altă parte, este cu totul deosebită: Buttermilch, lait de beurre samănă cu laptele, pecînd zara samănă cu apa. Zărîi romînești pentru aceia Neamțul i-ar zice nu Buttermilch, ci Butterwasser. Sîntem însă bine informați că în limba thracă apa se numia zer. În satul Feredö-Gyógy, unde sînt izvoare minerale de apă caldă (în Transilvania, la răsărit de Deva, puțin la nord de Broos), s-a găsit inscripția C. I. L. III 1395, dedicatoare nimfei regine a undelor din partea unui Bassus, a cărui rugămintă fusese ascultată de nimfă, și care se găsea prin urmare obligat să se țină de cuvînt și să ridice un monument nimfei lîngă zidurile cetății Germi-

*) Numai în Muntenia are *zără* acest înțeles, Pamfile Industriei casnice la Romîni 25.

sara²: Hanc tibi marmoreo caesam de monte dicavi, regina undarum, nympha, decus nemoris, voto damnasti perfecta quem prece, Bassus, moenitae propter moenia Germisarae. Apelē calde dela actualul Feredö-Gyógy existaū decī și pe vremea Romanilor, iar lângă ele era un oraș întărit, ale cărui ruine se văd în adevăr și până astăzi lângă Feredö-Gyógy, și acel oraș întărit se numia Germisara. Acest nume apare în tabula Peutingeriana ca Germizera și în Ptolemaeus III, 8, 8 ca Ζερμίζιργα. Care era adevărata pronunțare? *). Dacă despărțim cuvîntul Germisara-Germizera-Zermizirga în două, din care partea întâia să fie Germi, Zermi, apoi această primă parte corăspunde foarte bine radicalului indogerman *gherm*, care se găsește reprezentat într-o mulțime de limbi și înseamnă cald (gr. θερμός cald; armean germ cald; albanez zïarm, căldură; cu altă vocală lat. formus cald, german warm cald, vezi Walde Lateinisches etymologisches Wörterbuch). Dacă etimologiile date pentru dacele tsierna și berzava la § S2, N° 10 sînt juste, și dacă prin urmare limba thracă aparținea la acel grup de limbi satem unde k și g guturale se africitizează înainte de e, i, apoi radicalul *gherm*-, orî că va fi avut *g'h* palatal, orî că va fi avut *gh* gutural (căci

*) Această nesiguranță în scrierea numelor de localități dace —și nu numai dela inscripții la scriitori, ci chiar dela inscripție la inscripție—se întîlnește și altfel: C. I. L. III 3556 Porolissensi, 2866 Paralissensium, tabula Peutingeriana Porolisso, Pt. III, 8, 6 Πορολίσσον var. Παρόλίσσον.—C. I. L. III 1627 Potaissa, 2086 Patavisis, tabula Peutingeriana Patavissa, Pt. III, 8, 7 Πατρούισσα.—C. I. L. III 1450 Sarmizegetusa, 7742 Sarmis(egetusa), 973 Zarmiz(egetusa), 8011 Zermizegetusae, 7429 Sarmizegethusensium, tabula Peutingeriana Sarmategte, Pt. III, 8, 9 Ζαρμίζεγεθουσα. Cum se numia în realitate capitala Daciei, sarmi-, zarmi-, orî zermi-? Această fluctuație se poate explica—și tot așa oricare fluctuație de acest soi—în mai multe feluri: 1) Existau diferite pronunțări dialectale dace. 2) O pronunțare oarecare primitivă dacă unică a căpătat diferite aspecte după materialul aperseptor diferit al populației imigrate, așa că în unele părți ale țării se pronunța într-un fel, în altele altfel, ba chiar unii indivizi aveau altă pronunțare decît alții. S-a întîmplat adevărat cu un nume așa de străin de simțul unui immigrant cum era Sarmizegetusa (orî cum se va fi numit în realitate decătră Daciei acest oraș), acelaș lucru care se întîmplă și cu numele comune împrumutate care sînt prea străine de materialul aperseptor al împrumutătorului: a căpătat o mulțime de aspecte. Vezi în privința aceasta ale mele Principii de istoria limbii pag. 108.

și cu un sunet și cu celalalt apare în diferite limbi indo-germane, vezi M. Wört. 485), trebuie să fi sunat în limba thracă cu africaterle dȝ, dz ori cu spirantele ȝ, z. Să admitem că ar fi sunat acest radical cu dȝ ori cu ȝ (ca în slavul ȝar, care are la bază rădăcina gher- din radicalul gherm-), cum ar fi putut scrie cuvîntul ȝerm ori ȝerm un Roman ori un Grec (cum erau de fapt scriitorul inscripției C. I. L. III 1395, acel al tablei pentingeriane și Ptolemaeus, în caz cînd, bine înțeles, acești doi din urmă vor fi scris după ureche și nu — ceia ce e mai probabil — după cele văzute în scrisoarea altora), care nici nu aveau în limba lor pe dȝ ori pe ȝ, nici nu cunoșteau litere prin mijlocirea cărora să se fi reprezentat exact aceste sunete? Trebuiau acești scriitori să se ducă foarte aproximativ după asemănarea timbrei. Și care sunete sămănă mai mult la auz cu dȝ, ȝ decît g ori z? Dacă va fi sunat cuvîntul dȝerm ori ȝerm și-l vor fi scris Romanii și Grecii ba germ ba zerm, nu e nimic mai explicabil. Oricum ar fi însă, este foarte probabil că germi, zermi, partea întia a cuvîntului Germisara-Germizera-Zermizirga, însemna cald și că cuvîntul întreg trebuie să fi însemnat apă caldă ori ape calde. Lucrul de altfel a fost așa de bătător la ochi, încît și Tomaschek Die alten Thraker II, 88 și Kretschmer Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache 231 îl admit ca sigur. Rămîne, deci, ca partea a doua a cuvîntului, sara-zera-zirga, să fi însemnînd apă. Cum va fi sunat însă în realitate cuvîntul dac? Pentru a ști acest lucru ne ajută cuvintele romînești zăr și zară. Românul a uîtat cuvîntul său thrac de băștină și a adoptat latinescul aqua, dar pe cuvîntul băștinaș l-a mai păstrat la stîna pentru a reprezenta prin el apa care rămîne după ce se alege brînză și untul din lapte. Din vechiul *zer au eșit actualele romînești zer, zăr, dintre care cel dintîiu, acolo unde se găsește, nu este numai decît totdeauna descendentul direct neschimbat al vechiului zer, deoarece în romînește prin multe locuri z este muîat, și anume de curînd muîat, și a provocat din cauza aceasta pe acolo prefacerea lui ă următor în e, așa că prin acele părți ale romîniei, unde z este muîat, zer este posibil să fie provenit dintr-un mai vechiu zăr *). Din

*) Pentru a lămuri prin cîteva exemple aceia ce vreau să spun aici: muntenestile șes, șed, ușe, grije, mișel, bășică, și, tușire, bătrînețe, frumusețe, tinerete, mătase, tuse, lehuze, către, di-

vechiul *zera a eșit *zǣrǎ și apoi zǎrǎ. Că zarǎ va fi eșit din *zearǎ a presupus deja Miklosich Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte Conson. II 87. Zearǎ nu s-aude nicăiri, după cît știu, afarǎ numai dacǎ nu se va fi nǎscut pe undeva o asemenea pronunțare din cauza muierii lui z. Faptul acesta se explicǎ prin aceia cǎ zara a fost un cuvînt propriu unor anumite regiuni ale romînimii, acelor regiuni anume, unde industria laptelui s-a fǎcut pe o scarǎ mai mare, și unde s-a nimerit ca influința lui z asupra lui e urmǎtor, în felul de a-l preface în ǎ, sǎ existe. Din acele regiuni apoi cuvîntul zarǎ s-a lǎțit asupra romînimii întregi (adecǎ asupra dacoromînimii, cǎci la Macedoromîni, Megleniți și Istroromîni cuvîntul zarǎ nu existǎ; existǎ însă cuvîntul zer: mr. dzǎru, zeru Dalametra, Mihăileanu, megl. zǝr Papahagi Rominiî din Meglenia, istr. zer Iosif Popovici Dialectele romîne din Istria). De alfel prefacerea lui e supt influința lui dz, z precedentî în ǎ este atît de rǎspîditǎ în toate dialectele (dacoromîn, macedoromîn, meglenit, lipsește în istroromîn) și subdialectele romînești (Banat, Criș-Mureș, Somiș-Tisa, Țara Oașului, Munteni-Pǎdurenî, Oltenia, Muntenia prin multe locuri, Moldova, Bucovina, Basarabia), încît e probabil cǎ în rarele localitǎți unde se aude ze aceastǎ pronunțare sǎ fie provenitǎ dintr-o mai veche zǎ din cauza mulerii lui z. dz din Oaș dzǎr și macedoromîn dzǎr aratǎ cǎ în cuvîntul thrac de bastinǎ exista africata dz, nu spiranta z. Presupuneri asupra rǎdǎcinii indogermane a thracului dzer poate sǎ vadǎ cineva la Tomasschek Die alten Thraker II, 88. Erau deja în limba thracǎ douǎ teme, una cu o, dzero, și alta cu a, dzera, ori s-au dezvoltat cele douǎ teme întîi în romînește? Aceasta nu se poate ști. Vezi și § 328 cuvîntul zǣrǎ.—În urma celor spuse sub cuvîntul precedent este evident cǎ Γερμας (Germanas) IV, 4 în regiunea orașului Germane trebuie sǎ fi însemnat Thermae = thrac germ- (ǧerm- ori žerm-). Probabil actuala localitate Ğermen (scrisǎ în hǎrți Djermen, Dshermen) la sud de Dubnița.

§ 98. Cu aceastǎ înflorire a numelor thrace de localitǎți pe vremea împǎratului Iustinian stǎ în legăturǎ starea

rectoare, țigare sînt eșite din mai vechile șas, șǎd, ușǎ, griǎ, mișǎl, bǎșicǎ, și, tușire, bǎtrînețǎ, frumusețǎ, tinerețǎ, mǎtasǎ, tușǎ, lehușǎ, cǎtrǎ, directoarǎ, țigarǎ, din cauzǎ cǎ—nu de mult tare—s i t s z r s—au mǎiat Vezi § 238 Nos 20 30 31

de conștiință națională și de importanță a elementului thrac în imperiul roman de răsărit pe vremea aceluiaș împărat. Alături cu auxiliarii mercenari recrutați dintre barbari Thracii formau grosul oștirii bizantine, iar șefii oștirilor în mare parte erau aleși dintre dinșii. Acest lucru s-a putut vedea deja din citațiile din Procopios făcute la § 88, alineatul 2. Pentru complectare voiu mai da aici altele din acelaș autor. Observ întâi că numirea de Illyri și Illyria la acest autor, ca și la Marcellinus Comes, are însemnarea pe care a căpătat-o dela Theodosius în jos, anume cea a unei porțiuni de teren care în majoritate nu de Illyri era locuită, ci tot de Thracii (Vezi § 82, N° 9, rezumatul dela finele numărului, primul alineat), și că Thracia înseamnă dioecesa Thraciei, care coprindea Thracia propriu zisă și Moesia Inferior (Vezi § 82 N° 7). Procopios De bello persico I, 12: 'A năvălit în teritoriul orașului Nisibis o oștire romană sub conducerea lui Licelarius din Thracia (Λικελάριος ἐκ Θράκης).²— De bello persico I, 13: 'Iustinianus, fiindcă Belisarius nu era în stare cu armata pe care o avea să respingă pe Persii, i-a trimes și altă oștire în ajutor, precum și pe Cutzes și Buzes, care comandau oștirea din Liban și erau frați, de origine din Thracia (Κούτζην, Βούτζην, τοῦτω δὲ ἀδελφῶ μὲν ἐκ Θράκης ἦσαν).²— De bello persico I, 15: 'Florentius Thracul (Φλωρεντίος Θράξ) șeful unui corp de cavalerie în războiul cu Persii.²— De bello persico I, 21: 'Șefii ai garnizoanei din Martyropolis în războiul cu Persii erau Buzes și Besas (Βεσσας).² Pentru Besas (var. Bessas) vezi cele spuse la § 84, a.— De bello persico II, 19: 'Thracii din oștirea bizantină sufăr din cauza căldurilor mari din Mesopotamia.²— De bello persico II, 24: 'Deputații trimesi de Iustinian pentru a încheia pacea la Chosroes erau Constantianus (Κωνσταντινός) și Sergius. Constantianus era de neam Illyr (Ιλλυριὸς γένος), Sergius era din Edessa, ambii retori.²— De bello persico II, 30: 'Șeful unei oștiri bizantine care trebuia să opereze în Lazica era „Recithangus din Thracia, om cuminte și priceput la războaie“ (Ρεσιθαγγος ἐκ Θράκης).²— De bello vandalico II, 10: 'Thracul Rufinus (Ρουφίνος ὁ Θράξ) era stegarul armatei, pe care Romanii îl numesc bandophorus.²— De bello vandalico II, 23: 'Unul din șefii oștirii din Africa era Himerius Thracul (Ήμέριος Θράξ).²— De bello vandalico II, 28: 'Unul din șefii militari din Africa era Petrus Thracul (Πε-

τρος Θροῶν).²— De bello gotthico I, 3 : ‘Iustinian trimete într-o misiune în Italia pe Petru, de națiune Illyr, de loc din Salonic, retor din Byzanț (Ἰλλυριὸς γένος).²— De bello gotthico I, 7 : ‘Iustinian trimete pe Constantianus în Illyria să adune oștire.²— De bello gotthico II, 5 : ‘Dela Byzanț au mai fost trimese, la Neapoli trei mii de Isauri, și la Hydrunt opt sute de călăreți Thraci sub conducerea lui Ioannes, nepotul de soră al tyranului Vitalianus. Pelingă acești Thraci au mai fost trimese o mie de călăreți din oștirea regulată sub conducerea lui Alexandros și Marcentios (Μαρκέντιος).² Să se observe că Thracii nu făceau parte din oștirea regulată (ἐκ καταλόγου ὑπικού), formau oarecum un corp de auxiliari. De alt fel unul din șefii miei de călăreți din oștirea regulată, Marcentios, era Thrac, judecînd după nume, care cuprinde ca a două parte a sa pe thracul -centus din Biticentus, Dinicentus, Eptacentus, Rabocentus. Vezi mai jos Burcentios. — De bello gotthico II, 11 : ‘Belisarius a cuprins Ancona c-o oștire de Isauri și Thraci condusă de Conon.²— De bello gotthico II, 12 : ‘Belisarius trimete la Mediolanum o oștire de Isauri, conduși de Ennes, și de Thraci, conduși de Paulus.² — De bello gotthico II, 26 : ‘Burcentios, de națiune Bessus (Βουρλέντιος Βεσσὸς γένος), care era unul din soldații ce făceau strajă la zidurile orașului Auximum, a fost mituit de Goții asediați în acel oraș, ca să ducă scrisori la Ravenna, prin care cereau ajutor dela regele Vitigis. După ce s-a descoperit fraudă, camaraziil lui Burcentius l-au ars de viu.²— De bello gotthico III, 10 : ‘Belisarius, cînd a plecat într-a două expediție în Italia, a străbătut toată Thracia și a strîns, plătind scump, tineri voluntari.² Thracii făceau va să zică serviciul militar numai dacă voiau, întocmai ca și barbarii care se stabilise alături de dinșii în peninsula. — De bello gotthico III, 11 : ‘Cu ocazia apărării Bononiei contra Goților „Nazares, de neam Illyr (Ναζάρης Ἰλλυριὸς γένος), bărbat de samă, șeful oștirilor din Illyria, s-a luptat dintre toți mai vitejește”.²— De bello gotthico III, 11 : ‘Belisarius trimete pe doi din garzii săi de corp, pe Persul Artasires și pe Thracul Barbatio (Βαρβατίωνα Θράκι) la Roma, ca să apere orașul cu Besias, care se afla la Roma.²— De bello gotthico III, 39 : ‘Șeful garnizoanei din Messana era Domnentiolus, nepotul de soră al lui Buzes.²— De bello gotthico III, 39 : ‘La Germanus, nepotul împăratului Iustinianus, cînd a vrut să plece

în Italia contra Goților, s-au adunat ostași din Thracia și din Illyria (ἐκ τῶν ἐπὶ Θράκης χωρίων καὶ Ἰλλυρίων).⁹

§ 99. Vitalitatea Thracilor la sfârșitul stăpînirii romane asupra lor se probează și prin tenacitatea cu care ținea la numele lor personale. Este adevărat că adoptase numiri romane, și se poate spune cu siguranță că mai toate persoanele cu nume romane cîte apar în istoria bizantină depe atunci, ca părtașe la destinele împărăției de răsărit, sînt thrace de origine, căci în afară de populația romană depe teritoriul thrac, cealaltă—deprin Dalmația, deprin unele părți ale Italiei, Africei, Spaniei — a fost stăpînită pe acele vremuri numai efemer și ca populație pasivă *). Dar alături cu numele romane ei întrebuintău încă numele lor băștinașe. Continuău încă mulți să se numească Cutzes, Buzes,

*) Thraci erau sigur Celer, șeful trupelor palatului sub împăratul Anastasius, Procopius De bello persico I, 8; Patricius și Rufinus fiul lui Silvanus, trimeși de împăratul Anastasius să hotărască condițiile de pace cu Perșii, De bello persico I, 11; Marcellus și Germanus, doi șefi în lupta dela Dara contra Perșilor, De bello persico I, 13; Martinus și Senecio, dați ca ostatici de Bizantinii Perșilor, De bello persico I, 21; Rufinus, unul din delegații Bizantinilor pentru a încheia pace cu Chosroes, De bello persico I, 22; Marcellus, șeful gardei palatului, De bello persico I, 25; frații Summus și Iulianus, cel dintîiu șef al armatei din Palestina, cel de al doilea trimes de Iustinian în misiune la Aethiopia și Homeriti, De bello persico II, 1; Ioannes fiul lui Rufinus și Iulianus secretarul împăratului, trimeși de Iustinian deputați la Chosroes, De bello persico II, 7; Valerianus și Martinus, generali ai lui Belisarius în războiul contra Perșilor, De bello persico II, 14; Traianus, unul din garzii de corp ai lui Belisarius, De bello persico II, 19; Domnentiolus, unul din generali care operează contra lui Chosroes în Persarmenia, De bello persico II, 24; Dominicus, unul din șefii unei oștiri trimeasă în Africa, De bello vandalico II, 16; Mundus, comandantul oștirilor din Illyrie, De bello gotthico I, 5; Maxentius, unul din garzii de corp ai lui Belisarius, De bello gotthico I, 18; Valentinus, scutierul lui Photios, fiului vi-trig al lui Belisarius, De bello gotthico I, 18; Valerianus și Martinus, șefii unui corp de oștire trimes de Iustinian în Italia, De bello gotthico I, 24; Iustinus, șeful oștirilor din Illyrie, De bello gotthico, II, 13; senatorii Dominicus și Maximinus, delegații trimeși de Iustinian să încheie pace cu Vitigis, De bello gotthico II, 29; Vitalius, șeful oștirilor din Illyrie, De bello gotthico III, 10; Bonus, strănepotul după frate al tyranului Vitalianus, șeful garnizoanei din Genua, De bello gotthico III, 10; Sabinianus, unul din garzii de corp ai lui Belisarius, De bello gotthico III, 11.

Besas, Recithangus, Marcentius, Burcentius. Cel mai mare general depe acele vremuri se numea Belisarius. Unul din tovarășii, cu care a plecat dela sărăciea de-acasă să-și caute norocul la Constantinopol viitorul împărat Iustinus*), se numea Ditubistus (Διτύβιστος, compară ditu- din Dityzelis și -bista din Byrebistas), Procopios Historia arcana 6. Chiar ajunși la cele mai mari onoruri în stat, Thracii continuă de a întrebuința numele naționale: Vitalianus, tyranul, și-a numit băiatul Cutzis, Malalas XVIII pag. 441. În asemenea împrejurări este probabil că și limba națională să și-o fi păstrat Thracii pe unele locuri până relativ târziu. În această privință a scos Tomaschek la iveală, Die alten Thraker I, 77, următoarele importante știri: „În viața călugărului Theodosius (mort 529), scrisă de Theodorus din Petra (pe la 536) se spune: ‘Acesta a zidit pe malul de răsărit al Iordanului aproape de marea moartă o mănăstire «a lui Cutilas» (τοῦ Κουτίλας) și a făcut în ea patru biserici, una pentru Greci, «alta în care neamul Bessilor își face rugăciunile către cel prea înalt în limba proprie», a treia pentru Armeni, a patra pentru cei stăpîniți de demon.’ Symeon Metaphrastes ed. Migne, vol. 114, pag. 505. În actele sinodale din anul 536 se găsește subscris un «Andreas, egumenul mănăstirii Bessilor». După Io. Moschus și Vieța sfințului Sava era la Iordan o mănăstire catolică a Bessilor. Cînd pelerinul Antoninus dela Placentia a vizitat muntele Sinai, a găsit la poalele muntelui o mănăstire și într-însa

*) Există o remarcabilă asemănare (și din punct de vedere al locului) între chipul cum au plecat să-și cerce norocul la Constantinopol viitorul împărat Iustinus și tovarășii lui de drum, Zimarchus și Ditubistus, trei tineri săraci lipiți, ducînd cu dînsii în dăsași numai niște cîrmoji de pîne (περὶ βαδίζοντες ἐς Βυζάντιον ἦσαν, σισύρας ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοὶ φέροντες, ἐν αἷς δὴ ἄλλο οὐδὲν ὅτι μὴ διπύρους ἄρτους οἴκοθεν ἐμβεβλημένοι ἀνέκοντο), și între chipul cum au plecat să-și cerce norocul în același oraș Ghica Vodă, pe atunci un tinăr Arnănt sărac, și tovarășul său, un tinăr Tarc tot așa de sărac ca și dînsul. Ion Neculcea, O samă de cuvinte N° 37, Le-topisește Cogălniceanu ed. II pag. 188. Iustinus și tovarășii lui au plecat din Bederiana, actuala localitate Skopje, Üsküb, Ghica Vodă și cu Turcul au plecat din satul Kiupri. Iustinus a ajuns împărat și pe tovarășii lui de drum și de sărăcie de altă dată i-a înălțat la ranguri înalte (vezi nota lui Alemaunus la Procopius Historia arcana pag. ed. Bonn 43). Turcul cel sărac a ajuns mare vizir și l-a făcut pe Ghica Vodă domn al Moldovei.

«trei călugări care știaū limbī, anume limbile bessă, greacă, siriacă și egipteană». Ediția Gildemeister cap. 37. "Daū locurile din viața călugărului Theodosius și din călătoria lui Antoninus dela Placentia mai în întregime, și anume pe cel de al doilea nu din ediția lui Gildemeister, pe care n-o am, ci din Migne, Patrologia latina. Symeon Metaphrastes, Vita sancti Theodosii Coenobiarchae IX, 37, în Migne, Patrologia graeca, tom CXIV, pag. 505 : „Acest înțelept bărbat, ca și altă dată Beseleel, cel care a făcut sfântul cort, se îngrijește cu multă înțelepciune și foarte bine de această sfântă mănăstire, și a clădit într-însa patru biserici, dintre care pe una a hărăzit-o celor care vorbesc limba grecească, și în această biserică cîntăū rugăciunea el și corul celorlalți părinți, în a două neamul Bessilor își făcea în limba sa rugăciunile către stăpînul comun (τῶν Βεσσῶν ἕνεος τῇ σφετέρῃ φωνῇ τῷ κοινῷ δεσπότη τὰς εὐχὰς ἀπεδίδου), pe a treia a căpătat-o neamul Armenilor, și în ea se rugăū și aceștiia lui dumnezeū în limba părintească, iar pe a patra și cea din urmă, cu totul de o parte de ceilalți, o aveaū cei stăpîniți de boală demoniacă, care, de altfel nebuni și turburați la minte, ori de cîte ori își veniaū în fire, luaū și ei parte la slujbă și-și trimeteaū către cel prea înalt rugăciunile". Antonini placentini itinerarium [pela anul 570], în Migne Patrologia latina, tom LXXII, pag. 911 : „Umblînd prin pustiu am ajuns a opta zi la muntele domnului Horeb, și dacă am plecat de acolo ca să ne suim pe muntele Sinai, iată că ne-aū eșit înainte o mulțime de călugări pusnici, cu crucile, cîntînd psalmi, și ni s-aū închinat până la pămînt. Așa am făcut și noi și am plîns. Atunci ne-aū dus într-o vale dintre Horeb și Sinai, la poalele căruī munte din urmă este un izvor, unde-și adăpa Moise oile, cînd a văzut rugul arzînd. Acest izvor este îngrădit mai la vale de o mănăstire, unde sînt trei călugări care știū limbī, anume limbile greacă, latină, siriană, egipteană și bessă (bessam). De acolo ne-am dus la o peșteră, unde a stat ascuns profetul Ilie, cînd a fugit de Izabela". Editorul din Migne spune că e posibil ca *bessam* să fie o greșală în loc de *persam*. Și în adevăr la asemenea mănăstiri din Asia, unde este vorba de biserici făcute pentru străini și de călugări care vorbesc limbī străine, te-ai aștepta mai degrabă ca alături de Armeni, Sirieni, Egipteni să se vorbească de Perși decît de Bessi. Cu toate

acestea pomenirea încă odată a unei mănăstiri a Bessilor dela Iordan, și a unui egumen al unei alte oarecare mănăstiri a Bessilor, din celelalte izvoare citate de Tomaschek, ne fac să credem că în adevăr este vorba de Bessî, care-și vor fi păstrat prin urmare—cel puțin uniia dintr-înșii—limba până pela sfîrșitul secolului VI. În ce privește faptul că mănăstirea fundată de călugărul Theodosius s-ar fi numit a lui *Cutilas*, fapt pe care Tomaschek îl dă fără alte comentarii, dar cu vădită intenție de a ne întări în convingerea că trebuie să fi fost în adevăr vorba de Bessî la acea mănăstire, deoarece *Cutilas* este un nume cunoscut thrac (Vezi § 159), este de observat că de fapt mănăstirea nu se numia a lui *Cutilas* și că între acest nume și acel thrac este numai o întimplătoare coincidență. Faptul petrecut este următorul. În viața sfintului Theodosius, despre care este vorba, la VI, 25, 26, se povestește că „sfintul a plecat să caute loc de mănăstire și s-a rugat lui Dumnezeu ca, acolo unde va voi Dumnezeu să se clădească locașul, să facă să se aprindă niște cărbuni stînși, pe care-i ducea cu dînsul într-o cătue sfintul. „Dupăce a străbătut mare parte din pustiū, a ajuns la un loc numit al lui *Cutilas* și la țarmurile bălții de asphalt“ (τὴν πολλὴν δὲ διαβὰς τῆς ἐρήμου γῆς ἔχρει τοῦ λεγομένου Κουτιλά καὶ τῶν τῆς ἀσφαλτιδὸς λίανης οὐθῶν), și acolo s-au aprins cărbunii și călugărul Theodosius a hotărît, deci, ca în acel loc să zidească mănăstirea.² Este posibil ca acel nume de loc *Cutilas* depe lîngă marea moartă să fie în adevăr acelaș cu numele thrac *Cutilas*, căci oștirile bizantine erau pline de Thraci (Vezi § 88, alineatul 2, § 98), și în general, chîr în afară de armată, elementul thrac era un factor important al imperiului de răsărit până la moartea lui Mauricius (602), așa că vreunui Thrac oarecare *Cutilas* ar fi putut să-î rămînă numele legat de o localitate din regiunile acelea; dar nu mănăstirea clădită de călugărul Theodosius se numia a lui *Cutilas*, dupăcum ar reeși din vorbirea nepreciză a lui Tomaschek, și din acest nume nu se poate scoate o probă, cum socotia Tomaschek, că în adevăr trebuie să fi fost Bessî la acea mănăstire.

§ 100. În legătură cu acestea stă chestiunea dacă s-au păstrat căreva din numirile topice vechi. Voiū cerceta acest lucru, cît voiū putea, pentru teritoriul romanizat din răsăritul Europei

Dalmatia : Lissus=astăzi Lješ, Alessio. — Scodra=astăzi Škodra, Skadar, Scutari.—Butua=astăzi Budua.—Dolea=astăzi Duklja, Duke. — Medeon Polybios XXIX, 2 = astăzi Medun.—Risinium=astăzi Risano.—Salonae=astăzi Salona.—Εἰς παλάτιον, în tabula Peutingeriana Spalato=astăzi Spalato, Spljet.—Tragurium=astăzi Traù.—Scardona=astăzi Skradin.—Nedinum=astăzi Nadin.—Corinium=astăzi Karin.—Iadera=astăzi Zara, Zadar.—Aenona=astăzi Nona, Nin.—Senia=astăzi Segna, Zengg.—Tarsatica=astăzi Tersatto.—Fianona=astăzi Fianona.—Albona=astăzi Albona.—Melite=astăzi Meleda. — Nigra Corcyra = astăzi Karkar, Curzola, Korčula.—Issa=astăzi Lissa.—Pharia=astăzi Hvar. Brattia=astăzi Brazza, Brač.—Solentia=astăzi Solta.—Arba=astăzi Arbe, Rab.—Curictae=astăzi Krk.—Apsoros=astăzi Oszero, Ožor.—Crexi=astăzi Cherso, Čres.—Promona=astăzi Promina (munte).—Municipium Pazinatium C. I. L. III 8783=astăzi Pačene, Pagjine. Dacă nu cumva trebuie cetit mai degrabă Azinum ori Azina în loc de Pazinatium, Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina V, 352.—Petra Longa, un loc lângă riul Titus (Krka), la granița Varvarinilor C. I. L. III 6418=astăzi duga greda ori duga stina, o stîncă lângă riul Krka la marginea satorlor Puljane și Bogatić. — Riul Naron ori Nardonos (Νάρων, Νάρδωνος) Strabon VII, 5, ₅, Ptolemaeos II, 17, ₅ = astăzi Narenta.—Riul Drilon (Δρίλων) Strabon VII, 5, ₇, Ptolemaeos II, 17, ₅ = astăzi Drin.—Riul Oineus (Οἰνεύς) Ptolemaeos II, 17, ₂ = astăzi Una.—Riul Urpanus Plinius N. H. III, 28=astăzi Vrbas.—Riul Drinus (Δρεῖνος) Ptolemaeos II, 17, ₇=astăzi Drin. — Pentru alte numiri topice vechi păstrate până azi în Dalmatia vezi C. Jireček die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 58 sqq.

Moesia Superior: Ratiaria=astăzi Arčer, Arčar, Arčer. Scris pe hărți stă Arcer, Arčar, Arzer, Artscher. Ar putea fi fonetism român: ar->ra- prin metateză; -ță->-tăă-; -čă->-tăă- în caz cînd în cuvîntul primitiv a existat ț, nu t, pentru că în romînește ț+î < ě ; -čer->-čăr- în caz cînd cuvîntul se va fi terminat în -ăriu(m).—Ulpiana=astăzi Lipljan.—Scupi=astăzi Skopje, Skoplje, Ūsküb.—Naissus=astăzi Niš.—Riul Margus (Μάργος) Strabon VII, 5, ₁₂=astăzi Morava.—Riul Timachus Plinius N. H. III, 28=astăzi Timok.—Riul Pinus Plinius N. H. III 29 / Pinus“ însă

Moesia Inferior : Almus=astăzi Lom.—Nicopolis ad Istrum=astăzi Nikup. —Rîul Almus (altfel neprobat, dar numele Almus al rîului trebuie să fi existat, judecînd după localitatea Almus și după numele corespondent actual al rîului=astăzi Lom.—Rîul Ciambrus ori Ciabrus (Κιαμβρος [variantă Ciabros, vezi C. I. L. III pag. 1020] Ptolemaeos III, 8, ₂ și III, 9, ₁. Localitatea delîngă acest rîu o numește Procopios De aedificiis IV, 6 Cebrus Κεβρός ; în itinerarii această localitate este numită Ciambbron, Cebro, C. I. L. III pag. 1020)=astăzi Cibrica, Dschibritza, Cibritza, Dshibritza (Așa stă scris în hărți. Cum se pronunță ? ġibritsa ? cibritsa ? tsibritsa ? -îta este sufixul deminutiv slav. Radicalul ġibr-, cibr-, tsibr- a putut căpăta africata ġ ori ċ ori ts din cia-ori gia-ori poate ce- al cuvîntului original numai în gura Romînului, nu a Slavului. Tot așa conform cu firea limbii romînești este ca din ċ, ġ urmate de *a* neaccentuat să rezulte *ċi*, *ġi*, numai după *ts a* neaccentuat trebuia să se păstreze ca *ă* ori *î*).—Rîul Augustus (altfel neprobat și probabil numit astfel dela numele Augustae al orașului dela gura lui)=astăzi Ogosto, Ogost, Ogust (Așa stă scris în hărți. Din punct de vedere al lui -ă'- și forma Ogost și forma Ogust se potrivesc cu fonetismul romînesc. Din punct de vedere al lui au-, în caz cînd cuvîntul va fi sunat Augustu, după cum a sunat el de obicei la baza limbilor romnice, vezi Seelmann Die Aussprache des Latein pag. 223, o- > a- nu este romînesc ; în caz cînd va fi sunat Augustu, au- ar fi dat în romînește mai de grabă u- decît o-, numai dacă nu va fi lucrat asimilația din partea lui -ó- următor).—Rîul Oescus Plinius N. H. III, 29=astăzi Iskra, Isker.—Rîul Utus Plinius N. H. III, 29 = astăzi Vid.—Rîul Asamus (Așa trebuie să se fi chemat aproximativ. Plinius N. H. III, 29 Escamus, var. Aescamus; itinerariile numesc orașul omonym dela gura rîului Ansamo, Ansamon, Anasamó, C. I. L. III pag. 992)=astăzi Osem, Osma.—Ieterus Plinius N. H. III, 29 (Athrys Ἰαθρυς Herodotos IV, 49)=astăzi Iantra, în cursul de sus Ietăr C. Jireček Die Romanen in den Stätten Dalmatiens, I, 33.

Nordvestul Thraciei : Serdica=în veacul de mijloc Sríá-deť C. Jireček Geschichte der Serben I, 101.—Germas (vezi § 97 fine) probabil=astăzi Ğermen (în hărți Djermen, Dshermen) la sud de Dubnița. Cuvîntul vechiū germ- din Germania (vezi

§ 92), Germas s-a mai păstrat în numele râului Ğermen (în hărți Djermen, Dshermen), care curge pelingă Saparevska [adeacă zaparevska?]-Banja (vechea Germania) și pelingă localitatea Ğermen (care probabil e vechiul Germas).

Dacia și Moesia Inferior de de-a stînga Dunării: Ampelum, probabil=ungur Ompoly, român Ampoîu (după Drăganu, Din vechea noastră toponimie, pag. 24), numele râului care curge pelingă Zalatna (vechiul Ampelum). Nu-î fonetism românesc *).—Regiunea Samus ori Samum C. I. L. III 7633 (Dedicatoare zeiței Nemesis din partea lui M. Valerius Valentinus, „agens sub signis Samum cum regione Ans.“) dela Alsó-Kosály = Szamos, românește Sόμεș, numele râului care curge pela Alsó-Kosály, localitate pelingă care trebuie să fi fost regiunea Samus-Samum. Nu-î fonetism românesc.—Galtis, localitate la care s-au bătut Gepizii cu Goții la anul 262, Iordanis Get. XVII, 98=actualul Galt, pe malul drept al Oltului în Transilvania, în fața orașului Héviz. Numirea Galt a localității s-a păstrat numai la Sași. Românii o numesc Ungra și Unguriî o numesc Ugra. Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 34, 90.—Amutrium (Ἀμουτρίον) Ptolemaeos III, 8, ¹⁰, Amutria tabula Peutingeriana = Motru, numele râului lingă care era așezată acea localitate. Amutrium, Amutria probabil=Ad Mutrium, Ad mutriam. Fonetism românesc. -ă'-din Mătru-, cum se va fi chemat râul, a fost scurt.—Tsierna. Vezi § 82, N° 10.—Berzovia. Vezi § 82 N° 10.—În tabula Peutingeriana pe drumul dela Tierna la Tibiscum sînt stațiunile următoare: Tierna, Ad Mediam, Pretorio, Ad Pannonios, Gaganis, Masclianis, Tivisco. În harta lui Kiepert dela C. I. L. III, după indicațiile în mile romane ale distanțelor dela o stațiune la alta date în tabula Peutingeriana, Gaganæ este pusă la mijlocul distanței dintre actualele localități Teregova și Slatina.

*) Cînd zic că nu-î fonetism românesc, presupun că cuvîntul antic se va fi pronunțat întocmai așa cum îl găsim scris în izvoare. Pe teritoriul european însă noi știm sigur cum se pronunțau numai numirile topice latinești și grecești. Cum se vor fi pronunțat în realitate numirile topice barbare, nu știm. Prin urmare toată discuția asupra reflexelor românești ale diferitelor numiri topice barbare este îndoișă, și se poate întîmpla ca multe numiri topice românești actuale să fie directe reflexe ale numirilor barbare, pe care nu le cunoaștem în original, ci numai în reproducerile grecești și latinești, care erau de cele mai multe ori niște violente stilciturî ale originalelor.

In Geographus Ravennas în loc de Gaganis stă scris Gazanam. Însă tocmăi la mijlocul distanței dintre Teregova și Slatina, puțin numai mai spre vest de drumul drept, este un munte, pe care-l văd însemnat în harta lui Stieler cu numele de Piatra Gozna („Petra Gozna“). Să nu fie cumva acest nume Gozna acelaș cu acel al stațiunii antice Gazana? De altfel cum vor fi zicînd Romîniî în adevăr acelui munte—poate Goázna, poate Gázna—nu știu. Negreșit că nici numele Gazana nu va fi reprezentînd exact pronunțarea dacă. În caz cînd se va fi zis Gózana, iar cuvîntul romînesc ar fi Goázna, orî se va fi zis în adevăr Gázana, iar cuvîntul romînesc ar fi Gázna, am avea a face cu un fonetism romînesc.—Rîul Tibiscus (Τίβισκος) Ptolemaeos III, 8, 11, Tibisia Geographus Ravennas, Τιμήσης Constantinus Porphyrogennetus De adm. imper. 40 = astăzi Témeș-Timész-Timiș după Onciul Convorbiri Literare XIX, 184. Nu-î fonetism romînesc.—Maris (Μάρις) Herodotos IV, 49, Marisus (Μάρισος) Strabon VII, 3, 13, Marisia și Mariscus Geographus Ravennas, Μορήσης Constantinus Pophyrogennetus De adm. imper. 40 = astăzi Maros, romînește Múreș, Múráș, Mórâș (Onciul în Convorbiri Literare XIX, 184). Nu-î fonetism romînesc.—Rîul Gresia Geographus Ravennas, Grisia-Grissia Iordanis De origine actibusque Getarum XXII, 113, Κρίσος Constantinus Porphyrogennetus De admin. imper. 40 = astăzi Kőrös, romînește Criș. Fonetism romînesc în caz cînd cuvîntul dac va fi fost Crîsius.—Rîul Alutas (Ἀλούτας) Ptolemaeos III, 8, 3, Alutus tabula peutingeriana = astăzi Olt. Nu-î fonetism romînesc.—Pe teritoriul thrac al peninsulei balcanice există localități și un rîu cu radicalul arz-: Arzus (Ἀρζος) Ptolemaeos III, 11, 12, oraș, pe care tabula peutingeriana îl înseamnă Arzum ca a treia stațiune, începînd dela Philippopolis, pe drumul dela Philippopolis la Hadriano-polis; Arzus (Ἀρζος) Ptolemaeos III, 11, 6, rîu care se varsă în Propontis; foarte probabil pe orașul din Ptolemaeos îl înseamnă Procopios în Thracia, Ἀρζον, De aedificiis IV, 11; Asg-arzus (Ἀσγαρζος) Procopios De aedificiis IV, 11 (Haemimontus). Aici aparțin poate și localitățile cu radicalul ars- (greșit în loc de arz-?) din Procopios de aedificiis: Arsa (Ἀρσα) IV, 4 (Dardania), Arsaza (Ἀρσαζα) IV, 4 (Nordvestul Thraciei orî regiunea orașului Naissus), Arsena (Ἀρσενα) IV, 4 (Nordvestul Thraciei orî regiunea orașului Naissus). C. Jireček Die Herstrasse von Belgrad nach Constantinopel 46 pune în le-

gătură Arzen, riū în Albania, Rzav, riū în Serbia, afluent al Drinei (pe care nu-l găsesec pe hartă), Rasa, numele mai vechi al actualului Novipazar (care se poate întâmpla să fie tot una cu Arsa lui Procopios). Să nu fie cumva numele Argeș (árġeș) al riului românesc eșit din acest radical arz-? În tot cazul, dacă radicalul thrac a sunat într-adevăr ardz-orī arz-, árġeș nu este fonetism român. Se poate întâmpla însă ca radicalul thrac să nu fi sunat ardz-orī arz-, ci arg-. Mai este un riū, care are astăzi ȝ acolo unde izvoarele vechi scriu z, ȝ: Tunȝa (scris în hărți Tundscha, Tundja, Tundsha)=Tonzus (Τόνζος), oraș în regiunea orașului Philippopolis, Ptolemaeos III, 11, ¹². Cum că riul Argeș s-ar fi numit Mariscus, Tocilescu Dacia înainte de Romani 441, este o presupunere bazată pe numele orașului Transmarisca, care ar fi însemnat „dincolo de riul Mariscus“. Acelaș lucru îl presupune și Hasdeu Etymologicum Magnum 1582 sqq., care citează spre întărire pe Mariscus din Geographus Ravennas. La locul însă unde acest geograf pomenește pe Mariscus, IV, 5, este vorba de un teritoriu foarte vast, în care se înșiră date geografice din Dacia (Porolissum, Certie), din Scythia Minor (Salsovia, Aegyptum, Novioduno, Dinogessia, Arubion, Carsion, Cappidava), din Sarmatia (Oristhenis, Danapris, Danais), din Asia (Lamsacum). La sfârșitul acestei amestecate înșirări geograful spune următoarele: „Prin aceste diferite țări curg foarte multe riuri, între altele Ava, Oristhenis (probabil Avaoristhenis=Borysthenes), Danapris, care curg în marea pontică. Mai în sus cu mult de fluviul Danapris este un fluviu foarte mare, Tanais, apoi vin Tira și Bagossola. Despre aceste riuri vorbește prea învățatul cosmograf Iordanis. De asemenea și fluviul Mariscus“. După aceia trece geograful la altă regiune. În asemenea împrejurări este foarte hazardat lucru să identifice cineva pe Mariscus tocmai cu Argeșul. Pentru Transmarisca vezi § 92. Pentru Argeș că ar fi numit Ὀρδηςσός de Herodot vezi § 212 sub IV pag. 546-548. După Hasdeu Etymologicum Magnum 1584 sqq. riul Argeș își trage numele dela orașul Argeș, iar acest oraș ar fi avînd un nume armenesc și ar fi o colonie armenescă înființată prin secolul XIII.—Numele riului Buzău este probabil acelaș cu numele Μουσεός al unui riū de a stînga Dunării din apropierea Scythiei Minor, lîngă care a fost ucis la anul 372 sfîntul Sava, după redacția,

se pare că contemporană cu evenimentele, din actele sfinților. Discuția a făcut-o cu amănunțime Pârvan în Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoromân pag. 156 și următoarele. Pârvan socotea că Μουσέας ori e o scriere greșită în loc de Μπουσέας ori o etimologie populară greacă după μούσα.—Numele râului Siret (sirétiū, sirét') apare întâiaș dată la Constantin Porphyrogennetos (912-959) supt anii 894-899, De administrando imperio 38 pag. paris 108: 'Ταρα Πεγενήλων, pe care pela anii 894-899 au răpit-o dela Unguri, se numește după fluviile care sînt într-însa: primul fluviu se numește Baruh (Βαρούχ), al doilea Cubu (Κουβού), al treilea Trullos (Τρούλλος), al patrulea Brutos (Βρούτος), al cincilea Seretos (Σέρετος).⁹ Seretus (Σέρετος) era numele unei localități din Dardania Procopios De aedificiis IV, 4. Seret (Sereth) este numele unui riū din Galiția, care se varsă în Nistru.—Rîul Porata, Puresos Herodotos IV, 48 (τόν τε Σκούθαι Πρόρατα καλεῖσι, Ἑλληνες δὲ Πυρετόν) = astăzi Prut. Nu-i fonetism românesc. Formă însă aproape românească apare în Brutos (Βρούτος) la Constantin Porphyrogennetos De adm. imperio 38.—Numele râului Nistru apare întâi la Constantin Porphyrogennetos De admin. imperio 42 pag. paris. 112 Danastris, Δάναστρις, vechiū bulgar Dŭnkstrŭ, Dŭkstrŭ, rusește Dniestr. În românește introdus dela Ruși.—Rîul Pathissus Plinius N. H. IV, 25, Parisus Πάριος (greșit în loc de Πάτιος) Strabon VII, 5, ², Tisia Geographus Ravennas, Titza (Τίτζα) Constantin Porphyrogennetos De adm. imperio 40 = astăzi Tisza, românește Tisa. Nu-i fonetism românesc.—Danuvius C. I. L. III 3676, 5755, 13813^d, Danuios Δανούιος Strabon VII, 3, ¹³, Danuvios Δανούβιος Ptolemaeos III, 8, ³. Caesarius de Nazianz (la Müllenhoff, Donau, Dunavъ, Dunaj, în Archiv für slavische Philologie I, anul 1875 pag. 290 sqq.): 'La Goți se chema Dunărea Δούναβις.⁹ Caesarius de Nazianz în alt loc (tot acolo): „Se numește de Greci Ἰστρος, de Illyri și de locuitorii depe lingă Istru Δανούβης, de Goți Δουναῖτις [greșit = Δουναῖτις]“. Vechiū bulgar Dunavŭ, Dunai, neobulgar Dunav, sîrb Dunai, Dunav, Dunavo, rus Dunai, ungar Duna, vechiū german Duonauwa, Duonouwa, Duonōwa (vezi Holder). „Un derivat din radicalul celt dānu fortis“. Müllenhoff locul citat. Pentru românescul Dŭnăre trebuie presupus un prototip Dónar ori Dúnar, în care elementul -r trebuie comparat cu -ra din numele celte de riuri Dura, Mura, Rura, Sara, Stura,

Sura, Tara, Avara, Isara, Oscara, Savara, Sambra (Holder), poate *Iskera (în loc de Oescus)=actualul Isker, Iskra. Din cazurile oblice ale unui *Dónar, *Dúnar a eșit poate romînescul Dúnăre. După Hasden, Istoria critică a Romînilor, I, 293 Dnuăre ar fi un thrac *donare, care ar fi însemnat *dătător de noorî*, pentru care compară pe albanezul *re noor*. Cum că în Dnuăre avem a face cu un sufix *-ara*, analog sufixului celt *-ra* din nume celte de riuri, astfel că Dnuăre ar fi > *Dnuara > dnu-, radical care se găsește și în numele altor riuri, + *-ara*, a spus întâi Pascu în Viața romînească Septembrie 1913. După Pârvan, Considerațiunii asupra unor nume de riuri daco-scitice pag. 20 sqq., Dunăre ar fi un cuvînt format de Daci, pe baza unui cuvînt orî got orî sarmat care avea radicalul *don-*, prin mijlocirea sufixului thrac *-ri*, pe care -l găsește și în alte numiri de riuri depe teritoriul thrac, precum Naparis, Sagaris. Motogna, Articole și documente, pag. 53 sqq. socoate că Dunăre ar fi un cuvînt scito-sarmat, compus din două cuvinte care ambele ar însemna *riū*, din *don* (în limba Oseților *don*=fluvîu) și *ra* (numele sarmat al riului Volga era *ra*=fluvîu). În sfîrșit acum în urmă Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 99-100: „Dunăre este dacul *Dānaris, prefăcut în Donaris, Dunaris supt influința gotogepidului Dōnavis, Dnuavis, atestat la Caesarinus de Nazianz. Suffixul *-aris* este dac, acelaș ca în Naparis > vechiū pers *napas* izvor. Radicalul a fost dela capul locului *dān*=vechiū pers *dānu* riū. Gotogepidul a prefăcut pe *dān* în *dūn*, ca în gotul Rumōneis > Romāni. Slavii au împrumutat pe al lor *Dunavŭ* dela Goți. Ungarii au luat pe al lor *Duna* dela Slavî.” — Drăganu, Din vechea noastră toponimie, Cluj, 1920, crede că numirile topice romînești Tîmpa, Chicera, Abrud, Bîrsa ar fi autohtone, și a-nume Tîmpa, Abrud, Bîrsa ar fi thrace, iar Chicera ar fi illyr. În realitate Tîmpa e probabil adiectivul *tîmp* > vechiū bulgar *tōpŭ*, iar Chicera, Abrud și Bîrsa sînt de origine obscură și mai clare decît sînt Drăganu n-a reușit să le facă. Din studiul lui Drăganu însă aflam ceva într-adevăr important. Un învățat ungur anume, Melich, spune, cică, într-un articol publicat în Magyar Nyelv, XI, anul 1915, următoarele: „Acum, cînd cunosc mai bine dezvoltarea fonetică a numelui riului *Barcza*, am convingerea că vechiul unguresc *Bursza* nu poate să fie împrumutat din femininul adiectivului bul-

gar *brăza «îute», ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănuesc că *Olt*, *Sztrigy*, *Szamos*, *Ompoly*, *Barcza*, *Temes*, *Maros*, *Körös*, *Zsil* sînt din limba din care e și numele riului *Abrud* și al orașului *Abrudbánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică și din ungurește a străbătut în romînește. Numele de riuri amintite mai sus toate sînt rămășiți dacice în ungurește, și toate până la unul a ajuns din ungurește în romînește și în săseasca ardeleană. Astăzi n-am atîtea cunoștinți de limba dacică, încît să-mi pot dovedi definitiv această presupunere, dar observ și acum că această presupunere e rezultatul studiilor mele mai îndelungate și amănunțite. Deocamdată cetitorul să se îndestulească cu aceia că vechiul unguresc *Bursza* < *Borsza*, etc., din care a rezultat actualul *Barcza*, în ungurește a venit din limba dacică, și în romînește și săsește a străbătut din ungurește“. Va să zică aș trăit Daciî singuri în Transilvania până în secolul X și apoi s-aș maghiarizat? Cu alte vorbe statul dac, după ce a fost răsturnat provizor de Romani pentru o bucată de vreme și a fost înlocuit cu o provincie romană, și după ce Hunii s-aș stabilit în el ca la ei acasă iarăș o bucată de vreme, și după ce Gepizii aș făcut cu el ce aș vrut iarăș o bucată de vreme, și după ce Slavii aș umplut tot locul prin prejurul lui și nu l-aș mai părăsit cel puțin depe vremea Gepizilor până astăzi (Și trebuie să fi trecut Slavii macar ca un puhoi și prin Transilvania, pentru că avem mărturii sigure că aș fost Slavi pe acolo pe vremea Goților), a rămas iar în picioare, plin numai de Daci, fără un picior de străin într-însul, și a așteptat pe Unguri să vie (cel mai degrabă în secolul al zecelea), ca să se maghiarizeze și să-și găsească în sfîrșit capătul vieții! Vom fi noi Romîni, cum vom fi, dar Ungurii ne întrec. În ce privește numai limba dacă, despre care Melich spune că n-o cunoaște încă bine, ar fi de dorit ca s-o învețe (cum va ști) încalea temeinic și să-și facă și gramatica. Ar aduce un mare serviciu științei!

Pannonia Inferior: Riul Saos, Savos (Σάος, Σαῦος) Strabon IV, 6, ₁₀, VII, 5, ₂, Saos, Savos (Σάος, Σάουος) Ptolemaeos II, 16, ₁, ₂, 17, ₁, III, 9, ₁, Savus Plinius N. H. III, 28=astăzi Sava.—Riul Dravos (Δράβος) Strabon VII, 5, ₂, Dravus Plinius N. H. III, 28=astăzi Drava.

§ 101. Cum se poate explica persistența mai mare a numelor topice în unele regiuni decît în altele? Prin rezistența mai mare a elementului băstinaș față cu năvălitorii barbari? Nu, pentrucă elementul băstinaș s-a deznăționalizat complect tocmai acolo unde s-a păstrat cele mai multe numiri topice, în Dalmatia. Prin furia mai mare ori mai mică a năvălirilor? Prin intensitatea mai mare ori mai mică a acțiunilor barbarilor? Este adevărat că mai dese și mai repetate atacuri au avut loc în acele provincii de unde s-au păstrat mai puține numiri topice, dar de o violență mai mare a năvălitorilor nu se poate vorbi, deoarece tocmai în provinciile acelea forța de rezistență a împărăției, bazată în mare parte pe populația autohtonă și pe mercenarii recrutați dintre barbarii însiși, a fost relativ mare, pecînd, din contra, în Dalmatia împărăția chiar dela începutul năvălirii barbare a cedat complect și a lăsat provincia cu totul pradă năvălitorilor. Lucrul nu se poate explica decît doar prin faptul că în Dalmatia populația băstinașă a fost prinsă la mijloc, între barbarii care năvăliau dinspre nord și dinspre răsărit, și între mare, așa că nu s-a putut disloca, ci a trebuit să rămîie pe loc într-un contact neînterupt cu năvălitorii, pecînd în celelalte provincii, unde era locul deschis, ori spre sud, cînd începuse întîiul barbarii să invadeze și mai era nădejde de scăpare pe teritoriul împărătesc din a dreapta Dunării, ori spre nord, atunci cînd năvălitorii împluse peninsula balcanică și lăsase goale terenurile din a stînga fluviului, populația băstinașă se disloca și lăsa în părăsire vechile lor teritorii, unde, chiar dacă se întîmpla să se mai întoarcă după aceia, găsiau locurile botezate cu alte nume decît cele antice. În orice caz, singurul fapt cert care se poate conchide din persistența relativă a numirilor topice vechi este acela că, cu cît persistența e mai mare, cu atît și contactul între năvălitori și populația autohtonă a durat mai multă vreme. Din acest punct de vedere gradația între provinciile romanizate din răsăritul Europei este următoarea: 1) Dalmatia, 2) Moesia Inferior, 3) Dacia, 4) Moesia Superior sudică (Dardania), 5) Moesia Superior nordică, 6) Pannonia Inferior, unde acel contact se poate considera ca nul.

§ 102. Și dacă s-au păstrat nume de localități, nu cumva se vor fi păstrat și nume personale? În ce priveste

Dalmatia, C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I 66 sqq. II 20 sqq. III 3 sqq. a arătat că o mulțime din numele personale romane, care se găsesc în inscripțiile din Dalmatia, și anume mai mult cognomina, mai puțin nomina, s-au păstrat ca nume, unele de botez, altele de familie, până târziu, câteva până astăzi. Și nu se datorează doar calendarului creștin, faptului că s-ar fi botezat oamenii cu nume de sfinți (după cum de altfel a existat obiceiul totdeauna la popoarele creștine), pentru că pe de o parte e prea mare concordanța între aceste nume târzii, de botez și de familie, și între numele antice (Cum s-ar fi putut nimeri ca să aleagă oamenii la botez tot nume de cele care fuseseră întrebuințate în partea locului înainte de creștinism?), iar pe de alta nu pentru toate aceste nume se găsesc sfinți omonimi (De altfel chestiunea aceasta a sfinților n-am cercetat-o cu amănunțime și nici C. Jireček nu dă indicații precise). Din numeroasa listă a lui C. Jireček dau câteva exemple, indicând data extremă până la care se găsesc întrebuințate numele. Nume de botez: Agape XV secol. — Barbatus XIII secol. — Barbatus XIV secol. — Bellicius XIV secol. — Caelius XVI secol. — Candidus XIV secol. — Carinus XV secol. — Carosus XIV secol. — Clemens XIV secol. — Decius XIII secol. — Donatus XV secol. — Firminus XIV secol. — Fortunatus XIII secol. — Fuscus XIV secol. — Gaudentius XIV secol. — *Gavillicellus > Gavillius XV secol. — *Gavillicinus > Gavillius până astăzi. — Geminianus XV secol. — Lampridius XV secol. — Lucanus XV secol. — Lucianus XIV secol. — Primus XV secol. — Proculus XVIII secol. — Rufinus XV secol. — Sabinus XV secol. — Sergius XIV secol. — Silvester XIV secol. — Ursacius XIX secol. — Valentinus XVI secol. — Veteranus XIV secol. — Vitalis XIV secol. — — Nume de familie: Augustus XIII secol. — Bellicius XIII secol. — Calendius XIII secol. — Candidus XIV secol. — Carinus XIII secol. — Carosus XV secol. — Donatus XVI secol. — Felix XIV secol. — Firminus XIV secol. — Fuscus XIV secol. — *Gaudius XV secol. — Geminianus XV secol. — Lampridius XIV secol. — Lucanus XIV secol. — Lucius XVII secol. — *Marculinus XIV secol. — Marinus XIV secol. — Martius XV secol. — Maximus XV secol. — Maurus XIX secol. — Natalis XVI secol. — Primus XVII secol. — Primatus ori Promotus XV secol. — Proculus XVIII secol. — Sabinus XVIII secol. — Sergius XV secol. — Silvester

XV secol.— Ursacius XIII secol.— Ursus XIV secol.— Valentinus XIV secol.— Veteranus XVI secol.— Victor XV secol.— Vitalis XIV secol.— O mențiune specială trebuie pentru numele de familie provenite din nume de popoare : Francus XV secol. — Gallus XV secol.

§ 103. Și alături cu numele romane s-au păstrat în Dalmatia și nume illyre până târziu, în parte până astăzi. C. Jireček ibidem. Nume de botez : Dause, Dausa, Dauseta, Dausola, Deusa XV secol, nume de fimee. C. Jireček compară Deusa f. C. I. L. III 5425 Noricum, 5303 Noricum, Deuso f. C. I. L. III 5057 Noricum, 5426 Noricum, 10883 Pannonia Superior, Deusus b. C. I. L. III 5370 Noricum.—Denna XII secol, nume de fimee. C. Jireček compară Dennaus b. C. I. L. III 13278, pentru care admite lectura mai veche Dennaia f.—Grampiza XII secol, nume de fimee. C. Jireček compară Gramp... b. C. I. L. III 13295 Veglia (Curictae).—Gramponus XIV secol, nume de bărbat. Vezi Grampiza.—Sabatius, Sabacius, Sabazo, Sabaciolus, Sabbazolus XV secol. C. Jireček compară zeul $\Sigma\alpha\beta\acute{\alpha}\zeta\iota\omicron\varsigma$ și cognomen Sabbatia.—Zalla, veacul de mijloc, nehotărît dacă nume de botez ori de familie. C. Jireček compară $\Sigma\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\varsigma$ în inscripții grecești din Issa și Coreyra Nigra.— Nume de familie : Grampa XV secol. Compară Grampiza.—Sabacii XV secol. Vezi mai sus la numele de botez Sabatius, Sabacius. —Zamagna, Zamanno, Çamano, Çamagno, Çammagno, Zamagnio, Giamagno, Žamanović. Există și astăzi. C. Jireček compară Samanna C. I. L. III 2610 Salonae.

§ 104. În limba românească s-au păstrat câteva nume personale romane, și anume cognomina : Barbatus (Mica Barbatus, Documente Hurmuzaki I, pag. 143, anul 1236). — Candidus (Toma Cînde, Hasdeu Arhiva istorică I, pag. 115, anul 1466 ; Toma Cînde, Hasdeu Arhiva istorică I, 2, pag. 7, anul 1460 ; Ioan Cîdea, Bologa Monografia școlii civile de fete din Sibiiu, Sibiiu 1911, pag. 60 ; Sofia Cîdea, Bologa opul citat pag. 75. Cîdeni, sat în județul Romanai, Frunzescu Dicționar topografic ; Cîdești, sate în județele Neamț, Rîmnicul sărat, Muscel, Dorohoiu, Buzău, Dimbovița, Frunzescu opul citat. Pentru forma Cînde compară aceeași formă Cande pe care o are Candidus în Dalmatia, C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens II 90 III 12. Este un dominiu format prin scutarea

numelui întreg, după o procedare foarte obișnuită în toate limbile indogermane și mai veche și mai nouă. -e este acel -e cunoscut din numele personale și porecele românești ca Petre, Prale, Corne, Negre, Corbe, Gîrbe, Tîmpe, etc. [Exemple altele vezi la G. Pascu Sufixe românești], care se întâlnește foarte des și pe teritoriul dalmat [C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 71] și e probabil de origine slavă. Vezi Miklosich Vergl. Grammatik II pag. 190). — Lucius? (*Luț în Luțani, sat în județul Iași Frunzescu Dicționar topografic). — Marinus (Mărin, întrebuințat și până astăzi ca nume de botez și de familie; Mărinești, sate în județele Vîlcea și Dolj Frunzescu Dicționar topografic). — Martius? (*Marț în Mărtești, sat în județul Argeș Frunzescu Dicționar topografic). — La care se adaug nume de popoare: Dacus? (*Dacul, articulat, în Dăculești, schit în județul Dîmbovița Frunzescu Dicționar topografic). — Francus (Frîncul, Hasdeu Cuvinte din bătrîni I pag. 161, anul 1608; Frîncești sate în județele Vîlcea, Gorj, moșie în județul Iași Frunzescu Dicționar topografic. Întrebuințat ca nume de familie și astăzi). — Gallus? (*Gal în Gălești, sate în județele Tecuci și Argeș Frunzescu Dicționar topografic).

§ 105. Alături cu numele romane s-au păstrat și cîteva thrace și illyropannone, în parte până astăzi. Dasius (George Dașul, Bologa Monografia școalei civile de fete din Sibiiu pag. 76; Dașova, comună în județul Romanați Frunzescu Dicționar topografic). — Plator (*Plătore ori *Plătore în Plătărești, sat în județul Ilfov, Frunzescu Dicționar topografic. Pentru *u* neaccentuat <ă,î compară flacăra > *flaculă, vechi romîn vâltur > vulturius, rîndunea > *hirundinella, plămîn > pulmone, vîltoare > vult-, frîmsețe Coresi ps. 15, fine, facsimile pag. 43 > frumusețe. Pentru *o* neaccentuat <ă,î compară că > quod [dacă nu mai degrabă quia = quia Rydberg Zur Geschichte des fr. ə II 357 sqq.], lăcustă > locusta, năsalie > vechi bulgar nosilo, lăcnesc > locus, rătund > rotundus, după > de + post, fără > foras, prăvălesc > vechi bulgar provaliti, cumpănă > vechi bulgar cōpona, săldat > soldat, fîntină > fontana, lingă > longum, cătră > contra. Vezi și § 240 N° 64, § 241 N° 68). — Zîpas (Jîpa, Hasdeu Cuvinte din bătrîni I, 174, anul 1609; Jîpești, locuință izolată în județul Brăila Frunzescu Dicționar topografic. Există și astăzi ca nume de familie: Con-

stantin Jipa, Gheorghe Jipa, Monitorul oficial Decembre 1907 pag. 7227 și 7228. În caz cînd Zīpas nu se va fi pronunțat deja în limba thracă cu ž, ž din romînescul Jipa se explică prin alunecarea sunetului romînească, pentrucă în romînește chîiar z din africata dz, cu atît mai mult z simplu se prefac în ž înainte de un i fix, orî în tot cazul aū această propensie. Vezi § 250 N° 168^a.—Muca în Mucabithyris, Mucacenthos, Mucaliș, Mucapor, Mucaporis, Mucaporus, Mucapuis, Mucaris, Mucasenis, Mucasenus, Mucasius, Mucatra, Mucatralis, Mucatrus, Mucazalis, Mucazenis. Cuvintele compuse cu Muca formează, alături cu Bithus (Bitus), și mai mult încă decît Bithus, cele mai numeroase nume personale thrace. În special întrebuițat mult era numele Mucatralis. Muca putea fi forma scurtată, diminutivă, a tuturor numelor personale compuse cu dînsul, în special trebuie să fi fost forma scurtată, diminutivă, a lui Mucatralis. Eū cred că din Mū'ca își trage originea numele de familie actual Moacă (Bologa, Monografia școalei civile de fete din Sibiiū, pag. 56 : „Ilie Moacă“. Eū însumi am cunoscut un Romîn dela Comarnic, pe care-l chema Traian Moacă). Cu totul de altă origine este cuvîntul moacă, fimee proastă, care trebuie să fi avut și un masculin alăturaea, *moc, astăzi neîntrebuițat, din care s-a derivat prin -ân mocan, care în glosarul slavoromîn tipărit de Hasdeu în Cuvinte din bătrîni I, 267 sqq. traduce cuvintele vechi bulgărești selnic (țăran) și nev-glas (ignorant, incult), și care astăzi însemnează după Bărceanu un om incult și un cioban transilvănean, > mŭcus, μυκος, o glosă (probabil de origine thracă) a lui Hesychios, interpretată cu ἄφωνος, fără glas, mut (de altfel din acelaș rădăcină onomatopeică mu- ca și latinul mutus).—Un foarte întrebuițat nume personal illyro-pannon, mai ales în Dacia, în colonia Pirustilor dela Alburnus Maior, era Verzo. Să nu fie cumva de această origine numele de familie actual din Transilvania Verzea? („Alexe Verzea“ Bologa, Monografia școalei civile de fete din Sibiiū pag. 54). Cuvîntul avea tema -on: gen. Verzonis, dat. Verzoni, abl. Verzone, dar n-ar fi nimic extraordinar să se fi păstrat casus rectus, deoarece chîiar nume comune cîteva romînești își aū originea în nominative latine (jude, oaspe, sînge, șerpe, drac, om, împărat). Apoi alături exista poate și o temă -o de a două declinare, compară Versos (=Verzo) dela Appianos 25. Pentru a se vezi § 104.

§ 106. Știri asupra limbii depe teritoriul romanizat al peninsulei balcanice căpătăm pentru mijlocul secolului VI din numele romane de localități înșirate în cartea de aedificiis a lui Procopios. Aceste nume, pe care le-am însemnat mai sus, §§ 92, 93 în ordinea în care se găsesec înregistrate în opera sciitorului grec, sînt în ordine alfabetică următoarele (împreună cu cele din provinciile grezitate Epirul nou, Epirul vechi, Macedonia, Thracia):

Adrianion > Hadrianus. Macedonia.

Almos ? > almus ? Moesia Inferior, lîngă Dunăre.

Altina ? > *altinus ? Scythia Minor.

Amantia ? > Amantius ? Epirul nou.

Antoninon > Antoninus. Haeminontus.

Apis > apis. Epirul nou.

Aques > aquae. Moesia Superior, lîngă Dunăre.

Ardia ? > ardea ? Regiunea Lovča.

Argentares > argentarii. Regiunea Aquae.

Aria > area. Dardania.

Arina > arena. Moesia Inferior.

Asilva > ad silvam. Moesia Inferior.

Augustas > augustae. Thracia.

Auguste > augusta. Moesia Inferior, lîngă Dunăre.

Auriliana > Aurelianus. Regiunea Aquae.

Barbaries > barbaries. Regiunea est Serdica.

Basternas > Bastarnae. Moesia Inferior.

Bononia > bonus. Moesia Superior, lîngă Dunăre.

Burgonovore > burgus novus. Moesia Superior, lîngă Dunăre.

Burgualtu > burgus altus. Moesia Superior, lîngă Dunăre.

Calventia > Calventius. Regiunea Naissus.

Candida > candida. Macedonia.

Candidiana > candidus. Moesia Inferior, lîngă Dunăre.

Capomalva > caput + malva ? Dardania.

Capudboes > caput bovis. Moesia Superior, lîngă Dunăre.

Carmina ? > carmen ? Epirul vechi.

Cassia ? > Cassius ? Regiunea Naissus.

Castellion > castellum. Regiunea Naissus.

Castellion > castellum. Dardania.

Castellobretara > castellum Britorum ? Dardania.

Castellon > castellum. Epirul vechi.

Castellonovo > castellum novum. Moesia Inferior ori Scythia Minor.

- Castellonovo > castellum novum. Regiunea Aquae.
 Castelona > castellum. Dardania.
 Castina? > Castinus? Epirul vechiū.
 Castramartis > castra Martis. Moesia Inferior.
 Castrazarva > castra + ... Thracia.
 Cavotumba? > cava tumba? Haemimontus.
 Celliriana > celer. Dardania.
 Cesiana > Caesius. Dardania.
 Clementiana > Clementianus. Epirul nou.
 Constantiana > Constantius. Scythia Minor.
 Crispas > crispus. Moesia Superior, lângă Dunăre.
 Cumarciana? > Comargus? Macedonia.
 Cunae > cunae. Regiunea Lovča.
 Dalmatas > Dalmatae. Regiunea Remesiana.
 Ducepraton > ducis pratum. Moesia Superior, lângă Dunăre.
 Duliare > doliarii. Regiunea Naissus.
 Eraria > aeraria. Regiunea Naissus.
 Erculente > Hercules? Moesia Inferior.
 Esimontu > ... + mons. Haemimontus.
 Exentaprista > sexaginta pristae. Moesia Inferior, lângă Dunăre.
 Fasciae > fasciae. Macedonia.
 Florentiana > florens. Regiunea Aquae.
 Fossaton > fossatum. Moesia Inferior.
 Ferraria > ferraria. Regiunea Remesiana.
 Gemellomuntes > gemelli montes. Moesia Inferior.
 Gemenos > geminus. Epirul nou.
 Germania? > germanus? Regiunea Germania.
 Gesilafossaton > ... fossatum. Haemimontus.
 Getistraus? > Getae strava? Haemimontus.
 Gombes? > cūmbae? Moesia Superior, lângă Dunăre.
 Graecos > Graecus. Regiunea Remesiana.
 Grandeton? > *granatetum? Regiunea Naissus.
 Gratiana > Gratianus. Moesia Inferior ori Scythia Minor.
 Halicaniburgu > ... + burgus. Moesia Superior, lângă Dunăre.
 Hercula? > Hercules? Regiunea Naissus.
 Iuliovalle > Iulius + vallis. Regiunea Aquae.
 Iustiniana prima > Iustinianus. Dardania.
 Iustiniana secunda > Iustinianus. Dardania.
 Labellos > labellus. Epirul nou.
 Laccoburgu > lacus + burgus. Moesia Superior, lângă Dunăre.

- Lapidarias** > **lapidariae**. Moesia Inferior, lângă Dunăre.
Literata > **litterata**. Moesia superior, lângă Dunăre.
Longiana > **longus**. Regiunea Remesiana.
Longiana > **longus**. Moesia Superior, lângă Dunăre.
Lucernariaburgu > **lucernaria**+**burgus**. Moesia Inferior, lângă Dunăre.
Lupofantana > **lupus**+**fontana**. Regiunea Remesiana.
Lutsolo > ***luciolus**. Regiunea Remesiana.
Marcellina > **Marcellus**. Dardania.
Marcerota ? > **Marci rota** ? Moesia Inferior.
Marcerota ? > **Marci rota** ? Haemimontus.
Marciana > **Marcianus**. Epirul vechi.
Marcianon > **Marcianus**. Haemimontus.
Marcipetra > **Marci petra**. Regiunea Serdica.
Mareburgos > **mare**+**burgus**. Moesia Superior, lângă Dunăre.
Mariana > **Marius**. Dardania.
Marmarata > **marmorata** ? Epirul vechi.
Martios ? > **martius** ? Epirul vechi.
Martis > **Martis**. Epirul nou.
Maurovalle > **μαῦρος**+**vallis**. Scythia Minor.
Maxentiu > **Maxentius**. Moesia Inferior, lângă Dunăre.
Medeca > **medicus**. Regiunea Lovča.
Mediana > **mediana**. Regiunea Naissus.
Meridio > **meridies**. Regiunea Aquae.
Meriopontede > **meridies**+**pons** ? Regiunea Aquae.
Metalla > **metalla**. Moesia Inferior.
Miletes ? > **milites** ? Dardania.
Monteregine > **mons Regini**. Scythia Minor.
Murciara ? > **Murci ara** ? Epirul vechi.
Mutsianicastellon > **Muciani castellum**. Regiunea Naissus.
Nogeto ? > **nucetum** ? Regiunea Naissus.
Nono ? > **nonus** ? Scythia Minor.
Novae > **novae**. Moesia Superior, lângă Dunăre.
Novas > **novae**. Scythia Minor.
Noveviustiniana > **Nova Iustiniana**. Moesia Inferior ori Scythia Minor.
Novos > **novus**. Moesia Superior, lângă Dunăre.
Octavon > **octavum**. Moesia Superior, lângă Dunăre.
Palatiolon > ***palatiolum**. Moesia Inferior, lângă Dunăre.
Palmatis > **palmatus**. Moesia Inferior.
Paretion ? > **paries** ? Epirul nou.

- Paulimandra > Pauli mandra. Moesia Inferior ori Scythia Minor.
- Petroniana > Petronius. Epirul vechi.
- Piscinae > piscinae. Epirul nou.
- Placidiana > Placidius. Macedonia.
- Poliscastellon > ...+castellum. Moesia Inferior.
- Pontes > pontes. Moesia Superior, lina Dunare.
- Ponteserion > pons serius. Moesia Superior, lina Dunare.
- Potamucastellon > ποταμοῦ castellum. Thracia.
- Presidio > praesidium. Moesia Inferior ori Scythia Minor.
- Primiana > primus. Regiunea Remesiana.
- Priniana ? > prinus ? Macedonia.
- Probinu > Probinus. Haemimontus (de doua ori).
- Pulchra Theodora > pulchra ... Moesia Inferior ori Scythia Minor.
- Putedis > putidus. Moesia Inferior, lina Dunare.
- Quartiana > Quartianus. Regiunea Aquae.
- Quintodemu > quintus decimus. Moesia Inferior, lina Dunare.
- Quinton > quintus. Moesia Inferior, lina Dunare.
- Quintu > quintus. Dardania.
- Ratiaria ? > ratiarius ? Moesia Superior, lina Dunare.
- Riginocastellon > Reginus+castellum. Regiunea Germania.
- Romaniana > Romanus. Regiunea Serdica.
- Romuliana > Romula. Regiunea Aquae.
- Rubusta ? > robusta ? Scythia Minor.
- Salebries ? > salebra ? Regiunea est Serdica.
- Saltupurgos > saltus+burgus. Moesia Inferior, lina Dunare.
- Sarmates > Sarmatae. Regiunea Naissus.
- Sarmathon > Sarmatae. Haemimontus.
- Sceptecasas > septem casae. Regiunea Aquae.
- Sculcoburgo > sculca+burgus. Regiunea Aquae.
- Scumbro ? > scomber ? Regiunea Remesiana.
- Securisca ? > securis ? Moesia Inferior, lina Dunare.
- Siclae ? > sicalae ? Macedonia.
- Spelunca > spelunca. Regiunea Remesiana.
- Stiliburgu > ... +burgus. Moesia Superior, lina Dunare.
- Stramentias > stramentum. Regiunea est Serdica.
- Struas > strues. Regiunea Serdica.
- Susiana > Sosius. Moesia Superior, lina Dunare.
- Tillito ? > *tilietum ? Moesia Inferior ori Scythia Minor.
- Titiana > Titianus. Epirul nou.

Tramacarisca orî Trasmарisca > trans *mariscam. Moesia Inferior, lîngă Dunăre.

Tredetilius > tredecim tiliae. Regiunea Aquae.

Tsertsenutsas > circinus + -uceus. Regiunea Remesiana.

Tsitaetus ? > civitas vetus ? Haemimontus.

Tugurias > tugurium. Regiunea est Serdica.

Tulcoburgo > ... + burgus. Regiunea Remesiana.

Turicla > turricula. Regiunea Lovča.

Turribus > turribus. Regiunea Aquae.

Ulivula > oliva. Epirul nou.

Ulmiton > *ulmetum. Scythia Minor.

Ulpiana > Ulpus. Dardania.

Uncu > uncus. Haemimontus.

Valentiniana > Valentinianus. Moesia Inferior orî Scythia Minor.

Valeriana > Valerius. Moesia Inferior, lîngă Dunăre.

Valvae > valvae. Regiunea Lovča.

Variana > Varus orî Varius. Moesia Inferior, lîngă Dunăre.

Veriniana > Verinus. Dardania.

Via ? > via ? Haemimontus.

Vicanovo > vicus novus. Regiunea Aquae.

Victoriana > victoria. Dardania.

Victorias > victoria. Dardania.

Viculea > viculus. Regiunea Naissus.

Vindimiola > vindemiola. Regiunea Aquae.

Vineos ? > vinea ? Regiunea Lovča.

Virginatso ? > *virgina + -aceus ? Moesia Inferior orî Scythia Minor.

Zanes > Diana. Regiunea Aquae, lîngă Dunăre.

Zetnucortu > ... + cort. Moesia Inferior.

§ 107. Concluziile pe care le-ar putea trage cineva asupra limbii latine populare dela mijlocul secolului VI din numele de localităţi ale lui Procopios nu pot fi decît aproximative pentru motivul că Procopios era Grec (Mai drept vorbind el era un Semit grecizat), iar Grecii au excelat în stîlcirea numelor proprii, fie de persoane fie de localităţi. În tot cazul nu se pot trage concluzii negative, căci aceiaşi preocupare pentru limba latină scrisă, care iese la iveală în inscripţii, a stăpînit şi în lista—se poate zice oficială—pe care acest istoric o dă de cetăţile orî restaurate orî din nou zidite de împăratul Justinianus. Precizarea de limba

latină scrisă era cu atât mai mare la Procopios, cu cât pe de o parte el cunoștea limba latină *), și anume, din punct de vedere lexical, limba comună latină depe vremea lui, iar pe de altă parte multe din cuvintele latinești care se ascundeau în numele de localități erau împămîntenite în limba greacă ori ca nume comune ori ca nume proprii și-si păstrase acolo pronunțarea din limba scrisă (ἀργενταρία, ἀργεντάριον, βοῦργον, τοῦμπες, δοῦξ, λογγίνος, μάρτιος, παλάτιον, πραισιδος, κουαρτοπάριοι, σκουλκα, τούρη, αὔγουστος, αὐγουῖτα, pentru care vezi Ducange glosarium: nu toate sînt mărturisite depe timpul lui Procopios, dar le putem presupune ca introduse încă depe atunci pe toate. — Celer, Clementinus, Constantianus, Florentius, Iulianus, Iustinianus, Marcellus, Marcianus sînt nume personale obișnuite în împărăția romană pe vremea lui Procopios, după cum se vede din însăși opera acestui scriitor). Pelingă acestea se mai adaugă considerația, pe care am mai făcut-o

*) Compară următoarele locuri: „Romanii numesc sută κέντον.“ De bello persico I, 22.— „Romanii numesc în limba latinească această slujbă ραιφερενδάριον.“ De bello persico II, 23.— „Romanii numesc pe latinește ἀγέστα un zid din copaci, pămînt, pietre, făcut în grabă în preajma zidului unei cetăți, pe care vor s-o cucerească.“ De bello persico II, 26.— „Șapte se zice pe latinește σέπτον.“ De bello vandalico I, 1.— „Romanii numesc această slujbă în limba lor δομέστικον.“ De bello vandalico I, 4.— „Romanii numesc această slujbă πραιτωρα.“ De bello vandalico I, 10.— „Un loc pe care Romanii îl numesc în limba lor κεραλήν βράχους, pentru că-i zic Καπούτβαδα.“ De bello vandalico I, 15.— „Slujba aceasta Romanii o numesc οπτίωνα.“ De bello vandalico I, 17.— „Romanii numesc steagul βάνδον.“ De bello vandalico II, 2.— „Luna cea din urmă a anului pe care Romanii o numesc Δεκέμβριον.“ De bello vandalico II, 3.— „Theodoros era șeful τῶν ἐξκουβιτῶρων, căci așa numesc Romanii pe păzitori.“ De bello vandalico II, 12.— „Latinii numesc în limba lor acest munte muntele ἀσπίδος.“ De bello vandalico II, 13.— „Gezon era οπτίων al trupei, căci așa numesc Romanii pe cel care plătește solda.“ De bello vandalico II, 20.— „Haîna pe care Romanii o numesc în limba latinească κασοῦλαν.“ De bello vandalico II, 26.— „Italianii numesc domeniul împărătesc πατριμῶνιον.“ De bello gotthico I, 4.— „lumea pe latinește se zice μούνδος.“ De bello gotthico I, 7.— „βέντος pe latinește înseamnă vînt.“ De bello gotthico I, 15.— „βιβάριον numesc Romanii locul unde țin animalele sălbatice.“ De bello gotthico I, 23.— „Ianos acesta era cel dintîi dintre zeii lor vechi, pe care Romanii îl numesc în limba lor πένητας.“ De bello gotthico I, 25.— „τρία φῆτα, așa numesc Romanii ursitele.“ De bello gotthico I, 25.— „A hotărît să oare πέραιον numii zeii Romanii.“ De bello gotthico I, 26.

deja la § 82, N° 10 cu ocazia ortografiei cuvintelor Blaziza, Milizza, că, chiar dacă pronunțarea se schimbase, procedarea cea mai firească era de a continua vechea ortografie. Pentru aceia din aques, quartiana, quintodemu, quinton, quintu nu se poate conchide că în qu se păstrase încă u consonant; din ardia, mediana, meridio, placidiana, presidio nu se poate conchide că nu se africativizase d ori că chiar se păstrase i sonant; din argentares, gemellomuntes, gemenos, germania, getistraus, longiana, monteregine, nogeto, reginocastellon nu se poate conchide că nu se africativizase g; din asilva, crispas, trasmarisca nu se poate conchide că i' nu se prefăcuse în é; din augústas, augúste, búrgonovore, búrgualtu, cavotúmba, halicanibúrgu, laceobúrgo, lucernaria-búrgu, lúpofantana, marebúrgos, scúlcoobúrgo, stilibúrgu, strúes, tugúrias, tulcoobúrgo, túrribus, úncu nu se poate conchide că u' nu se prefăcuse în ó; din calventia, clementiana, constantiana, florentiana, gratiana, martios, palatiolon, ratiaria, stramentias, titiana nu se poate conchide că nu se africativizase t ori că chiar se păstrase i sonant; din celliriana, cesiana, cumarciana, ducepraton, marcellina, marcerota, marciana, marcipetra, murciara nu se poate conchide că nu se africativizase c ori că chiar se păstrase i sonant; din iuliovalle, iustiniana nu se poate conchide că i consonant inițial nu se africativizase.

§ 108. Numai concluzii pozitive se pot trage vreo câteva: gombes (în caz când într-adevăr ar fi > cûmbae) arată pe ũ' < ó, fapt latin popular cunoscut.—gemellomuntes și scumbro (în caz când într-adevăr ar fi > scomber) arată pe ó' urmat de nazală prefăcut în ú, fapt cunoscut și pe terenul limbii latine populare (dialect) și pe acel al limbilor romanice, fapt cunoscut în special pe terenul limbii românești, unde oricare ó accentuat latinesc, lung ori scurt, urmat de m + consonantă (afară de grupul mn) ori de n se prefăce în ú (La schimbare participă și ón > vechiú bulgar ѡ). Să fie munte din gemellomuntes și scumbro reflexele antice ale fenomenului actual românesc? Pe munte îl mai găsim atestat pentru anul 587 în Theophylaktos Simokattes, care a scris în prima jumătate a secolului VII după izvoare contemporane (vezi mai sus § 95). Cum se explică însă gombes, în caz când și el și gemellomuntes și scumbro vor fi reprezentînd într-adevăr reala pronunțare

depe vremea lui Procopios ? Explicarea vezi-o la § 268, N° 8.—duliares și rubusta (în caz cînd într-adevăr acest cuvînt va fi > robusta, cea ce e foarte îndoelnic) arată acea schimbare din unul în altul a lui o și u neaccentuați, protonici ori posttonici, cunoscută în limba latină populară, dar în special arată propensia limbii romînești de a schimba pe o neaccentuat în u.—turicla arată căderea lui u neaccentuat din penultima posttonică cunoscută în limba latină populară.—burgualtu arată poate deja fixați ca u pe -o, -u finali, după cum s-a fixat într-adevăr ca -u în limba romînă și în limba dalmată veche, pentru care vezi C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 86.—capudboes, getistraus (cînd va fi într-adevăr > Getae strava), tsitaetus (cînd va fi într-adevăr > civitas vetus) arată căderea lui v intervocalic cunoscută în limba latină populară. — lutsolo, mutsianicastellon, tsertsenutsas (din punct de vedere al lui -utsas considerat), virginatso (în caz cînd va fi într-adevăr > *virgina + -aceus) arată africativizarea lui c+î+vocală, cunoscută în limba latină populară.—tsertsenutsas (considerat din punct de vedere al lui tsertsen-) și tsitaetus (în caz cînd va fi într-adevăr > civitas vetus și nu se va fi ascunzînd cumva în el numele thrac Tzita ; dar e foarte probabil civitas vetus, vezi cele spuse la § 92 sub acest cuvînt) arată africativizarea lui c înainte de i sonant și de e. Această africativizare deci era gata la mijlocul secolului al șeselea. Întîmpinarea lui Meyer-Lübke Einführung II ed. § 126, cum că Κελληνιστὴν (adecă Κελληνιστῶν) și Μακελλονιστὴν din Procopios ar proba că c înainte de e nu se africativizase încă la mijlocul secolului VI, n-are putere, întrucît concluzii negative din datele lui Procopios nu se pot trage, după cum s-a arătat mai sus. Pentru bibliografia și istoricul chestiunii africativizării lui c înainte de i sonant și de e vezi Grandgent Introduzione § 261 și Meyer-Lübke Einführung §§ 125-127. Compară și cele spuse la nota dela § 85 cu ocazia teoriei lui Gröber. — zanes arată africativizarea lui d+î consonant, cunoscută în limba latină populară.—Să se ascundă în scdin sceptecasas sunetul ș ? N-ar fi imposibil, întrucît diftongarea lui é' în ie a putut fi gata (acolo unde a fost să existe, căci sînt și teritorii romanice care nu prezintă această diftongare) la mijlocul secolului VI, iar prefacerea pe teritoriul romînesc a lui s+î în ș a putut să aibă loc deja din secolul V.

tunci, deoarece această prefacere este atît de veche, încît niciun element străin nu participă la dînsa.—În mareburgos, seulcoburgo, trasmarisca, ulmiton apar cuvîntul romînesc mare și cuvintele romanice sculta, marisca, ulmetum.

§ 109. Asupra limbii latine din peninsula balcanică ni dau cunoștințe mai multe inscripțiile. Timpul fenomenelor limbistice constatate pe această cale este cîteodată dat de inscripții în mod precis. Dar chiar cînd inscripția nu este datată, faptul atestat de ea este datat aproximativ prin limita pînă la care se găsesc inscripții în provincia respectivă, pentru care vezi mai sus §§ 86, 87. Numerele fără altă mențiune sînt ale inscripțiilor din C. I. L. III. C. înseamnă tablele cerate.

A. Sunete

$e' < i$: hecliseae (=ecclesiae) 9585 Salonae Dalmatia. — eclisie (=ecclesiae) 13124 Salonae Dalmatia p. Chr. 426 orî 430. — comidi (=comēdi) 14524 Kostolatz Moesia Superior. — Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect).

$e' < i$: diae (=deae), dia (=dēa) 10393 Alt-Ofen Pannonia Inferior. Să fie diftongarea lui e' în $iē$ exprimată în mod defectuos? Așa că *diae* = *dīe* și *dia* = *dīa*? Va fi existat acest fenomen în limita timpului inscripțiilor din Pannonia Inferior, — finele secolului IV? Să se compare Niepos C. I. L. XV 1118^b dela puțin înainte de p. Chr. 120 alături cu Nepotis C. I. L. XV 1118^a din acelaș timp, Zeitschrift für roman. Phil. XXV, 735. Diftongarea lui e' (și tot așa aceea a lui o' în $uō$) este pusă printre cele mai tîrzii fenomene latinești populare. Schuchardt Vokalismus I, 105 o pune (și tot așa pe aceea a lui o' în $uō$) dela 500 orî 550 p. Chr. în jos. Cauza pentru care se pune acest fenomen așa de tîrziu este apariția lui tîrzie în izvoarele latinești populare, dar mai ales considerația că e' , pentru a se putea diftonga, a trebuit întîi să se lungească, iar această lungire a trebuit să aibă loc tîrziu, pentru că face parte din *noia cantitate* a vocalelor accentuate. Această noia cantitate a vocalelor accentuate însă, care ar consista în aceia că vocalele accentuate s-au lungit în silabe deschise și s-au scurtat în silabe închise, păstrîndu-și însă

vechiul timbru *), este îndoioasă din punct de vedere al existenței și nesigură din acel al cronologiei. Are toate aparențele unui prejudiciu. Constatarea ei a fost întâiaș dată făcută de Schuchardt *Vokalismus II*, 328. Argumentul acestui învățat este că vocalele scurte antice accentuate în silabă deschisă s-au diftongat (bē'ne < biēne, bo'no < būono), iar diftongarea n-ar fi putut avea loc, dacă vocala ar fi fost scurtă. Afirmarea lui Schuchardt a fost apoi în deobște adoptată, ca o dogmă (De pildă Meyer-Lübke, *Grammatik der roman. Sprachen I*, § 636 sqq., *Die lateinische Sprache in den roman. Ländern*, § 16 în Gröbers *Grundriss I* ed. II pag. 467, *Einführung II* ed. § 96 ; Grandgent *Introduzione* § 176). Diftongarea însă, din punct de vedere fiziologic considerată, poate să aibă loc și într-o vocală scurtă, iar pe de altă parte limbile română și spaniolă au diftongat pe *ē* și *ō* latinești și în silabele închise, nu numai în silabele deschise ! În ce privește partea cronologică, Meyer-Lübke în *Grammatik der roman. Sprachen I* §§ 636, 637 consideră nouă cantitate ca un fenomen care nu aparține limbii latine populare și care s-a dezvoltat în fiecare limbă romanică a parte, în *Die lateinische Sprache in den roman. Ländern* § 16 în Gröbers *Grundriss I*, ed. II, pag. 467 o consi-

*) Seria cantității și timbrului vocalelor accentuate latinești se admite că a fost următoarea : 1) Înainte de sec. II p. Chr. *vinum*, *scrīptus*, *fides*, *iste* (Vocalele se deosebeau numai prin cantitate, nu și prin timbru). 2) De la II sec. p. Chr. până la o epocă nehotărîtă *vinum*, *scrīptus*, *fides*, *iste* (Vocalele s-au deosebit și prin timbru, pentru că cele lungi au devenit închise și cele scurte au devenit deschise). 3) La o epocă nehotărîtă *vinum*, *scrīptus*, *fides*, *iste* (Deosebirea de cantitate a dispărut și au rămas numai cele de timbru). 4) La o epocă ulterioară *vinum*, *scrīptus*, *fides*, *iste* (Vocalele din silabele deschise s-au lungit, cele din silabele închise s-au scurtat. Aceasta este *noia cantitate*. S-a întâmplat atunci faptul nou că, în vremea pe timpul cantității antice [N° 1, 2] vocalele lungi erau numai închise și vocalele scurte numai deschise, pe timpul cantității celei nouă vocalele lungi puteau fi unele închise [*vinum*], altele deschise [*fides*], și tot așa vocalele scurte puteau fi unele închise [*scrīptus*], altele deschise [*iste*]). Meyer-Lübke *Einführung II* ed. § 93 sqq., Grandgent *Introduzione* § 173 sqq.

deră din contra ca un fenomen anterior lungirii lui *i* înainte de *gn*, atestată de Priscianus începutul secolului VI, și anterior chiar prefacerii lui *i'* în *é* și a lui *ü'* în *ó*, iar în *Einführung* II ed. § 96 o consideră ca un fenomen latin popular care n-a avut loc înainte de al VI secol. Cîteodată calculul asupra cronologiei acestui fenomen a produs o adevărată confuzie în mintea învățaților. Gröber în *Archiv für lat. Lexicographie und Grammatik* I, 222 spune că lungirea vocalelor accentuate din silabele deschise a trebuit să fie posterioară fenomenului $i' < é$, $ü' < ó$, pentru că altfel *i'* lungit s-ar fi confundat cu vechiul *i* și *ü'* lungits-ar fi confundat cu vechiul *u*! Această confuzie însă n-ar fi putut avea loc, deoarece *i'* și *ü'* erau vocale deschise, care deschise trebuiau să rămână și după lungire! Iar Elise Richter, *Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen*, 27 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie, anul 1911 (Recensiea acestei lucrări, care e un model de pseudoștiință, vezi-o în *Viața Românească*, anul 1911, Octombrie) susține și ea că lungirea vocalelor din silabele deschise accentuate a trebuit să fie posterioară fenomenului $i' < é$, $ü' < ó$, însă din alt motiv: dacă scriptus ar fi devenit scriptus înainte de prefacerea lui dictus în italianul dètto, apoi și scriptus prefăcut în scriptus ar fi trebuit să sune în limbile romanice, de pildă în limba italiană, scrètto! Decît numai a scăpat din vedere Elise Richter că scriptus, chiar după ce ar fi devenit scriptus, și-ar fi păstrat timbrul de *i* închis și că ceea ce a provocat fenomenul $i' < é$, $ü' < ó$ a fost timbrul de vocale deschise ale lui *i'* și *ü'*, iar nu faptul că *i'* și *ü'* erau scurte! Din chipul cum s-au dezvoltat în românește *ce'*, *ge'* se constată însă cu toată siguranța că diftongarea lui *é'* este posterioară africativizării lui *c+e*, *i*, *g+e*, *i* și că trebuie pusă prin urmare aproximativ în a doua jumătate a secolului VI. Vezi § 251 N° 176 Nota, § 253 N° 192 Nota.

$e' + n$ și $é' + n$, în silabă închisă și deschisă, < *in*: ciner (probabil=giner=gëner) 1595 Reșca Dacia. — Sineca (= Sēneca) 10434 Alt-Ofen Pannonia Inferior. — vindedit (=vëndidit) 14305 Salonae Dalmatia.—Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect). Vezi Schuchardt *Vokalismus* I pag. 290 sqq., 299, 342 sqq., 394 sqq. și adaosele din vol. III. Cunoscut în special limbii românești, unde oricare *é* accentuat (> lat. *e'*, *é'*, *i'*) + *n*, în mod indiferent dacă

după *n* a urmat o vocală ori o consonantă, s-a prefăcut în *i*; la schimbare a participat și *én* > vechiul bulgar *ѧ*. Fenomenul romînesc în poziția *é*+*n* (silabă închisă ori deschisă) —*e* este relativ nou, căci în limba veche se găsesc exemple de bene, cene, mene, tene, vene (> *venae*), vene (> *venit*), dente, fierbente, mente, amente, cuvente, -mēnte. Cipariu Principii 373 sqq. (Praxiul Voroneț are bîre, cîre, mîre și mîre, tîre, vîre și vîre [> *venit*], mente, cuvente, veșminte și veșmente, vîreri [> *Veneris*]. Psaltirea șcheiană are bire, bine; cire, cine și cere, cene; mine și mene, mere; tire, tine; vine, vire, vîre și vere [> *venit*]; dinte; minte și mente; cuvinte și cuvente; mormente). Vezi § 238 N° 25. Compară § 268 N° 8.

e neaccentuat posttonic < *ie*: dolies (= *dolēns*) 10237 Mitrovița Pannonia Inferior.—libies (= *libens*) 10453 Alt-Ofen Pannonia Inferior. Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect). Schuchardt Vokalismus II, 331 explică pe libiens prin analogia conjugării IV.

e neaccentuat final < *ae*: dignae (= *digne*), pulchrae (= *pulchre*) 8153 Belgrad Moesia Superior. Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect). Vezi Schuchardt Vokalismus I, 254.

ě neaccentuat protonic < *ie*: fenestris (= *fenestris*) C. I. L. III. C. VIII, Dacia p. Chr. 159. Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect). Din tot materialul însă adunat de Schuchardt numai două exemple se pot cita (la care să nu fi lucrat analogia, ca la *desieruerint*, de pildă), Thieudemaro și perpietraverit, Vokalismus II 332, III 270.

ě neaccentuat posttonic precedat de *i* accentuat în silaba imediat precedentă < *u*: eorundum (= *eorumdem*) 3351 Stuhlweissenburg Pannonia Inferior. Asimilație.

ěā < *ia*: iam (= *eam*) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139. Trebuie să ne închipuim pronumele ca neaccentuat în tact și *e* < *i* trebuie explicat prin trecerea lui *e* și *i* neaccentuați unul în altul (vezi mai jos).

ěā < *e*: em (= *eam*) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139. Trebuie să ne închipuim pronumele ca neaccentuat în tact și fenomenul ca o contracție (asimilație progresivă).

ěō < *o*: Thodora (= *Theodora*) 10509 Alt-Ofen Pannonia Inferior. Contracție (asimilație regresivă).

e protetic: esponsa (sponsa) 13124 Saloniae Dalmatia

p. Ch. 426 orî 430. Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect).

e epentetic: *interantibus* (= *intransibus*) C. I. L. III. C. VIII Dacia p. Chr. 159.—*liberis* (= *libris*) C. I. L. III. C. X Dacia p. Chr. 164.—*interantem* (= *intransentem*) 10233 Mitrovița Pannonia Inferior. Fenomen cunoscut în latina populară (dialect). Compară Schuchardt *Vokalismus* II, 406-407.

e sincopat: *vetranus* (= *veteranus*) C. I. L. V 8744 Concordia Venetia. Fenomen cunoscut în latina populară (dialect).

r < *é*: *Upellius* (= *Opilius*) 1921 Stobretz Dalmatia. Acest *nomen* apare sub formele *Opilius*, *Opelius*, *Opellius*, *Upellius*, *Opilia*, *Opelia*, *Opellia*, *Upellia*. A fost între altele numele împăratului M. *Opellius Severus Macrinus*, care a domnit 217-218, și a fiuso M. *Opellius Antoninus Diadumenianus*, care a domnit ca *caesar* împreună cu tatăso. Forma originală a numelui a fost *Opīlius*, *Upīlius* > *opilio*, *upilio*, păstor, și cum că într-adevăr așa este se probează prin faptul că personajul din inscripția C. I. L. III 1921 are ca *cognomen* cuvîntul *Pisticus* („*Dis manibus Corneliae Vindemiae annorum XXV. Upellius Pisticus et Upellia Vindemia filiae pientissimae*“), iar *Pisticus* nu este decît traducerea în grecește a lui *opilio*: ngr. πιστικός păstor *). — *Upellia* (= *Opilia*) 1921 Stobretz Dalmatia.—*pessimo* (= *piīssimo*) 2050 Salonae Dalmatia.—*piteseme* (*pienti'ssimae*) 2564 Salonae Dalmatia.—*Opellio* (= *Opilio*) 8307 Plevlje Dalmatia p. Chr. 217-218.—*deposetio* (= *depositio*) 9576 Salonae Dalmatia.—*Opellio* (= *Opilio*) 12733 Srebrenița Dalmatia p. Chr. 217-218.—*bes* (= *bis*) 13124 Salonae Dalmatia p. Chr. 426 orî 430.—*trea* (= *trīa*) 13917 Salonae Dalmatia.—*derelecto* (= *derelicto*) 14306⁵ Salonae Dalmatia.—*maester* (= *magīster*) 14730 Salonae Dalmatia.—*infelicissimae* (= *infelici'ssimae*) Patsch XII, 141 Šipovo Dalmatia.—*Opelia* (= *Opilia*) 8202 Ūsküb Moesia Superior.—

*) Pe neogrecul πιστικός păstor, care e derivat din grecul antic πιστικός, credincios, om de credință, păzitor, paznic, îl probează Ducange iniîi la Nicetas Acominatos. Inscripția funerară păgînă, despre care ni este vorba aici, arată însă că neogrecul πιστικός păstor exista încă înainte de secolul V. Compară cele spuse despre inscripțiile funerarii păgîne la § 82, N° 10 fine.

anemola (= anīmula) 14524 Kostolatz Moesia Superior.— duumveros (= duumvīros) 7484 Adam-Clissi Moesia Inferior, sfîrșitul secolului III.— Dometiae (= Domītia) 12432 Nikup Moesia Inferior.— Dometius (= Domītius) 14445 Meidanchioi Moesia Inferior p. Chr. 222-235.— setis (= sītis verb) Pârvan Ulmetum II₂ 5 Pantelimonul de sus.— Meletina (Melītina > μελίτινος) 915 Torda Dacia.— Opellius (= Opīlius) 942 Enyed Dacia.— Opellius (= Opīlius) 1151 Alba Iulia Dacia.— Opellia (= Opīlia) 1330 Zalatna Dacia.— Antestius (= Antistius > antistes) 1383 Veczel Dacia.— Opelius (= Opilius) 7840 Zalatna Dacia.— Tetula (= Tītula) 7893 Kis-Kalán Dacia.— antesstis (= antistes) 10440 Alt-Ofen Pannonia Inferior p. Chr. 259. Se vede de aici că antistes avea ȳ, iar nu i, cum îl înseamnă Georges, și că cuvintele din Abuzzi antiste, andiste, ndiște, ndriștă, care înseamnă lebhaft, unruhig, aufgeweckt, trebuie să fi avînd alt etymon, iar nu pe antistes, cum înseamnă în Romanisches etymolog. Wörterbuch Meyer-Lübke, care de altfel recunoaște că din punct de vedere al înțelesului lucrul prezintă dificultăți.— Tetedius (= Thetīdus > Θετιδ-, radicalul lui Θέτις) 10442 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Opellius (= Opīlius) 10629 Promontor Pannonia Inferior p. Chr. 217-218.— Opellio (= Opīlio) 10644 Bölske Pannonia Inferior p. Chr. 217-218.— Opellius (= Opilius) 10647 Battina Pannonia Inferior p. Chr. 217-218.— Perento (= Perintho) 13374 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— fesco (= fisco) V, 8768 Concordia Venetia p. Chr. 394 ori 396 ori 402.— Acest fenomen, care a aparținut limbii latine populare (limba comună), este considerat (împreună cu acel paralel $u' < \phi$) de Meyer-Lübke Einführung ed. II § 97 ca cea mai nouă dintre schimbările pe care le-au suferit vocalele latinești accentuate din punct de vedere al cantității și timbrului (vezi mai sus nota dela $e' < i$), ca o schimbare care adecă a avut loc după ce s-a introdus nouă cantitate, și fiindcă în Einführung ed. II § 96 nouă cantitate se spune că n-a fost introdusă înainte de al VI secol, apoi urmează că după Meyer-Lübke fenomenul $i' < e$ a căpătat ființă întîi în secolul VI. Pentru Grandgent, care se bazează pe exemplele date din inscripții de Seelmann Aussprache des Latein, și pe acele date din inscripțiile din Gallia și din Spania de Pirson, Carnoy, Neumann, și din inscripțiile imprecatorii de Audollent, Introduzione § 201

fenomenul $i' < é$ a avut loc în secolul III, iar sporadic chiar și mai înainte. În urma celor văzute de noi aici putem spune cu siguranță că fenomenul la începutul secolului III era un fapt îndeplinit.

$ie' < é$: Queta (= Quieta) 2814 Scardona Dalmatia.— quescunt (= quiescunt) 3551 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Fenomen cunoscut în latina populară.

$i < e$ și $e < i$: menestrabi (= ministravi) 1967 Salonae Dalmatia p. Chr. 302.— sene (= sine) 2208 Salonae Dalmatia.— urdenaverunt (= ordinaverunt) 9585 Salonae Dalmatia.— tradedet (= tradidit) 9601 Salonae Dalmatia.— Balentes (= Valentis) 13124 Salonae Dalmatia p. Chr. 426 orî 430.— Cresteanorum (= Christianorum) 13124 p. Chr. 426 orî 430.— en (= in) 14014 Smoljani Dalmatia.— mioriam (= memoriam) 14014 Smoljani Dalmatia.— vindedit (= vendidit) 14305 Salonae Dalmatia.— martores (= marturis) 14897 Salonae Dalmatia.— avetat (= habitat) 14524 Kostolatz Moesia Superior.— beni (= bene) 14524 Kostolatz Moesia Superior.— virginio (= virgineo) 14524 Kostolatz Moesia Superior.— valeates (= valeatis) Pârvan Ulmetum II₂ 5 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.— reddedit (= reddidit) 7553 Constanța Moesia Inferior.— benemerente (= benemerenti) 7553 Constanța Moesia Inferior.— pare (= pari) 7553 Constanța Moesia Inferior.— civis (= nomin. pl. cives) Pârvan Ulmetum II₂ 38 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 163.— reddedisce (= reddidisse) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.— reddedisce (= reddidisset) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.— legi (= lege subst. abl.) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.— societati (= societate) C. I. L. III. C. XIII p. Chr. 167.— segnai (= signavi) C. I. L. III. C. XXV p. Chr. 160.— cumpare (= compari) 10237 Mitrovița Pannonia Inferior.— antestis (= antistes) 10440 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— stipendiorum (= stipendiorum) 10506 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Această nestabilitate a lui e neaccentuat și i neaccentuat, care se schimbă lesne unul în altul, este un fenomen cunoscut al limbii latine populare (limba comună).

$iu < i$: Sergis (= Sergius) 12490 Pantelimonul de sus orî Ceatalorman. Moesia Inferior.

i sincopat în penultimă: Domno (= Domino) 7671 Torda Dacia.— Domnae (= Dominae) 7671 Torda Dacia.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

$\delta' < i$: sarturi (= sartori) 9614 Salonae Dalmatia. octubres (= octobres) 14893 Salonae Dalmatia.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect).

$\delta' < i$: subulele (= *subolelae > suboles) 14524 Kostolatz Moesia Superior.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect). Vezi exemple la Seelmann Aussprache des Latein 211. Decît numai acolo sînt amestecate două fenomene, căci alt ceva este δ' prefăcut în i cînd era urmat de n + consonantă, și alt ceva este δ' prefăcut în i cînd nu se găsea în asemenea împrejurare, și Seelmann amestecă aceste fapte deosebite.

$\delta' < \acute{u}$: suora (= sora > soror) 13845 Doclea Dalmatia. — Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună). Asupra cronologiei lui vezi cele spuse mai sus cu privire la $\acute{e}' < i$, căci diftongarea lui δ' se consideră ca paralelă (și foarte probabil așa a și fost) cu diftongarea lui e' .

$\delta' + n$ în silabă închisă și deschisă < $\acute{u}n$: punere (= ponere) 9585 Salonae Dalmatia.— nun (= non) 8277³ Golubinja Moesia Superior. Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect): Vezi Schuchardt Vokalismus II, 105, 116 sqq. și adaosele din vol. III. Cunoscut în special limbii romînești, unde oricare $\acute{o}$ accentuat de origine latină + n , în mod indiferent dacă după n a urmat o vocală ori o consonantă, s-a prefăcut în $\acute{u}$; la schimbare a participat și $\acute{o}n$ / vechiul bulgar π . Compară § 268 N° 8.

$\delta'mp < \acute{u}mp$: cumpare (= compari) 10237 Mitrovița Pannonia Inferior.— Fenomen pentru care lipsesc exemple la Schuchardt Vokalismus și Seelmann Aussprache (rumpia > $\acute{\epsilon}\sigma\mu\pi\alpha\iota\alpha$ Schuchardt Vokalismus II 115 aparține limbii latine anteclasice, iar prumptus prumptia ibidem > prumptus are o lung; de altfel nici pentru $\delta'mp < \acute{u}mp$ alt exemplu decît prumptus prumptia nu se găsește). E propriu însă limbii romînești, unde oricare $\acute{o}$ accentuat de origine latină + m + consonantă (afară de grupul mn) s-a prefăcut în $\acute{u}$, la schimbare a participat și $\acute{o}mp$ slav > πp .

$\acute{o} < u$: annus (= annos) 2240 Salonae Dalmatia.— comparid (= comparavit) 9567 Salonae Dalmatia.— corpora (= corpora) 9567 Salonae Dalmatia.— pureremus (= poneremus) 9567 Salonae Dalmatia.— evassu (= evaso dat.) 9578 Salonae Dalmatia.— annus (= annos) 9585 Salonae Dalmatia.

—urdenaverunt (= ordinaverunt) 9585 Salonae Dalmatia.—
pus(uerunt) (= posuerunt) 6135 Čumakovci Moesia Inferior.
—pus(uerunt) (= posuerunt) 7453 Čumakovci Moesia Inferior.— Nestabilitatea dintre *e* și *i* neaccentuați, care exista în limba latină populară, exista în aceeași limbă și pentru *o* și *u* neaccentuați. Aici însă, pe terenul peninsulei balcanice, se constată propensia de a preface pe *o* neaccentuat în *u*, învremece pentru schimbarea lui *u* neaccentuat în *o* avem numai un exemplu. Acest fapt stă sigur în legătură cu acela că în limba românească, macarcă în ce privește corpul cuvîntului nestabilitate există între *o* și *u* neaccentuați, atît protonici, cît și posttonici (Afirmarea lui Tiktin din Zeitschrift für roman. Philologie XI, 81 că „*o* neaccentuat se preface regulat în *u*“, nu este exactă), la finele cuvîntului, ca formă gramaticală, s-a fixat *u*, așa că se poate zice că limba românească are mai multă propensie pentru *u* neaccentuat decît pentru *o* neaccentuat. Acest fapt mai stă apoi sigur în legătură cu acela că și în limba dalmată veche se fixase *u* neaccentuat ca formă gramaticală la sfîrșitul cuvintelor. C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 86 (De altfel fixarea lui *-u* ca formă gramaticală se mai întîlnește și pe alte terenuri romanice, în Sicilia, Sardinia, Corsica, sudul Italiei, Genua, vezi Meyer-Lübke Grammatik der romanischen Sprachen I § 308).

$\ddot{u}' < \acute{o}$: alonnus (= alūmnus) 2240 Salonae Dalmatia.—
avomculo (= avūnculo) 2370 Salonae Dalmatia.— avonculo (= avūnculo) 8465 Narona Dalmatia.— oxor (= ūxor) 9585 Salonae Dalmatia.— oxsor (= ūxor) 9605 Salonae Dalmatia.— secodo (= secūndus) C. I. L. III. C. XXV p. Chr. 160.—
doa (= duo acuz. neutru) C. I. L. V, 8768 Concordia Venetia, p. Chr. 394 ori 396 ori 402.— Acest fenomen, care aparține limbii latine populare (limba comună), este paralel din punct de vedere cronologic cu acel al lui $\ddot{y}' < \acute{e}$. Meyer-Lübke îl consideră ca petrecut în secolul VI (vezi mai sus discuția de sub $\ddot{y}' < \acute{e}$). Pentru Grandgent, care se bazează pe exemplele date din inscripții de Seelmann Aussprache des Latein și pe acele date din inscripțiile din Gallia de Pirson, fenomenul a avut loc probabil în secolul IV ori și mai înainte, n-ar fi decî paralel schimbării $\ddot{y}' < \acute{e}$, ci posterior acesteia cu un secol, Introdutione § 208. Dacă ne încredem în exemplul secodo, apoi schimbarea $\ddot{u}' < \acute{o}$ era un

fapt îndeplinit în a două jumătate a secolului II, și n-ar fi acest lucru extraordinar, deoarece schimbarea $\check{r} < \acute{e}$, care foarte probabil e paralelă, știm cu siguranță că era fapt îndeplinit la începutul secolului III. În românește cei mai mulți $\ddot{u}'$ au rămas neschimbați. Vezi § 241 N° 66. $\ddot{u}'$ a rămas neschimbat și pe alte teritorii romane, anume în Sardinia (oricare $\ddot{u}'$) și în Dalmatia ($\ddot{u}'$ în silabă închisă).

$u < o$: martores (= marturis) 14897 Salonae Dalmatia probabil a două jumătate a secolului IV. Compară cele spuse supt $o < u$.

$u < i$: contibernalis (= contubernalis) 10506 Alt-Ofen Pannonia Inferior. Fenomen cunoscut în latina populară (dialect). Vezi Schuchardt Vokalismus I, 197.

u sincopat: Seclaris (= Secularis) 8211 Zlokučan Kalesi Moesia Superior.—tabla (= tabula) Pârvan Ulmetum II₂ 47 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 191.—Fenomen cunoscut în latina populară (limba comună).

b intervocalic $< v$: lavoraverunt (= laboraverunt) 2113 Salonae Dalmatia.—avetat (= habitat) 14524 Kostolatz Moesia Superior.—aveo (= habeo) 14524 Kostolatz Moesia Superior.—Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

v inițial $< b$: birginiam (= virgineam) 9567 Salonae Dalmatia.—bixit (= vixit) 9585 Salonae Dalmatia.—Bалentes (= Valentis) 13124 Salonae Dalmatia p. Chr. 426 ori 430.—Bictoria (= Victoria) 14809 Salonae Dalmatia.—bect-(igalis) (= vectigalis) 8140 Kulitsch Moesia Superior.—botu (= votum) 12433 Nikup Moesia Inferior.—botun (= votum) 8043 Dacia.—Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect).

v intervocalic $< b$: vibi (= vivi) 2654 Salonae Dalmatia.—cunparabid (= comparavit) 9567 Salonae Dalmatia.—posibit (= posivit, posuit) 14809 Salonae Dalmatia.—Probabil scriere inversă, din cauză că în limba comună latină b și v intervocalici se pronunțău la un fel = v . Vezi Grandgent Introduziune § 318.

v intervocalic sincopat: vius (= vivus) 7545 Constanța Moesia Inferior.—fugitium (= fugitivam) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139.—fugitium (= fugitivum) C. I. L. III. C. VII Dacia p. Chr. 142.—clao (= clavo) C. I. L. III. C. VIII Dacia p. Chr. 159.—segnai (= signavi) C. I. L. III. C.

XXV Dacia p. Chr. 160.— Primitius (= Primitivus) C. I. L. III. C. V Dacia p. Chr. 162.— Flauius (= Flavius) 7761 Alba Iulia Dacia.— vius (= vivus) 3334 Duna-Pentele Pannonia Inferior.— vius (= vivus) 3399 Tétény Pannonia Inferior.— vius (= vivus) 10245 Acumincum Pannonia Inferior.— vius (= vivus) 10510 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— avunculus (= avunculus) 10532 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— vius (= vivus) 10561 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Fenomen cunoscut în latina populară (limba comună).

mn < *nn*: alonnius (= alumnus) 2240 Salonae Dalmatia.— Fenomen cunoscut în latina populară (dialect).

n intervocalic < *r*: pureremus (poneremus) 9567 Salonae Dalmatia.— Fenomen aproape necunoscut limbii latine populare (dialect). Vezi Schuchardt Vokalismus I, 140. Există sporadic și dialectal în limbile romanice, în special în limba românească și în cea albaneză (dialectul tosc).

n sincopat înainte de *l* consonant, *v*, *s*: coiugis (= coniugis) 2333 Salonae Dalmatia.— coiugi (coniugi) 2430 Salonae Dalmatia.— coi(i)gi (= coniugi) 14809 Salonae Dalmatia.— coiugi (= coniugi) 8155 Belgrad Moesia Superior.— coiugi (= coniugi) 8177 Lipljan Moesia Superior.— covixi (= convixi) 14524 Kostolatz Moesia Superior.— coi(i)gi (= coniugi) 7524 Casapchioi Moesia Inferior.— coiugi (= coniugi) 7528 Cogevalac Moesia Inferior.— co(ven)тури (= conventuri) 7584 Constanța Moesia Inferior.— coiugi (= coniugi) 7868 Veczel Dacia.— remasisse (= remansisse) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.— coiiux (coniux) 13374 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Pudes (= Pudens) 10396 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Masuetus (= Mansuetus) 10455 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— meses (= menses) 10501 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— Fenomen cunoscut în latina populară (limba comună).

n sincopat înainte de *d*: secodo (secundus) C. I. L. III. C. XXV Dacia p. Chr. 160.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect).

t + *l* consonant < *ts*: Dalmasius (= Dalmatius) 3079 și pag. 2328¹⁷⁵ Issa Dalmatia.— Laurentzio (= Laurentio) 12396 Glava Moesia Inferior.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

t final < *d*: cunparabid (= comparavit) 9567 Salonae Dalmatia.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba

d + *i* consonant < *dz*: *zaconus* (= *diaconus*) 2654 *Salonae Dalmatia* p. Chr. 358.—*Zonysius* (= *Dionysius*) 3174^a poate din *Dalmatia*, inscripție funerară păgînă.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

d final < *t*: *cot* (= *quod*) 2107 *Salonae Dalmatia*.—*at* (= *ad*), *quit* (= *quid*), *quot* (= *quod*) C. I. L. III. C. XXV *Dacia* p. Chr. 160.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

c + *i* consonant < *ts*: *Florescia* (= *Florentia*) 14207²⁴ *Serdica Thracia*, funerară creștină. *cīa* în loc de *tīa* din cauză că *cīa* și *tīa* aveau aceeași pronunțare *tsa*.— Fenomen cunoscut în latina populară (limba comună).

es < *ss*: *vissi* (= *vixit*) 2564 *Salonae Dalmatia*.— Fenomen cunoscut în latina populară (dialect).

qu < *c*: *cot* (= *quod*) 2107 *Salonae Dalmatia*.— *coque* (= *quoque*) 1537 *Sarmizegetusa Dacia*.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

g sincopat înainte de vocală palatală: *maester* (= *magister*) 14730 *Salonae Dalmatia*, inscripție funerară păgînă.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

ʒ redat prin *f*: *Afenodorus* 9178 *Salonae Dalmatia*, inscripție funerară păgînă. Cel mai târziu la sfîrșitul secolului IV prin urmare (Compară cele spuse despre inscripțiile funerare păgîne la § 82, N° 10, fine) ʒ grecesc căpătase valoarea de spirantă interdentală pe care o are în greaca modernă, căci altfel n-ar fi fost reproduș prin *f*.

Schimbări de sunete în tact (*Satzphonetik*): *at Tritones* (= *ad Tritonis*) 1967 *Salonae Dalmatia* p. Chr. 302.— *at Tritonis* (= *ad Tritonis*) 1968^a *Salonae Dalmatia* p. Chr. 303.— *at Tritones* (= *ad Tritonis*) 1968^b *Salonae Dalmatia* p. Chr. 319.— *at Tritonis* (= *ad Tritonis*) 1968^c *Salonae Dalmatia* p. Chr. 320.— *con quo* (= *cum quo*) 2228 *Salonae Dalmatia*.— *con qua* (= *cum qua*) 2385 *Salonae Dalmatia*.— *con quo* (= *cum quo*) 2425 *Salonae Dalmatia*.— *con q(ua)* (= *cum qua*) 2436 *Salonae Dalmatia*.— *im memori(am)* (= *in memoriam*) 1971 *Salonae Dalmatia*.— *im memoria* (= *in memoriam*) 2981 *Nona Dalmatia*.— *im memoriam* (= *in memoriam*) 3115 *Arbe Dalmatia*.— *op pietate* (= *ob pietatem*) 6191 *Iglița Moesia Inferior*.— *sup cura* (= *sub cura*) 13239 *Brișevo Dalmatia*.— *suc c(uragentibus)*

(=sub curagentibus) 7631 Alsó-Kosály Dacia.—sud die (=sub diē) C. I. L. V, 8280 Aquileia Venetia.—Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună).

B. Cazuri

a. Nume

1. Amestec de cazuri : nomin. sing. filiam suam (= filia sua) 10232 Mitrovița Pannonia Inferior.—nomin. sing. infante (= infans) 10232 Mitrovița Pannonia Inferior.—nomin. sing. filio (= filius) 13739 Babadag Moesia Inferior.—nomin. sing. Respectum (= Respectus) 14214² Adam-Clissi Moesia Inferior p. Chr. 240.—nomin. sing. Gaium (= Gaius) 14214² Adam-Clissi Moesia Inferior p. Chr. 240.—genit. sing. Septumnio (= Septimii) Pârvan Ulmetum II₂ 41 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 195.—genit. sing. Cassio (= Cassii) 14448 Babadag Moesia Inferior p. Chr. 178.—dat. sing. fratris (= fratri) 14524 Kostolatz Moesia Superior.—acuz. sing. sacro (= sacrum) 8336 Jezdina Dalmatia p. Chr. 197.—acuz. sing. diem uno (= diem unum) 8156 Belgrad Moesia Superior.—acuz. sing. titulo (= titulum) 7521 Nicolitel Moesia Inferior.—acuz. sing. titulo (= titulum) 7553 Constanța Moesia Inferior.—acuz. sing. fatum durus (= fatum durum) 7584 Constanța Moesia Inferior.—acuz. sing. beatu marture (= beatum marturem) 10232 Mitrovița Pannonia Inferior.—ablat. sing. memoriae (= memoria) 12422 Gorna Orehovița Moesia Inferior.—nomin. pl. libertas (= libertae) 2386 Salonae Dalmatia.—nomin. pl. Bessis (= Bessi) Pârvan Ulmetum II₂ 38 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 163.—nomin. pl. duas matres, duas filias, advenas parvolas (= duae matres, duae filiae, advenae parvulae) 3551 Alt-Ofen Pannonia Inferior.—nomin. pl. filias (= filiae) 13374 Alt-Ofen Pannonia Inferior.—abl. pl. annis tres (= annis tribus) 7582 Constanța Moesia Inferior.—Fenomene cunoscute în limba latină populară (limba comună, dialect) și explicabile prin căderea lui *m*, *s* finali, prin nestabilitatea lui *o* și *u* neaccentuați, prin confuziunea între ele a cazurilor din aceste pricină, și prin analogie : infante este unicul caz care rezultase din confuzia între ele a formelor genit. infantis, dat. infanti, acuz. infantem, abl. infante, și care se substituise prin analogie nominativului infans ; filio este unicul caz care rezultase din confuzia între ele a formelor nomin. filius, dat. filio, acuz. filium, abl. filio ; formele de a

cuzativ *Respectum*, *Gaium* întrebuințate ca nominative din cauza confuziei dintre nominativ și acuzativ în urma căderii lui *-s* și *-m* finali; *Septumnio* și *Cassio* întrebuințate ca genitive din cauză că formele unice *Septimio*, *Cassio* rezultate din confuzia între ele a formelor nomin. *Septimius*, *Cassius*, dat. *Septimio*, *Cassio*, acuz. *Septimium*, *Cassium*, abl. *Septimio*, *Cassio* au înlocuit prin analogie formele mai puțin întrebuințate de genitiv *Septimii*, *Cassii*; forma de genitiv *fratris* întrebuințată ca dativ din cauza confuziei dintre genitiv și dativ prin căderea lui *-s* final; *sacro* este unicul caz care rezultase din confuzia între ele a formelor nomin. *sacrum*, dat. *sacro*, acuz. *sacrum*, abl. *sacro*; *uno* este unicul caz care rezultase din confuzia între ele a formelor nomin. *unus*, acuz. *unum*, abl. *uno*; *titulo* este unicul caz care rezultase din confuzia între ele a formelor nomin. *titulus*, dat. *titulo*, acuz. *titulum*, abl. *titulo*; *durus* e greșit pus cu forma de nominativ din cauză că de fapt nominativul *durus* și acuzativul *durum* (ca și dativo-ablativul *duro* de altfel) sunau tot la un fel, *durus* masculin a fost apoi pus din cauză că *fatum* în latina populară era de genul masculin (Vezi mai jos sub *Gen*); *marture* este unicul caz care rezultase din confuzia între ele a formelor genit. *marturis*, dat. *marturi*, acuz. *marturem*, abl. *marture*; genitivo-dativul *memoriae* întrebuințat în locul ablativului *memoria*, din cauza confuziei între *memoria*, forma unică rezultată din nomin. *memoria*, acuz. *memoriam*, abl. *memoria*, și între genitivo-dativul *memoriae*, care era în limba comună înlocuit prin acea formă unică: din cauză că se zicea de obicei *memoria* în loc de *memoriae*, apoi se punea câteodată—și anume când avea cineva pretenția de a ști limba scrisă, fără ca s-o știe—și *memoriae* în loc de *memoria*; forma de dativ-ablativ *Bessis* întrebuințată ca nominativ din cauza confuziei dintre nominativul *Bessi* și dativo-ablativul *Bessis* în urma căderii lui *-s* final; *tres* este forma de nominativ și de acuzativ *tres*, substituită, ca mai întrebuințată, prin analogie formei de ablativ *tribus*. O mențiune specială merită formele *libertas*, *duas matres*, *duas filias*, *advenas parvolas*, *filiat*, întrebuințate ca nominative. Probabil avem a face cu o substituie a nominativelor *libertae*, *duae*, *advenae*, *parvulae*, *filiae* prin formele de acuzativ după analogia declinării a treia, ude nominativul și acuzativul plurale sună tot la un

fel (Compară Grandgent Introduzione § 357). Acest lucru a fost provocat probabil la substantivele feminine și prin faptul că nominativele *libertae*, *duae*, *advenae*, *parvulae*, *filiae* (adecă în limba populară *liberte*, *due*, *advene*, *parvule*, *filie*) din cauza nestabilității lui *e* și *i* neaccentuați (Vezi mai sus) se confunda cu masculinele respective *liberti*, *dui*, *adveni*, *parvuli*, *filii*. Toată această combinație însă presupune faptul că *s* final se pronunța, ceea ce ar proba că aceste inscripții sînt cel mai tîrziu din prima jumătate a secolului II, deoarece din inscripțiile C. I. L. III 14214² p. Chr. 240 (exemplele nomin. sing. *Respectum*, nomin. sing. *Gaium*), 14448 p. Chr. 178 (exemplul genit. sing. *Cassio*), Pârvan Ulmetum II₂ 38 p. Chr. 163 (exemplul nomin. pl. *Bessis*), Pârvan Ulmetum II₂ 41 p. Chr. 195 (exemplul genit. sing. *Septumnio*) se constată că *-s* căzuse în provinciile din răsăritul Europei încă din a doua jumătate a secolului II. Discuția exemplelor vezi-o mai sus. Asupra cronologiei căderii lui *-s* final vezi Grandgent Introduzione § 298. Acest fenomen (tipul *libertas* ca nominativ plural) se mai găsește, rar, în inscripții și pe alt teren romanice (Grandgent Introduzione § 357).

2. Schimb de declinare : genit. sing. *forus* dela *forus* (= *forum*) 10495 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— nomin. pl. *osse* (= *ossa*) 10144 Ossero Dalmatia. Pe acest *osse* eu îl interpretez ca *ossae*.— nomin. pl. *collegi* (= *collegae*) 7827 Verespatak Dacia.— nomin. pl. *ossua* (= *ossa*) 13374 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— genit. pl. *meserum* (= *mensium*) 2602 Salonae Dalmatia.— dat. sing. masc. *silvestro* (= *silvestri*) 3504 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— dat. pl. *natibus* (= *natis* masc.) 914 Torda Dacia.— dat. pl. *Silvanabus* (= *Silvanis* femin.) 3393 Tétény Pannonia Inferior.— dat. pl. *filibus* (= *filiis* masc.) 15159 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— abl. pl. *natibus* (= *natis* masc.) 7521 Nicolitel Moesia Inferior.— abl. pl. *filibus* (= *filiis* masc.) 7535 Constanța Moesia Inferior.— abl. pl. *dibus* (= *deis* masc.) 14206²¹ lângă Drama Macedonia.— Fenomen cunoscut, în totalitatea lui, limbii latine populare (dialect).

3. Declinație greacă : genit. sing. *memoriens* (= *memories*, *memoriae*) 2225 Salonae Dalmatia.— genit. sing. *Valeriaes* (= *Valeriae*) 2583 Salonae Dalmatia.— genit. sing. masc. *Sitaes* (= *Sitae*) 8242 Prizren Moesia Superior.— genit.

sing. fem. Cinenes 7551 Constanța Moesia Inferior.— genit. sing. Aurelies Valentines (= Aureliae Valentinae) 3278 Eszeg Pannonia Inferior.— genit. sing. masc. Magissaes (= Magissae) 3695 incerta Pannoniae Inferioris.— genit. sing. secundes (= secundae) 10716 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— genit. sing. tabernas (= tabernae) 14206²¹ lângă Drama Macedonia.— Fenomen, după cât știu, necunoscut limbii latine populare.

4. Declinație cu *-t* și cu *-n*.

α. Declinație cu *-t*. Nume personale. dat. sing. Euticeti dela Eutyches Εὐτύχης 9210 Saloniae Dalmatia.— abl. sing. E tychete dela Eutyches Εὐτύχης 8333 Rudnik Dalmatia p. Chr. 193-211.— Fenomen cunoscut în limba latină populară (dialect). Compară acuz. sing. Apelletem dela Apelles Ἀπελλῆς Petronius Cena Trimalchionis 64, Callicletis dela Callicles Καλλικλῆς Plautus Trinummus 1183, Philolachetem dela Philolaches Φιλολαχῆς Plautus Mostellaria 616. In Zeitschrift für roman. Philologie XXVIII, 343 Aug. Zimmermann dă câteva exemple de teme latinești *-a* și *-n* declinate cu un asemenea *-t* din inscripții de pe alte teritorii: dat. sing. Aureliati dela Aurelia, genit. sing. Iulianetis dela Iuliane, genit. sing. Nerotis dela Nero.

De unde a provenit această temă *-t*? Să fie la Eutyches și la Apelles influința grecilor Κράτης, Δαρχης, Μέλης, Θαλής, Κρής și în general a cuvintelor, substantive și adiective, în *-ης -ητος*, ca θής, λέβης, μάγνης, μάσθλης, τήπης, νεοθής, νεοπένης? Orî influința cuvintelor latinești în *-us -etis*, ca locuples, quies, requies? In Nerotis să fie influința cuvintelor latinești în *-os -otis*, ca nepos, sacerdos? Orî mai degrabă s-a amestecat greul ἔρως?

β. Declinație cu *-n*. 1. Nume personale grecești. genit. sing. Plocinis dela *Ploce (compară πλοκή) 2583 Saloniae Dalmatia, funerară păgînă.— genit. sing. Augenis dela Auge Ἀγνη 3289 Eszeg Pannonia Inferior, funerară păgînă.— dat. sing. Heroni dela *Heros Ἡρώς 8147 Belgrad Moesia Superior, dedicatoare păgînă.— dat. sing. Heroni 7530 Beșaul Moesia Inferior, dedicatoare păgînă.— dat. sing. Heroni 7592 incerta Moesiae Inferioris, dedicatoare păgînă.— dat. sing. Eroni 12463 Adam-Clissi Moesia Inferior, dedicatoare păgînă.— dat. sing. Heroni 14412² Konino Moesia Inferior, dedicatoare năgînă — dat. sing. Heroni 14425 Duhane Moe-

sia Inferior, dedicatoare păgînă.— dat. sing. Stratonicieni dela Stratonice Στρατονίκη 2376 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Chariteni dela Charite Χαρίτω 2386 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Zosimini dela Zosime Ζωσιμώ 2389 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Melitinini dela Melitine. Μελίτιννα 2434 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Calliopeni dela *Calliope Καλλιόπη 2452 Salonae Dalmatia.— dat. sing. Niceni dela Nice Νίκη 2503 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Zoini dela Zoe Ζωή 2515 Salonae, funerară păgînă.— dat. sing. Leonini dela *Leone (compară Λέων) 2586 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Rodopeni dela Rodope Ροδόπη 8959 Salonae Dalmatia.— dat. sing. Partenopini dela Parthenope Παρθενόπη 9004 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Sosemini dela *Sosime (compară Σώσιμος) 9029 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Zosimini dela Zosime Ζωσιμώ 9180 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Rhopeni dela *Rhope (compară ῥοπή) 9096 Salonae Dalmatia.— dat. sing. Irenini dela Irene Εἰρήνη 9240 Salonae Dalmatia.— dat. sing. Tycheitini dela *Tycheite (compară τύχη) 9393 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Nicini dela Nice Νίκη 13013 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Callistini dela Calliste Καλλίστη 13037 Salonae Dalmatia, funerară păgînă.— dat. sing. Onesimini dela Onesime (compară Ὀνήσιμος) 14868 Salonae Dalmatia.— — 2. Nume personale străine, unele thrace, altele illyro-pannone, altele celte, care se găsesc în inscripțiile din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior, și pentru care, în ce privește numerele inscripțiilor în care se află, să se vadă § 118 combinat cu §§ 113-117: *Abello b. genit. Abellonis.—*Antaio b. genit. Antaionis.— Aplis b. genit. Aplinis, dat. Aplinī.—Aplo f. dat. Aplonī.—*Arausio (orī Usio) b. genit. Arausionis (orī Usionis).—*Asio b. genit. Asionis.—*Bageeto b. genit. Bageetonis.—*Baracio b. genit. Baracionis.—*Bataro b. genit. Bataronis.— Bato b. genit. Batonis, dat. Batonī.— Batu f. dat. Batunī.— Boio b. dat. Boionī.— Buccio b. genit. Buccionis, dat. Buccionī.— Busio b. genit. Busionis.— Butto b. dat. Buttonī.—*Casamo b. genit. Casamonis.—*Catandio b. dat. Catandionī.—*Cato f. dat. Catonī.—*Cimio b. dat. Cimionī.—*Dacio b. dat. Dacionī.—*Daizi b. genit. Daizinis.—*Dallo b. genit. Dallonis.—Dasto f.

dat. Dastoni.—*Decusa f. dat. Decusani.—*Deivo b. genit. Deivonis.—Dento b. genit. Dentonis.—*Dito f. dat. Ditoni.—*Eppo b. genit. Epponis.—*Geldo b. genit. Geldonis.—*Lavo f. dat. Lavoni.—*Liseno f. dat. Lisenoni.—*Liso b. genit. Lisonis.—Matto f. dat. Mattoni.—*Mogetio b. genit. Mogetionis.—*Namuso b. genit. Namusonis.—*Nando b. genit. Nandonis.—*Nerido b. genit. Neridonis.—Paio f. dat. Paioni.—*Panto b. dat. Pantoni.—Panto f. dat. Pantoni.—*Paterio b. genit. Paterionis.—*Plani f. dat. Planini.—Platino f. genit. Platinonis.—*Posaulio f. genit. Posaulionis.—*Precio b. genit. Precionis.—*Rosio b. genit. Rosionis.—*Sabbo b. genit. Sabbonis.—*Samarco b. dat. Samarconi.—*Selio f. dat. Selioni.—Sexto f. dat. Sextoni.—*Sgerulo b. genit. Sgerulonis.—Sisiu f. dat. Sisiuni.—*Soso b. acuz. Sosonem.—*Stennato f. dat. Stennatoni.—Surio b. genit. Surionis.—*Sutti b. genit. Suttinis.—Tara b. genit. Taranis.—*Tarbu b. genit. Tarbunis.—Tato b. dat. Tatoni.—*Tatulo b. dat. Tatuloni.—*Testo f. dat. Testoni.—*Tito f. dat. Titoni.—*Titto f. dat. Tittoni.—*Tranto b. genit. Trantonis.—*Trio f. dat. Trioni.—*Trippo b. genit. Tripponis.—Tritano b. genit. Tritanonis.—Tritano f. dat. Tritanoni.—*Tuio b. genit. Tuionis.—*Upio b. dat. Upioni.—Vendo f. dat. Vendoni.—*Vercombogio b. genit. Vercombogionis.—*Verzo b. genit. Verzonis, abl. Verzone.—*Verzo f. dat. Verzoni.—Vindo b. genit. Vindonis.—*Virno f. dat. Virnoni.—Volso b. genit. Volsonis.—3. Cîteva nume personale latine, teme -a: dat. sing. Marcianini dela Marciana 14740¹ Salonae Dalmatia, funerară păgînă.—dat. sing. Cocceiani dela Cocceia 12490 Pantelimonul de sus orî Ceatalorman Moesia Inferior.—dat. sing. Sergiani dela Sergia 12490 Pantelimonul de sus orî Ceatalorman Moesia Inferior.—acuz. sing. Fortunatanem dela Fortunata 10233 Mitrovița Pannonia Inferior.

Fenomen cunoscut în limba latină populară (limba comună). O mulțime de nume proprii personale străine, mai ales germane, au fost primite cu acest material apercceptor latin, tipurile Hero Heronis, Decusa Decusanis, Calliope Calliopenis, Calliste Callistinis, Plani Planinis. Din alte izvoare se constată că declinarea cu -n avea loc și la teme -o dela nume personale latine, precum și la teme -a, -e, -o dela nume comune latine. Grandænt Introduzione SS 355. 356. 362.

Până astăzi s-a păstrat această declinare la trei cuvinte românești, tată, mamă, frate, când sînt izolate împreună cu pronumele posesiv: tătîni-mîo, tătîni-to, tătîni-so, mîni-ta, mîni-sa, frățîni-mîo, frățîni-to, frățîni-so, care au aproximativ înțelesul genitivelor și dativelor latinești patris mei, tui, sui, patri meo, tuo, suo, matris tuae, suae, matri tuae, suae, fratris mei, tui, sui, fratri meo, tuo, suo, și corespund unor etyma genit. tatanis dat. tatani, genit. mamanis dat. mamani, genit. fratenis dat. frateni (la acesta s-a introdus în românește ț din pluralul frați). O bibliografie mare există asupra acestei chestii, pe care vezi-o la Jud, Recherches sur la genèse et la diffusion des accusatifs en -ain et en -on, Halle sur Saale 1907. Eu voi observa aici numai cîteva lucruri. Mai întîiu numeroasele teme (orî teme reale, orî terminații de nominativ singular) -a, -e, -i, -o, -u din cuvinte grecești, thrace, illyro-pannone, celte, care prezintă această declinare cu -n în cazurile oblice, și care cronologic cad în timpul dela începutul secolului II până cel mai tîrziu la sfîrșitul secolului IV, exclud posibilitatea vreunei influențe germane. Apoi declinația cu -n a numelor proprii străine cu tema -e se găsește deja la Plaut (*Giddeninem* Poenulus 898, 1130, *Giddenini* 1119), iar unele din aceste cuvinte declinate cu tema -n la cazurile oblice se găsesc în inscripții din Dacia (Bato, Cimio, Geldo, Nando, Nerido, Platino, Sutti, Tato, Verzo), cad decî în timpul dela începutul secolului II până la a două jumătate a secolului III, cînd este exclusă orice influență germană (Pentru unele data se poate fixa: genit. Batonis C. II p. Chr. 159, C. III p. Chr. 162, C. V. p. Chr. 162, C. VI p. Chr. 139; genit. Geldonis C. I p. Chr. 167; genit. Verzonis C. VI p. Chr. 139, C. XVII p. Chr. 131, abl. Verzone C. XVII p. Chr. 131). Să se noteze în al treilea loc că cu greu s-ar putea găsi vreun cuvînt sigur german printre numeroasele nume din lista mai sus dată *). Jud, pentru a

*) Jud pune printre cuvintele germane pe Bato pag. 73, pe Eppo pag. 61 și pe Nando pag. 94, 104, 106, 108. Bato e mai înainte de toate însă un nume illyro-pannon. Asupra istoriei unor renumite personaje cu acest nume, unul Daesitiat și altul Breuc, vezi § 53 Nota C. 51, Nota C. 52, Nota C. 61, Nota C. 62, Nota C. 63. În ce privește pe Bato din Dacia, care în special ne interesează, el era sigur Pirust, căci făcea parte din colonia Pirus-

proba că această declinație cu *-n* a temelor vocalice *-a*, *-e*, *-i*, *-o* (tipul Batu Batunis nu-l cunoaște) își are originea în declinația slabă veche germană (gotă, burgundă, francă, langobardă), care avea *-a*, *-o*, *-i* la nominativul singular și *-n* la celelalte cazuri ale singularului și la toate cazurile pluralului, își ia exemplele numai din documente, găsește în toate părțile cuvintele de origine germană declinate cu *-n* (ca de pildă Agila Agilane Agilanem, Ando Andonis, Rothari Rotharenī, Allovīsi Allovīsini) apărind înaintea celor de origine negermană declinate cu acelaș *-n* (ca de pildă Bella Bellani, Urso Ursoni, Iohanne Iohanneni, Clemente Clementini), și zice la pagina 61 : „Sarcina principală a partizanilor teoriei lui Philipon [care susține că declinația *-n* își are originea în limba latină]*”) ar fi trebuit să fie

tilor dela Alburnus Maior. Va fi fost iusă și la Celți poate numele Bato (Vezi Holder). Dacă va fi fost și la Germani, nu știu: Jud citează pe Förstemaun. Eppo e foarte probabil celt, vezi Holder. Că va fi fost și german, nu știu: Jud citează pe Förstemaun. Nando se găsește înregistrat ca Nandum (acuzativ singular) printre numele gote de Schönfeld. Este de observat iusă că în lista noastră el apare în inscripția 917 dela Torda ca părinte al fimei Aia, moartă la vrsta de 80 de ani. În aceeaș inscripție funerară se pomenesc ca îngropate în acelaș mormiut persoanele Andrada, fica lui Bituvas, moartă la vrsta de 80 de ani, Bricena moartă la vrsta de 40 de ani, Bedarus mort la vrsta de 12 ani. Toate aceste persoane trebuie să fi fost rude. Atestate aceste nume ca thrace ori ca illyro-pannone ori ca celte nu sînt uicări, se pot găsi apropieri iusă de radical și de sufix între ele și nume illyro-paunone și celte: Compară pentru Aia, Andrada, Bituvas numele illyro-pannone Aioia, Andamionius, Andamus, Audes, Audueia, Audueuna, Andunocues, Betuva; pentru Andrada, Bedarus, Bricena nume celte cu radicale asămănătoare la Holder. Că va fi, deci, Naudo din lista noastră un nume German, este problematic. Observ cu această ocazie că Jud consideră pag. 33 ca german și numele grecesc al fimei monstru Gorgo, pe care o mai chema și Medusa, al cărei nume Gorgo, Γοργώ este cunoscut și de Homer (Iliada VIII, 349, XI, 36).

*) Philipou, Les accusatifs en *-on* et en *-ain*, Romania XXXI, 201 sqq. explică tipul masculin Petrus Petrouis priu analogia temelor latinești *-o*, *-onis*, iar în ce privește declinația feminină *-e -enis*, *-a -anls* (Alte tipuri nu cunoaște Philipou, și pentru tipurile *-e -enis*, *-a -anls* citează numai citeva exemple din C. I. L., în special din C. I. L. III citează numai un exemplu, pe Valeriaes Plocinis 2583, unde pe Valeriaes îl interpre-

să ni arăte o serie neîntreruptă de nume latinești cu flexiunea *-a -ane* în Gallia romană dela al patrulea secol începînd până la al optulea⁴. Dar iată dincoace, în răsăritul Europei, o sumă de 101 nume, unele grece, altele thrace, altele illyro-pannone, altele celte, altele latine (niciunul german!), cu teme *-a, -e, -i, -o, -u* la nominativ, declinate cu *-n* la cazurile oblice, și umplînd spațiul de timp dela începutul secolului II până la sfîrșitul secolului IV, acel spațiu de timp cînd nici pomenire nu putea fi de influință germană asupra declinației latinești. Este evident însă că această declinare cu *-n* a temelor *-a, -e, -i, -o, -u* din răsăritul Europei, care nu poate fi de origine germană, nu poate fi nici de origine grecească, deoarece pentru temele *-a, -e, -i, -o, -u* cu nominativul singular *-a, -e, -i, -o, -u* Grecii aveau declinație proprie, pe care ar fi strămutat-o asupra cuvintelor străine cu aceleaș teme (chiar dacă vor fi fost deosebiri de gen), și deoarece—mai ales—este imposibil de priceput cum ar fi putut ei să-și deformeze propriile cuvinte, cum sînt Auge, heros, Stratonice, Charite, Zosime, Melitinna, Calliope, Nice, Zoe, Leone, Rhodope, Parthenope, Sosime, Irene, Calliste, Onesime, și, în loc să le decline cum erau obișnuiți, să li dea o declinare alta, în *-n*. În ce privește cuvintele thrace, illyro-pannone și celte, unele din ele se vor fi declinat cu *-n* chiar în limba de origine, și este foarte probabil că Bato și Verzo deja în limba illyră și cea pannonă aveau radicalul *-n*. Dar a presupune vreo influință din partea acestor limbi la dezvoltarea declinării cu *-n* este cu mult mai temerar decît a presupune o influință germană pentru dezvoltarea aceleiaș declinări în țările apusene. Cel puțin nu se poate tăgădui că Cassiodorus, care știa limba gotă, se va fi gîndit la genitivul got Matjins al lui Matja, cînd declina nominativ Maza genitiv Mazenis (compară Jud pag. 28-29)*). Ce combinații de acest fel însă ar putea face cineva

tează greșit ca Valeria(n)es spune că e de origine necunoscută, dar latină. Pag. 237: „Par suite de causes et d'aus des circonstances encore mal connues les Latins créèrent, à une certaine époque, une déclinaison imparisyllabique pour les noms de femmes, qui suivaient originellement la déclinaison des thèmes en *-a*“.

*) Tot așa acei Romani care știau grecește păstrau cuvintele grecești declinația originală, ori complectă ori amestecată cu forme latine, ba copiau chiar radicalul grec, ca atunci cînd, con-

dincoace, la cuvintele barbare din răsăritul Europei? *-n* din declinarea numelor proprii și a câtorva nume comune cu temele de nominativ *-a*, *-e*, *-i*, *-o*, *-u* nu rămîne de căutat decît în limba latină. Eu cred că începutul l-au făcut masculinele în *-o* (în lista noastră Hero, Abello, Antaio, Arausio, Asio, Bageeto, Baracio, Bataro, Bato, Boio, Buccio, Busio, Butto, Casamo, Catandio, Cimio, Dacio, Dallo, Deivo, Dento, Eppo, Geldo, Liso, Mogetio, Namuso, Nando, Nerido, Panto, Paterio, Precio, Rosio, Sabbo, Samarco, Sgerulo, Soso, Surio, Tato, Tatulo, Tranto, Trippo, Tritano, Tuio, Upio, Vercombogio, Verzo, Vindo, Volso), care aũ fost primite în latinește la tipul masculin *-o -onis* (Carbo, Cicero, Maro, Pedo, Varro, carbo, harpago, latro, ligo, mucro, praeco, sermo, udo, unedo), și femininele în *-o* (în lista noastră Cato, Dasto, Dito, Lavo, Lisenio, Matto, Paio, Panto, Platino, Posaulio, Selio, Sexto, Stennato, Testo, Tito, Titto, Trio, Tritano, Vendo, Verzo, Virno), care aũ fost primite în latinește la tipul feminin *-o -onis* (actio, communio, contio, legio, natio, obsidio, opinio, oratio, ratio, regio, etc.), și începutul a fost făcut de mult, pentrucă deja Ennius declina pe Dido la ablativ Didone (vezi Georges). S-a întîmplat însă că numele proprii străine care aveau tema *-o* și care aũ fost primite în latinește la tipurile masculin *-o -onis* și feminin *-o -onis* să fie din totalitatea numelor proprii străine cu temă vocalică cele mai numeroase (În lista noastră din 97 nume străine 68, mai mult de două treimi, aũ tema *-o*). Prin analogie s-a lășit apoi declinarea cu *-n* mai întîiu asupra temelor vocalice *-e*, *-i*, care cu forma de nominativ *-e*, *-i* erau cu totul necunoscute limbii latine, apoi asupra temelor *-u* și asupra temelor masculine *-a*, care erau foarte puțin reprezentate în limba latină, și în sfîrșit asupra temelor feminine *-a*. Dela numele proprii străine declinația cu *-n* s-a lășit apoi mai departe prin analogie și la numele proprii latine cu temele *-a*, *-o* (Sergia Sergianis, Constantius Constantionis Jud 74) și la numele comune latine cu teme mai neobișnuite, precum la monosilabele terminate, după căderea

tra firii latine, păstrau în sufixul grecesc *-ōn -ōnos* vocala scurtă din cazurile oblice: Agamemno Agamemnonis, Amphio Amphionis, Ario Ariōnis, Iaso Iasōnis, Macedo Macedonis, Philemo Philemonis, Strymo Strymōnis, Gorgo Gorgonis, architecton architectōnis, canon canonis, daemon daemonis, gnomon gnomonis.

lui -s și -m finali, în -e (spe, de pildă, a fost declinat spenis, de unde italianul spene), la temele masculine -a (barba s-a declinat barbanis, de unde italianul barbano unchiu; scriba s-a declinat scribanis, de unde italianul scrivano, francezul écrivain; tata s-a declinat tatanis, de unde românul tătăni); s-a lătit apoi la femininele -a care arătau o înrudire, influințate în special de masculinele -a care arătau o înrudire (mama s-a declinat mamaniis, de unde românul mîni, amita's-a declinat amitanis, de unde vechiul francez casus obliquus antain), apoi la alte teme (precum la românul frate, care s-a declinat fratenis, probabil supt influința lui tatanis, mamaniis, de unde actualul român frățini cu ț introdus dela plural).

b. Pronume

genit. sing. fem. *queius* (= cuius) 1846 *Viddo Dalmatia*.—genit. sing. fem. *ipseius* (= ipsius) 2240 *Salonae Dalmatia*.—genit. sing. masc. *inpsuius* (= ipsius) 2377 *Salonae Dalmatia*.—dat. sing. masc. *ipso* (= ipsi) 12716 *Plevlje Dalmatia*.—dat. sing. masc. *quo* (= cui) C. I. L. III. C. VI *Dacia* p. Chr. 139.—dat. sing. masc. *alio* (= ali) C. I. L. III. C. XIII p. Chr. 167.—dat. sing. masc. *illo* (= illi) 12484 *Iglița Moesia Inferior*.—dat. sing. fem. *sibi ipsaius* (= sibi ipsi) 14014 *Smoljani Dalmatia*.—dat. sing. fem. *eae* (= ei) C. I. L. III. C. III *Dacia* p. Chr. 162.—acuz. sing. fem. *henc* (= hanc) 12484 *Iglița Moesia Inferior*.—abl. sing. fem. *haec* (= hac) 12422 *Gorna Orehoțița Moesia Inferior*.—dat. pl. *sibi ipsorum* (= sibi ipsis) 14614 *Mihaljević Dalmatia*.—Fenomene cunoscute în limba latină populară (limba comună, dialect) și explicabile prin trecerea la declinarea nominală și prin influința unor forme pronominale asupra altora: dativul sing. masc. *ipso*, *quo*, *alio*, *illo*, dativul sing. fem. *eae* sînt trecute la declinarea nominală; genitivele sing. fem. *queius*, *ipseius* sînt influințate de *eius*; genitivul sing. masc. *inpsuius* este influințat de *cuius*; dativul sing. fem. *ipsaius* este influințat de radicalul *ipsa-* dela nominativ, acuzativ, ablativ, și este propriu o formă de genitiv care și-a însușit înțelesul de dativ prin analogie, tot așa după cum prin analogie și-a însușit înțelesul de dativ plural genitivul plural *ipsorum*; la acuzativul sing. fem. *henc* și la ablativul sing. fem. *haec* avem probabil a face cu o influință analogică din partea nominativului *haec*.

C. Timpuri

prez. indic. setis (= estis) Pârvan Ulmetum II₂ 5 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.— prez. indic. doleunt (= dolent) 10347 Veréb Pannonia Inferior.— perf. indic. posît (= posuit) 8472 Krug în Poljica Dalmatia p. Chr. 37-38.— perf. indic. posierunt (= posuerunt) 14614 Mihaljević Dalmatia.— perf. indic. posibît (= posuit) 14809 Salonae Dalmatia.— perf. indic. possuerunt (= posuerunt) 7548 Constanța Moesia Inferior.— perf. indic. poserunt (= posuerunt) 7572 Constanța Moesia Inferior.— perf. indic. clusit (= clausit) 7983 Várhely Dacia.— perf. indic. poserunt (= posuerunt) 12598 Mehadia Dacia.— perf. indic. posiverunt (= posuerunt) 6442 Mitrovița Pannonia Inferior.— perf. indic. posît (= posuit) 10598 Gran Pannonia Inferior.— perf. indic. lanxit (= languit) 13382 Rákos-Palota Pannonia Inferior.— perf. indic. posît (= posuit) 14349⁸ Alt-Ofen Pannonia Inferior.— perf. indic. posît (= posuit) 12334 Ormanli la răsarît de Sofia Thracia.— perf. indic. possit (= posuit) Kalinka N° 384 Tschekalewo județul Sofia Thracia.— perf. conj. lexit (= legerit) 12484 Iglîța Moesia Inferior.— perf. inf. descidise (= descendisse) 7756 Alba Iulia Dacia.— partic. viitor sequiture (= secuturae dat. sing. fem.) 8253 Niș Moesia Superior.— partic. viitor venîturî (= venturi) Pârvan Ulmetum II₂ 5 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.— Fenomene cunoscute în limba latină populară (limba comună și dialect), explicabile prin analogie. Voiû observa numai că formele latinești populare sîmus (= sumus), sîtis (= estis) existaû în limba romînească veche (sem, seți, set, Cipariu Principii de limbă 138).

D. Moduri

prez. conj. valeates = imper. valete Pârvan Ulmetum II₂ 5 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.— În C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167 se întrebuintează în vorbire indirectă conjunctivul în loc de infinitiv și indicativul în loc de conjunctiv: erant (= essent); fuerunt (= fuissent); abuerat (= habuisset); reddedisset (= reddidisse); caverat (= cavisset); recepisset (= recepisse); sufficerent (= sufficere); aberet (= habere); continetur (= contineretur); voluerint (= voluisse); se testantur (= se testari).— Fenomene cunoscute în limba latină populară (limba comună).

E. Gen

Substantive și-au schimbat genul: acuz. sing. hoc sarcofagum 2654 Salonae Dalmatia p. Chr. 358.—nomin. sing. fatus (= fatum) 3196 incerta Dalmatiae.—acuz. sing. crudelem funus 14321²⁶ Radușiți Dalmatia.—in hunc monumentum 14524 Kostolatz Moesia Superior.—acuz. sing. fatum durus 7584 Constanța Moesia Inferior.—acuz. pl. pulvera (= pulveres) 13062 Salonae Dalmatia. „Pluralul pulvera, dacă nu mă înșel, se găsește acum pentru prima oară în această inscripție.” Nota editorului.—Forma de masculin a adiectivului înlocuește forma de feminin: dat. sing. vivo sibi (= vivae sibi) 7569 Constanța Moesia Inferior.—acuz. sing. fugitium (= fugitivam) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139.—Forma de masculin a pronumelui înlocuește forma de feminin: nomin. sing. qui (= quae) 2225 Salonae Dalmatia.—acuz. sing. quem (= quam) 9601 Salonae Dalmatia.—nomin. sing. qui (= quae) 7631 Tschumakovci Moesia Inferior.—nomin. sing. qui (= quae) 12377 Kutlovița Moesia Inferior.—acuz. sing. aliquem (= aliquam) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.—abl. sing. eo (= ea) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139.—acuz. sing. quem (= quam) 3583 Alt-Ofen Pannonia Inferior.—nomin. sing. qui (= quae) 10232 Mitrovița Pannonia Inferior.—Fenomene cunoscute în limba latină populară (limba comună).

F. Prepoziții

a cu acuzativul: a vos (= a vobis) Pârvan Ulmetum II₂ 5 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.

cum cu acuzativul: cum quem (= cum quo) 14524 Kostolatz Moesia Superior.—cum Vitalem 7521 Nicolitel Moesia Inferior.

de = ex: de patria Artacia de vico Calso 14207¹⁵ Stara Zagora Thracia.

ex cu acuzativul: ex votum 12466 Adam-Clissi Moesia Inferior.

in cu acuzativul = in cu ablativul: in hunc monumentum (= in hoc monumento) 14524 Kostolatz Moesia Superior.—in domum suam (= in domo sua) Pârvan Ulmetum I, 50 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.—in hanc arcam (= in hac arca) 3245 Mitrovița Pannonia Inferior.—in une locu(m) (= in hoc loco) 13374 Alt-Ofen Pannonia Inferior.

in cu ablativul = in cu acuzativul: in collegio (= in collegium) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.

per cu ablativul: per Valerio (=per Valerium) Pârvan Ulmetum II₂ 32 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 178. — per Proculo et Gaio (= per Proculum et Gaium) 1590^a Reșca Dacia.

pro cu acuzativul: pro victorias (= pro victoriis) 8303 Plevlje Dalmatia.—pro salutem (= pro salute) 7464 Aboba Moesia Inferior p. Chr. 193-211.—pro memoriam (= pro memoria) 7583 Constanța Moesia Inferior. — pro comoda (= pro commodis) 7584 Constanța Moesia Inferior. — pro suos (= pro suis) 12429 Pavlikeni Moesia Inferior. — pro salutem (= pro salute) 12487 Caildere Moesia Inferior p. Chr. 187.—pro salutem (=pro salute) 14445 Meidanchiōi Moesia Inferior p. Chr. 222-235.—pro salutem (= pro salute) Pârvan Ulmetum I, 56 Pantelimonul de sus Moesia Inferior.—pro salutem (= pro salute) Pârvan Ulmetum II₂ 38 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 163.—pro merita (= pro meritis) 1537 Vârhely Dacia. — pro suos (= pro suis) 1600 incerta Daciae.—pro suos (= pro suis) 7833 Zalatna Dacia.—pro salutem (= pro salute) 7997 Caransebeș Dacia.

Fenomene cunoscute în limba latină populară (limba comună).

G. Cuvinte

abstineo (= retineo) C. I. L. III, C. III Dacia p. Chr. 162.—ambulatoria, probabil neutru plural, abl. pl. ambulatoriis (= ambulatio, plimbare, excursie) 3438 Alt-Ofen Pannonia Inferior.—apocatus și apochatus, acuz. sing. apocatum, f. apochatam („scavul pentru care vînzătorul a dat cumpărătorului chitanță, apocha, că a primit prețul“ nota editorului) C. I. L. III. C. VII Dacia p. Chr. 142, C. I. L. III. C. XXV Dacia p. Chr. 160.—apocitatus, acuz. sing. apocitatum (= apocatus) C. I. L. III. C. VII Dacia p. Chr. 142.—arp(ennes) acuz. pl. (= fr. arpents) 10275 Bán Pannonia Inferior.—brutes nomin. sing., dat. sing. bruti (=noră, vezi § 84 a) 12666 C'uprija Moesia Superior, 12377 Kutlovița Moesia Inferior, Kalinka N° 412 Nikup Moesia Inferior.—cessum, abl. sing. cesso (= cessio) C. I. L. III. C. XI Dacia.—collitores nomin. pl. (= cultores) 8147 Belgrad Moesia Superior.—comparo, perf. ind. 3 p. s. cunparabid

(= emo) 9567 Salonae Dalmatia.— *conquiliarius*, „magister *conquiliarius*“ (probabil șeful unei vâpsitorii, ori funcționar însărcinat cu vama asupra purpurei, = **conchyliarius*, > *conchylium*) 2115 Salonae Dalmatia.— *consacrani* (= *consacra-nei*) Pârvan Ulmetum II₂ 32 Pantelimonul de sus Moesia Inferior p. Chr. 178.— *consens*, dat. pl. *consentibus* (= *consentiens*) 942 Enyed Dacia.— *contirunculus*, dat. sing. *contirunculo* (= camarad recrut) 8124 și pag. 2328⁹⁹ Kostolatz Moesia Superior.— *contraversia*, abl. sing. *contraversia* (= *controversia*) C. I. L. III. C. XII Dacia p. Chr. 167.— *culminaris*, dat. sing. masc. *culminari*, despre un zeu, probabil Jupiter, 10303 Duna-Pentele Pannonia Inferior.— *cupisco* (= *cupio*) 14850 Salonae Dalmatia.— *curagens* (= *curam agens*, îngrijitor) 3096 insula Brazza.— *danistaria*, genit. sing. *danistariae*, „casă de împrumut pe amanet“ nota editorului, C. I. L. III. C. XIII p. Chr. 167.— *decum* (= *decus*) 14211¹⁰ Sirakovo Moesia Inferior.— *deducticius* (despre un veteran, probabil = *deductus in coloniam*, stabilit ca colon) 8199 Kučevište Moesia Superior.— *demprecarius*, abl. sing. *demprecario* (= *precarius*) 10570 Bekás-Megyer Pannonia Inferior.— *depossio* (= *depositio*) 2656 Salonae Dalmatia p. Chr. 411, 14915 Salonae Dalmatia.— *derelectum*, abl. sing. *derelecto* (= moștenire, cea ce lasă cineva după sine) 14306⁵ Salonae Dalmatia.— *dextrata* („*virgo . . .*“, despre o fată care a murit la 3 ani și 9 luni. „Un epitet care nu se mai găsește aiurea, poate că va fi însemnat că la procesiuni fata ocupa locul mai de cinste, pe cel din dreapta“ nota editorului. Dar această explicare nu se potrivește cu o copilă de 3 ani!) 6155 Constanța Moesia Inferior.— *digma* (= *δαίγμα*) 8080 lângă riul Buzău în comitatul Haromszék Dacia.— *dolus* ori *dolum*, acuz. *dolum* (< rom. dor, = *dolor*) 1903 Baska-Voda Dalmatia.— *domnus* (despre un martir = sfîntul) 10233 Mitrovița Pannonia Inferior.— *draccena*, dat. sing. *draccenae* (nume al unei zeițe, soția lui Draco ori Glyco, = *δρακαινα*. „Despre dracaena nu se mai pominește aiurea“ nota editorului) 8238 Blatsche Moesia Superior.— *dunc* (= *dum*, > *dum* + -ce? După Zimmermann Archiv für lat. Lex. und Gramm. V, 570 > *donicum*) 1903 Baska-Voda Dalmatia.— *emmimoria* („*en emmimoriam*“, = *memoria*) 14014 Smoljani Dalmatia.— *epetina* („*loco qui appellatur in epetina*“ = *equitium*?) 2386 Salonae Dalmatia.— *epibeta* (=

ἐπιβάτης) 14567 Niš Moesia Superior. „Un militar legionar ca epibata apare întâia dată în această inscripție“ nota editorului.— equisio, nom. pl. equisiones (=equiso) 13370 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— es (=εἰς, „es memoriam“=in memoriam) 7582 Constanța Moesia Inferior.— excesso, prez. conjunctiv 3 p. p. excessent (=excedo) 14437² Adam-Clissi Moesia Inferior, a două jumătate a sec. II.— extorto, refl., perf. ind. 1 p. s. me extortavi (= ȧes cu greutate din ceva, scăp de ceva?) 1846 Viddo Dalmatia.— fuis? (=filius, probabil greșit în loc de filius) 14809 Salonae Dalmatia.— frontalis, acuz. sing. frontalem (= fr. fronton?) 7960 Várhely Dacia. „frontalis nu se găsește aiurea“ nota editorului.— gamius, dat. sing. gamio (= bărbat, soț, γάμος) 14746 Salonae Dalmatia.— in se (= împreună) 2113 Salonae Dalmatia, 3107 insula Brazza.— in uno (= împreună) 14014 Smoljani Dalmatia.— laboro, perf. 3 p. pl. lavoraverunt (= trăesc, duc viață, compară ngr. ζάμνω față cu vgr. зάμνω) 2113 Salonae Dalmatia.— maiorarius (= intendent) 12489 Cucuic-Chioi Moesia Inferior.— meator (= călător, trecător) 14850 Salonae Dalmatia.— mio, perf. conj. 3 p. s. miaverit (= meio) 1966 Salonae Dalmatia.— Naissas, dat. s. Naissati (= dela Naissus) 8260 Zukovac Moesia Superior.— nepota ori nepotilla, dat. sing. nepote ori nepotille (= neptis) 3173 și 8877 incerta Dalmatiae.— nepotia, dat. sing. nepotiae, nepotie (= neptis) 2599 Salonae Dalmatia, 2690 Traù Dalmatia, 2756 Karjak Dalmatia, 8441 Viddo Dalmatia, 6155 Constanța Moesia Inferior.— nepotilla. Vezi nepota.— nepta, dat. sing. neptae (=neptis) 1269 Verespatak Dacia.— neptia, dat. sing. neptiae (= neptis) 3582 Alt-Ofen Pannonia Inferior, 10541 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— nester, acuz. sing. fem. nestram, dat. pl. masc. nestris (=noster, probabil supt influința lui vester) 7583, 7584 Constanța Moesia Inferior.— niris, dat. sing. niri (=nurus) 3308 Fünfkirchen Pannonia Inferior.— orcius, dat. sing. fem. orciae („deae orciae“, probabil Proserpina, > orcus) 8151 Belgrad Moesia Superior p. Chr. 287.— pauso, perf. 3 p. sing. pausavit (=a răposa) 10244 Titel Pannonia Inferior.— penus (=penes, cu înțelesul de ad: „defuncta penus colonia(m) Sirmi(um“) 6441 Mitrovița Pannonia Inferior.— por (=pro) 3493 Alt-Ofen Pannonia Inferior.— proporticus, acuz. sing. proporticum (= πρόπτερον) 7960 Várhely Dacia. „proporticus nu se găsește aiu-

rea“ nota editorului.—prosmoni (=perseverantes) 7807 Alba Iulia Dacia. „prosmoni eū cred că sînt *προσμονοι*, adică perseverantes ori mai bine perseverantii și că avem a face, ca și la eusebii și alții de acest fel, vezi C. I. L. VI 10268 sqq., cu niște collegia“ nota editorului.—provitus (= probatus) 7547 Constanța Moesia Inferior.—pyalis, acuz. sing. pyalidem (= *πύλος*) 7564 Constanța Moesia Inferior.—quad (> qua ad, =quoad) 2835 Kistanje Dalmatia înainte de p. Chr. 41.—quam quot (= quam, decît) C. I. L. III. C. I Dacia p. Chr. 167.—quot (= quantum) 14524 Kostolatz Moesia Superior, C. I. L. III. C. XXV Dacia p. Chr. 160.—roboretum, genit. sing. roboreti (= querquetum) 13250 Uzdolje Dalmatia. „Această inscripție arată că cuvîntul roboretum = querquetum, Duncage, era întrebuintat înaintea veacului de mijloc“ nota editorului.—salararius (= mercenar) 7926 Várhely Dacia.—seror, dat. serori (=soror) 3174 incerta Dalmatiae.—sic (= et, și ?) 13739 Babadag Moesia Inferior.—dat. sing. socio delat socer (= socero) 8088 Arcer Moesia Superior, 6235 incerta Moesiae Inferioris.—socra, dat. sing. socrae, socre (= socrus) 1665 Belgrad Moesia Superior, 7458 Koinare Moesia Inferior, 3403 Tétény Pannonia Inferior, 655 Philippi Macedonia.—sportellarius, f. sportellaria („care este ca o anexă a altui lucru“, nota editorului) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139.—stilibata, acuz. sing. stilibatam (un fel de clădire la mormînt) 9302 Salonae Dalmatia.—subulela, dat. sing. subulele (=suboles) 14524 Kostolatz Moesia Superior.—suora (= soror) 13845 Doclea Dalmatia.—superstantes (=superstites) 12478 Calachioi Moesia Inferior, 14214¹⁴ Adam-Clissi Moesia Inferior.—sus (=deasupra, peste, „sus meo corpus“) 10016 Zara Dalmatia.—tam (=tantam) C. I. L. III. C. VI Dacia p. Chr. 139.—tata, dat. sing. tate (=pater) 13026 Salonae Dalmatia.—tonitrator, dat. sing. tonitratori (=tonans) 2766^a lângă Sarajevo Dalmatia.—visum, abl. sing. viso (=vis) 8082 Bjela Moesia Superior, 7841 Zalutna Dacia.—visus, abl. sing. visu (=vis) 7765 Alba Iulia Dacia.

H. Articuli

mater illa (=mater) 9106 Salonae Dalmatia („Aequius hunc fuerat titulum me ponere matri, quem miserae mater illa mihi nosuit“ Editorul spune: illa este născută în loc de numele

mamei⁴. Ce poate să însemneze aceasta ? Mai degrabă avem a face cu articolul. Inscripția e funerară păgînă, e prin urmare cel mai tîrziu din veacul IV, vezi § 82, N° 10 fine).

I. Sintaxă

Genitivul pronumelui personal întrebuințat în locul pronumelui posesiv: *nomine mei* (= *nomine meo*) 14306⁵ *Salonae Dalmatia*, inscripție funerară creștină.— *per absentiam mei* (= *per absentiam meam*, în lipsa mea) 3355 *Stuhlweissenburg Pannonia Inferior*.

Pronumele posesiv pus în locul pronumelui personal: *vivo meo* (= *vivo me*) 7552 *Constanța Moesia Inferior*.— *vivo suo* (= *vivo se*) 12490 *Pantelimonul de sus orî Cea-talorman Moesia Inferior*.— Probabil o contaminație între *vivo me*, *vivo se* și *in vita mea*, *in vita sua*. Compară fr. de *mon vivant*, *du vivant de*, care și acestea tot prin contaminație s-ar explica poate, anume dintre o construcție participială absolută, *moi vivant*, *X vivant*, și de *ma vie*, de la *vie* de *X*.

Compară și cele spuse la *Moduri*.

§ 110. În a doua jumătate a secolului VI începe a se vorbi despre o „limbă a locului“, o „limbă părintească“ (*ἐπιχώριος γλῶσσα, πατριχ φωνή*) din teritoriul romanizat al peninsulei balcanice. Theophylactos Simocattes (a înflorit supt împăratul Heraclios 610-640) supt anul 587 (anul 587 după Tomaszek, Ueber *Brumalia und Rosalia*, *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* LX, anul 1868, pag. 351 sqq., 400, și după C. Jireček *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* I, pag. 18) l. II cap. 15 pag. paris. 52: [E vorba de oștirea bizantină care se scobora din Balcanii orientali spre cîmpia Thraciei pentru a ataca oștirea chaganului Avarilor ce poposia la patru mile depărtare dela muntele Calvus] „Se scoborîră, deci, din Haemus la muntele Calvus și la Lividurgos cu gînd de luptă și văzură pe chagan că-și așezase corturile nu departe de acolo, cam la vreo patru mile depărtare, fără nicio grijă, deoarece și oștirea lui era împărțiată prin toată Thracia. Comentiolus și-a întocmit atunci oștirea, a așezat-o într-un singur corp și a pus-o în mișcare. Planul lui era să meargă spre Astike, să petreacă noaptea sub pază, iar a doua zi să năvălească ca o furtună și să măcelărească pe Avari. Căuta însă să meargă în Thracia

planurile comandantului, căci ca un gărgăun a distrus stu-
piile chibzuirii și a prădat osteneala ce-și dăduse generalul
ca o albină. Căci, după ce soarele a întors spatele spre în-
tunecoasa noapte, după ce prea frumoasa și dătătorea de lu-
mină lampă și-a ascuns strălucirea și a cedat puterii nop-
ții, unul dintre animalele de povară a zvirlit sarcina depe
dînsul. Se întîmplase însă ca stăpînul animalului să meargă
la o distanță oarecare înainte, astfel că cei care mergeau
pe alături și vedeau cum animalul țîrește sarcina după dîn-
sul nu cum trebuie, au fost nevoiți să strige la stăpîn să se
întoarcă înapoi și să îndrepte greșala animalului. Ei bine,
acest lucru a fost cauza că ordinea oștirii s-a turburat și
că aceasta a apucat fuga îndărăt, pentru că vorbele strigate
cu această ocazie li s-au părut celor mai mulți a fi un sem-
nal de fugă, ca și cum dușmanul ar fi apărut lângă dînșii
pe neașteptate. S-a născut atunci o învălmășală și un zgo-
mot ca acela, în vreme ce toți strigau cît îi ținea gura și se
îndemnau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare tur-
burare în *limba țării* „*retorna*”, ca și cum ar fi avut loc o
luptă fără veste cu dușmanul în timpul nopții (ἐπιχωρίῳ τε [va-
riantă τῇ] γλώττῃ εἰς τοῦπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττε, ῥετόρνα
μετὰ μεγίστου ταραχῆς φθεργόμενοι). Se strică prin urmare toată
ordinea oștirii, așa după cum s-ar sfărma ordinea unei ar-
monii în coardele unei lire, iar chaganul scapă astfel de
această nouă primejdie, care fusese mai mare încă decît cea
dintîi, părăsi drumurile obișnuite și, cît îl ținură picioa-
rele, fugi spre alte locuri, scăpînd de astă dată în mod încă
mai neașteptat decît cum scăpase întîia oară. Tot așa fugiau
Romani în altă direcție, alungați de o falsă frică și turbu-
rați de o falsă primejdie“. Theophanes Confessor (născut în
timpul domniei lui Constantin Copronymos 741-775, mort
pela 817) pag. paris. 218: „Chaganul, trecînd prin Mesem-
bria, s-a îndreptat contra Thraciei și a luat zidul cel lung
[al împăratului Anastasios, care se întindea dela Silivri
la Derkos], iar Commentiolus, care stătuse ascuns prin co-
drii Haemului, a eșit de acolo împreună cu Martinus, și sur-
prinzînd pe chagan nepregătit, căci oștirea barbarilor era în-
prăștiată prin Thracia, a plecat contra lui pe înserate. Ar
fi reușit Commentiolus foarte bine în întreprindere, dacă o
întîmplare nu i-ar fi stat împotrivă. Un animal de povară
anume și-a sucit sarcina depe dînsul, iar un tovarăș al stă-

pînului animalului a îndreptat sarcina la loc, strigînd totodată în limba pămîntescă «torna, torna, fratre» (ἐταῖρος τοῦ δεσπότη τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φέρτον ἀνερθώσας τῇ πατρώᾳ φωνῇ· τέρνῃ, τέρνῃ φράτρε). Și stăpînul animalului n-a auzit strigătul, dar l-a auzit oștirea, și crezînd că aū dat dușmanii peste dînsa a apucut fuga, strigînd cit îi ținea gura *torna, torna*. Chaganul pe de altă parte s-a spăriat și el și a fugit în dezordine. Așa că și Avariī și Romaniī fugiau unii de alții fără nicio pricină“. Theophanes n-a copiat pe Theophylactos, ci ambii acești cronicari s-aū informat din acelaș izvor contemporan cu faptele (care prezenta variante) astăzi perdut *).—Theophylactos Simocattes supt anul 595, l. VII cap. 2

*) Acest loc celebru a fost scos înuilaș dată la iveală de Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig, 1774, pag. 341, apoi de Șincai supt anul 587, și de o mulțime alții, de pildă de Tomaschek, Ueber Brumalia und Rosalia, anul 1868, pag. 400. Toți aū interpretat cuvintele *retorna* din Theophylactos și *torna, torna, fratre* din Theophanes ca facînd parte din limba romînească din al șeselea secol. Din nenorocire, în afară de Thunmann și de Șincai, care aū cetit locurile din Theophylactos și Theophanes în întregime, toți ceilalți s-aū mîrginit de a cita unii dela alții pe *retorna* și *torna, torna, fratre*, pînă ce C. Jireček, cînd cetia odată *Strategica* atribuită împăratului Mauricios, și-a adus aminte de acele *retorna* și *torna, torna, fratre* așa izolate, și fără să mai citească, se vede, locurile din cronicariī bizantini cu băgare de samă și în întregime, a găsit de cuviință să susțină că acele vorbe ar fi niște termeni de comandament ai oștirii bizantine. Archiv für slavische Philologie vol. XV, anul 1893, pag. 98: „O observație asupra exclamației, atît de des citate în scrierile privitoare la chestiea romînească, *torna* ori *torna, frater* din descrierea unei expediții contra Avarilor din anul 587 în Thracia: *torna* nu-i un rest de limbă romînească, ci un termen de comandă latinesc, care este citat lămurit în Strategia împăratului Mauricius alături cu altele, ca *cede, sta, move*, etc.“ Asupra chestiunii a revenit C. Jireček în Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I, anul 1902, pag. 18: „Scrierea strategică atribuită împăratului Mauricius, care după Zachariae von Lingenthal este scrisă de un oarecare Rufus, contemporan cu Mauricius, cere ca articulele de război să fie cetite înaintea trupelor în latinește și grecește, și ca ofițerii să știe latinește. Vorbele de comandă din textul grec sînt latinești: *cede, sta, move, transforma, largiter ambula*, etc., între acestea *torna*, care se poate ceti la Theophylactos și la Theophanes în descrierea unei expediții contra Avarilor în Thracia la anul 587. Cuvîntul acesta, din cauză că cei doi cronicari observă că a fost pronunțat în limba maternă a soldaților (ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, τῇ πατρώᾳ φωνῇ), a fost greșit interpre-

tat în zilele noastre ca un rest de limbă românească. Mai originale sînt varianta *retorna* la Theophylactos și adaosul *frater* la Theophanes. Toată terminologia din Στρατηγικά este plină de elemente latine: βάνδος (it. bandiera), βανδοφόρος, ἀρμάτος, κούρσωρ, μένσωρες, φλάμμουρ (vexilla), βούκινα (buccina), τουβάτωρ, φόσσε, etc.“ Jireček citează după edițiile lui De Boor, care a introdus în textul lui Theophylactos varianta *torna*, considerînd pe *retorna* ca variantă, și în textul lui Theophanes varianta *frater* (clasicul *frater*), considerînd ca variantă pe *fratre* din edițiile anterioare. Nu toți ce-î mai nou este și mai bun! Edițiile anterioare celor ale lui De Boor nimerise mai bine textul original, cu *retorna* la Theophylactos și cu *fratre* la Theophanes, care *fratre* este într-adevăr forma din care a eșit actualul român *frate*. Macarcă mai vechi decît De Boor, editorii anteriori făcuse o matură chibzuială, cînd, conduși de mărturisirile autorilor respectivi, că vorbele cutare fusesse spuse în *limba din partea locului*, în *limba țării*, în *limba părintească*, au ales dintre variante pe *retorna* și pe *fratre*. Acei editorii anteriori și-au zis că militarii ceia nu puteau să vorbească clasic ca Cicero, și că pe de altă parte, dacă ar fi fost dela capul locului în textul original *torna* și *frater*, mai greu se poate explica cum un copist posterior ar fi putut să le schimbe în *retorna* și *fratre*, pecînd, din contra, cel dintîiu copist oleacă oleacă cunosător de latinește a putut vîri din negligență ori din prostie pe obișnuitele *torna* și *frater* în loc de curioazele (macarcă latinești populare și răspîndite în toată Romania!) *retorna*, *fratre*. Rău a făcut, deci, De Boor, cînd a pus *torna* în loc de *retorna* în textul lui Theophylactos și *frater* în loc de *fratre* în textul lui Theophanes. Dar se pare că Jireček n-a cetit pagina întreagă a descriției din Theophylactos și Theophanes. Acolo se vede lămurit că n-avem a face cu un termen de comandă, căci *un soldat s-a adresat unui camarad al său cu vorbele retorna ori torna, torna, fratre, pentru a-l face atent asupra faptului că s-a deranjat sarcina depe spatele unui animal și că trebuie să se întoarcă s-o îndrepte cum se cade*. Apoi acolo se spune lămurit că soldatul s-a adresat camaradului său *în limba țării, în limba din partea locului*, ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, cum zice Theophylactos, în *limba părintească*, τῇ πατρὶκῇ φωνῇ, cum zice Theophanes. Cum este cu putință să interpretezi altfel decît cum au interpretat-o toți până la Jireček situația aceasta: „Un soldat a văzut că s-a deranjat sarcina depe animalul de povară (cal, catîr, magari, ce-a fi fost) al unui camarad de dinaintea lui și i-a strigat camaradului în limba părintească, în limba locului, în limba țării, «ei, frate, întoarce-te, că are să cadă sarcina depe cal»“? Cum poți trece peste această „vorbire în limba părintească, în limba țării, în limba locului dintre doi camarazi“, ca să faci dintr-însa o comandă de război? Atunci încalea șterge pasajul, *emendează-l* (Pentru ce adecă nu l-ai *emenda*?), și pune în loc următoarele: „Un ofițer a văzut pe un soldat că a apucat pe un drum greșit

pag. paris. 167-168 : "În apropiere de Marcianopolis (Devna) o mie de ostași conduși de Alexandru întâlnesc o mare mulțime de Slavî, care se întorceau cu pradă. Romanii se tem dintrun-tiîu să-î atace. Atunci „Alexandru îi îndeamnă în limba părintească a Romanilor să steie la luptă (τῇ πατρὶῳ τῶν Ρωμαίων φωνῇ τοῖς Ρωμαίοις ἐνεαλεῖετο)".?

§ 111. O deosebire mare există însă între două părți ale teritoriului romanizat din răsăritul Europei, anume între provincia Dalmatia de o parte și provinciile Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior de altă parte. Deosebirea consistă în următoarele puncte: 1) Mai întâiu, în ce privește în special Dalmatia, Moesia Superior și Moesia Inferior, încă din timpul lui Diocletian (284-

și i-a comandat *torna* !" Insuș Jireček mărturisește că *retorna* și *fratre* nu fac parte din termenii de comandă: „Mai originale sînt varianta *retorna* la Theophylactos și adaosul *frater* la Theophanes". Dar cu aceasta, că zici că-s mai originale, nu scăpî de dificultate, ori scăpî de ea prea răpede! Nu te-ai gîndit de unde va fi provenit această originalitate? De *retorna* scăpî, spunînd că-i o variantă a originalului *torna*. Dar ce faci cu *fratre*? Chiar de-l vei schimba în clasicul *frater*, acest cuvînt rămîne. Ce faci cu el? Și chiar armata, dacă a înțeles rău cuvîntul *torna*, ca și cum ar fi fost vorba că trebuie să se întoarcă cineva să fugă, l-a înțeles ca un cuvînt din limba țării, din limba locului, căci doar Theophylactos spune lămurit că „toți strigau cît îi ținea gura și se îndemnau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba țării *retorna*". Și dacă se gîndește cineva că înainte de anul 600 grosul armatelor bizantine era format din barbari mercenari și din populația romanică a peninsulei balcanice (Vezi §§ 1, 2, 3, 4; § 88 alineatul 2; §§ 98, 99), și dacă se mai gîndește că armata despre care se vorbește în aceste pasaje opera în părțile de răsărit ale muntelui Haemus pe teritoriul thrac romanizat, apoi nimic nu este mai natural decît a conchide, cum au făcut toți înainte de Jireček, că vorbele *torna*, *retorna*, *fratre* sînt cuvinte rominești din veacul al șeselea. Părerea lui Jireček a fost totuș adoptată fără nicio critică de învățații romîni, acum în urmă și de D. Russo, Elenismul în România, București, 1912, pag. 20 nota 1. Pentru a consacra un prejudiciu a venit și Iorga cu obișnuitul clișeu „după cum se știe". Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, anul 1915, pag. 116: „Les termes de commandement cités dans des sources byzantines du VIIe siècle, dans lesquels on a cru découvrir des prodromes du roumain, appartiennent, ainsi que l'ont depuis longtemps prouvé les philologues, au langage militaire fortement empreint de vulgarité latine". Care filologi au probat acest lucru?

305) Dalmatia a fost separată, din punct de vedere al administrației civile și militare, de restul peninsulei balcanice și alipită la Italia, iar dela moartea lui Theodosius I (395) ea (afară de Praevalis = regiunea orașului Scodra) a aparținut la imperiul de apus, în vreme ce Moesia Superior și Moesia Inferior au aparținut la imperiul de răsărit. Prin aceasta pe de o parte s-au împuținat raporturile între populația romană din Dalmatia și populația romană din celelalte două provincii, iar pe de altă parte fiecare din cele două populații romane a avut legături culturale cu alte neamuri de oameni. Faptul că după moartea lui Aetius s-a răzvrătit Marcellianus contra împăratului de apus și a uzurpat domnia în Dalmatia (455) pentru câțiva ani, Procopios De bello vandalico I, 6, precum și acela că Iustinianus la anul 536 a ocupat Salona, Procopios De bello gotthico I, 5, și după aceia în tot cursul războaielor sale cu Goții a avut pretenția de a stăpîni Dalmatia, n-au schimbat întru nimic starea de lucruri, și Dalmatia a continuat de a avea în toate privințele o poziție a parte față cu restul peninsulei balcanice și continuă de a avea (chiar în limitele vechii provincii Dalmatia înțeleasă) această poziție a parte și până astăzi). 2) Nu numai din punct de vedere politic a fost separată Dalmatia de restul teritoriului romanizat al peninsulei balcanice. Se pare că o separare a avut loc chiar și din punct de vedere al solului. Este adevărat că romanizarea s-a întins foarte curînd și foarte adînc în această provincie. Numărul localităților unde s-au găsit resturi de așezări romane este enorm *). Numărul inscripțiilor din

*) Daū aici numele acelor localități, unde s-au făcut cercetări publicate în *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina*. Lista trebuie completată cu localitățile însemnate în C. I. L. III, pe care vezi-le la § 113: Agići gornji distr. Bosnisch Novi VII, 66.—Amajlija distr. Bijelina VI, 246.—Ankula la Narenta XII, 165.—Babino polje lângă Zenica XI, 116.—Babišpotok lângă Plevlje IV, 290.—Bajovci la Narenta XII, 100.—Balek în valea de sus a Cetinei VII, 135.—Baljina Glavica (Municipium magnum) V, 216, VII, 98.—Banjaluka V, 228.—Bare-Tribovo distr. Varcar-Vakuf XII, 151.—Barica distr. Konjica IX, 253.—Bastași, distr. Petrovac IV, 196; lângă Livno XI, 127.—Bașine njive distr. Ljubuški III, 525.—Batković distr. Bijelina VI, 245.—Bihać III, 49.—Între Bihać și Klokot VII, 46.—Bijelina VI, 244.—Bijelo polje lângă Mostar IX, 264.—Bila distr. Travnik IX, 206.—Rilimišća lângă Zenica III, 200.—Rilišća lângă Gradina—

Domavia V, 238.—Biogradci lingă Mostarsko blato IV, 196.—Biskupije lingă Knin V, 204, VII, 87.—Bistrica în șesul Skoplje de lingă riul Vrbas VI, 237.—Bišćepolje sud de Mostar II, 3.—Bitanga în valea Imotski VIII, 101.—Bjelemič distr. Konjica IX, 261.—Bjeloi distr. Petrovac X, 368.—Blatnica donja în Brotnjolingă Mostar IX, 282.—Blažuj lingă Sarajevo IV, 250.—Borčani lingă županjac IX, 211.—Borke distr. Konjica IX, 260.—Bosnisch-Kostanjica VII, 70.—Bosnisch-Rača distr. Bijelina VI, 245.—Božinovac la Narenta XII, 101.—Bradina distr. Konjica IX, 264.—Brajković la Narenta XII, 88.—Branjevo distr. Zvornik VI, 529.—Brčani distr. Konjica IX, 263.—Brdo lingă Jajce IV, 263.—Brekavica ori Brekovică, nord de Bihać I, 332, XI, 139.—Bublin în valea Imotski VIII, 92.—Budak lingă Stankovci est de Zara vecchia VII, 98.—Bugargrad nordvest de Bihać VII, 44.—Bugojno pe Vrbas în șesul Skoplje V, 240, VI, 237, XI, 139.—Busovača (n-am găsit pe hartă) IV, 184.—Buško-Blato lingă Livno XII, 158.—Bušnje în sandžak Novibazar IV, 291.—Buturović polje distr. Konjica IX, 255.—Ceriči distr. Konjica IX, 248.—Cetina (izvorul râului...) VII, 133.—Civljane în valea de sus a Cetinei VII, 130.—Crkvenica lingă Doboj I, 262, V, 226, VI, 253.—Crkvina (Avendo) VII, 86.—Crkvinje lingă riul Lašva distr. Travnik V, 246.—Crkvište lingă Travnic V, 247.—Crniči lingă Naronă IX, 288.—Crvica nordest de Skelani XI, 177.—čadjavica donja distr. Bijelina VI, 245.—čadovina lingă Rogatica XII, 161.—čapljina pe Narenta III, 284, VI, 282, VI, 534, XII, 81.—Între čapljina și Struge III, 522.—čavkić lingă Bihać VII, 50.—čelebić lingă Livno XI, 127.—čelebići donji distr. Konjica IX, 259.—čeljevo la Narenta XII, 99.—čerîn în Brotnjopolje sudvest de Mostar IX, 279.—čifluk distr. Travnik VI, 253.—čitluk în Brotnjopolje lingă Mostar II, 57; distr. Bosnisch Novi VII, 69; în valea de sus a Cetinei VII, 131; (Aequum) VII, 158.—Dabrica Velica la Narenta XII, 90.—Derani la Narenta XII, 102.—Derviš Kula distr. Bosnisch Novi VII, 69.—Divić lingă Zvornik XI, 180.—Doboj pe Bosna I, 262.—Dobričevo distr. Bilek VIII, 105.—Dobuj sudvest de Zenica XI, 116.—Doljani lingă Bihać V, 340; la Narenta XII, 99.—Dolnje Vrtoče ori Dolnj Vrtoče distr. Petrovac IV, 172, 194.—Dračevica lingă Ljubuški V, 163.—Dragičina în valea Imotski VIII, 73.—Dragović în valea de sus a Cetinei VII, 145.—Drenovo lingă Prijepolje IV, 294.—Dretelj la Narenta între Mostar și čapljina V, 167, IX, 278, XII, 80.—Drežnica la Drežanka afluentul Narentei XII, 166.—Drijenka lingă Rogatica XII, 161.—Drina (valea râului Drina în districtul Srebrenica) I, 308.—Drina (gura râului Drina) VI, 246.—Dri-novci distr. Ljubuški III, 525.—Dryar distr. Petrovac IV, 196.—Dvorište distr. Bosnisch Novi VII, 69.—Džepe distr. Konjica IX, 263.—Eminovo selo lingă županjac IX, 209.—Fatnica la răsărit de Stolac II, 61, IV, 253.—Fazlići lingă Travnik III, 245.—Fianona IX, 291.—Fojnica vest de Sarajevo VI, 248.—Franz Josef-feld distr. Bijelina VI, 244.—Gabela la Narenta lingă Viddo

(Narona) IX, 288, XII, 89.—Gacko în Hercegovina III, 288.—Galipovac în valea Imotski VIII, 89.—Gjeverske lingă şupljaja Crkva (Burnum) VII, 89.—Glamoč IV, 260.—Glavatičevo distr. Konjica IX, 261.—Glavice distr. Rogatica VIII, 114.—Glavina în valea Imotski VIII, 84.—Gnjilište la Narenta XII, 102.—Goljevići distr. Ljubuški III, 525.—Golubić lingă Bihać IV, 185, 260, V, 230, VII, 54.—Goražda pe Drina IV, 243.—Gorica în valea Imotski VIII, 75; la Narenta XII, 88.—Gornje polje la Narenta XII, 89.—Gornji Vakuf în şesul Skoplje delingă riul Vrbas VI, 237.—Gotovuša lingă Plevlje XII, 130.—Grabovica lingă Nevesinje IV, 258.—Gradac lingă Posušje III, 257, IV, 177, IX, 289.—Gradina lingă Srebrenica (Domavia) I, 218, IV, 202, XII, 147, 157; distr. Travnik III, 285, V, 243; distr. Bosnişh Novi VII, 69; distr. Konjica IX, 260.—Gradina Kosovača distr. Zvornik V, 266.—Gradina Mihaljević distr. Srebrenica V, 273.—Gradina Radmanići distr. Banjaluka IV, 178.—Grahovo distr. Livno III, 291, IV, 191, VII, 162, XI, 138.—Grgrnići lingă Livno XI, 136.—Grkovei (Municipium Salvium) vest de Livno XI, 119.—Gromile pe lingă Bihać V, 233.—Grnde distr. Ljubuški V, 167, VIII, 73.—Halapići distr. Glamoč IV, 261.—Han Bjelovac lingă Srebrenica XII, 147.—Han Compagnie-Vitez în valea rinului Laşva IX, 230.—Han Potoci lingă Mostar I, 303.—Han Vitek distr. Konjica IX, 263.—Hardomilje Smokovice lingă Humac XII, 132.—Homolje distr. Konjica IX, 244.—Humac VII, 81, XII, 131.—Iapodia VI, 154.—Ilidže lingă Sarajevo IV, 249, V, 131.—Ilijina greda distr. Trebinje V, 265.—Ilijino brdo lingă Plevlje IV, 284.—Imotski VIII, 82.—Ivoşevci lingă şupljaja-Crkva (Burnum) V, 190.—Izačić lingă Bihać VII, 46.—Jablanica gornja distr. Konjica IX, 257.—Jajce II, 86, VIII, 108, XII, 146.—Janja distr. Bijelina VI, 245.—Janjina distr. Konjica IX, 261.—Jasenica la Narenta XII, 88.—Jezerine lingă Bihać IV, 259, VII, 54.—Jezević în valea de sus a Cetinei VII, 140.—Jošanica distr. Konjica IX, 260.—Kablić mali lingă Livno XI, 130.—Kakar în valea de sus a Cetinei VII, 157.—Kalesia distr. Zvornik III, 287.—Kamen lingă Glamoč IV, 260.—Kamemost în valea Imotski VIII, 90.—Kapitul lingă Knin V, 419.—Kasići distr. Konjica IX, 260.—Katnnska nahija în Montenegro VI, 260.—Kievo în valea de sus a Cetinei VII, 126.—Kiseljak vest de Sarajevo IV, 251, VI, 248.—Kladuša velika distr. Bihać III, 294, 527.—Klepačka Gradina la Narenta XII, 98.—Klepci la Narenta XII, 98.—Klobuk distr. Ljubuški III, 525.—Klokot. Vezî Bihać.—Knežević în valea de sus a Cetinei VII, 135.—Koleško distr. Nevesinje IX, 295.—Koljane gornje în valea de sus a Cetinei VII, 141.—Koljani pe Cetina V, 209.—Komorani lingă Livno XI, 136.—Kongora lingă şpanjac IX, 211.—Konjica IV, 271, VI, 186, IX, 242.—Kopčić în şesul Skoplje delingă riul Vrbas VI, 237.—Koplik lingă Skutari VIII, 210.—Kosore în valea de sus a Cetinei VII, 131.—Kostanjica distr. Konjica IX, 253.—Kotlnša în valea de sus a Cetinei VII, 131.—Koto distr. Konjica IX, 250.—

Krehin Gradac în Brotnjopolje lângă Mostar II, 59, V, 237, IX, 282.—Krnjenša distr. Petrovac VIII, 106.—Krstac la Narenta XII, 89.—Krnpa în șesul Skoplje delingă rîul Vrbas VI, 237; la Narenta XII, 99.—Kuliješ distr. Sarajevo VI, 246.—Knparica la Narenta XII, 97.—Knpreš nordest de Livno IV, 183.—Kntac lângă Ljubuski IV, 257.—Laktasi distr. Banjaluka I, 254, IV, 180.—Lastve în valea de sus a Cetinei VII, 136.—Lašva (basenul rîului Lašva) III, 227.—Letka lângă županjac IX, 209.—Lib planina lângă županjac XI, 118.—Lipa sudvest de Livno XI, 123.—Lisičići vest de Konjica IV, 252, 266, IX, 251.—Lištani lângă Livno IV, 254, XI, 124.—Livno XI, 132.—Lješće XI, 145.—Ljubuski III, 280, 520, VI, 235.—Ljusina lângă Otoka (pe rîul Una) II, 68.—Lokvičić în valea Imotski VIII, 89.—Loznica la Narenta XII, 99.—Loznica la Drina II, 63.—Madeškovići distr. Konjica IX, 260.—Maglaj între Gradiška și Banjaluka VI, 242.—Mahovice în valea de sus a Cetinei VII, 158.—Mahovljani distr. Banjaluka XII, 152.—Majdan lângă Varcar Vakuf III, 248, IV, 256, VIII, 107.—Mali Mošunj lângă Travnik II, 66, V, 252.—Maršejn lângă Skutari VIII, 209.—Matkovine în valea de sus a Cetinei VII, 140.—Mihaljević pe Drina distr. Srebrenica VIII, 109.—Milanovača la Narenta XII, 88.—Mitruša velika la Narenta XII, 88.—Mokopolje lângă Knin V, 193.—Mostar IX, 276.—Mostarsko blato (lîngă...) V, 167.—Mrčevci între Gradiška și Banjaluka VI, 242.—Mrkočela lângă županjac IX, 211.—Muć (Andetrium) VII, 80.—Mujdžići lângă Jajce XII, 146.—Muša lângă župljina XII, 87.—Na Bili distr. Travnik V, 256.—Nefertara sud de Plevlje IV, 292.—Noctac la Narenta XII, 102.—Novi šehar distr. žepče lîngă rîul Bosna VI, 531.—Obarska velika distr. Bijelina VI, 244.—Obre distr. Konjica IV, 271, IX, 252.—Odmud lîngă Zenica XI, 115.—Odžaci distr. Ljubuski III, 525.—Odžak gornji șesul Skoplje delingă rîul Vrbas VI, 237.—Omolje lîngă županjac IX, 221.—Orahovica distr. Konjica IX, 259.—Orlić sudest de Knin VII, 89.—Osatica vest de Skelani XI, 179.—Ostrožac distr. Konjica IX, 255.—Ostrvici lîngă Skardona VII, 98.—Otinovci IV, 258, V, 221.—Otišić în valea de sus a Cetinei VII, 146.—Oton lîngă Knin V, 194.—Pazarić distr. Sarajevo IV, 251, IX, 235.—Pecka distr. Varcar Vakuf IV, 262, V, 235.—Petrovići lîngă županjac IX, 221.—Pijavice lîngă Jajce V, 263.—Plevlje IV, 276, VI, 247, VIII, 115, XII, 123.—Pliva (basenul rîului...) lîngă Jajce III, 286.—Počitelj la Narenta XII, 90.—Podbabe în valea Imotski VIII, 90.—Podbrežje lîngă Zenica XI, 115.—Podbrgje lîngă Kotor (pe Vrbanja) II, 45.—Poderkvina distr. Vlasenica IX, 293.—Podgorica în Montenegro VI, 261.—Podgradina lîngă Lipa XI, 126.—Podhum distr. Konjica IX, 253; lîngă Podgradina XI, 126.—Podosoje în valea de sus a Cetinei VII, 157.—Podpeče lîngă Rogatica XII, 161.—Pod Varoškom distr. Travnik V, 245.—Podvrbač distr. Konjica IX, 260.—Podžeplje distr. Vlasenica IX, 294.—Pograbnice la Narenta XII, 80.—Pogragje în șesul Skoplje

delingă riul Vrbas VI, 237.—Pokojište distr. Konjica IX, 250.—Poljica în valea Imotski VIII, 89.—Popova Vrtača lângă Travnik V, 247.—Popovi distr. Bijelina VI, 244.—Postranje în valea Imotski VIII, 87.—Prijepolje nord-est de Plevlje IV, 294.—Priluka lângă Livno IV, 255.—Prisap lângă Livno XI, 128.—Prisoje în valea Imotski VIII, 101.—Pritoka lângă Bihać IV, 259.—Privilica lângă Bihać VI, 155, VII, 34.—Proložac în valea Imotski VIII, 87.—Putičevo lângă Travnik V, 248.—Între Putičevo și Vitrenica V, 251.—Radeš (munte) lângă portul Neum VI, 252.—Radešine distr. Konjica IV, 270, IX, 258.—Radosavac lângă Plevlje IV, 290.—Radušići la vest de Knin V, 191.—Rakanske barice distr. Bosnisch Novi VII, 63.—Rama la Narenta XII, 165.—Rama (valea râului...) IV, 248.—Rama (gura râului...) IX, 257.—Ribić lângă Bihać V, 234, VII, 53.—Ribići distr. Konjica IX, 257.—Ričice în valea Imotski VIII, 88.—Ripač distr. Bihać V, 337.—Rogatica vest de Višegrad V, 259, XI, 181, XII, 159.—Rotimlja lângă Stolac III, 520.—Rujani donji lângă Lištani XI, 125.—Runović (Novae) IV, 273, VII, 85, VIII, 92.—Ružići distr. Ljubuški III, 525, VIII, 73.—Salona VII, 82, 85, VIII, 127.—Sana (basenul râului...) I, 203.—Sandžak în șesul Skoplje delingă riul Vrbas VI, 237.—Sarajevo VI, 527.—Skardona V, 217, VII, 90.—Seljani între Plevlje și Prijepolje IV, 293.—Seonica distr. Konjica IX, 253.—Sjekoše la Narenta XII, 100.—Skelani pe Drina la sud-est de Srebrenica XI, 140.—Skocim la Narenta XII, 99.—Skoplje (șesul...) delingă riul Vrbas VI, 237.—Skutari (înprejurimile orașului...) X, 3.—Smoljani distr. Petrovac IV, 256.—Smrdelji la nord de Skardona VII, 80, 95.—Sopotnica sud de Rogatica XI, 181.—Sovići distr. Ljubuški III, 520, VIII, 74.—Srgjani lângă županjac IX, 211.—Srgjević lângă Livno XI, 136.—Stipanići distr. županjac V, 220.—Stolac I, 284, III, 272, V, 169, VII, 85, VIII, 102, IX, 284.—Stražine în valea de sus a Cetinei VII, 147.—Struge la Narenta XII, 88.—Strupnić lângă Livno XI, 127.—Studente în valea Imotski VIII, 88.—Studenovo vrelo lângă županjac IX, 221.—Suhaća lângă Livno IV, 254, XI, 132.—Svinjuha distr. Bosnisch-Novi VII, 69.—Svitava la Narenta XII, 100.—Svrakino selo lângă Sarajevo IV, 248, IX, 233.—Šarići lângă Jajce IV, 264.—Šedinac lângă Jajce XII, 147.—Ševaće în valea de sus a Cetinei VII, 136.—Šipovo în valea râului Pliva lângă Jajce XII, 137.—Šipraga lângă Kotor (pe Vrbanja) II, 45.—Šuica lângă (la est de) Livno IX, 226.—Šumani lângă Plevlje XII, 130.—Šupljaja Crkva (Burnum) la nord de Skardona V, 178, VII, 71, 85.—Šušnjar în valea de sus a Cetinei VII, 157.—Taleža distr. Trebinje XII, 156.—Tasovčići Crkvine la Narenta XII, 90.—Telac la Narenta XII, 99.—Teplju (Promona) V, 212.—Tersana la Narenta XII, 99.—Travnik V, 247, XII, 166.—Trn lângă Banjaluka II, 62.—Trnovo distr. Jajce III, 518, V, 267; distr. Sarajevo IX, 274.—Trstionica (valea râului..., afluent al Bosnei) XII, 166.—Trusina distr. Konjica IX, 253.—Turbet distr. Travnik V, 247.—Între Turbet și Jajce V, 245.—Tutnjevac distr.

această provincie este cu mult mai mare decât acel al inscripțiilor din oricare altă provincie a Illyricului și cu mult mai mare decât acel al inscripțiilor din Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior la un loc luate (Vezi § 91)*. La županjac, la Dretelj și la čerin se întrebuințau țigle de acoperemint din fabrica italiană Pansiana, care a funcționat supt această firmă numai până la Tiberiș exclusiv (p. Chr. 15), Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina IX, 190, 279. La Stolac, Ilidže lângă Sarajevo, Gradina lângă Srebrenica se găsesc mozaicuri, „cu care s-ar putea lauda cele mai culte provincii ale împărăției romane“, opul citat XII, 154. Fimeile din Konjica erau în curent cu modele de a purta părul, opul citat IV, 272. Senatori romani aveau proprietăți

Bijelina VI, 245.—Umoljani distr. Konjica IX, 262.—Ustikolina lângă Foča V, 239, IX, 294, XII, 161.—Utvica distr. Ljubuški III, 525.—Varcar Vakuf XII, 158.—Varda la Narenta XII, 100.—Varvara distr. Prozor XI, 105.—Vašarovine lângă Livno XI, 129.—Vedropolje lângă (la nord de) Teplju V, 215.—Velika vrata lângă Kupreš IX, 229.—Vesela în șesul Skoplje delingă riul Vrbas VI, 237.—Viddo (Narona) VII, 85, IX, 284.—Vidoși lângă Livno IV, 188, XI, 136.—Vidre lângă Plevlje IV, 291.—Vinica lângă županjac IX, 221.—Vinjani în valea Imotski VIII, 82, IX, 290.—Visoko pe Bosna nordvest de Sarajevo IX, 233.—Višegrad VI, 251.—Višići la Narenta XII, 99.—Vitez în valea râului Lašva distr. Travnik V, 225, 255.—Vitina distr. Ljubuški III, 522, 526.—Vogošća gornja distr. Sarajevo IX, 234.—Volari în șesul Skoplje delingă riul Vrbas VI, 237.—Vranjevo sudvest de Stolac IV, 258.—Vratnica distr. Konjica IX, 250.—Vrlika sudest de Knin VII, 128.—Vrlika (Izvorul riului...) VIII, 84.—Vrse în șesul Skoplje delingă riul Vrbas VI, 237.—Vrșani nordest de Banjaluka VI, 218.—Vržerale lângă Podgradina XI, 126.—Vuković în valea de sus a Cetinei VII, 133.—Vuksanlekaj lângă Skutari VIII, 208.—Zagrebnica la Narenta XII, 99.—Zalom distr. Nevesinje IX, 296.—Zara VII, 85.—Zecovi distr. Sanskimost IV, 182.—Zenica pe Bosna nordvest de Sarajevo I, 273, IX, 231.—Zgoni la Narenta XII, 102.—Zličina lângă Ljubuški VI, 283.—Zurovac la Narenta XII, 88.—žabljak donji lângă Livno XI, 136.—živaljević distr. Rogatica VIII, 113.—žrnovnica lângă Salona VIII, 121.—županjac sudest de Livno V, 235, VI, 220, IX, 171, XI, 117.—županjac (districtul) IV, 156.—župnica distr. Ljubuški III, 525.

*) Trebuie ținut însă socoteală și de faptul că în Moesia Superior și Moesia Inferior cercetările n-au fost făcute cu acea hărnicie cu care s-a procedat în Dalmatia, în special în Bosnia și în Hercegovina dela anexarea acestor țări la monarhia austriacă.

tocmai pela Skelani și pela Karan (la est de Uzice), opul citat XI, 153. „Partea văii râului Drina din districtul Srebrenica împreună cu văile lăturalnice era pe vremea Romanilor unul din cele mai puternic colonizate teritorii ale Bosniei“, opul citat XII, 147. Pentru aceia la afirmarea lui H. Kiepert, *Formae orbis antiqui*, I, Beiblatt pag. 5 că „partea continentală muntoasă a Dalmatiei a fost sub stăpînirea romană puțin populată și cultivată“, Patsch *Wissenschaftliche Mitteilungen* V, 352 face observația următoare: „Această afirmație nu-i dreaptă. Cercetările făcute de muzeul Bosniei și Hercegovinei în tot felul de locuri ale acestor țări au ajuns la rezultate care permit tocmai o concluzie contrară. Nu știm numai cum se cheamă localitățile, dar ruinele lor există. În Stolac și în Ilidže, de exemplu, s-au descoperit clădiri așa de bogate, că s-ar fi putut mîndri cu ele până și Baetica și Narbonensis. Cultura romană se manifestează aici până și în moda de a purta părul“. Și cu toate acestea a fost sigur o parte a Dalmatiei unde populația era rară, unde cultura romană pătrunsese numai slab. Acest lucru reiese din compararea pe hartă a localităților unde s-au descoperit urme romane. Localitățile acestea sînt foarte multe, este drept, dar există un teritoriu vast, unde ele aproape lipsesc. Acel teritoriu se întinde dela râul Vrbas spre răsărit până pe aproape de basenul râului Drina. Tocmai pentru aceia am înșirat în notă localitățile cu urme romane din Bosnia și Hercegovina, pentru ca și lectorul să poată face această constatare. A fost foarte deasă populația și foarte intensă cultura romană dela Vrbas spre apus și în basenul râului Drina, dar la mijloc a fost o lacună. Ca să o delimitez mai precis, această lacună se întindea între râul Vrbas la apus, râurile Lașva, Bosna și Prača la sud, și versantul vestic al râului Drina la răsărit. Numai la mijlocul lacunei, pe râul Bosna, începînd dela vărsătura Lașvei spre nord, până la Doboj, au existat rări stabilimente romane. Acelaș lucru reiese și din compararea numărului inscripțiilor. Din 5110, cîte sînt aproximativ inscripțiile din Dalmatia publicate în C. I. L. III, cad pentru teritoriul lacunei dintre râurile Vrbas și Drina numai 77. În conformitate cu aceste fapte stă constatarea arheologiei preistorice că în Bosnia, „mai ales în părțile ei cele mai îndepărtate de mare, arta preistorică continuă încă în timpul domina-

țiunii romane“, Ed. Richter, Beiträge zur Landeskunde Bosniens und der Hercegovina, Wissenschaftliche Mitteilungen X, 404. Pentru aceia afirmarea lui Kiepert, cu toată întîmpinarea făcută de Patsch, continuă de a fi adevărată, și Ed. Richter locul citat o confirmă prin următoarele vorbe: „Este puțin probabil că în Bosnia propriu zisă, dincolo de linia de separare a apelor, vom putea afla atîta cît s-a aflat în teritoriile mai apropiate de marea adriatică, în Croatia, în Dalmatia [în înțelesul de astăzi al cuvîntului] și în Hercegovina. Căci, macarcă acea păduroasă regiune a avut pe vremurile vechi în multe locuri o desime de colonizare surprinzătoare, care nu rămînea mai pe jos cu mult de acea din regiunile de mai la sud, unde clima era mai favorabilă, dar era mai puțin productiv solul, totuș monumentele romane găsite până acum acolo sînt mai rari și mărginite la mai puține localități, anume la acelea care se distingeau orî prin bogăția minieră orî printr-o excepțională fertilitate a pămîntului.“ Și această lacună din Dalmatia se continua la nord în cele două Pannonii, unde teritoriul dintre lacul Pelso (Balaton) la nord, Siscia (Sissek) la vest, riul Sava la sud și o linie verticală, care ar trece aproximativ prin Stuhlweissenburg și Fünfkirchen până la Sava, la est, era aproape pustiū, cel puțin pustiū din punct de vedere al culturii romane. Acest lucru îl probează puținătatea orî lipsa totală a inscripțiilor. În C. I. L. III pag. 506 spune editorul: „Tot interiorul Pannoniei a fost necultivat în timpul Romanilor.“ Iar din regiunea dintre Drava și Sava cam dela Brod, exclusiv, dinspre est, până la Sissek spre vest n-au eșit la iveală până la anul 1902, cînd s-a încheiat publicarea tomului III din C. I. L., mai mult de 10 inscripții. Această lacună din Dalmatia se continua pe de altă parte spre sud prin codrul și pustiul care se întindea din mijlocul Bosniei până la munții Scardos-Șar. § 51, Nota S. 57. 3) Invasia barbarilor a avut alt caracter în Dalmatia decît în celelalte provincii romanizate din răsăritul Europei. Mai întîi feliul barbarilor a fost mai puțin variat, căci, ca să vorbim aproximativ și să nu ținem socoteală de excepționale atacuri făcute în părțile de răsărit ale acestei provincii, Dalmatia a fost bîntuită și stăpînită numai de Goți, de Avari și de Slavi, învremece Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior au fost cotropite de numeroși barbari

alții (Vezi §§ 82, 88, 89). Apoi invazia barbarilor în Dalmatia a avut loc relativ târziu. Sub Theoderich (493-526) Goții (Ostrogoții) au ocupat Dalmatia, dar numai cu câteva garnizoane, fără să se stabilească ca popor într-însa, și după luarea Sirmiului decătră Avari (anul 582) au început devastările în această provincie din partea Avarilor și Slavilor, până ce Slavii s-au stabilit definitiv într-însa la începutul secolului VII. C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 51, 87, 91, 95. Dar până la această ocupare definitivă prin Slavi Dalmatia, mai ales în părțile ei despre mare, dusese viața fericită față cu îngrozitoarele împrejurări în care trăise cealaltă nenorocită peninsulă, în special sub domnia nefastă a marelui cu numele Iustinian. Pentru aceia, chiar cu puțin înainte de catastrofa care trebuia să stîrpească aproape numele de Roman într-însa locuitorii ei duceau viața destrăbălată, după cum se vede din scrisorile papei Grigore I (590-604). C. Jireček opul citat I, 91. 4) Dar cea mai mare deosebire dintre Dalmatia și celelalte provincii romanizate din răsăritul Europei consta în alcătuirea etnică. Mai întîiu, dacă luăm în considerare neamurile de oameni care ocupau solul pe vremea cuceririi romane, și care prin urmare au fost supuse romanizării și au dat naștere, în cea mai mare parte, populației romanice, Dalmatia era ocupată de Illyrii, de Pannoni, care erau strîns înrudiți cu Illyrii, și de Iapodi, care erau un neam amestecat din Illyrii și din Celți. Această provincie era ocupată, cu alte vorbe, de o populație unitară, care se poate numi illyropannonă. Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior, la un loc considerate, erau ocupate, din contra, de un complex de neamuri diferite, anume de Thraci, Illyrii, Pannoni, Celți, Bastarni, Sarmati, Scythi, fără să mai ținem socoteală de Obulensi și Oitensi, popoare de origine obscură și de existență problematică, și de Autarieii fugari din Scythia Minor. Apoi, din punct de vedere al popoarelor imigrate pe vremea cînd romanizarea era în vigoare, și despre care se poate prin urmare presupune că au putut fi și ele macar cît de cît supuse romanizării, în Dalmatia se poate zice că acest element a lipsit complet, deoarece Goții au trăit în ea numai ca garnizoane și cu începere de abia din secolul VI, cînd romanizarea perduse mult din putere, iar Slavii s-au stabilit într-însa tocmai la începutul secolului VII, cînd romanizarea

incetase. Cu totul altfel se petrec lucrurile în celelalte provincii la un loc considerate, unde diferite popoare nebastinaşe, unele thrace (Bessi, Castaboci, Carpi), altele germane (Marcomani, Goți, Gepizi, Heruli și alți Germani), altele slave, altele uraloaltaice (Hunii) s-au stabilit în așa epocă timpurie și în asemenea împrejurări de persistență, încît este inadmisibil să nu se fi romanizat macar într-o minimă porțiune (Vezi § 82)*). Dar mai înainte de a trage vreo

*) Dacă considerăm ca teritoriul pe care s-a dezvoltat naționalitatea românească (Vezi și cele spuse la §§ 172, 173, 174) acel teritoriu care se întinde dela, incluziv, basenul vestic al râului Drina spre răsărit, și cuprinde, în nomenclatură antetheodosiană, extremitatea nordestică a Dalmatiei, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și sudul Pannoniei Inferior, apoi, în ordine alfabetică, popoarele băstinaşe care au fost romanizate pe acest teritoriu, și acele neamuri barbare immigrate despre care se poate băni că au fost și ele macar cît de cît supuse romanizării pe acest teritoriu, sînt următoarele: A. Popoare băstinaşe: 1. Antarii (Illyri, ca fugari în Scythia Minor); 2. Bastarni (§ 54); 3. Bessi (Thraci); 4. Brenci (Pannoni); 5. Britolagi (Celti?); 6. Cavi (Pannoni); 7. Celti diversi, ca coloni ai Daciei, vezi § 167; 8. Coralli (Scythi); 9. Crobyzi (Thraci); 10. Daci (Thraci); 11. Dardanii (Illyri); 12. Dassareti (Illyri); 13. Dentheleti (Thraci); 14. Geti (Thraci); 15. Illyropannoni diversi, ca coloni ai Daciei, vezi § 167; 16. Maedi (Thraci); 17. Moesi (Thraci); 18. Obulensi (naționalitate necunoscută); 19. Oitensi (naționalitate necunoscută); 20. Partini (Pannoni); 21. Pirusti (Pannoni, ca coloni ai Daciei, vezi § 167, § 119); 22. Sardi ori Serdi (Thraci); 23. Sarmati (§ 54); 24. Scordisci (Celti); 25. Scythi (§ 54); 26. Triballi (Thraci). — B. Barbari imigrați. Acei despre care se știe că în adevăr s-au stabilit pe teritoriul românismului, iar n-au trecut poate numai ca năvălitori prin el, sînt însemnați cu o stelută: 1. *Alani (de acelaș neam cu Scythii); 2. *Astingi ori *Astringi (= Vandali); 3. *Avari (Uraloaltaici. Au ocupat Scythia Minor între anii 562-567 și Dacia între anii 567-802. Vezi Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 156, 158-166, 234-235); 4. *Bastarni; 5. *Bessi (Thraci); 6. Borani (naționalitate necunoscută); 7. Bulgari (Uraloaltaici); 8. *Carpi (Thraci); 9. Castaboci (Thraci); 10. *Cemandri (naționalitate necunoscută); 11. *Gepidi (Germani); 12. *Germani de neam nehotărit; 13. *Goți (Visigoți și Ostrogoți); 14. *Heruli (Germani); 15. *Huni (Uraloaltaici); 16. *Marcomani (Germani); 17. Pencii ori Pencini (Bastarni); 17^a. Roxolani (§ 54. Probabil Sarmati); 18. *Sadagari (naționalitate necunoscută); 19. *Sarmati; 20. *Scyri (Germani); 21. *Slavi; 22. *Taifali (Germani); 23. Urugundi (Uraloaltaici, după Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 22-23); 24. *Vandali (Germani).

Din punct de vedere antropologic știm despre Thraci că erau

concluzie din acest punct de vedere, cel mai important din toate, al etnografiei anume a popoarelor romanice din răsăritul Europei, va trebui să cercetăm ce spun inscripțiile, care sînt cel mai sigur și cel mai autentic document istoric.

CAPITOLUL VI

§ 112. Inscripțiile nă-au păstrat nume personale ale locuitorilor din provinciile romane, în cazul nostru special din provinciile romanizate ale răsăritului Europei, din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior. Acești locuitori erau unii băștinași, alții imigranți. Care sînt imigranți se știe cîte odată, pentru că li se indică în inscripție naționalitatea ori locul de origine. Adeseori însă imigranții—de vor fi fost atare—nu se pot deosebi de cealaltă masă a populației. Profesiunea de militar nu este suficientă prin ea însăși de a proba calitatea de imigrant (Vezi cele spuse la § 83, N° 3). Pe imigranții dintr-o provincie în alta, în sinul celor cinci provincii romanizate răsăritene, i-am considerat ca băștinași. Pe imigranții din alte provincii i-am însemnat ca străini. Ca să capăt materialul de nume personale barbare, care ni trebuie nouă pentru a constata firea etnică a populației supuse romanizării, am luat în considerare mai numai cognomina, pentru că pe de o parte prezența cognomenului singur, fără nomen, indică naționalitatea barbară a persoanei, iar pe de alta, cînd barbarul a devenit cetățean roman (ori și-a însușit numai fără drept nomenclatura romană, căci se întîmpla și aceasta), alături cu praenomenul și nomenul romane își păstra de cele mai multe ori ca cognomen numele său național. Nomina am însemnat foarte puține și adevărat numai atunci, cînd am crezut ori că nu se pot explica prin limba latină, ori că prezintă oarecare asemănări cu numele barbare. Nomina sînt dintre toate numele personale antice cele mai primejdioase cînd e vorba să caute cineva în ele

blonzi (ξανθοί, flavi. Vezi probele la Tomaschek, Die alten Thra-ker, I, pag. 115), despre Slavi, anume despre Sclaveni și Anți, că erau roșcați la piele și la păr (ὀπέρουθροι εἰσιν ἄπαντες, Procopius de bello gotthico III, 14), și despre Germani, în special despre Goți, Gepizi și Vandali, că erau înalți la trup, frumoși la față, cu pielea albă și cu părul blond (Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 3, după Procopius).

cuvinte barbare, căci însuș faptul că e nomen constituie o presumpție că trebuie să fie (oricît de nelatină aparență ar avea) sau roman sau în orice caz italic. Cu toate acestea în general, chiar din punct de vedere al cognominelor, atunci cînd mai ales sînt însoțite de nomina, greutatea este mare de a deosebi numele cu adevărat barbare. Cel mai ușor lucru este de a constata că nu sînt grecești, macarcă și din acest punct de vedere îndoială poate exista cîteodată. Foarte greu însă este de multe ori de a constata că nu sînt latinești. Voiŭ da aici cîteva exemple. Albanus poate fi latinesc, și anume mai mult decît un derivat dela Alba (ceea ce pentru un cognomen al lui Plaetorius C. I. L. III 2728 și pentru numirea unui om fără nomen, moștenitor al lui Virsucciusus, C. I. L. III 3256 ar fi absurd), un derivat dela albus, *albanus, dar poate fi și un nume etnic (compară poporul epirot Albani), ori mai degrabă un cuvînt celt, căci e foarte răspîndit pe teritoriul celt și ca nume personal și ca nume de rîuri (Vezi Holder).—Attius, numele unui barbar, Attius Victoris C. I. L. III 14538, n-are sigur nimic a face cu nomen latinesc Attius, mai ales cînd din acelaș radical se mai găsesc formate multe nume barbare altele, ca Attio, Atta, Attusonius.—Bellicus, numele unui sclav C. I. L. III 8140 și al unui Pirusta C. I. L. III. C. VII, nu-i latinul bellicus, ci trebuie pus în legătură cu numele illyr Bellus din T. Livius XLIV, 31.—Bonita să fie=*bonita, un derivat din lat. bonus prin sufixul diminutiv de obscură origine -itus? Mai degrabă însă e celt, căci și primitivul Bonus și derivatul Bonitus se găsesc des ca nume pe teritoriul celt (Vezi Holder).—Numele femeesc Cato, cu toată asămănarea ce are cu cognomen bărbătesc latin Cato, se probează ca illyr prin forma ambigenă -o (Compară pentru radical numele illyro-pannon Caturus).—Lupicinus să fie latinul *lup-ic-in-us? Prezența acestui cognomen însă în C. I. L. III numai pe teritoriul celt te-ar face să te gîndești mai degrabă la un cuvînt celt, mai ales că din primitivul *lukŭos tot lupo- trebuia să iasă în limbă celtă ca și în latinește (adecă în limba oscă, pentru că *lupus* e cuvînt sabin), că sufixe derivative -ic și -in existau în limbile celtă ca și în latinește, iar cognomen Lupus (sigur=celtul *lupus, iar nu latinul lupus) era foarte întrebuițat pe teritoriul celt. Aceasta nu oprește ca și în latinește să se fi format

vreun lupicinus, căci pe soția împăratului Iustinus I, care era de loc din Dardania, o chema Lupicina și un general roman se numia Lupicinus (Vezi § 82, N° 10 spre sfârșit). Alături de altfel și la Slavi exista încă depe atunci o formație analoagă Vulcassinus (Vezi § 82, N° 10 spre sfârșit).— Marinus poate fi latinul marinus, dar este așa de întrebunțat pe teritoriul celt (Vezi C. I. L. III, 4059, 4317, 4401, 4785,^{2,8}, 4789, 5431, 6010,¹³², 11738, 14115,⁸, 4298, 5593, 5838, 10884, 14354¹⁸, 14358¹⁵), încît poate fi în multe cazuri și un cuvînt celt, derivat din radicalul celt maro-, „mare“, „frumos“ (Vezi Holder). În alte cazuri poate că va fi și oriental (Vezi Pârvan Contribuții la istoria creștinismului dacoroman, București, 1911, pag. 79).— Propincus, Prupincus (și Propinquus C. I. L. III 5447, 6036, dipl. XXXIX [XXVI], dipl. LI, 14083, Propinquus 14082) să fie latinul propinquus? În afară de 6036 din Soada Syria (un centurion, poate că era străin) acest cognomen se găsește numai pe teritoriu celt (5447 Klein Stübing Noricum, 14082 Carnuntum Pannonia Superior, 14083 Carnuntum Pannonia Superior, 5274ª Celeia Noricum, 13382 Rákos Palota Pannonia Inferior, 14507 Kostolatz Moesia Superior teritoriul Scordiscilor, 14538 Guberevci Moesia Superior teritoriul Scordiscilor), și în singurul caz unde cunoaștem sigur naționalitatea persoanelor, acestea erau celte (dipl. XXXIX [XXVI]: Propinquus este fiul lui Nertomarus Boius). Să se compare în special inscripția funerară 14538, pe care Zaca, fiica lui Vaentus, o pune bărbatu-so Attius, copiilor săi Aia, Propincus, și mamei sale Gresa, fata lui Dasas. Ce căuta printre atîtea nume barbare latinul propinquus? Și apoi ce haz are să-și boteze cineva copilul cu un nume așa de puțin potrivit cum e latinul propinquus? Compară numele de localitate Pincus (astăzi Gradiște) dela gura râului Pincus (astăzi Pek) din Moesia Superior pe teritoriul Scordiscilor.— Salvia să fie un derivat din salvus? orî poate salvia? Mai degrabă la fimeea Nevena Salvia, al cărei prim nume este evident barbar și al cărei bărbat purta și el un nume neroman, Dieus, avem a face cu un nume barbar Salvia, care samănă numai întîmplător cu cuvintele latinești salvus, salvia.— Sestus, Sexto n-au a face cu latinul sextus, după cum probează forma ambigenă -o.— Nomina Signius, Signia să fie romane? Să aibă legătură cu signum orî poate cu

numele oraşului din Latium Signia? Compară Sige.—Sineca > Seneca, cognomen al gintei Annaea, este şi celt. Vezi Holder.—Soso era şi grecesc (Σωσω f. > σωζω), dar era sigur şi celt. Vezi Holder.—Surus, Sura vor fi fost şi = Syrus, Syra, dar e atât de întrebuiţat acest cognomen şi apare în atâtea derivări (Surilla, Surio, Suro, Suris. Pentru alte derivate vezi Holder) şi pe un teritoriu aşa de întins, încît sigur de cele mai multe ori trebuie să fi avînd a face în el cu un cuvînt naţional, şi anume şi thrac şi illyro-pannon şi celt. Vezi lista numelor thrace, illyro-pannone, celte.—Tutor nu este sigur latinul tutor, ci un derivat din radicalul tut-, tout-, care a fost probabil şi thrac şi illyro-pannon şi celt, de unde şi derivatele Tuta f. C. I. L. III 4836 Virunum Noricum, 9435 Salonae Dalmatia, 10573 Pilis Szántó Pannonia Inferior; Tutia b. 10949 Széplak Pannonia Superior; Tutorina f. 5225 Celeia Noricum; Tutorinus b. 4084 Haidin Pannonia Superior, 5296 Poniggl Noricum; Tutoriana f. 4084 Haidin Pannonia Superior; Tutuia f. 5664 S. Leonhard Noricum; Tutula f. dipl. XCVIII (Breuci filia Azala); Toutus b. 4906 Klagenfurt Noricum; Tutenes b. 14159¹ Djerash Syria (eques alae I Thracum, fiul lui Eptacentus). Tutor însuşi se mai găseşte 4845 Virunum Noricum; 4084 Haidin Pannonia Superior; 5094 vallis lavantina Noricum; 5331 Seekau Noricum; 11112 Carnuntum Pannonia Superior; 11482 Unterthörl Noricum. Dela acelaş radical nelatin se trag poate şi nomina Tuticanus dipl. LXII (praefectus classis praetoriae ravennatis), dipl. XXXV (testis); Tuticia 1246 Alba Iulia Dacia; Tutidia 13041 Salonae Dalmatia; Tutilius 7385 Peristasis Thracia, 7282 Athena Grecia.—Volso este sigur şi roman (L. Manlius Volso se numîa un patrician, T. Livius XXII, 35). Volso însă din inscripţia C. I. L. III, 3134 Veglia, unde e întrebuiţat fără nomen, ca nume decî al unui barbar, trebuie pus în legătură cu Volses 3055 Albona, cu Volsouna, fata lui Plaetor, 3149 Cherso, cu Vol-sunus 3151 Cherso, şi este probabil illyr.

În special am de făcut observaţiile următoare. Am considerat ca nume barbar pe orice cognomen italic pe care l-am găsit întrebuiţat în nomenclatură barbară, adică fără nomen. De pildă Maela e un cognomen italic, dar în inscripţia C. I. L. III, 8979, în numele cu nomenclatură barbară Maela Netis (filius) am considerat pe Maela ca nume bar-

bar. Ca cuvînt considerat, este acest Maela barbar acelaş cu Maela italic, ori e numai întîmplător omonim cu dînsul? Este imposibil de hotărit. Apoi am considerat ca nume barbar pe orice nomen italic pe care l-am găsit întrebuiţat în nomenclatură barbară, adică fără cognomen şi fără praenomen. De pildă Attius e un nomen italic, dar în inscripţia C. I. L. III, 14538, în numele cu nomenclatură barbară Attius Victoris (filius) am considerat pe Attius ca nume barbar. Ca cuvînt considerat, este acest Attius barbar acelaş cu Attius italic? Sigur nu. Între aceste două cuvinte există numai o întîmplătoare omonimitate. În sfîrşit am considerat uneori ca nume barbar un nomen italic atunci cînd în nomenclatură romană acest nomen este întrebuiţat ca cognomen, macarcă faptul acesta, de a întrebuiţa nomina ca cognomina, nu este ceva rar în nomenclatura romană din timpul imperiului. Am făcut aceasta atunci cînd speciale înprejurări mî-au dat bănueli. De pildă, în inscripţia C. I. L. III, 7477 este vorba de un Valerius Marcus, militar în legiunea XI Claudia, căruia i-au făcut mormîntul soţia sa Aurelia Faustina una cum Valerius Decibalum et Seicipere et Mamutzim et Macaria et Matidia filiis. Acest Valerius Marcus cu nume roman a dat fiilor şi fiţelor sale trei cognomina barbare (şi anume thrace), un cognomen grec, şi unul Matidia, care samănă întocmai cu un nomen roman (de pildă soacra împăratului Hadrian era o Matidia). Acest Valerius cu nume roman era sigur un Thrac, care, macarcă se încetăţenise Roman, nu-şi uitase limba băştinaşă şi tradiţiile naţionale şi punea copiilor săi vechile nume barbare, macarcă vîrite în calupul nomenclaturii romane, vechile nume barbare care sigur aveau toate un înţeles. Este oare de admis ca acest Thrac, simplu legionar, pelîngă nume thrace, care aveau un înţeles, şi pelîngă numele grec Macaria, care şi acela avea un înţeles, să fi adoptat ca cognomen pentru una din fetele lui un nomen roman, ca Matidia? Şi dacă ar fi vorba de nume romane ca Aurelius, ori Cornelius, ori Iulius, etc., îndoiala ar fi aproape absurdă, dar e vorba de numele Matidius, care, macarcă foarte probabil italic, nu e lipsit de bănuiala că ar putea să aibă o origine exotică. Sînt doar nomina italice, a căror obîrşie exotică, adică dintr-o limbă care exista în afară—ori mai bine şi în afară—de Italia este sigură: astfel de pildă no-

men Plaetorius este foarte probabil un derivat din Plaetor, care este sigur un nume illyropannon. Este negreșit trebuință de o competență mai mare decât a mea pentru a nu comite erori din acest punct de vedere, dar chiar așa sper că nu se vor fi strecurat prea multe nume *sigur* italice (orî poate și grece) printre numele înșirate de mine ca barbare.

Un ajutor pentru a constata care nomina și cognomina sînt de origine italică am avut în Vincentii de Vit, Totius latinitatis onomasticon, Prati, 1860-1887 (Ajunge până la *P* exclusiv), Pauly's Realencyclopädie, Stuttgart, 1842-1864, și Pauly's Realencyclopädie, neue Bearbeitung von Georg Wissowa, Stuttgart, 1894-1913 (Ajunge până la *hyagnis* inclusiv).

Localitățile de unde am cules numele sînt înșirate în ordinea în care se găsesc în C. I. L. III. C. înseamnă tablele cerate. dipl. înseamnă diplomele militare. b. = bărbat. f. = fimee.

§ 113.

Dalmatia

Lissus (Lisso, Lješ): Nimic.

Butua (Budua): Nimic.

Doclea (Duklja, Duke): Ambacti b. (gen.) 12690 (de loc din Bryxia, Gallia Cisalpina).— Pinnia f. 12696.— Plaia f. 12712.— Pinniae f. (dat.) 13836.— Verzaio b. (dat.) 13832.— Filiora f. 13845— Latinianae f. (dat.) 14601, atribut la genti.— Epicadianae f. (dat.) 14601, atribut la genti.— Utetuo? b. 14603.— Ape? f. 14603.

Ipek et vicinia, cu Soćanica: Vels b. 8292, tribus horis septentrionem versus ab Ipek.— Sadragita b. 8292.— Blazizza b.? 8292.— Milizza b.? 8294 tribus horis ab Ipek septentrionem versus.— Bossina b.? 8294.— Vulcassinus b. 8294.

Municipium S.... (Taschlydscha siue Plevlje): Pantoni f. (dat.) 6349 și 8317.— Tittoni f. (dat.) 6350 și 8319.— Tritanoni f. (dat.) 6351 și 8320.— Vendoni f. (dat.) 6352 și 8321.— Testoni f. (dat.) 6354 și 8326.— Pladome[no] b. (dat.) 8308.— Carvanio b. (dat.) 8308.— Pantoni f. (dat.) 8308.— Bessus b. 8312.— Pantoni f. (dat.) 8318.

— Cambrianus b. 8322.— Catoni f. (dat.) 8323.— Baberius b. (nomen) 12715.— Vendoni f. (dat.) 12783 și 13853.— Bessus b. 12783 și 13853.— Plares b. 14605.— Pantoni f. (dat.) Patsch XII pag. 123.

Rudnica prope Reška : Nimic.

Radnik, Čačak, Jezdina, Negrisori : Totia f. 8337, Negrisori.

Municipium Mal.. (Požega cum locis vicinis Visibaba, Groblje, Arilje, Vranjani, Karan) : Tattaia f. 8342, Požega.— Nindia f. 8343, Karan.— Albanus b. 8344, Vranjani.— Raia f. 8348, Groblje.— Pin[es] b. 8348.— Dazieri b. (dat.) 8350, Karan.— Enena f. 8352, Groblje.— Zaca f. 12718 și pag. 2328¹¹⁶ prope Užice.— Baetae f. (dat.) 14607¹ Visibaba.— Aioia f. 14607¹.— Pinenta f. 14607¹.— Baeta f. 14607¹.— Genthenia f. 14611, Ježevica ad septentrionem a Požega.

Užice, Mačkat, Bajina-Bašta : Nimic.

Municipium Domavianum (Gradina prope Srebrnica), cu Zvonik și Krupanj : Platori b. (dat.) 12743 Poznanović.— Matisa f. 14219²⁰ Skelani.— Thana f. Patsch XI pag. 157 Skelani.— [S]arnus b. Patsch XI pag. 161 Skelani.

Regio inter Verbanum et Drinum fluvios, cu Dabrica, Dobričevo : Madu f. 8376^c Višegrad.— Tatta f. 2766^c și 8386 și 12775 Dabrica.— Plator b. 12772 Janjici.— Batonis b. (gen.) 12772.— Posaulionis f. (gen.) 12774 și 13866 Konjica.— Iaci b. (gen.) 12774.— Bato b. 12779 Mali Mošunj.— Boioni b. (dat.) 13860 Lisičići prope Konjica.— Laiscus b. 13860.— Tattuiae f. (dat.) 14617³, Oštrožac.— Mandeta f. 14617⁴ Homolje.— Zorada f. 14620 Dobričevo.— Zanatis b. 14620.— Tatta f. (?) 14620.— Dazas b. 13861 Lisičići.

Acrvium (Cattaro) : Lurius b. (nomen) 1715.

Risinium (Risano) cu Perasto : Lurio b. (dat. nomen) 1725, Risano.— Luriae f. (dat) 1726, Risano.— Posilla f. 8399.

Prevlaka prope Castelnuovo : Nimic.

Epidaurum (Ragusa vecchia) : Tarae f. (dat.) 8408. Tarius b. 8408.

Ora inter Ragusam et Naronam : Nimic.

Narona (Viddo) : Marinus b. 1771. — Epicadus b. 1784. — Epicadus b. 1820. — Maservae b. (dat.) 1861. — Titiae f. (dat.) 1879. — Titi b. (gen.) 1879. — Scenobarbi b. (gen.) 8437. — Munnius b. 8437. — Gentius b. 8437. — Bolana f. (?) 14626 ¹. — [Ma]laius ? b. Patsch XII pag. 85 Čapljina.

Ora a Narentae ostiis ad Salonas : Surus b. 8475, S. Marco a Duće. — Titivillae f. (dat.) 8480 Almissa. — Ninso b. 12793 S. Martino di Podstrana.

Ljubuski et vicinia : Andamionius b. 8486 prope Humac. Andami b. (gen.) 8486. — Pinnes b. 8489 și 12799, Glavatičevo. — Temus f. 8489 și 12799. — Pinnio b. (dat.) 8489 și 12799. — Vanaius b. 8495 și pag. 2322 Humac (domo Bodionae, Gallia Narbonensis). — Tattaris b. 12800 Fatnica. — Temus f. 12800. — Batoni b. (dat.) 12800. — Veneti b. (gen.) 12800. — Venic[ari] b. (gen.) 8495 și pag. 2322, tatăl lui Vanaius. — Ligomarus b. 14632 Hardomilje. — Carstimari b. (gen.) 14632. — [Das]sius b. Patsch XII pag. 133 Humac. Maezaeus. — Bastarni b. (gen.) Patsch. XII pag. 133 Humac. Maezeus.

Novae (Runović), cu Vrhgorac et Imoski cum locis vicinis Lokvičić, Postranje, Proložac : Pinnes b. 12810 Tihaljina. — Teutmeitis b. (gen.) 12812 županjac. — Pl[ator] ? b. 12812 și pag. 2259. — Epicad[us] b. 13884 Gradac prope Posušje. — Epicad[o] b. (dat.) 14640 Dikovača.

Epetium (Stobreč); Pituntium (Podstrana di Poljica) : Ditoni f. (dat.) 1927, Srinjine. — Nicala f. 8521, Stobreč. — Satriae f. (dat.) 8532, Podstrana di Poljica. — Panico f. 8551, Srinjine. — Dasto f. 8551. — Luci b. (gen.) 8551. — Lione f. 12816 Stobreč. — Pinosta b. 14238 ⁴ Kamen. — Vendim[i]a[e] f. (dat.) 14657 Srinjine.

Salonae : Dassius b. 1938. — Luriae f. (gen. nomen) 1971. — Disdozi b. 2008. — Mucatrae b. (dat.) 2009. — Sabasianus b. 2009. — Cloutius b. 2016 (probabil Hispanus, vezi nota editorului dela această inscripție). — Clutami b. (gen.) 2016 (probabil Hispanus, vezi nota editorului dela această inscripție). — Caroso b. (dat.) 2027. — Tarcho b. 2053 (Aquitani). — Tarbunis b. (gen.) 2053 (Aquitani). —

Titiseni b. (gen., nomen) 2055.—Titisenus b. (nomen) 2055.
 —Virdomarus b. 2065 (Biturix).—Thartontis b. (gen.) 2065 (Biturix). — Pamae f. (dat.) 2065 (Biturix).—Dasius b. 2097^a.—Lacri b. (gen.) 2125.—Novesis b. 2126 (serv).
 —Platorius b. (nomen) 2148.—Raspaleti (?) b. (gen.) 2165.
 —Anniae f. (dat.) 2171.—Selioni f. (dat.) 2180 și 8604.
 —Dassius b. 2180. — Annio b. (dat.) 2206. — Annia f. 2206.—Elivius b. 2233.—Buccioni b. (dat.) 2249.—Cingius b. (nomen) 2279.—Ciotis b. (gen.) 2280.—Dassio b. (dat.) 2305.—Dato b. (dat.) 2306.—Datus b. 2306.—Pinniae f. (dat.) 2308.—Apli b. (gen.) 2322.—Tegiviva f. 2380.—Ingonam (Ingenuam ?) f. (acuz.) 2397 și 8628.
 —Ceunae f. (dat.) 2403.—Raia f. (nomen) 2400.—Epetinus b. 2423.—Catandioni b. (dat.) 2425. — Marino b. (dat.) 2430. — Satrio b. (dat.) 2450. — Panes f. (gen.) 2456.—Proserii b. (gen.) 2490.—Piruntia f. 2490.—Vendoni f. (dat.) 2497.—Aplius b. (nomen) 2501.—Raia f. (nomen) 2502.—Vinnonio b. (dat.) 2502.—Tampio b. (dat. nomen) 2547. — Tampius b. (nomen) 2547. — Laemotinae f. (dat.) 2549.—Tigidio b. (dat. nomen) 2560. — Tigidia f. (nomen) 2560. — Bitidius b. 2582. — Samanna b. (?) 2610. — Bocontia f. 2616. — Bocontius b. 2616.—Essoricus b. 6392.—Ienudia f. 6392.—Avendius b. (nomen) 6394.—Viforini b. (gen.) 6405. Sornio b. (dat. nomen) 8757.—Azinas b. 8762 (ethnicum ?).—Fingis f. 8876.—Fencis f. 3173 și 8877.—Satrio b. (dat.) 8921.—Vinniae f. (dat.) 8933.—Edasterius b. 8935 (δεδαστῆς ?).—Netis b. (gen.) 8979.—Macla b. 8979.—Dazomenus b. 9024. — Panto f. 9024. — Diteio b. (dat.) 9032. — Verzon[i] f. (dat.) 9056.—Beuzas b. 9156.—Epicadi b. (gen.) 9159.—Cantiae f. (dat. nomen) 9163.—Surae f. (dat.) 9163.—Narii pl. b. (nomen) 9187.—Tarconius b. (nomen) 9199.—Lateinus b. (nomen) 9250.—Lateio b. (dat. nomen) 9250. — Pantiae f. (dat.) 9253. — Osulniae (Ogulniae ?) f. (dat. nomen) 9267 și 14280.—Titiseno b. (dat. nomen) 9362.—Carico b. (dat.) 9362.—Veiedius b. (nomen) 9392.—Veiedio b. (dat. nomen) 9392.—Dacioni b. (dat.) 9424 și 13058. — Sabbatae f. (gen.) 9588. — Sevenuda f. 9603.—Sabbatae f. (gen.) 9612.—Suro b. (dat.) 9614.—Atreccesianus b. 12896.—Atrectia f. 12896. — Dize b. 12897.—Micce f. (dat.) 12947 gr. μιχαή ?.—

Lurio b. (dat. nomen) 13006.— Tutidiae f. (dat. nomen) 13041.— Dinenti b. (dat.) 13044.— Veied[ius] b. (nomen) 13052.— Duiona f. 13124.— Copiesilla f. 13903.—[P]in-nus b. 13904.— Coulio b. (dat. nomen) 13926.— Coulius b. (nomen) 13926.— Aepic[adus]? b. 13928.— Sorto b. (dat.) 14286.— Dassius b. 14660¹.— Augitie? f. 14705.— Saxxonio b. (dat.) 14738.— Dasantillae f. (dat.) 14774.— Asifa b. 14793² („nomen-fortasse hebraicum“ nota editorului).— Epicadi b. (gen.) 14794.— Lur[ia] f. (no-men) 14809.— Marinus b. 14809.— Suro b. (dat.) 14823.— Dasius b. 14825.

Tragurium (Trañ), cu Biač : Baureae f. (dat. nomen) 2680 Trañ.— Dinae b. (dat.) 14316 Trañ.

Gardun prope Trilj : Nemis b. (?) 9735.— Sige b. (?) 9735.— Emanus b. 9739 (Daesitias).— Platoris b. (gen.) 9739 (Dae-sitias).— Ves[.?.] f. 9739.— Tata b. 9740 și 13185.— Misauis b. (abl. pl.) 9740 și 13185.— Venimarus b. 13975 (de loc din Virunum în Noric).— Ressius b. (nomen) 13975 (probabil din Virunum Noric).— Brigomarus b. 13975 (pro-babil din Virunum).— Segni b. (gen.) 14934.— Sacronius b. (nomen) 14943¹.

Aequum (Čitluk prope Sinj) : Albanus b. 2728.— Trioni f. (dat.) 2735.— Nassi b. (gen.) 9759.— Iettus b. 9759.— Stacti b. (gen.) 9759.— Burrius b. 9760 (Gal, Trebocus).— Betuloni b. (gen.) 9760 (Gal, Trebocus).— Seccius b. (no-men) 9767.— Nevene f. (dat. nomen) 9773.— Salvie f. (dat.) 9773.— Dieus b. (nomen) 9773.— Seccio b. (dat. nomen) 9777.— Seccia f. (nomen) 9778.— Raiae f. (dat. nomen) 14947.

Andetrium (Muć) : Donico b. (dat.) 2746 (de loc din Celeia Noricum).— Dasantis b. (gen.) 14950.

Municipium Magnum (Balijina Glavica prope Drniš) : Ver-caius b. 9796 (Varcianus).— Mendi b. (gen.) 9796 (Var-cianus).— Regini b. (gen.) 9796.

Vrlika cum agro, cu Cadina-Glavizza : Batonis b. (gen.) 2749 și pag. 2328¹⁵⁷, in colle e regione Kariać.— Baracionis b. (gen.) 2749.— Tato b. 2749.— Panes b. 2750, sine loco.— Platori b. (dat.) 2751, Verliccae.— Panes b. 2751.

— Titi b. (gen.) 2751. — Platoris b. (gen.) 2752, in colle e regione Kariač. — Panenti b. (gen.) 2753 și pag. 2328¹⁵⁷, in colle e regione Kariač. — Muteli b. (gen.) 2753. — Buomi f. (dat.) 2753 și pag. 2328¹⁵⁷. — Surus b. 2753. — Turo b. (dat.) 2754, ad caput Cettinae prope Babin Grad. — Sextoni f. (dat.) 2754. — Zanosia f. 2756, in colle e regione Kariač. — Lisenoni f. (dat.) 2756. — Panes b. 2757 și 9817, in castello rupto Gradinae ad fl. Cettinam. — Titoni f. (dat.) 2757 și 9817. — Sextoni f. (dat.) 2757 și 9817. — Reginus (?) b. 9806, Crkvine. — Panes b. 9810 Lastova prope Ževače ad flumen Cetinam. — Slator[is] b. (gen.) 9810. — Candalio b. 9813^a prope Otišić. — Platori ori Slatori b. (dat.) 9821, Stražine in colle Crkvine. — Titursa f. 9822 Vrlika. — Pantoni b. (dat.) 9822^a și pag. 2328¹⁵⁸ Dragović prope Vrlika. — Panes b. 13206 Stražine. — Sextoni f. (dat.) 13215 Crkvina sive Koljani. — Ledri b. (gen.) 9819 și pag. 2328¹⁵⁸ Lastvefeld. — Panes b. 14969, ubi reperta sit, incertum. — Apuri b. (gen.) 14969. — Sparuci b. (gen.) 3164 și 9816, Kadina-Glavica (Tribocus). — Surus b. 3164 și 9816, Kadina-Glavica (Tribocus).

Promona (Teplju prope Drniš): Bouti b. (gen.) 9834, Hispanus. — Paio f. 9839. — Carpiae b. (gen.) 9839. — Platoris b. (gen.) 9839. — Dasas b. 14316⁵. — Pan[es] ? b. 14316⁵. — Tit[i] ? b. (gen.) 14316⁵. — Pan[enti] ? b. (dat.) 14316⁵. — Ritus b. 14316⁶. — Druanus b. 14316⁶. — Planini ? f. (dat.) 14316⁶. — Suttisio ? b. (dat.) 14316⁷.

Regio inter Verbanum et Unnam fluvios (Vašarovina, Glavitza, Lištani, Otinovci, Vaganj): Lavoni f. (dat.) 2761 și 9846, Lištani. — Batun[i] (dat.) f. (?) 2762 și 9845, Lištani. — Surionis b. (gen.) 2764, a meridie Gradinae, distr. Kupres. — Plator b. 9859, Vašarovina. — Pairo f. 9850 și pag. 2270 Suhača. — Suuli[us] b. (nomen) 9858 și pag. 2270 Vašarovina. — Dasa b. 13984 Pecka. — Sabbonis b. (gen.) 13984. — Turus b. 13985 prope Glamoč. — [V]el-sou[nus] ? b. 13988 Vrtoče. — Mattonia f. (nomen) 14320² županjac. — Tei[us] ? b. 14320⁸ županjac. — Lavoni f. (dat.) 14320⁶.

Municipium Salvium (Grkovci, am Nordende des Beckens von Livno): Plator b. Patsch XI pag. 131 Kabič mali.

—Carvius b. Patsch XI pag. 131 Kablić mali.—Batonis b. (gen.) Patsch XI pag. 131 Kablić mali.—Pinn[es]? b. Patsch XI pag. 133 Livno.—Batonis b. (gen.) Patsch XI pag. 134 Livno.—Lo[isci]? b. (gen.) Patsch XI pag. 134 Livno.—Beusantis b. (gen.) Patsch XI pag. 134 Livno.—Litus b. Patsch XI pag. 135 Livno.—Zuni b. (gen.) Patsch XI pag. 135 Livno.

Delminium (županjac): Dastoni f. (dat.) 14976⁷.—Paiioni f. (dat.) 14976⁷.—Buuo f. Patsch IX pag. 216 Borčani.

Riditae (S. Danillo), cu Grebastizza, Sebenico, Konjevrate : Agaevius b. 2767, S. Danillo.—Iettus b. 2768, Danillo.—Dasantis b. (gen.) 2768.—Turi b. (gen.) 2769, S. Danillo.—Pantoni f. (dat.) 2773, S. Danillo.—Lavinciae f. (gen.) 2773.—Platoris b. (gen.) 2773.—Apludi b. (gen.) 2773.—Aplis b. 2778, Danillo.—Ledietis b. (gen.) 2778.—Sini b. (gen.) 2778.—Aplo f. 2779, S. Danillo.—Darmo f. 2779.—Caturi b. (gen.) 2779.—Trita f. 2780, S. Danillo.—Baezocrusu f. 2781 și 14321¹, S. Danillo.—Lavia f. 2781 și 14321¹.—Lavi b. (gen.) 2781 și 14321¹.—Bizo b? (dat.?) 2782, S. Danillo.—Nomedito b. (dat.) 2785, Danillo.—Benni b. (gen.) 2785.—Panto f. 2786, Danillo.—Madoci b. (gen.) 2786.—Pladomenus b. 2787 Danillo.—Sera b. 2787.—Turi b. (gen.) 2787.—Platino f. 2788 S. Danillo.—Platoris b. (gen.) 2788.—Tizi b. (gen.) 2788.—Aplinis b. (gen.) 2790 Danillo.—Tritanoni f. (dat.) 2792, Danillo.—Lavi b. (gen.) 2792.—Aploni f. (dat.) 2792.—Tritano b. 2792.—Tritanonis b. (gen.) 2792.—Acali b. (gen.) 2792.—Turo f. 2795 Danillo.—Aplinis b. (gen.) 2795.—Vendo f. 2796, S. Danillo.—Tritaneria f. 2796.—Pinsi b. (gen.) 2796.—Vendo f. 2797, S. Danillo.—Tudania f. 2797.—Pladomeni b. (gen.) 2797.—Sure f. (dat.) 2800 extra Sebenicum.—Aplu ori Apludus b. 6410, Danillo.—Pladomeni b. (gen.) 6410.—Mevertens(?) b. 6410.—Tritus b. 6411, Danillo.—Aplis b. 6412 și 13989 Danillo.—Lunnicus b. 6412.—Triti b. (gen.) 6412.—Apludus b. 9865 Katun prope Danilo.—Plator b. 9866 Katun prope Danilo.—Plator b. 9867 Danilo.—Navina f. 9871 Danilo.—Panto f. (?) 9872 Danilo.—Trito b. (dat.) 9877 Danilo.—Plaetera f. 9873 Danilo.—Triti b. (gen.) 9873.—Plaes b. 9874 Danilo.

— Sesto b. (dat.) 9876 Danilo.— Laprico b. (dat.) 9876.
 — Sesti b. (gen.) 9876.— Tudani b. (gen. nomen) 9878 Danilo.— Panto f. 9878.— Aplo f. 13244 Danilo.— Curbania f. 13244.— Kabaleti b. (gen.) 13244.— Aplo f. 13245 Danilo.— Aplini b. (dat.) 13245.— Ifzi b. (gen.) 13245.
 — Sexto f. 13246 Danilo.— Pinsi b. (gen.) 13246.— Lic-
 [aia] f. 13246.— Venndo f. 13247 Danilo.— Laezarpa f. 13247.— Plaentis b. (gen.) 13247.— Tritano f. 13991 Danilo.— Iomenii orî Iomenei b. (gen.) 13991.— Alxei orî Ialxei b. (gen.) 13991.

Scardona, cu Treboconi, Vissovaz, Bribir: Nertilla f. 2806 Scardona.— Smeitiom b. (?) 2819 și 9880 Bribir.— Apli b. (gen.) 9881 prope Bribir.

Burnum (Šupljaja-ckva prope Ivoševci): Andes b. 2824 și 13249.
 — Barcini b. (gen.) 2824 și 13249.— Pelsoniae f. (dat. nomen) 6415.— Iconius b. (nomen) 6417 (militar de loc din Caesaraugusta în Hispania Tarraconensis).— Surio b. 6417 (militar de loc din Caesaraugusta în Hispania Tarracensis).— Orcleca f. (nomen) Knin 9919.— Orcleco b. (dat. nomen) 9919.— Panentis b. (gen.) 14985.— Tesonia f. (nomen) 14990.— Sura f. 15013.

Hadra (Medvidje în distr. Obrovazzo): Dentonis b. (gen.) 2847 și 9928.— Buzetius b. (nomen) 9929^a.— Turati b. (gen.) 9929^a.— Buzetia f. (nomen) 9929^a.— Sesto (?) b. (dat.) 9929^a.

Asseria (Podgradje prope Benkovac), cu Zara Vecchia: Aetori b. (dat.) 15032 Asseria.— Trosia f. (nomen) 15033 Asseria.

Nedinum (Gradina prope Nadin): Ceuna f. 2857.— Dumma f. 2858.— Picusi b. (gen.) 2859.— Ceunus b. 2859.— Voltisae f. (dat.) 2870.— Tario b. (dat. nomen)* 2877.— Tarius b. (nomen) 2878.— Tariae f. (dat. nomen) 2878.— Recus b. 9958.— Ceuna f. 9963.— Trosia f. 9963.— Gnorius b. (nomen) 14000.— Trosia f. (nomen) 15045.— Buccionis b. (gen.) 15045.

Corinium (Karin), cu Krusevo, Novigrad, Islam, Possidaria, Starigrad di Obrovač (= Clambetae?): Volaesa f. 2886, Novigrad.— Ceuna f. 2891, Karin.— Oepli b. (gen.) 2891.

—Oeplae f. (dat.) 2891.—Voltisae f. (dat.) 2891.—Ceunae f. (dat.) 2892, Karin.—Oiae f. (dat.) 2895, Karin.—Iaei b. (gen.) 2896 și 9978 și pag. 2273, Karin.—Virnoni f. (dat.) 2897, Karin.—Oepli b. (gen.) 2900, Karin.—Ceuni b. (gen.) 2900.—Acirrio b. (dat.) 2900.—Orpiae f. (dat., nomen) 2900.—Opiavae f. (dat.) 2900.—Voltisa f. 2900.—Caevodae(?) f. (dat.) 9978, Karin.

Iadera (Zara): Marino b. (dat.) 2914. — Marino b. (dat.) 2930.—Voccio b. (dat. nomen) 10010.

Aenona (Nona): Crapus b. 2979. — Zuprio b. 14322⁴. — Aet[ria] ? f. 14322⁵. — Rosci b. (gen.) 14322⁵. Turi b. (gen.) 14322⁵.

Iapydia inter Hadram et Arupium : Poia f. 2994 Počitelj.—Stennas b. 3000 și pag. 2328¹⁷⁰ Kula. — Stennatoni f. (dat.) 3000 și pag. 2328¹⁷⁰. — Andes b. 3001 și pag. 2328¹⁷¹ Kula.—Bemax ? b. 10028 și pag. 2328¹⁷¹ Komić.—Carpus(?) b. 10030 Udbina.—Nantia(?) b. 10031 Lapac prope Udbinam.—Deidmu b. (gen.) 15054 Komić.—Sestus b. 15055 Komić.—Tlaturius b. (nomen) 15055 Komić.—Triti b. (gen.) 15055.

Golubić prope Bihać ad Unnam fluvium (= Raetinium?): Andes b. 10035.—Dian.,adri f. (dat.) 10038 și pag. 2328¹⁶. — Ditueio b. (dat.) 10040.—Ande[s] b. 13270.—Vandano f. 13277.—Triti b. (gen.) 13277.—Vendes b. 13278 și pag. 2274.—Dennai b. (gen.) 13278 și pag. 2274.—Andentis b. (gen.) 13278.—Bori., b. (gen.) 13270 și 14012.—Andes b. 14013. — Sini b. (gen.) 14013. — Slator b. 13275 și pag. 2274. — Oep[li] b. (gen.) 13275 și pag. 2274.—Maxa b. 14015.—Sicu b. 14015. — Teuda b. 14326.—Tloantius b. (nomen) 14328.

Arupium (Vitalj prope Otočac): Nimic.

Avendo (Crkvina prope Brlog): Nimic.

Lopsica (St. Georgen am Meer): Nimic.

Senia (Zengg): Nimic.

Iosephsthal cum locis vicinis: Nimic.

Tarsatica (Tersatto prope Fiume): Nimic.

Flanona (Fianona): Suioca f. 3038.—Suiocae f. (dat.) 3038.
— Plesontei b. (?) (gen. ori dat.) 3042. — Vesclevesis b.
(gen.) 3038.— Vedlsounae f. (dat.) 3038 și 10062.

Albona (Albona): Germo b. (dat.) 3054.— Volsetis b. (gen.)
3055.— Vesclevesi b. (dat.) 3058. — Triti b. (gen.) 3058.
— Voltimesis b. (gen.) 3059.— Loiscus b. 3059 și 10070.
— Voltimes[is] b. (gen.) 1074.— Clitici b. (gen.) 10079.

Melite insula (Meleda): Nimic.

Nigra Corecra insula (Karkar, Curzola): Signia f. (nomen)
3066 și 10083.— Signi b. (gen. nomen) 10083. — Sab-
batia f. (abl.) 10092.

Issa insula (Lissa): Fasenae f. (dat.) 13285.

Pharia insula (Hvar, Lesina) et oppidum (Cittavecchia):
Nimic.

Brattia insula (Brazza): Veselia f. (nomen) 3093.— Liso-
nis b. (gen.) 6426. — Deter b. 3092 și pag. 2328 ¹⁸. —
Venetus b. 14333 ⁷.

Solentia insula (Solta): Upioni b. (dat.) 3110.— Liccaius
b. 15101.

Isola Grossa: Pitienus b. (nomen) 3112.

Morter insula: Nimic.

Pago insula: Nimic.

Arba insula et oppidum (Arbe): Opiavi b. (gen.) 10121. —
Oplo b. (dat.) 10121 (era, ca și tatăl său Opiavus, din
Malavicum = probabil Municipium Mal...).— Opli b. (gen.)
10121.

Curictae insula (Krka, Veglia) et Curicum oppidum: Pitius b.
(nomen) 3128. — Turi b. (gen.) 3134 și 13296. — Turo
b. (dat.) 3134. — Volsonis b. (gen.) 3134. — Patae ori
Fatae f. (dat.) 3134. — Turus b. 13295 timpul repu-
blicii.— Patalius b. 13295.— Granp... b. 13295.— Opiavi
b. (gen.) 13295.— Venetus b. 13295.— Lastimeis b. 13295.
— Hospolis b. (gen.) 13295.— Lurius b. (nomen) 13298.

Apsoros et Crexi insulae sive Apsyrtides (Oszero et Cherso),
on Sansero insula: Nei b. (gen.) 3137. Oszero — Oclae-

tino b. (dat.) 3138, Ossero.—Mendae f. (dat.) 3144, Os-sero.—Opiae b. (gen.) 3144.—Raeci b. (gen.) 3149, Cherso.—Volsounae f. (dat. nomen) 3149.—Oplicae f. (dat.) 3149.—Plaetoris b. (gen.) 3149.—Turi b. (gen.) 3151, Cherso.—Volsuni b. (gen.) 3151.—Vinioca f. (nomen) 3154, Cherso.—Vinioco b. (dat. nomen) 3154.—Messo b. (dat.) 10135, Ossero.—Palpelliae f. (dat. nomen) 10137 Os-sero.—Opli b. (gen.) 10138, Os-sero.—Vesclevesis b. (gen.) 10138.—Roesia f. 10138.—Ortorius b. (nomen) 10140, Os-sero.—Nonocatoses (?) b. (?) 10144, Os-sero.

Dalmaticae incertae: Aetor b. 3158.—Comargus b. 3158^a.—Dasi b. (gen.) 3162^b.—Arsaio b. (dat.) 3174^a.—Susernae f. (dat.) 3182^a.—Panēs b. 3185.—Pladomenus b. 3185.—Satrenia f. (nomen) 3188.—Deius b. 3189.—Mitonio b. (dat. nomen) 3190^a.—Tatusio b. (dat. nomen) 3191.—Tatusia f. (nomen) 3191.—Don[ae] f. (dat.) 3192^c.—Nusio b. (dat.) 3195.—Teugilla f. 3197.

§ 114

Moesia Superior

Ratiaria (Arcer-Arzer-Arčer-Arčar), cu Bononia (Vidin): Sisia f. 6292 Vidin.—Sura f. 6296 Rabiš ad fluvium Arčer.

Bjela prope Vidin: Pecta b. 14502¹.—Cuga b. 14502¹.

Praovo: Bitus b. 14503.—Biti b. (gen.) 14503.

Brnitza prope Cuppas: Nimic.

Gradischtje prope Pincum: Nimic.

Rama prope Lederatam: Nimic.

Viminacium (Kostolatz): Cutius b. 8117.—Cutia f. 8117.—Marinus b. 13809.—[B]ithus b. 14507 de loc din Scupi.—Mestrius b. 14507 de loc din Castra (= castra legionis VII claudiae = Viminacium).—Mestula b. 14507 de loc din Scupi.—Stambon b. 14507 de loc din Ratiaria.—Drigissa b. 14507 de loc din Ratiaria.—Thamar-cus b. 14507 de loc din Ratiaria.—Thithi b. (gen.) 14507 de loc din Ratiaria.—Dassius b. 14507 de loc din Scupi.—Sausa b. 14507 de loc din Scupi.—Dizo b. 14507 de loc din Trimontium.—Mestrins b. 14507 de

loc din Scupi.— Dassius b. 14507 de loc din Ratiaria.— Bithus b. 14507 de loc din Ratiaria.— Sinna b. 14507 de loc din Ratiaria.— Dines b. 14507 de loc din Trimon-tium.— Daizo b. 14507 de loc din Scupi.— Bithus b. 14507 de loc din Pautalia.— Mucco b. 14507 de loc din Remesiana.— Curta b. 14507 de loc din Ratiaria.— Das-sius b. 14507 de loc din Scupi.— Curia b. 14507 fără loc.— Tara b. 14507 fără loc.— Rescupor b. 14507 de loc din Ier...— [P]rupincus b. 14507 de loc din Castra (= castra legionis VII claudiae=Viminacium).— [D]assius b. 14507 de loc din Remesiana.— Andio b. 14507 de loc din Remesiana.— Surus b. 14507 de loc din Remesiana.— Auluzon b. 14507 de loc din Remesiana.— Mestrius b. 14507 de loc din Scupi.— Mucatral[is] b. 14507 de loc din Remesiana.— Neni f. (dat.) 14509'. — Laricia f. 14515.— Meter f. 14515.— Samarconi b. (dat.) 14524.

Margum (Orașje prope Dubravitză): Bellicus b. 8140.

Laole: Nimic.

Singidunum (Belgrad): Sosonem b. (acuz.) 1660.— Daizinis b. (gen.) 1666.— Gude b. 8147.— Zinama b. 8147.— Cutia[m] b. (acuz.) 1660 și 8151.

Guberevci et vicinia: Tittha f. 8165 și 14217'. — Attius b. 14538.— Aia f. 14538.— Propincus b. 14538.— Gresa f. 14538.— Dasantis b. (gen.) 14538.— Zaca f. 14538.— Vaenti b. (gen.) 14538.— Soianus b. 14541'. — Paterio-nis b. (gen.) 14541'.

Banja: Nimic.

Ulpiana (Lipljan): Attae b. (gen.) 8174.— Lucae f. (gen.) 8174.

Runjevo: Nimic.

Scupi (Zlokučani prope Üsküb): Betuva f. 8187.— Mestrius b. 8195.— Dardanus b. 8197.— Obulcia f. 8201.— Ma-taurae f. (gen.) 8203.— Suestius b. 8205.— Soda b. 8216.

Blače: Nimic.

Prizren: Nanea f. 8239.— Popaa b. (?) 8241.— Scerviaedus b. 8242.— Sitaes b. (gen.) 8242.— Sita b. 8242.— Pa-sini b. (gen.) 8242.— D[omi]ni b. (gen.) 8242.

Kumanova : Nimic.

Kalište : Surio b. 14552.

Horreum Margi (C'uprija) : Navia f. 12669.

Paračin : Nimic.

Praesidium Pompei (prope Alexinac) : Bitus b. 14557.

Naissus (Niš) : Mestrius b. 1682.— Tzitzis b. 1682. — Varanus b. 8251.— Cocaius b. 14565.

Trn : Nimic.

Remesiana (Mustafa Paša Palanka) : Nimic.

Timacum Minus (Ravna) : Diurpagisa b. (abl.) 14574.— Suro b. (dat.) 14584.— Marle b. (?) 14591.

Vratarnica : Nimic.

§ 115

Moesia Inferior

Almus (Lom), Augusta (Arlec), Oescus (Gigen), Utus (ad ostium fluvii Vid), Securisca (prope Nicopolim), Dimus (Beleni), Novae (Steklen prope Svišov), Mediterranea ad Haemum, Nicopolis ad Istrum (Nikup), Giridava (Pelišat), Municipium Montanensium (Kutlovica) : Carianus b. 750 Svišov.— Mampsalachano b. (dat.) 756 Svišov.— Iemonius b. (nomen) 758 Svišov.— Suro b. 6130 čumakovci.— Mucali b. (dat. ?) 6133 čumakovci.— Dizias b. 6135 čumakovci.— Bitipel b. 6135 și 7457 čumakovci.— Nene f. 6135 și 7457 čumakovci.— Sises b. 6137 čumakovci.— Mucasenis b. (gen.) 6137 čumakovci.— Bendi f. 6137 čumakovci.— Parsanio b. (dat.) 6137 čumakovci.— Dentusugu f. 6145 și 12342 Leskovec.— Sgerulonis b. (gen.) 6145 și 12342 Leskovec.— Decebali b. (gen.) 6150 și 7437 și 12346 inter Nedan et Butovo.— Taranis b. (gen.) 6150 și 7437 și 12346.— Nausas b. 6150 și 7437 și 12346.— Brilo b. 6150 și 7437 și 12346.— Auluzani b. (gen.) 6150 și 7437 și 12346.— Mucap[or] b. 6150 și 7437 și 12346.— Amenis b. (gen.) 6150 și 7437 și 12346.— Citti b. (gen.) 6150 și 7437 și 12346.— Coria b. 6150 și 7437 și 12346 — Dudiš b. 7421 am rechten Lom-

ufer jenseits der Stadt Lom. — Didalsus b. 7423 Gigen. — Ersidius b. (nomen) 7438 Steklen. — Carusiae f. (dat.) 7440 Svištov. — Gerfonius b. 7449 Kutlovica. — Reginus b. 7449 Kutlovica. — Sile f. 7458 Koinare. — Btilla f. 7458 Koinare. — Varsudicintis b. (gen.) 7465 Aboba. — Susa f. 7465 și pag. 2328 ⁸⁷. — Burtinus b. 7466 Șumla. — B.rozi b. (gen.) 12358 Gaureni. — Bdtua f. 12358. — Dui. b. 12362 ex ruinis castelli Uti, quod fuit ad ostium fluvii Vid. — Tuorme b. (gen. ?) 12362. — Vezui. b. 12362. — Nuidasia f. (?) 12362. — Doiodus b. 12362. — Ftiozi b. 12362. — Flegitsana (?) f. (?) 12362. — Izito f. (?) 12362. — Lucaius b. 12374 Kutlovica. — Sebaiaci ? b. (gen.) 12379 Banja. — Bithi b. (gen.) 12391 Konino. — Durazis b. 12392 Kamenopolje. — Densola orî Densela f. 12395 și pag. 2316 ⁴⁷ čumakovci. — Drulent[i] b. (gen.) 12395. — Bitus b. 12395, compară Kalinka N° 408. — Ep[ii] b. (gen.) 12395, compară Kalinka N° 408. — Tzita b. 12396 Glava. — Dizze b. 12408 Nedan. — Naiper f. 12418 Koveci. — Thielat. b. (?) 12421 prope Trnovo. — Surus b. 12422 Gorna Orechovica. — Gaillam f. (acuz.) 12422. — Sippiae f. (dat.) 12430 nördlich von Pavlikeni. — Efripop. b. (?) 12431 Resen. — Bisine (?) b. (?) 12431. — Duo (?) b. 12431. — Torm. (?) b. 12431. — [A]luzeni b. (gen.) 12431. — [B]itus (?) b. 12432 Stari Nikup. — Caurisinius b. (nomen) 12436 Mekiš. — Bitus b. 12441 in saxo antri inter Tabačka et červen ad ripam fluvii Lom. — Zinenis b. 14210 Saradscha inter Varnam et Rassovam. — Dinnio b. (dat.) 14412 ⁴ čumakovci. — Bitianus b. 14412 ⁴. — Avediur b. 14417 ² Gigen. — Leubini b. (gen.) 14420 Somovit. — Drigisa b. 14421 Somovit. — Sissa f. 14421. — Mestrius b. 14424 Malka Brestnica. — Detustaina f. 14426 Damjanovo. — Rescupori b. (gen.) 14426.

Marcianopolis (Devna): Nimic.

Sexanta Prista (Rusciuc): Nimic.

Appiaria (prope Rjahovo): Nimic.

Transmarisca (Turtucaia): Nimic.

Kadiköi: Nimic.

Durostorum (Silistra): Deciba[u]m b. (abl.) 7477. — Seicipere

b. ? (abl.) 7477.— Mamutzim b. (abl.) 7477.— Matidia f. (abl.) 7477.— Diocati b. (dat.) 14434 (=Diogas=Diogenes?).

Municipium Tropaeum Traiani (Adam-Clissi), cu regio circum Cuzgun : Zudecitulp f. 7481 Baccuiusu prope Cuzgun. — Bonitae f. (dat.) 7482 Caranlic. — Iaehetav b. 12463 Adam-Clissi.— Surilla f. (abl.) 12473 Adam-Clissi. — Surille f. (dat.) 12473.— Surus b. 12473.— Carantius b. 14214 Adam-Clissi, dintr-un corp de auxiliari.— Vasco b. 14214, dintr-un corp de auxiliari (=etnic Vasco?). — Veldes b. 14214, dintr-un corp de auxiliari.— Texu.. b. (gen.) 14214, dintr-un corp de auxiliari. — Donico b. 14214, dintr-un corp de auxiliari. — Saurus b. 14214, dintr-un corp de auxiliari.— Cristus b. 14214, dintr-un corp de auxiliari.— Rigozi b. (gen.) 14214¹¹ Adam-Clissi. — Daizi b. (dat.) 14214¹² Adam-Clissi.— Comozoi b. (gen.) 14214¹².— Scoris b. (gen.) 14214¹⁴ Adam-Clissi. — Mucapori b. (gen.) 14214¹⁴.— Eftepir f. 14214¹⁴.— Pualeorius b. 14437 Adam-Clissi. — Vexarus b. 14437² prope Adam-Clissi (la Azarlic, Mateescu Buletinul comisiunii monumentelor istorice anul VIII pag. 29).

Axiupolis (Hinok) : Nimic.

Seimenii mari : Nimic.

Capidava (Calachioi) : Nimic.

Carsium (Hirsova) : Nimic.

Cius (Hassarlik) : Nimic.

Troesmis (Iglița), cu Taița : Raio b. (dat.) 775 Iglița, legatus Augusti.— Plario b. (dat.) 775 Iglița, legatus Augusti.— Dizzace b. 6189 Iglița.— Thiumpo b. (dat.) 6194 Iglița. — Marinus b. 6210.

Arrubium (Măcin) : Nimic.

Gherghina prope Galaț, cu Kartal : Rundacio b. Pârvan Castrol del Poiana pag. 11 Șendreni lângă Gherghina.

Aegissus (Tulcea): Dorine f. (dat.) 14443.

Regio inter Noviodunum (Isăceea) et Istrum (Caranasib): Reginus b. 7520 Nicolitel.— Cumenio b. (abl.) 7521 Nicolitel.

—Barsames b. 14214²⁴ Babadag.—Sanatolius b. 14214²⁴.
 —Dard.. b. 14214²⁴.—Oabens. b. 14214²⁴.—Scupsa b.
 14214²⁴.—Meovit. b. 14214²⁴.—Vislect. b. 14214²⁴.—
 Barsemon b. 14445 Meidanchioi.—Socu.. b. 14448 Baba-
 dag.—Funi.. b. 14448.

Istrus (Caranasib): Dusia f. 14214²⁵.

Casapchioi: Nimic.

Ulmetum (Pantelimonul de sus): Ithazis b. Pârvan Ulmetum
 I pag. 68.—Dada b. Pârvan Ulmetum I pag. 68.—Ziftiae
 f. (dat.) Pârvan Ulmetum I pag. 68.—Sisinus b. Pârvan
 Ulmetum II₂ pag 5. —Teres b. Pârvan Ulmetum III
 pag. 13.

Tomi (Constanța): Bonouci b. (gen.) 7547. — Susemene? f.
 7547.—Tara b. 7548.—Cinenes f. (gen.) 7551.—Dadae
 b. (gen.) 7559. —Mamae f. (gen.) 7559. —Mucapori b.
 (gen.) 7565 Caramurat. —Sedida f. 7565. —Reti..tis b.
 (gen.) 7565.—Daciscus b. 7573.—Nazarini b. (gen.) 7582
 probabil Evreü. —Aburi b. (gen.) 7582 probabil Evreü,
 tatăl lui Nazarinus.—Dalenî b. (gen.) 13743 Urluchioi.
 —Uthis f. 13743. —Mucasius b. 14214²⁷ Alacapu. —
 Mucasius b. 14456.

Callatis (Mangalia): Nimic.

Odessus (Varna): Nimic.

Tyra (e regione oppidi Akkerman): Nimic.

Incertae Moesiae Inferioris: Bessus b. 6233.

§ 116

Dacia

Burghallen, Bilak: Neridonis b. (gen.) 7625.

Alsó-Ilosva: Sola b. 787.—Mucatri b. (gen.) 787.—Mu[ca-
 por] b. 799.—Mucaporis b. (gen.) 799.—Themaes b. 804.
 —Citius b. 807.—Ioivai b. (gen.) 807. —Mucapuis f.
 809.

Alsó-Kosály, Vád: Blasa b. 7635 Vád.—Tsinta b. 7635 Vád.

Szamos-Ujvár: Diaies b. 835 in vico Oláh-Péntek prope

Porolissum (Mojgrád), cu Tihó, Csáki-Gorbó : Salmas b. 837 Mojgrád, ex numero Palmyrenorum.—Rami b. (gen.) 837, tatăl lui Salmas.—Manneus b. 838 Tihó.—Mestrinius b. (nomen) 838.—Pacutianus b. 838.—Tavius b. 6248 Tihó.—Marino b. (dat.) 7638.

Certia (Romlot), cu Magyar-Egregy : Amadusa f. 840 Magyar-Egregy.

Largiana (Zutor), Kis-Sebes: Tatoni b. (dat.) 843 Sebes-Várallya.—Masinni b. (gen.) 7614 Zutor.

Varmezö : Nimic.

Vicus Anartorum (Sebesvárallya): Batonis b. (gen.) 7649.

Optatiana (Magyar-Gorbó), Gyalu, Macedonica ? (Szucság). Rinus b. 847^a Gyalu.—Dassius b. 851 Magyar-Gorbó.—Mucapor b. 852 Szucság.—Bellicus b. 7652 Szucság.

Napoca (Kolozsvár sive Klausenburg): Babus b. 866.—Tattario b. 870 Asianus.—Dizo b. 870 Asianus.—Eptala b. 870 Asianus.—Tzinto b. 870 Asianus.—Tzinta f. 870 Asiana.—Sura f. 873.—Siro b. 873.

Potaissa sive Patavissa (Torda) : Lucca b. 896. - Bolhas b. 907 ex numero Palmurenorum.—Bannaei b. (gen.) 907, tatăl lui Bolhas.—Aia f. 917.—Nandonis b. (gen.) 917.—Andrada f. 917.—Bituvantis b. (gen.) 917.—Bricena f. 917.—Bedarus b. 917.—Aulucmus b. 918.—Dasius b. 918.—Epicatius b. 920.—Comcesus b. 7677.—Tiiadmes b. 907 și 7693 de loc din Palmyra.—Scenobarbus b. 13761.—Areatino b. (dat.) 13766 (dela etnic Areatae, Sarmați în Moesia Inferior Pl. N. H. IV, 18?).—Drebas b. 13768.

Salinae (Felvincz), Várfalva : Surus b. 12548 Maros-Décse prope Nagy-Enyed.

Brucla (prope Nagy-Enyed) : Nimic.

Maros-Keresztúr : Nimic.

Mikháza : Nimic.

Sóvárád : Nimic.

Talács : Nimic.

Homoród Szent Márton : Nimic.

Gált, Héviz : Nimic.

Agnehtlen, Hendorf: Mavida f. 7724 Hendorf.—Epicadi b. (gen.) 7724.

Mediasch et Schelken cum vicinia : Secu ? f. (?) 962 prope Mediasch.—Cotu f. 966 Kleinschelken, civis norica.

Dorstadt, Gross-Pold, Rätsch, Reichau, Mühlbach: Mocio b. (dat.) 969 și pag. 1015 Gross-Pold.

Apulum (Fejérvár-Weissenburg-Karlsburg-Alba Iulia): Antrocius b. 978.—Dius b. 986.—Marinus b. 989.—Vindia f. 1082.—Suaemedus b. 1120.—Leuganus b. 1158, de loc din Clunia, Hispania Tarraconensis.—Dades b. 1181.—Dades b. 1182.—Surus b. 1189.—Carpia b. 1190.—Platoris b. (gen.) 1192.—Mociuncius b. (nomen) 1194.—Mucasenus b. 1195.—Rescu f. 1195.—Turme b. (gen.) 1195.—Soie b. (gen.) 1195.—Tutor b. 1197.—Congonius b. 1203.—Condunus b. 1204.—Ibliomaro b. (dat.) 1214, de loc din Augusta Treverorum.—Usia f. 1216.—Verzoviae f. (dat. nomen) 1217.—Ussi ? b. (gen.) 1221, de loc din Savaria Pannonia Superior.—Seccia f. 1243.—Velleci b. (gen.) 1247.—Tapetius b. (nomen) 6261 ?—Epis b. 6261.—Reginus b. 7751.—Tan[nonius] b. (nomen) 7772.—Tzolotus b. 7789.—Dasati b. (dat.) 7800.—[S]cenobarbi b. (gen.) 7800.—Clono b. (dat.) 7812 (grec Κλόνης ?).—Boraeas b. 14216 ex numero Palmurenorum.—Zabdiboli b. (gen.) 14216, tatăl lui Boraeas.—Marinus b. 14476.

Alburnus Maior vicus Pirustarum (Verespatak): Dasa b. 1262.—Suttinis b. (gen.) 1262.—Scenobarbus b. 1265.—Bisius b. (nomen) 1266, Sardus.—Scenobarbus b. 1266, Sardus.—Cloni f. (dat.) 1267.—Luri b. (gen.) 1268.—Lavus b. 1269.—Verzonis b. (gen.) 1269.—Planio b. (dat.) 1270.—Baezi b. (gen.) 1270.—Platinonis f. (gen.) 1271.—Verzonis b. (gen.) 1271.—Platoris b. (gen.) 1271.—Anso ? f. 1271.—And[es] b. 1272.—Titi b. (gen.) 1272.—Plator b. 7821.—Panentis b. (gen.) 7821.—Paius b. 7823.—Linsant[is] b. (gen.) 7823.—Beus ? b. 7824.—Vezpant.. ? b. 7825.—Plabaotius b. 7827.—Sameccus b. 7828.—Treuseno ? b. (dat.) 7829.—Mama f. 7830.—Beucus b. 7820.—Besuli b. (gen.) C. I.—Vasidi b. (gen. nomen)

C. I. — Platoris b. (gen.) C. I.— Geldonis b. (gen.) C. I.
 — Andueia f. C. II.— Batonis b. (gen.) C. II. — Veranis
 b. (gen.) C. II. — Cissi b. (gen.) C. II, gr. *κισσός*? — Epi-
 cadi b. (gen.) C. II. — Anduenna f. C. III. — Batonis
 b. (gen.) C. III.— Caricci b. (gen.) C. V.— Vasidi b. (gen.
 nomen) C. V.— Batonis b. (gen.) C. V.— Tovetis b. (gen.)
 C. V, nume de loc? — Batonis b. (gen.) C. VI.— Passiam
 f. (acuz.) C. VI, serva.— Dasio b. (abl.) C. VI.—Verzonis
 b. (gen.) C. VI.—Dasius b. C. VI.—Veneti b. (gen.) C. VI.
 —Masuri b. (gen.) C. VI.—Messi b. (gen.) C. VI.—Anneses
 b. C. VI.—Andunocnetis b. (gen.) C. VI.—Plani b. (gen.)
 C. VI.—Sclaietis b. (gen.) C. VI, nume de loc?—Liccai b.
 (gen.) C. VI. — Epicadi b. (gen.) C. VI. — Marciniesi b
 (gen.) C. VI, nume de loc? — Plarentis b. (gen.) C. VI.
 —Mico b. C. VI. — Dasi b. (gen.) C. VI. — Dasius b
 C. VII. — Breucus b. C. VII. — Bellico b. (abl.) C. VII.
 —Bellicus b. C. VII. — Dasio b. (abl.) C. VII.—Breuco
 b. (abl.) C. VII. — Dassius b. C. VII.—Breuci b. (gen.)
 C. VII.—Dassio b. (abl.) C. VII.—Bellici b. (gen.) C. VII.—
 Andueia f. C. VIII.—Batonis b. (gen.) C. VIII.—Plato-
 rem b. (acuz.) C. VIII. — Andueia f. (abl.) C. VIII.
 Vasidius b. (nomen) C. VIII.—Platoris b. (gen.) C. VIII.
 — Carpi b. (gen.) C. VIII.—Beusantis b. (gen.) C. X.—
 Beusantis b. (gen.) C. XI.—Carentis b. (gen.) C. XII.—
 Lossae b. (dat.) C. XIII. — Beusantis b. (gen.) C. XIV.
 — Plarentis b. (gen.) C. XIV.—Bato b. C. XIV.—Liani?
 b. (gen.) C. XIV. — Verzone b. (abl.) C. XVII. — Beu-
 santis b. (gen.) C. XVII.—Dasius b. C. XVII.—Verzonis b.
 (gen.) C. XVII. — Aepicadi b. (gen.) C. XX. — Dasantis
 b. (gen.) C. XX. — Loni b. (gen.) C. XX. — Scenobarbi
 b. (gen.) C. XX.—Batonis b. (gen.) C. XX.—Liga... b.
 (gen.) C. XX.

Ampelum (Zalatna) cu Petroșani: Addebar b. 1301^b, preot al
 lui Jupiter Dolichenus.—Semei b. (gen.), tatăl lui Adde-
 bar, 1301^b.—Sattara b. 1322.—Marinus b. 7835.

Micia (Veczel): Ismari b. (gen.) 1363. — Surus b. 6267.—
 Surilla f. 6267.—Dassi b. (gen.) 7872.—Arimo b. 12565.

Germisara (prope Csígmó) cum thermis (Feredő-Gyógy):
 Attio b. 1400 Al-Gyógy.—Masotinae f. (dat.) 1401
 Szaszvaros.—Tato b. 7880.

Alsó-Városviz : Nimic.

Aquae (Kis-Kalán): Sulari. ? b. 1403 Cserna-Keresztur.—
Tetula f. 7893 Sztrigy-Szacsal.— Augus b. 7893.— Bu-
tes b. 7893.

Muncelu-Grădiște : Nimic.

Sarmizegetusa (Várhely, Grădiște): Bessa f. 1438.— Siscius
b. (nomen) 1464.— Audeo b. (dat.) 1471.—Themeti b. (dat.)
1472. — Andenae f. (dat.) 1488.— Togernius b. (nomen)
1510.— Sisiata f. 1525.— Theimes b. 7896.— Zoru.. b.
7910.— Bellicus b. 7912.— Theimes b. 7954.— Cimioni
b. (dat.) 7975.— Lucha ? b. (dat.) 7977.—Tata ? b. 7976.
— Theimes b. 12587 (nume palmyren, vezi nota edito-
rului dela 7954).—Bericio b. 12587, rudă cu Theimes.—
Zabdibol b. 12587, rudă cu Theimes.

Pons Augusti (Marga) : Nimic.

Tibiscum (prope Karansebes): Iarse b. 1554. — Guras b.
7999 ex numero Palmurenorum.— Iddei b. (gen.) 7999,
tatăl lui Guras.

Ager inter fluvios Danuvium, Temes, Cernam: Sabapavi ?
b. (gen.) 6275 Poszeszena in limite Valachiae.

Slatina: Ariorto b. (dat.) 1559. — Udarus ori Audarus b,
1559 și 8009.

Ad Mediam (Mehadia): Ibins b. 12598.— Iettina f. 12598.

Drobeta (Turnul Severin): Ulcudius b. 1585 și 8021 prope
Cerneți.— Baedari b. (gen.) 1585.— Sutta f. 1585.— E-
picadi b. (gen.) 1585.— Samognatius b. 8014 Trever.—
Dasas b. 13792.— Melcidianus b. 14216⁶.— Liccaius b.
14216⁸.—Vinentis b. (gen.) 14216⁸.—Linda b.14216⁸.—
Suri b. (gen.) 14216¹⁴.

Deasa : Nimic.

Afumați : Nimic.

Bivolari : Nimic.

Rădăcinești : Nimic.

Racovița, Copăcenî : Nimic.

Bumbești : Nimic.

Romula (Reșca prope Caracal) : Amba f. 1593 prope Caracal.— Benus ? b. 6281 Rusănești in ripa dextra Olti.— Teutpiboea f. 14486 Reșca.

Slăveni : Nimic.

Rusănești : Esbenus b. 8040.

Celeiș : Nimic.

Daciae incertae : Deccia f. 1608.— Disius b. (nomen) 1624^a.

Instrumentum : Godes b. 8065²⁰ tegula leg. XIII gem.— Mommo b. 8065²³ tegula leg. XIII gem.— Viction b. 8065²⁴ tegula leg. XIII gem.— Iavido b. (dat. ?) 8076¹⁹ Várhely lucerna.— Iegidi b. (gen.) 8076²⁰ Orșova lucerna.— Lito-gen[i] b. (gen.) 8076²¹ Karlsburg lucerna.— Murri b. (gen.) 8076²⁴ Kis Bánya Boicza lucerna.— Ecai b. (gen.) 12635 Várhely tegula privata.— Inturi b. (gen.) 12637 Várhely tegula privata.— Donai ? b. (gen.) 12638 Várhely tegula privata.— Cintugnatus b. 12641 Várhely ? patella.— Dardiana f. 14216³² Turnul Severin tegula.

§ 117

Pannonia Inferior

Bassiana (prope Dobrinca) : Sura f. 3223 Kraljevcze.— Liccavi b. (gen.) 3224 Putincez, Amantinus.— Liccaus b. 3224, Amantinus.— Loricus b. 3224, Amantinus.— Licaio b. 3224, Amantinus.— Bitus ? b. 10197 Titel.— Surus b. 10197.— Neratius ? b. 10204 Dobrinca.— Dasmenus b. 10212 Petrovce.— Dasius b. 15134 Petrovce.

Sirmium (Mitrovica) : Hatena b. 3249 și 6439.— Aminia f. 10232.— Larininus b. 15136¹.

Taurunum (Semlin) : Nimic.

Burgenae (Uj-Bánovce) : Disala b. 13359 și 15138⁴.— Uxelio ori Uxello b. 13359 și 15138⁴.

Acumincum (Szilankamen), Rittium (Surduk), Belegis, Stara Pazova : Virssucciussi b. (gen.) 3256 Titel.— Bodiccus b. 3256.— Albanus b. 3256.

Cusum (Peterwardein), Malata, Bononia (Banostor), Cucci (Illok), Cornacum (șotin): Nimic.

Cibalis (Vinkovce): Gallitta f. 3268.

Brod: Nimic.

Teutoburgium (Dálya): Britti b. (gen.) 3271 Hispanus.—Siscia f. 3272.—Fresianus b. 15139.

Mursa (Eszeg): Sisiae f. (dat.) 3285. — Sibiaeno b. (dat.) 3285.—Bataronis b. (gen.) 3286, Sueltrius, popor lângă Massilia, nota editorului.—Abellonis? b. (gen.) 10271.

Antiana (Baán?) et vicinia, cu Maria-Theresianopol: Mucatra f. 3297 Maria-Theresianopol.—Cusaia f. 3297.

Lugio (Szekcső?) et vicinia: Ressatus b. 3299 Ötseny.—Venimantii? b. (gen.) 3302 Várdomb, de loc din Velaudunum, Gallia transalpina.

Sopianae (Fünfkirchen): Coto b. (dat.) 3309.—Aberiorum? b. (gen. nomen) 10282. — Aberius? b. (nomen) 10282.—Ruca f. 10292.

Regio ad meridiem lacus Pelsonis: Nimic.

Lussonium (Kömlöd): Oplus b. 3322. — Laepocus b. 3322. — Volsetis b. (gen.) 3322.—Aexilvas b. 3322.—Baritio b. 3324 din cohors Maurorum.—Passenianus b. 10297. — Tatulo b. (dat.) 10299.—Mereccusa f. 10299.

Annamatia (Duna-Földvár?) et vicinia: Bato b. 3325 Alsó Szent Iván, Araviscus.—Trantonis b. (gen.) 3325, tatăl lui Bato.—Mogitmarus b. 3325, probabil ruda lui Bato. — Vindo b. 15151 Alsó-Töbörzsök. — Ammuta f. 15151. — Mogetionis b. (gen.) 15151. — Brogimarus b. 15151.

Intercisa (Duna-Pentele): Barsemis b. 10307 de loc din Carrae Mesopotamia.—Abbei b. (gen.) 10307, tatăl lui Barsemis.—Phicimim? f. 10307, rudă cu soția lui Barsemis.—Asalia f. 10307, rudă cu soția lui Barsemis.—Barsimia f. 10307, fiica lui Barsemis.—Petuernus b. 10310. — Malchias b. 10315, de loc din Hemesa Syria.—Mocur b. 10315, de loc din Hemesa Syria.—Deisan b. 10316, de loc din Hemesa Syria.—Regilliano b. (dat.) 10316, fiul lui Deisan.—Abigeneo b. (dat.) 10316 rudă cu Dei-

san.— Iassiano b. (dat.) 10317.— Sallumas b. 10318, de loc din Hemesa Syria.— Lissinia f. (nomen) 10321.— Galla f. 10321.— Asuius b. 10324.— Biatumari b. (gen.) 10324.— Deval[ae] f. (dat.) 10324.— Biatumaro b. (dat.) 10324.— M..amioricis b. (gen.) 10324.

Vetus Salina (Adóny): Nimic.

Stuhlweissenburg, cu Puszta-Hetény prope Kaposvar : Dazanus b. 3349 Stuhlweissenburg.— Sama f. 3349.— Decciae f. (dat.) 3355 Stuhlweissenburg, Raeta.— Ressatu f. 3358 Csikvár).— Sapurdae b. (gen.) 3358.— Sapurda b. 3358.— Ressila f. 3358.

Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen : Aveta f. 3361 Velenceze.— Adnamati b. (gen.) 3361.— Meitim[a] f. 3364 și 10348 Vereb.— Casamonis b. (gen.) 3364.— Raudomaei b. (gen.) 3366 Csákvár.— Annamatus b. 3372 și 10353 Tabajd.— Tripponis b. (gen.) 3372.— Basiae f. (dat.) 3372.— Bageetonis b. (gen.) 3372.— Atressus b. 3373 și 10354 Tabajd.— Coimo b. 3373 și 10354.— Prensens b. 3374 Tabajd.— Annamati b. (gen.) 3374 și 10341.— Mattua f. 3375 și 10342 Tabajd.— Macimarus b. 3377 Gyúró.— Namusonis b. (gen.) 3377.— Ressona f. 3377.— Magio b. 3377.— Comatumarus b. 3377.— Atressa f. 3380 Török Balint.— Vindonis b. (gen.) 3380.— Busionis b. (gen.) 3380 și 10362.— Busio b. 3380.— Verondacus b. 3381 Török Balint.— Vervici b. (gen.) 3381.— Verbacius b. 3381.— Verondaci b. (gen.) 3381.— Uchorve f. (dat.) 10347 Veréb.— Troucetimarus b. 10351 Csákvár.— Anculati b. (gen.) 10351.— Aulricmara f. 10351.— Atali b. (gen.) 10351.— Adnama f. 10352 Csákvár.— Asionis b. (gen.) 10352.— Magimarus b. 10352.— Mexllius b. 10355 Vaál.— Bito b. (abl.) 10360 Bia.— Aucus b. 15152 Csákvár.— Auscuti b. (gen.) 15152.— Capacita f. 15152.— Blatun. b. (dat.) 15153 Csákvár.— Vagaimoni b. (gen.) 15153.— Deivonis b. (gen.) 15154 Csákvár.— Atezissae f. (dat.) 15154.

Matrica (Batta), Campona (Tétény?): Lipor b. 3393 Tétény.— Mucatra b. 3394 Tétény.— Eptala b. 3397 Tétény.— Terso b. 3400 Tétény, Scordiscus.— Precionis b. (gen.) 3400, Scordiscus.— Lobasini b. (gen.) 3400.— Meitime f. 3401 Tétény.— Miletumari b. (gen.) 3404-3405 Té-

tény.—Derva f. 3404-3405.—Matomarus b. 3409 in promontorio Chepeliensi.—Verodumna f. 3410 Promontor.—Oxetia f. 10371 Baracska.—Vervicli b. (gen.) 10371.—Ave f. (dat.) 10372 Baracska.—Sura f. 10376 Batta.

Aquincum (Alt-Ofen): Sita b. 3435.—Batsio b. 3437 și 10414.—Lister b. 3446.—Ressati b. (gen.) 3450.—Latio b. 3466.—Sineca b. 3467 și 10434.—Foniacius b. (nomen) 3488.—Utedio b. (abl. nomen) 3505.—Mestrius b. 3530 de loc din Pelagonia.—Dasianus b. 3540.—Matumari b. (gen.) 3546.—Oxidubna f. 3546.—Tatuloni b. (dat.) 3553.—Mucaris b. (gen.) 3558.—Bato b. 3558.—Neritani b. (gen.) 3558.—maloger? b. (dat.) 3577 și 3681 și 10513.—Retonius b. (nomen) 3581.—Danuvius b. 3581.—Batti b. (dat.) 3593 și 10544.—Resteore? f. (dat.) 3593 și 10544.—Sisiune f. (dat.) 3593 și 10544.—Verbugia f. 3593 și 10544.—Brogimara f. 3594.—Dallonis b. (gen.) 3594.—Iantuna f. 3594.—Magio b. 3594.—Sissa f. 3597.—Utta f. 3598 și 10552.—Eponis b. (gen.) 3598 și 10552.—Anarti b. (gen.) 3598 și 10552 (dela etnic Anarti, popor în nordvestul Daciei, Pt. III, 8, ₅?).—Cobromara f. 3598 și 10552.—Regili b. (gen.) 3598 și 10552.—Utsia f. 3599.—Matsiu f. (?) 3602.—Tuionis b. (gen.) 3602.—Eptacentus b. 10411.—Suro b. (dat.) 10439.—Surus b. 10443.—Legitax b. 10453.—Patasio b. 10466.—Droles b. 10469.—Aulupori b. (dat.) 10504.—Mesuquas b. 10506.—Dasius b. 10511.—Nertus b. 10514, Lingauster.—Dumnotali b. (gen.) 10514, tatăl lui Nertus.—Sittio b. (dat. nomen) 10515 de loc din Theveste Numidia.—Sittius b. 10515.—Revoccae f. (dat.) 10522.—Uriacio b. (dat.) 10531.—Attusonio b. (dat.) 10557.—Lacomo b. (dat.) 10558.—Pomini b. (gen. nomen) 13370.—Decciani b. (gen.) 13370.—Vomera? f. 13378.—Riocola? f. 13378.—Ressati b. (gen.) 13379.—Annamae f. (dat.) 13379.—Mattoni f. (dat.) 13379.—Anculata f. 13379.—Scorilo b. 13379 și pag. 2328 ²¹, Dacus.—Decciano b. (dat.) 14349, Italus.—Travitus b. 14349 ⁴.—Ciltus b. 14349 ⁴.—Optervius b. 14349 ⁷.—Reginus b. 14349 ⁸ de loc din Treveri.—Troucetissae b. (gen.) 14349 ⁸, tatăl lui Reginus.—Lucite f. (dat.) 14351.—Aiulo f. 14352.—Gallio b. 14352.—Ociusius b. (nomen) 14352 ³.—Ocusio b. (dat. nomen) 14352 ³.

— Bito b. (dat.) 15159.— Bitille f. (dat.) 15159.— Bitus b. 15160.— Satto b. 15162 de loc din Cambodunum Raetia.— Zebuca f. 15164.— Britta f. 15169.

Trans Aquincum (prope Pest): Pitlon? b. 13385 Rákospalota.— Buodus? b. 13385.— Tiliaunura? f. 13385.— Itinius? b. (nomen) 13385.

Vörösvár et vicinia: Comatimara f. 3621 Kovácsi.— Quitai b. (gen.) 3621.— Nemoratta f. 10571 Csobánka.

Ulcisia Castra (Szent-Endre): Ava f. 3644 și 10576.— Macimari b. (gen.) 3644 și 10576.— Duna f. 3644 și 10576.— Sisie b. (?) 3644 și 10576.— Retimarus b. 3645 și 10578.— Bauleus b. 13386 din cohors Apamenorum.— Dragilis b. 15172.— Namio b. 15173.— Antaionis b. (gen.) 15173.

Cirpi (prope Bogdány), Salva (prope Gran): Posimarus b. 3647 și 10589 Bogdány.— Bargatis b. (gen.) 3658 și 10597 prope Gran.— Tusca f. 3658 și 10597.— Buttoni b. (dat.) 10598 prope Gran.— Iudati b. (gen.) 10599 prope Gran.— Satzo-USA b. 13388 prope Duna-Bogdány.— Teutio b. (dat.) 13389 prope Duna-Bogdány, Araviscus.— Vercombogionis b. (gen.) 13389, tatăl lui Teutius.

Crumerum (Neudorf): Sisiuni f. (dat.) 3659 și 10603.— Dervoniae f. (dat.) 3659 și 10603.— Troucetimarus b. 3659 și 10603.— Sisiu f. 3659 și 10603.— Liccaio b. (dat.) 3665.— Vanonb. b. (gen.) 3665.— Neratus b. 10604.

Incertae Pannoniae Inferioris: Ressille f. (dat.) 3678.— Rosionis b. (gen.) 3687.— Atresso b. (dat.) 3687.— Surus b. 3687.— Mariae f. (dat.) 3688, Iudaea.— Comium ori Comiumara f. 3690.— Arausionis ori Uisionis b. (gen.) 3690.— Saetibolus b. 3695.— Magissaes b. (gen.) 3695.— Decusani f. (dat.) 10611, Iudaea nota editorului.— Benemi b. (dat.) 10611, Iudaeus nota editorului.

Instrumentum: Luppi b. (gen.) 10679^{a,f} Bogdány tegula.— Luppi b. (gen.) 10679^c Duna-Pentele tegula.— Lupicini b. (gen.) 10681^{a,b,c,d} Duna-Keszi, prope Waitzen, Duna-Bogdány, O-Szőny, tegula.— Lupicino b. (dat.) 10681^e O-Szőny tegula.— Licani b. (gen.) 10700 Mitrovic tegula.— Cabar b. 10701 Mitrovic tegula.— Corsapi b. (gen.) 10702 Mitrovic tegula.

CAPITOLUL VII

§ 118. Am aflat în ordine alfabetică următoarele nume :

1. Abbeus, gen. Abbei. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
2. Abello, gen. Abellonis. b. Eszeg (Mursa). Teritoriul Breucilor.
3. Aberius. b. Fünfkirchen (Sopiana), de două ori. Teritoriul Andizetiilor.
4. Abigeneus, dat. Abigeneo. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
5. Aburus, gen. Aburi. b. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților. Străin.
6. Acalus, gen. Acali. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
7. Acirrius, dat. Acirrio. b. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
8. Addebar. b. Zalatna (Ampelum). Teritoriul Dacilor. Probabil străin.
9. Adnama. f. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
10. Adnamatus, gen. Adnamati. b. Velence (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
11. Aepicadus, gen. Aepicadi. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.—Veză Epicadus.
12. Aetor, dat. Aetori. b. Podgradje (Asseria). Teritoriul Liburnilor.—Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
13. Aetria. f. Nona (Aenona). Teritoriul Liburnilor.
14. Aexilvas. b. Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantiniilor și Hercuniatilor.
15. Agaevius. b. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
16. Aia. f. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.—Torda (Po-taissa). Teritoriul Dacilor.
17. Aioia. f. Visibaba (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.
18. Aiulo. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
19. Albanus. b. čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.—Vranjani (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.—

20. Alxeus orî Ialxeus, gen. Alxei orî Ialxei. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
21. Amadusa, f. Romlot (Certia). Teritoriul Dacilor.
22. Amba, f. Reșca (Romula). Teritoriul Dacilor.
23. Ambactus, gen. Ambacti. b. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor. Străin.
24. Amenis, gen. Amenis. b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
25. Aminia, f. Mitrovica (Sirmium). Teritoriul Breucilor.
26. Ammuta, f. Alsó-Töbörzsök (Annamatia). Teritoriul Arabiscilor.
27. Anartus, gen. Anarti. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
28. Anculata, f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
29. Anculatus, gen. Anculati. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
30. Andamionius. b. Humac (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Naresiilor.
31. Andamus, gen. Andami. b. Humac (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Naresiilor.
32. Andena, dat. Andenae. f. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
33. Andes, gen. Andentis. b. Kula (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.—Golubić, de patru orî. Teritoriul Iapodilor.—šupljaja-erkva (Burnum). Teritoriul Adriopilor.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
34. Andio. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Remesiana. Teritoriul Triballilor.
35. Andrada, f. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
36. Andueia, f. Verespatak (Alburnus Maior), de trei orî. Teritoriul Dacilor. Pirusta.
37. Anduenna, f. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
38. Andunocnes, gen. Andunocnetis. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
39. Annama, dat. Annamae. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
40. Annamatus. b. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissen-

- burg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
41. Anneses. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
 42. Annia, dat. Anniae. f. Salonae, de două orî. Teritoriul Dalmaților (Annus e și nomen italic, un Annus consul a. Chr. 153).
 43. Annus, dat. Annio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
 44. Anso. f. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
 45. Antaio, gen. Antaionis. b. Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
 46. Antrocius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
 47. Ape. f. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor.
 48. Aplis, gen. Aplinis, dat. Aplini. b. S. Danillo (Riditae), de cinci orî. Teritoriul Dalmaților.
 49. Aplius, gen. Apli. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
 50. Aplo, dat. Aploni, f. S. Danillo (Riditae), de patru orî. Teritoriul Dalmaților.
 51. Aplu orî Apludus. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
 52. Apludus, gen. Apludi. b. S. Danillo (Riditae), de două orî. Teritoriul Dalmaților.
 53. Aplus, gen. Apli. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.— Bribir (Scardona). Teritoriul Liburnilor.
 54. Apurus, gen Apuri. b. Vrlika cum agro. Teritoriul Dalmaților.
 55. Arausio orî Usio, gen. Arausionis orî Usonis. b. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
 56. Areatinus, dat. Areatino. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
 57. Arimo. b. Veczel (Micia). Teritoriul Dacilor.
 58. Ariortus, dat. Ariorto. b. Slatina. Teritoriul Dacilor.
 59. Arsaius, dat. Arsaio. b. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
 60. Asalia. f. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Probabil străină.
 61. Asifa. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Probabil străin.
 62. Asio, gen. Asionis. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor. Tauriscilor.

63. Asuius. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
64. Atalus, gen. Atali. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
65. Atezissa, dat. Atezissae. f. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
66. Atreccesianus. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
67. Atrectia. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
68. Atressa. f. Török Balint (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
69. Atressus, dat. Atresso. b. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.—Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
70. Atta, gen. Attae. b. Lipljan (Ulpiana). Teritoriul Dardanilor.
71. Attio. b. Al-Gyógy (Germisara). Teritoriul Dacilor.
72. Attius. b. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.
73. Attusonius, dat. Attusonio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
74. Aucus. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
75. Audarus. Vezi Udarus.
76. Audeus, dat. Audeo. b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
77. Augitie. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
78. Augus. b. Kis-Kalán (Aquae). Teritoriul Dacilor.
79. Aulricmara. f. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
80. Aulucmus. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
81. Aulupor, dat. Aulupori. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
82. Auluzanus, gen. Auluzani. b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
83. Auluzenus, gen. Auluzeni. b. Resen (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.

84. Auluzon. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Remesiana, teritoriul Triballilor.
85. Auscutus, gen. Auscuti. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
86. Aya, dat. Ayae. f. Baracska (Matrica). Teritoriul Arabiscilor.— Szent-Éndre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
87. Avediur. b. Gigen (Oescus). Teritoriul Dacilor.
88. Avendus. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
89. Ayeta. f. Velence (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
90. Azinas. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
91. Baberius. b. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.
92. Babus. b. Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor.
93. Baedarus, gen. Baedari. b. Lîngă Cerneți (Drobeta). Teritoriul Dacilor.
94. Baeta, dat. Baetae. f. Visibaba (Municipium Mal...), de două ori. Teritoriul Partinilor.
95. Baezocrusu. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
96. Baezus, gen. Baezi. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
97. Bageeto, gen. Bageetonis. b. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
98. Bannaeus, gen. Bannaei. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor. Străin?
99. Baracio, gen. Baracionis. b. Lîngă Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
100. Barcinus, gen. Barcini. b. Šupljaja-črkva (Burnum). Teritoriul Adriopilor.
101. Bargates, gen. Bargatis. b. Lîngă Gran (Salva). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
102. Baritio. b. Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantinilor și Hercuniatilor. Străin?
103. Barsames. b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor. Obulensilor. Oitensilor.

104. Barsemis. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
105. Barsemon. b. Meidanchioi (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Seythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
106. Barsimia. f. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străină.
107. Basia, dat. Basiae. f. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
108. Bastarnus, gen. Bastarni. b. Humac (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Naresiilor, Maezaeus.
109. Bataro, gen. Bataronis. b. Eszeg (Mursa). Teritoriul Breucilor. Străin.
110. Bato, gen. Batonis, dat. Batoni. b. Janjici (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Mazaeilor. — Mali Moșunj (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Mazaeilor. — Fătница (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Daorsilor. — Lîngă Kariać (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Kablić mali (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților. — Livno (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților. — Sebesvárallya (Vicus Anartorum). Teritoriul Dacilor. — Verespatak (Alburnus Maior), de șapte orî. Pirustae. — Alsó Szent Iván (Annamatia). Teritoriul Arabiscilor. Araviscus. — Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
111. Batsio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
112. Battis, dat. Batti. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
113. Batu, dat. Batuni. f. Lištani (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților.
114. Bauleus. b. Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor. Străin ?
115. Baurea, dat. Baureae. f. Traù (Tragurium). Teritoriul Siculotilor.
116. Bdutua. f. Gaureni (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Dacilor.
117. Bedarus. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
118. Bellicus, gen. Bellici, abl. Bellico. b. Orașje (Margum). Teritoriul Scordiscilor. — Szucság (Optatiana). Teritoriul Dacilor. — Verespatak (Alburnus Maior), de

- trei ori. Teritoriul Dacilor. Pirustae. — Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
119. Bemax. b. Komić (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
120. Bendi. f. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
121. Beneimis, dat. Beneimi. b. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior. Străin.
122. Bennus, gen. Beuni. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
123. Benus. b. Reșca (Romula). Teritoriul Dacilor.
124. Bericio. b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor. Străin.
125. Bessa. f. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
126. Bessus. b. Plevlje (Municipium S...), de două ori. Teritoriul Caviilor. — Loc nehotărît al provinciei Moesia Inferior.
127. Betulonus, gen. Betuloni. b. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților. Străin.
128. Betuva f. Zlokužani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.
129. Beucus. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
130. Beus. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
131. Beusas, gen. Beusantis. b. Livno (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților. — Verespatak (Alburnus Maior), de patru ori. Teritoriul Dacilor. Pirustae.
132. Beuzas. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
133. Biatumarus, gen. Biatumari, dat. Biatumaro. b. Duna-Pentele (Intercisa), de două ori. Teritoriul Arabiscilor.
134. Bisine. b. Resen (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
135. Bisius. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Sardus.
136. Bitianus. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
137. Bitidius. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
138. Bitilla, dat. Bitillae. f. Koinare (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. — Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
139. Bitipel. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.

140. Bithus și Bitus, gen. Bithi Biti, dat. Bitho Bito, abl. Bitho Bito. b. Praovo, de două ori. Teritoriul Dacilor.—Kostolatz (Viminacium). De loc din Scupi, teritoriul Dardanilor.—Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.—Kostolatz (Viminacium). De loc din Pautalia. Teritoriul Bessilor.—Lîngă Alexinac (Praesidium Pompei). Teritoriul Triballilor.—Konino (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.—Stari Nikup (Nicopolis ad Istrum). Teritoriul Moesilor.—Intre Tabačka și Červen (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.—Čumakovei (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.—Titel (Bassiana). Teritoriul Dacilor.—Bia (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor.—Alt-Ofen (Aquincum), de două ori. Teritoriul Arabiscilor.
141. Bitus. Vezi Bithus.
142. Bituvas, gen. Bituvantis. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
143. Bizus, dat. Bizo. b. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
144. Blasa. b. Vád. Teritoriul Dacilor.
145. Blatun., dat. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
146. Blazziza. b. ? La miazănoapte de Ipek cale de trei ceasuri. Teritoriul Dardanilor.
147. Bocontia. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
148. Bocontius. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
149. Bodiccus. b. Titel (Acumincum). Teritoriul Dacilor.
150. Boio, dat. Boioni. b. Lisičići lîngă Konjica (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
151. Bolana. f. Viddo (Narona). Teritoriul Naresiilor.
152. Bolhas. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor. Străin ?
153. Bonita, dat. Bonitae. f. Caranlic (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
154. Bonocus, gen. Bonouci. b. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.
155. Boraëas. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. Străin ?
156. Bori. gen. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.

157. Bossina. b. ? La miazănoapte de Ipek cale de trei ceasuri. Teritoriul Dardanilor.
158. Boutus, gen. Bouti. b. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților. Străin.
159. Breucus, gen. Breuci, abl. Breuco. b. Verespatak (Alburnus Maior), de trei ori. Teritoriul Dacilor. Pirustae.
160. Bricena. f. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
161. Brigomarus. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților. Probabil străin.
162. Brilo. b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
163. Britta. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
164. Brittus, gen. Britti. b. Dálya (Teutoburgium). Teritoriul Breucilor. Străin.
165. Brogimara. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
166. Brogimarus. b. Alsó-Töbörzsök (Annamatia). Teritoriul Arabiscilor.
167. B.rozus, gen. B.rozi. b. Gaureni (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Dacilor.
168. Buccio, gen. Buccionis, dat. Buccioni. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.— Gradina lângă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor.
169. Buodus. b. Rákos-Palota (Trans Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
170. Buomis, dat. Buomi. f. Lîngă Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
171. Burrius. b. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților. Străin.
172. Burtinus. b. Šumla (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
173. Busio, gen. Busionis. b. Török Balint (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen), de două ori. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
174. Butes. b. Sztrigy Szacsal (Aquae). Teritoriul Dacilor.
175. Butto, dat. Buttoni. b. Lîngă Gran (Salva). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
176. Buuo. f. Borčani (Delminium). Teritoriul Dalmaților.
177. Buzetia. f. Medvidje (Hadra). Teritoriul Adriopilor.
178. Buzetius. b. Medvidje (Hadra). Teritoriul Adriopilor.

179. Cabaletus, gen. Cabaleti. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
180. Cabar. b. Mitrovica (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Breucilor.
181. Caevoda, dat. Caevodae. f. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
182. Cambrianus. b. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.
183. Candalio. b. Lînga Otisić (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
184. Cantia, dat. Cantiae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
185. Capacita. f. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boiler, Tauriscilor.
186. Carantius. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin ?
187. Cares, gen. Carentis. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
188. Carianus. b. Svištov (Novae). Teritoriul Geților.
189. Cariccus, gen. Caricci. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
190. Caricus, dat. Carico. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
191. Carosus, dat. Caroso. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
192. Carpia, gen. Carpiae. b. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.—Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
193. Carpus, gen. Carpi. b. Udbina (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
194. Carstimarus, gen. Carstimari. b. Hardomilje (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Naresiilor.
195. Carusia, dat. Carusiae. f. Svištov (Novae). Teritoriul Geților.
196. Carvanus, dat. Carvanio. b. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.
197. Carvius. b. Kablić mali (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților.
198. Casamo, gen. Casamonis. b. Vereb (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boiler, Tauriscilor.
199. Catandio, dat. Catandioni. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.

200. Cato, dat. Catoni. f. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.
201. Caturus, gen. Caturi. b. S. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
202. Caurisinius. b. Mekiš (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
203. Cerfonius. b. Kutlovica (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
204. Ceuna, dat. Ceunae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților. — Gradina lângă Nadin (Nedinum), de două ori. Teritoriul Liburnilor. — Karin (Corinium), de două ori. Teritoriul Liburnilor.
205. Ceunus, gen. Ceuni. b. Gradina lângă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor. — Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
206. Ciltus. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
207. Cimio, dat. Cimioni. b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
208. Cinene, gen. Cinenes. f. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.
209. Cingius. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
210. Cintugnatus. b. Várhely (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
211. Cirotis, gen. Cirotis. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
212. Cirulinus, gen. Cirulini. b. Szék (Szamos-Ujvár). Teritoriul Dacilor.
213. Cissus, gen. Cissi. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
214. Cittius. b. Alsó-Ilosva. Teritoriul Dacilor.
215. Cittus, gen. Citti. b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
216. Cliticus, gen. Clitici. b. Albona. Teritoriul Liburnilor.
217. Clonis, dat. Cloni. f. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Pirustilor.
218. Clonus, dat. Clono. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
219. Cloutius. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străin.
220. Clutamus, gen. Clutami. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străin.
221. Cobromara. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.

222. Cocaius. b. Niš (Naissus). Teritoriul Triballilor.
223. Coimo. b. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
224. Comargus. b. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
225. Comatimara. f. Kovácsi (Vörösvár et vicinia). Teritoriul Arabiscilor.
226. Comatumarus. b. Gyúró (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor.
227. Comcesus. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
228. Comium ori Comiumara. f. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
229. Comiumara. Vezî Comium.
230. Comozeus, gen. Comozei. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
231. Conunus. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
232. Congonius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
233. Copiesilla. f. Saloniae. Teritoriul Dalmaților.
234. Coria. b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
235. Corsapus, gen. Corsapi. b. Mitrovica (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Breucilor.
236. Cotu. f. Kleinschelken (Mediasch et Schelken). Teritoriul Dacilor. Străină.
237. Cetus, dat. Coto. b. Fünfkirchen (Sopianae). Teritoriul Andizetiilor.
238. Coulius, dat. Coulio. b. Saloniae, de două ori. Teritoriul Dalmaților.
239. Crapus. b. Nona (Aenona). Teritoriul Liburnilor.
240. Cristus. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin?
241. Cuga. b. Bjela aproape de Vidin. Teritoriul Dacilor.
242. Cumenius, abl. Cumenio. b. Nicolitel (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
243. Curbania. f. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
244. Curia. b. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
245. Curta. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.
246. Cusaia. f. Maria-Theresianopol (Antiana). Teritoriul Dacilor.
247. Cutia, acuz. Cutiam. b. Belgrad (Singidunum). Teritoriul Scordiscilor.

248. Cutia. f. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
249. Cutius. b. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
250. Dacio, dat. Dacioni. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
251. Daciscus. b. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.
252. Dada, gen. Dadae. b. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.— Pantelimonul de sus (Ulmetum). Teritoriul Geților.
253. Dades. b. Alba Iulia (Apulum), de două ori. Teritoriul Dacilor.
254. Daizi, gen. Daizinis. b. Belgrad (Singidunum). Teritoriul Scordiscilor.
255. Daizis, dat. Daizi. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
256. Daizo. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Scupi. Teritoriul Dardanilor.
257. Dalenus, gen. Daleni. b. Urluchioi (Tomi). Teritoriul Geților.
258. Dallo, gen. Dallonis. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
259. Danuvius. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
260. Dardanus. b. Zlokučani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.
261. Dard... b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
262. Dardiana. f. Turnul Severin (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
263. Darmo. f. S. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
264. Dasa. b. Pecka (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Mazaeilor.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
265. Dasantilla, dat. Dasantillae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
266. Dasas, gen. Dasantis, dat. Dasanti (Dasati). b. Muć (Andetrium). Teritoriul Dalmaților.— Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.— Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.—Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.—Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.— Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.— Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor.
267. Dasianus. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.

268. Dasius și Dassius, gen. Dasi Dassî, dat. Dasio Dassio, abl. Dasio Dassio. b. Humac (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Naresiilor. Maezaeus. — Salonae, de șese orî. Teritoriul Dalmaților. — Loc nehotărît al provinciei Dalmatia. — Kostolatz (Viminacium). De loc din Scupi, de două orî. Teritoriul Dardanilor. — Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor. — Kostolatz (Viminacium). De loc din Remesiana. Teritoriul Triballilor. — Prizren. Teritoriul Dardanilor. — Magyar-Gorbó (Optatiana). Teritoriul Dacilor. — Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor. — Verespatak (Alburnus Maior), de opt orî. Pirustae. — Veczel (Micia). Teritoriul Dacilor. — Petrovce (Bassiana). Teritoriul Breucilor. — Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
269. Dasmenus. b. Petrovce (Bassiana). Teritoriul Breucilor.
270. Dassius. Vezî Dasius.
271. Dasto, dat. Dastoni. f. Srinjine (Epetium). Teritoriul Dalmaților. — Županjac (Delminium). Teritoriul Dalmaților.
272. Datus, dat. Dato. b. Salonae, de două orî. Teritoriul Dalmaților.
273. Dazanus. b. Stuhlweissenburg. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
274. Dazas. b. Lisičići (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
275. Dazier, dat. Dazieri. b. Karan (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.
276. Dazomenus. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
277. Deccia, dat. Decciae. f. Loc nehotărît al provinciei Dacia. — Stuhlweissenburg. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor. Străină.
278. Deccianus, gen. Decciani, dat. Decciano. b. Alt-Ofen (Aquincum), de două orî. Teritoriul Arabiscilor.
279. Decebalus și Decibalus, gen. Decebali Decibali, abl. Decibalum (probabil acuz. întrebuițat ca abl.). b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. — Silistra (Durostorum). Teritoriul Geților.
280. Decibalus. Vezî Decebalus.
281. Decusa, dat. Decusani. f. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior. Străină.

282. Deidmu, gen. b. Komić (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
283. Deisan. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
284. Deius. b. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
285. Deivo, gen. Deivonis. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
286. Dennaus, gen. Dennai. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
287. Densela ori Densola. f. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
288. Densola. Vezî Densela.
289. Dento, gen. Dentonis. b. Medvidje (Hadra). Teritoriul Adriopilor.
290. Dentusugu. f. Leskovec (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
291. Derva. f. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
292. Dervonia, dat. Dervoniae. f. Neudorf (Crumerum). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
293. Deter. b. Brazza (Brattia).
294. Detustaina. f. Damjanovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
295. Devala, dat. Devalae. f. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
296. Diaies. b. Oláh-Péntek (Szamos-Ujvár). Teritoriul Dacilor.
297. Dian.adris, dat. Dian.adri. f. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
298. Didalsus. b. Gigen (Oescus). Teritoriul Dacilor.
299. Dieus. b. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.
300. Dina. dat. Dinae. b. Traù (Tragurium). Teritoriul Siculotilor.
301. Dines, dat. Dinenti. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. — Kostolatz (Viminacium). De loc din Trimontium. Teritoriul Bessilor.
302. Dinnius, dat. Dinnio. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
303. Diocas, dat. Diocati. b. Silistra (Durostorum). Teritoriul Geților.
304. Disala. b. Uj-Bánovce (Burgenae). Teritoriul Breucilor.
305. Disdozi. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
306. Disius. b. Loc nehotărît al provinciei Dacia.

307. Diteius, dat. Diteio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
308. Dito, dat. Ditoni. f. Srinjine (Epetium). Teritoriul Dalmaților.
309. Ditueius, dat. Ditueio. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
310. Ditugenius. b. Oláh-Péntek (Szamos-Ujvár). Teritoriul Dacilor.
311. Diurpagisa, abl. Diurpagisa. b. Ravna (Timacum Minus). Teritoriul Triballilor.
312. Dius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
313. Dize. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
314. Dizias. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
315. Dizo. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Trimon-tium. Teritoriul Bessilor.—Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor. Străin.
316. Dizzace. b. Igliza (Troesmis). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
317. Dizze. b. Nedan (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
318. Doiodus. b. La gura riului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
319. Dona, dat. Donae. f. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
320. Donaus, gen. Donai. b. Várhely (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
321. Donico. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin ?
322. Donicus, dat. Donico. b. Muć (Andetrium). Teritoriul Dalmaților. Străin.
323. Dorina, dat. Dorinae. f. Tulcea (Aegissus). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
324. Dragilis. b. Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
325. Drebias. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
326. Drigisa și Drigissa. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.—Somovit (Utus). Teritoriul Dacilor.
327. Drigissa. Vezi Drigisa.
328. Droles. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.

329. Druanus. b. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.
330. Drulentus, gen. Drulenti. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
331. Dudis. b. Pe malul drept al râului Lom de cea parte a orașului Lom (Almus). Teritoriul Dacilor.
332. Dui... b. La gura râului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
333. Duiona. f. Salona. Teritoriul Dalmaților.
334. Dumma. f. Gradina lângă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor.
335. Dumnotalus, gen. Dumnotali. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
336. Duna. f. Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
337. Duo. b. Resen (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. (Mateescu, Buletinul comisiei monumentelor istorice an. VIII pag. 30, citește Durotorma).
338. Durazis. b. Kamenopolje (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
339. Dusia. f. Casapchîoi (Istrus). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmatilor, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
340. Ecaus, gen. Ecai. b. Várhely (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
341. Edasterius. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
342. Efripop... b. ? Resen (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. (Mateescu, Buletinul comisiei monumentelor istorice an. VIII pag. 29, citește Eptiporis).
343. Eftepir. f. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. (Mateescu, Buletinul comisiei monumentelor istorice an. VIII pag. 37, citește Eptepir).
344. Elivius. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
345. Emans. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților. Daesitias.
346. Enena. f. Groblje (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.
347. Epetinus. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
348. Epicadiana (gens), dat. Epicadianae. f. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor.
349. Epicadus, gen. Epicadi, dat. Epicado. b. Viddo (Narona), de două ori. Teritoriul Naresiilor. — Gradac (Novae). Teritoriul Ardiaeilor. — Dikovača (Novae). Teritoriul Ardiaeilor — Salona de două ori. Terito-

- riul Dalmaților.— Hendorf. Teritoriul Dacilor.— Verespatak (Alburnus Maior), de două ori. Teritoriul Dacilor. Pirustae.— Lîngă Cerneji (Drobeta). Teritoriul Dacilor.— Vezî Aepicadus.
350. Epicatius. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
351. Epius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.— Cûmakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
352. Eppo, gen. Epponis. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
353. Eptacentus. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
354. Eptala. b. Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor. Străin.— Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
355. Ersidius. b. Steklen (Novae). Teritoriul Geților.
356. Esbenus. b. Rusănești. Teritoriul Dacilor.
357. Essoricus. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
358. Fasena, dat. Fasenae. f. Lissa (Issa). Teritoriul Issaailor.
359. Fata. Vezî Pata.
360. Fencis. f. Salona. Teritoriul Dalmaților.
361. Filiora. f. Duke (Doclea). Teritoriul Docleailor.
362. Fingis. f. Salona. Teritoriul Dalmaților.
363. Flegitsana. f.? La gura riului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
364. Foniacius. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
365. Fresianus. b. Dálya (Tentoburgium). Teritoriul Breucilor.
366. Ftiozi. b. La gura riului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
367. Funi... b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Seythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
368. Gailla, acuz. Gaillam. f. Gorna Orechovica (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
369. Galla. f. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
370. Gallio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
371. Gallitta. f. Vinkovce (Cibalis). Teritoriul Breucilor.
372. Geldo, gen. Geldonis. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
373. Genthen. f. Ieževica (Municipium Mal...). Teritoriul

374. Gentius. b. Viddo (Narona). Teritoriul Naresiilor.
375. Germus, dat. Germo. b. Albona. Teritoriul Liburnilor.
376. Gnorius. b. Gradina lângă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor.
377. Godes. b. Instrumentum Daciae. Teritoriul Dacilor.
378. Granp... b. Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.
379. Gresa. f. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.
380. Gude. b. Belgrad (Singidunum). Teritoriul Scordiscilor.
381. Guras. b. Lîngă Karansebes (Tibiscum). Teritoriul Dacilor. Străin ?
382. Hatena. b. Mitrovica (Sirmium). Teritoriul Breucilor.
383. Hospolis, gen. Hospolis. b. Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.
384. Iacus, gen. Iaci. b. Konjica (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
385. Iaeus, gen. Iaei. b. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
386. Iaehtav. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
387. Ialxeus. Veză Alxeus.
388. Iantuna. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
389. Iarse. b. Lîngă Caransebes (Tibiscum). Teritoriul Dacilor. (Mateescu, Buletinul comisiei monumentelor istorice an. VIII pag. 37, citește Tarse).
390. Iassianus, dat. Iassiano. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
391. Iavido, dat. ? b. Várhely (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
392. Ibins. b. Mehadia (Ad Mediam). Teritoriul Dacilor.
393. Ibliomarus, dat. Ibliomaro. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. Străin.
394. Iconius. b. Šupljaja-erkva (Burnum). Teritoriul Adriopilor. Străin.
395. Iddeus, gen. Iddei. b. Lîngă Caransebes (Tibiscum). Teritoriul Dacilor. Străin ?
396. Iegidus, gen. Iegidi. Orșova (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
397. Iemonius. b. Svišov (Novae). Teritoriul Geților.
398. Ienudia. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
399. Iettina. f. Mehadia (Ad Mediam). Teritoriul Dacilor.
400. Iettus. b. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.—Da-

401. Ifzus, gen. Ifzi. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
402. Ingona ?, acuz. Ingonam. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
403. Inturus, gen. Iuturi. b. Várhely (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
404. Ioivaus, gen. Ioivai. b. Alsó-Ilosva. Teritoriul Dacilor.
405. Iomeneus orî Iomenius, gen. Iomenei orî Iomenii. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
406. Iomenius. Vezî Iomeneus.
407. Ismarus, gen. Ismari. b. Veczel (Micia). Teritoriul Dacilor.
408. Ithazis. b. Pantelimonul de sus (Ulmetum). Teritoriul Geților.
409. Itinius. b. Rákos-Palota (Trans Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
410. Iudatus, gen. Iudati. b. Lîngă Gran (Salva). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
411. Izito. f. ? La gura râului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
412. Lacomus, dat. Lacom. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
413. Lacrus, gen. Lacri. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
414. Laemotina, dat. Laemotinae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
415. Laepocus. b. Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantiilor și Hercuniatilor.
416. Laezarpa. f. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
417. Laiscus. b. Lisičići lîngă Konjica (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
418. Lapricus, dat. Laprico. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
419. Laricia. f. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
420. Larininus. b. Mitrovica (Sirmium). Teritoriul Breucilor.
421. Lastimeis. b. Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.
422. Lateinus. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
423. Lateius, dat. Lateio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
424. Latiniana (gens), dat. Latinianae. f. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor.
425. Latio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
426. Lavia. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.

427. Lavincia, gen. Lavinciae. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
428. Lavius, gen. Lavi. b. S. Danillo (Riditae), de două ori. Teritoriul Dalmaților.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
429. Lavo, dat. Lavoni. f. Listani (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților.—Županjac (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților.
430. Ledies, gen. Ledietis. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
431. Ledrus, gen. Ledri. b. Lastvefeld (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
432. Legitax. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
433. Leubinus, gen. Leubini. b. Somovit (Utus). Teritoriul Dacilor.
434. Leuganus. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
435. Lianus, gen. Liani. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
436. Licaia. f. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
437. Licaios. b. Putincze (Bassiana). Teritoriul Breucilor. Amantinus.
438. Licanus, gen. Licani. b. Mitrovica (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Breucilor.
439. Liccaius, gen. Liccai, dat. Liccaio. b. Solta (Solentia). — Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.—Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor.—Neudorf (Crumerum). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
440. Liccaus. b. Putincze (Bassiana). Teritoriul Breucilor. Amantinus.
441. Liccavus, gen. Liccavi. b. Putincze (Bassiana). Teritoriul Breucilor. Amantinus.
442. Liga... b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
443. Ligomarus. b. Hardomilje (Ljubuski et vicinia). Teritoriul Naresiilor.
444. Linda. b. Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor.
445. Linsas, gen. Linsantis. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
446. Lione. f. Stobreč (Epetium). Teritoriul Dalmaților.

447. Lipor. b. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
448. Lisenó, dat. Lisenoni. f. Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
449. Liso, gen. Lisonis. b. Brazza (Brattia).
450. Lissinia. f. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
451. Lister. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
452. Litogenus, gen. Litogeni. b. Karlsburg (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
453. Litus. b. Livno (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților.
454. Lobasinus, gen. Lobasini. b. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
455. Loiscus, gen. Loisci. b. Livno (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților.—Albona. Teritoriul Liburnilor.
456. Lonus, gen. Loni. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
457. Loricus. b. Putincze (Bassiana). Teritoriul Breucilor. Amantinus.
458. Lossa, dat. Lossae. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
459. Luca, gen. Lucae. f. Lipljan (Ulpiana). Teritoriul Dardanilor.
460. Lucaius. b. Kutlovica (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
461. Lucca. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
462. Lucha, dat. b. Várhely Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
463. Lucita, dat. Lucitae. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
464. Lucus, gen. Luci. b. Srinjine (Epetium). Teritoriul Dalmaților.
465. Lunnicus. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
466. Lupicinus, gen. Lupicini, dat. Lupicino. b. Duna-Keszi (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Arabiscilor. Lîngă Waitzen (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Arabiscilor.—Duna-Bogdány (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Arabiscilor.—O-Szőny (Instrumentum Pannoniae Inferioris), de două ori. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.

467. Luppus, gen. Luppi. b. Bogdány (Instrumentum Pannoniae Inferioris), de două orî. Teritoriul Arabiscilor. Duna-Pentele (Instrumentum Pannoniae Inferioris). Teritoriul Arabiscilor.
468. Luria, gen. Luriae, dat. Luriae. f. Risano (Risinium). Teritoriul Labeatilor. — Salonae, de două orî. Teritoriul Dalmaților.
469. Lurius, gen. Luri, dat. Lurio. b. Cattaro (Acruvium). Teritoriul Labeatilor.—Risano (Risinium). Teritoriul Labeatilor.—Salonae. Teritoriul Dalmaților.—Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
470. Macimarus, gen. Macimari. b. Gyűrő (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor. — Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
471. Madocus, gen. Madoci. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
472. Madu. f. Višegrad (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Partinilor.
473. Maela. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
474. Magimarus. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
475. Magio. b. Gyűrő (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor. — Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
476. Magissa, gen. Magissaes. b. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
477. Malaius. b. Čapljina (Narona). Teritoriul Naresiilor.
478. Malchias. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
479. Maloger., dat. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
480. Mama, gen. Mamae. f. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.—Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
481. M..amiorix, gen. M..amioricis. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
482. Mampsalachanus, dat. Mampsalachano. b. Svistov (Novae). Teritoriul Geților.
483. Mamutzim, abl. b. Silistra (Durostorum). Teritoriul

484. Mandeta. f. Homolje (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
485. Manneus. b. Tihó (Porolissum). Teritoriul Dacilor.
486. Marciniesis ori Marciniesus, gen. Marciniesi[s ?]. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta, nume de loc ?
487. Marciniesus. Veză Marciniesis.
488. Maria, dat. Mariae. f. Loc nehotărit al provinciei Pannonia Inferior. Străină.
489. Marinus, dat. Marino. b. Salona, de două ori. Teritoriul Dalmaților.— Vido (Narona). Teritoriul Naresiilor.— Zara (Iadera), de două ori. Teritoriul Liburnilor.— Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.— Igliza (Troesmis). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmatilor, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.— Mojgrád (Porolissum). Teritoriul Dacilor.— Alba Iulia (Apulum), de două ori. Teritoriul Dacilor.— Zalatna (Ampelum). Teritoriul Dacilor.
490. Marle. b. ? Ravna (Timacum minus). Teritoriul Tribalilor.
491. Maserva, dat. Maservae. b. Viddo (Narona). Teritoriul Naresiilor.
492. Masinnus, gen. Masinni. b. Zutor (Largiana). Teritoriul Dacilor.
493. Masotina, dat. Masotinae. f. Szaszvaros (Germisara). Teritoriul Dacilor.
494. Masurus, gen. Masuri. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
495. Mataura, gen. Mataurae. f. Zlokučani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.
496. Matidia, abl. Matidia. f. Silistra (Durostorum). Teritoriul Geților.
497. Matisa. f. Skelani (Municipium Domavianum). Teritoriul Partinilor.
498. Matomarus. b. Promontor (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
499. Matsiu. f. ? Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
500. Matto, dat. Mattoni. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
501. Mattonia. f. Županjac (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmatilor.

502. Mattua. f. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
503. Matumarus, gen. Matumari. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
504. Mavida. f. Hendorf. Teritoriul Dacilor.
505. Maxa. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
506. Meitima. f. Veréb (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
507. Meitime. f. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
508. Melcidianus. b. Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor.
509. Menda, dat. Mendae. f. Ossero (Apsoros).
510. Mendus, gen. Mendi. b. Balijina Glavica (Municipium Magnum). Teritoriul Dalmaților. Străin.
511. Neovit.. b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
512. Mereccusa. f. Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantiniilor și Hercuniatilor.
513. Messius, gen. Messi. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
514. Messus, dat. Messo. b. Ossero (Apsoros).
515. Mestrinius. b. Tihó (Porolissum). Teritoriul Dacilor.
516. Mestrius, gen. Mestri. b. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.—Kostolatz (Viminacium). De loc din Scupi, de două ori. Teritoriul Dardanilor.—Zlokučani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.—Niš (Naissus). Teritoriul Triballilor.—Malka Brestnica (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.—Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
517. Mestula. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Scupi. Teritoriul Dardanilor.
518. Mesuquas. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
519. Meter. f. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
520. Mevertens. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
521. Mexllius. b. Vaal (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
522. Micee, dat. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.

523. Mico. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
524. Miletumarus, gen. Miletumari. b. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
525. Milizza. b. ? La miazănoapte de Ipek cale de trei ceasuri. Teritoriul Dardanilor.
526. Misaucus, abl. pl. Misaucis. b. Gardun. Teritoriul Dalmatilor.
527. Mitionius, dat. Mitionio. b. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
528. Mociancius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
529. Mocius, dat. Mocio. b. Gross-Pold. Teritoriul Dacilor
530. Mocur. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
531. Mogetio, gen. Mogetionis. b. Alsó-Töbörzsök (Annamatia). Teritoriul Arabiscilor.
532. Mogitmarus. b. Alsó Szent Iván (Annamatia). Teritoriul Arabiscilor. Araviscus.
533. Mommo. b. Instrumentum Daciae. Teritoriul Dacilor.
534. Mucalis, dat. (?) Mucali. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
535. Mucapor, gen. Mucaporis. b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. — Alsó-Ilosva, de două ori. Teritoriul Dacilor. — Szucság (Optatiana). Teritoriul Dacilor.
536. Mucaporus, gen. Mucapori. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. — Caramurat (Tomi). Teritoriul Geților.
537. Mucapuis. f. Alsó-Ilosva. Teritoriul Dacilor.
538. Mucaris, gen. Mucaris. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
539. Mucasenius, gen. Mucasenius. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
540. Mucasenus. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor
541. Mucasius. b. Alacapu (Tomi). Teritoriul Geților. — Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.
542. Mucatra, dat. Mucatrae. b. Salonae. Teritoriul Dalmatilor. — Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor
543. Mucatra. f. Maria-Theresianopel (Antiana). Teritoriul Dacilor.
544. Mucatralis. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Re-

545. Mucatrus, gen. Mucatri. b. Alsó-Ilosva. Teritoriul Dacilor.
546. Mucco. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Remesiana. Teritoriul Triballilor.
547. Munnius. b. Viddo (Narona). Teritoriul Naresiilor.
548. Murrus, gen. Murri. b. Kis Bánya Boicza (Instrumentum Daciae). Teritoriul Dacilor.
549. Mutelus, gen. Muteli. b. Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
550. Naiper. f. Koevci (Mediterranea ad Haenum). Teritoriul Moesilor.
551. Namio. b. Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
552. Namuso, gen. Namusonis. b. Gyúró (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor.
553. Nando, gen. Nandonis. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.
554. Nanea. f. Prizren. Teritoriul Dardanilor.
555. Nantia. b. Lapac (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
556. Narius, nom. pl. Narii. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
557. Nassus, gen. Nassi. b. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.
558. Nausas b. Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haenum). Teritoriul Moesilor.
559. Navia. f. Ćuprija (Horreum Margi). Teritoriul Triballilor.
560. Navina. f. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
561. Nazarinus, gen. Nazarini. b. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților. Probabil străin.
562. Nemis. b. ? Gardun. Teritoriul Dalmaților.
563. Nemoratta. f. Csobánka (Vörösvár et vicinia). Teritoriul Arabiscilor.
564. Nene. f. Čumakovci (Mediterranea ad Haenum). Teritoriul Moesilor.
565. Nenis, dat. Neni. f. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
566. Neratius. b. Dobrințe (Bassiana). Teritoriul Breucilor.
567. Neratus. b. Neudorf (Crumerum). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
568. Nerido, gen. Neridonis. b. Bilak. Teritoriul Dacilor.
569. Neritanus, gen. Neritani. b. Alt-Ofen (Aquincum.) Teritoriul Arabiscilor.

570. Nertilla. f. Scardona. Teritoriul Liburnilor.
571. Nertus. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
572. Netis. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
573. Neus, gen. Nei. b. Ossero (Apsoros).
574. Nevena, dat. Nevenae. f. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.
575. Nicala. f. Stobreč (Epetium). Teritoriul Dalmaților.
576. Nindia. f. Karan (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.
577. Ninso. b. S. Martino di Podstrana (Ora a Narentae ostiis ad Salonas). Teritoriul Dalmaților.
578. Nomeditus, dat. Nomedito. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
579. Nonocatoses. b. ? Ossero (Apsoros).
580. Novesis. b. Salona. Teritoriul Dalmaților.
581. Nuidasia. f. ? La gura râului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
582. Nusius, dat. Nusio. b. Loc nehotârfit al provinciei Dalmatia.
583. Oabens.. b. Babađag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
584. Obulcia. f. Zlokučani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.
585. Oclatinus, dat. Oclatino. b. Ossero (Apsoros).
586. Ociusius, dat. Ocusio. b. Alt-Ofen (Aquincum), de două ori. Teritoriul Arabiscilor.
587. Oepla, dat. Oeplae. f. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
588. Oeplus, gen. Oepli. b. Karin (Corinium), de două ori. Teritoriul Liburnilor.— Golubić. Teritoriul Iapodilor.
589. Ogulnia. Vezl Osulnia.
590. Oia, dat. Oiae. f. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
591. Opia, gen. Opiiae. b. Ossero (Apsoros).
592. Opiava, dat. Opiavae. f. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
593. Opiavus, gen. Opiavi. b. Arbe (Arba).— Veglia (Curietae). Teritoriul Liburnilor.
594. Oplica, dat. Oplicae. f. Cherso (Crexi).
595. Oplus. gen. Onli. dat. Onlo. b. Arbe (Arba). de două

- ori.— Oszero (Apsoros).— Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantinilor și Hercuniatorilor.
596. Optervius. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
597. Orcleca. f. Knin (Burnum). Teritoriul Adriopilor.
598. Orcleco, dat. Orcleco. b. Knin (Burnum). Teritoriul Adriopilor.
599. Orpia, dat. Orpieae. f. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
600. Ortorius. b. Oszero (Apsoros).
601. Osulnia ori Ogulnia, dat. Osulniae ori Ogulniae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților (Ogulnius e nomen italic, un Ogulnius a fost consul a. Chr. 269).
602. Oxetia. f. Baracska (Matrica). Teritoriul Arabiscilor.
603. Oxidubna. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
604. Pacutianus. b. Tihó (Porolissum). Teritoriul Dacilor.
605. Paiio și Paio, dat. Paioni, Paioni. f. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților. — Suhača (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților. — Županjac (Delminium). Teritoriul Dalmaților.
606. Palpellia, dat. Palpelliae. f. Oszero (Apsoros).
607. Pama, dat. Pamae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străină.
608. Panentus, gen. Panenti. b. Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
609. Panes, gen. Panentis, dat. Panenti. b. Vrlika cum agro), de două ori. Teritoriul Dalmaților.— Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Gradina (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Lastova (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Stražine (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Teplju (Promona), de două ori. Teritoriul Dalmaților.— Šupljaja-erkva (Burnum). Teritoriul Adriopilor.— Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.— Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
610. Panes, gen. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
611. Panico. f. Srinjine (Epetium). Teritoriul Dalmaților.
612. Pantia, dat. Pantiae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
613. Panto, dat. Pantoni. b. Dragović (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.

614. Panto, dat. Pantoni. f. Plevlje (Municipium S...), de patru orî. Teritoriul Caviilor. Salonae. Teritoriul Dalmaților.— S. Danillo (Riditae), de patru orî. Teritoriul Dalmaților.
615. Parsanius, dat. Parsanio. b. Ćumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
616. Pasipus, gen. Pasipi. b. Prizren. Teritoriul Dardanilor
617. Passenianus. b. Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amanținilor și Hercuniatilor.
618. Passia, acuz. Passiam. f. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta. Serva.
619. Pata orî Fata, dat. Patae orî Fatae. f. Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.
620. Patasio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor
621. Paterio, gen. Paterionis. b. Guberevci. Teritoriul Scor-discilor.
622. Pecta. b. Bjela aproape de Vidin. Teritoriul Dacilor
623. Pelsonia, dat. Pelsoniae. f. Šupljaja-crkva (Burnum). Teritoriul Adriopilor.
624. Petuernus. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor.
625. Phicimim. f. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Probabil străină.
626. Piaius. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
627. Picusus, gen. Picusi. b. Gradina lângă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor.
628. Pinenta. f. Visibaba (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.
629. Pines și Pinnes. b. Groblje (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.—Glavatičevo (Ljubuski et vicinia). Teritoriul Meromennilor.—Tihaljina (Novae). Teritoriul Ardiaeilor.—Livno (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților.
630. Pinnia, dat. Pinniae f. Duke (Doclea), de două orî. Teritoriul Docleatilor. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
631. Pinnius, dat. Pinnio. b. Glavatičevo (Ljubuski et vicinia). Teritoriul Meromennilor.
632. Pinnus. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
633. Pinosta b. Kamen (Enetium). Teritoriul Dalmaților

634. Pinsus, gen. Pinsi. b. S. Danillo (Riditae), de două ori. Teritoriul Dalmaților.
635. Piruntia. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
636. Pitienus. b. Isola Grossa.
637. Pitius. b. Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.
638. Pitlon. b. Rákos Palota (Trans Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
639. Plabaotius. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
640. Pladomenus, gen. Pladomeni, dat. Pladomeno. b. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor. — S. Danillo (Riditae), de trei ori. Teritoriul Dalmaților. — Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
641. Plaes, gen. Plaentis. b. Danilo (Riditae), de două ori. Teritoriul Dalmaților.
642. Plaetera. f. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
643. Plaetor, gen. Plaetoris. b. Cherso (Crex).
644. Plaia. f. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor.
645. Planj, dat. Planini. f. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.
646. Planius, gen. Planj, dat. Planio. b. Verespatak (Alburnus Maior), de două ori. Teritoriul Dacilor. Pirusta.
647. Plares, gen. Plarentis. b. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor. — Verespatak (Alburnus Maior), de două ori. Teritoriul Dacilor. Pirustae.
648. Plarius, dat. Plario. b. Iglița (Troesmis). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
649. Platino, gen. Platinonis. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților. — Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
650. Plator, gen. Platoris, dat. Platori, acuz. Platorem. b. Poznanović (Municipium Domavianum). Teritoriul Partinilor. — Janjici (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Mazaeilor. — Županjac (Novae). Teritoriul Dalmaților. — Gardun. Teritoriul Dalmaților. Daesitias. — Vrlika. Teritoriul Dalmaților. — Kariać (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Teplju (Promona Teritoriul Dalmaților). — Vazarovina (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților. — Kablić

- mali (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților. — S. Danillo (Riditae), de patru orî. Teritoriul Dalmaților. — Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. — Vespatak (Alburnus Maior), de cinci orî. Teritoriul Dacilor. Pirustae.
651. Platorius. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
652. Plesonteis orî Plesonteus, gen. orî dat. Plesontei. b. ? Fianona (Flanona). Teritoriul Liburnilor.
653. Plesonteus. Vezi Plesonteis.
654. Poia. f. Poityly (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
655. Pominius, gen. Pomini. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
656. Popaa. b. ? Prizren. Teritoriul Dardanilor.
657. Posaulio, gen. Posaulionis. f. Konjica (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
658. Posilla. f. Risano (Risinium). Teritoriul Labeatilor.
659. Posimarus. b. Bogdány (Cirpi). Teritoriul Arabiscilor.
660. Precio, gen. Precionis. b. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor. Scordiscus.
661. Prensens. b. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
662. Propincus. b. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.
663. Proserius, gen. Proserii. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
664. Prupincus. b. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor.
665. Pualerius. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
666. Quitaus, gen. Quitai. b. Kovácsi (Vörösvár et vicinia). Teritoriul Arabiscilor.
667. Raecus, gen. Raeci. b. Cherso (Crexi).
668. ? Raia, dat. Raiae. f. Groblje (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor. — Salonae, de două orî. Teritoriul Dalmaților. — Citluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților. — Nomen italic ? Mama lui Sertorius se numia Raia.
669. ? Raius, dat. Raio. b. Iglița (Troesmis). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmatilor, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor. Legatus Augusti. — Nomen italic ?
670. Ramus, gen. Rami. b. Mojgrád (Porolissum). Teritoriul Dacilor. Străin ?
671. Raspaletus, gen. Raspaleti. b. Salonae. Teritoriul Dal-

672. Raudomaeus, gen. Raudomaei. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
673. Recus. b. Gradina lângă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor.
674. Regillianus, dat. Regilliano. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
675. Regilus, gen. Regili. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
676. Reginus, gen. Regini. b. Balijina Glavica (Municipium Magnum). Teritoriul Dalmaților. — Crkvine (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Kutlovica (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. — Nicolifeș (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmatilor, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor. — Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. — Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
677. Rescu. f. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
678. Resculus, gen. Resculi. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta ?
679. Rescupor. b. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor. De loc din Ier... .
680. Rescuporus, gen. Rescupori. b. Damjanovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
681. Ressatu. f. Csikvár (Stuhlweissenburg). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
682. Ressatus, gen. Ressati. b. Ötseny (Lugio). Teritoriul Amantinilor și Hercuniatilor. — Alt-Ofen (Aquincum), de două ori. Teritoriul Arabiscilor.
683. Ressila. f. Csikvár (Stuhlweissenburg). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
684. Ressilla, dat. Ressillae. f. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
685. Ressius. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților. Probabil străin.
686. Ressona. f. Gyúró (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor.
687. Resteora, dat. Resteorae. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
688. Retimarus. b. Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.

689. Reti.tis, gen. b. Caramurat (Tomi). Teritoriul Geților.
690. Retonius. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
691. Revocca, dat. Revoccae. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
692. Rigozus, gen. Rigozi. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
693. Rinus. b. Gyalu (Optatiana). Teritoriul Dacilor.
694. Riocula. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
695. Ritus. b. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.
696. Roesja. f. Oszero (Apsoros).
697. Roscus, gen. Rosci. b. Nona (Aenona). Teritoriul Liburnilor.
698. Rosio, gen. Rosionis. b. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
699. Ruca. f. Fünfkirchen (Sopianae). Teritoriul Andizetiilor.
700. Rundacio. b. Șendreni (Gherghina). Teritoriul Bastarnilor, Geților, Britolagilor.
701. Sabapavus, gen. Sabapavi. b. Poszeszena (Ager inter fluvios Danuvium, Temes, Cernam). Teritoriul Dacilor.
702. Sabasianus, b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
703. Sabbatia, gen. Sabbatae, abl. Sabbatia. f. Salonae, de două ori. Teritoriul Dalmaților. — Curzola (Nigra orcyra).
704. Sabbo, gen. Sabbonis. b. Pecza (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Mazaeilor.
705. Sacronius. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților.
706. Sadragita. b. La miazănoapte de Ipek cale de trei ceasuri. Teritoriul Dardanilor.
707. Saetibolus. b. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
708. Sallumas. b. Duna-Pentele (Intercisa). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
709. Salmas. b. Mojgrád (Porolissum). Teritoriul Dacilor. Străin?
710. Salvia, dat. Salviae. f. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.
711. Sama. f. Stuhlweissenburg. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
712. Samanna. b.? Salonae. Teritoriul Dalmaților.
713. Samarco. dat. Samarconi. b. Kostolatz (Viminacium).

714. Sameccus. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
715. Samognatius. b. Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor. Străin.
716. Sanatolius. b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmatilor Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
717. Sapurda, gen. Sapurdae. b. Csikvár (Stuhlveissenburg, de două ori. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
718. Sarnus. b. Skelani (Municipium Domavianum). Teritoriul Partinilor.
719. Satrenia. f. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
720. Satria, dat. Satriae. f. Podstrana di Poljica (Epetium). Teritoriul Dalmaților.
721. Satrius, dat. Satrio. b. Salonae, de două ori. Teritoriul Dalmaților.
722. Sattara. b. Zalutna (Ampelum). Teritoriul Dacilor.
723. Satto. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor. Străin.
724. Satzo.usa. b. Lîngă Duna-Bogdány (Cirpi). Teritoriul Arabiscilor.
725. Saurus. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin?
726. Sausa. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Scupi. Teritoriul Dardanilor.
727. Saxxonius, dat. Saxxonio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
728. Scenobarbus, gen. Scenobarbi. b. Viddo (Narona). Teritoriul Naresilor.— Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor.— Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.— Verespatak (Alburnus Maior), de trei ori. Teritoriul Dacilor. Sardi.
729. Scerviaedus. b. Prizren. Teritoriul Dardanilor.
730. Sclaies, gen. Sclaietis. b. Verespatak (Alburnus Maior) Teritoriul Dacilor. Pirusta, nume de loc?
731. Scorilo. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor Dacus.
732. Scoris. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
733. Scupsa. b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum).

- Teritoriul Crobyzilor, Seythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
734. Sebaiacus, gen. Sebaiaci. b. Banja (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. .
735. Seccia. f. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.—Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
736. Seccius, dat. Seccio. b. Čitluk (Aequum), de două ori. Teritoriul Dalmaților.
737. Secu. f. ? Mediasch. Teritoriul Dacilor.
738. Sedida. f. Caramurat (Tomi). Teritoriul Geților.
739. Segnus, gen. Segni. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților.
740. Seicipere, abl. b. ? Silistra (Durostorum). Teritoriul Geților.
741. Selio, dat. Selioni. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
742. Semeus, gen. Semei. b. Zalatna (Ampelum). Teritoriul Dacilor. Probabil străin.
743. Sera. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
744. Sestus, gen. Sesti, dat. Sesto. b. Danilo (Riditae), de două ori. Teritoriul Dalmaților.— Medvidje (Hadra). Teritoriul Adriopilor.— Komić (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
745. Sevenuda. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
746. Sexto, dat. Sextoni. f. Lîngă Babin Grad (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Gradina (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Crkvina ori Koljani (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
747. Sgerulo, gen. Sgerulonis. b. Leskovec (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
748. Sibiaenus, dat. Sibiaeno. b. Eszeg (Mursa). Teritoriul Breucilor.
749. Sicu. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
750. Sige. b. ? Gardun. Teritoriul Dalmaților.
751. Signia. f. Curzola (Nigra Coreyra).
752. Signius, gen. Signi. b. Curzola (Nigra Coreyra).
753. Sile. f. Koinare (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
754. Sineca. b. Alt-Ofen (Aquineum). Teritoriul Arabiscilor.
755. Sinna. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.
756. Sinus, gen. Sini. b. Danillo (Riditae). Teritoriul Dal-

757. Sippia, dat. Sippiae. f. Pavlikeni (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
758. Siro. b. Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor.
759. Siscia. f. Dálya (Tentoburgium). Teritoriul Breucilor.
760. Siscius. b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
761. Sises. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
762. Sisia, dat. Sisiae. f. Vidin (Bononia). Teritoriul Dacilor.— Eszeg (Mursa). Teritoriul Breucilor.
763. Sisiata. f. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
764. Sisie. b. ? Szent-Endre (Ulcisia Castra). Teritoriul Arabiscilor.
765. Sisinus. b. Pantelimonul de sus (Ulmetum). Teritoriul Geșilor.
766. Sisiu, dat. Sisiuni. f. Neudorf (Crumerum), de două ori. Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
767. Sisiuna, dat. Sisiunae. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
768. Sissa. f. Somovit (Utus). Teritoriul Dacilor.— Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
769. Sita, gen. Sitaes. b. Prizren, de două ori. Teritoriul Dardanilor.— Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
770. Sittius, dat. Sittio. b. Alt-Ofen (Aquincum), de două ori. Teritoriul Arabiscilor. Străin.
771. Slator, gen. Slatoris, dat. Slatori. b. Lastova (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Stražine (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Golubić. Teritoriul Iapodilor.
772. Smeitiom. b. ? Bribir (Scardona). Teritoriul Liburnilor.
773. Socu.. b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
774. Soda. b. Zlokučani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.
775. Soia, gen. Soiae. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
776. Soianus. b. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.
777. Sola. b. Alsó-Ilosva. Teritoriul Dacilor.
778. Sornius, dat. Sornio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
779. Sortus, dat. Sorto. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
780. Soso, acuz. Sosonem. b. Belgrad (Singidunum). Teritoriul Scordiscilor.

781. Sparucus, gen. Sparuci. b. Kadina-Glavica (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. Străin.
782. Stactus, gen. Stacti. b. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.
783. Stambon. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.
784. Stennas. b. Kula (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
785. Stennato, dat. Stennatoni. f. Kula (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
786. Suaemedus. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
787. Suestius. b. Zlokučani (Scupi). Teritoriul Dardanilor.
788. Suioa, dat. Suiocae. f. Fianona (Flanona), de două ori. Teritoriul Liburnilor.
789. Sulari.. b. Cserna-Keresztur (Aquae). Teritoriul Dacilor.
790. Sura, dat. Surae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.— Sebenico (Riditae). Teritoriul Dalmaților.— Šupljajackrka (Burnum). Teritoriul Adriopilor.— Rabiš (Ratiaria). Teritoriul Triballilor.— Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor.— Kraljevcze (Bassiana). Teritoriul Breucilor.— Batta (Matrica). Teritoriul Arabiscilor.
791. Surilla, dat. Surillae, abl. Surilla. f. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani), de două ori. Teritoriul Geților.— Vezel (Micia). Teritoriul Dacilor.
792. Surio, gen. Surionis. b. La miazăzi de Gradina, districtul Kupres (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Ditionilor.— Šupljajackrka (Burnum). Teritoriul Adriopilor. Străin.— Kalište. Teritoriul Scordiscilor.
793. Suro. b. Čumakovci (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
794. Surus, gen. Suri, dat. Suro. b. S. Marco a Duže (Ora a Narentae ostiis ad Salonas). Teritoriul Dalmaților.— Salonae, de două ori. Teritoriul Dalmaților.— Kariac (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Kadina-Glavica (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.— Kostolatz (Viminacium). De loc din Remesiana. Teritoriul Triballilor.— Ravna (Timacum Minus). Teritoriul Triballilor.— Gorna Orechovica (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.— Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.— Maros-

- Dăce (Salinae). Teritoriul Dacilor. — Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. — Veczel (Micia). Teritoriul Dacilor. — Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor. — Titel (Bassiana). Teritoriul Dacilor. — Alt-Ofen (Aquincum), de două ori. Teritoriul Arabiscilor. — Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior.
795. Susa. f. Aboba (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
796. Susemene. f. Constanța (Tomi). Teritoriul Geților.
797. Suserna, dat. Susernae. f. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
798. Sutta. f. Lîngă Cerneți (Drobeta) Teritoriul Dacilor.
799. Sutti, gen. Suttinis. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
800. Suttisius, dat. Suttisio. b. Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.
801. Suulius. b. Vășarovina (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților.
802. Tampius, dat. Tampio. b. Salonae, de două ori. Teritoriul Dalmaților.
803. Tannonius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
804. Tapetius. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
805. Tara, gen. Taranis. b. Kostolatz (Viminacium). Teritoriul Scordiscilor. — Constanța (Tomi). Teritoriul Geților. — Intre Nedan și Butovo (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
806. Tara, dat. Tarae. f. Ragusa vecchia (Epidaurum). Teritoriul Pleraeilor.
807. Tarbu, gen. Tarbunis. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străin.
808. Tarcho. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străin.
809. Tarconius. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
810. Taria, dat. Tariae. f. Gradina lîngă Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor.
811. Tarius, dat. Tario. b. Ragusa vecchia (Epidaurum). Teritoriul Pleraeilor. — Gradina lîngă Nadin (Nedinum), de două ori. Teritoriul Liburnilor.
812. Tata. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților. — Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
813. Tato, dat. Tatonis. b. Kariač (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Sebes-Várallya (Largiana). Te-

- ritoriul Dacilor.—Lîngă Csígmó (Germisara). Teritoriul Dacilor.
814. Tatta. f. Dabrica (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Daorsilor.—Dobričevo (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Pleraeilor.
815. Tattaia. f. Požega (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor.
816. Tattario. b. Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor Străin.
817. Tattaris. b. Fatnica (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Daorsilor.
818. Tattuia, dat. Tattuiae. f. Ostrožac (Regio inter Verbanum et Drinum). Teritoriul Meromennilor.
819. Tatulo, dat. Tatuloni. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
820. Tatulus, dat. Tatulo. b. Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantinilor și Hercuniatilor.
821. Tatusia. f. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
822. Tatusius, dat. Tatusio. b. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
823. Tavius. b. Tihó (Porolissum). Teritoriul Dacilor.
824. Tegiviva. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
825. Teius. b. Županjac (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Dalmaților.
826. Temus, f. Glavatičevo (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Meromennilor.—Fatnica (Ljubuški et vicinia). Teritoriul Daorsilor.
827. Teres b. Pantelimonul de sus (Ulmetum). Teritoriul Geților.
828. Terso.. b. Tétény (Campona). Teritoriul Arabiscilor. Scordiscus.
829. Tesonia. f. Šupljaja-crkva (Burnum). Teritoriul Adriopilor.
830. Testo, dat. Testoni. f. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.
831. Tetula. f. Sztrigy-Szacsal (Aquae). Teritoriul Dacilor.
832. Teuda. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
833. Teugilla. f. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia.
834. Teutius, dat. Teutio. b. Lîngă Duna-Bogdány (Cirpi). Teritoriul Arabiscilor. Araviscus.
835. Teutmeitis, gen. b. Županjac (Novae). Teritoriul Dalmaților

836. Teutpiboea. f. Reșca (Romula). Teritoriul Dacilor.
837. Texu., gen. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin ?
838. Thamarcus. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.
839. Thana. f. Skelani (Municipium Domavianum). Teritoriul Partinilor.
840. Tharton, gen. Thartontis. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străin.
841. Theimes. b. Várhely (Sarmizegetusa), de trei ori. Teritoriul Dacilor. Străin.
842. Themaes. b. Alsó-Ilosva. Teritoriul Dacilor.
843. Themes, dat. Themeti. b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
844. Thielat... b. ? Lingă Trnovo (Mediterranea ad Haemum) Teritoriul Moesilor.
845. Thithus, gen. Thithi. b. Kostolatz (Viminacium). De loc din Ratiaria. Teritoriul Dacilor.
846. Thiumpus, dat. Thiumpo. b. Iglița (Troesmis). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor Obulensilor, Oitensilor.
847. Tigidia. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
848. Tigidius, dat. Tigidio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților
849. Tiiadmes. b. Torda (Potaissa). Teritoriul Dacilor. Străin
850. Tiiannura. f. Rákos-Palota (Trans Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
851. Tittha. f. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.
852. Titia, dat. Titiae. f. Viddo (Narona). Teritoriul Naresilor.
853. Titisenus, gen. Titiseni, dat. Titiseno. b. Salonae, de trei ori. Teritoriul Dalmaților.
854. Titius, gen. Titi. b. Viddo (Narona). Teritoriul Naresilor.— Vrlika. Teritoriul Dalmaților.— Teplju (Promona). Teritoriul Dalmaților.— Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
855. Titivilla, dat. Titivillae. f. Almissa (Ora a Narentae ostiis ad Salonas). Teritoriul Dalmaților.
856. Tito, dat. Titoni. f. Gradina (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
857. Titto, dat. Tittoni. f. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.

858. Titursa. f. Vrlika. Teritoriul Dalmaților.
859. Tizus, gen. Tizi. b. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
860. Tlaturius. b. Komič (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.
861. Tloantius. b. Golubič. Teritoriul Iapodilor.
862. Togernius. b. Värhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
863. Torm... b. Resen (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor. Compară Duo.
864. Totia. f. Negrisori (Rudnik). Teritoriul Partinilor.
865. Toves, gen. Tovetis. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta, nume de loc ?
866. Tranto, gen. Trantonis. b. Alsó Szent Iván (Annamtia). Teritoriul Arabiscilor. Araviscus.
867. Travitus. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
868. Treusenus, dat. Treuseno. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
869. Trio, dat. Trioni. f. Čitluk (Aequum). Teritoriul Dalmaților.
870. Trippo, gen. Tripponis. b. Tabajd (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
871. Trita. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
872. Tritaneria. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
873. Tritano, gen. Tritanonis. b. Danillo (Riditae), de două ori. Teritoriul Dalmaților.
874. Tritano, dat. Tritanoni. f. Plevlje (Municipium S...). Teritoriul Caviilor.— Danillo (Riditae), de două ori. Teritoriul Dalmaților.
875. Tritus, gen. Triti, dat. Trito. b. Danillo (Riditae), de patru ori. Teritoriul Dalmaților.— Komič (Iapydia). Teritoriul Iapodilor.— Golubič. Teritoriul Iapodilor.— Albona. Teritoriul Liburnilor.
876. Trosia. f. Podgradje (Asseria). Teritoriul Liburnilor.— Gradina lângă Nadin (Nedinum), de două ori. Teritoriul Liburnilor.
877. Troucetimarus. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.— Neudorf (Crumerum). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.

878. Troucetissa, gen. Troucetissae. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
879. Tsinta. b. Vád. Teritoriul Dacilor.
880. Tudania. f. S. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
881. Tudanius, gen. Tudani. b. Danilo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
882. Tuio, gen. Tuionis. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
883. Tuorme, gen. ? b. La gura râului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
884. Turatus, gen. Turati. b. Medvidje (Hadra). Teritoriul Adriopilor.
885. Turma, gen. Turmae. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
886. Turo. f. Danillo (Riditae). Teritoriul Dalmaților.
887. Turus, gen. Turi, dat. Turo. b. Lîngă Babin Grad (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților. — Lîngă Glamoč (Regio inter Verbanum et Unnam). Teritoriul Ditionilor. — S. Danillo (Riditae), de două orî. Teritoriul Dalmaților. — Nona (Aenona). Teritoriul Liburnilor. — Veglia (Curictae), de trei orî. Teritoriul Liburnilor. — Cherso (Crexi).
888. Tusca. f. Lîngă Gran (Salva). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
889. Tutidia, dat. Tutidiae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
890. Tutor. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
891. Tzinta. f. Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor. Străină.
892. Tzinto. b. Klausenburg (Napoca). Teritoriul Dacilor. Străin.
893. Tzita. b. Glava (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
894. Tzitzis. b. Niș (Naissus). Teritoriul Triballilor.
895. Tzolotus. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
896. Ucborva, dat. Ucborvae. f. Veréb (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
897. Uđarus orî Audarus. b. Slatina. Teritoriul Dacilor.
898. Ulcudius. b. Lîngă Cerneți (Drobeta). Teritoriul Dacilor.
899. Upio, dat. Upioni. b. Solta (Solentia).

900. Uriacius, dat. Uriacio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
901. Usia. f. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
902. Usio. ~Vezî Arausio.
903. Ussus, gen. Ussi. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. Străin.
904. Utedius, abl. Utedio. b. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
905. Utetuo. b. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor.
906. Uthis. f. Urluchioi (Tomi). Teritoriul Geților.
907. Utsia. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
908. Utta. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
909. Uxelio ori Uxello. b. Uj-Bánovce (Burganae). Teritoriul Breucilor.
910. Vaentus, gen. Vaenti. b. Guberevci. Teritoriul Scordiscilor.
911. Vagaimonus, gen. Vagaimoni. b. Csákvár (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
912. Vanaius. b. Humac (Ljubuski et vicinia). Teritoriul Naresiilor. Străin.
913. Vandano. f. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
914. Vanonb., gen. b. Neudorf (Cruemerum). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
915. Varanus. b. Niš (Naissus). Teritoriul Triballilor.
916. Varsudicintis, gen. b. Aboba (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Moesilor.
917. Vasco. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin?
918. Vasidius, gen. Vasidi. b. Verespatak (Alburnus Maior), de trei ori. Teritoriul Dacilor. Pirustae.
919. Vedlsouna, dat. Vedlsounae. f. Fianona (Flanona). Teritoriul Liburnilor.
920. Veiedius, dat. Veiedio. b. Salonae, de trei ori. Teritoriul Dalmaților.
921. Veldes. b. Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților. Străin?
922. Vellecus, gen. Velleci. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
923. Vels. b. La miazănoapte de Ipek cale de trei ceasuri. Teritoriul Dardanilor.

- 924 Velsounus. b. Vrtoče (Regio inter Verbanum et Unnam)
Teritoriul Iapodilor.
925. Vendes. b. Golubić. Teritoriul Iapodilor.
926. Vendimia, dat. Vendimiae. f. Srinjine (Epetium). Teritoriul Dalmaților.
- 927 Vendo și Venndo, dat. Vendoni, Venndoni. f. Plevlje (Municipium S...), de două orî. Teritoriul Caviilor.
— Salonae. Teritoriul Dalmaților.— S. Danillo (Riditae), de trei orî. Teritoriul Dalmaților.
928. Venetus, gen. Veneti. b. Fatnica (Ljubuski et vicinia)
Teritoriul Daorsilor.— Brazza (Brattia).— Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.— Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
929. Venicarus, gen. Venicari. b. Humac (Ljubuski et vicinia). Teritoriul Naresiilor. Străin.
- 930 Venimantius, gen. Venimantii. b. Várdomb (Lugio). Teritoriul Amantinilor și Hercuniatilor. Străin.
931. Venimarus. b. Gardun. Teritoriul Dalmaților Străin
932. Venndo. f. Vezî Vendo.
933. Veranis, gen. b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
934. Verbacius. b. Török Balint (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor Tauriscilor.
935. Verbugia. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor
936. Vercaius. b. Balijina Glavica (Municipium Magnum)
Teritoriul Dalmaților. Străin.
937. Vercombogio, gen. Vercombogionis. b. Lîngă Duna-Bogdány (Cirpi). Teritoriul Arabiscilor. Araviscus.
938. Verodumna. f. Promontor (Campona). Teritoriul Arabiscilor.
939. Verondacus, gen. Verondaci. b. Török Balint (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen), de două orî
Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
940. Verviclus, gen. Vervieli. b. Baracska (Matrica). Teritoriul Arabiscilor.
941. Vervicus, gen. Vervici. b. Török Balint (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
942. Verzaiius, dat. Verzaiio. b. Duke (Doclea). Teritoriul Docleatilor.

943. Verzo, gen. Verzonis, abl. Verzone. b. Verespatak (Alburnus Maior), de cinci orî. Teritoriul Dacilor. Pirustae.
944. Verzo, dat. Verzoni. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
945. Verzovia, dat. Verzoviae. f. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
946. Ves... f. Gardun. Teritoriul Dalmaților.
947. Vesclevesis, gen. Vesclevesis, dat. Vesclevesi. b. Fianona (Flanona). Teritoriul Liburnilor.—Albona. Teritoriul Liburnilor.—Ossero (Apsoros).
948. Veselia. f. Brazza (Brattia).
949. Vexarus. b. Lîngă Adam-Clissi (Tropaeum Traiani). Teritoriul Getilor.
950. Vezpant... b. Verespatak (Alburnus Maior). Teritoriul Dacilor. Pirusta.
951. Vezui... b. La gura rîului Vid (Utus). Teritoriul Dacilor.
952. Viction. b. Instrumentum Daciae. Teritoriul Dacilor.
953. Viforinus, gen. Viforini. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
954. Vindia. f. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor.
955. Vindo, gen. Vindonis. b. Alsó-Töbörzsök (Annamatia). Teritoriul Arabiscilor.—Török Balint (Mediterranea inter Stuhlweissenburg et Ofen). Teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.
956. Vines, gen. Vinentis. b. Turnul Severin (Drobeta). Teritoriul Dacilor.
957. Vinioca. f. Cherso (Crexi).
958. Viniocus, dat. Vinioco. b. Cherso (Crexi).
959. Vinnia, dat. Vinniae. f. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
960. Vinnonius, dat. Vinnonio. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților.
961. Virdomarus. b. Salonae. Teritoriul Dalmaților. Străin.
962. Virno, dat. Virnoni. f. Karin (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
963. Virssucciussus, gen. Virssucciussi. b. Titel (Acumincum). Teritoriul Dacilor.
964. Vislect.. b. Babadag (Regio inter Noviodunum et Istrum). Teritoriul Crobyzilor, Scythilor, Sarmaților, Bastarnilor, Obulensilor, Oitensilor.
965. Voccius, dat. Voccio. b. Zara (Iadera). Teritoriul Liburnilor.

966. Volaesa. f. Novigrad (Corinium). Teritoriul Liburnilor.
967. Volses, gen. Volsetis. b. Albona. Teritoriul Liburnilor.
— Kömlöd (Lussonium). Teritoriul Amantinilor și Hercuniatilor.
968. Volso, gen. Volsonis. b. Veglia (Curictae). Teritoriul Liburnilor.
969. Volsouna, dat. Volsounae. f. Cherso (Crexi).
970. Volsunus, gen. Volsuni. b. Cherso (Crexi).
971. Voltimesis, gen. Voltimesis. b. Albona, de două ori. Teritoriul Liburnilor.
972. Voltisa, dat. Voltisae. f. Gradina prope Nadin (Nedinum). Teritoriul Liburnilor. — Karin (Corinium), de două ori. Teritoriul Liburnilor.
973. Vomera. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
974. Vulcassinus. b. La miazănoapte de Ipek cale de trei ceasuri. Teritoriul Dardanilor.
975. Zabdibol. b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor. Străin.
976. Zabdibolus, gen. Zabdiboli. b. Alba Iulia (Apulum). Teritoriul Dacilor. Străin?
977. Zaca. f. Lîngă Ușice (Municipium Mal...). Teritoriul Partinilor. — Guberevei. Teritoriul Scordiscilor.
978. Zanatis. b. Dobričevo (Regio inter Verbanum et Drinnum). Teritoriul Pleraeilor.
979. Zanosia. f. Kariać (Vrlika cum agro). Teritoriul Dalmaților.
980. Zebuca. f. Alt-Ofen (Aquincum). Teritoriul Arabiscilor.
981. Ziftia, dat. Ziftiae. f. Pantelimonul de sus (Ulmetum). Teritoriul Geților.
982. Zinama. b. Belgrad (Singidunum). Teritoriul Scordiscilor.
983. Zinenis. b. Saragea (Mediterranea ad Haemum). Teritoriul Geților.
984. Zorada. f. Dobričevo (Regio inter Verbanum et Drinnum). Teritoriul Pleraeilor.
985. Zoru... b. Várhely (Sarmizegetusa). Teritoriul Dacilor.
986. Zudecitolp. f. Baccuiusu (Tropaeum Traiani). Teritoriul Geților.
987. Zunus, gen. Zuni. b. Livno (Municipium Salvium). Teritoriul Dalmaților.
988. Zunus, b. Nona (Aenona). Teritoriul Liburnilor.

CAPITOLUL VIII

§ 119. După teritoriile unde au fost găsite aceste nume, ele se repartizează în următoarele naționalități. Am de făcut cîteva observații. 1) Titlurile Liburni, Adriopes, Dalmatae, etc. nu înseamnă că numele de supt ele sînt într-adevăr toate nume de Liburni, Adriopes, Dalmatae, etc., ci numai că numele respective s-au găsit pe teritoriile acestor popoare, pecît mî-a fost cu puțință, în urma discuțiilor dela §§ 48-54, să fixez aceste teritorii. 2) Acele nume, care s-au constatat că aparțin într-adevăr unor popoare, au fost puse la rubrica popoarelor acestora, chiar dacă ele au fost găsite pe teritoriile altora. De pildă, numele dac Scorilo se găsește într-o inscripție dela Alt-Ofen, teritoriul Arabiscilor, a fost trecut însă la rubrica Dacilor. Numele unui Mazaeu Dassius se găsește într-o inscripție din Humac, teritoriul Naresiilor, a fost însă pus la rubrica Mazaeilor. Numele daesitiat Emans se găsește într-o inscripție dela Gardun, teritoriul Dalmaților, a fost însă pus la rubrica Daesitiatilor. Și tot așa mai departe. Asemenea nume, care se găsesc supt o rubrică și care se constată într-adevăr din datele inscripțiilor că aparțin într-adevăr la naționalitatea rubrică aceleia, sînt însemnate cu o cruce. În special am de observat că la rubrica Pirustilor se găsesc numai nume găsite la Alburnus Maior (Verespatak) din Dacia și că pe teritoriul însuș al Pirustilor din Dalmatia nu s-a găsit niciun nume. Aceia ce m-a îndreptățit să consider ca Pirustae persoanele din inscripțiile dela Alburnus Maior, printre care primul loc îl ocupă tablele cerate, este faptul că această localitate este expres numită „vicus Pirustarum” în C. VIII, că în C. VI Dasius Verzonis, locuitor din Kavieretium, o localitate probabil învecinată cu Alburnus Maior, este expres numit Pirusta, și că numele din inscripțiile dela Alburnus Maior și din tablele cerate au o vădită asemănare cu numele illyro-pannone, în caz cînd nu sînt chiar evident illyro-pannone (ca, de pildă, Bato și Dasius). Tot așa la rubrică Daesitiatilor, Sardilor și Amantinilor se găsesc numai nume găsite pe alte teritorii decît acele ale Daesitiatilor, Sardilor și Amantinilor (De altfel teritoriul Daesitiatilor nici nu pot hotărî unde era, vezi § 54 la acest popor). Cu această ocazie am de observat că editorul dela C. I. L. III la pag.

2543 consideră pe Sardi din inscripția 1266 ca Sardi din Sardinia, pecind în realitate e vorba de Sardi din Thracia.

§ 120. Iapodes: 1. Andes b.— 2. Bemax b.— 3. Bori. b.— 4. Carpus b.— 5. Deidmu b.— 6. Dennaus b.— 7. Dian.adris f.— 8. Ditueius b.— 9. Maxa b.— 10. Nantia b.— 11. Oeplus b.— 12. Poia f.— 13. Sestus b.— 14. Sicu b.— 15. Sinus b.— 16. Slator b.— 17. Stennas b.— 18. Stennato f.— 19. Teuda b.— 20. Tlaturius b.— 21. Tloantius b.— 22. Tritus b.— 23. Vandano f.— 24. Velsounus b.— 25. Vendes b.

§ 121. Liburni: 1. Acirrius b.— 2. Aetor b.— 3. Aetria f.— 4. Aplus b.— 5. Buccio b.— 6. Caeyoda f.— 7. Ceuna f.— 8. Ceunus b.— 9. Cliticus b.— 10. Crap-
pus b.— 11. Dumma f.— 12. Germus b.— 13. Gno-
rius b.— 14. Iaefus b.— 15. Loiscus b.— 16. Ma-
rinus b.— 17. Nertilla f.— 18. Oepla f.— 19. Oe-
plus b.— 20. Oia f.— 21. Opiava f.— 22. Orpia f.— 23. Picusus b.— 24. Plesonteis ori Plesonteus b.?
— 25. Recus b.— 26. Roseus b.— 27. Smeitiom b.?
— 28. Suioca f.— 29. Taria f.— 30. Tarius b.— 31.
Tritus b.— 32. Trosia f.— 33. Turus b.— 34. Vedl-
souna f.— 35. Veselevesis b.— 36. Virno f.— 37.
Vocius b.— 38. Volaesa f.— 39. Volses b.— 40. Vol-
timesis b.— 41. Voltisa f.— 42. Zuprio b.

§ 122. Adriopes: 1. Andes b.— 2. Barcinus b.— 3. Buze-
tia f.— 4. Buzetius b.— 5. Dento b.— 6. Iconius
b. străin.— 7. Orleca f.— 8. Orlecus b.— 9. Pa-
nes b.— 10. Pelsonia f.— 11. Sestus b.— 12. Sura
f.— 13. Surio b. străin.— 14. Tesonia f.— 15. Tu-
ratus b.

§ 123. Dalmatae: 1. Acalus b.— 2. Aepicadus b.— 3. A-
gaeuius b.— 4. Albanus b.— 5. Alxeus ori Ialxeus
b.— 6. Annia f.— 7. Annius b.— 8. Aplis b.— 9.
Aplius b.— 10. Aplo f.— 11. Aplu ori Apludus b.—
12. Apludus b.— 13. Aplus b.— 14. Apurus b.—
15. Asifa b. străin.— 16. Atreccesianus b.— 17. A-
trectia f.— 18. Augitie f.— 19. Avendius b.— 20.
Azinas b.— 21. Baezocrusu f.— 22. Baracio b.—
23. Bato b.— 24. Batu f.— 25. Bennus. b.— 26. Be-
tulonus b. străin.— 27. Beusas b.— 28. Beuzas b.

— 29. Bitidius b. — 30. Bizus b. — 31. Bocontia f. — 32. Bocontius b. — 33. Boutus b. străin. — 34. Brigomarus b. străin. — 35. Buccio b. — 36. Buomis f. — 37. Burrius b. străin. — 38. Buuo f. — 39. Cabaletus b. — 40. Candalio b. — 41. Cantia f. — 42. Caricus b. — 43. Carosus b. — 44. Carpia b. — 45. Carvius b. — 46. Catandio b. — 47. Caturus b. — 48. Ceuna f. — 49. Cingius b. — 50. Cirotis b. — 51. Cloutius b. străin. — 52. Clutamus b. străin. — 53. Copiesilla f. — 54. Coulius b. — 55. Curbania f. — 56. Dacio b. — 57. Darmo f. — 58. Dasantilla f. — 59. Dasas b. — 60. Dasius, Dassius b. — 61. Dasto f. — 62. Datus b. — 63. Dazomenus b. — 64. Dieus b. — 65. Dines b. — 66. Disdozi b. — 67. Diteius b. — 68. Dito f. — 69. Dize b. — 70. Donicus b. străin. — 71. Druanus b. — 72. Duiona f. — 73. Edasterius b. — 74. Elivius b. — 75. Epetinus b. — 76. Epicadus b. — 77. Eссорicus b. — 78. Fencis f. — 79. Fingis f. — 80. Ienudia f. — 81. Iettus b. — 82. Ifzus b. — 83. Ingona ? f. — 84. Iomeneus ori Iomenius b. — 85. Lacrus b. — 86. Laemotina f. — 87. Laezarpa f. — 88. Lapricus b. — 89. Lateinus b. — 90. Lateius b. — 91. Lavia f. — 92. Lavincia f. — 93. Lavius b. — 94. Lavo f. — 95. Ledies b. — 96. Ledrus b. — 97. Licaia f. — 98. Lione f. — 99. Liseno f. — 100. Litus b. — 101. Loiscus b. — 102. Lucus b. — 103. Lunnicus b. — 104. Luria f. — 105. Lurius b. — 106. Madocus b. — 107. Maela b. — 108. Marinus b. — 109. Mattonia f. — 110. Mendus b. străin. — 111. Nevertens b. — 112. Micce f. — 113. Misaucus b. — 114. Mucatra b. — 115. Mutelus b. — 116. Narius b. — 117. Nassus b. — 118. Navina f. — 119. Nemis b. ? — 120. Netis b. — 121. Nevena f. — 122. Nicala f. — 123. Ninso b. — 124. Nomeditus b. — 125. Novesis b. — 126. Osulnia ori Ogulnia f. — 127. Paiio, Paio f. — 128. Pama f. străină. — 129. Panentus b. — 130. Panes b. — 131. Panes (genitiv) f. — 132. Pantia f. — 133. Panto b. — 134. Panto f. — 135. Pines, Pinnes b. — 136. Pinnia f. — 137. Pinnus b. — 138. Pinnosta b. — 139. Pinsus b. — 140. Piruntia f. — 141. Pladomarus b. — 142. Pladomarus b. — 143. Pladomarus b.

144. Plani f. — 145. Platino f. — 146. Plator b. —
 147. Platorius b. — 148. Proserius b. — 149. Raia f.
 — 150. Raspaletus b. — 151. Reginus b. — 152. Res-
 sius b. străin. — 153. Ritus b. — 154. Sabasianus
 b. — 155. Sabbatia f. — 156. Sacronius b. — 157.
 Salvia f. — 158. Samanna b. ? — 159. Satria f. —
 160. Satrius b. — 161. Saxxonius b. — 162. Seccia f.
 — 163. Seccius b. — 164. Segnus b. — 165. Selio f.
 — 166. Sera b. — 167. Sestus b. — 168. Sevenuda f.
 — 169. Sexto f. — 170. Sige b. ? — 171. Sinus b. —
 172. Siator b. — 173. Sornius b. — 174. Sortus b. —
 175. Sparucus b. străin. — 176. Stactus b. — 177. Sura
 f. — 178. Surus b. — 179. Suttisius b. — 180. Suulius
 b. — 181. Tampius b. — 182. Tarbu b. străin. — 183.
 Tarcho b. străin. — 184. Tarconius b. — 185. Tata
 b. — 186. Tato b. — 187. Tegiviva f. — 188. Teius b.
 — 189. Teutmeitis b. — 190. Tharton b. străin. —
 191. Tigidia f. — 192. Tigidius b. — 193. Titisenus
 b. — 194. Titius b. — 195. Titivilla f. — 196. Tito f.
 — 197. Titursa f. — 198. Tizus b. — 199. Trio f.
 — 200. Trita f. — 201. Tritaneria f. — 202. Tritano
 b. — 203. Tritano f. — 204. Tritus b. — 205. Tuda-
 nia f. — 206. Tudanius b. — 207. Turo f. — 208. Tu-
 rus b. — 209. Tutidia f. — 210. Veiedius b. — 211.
 Vendimia f. — 212. Vendo f. — 213. Venimarus b.
 străin. — 214. Vercaius b. străin. — 215. Verzo f. —
 216. Ves. f. — 217. Viforinus b. — 218. Vinnia f.
 — 219. Vinnonius b. — 220. Virdomarus b. străin.
 — 221. Zanosia f. — 222. Zunus b.

- § 124. Siculotae: 1. Baurea f. — 2. Dina b.
 § 125. Ardiaei: 1. Epicadus b. — 2. Pines, Pinnes b.
 § 126. Pleraei: 1. Tara f. — 2. Tarius b. — 3. Tatta f. —
 4. Zanatis b. — 5. Zorada f.
 § 127. Docleatae: 1. Ambactus b. — 2. Ape f. — 3. Epica-
 diana (gens) f. — 4. Filiora f. — 5. Latiniana (gens)
 f. — 6. Pinnia f. — 7. Plaia f. — 8. Utetuo b. — 9.
 Verzaiius b.
 § 128. Labeati: 1. Luria f. — 2. Lurius b. — 3. Posilla f.
 § 129. Daorsi: 1. Bato b. — 2. Tatta f. — 3. Tattaris b. —
 4. Temus f. — 5. Venetus b.
 § 130. Naresii: 1. Andamionius b. — 2. Andamus b. — 3.

- Bolana f. 4. Carstimarus b.— 5. Epicadus b.— 6. Gentius b. — 7. Ligomarus b.— 8. Malaius b. — 8^a. Marinus b.— 9. Maserva b.— 10. Munnius b.— 11. Scenobarbus b.— 12. Titia f. — 13. Titius b.— 14. Vanaius b. străin.— 15. Venicarus b. străin.
- § 131. Meromenni: 1. Boio b.— 2. Dazas b.— 3. Iacus b. — 4. Laiscus b.— 5. Mandeta f.— 6. Pines, Pinnes b.— 7. Pinnius b.— 8. Posaulio f.— 9. Tattuia f. 10. Temus f.
- § 132. Dardani: 1. Atta b.— 2. Betuva f.— 3. Bitus b.— 4. Blazziza b. ? — 5. Bossina b. ? — 6. Daizo b. — 7. Dardanus b.— 8. Dasius, Dassius b.— 9. Luca f. — 10. Mataura f.— 11. Mestrius b.— 12. Mestula b. — 13. Milizza b. ? — 14. Nanea f.— 15. Obulcia f.— 16. Pasipus b.— 17. Popaa b. ? — 18. Sadragita b. — 19. Sausa b.— 20. Scerviaedus b.— 21. Sita b.— 22. Soda b.— 23. Suestius b.— 24. Vels b.— 25. Vulcassinus b.
- § 133. Breuci: 1. Abello b.— 2. Aminia f.— 3. Bataro b. străin.— 4. Brittus b. străin.— 5. Cabar b.— 6. Cor-sapus b.— 7. Dasius, Dassius b. — 8. Dasmenus b. — 9. Disala b.— 10. Fresianus b.— 11. Gallitta f.— 12. Hatena b.— 13. Larininus b.— 14. Licanus b. — 15. Neratius b.— 16. Sibiaenus b.— 17. Siscia f.— 18. Sisia f.— 19. Sura f.— 20. Uxelio ori Uxello b
- § 134. Mazaei: † 1. Bastarnus b.— 2. Bato b.— 3. Dasa b.— † 4. Dassius b.— 5. Plator b.— 6. Sabbo b.
- § 135. Ditiones: 1. Surio b.— 2. Turus b.
- § 136. Daesititates: † 1. Emans b.— † 2. Plator b.
- § 137. Partini: 1. Aioia f.— 2. Albanus b. — 3. Baeta f. — 4. Dazier b.— 5. Enena f.— 6. Genthenia f.— 7. Madu f.— 8. Matisa f.— 9. Nindia f.— 10. Pinenta f.— 11. Pines, Pinnes b.— 12. Plator b.— 13. Raia f.— 14. Sarnus b.— 15. Tattaia f.— 16. Thana f. — 17. Totia f.— 18. Zaca f.
- § 138. Cavii: 1. Baberius b.— 2. Bessus b.— 2^a. Cambrianus b.— 3. Carvanus b.— 4. Cato f.— 5. Panto f. — 6. Pladomenus b.— 7. Plares b.— 8. Testo f.— 9. Titto f.— 10. Tritano f.— 11. Vendo f.
- § 139. Pirustae: 1. Aepicadus b. — 2. Andes b. — 3. Andueia f. — 4. Anduenna f. 5. Andunocnes b. — 6

Anneses b.—7. Anso f.—8. Baezus b.—9. Bato b.—
 10. Bellicus b.— 11. Beucus b.— 12. Beus b.— 13.
 Beusas b.— 14. Breucus b.— 15. Cares b.— 16. Ca-
 rricus b.— 17. Carpus b.— 18. Cissus b.—18^a. Clonis
 f.—19. Dasa b.—20. Dasas b.— 21. Dasius, Dassius
 b.—22. Epicadus b.—23. Geldo b.—24. Lavius b.—
 25. Lianus b.—26. Liccaius b.— 26^a. Liga... b.—27.
 Linsas b.— 28. Lonus b.— 29. Lossa b.—30. Lurius
 b.—30^a. Mama f.— 31. Marciniesis ori Marciniesus b.
 nume de loc ?— 32. Masurus b. — 33. Messius b.—
 34. Mico b.— 35. Panes b.— 36. Passia f., serva.
 — 37. Piaius b.— 38. Plabaotius b. — 39. Planius
 b.— 40. Plares b. — 41. Platino f. — 42. Plator b.
 — 43. Resculus b.— 44. Sameccus b. — 45. Sclaies
 b. nume de loc ?— 46. Sutti b.— 47. Titius b.— 48.
 Toves b. nume de loc ?— 49. Treusenius b.— 50. Va-
 sidius b.— 51. Venetus b.— 52. Veranis gen. b. —
 53. Verzo b.— 54. Vezpant.. b.

§ 140. Illyrii insulari: 1. Deter b. — 2. Fasena f. — 3.
 Granp... b. — 4. Hospolis b. — 5. Lastimeis b. — 6.
 Liccaius b.— 7. Liso b.— 8. Lurius b.— 9. Menda
 f.— 10. Messus b.— 11. Neus b.— 12. Nonocatoses
 b. ?— 13. Oclatinus b.— 14. Opia b.—15. Opiavus b.
 — 16. Oplica f.— 17. Oplus b. — 18. Ortorius b.—
 19. Palpellia f.— 20. Pata ori Fata f.— 21. Pitie-
 nus b.— 22. Pitius b.— 23. Plaetor b. — 24. Rae-
 cus b.— 25. Roesia f.— 26. Sabbatia f. — 27. Sig-
 nia f.— 28. Signius b.— 29. Turus b.— 30. Upio b.
 — 31. Venetus b.— 32. Vesclevesis b.— 33. Veselia
 f.— 34. Vinioca f.— 35. Viniocus b.— 36. Volso b.
 — 37. Volsouna f.— 38. Volsunus b.

§ 141. Loc nehotarit al provinciei Dalmatia: 1. Ae-
 tor b.— 2. Arsaius b.— 3. Comargus b.— 4. Dasius,
 Dassius b.— 5. Deius b.— 6. Dona f.— 7. Mitionius
 b.— 8. Nusius b.— 9. Panes b.— 10. Pladomenus b.
 — 11. Satrenia f.— 12. Surus b.— 13. Suserna f.
 — 14. Tatusia f.— 15. Tatusius b.— 16. Teugilla f.

§ 142. Scordisci: 1. Aia f.— 2. Attius b.— 3. Bellicus b.
 — 4. Curia b.— 5. Cutia b.— 6. Cutia f.— 7. Cu-
 tius b.— 8. Daizi b.— 9. Dasas b.— 10. Gresa f.—
 11. Gude b.— 12. Laricia f.—12^a. Marinus b.— 13.

Mestrius b.— 14. Meter f.— 15. Nenis f.— 16. Paterio b.— † 17. Precio b.— 18. Propincus b.— 19. Prupincus b.— 20. Rescupor b., de loc din Ier.... — 21. Samarco b.— 22. Soianus b. — 23. Soso b.— 24. Surio b.— 25. Tara b.— † 26. Terso b.— 27. Tittha f.— 28. Vaentus b.— 29. Zaca f.— 30. Zinama b.

§ 143. Triballi : 1. Andio b.— 2. Auluzon b.— 3. Bitus b. — 4. Cocaius b.— 5. Dasius, Dassius b.— 6. Diurpagisa b.— 7. Marle b. ?— 8. Mestrius b.— 9. Mucatralis b.— 10. Mucco b.— 11. Navia f.— 12. Sura f. — 13. Surus b.— 14. Tzitzis b.— 15. Varanus b.

§ 144. Moesi : 1. Amenis b.— 2. Auluzanus b.— 3. Auluzenus b.— 4. Bendi f.— 5. Bisine b. ?— 6. Bitianus b.— 7. Bitilla f.— 8. Bitipel b.— 9. Bitus b. — 10. Brilo b.— 11. Burtinus b.— 12. Caurisinius b. 13. Cerfonius b.— 14. Cittus b.— 15. Coria b.— 16. Decebalus, Decibalus b.— 17. Densela ori Densola f. 18. Dentusugu f.— 19. Detustaina f.— 20. Dinnius b.— 21. Dizias b.— 22. Dizze b.— 23. Drulentus b. — 24. Duo b.— 25. Durazis b.— 26. Efripop.. b. ?— 27. Epius b.— 28. Gailla f.— 29. Lucaius b.— 30. Mestrius b.— 31. Mucalis b.— 32. Mucapor b.— 33. Mucasenis b.— 34. Naiper f.— 34^a. Nausas b.— 35. Nene f. — 36. Parsanius b.— 37. Reginus b. — 38. Rescuporus b. — 39. Sebaiacus b. — 40. Sgerulo b. — 41. Sile f.— 42. Sippia f. — 43. Sises b. — 44. Suro b.— 45. Surus b.— 46. Susa f.— 47. Tara b. — 48. Thielat.. b. ?— 49. Torm... b. — 50. Tzita b. — 51. Varsudicintis gen. b.

§ 145. Loc nehotărit al provinciei Moesia Inferior : Bessus b.

§ 146. Daci : 1. Addebar b. străin.— 2. Aia f.— 3. Albanus b.— 4. Amadusa f.— 5. Amba f.— 6. Andena f. — 7. Andrada f.— 8. Antrocus b.— 9. Areatinus b. — 10. Arimo b.— 11. Ariortus b.— 12. Attio b.— 13. Audeus b.— 14. Augus b.— 15. Aulucmus b. — 16. Avediur b.— 17. Babus b. — 18. Baedarus b. — 19. Bannaus b. străin?— 20. Bato b.— 21. Bdu-tua f.— 22. Bedarus b.— 23. Bellicus b. — 24. Benus b.— 25. Bericio b. străin. — 26. Bessa f.— 27.

Bitus b.— 28. Bituvas b.— 29. Blasa b. — 30. Boddicius b.— 31. Bolhas b. străin ? — 32. Boraeas b. străin ?— 33. Bricena f.— 34. B.rozus b.— 34^a. Butes b.— 35. Carpia b.— 36. Cimio b.— 37. Cintug-natus b. — 38. Cirulinus b. — 39. Cittius b. — 39^a. Clonus b.— 40. Comcesus b.— 41. Condunus b.— 42. Congonius b.— 43. Cotu f. străină.— 44. Cuga b.— 45. Curta b. — 46. Cusaia f. — 47. Dades b. — 48. Dardiana f.— 49. Dasas b.— 50. Dasius, Dassius b. — 51. Deccia f.— 52. Diaies b.— 53. Didalsus b.— 54. Disius b.— 55. Ditugenius b.— 56. Dius b.— 57. Dizo b. străin.— 58. Doiodus b.— 59. Donaus b.— 60. Drebias b.— 61. Drigisa, Drigissa b.— 62. Dudis b.— 63. Dui.. b. — 64. Ecaus b. — 65. Epicadus b.— 66. Epicatius b.— 67. Epilus b.— 68. Eptala b. străin.— 69. Esbenus b. — 70. Flegitsana f. ? — 71. Ftiozi b. — 72. Godes b. — 73. Guras b. străin ? — 74. Iarse b.— 75. Iavido dat. ? b. — 76. Ibins b.— 77. Ibliomarus b. străin. — 78. Iddeus b. străin ? — 79. Iegidus b.— 80. Iettina f.— 81. Inturus b.— 82. Ioivaus b.— 83. Ismarus b.— 84. Izito f. ? — 85. Leubinus b.— 86. Leuganus b. — 87. Liccaius b. — 88. Linda b.— 89. Litogenus b.— 90. Lucca b.— 91. Lucha dat. b.— 92. Manneus b.— 93. Marinus b.— 93^a. Masinnus b.— 94. Masotina f.— 95. Mavida f.— 96. Melcidianus b.— 97. Mestrinius b.— 98. Mociuncius b.— 99. Mocius b.— 100. Mommo b. — 101. Mucapor b.— 102. Mucapuis f. — 103. Mucasenus b. — 104. Mucatra f.— 105. Mucatrus b.— 106. Murrus b.— 107. Nando b.— 108. Nerido b.— 109. Nuidasia f. ? — 110. Pacutianus b.— 111. Pecta b.— 112. Plator b.— 113. Ramus b. străin ? — 114. Reginus b. — 115. Rescu f.— 116. Rinus b. — 117. Sabapavus b.— 118. Salmas b. străin ? — 119. Samognatius b. străin.— 120. Sattara b. — 121. Scenobarbus b. — † 122. Scorilo b.— 123. Seccia f.— 124. Secu ? f. ? — 125. Semeus b. străin.— 126. Sinna b.— 127. Siro b.— 128. Siscius b.— 129. Sisia f.— 130. Sisiata f. — 131. Sissa f. — 132. Soia b. — 133. Sola b. — 134. Stambon b.— 135. Suaemedus b.— 136. Sulari. b.— 137. Sura f.— 138. Surilla f.— 139. Surus b.—

140. Sutta f. — 141. Tannonius b. — 142. Tapetius b. — 143. Tata b. — 144. Tato b. — 145. Tattario b. străin. — 146. Tavius b. — 147. Tetula f. — 148. Teut-piboea f. — 149. Thamarcus b. — 150. Theimes b. străin. — 151. Themaes b. — 152. Themes b. — 153. Thithus b. — 154. Tiiadmes b. străin. — 155. Toger-nius b. — 156. Tsinta b. — 157. Tuorme b. — 158. Turma b. — 159. Tutor b. — 160. Tzinta f. străină — 161. Tzinto b. străin. — 162. Tzolotus b. — 163. Udarus orī Audarus b. — 164. Ulcudius b. — 165. U-sia f. — 166. Ussus b. străin. — 167. Vellecus b. — 168. Verzovia f. — 169. Vezui. b. — 170. Viction b. — 171. Vindia f. — 172. Vines b. — 173. Virssuccius-sus b. — 174. Zabdibol b. străin. — 175. Zabdibolus b. străin? — 176. Zoru. b.

§ 147. Bessi : 1. Bitus b. — 2. Dines b. — 3. Dizo b.

§ 148. Sardi : † 1. Bisius b. — † 2. Scenobarbus b.

§ 149. Getae : 1. Aburus b. străin. — 2. Bonita f. — 3. Bo-noucus b. — 4. Carantius b. străin? — 5. Carianus b. — 6. Carusia f. — 7. Cinene f. — 8. Comozeus b. — 9. Cristus b. străin? — 10. Daciscus b. — 11. Dada b. — 12. Daizis b. — 13. Dalenus b. — 14. Decebalus, Decibalus b. — 15. Diocas b. — 16. Donico b. străin? — 17. Eftepir f. — 18. Ersidius b. — 19. Iachetav b. — 20. Iemonius b. — 20^a. Ithazis b. — 21. Mama f. — 22. Mampsalachanus b. — 23. Mamutzim, abl. b. — 24. Matidia f. — 25. Mucaporus b. — 26. Muca-sius b. — 27. Nazarinus b. străin. — 28. Pualerius b. — 29. Reti. tis b. — 30. Rigozus b. — 31. Saurus b. străin? — 32. Școris b. — 33. Sedida f. — 34. Seici-per b. — 34^a. Sisinus b. — 35. Surilla f. — 36. Surus b. — 37. Susemene f. — 38. Tara b. — 38^a. Teres b. — 39. Texu. b. străin? — 40. Uthis f. — 41. Vasco b. străin? — 42. Veldes b. străin? — 43. Vexarus b. — 43^a. Ziftia f. — 44. Zinenis b. — 45. Zudecitulp f.

§ 150. Crobyzi, Scythae, Sarmatae, Bastarnae, Obu-lensii, Oitensii : 1. Barsames b. — 2. Barsemon b. — 3. Cumenius b. — 4. Dard. b. — 5. Dizzace b. — 6. Dorina f. — 7. Dusia f. — 8. Funi. b. — 8^a. Mari-nus b. — 9. Meovit. b. — 10. Oabens. b. — 11. Pla-rius b. legatus Augusti. — 12. Raius b. legatus Au-

gusti. — 13. Reginus b. — 14. Sanatolius b. — 15. Scupsa b. — 16. Socu. b. — 17. Thiumpus b. — 18. Vislect. b.

§ 151. Bastarnae, Getae, Britolagae : Rundacio b.

§ 152. Arabisci : 1. Abbeus b. străin. — 2. Abigeneus b. străin. — 3. Aiulo f. — 4. Ammuta f. — 5. Anartus b. — 6. Anculata f. — 7. Annama f. — 8. Antaio b. — 9. Asalia f. străină. — 9^a. Asuius b. — 10. Attusoni b. — 11. Aulupor b. — 12. Ava f. — 13. Barsemis b. străin. — 14. Barsimia f. străină. — † 15. Bato b. — 16. Batsio b. — 17. Battis b. — 18. Bauleus b. străin? — 19. Biatumarus b. — 20. Bitilla f. — 21. Bitus b. — 22. Britta f. — 23. Brogimara f. — 24. Brogimar b. — 25. Buodus b. — 26. Ciltus b. — 27. Cobromara f. — 28. Comatimara f. — 29. Comatumarus b. — 30. Dallo b. — 31. Danuvius b. — 32. Dasianus b. — 33. Dasius, Dassius b. — 34. Deccianus b. — 35. Deisan b. străin. — 36. Derva f. — 37. Devala f. — 38. Dragilis b. — 39. Droles b. — 40. Dumnotalus b. străin. — 41. Duna f. — 42. Eppo b. — 43. Eptacentus b. — 44. Eptala b. — 45. Foniaci b. — 46. Galla f. — 47. Gallio b. — 48. Iantuna f. — 49. Iassianus b. — 50. Itinius b. — 51. Lacomus b. — 52. Latio b. — 53. Legitax b. — 54. Lipor b. — 55. Lissinia f. — 56. Lister b. — 57. Lobasinus b. — 58. Lucita f. — 59. Lupicinus b. — 60. Luppus b. — 61. Macimar b. — 62. Magio b. — 63. Malchias b. străin. — 64. maloger. b. — 64^a. M. amiorix b. — 65. Matomarus b. — 66. Matsiu f.? — 67. Matto f. — 68. Matumarus b. — 69. Meitime f. — 70. Mestrius b. străin. — 71. Mesuquas b. — 72. Miletumarus b. — 73. Mocur b. străin. — 74. Mogetio b. — † 75. Mogitmarus b. — 76. Mucaris b. — 77. Mucatra b. — 78. Namio b. — 79. Namuso b. — 80. Nemoratta f. — 81. Neritanus b. — 82. Nertus b. străin. — 83. Ociusius b. — 84. Optervius b. — 85. Oxetia f. — 86. Oxidubna f. — 87. Patasio b. — 88. Petuernus b. — 89. Phicimim f. străină. — 90. Pitlon b. — 91. Pominius b. — 92. Posimar b. — 93. Quitaus b. — 94. Regillianus b. străin. — 95. Regilus b. — 96. Reginus b. străin. — 97. Ressatus b. — 98. Ressona f. — 99. Resteora f. — 100. Retima-

rus b.— 101. Retonius b.— 102. Revocca f.— 103. Riocula f.— 104. Sallumas b. străin.— 105. Satto b. străin.— 106. Satzo.usa b.— 107. Sineca b.— 108. Sisie b.?— 109. Sisiuna f.— 110. Sissa f.— 111. Sita b.— 112. Sittius b. străin.— 113. Sura f.— 114. Surus b.— 115. Tatulo b.— † 116. Teutius b.— 117. Tiiaunura f.— † 118. Tranto b.— 119. Travitus b.— 120. Troucetissa b. străin.— 121. Tuio b.— 122. Uriacius b.— 123. Utedius b.— 124. Utsia f.— 125. Utta f.— 126. Verbugia f.— † 127. Vercombogio b.— 128. Verodumna f.— 129. Verviclus b.— 130. Vindo b.— 131. Vomera f.— 132. Zebuca f.

§ 153. Arabisci, Boii, Taurisci: 1. Adnama f.— 2. Adnamatus b.— 3. Anculatus b.— 4. Annamatus b.— 5. Asio b.— 6. Atalus b.— 7. Atezissa f.— 8. Atressa f.— 9. Atressus b.— 10. Aucus b.— 11. Aulriemara f.— 12. Auscutus b.— 13. Aveta f.— 14. Bageeto b.— 15. Bargates b.— 16. Basia f.— 17. Blatun. b.— 18. Busio b.— 19. Butto b.— 20. Capacita f.— 21. Casamo b.— 22. Coimo b.— 23. Dazanus b.— 24. Deccia f. străină.— 25. Deivo b.— 26. Dervonia f.— 27. Iudatus b.— 28. Liccaius b.— 29. Lupicinus b.— 30. Magimarus b.— 31. Mattua f.— 32. Meitima f.— 33. Mexllius b.— 34. Neratus b.— 35. Prensens b.— 36. Raudomaeus b.— 37. Ressatu f.— 38. Res-sila f.— 39. Sama f.— 40. Sapurda b.— 41. Sisiu f.— 42. Trippo b.— 43. Troucetimaros b.— 44. Tusca f.— 45. Ucborva f.— 46. Vagaimonus b.— 47. Vannonb. b.— 48. Verbacius b.— 49. Verondacus b.— 50. Vervicus b.— 51. Vindo b.

§ 154. Amantini: † 1. Licaios b.— † 2. Liccaus b.— † 3. Liccavus b.— † 4. Loricus b.

§ 155. Amantini, Hercuniatae: 1. Aexilvas b.— 2. Baritio b. străin?— 3. Laepocus b.— 4. Mereccusa f.— 5. Oplus b.— 6. Passenianus b.— 7. Ressatus b.— 8. Tatulus b.— 9. Venimantius b. străin.— 10. Volses b.

§ 156. Andizetii: 1. Aberius b.— 2. Cetus b.— 3. Ruca f.

§ 157. Loc nehotărit al provinciei Pannonia Inferior: 1. Arausio ori Usio b.— 2. Atressus b.— 3. Benei-

mis b. străin. — 4. Comium orī Comiumara f. — 5. Decusa f. străină. — 6. Magissa b. — 7. Maria f. străină. — 8. Ressilla f. — 9. Rosio b. — 10. Saetibolus b. — 11. Surus b.

CAPITOLUL IX

§ 158. Pentru a constata naționalitatea numelor personale neromane și negrece din inscripții, pe care nume le-am înșirat sub rubrica a diferite popoare, pentru că inscripțiile au fost găsite pe teritoriile popoarelor aceloră, am format o listă de nume personale thrace, illyro-pannone și celte, pe care izvoarele ni le arată că sînt într-adevăr thrace, illyro-pannone și celte. Am procedat în următorul chip. A. Baza la alcătuirea acestei liste au format-o acele nume personale, al căror purtător izvoarele ni spun că era Thrac orī Illyr orī Pannon orī Celt. De exemplu P. XXX, 12: „Pe vremea aceia Cotys, regele Odrysilor, a trimis deputați la Roma“; C. I. L. III dipl. 1: „gregali Spartico Diuzeni f. Dipscurto, Besso“; C. I. L. III 13379 și pag. 2328²¹: „Scorilo Ressati libertus domo Dacus“; P. IV, 55: „Acheii și Philippos au trimis în ajutor patru sute de Illyri sub conducerea lui Plator“; T. Livius XXXI, 28: „Dintre Dardanii a venit în castrele Romanilor Bato, fiul lui Longarus“; C. I. L. III dipl. 16: „Veneto, Diti filio, Daverso, et Madenae Plarentis filiae, uxori eius, Deramistae“; C. LV, 29: „Breucii, un popor pannon, și-au pus și ei șef pe un alt Bato și au plecat asupra Sirmului și asupra Romanilor dintr-însul“; C. I. L. III 9739: „Emans Platoris Daesitias“; Patsch XII pag. 133: „Dassius Bastarni filius domo Maezaeus“; Caesar b. g. V, 3: „In statul acela [al Treverilor] se luptau între dinșii doi dela supremație, Indutiomarus și Cingetorix“; C. I. L. III dipl. 26: „Nertomaro Irducissae filio, Boio“; C. I. L. III 9760: „Burrus Betuloni filius Trebocus“; etc. Dintre cuvintele thrace date de Tomaschek Die alten Thraker II₂ am controlat pe Abrozelmis, Aulurenis, Biarta (la Tomaschek greșit Blarta), Bisa, Biticentus, Brinursius, Burus, Comosicus, Coryllus, Dento, Dentubrisa, Dicomes, Dines, Dinnius, Disacentus, Disza, Diurpaneus, Dolanus, Doles, Drilgisa, Esbenus, Maisades, Medocos, Medosades, Miltocythes, Mucatralis, Natoporus, Nusatita, Oroles, Pataros, Phyaces (la Tomaschek Piac-

ches), Pieporus, Pittacos, Polles, Rabocentus, Sadocos, Sautes, Sothimus (la Tomaschek Sotimus), Sparadocos, Spartacos, Teres, Tiatus, Zia. B. După aceia am înmulțit numărul numelor personale probate ca thrace, illyro-pannone și celte în două feluri. 1). M-am condus de asămănarea numelor. De pildă, fiindcă Bitus, Cutilas, Dento, Dentubrisa, Disacentus, Disupes sînt nume thrace, trebuie să fie nume thrace și Bitipel, Bitilla, Cutius, Dentusugu, Disala; fiindcă Andes, Baezus, Bato, Dasa, Dasas, Dases, Dasius sînt nume illyro-pannone, trebuie să fie nume illyro-pannone și Andamus, Baezocrusu, Batu, Dasantilla; fiindcă Conbolomarus, Ibliomarus, Indutiomarus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus, Boduognatus, Critognatus sînt nume celte, trebuie să fie nume celte și Biatumarus, Brigomarus, Brogimara, Brogimar, Carstimarus, Cobromara, Comatimara, Comatumarus, Comiumara, Ligomarus, Macimar, Magimar, Matomarus, Matumarus, Miletumarus, Mogitmar, Posimar, Ressimarus, Retimar, Troucetimar, Venimar, Cintug-natus, Devognata. 2) M-am condus de legăturile de înrudire, procedare la care se deosebesc mai multe cazuri. a) Numele fiilor este de aceeași naționalitate cu cea a numelui tatălui și numele tatălui este de aceeași naționalitate cu cea a numelui fiilor (Sînt și abateri dela această regulă, vezi § 171 nota): Mucapor ori Mucaporis b. este nume thrac după A; Auluzenis b. este fiul lui Mucapor, deci Auluzenis e nume thrac; Benzeis f. este fiica lui Mucapor, deci Benzeis e nume thrac. Cotys b. e nume thrac după A; Carossos b. e tatăl lui Cotys, deci Carossos e nume thrac. Panes b. este nume illyro-pannon după A; Pladomenus b. e fiul lui Panes, deci Pladomenus e nume illyro-pannon. Pladomenus b. e nume illyro-pannon după B 2 a; Vendo f. e fiica lui Pladomenus, deci Vendo e nume illyro-pannon. Vendo f. este nume illyro-pannon după B 2 a; Plaes b. e tatăl fimei Vendo, deci Plaes e nume illyro-pannon. Macimar b. e nume celt după B 1; Ava f. e fiica lui Macimar, deci Ava e nume celt. Magissa b. e nume celt după B 1; Saetibolus b. e fiul lui Magissa, deci Saetibolus e nume celt. Etc. b) Numele fraților aparțin la aceeași naționalitate: Mucatra b. e nume thrac după B 1; Cusaia f. este sora lui Mucatra, deci Cusaia e nume thrac. Decibalus b. e nume thrac după A; Matidia f. e sora lui Decibalus, deci Matidia

e nume thrac. Panes b. este nume illyro-pannon după A ; Sexto f. e sora lui Panes, deci Sexto e nume illyro-pannon. Troucetimarus e nume celt după B 1 ; Sisiu f. este sora lui Troucetimarus, deci Sisiu e nume celt. c) Numele fiilor este de aceeași naționalitate cu cea a numelui mamei și numele mamei este de aceeași naționalitate cu cea a numelui fiilor (Sînt și abateri dela această regulă, vezi § 171 nota) : Pinenta f. e nume illyro-pannon după B 1 ; Baeta f. e mama fimei Pinenta, deci Baeta e nume illyro-pannon. Panto f. e nume illyro-pannon după B 2 a ; Tudanius b. e fiul fimei Panto, deci Tudanius e nume illyro-pannon. Brogimara f. e nume celt după B 1 ; Iantuna este fiica fimei Brogimara, deci Iantuna este nume celt. d) Numele soților aparțin la aceeași naționalitate. Acest izvor este îndoios, căci lesne se poate întâmpla ca soții să fi aparținut la două naționalități deosebite (Compară de ex. C. I. L. III 14355¹⁵, funerară a lui Hilarus, „natione Dalmata“, și a soției sale Sassa, „natione Dacia“). O garanție există atunci cînd inscripția se găsește pe teritoriul însuș al naționalității unuia din soți, căci este probabil că un Celt, de pildă, pe teritoriul celt însuș să fi avut de soție tot o Celtă, și din contra : Bitus b. e nume thrac după A ; Densela ori Densola f. e soția lui Bitus (teritoriu thrac), deci Densela ori Densola e nume thrac (Compară și numele etnic thrac Dansala, § 54 sub Dentheleti). Panto f. e nume illyro-pannon după B 2 a ; Apludus b. e soțul fimei Panto (teritoriu illyr), deci Apludus e nume illyro-pannon ; Dazomenus b. e soțul fimei Panto (teritoriu illyr), deci Dazomenus e nume illyro-pannon. Magimarus b. e nume celt după B 1 ; Adnama f. e soția lui Magimarus (teritoriu celt), deci Adnama e nume celt. e) Numele rudelor aparțin la aceeași naționalitate. Izvor îndoios. Și aici o garanție există atunci cînd inscripția se găsește pe teritoriul naționalității acelei rude, al cărui nume servește de bază : Volsouna f. este nume illyro-pannon după B 2 a ; Raecius b. este socrul fimei Volsouna (teritoriu illyr), deci Raecius e nume illyro-pannon. Dasius b. e nume illyro-pannon după A ; Scerviaedus b. e ginerele lui Dasius (teritoriu illyr), deci Scerviaedus e nume illyro-pannon.— Izvorul B 2 prezintă cîteodată dificultăți inextricabile atunci cînd termenul de comparație aparține la mai multe naționalități. Așa, de exemplu, în C. I. L. III 3558 Alt-Ofen, te-

ritoriul Arabiscilor, Bato Neritani pune o inscripție funerară fratelui său Pacatus Mucaris. Acești doi oameni erau, deci, frați după mamă. Unul din soți, Mucaris, fusese Thrac. De ce neam însă fusese celălalt soț, Neritanus? Dacă Bato ar fi numai cuvînt illyro-pannon, apoi conform izvorului B 2 a Neritanus ar fi și el un cuvînt illyro-pannon. Bato însă era probabil și cuvînt celt (vezi Holder), apoi inscripția a fost pusă pe teritoriul Arabiscilor, care foarte probabil erau Celți. Ce cuvînt e prin urmare Neritanus? Celt orî illyro-pannon?— De multe orî diferitele izvoare se întăresc unele pe altele.

§ 159

Thraci

Abrozelmēs b. Xenophon Anabasis VII, 6, ⁴³.

Abrupolis b. P. XXII, 22 a.

Amadocos b. S. VII, Fragmente, 47.

Amadusa f. Compară Amadocos.

Amenis b. tatăl lui Mucapor, C. I. L. III 7437.

Athys b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.

Aulupor b. (C. I. L. III 4369). Vezi Auluporis.

Auluporis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.

Aulurenus b. C. I. L. VIII 3198.

Aulutralis b. tatăl lui Doles, Kalinka N° 34.

Auluzalis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.

Auluzanus b. Compară Auluporis, Aulurenus, Aulutralis, Auluzalis, Auluzenis.

Auluzenis b. fiul lui Mucaporis, Kalinka N° 34, fiul lui Dibithys, Kalinka N° 34.

Auluzenus b. Vezi Auluzenis.

Auluzon b. Compară Auluzanus, Auluzenis, Auluzenus.

Aurotra b. fiul lui Bitus, C. I. L. XIII, 6955.

Autesbis b. T. Livius XLII, 67.

Barsabas b. Tomaschek II, ², 12.

Bas b. Tomaschek II, ², 11.

Bastareus b. Tomaschek II, ², 11.

Bastocila b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 34.

Bendi f. Compară Bendidora. Bendis zeiță thracă, Tomaschek II, ¹, 47.

Bendidora f. Tomaschek II, ², 12.

Benzeis f. fiica lui Mucapor, Tomaschek II, ², 12.

Bergaios b. Tomaschek II, ₂, 13.

Berisades b. S. VII, Fragmente, 47.

Besodentes b. tatăl lui Teres, Kalinka N° 34.

Biarta b. C. I. L. XIII, 8312.

Biartos b. tatăl lui Bithes, Kalinka N° 34.

Bicilis b. C. LXVIII, 14.

Bisa b. C. I. L. XIII, 8312.

Bisine b. Compară Bisa.

? Bisius b. Compară Bisa. Bisius Scenob(arbi) Sard(us) din
C. I. L. III 1266 Alburnus Maior este echivoc, căci
Sardus poate fi și = Serdus, Thrac, dar poate fi și =
din Sardinia.

Bisyrras și Bissyrras b. Tomaschek II, ₂, 15.

Bistras b. Tomaschek II, ₂, 15.

Bithas b. fiul lui Tarsas, Kalinka N° 34.

Bithes b. (Kalinka N° 34). Vezî Bithys.

Bithicenthus b. (C. I. L. III 703). Vezî Biticentus.

Bithus și Bitus b. Vezî Bithys.

Bithycilos b. tatăl lui Eptetralis, Kalinka N° 34.

Bithys b. T. Livius XLV, 42.

Bithytralis b. tatăl lui Bithys, Kalinka N° 34.

Bitianus b. Compară Bitus.

Biticentus b. C. I. L. II 2984.

Bitilla f. Compară Bitus.

Bitipel b. Compară Bitus.

Bosis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.

Boteiras b. Tomaschek II, ₂, 16.

Brasetrallis b. fiul lui Mucatralis, Kalinka N° 34.

Brigon b. Tomaschek II, ₂, 17.

Brincazeris b. tatăl lui Bithys, Kalinka N° 34.

Brincazis b. fiul lui Auluzenis, Kalinka N° 34.

Brinursius b. C. I. L. VI 3196.

Brizenis b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 34.

Bruzos b. fiul lui Mucatralis, Tomaschek II, ₂, 17.

Bubas b. fiul lui Mucapor, Tomaschek II, ₂, 16.

Burcentios b. Procopios De bello gotthico II, 26.

Burgilos b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 34.

? Burus b. C. I. L. VI, 2732. Convicanus lui Diszairaus.

Butes b. Tomaschek II, ₂, 16.

Buzes b. Procopios De bello persico I, 13. Compară Byzes.

Byrdion b. fiul lui Sitas, Tomaschek II, ₂, 16 (Din Heuzey,

- Mission archéologique, N° 136. Tomaschek zice greșit Vater în loc de Sohn).
- Byrebistas și Byrabistas și Boirebistas b. S. VII, 3, ⁵, ¹¹ ; Kalinka N° 95.
- Bytytralis b. fiul lui Bitus. C. I. L. XIII, 7213.
- Byzas b. Tomaschek II, ², 16.
- Byzes b. fiul lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
- Byzos b. Tomaschek II, ², 16.
- Carossos b. tatăl lui Cotys, Kalinka N° 34.
- Carosus b. Vezi Carossos.
- Carsis b. Tomaschek II, ², 46.
- Cedrepolis b. Tomaschek II, ², 48.
- Centhos b. Tomaschek II, ², 46.
- Cersobleptes b. P. XXXIX, 1 b; S. VII, Fragmente, 47.
- Cerzula b. tatăl lui Bithicenthus, C. I. L. III 703.
- Cetriporis b. Tomaschek II, ², 48.
- Chales b. Tomaschek II, ², 46.
- Charnabon b. Tomaschek II, ², 46.
- Ciasa f. Tomaschek II, ², 48.
- Ciasos b. Tomaschek II, ², 48.
- Clagissa b. C. I. L. III dipl. 108 suppl.
- Cloelios b. A. de rebus macedonicis 16. (La acest loc A. vorbește de Geții care veniau în ajutorul lui Perseus sub conducerea unui șef Cloelios. T. Livius la XL, 58 numește pe acești auxiliari Bastarni, la XLIV, 26 îi numește Galli și pe șeful acestor Bastarni ori Galli îl numește Clondicus).
- Colpos b. Tomaschek II, ², 49.
- Comasarye și Comosarye f. Tomaschek II, ², 49.
- Comosicus b. Iordanis Get. XI, 73.
- Coria b. Compară Coryllus.
- Coryllus b. Iordanis Get. XII, 73.
- Cosingas b. Tomaschek II, ², 50.
- Cosingis f. Tomaschek II, ², 49.
- Coteles b. fiul lui Eptacentus, C. I. L. III 14159 ¹.
- Cothelas b. Tomaschek II, ², 50.
- Cotys b. P. XXX, 12; S. VII, Fragmente, 47; C. LIV, 20, 34; Tacitus Ann. II, 64.
- Cusaia f. soră cu Mucatra, C. I. L. III 10276.
- Cutia b. Compară Cutilas.
- Cutia f. Compară Cutilas.

- Cutilas b. Procopios b. g. II, 2.
 Cutius b. Compară Cutilas.
 Cutzes b. Procopios De bello persico I, 13. Fratele lui Buzes.
 Daicosos b. tatăl lui Mucacenthos, Kalinka N° 135.
 Dalenus b. Compară Daletralis, Dalezalis.
 Daleporis b. (Kalinka N° 34). Compară Daletralis, Dalezalis.
 Daletralis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Dalezalis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Dapyx b. C. LI, 26.
 Daricios b. Tomashek II, 2, 30.
 Decaeneos b. S. VII, 3, 5, 11.
 Decebalos b. C. LXVII, 6.
 Decibalus b. Vezi Decebalos.
 Densela ori Densola f. soția lui Bitus, C. I. L. III 12395
 și Kalinka N° 408, teritoriul Moesilor. Nume etnic =
 Dentheleta ?
 Dento b. C. I. L. XI, 82.
 Dentubrisa b. C. I. L. XIII, 7052.
 Dentusugu f. Compară Dento, Dentubrisa.
 Dernaïos b. Tomashek II, 2, 30.
 Derronicos b. Tomashek II, 2, 31.
 Derzizenus b. C. I. L. III dipl. 108 suppl.
 Detustaina f. soția lui Rescuporus, C. I. L. III 14426, te-
 ritoriul Moesilor.
 Diaies b. Compară Diascenthos, Diascuporis, Diazenis.
 Diascenthos b. tatăl lui Sceles, Kalinka N° 34.
 Diascuporis b. fiul lui Mucaporis, Kalinka N° 34.
 Dia(zenis) ? b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 176.
 Dibithys b. tatăl lui Bithys, Kalinka N° 34.
 Dibythos b. Tomashek II, 2, 31.
 Dicomes b. Plutarchus, Antonius LXIII, 3.
 Diegis b. C. LXVII, 7.
 Diegylis b. A. de bello mithridatico 6.
 Dina b. Compară Dines, Dinis, Dinus.
 Dines b. C. I. L. X 3590.
 Dinicenthos b. fiul lui Brincazeris, Kalinka N° 161.
 Dinis b. Tacitus Ann. IV, 50.
 Dinnius b. C. I. L. X 3573.
 Dinus b. tatăl lui Sola, Tomashek II, 2, 33.
 Dipscurtus b. C. I. L. III dipl. 1.
 Disacentus b. C. I. L. XIII, 7052.

- Disala b. Compară Disacentus, Disupes.
 Disupes b. Tomaschek II, ₂, 31.
 Disyros b. tatăl lui Mucabithyris, Kalinka N° 34.
 Disza b. C. I. L. XIV 3623.
 Diszairaus b. (C. I. L. VI 2732). Compară Disza.
 Dityzelis f. Tomaschek II, ₂, 33.
 Diucilas b. tatăl lui Dringistas, Kalinka N° 34.
 Diuppaneus b. Tomaschek II, ₂, 32.
 Diuporis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Diurpagisa b. Compară Diurpaneus, Drilgisa.
 Diurpaneus b. Orosius VII, 10.
 Dius b. Compară Diuzenus, Diucilas, Diuporis.
 Diuzenus b. C. I. L. III dipl. 1.
 Dizalas b. tatăl lui Bithys, Tomaschek II, ₂, 32.
 Dizatelmis b. Tomaschek II, ₂, 32.
 Dize b. Compară Dizo, Dizalas, Dizias, Dizezenis.
 Dizezenis b. tatăl lui Doles, Kalinka N° 176.
 Dizias b. fiul lui Bitus, C. I. L. III 6135.
 Dizo b. C. I. L. III 870 : Asianus, vezi NH 20.
 Dizzace b. Compară Dizo, Dizatelmis, Dizalas, Dizias, Dizezenis.
 Dizze b. Compară Dizo, Dizatelmis, Dizalas, Dizias, Dizezenis.
 Doidalses și Doidalsos și Dydalsos b. Tomaschek II, ₂, 35.
 Doiodus b. rudă cu Dui.. Tuorme, C. I. L. III 12362.
 Dolanus b. C. I. L. XIII, 7585.
 Dolees b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Doles b. C. I. L. II 2984.
 Dorzenthos b. fiul lui Dinis, Tomaschek II, ₂, 35 ; Kalinka N° 130.
 Drenis b. tatăl lui Mucaporis, Kalinka N° 34.
 Driazis b. Tomaschek II, ₂, 35.
 Drigisa și Drigissa b. Compară Drilgisa.
 Drilgisa f. C. I. L. VI, 1801.
 Dringistas b. tatăl lui Doles, Kalinka N° 34.
 Dromichaetes b. S. VII, 3, ₈.
 Drulentus b. tatăl fimeii Densela (Densola), C. I. L. III 12395.
 Dui.. b. Orî acelaș cu Tuorme, orî fiul lui Tuorme, C. I. L. III 12362. Compară Duo.
 Dulezelmis b. Tomaschek II, ₂, 35.
 Duo b. fiul lui Auluzenus, C. I. L. III 12431.

- Duras b. C. LXVII, 6.
 Durazis b. Compară Duras.
 Dytutralis b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 34.
 Ebrenis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Efripop.. b. Acelaș cu Bisine, C. I. L. III 12431.
 Eftepir f. soția lui Scoris, C. I. L. III 14214¹⁴, teritoriul
 Geților.
 Epepyris b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 135.
 Epius b. tatăl lui Bitus, C. I. L. III 12395 și Kalinka
 N° 408.
 Eptacentis b. C. I. L. III dipl. 21 suppl.
 Eptacentus b. C. I. L. III dipl. 108 suppl.; C. I. L. XIII,
 6821.
 Eptala b. C. I. L. III 870 : Asianus, vezi NH 20.
 Eptaper f. C. I. L. III dipl. 108 suppl.
 Eptenis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Epteporis b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 34.
 Eptetralis b. fiul lui Auluzenis, Kalinka N° 34 ; tatăl lui
 Bithys, Kalinka N° 34.
 Esbenus b. C. I. L. XIII, 7585.
 Eticenthos b. fiul lui Bithas, Kalinka N° 214.
 Flegitsana f. ? rudă cu Dui.. Tuorme, C. I. L. III 12362.
 Ftiozi b. rudă cu Dui.. Tuorme, C. I. L. III 12362.
 Getas b. Tomaschek II, ₂, 51.
 ? Godes b. Compară Gudilas. Vezi nota dela § 168.
 ? Gude b. Compară Gudilas. Vezi nota dela § 168.
 Gudilas b. Procopios b. g. III, 30.
 Heptapor b. C. I. L. III dipl. 67 suppl.
 Isanthes b. Tomaschek II, ₂, 9.
 Isius ori Isus b. C. I. L. III dipl. 67 suppl.
 Izito f. ? rudă cu Dui.. Tuorme. C. I. L. III 12362.
 Lenula b. C. I. L. XIII, 7049.
 Maeticus b. C. I. L. III dipl. 84 suppl.
 Maisades b. Xenophon Anabasis VII, 2, ₃₂.
 Maisira f. Tomaschek II, ₂, 22.
 Mamutzis b. fratele lui Decibalus, C. I. L. III 7477.
 Manneus b. Compară Mannis.
 Mannis f. ? fiica lui Auluzenis, Kalinka N° 273.
 Matidia f. sora lui Decibalus, C. I. L. III 7477.
 Maxa b. tatăl lui Sieu 14015.
 Meda f. Tomaschek II, ₂, 23.

- Medocos b. Xenophon Anabasis VII, 2, ₃₂.
 Medos b. Tomaschek II, ₂, 23.
 Medosades b. Xenophon Anabasis VII, 1, ₅.
 Melias b. Tomaschek II, ₂, 24.
 Mena b. S. VII, 6, ₁.
 Meticus b. C. I. L. III dipl. 20.
 Miltocythes b. Xenophon Anabasis II, 2, ₇.
 Minas b. Tomaschek II, ₂, 24.
 Mosses b. Tomaschek II, ₂, 24.
 Mostis b. Tomaschek II, ₂, 24.
 Mucabithyris b. Kalinka N° 34. Compară Mucapor, Mucasius, Mucatralis, Mucazalis.
 Mucacenthos b. Kalinka N° 135. Compară Mucapor, Mucasius, Mucatralis, Mucazalis.
 Mucala b. C. I. L. XIII, 8308.
 Mucalis b. Compară Mucala.
 Mucapor b. C. I. L. III dipl. 21 suppl.; C. I. L. XIII, 6821.
 Mucaporis b. Kalinka N°s 34, 176. Vezî Mucapor.
 Mucaporus b. Vezî Mucapor.
 Mucapuis f. Compară Mucapor.
 Mucaris b. Compară Mucapor, Mucasius, Mucatralis, Mucatrus, Mucazalis.
 Mucasenis b. Compară Mucapor, Mucasius, Mucatralis, Mucatrus, Mucazalis.
 Mucasenus b. Vezî Mucasenis.
 Mucasius b. Tomaschek II, ₂, 25.
 Mucatra b. Compară Mucatralis, Mucatrus.
 Mucatra f. Vezî Mucatra b.
 Mucatralis b. C. I. L. VIII 3198.
 Mucatrus b. tatăl lui Sola, C. I. L. III 787.
 Mucazalis b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.
 Mucazenis b. Kalinka N° 307.
 Mucco b. Compară Mucapor, Mucasius, Mucatralis, Mucatrus, Mucazalis.
 Muscelus b. C. I. L. III dipl. 11.
 Naiper f. Compară Eptaper, Eftepir, Seiciper.
 Natoporus b. C. I. L. VI 1801.
 Nuidasia f. ? rudă cu Dni.. Tuorme, C. I. L. III 12362.
 Nusatita b. C. I. L. II 3354.
 Oloros b. H. V, 39, 41.
 Onaris b. Tomaschek II, ₂, 10.

- Oroles b. Iustinus XXXII, 3.
 Pairisades și Parisades b. Tomaschek II, ₂, 18.
 Pataros b. Eustathios Commentarii 322.
 Paterio b. tatăl lui Soianus, C. I. L. III 14541¹.
 Phyaces b. Ovidius Ex Ponto IV, 10, ₂₃.
 Pieporus b. C. I. L. VI 1801.
 Pittacos b. Thucydides IV, 107, ₃.
 Polles b. Thucydides V, 6, ₂.
 Poltys b. S. VII, 6, ₁.
 Prusias b. Tomaschek II, ₂, 22.
 Rabocentus b. Cicero in Pisonem XXXIV, 84.
 Rascilus b. tatăl lui Bithus, C. I. L. III 14406^c.
 Rascos b. A. de bellis civilibus IV, 87.
 Rascupolis b. A. de bellis civilibus IV, 87.
 Raseyporis b. C. LV, 30 ; XLVII, 25 ; LIV, 34.
 Rebulas b. fiul lui Senthesis și fratele lui Cotys, Tomaschek II, ₂, 28.
 Rescu f. Compară Rescuporis.
 Resculus b. Compară Rescuporis.
 Rescupor b. Vezi Rescuporis.
 Rescuporis b. Tacitus Ann. II, 64.
 Rescuporus b. Vezi Rescuporis.
 Reti..tis b. tatăl fimei Sedida, C. I. L. III 7565.
 Roemetalces b. Tacitus Ann. II, 64.
 Roles b. C. LI, 24.
 Ronaces b. Tomaschek II, ₂, 29.
 Rosezis b. Tomaschek II, ₂, 29.
 Rothos b. Tomaschek II, ₂, 29.
 Rymetalces b. C. LV, 30 ; LIV, 20, 34.
 Sabasianus b. probabil rudă cu Mucatra, C. I. L. III 2009.
 Compară zeul thrac Sabazios, Sabadios, Tomaschek II, ₁, 43, și Sabbatios tatăl împăratului Iustinianus, Procopios historia arcana 12.
 Sabbatia f. Compară Sabasianus.
 Sadales b. C. XLVII, 25.
 Sadocos b. Thucydides II, 29, ₅.
 Salas b. tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34 ; fiul lui Mucaporis, Kalinka N° 34.
 Salutrasis b. tatăl lui Doles, Kalinka N° 34.
 Sassa f. C. I. L. III 14355¹⁵.
 Sautes b. C. I. L. X 3590.

? Scenobarbus b. tatăl lui Bisius. Vezi observația dela acest nume.

Scopas b. Tomaschek II, ², 45.

Scorilo b. C. I. L. III 13379 și pag. 2328 ²¹.

Scoris b. fiul lui Mucaporus, C. I. L. III 14214 ¹⁴.

Scorulo b. Tomaschek II, ², 45.

Scostoces b. Tomaschek II, ², 45.

Sedida f. soția lui Mucaporus, C. I. L. III 7565, teritoriul Geșilor.

Seiciper b ? fratele lui Decibalus, C. I. L. III 7477.

Selys b. S. VII, 6, ¹.

Sercis b. fiul lui Aulutralis, Kalinka N° 212.

Sese b. C. I. L. XIII, 7049.

Sete f. Tomaschek II, ², 42.

Sethilas b. fiul lui Brizenis, Kalinka N° 34.

Seuthe b. C. I. L. III dipl. 14.

Seuthes b. S. VII, Fragmente, 47 ; Xenophon Anabasis V, 1, ¹⁵, VII, 1, ⁵, etc.

Sgerulo b. tatăl fimei Dentusugu, C. I. L. III 6145 și 12342.

Sicu b. Compară Sicu f.

Sicu f. fiica lui Bithus, C. I. L. III 707.

Silmus b. fiul lui Byzes, Kalinka N° 34.

Sises b. Compară Sisus, Sissa.

Sisia f. Compară Sisus, Sissa.

Sisiata f. Compară Sisus, Sissa.

Sisinus b. Compară Sisus, Sissa.

Sissa f. fiica lui Drigisa, C. I. L. III 14421.

Sisus b. Tomaschek II, ², 43.

Sitalces b. H. IV, 80 ; Thucydides II, 29, ¹.

Sitas b. C. LI. 23.

Soia b. Compară Soio.

Soianus b. Compară Soio.

Soio b. C. I. L. III dipl. 11.

Sola b. C. I. L. III dipl. 20.

Sothimus b. Orosius V, 18.

Sparadocos și Spardocos b. Thucydides IV, 101, ⁵.

Spartacos b. Plutarchus, Crassus, VIII, 2.

Sparticus b. C. I. L. III dipl. 1.

Spartocos b. Tomaschek II, ², 44 ; tatăl lui Mucatralis, Kalinka N° 34.

Spor b. C. I. L. III dipl. 108 suppl.

- Sterissa b. Tomaschek II, ₂, 45.
 Sura f. Compară Suris.
 Surilla f. Compară Suris.
 Surio b. Compară Suris.
 Suris b. fiul lui Auluzenis, Kalinka N° 34.
 Suro b. Compară Suris.
 Surus b. Compară Suris.
 Syrmos b. S. VII, 3, ₈.
 Talura f. Tomaschek II, ₂, 37.
 Taluros b. Tomaschek II, ₂, 37.
 Tarsa b. Tacitus Ann. IV, 50.
 Tarsas b. fiul lui Bithys, Kalinka N° 214.
 Tarusinos b. Tomaschek II, ₂, 36.
 Tattario b. C. I. L. III 870 : Asianus, vezi N H 20.
 Tauzix b. tatăl lui Bithus, C. I. L. III 703 ; fiul lui Bithus, C. I. L. III 703.
 Teres b. Thucydides II, 29, ₁, ₂.
 Thithus b. Compară Tithutes.
 Tiatius b. C. I. L. VI 1801.
 Tipas ori Tipates b. Tomaschek II, ₂, 38.
 Tithutes b. Tomaschek II, ₂, 37.
 Tittha f. Compară Tithutes.
 Torm.. b. fiul lui Auluzenus, C. I. L. III 12431.
 Traibithus b. C. I. L. III dipl. 14.
 Tralis b. Tomaschek II, ₂, 38.
 Tsinta b. Compară Tzinta, Tzinto.
 Tuorme b. Compară Torm., Turma.
 Turesis b. Tacitus Ann. IV, 50.
 Turma b. tatăl fimei Rescu, acelaș cu Soia, C. I. L. III 1195.
 Tutenes b. fiul lui Eptacentus, C. I. L. III 14159 ¹.
 Tzinta f. C. I. L. III. 870 : Asiana, vezi N H 20.
 Tzinto b. C. I. L. III 870 : Asianus, vezi N H 20.
 Uthis f. soția lui Dalenus, C. I. L. III 13743, teritoriul Geților.
 Vezinas b. C. LXVII, 10.
 Vezui.. b. rudă cu Dui.. Tuorme, C. I. L. III 12362. Compară Vezinas.
 Vologaesos b. C. LIV, 34.
 Zamolxis b. S. VII, 3, ₅.
 Zeipoites și Zeipytes și Zipoites și Zypoites b. Tomaschek II, ₂, 39.

Zia f. C. I. L. VI 1801.

Ziaelas b. Tomaschek II, 2, 40.

Ziaillis f. fiica lui Seuthes, Tomaschek II, 2, 40.

Zibelmios b. Tomaschek II, 2, 40.

Zina f. C. I. L. III dipl. 108 suppl.

Zinama b. Compară Zina.

Zinemis b. Compară Zina.

Zipacanthus b. fiul lui Tauzix. C. I. L. III 703.

Zipas b. (C. I. L. III 6115 *). Compară Zipacanthus.

Zonios b. Tomaschek II, 2, 41.

Zurazis b. fiul lui Auluzenis, Kalinka N° 34.

Zyraxes b. C. LI, 26.

§ 160

Illyri după indicația A

Agron b. P. II, 2-4. C. Fragmente, 151.

Algalsus b. T. Livius XLIV, 30.

Arrabaeos b. S. VII, 7, 8.

Ballaios b. Rege illyr pela 150 a Chr. Head, Historia numorum 267, la Pauly-Wissowa Realencyklopädie.

Bato b. T. Livius XXXI, 28.

Bellus b. T. Livius XLIV, 31.

Bradyllis b. P. XXXIX, 1 b.

Caravantius b. T. Livius XLIV, 30.

Dases b. C. I. L. III dipl. 16 suppl.

Dasius b. C. I. L. III dipl. 16 suppl.

Ditus b. C. I. L. III dipl. 16.

Epicadus b. T. Livius XLIV, 30.

Etleva f. T. Livius XLIV, 32.

Ettritrus b. T. Livius XLIV, 30.

Etuta f. T. Livius XLIV, 30.

Genthios, Gentius b. P. XXVIII, 8-9; XXIX, 2-3; XXIX, 5, 7; XXX, 13. A. 9. T. Livius XLIV, 30.

Longarus b. T. Livius XXXI, 28.

Madena f. C. I. L. III dipl. 16.

Menunios b. P. XXIX, 5, 7.

Monunus b. T. Livius XLIV, 30.

? Nazares b. Procopios b. g. III, 11 („Ἰλλυριὸς γένος“. Pentru înțelesul dubios al lui Ἰλλυριὸς vezi § 98).

Pinnes b. A. 7. C. Fragmente, 151.

- Plares b. C. I. L. III dipl. 16.
 Plator b. P. IV, 55. T. Livius XLIV, 30.
 Pleuratos b. P. II, 2-4; XVIII, 30; XXVIII, 8-9; XXIX, 5, 7. T. Livius XLIV, 30, 32; XXXI, 28.
 Scerdilaedas și Scerdilaedus b. P. II, 4-12. T. Livius XLIV, 32; XXXI, 28.
 Sirra f. S. VII, 7, 8.
 Suaros ori Versos b. A. 25.
 Testimos b. A. 26.
 Teuta f. P. II, 2-12. C. Fragmente, 151.
 Teuticus b. T. Livius XLIV, 31.
 Tritauta f. C. Fragmente, 46.
 Venetus b. C. I. L. III dipl. 16.
 Versos b. Vezî Suaros.

§ 161

Pannoni după indicația A

- Aepicadus b. Alburnus Maior.
 Andes b. Alburnus Maior.
 Andueia f. Alburnus Maior.
 Anduenna f. Alburnus Maior.
 Andunocnes b. Alburnus Maior.
 Anseses b. Alburnus Maior.
 Anso f. Alburnus Maior.
 Baezus b. Alburnus Maior.
 Bastarnus b. Patsch XII pag. 133.
 Bato b. S. VII, 5, 3. C. LV, 29. Alburnus Maior.
 Bellicus b. Alburnus Maior.
 Beucus b. Alburnus Maior.
 Beus b. Alburnus Maior.
 Beusas b. Alburnus Maior.
 Breucus b. Alburnus Maior.
 Cares b. Alburnus Maior.
 Cariccus b. Alburnus Maior.
 Carpus b. Alburnus Maior.
 Cissus b. Alburnus Maior.
 Clonis f. Alburnus Maior.
 Dasa b. Alburnus Maior.
 Dasas b. Alburnus Maior.
 Dases b. C. I. L. III dipl. 101 suppl.

- Dasius și Dassius b. C. I. L. III dipl. 62 suppl. Patsch XII
 pag. 133. Alburnus Maior.
 Dasmenus b. C. I. L. III dipl. 101 suppl.
 Emans b. C. I. L. III 9739.
 Epicadus b. Alburnus Maior.
 Geldo b. Alburnus Maior.
 Laedus b. C. I. L. III dipl. 6.
 Lavius b. Alburnus Maior.
 Lianus b. Alburnus Maior.
 Liccaius b. Alburnus Maior.
 Liga... b. Alburnus Maior.
 Linsas b. Alburnus Maior.
 Lonus b. Alburnus Maior.
 Lora f. C. I. L. III dipl. 101 suppl.
 Lossa b. Alburnus Maior.
 Lurius b. Alburnus Maior.
 Marciniesis ori Marciniesus b. nume de loc ? Alburnus Maior.
 Masurus b. Alburnus Maior.
 Messius b. Alburnus Maior.
 Mico b. Alburnus Maior.
 Panes b. Alburnus Maior.
 ? Passia f. serva. Alburnus Maior.
 Piaius b. Alburnus Maior.
 Pinnes b. C. LV, 34.
 Plabaotius b. Alburnus Maior.
 Planius b. Alburnus Maior.
 Plares b. Alburnus Maior.
 Platino f. Alburnus Maior.
 Plator b. C. I. L. III 9739. C. I. L. III dipl. 7. Alburnus
 Maior.
 Prososius b. C. I. L. III dipl. 101 suppl.
 ? Resculus b. Alburnus Maior. Mai degrabă era Thrac. Vezi
 sub Thraci.
 Sameccus b. Alburnus Maior.
 Scevas b. C. LVI, 16.
 Sclaies b. nume de loc ? Alburnus Maior.
 Sutti b. Alburnus Maior.
 Teutomus b. C. I. L. III dipl. 9.
 Titius b. Alburnus Maior.
 Toves b. nume de loc ? Alburnus Maior.
 Treusenius b. Alburnus Maior.

Turuna f. C. I. L. III dipl. 101 suppl.
 Vasidius b. Alburnus Maior.
 Venetus b. C. I. L. III dipl. 7. Alburnus Maior.
 Veranis b. Alburnus Maior.
 Verzo b. Alburnus Maior.
 Vezpant.. b. Alburnus Maior.

§ 162

Illyri și Pannoni după indicațiile A și B.
 (Am pus la un loc pe Illyri și pe Pannoni, pentru că după
 indicația A nu se pot deosebi unii de alții).

Acalus b. tatăl lui Tritano, C. I. L. III 2792.
 Acirrius b. fiul lui Ceunus, C. I. L. III 2900.
 Aepicadus b. Alburnus Maior.
 Aetor b. Compară Aetria.
 Aetria f. fiica lui Turus, C. I. L. III 14322⁵.
 Aexilyas b. fiul lui Volses, C. I. L. III 3322.
 Agron b. P. II, 2-4. C. Fragmente, 151.
 Aioia f. sora fimei Pinenta, C. I. L. III 14607¹.
 Algalsus b. T. Livius XLIV, 30.
 Alxeus ori Ialxeus b. tatăl fimei Tritano, C. I. L. III 13991.
 Andamionius b. fiul lui Andamus, C. I. L. III 8486.
 Andamus b. Compară Andes.
 Andedu b. Compară Andes.
 Andes b. Alburnus Maior.
 Andueia f. Alburnus Maior.
 Anduenna f. Alburnus Maior.
 Andunocnes b. Alburnus Maior.
 Anseses b. Alburnus Maior.
 Anso f. Alburnus Maior.
 Aplis b. tatăl lui Turus, C. I. L. III 2795.
 Aplius b. Compară Aplis, Aplo.
 Aplo f. fiica lui Aplis, C. I. L. III 13245.
 Aplu b. Compară Aplo, Apludus, Aplus.
 Apludus b. soțul fimei Panto, C. I. L. III 2773, teritoriul
 Dalmaților. Compară Aplis, Aplo.
 Aplus b. Compară Aplis, Aplo.
 Apurus b. tatăl lui Panes, C. I. L. III 14969.
 Arrabaeos b. S. VII, 7, 8.
 Baeta f. mama fimei Pinenta, C. I. L. III 14607¹.

- Baezocrusu f. fiica lui Lavius, C. I. L. III 2781 și 14321⁴.
 Compară Baezus.
 Baezus b. Alburnus Maior.
 Ballaios b. Rege illyr pela 150 a. Chr. Head, Historia numorum 267, la Pauly-Wissowa Realencyklopädie.
 Baracio b. tatăl lui Bato, C. I. L. III 2749.
 Barcinus b. tatăl lui Andes, C. I. L. III 2824.
 Bastarnus b. Patsch XII pag. 133.
 Bato b. T. Livius XXXI, 28. S. VII, 5, 3. C. LV, 29. Alburnus Maior.
 Batu f. Compară Bato.
 Bellicus b. Alburnus Maior.
 Bellus b. T. Livius XLIV, 31.
 Betuva f. Compară Baeta.
 Beucus b. Alburnus Maior.
 Beus b. Alburnus Maior.
 Beusas b. Alburnus Maior.
 Beuzas b. Compară Beusas.
 Bradyllis b. P. XXXIX, 1 b.
 Breucus b. Alburnus Maior.
 Bulus b. tatăl lui Bato, C. I. L. III 4372.
 Buomis f. soția lui Surus Panenti, C. I. L. III 2753 și pag. 2328¹⁵⁷, teritoriul Dalmaților.
 Buuo f. Compară Buomis.
 Buzetia f. Compară Buzetius.
 Buzetius b. fiul lui Turatus, C. I. L. III 9929^a.
 Cabaletus b. tatăl fimei Aplo, C. I. L. III 13244.
 Caravantius b. T. Livius XLIV, 30.
 Cares b. Alburnus Maior.
 Cariceus b. Alburnus Maior.
 Caricus b. Compară Cariceus.
 Carpia b. fiul lui Plator, C. I. L. III 9839.
 Carpus b. Alburnus Maior.
 Carvanius b. acelaș cu Pladomenus, C. I. L. III 8308.
 Carvius b. Compară Carvanius.
 Cato f. Compară Caturus.
 Caturus b. tatăl fimei Aplo Darmo, C. I. L. III 2779.
 Ceuna f. sora fimei Oepla, C. I. L. III 2891.
 Ceunus b. Compară Ceuna.
 Cissus b. Alburnus Maior.
 Cliticus b. tatăl fimei Sexto, C. I. L. III 10079.

Clonis f. Alburnus Maior.

Clonus b. Compară Clonis.

Curbania f. aceeaș cu Aplo, C. I. L. III 13244.

Darmo f. aceeaș cu Aplo, C. I. L. III 2779.

Dasa b. Alburnus Maior.

Dasantilla f. Compară Dasa, Dasas, Dases, Dasius.

Dasas b. Alburnus Maior.

Dases b. C. I. L. III dipl. 16 suppl., dipl. 101 suppl.

Dasianus b. Compară Dasius.

Dasius și Dassius b. C. I. L. III dipl. 16 suppl., dipl. 62 suppl. Patsch XII pag. 133. Alburnus Maior.

Dasmenus b. C. I. L. III dipl. 101 suppl.

Dasto f. Compară Dasa, Dasas, Dases, Dasius, Dasmenus.

Dazanus b. Compară Dazomenus.

Dazas b. Compară Dazomenus.

Dazomenus b. barbatul fimei Panto, C. I. L. III 9024, teritoriul Dalmaților.

Dennaus b. tatăl lui Vendes, C. I. L. III 13278 și pag. 2274.

Diteius b. Compară Ditus.

Dito f. Compară Ditus.

Ditueius b. Compară Ditus.

Ditugenius b. Compară Ditus.

Ditus b. C. I. L. III dipl. 16.

Emans b. C. I. L. III 9739.

Epicadus b. T. Livius XLIV, 30. Alburnus Maior.

Etleva f. T. Livius XLIV, 32.

Ettritius b. T. Livius XLIV, 30.

Etuta f. T. Livius XLIV, 30.

Fata f. Vezî Pata.

Feucon b. tatăl lui Pletor, C. I. L. III 10723, 10724.

Geldo b. Alburnus Maior.

Genthenas f. Compară Genthios.

Genthios și Gentius b. P. XXVIII, 8-9 ; XXIX, 2-3 ; XXIX, 5, 7 ; XXX, 13. A. 9. T. Livius XLIV, 30.

Gresa f. fiica lui Dasas, C. I. L. III 14538.

Hospolis b. tatăl lui Venetus, C. I. L. III 13295.

Iettina f. Compară Iettus.

Iettus b. fiul lui Dasas, C. I. L. III 2768.

Ilfzus b. tatăl lui Aplis, C. I. L. III 13245.

Iomeneus ori Iomenius b. acelaș cu Alxeus, C. I. L. III 12001

- Laedus b. C. I. L. III dipl. 6.
 Laepocus b. fiul lui Volses, C. I. L. III 3322.
 Laezarpa f. acelaș cu Vendo, C. I. L. III 13247.
 Lapricus b. acelaș cu Sestus, C. I. L. III 9876.
 Laso b. tatăl lui Voltrex, C. I. L. III 3824.
 Lassonia f. fiica lui Planius, C. I. L. III 10723.
 Lastimeis b. acelaș cu Venetus, C. I. L. III 13295.
 Lavia f. Compară Lavius. Acelaș cu Baezocrusu, C. I. L. III 2781 și 14321¹.
 Lavincia f. fiica lui Plator, C. I. L. III 2773.
 Lavius b. Alburnus Maior.
 Lavo f. Compară Lavius.
 Ledies b. tatăl lui Aplis, C. I. L. III 2778.
 Lianus b. Alburnus Maior.
 Licaia f. Compară Liccaius.
 Licaios b. Vezi Liccaius.
 Licanus b. Compară Liccaius.
 Liccaius b. Alburnus Maior.
 Liccaus b. Compară Liccaius.
 Liccavus b. Compară Liccaius.
 Lig... b. Alburnus Maior.
 Linsas b. Alburnus Maior.
 Longarus b. T. Livius XXXI, 28.
 Lonus b. Alburnus Maior.
 Lora f. C. I. L. III dipl. 101 suppl.
 Loricus b. Compară Lora.
 Lossa b. Alburnus Maior.
 Lunnicus b. acelaș cu Aplis, C. I. L. III 6412 și 13989.
 Luria f. Compară Lurius.
 Lurius b. Alburnus Maior.
 Madena f. C. I. L. III dipl. 16.
 Madocus b. tatăl fimei Panto, C. I. L. III 2786.
 Madu f. Compară Madena.
 Mama f. Alburnus Maior.
 Marciniesis ori Marciniesus b. Alburnus Maior. Nume de loc ?
 Marinus b. tatăl lui Bellicus, C. I. L. III 4789.
 Masurus b. Alburnus Maior.
 Mavida f. fiica lui Epicadus, C. I. L. III 7724.
 Menda f. fiica lui Opia, C. I. L. III 3144.
 Mendus b. Compară Menda.
 Menunios b. P. XXIX, 5, 7.

Messius b. Alburnus Maior.

Messus b. Compară Messius.

Mevertens b. acelaș cu Apludus, C. I. L. III 6410.

Micce f. Compară Mico.

Mico b. Alburnus Maior.

Monunus b. T. Livius XLIV, 30.

Mutelus b. tatăl lui Panentus, C. I. L. III 2753.

? Nazares b. Procopios b. g. III, 11. (Ἰλλυριὸς γένος“. Pentru înțelesul dubios al lui Ἰλλυριὸς vezi § 98).

? Neritanus b. tatăl lui Bato, C. I. L. III 3558. Vezi § 158 fine.

Oepla f. Compară Oeplus.

Oeplus b. tatăl lui Slator, C. I. L. III 13275 și pag. 2274.

Opia b. Compară Opiavus.

Opiava f. soția lui Oeplus, C. I. L. III 2900, teritoriul Liburnilor.

Opiavus b. tatăl lui Turus, C. I. L. III 13295. Compară Opiava.

Oplica f. fiica lui Plaetor, C. I. L. III 3149.

Oplus b. Compară Oeplus.

Orpia f. soția lui Oeplus, C. I. L. III 2900, teritoriul Liburnilor.

Paio f. fiica lui Carpia, C. I. L. III 9839.

Panentus b. Compară Panes.

Panes b. Alburnus Maior.

Panes (gen.) f. Compară Panes b.

Pantia f. Compară Panto.

Panto f. fiica lui Plator, C. I. L. III 2773.

Panto b. Compară Panto f.

Pasipus b. tatăl lui Sita, C. I. L. III 8242.

? Passia f. serva, Alburnus Maior.

Pata ori Fata f. fiica lui Volso, C. I. L. III 3134 și 13296.

Paius b. Alburnus Maior.

Picusus b. tatăl lui Ceunus, C. I. L. III 2859.

Pinenta f. Compară Pinnes.

Pines b. Vezi Pinnes.

Pinnes b. A. 7. C. Fragmente, 151. C. LV, 34.

Pinnia f. Compară Pinnes.

Pinnius b. fiul lui Pinnes, C. I. L. III 12799.

Pinnus b. Compară Pinnes.

Pinosta b. Compară Pinnes

- Pinsus b. tatăl fimei Sexto, C. I. L. III 13246.
 Plabaotius b. Alburnus Maior.
 Pladomenus b. fiul lui Panes, C. I. L. III 3185.
 Plaes b. tatăl fimei Vendo Laezarpa, C. I. L. III 13247.
 Plaetera f. Compară Plaetor.
 Plaetor b. Vezi Pletor.
 Plani f. Compară Planius.
 Planius b. Alburnus Maior.
 Plares b. C. I. L. III dipl. 16. Alburnus Maior.
 Platino f. Alburnus Maior.
 Plato b. fiul lui Bato, C. I. L. III 12772.
 Plator b. P. IV, 55. T. Livius XLIV, 30. C. I. L. III 9739.
 C. I. L. III dipl. 7. Alburnus Maior.
 Platorius b. Compară Plator.
 Pletor b. tatăl lui Planius, C. I. L. III 10723. Vezi Plaetor.
 Pleuratos b. P. II, 2-4; XVIII, 30; XXVIII, 8-9; XXIX,
 5, 7. T. Livius XLIV, 30, 32; XXXI, 28.
 Posilla f. aceeași cu Plaetoria, C. I. L. III 8399.
 Proserius b. Compară Prososius.
 Prososius b. C. I. L. III dipl. 101 suppl.
 Raecus b. socrul fimei Volsouna, C. I. L. III 3149, terito-
 riu illyr.
 Recus b. Compară Raecus.
 ? Resculus b. Alburnus Maior. Mai degrabă era Thrac.
 Vezi sub Thraci.
 Roesia f. fiica lui Vesclevesis, C. I. L. III 10138.
 Roseus b. soțul fimei Aetria, C. I. L. III 14322 ⁵, teritoriul
 Liburnilor.
 Sabbo b. tatăl lui Dasa, C. I. L. III 13984.
 Sama f. mama lui Dazanus, C. I. L. III 3349. Compară Sa-
 meccus.
 Sameccus b. Alburnus Maior.
 Scerdilaedas și Scerdilaedus b. P. II, 4-12. T. Livius XLIV,
 32; XXXI, 28.
 Scerviaedus b. ginerele lui Dasius, C. I. L. III 8242, teri-
 toriul Dardanilor. Compară Scerdilaedus.
 Scevas b. C. LVI, 16.
 Scilus b. fiul lui Bato, C. I. L. III 4377.
 Sclaies b. Alburnus Maior. Nume de loc?
 Selio f. soția lui Dassius, C. I. L. III 2180 și 8604, teri-
 toriul Dalmaților.

- Sera b. acelaș cu Pladomenus, C. I. L. III 2787.
 Sestus b. fiul lui Tritus, C. I. L. III 15055.
 Sexto f. sora lui Panes, C. I. L. III 9817.
 Sinus b. tatăl lui Ledics, C. I. L. III 2778; tatăl lui Andes, C. I. L. III 14013.
 Sirra f. S. VII, 7, 8.
 Sita b. tatăl lui Scerviaedus, C. I. L. III 8242.
 Slator b. tatăl lui Panes, C. I. L. III 9810.
 Stactus b. tatăl lui Iettus, C. I. L. III 9759.
 Suaros ori Versos b. A. 25.
 Suioca f. aceeaș cu Vedlsouna, C. I. L. III 3038.
 Sura f. Compară Surus.
 Surio b. Compară Surus.
 Surus b. fiul lui Panentus, C. I. L. III 2753.
 Sutta f. fiica lui Epicadus, C. I. L. III 1585.
 Sutti b. Alburnus Maior.
 Suttisius b. Compară Sutta, Sutti.
 Tattaris b. fiul lui Venetus, C. I. L. III 12800; tatăl lui Bato, C. I. L. III 12800.
 Temus f. soția lui Tattaris, C. I. L. III 12800, teritoriul Daorsilor; soția lui Pinnes, C. I. L. III 12799, teritoriul Meromenilor.
 Testimos b. A. 26.
 Testo f. Compară Testimos.
 Teuda b. Compară Teuta.
 Teuta f. P. II, 2-12, C. Fragmente, 151.
 Teuticus b. T. Livius XLIV, 31.
 Teutomus b. C. I. L. III dipl. 9.
 Titia f. Compară Titius.
 Titisenus b. acelaș cu Caricus, C. I. L. III 9362.
 Titius b. Alburnus Maior.
 Titivilla f. Compară Titia, Titisenus, Tito.
 Tito f. sora fimei Sexto și a lui Panes, C. I. L. III 9817.
 Titto f. Compară Tito.
 Titursa f. Compară Tito.
 Tizus b. acelaș cu Plator, C. I. L. III 2788.
 Tlaturius b. fiul lui Tritus, C. I. L. III 15055.
 Toves b. Alburnus Maior. Nume de loc?
 Treusenius b. Alburnus Maior.
 Trita f. Compară Tritus.

Tritano b. fiul fimei Tritano, tatăl fimei Aplo, C. I. L. III 2792.

Tritano f. fiica lui Lavius, C. I. L. III 2792.

Tritenta f. C. Fragmente, 46.

Tritus b. tatăl lui Aplis, C. I. L. III 6412 și 13989.

Trosia f. acelaș cu Ceuna, C. I. L. III 9963.

Tudania f. acelaș cu Vendo, C. I. L. III 2797.

Tudanius b. fiul fimei Panto, C. I. L. III 9878.

Turatus b. Compară Turuna.

Turo f. fiica lui Aplis, C. I. L. III 2795. Compară Turuna.

Turuna f. C. I. L. III dipl. 101 suppl.

Turus b. tatăl lui Pladomenus, C. I. L. III 2787. Compară Turuna.

Vandano f. fiica lui Tritus, C. I. L. III 13277.

Vanonb. b. tatăl lui Liccaius, C. I. L. III 3665.

Vasidius b. Alburnus Maior.

Vedlsouna f. Compară Volsouna.

Velsounus b. Compară Vedlsouna.

Vendes b. Compară Vendo.

Vendimia f. Compară Vendo.

Vendo f. fiica lui Pladomenus, C. I. L. III 2797.

Venetus b. C. I. L. III dipl. 16, dipl. 7. Alburnus Maior.

Veranis b. Alburnus Maior.

Versos b. Vezî Suaros.

Verzaiius b. Compară Verzo.

Verzo f. Compară Verzo b.

Verzo b. Alburnus Maior.

Verzovia f. Compară Verzo.

Vesclevesis b. fiul lui Tritus, C. I. L. III 3058; tatăl fimei Vedlsouna, C. I. L. III 3038.

Vezpant.. b. Alburnus Maior.

Vines b. tatăl lui Liccaius, C. I. L. III 14216 ⁸.

Vinioca f. Compară Vines.

Viniocus b. Compară Vines.

Vinnia f. Compară Vines.

Vinnonius b. Compară Vines.

Volses b. Compară Volsouna.

Volso b. Compară Volsouna.

Volsouna f. fiica lui Plaetor, C. I. L. III 3149.

Volsunus b. Compară Volsouna.

Volta f. fiica lui Planins C. I. L. III 10723

Voltimesis b. Compară Volta, Voltisa.

Voltisa f. fiica lui Oeplus, C. I. L. III 2891, 2900.

Voltrex b. fiul lui Plaetor, C. I. L. III 3825.

§ 163

Celți

Ambactus b. „ambactus apud Ennium lingua gallica servus appellatur“. Festus in Pauli Diaconi Excerpta l. I pag 4, ediția C. O. Mueller. Compară Caesar b. g. VI, 15.

Accis b. bunicul depe tată al fimei Brogimara, C. I. L. III 5101.

Adnama f. soția lui Magimarus, C. I. L. III 10352, teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.

Adnamatus b. Compară Adnama.

Ammuta f. fiica lui Mogetio și soacră lui Brogimarus, C. I. L. III 15151.

Anculata f. Compară Anculatus.

Anculatus b. tatăl lui Troucetimarus, C. I. L. III 10351

Annama f. Compară Adnama.

Annamatus b. Compară Adnamatus.

Antaio b. tatăl lui Namio, C. I. L. III 15173.

Asio b. tatăl fimei Adnama, C. I. L. III 10352.

Asuius b. fiul lui Biatumarus, C. I. L. III 10324.

Atalus b. tatăl fimei Aulricmara, C. I. L. III 10351.

Atio b. bunicul depe mamă al fimei Brogimara, C. I. L. III 5101.

Atressa f. fiica lui Vindo, C. I. L. III 3380 și 10362.

Atressus b. Compară Atressa.

Attio b. Compară Atio.

Aulricmara f. soția lui Troucetimarus, C. I. L. III 10351, teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutiomarus, Nertomarus, Viridomarus.

Ava f. fiica lui Macimarus, C. I. L. III 10576.

Aveta f. fiica lui Adnamatus, C. I. L. III 3361.

Bageeto b. tatăl fimei Basia, C. I. L. III 10353.

Bardus b. C. I. L. III dipl. 3.

Basia f. soția lui Annamatus, C. I. L. III 10353, teritoriul Arabiscilor, Boilor, Tauriscilor.

Bataro b. C. I. L. III 3286

Betulonus b. C. I. L. III 9760.

Biatumarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Boduognatus b. Caesar b. g. II, 23.

Brennus b. P. IX, 35, 30. T. Livius XXXVIII, 16.

Brigomarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Brogimara f. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Brogimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Buccio b. fiul lui Ressimarus, C. I. L. III 5469.

Burrius b. C. I. L. III 9760.

Busio b. rudă cu Atressa, C. I. L. III 3380 și 10362.

Carstimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Casamo b. Cuvînt gal = adsectator, Holder.

Casatus b. C. I. L. III dipl. 24.

Cattaus b. C. I. L. III dipl. 3.

Cavarus b. P. IV, 52; VIII, 24.

Cingetorix b. Caesar b. g. V, 3.

Cintugnatus b. Compară Boduognatus, Critognatus.

Cobromara f. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Coimo b. fiul lui Atressus, C. I. L. III 3373 și 10354.

Comatimara f. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Comatullus b. C. I. L. III dipl. 24.

Comatumarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indu-
tiomarus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Comiumara f. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Comontorius b. P. IV, 46.

Conbolomarus b. T. Livius XXXVIII, 19.

Congonnetodumnus b. Caesar b. g. VII, 3.

Congonius b. Compară Congonnetodumnus.

Convictolitavis b. Caesar b. g. VII, 32.

Cotus b. Caesar b. g. VII, 32.

Critasirus b. S. VII, 5, 2.

Critognatus b. Caesar b. g. VII, 77.

Croto f. C. I. L. III 111 000

- Dallo b. tatăl fimei Brogimara, C. I. L. III 3594.
 Derva f. Compară Dervonia.
 Dervonia f. rudă cu Troucetimar, C. I. L. III 10603.
 Devala f. soția lui Asuius, C. I. L. III 10324, teritoriul Arabiscilor.
 Devognata f. mama fimei Brogimara, C. I. L. III 5101.
 Compară Boduognatus, Critognatus.
 Diviciacus b. Caesar b. g. I, 31.
 Dumnacus b. Caesar b. g. VIII, 26.
 Dumnorix b. Caesar b. g. I, 3.
 Dumnotalus b. C. I. L. III 10514.
 Gammus b. C. I. L. III dipl. 3.
 Gaudotus b. T. Livius XXXVIII, 19.
 Gutruatus b. Caesar b. g. VII, 3.
 Iantumar b. Compară Iantuna și Ligomar etc.
 Iantuna f. fiica fimei Brogimara, C. I. L. III 3594.
 Ibliomar b. C. I. L. III 1214.
 Indutiomar b. Caesar b. g. V, 3.
 Irducissa b. C. I. L. III dipl. 26.
 Ligomar b. Compară Conbolomar, Ibliomar, Indutio-
 mar, Nertomar, Virdomar, Viridomar.
 Lonorius b. T. Livius XXXVIII, 16.
 Lutarius b. T. Livius XXXVIII, 16.
 Macimar b. Compară Conbolomar, Ibliomar, Indutio-
 mar, Nertomar, Virdomar, Viridomar.
 Magimar b. Compară Conbolomar, Ibliomar, Indutio-
 mar, Nertomar, Virdomar, Viridomar.
 Magio b. soțul fimei Brogimara, C. I. L. III 3594, terito-
 riul Arabiscilor; fratele lui Comatumar C. I. L. III
 3377.
 Magissa b. Compară Magio, Magimar.
 M.amiorix b. Compară Dumnorix, Orgetorix, Vercingetorix.
 Mandubracius b. Caesar b. g. V, 20.
 Materiona f. C. I. L. III dipl. 3.
 Matomar b. Compară Conbolomar, Ibliomar, Indutio-
 mar, Nertomar, Virdomar, Viridomar.
 Matrulla f. C. I. L. III dipl. 24.
 Matto f. Compară Matomar.
 Mattua f. Compară Matomar.
 Matumar b. Compară Conbolomar, Ibliomar, Indutio-
 mar, Nertomar, Virdomar, Viridomar.

- Meitima f. fiica lui Casamo, C. I. L. III 10348.
 Meitime f. Vezi Meitima.
 Miletumarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
 marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.
 Mogetio b. Compară Mogetissa.
 Mogetissa b. C. I. L. III dipl. 24.
 Mogitmarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
 marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.
 Namio b. Compară Namuso.
 Namuso b. tatăl fimei Ressona, C. I. L. III 3377.
 Nertilla f. Compară Nertomarus, Nertus.
 Nertomarus b. C. I. L. III dipl. 26.
 Nertus b. C. I. L. III 10514.
 Orgetorix b. Caesar b. g. I, 3.
 Orgiagio b. T. Livius XXXVIII, 19.
 Oxidubna f. nora lui Matumarus, C. I. L. III 3546, terito-
 riul Arabiscilor.
 Pama f. C. I. L. III 2065.
 Posimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
 marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.
 Precio b. C. I. L. III 3400.
 Prensens b. fiul lui Annamatus, C. I. L. III 3374.
 Quitaus b. tatăl fimei Comatimara, C. I. L. III 3621.
 Regillianus b. Compară Regilus.
 Regilus b. tatăl fimei Cobromara, C. I. L. III 10552.
 Reginus b. C. I. L. III 14349⁸.
 Ressatu f. Compară Ressimarus, Ressona, Ressimus.
 Ressatus b. Compară Ressimarus, Ressona, Ressimus.
 Ressila f. Compară Ressimarus, Ressona, Ressimus.
 Ressimilla f. Compară Ressimarus, Ressona, Ressimus.
 Ressimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
 marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.
 Ressimus b. acelaș cu Brigomarus, C. I. L. III 13975.
 Ressona f. soția lui Macimarus, C. I. L. III 3377, terito-
 riul Arabiscilor.
 Retimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutio-
 marus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.
 Rosio b. rudă cu Atressus, C. I. L. III 3687.
 Saetibolus b. fiul lui Magissa, C. I. L. III 3695.
 Samognatius b. C. I. L. III 8014.
 Sapurda b. tatăl fimei Ressatu, C. I. L. III 3358; soțul
 fimei Ressila C. I. L. III 3358

Sisiu f. mama lui Troucetimarus, C. I. L. III 10603; sora lui Troucetimarus, C. I. L. III 10603.

Sisiuna f. Compară Sisiu.

Sparucus b. C. I. L. III 3164 și 9816.

Spumarus b. C. I. L. III dipl. 42. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutiomarus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Sura f. Compară Surus.

Surio b. Compară Surus.

Surus b. C. I. L. III 3164 și 9816.

Tarbu b. C. I. L. III 2053.

Tarcho b. C. I. L. III 2053.

Terso b. C. I. L. III 3400.

Tharton b. C. I. L. III 2065.

Trippo b. tatăl lui Annamatus, C. I. L. III 10353.

Troucetimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutiomarus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Troucetissa b. C. I. L. III 14349^s.

Usia f. Compară Usio.

Usio b. tatăl fimei Comiumara, C. I. L. III 3690.

Ussus b. Compară Usio.

Valetiacus b. Caesar b. g. VII, 32.

Vanaius b. C. I. L. III 8495 și pag. 2322.

Venicarus b. C. I. L. III 8495 și pag. 2322.

Venimantius b. C. I. L. III 3302.

Venimarus b. Compară Conbolomarus, Ibliomarus, Indutiomarus, Nertomarus, Virdomarus, Viridomarus.

Verciugetorix b. Caesar b. g. VII, 4.

Verodumna f. Compară Congonnetodumnus.

Vindelicus b. C. I. L. III dipl. 3.

Vindia f. Compară Vindo.

Vindo b. soțul fimei Ammuta și socrul lui Brogimar, C. I. L. III 15151, teritoriul Arabiscilor.

Virdomarus b. C. I. L. III 2065.

Viridomarus b. Caesar b. g. VII, 38.

CAPITOLUL X

§ 164. Mai înainte de toate din tablourile numelor personale illyre, pannonice, thrace și celte, precum și din acele ale numelor personale repartizate după teritoriile diferitelor neamuri, vom prezenta în această parte o concordantă

între datele istoricilor și acele ale numelor. Ceia ce susțineau Grecii despre Illyri și Pannoni, că ar fi de acelaș neam, se confirmă prin numele personale, care sînt aceleaș la Illyri și la Pannoni, și cea ce ni spun istoricii despre diferitele neamuri, că unele ar fi fost illyre, altele pannone, altele thrace și altele celte, se confirmă prin numele personale ale inscripțiilor depe teritoriile acestor popoare. Aceasta în trăsături generale. În special cercetarea amănunțită a tablourilor ne conduce și la alte concluzii.

Din punct de vedere numeric rezultatul oferit de tablouri este următorul. *)

Iapodes: 25 nume, dintre care 14 illyropannone, 2 thrace, 9 nehotărîte.

Liburni: 42 nume, dintre care 24 illyropannone, 2 celte, 16 nehotărîte.

Adriopes: 15 nume, dintre care 9 illyropannone, 1 thrac, 5 nehotărîte.

Dalmatae: 222 nume, dintre care 104 illyropannone, 6 thrace, 17 celte, 95 nehotărîte.

Siculotae: 2 nume, dintre care 1 thrac, 1 nehotărît.

Ardiaei: 2 nume, ambele illyropannone.

Pleraei: 5 nume, toate nehotărîte.

Docleatae: 9 nume, dintre care 3 illyropannone, 1 celt, 5 nehotărîte.

Labeati: 3 nume, toate illyropannone.

Daorsi: 5 nume, dintre care 4 illyropannone, 1 nehotărît.

Naresii: 16 nume, dintre care 7 illyropannone, 1 thrac, 4 celte, 4 nehotărîte.

Meromenni: 10 nume, dintre care 4 illyropannone, 6 nehotărîte.

Dardani: 25 nume, dintre care 6 illyropannone, 1 thrac, 18 nehotărîte.

Breuci: 20 nume, dintre care 4 illyropannone, 2 thrace, 1 celt, 13 nehotărîte.

Mazaei: 6 nume, toate illyropannone (2 din ele, Mazaei, pe teritoriul Naresiilor).

*). La numărătoare am considerat cognomina etnice Bessus, Daciscus ca nume thrace, Breucus, Dardanus ca nume illyropannone, și Bocontius (= Vocontius), Bocontia (= Vocontia) ca nume celte.

Ditiones : 2 nume, ambele illyropannone.

Daesitiates (teritoriul Dalmașilor) : 2 nume, Daesitiates.

Partini : 18 nume, dintre care 7 illyropannone, 11 nehotărîte.

Cavii : 12 nume, dintre care 9 illyropannone, 1 thrac, 2 nehotărîte.

Pirustae (teritoriul Dacilor) : 57 nume, dintre care unul probabil thrac.

Illyrii insulari : 38 nume, dintre care 22 illyropannone, 1 thrac, 15 nehotărîte.

Loc nehotărît al provinciei Dalmatia : 16 nume, dintre care 5 illyropannone, 11 nehotărîte.

Scordisci : 31 nume, dintre care 3 illyropannone, 9 thrace, 3 celte (dintre acestea 2, Scordisci, pe teritoriul Arabiscilor), 16 nehotărîte.

Triballi : 15 nume, dintre care 1 illyropannon, 7 thrace, 7 nehotărîte.

Moesi : 52 nume, dintre care 32 thrace, 1 celt, 19 nehotărîte.

Loc nehotărît al provinciei Moesia Inferior : 1 nume, thrac.

Daci : 179 nume, dintre care 16 illyropannone, 44 thrace (dintre acestea 1, Dac, pe teritoriul Arabiscilor), 9 celte, 110 nehotărîte.

Bessi : 3 nume, toate thrace.

Sardi (teritoriul Dacilor) : 2 nume, Sardi.

Getae : 49 nume, dintre care 18 thrace, 31 nehotărîte.

Crobyzi, Scythae, Sarmatae, Bastarnae, Obulensii, Oitensii : 19 nume, dintre care 1 thrac, 1 celt, 17 nehotărîte.

Bastarnae, Getae, Britolagae : 1 nume, nehotărît.

Arabisci : 134 nume, dintre care 3 illyropannone, 8 thrace, 49 celte, 74 nehotărîte.

Arabisci, Boii, Taurisci : 51 nume, dintre care 3 illyropannone, 27 celte, 21 nehotărîte.

Amantini (teritoriul Breucilor) : 4 nume, Amantini.

Amantini, Hercuniatae : 10 nume, dintre care 4 illyropannone, 2 celte, 4 nehotărîte.

Andizetii : 3 nume, dintre care 1 celt, 2 nehotărîte.

Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior : 11 nume, dintre care 7 celte, 4 nehotărîte.

§ 165. Pe teritoriile pe care le cunoaştem că sînt illy-

ține, dar numărul lor se reduce chiar la minimum, dacă ținem socoteală de înprejurările următoare. Din cele 6 nume thrace depe teritoriul Dalmaților Carosus b., Dize b., Mucatra b. și Sabasianus b. sînt militari și cu posibilitate prin urmare de a fi străini de provincie. Thracul depe teritoriul Naresiilor, Scenobarbus, e tatăl militarului Victor și era poate străin de provincie. Din cei 17 Celți depe teritoriul Dalmaților sînt 14 străini *) și unul de lectură îndoioasă · Betulonius b. e Gal, Trebocus, tatăl militarului Burrius; Bocontia f., Bocontius b. se probează ca străini prin numele lor însuș (Vocontii popor în Gallia Narbonensis); Brigomarus b. e probabil din Virunum Noricum; militarul Burrius e Gal, Trebocus; Pama f. e Biturix; Reginus b. dela Balijina Glavica pune inscripție funerară unui Varcianus și era probabil și el Varcianus; Reginus b. dela Crkvine 9806 e de lectură îndoioasă ([Reg]linus); Ressius b. e acelaș cu Brigomarus; Sparucus b. e Gal, Trebocus; Tarbu b. e Aquitanus; Tarcho b. e Aquitanus; Tharton b. e Biturix; Venimarus b. e din Virunum Noricum; Virdomarus b. e Biturix. Din cele 4 nume celte depe teritoriul Naresiilor Carstimarus b. e tatăl lui Ligomarus, iar Ligomarus e militar și cu posibilitate de a fi străin de provincie; Vanaius b. e de loc din Gallia Narbonensis, iar Venicarus b. e tatăl lui Vanaius. Intreg teritoriul cunoscut din istorici ca illyro-pannon curat, începînd dela Liburni și sfîrșind cu Cavi și cu Illyrii insulari, se confirmă ca atare prin datele inscripțiilor. Curios este numai că pe teritoriul mixt illyro-celt al Iapodilor nu se întîlnește niciun nume sigur celt, numai dacă nu se vor fi găsind nume celte printre cele 9 nume nehotărîte.

§ 166. Cum te apropii de teritoriul Triballilor și pășești pe teritoriile cunoscute din istorici ca thrace, pe teritoriile Triballilor, Moesilor, Bessilor, Geților, se înmulțesc în mod remarcabil numele thrace, în dauna numelor illyro-pannone. Deja pe teritoriul Celților Scordisci apar 9 nume thrace față de numai 3 illyro-pannone. Pe teritoriul Triballilor este numai un singur nume illyropannon față cu 7 nume thrace. Pe teritoriile Moesilor, Bessilor, Geților numele illyropannone dispar cu totul, în vreme ce numele

*) Pentru înțelesul *străin* vezi § 112.

thrace apar în număr copleșitor: la Moesi din 52 nume 32 sînt thrace, la Geți din 49 nume sînt thrace 18. Curios este numai că pe teritoriul celt al Scordiscilor nu apar nume celte, căci Surio este îndoios, deoarece poate fi și illyro-pannon și thrac (Vezi §§ 112, 159, 162, 163), iar Precio și Terso (Scordisci) s-au găsit pe teritoriu arabisc (Precio, nu-î vorbă, e tatăl lui Terso, iar Terso e militar și e posibil, prin urmare, să fi fost străin de localitate). Numai dacă nu se vor fi găsit nume celte printre cele 16 nehotărîte.

Concordanța între datele istoricilor și acele ale inscripțiilor continuă mai departe, pe teritoriul amestecat al Crobyzilor, Scythilor, Sarmatilor, Bastarnilor, Obulensiilor, Oitensiilor, unde din 19 nume avem, față cu unul thrac și unul celt, 17 nehotărîte, apoi pe acel al Pannoniei Inferior, unde știm din datele istorice că trăiau popoare unele celte și altele pannone, și unde într-adevăr inscripțiile ni-au păstrat numeroase nume celte și illyropannone. Inscripțiile însă, cel puțin pentru Pannonia Inferior, precizează îngăimeala datelor istorice, căci chiar dacă n-am cunoaște (și cunoaștem, vezi § 54 la popoarele respective) nume arabisce și amantine, însăș frecvența numelor celte pe teritoriul Arabiscilor și aceea a numelor illyropannone pe teritoriul Amantinilor n-ar proba că cei dintîi erau Celți, iar cei de al doilea Pannoni.

§ 167. Cel mai interesant fapt ni-l prezintă inscripțiile de pe teritoriul Dacilor. Se găsesc următoarele nume thrace: Amadusa f. Romlot (Certia). — Bessa f. Várhely (Sarmizegetusa). — Bitus b. Titel (Bassiana). — Butes b. Sztrigy Szacsai (Aquae). — Cusaia f. Maria Theresianopel (Antiana). — Diaies b. Oláh-Péntek (Szamos-Ujvár). — Dius b. Alba Iulia (Apulum). — Dizo b. Klausenburg (Napoca), străin. — Doiodus b. gura riului Vid (Utus). — Drigisa și Drigissa b. Arcer (Ratiaria); Somovit (Utus). — Dui. b. gura riului Vid (Utus). — Epius b. Alba Iulia (Apulum). — Eptala b. Klausenburg (Napoca), străin. — Esbenus b. Rusănești. — Flegitsana f. ? gura riului Vid (Utus). — Ftiozi b. gura riului Vid (Utus). — Godes b. Instrumentum Daciae. — Izito f. ? gura riului Vid (Utus). — Manneus b. Tihó (Porolissum). — Mucapor b. Alsó-Ilosva; Szucság (Optatiana). — Mucapuis f. Alsó-Ilosva. — Mucasenus b. Alba Iulia (Apulum). — Muca-

tra f. Maria Theresianopel (Antiana).—Mucatrus b. Alsó-Ilosva.—Nuidasia f. ? gura riului Vid (Utus).—Rescu f. Alba Iulia (Apulum).—Scenobarbus b. Torda (Potaissa); Alba Iulia (Apulum).—Scorilo b. Alt-Ofen (Aquincum).—Sisia f. Vidin (Bononia).—Sisiata f. Várhely (Sarmizegetusa).—Sissa f. Somovit (Utus).—Soia b. Alba Iulia (Apulum).—Sola b. Alsó-Ilosva.—Sura f. Klausenburg (Napoca).—Surilla f. Veczel (Micia).—Surus b. Máros-Décse (Salinae); Alba Iulia (Apulum); Veczel (Micia); Turnul Severin (Drobeta); Titel (Bassiana).—Tattario b. Klausenburg (Napoca), străin. — Thithus b. Arčer (Ratiaria).—Tsinta b. Vád. — Tuorme b. gura riului Vid (Utus).—Turma b. Alba Iulia (Apulum).—Tzinta f. Klausenburg (Napoca), străină. — Tzinto b. Klausenburg (Napoca), străin. — Vezui. b. gura riului Vid (Utus).—Din aceste 44 nume thrace sînt 16 depe alt teritoriu decît acel al provinciei Dacia, iar 5 sînt străini *) (Asiani, adecă Bithyni). Sura, Surilla, Surus nu sînt siguri, pentru că aceste nume pot fi și illyropannone și celte (Vezi §§ 112, 159, 162, 163). Rămîn pentru provincia Dacia 20 nume thrace, dar dintre persoanele care le poartă (în număr de 22) pot fi bănuite ca străine de provincie 10, pentru că Bessa f. arată prin însuș numele ei că nu era din Dacia de neam, Mucaporii (doi) dela Alsó-Ilosva sînt militari, Mucapuis f. este soția unui militar, Mucasenius b. e militar, Mucatrus b. e tatăl militarului Sola, Rescu f. e soția militarului Mucasenius, Scenobarbus b. dela Alba Iulia e tatăl militarului Dasas, Soia b. e tatăl fimei Rescu, care era soția militarului Mucasenius, Sola b. e militar, Turma e acelaș cu Soia. Mai rămîn decî numai 13 nume thrace (dacă adăogim pe Resculus dela grupul Pirustilor), purtate de 13 persoane, pentru care putem fi într-adevăr siguri că aparțin provinciei Dacia. Față cu acest mic număr de Thraci este deja remarcabil numărul de 9 Celți, dar mai ales acel de 16 Illyropannoni, care adăogit la numărul 57 al Pirustilor dă pentru Illyropannonii din Dacia (căci toți Illyropannonii și toți Celții depe teritoriul dac se găsesc în provincia Dacia însăș) o sumă de 5 ori mai mare decît aceea a Thracilor. Și numărul Illyropannonilor devine încă mai mare, dacă ținem socoteală de faptul că multe din numele illyropannone (precum Dasas, Dasius, Epicadus, Lic-

caius, Marinus, Plator) din Dacia sînt purtate de mai multe persoane. Raportul dintre numărul numelor illyropannone și acel al totalității numelor barbare din provincia Dacia este aproape același cu raportul dintre numărul numelor illyropannone și acel al totalității numelor barbare depe teritoriul illyropannon. Dacă ne ducem după aceasta, trebuie să conchidem că populația illyropannonă era aproape tot atît de deasă, relativ, în provincia Dacia ca și în provincia Dalmatia. Și nu era o populație nestabilă, căci printre numele piruste din regiunea dela Alburnus Maior nu se găsește un singur militar, iar printre cele 16 nume illyropannone din restul provinciei se întîlnesc militari numai un Dasas la Apulum, un Liccaius la Drobeta, un Marinus (fiu de militar) la Porolissum, doi Marinus (veterani) la Apulum, și un Vines (tatăl militarului Liccaius) la Drobeta. Și tot atît de stabilă era populația celtă. Din cei 9 Celți numai unul, Congonius, dela Apulum, e militar, dar și acela e veteran și fost decurio al orașului. Aceste date ale inscripțiilor sînt în deplină concordanță cu acele ale istoricilor. Eutropius VIII, 6: „Traian, după ce a supus Dacia, a strămutat într-însa nenumărată mulțime de oameni din toată lumea romană, ca să lucreze pămîntul și să formeze orașe, pentru că Dacia, în urma războaielor îndelungate cu Decebal, fusese secată de locuitori“. Vezi § 90. Nu este nimic mai natural decît ca, pelingă imigranți din alte provincii, pentru care vezi § 83, să fi venit mai ales imigranți din provinciile învecinate Dalmatia, teritoriu illyropannon, și Pannonia Inferior, teritoriu pannon și celt. În mijlocul masei enorme a imigranților populația băstinașă dacă forma o infimă minoritate.

§ 168. Ce neamuri de oameni se vor fi ascunzînd sub numele nehotărîte, pe care nu le putem constata ca illyropannone, ca thrace ori ca celte, depe listele de nume dela §§ 159-163? Pentru teritoriile cu populație omogenă nu s-ar îndepărta cineva de adevăr, dacă ar afirma că numele nehotărîte aparțin acelei populații omogene. N-ar greși cineva mult, dacă ar socoti că numele nehotărîte depe teritoriul provinciei Dalmatia (exceptîndu-se teritoriul Iapodilor) trebuesc să fie illyropannone, și că acele depe teritoriile Triballilor, Moesilor și Geților trebuesc să fie thrace. Mai greu cu mult este de a lua o hotărîre cu privire la națio-

nalitatea care se ascunde sub numele nehotărîte, acolo unde populația nu era omogenă, cum se întâmplă lucrul cu teritoriul Iapodilor, cu acel al Crobyzilor-Scythilor-Sarmaților-Bastarnilor-Obulensiilor-Oitensiilor, al Bastarnilor-Geților-Britolagilor, al provinciei Dacia, al provinciei Pannonia Inferior. Dificultatea se mărește pentru teritoriile cu populație eterogenă (exceptându-se provincia Dacia), și chiar pentru cele cu populație omogenă (exceptându-se provincia Dalmatia, pentru care vezi în special cele spuse la § 111 N° 3), prin faptul că în timpul cît țin inscripțiile, aproximativ până la sfîrșitul secolului IV, aceste teritorii au fost cوتropite și, în parte, chiar îndelungată vreme ocupate de neamuri năvălitoare altele, în special de Huni și de Germani (Vezi pentru detalii § 82). Chiar nume slave așa crede eu că se găsesc (Vezi § 82 N° 10). Cu atît mai mult se vor fi găsind cuvinte germane, în special gote. Care vor fi fiind numele scythe ori sarmate ori bastarne ori hune ori germane *), eu nu mă încumetez să cercetez. De un lucru

*) Pentru următoarele nume se găsesc nume analoage germane înregistrate de Schöpfung :

(Annia f., Annius b.— german Annia f. — Este și celt după Holder.)

(Atalus b.— german Athal b.— Este și celt.)

Augus b.— german Augis b.

Batsio b.— german Batza b.

(Bericio b. Probabil semit.— german Beric b.)

(Boio b.— german Boio b.— Este și celt după Holder.)

Dudis b.— german Duda b.

Godes b., Gude b. — germane Goda b., Guda b., Gude- în compuse.— În caz cînd numele thrac Gudilas b. Procopius b. g. III, 30 este *gotizat* (în loc de adevăratul thrac Cutilas), cum susține Tomaschek II, 2, 50, apoi pentru thracismul numelor Godes b., Gude b. lipsește orice sprijin.

(Leubinus b.— german Leubius b.— Este și celt după Holder.)

Linda b.— german Lindis f.

(Nando b.— german Nandus b.— Vezi § 109, B, a, 4, β, nota.)

Nanea f.— ? german Nanna b.

Nassus b.— german Nasua b.

(Raecus b., Recus b.— german Reca- în compuse. — Este și illyropannon.)

Satto b.— german Satto b.

Saxxonius b. Probabil nume etnic.— german Saxones, nume de popor.

Sibiaenns b — german Sib'a b

aici, unde lucrăm cu aproximații, sînt sigur, că asemenea nume în teritoriile cu populație omogenă thracă trebuiesc să fie puține față cu numele thrace, și că nu va greși cineva mult, dacă numele nehotărîte depe teritoriile Triballilor, Moesilor și Geților le va considera ca thrace. Pentru eventualele nume celte care s-ar găsi pe teritoriile cu populație omogenă, illyropannonă de o parte, thracă de altă parte, ar trebui să facă serviciu dicționarul de nume proprii celte al lui Holder. Din nenorocire chipul cum este alcătuit acest dicționar nu poate servi celui care ar vrea să-l consulte răpede și sigur, pentru că datele cum că cutare nume ar fi celte sînt foarte de multe ori afirmări goale. Consultatorul este nevoit, deci, să controleze singur, și acest control nu numai că îngreuează enorm utilizarea dicționarului, dar pentru un nespecialist ca mine este și imposibil. De altfel ce fel de dicționar de nume celte poate fi acela pe care lectorul trebuie să-l facă de iznoavă? Pentru cele spuse de mine aici voi da cîteva exemple de nume considerate ca celte de Holder fără niciun motiv. Cetitorul să consulte însuș dicționarul acestui învățat, dacă vrea să se convingă prin el însuș, eu voi face numai asupra unor cuvinte cîteva observații: Batsio b.—Bellicus b.—Beucus b. (Ca unică probă că ∞ ar fi celt se citează C. I. L. III 1263 dela Verespatak teritoriul Pirustilor!). — Bonoucus b. (Ca unică probă se citează C. I. L. III 7547 dela Constanța). — Bricena f. — Butes b. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare, macarcă nu-î nici mai mult nici mai puțin probat de cît altele). — Clonis f. — Clonus b. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare). — Cutia b.—Cutius b. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare). — Dentusugu f. (Ca unică probă citează C. I. L. III 6145 Leskovec Moesia Inferior: Dentusugu Sgerulonis f[ilia]. Pe Sgerulo însă nu-l înregistrează). — Lianus b. (Ca unică probă citează C. I. L. III C. XIV, teritoriul Pi-

Sige b.?— german Sige- în compuse.

(Sises b., Sisia f., Sisiata f., Sisinus b., Sisiu f., Sisiuna f., Sissa f.— german Sisi- în compuse.— Este și thrac.)

Teius b.— german Theia b.

Tzita b.— german Tzitta b.

Adecă 14 nume probabil germane, a căror repartizare după provincii este următoarea: 4 în Dalmatia, 2 în Moesia Superior, 2 în Moesia Inferior, 3 în Dacia, 3 în Pannonia Inferior.

rustilor: Bato Liani. Pe Bato însă nu-l înregistrează).—Liccaius b. (Citează, între alte inscripții care nu probează nimic asupra celtismului acestui nume, C. I. L. III C. VI, teritoriul Pirustilor: Liccai Epicadi. Pe Epicadus însă nu-l înregistrează).—Liga... b.—Lonus b. (Citează ca unică probă C. I. L. III C. XX, teritoriul Pirustilor: Dasantis Loni. Pe Dasas însă nu-l înregistrează).—Matsiu f. ?—Nemoratta f. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare).—Panto f.—Patasio b.—Pladomenus b.—Ruca f.—Sadragita b.—Socufunus b. (Așa citește Holder după Tocilescu pe Socu.. Funi.. din C. I. L. III 14448 Babadag).—Suaemedus b. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare).—Tattaia f.—Tatulus b.—Texu.. b.—Thithus b.—Titto b.—Tritano b.—Tritano f.—Tuio b.—Utsia f. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare).—Veldes b. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare).—Vels b. (pe care-l dă însă cu semn de întrebare).—Și tot așa multe altele. Pe ici colea intercalează Holder și nume necelte, pe care le dă însă ca atare iarăș fără motiv. De pildă: „Beusas ist dalmatisch; Liccavus ist pannonisch.“ Αὐτοῦ ἔρα !

§ 169. Cu toate acestea pe baza datelor din dicționarul lui Holder am putut stabili următoarea listă de nume care mi s-au părut că ar fi celte: Abello b.—Andena f.—Bargates b.—Barsames b.—Battis b. (In C. I. L. III 3593 = 10544 Aquincum Pannonia Inferior Verbugia este fiica lui Battis și pe nepoata lui Battis, probabil fata fimei Verbugia, o cheamă Sisiu).—Butto b.—Cambrianus b.—Carantius b.—Danuvius b.—Deccia f.—Deivo b.—Eppo b.—Lacomus b.—Legitax b.—Luca f.—Matisa f.—Mereccusa f.—Oxetia f.—Petuernus b.—Popaa b. ?—Raudomaeus b.—Rigozus b.—Samarco b.—Satto b.—Seccia f.—Seccius b.—Sinna b.—Siscia f.—Siscius b.—Soso b.—Togernius b.—Ucborva f.—Utta f.—Verbacius b.—Verbugia f.—Verondacus b.—Vervicius b.—Verviclus b. (tatăl fimei Oxetia în C. I. L. III 10371 Baracska Pannonia Inferior).

§ 170. Și acum, dacă din lista numelor depe teritoriile cu populație omogenă illyropannonă vom scădea numele celte, câte se vor fi mai găsim, constatate după dicționarul lui Holder, pe cele germane, constatate după Schönhofeld, pe acele care apar și pe alt teritoriu oarecare în a-

fară de teritoriile cu populație omogenă illyropannonă *), și pe acele ale străinilor, vom căpăta cu probabilitate o nouă serie de nume illyropannone. Și dacă din lista numelor de pe teritoriile cu populație omogenă thracă vom scădea numele celte, câte se vor fi mai găsind, constatate după dicționarul lui Holder, pe cele germane, constatate după Schönfeld, pe acele care apar și pe alt teritoriu oarecare în afară de teritoriile cu populație omogenă thracă, și pe acele ale străinilor, vom căpăta cu probabilitate o nouă serie de nume thrace. Pentru ca probabilitatea să fie mai mare, ar fi trebuit ca pe de o parte să cercetez dicționarul lui Holder mai cu amănunțime, iar pe de alta să extind cercetarea numelor și în afară de cele cinci provincii din răsăritul romanizat, dar o asemenea muncă a trecut peste puterile mele.

Nume illyropannone: Agaevius b.—Aminia f.—Annia f.—Annius b.—Ape f.—Atreccesianus b.—Atrectia f.—Atta b.—Augitie f.—Avendius b.—Azinas b.—Baberius b.—Babullia f.—Baurea f.—Bennius b.—Birria f.—Bitidius b.—Bizus b.—Boio b.—Bolana f.—Bossina b. ?—Cabar b.—Caevoda f.—Candalio b.—Cantia f.—Catandio b.—Ceionius b.—Cingius b.—Ciotis b.—Copiesilla f.—Corsapus b.—Coulius b.—Crapus b.—Daizo b.—Datus b.—Dazier b.—Deter b.—Dieus b.—Disdozi b.—Druanus b.—Duiona f.—Dumma f.—Edasterius b.—Elivius b.—Enena f.—Epetinus b.—Essoricus b.—Fasena f.—Fencis f.—Filiora f.—Fingis f.—Fresianus b.—Gallitta f.—Germus b.—Gnoriis b.—Granp... b.—Hatena b.—Iacus b.—Iaefus b.—Ienudia f.—Ingona f.—Lacrus b.—Laemotina f.—Laiscus b.—Larininus b.—Lateinus b.—Lateius b.—Latiniana (gens) f.—Ledrus b.—Lione f.—Liseno f.—Liso b.—Litius b.—Loiscus b.—Lucus b.—Maela b.—Malaius b.—Mandeta f.—Maserva b.—Mataura f.—Mattonia f.—Mestula b.—Misaucus b.—Munnius b.—Narius b.—Navina f.—Nemis b.—Neratius b.—Netis b.—Neus b.—Nevena f.—Nicala f.—Nindia f.—Ninso b.—Nomeditus b.—Nonocatoses b. ?—Novesis b.—Obulcia f.—Oclatinus b.—Oia f.—Orcleca f.—Orclecus b.—Ortorius b.—Osulnia ori O-

*) Faptul însă că un nume apare și pe alt teritoriu în afară de teritoriile cu populație omogenă illyropannonă ori thracă nu este o garanție că acel nume n-ar fi illyropannon ori thrac, căci se poate întâmpla să aparțină unui immigrant.

gulnia f.— Palpellia f.— Pelsonia f.— Piruntia f.— Pitienus b.— Pitius b.— Plaia f.— Plesonteis orî Plesonteus b.— Posaulio f.— Raia f.— Raspaletus b.— Ritus b.— Sacronius b.— Sadragita b.— Salvia f.— Samanna b. ?— Sarnus b.— Satria f.— Satrius b.— Sausa b.— Signus b.— Sevenuda f.— Signia f.— Signius b.— Smeitiom b.— Soda b.— Sornius b.— Sortus b.— Suestius b.— Suulius b.— Tampius b.— Tara f.— Tarconius b.— Taria f.— Tarius b.— Tatta f.— Tattaia f.— Tattuia f.— Tegiviva f.— Tesonia f.— Teutmeitis b.— Thana f.— Tigidia f.— Tigidius b.— Totia f.— Trio f.— Tutidia f.— Upio b.— Utetuo b.— Uxelio orî Uxello b.— Veiedius b.— Vels b.— Ves. f.— Veselia f.— Viforinus b.— Virno f.— Voccius b.— Volaesa f.— Zanatis b.— Zanosia f.— Zorada f.— Zunus b.— Zuprio b.

Nume thrace : Andio b. — Bonita f. — Bonoucus b. — Brilo b.— Burtinus b.— Carianus b.— Carusia f.— Caurisinius b.— Cerfonius b.— Cinene f.— Cittus b.— Cocaius b.— Comozous b.— Dada b.— Daizis b.— Diocas b.— Ersidius b.— Gailla f.— Iahetav b.— Iemonius b.— Ithazis b.— Lucaius b.— Mampsalachanus b.— Marle b. ?— Nausas b.— Navia f.— Nene f.— Parsanius b.— Pualerius b.— Sebaiacus b.— Sile f.— Sippia f.— Susa f.— Susemene f.— Tara b.— Thielat. b.— Tzitzis b.— Varanus b.— Varsudicintis gen. b.— Vexarus b.— Ziftia f.— Zudecitolp f.

§ 171. Din cercetarea numelor illyropannone și thrace putem căpăta oarecare cunoștință asupra firii limbii illyropannone și a firii limbii thrace, și asupra deosebirilor dintre aceste două limbi.

La limba illyropannonă constatăm înainte de toate o abundență de sufixe derivative: -aci : Baracio b. (Compară Barcinus b.).— -ai : Liccaius b. (Compară Licanus b., Liccavus b.); Verzaiius b. (Compară Verzo b., Verzo f., Verzovia f.); Licaia f. (Compară Licanus b., Liccavus b.); Tattaia f. (Compară Tatta f., Tattuia f.).— -am : Andamus b. (Compară Andes b.).— -an : Dazanus b. (Compară Dazas b., Dazomenus b.); Licanus b. (Compară Licaia f., Liccaius b., Liccavus b.).— -aneri : Tritaneria f. (Compară Trita f., Tritano b., Tritano f., Tritus b.).— -ann : Samanna f. (Compară Sameccus b.).— -ant : Dasas b. (Compară Dasa b., Dases b., Dasius b., Dasmenus b., Dasto f.); Dazas b. (Compară Dazanus b., Dazomenus b.). Aici aparține poate

Vezpant.. b.— -at: Turatus b. (Compară Turo f., Turuna f., Turus b.); Zanatis b. (Compară Zanosia f.).— -av: Liccavus b. (Compară Licaia f., Liccaius b.); Liccaus b. = Liccavus b.; Opiavus b. (Compară Opia b.); Opiava f. (Compară Opia b.).— -avant: Caravantius b. (Compară Cares b., Cariccus b., Caricus b.).— -c: Beucus b. (Compară Beus b., Beusas b., Beuzas b.).— -cin: Barcinus b. (Compară Baracio b.).— -crus: Baezocrusu f. (Compară Baezus b.).— -ecc: Sameccus b. (Compară Samanna f.).— -ei: Diteius b. (Compară Dito f., Ditus b.); Ditueius b. (Compară Ditugenius b.); Andueia f. (Compară Anduenna f.).— -en: Genthena f. (Compară Gentius b.); Madena f. (Compară Madocus b., Madu f.).— -enn: Anduenna f. (Compară Andueia f.).— -ent: Andes b. (Compară Andamus b.); Cares b. (Compară Cariccus b., Caricus b.); Dases b. (Compară Dasa b., Dasas b., Dasius b., Dasmenus b.); Panes b. (Compară Panto b., Panto f.); Panentus b. Compară Panto b., Panto f.); Vines b. (Compară Vinioca f., Viniocus b., Vinnia f., Vinnonius b.); Pinenta f. (Compară Pines b., Pinnia f., Pinnius b., Pinnus b., Pinosta b., Pinsus b.). Aici aparțin și Plaes b., Plares b.— -eri: Baberius b. (Compară Babullia f.); Proserius b. (Compară Prososius b.).— -et: Volses b. (Compară Volso b., Volsouna f., Volsunus b.). Aici aparțin Andunocnes b., Ledies b., Sclaies b. (nume de loc ?), Toves b. (nume de loc ?).— -gar: Longarus b. (Compară Lonus b.).— -i: Carpia b. (Compară Carpus b.); Dasius b., Dassius b. (Compară Dasa b., Dasas b., Dases b., Dasmenus b., Dasto f.); Gentius b. (Compară Genthena f.); Lavius b. (Compară Lavo f.); Opia b. (Compară Oplus b., Oplica f.); Pinnius b. (Compară Pinenta f., Pines b., Pinnus b., Pinosta b., Pinsus b.); Planius b. (Compară Planī f.); Platorius b. (Compară Plator b.); Tarius b. (Compară Tara f.); Titius b. (Compară Tito f., Titisenus b.); Lavia f. (Compară Lavo f.); Pantia f. (Compară Panto b., Panto f.); Pinnia f. (Compară Pinenta f., Pines b., Pinnus b., Pinosta b., Pinsus b.); Taria f. (Compară Tara f.); Titia f. (Compară Tito f., Titisenus b.); Vinnia f. (Compară Vines b., Vinioca f., Viniocus b., Vinnonius b.).— -ic: Caricus b. (Compară Cares b.); Loricus b. (Compară Lora f.); Teuticus b. (Compară Teuta f., Teutomus b.); Oplica f. (Compară Oplus b.).— -icc: Cariccus b. (Compară Cares b.).— -im: Testimos b. (Compară Testo f.).— -imi: Vendimia f. (Compară Ven-

des b., Vendo f.). — -in: Aplis b. (Compară Aplius b., Aplo f., Aplus b.); Sutti b. (Compară Sutta f., Suttisius b.); Iettina f. (Compară Iettus b.); Planī f. (Compară Planius b.). Aici aparține probabil Disdozi b. — -inci: Lavincia f. (Compară Lavia f., Lavius b., Lavo f.). — -inon: Platino f. (Compară Plato b., Plator b.). — -ioni: Andamionius b. (Compară Andamus b.). — -is: Voltisa f. (Compară Volta f.). — -isen: Titisenus b. (Compară Titia f., Titius b., Tito f., Titursa f.). — -isi: Suttisius b. (Compară Sutta f., Sutti b.). — -iv: Titivilla f. (Compară Titia f., Titisenus b., Titius b., Tito f., Titursa f.). — -l: Oplus b. (Compară Opia b.). — -men: Dasmenus b. (Compară Dasa b., Dasas b., Dases b., Dasius b., Dasto f.). — -mi: Buomis f. (Compară Buuo f.). — -ni: Sornius b. (Compară Sortus b.). — -oc: Madocus b. (Compară Madena f., Madu f.); Viniocus b. (Compară Vines b., Vinnia f., Vinnonius b.); Vinioca f. (Compară Vines b., Vinnia f., Vinnonius b.). — -om: Teutomus b. (Compară Teuta f., Teuticus b.). — -omen: Dazomenus b. (Compară Dazanus b., Dazas b.). Aici aparține Pladomenus b. — -on: Baracio b. (Compară Barcinus b.); Bato b. (Compară Batu f.); Panto b. (Compară Pantia f.); Plato b. (Compară Platino f., Plator b.); Tritano b. (Compară Tritaneria f.); Verzo b. (Compară Verzaius b., Verzovia f.); Volso b. (Compară Volses b., Volsouna f., Volsunus b.); Aplo f. (Compară Aplis b., Aplius b., Aplus b.); Buuo f. (Compară Buomis f.); Cato f. (Compară Caturus b.); Dito f. (Compară Diteius b., Ditus b.); Lavo f. (Compară Lavia f., Lavincia f., Lavius b.); Panto f. (Compară Pantia f.); Sexto f. (Compară Sestus b.); Testo f. (Compară Testimos b.); Tito f. (Compară Titia f., Titisenus b., Titius b., Titivilla f., Titursa f.); Titto f. (Vezi Tito f.); Tritano f. (Compară Tritaneria f.); Turo f. (Compară Taruna f., Turus b.); Vendo f. (Compară Vendes b., Vendimia f.); Verzo f. (Compară Verzaius b., Verzovia f.). Aici aparțin Boio b., Candalio b., Catandio b., Daizo b., Geldo b., Liso b., Mico b., Ninso b., Sabbo b., Surio b., Upio b., Utetuo b., Uxelio orî Uxello b., Zuprio b.; Anso f., Darmo f., Dasto f., Liseno f., Paio f., Posaulio f., Selio f., Trio f., Vandano f., Virno f. — -oni: Vinnonius b. (Compară Vines b., Vinioca f., Viniocus b., Vinnia f.). — -or: Plator b. (Compară Platino f. Plato b.). — -osi: Prososius b. (Compară Proserius b.); Zanosia f. (Compară

Zanatis b.).— -ost: Pinosta b. (Compară Pinenta f., Pines b., Pinnia f., Pinnius b., Pinnus b., Pinsus b.). — -oun: Volsouna f. (Compară Volses b., Volso b., Volsunus b.). Aici aparțin Velsounus b., Vedlsouna f.— -ov: Verzovia f. (Compară Verzaiius b., Verzo b., Verzo f.)— -s: Pinsus b. (Compară Pines b., Pinnia f., Pinnius b., Pinnus b., Pinosta b.). — -sant: Beusas b. (Compară Beucus b., Bens b.) — -t: Sortus b. (Compară Sornius b.).— -tor: Aetor b. (Compară Aetria f.).— -tria: Aetria f. (Compară Aetor b.).— -ud: Apludus b. (Compară Aplis b., Aplius b., Aplo f., Aplus b.). — -ui: Tattuia f. (Compară Tatta f., Tattaia f.). — -ulli: Babullia f. (Compară Baberius b.).— -un: Volsunus b. (Compară Volses b., Volso b., Volsouna f.); Batu f. (Compară Bato b.); Madu f. (Compară Madena f., Madocus b.); Turuna f. (Compară Turatus b., Turo f., Turus b.). — -ur: Caturus b. (Compară Cato f.).— -urs: Titursa f. (Compară Titia f., Titisenus b., Titius b., Titivilla f., Tito f.).— -uv: Betuva f. (Compară Baeta f.).— -zant: Beuzas b. (Compară Beucus b., Beus b.).

În schimb se găsesc foarte puține nume compuse, numai trei: Ditugenius b., Scerdilaedus b., Voltrex b.

Din contra, la Thraci sufixe derivate sînt puține: -ac: Dizzace b. (Compară Dizalas b., Dize b., Dizo b., Dizze b.). — -an: Dolanus b. (Compară Dolees b., Doles b.); Soianus b. (Compară Soia b., Soio b.).— -at: Sisiata f. (Compară Sisia f.). — -cil: Bithycilos b. (Compară Bitianus b.).— -e: Manneus b. (Compară Mannis f.).— -el: Cothelas b. (Compară Cotys b.); Coteles b. (Compară Cotys b.); Ziaelas b. (Compară Zia f.). — -ent: Dines b. (Compară Dinnius b., Dinus b.). Aici aparține Drulentus b.— -i: Bisius b. (Compară Bisa b., Bisine b.); Cutia b. (Compară Cutilas b.); Cutius b. (Compară Cutilas b.); Dinnius b. (Compară Dines b., Dinis b., Dinus b.); Dizias b. (Compară Dize b., Dizo b., Dizzace b.); Cutia f. (Compară Cutilas b.); Sisia f. (Compară Sises b., Sisinus b., Sisus b.).— -ian: Bitianus b. (Compară Bitus b.).— -il: Cutilas b. (Compară Cutia b., Cutia f., Cutius b.); Rascilus b. (Compară Rascos b.); Sethillas b. (Compară Sete f.); Ziailis f. (Compară Zia f., Ziaelas b.).— -ill: Bitilla f. (Compară Bitus b.); Surilla f. (Compară Sura f., Suris b., Surus b.).— -in: Bisine b. (Compară Bisa b., Bisius b.); Sisinus b. (Compară Sises b., Si-

sia f., Sisus b.).— -l: Disala b. (Compară Disacentus b.); Dizalas b. (Compară Dizatelmis b.); Eptala b. (Compară Eptacentus b., Eptaper f.); Mucalis b. (Compară Mucapor b., Mucatralis b.); Resculus b. (Compară Rescu f., Rescupor b.).— -lon: Scorilo b. (Compară Scoris b.); Scorulo b. (Compară Scoris b.).— -m: Zinama b. (Compară Zina f.).— -n: Dalenus b. (Compară Daleporis b., Daletralis b.); Eptenis b. (Compară Epteporis b., Eptetralis b.); Zinenis b. (Compară Zina f., Zinama b.).— -oc: Medocos b. (Compară Meda f., Medos b.).— -on: Dento b. (Compară Dentubrisa b., Dentusugu f.); Dizo b. (Compară Dizalas b., Dize b., Dizias b.); Soio b. (Compară Soia b., Soianus b.); Suro b. (Compară Sura f., Surilla f., Suris b., Surus b.); Tzinto b. (Compară Tzinta f.). Aici aparține Sgerulo b.— -r: Muca-ris b. (Compară Mucapor b., Mucatralis b.).— -si: Mucasi-us b. (Compară Mucapor b., Mucatralis b.).— -ut: Tithutes b. (Compară Tittha f.).

În schimb se găsesc nenumărate nume compuse: Abrozelmis b., Abrupolis b., Amadocos b., Amadusa f., Aulupor b., Auluporis b., Aulurenus b., Aulutralis b., Auluzalis b., Auluzanus b., Auluzenis b., Auluzenus b., Auluzon b., Barsabas b., Bendidora f., Berisades b., Besodenthes b., Bithytralis b., Biticentus b., Bitipel b., Brasetralis b., Brincazeris b., Burcentios b., Boirebistas b., Cedrepolis b., Cersobleptes b., Cetriporis b., Comasarye și Comosarye f., Comosicus b., Daicosos b., Daleporis b., Daletralis b., Dalezalis b., Decebalos și Decibalus b., Dentubrisa b., Dentusugu f., Derzizenus b., ? Detustaina f., Diascenthos b., Diascuporis b., Diazenis b., Dibithys și Dibythus b., Dicomis b., Diegis b., Diegylis b., Dinicenthos b., ? Dipscurtus b., Disacentus b., Disupes b., ? Disyros b., Dityzelis f., ? Diuppaneus b., Diuporis b., ? Diurpagisa b., ? Diurpaneus b., Diuzenus b., Dizatelmis b., Dizezenis b., ? Dorzenthes b., Dromichaetes b., Dulezelmis b., Dytutralis b., Eftepir f., Epepyris b., Eptacentis și Eptacentus b., Eptaper f., Epteporis b., Eptetralis b., Eticenthos b., ? Flegitsana f., Heptapor b., Maisades b., Maisira f., Medosades b., Miltocythes b., Mucabithyris b., Mucacenthos b., Mucapor și Mucaporis și Mucaporus b., Mucapuis f., Mucasenis și Mucasenus b., Mucatralis b., Mucazalis b., Mucazenis b., Naiper f., Natoporus b., Nuidasia f. ?, Nusatita b., Pairisades și Parisades b., Pieporus b., Rabocentus b., Rascupolis

b., Rascyporis b., Rescupor și Rescuporis și Rescuporus b., Roemetalces b., Rymetalces b., Salutrasis b., Scenobarbus b., Seiciper b. ?, ? Sparadocos și Spardocos b., ? Spartacos b., ? Spartocos b., Traibithus b., Vologaesos b., ? Zamolxis b., Zipacenthus b.

Ce vor fi însemnând numele compuse, nu știm decât pentru foarte puține din ele. Illyropannonul Ditugenius se desface în Ditu-, pe care nu-l știm ce înseamnă, și în -genius, care corespunde grecului -γένης dintr-un cuvânt ca Διογένης și știm prin urmare că însemna „născut din”. Illyropannonul Scerdilaedus știm numai sigur că era un compus, căci partea a doua -laedus există ca nume a parte, dar ce va fi însemnat nu știm. Illyropannonul Voltrex se desface în Volt-, care există ca cuvânt a parte, și în -rex, care foarte probabil e acelaș cu -rix din numele compuse celte și însemna „rege”. Dintre cuvintele compuse thrace știm ce însemnă numai Bendidora, Bitu-, și Diuzenus. Bendidora se desface în Bendi-și -dora și însemna foarte probabil „darul zeiței Bendi” orî „dăruită de zeița Bendi”, căci Bendi, care se găsește și ca nume thrac femeesc, era o zeiță thracă (Vezi Tomaschek Die alten Thraker II, 47), iar -dora este sigur acelaș cu grecul δῶρον. Bitus, dacă e acelaș cu celtul Bitus, însemna orî „lume” orî „veșnic” (Vezi Holder). Diuzenus se desface în Diu- și -zenus și este identic cu grecul Διογένης, însemna prin urmare „născut din Jupiter.” Pentru alte compuse thrace a făcut Tomaschek Die alten Thraker II, tot felul de presupunerî, care de care mai fantastice.

Din punct de vedere al formei nominativului singular, caracteristic pentru numele illyropannone este numărul cel mare al terminațiilor -o, -u, -i la numele feminine: față cu 29 nume illyropannone de acest fel se găsesc numai 5 nume thrace, orî, mai exact, numai patru, căci unul din numele thrace, Izito, nu știm sigur dacă era feminin orî masculin. În special numele feminine în -o sînt cele mai caracteristice din acest punct de vedere: față cu 25 nume feminine illyropannone în -o se găsește numai unul thrac, Izito, și acela, cum am spus mai sus, îndoiș.

Alt fapt caracteristic pentru numele illyropannone este că acelaș nume cu sufixul -on și cu nominativul singular -o poate fi și masculin și feminin. Acest lucru îl avem probat pentru Panto b.—Panto f., Tritano b.—Tritano f., Verzo

b.—Verzo f., dar cu toată probabilitatea se poate admite că acelaș lucru trebuie să se fi petrecut cu toate numele din această categorie și că numai întâmplarea a adus că unele din ele s-au păstrat numai ca masculine, iar altele numai ca feminine. Aceasta nu există la numele thrace, unde, dacă se întâmplă ca dela acelaș radical să se formeze și un nume masculin și un nume feminin și ca numele masculin să se formeze cu sufixul *-on*, numele feminin aparține la temele *-a*: Tzinto b.—Tzinta f.

La numele illyropannone se constată că față cu masculinele formate prin sufixul *-tor* femininele se formează prin sufixul *-tria*: Aetor b.—Aetria f. Intocmai ca în grecește: *σολλήτωρ*—*σολλήπτρια*. La numele thrace sufixele *-tor* și *-tria* nu există. La ele însă se constată altceva, anume că acolo unde există două nume, unul masculin și altul feminin, derivate dela acelaș radical prin acelaș sufix, deosebirea genului se face prin variația vocalei sufixului: Ziaelas b.—Ziailis f. (—il nu este doar un sufix feminin, căci se găsesc și nume masculine derivate printr-însul, de pildă Cutilas b., Sethilas b., acest sufix a fost ales în grupul Ziaelas b.—Ziailis f. numai pentru ca prin vocala *-i* să se deosebească femininul de masculin). Se mai constată apoi la numele thrace alt fapt, analog celui precedent, anume că acolo unde există două nume, unul masculin și altul feminin, compuse din aceleaș elemente, deosebirea genului se face prin variația vocalei din partea a doua a compusului: Heptapor și Epteporis b.—Eptaper f. Asemenea feminine compuse cu *-per*, *-pir* mai sînt Eftepir f., Naiper f., față de care trebuie să fi existat masculinele Eftepor, Naipor, care numai din întâmplare nu ni s-au păstrat. Pentru aceia și îndoiosul Seiciper, pe care nu-l putem constata din inscripție dacă era masculin ori feminin, trebuie să fi fost feminin, dacă-l judecăm din punct de vedere al vocalei părții a doua a compusului.

Era, deci, mari deosebiri formale între limba illyropannonă și cea thracă. Tot așa de mari deosebiri existau și din punct de vedere al radicalelor, dupăcum chiar numai o superficială observare (alta nici nu putem face) a tablourilor numelor probează. Cea mai remarcabilă însă deosebire între aceste două limbi exista poate din punct de vedere al sunetelor. *-genius* anume din illyropannonul Ditugenius și *-rex* din illyropannonul Voltrex ar proba că limba illyropannonă apar-

ținea la grupul de limbi indogermane *centum*, iar -zenus din thracul Diuzenus (și tot așa din thracele Auluzenis b., Auluzenus b., Derzizenus b., Diazenis b., Dizezenis b., Mucazenis b.) probează că limba thracă aparținea la grupul de limbi indogermane *satem*. Pentru limba thracă mai știm în special, în urma celor spuse asupra cuvintelor dace *tsierna*, *berzava*, *germizera* (Vezi § 82, N° 10, § 97) că aparținea la acel grup de limbi *satem* din care fac parte și limbile slave *).

*) Bibliografia asupra limbilor illyropannonă și thracă, ca în general bibliografia asupra limbilor vechi dela care ni s-au păstrat numai nume proprii și cîteva nume comune, este atît de bogată, încît înșirarea ei și discuția ei critică nu sînt de competența mea.

În ce privește limba illyropannonă, eu voi arăta aici numai părerile și chipul de procedare a doi dintre cei care s-au ocupat mai cu amănunțime de chestiune.

Carl Pauli, *Altitalische Forschungen, III, Die Veneter und ihre Schriftdenkmäler*, Leipzig, 1891, găsește în numele venete *attaznos* (pag. 305), *vehynos* (pag. 309), *voltizenes* (pag. 312), ca parte a doua a compusului pe -genus dela rădăcina *gen-* „erzeugen“ (pag. 309, 343), iar în cuvintele venete *ežo* și *mežo* niște corespondente ale latinului *ežo* și gotului *miß* (pag. 247). Dar mai întîiu de toate este îndoișor dacă acele inscripții pe care le cercetează Pauli ca venete se datoresc într-adevăr Venetilor, apoi chipul cum procedează el la desfacerea unele de altele a cuvintelor din acele inscripții este arbitrar cu totul. Pauli anume presupune că cutare inscripție, de pildă, este dedicatoare, apoi ia de călăuză o inscripție dedicatoare latină orî italică (de pildă *oscă* ori *umbră*) și desface șiragul de litere din inscripția venetă în fragmente, zicînd că până ici trebuie să fie verbul cutare, până ici pronumele cutare, până ici numele cutare. O literă numai de va trece dela un fragment la altul, se schimbă cu totul fizionomia și a verbului și a pronumelui și a numelui ! Dar inscripția însăși e dedicatoare ? Dar chiar dedicatoare de va fi, trebuia numai decît scriitorul inscripției (să zicem că va fi fost Venet) să urmeze complet ordinea cuvintelor din formulele dedicatoare latine-osce-umbre ? Cu o asemenea procedare se înțelege că Pauli n-a trebuit să găsească întîiu nume în inscripțiile venete și apoi să li caute corespondente în numele illyropannone din inscripțiile latinești, ci și-a făcut întîiu o listă de nume illyropauone și apoi a căutat să vadă dacă n-ar putea găsi din ele prin fragmentarea arbitrară a șirurilor de litere din inscripțiile venete. O asemenea listă de nume illyropannone dă el pag. 353 sqq., în urma listei de nume venete. Numele acestea illyropannone le-a cules din inscripțiile latine depe teritoriul venet și diu Histria, Liburnia, Dalmatia (Această divizie a provinciei Dalmatia în Liburnia și Dal-

matia este opera lui Panli: la Liburnia pînă între altele Iapydia și Rididae!), Pannonia Superior, Pannonia Inferior, Noricum. Dar după ce criterii? Sînt illyropannone, spune antornul la pag. 349, acelea care nu sînt galle, iar galle sînt acele nume care „se găsesc cu aceleași formă în inscripțiile altor teritorii gallice, de pildă în Gallia Cisalpina, în Helvetia, la Rin, în Spania, în Britannia, apoi la Caesar“. Cît de neîndeestulător este acest criteriu se constată chiar din faptul că pînă și nume thrace ca An-lucentius, Anlozenes sînt trecute în lista numelor illyropannone (pag. 384). Din cauza aceasta și retractări dela o pagină la alta: eș e illyr la pag. 307, gall la pag. 350; venna, venno sînt illyre la pag. 310, galle la pag. 350; voktes e illyr la pag. 312, gall la pag. 350; kavaro e illyr la pag. 319, gall la pag. 350; kastkos e illyr la pag. 321, gall la pag. 350; knzis e illyr la pag. 324, gall la pag. 350; mazetlos e illyr la pag. 326, gall la pag. 350; qozsos, qohios, qohknos sînt illyre la pag. 344, galle la pag. 350. De altfel lucrarea lui Panli se tipărește în măsura în care se scria, astfel că atunci cînd manuscriptul ajungea la pagina de tipar 332, pagina de tipar 325 era deja tipărită. Să se vadă pentru aceasta îndreptările și adănsurile pe care le face antornul la pag. 332 asupra celor spuse la pag. 325.

Prin urmare nu putem avea nicio încredere că -χnos din presupnsele venete attaxnos, velχnos, voltixenes ar fi = -genns, că presupnsul venet exo ar fi = ego, că presupnsul venet mezo ar fi = mik, și că deci, deoarece după Panli pag. 249, 400 venetul χ= spiranta fonică palatală și gutturală (neogreacă γ), limba venetă ar aparține la grupul de limbi indogermane satem.

Pentru Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, Göttingen, 1896, tot ce a spus Panli este bun (pag. 266), decît numai Venetii nu erau Illyrii, pentru că Herodot, cînd spune că Venetii erau Illyrii (Vezi asupra acestei chestii § 48, Nota H 2), „nu se gîndește la naționalitatea Venetilor, ci vrea numai să-i deosebească de Venetii din Paphlagonia, și acest lucru nu-l putea face el mai pe scurt decît arătînd țara din vecinătatea Venetilor; de numele Italia nu se putea servi, pentru că acest nume s-a lătit peste toată peninsula de abia în secolul II a. Chr.“ (pag. 270). Kretschmer, pentru a determina ce fel de limbă era cea illyră, se servește de inscripțiile messapice, pentru că și numele etnice și cele topice și cele personale arată că Messapii erau Illyrii. Din toată disconștența lui Kretschmer însă asupra inscripțiilor messapice nu singur cuvînt caracteristic pentru clasarea limbii illyre se degajăază, anume numele Barzidihi (pag. 265), pe care Kretschmer îl pune în legătură cu albanezul barëi, alb, românul barză, sanscrit brājate, zend barazaiti, strălînțește, dela radicalul indogerman bherǵ. g, deci, palatal indogerman ar fi reprezentat în limba messapică, adică în limba illyră, printr-o spirantă, limba aceasta va fi fost prin urmare o limbă satem. Dar barz- din Barzidihi este într-adevăr egal cu albanezul barëi, românul barză,

Dacă Ditugenius și Voltrex ar fi într-adevăr nume illyropannone, apoi s-ar proba sigur prin ele că limba illyropannonă aparține la grupul de limbi indogermane centum, căci și -genius și -reğs au un *g* palatal, care în cuvintele pomenite apare neprefăcut în africată, s-ar proba într-atîtă negreșit, întrucît ne putem încrede în scris și admite că într-adevăr scriitorul inscripției a însemnat prin *g* exploziva, iar nu cumva africata *dž* (Asupra acestei chestiuni vezi cele spuse la § 97 cu privire la cuvîntul Germizera). Ditugenius C. I. L. III 835 îl socotese illyropannon din cauza primei părți a compusului, Ditu-, care apare ca nume sigur illyropannon în C. I. L. III dipl. 16 (Veneto Diti f. Daverso). Thrac sigur nu-l (Ar fi scris atunci Dituzenus), macar că numele tatălui lui Ditugenius e probabil thrac, Diaies. Exemple de acestea, unde numele părintelui și fiului aparțin la naționalități diferite, mai sînt și altele: Scenobarbus (nume thrac) e tatăl lui Dasas (nume illyropannon) C. I. L. III 7800; Bessus (nume thrac) e fiul femeii Vendo (nume illyropannon) C. I. L. III 12783. Pe terenul celt radicalul ditu- nu apare și însuș Holder înregistrează pe Diteius, Ditica, Ditueius, Ditugenius cu semne de întrebare și fără nicio probă, firește (Asupra dicționarului lui Holder vezi cele spuse la § 168). În ce privește pe Voltrex, singur faptul că e fiul lui Plae-tor C. I. L. III 3825 Igg Pannonia Superior nu este îndestulător pentru a-l hotărî ca sigur illyropannon, și apoi trebuie ținut socoteală de faptul că acest nume apare în Illyrie numai pe teritoriul mixt, celt și illyropannon, anume în Pannonia Superior (Voltrex C. I. L. III 3793 Igg, Voltregis gen. 3796 Igg, Voltregis gen. 3797 Igg, Voltregis gen. 3805 Igg, Voltregis gen. 3811 Igg, Voltregi dat. 3823 Igg, Voltrex 3824 Igg, Voltrex 3825 Igg, Voltregis gen. 3860 Laibach), că radicalul volt- e obișnuit în nume sigur celte, că -rix ca a două parte a compusului e foarte obișnuit în nume sigur celte. Cu mai multă probabilitate se poate susține că acest nume este celt decît illyropannon (Ca celt îl consideră, de pildă, Kretschmer Einleitung pag. 270). Dar chiar despre Ditugenius de-am fi complet siguri că e un nume illyropannon, ar fi temerar lucru ca pe baza unui singur nume să hotărască cineva într-o chestiune așa de importantă, ca aceia de a ști dacă limba illyropannonă aparține la grupul centum ori la grupul satem al limbilor indogermane. Trebuie să mărturisim, deci, că pe baza materialului oferit de inscripții (și alt material nu este, afară de cîteva glose, care n-au nicio importanță din acest punct de vedere) nu se poate fixa firea de centum ori satem a limbii illyropannone.

Pentru alte încercări de a rezolva chestiunea prin arguții etimologice asupra cteunui nume, precum explicarea cuvîntului mesapic klohizis ca „aud” și punerea lui în legătură cu rădăcina **kleu-* (Torp), explicarea numelui illyropannon Vesclevesis ca compus în a două parte cu un derivat dela aceeași rădăcină **kleu-* (Tomaschek). După aceste două etimologii limba illyră ar fi fost o limbă centum!), vezi Hirt Die Indogermanen pag. 609. Culmea a fost atinsă

de Otto Lagerkrantz, care în Indogermanische Forschungen XXV, 367 argumentează astfel: „In glosa lui Hesychios ἀρσαι-ἄμαξαι sarsai *trebuie să fie* ori thrac ori frigian. sarsai însă nu poate fi alt ceva decât = iric carr, neokimric carr, gall carrus, latin currus. Prin urmare limba thracă aparţinea la limbile satem. Cuvîntul latinesc sarracum, serracum însă *nu poate fi alt ceva* decât = sarsai, dar fiindcă dela Thraci nu l-au putut imprumuta Romani, *trebuie să-l fi împrumutat* dela Illyri, deci limba illyră avea şi ea cuvîntul sarsai şi deci limba illyră era o limbă satem?! Chestiunea nu se poate considera ca rezolvată nici prin cele spuse de Jokl în articolul „Albaner“ din Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, Berlin, 1924, pag. 89, după care limba illyră ar fi fost o limbă satem, pentru că illyrul Πῆζων (numele unui riū) ar fi = albanez *rried* curg, illyrul Βέρζαβα (numele unui castel) ar fi = arman *berj* înălţime, illyrul Δίηρος (numele unui riū) ar avea rădăcina indogermană *dhigh-*, şi illyrul *An-diz-etes* (numele de popor, care ar fi însemnat „Burganwohner“) ar conţinea în *-diz-* aceeaşi rădăcină *dhigh-* indogermană.

Cu totul altfel stau lucrurile cu limba thracă. Încă din anul 1882 (Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, in Sitzungsberichte der Wiener Akademie vol. 99, pag. 65) Tomaschek a exprimat hotărît părerea că această limbă aparţine la grupul satem: „Limba thracă este o limbă eranică, învremece limba illyră este o limbă europeă. În privinţa aceasta se înşeală Fick, care în Ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europa's, Göttingen, 1873 pag. 417-423 a analizat glosele thrace adunate de P. Lagarde şi a susţinut că limba thracă e o limbă europeă.“ Acelaş lucru l-a susţinut apoi Felix Solmsen, Zum Phrygischen, in Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung vol. 34 anul 1897 pag. 36-68, Thrakisch-Phrygisches ibidem pag. 68-80: Limbile frigiană şi thracă aparţineau la limbile satem. O părere discordantă susţinuse la mijloc H. Hirt, Gehören die Phryger und Thraker zu den satem- oder den centum-Sprachen? in Indogermanische Forschungen vol. II anul 1893 pag. 143-149: „1. Frigi şi Thracii formează o unitate limbistică, precum deja cei vechi recunoşteau. 2. Limbile frigiană şi thracă formează o grupă a parte a limbilor centum.“ Dar asupra acestei păreri a revenit Hirt în Die Indogermanen, anul 1907, pag. 594. Hirt consideră astăzi şi el limba thracă ca aparţinînd la limbile satem.

Probe nu sînt multe, căci etimologiile ca acelea că în Esbenus s-ar afla rădăcina *ak-* ori *ek-* din latinul equus (Tomaschek Die alten Thraker II, 9) nu sînt convingătoare. Probă, după mine, este numai una, dar aceia foarte puternică. Este vorba de *-zenus* din nenumărate nume thrace compuse şi care nu poate fi alt ceva (compară în special pe Diuzenus, care este complect egalul greului Διουένης) decât greul *-γένης* dela rădăcina *gen-* a naşte, a produce. Aici n-avem a face cu un singur cuvînt, ca la illyropaunonul Ditugenius, şi nici cu o etnologie nesigură, ca la acelaş presupus illyropannon Ditugenius (Căci într-adevăr perfectă siguranţă n-avem

§ 172. Rezultatele căpătate din inscripții confirmă în totul știrile istorice cu privire la etnografia provinciilor romanizate din răsăritul Europei, pe care le-am arătat la §§ 54, 79. În special am constatat din inscripții că în provincia Dacia exista foarte puțină populație dacă și foarte multă populație illyropannonă. Iar contribuția cea mai importantă adusă de inscripții asupra chestiunii a fost aceea că limbile illyropannonă și thracă, dintre care cea dintîiu fusese limba aproape unică a locuitorilor din Dalmatia, iar cea de a doua limba predominantă a locuitorilor din Moesia Superior și Moesia Inferior, erau două limbi foarte deosebite.

§ 173. Prin urmare populația romanizată din răsăritul Europei s-a dezvoltat în alte împrejurări în Dalmatia, pe de o parte, și în Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior, pe de altă parte. Din punct de vedere politic, local și etnic Dalmatia formează un grup separat, iar provinciile celelalte alt grup. Din punct de vedere al coeziunii interne, Dalmatia avea o unitate necontestată până la granița dinspre vest a lacunei de care am vorbit la § 111, N° 2. Lacuna însăș, teoretic vorbind, aparținea Dalmației, dar cît de mult o stăpînire de fapt a imperiului de apus asupra ei a existat, nu sînt în stare să hotăresc. Cea ce este probabil, judecînd după natura lucrurilor, așa cum reese ea din poziția locului, partea dela răsăritul lacunei (ambele basenuri ale rîului Drina), macarcă teoretic aparținea la Dalmatia, trebuie să fi aparținut de fapt mai mult la grupul despre răsărit al provinciilor romanizate. În grupul acest din urmă coeziunea internă a crescut atunci cînd o parte din populația provinciei Dacia a fost strămutată de a dreapta Dunării (Vezi § 90), iar acea provincie a fost părăsită, și cînd partea de sud a Pannoniei Inferior, care de altfel aparținuse, ca Pannoniile în general, la im-

că Ditugenius ar fi illyropannon și n-ar fi poate celt), și nici cu nesiguranta că poate scriitorul inscripției va fi reprezentat prin g africată dȝ (Vezi cele spuse la § 97 cu privire la cuvîntul Germizera). Aici avem a face cu numeroase nume, cu nume despre thracitatea cărora nu poate fi nicio îndoială, și cu o scrisoare asupra pronunțării căreia nu poate exista nicio îndoială. Iar dacă cele discutate asupra cuvînelor dace tsierna, berzava, germizera (Vezi § 82, N° 10, § 97) vor fi avînd vreo valoare, apoi limba thracă aparținea la grupul special de limbi satem, din care fac parte limbile slave.

perîul de apus, dar era separată de dinsul printr-o lacună (Vezi § 111, N° 2), a intrat în sfera politicii bizantine, iar o parte din populația ei a fost chiar strămutată de a dreapta Dunării (Vezi § 90).

§ 174. Dacă această populație romanizată a răsăritului Europei, concentrată dela timpurile lui Gallienus numai de a dreapta Dunării, a continuat să trăiască până astăzi, apoi ea a trebuit să dea naștere la două popoare romanice deosebite și la două limbi romanice deosebite, căci prea mari erau deosebiri și etnice și politice și locale dintre cele două grupuri, ca să fi putut rezulta un singur popor și o singură limbă. Aceste două popoare și aceste două limbi există însă de fapt: de o parte poporul dalmat și limba dalmată, de altă parte poporul român și limba românească. Poporul dalmat s-a stîns ca unitate națională a parte în timpurile din urmă cu totul, Dalmații au devenit orîi Slavî orîi Venețienî. Limba dalmată a încetat de a exista cu moartea ultimului om care o învățase ca limbă maternă, Tüőne Udáina, mort la 10 Iunie 1898 (Bartoli, *Das Dalmatische*, I pag. 13). El era un popor format dintr-un substrat etnic unitar, neamurile illyropannone din peninsula balcanică. Poporul român și limba românească trăesc încă cu vigoare. Poporul român e format dintr-un substrat foarte amestecat, unde însă tonul unitar a fost dat de neamuri thrace. El astăzi nu mai trăește pe locurile lui de baștină decît ca colonii recent venite pe acolo. El trăește astăzi orî pe teritoriul odată grecizat al Thessaliei, Epirului, Macedoniei și Albaniei, și în cîteva sate din Acarnania și Istria, orî, în cea mai mare parte, de-a stînga Dunării, unde (în Transilvania, în Banat, în Oltenia și pe malul stîng al Dunării dela Olt începînd până în sudul Moldovei) existase odată populație romană, dar cu vremea emigrase în mare parte de-a dreapta Dunării și se redusese la mici resturi. *) Acestea sînt rezultatele faptelor istorice **).

*) Aceste resturi sînt acele despre care spune proverbul că „apa trece și pietrele rămîn“. Ele sînt cerute de logică, și pentru probarea lor logica a și fost pusă la contribuție, cu începere dela Petru Maior, care în *Istoria pentru începutul Romînilor* pag. 29-30 ne pune în vedere cum oamenii, cîrîte năcazurî ar trage în țara lor, nu se pot hotărî s-o părăsească, până la N. Iorga, care, de pildă, în *Romîni și Slavî, Romîni și Unguri*, două conferințe ale institutului pentru studii Europeni sudorientale București. 1922.

pag. 22 ne amintește cum locuitorii din Italia de sud, cu toate cutremurile de pământ, continuă de a trăi în aceleas locuri. Concluzia logică este că, dacă astăzi e așa, tot așa trebuie să fi fost și altă dată, și putem fi siguri că printre locuitorii acelor teritorii românești actuale, care corăspund teritoriilor unde s-a înjghebat rominimea întâiaș dată, trebuie să se fi găsit Rominii, care neam de neamul lor trăiesc acolo, unde astăzi se găsesc, încă depe vremea pietrei necioplite. Cite n-au trecut peste dinșii! Au aparținut cine știe cărei rase, apoi au venit peste dinșii Thracii și coloniștii romani și Goții și Gepizii și Hunii și Slavii și frații Romini. Cite n-au avut de suferit dela liftele toate și chiar dela frații Romini! Căci doar frații, ciud năvălesc peste alți frați, sînt aprigi tare. Și cu toate acestea au persistat de a trăi în aceleas locuri de atîta amar de vreme. Și tot așa pe întregul teritoriu românesc actual se găsesc sigur locuitorii de aceia, care n-au fost romanizați, ci numai rominizati, și care trăiesc acolo, unde astăzi se găsesc, decînd lumea. Astfel îmi spunea bătrînul N. Beldiceanu că la Rădășeni, sat în județul Suceava, ar fi existînd tradiția că locuitorii aceluia sat au crescut dela capul locului din pămînt, ca buruienile. Dar toată această logică este bazată pe un fapt constatat astăzi, pe faptul că oamenii nu-și părăsesc locurile strămoșești cu una cu două, oricîte năcazuri ar da peste dinșii. Este însă și altă logică, bazată pe o sumedenie de fapte istorice autentice, și această altă logică m-a făcut să ajung la concluzia la care am ajuns: Din vechea populație romană de dea stînga Dunării au rămas locului, și n-au emigrat dea dreapta fluviului, numai puține resturi. Dacă această populație romană rămasă locului dea stînga Dunării și-a păstrat limba romană pînă la venirea Romînilor, și n-a schimbat-o cumva cu vreo limbă barbară oarecare, nu se poate ști. În caz cînd ea și-a păstrat limba romană, și-a modificat-o prin împrumut după limba Romînilor imigranți. În caz cînd ea și-a pierdut limba romană și s-a deznaționalizat, a devenit o parte din acea sporadică populație barbară (probabil slavă și gepidă, dacă nu cumva și dacă pe alocuri), peste care au venit și pe care au rominizat-o Rominii. Compară § 273 nota a două și § 274 No 1. Pentru existența omului în teritoriile carpatobalcanice încă din perioada paleolitică vezi Ioan G. Andrieșescu, Contribuție la Dacia înainte de Romani, Iași, 1912, pag. 16-17.

**) Dintre toate popoarele romanice numai Rominii au păstrat ca nume etnic pe acel de *Romanus*. V. Pârvan, Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman, București, 1911, pag. 92 sqq., ar vrea să vadă în aceasta o probă că Rominii s-au dezvoltat în Dacia. Argumentarea lui Pârvan e următoarea. ^c Dacă Rominii s-ar fi dezvoltat de a dreapta Dunării, ar fi căpătat un nume provincial, așa după cum au căpătat nume provinciale, provenite ori dela vechile provincii ori dela barbarii năvălitori, Spaniolii, Francezii, Italianii. Dacă s-au numit *Romani* Rominii, motivul e tocmai că ei s-au dezvoltat în afară de imperiu. „Și în

adevăr populația romană rămasă în Dacia traiană după anul 270 nu se mai putea numi *dacă*, precum se numeau înainte provincia- lii de aici, căci provincia Dacia era acum în sudul Dunării, iar de altă parte existau în Carpații nordici încă Daci adevărați, liberi și neromanizați. Dacoromanii fură dară siliți să se numească Romani. Și anume, din punct de vedere juridic cetățenii romani ei nu mai erau, căci se lepădaseră de imperiu, dar erau și rămă- neau Romani ca o nouă natio barbara.⁴² — Dar ce nume provin- cial ar fi putut căpăta Români, dacă s-ar fi dezvoltat (după cum s-au și dezvoltat în adevăr) de a dreapta Dunării? Ei erau și Moesi, și Dardani, și Daci, și Thraces, și Dalmatae, și Scythae din punct de vedere al teritoriilor provinciale pe care s-au dezvoltat, căci ei de a dreapta Dunării au luat ființă în Moesia Superior (cu Dardania), Moesia Inferior (cu Scythia Minor), în Dacia au- reliană și în bucăți din Thracia și din Dalmatia. Ba și Pannonii s-ar fi putut numi o parte din ei, întrucît o parte de populație din sudul Pannoniei Inferior a fost strămutată pe teritoriul romi- nesc din peninsula balcanică. Iar din punct de vedere al barbari- lor năvălitori și cotropitori, ce nume ar fi putut căpăta Romîni, analog celui al Francejilor, dela nenumbrații barbari care s-au perindat prin teritoriile lor? Niciun neam barbar n-a persistat cu acea tenacitate și cu acea amplitudine pe teritoriul rominesc, cu care au persistat Francii și Burgunzii în Gallia, Goții în Spa- nia, Vandalii în Africa, Langobarzii în nordul Italiei, pentruca să se fi putut Romîni numi Goți, ori Huni, ori altfel cumva. Nu- mai Slavii au ocupat temelnic și în număr mare teritoriul rominești, dar Romîni s-au separat de dinșii, și între Romîni și Slavi n-au existat raporturile de dominație și de asimilație care au fost între Franci, Burgunzi, Goți, Vandalii, Langobarzi și populația romană din Gallia, Hispania, Africa, Italia. Inprejurările din punct de vedere al teritoriului și al barbarilor năvălitori, în care s-au dezvoltat Romîni în peninsula balcanică, au fost tocmai de așa specială na- tură, încît un nume provincial ori derivat dela popoarele cuceritoare, ca acel al Francejilor, Spaniolilor, Italienilor, era imposibil pentru Romîni. În asemenea inprejurări ei nu se puteau numi altfel de- cît Romani. Din contra (pe dos de cum crede Pârvan!), dacă prin- cipalul leagăn al rominismului ar fi fost Dacia traiană, dacă ac- tualii Romîni ar fi prin excelență descendenții Romanilor din Da- cia traiană, ar fi fost de așteptat ca ei să se fi numit Daci și să fi păstrat acest nume până astăzi.

Dar și celălalt popor romanic din răsăritul Europei, Dal- mații, tot *Romani* se numea pe el însuși. Cel puțin știm acest lu- cru sigur pentru timpul lui Constantin Porphyrogenetus (De ad- ministrando imperio cap. XXIX). Un nume dela provincie nici Dalmatii n-au putut să capete, din cauză că numele provinciei Dalmatia nu era constant, ci alterna cu acel de Illyria (Vezi C. I. L. III, pag. 279-280), și la această dificultate se mai adăgea alta, anume acela că numele Dalmatae, macareă al unui trib de

§ 175. La aceste rezultate am ajuns pe baza datelor istorice asupra populației romanizate din răsăritul Europei, date istorice oferite de scriitori și de inscripții. Din punct de vedere geografic, cronologic, etnic și limbistic mărturiile scriitorilor și inscripțiilor sînt de așa fel, încît a trebuit să trag concluziile pe care le-am însemnat la sfîrșitul paragrafului precedent. Am căutat să acumulez atît de mult mărturiile scriitorilor și ale inscripțiilor, încît să las cît mai puțin spațiu logicii. Căci inducția, singurul mijloc de convingere alături cu propria observație (propria observație a noastră ori a altora, pe care sîntem nevoiți să-i credem), și care constituie întreaga logică, este de așa șubredă natură, încît nu există un singur fapt, asupra cărui, izolat considerat, să nu se poată trage două concluzii diametral deosebite. Și cu asemenea fapte izolate, privitoare la istoria Romînilor, s-au ocupat toți acei care au agitat chestiunea originii lor. Toți, ori au afirmat numai păreri fără să le probeze, ori au argumentat logic asupra cîtorva fapte izolate. Este un haos de argumentare pro și contra, ca la un proces cu advocați cîrcogari, literatura privitoare la originea Romînilor, mai ales că de multe ori autorii au amestecat patima politică în discuție. Faptele înseși, multe puține, pe baza cărora s-a făcut argumentarea, au fost scoase la iveală mai numai de străini. Despre scriitorii romîni se poate spune că au luat faptele dela scriitorii străini și s-au mărginit numai la argumentare. De altfel chestiunea însăși a originii a preocupat puțin pe cercetători. Cu excepție de C. Jireček, care a căutat să afle ceva adevărat în această privință — dar numai în mod incidental și superficial —, pentru ceilalți originea Romînilor, ori a fost considerată în modul cel mai absurd posibil, ca datorită anume coloniștilor din Dacia, care nu s-ar fi amestecat cu autohtonii și ar fi fost pe deasupra Italici, ba chiar Romani puri, ori a fost veșnic, și este și până astăzi, o nebuloasă, unde se amestecă Carpații, Balcanii, Thracii, Illyrii (Mai ales Illyrii sînt de o bucată de vreme la modă), apoi coloniștii mulți, ba mai din alte provincii, ba mai din Italia (și în cazul din urmă țărani, plugari de me-

Illyrii foarte remarcabil, era în concurență cu acel mai cuprinzător de Illyrii, și mai era în concurență cu acel al Pannonilor, care alături cu Illyrii au dat naștere poporului dalmat. Numirile de *nonor dalmat*, *limbă dalmată* sînt recente, provenite dela filologi.

serie), după nuanța națională a autorilor. Și doar tocmai rădăcinile romînimii sînt lucrurile care se pot afla. Dar asupra lor s-au mulțămît învățații cu nebuloasa. Ceea ce i-a preocupat veșnic a fost alt ceva, care n-are a face cu originea Romînilor, anume cînd și cum au apucat Romîni, cei eșiți din nebuloasa carpato-balcano-thraco-illyră, să stăpînească actualele lor teritorii. Iar dacă pe ici pe colea apar licăriri de adevăr asupra originii însăș, acelea se datoresc gîcirii și constituiesc afirmații goale.

§ 176. Voîu da mai la vale bibliografia în ordine cronologică și voîu face oarecare observații asupra acelor lucrări, pe care le-am putut cerceta eu însumi. Bibliografia nu-î negreșit complectă și nici observațiile mele nu-s privitoare la toate susținerile autorilor. Ca să facă cineva ceva complect din acest punct de vedere, ar trebui să scrie o carte întreagă. Această bibliografie însă nu este numai o anexă fără importanță. Ea, și prin cele spuse de autori, și prin observațiile mele, face parte integrală din lucrarea de față. Trebuie prin urmare citită.

§ 177. Kekavmenos, scriitor grec din secolul XI, spune într-un capitol intitulat *περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων* (despre lipsa de credință a Vlahilor) următoarele. Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus, ediderunt B. Vassiliewsky, V. Jernstedt, Petropoli, 1896, pag. 74: „Vă dau vouă și urmașilor voștri sfatul următor. Neamul Vlahilor este cu totul fără credință și pervers, nu păstrează credința nici față de dumnezeu, nici față de împărat, nici față de rude ori de prieteni, ci cu toți este gata să se dușmănească și contra tuturor este gata să uneltească. Mințește mult și fură tare, în vreme ce în fiecare zi face jurăminte înfricoșate către prieteni, pe care însă nu le ține în socoteală, căci socoate ca o nimica și înfrățirile și legăturile sufletești și se servește de asemenea lucruri toate numai ca să înșele pe cei naivi. Niciodată n-a păstrat credința către cineva, nici către împărații de demult ai Romanilor. Contra lor a purtat război împăratul Traian și i-a strivit cu totul, iar împăratul lor Decebal a fost ucis și capul i-a fost expus într-o sulită în mijlocul Romei. Căci ei sînt așa numiții Daci și Bessi. Înainte vreme trăiau pelingă Dunăre și pelingă Sava, pe care rîu îl numim astăzi Sava, acolo unde trăesc acum Sîrbii, unde locuiesc toți și unde de străbuni ai înșe-

zîndu-se în tăria locurilor arătau întîiî tragere de inimă și supunere cătră împărații mai de demult și apoi eșiau de prin întăriturile lor și prădau țările Romanilor, pănăce și-au perdut aceștia răbdarea și i-au sfărîmat, cum am mai spus. Și atunci Vlahii au eșit din locurile acelea și s-au înprăștiat peste tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți s-au așezat în Hellas. Sînt lași și au inimă de epure, iar îndrăzneala le vine tot dela lașitate. Vă sfătuesc deci să nu vă încredeți în acești oameni în nimic, și dacă se va întîmpla cîndva vreo turburare și Vlahii vor simula iubire și credință, jurîndu-se pe dumnezeu că au să păstreze credința, să nu-i credeți. Va fi mai bine pentru voi ca nici să primiți jurămîntul lor și nici să vă legați voi cu jurămînt cătră dînșii. Păziți-vă de dînșii, ca de niște răi; nici să jure, nici să jurați. Nu trebuie să te încrezi într-înșii de fel, prefă-te însă și tu că le ești prieten. Și dacă vreo dată se va întîmpla răscoală în Bulgaria, cum am spus mai sus, și Vlahii vor spune că-ți sînt prieteni și vor jura, să nu-i crezi. Iar dacă-și vor aduce fimeile și copiii în vreo cetate grecească, lasă-i să le-aducă, decît numai fimeile și copiii să fie înuntrul cetății, iar ei să steie afară de cetate. Și dacă vor vrea să vie să-și vadă familiile, să între numai doi ori trei, și dupăce vor eși aceia, să între alții. Și să bagî sama bine la ziduri și la porți, numai așa vei fi în siguranță. Căci dacă vei lăsa pe mai mulți să între deodată la familiile lor, cetatea va fi tradată de dînșii și vei fi mușcat de ei ca de o aspidă, și ai să-ți aduci atunci aminte de sfaturile mele. Dacă vei păzi însă cele spuse de mine, și pe dînșii îi vei avea la dispoziție, și tu vei fi fără grijă. —Acest loc a fost scos întîiî la iveală de Tomaschek Zur Kunde der Haemus-Halbinsel pag. 58, apoi de Onciul în Convorbiri Literare XIX pag. 271.

§ 178. Kinnamos (născut pela 1144, mort după 1185) supt anii 1161-1173 (1166 după Onciul Originile principatelor romîne pag. 82) pag. paris. 150: „Despre Vlahi se spune că sînt coloni veniți de demult din Italia“. Οἱ Βλάχοι τῶν ἐξ Ἑλλάδος ἀποικοι πάλαι εἶναι λέγονται. Intîiî la Lucius De regno Dalmatiae et Croatiae, în Schwandtner Scriptores rerum hungaricarum vol. III pag. 455.

§ 179. Bonfinius (A trăit pe vremea lui Matei Corvin 1458-1490). Rerum hungaricarum decades. C Romîni

sînt eşiţi din coloniştii romani şi din legiunile romane, pe care Traian şi alţi împăraţi romani i-au adus în Dacia.² La Hunfalvy Die Rumäuen und ihre Ansprüche pag. 251.

§ 180. Lucius († 1679 C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens III pag. 37), De regno Dalmatiae et Croatiae, Frankfurt 1666, II ed. în Schwandtner Scriptores rerum hungaricarum III pag. 458 : „Pe aceşti Valahii [pe cei din Dacia] scriitorii îi consideră de obicei că se trag din Romanii pe care i-a dus acolo Traian. Cu toate acestea, fiindcă la autorii vechi nu se pomeneste despre dinşii nimic, ci numai despre barbarii care au ocupat Dacia în răstimpuri, până ce Bulgarii s-au aşezat în locurile pe care le stăpînesc astăzi Valahii, şi după aceia, trecînd Dunărea, au răpit dela Romani şi au supus şi Dacia nouă, Mysia, Macedonia şi o parte din Thracia, apoi e mai probabil că Bulgarii învingători au strămutat atunci întreaga populaţie romană captivă din regiunile cisistriane [adecă din a dreapta Dunării] în cele transistriane [adecă din a stînga Dunării], unde se va fi amestecat cu acei Romani care vor fi mai rămas acolo depe vremurile lui Aurelian ori care vor fi mai fost strămutaţi acolo de alţi barbari mai înainte vreme. Aceasta e mai probabil decît că toţi Valahii din Dacia şi-ar fi trăgînd neamul din vechii Romani rămaşi acolo din timpurile lui Aurelian“. Intîi la Petru Maior Istoria pentru începutul Romînilor II ed. pag. 58, 200. Pentru ca să se vadă cum se poate bate apa în piună—sit venia verbo—, cînd este vorba de argumentat logic asupra unui fapt izolat (Faptul este *silentium* şi argumentul pro şi contra se cheamă *argumentum a silentio*!), reproduc observaţia făcută de Tomaschek Ueber Brumalia und Rosalia pag. 394, observaţie provocată de faptul că Bessi, cu toată importanţa lor, nu sînt pomeniţi de Thucydides, care vorbeşte numai de Odrysi şi Paiones : „Trebuie să ne gîndim la aceia că în istorie acel nume de popor capătă însemnătate preponderantă, de care se alipeşte faptul puterii politice şi al independenţei. În timpul emigrării popoarelor au stăpînit în vechile ţări dace Sarmaţi, Vandali, Goţi, Gepizi, Sloveni, Bulgari, Pecenegi, Cumanii. Cînd se întîmplă ca istoricii să vorbească despre aceste regiuni, este natural să vorbească numai despre naţiunile domnitoare, care se manifesta în mod activ, iar nu despre populaţia pasivă, macarcă mai numeroasă,

a păstorilor și muntenilor de neam romînesc, care stăpînise fără întrerupere vechiul teritoriu și fusese numai sfîșiată și copleșită de năvălitori“. Această observație o făcuse de altfel cu mult înainte de Tomaschek Dimitrie Philippide. Vezi mai la vale supt acest autor, § 189. Și ca să se vadă cum cei mai serioși oameni pot să exagereze lucrurile și să răspîndească prejudiții, iată în ce chip se exprimă asupra argumentului lui Lucius A. J. Evans *Antiquarian researches in Illyricum* III, 46 (la Jung Roemer und Romanen in den Donauländern II ed. pag. 352): „Luî i se datorește în realitate meritul că în măestrutul său capitol De Vlahis a nimicuit greșita părere că Romîniî ar fi de origine transdanubiană [adecă de a stînga Dunării]. Principalele argumente adoptate de Sulzer, Roesler și alți scriitori recenți se găsesc clar și precis expuse de istoricul dalmat din al XVII secol“.

§ 181. Dimitrie Cantemir († 1723), *Hronicul vechimii Romîno-Moldovlahilor*, ed. Academiei romîne, București, 1901, pag. 13 : „A Romîno-Moldovlahilor neam, de vom vrea să credem adevărînții, care în hronice mărturisește, de-î vom căuta cea mai de pre urmă vîrstă, de cînd adecă Traian împăratul, din Roma, împărăteasa cetăților, alegînd cetățeni romani, în Dachiea î-au trecut, îl vom afla depe la anul tocmirii firii omenestii 107 să fie început. De-î vom cerca cea de pre mijloc vîrstă, o vom găsi de odată cu Romulus, Roma și cu numele Roman, adecă cu șapte sute cincî zaci și trii de ani mai de nainte decît a să naște Domnul Hristos. De-î vom iscodi cea din ceput naștere, precum dela răsipa Troadii și dela înstrăinarea lui Eneas la Lațium, adecă în țara lătimească, a vechilor semne și scrisori mărturisesc. De-î vom întreba a evghenii catastih, și a ghenealoghiiei rînd, precum Romanî în Roma, de cetățeni romani și oșteni veteraniî nascuți, a Ellinilor nepoți, strănepoți, dela Troada să să fietrăgînd, a Grecilor și a Latinilor scriitori mărturisesc. De vom lua sama faptelor mai marilor lor, nu prădători, nu năpăditori, nu adăosături, ce înmulțitori, ce lățitori, ce mai din luntru și mai de treabă mădulare a împărățiiei Romanilor a fi îi vom găsi. De le vom căuta firea, inima, și cea iroicească vitejie, aieve ieste, că a hotarilor lumiî romînești în potrive sireapelor neamuri tătărăști ca niște zi-

dîuri de aramă puși și nebiruiți apărători s-au socotit, și într-înșii numai să se fie păzit și plinit acel adevărat cuvînt pentru cei hiriși Romanî dela Seneca zis: unde au biruit Romanul, acolo au și trăit. Căci denafara hotarălor împărăției rominești, până adecă la fundurile Indiei, până la pustiiile Arabiei, până la necunoscutele locuri a Africai, și să zicem așeși până la marginile lumii cunoscute, poporul romînesc prin multe vremi și pre la multe părți precum să-și fie scos și așezat sloboziile sale, nime poate fi carile să nu știe.“ Cu alte vorbe poporul romîn = poporul roman, și a-nume poporul roman din însăș Roma. Macarcă patricii și plebea romană depe vremea lui Traian degenerase mult decum fusese pe vremurile lui Cincinnatus — împăratul Traian însuș era doar un provincial —, dar oricum, strălucită viață! Firește că de vreun amestec al nobililor Romanî cu Daciî nici pomenire nu poate fi. De pildă pag. 128: „Pomenitul Sarniție două povești de odată să nevoeste a dovedi, una, precum Romîniî, vrînd să se fălească, singuri să-și fie scornit acest nume depe Flac Vlahî, alta, precum Romîniî noștri să nu fie din sămînția Romanilor, ce din rămășița varvarilor celor vechi, adecă a Ghetilor și a Dachilor, care socoteală iese în potriua a tuturor de obște scriitorilor, precum și în capetele trecute cam pe scurt am arătat, și în urmă pre larg să va dovedi“. Nu se dovedește nimic! — pag. 215 sqq.: „Romanii au părăsit Dacia supt Aurelian și au trecut de-a dreapta Dunării, dar supt acelaș împărat chiar s-au întors cu toții îndărăt“. — pag. 395 sqq.: „Romîniî din peninsula balcanică își trag originea dela Romîniî din Dacia“.

§ 182. Iohann Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig, 1774. pag. 174: „Vlahii de dincolo de Dunăre sînt un mare și numeros popor. Se spune că ar fi formînd jumătate din locuitorii Thraciei și mai mult de trei șferturi din locuitorii Macedoniei și Thessaliei. Și în Albania trăesc mulți dintr-înșii. Vorbesc acelaș limbă ca și frații lor de dincoace de Dunăre, dar mai amestecată cu cuvinte grecești. Să nu se creadă cumva că sînt veniți acolo din Dacia.“ — pag. 240: „Albanejiî sînt descendenții vechilor Illiyrî, iar veciniî lor Vlahii sînt urmașii Thracilor.“ — pag. 324 sqq.: „Romîniî dela sud sînt Thracii romanizați din Thracia, Macedonia și Thessalia. „Thracii din Thessalia, Macedonia și Thracia propriu

zisă au adoptat, precum se pare, foarte degrabă limba stăpînitorilor lor, a Romanilor.“ Ei s-au adăpostit contra barbarilor năvălitori prin munții Haemus și Pindus.²—pag. 360 sqq.: „Vlahii de dincoace de Dunăre sînt frații Vlahilor din cea parte a fluviului și se trag din acei Thraci care sub numele de Geți și Daci au jucat așa mare rol sub Dromichaetes, Boerebistas, Cotison și Decebalus. Sub stăpînirea romană au primit limba și obiceiurile romane, și după ce sub Caracalla au căpătat dreptul de cetățenie, s-au numit Romani. Să nu se creadă că au fost toți strămutați de Aurelian pe malul celălalt al Dunării, firește că mulți au rămas într-o țară așa de mare și de muntoasă. Cînd au năvălit Vandalii, Goții, Hunii, Gepizii, Slavii, Avarii și Bulgarii, ei au fugit la munți, care i-au ferit de distrugere, dar au devenit din cauza aceasta nomazi. Dacă au contribuit cu ceva la alungarea Slavilor, care după aceia s-au așezat la Vistula și la Dnipro, nu pot să hotăresc. Cînd au năvălit Ungurii la anul 894, ei se aflau în Transilvania și în Ungaria de dincoace [adecă dinspre vest de] Dunăre. Acest lucru îl spune notarul anonim al regelui Bela IV, care în acest lucru merită crezare, macarcă în alte privinți nu te poți baza pe dînsul... Dar Vlahii locuiau din timpuri străvechi și în Valahia și Moldova, unde n-au venit întîiaș dată sub Negru și Bogdan în al XII și al XIII secol.“

§ 182^a. Iosephus Benkö, *Transsilvania sive magnus Transsilvaniae principatus, Vindobonae, 1778, 2 volume. I pag. 474*: „Valahii se trag dela Romani, dela coloniile anume pe care Traian și ceilalți împărați le-au adus în Dacia. Astăzi au ajuns în stare de servitute față de nobilii din Transilvania, dar, macarcă au trecut atîtea veacuri la mijloc, n-au părăsit cu totul nici limba nici obiceiurile strămoșilor.“ pag. 476-478: „Scriitorii de valoare, atît străini cît și din țara aceasta, au arătat cu hotărîre că Valahii se trag dela Romani, care au strămutat deprin provinciile mai depărtate ale stăpînirii lor coloniile nenumărate în Dacia, după ce au supus-o, nu numai ca să lucreze pămîntul, ci ca să dea și orașelor, celor de atîtea ori devastate, înflorirea de altă dată. După ce la anul p. Chr. 274 o bună parte din Romani au părăsit Dacia, amintirea despre ei n-a dispărut dintrînsa, pentru că mulți Romani împreună cu Dacii indigeni au rămas pe loc. Să nu crezi însă că toți Valahii de astăzi din

Transilvania își trag neamul din acei Romani, pe care întîiî Traian i-a adus aici. Dintre aceștia, ca și dintre Daci, mulți au perit de armele Hunilor, Avarilor și Ungurilor, iar ceilalți au fugit dela șesuri și s-au adăpostit prin munți, unde trăesc și până astăzi. Dar au mai fost numeroase colonii de Romani și în Moesia, în Bulgaria, în Serbia, și în locurile depe lingă Dunăre, colonii care s-au amestecat și s-au înmulțit cu Thraci, Liguri și cu drojdia a multor alte popoare, s-au îndepărtat tot mai tare dela limba și dela obiceiurile străbunilor, au devenit supuși ai împăraților de răsărit și au trăit necunoscuți sub dinșii, apoi cu vremea s-au lătit încet încet spre miazănoapte până la hotarale Podoliei și Rusiei, și până în Transilvania, îndeletnicindu-se mai mult cu păstoria decît cu agricultura. Acest neam robust, vînjos și musculos, de temperament mai mult sangvin, e foarte aplecat spre propagarea neamului și s-a înmulțit așa de tare, încît a supplantat pe Unguri în Transilvania și în părțile vecine ale Ungariei și a nmlut tot locul. Ba a trimes roîruri și în Valahia transalpină și în Moldova. În secolul XII anume au emigrat din districtul Fagarașului foarte mulți Valahi supt un șef numit Negru, cu familiile și cu toată averea lor, prin munții învecinați din țara Birsei. Și tot așa în secolul XIV, pe vremea regelui Ungariei Ludovic I, un boer valah, numit Bogdan, ademenit de pămîntul cel foarte fertil și aproape pustiî al Moldovei, a adunat mulți Valahi din ținutul Maramureșului și din Transilvania, a trecut munții și a ocupat Cumania, cea care de multă vreme era pustie“.

§ 183. Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1781-1782, 3 volume. II pag. 6: „Nu tîgăduesc originea romană a Valahilor, ba chiar, în unul din paragrafele următoare, voîu arăta cîteva din obiceiurile lor, care, comparate cu limba lor, care e mai mult latinească decît slavă, fac foarte probabilă concluzia că se trag din sînge roman. Decît numai ei au și obiceiuri slave, și vorbe slave în limbă, cu mult mai multe decît își închipuesc acei care au scris până acum despre originea lor. După cum au primit ei, ca Romani, cuvintele slave în limba latină, tot așa au putut, ca Slavi, să adoapte limba latină și obiceiurile romane din cauza îndelungatului lor contact cu Romanii. După părerea mea are să rămie multă vreme ne-

hotărit, dacă trebuie să tragem pe Valahii din Romani ori din Slavi. Cea ce vreau eu însă să probez acum, cât îmi va fi cu putință, este că actualii Valahii nu se trag din Volohii ori din Bulgarii lui Nestor, și încă mai puțin din Romanii din Dacia lui Trajan, că prin urmare ei nu trebuiesc considerați ca aborigeni, ci ca un popor care a venit aici în timpuri mai tirzii“. — pag. 11: „Trebuie puternică imaginație și în aceeași vreme multă abstracție, ca să-și închipuască cineva, încontra istoriei, că un popor, care astăzi întrece în număr cu o jumătate pe toate celelalte neamuri de oameni din Transilvania la un loc luate, a rezistat singur timp de șapte sute de ani la neîncetatele năvăliri a douăzeci de popoare barbare, care azi toate au dispărut din Dacia, fără să lese urme de numele și de limba lor; ca să-și închipuască Dacia ca o țară de vizunii și de peșteri, în care s-ar fi ascuns ca nomad un popor întreg atîta vreme îndelungată, în mijlocul atîtor vicisitudini, fără să aibă vreun contact cu națiunea stăpînitoare din aceeași țară, fără să împrumute macar un cuvînt dela una macar, cu excepție numai de Slavi, din aceste multe națiuni, dela Goții, Tائفال, Victofal, Huni, Gepizi, Heruli, Longobarzi, Avari, Bulgarii, Vandalii, Unguri, Comani, Pecenegi, fără să se distingă macar printr-o faptă, care să fi meritat a-i face numele cunoscut posterității, dupăcum s-a făcut posterității cunoscut numele popoarelor celorlalte“. — pag. 12-20: „Dar mai am două argumente mult mai puternice, care ne pot lămuri mai de aproape, dacă Valahii din Dacia trebuiesc considerați ca străini în această țară, ori ca aborigeni. Aceste argumente sînt: 1) Starea lor politică actuală în Transilvania; 2) Religia lor în toată Dacia și chiar în afară de dînsa. 1) Dacă nu este ceva contrar regulilor unei logice sănătoase să conchidă cineva dela înprejurările actuale ale unui popor la starea lui socială de altă dată, apoi putem spune aproape cu siguranță despre Valahii din Dacia, cel puțin despre cei din Transilvania, că ei au fost ținuți dela început în această țară într-un fel de sclăvie, că totdeauna au fost tratați ca sclavi. Poporul cel mai vechiu și cel mai numeros nu este considerat, până în acest moment, ca națiune în Transilvania. Toate celelalte popoare, pînă și Sașii, a căror venire foarte tîrzie în acest mare principat se cunoaște cu siguranță, se bucură acolo de libertăți proprii, de anumite privilegii.

Numai Valahul n-are nici libertate de conștiință, nici drept de cetățean, nici proprietate, cu atit mai puțin este admis la vreo funcție onorifică. Numai el nu-și poate rîdica capul din pulberea în care i-l apasă ceilalți... De unde provine acest dispreț? De unde vine că Valahul n-are în Transilvania nici libertate, nici proprietate, nici drept de cetățean, nici considerație? S-a-ŭ înmulțit ei așa tare numai în veacurile din urmă, iar pe atunci, înainte de a fi luat țara în stăpînire Secuii, Ungurii și Sașii, erau slabi la număr, așa că n-au putut să se rîdice? Inchipuire! Orî poate și-au perdut de atunci încoace libertățile? Dar cum este cu puțință ca cel mai puternic popor să-și părăsească așa cu totul libertățile și prestigiul? Dar sînt macar semne că le-ar fi avut vreodată?... 2) Celalalt argument, pentru a hotărî chestiunea, îl ia-ŭ dela religiea valahă, și va pune poate părerea mea într-o lumină mai puternică... Transilvania a fost încorporată la biserica romană deja prin silința lui Ștefan cel sfînt. Chîiar așa numiții Valahi uniți a-ŭ stat multă vreme supt episcopul catolic din Transilvania,... iar schismaticii n-a-ŭ pînă la acest moment un episcop al lor propriu în această țară. Despre Valahi nu cetim nicăiri că religiea lor s-ar fi întrodus în Dacia prin misionari, prin înființarea de episcopate, prin sprijinul regilor unguri ori poloni. Se poate proba din contra, că și-a-ŭ dat toți silința ca să stirpească această religie și să unească pe Valahi la biserica romană... Deja papa Honorius III la anul 1223 prin legatul său, cardinalul Iacob, a îndemnat pe regele Andreas și pe prințul de coroană Bela să supue pe Valahi scaunului roman, iar autoritatea episcopatului coman, înființat la Seret la anul 1228, a fost extinsă și asupra Valahilor de acolo. Și cu toate acestea poporul valah a fost, de cînd avem știri despre el, și este pînă în ceasul de față, cu excepție de acei puținți care treptat au trecut la biserica apuseană, credincios religiunii răsăritene... Să-mî spuie acum cineva, cum s-a strecurat această religie la Valahi din Dacia cisalpină și din cea transalpină, și cum s-a propagat la dînșii în mijlocul Ungurilor și Sașilor catolici, sub regi și prinți catolici, dacă ei, Valahi, n-a-ŭ plecat din Dacia niciodată, și dacă n-au adus cu dînșii această religie dintr-o țară de dincolo de Dunăre, din Valahia Mare, unde a-ŭ trăit mai înainte vreme, și unde trăesc pînă în momentul de față, în tot așa de mare

număr, frații lor, Cuțovlahii? Aici în Dacia nu se vorbea limbă valahă înainte de al zecelea (aș putea zice înainte de al unsprezecelea) secol; aici înainte de timpul lui Ștefan cel sfânt nu se cunoștea religie răsăriteană și nici Valahii nu locuiau. Vorbele sfântului rege Ștefan «nu se poate ca un episcop grec să administreze credincioși latini și ca un episcop latin să administreze credincioși greci», și ordinul dat de el ca și pe viitor supușilor săi de religie greacă să li se dea un episcop de aceeași credință, iar supușilor de religie latină să li se dea un episcop de aceeași credință, nu se pot aduce ca probă contra propoziției mele, căci ele pot fi și trebuie interpretate ca privitoare la supușii regelui de dincolo de Dnnăre, la Slavoni, etc., care pe vremea aceia sigur aparțineau la biserica grecească, iar nu la Valahii. Aceștia au venit aici din Illyria, din Macedonia, ori din muntele Haemus. Timpul acestei emigrări se poate da cu aproximație. Probabil n-a avut loc de odată, ci în Moldova și în Valahia răsăriteană, care amândouă la un loc până în al doisprezecelea secol se numeau Cumania, a avut loc mai târziu decât în Valahia apuseană, în așa numitul pe atunci Banat al Severinului. — pag. 31: „[Valahii] au venit aici mai întâi treptat, ca bande și ca familii, din cauză că erau vecini și că luaș parte ca mercenari la expediții războinice în Dacia; apoi în număr mare, ca triburi și neamuri întregi, cu ocazia a două mari revoluții, atunci anume, când la sfârșitul secolului al unsprezecelea [adecă al doisprezecelea!], apăsăți fiind de Isaac Angelus, s-au unit cu Comanii, și atunci, când la anul 1243 Tatarii Mongoli au părăsit Comania, care era acum golită de toți locuitorii ei.” — pag. 33-41: „Cuțovlahii vorbesc aceeași limbă cu Vlahii din Dacia. Acest lucru nu se poate explica, dacă vei admite, cu Thunmann, că Vlahii din Dacia și Cuțovlahii s-au dezvoltat în actualele lor teritorii de o parte unii de alții. Căci este cu neputință ca în împrejurări atât de deosebite să se fi putut dezvolta limbi atât de asemănătoare. „Aș vrea să știu, dacă este cu putință, ca în două țări atât de depărtate una de alta, cum sînt Moldova și Albania ori Macedonia, la două popoare deosebite și în timpuri deosebite, să se fi dezvoltat aceeași limbă“. Nicăi fondul colonial n-a fost același și n-a vorbit același dialect latinesc, în Dacia de o parte și în teritoriul Cuțovlahilor de altă parte. „Și-a închipuit oare Thun-

mann că Romanii aveau numai un dialect? A crezut el că acea adunătură de ciurucuri (Geraffel von einem Gesinde), pe care Traian a adus-o din toată lumea romană în Dacia, vorbăia tocmai așa latinește, și nu altfel, ca și coloniștii romani veniți în Thracia, în Moesia și în provinciile de dincolo? „Cuțovlahii nu sînt veniți din Dacia, zice Thunmann. Așa este. Dar au venit Valahii din Dacia din țara Cuțovlahilor. Pentru că să poată exista, după cum există, aceiași limbă la unii și la alții, macarcă ar fi trăit totdeauna în teritorii deosebite, ar trebui să admită doar cineva că limba valahă era deja formată pe vremea lui Aurelian. Dar aceasta este imposibil. Că așa ceva n-a putut fi, o probează chiar puținele resturi de limbă valahă din secolul VI, păstrate la Theophanes. Există mare deosebire, și de formă și de înțeles, între *torna, torna, fratre*, cum vorbeau Valahii în secolul VI, și între feliiul cum vorbesc astăzi. Dar chiar așa, tot este mai lesne de priceput că limba valahă ar fi fost gata pe vremea lui Aurelian, decît că s-ar fi putut dezvolta, așa cum este, în Dacia, unde, macarcă a fost în contact cu atîtea limbi străine, n-a împrumutat nimic dela ele, astfel că, de pildă, nu există un singur cuvînt unguresc comun întregii limbi valahe.” — pag. 52-53: „Dacă Valahii au trăit totdeauna în Dacia, pentru ce n-au păstrat acest nume Dacia? Pentru ce Valahii din Transilvania nu-și numesc țara macar cu numele de *țara romînească*, cum și-o numesc pe a lor Valahii din Dacia transalpină, ci o numesc Ardeal, cu un nume unguresc Erdeli, care înseamnă regiune păduroasă?” — pag. 53-54: „Valahii au luat ființă în Moesia, Thracia, și în regiunile de acolo de prin prejur, nu în Dacia. Ei au obiceiuri romane, limbă romană, dar au și obiceiuri și limbă slave. Nu sînt prin urmare nici curat Slavi, nici curat Romani, ci un amestec din amîndouă aceste popoare, în care amestec însă predomină elementul roman. Prin Romani nu înțeleg aici pe coloniștii romani veritabili, care au fost trimiși de cei dintîii împărați în Thracia, Moesia, Illyria, Macedonia, etc., ba nici macar amestecătura de Romani din Dacia, pe care Aurelian a strămutat-o în Moesia ori Dardania. Înțeleg prin Romani pe coloniștii care, deja amestecați cu vechile popoare thrace, s-au mai amestecat apoi și cu așa numiții barbari, sosiți după acela, cu Scyți, Bastarni, Sarmati, Goți, Iazygi, Huni, și cu mulți alții, se numiau

Romani, și vorbeau o limbă latinească, căreia, pentru a se preface în valaha de mai târziu, îi lipsiau numai cuvintele slave, care au fost introduse apoi prin contactul și relațiile cu Slavii.“— pag. 56-60: „Mă îndoesc dacă cuiva, care ar fi avut atâtea feliurite raporturi cu această națiune ca mine, care i-ar fi studiat ca mine atât de îndelungată vreme și cu atita băgare de samă caracterul, i-ar putea macar trece prin minte să caute în ea un sînge roman veritabil, dacă n-ar anzi-o vorbind o limbă pe jumătate latinească. Atît de puțin samănă ea cu Romanii, așa cum îi cunoaștem pe aceștia din scrierile și din faptele lor. Atît de mult a degenerat ea dela dînsii... Că au obiceiuri și deprinderi romane? Cine știe dacă sînt într-adevăr romane! Și chiar dacă vor fi, Valahii au însă tot așa de multe și obiceiuri slave... Cînd acelaș popor are limbă, obiceiuri, deprinderi, și romane și slave, aceasta înseamnă că el s-a dezvoltat din amîndouă neamurile, din Romani și din Slavii... Pentru aceasta se cere ca cele două națiuni să fi fost în strînse relațiuni una cu alta și să se fi unit prin legături de căsătorie una cu alta... Eu cred că la producerea limbii și națiunii valahe lucrurile s-au petrecut astfel... Slavii s-au așezat printre Romani. Romanii au luat fimele slave, Romanele au luat bărbați slavii, și fiecare din părți s-a silit să se facă pricepută de cealaltă cît mai răpede în propria sa limbă [a vorbitorului? „ein jedes war bemüht sich dem andern in seiner Sprache bald verständlich zu machen]. Și așa s-au născut, din amestecul elementului slav cu cel latin, limba și națiunea numite valahe.“— Date biografice asupra lui Sulzer vezi la Petru Maior, *Istoria pentru începutul Romînilor*, ed. II pag. 191. Pentru că să se vadă iarăș inanitatea argumentării, cînd se bazează pe un fapt oarecare izolat, voi face asupra argumentului pe care-l scoate Sulzer din lipsa de drepturi a Romînilor din Transilvania în timpul următoare. Tocmai faptul că Romîni din Transilvania apar ca lipsiți de drepturi și ca robi ai pămîntului ar fi o probă că avem a face cu o populație de mult stabilă și anterioară celor așa numite trei națiuni. Căci și Grecii doar sînt în peninsula balcanică o populație de mult stabilă și cu toate acestea pe vremea stăpînirii Francilor ei erau robi ai pămîntului, după cum se vede din procesele pe care le aveau șefii feudali între dînsii cu privire la *vecini*, Grecii de neam, care fugiau depe moșia unuia pe mo-

șiea altuia (Vezi C. Hopf, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit*, Leipzig, 1870, passim). Ba chiar pe vremea stăpînirii împăraților greci soarta Grecilor țărani era ca aceea a țăranilor romîni pe vremea cînd prădau Tatarii. Dar cel puțin la noi Romîni prădau Tatarii, în vremea pe Greci îi prădau funcționarii împărătești. Hopf I pag. 176 (Este vorba despre oprirea populației din Attica din partea funcționarilor împărătești, în frunte cu însuș strategul, sub domnia lui Alexios III 1195-1203, cu toate suplicile adresate împăratului decătră arhiepiscopii din Atena): „Atît de departe mergea insolența acestor oameni, încît siliau pe țăranii din Attica să cumpere înapoi vitele, pe care li le răpise, și repetau chiar de două și de trei ori această speculație financiară“. Compară cele spuse de Neculcea asupra purtării Tatarilor care au ernal în Moldova pe vremea domniei lui Dumitrașcu Cantacuzin, anul 1674, *Letopisește* ed. II vol. II pag. 207 : „Un sac de orz da pe zi unui cal, și cît nu putea să minînce un cal într-o zi îl deșerta din traiste și-l strîngea deosebî. Și dacă-și sfîrșia bîetul om orzul din groapă, iară Tătarul îl făcea pe om de cumpăra orzul acela ce strîngea el din traiste“. Erau liberi în Grecia numai Slavi și Albanezi, adică navalitorii, oamenii mai de curînd așezați. Tot așa au fost robi ai pămîntului Slavi din Rusia pînă la împăratul Alexandru II, macarcă sînt așezați din străbuni în acea țară, și au devenit robi îndatăce străinii Varegi au căpătat puterea politică și au devenit stăpîni ai satelor slave. Stăpîni, care n-aveau alt profit decît din dijmele și corvezile locuitorilor băstinași, aveau interes să-î ție pe aceștia legați de pămînt, să nu li permită de a se strămuta pe proprietatea altuia, și i-au adus în stare de robie. Și la noi țăranii liberi au devenit robi ai pămîntului, îndatăce domni au dăruit funcționarilor și favoriților (de unde s-a recrutat clasa boerească) dijmele și corvezile deprin sate. Cîtă vreme aceste dijme și corvezi se plăteau domniei, oamenii fuseser liberi, căci oriunde s-ar fi dus (afară numai dacă n-ar fi fugit din țară), tot supuși domnești erau. Indatăce dijmele și corvezile au aparținut boerului, acesta a avut interes să țină pe țărani legați de pămînt, și i-a ținut : țăranii au devenit atunci robi ai pămîntului, vecini, iar boerul s-a considerat ca stăpîn nu numai al dijmelor și corvezilor, ci al pămîntului însuși! Faptul că față cu

cele trei națiuni din Transilvania (Unguri, Secui, Sași) singuri Romînii erau robii ai pămîntului și lipsiți de orice drepturi ar fi o probă tocmai că Romînii sînt mai vechi pe acele locuri decît Ungurii, Secuii și Sașii. Și de fapt sînt foarte probabil mai vechi.

§ 184. Gibbon, *The history of the decline and fall of the roman empire*, Basel, 1787, în traducerea germană a lui Iohann Sporschil (*Gibbon's Geschichte des allmäligen Sinkens und endlichen Unterganges des römischen Weltreiches*, IV Auflage, Leipzig, 1862-1863), cap. XI, vol. II, pag. 12 : „Aurelian a retras oștirile romane din Dacia... Cu toate acestea a rămas în vechea țară cu acest nume o parte însemnată din locuitorii ei, care mai mare groază aveau de emigrare decît de stăpînitorul got. Acești Romani decăzuți au continuat cu toate acestea să aducă servicii imperiului, cu care nu mai aveau legătură, în felul acela că au răspîndit printre cuceritori primele noțiuni de agricultură, de meserii folositoare și de plăcerile unei vieți civilizate. Cu încetul s-au născut raporturi de afaceri și de limbă între malurile opuse ale Dunării, și după ce Dacia a devenit un stat independent, ea s-a arătat adeseori ca cel mai puternic zid de apărare al împărăției romane contra năvălirilor hoardelor sălbatice ale nordului. Simțul interesului propriu a legat pe barbarii care aveau un domiciliu mai stabil de Roma, și interesul statornic duce foarte adeseori la prietenie sinceră. Această colonie, compusă din așa de diverse elemente, care a umplut vechea provincie, s-a mărit treptat, până ce a ajuns un mare popor“.

§ 185. *Supplex libellus - Valachorum Transilvaniae*, cum notis historico-criticis I. C. E. civis Transsilvani, Claudiopoli (Cluj), 1791 = *Repraesentatio et humillimae preces universae in Transilvania valachicae nationis*, Iași, 1791 ‘Romînii se trag din coloniștii împăratului Traian.’ La Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, pag. 259. Simplă afirmație.

§ 186. I. C. Eder, în notele dela *Supplex libellus Valachorum* : Susține părerea lui Sulzer, și anume că Romînii au venit de peste Dunăre în Dacia în secolul XIII, cu două argumente : 1) ‘Pe timpul luptei Romînilor din Haemus contra Grecilor, pentru ce li-au venit în ajutor Cumanii și nu Romînii cei din Dacia? Dacă ar fi fost Ro-

mîni în Dacia pe vremea aceia, s-ar fi dus în ajutorul celor dela Haemus, și ar fi scris istoricii contemporani despre aceasta. 2) Dacă aŭ continuat de a trăi Romîni în Dacia și dela Aurelian încolo, pentru ce nu se găsește în limba lor niscăi cuvinte gote? ⁹ La Petru Maior, Istorie pentru începutul Romînilor, ed. II pag. 166, 195. Petru Maior combate aceste două argumente astfel: „D-apoi Cumanii nu s altceva decît Romîni, căci Grecii numai din invidie, că purtau Romîni așa nume strălucit, li-aŭ schimbat o literă din nume și s-aŭ apucat să le zică Comani în loc de Romani. Numai dacă n-or fi fost cumva Cumanii coloniști veniți dela Cume din Italia, orî nu s-or fi numit astfel dela numele vreunui prinț de al lor Coman, căci doar și astăzi există la Romîni numele Coman, Comănel. „Iară căci limba romînească nicîo cuscire nu are cu limba Gotilor, stăpînilor oarecînd a Dachiei, nu e nicîo mirare. Pentrucă de aŭ fost limba Gotilor așa, precum e a Sasilor din Ardeal, dupăcum unii dintră Sasi vreaŭ, ca Sasi să fie strănepoți Gotilor acelora, tocma cu neputință era să se facă zisa cuscire, devremece nicîun sunet nu cred eu să fie urechilor Romînului așa aspru și neplăcut precum limba cea sășească din Ardeal.“ Cît despre Romîni din Dacia, că nu s-aŭ dus în ajutorul celor dela Haemus, aceasta se explică prin aceia că aŭ fost împiedecați de regele Ungariei, care era socrul împăratului grec Isaac Angelos.⁹

§ 187. I. Chr. Engel, Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum, Wien, 1794: „Romîni sînt proveniți din Geții din Dacia și din coloniști, și aŭ fost strămutați peste Dunăre în Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis. Acolo s-aŭ amestecat cu Slavi, și pe vremea regelui bulgar Crum (800-815), care stăpînea și peste actualele Valahie, Banat, Transilvanie, s-aŭ strămutat din nou în aceste teritorii. Cu ocazia aceia Crum a strămutat în special de-a stînga Dunării pe Valahii pe care i-a luat prinși în urma expedițiilor lui în Thracia.⁹ La Pic Über din Abstammung der Rumänen pag. 7.

§ 187^a. Tunusli, Ἱστορία τῆς Βλαχίας, ἐν Βιέννῃ, 1806. pag. 1: „Din cărțile de istorie se vede și se descopere că în adevăr, după cum apare în cronologia țării romînești, poporul Vlahiei se trage din colonizările Romanilor.“ pag. 2-3: „Din istoria țării romînești scrisă de Constantin stolnicul Cantacuzino :...

Impăratul Romei Traian, după ce a învins pe Decebal, cîrmuitorul Dacilor, care stăpînea peste locurile acestea, și al cărui tron era la Belgradul Ungariei, pela munții țării românești numiți Carpați, a adus totodată colonii, adică popor dela Roma, ca să colonizeze toată Dacia, și pentru pază a așezat oștiri. Din acele colonii se trage poporul acesta, care locuiește aceeași țară.“ pag. 8-12: „Din istoria din tomul al doilea al geografiei Germanului Büsching [Ant. Friedr. Büsching, *Erdbeschreibung*, Hamburg, 1754-1807] ... Vlahii sînt frați cu locuitorii de dincolo de Dunăre. Ei sînt descendenții vechilor Thraci, care sub numele de Geți și Daci și sub stăpînitorii lor Dromichaetes, Boirebistes, Cotison și Decebalus au făcut mari și glorioase fapte. După ce s-au supus Romanilor, au luat limba și obiceiurile acestora, și după ce s-au încetățenit sub Caracalla s-au numit Romani, astăzi Romîni. Asigurare și probă despre amestecul lor de altă dată cu Romanii sînt obiceiurile lor la mîncare și la port, care sîmănă cu ale Romanilor, și aplecarea mare care o au pentru limba și manufactura (*εργασια*) Italianilor.... Valahia și Moldova făceau odată parte din Dacia. După ce Romanii au învins și au supus pe Decebal, regele Dacilor, și toată Dacia, au stăpînit și țările acestea. Impăratul Romanilor Traian a adunat colonii romane și le-a trimes aici, însărcinîndu-le să facă sate și case. Urmașii lui însă, și mai ales Aurelian, au strămutat pe cei mai mulți coloniști în Thracia și în Moesia, unde ei s-au amestecat și au trăit împreună cu locuitorii de acolo Bulgari, Thraci, Sîrbi și Liguri și și-au stricat limba lor cea veche, care s-a păstrat astăzi în Moldova și Valahia. Părțile acestea depe lingă malurile Dunării au fost stăpînite după acela de împărații de răsărit. În timpurile următoare însă s-au strămutat Vlahii iarăș în părțile despre miazănoapte, la hotarele Podoliei și Rusiei, și s-au ocupat cu agricultura și cu păstoria.“ pag. 17: „Cum povestește cronologia țării românești despre începutul domniei Craiovei: Din populația romană care a emigrat în Moesia s-au separat uniia și au trecut Dunărea pela Turnul Severinului în județul Mehedinți, și au pus stăpînire pe cele cinci județe ale Craiovei, dela munți până la Dunăre și la riul Olt. Boerii lor și-au ales de șef pe unul din neamul Basarabă, i-au încredințat cîrmuirea și l-au proclamat banoveț ori ban. Tronul i l-au pus întîi la Turnul Severinului în

județul Mehedinți, după aceia la Strehaia în acelaș județ, și în sfîrșit la Craiova. Cînd s-a întîmplat aceasta, nu se știe.“ pag. 19: „In intervalul de timp dintre anii 585 și 1185 se pare că a avut loc întoarcerea coloniștilor cu banul Basarabă în cele cinci județe ale Craiovei.“— Pentru „Istoria țării romînești scrisă de Constantin stolnicul Cantacuzino“ și pentru „Cronologia țării romînești“ vezi § 233.

§ 188. Petru Maior, Istoria pentru începutul Romînilor în Dacia, Buda, I ed. 1812, II ed. 1834: „Romîni sînt descendenții coloniștilor romani din Dacia, care s-au păstrat puri, neamestecați cu Daci, și au continuat de a trăi în acea provincie și după Aurelian. Numai în mic număr au părăsit provincia și au trecut de-a dreapta Dunării pe vremea lui Gallienus. Din acești Romîni strămutați din Dacia peste Dunăre își trag originea Romîni din peninsula balcanică, în special acei care au înființat imperiul romîno-bulgar la sfîrșitul secolului XII.“ Pentru chipul de a argumenta al lui Petru Maior vezi exemple la §§ 90, 186.

§ 189. Dimitrie Philippide*), *Ἱστορία τῆς Ρομμανίας*, Leip-

*) Acest scriitor a fost unchiul depe tată al bunicului meu depe tată Neculai Philippide. Dimitrie Philippide adevărat a fost frate cu tata bunicului meu. Spun aceasta, nu ca să mă laud, ci pentru că în lucrarea lui N. Bănescu „Viața și opera lui Dimitrie Philippide“, publicată în Anuarul institutului de istorie națională pe 1923, s-a strecurat la pag. 120 informația greșită că Dimitrie Philippide ar fi fost bunicul meu depe mamă: „Aceasta l-a îndemnat atunci pe Dl profesor A. Philippide dela universitatea din Iași să dea în cîteva pagini o notiță biografică și bibliografică asupra lui Dimitrie Philippide, bunul său după mamă. În Arhiva din Iași, IV, 1893, pag. 162-167“. Pe bunicul meu depe mamă îl chema Mihalache Curt și era Romîn Moldovan get beget. Și doar legătura de rudenie dintre mine și Dimitrie Philippide, că adevărat acest scriitor era „unchiul depe frate al bunului meu“, și că „însoțit de bunul meu, Neculai Philippide, a venit în Moldova“, a fost făcută de mine cunoscută în acea notiță biografică citată de Bănescu. Și cu toate acestea Bănescu spune că Dimitrie Philippide era bunul meu depe mamă! La pag. 128 mai spune Bănescu următoarele: „Nu știu de unde-și ia Dl profesor Philippide data atît de precisă a morții lui Daniel [Acesta era numele de călugărie al lui Dimitrie Philippide]. D-sa ne spune că a murit, ca egumen, la o mănăstire din Bălți, la 9 Noembrie 1832“. De unde am luat-o? D-apoi doar spun de unde în acea notiță biografică, citată de Bănescu. la pagina 162: „Intr-o călătorie făcută în Gra-

zig, 1816, tom. I pag. 140: „Dar soarta hotărîse ca Decebal în mijlocul marilor lui proiecte și succese să dea peste năcaz, și se proclamă împărat al Romanilor marele Traian, care era mai mare om decît Decebal. Căci astfel de multe ori oamenii cei mari au de contemporani pe alții mai mari decît dinșii și faptele lor cele strălucite pălesc ca lumina lunii atunci cînd soarele luminează. Nu avea Decebal ca adversar pe un Commod, pe un Nero, pe un Domitian, care au fost rușinea și bajocura neamului omenesc, ci pe Traian, care apăruse ca o putere binefăcătoare pentru lume, eroic în război, și mai eroic încă în pace, iubirea incarnată pentru oameni, și modelul bunilor împărați. Decebal, deci, care fusese înainte vreme de multe ori învingător, pecînd domnia Domitian, și pusese la bir pe Romanii și pe Domitian însuși, fu învins și el la urmă de marele Traian la al patrulea an din suta a două și căzu luptîndu-se, ori, cum spune Dio, se ucise singur, cînd a pierdut speranța de a învinge și de a putea respinge pe Traian. Și Sarmizegethusa, capitala lui, care era așezată nu departe de Belgrad, pe malul stîng al Mureșului, lingă riul numit astăzi Streiu, iar în vechime după Dio Sargetia, fu luată, și alături cu dînsa fură luate și tezaurile lui Decebal ce fusese îngropate și ascunse sub apa Streiului, iar Dacia deveni provincie a ma-

cia am cules, în vara anului 1888, la însuși locul de baștină al familiei noastre (în Μηλιαίς, un sat pe muntele Pelion în Thessalia), următoarele date asupra lui Dimitrie Philippide“. Și într-adevăr asemenea date precize nici nu se pot găsi decît în notiți de familie. Dar asemenea notiți de familie au mai multă valoare istorică decît știrea „că a murit în Basarabia la 1833, după cum se înseamnă în Chronologia lui Chiriack Melirrhotos“, ori decît combinații bazate pe „un pasaj al cărții lui Rizo Nerulos“, după care combinații Dimitrie Philippide ar fi murit înainte de anul 1826. Și ce fel de combinații? Rizo Nerulos în cartea Cours de littérature grecque moderne, Genève, 1826, pag. 66 spune cu privire la Dimitrie Philippide următoarele: „Deși lucrările sale științifice și literare sînt de ajuns pentru renumele său, mă simt fericit a însemna aici aceste puține rînduri în memoria sa și a-i plăti ca discipol datoriea sfîntă a recunoștinții“. Și Bănescu zice că, dacă Rizo Nerulos înseamnă la 1826 acele rînduri în memoria lui Dimitrie Philippide, apoi acesta trebuie să fi fost mort pînă la 1826. Dar spui ceva în memoria (Cum va fi zis Rizo Nerulos? En mémoire de? A la mémoire de?) cuiva numai dacă acel cineva e mort? Rizo Nerulos a putut înțelege că scrie ceva în aducerea a-minte despre cutare, care i-a fost profesor cîndva și care trăia încă.

rii împărăției a Romanilor. Minele de aur și de argint și alte mine fusese cunoscute și exploatate nu numai de Decebal, ci și de alții și mult înainte, căci numai din ele își procurau aurul bogății Agathyrsi, și mai ales de aici se aducea aurul în Grecia. Și împăratul Romanilor, marele Traian, care fu proclamat de cel mai bun om și prin votul senatului, aduse o prefacere spre cultură și spre mai bine în țara pe care o stăpînise Decebal, căci a pus să se construiască temple și alte clădiri publice pentru înfrumusețarea țării, și casele pentru siguranța ei, și drumuri și orașe pentru comoditatea vieții. Și a făcut și podul cel renumit peste Dunăre, la dreapta Oltului și nu departe de acest riu, facilitînd astfel în cel mai mare grad relațiile dintre noile posesiuni și cele vechi. A adus apoi și a stabilit în aceste locuri o mulțime de coloni din Italia și din părțile de peste Dunăre și a așezat garnizoane romane prin cetăți pentru paza țării. Mulți au venit și dela sine, negustori și meseriași și alți coloni de din a dreapta Istrului, aduși de speranța unui câștig mai mare și a unei vieți mai bune. Căci în adevăr se pare că bunul împărat și-a dat o deosebită silință să îmbunătățească soarta noii cuceriri. Pentru aceia toți locuitorii, și cei băștinași și cei veniți mai de curînd, închipuindu-și pe marele Traian ca pe un om mai presus de fire, vedeau în el un înger binefăcător, o putere aducătoare de fericire, un zeu al scăpării, și-l onorau și-l venerau cu onoruri și servicii divine, ridicîndu-i statui și icoane, în public și în particular, și invocîndu-l la diferitele întîmplări ale vieții ca pe Jupiter protectorul caselor și țării. Căci ce nu sînt în stare să facă oamenii pentru binefăcătorii lor! În vremea aceas-ta Dacii băștinași și Getii și alt neam de oameni care va fi fost în Dacia sub stăpînirea Dacilor, din venerație și din tragere de inimă către marele Traian, au început să imiteze în totul felul de viață al Romanilor și să le vorbească limba, care era și limba marelui împărat, zeul protector al Daciei, și în acest chip s-au romanizat. S-a întîmplat cu Dacii aceia ce s-a întîmplat cu mulți alții, de pildă cu acei oameni care trăiau cei mai îndepărtați de Daci cu locuința, la extremitatea apuseană a stăpînirii romane, lîngă riul Baetis, și care, după mărturisirea lui Strabon, ce vizitase locurile acelea, căpătase complet felul de a fi roman, de limba lor de altă dată nici nu-și mai aduceau aminte, și devenise cei mai

mulți latini cu totul. Centrul acestei nouă provincii îl forma partea apuseană a Ardealului și a Munteniei. Provincia însăș se întindea spre apus până la Tisa, iar spre răsărit cam pînă la granița de vest a Moldovei, căci țara aceasta a Moldovei a primit expediții romane, dar supusă vreodată Romanilor n-a fost. Și așa decî, Traian, administrînd pe supușii lui și îngrijindu-se de ei ca un bun părinte, a devenit întemeetorul și înființatorul unui popor, care, după ce a suportat nenumărate incursii banditești a nenumărate neamuri furioase, și-a păstrat existența până astăzi, se numește în limba lui proprie Romîni și locuiește pe teritoriul dintre Tyras, Tisa, Dunăre și marea neagră". — pag. 148: „Împăratul Aurelian, din cauza invidiei față de Traian, cum spun unii, în realitate însă pentru că nu mai putea rezista invaziei și îngrămădirii barbarilor, a poruncit să se părăsească părțile din stînga Dunării, pela anul 73 al sutei a treia. Și s-au strămutat atunci garnizoanele și dintre locuitori aceia doar care din cauza înaltei lor poziții sociale și a bogăției lor se temeau de barbari, împreună cu oamenii de casa lor, în părțile de de-a dreapta fluviului, care s-au numit și ele tot Dacia, pentru că, după ce a pierdut provincia, a căutat împăratul macar cu numele ei să se mîngie. Este evident însă că cei mai mulți locuitori, mai ales cei dela țară, au rămas în vechia Dacie, care apoi s-a întins cu mult peste hotarele ei și a devenit Romînia de astăzi. Căci este greu ca oameni care locuiesc o țară înființată, care au case și ogoare și vite, oameni cu stare și proprietari de pămînt, ce nu mai sînt deprinși să trăiască pe cară și prin corturi, să se strămute cu toată pojiștea pe pămînt străin. Străbunii Romînilor sînt decî așezîții care au rămas atunci pe loc, precum și mulți alții din neamurile ce au năvălit în țările de aici în repetite rînduri, după cum vom vedea în cursul povestirii, care s-au amestecat cu dinșii și s-au romînizat". — pag. 188: „[După ce a vorbit despre ocuparea Daciei de Goți și de Huni] Ce au făcut Romîni noștri în vremea aceasta? Au trecut și ei Dunărea și s-au adăpostit pe teritoriul Bizantinilor? Poate cîtiva, o minimă parte. Cei mulți, aproape toți, au rămas în țara lor și au fugit pentru moment înaintea furtunei, retrăgîndu-se prin locuri de refugiu, prin codri și munți și prin părțile de dincolo de riuri. Căci furia dușmanilor năvălitori se descărca și se revărsa asupra stăpînitorilor, iar

nu asupra stăpîniților, de care noi stăpînitori aveau nevoie. Românii erau, deci, spectatori ai celor ce se întîmplau, macarcă și ei nu rămîneau neatinși de năcazuri — țara li era doar devastată de războinicii invadatori —, dar erau deosebiți cu totul față de vechii stăpînitori, și nu erau confundați de noi stăpînitori cu dînșii, ca dușmanii nu erau considerați de fel. Stăpîniții cei noi vedeau că ei sînt numai niște agricultori și niște păstori și-i tratau mai cu blîndeță. Nicîi Hunii doar nu este de crezut că ar fi fost cu totul sălbateci și lipsiți cu totul de orice omenie, ori că n-ar fi fost chiar capabili de iubire pentru semenii lor. Dacă însă la istorici nu se pomeneste de Romîni anume nimic, aceasta nu-i de mirare nici strănîu. Căci doar și în timpurile de demult și în cele mai dincoace, ba chiar și în cele de astăzi, așa numite filosofice, videm că istoricii consideră ca demni de pomenire mai mult pe cei care poartă arme decît pe cei care duc plugul ori poartă bîta păstorească. Despre Cumanii, Uți, Cangarii, Ungurii, Chazarii, Avarii, Hunii, Goții, Dacii, Geții, Scythii, și despre alți barbari, despre toți cîți s-au îmbătat de omorîri și n-au lăsat, ca să zic așa, o șchioapă de pămînt nemînjită de sînge omenesc, se face vorbă multă la o mulțime de istorici, de Romîni însă și de cei care înainte de dînșii au fost băștinașii acestor locuri, țărani pașnici, singurii care ar fi meritat cu dreptul o pomenire, hrănitorii noștri, n-a spus nimeni o vorbă, dacă nu doar în treacăt. Căci și sub Dacii și sub Geții și sub Scythii năvălitori au fost locuitori băștinași, și nu este de crezut că, după ce s-au retras năvălitorii, să fi rămas locurile pustii de oameni, tot așa după cum mai tîrziu sub Goții, sub Hunii, sub Avarii, sub Bulgarii, sub Cangarii, etc. au fost locuitori băștinași Romîni. Dar cine erau acești locuitori băștinași? Eu cred că au fost neamuri slave, și orașele Romîniei, ale căror nume s-au păstrat numai la Ptolemeu, eu cred că au fost înființate de Slavi. Și Ungurii, cînd au ocupat Pannonia, n-au găsit țara pustie, ci s-au stabilit într-însa alături de Slavi, care erau și pe atunci mai numeroși decît dînșii, după cum sînt mai numeroși și astăzi. Cu toate acestea de Unguri se vorbește mult în istorie, de Slavi însă abia se aude, și sînt care cred încă că nici nu sînt Slavi în Ungaria. Vezî, prietene, cît de ordinară fire au și istoricii și cum se lasă uimiți prostește de săbiu și de arcu și de suliu, macarcă ar

§ 189^a. Dionysios Photinos, *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἐν Βιέννῃ*, 1818, 3 tomuri. I pag. 125 : „Numeroasele colonii, aduse din tot imperiul roman, au umplut Dacia. Romanii s-au amestecat cu Dacii și din încuscrirea lor reciprocă a rezultat o amestecătură unică și un neam de oameni a parte“. I pag. 158-162 : „Aurelian... s-a hotărât să renunțe la Dacia, a retras din ea toate oștirile romane, și coloniile romane, împreună cu cei mai mulți din vechii locuitori Daci, cîți mai ales locuiau între munți și Dunăre, în părțile de jos ale Daciei, le-a strămutat și le-a dus pe malul drept al Dunării, iar Dacia a lăsat-o pe socoteala acelor Dacoromani, care au fost părașiți în părțile muntoase ale ei. Coloniile strămutate le-a așezat în Moesia de sus și în Moesia de jos, între muntele Haemus și fluviul Dunărea... Acești Dacoromani au format după aceia un stat puternic, care cîteodată era unit supt un singur șef, altă dată era despărțit sub mai mulți șefi, și s-au întins până în Macedonia și în Epir. Iar autohtonii și colonii romani, ori mai bine zis Dacoromani, rămași în Dacia, atît acei care locuiau în părțile de sus, între Carpați și Pannonii, cît și acei care trăiau în părțile despre miazăzi, între riurile Prut, Siret și Dunăre, după ce au fost părăsiți de stăpînirea romană, au format ei în de ei o domnie autonomă și, revenind la starea lor de mai înainte, au hălăduit în pace din partea Romanilor. Fiindcă însă în părțile de jos, spre șesurile Daciei, nu s-au putut așeza, din cauza necontenitelor invazii ale roîului de barbari, care veniau din Scythia asiatică și din Scythia europeană și curgeau ca niște torente, s-au retras și s-au refugiat în munții Carpați, unde au trăit cea mai mare parte din vreme. Aceasta-i pricina pentru care istoria veche a Daciei nu se întinde mai departe de al treilea secol după Hristos și începe din nou pela al treisprezecelea secol. Timpul dela mijloc dintre aceste epoce a devenit încurcat și nesigur din cauza necontenitelor schimbări și întîmplări, deoarece în acest interval de timp, care cuprinde aproape o mie de ani, Dacia s-a prefăcut mai mult într-un adăpost al neamurilor scythice și adeseori cîmpiile despre Dunăre au rămas pustii. Ce domni vor fi avut Dacoromani în aceste timpuri de independență a lor, nu se poate ști, pentru că Romanii, neavînd nici războaie nici vreun raport cu dînșii, n-au avut prilej să scrie despre

ei. Cu toate acestea, din istoria bizantină și din cronicile Serbiei, Transilvaniei și Ungariei se poate conchide că în pomenitul interval de timp n-au lipsit acestui popor șefii naționali, care uneori erau supt hegemonia Poloniei, alte dăți erau supt acea a Ungariei, și adeseori erau independenți“. I pag. 243-245 : „Pe vremile acelea [anul 626] se pare că Dacoromanii au căpătat oarecare putere, pe care au păstrat-o până pela anul 678, și că în acest interval de timp mulți dintre Dacoromanii care se găseau dincolo de Dunăre subjugati de Slavi s-au întors în patria lor Dacia, pentrucă... cronologia locală a Vlahiei, numită letopiseț, povestește despre începutul banatului Craiovei următoarele, anume că din populația romană care a emigrat în Moesia (ceia ce s-a întâmplat supt împăratul Aurelian) s-au despărțit uniia, au trecut Dunărea pela județul Mehedinți, și punînd stăpînire pe pămîntul dintre munți, rîul Olt și Dunăre, adecă pe cinci județe din Vlahia, și-au ales șef pe unul dintre dinșii, numit Basarabă, căruia i-au dat cîrmuirea și pe care l-au pus ban, ceea ce înseamnă pe slavonește domn, de unde și-au luat și numele cele cinci județe de sub stăpînirea lui, de se numesc banat. Tronul și l-a așezat întîi banul la Turnul Severinului, în județul Mehedinți, după aceia urmașii lui l-au pus la Strehaia (care localitate e cam la vreo patru ceasuri depărtare de Jiù), în acelaș județ, apoi la Craiova în județul Dolj. Fiul banului și-a luat titlul de banoveț, cuvînt sinonim cu turcul beizade, adecă fiu de beiu“. I pag. 249 : „Dupăce s-au întors Dacoromanii în țara lor cea veche, precum s-a spus mai sus, nu numai că erau bine ocîrmuiți de banii lor cei cuminți și viteji, iar țara lor căpăta zi cu zi baze mai solide, apărata fiind de armele lor și de tîria așezării lor, care, situată între munți și rîurile Dunărea și Oltul, nu era atît de mult expusă la neconținutele invazii, dar adeseori se uniău cu ceilalți Dacoromani, care locuiau în părțile muntoase ale Daciei, și cu alte neamuri dela miază-noapte, și treceau Dunărea și cutrierau provinciile romane“. I. pag. 278 : „Vlahii care locuiesc în Macedonia, Thessalia, Thracia și Epir... se trag din acei strămutați de Aurelian și din acei [Dacoromani] care mai apoi adeseori au trecut din Dacia propriu zisă în Thracia, uniți cu Scythii. Aceștia toți au aceiaș limbă cu Dacii care trăesc la Dunăre“. I pag. 300-301 : „Dacoromanii, cîteodată ca autonomi, cîteodată ca

supuși, uneori cedînd cu fuga înaintea năvălitorilor, altă dată rezistînd cu bărbăție contra atacurilor furioase, s-au păstrat și s-au înmulțit în propria lor țară dintre Tisa, Dunăre, Nistru și marea neagră, dar au devenit un popor amestecat, rezultat din multe neamuri scitice năvălitoare, anume, în afară de vechii locuitori Slavi, Geți, Daci (care vor fi fost alte neamuri mai vechi, nu știm) și apoi Romani, din Chimmeri și Goți, din Bastarni și Gepizi, din Slavinii și Huni, din Vandali și Bulgari, din Chazarii și Avari, din Ungri și Bogdoni, din Comani și Nogaï, din cîți au rămas după vremuri în această țară, și care orîi au fost stăpînitori orîi au fost stăpîniți, dar care toți au înbrătoșat felul de a fi al Dacoromanilor, adică al Romînilor, și cu încetul s-au romînizat, așa că nici urmă dintr-înșii n-a mai rămas".— Pentru letopișeu! de care vorbește Photinos vezi § 233.

§ 190. Kopitar în Wiener Jahrbücher anul 1829 April-Iunie, cu ocazia recensiei dicționarului de Cluj și de Buda: "Limba romînă a început să se formeze cu mult înainte de colonizarea Daciei decît Traian, anume prin coloniștii cei dintîi ai Illyriei. Romînii sînt frați buni cu Albanezii și limba lor este provenită din limba latină populară vorbită de Illyrii și apoi de Thracii [pe care-i confundă unii cu alții] încă dela anul 219 a. Chr., cînd Romanii au pus întîiaș dată piciorul în peninsula balcanică." Compară ale mele Principii de istoria limbii pag. 288 sqq.

§ 191. M. Cogălniceanu, Histoire de la Valachie et de la Moldavie et des Valaques transdanubiens, Berlin, 1837: "Romînii se trag din coloniștii aduși în Dacia. Cea mai mare parte din acești coloniști n-au părăsit Dacia atunci cînd legiunile au fost retrase din această provincie. Acei Romîni care părăsise Dacia și se retrăsese de-a dreapta Dunării s-au întors în mare parte de-a stînga fluviului pela sfîrșitul secolului VII." La Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche, pag. 278.

§ 192. A. Trebonius Laurianus, Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis, vulgo valachicae, Viennae, 1840, pag. IX-LI: "Dintre Romanii unuia au trecut în adevăr peste Dunăre împreună cu oștile lui Aurelian, alții însă au rămas pe loc. Din cei trecuți peste Dunăre se trag Macedoromînii, în spe-

cial acei care au format imperiul romîno-bulgar și au dat primului imperiu bulgăresc țări ca Symeon, Petru și Samuel. Din cei rămași pe loc se trag Dacoromîni, care după retragerea barbarilor s-au constituit în ducate sub principii indigeni numiți Iovianus ori Diodorus (nume tradus apoi în slavonește prin Bogdan), Hilarius ori Bucculus (nume tradus apoi în slavonește prin Radu; dela un asemenea duce Hilarius ori Bucculus își trage originea orașul Hilariopolis ori Bucculesci = actualul București), Iulius ori Gelius (= Gelou din Anonymus Belae regis notarius și ungurescul Gyula), Claudius (= Glad din Anonymus Belae regis notarius), Marius ori Mariotus (= Morout din Anonymus Belae regis notarius), Minor Marius ori Minor Mariotus (= Menumorout din Anonymus Belae regis notarius).²— La pagina LI Laurian dă numărul Romînilor : „Romîni care trăesc pe aceste locuri dela timpurile împăratului Traian și succesorilor săi sînt dincolo de Dunăre cam vreo 50 de milioane (quingentes centena millia) și nu cu mult mai puțin dincoace de Dunăre“.

§ 193. Paul Joseph Schafarik, *Slavische Alterthümer*, deutsch von Mosig von Aehrenfeld, Leipzig, 1843-1844, I, pag. 32 : „Actualii Valahii dela Pind, din Valahia, Transilvania, Ungaria răsăriteană, etc., sînt un amestec de Daci, Români și Slavi“.— II pag. 205 nota : „Engel în mai multe locuri din numeroasele sale scrieri a emis părerea că Valahii de dincoace de Dunăre au fost aduși de Bulgari în secolele VII-X din Thracia și Macedonia. Această părere n-are bază istorică. Ambele neamuri valahe, cel de dincoace și cel de dincolo de Dunăre, au aceeași origine și s-au născut în același timp din amestecul Thracilor și Geților cu Români. Până la VII-X secol ei au trăit în munții Daciei, Macedoniei, Thesaliiei, Albaniei, etc., și s-au răspîndit peste cîmpiile învecinate atunci cînd timpurile au devenit iarăș pașnice“.

§ 194. G. Șincai, *Hronica Romînilor*, Iași, 1853-1854, I pag. 7 : „Romîni se trag din coloniștii aduși în Dacia „din toată lumea Romanilor, dar mai ales din Roma și din Italia“.²— pag. 30 : „Nu se poate tăgădui că o parte din coloniștii au trecut de-a dreapta Dunării pe timpul lui Aurelian, cei mai mulți însă au rămas pe loc. „Din partea coloniilor

care au rămas în Dachia veche s-au prăsit toți Romîni cîți sînt de-a stînga Dunării, cum cură în marea neagră; iară din partea coloniei care au trecut Dunărea și s-au așezat în Dachia cea nouă, așijderea și din Romanii pre cari i-au dus marele Constantin în Trachia, s-au prăsit Romanii cei ce sînt de-a dreapta Dunării, cari s-au numit după aceia amu Vlahi, amu Coțo- sau Cuțo-Vlahi, iară mai pre urmă Țintari, tocma cum s-au numit și cei ce au rămas de a stînga Dunării întîi Romanii, apoi Abotriți, după aceia Comani și Paținachite, mai pre urmă Munteni, Moldoveni, Mărgineni, Mocani, Frătuți. Ci oricum s-au numit sau se numesc și acum, tot de o viță și porodită sînt, adevă Romanii de singe, precum firea și vîrtutea îi mărturisește.“²

§ 195. Amédée Thierry, *Histoire d'Attila*, Paris, 1856 :
 ‘ Romîni sînt coloniștii romani din Dacia, care n-au părăsit această provincie, ci au continuat de a trăi ca coloni liniștiți pe timpul stăpînirii barbarilor.’ La Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, pag. 255, Roesler, *Romänische Studien*, pag. 66.

§ 196. Andrei Șaguna, *Istoria bisericii ortodoxe răsăritene*, Sibiu, 1860 : „Noi Romîni avem convingerea că națiunea romină își trage originea din soldații și coloniștii lui Traian, care au luat în stăpînire Dacia dela Tisa pînă la marea neagră“. La Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, pag. 284.

§ 197. Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, în *Denkschriften der wiener Akademie der Wissenschaften* XII, Wien, 1862, pag. 3-4 : „Romîni se trag din acei Romani, pe care Traian, după ce a învins pe Decebal la începutul secolului II, i-a stabilit în provincia Dacia. Această provincie a fost perdută pe la mijlocul secolului III sub Gallienus, și Aurelian, al cărui nume după Kopitar (*Kleinere Schriften* I, 231) se păstrează în refrenul *Ler și Oilerum* din colindele romînești, s-a văzut constrîns curînd după aceia, după cum mărturisește Flavius Vopiscus, care a scris pe la sfîrșitul secolului III, să părăsească și de drept aceia ce era perdut de fapt, și să strămute pe soldații romani și pe provincialii peste Dunăre în Moesia. Stă în firea lucrurilor că Romanii s-au amestecat în Dacia cu locuitorii băștinași Dacii, și în Moesia cu locuitorii băștinași ai Moesiei, cu Ge-

ții. Pentru aceia Romîniî din secolele IV și V trebuiesc considerați ca Daci și Geți romanizați, așa după cum locuitorii Franței înainte de venirea Francilor erau Galli ori Celți romanizați. Dacă iai în considerare locurile unde trăesc astăzi Romîniî, te întrebî cum și cînd au fost ei împinși spre nord din Dacia cea de-a dreapta Dunării. Mie-mî pare probabil că originea acestui fapt trebuie căutată în cucerirea decătră Sloveni a teritoriilor răsăritene ale muntelui Haemus pela sfîrșitul secolului V. Tot pe atunci a avut probabil loc și emigrarea Romînilor spre sud, caci faptul că au aceiaș limbă ne împiedecă să admitem că Romîniî din Macedonia s-ar fi născut aiurea decît cei din Dacia, fără să mai vorbesc de aceia că, în caz cînd n-ar admite cineva legătura admisă de mine între Romîniî din Macedonia și cei din Dacia, ar trebui să admită o immigrare a Romanilor în Macedonia, despre care nu se pomenește nicăiri în istorie. Originea limbii romînești, deci, datează dela începutul secolului II, cînd coloniști romani s-au stabilit pe malul stîng al Dunării de jos.— pag. 5 : „Mai tîrziu, cam dela VI secol, la legătura dintre elementul autohton și cel roman s-a adăogit și elementul slav, mai ales cel sloven. În ce privește pe Romîniî dela nord, acest amestec se probează întîi prin numărul cel mare de nume slave de localități, apoi prin cuvintele de origine slavă din limba lor, care sînt așa de multe, că nu se pot explica numai prin aceia că ambele popoare ar fi trăit alătura, macarcă trebuie să mărturisim că este greu să stabilească cineva care este acel grad de saturație a unei limbi cu elemente din altă limbă, care să ne îndrituiască să admitem că a trebuit să existe un amestec de sînge între cele două popoare. Pentru cîteva regiuni ar putea susține cineva că s-au amestecat Romîniî și cu Ungurii”. — pag. 56: „Originea acestui popor [a Romînilor din Istria] este foarte obscură. Profundul cunoscător al istoriei Istriei, Dr Peter Kandler, îl derivă dela o colonie militară care ar fi fost trimeasă aici supt Augustus... Această părere, după care Romîniî istrieni s-ar fi produs în Istria însăș, este combătută de marea asămănare ce există între limba Romînilor din Istria și acea a Romînilor dela marea neagră și dela marea egee, asămănare care ne-ar face să admitem o altă părere, anume aceia că originea celor două [adecă trei!] ramuri ale poporului romîn trebuie pusă în peninsula balca-

nică dela Dunărea de jos. Adversarii acestei depe urmă păreri ar putea să întâmpine că istoria nu pomeneste despre vreo emigrare a Romînilor spre Istria și că cele două elemente, care au contribuit la formarea Romînilor estici, a-nume elementul băstinaș thrac și elementul roman, au existat și în Istria, așa că asămănarea dintre limba Romînilor istrieni și cea a Romînilor estici și-ar avea baza în identitatea elementelor din care au rezultat aceste două limbi. Eu însă nu îndrăznesc să pun această ipoteză, că în toate țările, unde s-au amestecat Romani cu popoare de neam thrac, au putut să se nască popoare ale căror limbi să samene cu cea românească, și că prin urmare Romînii macedonenii, și acei așezați pe coasta răsăriteană a mării adriatice, care se pot considera ca străbunii Morlachilor slavii de astăzi, și Romînii istrieni au putut să se nască în locurile înseși unde se găsesc astăzi așezați.— După cum se vede, dela o pagină la alta, în cursul aceleiaș lucrări, Miklosich a variat mult în păreri. Și variația nu s-a sfârșit, după cum se va vedea diu celelalte lucrări ale sale. Iu ce privește ipoteza din urmă, pe care de altfel Miklosich nu îndrăznește s-o susțină, ea i s-a părut posibilă din cauza neprecizei păreri ce avea acest învățat despre etnografia antică balcanică. Pentru el Thracii și Illyrii erau tot una. Die slavischen Elemente im Rumunischen pag. 6: „Popoarele care locuiau în vechime peninsula balcanică se pare că erau toate ramuri ale unuia și aceluiăș mare neam, care ajungea, spre nordvest până la Istria, la nord până peste Dunăre și la nord-est până la Carpați, neam pe care l-ar putea cineva numi cu drept cuvînt thrac“.

§ 198. W. Tomaschek, Über Brumalia und Rosalia, Sitzungsberichte der wiener Akademie der Wissenschaften LX, Wien, 1868: „Dacoromînii sînt Daci și Geții romanizați, n-au părăsit Dacia niciodată. Macedoromînii sînt Bessi romanizați, care prin năvălirea Bulgarilor au fost împinși din locuințele lor primitive și s-au dus în Pind. „Din faptul, de altfel nu lipsit de orice îndoială, că limba Țîntarilor ar fi numai un dialect al limbii Dacoromînilor, nu urmează numai decît că ambele popoare au trăit odată în acelaș loc. Romanizarea, fiindcă lucra pe aceleăș baze naționale, a trebuit să aibă, chiar în regiuni separate din punct de vedere al spațiului, în aceleăș împrejurări aceleăș efecte ca limba

și ca viață națională, în Dacia traiană de o parte și pe pământul thrac din interiorul peninsulei balcanice de altă parte“.² Aici apar întâiaș dată în scrierile lui Tomaschek Bessii, pentru care acest învățat a arătat o deosebită predilecție cu privire la naționalitatea românească. Bessii însă au jucat numai mic rol la producerea acestei naționalități, căci cei mai mulți dintre ei au trăit pe teritoriul grecizat și au fost grecizați, nu romanizați. Să se observe apoi că ipoteza privitoare la nașterea aceleiaș limbi romanice și aceleiaș naționalității romane chiar pe teritorii separate în spațiu, atunci când fondul etnic supus romanizării va fi fost acelaș, ipoteză pe care Miklosich nu îndrăznea s-o pună (Vezi mai sus sub Miklosich *Die slavischen Elemente im Rumunischen*), Tomaschek o pune cu încredere și cu hotărîre.

§ 199. Th. Mommsen, *Die römischen Ackerbrüder*, în *Grenzboten* anul 1870 : ‘Războaiele cu Dacii au pus baza actualei națiuni romine.’ La Jung, *Roemer und Romanen in den Donauländern*, II ed. pag. 353.

§ 200. Robert Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, pag. 45 : ‘Avem motive să admitem că elementul dac supus n-a intrat în contact cu cultura romană și și-a păstrat ura contra Romei. Prin urmare romanismul Daciei a fost deosebit de acel al celorlalte provincii cucerite prin armele Romei. În Italia de nord, în Gallia, Spania, Britania, Pannonia, etc. romanismul a fost un product al deznaționalizării unei numeroase populații anterioare, care a continuat să formeze marea majoritate, a fost productul atragerii acestei populații anterioare într-un alt cerc de limbă și de idei, al amestecului unei părți din singele roman imigrat cu singele autohton iber, celt și de alt soi. În Dacia, dacă judecăm drept, pe un teritoriu slab populat, încunjurat de o populație răuvoitoare, s-a format o țară pur colonială, în care romanismul n-a avut rădăcinii adânci, pentru că nu se sprijinea pe baza largă și sigură a unei populații cucerite și sufletește. De aici ușurința cu care romanismul dintr-însa a putut să fie îndepărtat mai târziu și să dispară fără să lase macar altelea urme câte au rămas în Britannia ori în Noric, unde el s-a șters dupăcum se șterge o lustruală.’—pag. 47 : ‘Supt Antoninus Pius s-au răsculat Dacii, fără să știm sigur dacă cei care locuiau în granițele

ceia ce e mai probabil. Deja acum videm pe Daci în alianță cu Germanii, o legătură care cu vremea va fi devenit tot mai strînsă, pînăce puțin numeroșii Daci s-au topit în sfîrșit în mulțimea Germanilor".— pag. 52: „Dela 272 aŭ ocupat Goții complect posesiunea romană părăsită, resturile populației autohtone s-aŭ topit în ei fără urmă. Pînă la al șeselea secol Dacia este locuința neamurilor germane. Cultura care fecundase pămîntul dela 107 pînă la 272 a dispărut."— pag. 75: „In urma invaziei Slavilor „mai rămăsese din vechea populație romană, care vorbea latinește, din Moesia și din cele două Dacii [ripensis și mediterranea], în orașe aceea săracă parte a poporului care de obicei supraviețuește tuturor revoluțiilor întîmplate în viața de stat, iar la țară păstorii, care sînt cei mai în stare de a fugi prin locuri neștrăbătute și de a aștepta acolo pînă ce trece furtuna. Acelaș lucru s-a întîmplat în Thracia, unde și acolo partea romanizată a poporului thrac, în special Bessi, s-a păstrat numai în numeroasa clasă păstorească. Cu aceste puține excepții caracterul etnic al imperiului de răsărit s-a schimbat dela mijlocul secolului VI cu desăvîrșire. In această epocă, dela Arkona la marea baltică pînă la capul Matapan în Morea, continentul este plin de neîntrerupte coloniî slave."— pag. 136: „Originea Romînimii trebuie căutată în Thessalia, Macedonia, Illyria, Moesia și Scythia, care cuprindeau mult mai multe elemente romane decît Thracia".— pag. 145: „Moesia și Illyricul, nordul și vestul peninsulei aŭ fost romanizate în cu mult mai mare măsură decît s-a admis pînă astăzi. Peninsula balcanică a fost, decî, punctul de plecare al poporului romîn, care treptat treptat s-a retras în terenurile goale și mai puțin des populate dela nord și a ocupat definitiv sud-estul Europei".— pag. 117: „In timpul acestei lupte pentru independență a Valahilor din Moesia uniți cu Bulgarii [sfîrșitul secolului XII], precum și în timpul imediat următor, eu socot că s-aŭ stabilit întîiaș dată Romîni în mase mai mari la nord de Dunăre. Adeseori, cînd siliți de nevoie fugiau peste fluvîu în șesurile Cumaniei, aŭ trebuit să vadă Valahii cît de favorabile erau pentru păstorie acele locuri, ce spațuri întinse oferia țara cea puțin populată, și multe familii, multe comunități sătești aŭ preferit să rămînă pe pămîntul dela nord decît să se întoarcă acasă, unde războiul cu Bizantinii aducea numai ne-

liniște și nesiguranță. Strînsele legături cu Cumanii facilitau acest lucru. Iar cînd în prima jumătate a secolului XIII puterea Turcilor Cumanî s-a prăbușit sub loviturile Mongolilor, s-a putut mări fără supărare numărul păstorilor și țărănilor valahî, căci la ei nu era împărăție care să fie răsturnată, nici tezaure care să fie prădate. Mongolul, care a devastat Ungaria cu extrema lipsă de omenie, a cruțat, se pare, Cumania apuseană, Valahia adică și Moldova“.—Dintre argumentele scoase de Roesler dela fapte izolate este mai întîiū acel a silentio, pentru care vezi mai sus sub Lucius, § 180. pag. 75 : „Cam dela 590 Slavii din Ungaria aū fost supuși de Avari. Acei care locuiau în Moldova și în Valahia aū rămas, precum se pare, liberi, dar aū servit în mare număr în oștirea chaganului. Unul din cei mai puternici șefi ai lor, Musukios, a fost prins prin șireclie de Bizantinî. În povestirea despre aceste expediții ale generalilor bizantinî Priscos și Petros (590-596) încontra Slavilor și Avarilor, care erau stăpîni peste Dacia traiană, nu se pomeneste nicăiri despre niscaî Romanî localnici, macarcă se pomenesc chîiar trei sate de Gepizi“. pag. 79 : „În acest timp de mari schimbări în harta politică [timpul ocupării decătră Unguri a Pannoniei și a ocupării decătră Pecenegi a Moldovei, Munteniei și Transilvaniei, sfîrșitul secolului IX] iar nu apar nicăiri Romîniî orî Valahii, cel puțin în izvoare demne de crezut. Căci povestirea așa numitului notar anonim al regelui Bela, unde ei apar sub numele de Blacci ca locuind în Transilvania și în tot răsăritul Ungariei, nu poate fi luată cît de puțin în considerare“. Apoi urmează critica veracității notarului anonim.—Alte argumente aduce Roesler pe următoarele. pag. 126 : „Unde aiurea decît în peninsula sudică a putut primi limba dacoromînească cuvinte albaneze?“ Cu această întrebare a închis gura la toți acei care susțineau exclusiva și neîntrerupta existență a Dacoromînilor în Dacia. Și atunci s-aū apucat aceia să caute expediente pentru a scăpa orî de elementele albaneze orî de Albaneji. Hasdeu a făcut dintruntîiū, Istoria critică a Romînilor, I pag. 294, din elementele albaneze ale limbii dacoromîne elemente autohtone romînești : „Cuvintele în aparență albaneze sînt în realitate dace, pentrucă Daciî și Albanejiî erau de acelaș neam, uniî, Daciî, erau Thraciî, cei-dalîi, Albanejiî, sînt Illyriî, iar Thraciî și Illyriî erau acelaș

neam de oameni, cu limbi asămănătoare.² Mai târziu Hasden a părăsit acest chip de explicare și a adoptat altul, Cine sînt Albaneji? în *Analele Academiei romîne* ser. II tom. XXIII, *Memoriile secțiunii literare* pag. 103 sqq.: „Albaneji sînt triburile dace Costoboci, Carpi și Bessi, care sînt Aurelian și Diocletian s-au strămutat din Dacia peste Dunăre. Elementele albaneze din limba romînă sînt împrumuturi făcute de Romîni dela Costoboci, Carpi și Bessi pe vremea cînd aceste triburi dace trăiau încă în Dacia.” Felul acesta de explicare, de a face adecă pe Romîni să împrumute elementele albaneze pe teritoriul însuș al Daciei, a mai fost întrebuintat și de Tomaschek în *Oesterreichische Gymnasialzeitschrift* 1872 pag. 145 sqq., în sensul acela, deosebit cu totul de al lui Hasden, că elementele albaneze din limba romînă ar proveni dela coloni illyri (Pirnstae și alții) ai vechii Dacii. Părerea lui Hasden a fost adoptată de Ilie Gherghel, *Zur Frage der Urheimath der Rumänen*, pag. 56-58. Într-o scrisoare adresată lui Sextil Pușcariu și publicată de acesta în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 26 Beiheft (anul 1910) zur *Zeitschrift für romanische Philologie*, pag. 62, V. Pârvan spune următoarele: „Știința limbilor indogermane arată că Albaneji locuiau la început în nordul Europei, ca și Slavii. Ei au locuit, deci, odată la nordul Dunării și nu înțeleg cum se poate baza cineva tocmai pe împrumuturile din limba albaneză pentru a așeza leagănul românismului la sud-vest, cînd aceste împrumuturi s-au putut face la nordul rîului dela acei Albaneji, care s-au pierdut în masa cea mare a actualilor Dacoromîni în acelaș chip în care Albaneji la sud au fost înghițiți de Greci. Timpul dela III-VI secol al erei noastre se potrivește bine cu acest mod de a vedea. Este tocmai perioada de timp cînd poporul indogerman al Albanejilor a trebuit să emigreze dela nord spre sud, ca premergător al celnialt tînăr popor, al Slavilor. Dacă urmărește cineva pe o hartă etnografică direcția, în care se extind actualele resturi ale Albanejilor, apoi vede că drumul a fost acelaș cu al Slavilor, adecă dela nord-est spre sud-vest, de-a lungul înălțimilor Carpaților, prin Transilvania, drept prin inima Dacoromînilor.” Și Sextil Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* pag. 62-63, ar vedea reflectîndu-se în elementele latinești din limba albaneză acest fapt al conlocuirii lor cu Romanii din Dacia

(adeacă cu Romîniî) înainte de a se stabili în actualele lor teritorii: cuvintele latinești anume din limba albaneză în care *á* este reflectat prin *á*, *ü'* prin *ü'*, *s* prin *š*, ar fi mai vechi, împrumutate dela Romaniî din Dacia, iar acelea în care *á* este reflectat prin *é*, *ü'* prin *ú*, *s* prin *ð*, ar fi mai nouă, împrumutate dela Romaniî din Dalmatia. Netemeinicia acestei păreri a lui Pușcariu a arătat-o Spitzer în *Mitteilungen* pag. 292-293. După Jung Roemer und Romanen in den Donauländern ed. II pag. 355 'cuvintele împrumutate de Romîni din limba albaneză „nu sînt așa de multe încît să nu fi putut intra în romînește pe calea raporturilor cu Albanejiî care veniau prin țările romîne. Prinți, funcționari, soldați Albaneji se întîlnesc în Valahia în XVII și XVIII secol. Compară Sulzer III, 257".² Asupra chestiunii în detaliu vezi §§ 341-352. — pag. 127: 'Elementele slave din limba romînă aparțin la grupul slovenic al limbilor slave. Asemenea împrumuturi slovene însă limba romînească nu putea să facă decît de-a dreapta Dunării, căci de-a stînga fluvîului, în special în Dacia, locuiau Slavî de viță ruteană.³ La acest argument, care pleacă dela o presupunere foarte neprobabilă, combătută între altele de faptul că toponimia slavă din Muntenia și din Transilvania nu-î ruteană, se opune însuș Roesler, cînd numai cu o pagină mai la vale, pag. 128, printr-o mare contradicție, spune că Ungurii au luat sunetele *ö*, *ê* dela Slavii Pannoniei. Ar fi trebuit să înțeleagă Roesler că, dacă în Pannonia erau Slavî care aveau pe *ö*, *ê*, adecă Slavî de viță slovenă, apoi mai degrabă vor fi fost și Transilvania și Muntenia ocupate de Sloveni decît de Ruteni. — pag. 128: „Pentru că au trăit multă vreme Romîniî în Bulgaria și pentru că s-au pătruns de viață bulgărească, se explică pentru ce au întrebuințat în mod exclusiv limba bulgărească în biserică și în stat până la secolul XVI". Dar poate că au primit această limbă oficială și bisericească slavonă Romîniî din Dacia pe timpul celui dintîiu imperiu bulgăresc, cînd probabil Bulgariî au stăpînit și peste Muntenia și Transilvania (Pentru această stăpînire bulgară, pe timpul întîiului imperiu bulgăresc, a scris în mod convingător Pič Ab-stammung der Rumänen pag. 70 sqq.). — Roesler, a cărui operă are toată aparența unui studiu aprofundat și e într-adevăr plină de erudiție, mai ales în cele dintîiu două ca-

pitule, a lucrat totuș precipitat și pe apucate, la întâmplare, fără sistemă și fără răbdare, astfel că rezultatele la care a ajuns se pot considera ca nule. Pe ici colea se găsesc și greșeli de neertat chiar pentru timpul cînd a scris autorul. pag. 124 : ‘ Cuvinte arăbești și persienești nu existau în limba Cumanilor, după cum probează lexiconul cuman.’² Și cu toate acestea în lexiconul cuman (și anume în adevăr în partea *cumană* din codex cumanicus) eu am numărat 324 de cuvinte de origine persiană și arabă, și anume 143 cuvinte persienești și restul până la 324 arăbești !— pag. 125 : ‘ Numirea de *domn* pentru șeful statului e introdusă de istoricii romîni moderni.’²— pag. 129 : ‘ -*ii* dela sfîrșitul substantivelor și adjectivelor masculine romînești își are originea în -*ii* dela sfîrșitul substantivelor și adjectivelor masculine vechi slovene.’²— pag. 137 : ‘ Sufixul *-eală* provine din latinul *-ela*.’² — pag. 137 : ‘ Macedoromînul *dumie* = dacoromîn *lume*, latin *lumen*, de unde urmează că în dialectul macedoromîn *l* inițial se preface în *d*, fenomen care se întîlnește și în dialectul sicilian.’² În realitate presupusul *dumie* este macedoromînul *dun’ae*, *dun’auă*, *lume*, = turc-arab *düniâ*, *lume*. E cu atît mai curioasă o asemenea nebăgare de samă, cu cît Roesler avea pretenție că știe turcește, scria, unde găsea ocazie, cuvintele turcești chiar cu litere turcești, de pildă pag. 167, 337 (Așa scria Hasdeu cuvinte turcești, sanscrite, etc., fără ca habar să aibă de limbile acelea), a făcut la sfîrșitul lucrării un excerpt din codex cumanicus (din acel codex cumanicus, despre care susținea că nu cuprinde în partea lui *cumană* niciun cuvînt arab ori persian), și a scris chiar o lucrare asupra elementelor turcești din limba romînă, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumänischen*, Wien, 1865.— pag. 138 : ‘ Venetii erau Celți.’² — pag. 93 : ‘ Cifra cirilică *і* are valoare de 9.’²—Și tot așa mai departe.

§ 201. B. P. Hasdeu, *Istoriea critică a Romînilor*, vol. I, București, 1875. pag. 305 : ‘ Naționalitatea romînă s-a născut și s-a dezvoltat în Oltenia până în valea Hațegului.’— pag. 307 : ‘ Dela secolul VI până în al XIV s-au lătit Oltenii peste Ardeal, Temișana, Muntenia, etc.’²— pag. 294 : ‘ Fără a se mișca, unii din Dacia traiană și alții din Epir, Romîni săi Dacolatini și Albanezi săi Epirolatini sînt și nu pot a nu fi legați printr-o extremă asemănare limbistică, deoarece provin unii și alții din elemente roma-

nice și elemente tracice, amestecate însă în diverse epoce, prin diverse dialecte, cu diverse doze și sub diverse condițiuni climatologice.“— pag. 59 : „Frații noștri de peste Dunăre îi zic [Munteniei] până astăzi Vlahie Mare, căci și pentru dinșii ea fusese ca un leagăn al naționalității, de unde-i transportase dintîi împăratul Aurelian.“

§ 202. Julius Jung, Roemer und Romanen in den Donauländern, Innsbruck, I ed. 1877, II ed. 1887 : ‘Dacorumini sînt descendenții populației romanizate din Dacia, care a continuat și după Aurelian să trăiască în această provincie.’ Asupra Macedoromînilor și Istroromînilor nu se pronunță.

§ 203. H. I. Bidermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich, Graz, 1877, pag. 93, 103 : ‘Dacorumini, Macedorumini și Istrorumini își trag originea din elementul celto-ligur al peninsulei balcanice — după cum de alt fel toate popoarele romanice au un substrat celto-ligur — și au format odată un singur neam, care s-a despărțit relativ tîrziu în trei ramuri.’

§ 204. Schwicker, Die Hercunft der Rumänen, în Ausland anii 1877, 1878, 1879 : Susține cele spuse de Roesler. La Pič, Abstammung der Rumänen pag. 17.

§ 205. H. Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin, 1878 : ‘Sub Gallienus și sub Aurelian au părăsit provincia Dacia mulți din locuitorii ei. Dar mulți alții au rămas pe loc și din aceștia se trag Dacorumini.’ Kiepert aduce două argumente : ‘Hotărîtor este faptul că actualul domeniu românesc coincide aproape complet cu granițele imperiului și ale provinciei Dacia. Iar cum că numele *Dac* continua de a exista pe vremea cuceririi Ungurilor, se probează prin cuvîntul unguresc *deák*, care înseamnă *latinesc*.’ La Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche pag. 257. Hunfalvy a arătat inanitatea acestor probe : granițele rominismului trec cu mult peste acele ale provinciei Dacia, iar ungurescul *deák*, care înseamnă între altele student, copist, secretar, este același cu românescul *diac* și-și trage originea din vechiul bulgar *diakŭ*, care el însuși este eșit din grecul *δίακονος* ! — În orice caz, chiar dacă nu corăspund complet granițele actualului rominism cu granițele provinciei Dacia, actualul rominism cuprinde însă în granițele sale toată acea provincie, și faptul este negreșit bătător la ochi. E însă o

§ 206. Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, București, 1878, I, pag. 11 : „Autohtonii din Moesia, contopiți cu locuitorii romani de odinioară din orașele dunărene, precum și cu acei coloniști romani, care la părăsirea Daciei de împăratul Aurelian în anul 274 fusese strămutați pe malul drept al Dunării în provincia Moesia, numită de aici încolo Dacia ripensis, au crescut treptat și au dat naștere poporului mixt al Vlahilor (Romînilor), unui popor de păstori, care-și avea locuința mai ales la muntele Haemus.“—pag. 185 : „Teritoriul țării care s-a numit mai târziu Valahia forma o parte din împărăția romană și aparținea la provincia Dacia. Populația dintr-însa, care consta dintr-un amestec de Geți băștinași și de coloniști romani, a fost strămutată, atunci cînd năvălirile barbarilor s-au întesit, din ordinul împăratului Aurelian, la anul 271, pe malul drept al Dunării. De atunci înainte a servit Valahia multă vreme ca loc de scurgere pentru acele neamuri barbare, care veniau de la nord și de la nord-est spre Dunărea de jos și năvăliau mai ales asupra Thraciei. După ce s-a înființat pe încetul în Moesia imperiul bulgăresc și a crescut în putere, și-a întins în al nouălea secol stăpînirea și asupra Valahiei, și a populat-o cu numeroși Romîni, care bucurosi se strămutau din Haemus și din Macedonia în șesurile frumoasei țări dunărene. În al zecelea secol s-au așezat Pecenegii pe pămîntul Valahiei și apoi după dinșii Cumanii au locuit multă vreme această țară (1083-1220). Venirea de coloni romîni din Bulgaria și din Thracia în Valahia a continuat și pe vremea stăpînirii Pecenegilor.“

§ 207. Fr. Miklosich, *Die Wanderungen der Rumunen*, în *Denkschriften der wiener Akademie der Wissenschaften* XXX, Wien, 1879, pag. 2 : „Chestunea asupra patriei primitive a poporului romînesc a fost de multe ori discutată, dar nu-i dezlegată încă. Fie-mi permis să-mi exprim aici părerea mea, după care patria primitivă a Romînilor trebuie căutată la sudul Dunării. De acolo își trag originea și Romîni din Istria“.

§ 208. Jos. Lad. Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880 : „Dacoromânii sînt Daci romanizați. Macedoromânii sînt Thraci romanizați și veniți în actualul lor teritoriu din nordul peninsulei. Dacoromânii n-au părăsit Da-

cia pe vremea lui Aurelian, ci s-au adăpostit în munți, anume în munții apusenți, începînd dela Marmoroș până în sudvestul Transilvaniei. Asămănarea dintre limbile dacoromînă și macedoromînă se bazează pe aceia că tot Thraci 'au fost la bază și colo și dincolo.²

§ 209. W. Tomaschek, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, în Sitzungsberichte der wiener Akademie der Wissenschaften XCIX, Wien, 1881. Acest învățat, care la 1868 în Über Brumalia und Rosalia (Vezi mai sus § 198) susținuse continuitatea existenței poporului romîn în Dacia, și-a păstrat punctul său de vedere în recensia pe care a făcut-o operei Romänische Studien a lui Roesler în Zeitschrift für österreichische Gymnasien anul 1872 (la Pič Abstammung der Rumänen pag. 15), dar l-a părăsit, schimbîndu-și părerea, în recensia făcută operei lui Jung, Roemer und Romanen in den Donauländern, în Zeitschrift für österreichische Gymnasien anul 1877, unde susține că „Macedoromînii și Dacoromînii au aceiaș origine, anume în romanizarea Bessilor. Din părțile dela sudul muntelui Haemus au emigrat Romînii, pe de o parte spre muntele Pindus, pe de alta, și anume în secolele IX și X, de-a stînga Dunării“. Pič Abstammung der Rumänen pag. 15. Mai ales însă în Zur Kunde der Haemus-Halbinsel își expune Tomaschek pe larg noile sale păreri. pag. 63-64: „Cu mai mult drept poate considera cineva ca o locuință a Romînilor munții de vest ai Dardaniei. Aici și la Rasa era teritoriul care și în timpurile sîrbești tîrzii purta numele de Staryi-Wlah, un teritoriu dela care se sfădîiau necontenit Bulgarii și Sîrbi. Aici a avut loc cel mai intensiv contact între Romani și între populația illyră. Dardanii însăși erau de origine illyră și au vorbit latinește în felul lor propriu, după legile fonetice illyro-albaneze. Dinspre răsărit au trecut granița păstorii și metalurgii de origine dacă și bessă, iubitori de viață nomadă, și s-au contopit cu provincialii illyri într-un singur popor romanic... Poporul Bessilor, a cărui însemnătate și lățire este mărturisită în mai mult de 300 inscripții romane, popor care a format baza populației romane din partea thracă a peninsulei, și a cărui amintire se păstrează dela timpurile lui Herodot până la anul 600 p. Chr. (decî peste o mie de ani), n-a dispărut așa deodată. Această bază a format materialul principal pentru Valahii din Haemus și din Rhodope, peste

care s-au așezat Bulgaroslovenii. Actualii Yürükler (Nomazi) din Rhodope, care trăesc în mizerabile colibe și cătunuri și încă nu de mult aveau obiceiul să-și mie în fiecare an turmele pe timpul lunilor de iarnă spre șesurile dela mare, sînt Vlahi Țintari, care vorbesc un jargon foarte amestecat cu turcește și bulgărește... S-ar putea susține că, în vreme ce Daciî lui Aurelian sînt străbunii Valahilor din Istria, Dalmatia și dela Dunăre, Bessiî sînt străbunii Valahilor dela Rhodope și dela Pind⁴. Afirmări goale, și în special o predilecție pentru Bessi care nu e prin nimic îndreptățită. Compară mai sus § 198 Über Brumalia und Rosalia.— pag. 48-51 : „Timpul cel mai favorabil pentru emigrare în locurile din a stînga Dunării a fost acela dela 1074-1144, cînd Pecenegii și Cumanii stăpîneau pe ambele maluri ale riului.⁵ — Tomaschek aduce probe. Mai întîiî țarăș proba *a silentio*, pag. 46-47 : „Cînd Sarmatae servi ori Limigantes au silit pe stăpîniî lor, pe Arcaragantes, adecă pe nobilii războinici, să fugă pe teritoriul roman, a întreprins împăratul Constantin la anul 358 o expediție în țara Limigantilor, care era la cursul de jos al Tisei și în munții Banatului, și despre Romîni n-auzim nimic ! In actualul Banat nu locuiau Romani pe atunci ! Cînd împăratul Valens la anul 367 dela castelul dunărean Constantia-Dafne (astăzi Oltenița) a pătruns adînc în teritoriul Goților, nu s-au găsit nicăiri Romani, care să fi arătat cumva legiunilor drumul, cum au arătat Bessiî Goților drumul prin muntele Haemus. Chiar Carpații, unde se refugiase Goții, nu ascundeau Romani într-înșii, ci nomazi Sarmati. Pentru aceia și împăratul, fiindcă n-avea cine să-i arăte drumul, a trebuit să se retragă. Ori poate vor fi rămas numeroși Romîni tocmai prin părțile de mai spre nord ale Transilvaniei, care avusese de suportat cele dintîi loviturî ale popoarelor năvălitoare ?” Negreșit că nu-i nicîo vină să-și schimbe cineva părerea (Numai catirîi se spune că nu-și schimbă părerea nicîdată). Dar orîcum ! Cînd ai combătut tu singur un argument și l-ai combătut cu succes (Vezi mai sus sub Lucius, § 180), să te servești apoi de argumentul acela ! — Tomaschek se servește și de două argumente nouă. Unul e scos dela limbă, ca să probeze că Dacoromîniî n-au locuit Dacia fără întrerupere. pag. 47 : „[Față cu părerea lui Jung că poporul dac romanizat a rămas pe loc în Dacia traiană Tomaschek întîmpină] Da. nu-

mai dacă limba actualilor Romîni ar fi acelaș dialect romanice, pe care l-au vorbit provincialii pe vremea lui Traian ori pe vremea lui Gallienus! Numai dacă nu s-ar găsi în actuala limbă romînească elementele albaneze, bulgare și byzantinogrece! Numai dacă fondul romanice al acestei limbi n-ar poseda toate caracterele de dezvoltare și de degenerare, care sînt proprii limbii populare latinești din secolele 6 și 7!¹⁴ pag. 52-55: ‘Limba romînă prezintă stagiul de dezvoltare dintre 400-600 p. Chr. Ca probă sînt cuvintele privitoare la credința creștină *lege, domn, dumnezeu, zeu, sînt* (sanctus), *îngenunchîu, închin, blăstăm, păcat, botez, sîntul zăan* [sic!] *botezător, bobotează, păgîn, cruce, cina domnului, cuminec, ajun, părăsăm, duminică, florii, rusaliu, „care dela Romîni a trecut apoi la Slavi”, îndrea (Andreas), biserică, preot, predicator* [!], *popor, premîndă* (præbenda), *veșmînt, toacă, mormînt, săptămînă* (septimana) „care e un cuvînt din timpul Theodosiilor”. Dintre aceste cuvinte unele prezintă în mod evident starea de dezvoltare a bisericii de după Aurelian, din timpul 400-600: *lex* „cu înțelesul din părinții bisericii”; „*dominus deus*, ca în cei mai vechi autori bisericești”, în vreme ce „simplul *zeu*, adică *deus*, are mai mult înțelesul de *idol* și reprezintă în exclamații pe ale noastre bei Gott, meiner Seel, zum Teufel”; „*dominica* deja la Tertullianus” [Apoi atunci?]; „cuvîntul *basilica*, întrebuintat de părinții bisericii și de poeții creștini în loc de *ecclesia*, se mai găsește pe teritoriul romanice numai în dialectul Grisonilor ca *baselgia, baseilgia*. Cei care susțin continuitatea Romînilor în Dacia traiană ar face bine să ni spue cum ar fi putut acest cuvînt căpăta înțelesul de mai sus și cum s-ar fi putut păstra cu acel înțeles în regiunea Carpaților, dacă aū gust să facă să joace cele mai extraordinare combinații într-un danț de fermecătoare”. Apoi aū acelaș înțeles ca în celelalte limbi romanice *dumnezeu* (it. domeneddio, prov. dominidieu); *blăstăm* (it. biastemmare, prov. blastemar, etc.); *păcat* („general romanice”); *botez* (it. battezare, span. bautizar); *părăsăm* (it. quaresima, prov. caresma); „*îndrea*, December (sfîntul Andrei, 30 Noembre) este de asemenea comun romanice, cum probează paralelele italiană și sardă”; *preot* (neap. prevete, milan. prevet).² În ce privește cuvintele creștinești înșirate de Tomaschek, cronologia lor e greșită de stabilit. Faptul că se găsesc și în alte limbi romanice

probează numai că sub cutare formă ori cu cutare înțeles se găseau deja în limba latină populară, dar pentru vechimea lor absolută nu probează nimic. Cuvîntul *dominicus*, *dominica* cu înțelesul de ziua domnului din săptămîină, de pildă, se găsește în toate limbile romanice, franceză, provençală, catalană, spaniolă, portugheză, romînă, italiană, reto-romană, și apare, după mărturia lui Tomaschek, deja la Tertullianus (150-230), iar după citațiile din Georges deja la Cyprianus (200-255), decî înainte de părăsirea Daciei de Romani. Dacă ne-am lua prin urmare numai după calcule de acestea, bazate pe prezența cuvintelor creștine din limba romînă și în alte limbi romanice, am putea revendica pentru timpurile dinainte de Aurelian mai toate cuvintele creștine înșirate de autor. Tot așa faptul că cutare cuvînt se găsește întrebuițat cu cutare înțeles la „părinții bisericii” ori la „cei mai vechi autori bisericești” (*Care cei mai vechi?* Căci autorii bisericești încep cu Minucius Felix, timpul lui M. Aurelius, 161-180) nu probează de fel că nu s-ar fi întrebuițat astfel și înainte de Aurelian. Dar chiar dacă s-ar proba că într-adevăr cutare cuvinte ori cutare înțelesuri au apărut numai după timpul lui Aurelian (Și eu cred că sînt printre cele înșirate de Tomaschek și de acestea, dar nu știu care-s), apariția lor în limba dacoromînă, chiar în cazul cînd Dacoromîni n-ar fi părăsit Dacia, se poate explica, și Xenopol face în privința aceasta, *Istoria Romînilor*, I, pag. 428 întîmpinarea următoare: „Deși Romîni din Dacia traiană nu mai făceau parte din imperiul roman, pe timpul cînd cuvîntul *biserică* a putut intra în limba lor, ei puteau primi înrîuriri de peste Dunăre, și mai ales propaganda creștină putea pătrunde la dinșii, cu totul neatîrnat de înprejurarea dacă mai erau sau nu sub stăpînirea împărăției. Ne mirăm cum de protivnicii stăruinții Romînilor nu și-au dat samă de acest fapt atît de elementar, că pentru a suferi înrîurirea unui element nu este neapărat a fi supus lui”. Cu toate acestea în argumentul lui Tomaschek este ceva just, anume că limba romînă prezintă caracterele limbi latine populare din secolul VI și că acest lucru nu s-ar putea explica, dacă am admite că limba romînă s-a dezvoltat în Dacia în mod izolat de limbile romanice celelalte cu începere dela mijlocul secolului III. Macarcă cronologia fenomenelor latinești populare este în multe puncte nesigură (Vezî cele spuse la §

109 sub $\acute{e} < i$ și $\acute{i} < \acute{e}$), cu toate acestea, în bloc dacă consideri lucrurile, se poate spune cu siguranță că evoluția fenomenelor *fonologice* comune întregii romanități s-a sfârșit de abia în secolul VI (Vezi § 338). Și toate aceste fenomene fonologice le posedă limba română. Aceste fenomene aparțineau limbii latine comune (Vezi § 85 nota), numai supt impulsul limbii latine comune, nu supt acel al vieții proprii a unui dialect oarecare latinesc, s-au putut ele răspîndi peste toată Romania. Cum s-ar putea explica că, izolat de dialectele din celelalte provincii romane, dialectul latin din Dacia ar fi putut prin el însuș dezvolta aceste fenomene? Contactul cu limba latină comună până în secolul VI inclusiv limba română nu l-a putut avea decît în peninsula balcanică. Pentru un cuvînt creștinesc ca biserică, chiar dacă acest cuvînt ar fi apărut cu înțelesul său specific creștinesc întîi în veacul VI, nu trebuie să facă cineva combinații extraordinare în danțuri de fermecătoare pentru a-și explica cum a putut să pătrundă în Dacia. Dar asemenea combinații trebuiesc pentru a explica participarea limbii românești la viața limbilor romanice din veacul VI, în caz cînd admite cineva că limba română este limba Romanilor rămași în Dacia după părăsirea decătră imperiu a acestei provincii în secolul III. Ca să luăm presupunerea lui Pić (Vezi § 208) drept tip, în timpul dela mijlocul secolului III până la sfîrșitul secolului VI populația romanică din răsăritul Europei ocupa teritoriile următoare: Dacoromîniî erau în munții apusenî ai Transilvaniei, aciuați și zgribuliți acolo de groaza barbarilor, Macedoromîniî erau la Pind și Dalmațiî în Dalmația. Prin ce minune limba latină comună a putut fructifica în asemenea împrejurări dialectul Romanilor din munții apusenî ai Transilvaniei? Tot prin misionari creștini? Orî poate prin agenți patrioți de propagandă pentru Romania? Orî poate prin niscai negustori dalmați care se aventuraî cu mărfuri printre barbari? Orî poate prin niscai linii de comunicație și dîre de romanitate, care vor fi existat totdeauna între munții apusenî ai Transilvaniei și Dalmația? Orî poate prin alte linii de comunicație și dîre de romanitate, care vor fi existat între munții apusenî ai Transilvaniei și Macedoromîniî din Pind și Romaniî din Dalmația? Pentru chipul cum înțelege Onciul lucrul vezi § 213, Onciul Teoria lui Roesler sub pag. 180, 591. Vezi § 262

Nº 3.— Alt argument scoate Tomaschek dela toponimie, pag. 45, ca să probeze că oarecare populație romană trebuie să fi rămas în Dacia după părăsirea acestei provincii, pentrucă altfel nu se explică cum s-ar fi putut păstra până astăzi unele nume de localități: „Că resturi de populație romană și dacă au rămas în țară chiar după invazia barbarilor, trebuie să admitem fără rezervă. Păstrarea numelor riurilor (Patissus, Tibiscus, Maris, Crisius, Samus, Aluta, etc.) și chiar ale unor sate retrase (de pildă Ampelum, slav Omplū, ungar Ompoly) ne silește să admitem acest lucru. Dar aceste resturi au fost îngropate sub valurile invaziei barbarilor“. Și aceasta e adevărat. În mod indiferent de faptul dacă acele nume de localități în pronunțarea lor actuală ar fi ori nu reprezentantele directe românești ale vechilor numiri, fapt exact este că la început, atunci când întâiaș dată au invadat barbarii Dacia, imediat după ultimele resturi de stăpânire romană, au trebuit să primească din gura locuitorilor romani de atunci numirile acelea topice, care s-au păstrat până astăzi, căci altfel, dacă ar fi găsit provincia complet pustie, n-ar fi avut de unde să afle acele numiri topice, și lucrurile respective ar fi fost numite cu alte nume. Decît numai acest argument, pentru acei care ar vrea să conchidă la existența neîntreruptă, dacă nu a întregii, dar macar a unei numeroase populații romane, în Dacia, nu ajută mult, deoarece, pentru ca să se afle numirile de localități, nu este trebuință decît de prea puțină populație sedentară. Și apoi ce numiri topice s-au păstrat din Dacia? Numai nume de riuri (dacă se exceptează nesigurul Gazana-Gozna), care dintre toate numirile topice se păstrează cel mai lesne.

§ 210. Fr. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Consonantismus II, în Sitzungsberichte der wiener Akademie der Wissenschaften CI, anul 1882, pag. 49: „Cine se gîndește la originea poporului român este îndreptat de limbă și de istorie spre coasta de răsărit a mării adriatice, unde locuiau odată vitejii Illyri și unde astăzi mîndrii lor descendenți atrag din cînd în cînd atenția lumii asupra lor. Skipetarii și Romîni sînt legați între ei în mod indisolubil. Romîni sînt Illyri romanizați, Albaneji sînt Illyri care au scăpat de o completă romanizare. Originea naționalității romîne cade în acele vechi timpuri, cînd piciorul Romanului a călcat întâiaș dată pămîntul Illyricului.

Atunci a fost întâi înjghebată deznaționalizarea și romanizarea Illyrilor“. Dintre învățații care s-au ocupat cu chestiunea originii Romînilor Miklosich este poate acela care a arătat cea mai mare fluctuație. Compară cele spuse de dînsul în *Die slavischen Elemente im Rumunischen* și în *Wanderungen der Rumunen* (Vezi mai sus §§ 197, 207). Aici notez următorul lucru. În *Die slavischen Elemente im Rumunischen* pag. 4 zicea următoarele: „Socotesc de greșită părerea lui Kopitar, *Wiener Jahrbücher* 46, 85, care pune originea limbii romînești în acel timp, cînd Romanii au pus pentru prima dată piciorul pe coasta de răsărit a mării adriatice“. Și cu toate acestea aici, în *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, are întocmai aceiașă părere ca și Kopitar !

§ 211. Paul Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien und Teschen, 1883 : ‘Romînii sînt Thracii romanizați, în special Moesi și Bessi. Romînii din Dacia au trecut toți de-a dreapta Dunării. Patriea romînismului e peninsula balcanică, și anume partea dintre Dunăre și Balcani, pentrucă restul peninsulei a fost mai mult grecizat [De Illyropannonii romanizați Hunfalvy nu pomeneste]. De prin secolul X au început Romînii să treacă Dunărea de-a stînga ei, întâi în Muntenia și Moldova. Emigrația a devenit mai ales puternică în timpul înființării celui de al doilea imperiu bulgăresc.’

§ 212. A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler*, Studii asupra stăruinții Romînilor în Dacia traiană. În *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* sub direcțiunea lui Gr. G. Tocilescu, București, vol. I (anul 1883) pag. 409-418, vol. II (anul 1883) pag. 83-139, 202-213, vol. III (anul 1884) pag. 111-124, 289-297, vol. IV (anul 1885) pag. 545-600. În ediție a parte Iași, 1884. Fac recensia după ediția din revistă.

I pag. 409-411: ‘E vorba de chestiunea „dacă Romînii au părăsit Dacia pe timpul împăratului Aurelian, și, părăsind-o, cum se face de-i întîlnim astăzi într-un număr așa de însemnat dincoace de Dunăre?“ „Este vorba de în-suş dreptul nostru de a trăi pe pămîntul pe care-l ocupăm“. „Originea acestei nouă teorii [că Romînii din Dacia ar fi venit după Roesler la începutul secolului XIII de din a dreapta Dunării] nu este de căutat în dorinta de a descoperi ade-

vărul, ci în cu totul alte motive. Ungurii și Sașii din Transilvania apăsaui în secolul trecut pe Romîni într-un chip cu totul neomenos, și chiar astăzi vreau să li ucidă viața morală... Lupta între apăsători și apăsați fiind pusă pe tărîmul dreptului, cei dintîi căutară s-o curme tăgăduind Romînilor dreptul istoric invocat de aceștia.“?

I pag. 411-418: ‘„Istoricul întrebării“: Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*; Engel, *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium*; Schafarik, *Slavische Alterthümer*; Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*; Roesler, *Romänische Studien*; Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia*; Tomaschek, *Recensiea cărții lui Roesler*, în *Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien* anul 1872 (Combate pe Roesler); Tomaschek, *Zur walachischen Frage*, în *Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien* anul 1876 (Combate pe Roesler); Tomaschek, *Recensiea cărții lui Jung Roemer und Romanen in den Donauländern*, în *Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien* anul 1877 (Susține pe Roesler); Tomaschek, *Zur Kunde der Haemushalbinsel*; Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich*; Jung, „autorul mai multor scrieri“ [Xenopol nu le citează anume care]; Gaston Paris, în *Romania* anul 1878 (Susține pe Roesler); C. de la Berge, *Essai sur le règne de Trajan*, Paris, 1877 (Susține pe Roesler); Schwicker, *Die Herkunft der Rumänen*; Pič, *Die Abstammung der Rumänen*; Hunfalvy, *Ethnographie Ungarns*, Pest, 1877 (Ungurii sînt mai vechi locuitori în Dacia traiană decît Slavi și decît Romîni); Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*?

II pag. 83-87: ‘Susține netemeinicia celor spuse de Vopiscus, Eutropius, Sextus Rufus asupra părăsirii Daciei de Romani, cu aceleaș argumente ca și Petru Maior [pentru care vezi § 90].’

II pag. 88-90: ‘Combate afirmarea lui Roesler, că populația romană din Dacia ar fi fost compusă numai din coloni nou veniți, iar nu și din populație autohtonă romanizată, citind inscripții cu nume chipurile dace: Aia, Nando, Andrada, Bituvas, Bricena, Bedarus, Ariortus, Udarus, Andena, Epidius, Mucasenus, Rescu, Turma, Soia, Sola, Muca-trus. „Dintre inscripțiunile culese până acuma s-au putut atribui 22 de nume de bărbați și de fime și cu siguranță la Daci, ca vreo 20 de alte nume sînt comune Dacilor și Thra-

cilor“.²—Baza pentru aceste susțineri o formează lista de „nume personale dace culese din inscripții“, pe care o dă Tocilescu în Dacia înainte de Romani, pag. 581 sqq. (Analele Academiei române, seria I, tomul X, București, 1880). Criteriul după care judecă Tocilescu, și prin urmare Xenopol, că cutare nume ar fi dace, orî în general thrace, este nul. Si de fapt, dintre numele date de Xenopol Epidius e roman, Andena e celt, Aia, Nando, Andrada, Bituvas, Bricena, Bedarus, Ariortus, Udarus sînt de naționalitate nehotărîtă, și numai Mucasenus, Rescu, Turma, Soia, Sola, Mucatus sînt thrace.

II pag. 90-92: ˆPentru participarea Dacilor la populația romanizată a provinciei Dacia se bazează pe *cohors aelia Dacorum* cu stațiunea în Britannia, pe inscripții [nu spune care anume] din Syria, Noric, Pannonia, „care pomenesc soldați *natione Dacus*“, pe faptul că Ptolemaeus dă triburi dace și orașe cu nume dace din provincia Dacia, și pe acela că nume autohtone de rîuri și de orașe au trecut dela Daci la Romani.²

II pag. 95: ˆPentru posibilitatea ca Daci să se fi romanizat în scurta vreme cît a fost stăpînită de Romani provincia Dacia citează răpedea romanizare a Spaniei atestată de Strabo și a Galliei narbonensis, „supusă Romanilor decătră Iulius Caesar 52 a. Chr. și care era pe timpul lui Plinius (mort 79 p. Chr.) mai mult o Italie decît o provincie“.² —Decît numai Gallia narbonensis fusese supusă, colonizată și redusă în provincie de Romani încă dela finele secolului II a. Chr., cu mult înainte de a fi cucerit Iulius Caesar restul Galliei.

II pag. 95-98: ˆNumai o parte din populație a părăsit Dacia, acea bogată. Sărăcimea a rămas pe loc și s-a adăpostit în munți, tot așa după cum totdeauna populația nevoiașă din țările românești și-a găsit adăpost în munți la vremuri de nevoie. Și în alte părți ale lumii romane, de pildă prin acele învecinate cu Alpii, se constată istoricește că populația romană s-a adăpostit în munți pe vremea năvălirilor barbarilor.²

II pag. 98-102: ˆRomînii n-au putut veni din Moesia, pentrucă Moesia [sub care Xenopol înțelege numai Moesia Inferior] a avut puțină populație romanizată, după cum se vede din numărul cel mic al inscripțiilor [Xenopol a a-

vut la îndămină numai volumul I din tomul III al inscripțiilor din C. I. L.], apoi acea populație, puțină câtă a fost, a fugit prin munții Balcan, Rhodope și Pind. Și de fapt nu întâlnim pomeniți Români decât în acești munți, orî, mai exact, la sud de Balcani. Ca probe pentru această din urmă afirmare se dau: *retorna* și *torna, torna, fratre* din Theophylaktos și Theophanes [Dă însă numai locul din Theophanes. Vezi § 110]; Vlahii nomazi din Kedrenus anul 976 [pag. paris. 694]; *Κίρβα Λόγγου* din Kedrenus [anul 1014 pag. paris. 707]; hrisovul lui Basilios II Bulgaroctonos anul 1019, după Pić Abstammung der Rumänen pag. 62, prin care împăratul supune pe Vlahii din întreaga Bulgaria autorității arhiepiscopului din Ohrida (Despre acest fapt zice: „Hrisovul putea, chiar vorbind de Valahii întregii Bulgarii, să nu se raporteze decât la părțile locuite de ei, munții acestei țări“); Vlahii din Anna Komnena [anii 1081-1084 pag. paris. 226-227]; „Cantacuzin vorbește de Valahii care ar locui în muntele Rodop, Bonn I p. 146“ [anul 1322 l. I cap. 30 pag. paris. 91]; Valahii din Veniamin de Tudela pela 1170 după Roesler Romänische Studien pag. 108; Flachia din Ansbertus Historia de expeditione Friderici, după Hunfalvy Die Rumänen und ihre Ansprüche pag. 65 [anul 1199]; Vlahia Mare dela Niketas Choniates [anul 1206 pag. paris. 410]; „Blachie, Blaquie la grande din cronicile imperiului latin din Constantinopol“ [Care?]; Vlahia Mică dela Phrantzes pag. Bonn 414 [anul 1462]; Vlahia de sus din Scholiastul lui Thukydides II, 102 [după Tomaschek, Ueber Brumalia und Rosalia pag. 402, pe care însă nu-l citează]; Valahii din Serbia după Pić Abstammung der Rumänen pag. 56 [din Miklosich Monumenta serbica].²—Anul pentru *retorna, torna, torna, fratre* îl dă greșit, 579 în loc de 587. Citatul din Anna Comnena e dat fără an și greșit. Locul din Cantacuzenus e dat fără an. La Ansbertus nu dă anul și crede că Flachia, despre care vorbește acest autor, ar fi tot una cu Valahia Mare din Niketas Choniates. Din însuș citatul dat întâiaș dată de Tomaschek Ueber Brumalia und Rosalia pag. 401 (Fridericus de Perge invasit regionem opulentam Flachiam dictam, non multum a Thessalonica distantem) se vede lămurit că această Flachia trebuie să fi fost în Macedonia, și anume în Macedonia sudică, nu în regiunea dela cursul de sus al Strumei, pelîngă Köstendil, cum presupune Tomaschek; dar lu-

crul devine sigur prin aceia ce spune Domenico Mario Negri în *Geographicorum commentariorum* libri XI, Basileae, 1557, pag. 279 că „nu departe de riul Echedoros [astăzi Galliko] este o regiune cu sate de păstori, cărora [păstorilor] li zic Morias ori Flaccos (ager a pastoribus vicatim habitatur, quos Morias seu Flaccos appellant)“. La Hopf, *Geschichte Griechenlands* I pag. 267 (Hopf recunoaște cu drept cuvânt că Morios e o metateză din *Μωριαίους*, așa dupăcum și Morea e o metateză din *Μωρία*). Despre Valahia Mare nu cunoaște decât locul din Nicetas Choniates, și pe acela îl dă fără an și greșit. La Vlahia Mică nu dă anul. Ce vrea să spună Xenopol cu „cronicile imperiului latin din Constantinopol“? (Autorul și-a scos, sigur, această sumară cunoștință de niște „cronici ale imperiului latin din Constantinopol“ din Roesler *Römische Studien* pag. 105 nota 3, unde sînt citați „Ramon de Muntaner c. 240 : Langlo seigneur de la Blachie. — Henri de Valenciennes, 213 : Blaquie-la Grant“. A schimbat numai pe *grant* în *grande*, și rău a făcut). Scoliastul lui Thukydides putea să-l cunoască Xenopol chiar din ediția atît de răspîdită a lui Firmin Didot (Thukydides și scholiile lui apăruse de mult în această editură pe vremea cînd scriia Xenopol), și dacă ar fi cetit locul întreg, iar nu numai citatul prea scurt al lui Tomaschek, ar fi văzut că prin *Ἀνῶβ.αγγα* se înțelegea Pindul și n-ar fi pus Valahia de sus în Epir. Dar Xenopol a scăpat din vedere o mulțime de locuri, cunoscute pe vremea lui, cu mult mai multe decât cele pe care le citează : Știrile dela 726-780 despre Vlahorihini, care „aū pus stăpînire pe Bulgaria și apoi s-aū lătit în diferite direcții, pănăce aū ocupat și Macedonia și aū ajuns și la sfîntul munte, cu fimei, cu copii“ (Tomaschek, *Zur Kunde der Haemushalbinsel* pag. 42-43); dela 1027 despre Vlahii din oștirea cu care despota Nicus a plecat să cuprindă Sicilia (Ducange în nota la Zonaras l. XVII, cap. 9; Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der oestlichen europäischen Völker*, pag. 351); dela 1081-1084 despre satul valah Exeba ori Exeva (εἰς Ἐξέβαν) din Thessalia (Anna Comnena pag. paris. 138, la Hopf *Geschichte Griechenlands* I pag. 165); din secolul XI despre Vlahii din Macedonia, Thessalia, Epir, Hellas (Kekavmenos, la Tomaschek *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel* pag. 58); dela anii 1119, 1294, 1304, 1343 despre Thessalia numită Valahia (Heuzey, Le

mont Olympe et l'Acarnanie, Paris, 1860, pag. 49; Hopf, Geschichte Griechenlands, I pag. 359; Cantacuzenus I. III cap. 53, pag. paris. 526, 527, la Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie pag. 49); dela anii 1226, 1239, 1259, 1303-1318, 1317, 1318, 1324 despre Thessalia numită Valahia Mare (Georgios Akropolites, pag. paris. 23 și 123, 33 și 129; Pachymeres t. I pag. romana 49; Hopf, Geschichte Griechenlands I pag. 360, 412, 421); dela anii 1324, 1333, 1304, 1379, 1336 despre Vlahii din Thessalia (Hopf, Geschichte Griechelands I pag. 422; Cantacuzenus I. II cap. 28 pag. paris. 289, despre triburile romine Malacasi, Buși și Mesariți, numiți greșit Albaneji, compară Pouqueville Voyage de la Grèce, Paris, 1820-1822, III, 225, V, 624; Hopf, Geschichte Griechenlands II pag. 37, 38; Heuzey, Mission de Macédoine, Paris, 1876, pag. 453); dela anii 1304 și 1379 despre Vlahii din sudul Albaniei și din Epir (Hopf, Geschichte Griechenlands, II, pag. 37, 38); dela anul 1307 despre Valahi în oștirea bizantină (Pachymeres, t. II pag. romana 381); dela anul 1445 despre un șef valah guvernator al Thessaliei (Hopf, Geschichte Griechenlands II pag. 114); dela anul 1272 despre Valahia din Morea (Hopf, Geschichte Griechenlands, I, pag. 309); dela anul 1285 despre Valahii din sudul Thraciei (Pachymeres, t. II, pag. romana 67, loc scos la iveală încă de Petru Maior, Istorieea pentru începutul Romînilor, Buda, 1834, pag. 147, apoi de C. Jireček, Geschichte der Bulgaren, Prag, 1876, pag. 282). Xenopol nu spune nimic despre Valahia Albă, cum se numia pela începutul secolului XIII regiunea dintre Haemus și Dunăre (După cum vorbește Hopf despre această țară, ea trebuie să fie pomenită în mai multe izvoare. Geschichte Griechenlands I pag. 165: „Vlahii care locuiau între Haemus și Dunăre, a căror țară este numită mai mult [meist] Valahia Albă [Weisswlachien], s-au contopit încet încet cu Bulgarii slavizați“. Hasdeu Istorieea critică a Romînilor pag. 158, și după el Onciul Originile principatelor romine pag. 152, au scos la iveală un singur izvor, Villehardouin La conquête de Constantinople ed. Ducange pag. 106). Xenopol ignorează apoi complet pe Romîni vestici, asupra cărora știrile istorice erau pe vremea cînd scria el în desul de mare număr cunoscute (Aceste știri istorice le-a mai înmultit de atunci numai C. Jireček. Die Romanen in den

Städten Dalmatiens, în special prin scoaterea la iveală a locului din Domenico Negri, *Geographiae commentariorum libri XI*, Basilea, 1557, pag. 103). În afară de alte știri mai recente, izvoare importante ca Presbyter Diocleas (a doua jumătate a secolului XII) cap. 5, Lucius De regno Dalmatiae et Croatiae în *Schwandtner Scriptorum rerum hungaricarum III* pag. 459, Tommasini *Commentarij storico-geografichi della provincia dell'Istria*, 1650, în *Archeografo triestino IV* pag. 515, Fra Ireneo della Croce, *Historia di Trieste*, Venezia, 1698, l. IV, cap. VII, pag. 334, *Alter und neuer Staat des Königreichs Dalmatien*, Nürnberg, 1718, pag. 106, Carlo de Franceschi *Sulle varie popolazioni dell'Istria*, în revista *L'Istria*, anul 1852, fusese făcute cunoscute în Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, în *Denkschriften der Wiener Akademie* vol. XXX, anul 1879, pag. 1-6, 8-9, și în Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich*, Graz, 1877, pag. 81, 82, 88, 97. Se cunoșteau apoi Valahia Mare și Valahia Mică depe teritoriul Romînilor vesticî (Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, pag. 5, Miklosich *Die slavischen Elemente im Rumunischen* pag. 2, Petru Maior *Istoria pentru începutul Romînilor* ed. II pag. 172, Joseph und Hermenegild Jireček, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen oesterreichischen Kaiserstaates*, Wien, anul 1865, pag. 225). Și cu toate acestea, cu toată sărăcia lui de informații, Xenopol zice pag. 102: „Tărîmul pentru limpezirea aceștei întrebări [Care întrebare, vezi mai jos] a fost acum pregătit prin cercetarea a tot [!] ce se află pomenit despre Valahî în scriitorii bizantini și în celelalte izvoare contemporane acestora“.

II pag. 102-108: ˆ Întrebarea, al cărei tărîm a fost limpezit „prin cercetarea a tot ce se află pomenit despre Valahî în scriitorii bizantini și în celelalte izvoare contemporane acestora“, este „acea privitoare la ființarea statului valahobulgar la sudul Dunării“. Prin citațiile din acei scriitori și din acele izvoare s-a probat în de ajuns că Romîni în peninsula balcanică nu erau în veacul de mijloc decît dincolo de Balcani, nu în Moesia. Partizanii teoriei lui Roesler se bazează însă pe Romîni care au înființat al doilea imperiu bulgăresc și care după dinșii ar fi trăit în Moesia. Ce s-a făcut această numeroasă populație romînească, zic ei, care astăzi nu se mai găsește pe acolo? Nu se poate ex-

plica lucrul altfel, după dinșii, decît dacă admiți că s-a strămutat de-a stînga Dunării. Acea populație romînească locuia însă numai în Haemus, după cum se vede din cele povestite de Niketas Choniates. Apoi „ce nevoe ar fi împins pe Valahî a trece Dunărea tocmai în cei dintîi anî ai înființării statului valaho-bulgar? Cum să ne putem închipui că Valahii să fi părăsit țara lor tocmai în momentul cînd, întemeind un stat neatîrnat, ei puteau să se bucure de toate drepturile lor, și apoi cu ce scop? Pentru a merge la Cumanî, care nu vor fi fost mult mai civilizați decît Goții, înaintea cărora Roesler face să fugă în cea mai mare grabă pe locuitorii Daciei! Iată Romîniî revenind în Dacia în timpul celei mai cumplite a tuturor năvălirilor, acea a Tatarilor“.² — Xenopol se bazează numai pe cîteva locuri din Niketas Choniates. Dacă ar fi luat în considerare toate locurile din acest autor și cele spuse de Villehardouin, pe care nu-l cunoaște (Știrile din Niketas Choniates sînt puse astăzi la dispoziția marelui public de G. Murnu în *Analele Academiei Romîne* ser. II t. XXVIII, anul 1906, iar cele din Villehardouin de mine în *Barangii în istoria Romînilor și în limba romînească*, III, în *Viața romînească* Mart 1916), ar fi căpătat impresia totală că Romîniî nu erau numai în Haemus, ci în toată țara celor dintîi regi ai Romînobulgarilor, în special în regiunea dintre Dunăre și Balcani, ar fi constatat apoi că în vremurile acestea Romîniî trăiau în frăție cu Cumanii (Chiar soția lui Ioniță era o Cumană, Georgius Akropolites pag. paris. 115, iar numele As'kn al unuia din cei trei frați care au provocat răscoala Romînilor e un nume cuman) și că erau ca la dinșii acasă și pe malul stîng al Dunării, unde de altfel sînt atestați ca locuitori așezați încă dela anul 1164 (Niketas Choniates pag. paris. 84-86, loc citat de mine în întregime în „*Barangii în istoria Romînilor și în limba romînească*“, III, *Viața romînească* Mart 1916, scos întîiaș dată la iveală de Lucius De regno Dalmatiae et Croatiae, în *Schwandtner Scriptores rerum hungaricarum* III pag. 455, apoi de Șincai supt anul 1172, de Hopf *Geschichte Griechenlands* I pag. 165, de Tomaschek în *Oesterreichische Gymnasialzeitschrift* anul 1876 pag. 342-346, de Tomaschek *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel* pag. 48, de Jung *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches Innsbruck* 1881 pag. 478), și unde îi atestază pentru timpurile acestea ale

începuturilor imperiului romîno-bulgar Niketas Choniates supt anul 1198 pag. paris. 323. De altfel pentru existența Romînilor în Moesia înainte de aceste timpuri probează pentru anul 1096 Anna Comnena pag. paris. 274, 273-274, pentru timpul său în general Anna Comnena pag. paris. 451-452 (Anna Comnena și-a sfîrșit opera de scris la anul 1148), pentru anii 1161-1173 Kinnamos pag. paris. 150-152 (loc citat de mine în întregime în „Barangii în istoria Romînilor și în limba romînească“ III, scos întîiaș dată la iveală de Lucius De regno Dalmatiae et Croatiae, Schwandtner Scriptores rerum hungaricarum III pag. 455, apoi de Petru Maior Istoria pentru începutul Romînilor ed. II pag. 195, de Șincai supt anul 1172, de Hopf Geschichte Griechenlands I pag. 165, de Tomaschek Zur Kunde der Haemus-Halbinsel pag. 260). Să se observe în special locul din Anna Comnena pag. paris. 451-452, unde în mod precis se vorbește despre Romîniî dintre Dunăre și Balcani. Inprejurările erau favorabile pentru strămutare. Populația în Muntenia și Moldova era rară, după cum se vede pentru anii 1161-1173 din Kinnamos pag. paris. 150-152, și pentru anul 1114 din Anna Comnena pag. paris. 454, iar prin sfărîmarea puterii Cumanilor decătră Mongoli țările de de-a stînga Dunării rămăsese oarecum fără stăpîn. Navălirea Tătarilor a venit și a trecut într-adevăr ca o furtună, prin ea s-a curățit numai locul mai tare de neamul străin al Cumanilor și s-a făcut încă mai apt pentru o ocupare a lui din partea Romînilor.

II pag. 108-111: 6 Arată schimbarea de părere a lui Tomaschek, care, după ce susținuse un punct de vedere contrariu celui al lui Roesler (Brumalia und Rosalia, Recensiea cărții lui Roesler în Zeitschrift für österreichische Gymnasien anul 1872, Zur walachischen Frage în Zeitschrift für österreichische Gymnasien anul 1876), devine aprigul susținător al părerilor aceluia (Recensiea cărții lui Jung Roemer und Romanen in den Donauländern în Zeitschrift für österreichische Gymnasien anul 1877, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel).²

II pag. 112-115: 6 „Că Romîniî au înbrătoșat ritul slav sau bulgar în biserica lor, că limba bulgară sau veche slavonă a fost în timp de veacuri atît în Transilvania cît și în principate limba oficială și scrisă a Romînilor, se lămurește prin faptul că Bulgaria se întindea, cel puțin pe vremurile

întîiului imperiu bulgar, și pe rîpa stîngă a fluvîului, asupra Moldovei, Valahiei și Transilvaniei“. Dovedește că într-adevăr Bulgarii au stăpînit pe vremea întîiului imperiu bulgar și în țările de de-a stînga Dunării, în special în Transilvania.²—Probele sînt luate din Pič, Abstammung der Rumänen pag. 70 sqq. (Probele 1, 2 deja la Schafarik Slavische Alterthümer, Leipzig, 1843-1844, II pag. 201, 202), pe care însă Xenopol nu-l citează. Aceste probe sînt: 1) „Bulgaria de dincolo de Dunăre“, Βουλγαρία ἐκείθεν τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ, Scriptor incertus, Chronographica narratio, complectens ea quae tempore Leonis filii Bardae Armeni contigerunt, pag. paris. 433 supt anul 813. 2) Știrile din Annales fuldenses supt anii 863, 884, 892, după care Bulgarii au atacat pe Moravi dinspre răsărit și au fost rugați de Franci să nu procure sare Moravilor. 3) Locul din Constantin Porphyrogennetos (împărat 912-959) De administrando imperio cap. 40, că „dinspre răsărit se învecinesc Ungurii cu Bulgarii, unde îi și desparte pe unii de alții Dunărea“. 4) Documentul din 1231, publicat de contele Kemény în Magazin für siebenbürgische Geschichte I pag. 176, reprodus apoi în Deutsch und Firnhaber Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I pag. 50 (astăzi în Documente Hurmuzaki I, pag. 120), în care se spune că „Capitulul din Alba Iulia adeverește că Gal, fiul lui Vid din comuna Bord în Transilvania, s-a împăcat cu Trul în privința moșiei numită Boiu din țara Romînilor, pe care o stăpînise Trul și strămoșii lui încă „din timpul cînd țara Romînilor se spune că era țara Bulgarilor“ (a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum exstitisse fertur).² — Dintre aceste probe trebuie ștearsă cea de a patra, pentrucă s-a dovedit că documentul dela 1231 este un fals al contelui Kemény. Vezi Augustin Bunea, Stăpîniile țării Oltului, pag. 8 (Academia Romînă, Discursuri de recepțiune, N° XXXIV).

Îi pag. 116-123: „În special contra presupunerii că Romîni ar fi venit de-a stînga Dunării pela începutul secolului XIII autorul găsește o probă în faptul că biserica romînă din Moldova și Muntenia ar fi atîrnat dela început, decînd avem știri în privința aceasta (secolul XIV), până la anul 1767, de arhiepiscopia dela Ohrida. Ar fi trebuit să atîrne de arhiepiscopia dela Tîrnova, dacă ar fi venit Romîni din Moesia pe vremea celui de al doilea imperiu bul-

găresc. Atîrnarea însăş de arhiepiscopia delă Ohrida nu se poate explica decît prin faptul că biserica romînească de de-a stînga Dunării atîrna întîiū de arhiepiscopia delă Iustiniana prima, a cărei succesoare în titlu şi putere a fost cea delă Ohrida. Pentru stăpînirea arhiepiscopiei delă Iustiniana prima asupra bisericii romîne de de-a stînga Dunării se bazează pe novella XI a lui Iustinianus, unde s-ar fi vorbind de întinderea autorităţii arhiepiscopiei delă Iustiniana prima şi asupra cetăţilor de de-a stînga Dunării. De altfel că erau episcopi în Dacia pe vremea stăpînirii Gepizilor, ba chiar pe vremea celei a Romanilor, ar proba o scrisoare a papei Eugenius cătră Tutund, chaganul Avarilor, din anul 826, în care-l invită a restatornici acele episcopate.²—Netemeînicia acestor părerî o arată Onciul, Teoria lui Roesler, pag. 335 sqq. În special, că scrisoarea papei Eugenius este un falsificat, arată Onciul Teoria lui Roesler pag. 69.

II pag. 123-138 : ^c Combate argumentul a *silentio* [pentru care vezi sub Lucius § 180 şi Roesler § 200]. Constată prezenţa Romînilor în Dacia în momentul cînd Unguriū aū cucerit Pannonia prin mărturisirile notarului anonim al regelui Bela şi prin acele ale cronicarului rus Nestor, ale căror ştiri le apără cu succes încontra criticii negative a lui Roesler. În aceste ştiri Xenopol vede o tradiţie istorică, pe care vrea să o constate şi la cronicarul ungur Kéza. Prezenţa Romînilor de a stînga Dunării înainte de secolul XIII o mai constată prin ştirea din Niebelungenlied despre ducele Vlahilor Ramunc, care ar fi venit la curtea lui Attila cu prilejul căsătoriei acestuia cu Crimhild, ştire pe care o ridică până la prima cruciată (1096) [În tot cazul e cel mai tîrziu contemporană cu timpul cînd s-a sfîrşit redactarea poemului, finele secolului XII. Asupra locului din Niebelungenlied, unde este vorba de Vlahi, a atras, după cît ştiu, întîiū atenţia Hasdeu, Istoria critică a Romînilor, pag. 100. Xenopol a dat un citat mai lung]; apoi prin Niketas Choniates supt anul 1164 [Anul nu-î dat de Xenopol. Pentru acest loc vezi mai sus sub II pag. 102-108], şi prin Kinnamos supt anul 1161 [Pentru acest loc vezi mai sus sub II pag. 102-108. Ştirea de supt acest loc însă este imposibil să o interpretezi altfel decît ca privitoare la Romîni de de-a dreapta Dunării].²—Ştirile din notarul anonim al regelui Bela şi din Kéza vezi-le sub § 229 Onciul, Din isto-

riea României, București, 1914. Aici le dau pe cele din cronicarul rus Nestor (A trăit până în al doilea deceniu al secolului XII) după edițiile lui Fr. Miklosich, *Chronica Nestoris*, Vindobonae, 1860, și August Ludwig Schlözer, *Nestor*, *Russische Annalen*, Göttingen, 1802-1809. Miklosich sub I, pag. 2, Schlözer sub cap. II, în vol. II pag. 24. Cu ocazia înșirării popoarelor din neamul lui Iafet : „Čudi [Finii] locuesc la marea Varegilor [marea baltică], și tot la marea aceasta locuesc Variazi [Varegii] din partea asta spre răsărit până la granița lui Sim, și tot la marea aceasta, din ceia parte spre apus, locuesc [Varegii] până la țara Anglilor și a Vlahilor (do zemlia aglianiskî i do vlaškî). Neamuri de ale lui Iafet sînt și Variazi, Sviie [Suedii], Nurūmane [Normanii], Gote [Gotii], Ruși [Rușii], Agliane [Anglii], Galicane [?], Vlahove [Vlahii], Rimliane [Romanii], Nkmiți [Germanii], Korliazi [?], Venediți [Venețienii]. Friagove [Francii] și ceilalți locuesc dela apus spre miazăzi și se învecinesc cu seminția lui Ham“. Miklosich sub II, pag. 3, Schlözer sub cap. IV, în vol. II pag. 66 : „Multă vreme după aceia [după ce s-au amestecat limbile la Babilon] s-au așezat Slov'kne [Slovenii] la Dunăre, acolo unde sînt astăzi țara ungurească și cea bulgărească, și din Slovenii aceia s-au răspîndit [Slovenii] pe pămînt și s-au numit cu numele lor, pe unde se așează, după locuri. Așa, s-au dus și s-au așezat la riul cu numele Morava și s-au numit Morava [Moravi], orî alții s-au numit Česi [Cehi], orî aceștia care și ei sînt Sloveni : Horvate bklii [Croatii albi] și Serbi [Sirbii] și Horutane [? După Schlözer ar fi vorba despre Slovenii din Krain, Kärnten și Steiermark]. Căci, fiindcă au venit Vlahii peste Slovenii dela Dunăre și s-au așezat la dinșii și au început să le facă silnicie (Vlahomū bo našidūšemū na Slov'knî na dunaškiia i skdūšemū vū nihū i nasiliašostemū imū), Slovenii aceștia au emigrat, și [alții] s-au așezat la Vistula și s-au numit Liāhove [Leși], iar uniia dintre acei Leși s-au numit Poliane, iar alți Leși s-au numit Lutiči, alții Mazovane, alții Pomoriane“. Miklosich sub VIII, pag. 5, Schlözer sub cap. X, în vol. II pag. 112 : „Pecînd neamul Slovenilor, dupăcum am spus, trăia la Dunăre, au venit dintre Sciți (otū Skuđū), adecă dintre Cozari (otū Kozarū), așa numiții Bulgari (Bolgare) și s-au așezat la Dunăre și au făcut silnicie Slovenilor. Iar după aceia au venit Ungurii albi

(Ugre b'klii) și au moștenit țara Slovenilor, *dupăce au alungat pe Vlahi, care mai înainte vreme ocupase țara Slovenilor* (prognavše Volohi, iže b'kša preže priiali zemliu slovensku). Acești Unguri au început să fie pe vremea împăratului Heraclie, care a avut război cu Hozroe, împăratul Persilor“. Pasajul subliniat se găsește numai în două manuscripte, este considerat pentru aceia ca o interpolare de Schlözer și n-a fost primit în ediția Miklosich. Miklosich sub XIX, pag. 12, Schlözer sub cap. IX, în vol. III pag. 107: „La anul 6406 [898] au trecut Unguri (Ugri) pelîngă Kiev, pela un munte care se chiamă azi al Ungurilor, și dacă au ajuns la Dnipru, au stat în corturi, pentru că mergeau ca Polovții [Cumanii]. Și dupăce au venit dela răsărit, au năvălit dincolo de niște munți mari și au început să se războiască cu Vlahii (Vlahi) și cu Slovenii care trăiau acolo, pentru că acolo sedeau Slovenii înainte vreme și apoi Vlahii (Vlahove) au luat țara Slovenilor. După aceia Unguri au alungat pe Vlahi și le-au moștenit țara (Ugri prognasa Vlahi i nasl'k-disa zemliu) și s-au așezat alături de Sloveni, pe care și i-au supus, și de atunci s-a numit țara ungurească“. Nestor povestește în cronica lui și după tradiție, precum mărturisește însuș, de pildă, cu ocazia celor ce spune despre ducerea la Constantinopol a cneazului Kiî, Miklosich sub VI, pag. 5, Schlözer sub cap. VIII în vol. II pag. 100, dar nu inventează singur. Veracitatea lui se constată între altele în descrierea pe care o face a obiceiurilor Slavilor, Miklosich sub X, pag. 6, Schlözer sub cap. XII în vol. II pag. 124: de o parte (la Poliani) viață blindă și sociabilă, de altă parte (la Drevliani, Radimici, Viatici și Severi) viață sălbatecă și bestială. Acelaș contrast între viața unora dintre Slavi și viața altora dintre dânșii îl relevează Caesarius de Nazianz (Vezi § 82, N° 10 fine). E mare deosebire între felul simplu, nepartinitor și inspirător de încredere în care povestește Nestor, și acel umflat, exagerat și partinitor pentru Unguri în care povestește notarul anonim al regelui Bela.

II pag. 202-209: „Înșiră documente ungurești, unde se găsesc ori s-ar fi găsinde pomeniri de Romîni ori de limba romînească. Anul 1197: *Hegesholmu*, care ar fi însemnînd „dealul Holmului“, o tautologie, în care partea a doua ar fi cuvîntul romînesc *holm*, care ar fi = latin *culmen*; anul 1222: pomenire de Valahi în Transilvania; anul 1224: po-

menire de Valahî în Transilvania ; anul 1223 : pomenire de Valahî în Transilvania ; anul 1252 : pomenire de Valahî în Transilvania ; anul 1247 : chenezate și voievodate romîne în Oltenia și Muntenia ; anul 1234 : Valahî în episcopatul Cumanilor ; anul 1228 : Valahî în episcopatul Cumanilor ; anul 1260 : numeroși Valahî în armata regelui unguresc.²— În ce privește pe *Hegesholmu*, e ungurescul *hegyeshalom* și înseamnă *dealul fuguit*. Cuvîntul *holm*, cu înțelesul *deal*, există într-adevăr în romînește, și anume în moldovenește (Tiktin îl probează din Cantemir Istorieia ieroglifică), dar, ca și ungurescul *halom*, e de origine slavă = rus *holm* (vechiu bulgar *hlumă*, de unde romînescul *hîlm*, atestat de pildă de Bărceanu Dicționar romîn-german). Iar documentul din 1228 e fals, vezi Augustin Bunea, Stăpîniî țării Oltului, pag. 50, Academia Romîna Discursuri de recepțiune N° XXXIV.

II pag. 207-208 : ‘Analizează documentul din 1293, pe care se baza Hunfalvy Die Rumänen und ihre Ansprüche pag. 100 pentru a proba că Romîniî ar fi fost foarte puțin numeroși în Transilvania pe acea vreme, răstoarnă cu succes concluzia greșită a lui Hunfalvy, și constată cu drept cuvînt că Romîniî erau supuși regeștii, pe care regele avea interes să nu-i lese să se stabilească pe moșiile nobililor.²

II pag. 209-210 : ‘Romîniî au fost totdeauna agricultori, fapt care se opune unei transmigrări complete dintr-o regiune în altă regiune. Probă sînt termenii agricoli de origine latină : *ara* = latin *arare*, *arie* = latin *area*, *falce* = latin *falx*, *secere* = latin *sicilis*, *grîu* = latin *granum*, *orz* = latin *hordeum*, *vie* = latin *vinea*, *viță* = latin *vitis*, *vin* = latin *vinum*, *poamă* = latin *poma*, *must* = latin *mustum*, *auă* = latin *uva*, *albină* = latin *alveus*, *ceară* = latin *cera*, *mîere* = latin *mel*. Dacă au și termeni agricoli de origine străină, aceștia sînt toți de origine slavă, niciunul de origine ungurească. Din contra Unguriî au împrumutat termeni agricoli din romînește, de pildă *alaka* [adecă *alakor*], care e romînul *alac* = latin *alica*.²— Xenopol mai pune la termenii agricoli de origine latină și pe *ogor*, *malaiă*, *raplă*, *strugur*, care ar fi după el latinele *agrum*, *millum*, *rapa*, *tryga*. *Ogor* însă e slav, *malaiă* e obscur, *raplă* nu-i direct *rapa* și *strugur* si-gur nu-i *tryx*. Tot așa *alac* nu-i direct *alica*.

II pag. 211 : ‘Documentul din 1231, prin care se probează stănînirea Bulgarilor peste Transilvania în timpul pri-

mei împărății bulgare, mai probează și faptul că Rominii erau proprietari de pământ în Transilvania încă depe timpul acelei împărății.² — Orice argumentare pe baza celui document este zădarnică, întrucît documentul e fals. Vezi mai sus sub II pag. 112-115.

III pag. 111-120: ^cVorbește de cnejii, voievozii și nobilii romîni, pe care-i constată din documente ca existenți în regatul unguresc începînd din secolul XIII, și conchide că o asemenea stare de lucruri nu se potrivește cu o populație care ar fi fost numai de curînd venită. Important mai ales este faptul că nobilii romîni luau parte împreună cu nobilii sași și secuî la adunările obștești. Rominii aveau apoi dreptul lor consuetudinal, *ius valachicum*.²

III pag. 121-124: ^cVorbește despre robirea din partea nobililor a țăranilor unguri și valahi din Transilvania și de răscoala țăranilor din 1437. Intr-un document din acest an se constată că țărani unguri și romîni cer restituirea libertăților ce li se acordase încă de regele Ștefan cel sfînt și li se confirmase apoi de regii următori. Autorul conchide de aici că Transilvania era plină de Romîni încă depe vremea cînd a fost cucerită de sfîntul Ștefan [anul 1002 după Șincai] și că acele libertăți acordate locuitorilor țării priviau în primul loc pe Romîni, căci Unguri nu erau probabil încă în Transilvania pe vremea supunerii decătră regele ungur a acestei provincii.²

III pag. 289-290: ^cFaptul că Rominii din regatul unguresc aveau odată drepturi egale cu ale celorlalți locuitori, pe care apoi le-au pierdut, este o probă că ei sînt băstinași acolo, pentrucă la immigranți se observă totdeauna faptul contrariu, că dintrunții sînt obijduiți și ținuți în stare umilită, și numai cu vremea ajung la oarecare drepturi și la o stare politică mai bună.²

III pag. 291-293: ^c„Un argument, pe care protivnicii stăruinții Romînilor în Dacia cred a-l putea invoca în favoarea tezei lor, ar fi acel al lipsei, în țările locuite astăzi de Romîni, a unor numiri geografice de obîrșie romană sau dacă“. Autorul găsește însă că s-au păstrat asemenea numiri: „In Banat, la intrarea văii Temeșului, se găsește astăzi satul *Tapa* sau *Tapia*. Tocmai aici a existat vechea localitate numită *Tapae de Dion* și *Iornandes*... Afluentul Temeșului *Bărsava* fără îndoială și-a tras numele dela vechea politie

dacă *Bersobin*... Lângă Cluș către nordul Transilvaniei se află astăzi satul *Pata*, și tabula lui Peutinger dă ca stațiune a 20^a pe drumul dela Cerna la *Porolissum* numele de *Patavissa* sau *Potaisa*, care nu este altă ceva decât *Patavicus* sau *vicus Pata*... Satul *Cîgmău* pe rîpa dreaptă a Mureșului la nordul Orăștiei nu este altă ceva decât Zeugma lui Ptolemeu, format după aceeași lege care produse *Cerna* din *Zerna*... *Rucărul* de astăzi delîngă Olt amintește *Rucconium* al aceluiaș geograf, care pune în harta sa acest oraș lângă Carpați și aproape de un rîu. Orașul *Deva* nu este decât rămășița unuia din numeroasele orașe dace a căroră finală era *dava*, probabil vechea *Decidava*... Vechea stațiune de băi numită de Romani *Ad mediam* era întocmai aceeaș ce se regăsește astăzi sub numele de *Mehadia* (în limbajul poporan al Romînilor acelor părți *Media*). Se ridică îndoeli asupra derivațiunii numelui romîn din forma romană pe motivul că *medlam* ar fi trebuit să deie în romînește forma *mează*. La aceasta întîmpinăm că nu se ăa în băgare de samă înrîurirea pe care metateza silabei *ad* a putut să o pună în lucrare prin strămutarea de loc a accentului: *Ad-mê-diam*—*Me-ád-diam*, de unde prin contragere *Meádia*, *Mehádia*, *Media*... *Caracal* așa numit după împăratul *Caracalla*, și *Turnu Severinului* după unul din cei doi *Severi* care domniră în Roma... *Suceava* amintește prea bine pe vechea *Sucidava*, pelîngă așezarea ei pe carta lui Ptolemeu lingă Prutul superior, pentruca aceste două înprejurări să fie datorite întîmplării⁴.⁹— *Tapae*, după înșes vorbele lui Iordanis citate de Xenopol, era trecătoarea numită astăzi *poarta de fier*, la locul unde rîul Bistra, afluentul Timeșului, pătrunde prin munții care despart Transilvania de Banat; în vreme ce actuala localitate *Tapia*, un sat, se găsește, după Liuba și Iana, Topografia satului și hotarului Măidan, Caransebeș, 1895, pag. 299, la miazănoapte de Logoj, cu mult spre nordvest de vechiul *Tapae*. Ce spune Xenopol mai departe cu privire la *Tapae* este greu de priceput: „Traian în prima lui expediție dela *Tapae* a trecut prin *Bersobin* și *Aixin* către Sarmizagethusa, și în drumul de astăzi dela *Tapia* către Grădiștea se întîlnește tocmai afluentul Temeșului Bărsava“. Cum că a trecut Traian în primul lui război cu Dacii prin *Berzoblm* și *Aizi*, și că prin urmare a mers pe drumul însemnat pe tabula peutingeriana prin stațiunile *Lederata* (punctul de trecere al Dunării, actual Rama),

Arcidava (actual Varadia), Centum Putea, Bersovia (actual Zsidovin), Azizis, Caput Bubali, iar nu pe acel de mai spre răsărit, însemnat pe aceeași tabulă prin stațiunile Tierna (astăzi Orșova veche), Ad mediam (astăzi Mehadia), Pretorio, Ad Pannonios (astăzi Teregoва), Gaganis, Masclianis, Tivisco (puțin la nordvest de Caransebeș), se cunoaște dintr-un citat pe care gramaticul Priscianus VI, 13 îl face dintr-o lucrare a lui Traian asupra războiului cu Dacii astăzi perdută: „Traianus in I Dacicorum: «Inde Berzobim, deinde Aizi processimus»“ (Variante: berzomim, berzobini, bertobuni; azi, aiti. Forma Aixi e a editorilor, nu a manuscriselor). Traian însă n-a trecut dela Tapae prin Berzobim și Aizi, ci a trecut prin Berzobim și Aizi în drumul spre Tapae! Apoi dela actualul sat Tapia ca să ajungă la Grădiștea-Várhely, pe așezătura vechii Sarmizegetuse, nu este trebuință să treci pela riul Bîrzava, care rămîne departe tare spre miazăzi. Pentru numele actualului sat Tapia s-ar putea gândi cineva la ungurul *táp* Die Etappe, mai ales că pe lângă Logoj populația e ungurească după atlasul lui Weigand. Pentru *Bîrzava* vezi § 82, N° 10. Actualul oraș Cluj este vechiul Napoca, iar vechiul Potaissa este actualul oraș Torda-Turda. Numele *Pata* al satului delingă Cluj, deci, nu poate fi descendentul numelui vechiu Potaissa. Numele *Pata* pentru localități se întâlnește pe teritoriul unguresc, de pildă *Patafalva* în comitatul Vas (după dicționarul unguresc-german al lui Ballagi), *Duna Patai* în comitatul Klein Kumanien (precum vād în hărți). Compară ungur *pata* Schmalzskäfer, meloe proscarabaeus L., mamornic, clăbuc (Marian Insectele pag. 82), compară numele topice românești Mamornîța, Clăbuc (Frunzescu Dicționar topografic). În special pentru satul *Pata* delingă Cluj să se observe că populația depe lângă acest oraș e ungurească după atlasul lui Weigand). Ptolemaeus pune *Zeugma* la sud de Tibiscum, pe malul stîng al Dunării (Vezi Ptolemaei Geographia, tabulae a C. Mullero instructae, ed. Firmin Didot), puțin la răsărit de Viminacium (astăzi Kostolatz). Din *Zeugma* (adecă *dzéŕigma*. *Zeugma* e cuvîntul grecesc ζεύγμα) apoi n-ar fi putut eși în romînește *Cigmău*, și nici nu există lege în fonologia romină după care *dz* ori *z* ar putea deveni *č*. Ptolemaeus pune Rucconium la vest de Porolissum (Vezi hărțile întocmite de C. Müller, citate mai sus sub *Zeugma*), iar Porolissum e actualul Moj-

grad în nordvestul Transilvaniei. Din Rueconium apoi nu putea eși în românește Rúcăr, ci *rukúuŕ*. Decidava este pusă de Ptolemaeus la vest de Porolissum, actualul Mojgrad din nordvestul Transilvaniei (Vezi hărțile întocmite de C. Müller), învremece actualul Deva e pe Mureș în sudvestul Transilvaniei. Din *dava* apoi nu putea eși în românește *déva*, ci *dáua*, iar dacă cumva s-ar lua ca bază *deva*, care apare ca variantă alături cu *dava* în numele de localități thrace și s-a păstrat ca glosă la Hesychios (λῆβζα [greșit în loc de δῆβζα] ἑπόλις, ὑπὸ Θρακῶν, vezi Tomaszek Die alten Thraker II, pag. 9), trebuia să iasă în românește ori *dzéúua*-*zéúua*-*dzáua*-*záua*, dacă *é* va fi fost scurt (după cum se vede din glosa δῆβζα și din nume de localități ca Ἰταδέβζα, Μουριδέβζα, Δανεδέβζαι, Ζισνουδέβζα, Ζουιδέβζα, vezi Tomaszek Die alten Traker II, pag. 70), ori *deúua*, dacă va fi fost cumva *é* lung. Mai este o localitate *Deva*, pe teritoriul unguresc: *Déva-Ványa* în comitatul Szolnok, după cum văd pe hărți. Originea cuvântului e obscură. Numele localității unde era odată *Ad mediam* este stăzî unguresc *Méhadia*, romînesc *Megia* Enea Hodoș Poezii populare din Banat, Caransebeș, 1892, pag. 4 (adecă *medziŕa* > *meidia*, vezi § 250 N° 175). Ambele nume, și cel unguresc și cel romînesc, își au originea într-un unguresc **Méhed*, derivat prin sufixul unguresc *-d* din ungurescul *méh*, albină, după D. Dan, Din toponimia romînească, București, 1896, pag. 31 sqq. După G. Pascu, Etimologii romînești, Iași, 1910, pag. 10 sqq. cuvîntul romînesc este un derivat prin *-ie* dintr-un mai vechlîu **Méade* > dac **Méde*, cum se va fi numit pîrăul din localitate, și Romaniî au numit localitatea *Ad Mediam* după aceeaș normă după care au numit localitatea delîngă riul cu nume dac **Mu'tru Amutria* (adecă *Ad Mutriam*), iar dela Romîni au primit cuvîntul Unguriî și l-au schimbat prin etimologie populară după *méh* albină în *Méhadia*. Un sat *Mehedia* exista în prima jumătate a secolului XVIII și în județul Vaslui, Dan opul citat pag. 37. În tot cazul, nu numai din *Ad mediam* trebuia să iasă în romînește, și anume în romîneasca din Banat, *amîádză*-*amíádză*, ci și dintr-un presupus metatetic *Meáddlam* *míádză*-*míádză* trebuia să iasă, iar nu *mediŕa*. Din *Caracalla* trebuia să iasă în romînește *cărăcálă*-*caracálă*-*cărăcál*-*caracál*, iar nu *carácal*, cum sună cuvîntul romînesc. Acest nume, al unui oraș din județul Romanati și al unui sat din județul Muscel, este turcul

karákulág felis caracal. Din *Sěv'erus*, *Sěvēr'i'nus* trebuia să iasă în românește *ser*, *sirîn-serîn*. *Severin* e relativ nou în limba românească. *Sucidava* e pusă de Ptolemaeus de a dreapta Dunării, puțin la est de Durostorum (astăzi Silistra. Vezi hărțile întocmite de C. Müller). Apoi din *Sucidava* trebuia să iasă în românește *Sucidăua*, iar nu Suceava.

III pag. 293-297: C Xenopol constată, pelingă puținătatea numelor de localități păstrate [Puținătate care în realitate este egală cu zero], și dispariția completă a numirilor de funcțiuni civile și militare, de stat ori municipale, și atribue aceasta intensității mai mari cu care ar fi pustiit barbarii Dacia decât celelalte provincii romane. Pentru aceea admite o retragere a Românilor în munți și o pierdere din partea lor a tuturor noțiunilor de organizație socială romană, câtă vreme a ținut năvălirea barbarilor. El rupe, deci, complet legătura dintre Românii din Dacia și peninsula balcanică.²

IV pag. 546-548: C S-au păstrat nume de riuri (Numai la unele din ele autorul caută să arăte că numele actual românesc ar putea fi directul descendent al numelui antic): *Prut* — Πυρετός Herodot, Βροῦτος Constantin Porphyrogenetos. *Siretiul* — Γέρατος Ptolemeu, *Gerasus* Ammianus, Σέρετος Constantin Porphyrogenetos, *Τιαραντός* Herodot (Cu această ocazie face o observație judicioasă: „Herodot pomenește și el fără îndoială Siretiul sub numele de *Τιαραντός*. Totuși relația stabilită de el între acest riū, Prutul, și alte cursuri de apă, aduce în încurcală arătările sale și aruncă astfel nedumerirea asupra identificării numelor date de el cu riurile de astăzi. El zice IV, 48: «Ο μὲν πρῶτος λεχθεὶς τῶν ποταμῶν [Πυρετός] μέγας καὶ πρὸς ἧν ῥέων ἀνακονοῦται τῷ Ἰστροῦ τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ δεῦτερος λεχθεὶς Τιαραντός πρὸς ἐσπέρης τε πολλῶν καὶ ἐλάσων, ὁ δὲ δὴ Ἀραρός τε καὶ ὁ Νάπαρις καὶ ὁ Ὀρθησός διὰ μέσου τούτων ἰόντες ἐσβάλλουσι ἐς τὸν Ἰστρον». Dacă se înțeleg cuvintele διὰ μέσου τούτων ῥέοντες curgind printre dinsele, atunci *Τιαραντός* nu poate fi Siretiul, căci între acest riū și Prutul nu se varsă niciun alt curs de apă în Dunăre. Dacă însă se admite interpretarea lui Hasdeu Istoria critică pag. 183, care traduce această frază prin *his mediantibus*, prin mijlocirea acestora, atunci ni poate părea destul de extraordinar că Herodot să fi cunoscut numele unor riuri mici, afluenți ai Siretiului și Prutului. Noi credem că Herodot era rău informat sau n-a pătruns

bine raporturile ce i se făceau asupra hidrografiei Sciției. Mai sigur în ele sînt *numirile*. Cît despre așezarea geografică și îndreptarea rîurilor, se înțelege ușor cum el a putut să se înșele. Iată pentru ce noi credem că, cu toate că arătările lui Herodot nu corespund de loc cu curgerea rîurilor de astăzi, *Τιαραντός* este Siretîul și *Ὀρθησσός* Argeșul⁴). *Buzeul* — *Museus* Acta Sancti Sabae Gothi, citat de Tomaschek Zeitschrift für österreichische Gymnasien 1872 pag. 150, „în care găsim în chip invers schimbarea lui *m* în *b*, care se mai întilnește și la numele Tibiscum.“ *Argeș* — *Ὀρθησσός* Herodot. *Oltul* — *Ἀλούτα* Ptolemeu, „formă ușor de redus la aceea pe care o posedă astăzi“. *Jiul* — *Gilpit* Geographus Ravennas, Iordanis. *Motrul* — *Amutria* Tabula peutingeriana. *Lotrul* — *Arutela* Tabula peutingeriana. *Tisa* — *Tysia*, *Parthiscus*, *Tisianus*, *Tibisia* Plinius, Iordanis, Geographus Ravennas. *Crișul* — *Grisia*, *Grissia* Iordanis. *Mureș* — *Μάρις* Herodot, *Mariscus* Strabo, *Marisia* Ravennas. *Timeș* — *Τιβίσκος* Ptolemeu. *Sameș* — *Samus* Akner und Müller Römische Inschriften in Dakien N° 763. *Bărsava* — *Bersovia* Tabula peutingeriana. *Ompoîul* — *Ampelum* („Numele unguresc *Ompoly* este format din originarul român *Ompoîu*, care după toate regulile limbii romîne derivă din *Amfelum*. Compară *bellum* — războiul, *allium* — aîu.“). *Cerna* — *Zerna*, *Tierna*, *Dierna* Tabula peutingeriana, Ptolemeu, Digestae.⁵ — *Γέρασος* = *Gerasus* și *Τιαραντός* (dacă admitem că acest din urmă nume va fi fost acel al rîului Siretîu) nu aî întru nimic a face, ca nume, cu numele Siretîu. Pentru Buzău — *Museus* vezi § 100. Este imposibil de scos, conform fonetismului românesc, pe *Olt* din *Aluta*. Xenopol mai spune: „Perdere vocalei *ou* între *λ* și *τ* se efectuase încă depe timpul Romanilor, deoarece o inscripțiune dă acestui rîu numele de *Altinus*“, și citează ca probă Akner und Müller, Römische Inschriften in Dakien, Anhang, N° 28. În aceea inscripție însă, C. I. L. V, 8002 e vorba de orașul *Altinum* din Italia! E problematic dacă *Gilpit* din Ravennas, *Gilpil* din Iordanis reprezintă *Jiul*. Iordanis, De origine actibusque Getarum, XXII, 113: „quo tempore [pe vremea lui Constantin cel mare] erant [Vandali] in eo loco manentes, ubi nunc Gepidas sedent, iuxta flumina Marisia [astăzi Mureș], Miliare et Gilpil [variantă Gilfil] et Grisla [variantă Grissia, astăzi Criș], qui omnes supra dictos excedet [excedit are înțelesul de cel mai depărtat față de scriitor]. Erant namque

illis tunc ab oriente Gothus, ab occidente Marcomanus, a septentrione Hermundulus, a meridie Histrum“. Este evident că Vandali trăiau pe vremea despre care vorbește Iordanis între Tisa și munții Transilvaniei. Acolo trebuie căutat *Gilpil* pe undeva. Informația geografului Ravennas nu poate aduce nicio lămurire, pentru că și aici, ca de o mulțime de ori altele, copiează numai pe Iordanis, pe care-l citează de altfel cîstit totdeauna. După Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 89, *Gilpil*=Crișul negru. Pentru *Motrul*—*Amutria* vezi § 100.

Localitatea *Arutela*, care foarte probabil=*Ad Rutelam*, așa după cum *Amutria*=*Ad Mutrlam*, va fi fost poate așezată la riul *Lotru*, macarcă Kiepert în harta dela C. I. L. III o pune de-a stînga Oltului, puțin mai la nord de Rîmnicul Vilcei. Pentru ca *Lotru* să fie > *Ru'tela*, ar trebui să admitem ori că numele în *Tabula pentingeriana* e greșit în loc de *Alu'tera*, ori că din *Aru'tela* s-a făcut prin metateză *A'u'tera*. La *Tisa* autorul dă citațiile neexact. Citează pe Plinius N. H. IV, 12, 25, fără să dea forma pe care ar fi avînd-o Plinius. De fapt Plinius N. H. IV, 25 are forma *Pathlssus*. Citează pe Iornandes 5 și 34 cu formele *Tisianus*, *Tysia*. De fapt Iordanis *De origine actibusque Getarum* V, 33 are *Tisia* și XXXIV, 178 are iar *Tisia*. Citează geograful Ravennas cu forma *Tibisia*. De fapt geograful Ravennas IV, 14 are *Tisia*. La *Criș* dă citația neexact: Iornandes 22. De fapt locul e Iordanis *De origine actibusque Getarum* XXII, 113. Pentru *Criș* vezi § 100. La Mureș dă citațiile neexact: Herodot IV, 48 (De fapt IV, 49); Strabo VII, 304 (De fapt VII, 3, ₁₃, și forma dată de Strabo este *Μαρίσος*, nu *Mariscus*). La *Sameș* (adecă *Sómeș*, cum sună într-adevăr numele românesc, vezi Contemporanul, anul II, pag. 656) crede că *Samus* din inscripția pe care o citează după colecția Akner und Müller ar fi fost un *riu*, pecînd în realitate era o regiune, vezi C. I. L. III 7633. La *Bărsava* (adecă *Bîrzava*, Xenopol scrie chiar—etimologic!—*Bêrsava*) citează greșit C. I. L. III N° 247, pecînd în realitate e pagina 247. Pentru *Bîrzava* vezi § 82, N° 10. Din *Ampelum* n-a putut eși „după toate regulile limbii romîne“ *Ompóľu*. Apoi *războiu* nu-î *bellum*, ci vechiul bulgar *razboľ*. Pentru *Cerna* vezi § 82, N° 10.

IV pag. 548-549: „Autorul găsește că sînt numiri vechi romane, macarcă nu se găsesc probate în izvoare antice,

următoarele nume de localități : *Vulcan*, numele unei trecătorii și al unui sat — *Vulcanus. Lapiștea*, nume de munte (Nu spune unde-i muntele, nici nu arată izvorul) — *lapis. Muntele Crestianilor* (Nu spune unde-i muntele, nici nu arată izvorul. La pag. 554 însă numește muntele *Crestianul mare* și citează harta statului major austriac), care „conține cuvîntul *creștin* în formă mai apropiată de latinește, după legea numelor proprii, care păstrează mai traînic forma lor primitivă“. *Calea Traianului*, cum „se numește astăzi în gura poporului șoseaă veche romană, care trece din Oltenia prin pasul Turnului roș“ (Citează ca probe Jung Die romanischen Landschaften des römischen Reiches pag. 379 nota 2, Duruy Histoire des Romains IV pag. 256 nota 2, De la Berge Essai sur le règne de Trajan pag. 49). *Pratul lui Traian*, „un șes pe care Ungurii îl numesc *Keresztes*“ (Xenopol nu spune unde se va fi găsimd acel șes, nici nu dă izvorul. Cihac I 215 are următoarele: „*Pratul lui Traian la Turda*, le champ de Trajan à Turda, Transylvanie“. Știrea o găsește întâi la Benkö, Transsilvania, I, pag. 12-13. După ce spune că în cîmpia Keresztes Mező delîngă Torda ar fi avut loc la anul 101 o luptă între Traian și Decebal, Benkö. adaugă: „pentru aducere aminte de acest fapt locul acela se numește astăzi *Prat de la Trajan*“). În asemenea numiri autorul găsește o probă de persistența Romînilor în Dacia, căci, zice el cu privire la *Vulcan*, „acuma acest cuvînt nu se mai află în graiul poporan. Dacă-l găsim alipit de niște elemente geografice, această alipire trebuie să dateze din perioada romană, căci nu este cu putință ca Romîni să-l fi dat pasului și satului, în ipoteza unei întoarceri a lor de peste Dunărea, peste o mie de ani, devremece, ne mai avîndu-l în limbă, n-aveau de unde să-l deie“. — *Vulcan* este un nume slay, derivat dela *vlukŭ*, lup, și anume în special un nume sîrbesc, astăzi *Vukan*, introdus în romînește depe cînd nu căzuse încă l din radicalul *Vulk-*. În *muntele creștianilor* și în *Crestianul mare* nu se ascunde cuvîntul romînesc *creștin* „în formă mai apropiată de latinește“, căci nu există nicio lege (cu toate afirmările pe care neconținut le fac unii orî alții în privința aceasta) după care numele proprii și-ar fi păstrînd mai traînic forma lor primitivă. *Calea Traianului* trebuie să fie *calea troianului*, *calea* adică *a valului de pămînt*, *calea care merge pe lîngă valul de pămînt*, căci un val vechi de pămînt se numește *troian* în romînește vezi probele la Cihac II. 423. Cuvîntul

pul lui exista în Valahia niște munți, în care se retrăsese Pecenegii și care se numău Τέλου ἔρμον, astăzi riul și ținutul Teleormanului. Dela Cumanî a rămas asemenea o mulțime de nume, precum Coman, Comana, Comarna, Comarnicul, Comănești, etc. Cumanii însă se numău și Uzî și au lăsat și după acest nume al lor urme în munții Carpați, unde găsim pîraul Uzului și pîraul Oituzului².—In ce privește pe *Got*, este de observat că dela acest nume se găsesc formate numiri de localități și în țările de dincoace de munți: *Goteja*, munte în județul Argeș; *Goteștii de jos* și *Goteștii de sus*, sate în județul Cahul (Frunzescu, Dicționar topografic). Acelaș cuvînt formează probabil și radicalul din *gotcă* (Marian, Ornitologia poporană romînă, Cernăuți, 1883, II, pag. 211-214 înseamnă *gotcă pestriță* tetrao urogallus L., Auerhuhn, femina; *gotcă de pădure* ori *gotcă neagră* tetrao tetrrix L., Birkhuhn, femina; *gotcă roșie* tetrao bonasia L., Haselhuhn, Rothhuhn, mas et femina). *Gotcă* este sigur un derivat prin sufixul de origine slavă *-ca* din *got*, compară *puică* > *puți*, *curcă* > vechiul bulgar *kuru gallus*, etc., alte derivate vezi la Pascu Sufixe. Primitivul *got*, care azi nu mai există în limbă și a cărui origine este necunoscută, trebuie să fi însemnat și el o pasăre și anume probabil tetrao urogallus L. mas, tetrao tetrrix L. mas. Acest *got* socot eu că se ascunde în numirile topice *Gotul*, *pîraul Gotului*, *Goteja*, *Gotești*, iar nu numele etnic Gothus. Compară pentru numirea munților cu nume de păsări *Găina*, munte în Transilvania, Marian Nunta pag. 70; alte numiri topice, de munți și sate, luate dela nume de păsări, vezi la Frunzescu, Dicționar topografic. La *Ialomița* indicarea de secolul VII nu este exactă, pentru că știrea e dată supt anii 592 și 596, Theophylaktos pag. paris. 154-156, 171-172, Theophanes pag. paris. 232; apoi se dă numai forma din Theophylaktos, nu și cea din Theophanes, care e Ἰλαβανίω (dativ). Cum că Ἰλαβανία (adecă *Ilivakia*, căci η = i și β = v încă dela începutul erei creștine) trebuie să fie = *ialovița* = *Ialomița*, a recunoscut întîi Șincai supt anul 597, apoi Schafarik Slavische Alterthümer II 157, Hasdeu Istoria critică a Romînilor I, 267. Locul din Kinamos cu privire la *Teleorman* îl dă după Tomaschek Zeitschrift für österreichische Gymnasien 1872 pag. 149 și greșit: Τέλου ἔρμον. Kinamos dă știrea supt anul 1152 pag. paris. 53-55 și localitatea o numește Τενουερμον (accentuarea e arbitrară). A-

ceastă localitate nu poate să fi fost în ținutul Teleormanului, pentrucă Τευουορμον este expres numit *munte*, și anume din apropierea Galiției: χωρον δέ τινα δολιχόν διαμείψαντες ἄχρι καὶ ἐπὶ ἔρος Τευουορμον ἦλθον, ὅπερ ἀρχοῦ Ταυροσκυθικῆς ὁρίων ἀνέχει. Apoi Scythae, despre care este vorba aici, nu sînt Pecenegii, precum a crezut Tomaschek și după Tomaschek repetă Xenopol, ci Cumanii. *Comarnic*, care e și nume comun (Inseamnă între altele *o leasă pe care se pune cașul la zvîntat*, vezi Tiktin Dicționar) e sîrbul *komarnik*, Netz, Vorhang gegen die Zudringlichkeit der Mücken, bulgar *komarnik*, cabane, hutte d'un berger > vechiū bulgar *komari*, *comari*, culex; *Comarna*, care azi nu mai există ca nume comun, e probabil = *comarnic*.

Cumanii nu se mai numău și Uzi. Uzi, un popor ture, ca și Pecenegii și Cumanii, au venit înaintea Cumanilor în țările dela Dunăre, și anume pe vremea cînd în aceste țări stăpîniau Pecenegii. Cu Pecenegii, nu cu Cumanii (care nu erau pe aici cînd au năvălit Uzi), îi pun în legătură genetică scriitorii bizantini care vorbesc despre dînșii. Uzi sînt pomeniți de Skylitzes (principalul izvor, contemporan cu faptele), de Zonaras și de Glykas supt anul 1065 (Skylitzes pag. paris. 815, Zonaras l. XVIII, cap. 9, Glykas pag. paris. 325), cînd au năvălit în peninsula balcanică, cu menținnea că „sînt cei mai însemnați dintre Pecenegi și din punct de vedere al nobleței neamului și din acel al numărului“. Skylitzes: „τὸ τῶν Οὐζῶν ἔθνος (γένος δὲ καὶ οὗτοι σκυθικόν, καὶ τῶν Πατζινάκων εὐγενέστερόν τε καὶ πολυπληθέστερον)“. Zonaras: „τοῦ τῶν Οὐζῶν ἔθνους (Σκύθαι καὶ τοῦτὸ ἐστὶ τῶν Πατζινάκων, καὶ κατὰ γένους ὑπεροχὴν καὶ κατὰ πλήθους ὑπερβολὴν παρὰ τοῖς σκυθικοῖς προτιμώμενον ἔθνεσι) τὸν Ἰστρον παρ' ἐνῇ διαβαίνοντος...“ Glykas: „ἔθνος οὐζικόν (Σκύθαι δὲ οὗτοι καὶ τῶν Πατζινάκων οἱ εὐγενέστεροι)“. Originea numelor topice romînești *Uz* și *Oituz* este obscură. Compară *Uznița*, pîrău în județul Mehedinți, Frunzescu Dicționar. In nota 5 dela pag. 549, după ce citează pe Τέλου ἔρμον după Tomaschek Zeitschrift für österreichische Gymnasien 1872 pag. 149, continuă citația astfel: „Orașul *Iassy* ni aduce aminte că odată hoarda Pecenegilor *Iasy-huban* a staționat între Sarat și Burat.“ Cu acestea sfîrșește Xenopol citatul din Tomaschek și apoi continuă: „Cu acest prilej amintim că originea numelui *Iasilor* dela un pretins municipium Dacorum Iassiorum este o iscodire neîntemeiată. Inscriptiunea ce a dat naștere acestei credinți, Akner und Müller N° 157, po-

meneste un *praef. M. Dacorum Iassiorum*. Un *praefectus municipii* este ceva neobișnuit. E vorba de *praefectus militum dacorum Iassiorum*, adică prefectul militarilor Iasigi din cîmpiea Tisei, care nu au comun cu Iași decît o asemănare a numelui“. Numele Iași ar fi, deci, o rămășiță dela Pecenegi după Tomaschek, a cărui părere o adoaptă și Xenopol, deoarece nu face asupra ei nicio observație. Ceea ce spune Tomaschek despre hoarda Pecenegilor *Iasy-huban*, care ar fi staționat între *Sarat* și *Burat*, i-a fost sigur inspirat de locul din Constantin Porphyrogennetos De administrando imperio, cap. 37, pag. paris. 106 : „Celelalte patru neamuri [ale Pecenegilor] sînt dincoace de rîul Dnîpru, spre părțile de mai spre apus și de mai spre miazănoapte. Și anume provincia *γ'azihopon* se învecinește cu Bulgaria, provincia *γ'ula* se învecinește cu Ungaria, provincia *Harovoi* se învecinește cu Rusia, provincia *lavdiertim* se învecinește cu acele părți ale Rusiei care li sînt lor tributare, cu Ultinii și Dervleninii și Lenzeninii și ceilalți Selavi (αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες γένεαι καίονται ἐνθεν τοῦ Ἰαννά-πρεως ποταμοῦ, πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτικώτερα μέρη · τούτέστι, τὸ θέμα Γαζιχοπόν πλησιάζει τῇ Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ κατωῦ Γύλα πλησιάζει τῇ Τουρκίᾳ, τὸ δὲ θέμα Χαροβόν πλησιάζει τῇ Ρωσίᾳ, τὸ δὲ θέμα Λαβδιερτίμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χώρας τῆς Ρωσίας, τοῖς τε Οὐλ-τίνοις καὶ Δερβλενίνοις καὶ Λαυζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβοις)“. Numele le-am dat cu pronunțarea neogreacă, care exista deja pe vremea lui Constantin Porphyrogennetos. Pe vremea cînd scria Constantin aceste lucruri (Cel mai tîrziu anul 945, căci în timpul cît de fapt a fost împărat, 945-959, n-a scris, după Krumbacher Geschichte der byzantinischen Litteratur pag. 60, decît biografia bunicului său Basilios I) murise țarul Bulgarilor Symeon la anul 927 și primul imperiu bulgăresc era în decădere. Totuș probabil mai stăpîniau Bulgarii de-a stînga Dunării Muntenia până la Siret. Tribul Pecenegilor *γ'azihopon* se poate admite, deci, cu oarecare probabilitate că se afla în Moldova până la Siret. Tomaschek a presupus prin urmare că *γ'azihopon* ar fi o stîlcitură grecească a unui turc *Iasy-huban*, dar a uitat să spună cam ce fel de vorbe turcești ar fi acestea (Dela sine înțelese nu-s, trebuiesc facute combinații), iar pe *Sarat* și pe *Burat* (adică Siretîl și Prutul) le-a adăogit dela sine, dîndu-li o fizionomie turcească, orî că le va fi găsit așa undeva (In dicționarele turcești ale lui Zenker și Redhouse nu le-am putut găsi), orî că le-a

prefăcut așa dela sine, pentru că ar fi sunînd mai turcește. Tomaschek însă și-a schimbat părerea, căci în *Die Gothen in Taurien*, Wien, 1881, pag. 42, spune următoarele: „Alți Alanî s-au îndreptat spre malurile Nistrului și Bugului, și orî s-au amestecat aici cu aventurierii ruși (Brodniki din analele rusești supt anii 1147, 1216, 1224, document latinesc din 1222), cu Cumanii și cu Romîinii (Compară *Iaskyi torgъ*, *Iași* de astăzi), orî au trecut de acolo mai tîrziu pe teritoriul bizantin [Inceputul secolului XIII].“ Unde a găsit pe *Iaskyi torgъ*, Tomaschek nu spune. Sigur în cronica rusească dela Voskresensk, din al XIV secol, unde sînt înșirate orașele din Moldova. La Karamzin, *Histoire de l'empire de Russie*, IV, 442 (Pentru vrîsta cronicii vezi Karamzin IV, 368) numele Iașului — căci sigur despre el este vorba — din cronica dela Voskresensk e scris *Tchernavskyi torg*. Tomaschek a cunoscut, se vede, că în acest enigmatic *černavskî* trebuie să se fi ascunzînd *askî*, adică *askîi*, adică al Alanilor. Tîrziu după Tomaschek Ilie Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Wien, 1910, pag. 38 a recunoscut în acel *černavskî torg* din cronica rusească pe *čern askî torg*, adică *tîrgul Iasilor negri*, adică *tîrgul Alanilor negri*. Aceasta trebuie să fie într-adevăr originea numelui Iași. Alanii, ai căror descendenți sînt actualii Oss, Osset, popor din Caucas (E. Kuhn în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* XXVIII pag. 215: „Identitatea Alanilor cu Ossetii, susținută încă de Zeuss, nu se mai poate pune la îndoială în urma cercetărilor lui Tomaschek în *Centralasiatische Studien* I, pag. 11 sqq. în *Sitzungsberichte der wiener Akademie* LXXXVII pag. 75“), se numiau probabil pe ei însiși As, și acest nume îl poartă în multe izvoare, precum în *Piano de Carpine* și *Rubruck*. Cronicile rusești îi numesc *iasu* Miklosich *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, de unde (adecă dela Ruși) românul **ias*, plural *iași*. Numele topic *Iași* (Moldovenește *Ieș*, forma *Iași* e muntenească. Vezi § 237 N° 7 comparat cu § 238 N° 30) este analog numelor topice *Bulgari*, *Comani*, *Ruși*, *Sîrbî*, pentru care vezi Frunzescu *Dicționar topografic*. Alte nume de localități luate dela acelaș nume de popor sînt *Iași*, sat în județul Gorj, *Gura Iașului*, locuință izolată în județul Romanați (*Iaș* singular analogic după pluralul *Iași*), *Valea Iașului*, sat în județul Argeș, Frunzescu *Dicționar*. Pentru prezența Alanilor

pe teritoriul românesc în secolul XIV vezi Tomaschek Zur Kunde der Haemus-Halbinsel pag. 21, 42, 49. În ce privește inscripția cu *praef m dacorum iasslor* depe vremea lui Marcus Aurelius, care s-ar fi găsit în apropiere de Sarmizegetusa, și pe care se bazează încă N. A. Bogdan, Orașul Iași, pag. 18 sqq., Dovezi nouă relative la originea numelui orașului Iași în Arhiva Iași Octombre 1921 pag. 278 sqq., pentru a crede că numele orașului Iași ar fi în legătură cu numele vechiului popor Iassii (pentru care vezi § 54), aceea inscripție este probată falsă (Vezi C. I. L. III pag. 10* N° 84^a). Dovada de autenticitate pe care o aduce N. A. Bogdan în Arhiva Iași, anume că i-ar fi sămănând *chenarul* cu acel al unei inscripții autentice, o pomenesc numai de curiozitate. Dar, dacă ar mai fi nevoie să argumenteze cineva contra posibilității existenței unui municipiu al Iassiilor la actualul Iași pe vremea împăratului Marcus Aurelius, trebuie să se știe că vechiul nume de popor Iassii ar fi sunat în gura Românilor (și încă din timpul limbii române primitive) *zași*, nu *iași*.

IV pag. 550: ‘ Multe nume topice dela cîmpie sînt de origine slavă și ungurească din cauză că Romînii se retrăsesese la munți. Sînt multe însă și romînești, pe care Ungurii și Sașii le-au adaptat limbii lor. Inșiră 21 de nume.²—Dintre aceste 21 de nume trebuiesc scăzute următoarele 10, care nu sînt de origine romînă: Daia, Topîrcea, Galiș, Tilișca, Mîndra, Buia, Vulcan, Rucăr, Adrian, Buzău.

IV pag. 551-557: ‘ Din asemenea numiri dela cîmpie, care unele sînt romînești, altele ungurești, altele germane, nu se poate trage vreo concluzie asupra întîietății din punct de vedere al ocupației solului. Asemenea concluzie se poate trage însă din nomenclatura munților, care e romînească în cea mai mare parte, și anume cu numiri orî latine orî de origine slavă. Autorul dă o lungă listă de nume de munți și de pîrae, luată din harta statului major austriac, începînd dela sudvestul Transilvaniei. Este mai vechi poporul care a dat numiri scheletului țării, munților adecă și rîurilor.²—De fapt cele mai multe nume, date de Xenopol ca provenite dela Romîni, sînt orî slave orî de origine obscură. Pentru a vedea chipul său de apreciere citez următoarele. pag. 554: „Mai adînc în munte spre granița Moldovei găsim numiri de obîrșie romînă, precum Penteleu, Mușata,

Gherghiul, Voidreșelul, Ruskelul, Culmea Cozii, Măgura Cașinului. Cit despre riuri întilnim următoarele române: Bisca, Herța, Ghiurca, Tihuza, Lipșa, Cosa, Cașinul.“ pag. 555: „Purcегінд dela Dorna... numele tuturor mușilor, mari și mici, fără nicio excepție, sînt de obîrșie romînă: Muncelul, Balăsineasa, Ineul, Vîrfu omului, Suhărzelu, Gogoșa, Țibleșul, Gutinul, Dealul Brezii, Vîrfu Lazului, Măgura Cataramel, Vîrfu lui Dan, Poiana bătrînă, Obîrșiea, Rebrii, Brusturul, Cearcănul, Prislopul, Plescuța, Borșa, Vîrfu roș, Incuța, Cîrlibaba, Rodna, Rabla, Bîrla, Scorița, Secul. Dintră pîrae vom aminti: Strimba, Șuța, Rebra, Ilva, Teșna, Kerzul, Runcul, Mara, Slatina, Blasa.“ pag. 556: „Vom cerceta și Carpații moldovenesti, nu în privirea numelor ungurești, care lipsesc aproape cu totul, dar pentru a demonstra că proporțiunea de numiri slavone este departe de a fi așa de puternică, după cum se admite de obicei. Iată numele piscurilor de căpetenie: Clăbucul, Runcul, Nemira, Obrăjescul, Lapoșul, Micrușul, Șorlintoroșul, Dermoxa, Aldamașul, Gimeșul, Toroglejul, Țiblesul, Paltinișul, Drăgoina, Călimanul, Bucinișul, Rarul, Ciumerna, Clătita, Bunăul, Lăcăuțu, Butucii, Gorul, Hărtanul, Rarăul, Tarnițele, Grebenii, Clifele, Cărașul, Bărnarul, Găboaea, Verdele, Grințieșul, Budacul, Creștișorul, Dobreanu, Măgura, Strimba, Tisarul, Geamalăul, Ceahlăul, Cărpinișul, Stănișoara. Să amintim și cele mai însemnate din nenumăratele pîrae care se coboară pe coastele lor: Lipșa, Cernica, Păscariul, Slănicul, Cacicașul, Nemira, Bărzăuții, Ciobănașul, Cărunta, Sulța, Aghipioasa, Cioghieșul, Tîrhoășul, Bolohănușul, Anța, Ticoșul, Pisiregul, Frintura, Cencera, Pănticul, Voina, Șușița, Țișița, Suha, Frumosul, Dreptul, Largul, Galul, Hața, Scafa, Serisiciorul, Valea arșă, Pîrăul Lupului, Neagra, Pîrăul alb, Crucea, Lazul, Buhalnița, Răpciunii.“ Depe ce criteriu le judecă autorul că sînt romînești asemenea nume? Pentru că sînt articulate? Apoi atunci și *Parizul* e un nume romînesc. Ori pentru că au sufixe diminutive romînești? Faptul acesta nu dă drept de romanitate însă radicalului cuvîntului, în caz cînd acest radical nu se va fi întrebuintînd ca nume comun ori propriu în romînește. Chiar dacă am admite ca romînești și pe acele nume, care, macarcă sînt de origine străină, fac parte ca nume comune ori ca nume proprii din limba romînească, ce fel de romînești sînt însă numele Pen-

teleu, Gherghiū, Voidreș, Rusc, Cașin, Bisca, Hertaga, Ghîurea, Tihuza, Lipșa, Cosa, Bălăsin, Ineu, Suharz, Țibles, Gutin, Rebrîi, Prislop, Plesca, Inca, Cîrlibaba, Rodna, Bîrla, Scora, Șuța, Rebra, Ilva, Teșna, Kerz, Mara, Blasa, Nemira, Lapoș, Micruș, Șorlîntor, Dermoxa, Gimeș, Toroglej, Țibles, Ciumerna, Lăcăuț, Gor, Rarău, Clife, Cărab, Găboaea, Grințieș, Creștiș, Tisar, Geamal, Ceahlău, Lipșa, Cerna, Slănic, Cacicăeș, Nemira, Bărzău, Sultă, Aghipioasa, Cîoghies, Tirhoas, Anța, Ticoș, Pisireg, Cencera, Șușița, Tișița, Suha, Serisciu, Buhalnița ? Din 134 de nume înșirate de Xenopol ca romînești 70 (mai mult de jumătate) sînt sigur neromînești, iar dintre celelalte multe sînt problematice. Concluzia pe care vrea s-o tragă autorul este, deci, nefundată, întrucît constatările asupra toponimiei munților și rîurilor sînt neexacte.

IV pag. 558: „O de pe urmă observație la care ne împinge studiul nomenclaturii. Slavii, care au dat un adaos așa de însemnat de numiri țărilor locuite de Romîni, au dispărut cu totul, fiind absorbiți mai cu samă de elementul romînesc și introducînd în poporul lor acea puternică doză de element slavon, care-i dă caracterul său deosebit de frații săi din apusul Europei. Acest fapt se dovedește cu deosebire prin înprejurarea cu totul însemnată că pretutindenea numirile date de Slavoni tuturor elementelor geografice, omenestii pecît și naturale, s-au păstrat în totdeauna în gura poporului romîn, pecînd Maghiarii și Nemții întrebuintează numiri deosebite pentru aceleaș elemente. Astfel găsim că Romîni au păstrat numirile următoare slavone, alături cu acele date de Maghiari sau Germani: rom. Belgrad — mag. Karoli Fejervár — germ. Karlsburg; rom. Ocna — mag. Vizakna — germ. Salzburg; rom. Bran — mag. Töröczvár — germ. Törzburg; rom. Cetatea de baltă — mag. Küküllőrvár — germ. Kokelburg; rom. Săbenița — mag. Görögeny-Soakna — germ. Salzhaus; rom. Gerla — mag. Számos-Ujvár — germ. Armenierstadt; rom. Orăștia — mag. Szászváros — germ. Broos; rom. Pleșa — mag. Uvecsür; rom. Grădiștea — mag. Várhely“. — Acest argument e foarte puternic pentru a proba că Romîni au fost în Transilvania înaintea Ungurilor. Lista însă dată de autor se reduce la trei nume, *Bălgrad*, *Bran* și *Grădiștea* (Bran trebuie probabil pus în legătură cu vechile bulgare *branî* lucta, *branînita* propugnaculum, *brati*

tut fi numite astfel și de Romîni, iar *Săbenița, Gerla* (adecă *Gherla*), *Orăștia* nu sînt cuvinte slave.

IV pag. 559: „Argumentele deduse din limba Romînilor înapotriva stăruinții lor în Dacia traiană sînt de două feluri: mai întîi se invoacă identitatea limbii Dacoromînilor cu cea a Romînilor din Macedonia, identitate care nu s-ar putea explica decît prin o dezvoltare a acestor două popoare pe acelaș teritoriu. În al doilea loc se întîmpină aflarea sau lipsa unor elemente în limba Romînilor dela Dunăre, care nu s-ar putea înțelege decît în ipoteza unei formațiuni suddunărene a naționalității romîne.”

IV pag. 559-564: “În ce privește valoarea primului argument, ea este nulă, pentru că dialectele romînești nu sînt dialecte, ci limbi deosebite. „Dacoromîni și Macedoromîni sînt două popoare deosebite prin obîrșia lor, care dătoresc asămănarea lor covîrșitoare înaprejurării că se trag din amestecul aceloraș elemente. Pentru Romîni din Macedonia elementul latinesc provine dela coloniile pe care încă republica romană le trimisese în acea țară, în Epir și în Tesalia, după reducerea Macedoniei în stare de provincie. Latinii se hultuiră aice pe elementul de baștină, care era de viță tracă, ca și în Dacia traiană, unde un popor tot de rasă tracă, Dacc-Geții, formau substratul pe care se răsădi floarea romană. În sfîrșit elementele slave fură aduse de poporul Slovenilor, care înecă Europa răsăriteană din lanțul Carpaților până în fundul Greciei. Nu este, decî, de nevoie, pentru a explica aflarea unui popor de viță latină la sudul Balcanilor, de a-l aduce aice din Dacia traiană, cînd obîrșia sa deosebită este afit de ușor de găsit în izvoarele istoriei romane”. — Xenopol repetă numai părerea expusă de Tomasschek în *Ueber Brumalia und Rosalia* (Vezi sub acest autor § 198). El ignorează apoi complet, ca de obicei în cursul lucrării sale, pe Romîni dela vest. Ceia ce spune despre ușurința cu care izvoarele istoriei romane ar indica obîrșia deosebită a Dacoromînilor și a Macedoromînilor, probează numai haosul care exista, pe vremea cînd scriia aceste lucruri, în cunoștințele istoricilor asupra etnografiei antice din răsăritul Europei și asupra procesului de romanizare din acest răsărit.

IV pag. 566-576: “În ce privește al doilea argument, elementele vechi grecești din dacoromîna se explică prin co-

lioniile de limbă greacă din Dacia ; cuvintele creștine de origine greacă, cum e cuvîntul *biserică*, se explică prin limba latină, în care se întrodusesese acele cuvinte ; elementele albaneze din dacoromîna se explică prin limba thracă ; lipsa de elemente vechi germane (gote ori gepide) în dacoromînă se datorește faptului că Goții au ocupat Dacia mai mult în treacăt și n-au venit în contact cu Romîniî, care trăiau în munți și cu care de altfel erau Goții în dușmănie, și faptului că Gepizii nici n-au ocupat Dacia, ci Dacia aureliană, după cum spune Iordanes cap. 12. Iar în ce privește *sermo rusticus* al peninsulei balcanice dintre anii p. Chr. 400-600, ale cărui caractere s-ar fi găsit după Tomaschek în dacoromîna, și care nu s-ar fi putut introduce decît doar printr-un Hexentanz în această limbă, în caz cînd Dacoromîniî ar fi persistat de a trăi în Dacia, „acest *sermo rusticus* ni se pare că nici cel mai îndrăcit Hexentanz n-ar putea a regăsi din el macar o singură frază. Cine a auzit vreodată vorbindu-se de el, dacă nu prin cele două cuvinte din Theophylakt și Theophanes *torna fratre*? Cel mai vechi text în limba romanică păstrat este jurămîntul lui Carol Pleșuvul din 842, și aceasta pentru apus, unde se află o tradițiune literară puternică. Și Tomaschek pretinde a recunoaște în elementul latin al limbii romîne caracterul dialectului romanice oriental din veacul IV-VI după Christ! O asemenea pretenție este, curat vorbind, absurdă, și numai cît chestiunea romînă, în care interesul adevărului nu este singurul mobil al pretinselor cercetări științifice, putea da naștere unor asemenea aiurări“.²—Iordanis însă De origine actibusque Getarum XII, 74 spune lămurit că Gepizii pe vremea lui (mijlocul secolului VI) ocupau Dacia veche, Dacia traiană : „Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur.“ În ce privește *sermo rusticus* dintre anii 400-600, despre care vorbește Tomaschek Zur Kunde der Haemus-Halbinsel (Vezi mai sus supt acest autor la această operă § 209), pretenția de a-l cunoaște nu era din partea lui nici absurdă și nici aiurare, căci pe vremea cînd scria el (anul 1881) se publicase deja cu 15 ani mai înainte Vokalismus des Vulgärlateins al lui Hugo Schuchardt (Leipzig, 1866), unde (I pag. 105) se atribuisese timpului dela p. Chr. 350-550 africanizarea lui *g* și *c* înainte de *e*, *i* sonante și diftongarea lui *e'*, fenomene latinești populare care se găsesc și în romînește.

Greșeala lui Tomaschek a fost numai că, în loc să se bazeze în argumentarea sa pe aceste fapte sigure (Cronologia fenomenelor pomenite n-a fost nici până astăzi modificată), s-a legat de cuvintele privitoare la credința creștină, a căror cronologie era pe atunci și este până astăzi dubioasă.

IV pag. 577-580 : ^cÎncearcă să răstoarne argumentul lui Hunfalvy Die Rumänen und ihre Ansprüche pag. 223-225, scos din faptul că în limba ungurească n-ar exista împrumuturi din românește, cea ce ar proba că Românii au venit tirziu în Transilvania, și dă o listă de cuvinte, printre care și termenii creștini, care ar fi împrumutate din limba romină.²— Că elemente românești în limba ungurească trebuie să fie, nu mai încapă îndoială, dar cea ce spune Xenopol în această privință n-are nicio valoare. Din cele 109 de cuvinte ungurești, date ca împrumutate din românește, numai despre 4 se poate susține acest lucru (ung. *mása* — rom. *moașă*, ung. *millora* — rom. *mioară*, ung. *berbéc*s—rom. *berbec*e, ung. *szarika* —rom. *sarică*). „Pentruca acest fapt să nu poată fi tăgăduit de nimeni“, zice autorul, „vom mărgini enumerarea noastră numai la acele cuvinte, care se țin de elementul latin al limbii romine, care nu pot lăsa nici-o îndoială asupra originii lor“. Și printre asemenea cuvinte, a căror origine latină ar fi necontestată, numără pe următoarele : *subă*, *momfe*, *pîrlău* („cadă de ținut leșie“), *catrlnță*, *cîung*, *moașă*, *mască*, *ulei*u, *rafă*, *bafe*, *anison*, *berc* (pădurice), *dună*, *gută* („apoplexie“. Neologism. Și apoi *gută* nu-i apoplexie, ci podagră), *bordei*u, *lăcat*, *căpîlnă* („mormînt“), *mejđină*, *chimîn*, *săcică*, *oțet*, *înșel*, *cocie*, *cocoș*, *mîntu*u !

IV pag. 581 : ^cFaptul că elementele ungurești se găsesc în toate provinciile dacoromîne este o probă că Românii s-au răspîndit în aceste provincii din Transilvania. Dacă ar fi venit Românii de peste Dunăre, ar fi trebuit ca elemente ungurești să se găsească numai în limba Romînilor din părțile țării ungurești.²— În Moldova și Muntenia ungurismele se pot explica și prin aceia că aceste țări au atîrnat o bucată de vreme de Ungaria, apoi prin puternicele imigrații din partea Romînilor de peste munți, căror Romîni de peste munți imigranți se și datorește organizarea de stat unitară a Moldovei și a Munteniei.

IV pag. 581-584 : ^cOcupația în mod exclusiv cu agricultura a Dacoromînilor probează că ei au fost totdeauna

agricultori și că prin urmare au avut dela început pământul lor în stăpînire.²

IV pag. 584-587: ^c „Faptul că Dacoromîniî aî deznăționalizat pe Slaviî care aî locuit odată actualele provincii dacoromîne probează că Slaviî aî venit peste ei, iar nu ei peste Slaviî, conform legii că *poporul immigrant este acel care se deznăționalizează, atunci cînd nu vine ca cuceritor, cu gîndul anume hotărît de a deznăționaliza*. „Romîniî în ipoteza roesleriană n-aî venit să ocupe Dacia ca cuceritori, în care caz ar trebui să-î aflăm aice ca rasă domnitoare. Ei s-au strecurat, pentru a zice astfel, picătură cîtră picătură, în sînul popoarelor care locuiau înaintea lor Dacia traiană. Însă cum ar fi cu puțință în asemenea împrejurare, dacă ținem samă de legea expusă mai sus, a explica deznăționalizarea Slavilor și absorbirea lor în sînul naționalității romîne, cînd tocmai ar fi trebuit să se fi întîmplat contrariul? Altfel staî lucrurile, dacă se admite că Slavoniî au venit să se așeze în Dacia cîtră veacul al V-lea în mijlocul Dacoromanilor, pe care-î găsiră aice. Deznăționalizarea lor urmează atunci legea generală expusă mai sus și nu mai înfățosează nimic extraordinar“.²— Din exemplele înseș date de Xenopol (Germaniî năvălitori în provinciile romane, Bulgariî năvălitori peste Slaviî de a dreapta Dunării, Varegiî năvălitori peste Slaviî din Rusia, Greciî stabiliți printre Italiî în sudul Italiei, Romanii care aî romanizat diferite popoare, Mauriî năvălitori în Spania, Normanii romanizați năvălitori peste Anglosaxonii) nu rezultă legea stabilită de dînsul. Oricare popor cuceritor vine cu gîndul de a deznăționaliza. Dar nu este de ajuns atîta. Sînt și alți factori care lucrează la stabilirea raportului dintre învins și învingător, dintre cucerit și cuceritor, din punct de vedere al deznăționalizării: numărul, superioritatea culturii, tenacitatea în urmărirea scopului din partea cuceritorului, tenacea rezistență a cuceritului.

IV pag. 587-593: ^c „Tradițiunile romînești privitoare la întemeerea principatelor Valahiei și Moldovei vin și ele în sprijinul tezei noastre, și aceste tradițiuni sînt cu atîta mai vrednice de credință, cu cît ele sînt identice pentru ambele principate, și că una din ele, acea atingătoare de Moldova, este confirmată prin documente istorice de o autenticitate netăgăduită. Ele atribue întocmirea ambelor state, va-

lah și moldav, unor Romîni veniți din Transilvania“. Tradițiunea pentru Muntenia se găsește în Constantin Căpitănu, Magazin istoric pentru Dacia, vol. I, pag. 83 («Cînd aũ fost cursul anilor dela Adam 6798 [dela Hr. 1290] Radul Vodă Negrul, care avea scaunul său la Făgăraș, dela moșii și strămoșii Romînilor, cari venise dela Roma în zilele lui Traian împăratul Romei, s-aũ socotit ca să-și mute scaunul dincoace peste plaiũ. Pricina pentru ce, nu se găsește scris nici de ai noștri, nici de streinĩ... Radul Vodă s-aũ așazat în citãva vreme în Cîmpul Lung, unde și mănăstire frumoasă și mare aũ făcut. După acela s-aũ dus la Argeș, de aũ făcut scaunul acolo, făcînd curți domnești și biserică, care și pînã astãzi este. Și aũ început a-și tocmi și a-și drepta țara cu județe, cu judecãtori, cu boeri și cu altele ce era de folosul domniei și al țarii, lãtîndu-se pînã în Dunãre și pînã în Siret»), și în douã inscripții dela mănăstirea din Cîmpulung, puse pe vremea lui Matei Basarab (La Hasdeu Istoria criticã a Romînilor ed. II pag. 134-135), în care se spune cã «țara romînească este dintru Ungaria descãlecatã», și cã mănăstirea «s-a început și s-a zidit și s-a sãvîrșit de bãtrînul și prea milostivul creștin Radul Negru, Voevod, carele a fost din început descãlecãtor țarii romînești, și din început a fost zidit aceastã sffintã dumnezeiascã bisericã, cînd a fost cursul anilor dela Adam 6723 [p. Chr. 1215]». Pentru Moldova tradițiunea se găsește, de pildã, la Necula Costin [care o reproduce însã dupã Ureche], Letopisește ed. II Cogălniceanu, I pag. 83 : «Sã se fie îndemnat Dragoș, zice [Ureche], cu oarecîți de ai sãi din Maramorăș și aũ venit peste munți în chip de vînãtoare și aũ gãsit o fãrã, și gonînd-o cu dulãi pînã la apa Moldova, și obositã fiind fãra, aũ prins-o în apa Moldovei, la locul unde se chiamã Boureni... Eșit-aũ și mai la cîmp acei vînãtori... Vãzînd Dragoș cu de ai sãi locuri bune și desfãtate, ... s-aũ sfãtuit cã-ĩ loc bun de traiul lor, și întorcîndu-se în Maramorăș luatu-șĩ-aũ casele și aũ eșit cu toții din Maramorăș și aũ venit de s-aũ așezat aice în țarã... Și fiind Dragoș mai de cînte între alți nemeși, domni și cãpiteni, l-aũ ridicat cu toții sã le fie domn, și i-aũ zis Dragoș Vodã... Și așa s-au așezat, viînd și alți Moroșeni pre unde li-aũ plãcut locul, pe supt munte, Romîni, Sași și Unguri». Documentele istorice pentru înființarea principatului Moldovei sînt știrea din cro-

nicarul ungar Thürocy III, 49 [pentru anul 1359] și documentul din 1365 Fejér IX, 3 pag. 469 [astăzi în Hurmuzaki I n pag. 94 N° LXX], care mărturisesc că pe vremea lui Ludovic cel mare, regele Ungariei, 1342-1382, Bogdan, voevodul Valahilor din Maramureș, și-a adunat poporul și, fără voea și știrea regelui, s-a strămutat în Moldova, unde n-a mai vrut să recunoască autoritatea ungurească. „Dar dacă tradiția asupra descălecării principatelor este adevărată, atunci teza lui Roesler devine absolut cu neputință, căci această tradiție ne demonstrează că nu principatele dunărene au fost poporate de Romîni în primul loc, ci Transilvania, de unde poporația romînească se coborî în cîmpie. Această tradiție mărește în chipul cel mai strălucit faptul de atîtea ori atins de noi și în sprijinul căruia am adus dovezi încheetoare, că Romînii au locuit muntele în răstimpul năvălirii și că din acel adăpost rasa romînească eși cu încetul pentru a se răspîndi în șes. Ea se așează la început alături cu Slavii, care copleșise Dacia în decursul veacului V. Atunci fură întemeiate mai multe orașe și sate, al căror nume slav a fost păstrat de Romîni, în sinul cărora poporația slavă a dispărut. Năvălirea ungurească, care pătrunse în Transilvania în veacul XI, respinsă din nou o parte din poporația romînă în munții Făgărașului și ai Maramureșului, de unde se coborîră mai tîrziu către partea deșertă a Daciei, cîmpia moldovalacă. Romînii pe care-i întîlnim astăzi în România liberă“.— Din tradiția istorică și din știrile istorice că principatele de dincoace de Carpați s-au înființat prin imigranți din Transilvania nu rezultă de fel că ar fi fost Dacoromînii odată numai în Transilvania, ori chiar numai în munții Transilvaniei, și că de acolo s-ar fi răspîndit apoi peste locurile pe unde trăesc astăzi Dacoromînii. Acea tradiție și acele știri istorice arată numai că o organizație unitară de stat au căpătat locuitorii din țările de dincoace de munți prin voievozi romîni din Transilvania și din Maramureș, care au reușit să dea această organizare unitară de stat nu atît prin numărul mare al poporului cu care au venit, cît prin superioritatea armamentului și prin deprinderile de administrare pe care le căpătase în statul unguresc. Tradiția care privește într-adevăr popularea prin Romîni a țărilor dacoromînești este o altă, acea păstrată în Istoria țării romînești decînd au descăle-

cat Romîniî, I ediție în Magazin istoric, t. IV, București, 1847, II ediție de G. Ioanid, București, 1859 (Autorul necunoscut). Citez după ediția din Magazin istoric, pag. 231: „Inșă dintîiî s-au coprins de Romîniî carîi au purces dela Romanî și au venit spre mîazănoapte (Varianta din ediția Ioanid, după Onciul, Originile principatelor, pag. 5: „Inșă dintîiî izvodindu-se de Romîniî carîi s-au despărțit de Romanî și au pribegit spre mîazănoapte“). Decî trecînd apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului, alții în țara ungurească pre apa Oltului, și pre apa Moreșului, și pre apa Tisei, ajungînd și până la Marămureș. Iar cei ce au descălicat la Turnul Severinului, s-au tins pre supt poalele muntelui până în apa Oltului, alții s-au pogărît pre Dunăre în jos, și așa împlîndu-se tot locul de ei, au venit până în marginea Nicopoiî. Atunce s-au ales dintr-înșiiî boîarii carîi au fost de neam mare, și puseră banoveț un neam ce le zicea Basarabi, să le fie lor cap, adecă mari banî. Și așezară întîiî să fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s-au pogorît la Strehaia, al treilea scaun s-au pogorît la Craiova“.

}

Se poate spune că Xenopol a reușit să probeze că Romîniî erau în Dacia înainte de venirea Ungurilor. Asupra existenței Romînilor în Dacia însă în timpul invaziei barbarilor n-a putut aduce nicîo probă.

§ 213. D. Onciul, Teoria lui Roesler, Studii asupra atăruiții Romînilor în Dacia traiană, de A. D. Xenopol. Dare de seamă critică. Convorbiri Literare, XIX, anul 1885.

Pag. 64: ‘Onciul crede în puterea argumentării lui Petru Maior pentru a proba că Romanii n-au părăsit Dacia și că afirmările lui Vopiscus sînt neexacte.’— Vezî mai sus 212 sub Xenopol II pag. 83-87.

Pag. 65-66: ‘Aprobă cele spuse de Xenopol asupra retragerii și adăpostirii Romînilor în munți pe vremea năvălirii barbarilor.’— Vezî mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 95-98.

Pag. 66-67: ‘Aprobă cele spuse de Xenopol pentru a proba că Romîniî n-au putut veni în Dacia din Moesia.’— Vezî mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 98-102, 102-108.

Pag. 68: ‘Aprobă cele spuse de Xenopol că ritul slav al bisericii romîne se datorește stăpînirii primului imperiu

bulgăresc asupra țărilor de de-a stînga Dunării.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 112-115.

Pag. 69-70: ‘Aprobă cele spuse de Xenopol pentru a combate argumentul *a silentio* și pentru a proba veracitatea celor spuse de notarul anonim al regelui Bela.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 123-138.

Pag. 75: ‘Aprobă toponimia dată de Xenopol ca păstrată din vechime.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol III pag. 291-293, IV pag. 546-548, 548-549.

Pag. 75-76: ‘Aprobă cele spuse de Xenopol asupra numelor, pretinse românești, de munți și de pîrae din centrul și jurul Ardealului. „Munții au adăpostit, decî, pe Dacoromîni în timpul năvălirilor barbare, și cînd aceștia pûtură eși iarăș la cîmpie, munții păstrară și mai departe timbrul lor romînesc”.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 551-557.

Pag. 76: ‘Aprobă argumentarea lui Xenopol, că faptul că numirile topice slave din Transilvania s-au păstrat la Romîni, învremece Ungurii li-au dat numiri ungurești, iar Sașii li-au dat numiri germane, probează că Romîni sînt mai vechi decît Ungurii și decît Sașii, pentrucă Slavii, „mai vechi decît Ungurii, au lăsat moștenirea lor contemporanilor Romîni, cu care s-au contopit, iar nu Ungurilor, cu care nu veniră încă în atingere”.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 558.

Pag. 77: ‘Onciul nu admite părerea lui Xenopol că dialectele dacoromîn și macedoromîn ar fi două limbi deosebite, că Dacoromîni și Macedoromîni ar fi două popoare deosebite prin obirșia lor, care și-ar datori asămănarea lor înprejurării că s-ar trage din amestecul acelorăș elemente.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 559-564.

Pag. 78: ‘Onciul stă în rezervă asupra celor susținute de Xenopol că elementele vechi grecești din dacoromîna ar proveni dela coloniile grecești, că elementele albaneze ar fi thrace, că elementele slave ar proveni dela Slavii din Dacia, că lipsa elementelor gote s-ar datori lipsei de contact între Romîni și Goți, deoarece Goții ar fi ocupat șesul Daciei răsăritene, iar Gepizii n-ar fi locuit în Dacia traiană.²—Vezi mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 566-576.

Pag. 78: ‘Onciul aprobă argumentul lui Xenopol scos din prezența elementelor ungurești în toate subdialectele

dacoromîne, ceia ce ar proba că Dacoromîniî își aŭ toți o-bîrșia în Transilvania.²— Vezî mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 581.

Pag. 79: ‘Onciul aprobă argumentul lui Xenopol tras dela ocuparea Romînilor cu agricultura, care n-ar fi avut loc dacă Romîniî ar fi veniți de curind ca păstorî, și dela romînizarea Slovenilor din Dacia, care n-ar fi putut avea loc dacă Romîniî n-ar fi fost mai vechi decît Sloveniî în această țară.²— Vezî mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 581-584, 584-587.

Pag. 175: ‘Argumentele lui Xenopol sînt convingătoare numai pentru chestiunea că Romîniî erau în Dacia înainte de venirea Ungurilor. Cele mai puternice argumente aduse de învățați pentru a proba că Romîniî aŭ părăsit o bucată de vreme complet Dacia, anume „unitatea limbii romîne în tustrele dialectele (daco- macedo- și istroromîn) și creștinismul romîn, aŭ pierdut prin obiecțiunile D-lui Xenopol foarte puțin saŭ chiar nimic din puterea lor“.²

Pag. 176-177: ‘Dă bibliografia veche istorică, privitoare la Dacoromîni, umanistă (Aeneas Sylvius, Bonfinius), ungară (Kéza, Anonymus notarius regis Belae, Thúroczy, chronicon budense), romînă (Miron Costin, Neculaî Costin, cronica moldovenească [numită de Bogdan în Vechile cronicî moldovenești *cronica anonimă*], cronica anonimă a țării romînești [Vezî mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 587-593], Ureche, Dimitrie Cantemir): părerea tuturor acestor scriitori este că Romîniî din Dacia își trag originea din coloniile romane aduse de Traian, despre strămutare peste Dunăre și reemigrare nu este vorba. Această părere, chiar la Bonfinius, autorul crede că-și are originea în tradițiunea națională.²

Pag. 178-179: ‘Înșiră pe istoricii mai vechi care au discutat chestiunea originii Romînilor în legătură cu faptul dacă aŭ părăsit Dacia și s-aŭ întors înapoi ori cu acela dacă aŭ venit în tot cazul în Dacia Romîni emigranți de din a dreapta Dunării (Thunmann, Sulzer, Engel, Petru Maior, Lucius, Tunusli, Fotino).²

Pag. 180: ‘Rău a făcut Xenopol că n-a ținut socoteală de părerea lui Hasdeu (Istorieea critică a Romînilor [Vezî mai sus sub § 201]) că Romîniî aŭ trăit după părăsirea de Romani a provinciei Dacia în Oltenia și sudvestul Transil-

vaniei, și n-a admis că a fost populație romanică și în Moesia [Vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 98-102], cu care populația romanică din Dacia a fost în neconținut contact. Dacă ar fi adoptat punctul de vedere al lui Hasdeu, și dacă ar fi admis populație romanică și în Moesia, Xenopol și-ar fi facilitat sarcina de a explica unitatea dialectelor române, pe care este nevoit să o tăgăduiască contra adevărului, făcând din Macedoromîni o națiune cu totul alta decît Dacoromîni, numai pentru că susține că Moesia a fost goală de populație romană și că Dacoromîni au trăit exclusiv în Ardeal.²

Pag. 180-181: ‘Dacii s-au romanizat în mică măsură.’

Pag. 181: ‘Continuitatea elementului roman în Dacia poate fi susținută numai pentru regiunea dintre Olt și Timiș cu partea apuseană a Ardealului.’

Pag. 182-186: ‘În legătură cu susținerea de mai sus constată Onciul că și numirile topice antice s-au păstrat numai din această regiune direct în gura Romînilor. Onciul admite în mare parte cele spuse de Xenopol în această privință [Vezi mai sus § 212 sub Xenopol III pag. 291-293, IV pag. 546-548], se îndoește numai de cîteva identificări, pe care orî le tăgăduiește (Suceava, Rucăr, Jiū), ori nu li admite fonetism românesc (Pрут, Siret, Buzău, Ompoiu, Tisa). În special vorbește de Argeș, Olt, Lotru, Motru, Cerna, Nera, Timiș, Bîrzava, Mureș, Ompoiu, Criș, Someș, Marămorăș, că-rora li găsește fonetism românesc: „*Argeșul*, la Romanî *Ardessus*, la Herodot *Ῥορθησσος* [sic]. În forma lui de acum numele arată înfrîurirea limbii noastre la trecerea lui *d* în *g*, schimbare ce se explică din fonologia romînă prin mijlocirea trecerii lui *e* în pozițiune din *Ardessus* după feliul unui *e* scurt latin în *ie*, înaintea căruia *d* a trecut în *g* (*Argieș* din *Ar-djeș*, în loc de *Arzeș*), precum în *deorsum*—*dîos*, *gîos*, *putre-diune*—*putregiune*, etc. *Oltul*, la Romanî *Alutus* sau *Altinus*, are destule analogii în limba romînă pentru trecerea lui *a* în *o*: *oltariu* pentru *altariu*, *lotru* dela *latro*, *porumb* dela *palumbus*, etc. Aici acest fenomen fonologic ar afla cu atît mai mult explicare din limba noastră, presupunîndu-se o formă admisibilă, *Aultu* dela *Alutus*, ca mijlocitoare pentru *Olt*. *Nera*, nume de bună samă vechiă romană, sinonim cu *Cerna*. Se pare că în aceste numiri vechi sunetul *e* a rămas neschimbat sau prin înfrîurirea unui element străin, conlocui-

tor cu Romîniî, saŭ poate c-ar fi de admis aici existența unui dialect romîn, în care *e* se păstrase nediftongat, până ce acest dialect se perdu într-o nouă pătură de populație romînă, venită pecînd limba ei nu mai avea puterea de a schimba pe *e* în *ea*. *Timés-Timiș*, cum zic Romîniî (Unguriî zic *Temes*), la Romanî *Tibiscus* saŭ *Tiviscus*, este iarăș un vechiŭ nume, a cărui formă de astăzi se explică foarte bine prin mijlocirea limbii romîne. Pentru trecerea lui *b* saŭ *v* în *m* compară *premîndă* > *praebenda*, *am* > *habeo*, *strîmb* > *strabus*, *sîmbătă* > *sabbatum*, *pimniță* > *pivniță*, macedoromîn *sumloc* > *subloc*, istororomîn *inmăță* > *invăță*, *inmești* > *investi*, *misat* > *visat*. Schimbarea lui *i* din silaba a două în *e* a urmat după felîul unui *i* scurt latin. Numele *Morășului*, la Romanî *Marisus* saŭ *Marisius* (*Marisia*), la Herodot *Μάρις*, s-a schimbat după fonologia limbii romîne prin trecerea lui *i* scurt în *e*, rostit în urma lui *r* ca *ă*; deci mai întîi *Mareșu* dela *Marisius*, apoi, trecînd *a* în *o* (cum *lotru* dela *latro* etc.), *Morăș*, care formă se întrebuintează încă și astăzi pelîngă Murăș. *Marămorăș* = *Mare Mareș*, *Marisius maior*, numele vechiŭ al Tisei. “? — Unde a găsit Onciul că la Romanî *Argeșul* se chema *Ardessus*? Apoi este sigur că Herodot prin *Ἀργεσσός* a însemnat *Argeșul*? Ar fi trebuit să aducă vreun argument din acest punct de vedere, macar cum a făcut Xenopol (Vezî mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 546-548). *d* înainte de *î* din grupul *îe* nu se preface în *ğ*, ci în *dz*. Altceva e *dié* și altceva *dîo* din punct de vedere al fonologiei romînești. Iar *putreğune* nu-î > *putredîune*, ci *putredziune*. *é* dacă s-ar fi diftongat în *Ardessus*, nu s-ar fi diftongat după felîul unui *ě* scurt latin, căci *é* din *Ardessus* era lung, după cum probează *Ἀργεσσός* din Herodot; s-ar fi diftongat în tot cazul după felîul unui *é* lung grecesc, căci *é* lung grecesc era într-adevăr *deschis*, și diftongarea lui *ě* latinesc nu s-a făcut pentrucă era scurt, ci pentrucă era *deschis*. Unde a găsit Onciul că Oltul s-ar fi chemat la Romanî *Altinus*? (Vezî mai sus § 212 sub Xenopol IV pag. 546-548). *oltăriŭ* nu-î > *altăriŭ*, ci slavul *olutări*; *lôtru* nu-î > *latro*, ci slav (vezî Cihac). Exemplul *porumb* nu se potrivește, pentrucă la el avem a face cu schimbarea în *o* a lui *ă* neaccentuat precedat de labialele *b*, *p*, *v*, *f*. O meta-teză *aultus* din *ălutus* ori *alûtus* e contra firii limbii romîne, și chiar dacă am admite-o, din *ăultus* ori *aúltus* e mult mai

probabil, judecînd după firea limbii romîne, că ar fi rezultat un actual *ăult* orî *aült*, iar nu *olt*. *Nera* e probabil turcul *nehr*, rîu, canal. *am* nu-î *habeo*, ci *habemus*; *strîmb* nu-î *strabus*, ci *strambus*, atestat încă de Nonius Marcellus, începutul secolului IV (Vezi Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik I pag. 442); *sîmbătă* nu-î *sabbatum*, ci *sambat*, de unde și vechiul bulgar *sōbota* (Vezi Meyer-Lübke Romanisches etymologisches Wörterbuch); celelalte exemple date de Onciul pentru *b* orî *v* < *m* privesc pe *b* orî *v* într-un grup de consonante orî pe *b*, *v* inițiali. Pentru aceea *praebenda* < *premîndă*, unicul exemplu de *b* intervocalic devenit *m*, este un exemplu îndoios. Se poate întîmpla că nu *praebenda* să fie etymon cuvîntului romînesc *premîndă*, ci vreun **praemenda*, rezultat din analogia lui *commendo* (de unde romînul *comînd*, verb și substantiv). Pentruca la o nevoe să poată eși din *Mari'sius Mûrăș*, *Môrăș*, trebuie să admîți că au rezultat întîi formele *Marêș*, *Mărêș*, *Morăș*-*Murăș* (ceia ce prezintă dificultăți extraordinare, căci exemple de prefacerea lui *ă* neaccentuat în *o*, cînd este precedat de labialele *b*, *p*, *v*, *f*, se găsesc, dar nu există un singur exemplu de *ă* neaccentuat precedat de *m* prefăcut în *o*), că apoi cuvîntul a fost împrumutat de Unguri, care, conform spiritului limbii lor, l-au accentuat *Môrăș* (ungur *Maros*, citește *môrôș*), și că în sfîrșit l-au împrumutat Romîni de la Unguri.

Pag. 186: „Prin studiul acestor numiri topografice, păstrate din vechime cu modificările fonologice ale limbii romîne, și prin mijlocirea acestora, ajungem la rezultatul pozitiv că, în părțile apusene și mai mult centrale ale Daciei traiane, anume Oltenia cu o parte din regiunea Argeșului superior, partea răsăriteană a Banatului timeșan și partea apuseană a Ardealului cu țara Marămorășului, pe unde și nomenclatura muntelui este în cea mai mare parte romînească, că pe acest teritoriu, zicem, elementul roman, împlîntat aici prin acele «infinite copiae ex toto orbe romano», ce au fost aduse în Dacia, nu poate niciodată să fi încetat de a exista”.

Pag. 256-270: ^c Susține veracitatea celor spuse de Anonymus Belae regis notarius, pe care-l face notar al lui Bela II (1131-1141).²

Pag. 270-278: ^c Vorbește de Ke'kavmenos și vrea să

susţină că acest scriitor ar spune că pe vremea lui erau Romîni în Dacia traiană.⁹ — Din vorbele lui Kekavmenos nu rezultă acest lucru.

Pag. 327 : „Din cele expuse înainte am văzut că mărturiile cronicarilor împreună cu documentele [pentru care vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 202-209] pun, pentru judecata obiectivă, mai presus de îndoială fiinţa poporului romîn în părţile Daciei înainte de venirea Ungurilor. Pelîngă aceasta, tradiţiunea istorică împreună cu toponimia se opun şi teoriei remigrării Dacoromînilor ca popor, fie în oricare timp“. — Faptul din urmă nu rezultă „din cele expuse înainte„! Nici tradiţiunea istorică nici toponimia *nu se opun* „teoriei remigrării Dacoromînilor ca popor fie în oricare timp“! Păstrarea de nume topice din Dacia şi din Moesia Inferior de de-a stînga Dunării (Numai nume de riuri şi, poate, un nume de munte, vezi § 100), indiferent dacă acele nume prezintă în forma actuală fonetism românesc ori ba, probează, cum a recunoscut deja Tomaschek Zur Kunde der Haemushalbinsel (Vezi la § 209 acest autor sub această operă), că a existat, chiar după părăsirea de statul roman a acestor provincii, o populaţie romană în ele. Iar cele cîteva nume de riuri, care în forma lor actuală prezintă fonetism românesc (Intrucît putem fi siguri că într-adevăr prezintă fonetism românesc. Pentru a fi siguri de aceasta însă, trebuie să avem încredere că izvoarele grece şi latine, prin care ni s-au transmis acele nume, dau pronunţarea reală a numelor depe vremea aceia, şi o asemenea încredere nu putem avea) probează numai că a trebuit să existe acolo, unde sînt astăzi riurile cu acele nume, fără întrerupere o populaţie românească. Atîta numai.

Pag. 328-333 : „Vorbeşte de stăpînirea primului imperiu bulgăresc de-a stînga Dunării, peste Muntenia, Oltenia şi Ardeal, cu aceleaş probe, pe care le-a adus întîiu Pič şi apoi după Pič Xenopol [Vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 112-115]. Ca ceva nou, Onciul traduce vorbele lui Constantin Porphyrogenetos De administrando imperio cap. 40 πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζεται αὐτοὺς ὁ Ἰστρος „Ungurii se mărginesc spre răsărit cu Bulgarii, de care mai sînt despărţiţi aici şi prin Dunăre“ şi conchide că, dacă Ungurii erau despărţiţi spre răsărit de Bulgarii „şi prin Dunăre“, restul despărţirii tre-

bue să-l fi format spre nord munții dintre Ardeal și Ungaria, astfel că stăpînirea decătră Bulgari pe vremea lui Constantin Porphyrogennetos a Olteniei, Munteniei și Transilvaniei ar rezulta lămurit din vorbele scriitorului acestuia. Acel fragment din Dunăre, care forma și el o parte din granița dinspre răsărit a Ungurilor, trebuie să fi fost „între gura Poracicăi (din jos de Milanovatz) și Orșova nouă, unde Dunărea curge dela miazăzi spre miazănoapte“. Ca altă nouă probă pentru stăpînirea Bulgarilor, în timpul primului imperiu bulgăresc, peste Transilvania aduce Onciul faptul că geograful Ravennas, care a scris la sfîrșitul secolului VII, după așezarea Bulgarilor în Moesia, spune că Bulgarii locuiau pe vremea lui în Moesia Inferior, iar la Moesia Inferior numără și localități din Transilvania: punerea aceasta de localități din Transilvania la Moesia Inferior va fi făcut-o poate geograful din cauză că Bulgarii stăpîneau Ardealul.² — Vorbele lui Constantin Porphyrogennetos trebuiesc traduse astfel: „Spre răsărit se învecinesc cu Ungurii Bulgarii, unde-i și desparte Dunărea“. ^{xxi} are înțelesul de *chiar și, tocmai*. Traducerea dată de Onciul e greșită. Nu rezultă, deci, din vorbele acelui scriitor bizantin că granița dintre Unguri și Bulgari ar fi format-o Dunărea dela gura Poracicăi până la Orșova și apoi dela Orșova în sus munții de vest ai Transilvaniei. În ce privește pe geograful Ravennas, este de observat că el nu spune că Bulgarii ar fi locuit pe vremea lui în Moesia Inferior, ci „între Thracia ori Macedonia și Moesia Inferior“ (Ravennatis Anonymi Cosmographia ed. Pinder et Parthey, IV, 6: „Inter vero Traciam vel Macedoniam et Mysiam inferiorem modo Bulgari habitant“, adică „între Thracia ori Macedonia și Moesia locuiesc acum de curînd Bulgarii“). Este timpul dela sfîrșitul secolului VII, cînd Bulgarii de abia se așezase între Dunăre și Balcani și se întindeau spre vest cel mult până la Isker (Compară C. Jireček, Geschichte der Serben I pag. 189: „Inainte de 800 stăpînirea lor [a Bulgarilor] spre vest se întindea numai puțin dincolo de Isker“). Este imposibil de admis că pe atunci ar fi stăpînit Bulgarii deja peste Transilvania.

Pag. 335-346: ^c Arată netemeinicia celor spuse de Xenopol cu privire la mitropoliile Moldovei și Munteniei [Vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 116-123].²

Pag. 346-347: ^c Bulgarii au stăpînit Muntenia și Ol-

tenia și în timpul celui de al doilea imperiu bulgăresc până la 1247. Probe: Nikephoros Gregoras vorbește pentru acest timp despre τῶν ἐντὸς Ἰστροῦ Βουλγάρων, deci trebuie să fi fost și Βούλγαροι ἐκτὸς Ἰστροῦ. „Niketas Choniates spune că frații Petru și Asan au restabilit vechiul imperiu al Bulgarilor și Vlahilor și că în luptele lor cu Bizantinii ei se retrăgeau pe malul stîng al Dunării, de unde primiau și oști (ed. Bonn, pag. 487-489)“. „În documente Asaneștii se numesc regi ai Bulgariei și Vlahiei, unde Vlahia nu poate fi căutată dincolo, ci numai dincoace de Dunăre (Corespondența regelui Ioanițiu, 1197-1207, cu papa Innocentius III, la Theiner Monumenta Slavorum meridionalium, și buletinele papale privitoare la Ioan Asan II, 1218-1241, la Theiner Monumenta historica Hungariae 155-157)“. În scrisoarea regelui Bela IV al Ungariei către papa Gregorius IX din anul 1238 (Theiner, Monumenta historica Hungariae I, 171) Muntenia este numită Bulgaria și se spune despre ea că ar fi una din țările regelui bulgar Ioan Asan II. „Țara Bulgarilor“ din cronica lui Fazel Ullah Rashid, anul 1240, este determinată de Hasdeu, Istoria critică a Românilor pag. 12 și 68, cu bun temei ca Valahia².— Știrea din Nikephoros Gregoras, pe care Onciul o dă prea pe scurt, este următoarea, IX, 1, pag. paris. 238 sup. anul 1282: „Facțiunea lui Andronicos iunior, văzînd că viața lui Andronicos senior se lungeste prea mult, s-a hotărît ca orî să-1 iee cu totul demnitatea de împărat, orî chiar să-l omoare. A început, deci, să uneltească cele de trebuință în această privință. „Și mai întîiu trimet soli la Mihael, care luase domnia peste Bulgarii de dincoace de Istru după moartea lui Sfindosthlav, ca să închee cu el un tratat de alianță sigur și care să nu poată fi lesne călcat“. O indicație despre o Bulgarie de dincolo de Istru, de a stînga Dunării, există evident în aceste vorbe ale lui Gregoras. În orice caz însă, pentru acest timp, anul 1282, nu este vorba de o singură stăpînire peste amîndouă aceste Bulgarii, căci Mihael a luat în stăpînire numai Bulgaria de a dreapta fluviului. Știrea din Niketas Choniates nu este dată exact de Onciul. În realitate textul lui Choniates sună așa, pag. paris. 239: „Iar Asan și cu barbarii lui au trecut Istrul și s-au unit cu Cumani, și după ce au adunat de acolo o oștire mare, cit au vrut, s-au întors în patria lor Mysia, și găsind-o

curățită cu totul și golită de oștirea romană, au pășit cu mai mare îndrăzneală, ducînd cu dinșii ajutorul Cumanilor ca niște legiuni de duhuri. Pentru aceia nu se mai mulțămiau că pot să scape ce e al lor și să stăpînească peste Mysia numai, ci umblau acum cu gîndul să aducă pagube cît mai multe împărăției Romanilor și să înpreune la un loc stăpînirea Mysilor și a Bulgarilor, cum fusese altă dată“. Este evident că prin vorbele de mai sus acest scriitor a voit să spună că Asan nu se mai mulțămia cu țara dintre Dunăre și Balcani (= Mysia, adică „țara Vlahilor“, căci Choniates numește pe Vlahi Mysi), ci voia să stăpînească și dincolo de Balcani peste teritoriile bulgărești, în special peste Macedonia, peste care teritorii stăpînise țarii bulgari din primul imperiu bulgăresc. În corespondența lui Ioniță cu papa Innocentius III (Hurmuzaki I, pag. 1 sqq. N°s II, III, X, XV, XXI, XXIII, XXIX, XXXIV, XXXVIII, XL, anii 1202, 1203, 1204, 1205, 1207), în hrisovul lui Ioniță (Hurmuzaki I, N° XVIII anul 1204), și în cealaltă corespondență a papei Innocentius III cu privire la Ioniță și la biserica din țara acestuia (Hurmuzaki I, N^os V, XI, XVI, XVII, XIX, XXII, XXIV, XXVI, XXVII, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XXXIX, anii 1202, 1203, 1204, 1205) Ioniță este numit „imperator Bulgarorum et Blachorum“, „dominus Bulgarorum et Blachorum“, „rex Bulgarorum et Blachorum“, „imperator Bulgarorum“, „dominus Bulgarorum“, „rex Bulgarorum“, „dominus Blachorum“, „imperator omnium Bulgarorum et Blachorum“, „imperator totius Bulgarie et Vlachie“, „rex totius Bulgarie et Vlachie“; apoi este vorba de „Bulgaria et Blachia“, „ecclesia Bulgarorum et Blachorum“, „clerus et populus in Bulgaria et Blachia“, „metropolitani Bulgarie et Blachie“, „primas Bulgarorum et Blachorum“, „primas totius Bulgarie et Blachie“. În bulele papale privitoare la Ioan Asan II (Hurmuzaki I, N^os CIX, CXIX, CXXI, CXXIII, CXXIV, CXXV, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXXXI, CXXXII, CXXXIII, CXXXIV, CXXXV, CXXXVI, CXXXVII, din anii 1235, 1237, 1238) Asan e numit „dominus Blachorum et Bulgarorum“, „dominus Bulgarorum et Blacorum (Blachorum)“; apoi mai e vorba de „terra Assani“, „Bulgarie regnum“, „prelati in Bulgaria et Blachia constituti“. În toată această nomenclatură din corespondența lui Ioniță, hrisovul lui Ioniță, bulele papale cu privire la Ioniță și Ioan Asan

II găsim aceleaș indicații ca în scriitorul bizantin Niketas Choniates și în scriitorul francez Villehardouin, ambiî contemporani cu evenimentele și marturi oculari ai lor (Asupra lucrului vezi discuția mea detaliată din „Barangii în istoria Romînilor și în limba romînească“ III, în *Viața Romînească* Mart 1916), anume că Romîniî dintre Dunăre și Balcanî și din Balcanî au luat parte în masă mare, alături cu Bulgariî, la formarea imperiului romînobulgar și că pe vremea celei mai mari înfloriri politice a acestui imperiu (anii 1186-1241) ei au format, în dreapta Dunării, un element important al acelui imperiu. Nimic nu ne îndreptățește să conchidem, cum face Onciul, că „Vlahia din aceste documente nu poate fi căutată dincolo, ci numai dincoace de Dunăre“. În special în scrisoarea regelui Bela IV al Ungariei către papa Gregorius IX din anul 1238 (Hurmuzaki I, N° CXL, unde e dat anul 1239, nu 1238), dacă e vorba de „Bulgariam et alias terras Assoeni occupare“, nimic nu ne îndreptățește să conchidem că prin *Bulgaria* s-ar înțelege *Muntenia*. Și din această scrisoare, precum și din buletele papale privitoare la Ioan Asan II, pe care le-am înșirat mai sus, se vede lămurit că prin *Bulgaria* se înțelege *statul bulgăresc*. Dela anul 1235 anume, decînd Ioan Asan II în alianță cu împăratul grec Batatzes a atacat imperiul latin dela Constantinopol, până la anul 1239, s-a plănuît de papa și de regele Ungariei Bela IV o cruciată ungurească contra Bulgarilor, cu gîndul ca Unguriî să ocupe și să stăpînească apoi *statul bulgăresc*, care e numit *terra Assani*, *Bulgarie regnum*, *Bulgaria et aliae terrae Assoeni*. Chiar dacă s-ar admite că năvălirea Mongolilor, despre care vorbește Raschid-addin-Fadlallah (al căruî loc din D'Hosson Histoire des Mongols II 627 l-a reprodus apoi mai exact Onciul în Originile principatelor romîne pag. 156), a avut loc într-adevăr prin Muntenia (Lucrul e contestat, și pe motive puternice. Vezi Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I, pag. 137; Ilie Gherghel, Zur Nachricht des Raschid ad din Fadlallah über Bazaran bam und Kara Oulag, in Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XXXV, anul 1912), numirea de „țara Bulgarilor“ dată Munteniei nu probează că Muntenia ar fi făcut pe atunci, orî mai înainte vreme, parte din imperiul romînobulgar (al doilea imperiu bulgăresc). Ceia ce se opune în special ad-

miterii că imperiul romînobulgar ar fi stăpînit asupra țărilor de de-a stînga Dunării pînă la anul 1241, anul morții lui Ioan Asan II și al năvălirii Mongolilor [Despre vreo stăpînire după 1241, decînd încep decăderea imperiului II bulgăresc și pretențiile de stăpînire ale Ungurilor asupra Munteniei și Moldovei, nici pomenire nu poate fi], este faptul, trecut complet cu tăcerea de Onciul, că aceste țări au fost stăpînite de Cumanî, cu începere dela anii 1083-1096, cînd, în alianță cu Bizantinii, Cumanii au înfrînt complet puterea Pecenegilor, care le stăpînise înainte de dînșii (Anna Komnena pag. paris. 188, 192-203, 227-235), pînă la năvălirea Mongolilor, anul 1241. Dacă nu se poate admite o stăpînire a imperiului romînobulgar asupra țărilor de a stînga Dunării, este evident însă că mai ales în primele timpuri de existență ale imperiului acelaia între teritoriile depe ambele maluri ale fluviului era comunitate de interese, de cultură, de neam, de organizare socială. Relațiuni strînse între populațiile de a dreapta și de a stînga Dunării făceau din ele o singură masă, amestecată dintrunțiiu din punct de vedere etnic, dar care apoi s-a clarificat, în felul acela că Romîni au constituit majoritatea pe malul stîng, iar Bulgarii au constituit majoritatea pe malul drept. Această clarificare a durat pînă la moartea lui Ioan Asan II. De aici încolo nu se măi vorbește de Valahie și de Valahii în imperiul II bulgar, ci numai de Bulgaria și de Bulgarii. Pentru mai multă argumentare din acest punct de vedere vezi studiul meu „Barangii în istoria Romînilor și în limba romînească,” în *Viața Romînească* anul 1916.

Pag. 426-427: ‘Onciul recunoaște temeinicia următoarelor argumente, care pledează pentru o imigrare în părțile de de-a stînga Dunării a unei populații romînești dezvoltate în peninsula balcanică: existența în mare măsură a elementului romanic în peninsula; unitatea celor trei dialecte; creștinismul care nu s-a putut dezvolta decît în peninsula. „A se opune acestor argumente este lucru zădarnic.” Prin această imigrare se poate explica și cum Romîni din Dacia au putut să supraviețuiască. Motivul emigrării Romînilor din peninsula spre miazăzi, „unde se află astăzi Macedoromîni”, și spre nord la Dacoromîni trebuie căutat în așezarea Slavilor și Bulgarilor în țările dunărene.’

Pag. 428: ‘Emigrarea elementului romînesc dela nor-

dul peninsulei balcanice spre sudul ei se atestază prin știrile despre *Vlahorihini* (Uspenskij, *Istoriia Athona* III pag. 311 [Intîi la Tomaschek, *Zur Kunde der Haemushalbinsel* pag. 42-23. Vezi mai sus § 212 sub Xenopol II pag. 98-102]); prin spusele lui Kekavmenos; prin știrile din Vieața Sfîntului Dumitru (Migne *Patrologia greaca*, t. 116 pag. 1335 sqq. [Intîi la Pič, *Abstammung der Rumänen*, pag. 65, care citează însă o ediție rusească a Vieții Sfîntului Dumitru]), că „pe timpul așezării Bulgarilor în Moesia erau mulțime de pribegî în Tesalonic, fugiți din cetățile Moesiei, din Dacia aureliană, Dardania, Pannonia“; prin cele povestite în Vieața celor 15 martiri din Tiberiopole (Theophylakti *Bulgariae archiepiscopi historia martyrii XV martyrum*, în Migne *Patrologia graeca* t. 126 pag. 189), că „Bulgariî, așezîndu-se în dreapta Dunării, provocară o strămutare a populațiunii din peninsulă din părțile de miazănoapte spre miazăzi, iar pe alții mutîndu-i invers.“²

Pag. 429-431: ^c Recunoaște după Jung *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches* pag. 366 sqq. și după Mommsen *Roemische Geschichte* t. V, Berlin 1885, pag. 183 sqq. 193 sqq. că în peninsula balcanică Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior erau teritorii romanizate, iar restul peninsulei era și a rămas grecizat.²

Pag. 431: ^c Elementul romanic din peninsulă s-a întărit prin strămutarea unei părți a populației din Dacia peste Dunăre și prin aducerea de noi coloniști din Italia în Dalmatia prin împăratul Diocletianus. Pentru faptul din urmă citează pe Constantin Porphyrogenetos *De administrando imperio* cap. 29.²— Vezi § 83, N° 2, nota.

Pag. 431: ^c Insemnătatea elementului roman din peninsulă se cunoaște din aceea că din el au eșit mai mulți împărați. Citează între alții pe Iustinus I, Iustinianus I, care ar fi fost originari din Dacia aureliană.²— Iustinus I și Iustinianus I erau de loc din actuala localitate Skopje, unde Iustinianus I a fundat orașul Iustiniana prima, în apropiere de vechiul oraș Scupi, care fusese dărîmat de un cutremur. Scupi și Iustiniana prima delîngă Scupi erau în Dardania, nu în Dacia aureliană. Vezi C. Jireček *Geschichte der Serben* I pag. 54.

Pag. 432: „Caracterul romanic al părților de miazănoapte ale peninsulei balcanice îl indică în sec. V bizantinul

Priscus. El se miră mult cînd, în călătoria lui la curtea lui Attila, întâlnește un neguțitor ce vorbește grecește, și adaugă că: în imperiul Hunilor se vorbește, pîlîngă limba hunică și gotică, încă și cea ausonică (romană rustică), anume unde cei din imperiul Hunilor vin în atingere cu Romanii (οὗτοι αὐτῶν πρὸς Ρωμαίους ἐπιμιξία); dar grecește nu se află să vorbească aici careva, fără numai care sînt captivi din Thracia sau din Illyricul maritim. Pentru Priscus limba grecească este, deci, indigenă numai la miazăzi de Balcan; în părțile de miazănoapte ale peninsulei însă el cunoaște ca predominantă limba romană, a cărei cunoștință în imperiul lui Attila și-o explică el prin contactul cu Romanii din aceste părți“.

Pag. 433-434: ʹ Oaciul vorbește de Romanii din Dalmatia după Constantin Porphyrogenetos De administrando imperio cap. 29, 31-36, și consideră pe acești Romani ca Romîni. „Populațiunea romanică din părțile de miazănoapte ale peninsulei balcanice, atît din Dacia aureliană cu partea romanizată a Thraciei, cît și din Dalmatia, trebuie privită ca romînă, ramul răsăritean al gîntei latine“.²

Pag. 434: „Prin Dalmatia elementul romîn a stat, în epoca formațiunii sale, în unitate teritorială cu Italia, cea ce ne explică afinitatea mai apropiată ce există între aceste două limbi surori“.

Pag. 434-438: ʹ Vorbește de Romanii din Dalmatia, considerați de autor ca Romîni.²

Pag. 438: ʹ Ocuparea prin Slavi a părții romanizate din peninsula balcanică la începutul secolului VII „este cea mai marcantă delimitațiune între istoria romană de o parte și cea romînă și grecobizantină pe altă parte“.²

Pag. 438: ʹ Elementul romanic din peninsula balcanică era în primele timpuri ale evului mediu mult mai însemnat „decît putea ca să fie în Dacia traiană pe timpul năvălirilor. Acest element roman al țărilor balcanice este fără îndoială identic cu cel romîn și istoria noastră se petrece la început mai ales în peninsula balcanică, de unde ea și porcede mai întîiu prin cucerirea romană a țărilor thracoillyrice și romanizarea acestora. Ar fi foarte greșit a renunța la această istorie și a ne mărgini trecutul numai la Dacia traiană, unde se pare că-l vom căuta pentru acel timp în zădar, spre a-l cunoaște și înțelege“.²

Pag. 589: 'Dupăce în cele precedente s-a constatat intensitatea elementului românesc în peninsula, „trebuie să recunoaştem că nu este invocată fără temeiū pentru emigrarea romînă din dreapta în stînga Dunării.“²

Pag. 589-590: 'Unitatea celor trei dialecte cere o unitate teritorială. „Limba nu este un product fizic, a cărui formaţiune egală în părţi deosebite să se poată explica simplu din amestecul aceloraş elemente, ca şi cînd am avea a face cu elemente chimice; ea este un product spiritual al unei comunităţi etnice, format prin acţiunea reciprocă a viu-lui comerţ social în sinul acestei comunităţi.“²

Pag. 591: 'Unitatea teritorială, cerută de unitatea limbii, a avut loc în felul acela că elementul romîn din vestul Transilvaniei, Oltenia şi Banat (unde se constată cea mai intensă romanizare din toponimie) a stat în legătură cu elementul romîn din peninsula balcanică până ce continuitatea a încetat atunci cînd Slavii au cotorpit peninsula. „Fluviul n-a putut să înpiedece ca limba romană depe ambele maluri să se dezvoalte esenţial în acelaş fel, şi nici comunicaţiunea dintre ambele părţi n-a încetat după părăsirea Daciei“.²— Pentru lipsa de temeiū a acestui punct de vedere vezi § 274 N° 1.

Pag. 592: 'Faptul că raportul din punct de vedere al intensitaţii dintre elementul românesc al Daciei şi acel al peninsulei balcanice s-a schimbat pe dos, astfel că elementul cel intens de altă dată din peninsula astăzi s-a redus la slabe resturi, iar cel puţin intens de altă dată din Dacia astăzi e atît de numeros şi lăţit, nu se poate explica prin aceea că elementul românesc din peninsula s-ar fi topit, iar cel din Dacia ar fi prosperat, macarcă era mai expus năvălirii barbarilor. Acest fapt se poate explica numai prin imigrare de a stînga Dunării a elementului celui de de-a dreapta fluviului.²

Pag. 593: '„Istroromîniî sînt, după toată probabilitatea, o rămăşiţă din vechii Romaui dalmatinî, despre care vorbeşte Constantin Porphyrogenitul: elementul indigen iliric, reprezentat prin Arnăuţiî de astăzi, a contribuit în măsură mai însemnată la formarea lor“, după cum se constată din faptul că şi Arnăuţiî (dialectul toschic) şi Istroromîniî schimbă în mod regulat pe *n* intervocalic în *r*.²

Pag. 592-594: 'Vorbeste de faptul că prefacerea la-

bialelor *b*, *p*, *v*, *f*, *m* în sunete limbale înainte de *i* apare la Macedoromîni în mod regulat, iar la Dacoromîni numai pe alocurea, și că *n* intervocalic < *r* apare la Istroromîni în mod regulat, iar la Dacoromîni numai pe alocurea, și explică acest lucru prin aceea că „localismele dialectice dintre Dacoromîni, cu particularități ce se află ca regulă generală la Macedoromîni sau la Istroromîni, provin, după toată probabilitatea, dintr-un amestec al diverselor dialecte pe pămîntul Daciei prin un adaos de populație romînă din peninsula balcanică, dar astfel că idiomul dacoromîn păstră mai mult tipul său original. Intr-atîta limba poate să vină în mod direct în sprijinul emigrării romîne din dreapta în stînga Dunării“.² — Mai întîi, în ce privește prefacerea în limbale a labialelor, cea ce se petrece în dacoromîn e *analog* cu cea ce se petrece în macedoromîn : în ambele domenii anume prefacerea în limbale a labialelor prezintă lipsuri (*b* rămîne neschimbat în Meglen; schimbarea lui *p* e sporadică în Meglen; schimbarea lui *v* e sporadică în Meglen; schimbarea lui *m* e sporadică în Meglen și prezintă lipsuri în Olymp. Vezi §§ 248 N° 145, 247 N° 136, 255 N° 206, 245 N° 112). Apoi, dacă sînt unele fenomene care apar cu mai multă consecvență pe teritoriul macedoromîn decît pe cel dacoromîn, tot așa sînt altele care, din contra, apar cu mai multă consecvență pe teritoriul dacoromîn. Așa este, de pildă, prefacerea în *ă* a lui *e* accentuat și neaccentuat, precedat de *m*, *p*, *b*, *f*, *v*, *u*, atunci cînd în silaba următoare nu este *e*, *i* ori sunet muiat (Vezi § 238 N° 28). Trebuie în asemenea caz să admîți că apariția sporadică a fenomenului în macedoromîn se datorește unei colonii de Dacoromîni care ar fi emigrat la Romîni sudici. Și atunci, ca să fîi consecvent, toate fenomenele de limbă care apar mai intens în unele centre decît în altele (și în această categorie intră toate fenomenele) trebuie să le admîți ca propagate prin deplasări de populație, și trebuie să-ți închipuești în special teritoriul romînesc—dacoromîn, macedoromîn și istroromîn—, cît este el de vast, ca un contradanț uriaș de coloni de tot soiul, care într-o neconținută mișcare și în direcțiile cele mai diverse s-au dus și și-au propagat caracterele de limbă. Și n-au trebuit să meargă cîte unul, doi, ci cu caravanele, cu droaia. Alături cu această concepție mai lipsește una, pentruca să se completeze ciclul *curiozului*, acela anume că s-ar fi dus

Dacoromîniî la Macedoromîniî, ar fi învăţat dela ei unele chipuri de a vorbi, şi apoi s-ar fi întors acasă cu ele şi le-ar fi propagat la cei localnici mai departe. Şi această concepţie a şi fost într-adevăr manifestată de Sextil Puşcariu în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 26 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie, pag. 68. Şi sînt cu putinţă totuşi toate aceste moduri de a videa. Alături cu influinţile împrumutului cele treptate, care au loc dela individ la individ, în depărtări tot mai mari, fără deplasări violente, influinţi care au loc în domeniul limbistic al unei populaţii nedesfăcute prin obstacule mari fizice ori politice, există sigur şi influinţi de împrumut datorite emigrărilor în mase mai mari ori mai mici (Unei asemenea influinţi aş atribui eu elementele ungureşti din dialectele moldovenesc şi muntenesc, care elemente ungureşti vor fi fost aduse de numeroşii imigranţi veniţi din părţile ungureşti ale romînimii. Vezi § 212 sub Xenopol IV pag. 581), şi există chiar influinţi de împrumut datorite faptului că unii localnici au fost prin părţi unde se vorbeşte altfel şi apoi au adus acasă la ei particularităţi limbistice, pe care le-au propagat în localitatea lor de baştină (Astfel, ca să nu mai vorbesc de influinţa şcoalei, au fost introduse prin cazarmele dela centre o mulţime de muntenisme în satele moldoveneşti). Dar *est modus in rebus*. Ungurismele din dialectele moldovenesc şi muntenesc, din teritoriî unde Romîniî n-au trăit alături de naţiunea ungurească în comunitate de stat cu dînsa, nu se pot explica decît prin imigraţiî de Romîni din Ardeal şi din Maramureş, alături de care imigraţiî vor fi lucrat şi factoriî vreunei hegemoniî politice ungureşti ori ai vreunor coloniî Unguri (de care se găsesc încă şi pînă astăzi în Moldova). Dar fenomene limbistice, ca acel al prefaceriî în sunete limbale a unor sunete labiale, ori al prefaceriî în *ă* a lui *e* precedat de labiale, fenomene limbistice răspîndite în toată romînimea, explicabile fără emigrări şi deplasări în masă, ori că vei admite că s-au dezvoltat atunci cînd Romîniî nu se despărţise în trei grupuri, ori că vei admite că s-au dezvoltat atunci cînd despărţirea în cele trei grupuri avusese loc, nu există nicio trebuinţă să le explicî prin chipul cel mai rar şi mai excepţional prin care s-ar putea explica.

Pag. 595-596: 'Creştinismul romîn nu s-a putut întinde decît de la răsărit de Dunăre'.

Pag. 596-598: ^cOnciul crede că o probă directă de întemeerea creștinismului în Dacia prin populația românească din a dreapta Dunării, și o mărturie directă despre venirea de populație românească de peste Dunăre, este povestirea din Miraculele Sfintului Dumitru, cartea II, scrisă pela începutul secolului IX, Migne Patrologia graeca t. 116, coloana 1361 sqq: Acolo se spune că în a două jumătate a secolului VII Avarii au dus captivi «în părțile depe lângă Dunăre dinspre Pannonia, a cărei eparhii capitală era altă dată Sirmium», populația din ambele Dacii (=Dacia aureliană: Dacia ripensis și Dacia mediterranea), Dardania, Moesia, Praevalis, Thracia, provincii pe care le cutrierase prădându-le, și că după vreo 60 de ani după aceia acea populație, care se înmulțise în vremea aceasta foarte mult, a scăpat de sub jugul Avarilor și a trecut peste Dunăre, unde a tăbărit întâi în *κεραμῆσιος κάμπος*, iar de acolo s-au înprăștiat fiecare pela locul de origine. „[Această narațiune] ni arată mai întâi că pela sfârșitul secolului VII și începutul secolului VIII se afla în stînga Dunării o populațiune creștină mai numeroasă. Acești creștini erau Romani strămutați din provinciile de miazănoapte ale peninsulei balcanice, despopulate de locuitorii lor prin invaziunea slavobulgară. Prin acești Romani, care se amestecă cu populațiunea din țară, creștinismul se răspîndește în stînga Dunării, crescînd aici neamul creștin în măsură considerabilă. Astfel cată să se fi întemeiat deci creștiunismul român în Dacia traiană, adecă prin Romîni veniți din dreapta Dunării. In această narațiune mai aflăm încă și mărturie directă despre mutarea populațiunii romanice din peninsula balcanică în stînga Dunării, deși autorul face pe urmașii Romanilor strămutați din imperiu peste Dunăre, care devin aici liberi ca națiune de sine stătătoare, să se întoarcă înapoi după mai mult de 60 de ani. Ea este unica știre istorică din evul mediu, care indică o emigrare romînă din dreapta Dunării, dar nu în înțelesul Roeslerianilor, care voesc să aducă pe Romîni în Dacia tocmai după venirea Ungurilor și Sașilor. Aici videm că o populațiune romînă, venită din peninsula balcanică, se află în stînga Dunării, după un autor depe la începutul secolului IX, acum [=deja] pela sfârșitul secolului VII și începutul secolului VIII, unde ea este arătată foarte numeroasă. In așezarea Slavilor și Bulgarilor în țările romanice ale penin-

sulei se află și motivul cel mai cumpănitor pentru asemenea emigrare. Decî termenul ei de purcedere nu poate fi pus mai tîrziu decît în acest timp.“⁹ — Povestirea, despre care vorbește Onciul, se găsește în Sancti Demetrii martyris acta, Miraculorum liber II, Migne Patrologia graeca tomul 116 pag. 1325, 1361, 1364. Autorul e anonim și a trăit orî la sfîrșitul secolului VIII orî la începutul secolului IX, pentru care vezi Migne t. 116 pag. 1378 nota 4. Pela ce an au avut loc întîmplările? Fiindcă în Migne t. 116 pag. 1325 (Miraculorum l. II, cap. I, § 158) se spune că lucrurile s-au petrecut „pe vremea cînd era arhiepiscop al Salonicului Ioan“, iar acest arhiepiscop Ioan s-a identificat cu episcopul Ioan al Salonicului, care a păstorit între anii 650 și 690 (Vezi nota 18 dela pag. 1325 și nota 81 dela pag. 1363), apoi s-a admis de obicei (și tot așa a admis și Onciul) că evenimentele, despre care este vorba, s-au petrecut în a două jumătate a secolului VII și începutul secolului VIII. În cronica însă a lui Ioan, episcop la Nikiu în Delta Nilului pela 662-700, se spune lămurit că invazia cea mare a Slavilor, cînd numai Salonicul a putut scăpa să nu fie luat, a avut loc la anul 609 (La C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I, pag. 26). Ducerea în captivitate a populației din peninsula balcanică a avut loc, decî, pela 609, iar întoarcerea ei înapoi din captivitate a avut loc pela 669). Din care teritorii au fost luați captivii, orî, cum spune cu exagerare povestitorul, a fost dus captiv „tot poporul“ (ἅπαντα τὸν αὐτὸν λαόν)? Din cele două Daciî, Dardania, Moesia, Trivalis (? Onciul pune Praevalis), Rhodope, Thracia (Δακίας δύο, Δαρδανίας, Μυσίας, Τριβάλεως, Ροδόπης, Θράκης). Unde a fost așezat acest popor captiv în țara dușmaului? „În părțile de dincolo, dinspre Pannonia, depe lîngă Dunăre, în provincia a cărei capitală a fost odată Sirmium“ (εἰς τὸ ἐκείθεν πρὸς Παννονίαν μέρος τὸ πρὸς τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ, ἧστινος ἐπαρχίας πάλαι μητρόπολις ὑπῆρχεν τὸ λεχθὲν Σερμεῖον). Și cum au scăpat acei captivi și s-au putut întoarce acasă? ⁹ Populația adusă în Pannonia de Avari din peninsula balcanică se înmulțise foarte mult și devenise un popor a parte în timp de 60 de ani cîți trecuse decînd fusese dusă în captivitate. Devenise un popor a parte, cu vieață liberă, iar chaganul Avarilor îi dăduse ca șef pe Cuber (Κουβερ). Acest Cuber, aflînd de dorul după țara de origine al supușilor săi, a luat cu dînsul tot poporul de ori-

gine romană, precum și alți locuitori de alt neam, și a plecat să treacă Dunărea și să părăsească Pannonia. Chaganul s-a luat după dinșii. S-au dat șese lupte și în două din ele a fost învins chaganul, care a apucat fuga. Cuber a trecut Dunărea și a ocupat cîmpul ceramesiū (τον κεραμήσιον κῆπον [în apropiere de Salonic, după cum se spune în *Miraculorum l. II, cap. V, § 197, Migne, t. 116, pag. 1365*. Despre o localitate Κεραμεία din regiunea orașului Ohrida vorbește Pachymeres, De Michaele Palaeologo l. IV cap. 31 pag. paris. 226. Vezi O. Tafrali, Thessalonique dès origines au XIV siècle pag. 128, unde se spune că Tafel, De via Egnatia pag. 39, pune cîmpul ceramesiū între lacul Ohrida și Bitolia]). Acolo supușii lui au început fiecare să se tragă la locul de origine, unii vroiau să se ducă la Salonic, alții la Constantinopol, alții la celelalte orașe ale Thraciei.^{2*)} Cum că vor fi fost și Romîni printre captivii aduși de Slavî și de

*) Tafrali, Thessalonique dès origines au XIV siècle pag. 131 spune că evenimentele despre Cnber și Romei scăpați dela Avari ar fi povestite de Nikephoros Constantinopolitanus (Patriarches) pagina Bonn 27. Tafrali se înșală. Κούβρατος, de care vorbește Nikephoros Patriarches, e cu totul alt personaj. Breviarium rerum post Mauricium gestarum pag. Bonn 27, paris. 16: „Tot pe vremea aceia [pe timpul lui Heraclius, anii 610-641] s-a răsculat Cnbratos, domnul Unnogundurilor, încontra haganului Avarilor, și pe Avari cîți îi avea dela hanul i-a alungat cu bajocură din țară. A trimes apoi o deputație la Heraclius și a încheiat pace cu dînsul, pe care au păstrat-o până la sfîrșitul vieții lor; iar împăratul i-a trimes darnii și l-a cinstit cu demnitatea de patricius“. Unnogundurii=Bulgari Constantin Porphyrogenetus De thematibus l. II pag. paris. 21, iar Cubratos este acelaș personaj cu Curatos Κουράτος, regele Bulgarilor, despre care povestește mai la vale Nikephoros Patriarches pag. paris. 22-24 că a lăsat la moartea sa cinci fii, dintre care unul, Asparuh Ἀσπαρούχ, a emigrat cu o parte din Bulgari din patria mamă dela Palus Maeotis (Marea de Azov) la Dunăre, s-a stabilit pentru o bucată de vreme în sudul Basarabiei, și apoi la anul 679, pe vremea împăratului Constantin IV Pogonatos, a trecut Dunărea și a ocupat partea de răsărit a Moesiei Inferior, punînd bazele primului imperiu bulgăresc. După cronica lui Ioan dela Nikiu (la Zlatarski, Novi izvestiia za nai-drevniia periodu na bălgarskata istoriia, Știri nouă asupra perioadei celei mai vechi a istoriei bulgărești, în recensiea lui C. Jireček din Archiv für slavische Philologie, XXI, pag. 607-608) Cubrat, tatăl lui Asparuch, s-ar fi botezat în Constantinopol, pe_cînd era încă copil, iar la moartea lui Heraclios ar fi dat ajutor vîdnvei și copiilor acestui împărat în timpul turburărilor

Avari în Pannonia Inferior sudică pela anul 609, nu este îndoială. Dar că acești captivi au fost aduși de-a stînga Dunării și că au înmulțit aici numărul Romînilor băștinași din Dacia, la care ar fi lăsat și creștinismul, acestea sînt scăpări din vedere ale autorului, căci nici de-a stînga Dunării n-au fost aduși captivii, ci de-a stînga Savei, și nici cu Romîni din Dacia n-au avut cum să vie în contact acei captivi, căci Dacia traiană, chiar dacă i-am întinde granița de vest până la Tisa, și sudul Pannoniei Inferior erau două teritorii deosebite. Faptele sfîntului Dumitru au fost scoase la iveală cu privire la chestia romînească întîi de Roesler, *Romänische Studien* pag. 101, apoi de Pič, *Abstammung der Rumänen* pag. 65, dar din punct de vedere cu totul altul. Roesler voia să derive numele Cuțovlah al Macedoromînilor din numele Cutuguri ori Cutziagiri al unui trib de Bulgari care ar fi luat parte la asediul Salonicului [O simplă presupunere a lui Roesler este această participare a Cutziagirilor la asediul Salonicului!]. Pič relevă faptul important că se povestește cu ocazia năvălirilor Slavilor și Avarilor asupra Salonicului cum că se găsea adăpostiți în acea cetate o mulțime de fugari din părțile dela Dunăre, din Pannonii, Dacia aureliană, Dardania (Compară mai sus § 213 sub pag. 428).

Pag. 600-602: C Tradițiunea din Istoria țării romînești decînd au descălecat romîni [Vezi mai sus § 212 sub Xenopol Teoria lui Roesler IV pag. 587-593] o interpretează ca un amestec de tradiția privitoare la cucerirea Daciei de Romani cu acea privitoare la imigrarea Romînilor din părțile de a dreapta Dunării în Dacia.⁹

§ 214. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, Iași, 1888-1893, vol. I pag. 163: „Statul dac perise și pe ruinele lui era să se înalțe unul roman. Dacă însă elementul nou, ce venia să se hultuiască pe vechea stirpe tracică din poalele munților Carpați, era superior acesteia în cultură și inteligență, în caracter nu putea să o întrecă, încît rădăcina poporului romîn e prinsă în păturile istorice prin două vițe tot atît de energice, de traînice și de pline de virtute. Să nu ni fie deci silă dacă și sîngele Dacilor se va găsi amestecat în naționalitatea noastră; căci dacă Dacii nu au ajuns și ei un popor mare și însemnat, aceasta fu datorită numai oarbei fatalității, care-i aduse în lovire cu Romanii, ce erau

niile sale din țara de baștină a poporului roman, Italia ; căci centrul împărăției ajunsese în mare lipsă tocmai de element roman, încît, lucru îndestul de extraordinar, poate nicăiri nu erau așa de puțini adevărații Romani ca în capitala însăși a împărăției.—Pag. 283 sqq. : ‘Romîni n-au părăsit Dacia.’—Pag. 308 : „In cucerirea lui Traian stă zămislirea naționalității noastre. Tot în ea stă și principîlul progresului împlîntat și nedespărțit de a noastră făptură. Cînd mai tîrziu vom întîlni în poporul romîn acea puternică năzuință către cultură și civilizație, să nu uităm niciodată că originea și începătura acestei tendinți stă în perioada vieții romane. E drept însă că această viață, care tocmai pecînd se împlînta în Dacia ajunsese pe povîrnișul decăderii, n-ar fi putut da o odraslă atît de roditoare, dacă nu s-ar fi hultuit pe viața cea plină de vigoare a rasei tracice din poalele Carpaților. Aceste două împrejurări să fie pururea prezente minții noastre, dacă voim să înțelegem lupta cea încordată, dusă în timp de veacuri pentru păstrarea naționalității noastre, precum și strălucita înflorire a minții romînești în vremurile din urmă“. Intr-adevăr strălucită înflorire a formei goale ! In loc să lucrăm cu modestie, ne-am otrăvit sufletul cu fraze grandomane.—Pag. 311 : „Cei mai mulți din locuitorii rămași în Dacia traiană, spărieți de violențele și grozăviile năvălirilor, caută adăpost încontra lor în munții și pădurile de care Dacia era plină.“—Pag. 427 sqq. : ‘Peninsula balcanică a fost și ea romanizată în mare parte, și din populația romanică a ei se trag actualii Macedoromîni și Romîni din Istria. Macedoromîni au ajuns în actualele lor locuinți din Moesia, de unde au fugit pe vremea invaziei Bulgarilor. Romîni din Istria sînt acolo dela capul locului. Supt influința acestei populații romanice din peninsula balcanică, cu care Romîni din Dacia au fost în neînterupt contact, s-a modificat și limba acestor din urmă, așa că a putut să capete caracterele proprii limbii latinești din secolul VI’ (Pag. 431 : „Moesia dela cucerirea ei sub August se umpluse pe încetul cu coloni și element roman“. Pag. 432 : „Elementul latin era în destul de bogat reprezentat în vechea Moesie, care era o provincie romanizată. Alătura cu provincia Moesia și în continuitate cu dînsa găsim și provincia Dalmația, pe țărmurile mării adriatice, pe deplin romanizată“. Pag. 433 : „Nu numai aceste provinciî marginase erau romanizate, ci încă

și centrul peninsulei, pe unde se întindea Thracia“. Pag. 434 : „Din cele spuse rezultă că partea nordică, cea apusă și mare parte chiar din centrul peninsulei balcanice erau acoperite de un strat compact de element roman. Numai partea răsăriteană, pelîngă marea neagră, și cea sudică, pe țărmurile mării egee, erau înpoporate cu element grecesc“. Pag. 435 : „Lățirea împărăției romaue peste părțile răsăritene ale Europei avuse de efect de a romaniza aproape deplin toate regiunile ce se învecinează cu Dunărea, și anume pe de o parte Dacia traiană, pe de alta țările ce se întindeau la sudul ei, delîngă marea adriatică până în marea neagră, și în lat din creștetele Carpaților până în inima Balcanilor. Această întinsă regiune forma ca o pînză deasă de element roman, care cuprindea tocmai acele țări, în parte, în care răsună astăzi dialectele limbii romînești, acel dacoromîn, acel macedoromîn și acel istroromîn, încît astfel regăsim în această continuitate teritorială a elementului roman, în părțile unde se vorbește astăzi limba romînă, originea comună a acelor trei dialecte“. Pag. 436 : „Cu toată copleșirea tot mai deplină a Moesiei decătră Slavî, elementul roman nu pare a fi părăsit provincia“. Pag. 437 : „Romînii nu părăsise orașele dunărene în urma năvălirii sclavine. Față însă cu aceea bulgară ei nu mai putură ținea pîept, ci se retraseră din toată Moesia precum și din orașele înșirate pe malul Dunării, și o rupseră de fugă încotro putură ; cei bogați mai în depărtare, cei săraci în munții ce se învecinau cu țara lor, și anume cea mai mare parte spre sud, cătră munții Balcanului, Pindului, ai Tesaliei, Epirului, ajungînd unii din ei până în muntele Athos, și chiar în Elada și în Peloponez. Parte din ei însă vor fi trecut Dunărea, începînd dela Turnul Severinului în sus, și vor fi căutat scăpare în șirurile Carpaților, alături cu frații lor din Dacia traiană, începînd din acele ale Olteniei“. Pag. 444 : „Din analiza de până aici rezultă că Romînii din stînga Dunării au stat în legătură cu frații lor din Moesia încă timp îndelungat după părăsirea Daciei, în care epocă acei dela nord primiră dela acei dela sud înrîurirea religioasă creștină, și în deobște prin atingerea între ei se păstră în graul tuturor o unitate destul de statornică. Năvălirea Bulgarilor înprăștiind cu totul elementul roman din Moesia, parte cătră sudul peninsulei Balcanului, parte cătră nord în munții Daciei traiane, în-

treaga lățime a văii Dunării din Carpați până în Balcani se interpuse între cele două trunchiuri ale Latinilor răsăriteni, mai perzîndu-se o insulă din ei și pe coastele mării adriatice. De atunci atingerea între aceste trei mădulare răschirate a unui aceluiaș tot nu se mai putu efectua. Ele se dezvoltară fiecare deosebit și dădură naștere, în limbile ce le vorbeau, la trei graiuri, care se diferențiară în destul pe baza lor comună, pentru a alcătui trei dialecte deosebite ale limbii romînești.“). Va să zică fără întrerupere în timp, dela Aurelian în jos până la începutul secolului VII, a existat o masă compactă de populație romană, care se întindea fără întrerupere în spațiu dela Dacia traiană până la marea neagră și la marea adriatică și la mijlocul Thraciei. Că Dacia a fost ruptă de barbari dela împărăție, că o parte din locuitorii ei au trebuit să fugă peste Dunăre, că ceilalți au fost nevoiți să fugă prin munți, după propria mărturisire a autorului, toate acestea n-au schimbat întru nimic situația etnică a populației romane, aceasta a continuat de a trăi într-o masă compactă, cu relații interne intime, cu influinți reciproce puternice. De abia Bulgarii au reușit să rupă contactul dintre Romîni din Dacia și Romanii din peninsula balcanică, care și aceia tot Romîni erau toți, chiar și cei din Dalmatia. Aceasta înseamnă a tăgădui complet orice influință separatoare pe care ar fi putut, ar fi trebuit s-o aibă ocuparea Daciei din partea barbarilor și părăsirea acestei provincii din partea Romanilor, și a tăgădui orice influință separatoare chiar după ce singur ai admis că în tot timpul năvălirii barbarilor Romîni din Dacia s-au adăpostit prin munți. În ce privește romanizarea Thraciei, Xenopol o deduce dela următoarele numiri de localități din Procopios, care „au toate un caracter latin“: „Βέρσανα (Bársana), Κοβέγκιλες (Cobencile), Δουρβουλίνη (Turbure), Λαβούτζα (Labuța), Τρεῖδετιλιούς (Treizeci de tei), Σκεπτεκάσας (Șapte case), Ἀργεντάρες (Argintari), Λουποφάντανα (Lupu-fiutina), Στένες (Stîna), Τζερτσενούτσας (Țerțanuța), Στρογγες (Strunga), Σκάρες (Scara), Κλεισουρα (Clisura, clausura), Ἀρίνα (Arina), Γεμελλομούντε (Gemelo-munte), Ἀλτίνα (Altina), Δουσμάνες (Dușmanii), Μαυροβάλλε (Mavro-vale), Οὐλμετών (Ulmăt), Λούτσολο (Luțul), Πρεσίδια (presidiu)“. Acestea ar fi localități date de Procopios din Thracia. În realitate Τρεῖδετιλιούς, Σκεπτεκάσας, Ἀργεντάρες, Λουποφάντανα, Στένες, Τζερτσενούτσας, Στρογγες, Δούσμανες, Λούτζολο sînt din Moesia Superior; Λάβουτζα, Κοβέγκιλες

Βέρζανα, Δουρβουλίνη sînt din Dardania; Γεμελλομοῦντες, Ἀρίνα, Ἀλτίνα, Μαυρόβαλλε, Πρεσιδιῶ sînt din Moesia Inferior; Οὐλμετῶν este din Scythia Minor; numai Σκάρες este din Thracia, dar se înșeală tare Xenopol dacă crede că-i românul scară, și Κλεισουρά, care nu-î latinul *clausura*, ci grecul κλεισουρά. Apoi, afară de aceia, ce caracter latin au cuvintele bărsana, cobencile (ce-î aceia?), lăbuța, dușmanî?— Pag. 596 sqq.: ^c Romîniî care au înființat împreună cu Bulgariî al doilea imperiu bulgăresc erau Macedoromîni.²

§ 215. Radu Rosetti, Invaziunile Slavilor în peninsula balcanică și formațiunea naționalității romîne, în Revista Nouă anul 1889: ^c Romîniî au părăsit Dacia pe timpul lui Aurelian, dar nu toți, unii au rămas și s-au refugiat în munți. Slavii în secolele V și VI au adus nenumărați captivi din peninsula balcanică și i-au stabilit de-a stînga Dunării. „Acele sute de mii de locuitori din Moesia, Thracia, Illyria, Macedonia și Thessalia, duși peste Dunăre în captivitate de Slavî în urma incursiunilor lor în imperiu, *erau un element roman*“. Cu acești captivi s-a înmulțit elementul roman care rămăsese în Dacia. „Fiecare transport de Romani aduși în captivitate devenia liber după o trecere oarecare de timp, și în secolul VII, cînd, cea mai mare parte din Moesia, Thracia, Macedonia și Thessalia fiind aproape exclusiv locuite de Slavî și în mare parte chiar stăpînite de ei, invaziunile slave conteniră, Dacia traiană poseda o numeroasă populațiune liberă de origine romană“. „Elementul slav rămas în Dacia era slab în număr, fără coeziune, fără idee de stat, lipsit de orice formațiune politică. În acelaș timp elementul roman creștea neconținut prin noi aduceri de captivi și prin înmulțirea naturală a celor veniți de mai înainte, care înmulțire era favorizată de împrejurarea că, nefiind siliți să ia parte la expedițiunile războinice ale Slavilor, nu erau expuși la perderi în uciși și prinși. Existența simultană a altui element roman în regiunea muntoasă dintre Olt și Tisa, format din rămășițele coloniei traiane, rămas în stînga Dunării după părăsirea Daciei de Aurelian, n-a putut decît să grăbească acest proces de deznaționalizare [al Slavilor prin Romîni] și să contribue la contopirea elementelor slave și romane în o formațiune etnică nouă: *Romîniî*“. „Elementul roman în Illyria, Dardania, Moesia și Thracia s-a găsit față

acea care o avea elementul slav față cu cel roman în Dacia. Era cel puțin tot atât de redus în cât privește numărul și se găsea în trista pozițiune a cuceritului înaintea cuceritorului, și mai ales numărul Slavilor ce veniau în provinciile balcanice era cu mult superior celui al elementului roman care mai rămăsese“. „În peninsula balcanică elementul roman, redus prin devastările anterioare, redus iarăș prin măcelurile și robirile Slavilor în secolul V, fu înecat în elementul slav. Lipsit de coeziune și fără altă formațiune politică decât pe alocurea cea municipală, fu absorbit treptat de elementul slav, care reușise a forma două state puternice, Bulgaria și Serbia. Lupta începută de douăsprezece secole s-a mîntuit mai dăunăzî în Dalmația. În Macedonia, unde elementul roman era mai compact, deși în luptă cu doi dușmani, Slavii și Grecii, deși redus, trăește și astăzi“.

§ 216. Traugott Tamm, Ueber den Ursprung der Rumänen, Bonn, 1891: Contra lui Roesler. La Fischer Die Herkunft der Rumänen pag. 14.

§ 217. W. Tomaschek, Die alten Thraker I, în Sitzungsberichte der wiener Akademie der Wissenschaften, CXXVIII, Wien, 1893, pag. 10: „Sub protecția legiunilor s-a mîntînit Dacia traiană până la Gallienus și Aurelianus; valul munților a fost străbătut de popoarele germane, provincialii romani au fugit la sudul Dunării într-o nouă făcută Dacie, și cu dinșii împreună s-au dus și cele depe urmă resturi ale triburilor dace muntene, care s-au contopit în lumea romană. Țara muntoasă a Carpaților a devenit prada Slavilor, Hunno-Bulgarilor și Ungurilor. Dar interiorul Thraciei fusese complet romanizat sub stăpînirea Romei. Această transformare s-a îndeplinit prin răspîndirea creștinismului la poporul thrac al Bessilor (400 p. Chr.); romanizarea s-a consolidat în timpul celor două veacuri următoare. În curînd însă au pătruns neamuri slovene, venite din părțile dela miazănoapte, și au luat în stăpînire muntele Haemus, au căzut apoi în puterea Bulgarilor, care au redus stăpînirea Grecilor la Bizanț și la coastele mării egee și la urmă s-au creștinat și ei. Provincialii romani fură aduși prin invazia slovenă la neputință politică și economică, și duseră o vieată obijduită, orî ca meseriași prin orașe, orî ca țărani muncitori la țară, orî se strînseră în bande pentru a duce o viață liberă pe coastele și prin năsunile munților la care-î înningeau obiceiurile lor

thrace înăscute. Elementul roman a păstrat în general fondul moștenit al feliului său roman de a vorbi. Acest fond, bogat în expresii privitoare la viața socială și economică din epoca culturală mai veche, a fost firește inundat de cuvinte slovenobulgare. Puternicul amestec cu elemente vechi slovene, care dă limbii romanice dela răsărit coloarea sa caracteristică până astăzi, a avut loc în spațiul de timp dela 600 până la 1000. Atunci a reușit Bizanțul să pue din nou stăpânire pe Bulgaria, și dela acest timp găsim în scrierile contemporane numeroase pomeniri despre elementul valah, care era răspândit peste toată Bulgaria și până departe în Serbia și se așezase și în valul de munți ai Pindului. În sfârșit i se offeri acestui popor o nouă patrie, în șesurile de peste Dunăre și în acei munți pe care eu îi consider ca patria primitivă a națiunii thrace. Birurile cele de nesuferit de sub Comneni, măsurile aspre ale guvernului contra Bogomililor, precum și perspectiva de a găsi un mai ușor modus vivendi printre Pecenegi și Cumanii, cu care fraternizau bucuros Bulgarii și Vlahii nemulțămii, toate acestea au împins fără îndoială, dela al XI și XII secol, pe mulți boeri bulgari să se strămute cu suita lor de Vlahi peste Dunăre, și să înceapă o nouă viață, nu numai în cîmpie, ci și pe coastele puțin populate ale Carpaților. Astfel a luat ființă în Transilvania încet încet alături cu Ungurii și cu Sașii o a treia națiune, cea valahă. La început a predominat la dînsa cneziatul bulgăresc; cu vremea însă a eșit la iveală elementul mai numeros romanic al țăranilor și al meseriașilor. Cine, fără să se lese rătăcit de obișnuitele păreri și prejudeții, se ține strîns de documentele istorice și cumpănește mișcările popoarelor din toate timpurile, și cine ia în considerare pe lîngă acestea faptele limbistice și culturale, va trebui să recunoască în actualii Romani dela răsărit poporul thrac, tot așa dupăcum în actualii Albaneji va trebui să recunoască poporul illyr. Ar fi de neînchipuit ca o națiune așa de mare și de importantă ca cea thracă să fi dispărut complet și fără urmă“.

§ 218. B. P. Hasdeu, *Strat și substrat*, la începutul tomului III din *Etymologicum magnum*, București, 1893: “Romînii sînt Thraci romanizați. S-au păstrat numai în Dacia, căci Thracii romanizați din peninsula balcanică s-au slavizat și au dat naștere Bulgarilor și Sîrbilor. Macedoromînii și

Istroromîniî au emigrat din Dacia în secolul X. Prin invazia Ungurilor Romîniî din Pannonia, care se lăţise acolo din Dacia, au fost înpişi uniîa în Moravia, alţii peste Dunăre, unde au dat naştere Romînilor din Istria şi Macedoromînilor. Aceştî din urmă sînt Romîniî care au format al doilea imperiu bulgăresc. Nu deosebeşte pe Thraci de Illyri, ci-i consideră tot ca un neam, anume Thraci. Înainte de venirea Thracilor şi a Grecilor în peninsula balcanică aceasta era ocupată de Pelasgi, care au fost thracizaţi şi grecizaţi. Astfel că, din punct de vedere etnic, Romîniî sînt Pelasgi, care au fost întîiū thracizaţi şi apoi romanizaţi, iar Bulgarii şi Sirbii sînt Pelasgi, care au fost pe rînd, întîiū thracizaţi, apoi romanizaţi şi în sfîrşit slavizaţi. Pelasgi erau Hamiţi. Albanejiî sînt Thraciî care au rămas nero-manizaţi.² — Hasdeu agită aici o chestiune, care a fost pusă de mult, şi la care s-a răspuns în diferite feluri, între altele şi întocmai aşa cum vrea Hasdeu, chestiunea anume a poporului ori a popoarelor care au locuit teritoriile ocupate astăzi de Indogermani în Europa înainte de venirea acestora în acele teritorii. În special, cu privire la peninsula balcanică, cum că acel popor care ar fi locuit peninsula (şi anume Grecia, Thracia şi Macedonia) înainte de venirea Indogermanilor (a Thracilor adecă, a Illyrilor şi a Grecilor) ar fi fost Pelasgiî, un neam de oameni care nu era nici indogerman nici semit, a susţinut Pauli, *Altitalische Forschungen*, II,, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, Leipzig, 1886, pag. 79. Cum că Pelasgiî ar fi fost înrudiţi cu Egipteniî a susţinut J. Kruger, *Urgeschichte des indogermanischen Völkerstammes*, Bonn, 1855 (la Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* pag. 33). Este o chestiune bogată în bibliografie şi fantazie (pentru care amîndouă vezi Pauli, *Altitalische Forschungen*, II,, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, Leipzig, 1894; P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896; August Fick, *Hattiden und Danubier in Griechenland*, Göttingen, 1909), dar săracă în rezultate. Ceia ce se poate susţinea cu multă probabilitate este că înainte de venirea Indogermanilor ca cuceritori prin locurile ocupate de dînşiî astăzi în Europa acele locuri aveau o populaţie mai veche, care nu era nici indogermană şi nici semită, populaţie care a fost cucerită de Indogermani

și s-a contopit cu aceștia, pierzându-și limba băstinașă și adoptînd pe aceea a Indogermanilor. Aceste popoare mai vechi, anterioare invaziunii indogermane, venise ele înseș de aiurea, și anume în părțile vestice ale Europei din Africa, iar în părțile răsăritene ale Europei din Asia. Invaziunea Indogermanilor însăși a avut loc dinspre nord (În special în peninsula balcanică ei au venit din părțile de de-a stînga Dunării). În sfîrșit, cu cît te îndepărtezi de țărmurile mării mediterane spre nord, cu atît probabil populația autohtonă anterioară venirii Indogermanilor a fost mai rară, și deci Indogermanii s-au păstrat cu atît mai curați ca sînge, cu cît s-au stabilit în locuri mai îndepărtate de țărmurile mediteranei. Aceste lucruri au fost spuse deja de Karl Penka, *Origines ariacae*, Wien, 1883, *Die Herkunft der Arier*, Wien, 1886 (la Kretschmer *Einleitung* pag. 32), și se degajează și până astăzi ca singurele macar cît de cît probabile în mijlocul nămolului de discuții zădarnice. Pentru asemenea cercetări nu se potrivește deviza pretențioasă *incedo per ignes*, care se vede pe coperta broșurii lui August Fick, ci mai degrabă *incedo per caenum*.

§ 219. Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii romîne*, ed. II, Iași, 1894 pag. 37 : "Romîniî își au originea în populația romanică a Daciei și a peninsulei balcanice. Prin invazia Bulgarilor s-au despărțit de blocul românesc Macedoromîniî, care au emigrat peste Balcani. „Invaziunea Ungurilor a rupt legătura între Romîniî din Dacia și între cei din părțile apusene ale Illyricului, unde astăzi se mai află numai un mic rest, așa numiții Romîni istrieni“.—Pag. 65 sqq.: "În Dacia coloniștii romani nu s-au amestecat cu Dacii."

§ 220. Ladislau Réthy, *Dezlegarea chestiunii originii Romînilor*, traducere din limba ungară de Ioan Costa, Budapesta, 1896 : "Romîniî își trag originea din păstorî italieni din Romagna, care au venit întîiaș dată în peninsula balcanică prin secolul VIII."— Este cea mai lipsită de orice simț istoric părere care s-a emis vreodată asupra originii Romînilor.

§ 221. D. Onciul, *Originile principatelor romîne*, București, 1899, pag. 12: „În părțile din sudul Dunării elementul roman, suprapus pe strat illyro-thracic între Adria-

tică și Marea Neagră, devenise, în timpul dominațiunii romane dela Octavian August pela începutul erei creștine și până la așezarea Slavilor pela începutul secolului VII, elementul predominant și ca populațiune. Dar prin năvălirile barbare, mai ales ale Avarilor, Slavilor și Bulgarilor (urmate mai cumplit în secolul VII), populațiunea romanică din provinciile de miazănoapte ale peninsulei balcanice, formată prin amestecul coloniilor romane cu elementul illyro-thracic romanizat, a fost, cîtă scăpase cu viața, în cea mai mare parte scoasă din locuințele ei. Cei mai mulți emigrați s-au mutat spre miazăzi, unde se mai află încă Macedo- și Pindoromîni, astăzi foarte reduși în raport cu întinderea lor de altă dată. Un mic rest s-a mai păstrat la țărmul Adriaticei, în Istroromîni de astăzi, înpinși și ei spre apus. Celălalte vechi resturi pe teritoriul ocupat de Sîrbi și de Bulgari au dispărut între aceste popoare, dar fără a lăsa urme considerabile în limba lor, ceea ce indică un amestec mai neînsemnat. Partea cea mai mare s-a retras, dar nu numai spre miazăzi și apus, ci și spre miazănoapte. Pecind în peninsula balcanică elementul romanic, odinioară predominant ca populațiune în provinciile de miazănoapte, dela Adriatică până la Marea Neagră, s-a redus atît de mult după așezarea Sîrbilor și Bulgarilor în acele părți, el din contra prosperează apoi în Dacia lui Traian. Această prosperare în o țară rămasă prin veacuri pradă năvălirilor barbare nu putea să urmeze decît sprijinită fiind prin o admigrare dela miazăzi. Pentru asemenea admigrare vorbesc, în afară de scăderea și dispariția elementului romanic în provinciile romane din sudul Dunării, mai multe considerări, de care însă nu ne putem ocupa aici. Perioada de liniște, ce urmează în părțile românești din nordul Dunării, prin două secole după așezarea Bulgarilor până la venirea Ungurilor (679-895), a favorizat foarte mult emigrarea romînă dinspre miazăzi, pusă în mișcare prin ocuparea slavă. Astfel, elementul roman din Dacia lui Traian, redus foarte mult în timpul năvălirilor după părăsirea acestei provincii, a putut apoi să se întărească în așa măsură, încît nu numai să prospereze, dar să și absoarbă aici elementul slavic, care ni-a lăsat atîtea urme în limba noastră, ca și în numirile geografice de origine slavă, răspîndite peste întreg teritoriul Daciei.—Pentru considerările, de care spune autorul că nu se poate ocupa, și care-l fac

să creadă că a avut loc o admigrare a Romînilor din părțile de a dreapta Dunării în cele de-a stînga fluviului, vezi § 213 sub Onciul Teoria lui Roesler.

§ 222. D. Onciul, *Romîni în Dacia traiană pînă la întemeierea principatelor*, București, 1902 (Din Enciclopedia romîna publicată de Diaconovich, Sibiu, vol. III), pag. 16: „Formarea poporului romîn a început negreșit în peninsula balcanică, prin cucerirea Illyricului, începută pe timpul republicii la tîrmul adriatic și terminată supt August la Dunăre. Pînă la cucerirea Daciei (106) provinciile illyrice, Dalmatia (între Adriatica și Sava pînă la Drina), Pannonia meridională (între Sava și Drava) și Moesia superioară (pe ambele maluri ale Moravei) au fost în mare parte romanizate, așa că ele aū putut să dea un contingent însemnat pentru colonizarea ei; între coloniile cunoscute după patria lor elementul illyric se prezintă ca relativ cel mai numeros în Dacia. Prin mijlocirea elementului illyrolatin dintre Dunăre și Adriatica elementul roman din Dacia a urmat să se dezvoalte în neînteruptă legătură teritorială cu lumea latină, iar în această unitate etnică s-a format la Dunăre, pe o parte și pe alta, elementul omogen care a dat naștere poporului romîn. Dar acest popor nu s-a făcut și nu s-ar fi făcut fără de cucerirea și romanizarea Daciei, prin care mai ales s-a îndeplinit întemeierea lui și s-a asigurat existența lui”. — Pag. 20: „Romîni din Dacia s-aū adăpostit, pe vremea năvălirii barbarilor, prin munți. „Afară de Slavî, toate popoarele năvălitoare, fii ai stepei, aū evitat părțile muntoase, care adăpostiau elementul roman”. — Pag. 32: „Prin invaziunea slavă în peninsula balcanică, făcută în mase mari mai ales în domnia lui Foca (602-610) și continuată apoi, elementul roman delingă Sava și Dunăre, unde pînă atunci este constatat mai numeros în Dalmatia și în Dacia Illyricului [Dar și Dacia traiană aparținea la Illyricum !] (Dacia ripeană, Dacia mediterană, Moesia superioară, Dardania și Praevalitana), a fost silit să se retragă în mare parte spre miazăzi. Numai după această retragere se află element latin în provinciile meridionale (Macedonia, Epir și Thessalia), în mijlocul unei populațiuni grecești și albaneze, Macedoromîni de astăzi... Din resturile rămase pe teritoriul sîrbesc s-aū mai păstrat Istroromîni, emigrați spre apus”.

§ 223. Ovidiu Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1902, pag. 4-5: „Peninsula balcanică era în mare parte romanizată în momentul cînd coloniul lui Traian au venit să se stabilească în regiunea Carpaților. Illyria fusese cucerită în al doilea secol a. Chr. și devenise provincie romană în a doua jumătate a primului secol. Cu cucerirea acestei țări se făcuse primul pas către romanizarea peninsulei balcanice, și Romanii n-aveau decît să împingă mai departe cuceririle lor și să supună celelalte țări dela sudul Dunării mai înainte de a se îndrepta către nord. Grecia și Macedonia au împărțit soarta Illyriei la anul 146 a. Chr.; Moesia fu supusă la anul 29 a. Chr.; Pannonia fu transformată în provincie romană la anul 9 p. Chr. și Thracia la anul 46. În momentul decî cînd cucerirea Daciei încoronează această operă de romanizare a provinciilor dunărene la anul 107 p. Chr. și fortifică elementul care trebuia să dea mai tîrziu naștere poporului român, limba latină era vorbită dela Adriatica la Marea Neagră și dela Carpați la Pind.” Densusianu confundă redncerea în provincie romană cu romanizarea.— Pag. 47: „Germenii limbii romînești trebuiesc căutați în vorbirea celor dintîi Romanii care s-au stabilit în Illyria.”— Pag. 289: „Limba romînă nu s-a putut dezvolta decît pe un teritoriu mai întins decît Moesia și mai apropiat de Adriatica. Acest teritoriu nu poate fi decît Illyria, unde și Miklosich căuta simburile limbii romînești.”— Pag. 203: „Cu ajutorul scriitorilor, al monumentelor epigrafice și paleografice și al limbilor romanice am ajuns să reconstituim în trăsăturile sale cele mai remarcabile limba latină vulgară așa cum trebuie să fi fost în secolele II și III p. Chr. în țările balcanice. Cunoaștem acum punctul de plecare al limbii romîne; trebuie acum să urmărim mai departe destinele acestei limbi latine care a fost vorbită dela Adriatica la Marea Neagră și din Dacia până în Macedonia.”— Pag. 302: „În formațiunea poporului român trebuie acordat mai mult loc elementului illyr decît celui de proveniență thracă.”— Pag. 307-316: ‘Densusianu reproduce punctul de vedere al lui Oniciul [Vezi mai sus § 213 sub Oniciul, Teoria lui Roesler, pag. 592-594], că sunetele labiale prefăcute în limbale au fost aduse la Dacoromîni de Macedoromîni.’— Pag. 320: „Limba macedoromînă trebuie să fi reprezentînd limba ro-

mînă primitivă, limba romană dela sudul Dunării, care s-a format în vecinătatea limbii albaneze prin fuziunea dintre limba latină și cea illyră“.— Pag. 346: „Limba macedoromînă apare astfel ca continuatoarea directă a limbii romîne formate la sud de Dunăre; limba dacoromînă se prezintă ca rezultatul fuziunii unui element macedoromîn cu un element romînesc septentrional, acel al Daciei, care a fost mai puțin considerabil decît elementul macedoromîn și întru citva deosebit de acesta; limba romînă istriiană (ca și cea meglenită) arată prin toate particularitățile sale că nu-î altă ceva decît o vorbire dacoromînă transportată peste Dunăre. După o vieată comună la origine aceste dialecte s-au separat definitiv unul de altul între secolele X și XIII“.— Pentru persistența elementului romînesc în Dacia Densușianu aduce probe limbistice. Voiu da un singur exemplu și dela el se va putea judeca valoarea celorlalte. Pag. 286, 303 sqq. : 1) ‘Admite că *cl'* a devenit *ki* înainte de secolul XIII, pentru că cuvintele *făclie* și *clonț*, pe care Romînii le-au împrumutat dela Unguri și dela Sîrbî (ungur *fáklya*, sîrb *kljunic*) între al IX și al XIII secol, ar fi trebuit să sune astăzi *fachie* și *chionț*, dacă între IX și XIII secol, cînd aceste cuvinte au fost împrumutate de Romînî, ar fi existat încă în romînește, la cuvintele băstinașe, sunetele *cl'*; *cl'* din *fáklya* și din *kljunic* trebuia doar să fie tratat la un fel cu *cl'* din cuvintele băstinașe, dintr-un cuvînt ca *cl'em-clamo*, de pildă. Cuvîntul *Ureacle*, care se găsește în documente din secolul XV nu probează nimic cu privire la existența lui *cl'* în cuvinte băstinașe romîne în secolul XV, căci acest cuvînt e un nume propriu și „se știe că în numele proprii tradiția conservă adeseori ortografiî arhaice“.² Dar sînt într-adevăr *făclie* și *clonț* ungurul *fáklya* și sîrbul *kljunic*? Dar au împrumutat Romînii dela Unguri și dela Sîrbî cuvinte numai între secolele IX și XIII? Dar este de admis într-o familie romînească o tradiție cu privire la numele de familie care să dureze mai multe veacuri, poate chiar o mie de ani? (Căci Densușianu, după cum se vede din cele spuse de el la pag. 286, ar admite bucuros că *cl'* devenise *ki* în romînește încă din secolul V). Dar apoi ce faci cu *cl'amă* din Praxiul dela Voroneț (care i-a scăpat din vedere lui Densușianu), text din veacul XVI ori cel mult din veacul XV? 2) Pe această bază falsă argumentează apoi autorul astfel : ‘Fiindcă

Rutenii au cuvîntul *cl'ag* împrumutat dela Romîni, cu *cl'*, apoi ei au trebuit să fie în contact cu Dacoromîni înaintea de secolul XIII, probabil încă de prin secolele V orî VI. Fiindcă Macedoromîni au încă și până astăzi pe *cl'* păstrat, și fiindcă grosul populației dacoromîne l-au format Macedoromîni, care au emigrat din părțile de de-a dreapta Dunării în cele de de-a stînga fluviului, apoi, dacă ar fi venit ei într-acoace de abia dela al XIII secol în jos, cum vrea Roesler, ar trebui ca cuvintele lor care aveau *cl'* să se păstreze și până astăzi cu *cl'* în limba Dacoromînilor, deoarece frații lor care rămăsese în Dacia și cu care s-au contopit Macedoromîni, prefăcuse pe *cl'* al lor în *ki* înainte de venirea Macedoromînilor și pe *cl'* din cuvintele adase de Macedoromîni trebuiau să-l pronunțe de aici încolo și ei tot *cl'*, pentru că pe de o parte posibilitatea de a prefăce pe *cl'* în *ki* o pierduse, iar pe de alta ei au și fost copleșiți de numărul mult mai mare al Macedoromînilor. Deci Macedoromîni au emigrat în părțile din a stînga Dunării înainte de secolul XIII, probabil deja prin secolele V orî VI.² Argumentul din urmă, cu Macedoromîni, eu l-am dezvoltat în sensul autorului, ca să-i dau cît mai multă putere posibilă. Pentru mai bună lămurire reproduc și vorbele lui Densușianu, pag. 306, întocmai: „Este încă și altă împrejurare care arată că din acest punct de vedere teoria lui Roesler nu se poate împăca cu faptele limbistice. Știm că Roesler admitea că Romîni veniți dela sud au început a se stabili în Valahia și în Transilvania cu începerea dela secolul XIII. Acești Romîni erau, după dînsul, Macedoromîni, trebuiau deci să vorbească un dialect identic cu acel al Macedoromînilor. Inșă, cum știm, dialectul macedoromîn a păstrat până în zilele noastre grupele *cl'*, *gl'*. Cum se poate explica atunci prezența în dialectul dacoromîn a fonemelor *chi*, *ghi* la o epocă așa de veche ca cea pe care am văzut-o? Și apoi, cum ar fi fost posibil ca în limba acestor Romîni suddunăreni, care au dat în Transilvania peste Unguri, cuvintele cu *cl'*, *gl'* împrumutate dela aceștia să nu fi urmat acelaș drum ca și cuvintele latinești analoage și să nu fi ajuns, și unele și altele, la acelaș rezultat (*chi*, *ghi*)? Este aici o dificultate care nu se poate înlătura și de care nu putem scăpa decît interpretînd faptele așa cum am făcut noi.”

§ 224. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, în *Denkschriften der wiener Akademie der Wissenschaften*, vol. 48 și 49, Wien, 1902-1904. Cu această lucrare s-a realizat un mare progres în istoriografia românească. Mai întâi autorul a fixat cel dintâi granițele dintre partea romanizată și cea grecizată a peninsulei balcanice (Vezi § 39) și a pus capăt (Cel puțin ar fi trebuit să pună capăt) socotelelor false pe care le făceau scriitorii mai înainte vreme cu răspîndirea elementului roman din răsăritul Europei. Apoi a deosebit pe Romanii din Dalmatia de Romanii din restul peninsulei, a recunoscut în aceste două feluri de Romani două popoare deosebite, de o parte poporul dalmat și de altă parte poporul român, și a pus capăt (Cel puțin ar fi trebuit să pună capăt) amestecului pe care l-au făcut scriitorii mai înainte vreme între aceste două popoare și între limbile lor. I, pag. 20: „În veacul de mijloc existau între Adria și Pontus două limbi romanice, limba veche dalmată și limba românească... Centrul limbii românești primitive a fost acolo unde domeniul limbii latine în țările dela Dunărea de jos avea cea mai mare grosime, anume în sud-estul Pannoniei, Moesia Superior, Dacia Ripensis, partea latină a Daciei Mediterranea (la Naissus și Remesiana) și Dardania, ori, după nomenclatura de astăzi, în Syrmia, regatul Serbiei, vestul Bulgariei dunărene și vilaetul Kossovo. Din aceste teritorii, în special din regiunea riului Margus (Morava) și Timacus (Timok), s-a întins stăpînirea romană peste țările dela Dunărea de jos. Tocmai pe acest domeniu se găsesc și cele mai multe numiri romane de localități în Procopius. Ramuri din acest domeniu de limbă cuprindeau pe de o parte țărmul drept al Dunării până la gurile acestui rîu, iar pe de alta Dacia traiană“. Progresul realizat prin opera lui Jireček s-a întărit încă atunci cînd prin lucrarea lui M. G. Bartoli, *Das Dalmatische*, Wien, 1906, s-a constatat că limba dalmată este o limbă romanică a parte, cu totul deosebită de limba românească.

§ 225. Emil Fischer, *Die Herkunft der Rumänen*, Bamberg, 1904, pag. 37: „Prin cercetările noastre am ajuns la convingerea că actualii Valahi se trag din Thracii din Balcani [ori poate „Thracii din peninsula balcanică“? Autorul zice „von den Balkan-Thrakern“].“— Pag. 56, 77: „Romînii au părăsit Dacia.“— Pag. 59: „Între acestea în

timpul dela 680-1018] în Balcan, în Macedonia, Thessalia și Illyria, din amestecul provincialilor romani cu Slavii au rezultat Vlahii și aceștia au început să se întoarcă înapoi în vechea Dacie, mai întâi în Oltenia, în Banat și în colțul de sudvest al Transilvaniei“. Ce vrea să zică autorul cu „să se întoarcă înapoi“, *zurückwandern*? — Pag. 64 sqq. : „Dacii nu s-au romanizat, pentru că n-au avut cînd. „Dacii și Romanii în scurtul și agitatul timp de 150 de ani nu s-au contopit într-un popor“. — Pag. 83 : „Cînd zic *limbă dacă*, înțeleg familia de limbi thrace, în special limba bessică, limba thracă, limba illyră, etc“. „Limba romînă înseamnă limba dacă + limba latino-italiană + limba slovenă + limba veche și nouă greacă + limba turcească + limba maghiară. Cele dintîi trei limbi formează fondul, urzeala limbii, ele au dat limbii romîne nu numai cele mai multe cuvinte, ci și chipul de a gîndi, de a judeca, gramatica, fonetica, accentuarea ; cele trei limbi din urmă au contribuit numai cu numărul mai mare ori mai mic de cuvinte“. — Pag. 84 : „De abia în secolul 9-10 formarea limbii romînești primitive, din care s-au desfăcut apoi dialectele romîne, a fost aproape gata supt influința limbii slovene. Înainte de acest timp existau în Dacia traiană și în Dacia aureliană, în Pannonia, Thracia, Macedonia, Illyria numai dialecte thrace mai mult sau mai puțin influențate de limba latină, anume dialecte dace, gete, besse, illyre, etc. O aproximativă idee despre aceste jargoane thracolatine ni dau cunoscutele *torna, torna, fratre, retorna* dela istoricii bizantini Theophylaktos și Theophanes (*torna, torna, fratre* dela anul 579) și lista cartografică a lui Procopios“. — Pag. 87 : „Dialectul macedoromîn s-a dezvoltat supt influința mai îndelungată a limbii illyre (albaneze), a limbii grecești și a limbii bulgărești. Dialectul dacoromîn s-a format supt influința limbii slave (vechi slovene), a limbii ungurești și a limbii turcești. În depărtarea de spațiu dintre cele două dialecte principale romîne se reflectează deosebirea fundamentală a substratului etnic, asupra căruia au influențat, dînd naștere la două dialecte, limbile latino-italiană, slovenă, și mai tîrziu limbile greacă, turcă, ungară. Acest substrat este elementul thrac din Haemus, și anume așa, că din limba thracă, ce era vorbită mai mult spre nord și nordvest (adecă la Dardanii, la Paeoni), a rezultat limba romînească de nord, iar din limba thracă, ce este cunoscută

sub numele special de *illyra*, a rezultat limba românească de sud. La limba românească de nord s-au adăogit și niscai amintiri de limba dacă, ce se vor fi mai găsit la provincialii emigrați din Dacia pe vremea lui Aurelian.”—Pag. 202: „Dacă ni punem acum încă odată întrebarea de unde-și trag Romîii originea, putem să răspundem la ea în puține cuvinte, anume că Romîii au fost Thracoromani, care au primit atît de mult limbă slovenă și sînge sloven, încît au devenit pe jumătate Slavî. La nord de Dunăre este mai puternică influința slavă și cea ungără, la sud de Dunăre este mai puternică influința grecească. În cursul cercetărilor noastre am căpătat convingerea că limba mixtă (*Mischsprache*) românească și poporul mixt (*Mischvolk*) român nu s-au putut produce decît în teritoriul balcanic. De acolo au emigrat Vlahii în mase tot mai mari în vechea Dacie, cu începere dela al IX și X secol până prin secolele XIII și XIV. Cînd au venit în Transilvania, Slavii trebuie să fi fost așezați acolo deja. Este de asemenea sigur că pe vremea cînd pentru prima oară au venit Vlahii în Oltenia și în Transilvania, Ungurii nu stăpîneau încă țările acelea.”—Fischer încurcă chestiunea originii Romînilor, până la timpul de cînd limba romînă se poate considera ca limbă romanică a parte (începutul secolului VII, vezi § 85 nota), amestecînd tot felul de neamuri și tot felul de teritorii, asupra cărora n-are suficiente cunoștinți. Din punctul acesta de vedere nu se poate spune că e mai pe jos cu mult decît predecesorii săi. Este însă o parte a părerilor sale care merită să fie luată în considerare, acea în care susține că poporul romîn e un popor amestecat (*Mischvolk*), pe jumătate slav, și că limba românească e o limbă amestecată (*Mischsprache*), pe jumătate slavă. Despre amestecul Slavilor cu Romîni, despre rolul de sînge pe care l-au avut Slavii în formarea națiunii romînești, au mai pomenit și alții înainte de Fischer, dar cu rezervă (Vezi mai sus § 197 Miklosich *Die slavischen Elemente im Rumunischen*). Tot așa toți cîți au judecat fără prevenire asupra chestiunii au recunoscut împrumutul cel mare de cuvinte, de prefixe și de sufixe derivative, pe care l-a făcut limba românească dela limbile slave, în special dela limba veche bulgărească. Dar nimeni n-a susținut că poporul romîn ar fi un popor pe jumătate slav și că limba romînă ar fi o limbă pe jumătate

slavă. Aceste lucruri le susține Fischer și merită să fie luate în mai deaproape considerare. Cum s-ar putea proba ele? Mai întâi cu probe istorice, când s-ar putea constata pe această cale că o mare parte din actuala populație românească a fost slavă, care apoi s-a romanizat. Slavitatea se poate proba într-adevăr istoric pentru unele părți din teritoriul român, în special pentru unele sate, de pildă pentru unele sate din nordul Moldovei, unde, după cît sînt informat, s-ar fi păstrînd și până astăzi tradiția că străbunii actualilor locuitori ar fi fost Ruteni, ori pentru unele sate din Transilvania, care erau slave (bulgare?) încă pela începutul secolului XIX și care astăzi s-au romanizat (Pič, *Abstammung der Rumänen* pag. 111). Slavitatea se poate proba istoric și pentru acei „mai mult de o sută de mii“ de Ruteni și de Leși, pe care i-a adus robii Ștefan cel mare, cînd a prădat Galiția la anul 1498 (Ureche în *Letopisește Cogălniceanu* ed. II, I pag. 174), și i-a așezat în Moldova, și care-și păstrase încă limba pe timpul lui Ureche (întîia jumătate a secolului XVII). Fapte de acestea cîte ar mai fi, nu este de competența mea să le înșir. În general istoricește se probează că Romînii au fost încunjurați de Slavi, că au fost stăpîniți de Slavi în timpul primului imperiu bulgăresc, că au format o bucată de vreme un stat împreună cu Slavi în timpul celui de al doilea imperiu bulgăresc, că au ocupat teritorii care mai înainte vreme fusese ocupate de Slavi, după cum se probează prin numeroasele numiri topice slave din actualele teritorii ocupate de dînsii, că au fost influențați de biserica slavă și de organizația de stat slavă așa de mult, încît până tîrziu încoace slujba bisericească se făcea la Romîni în slavonește, actele publice se scriau în slavonește, funcțiile publice purtau nume slave, și romîneasca, multă puțină cîtă se scria, se scria cu chirilic. Este de ajuns atîta pentru a proba că poporul român este pe jumătate slav din punct de vedere al singelui? În orice caz, a tăgădui o influență mare din partea Slavilor în asemenea împrejurări este imposibil. În al doilea loc, s-ar putea proba caracterul de amestecătură al Romînilor cu Slavi prin asemănările mari fizice dintre Romîni și Slavi. Cu toate deosebirile însă dintre Romîni dela loc la loc, dela provincie la provincie, și cu toate asemănările fizice care prin unele locuri există între Romîni și Slavi, Romînii, în bloc considerați, prezintă fiziceste

toate caracterele unui neam de oameni a parte, care mai mult decît cu Slavii ar sămăna parcă cu neamurile din basenul mediteranei, și aceasta probabil din cauza fondului etnic comun, rămas dela vechea rasă mediteraniană, care exista înainte de invazia Indogermanilor. Aceasta este impresia mea, căci vreo cercetare temeinică din punctul acesta de vedere nu s-a făcut. În al treilea loc ar fi o probă asămănările mari sufletești, de caracter și de intelect, care ar exista între Romîni și Slavi. În privința aceasta spune Fischer pag. 157 următoarele: „Limba scrisă cea nouă boerească este cu totul alta decît limba romînească a poporului, care a rămas nefalsificată și neatinsă de încercările de purificare, și nu se rușinează de «barbarismele» slave, ci continuă în liniște să gîndească și să simțească în acele barbarisme, da, să simțească, pentrucă din slavonește nu s-a_ă introdus în limba romînească numai atîtea și atîtea cuvinte, atîtea și atîtea forme gramaticale, ci totodată s-a_ă introdus în viața poporului atîtea și atîtea obiceiuri și deprinderi slave, atîtea și atîtea feluri de a vorbi, proverbe, etc. Într-un cuvînt, prin limba slavă s-a_ă prefăcut nu numai limba, ci și chipul de a gîndi, de a judeca, felul de a simți, constituția sufletească, întreaga structură a sufletului“. Și aceasta numai din cauză că limba romînă are un mare număr de vorbe slave! Dar alt ceva sînt vorbele și alt ceva este sufletul manifestat prin vorbele acelea. Dacă și-ar uita un Țigan limba și ar învăța pe cea romînească, ar înceta de a fi Țigan prin aceasta? Și dacă cutare Romîn stîlcește limba romînească și vorbește în schimb perfect pe cea franceză, s-a prefăcut într-adevăr în Francez prin aceasta? Și dacă așa numita pătură cultă romînă, care a dus în mod sistematic dela 1866 încoace țara la peire, a introdus în limba ei romînească cuvinte franceze cu toptanul, s-a civilizat într-adevăr de fapt prin aceasta, a devenit mai cu simțul dreptății, mai harnică, mai modestă, mai inteligentă, mai puțin hoată, mai puțin gorilică? Și ca să venim la împrumuturile din slavonește, dacă cuvîntul *cneaz* e de origine slavă în romînește, se probează prin aceasta că și iustituția va fi fost acelaș ca în țările slave? Și dacă cuvîntul *iubesc* e împrumutat din slavonește, se probează prin aceasta că și iubirea însăș ar fi acelaș la Romîni ca și la Slavi? Alături cu aceste considerații ale lui Fischer, bazate pe împrumuturile de cuvinte din slavonește, aș putea cita

însă cîteva *impresii* ale altora. Un Român băsărăbean, cînd a cetit întîiaş dată pe Creangă, şi-a închipuit că trebuie să fi imitat Creangă orî chiar să fi plagiat pe vreun scriitor ucranian, atît de mult şi firea persoanelor puse de scriitorul moldovan în scenă, şi chipul lui de a povesti, samănă cu firea persoanelor şi cu chipul de a povesti ale scriitorilor ucranieni. Şi din contra un alt Român băsărăbean, cînd a venit întîiaş dată în regat, şi-a închipuit că se găseşte într-o tabără țigănească. Iar într-un ziar care apărea în Iaşi prin Februar 1918 s-a scris că Românii samănă întocmai cu nişte Țigani. Eu știu numai că în două privinți, în care într-adevăr se manifestează firea intimă a sufletului omenească, este mare deosebire între Romîni și Slavii. Slavul e religios, bigot, plin de visări mistice, țările lor au fost totdeauna, și sînt, pline de secte religioase. Românul e complet lipsit de bigotism și aproape fără religie. Slavii au fost totdeauna anarhici și comuniști. Așa ni-l descriu cei mai vechi scriitori (Caesarins de Nazianz, vezi § 82, N° 10 fine; Procopios b. g. III, 14, ed. Bonn vol. II pag. 334), și așa au rămas până astăzi. Românii, din punct de vedere al vieții de familie, țin cu toată inima la un domiciliu propriu și la avere individuală, iar din punct de vedere al statului au fost și sînt cele mai docile instrumente în mîna autorității. În al patrulea loc ar fi o probă asămănările mari în limbă, în felul acela că sunetele și accentul (în înțelesul larg al cuvîntului: accentul muzical; accentul expirator; cantitatea și calitatea sunetelor; așezarea sunetelor în silabă; felul cum se despart silabele între ele; felul glasului; pauzele dintre cuvinte. Pentru detalii vezi Wechssler Giebt es Lautgesetze? in Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für H. Suchier, Halle a S. 1900 pag. 471) să fie în mare parte comune. Cuvintele și formele gramaticale nu pot fi luate în considerare, căci se împrumută lesne dela o limbă la alta chiar în număr considerabil, fără ca vreo legătură de sînge între popoarele respective să poată fi macar bănuită. În privința aceasta spune Fischer pag. 131 următoarele: „Acea limbă trebuie luată în considerare care e vorbită de majoritatea poporului, de țărani adică și de mica burghezie. Această limbă nu sună de loc «romanice». Cînd aude cineva pe un Român din munții Transilvaniei vorbind, nu prinde în glasul lui nimic romanice. Ba chiar, limba romînă din nor-

dul Moldovei, din Basarabia și din Bucovina nu numai că nu sună romanic, ci sună par că ar vorbi cineva leșește ori rusește ori ruteneste“. Cum că nu sună «romanic» limba română, aceasta se înțelege dela sine. «Romanic» din punct de vedere etnic nu înseamnă ceva decît doar cu privire la populația primitivă, pe care vor fi găsit-o Indogermanii, cînd aū năvălit în țările depe lîngă marea mediterană (Vezi mai sus § 218 sub Hasdeu Strat și substrat), populație care și ea trebuie să fi fost divizată într-o mulțime de neamuri, dar va fi avut poate comune cîteva caractere fizice și psihice. Incolo sub «romanic» se înțeleg o mulțime de neamuri de oameni, Thraci, Illyri, Itali, Etrusci, Celți, Liguri, Raeti, Iberi, Germani, unele indogermane, altele neindogermane, care toate și-aū uitat limba națională și aū adoptat pe cea latinească. «Roman» nu înseamnă o comunitate etnică, care să fi avînd numeroase legături de sînge și sufletești, ci o comunitate de limbă, un grup de popoare, deosebite și fizicește și sufletește, care vorbesc însă aceiaș limbă, latină dela origine, care li s-a impus din cauze politice. „Latina ginte“ a lui Alexandri e un mit. Că prin nordul Moldovei, prin Bucovina și prin Basarabia — cel puțin pe acolo pe unde va fi fost Fischer — va fi sunînd limba romînească ca cea leșească și ruteană, se poate. Dar nu sună limba romînească la un fel în toate părțile. Insuș Fischer mărturisește acest lucru, aceiaș pagina 131: „Declamația pe scenă a limbii literare romîne... sună ca cea mai frumoasă limbă italiană“. Fischer exagerează, dar fapt sigur este că dialectul muntenesc (care este și limba scenei) sună cu totul altfel decît dialectul moldovenesc. Fiindcă *impresiile* sînt așa de variabile la însuș autorul, și fiindcă numai o cercetare științifică ar putea hotărî în această chestiune, cele spuse de Fischer pot fi considerate cu toată dreptatea ca niște afirmări goale. Spune însă Fischer cu privire la marea, excesiva influință, pe care ar fi avut-o limba slavă asupra limbii romînești, și niște lucruri care sînt atît de evident greșite și lipsite de cunoștinți asupra materiei, încît nu se mai pot numi, pentru a le califica blind, afirmări goale. Pag. 135: „Formarea sunetelor a fost așa de tare influințată de limba slavă, încît pentru împrumuturile din slavonește legile după care se schimbă sunetele latinești n-aū avut nicîo putere. De exemplu, *a* se prefăce în *î*, cînd este urmat de *n*. Aceas-

tă lege este veche, se supun ei însă numai cuvintele latinești vechi, cuvintele care nu sînt latinești nu i se supun. Prefacerea lui *d* în *Ț* este generală, nu este niciun cuvînt latin în care să nu sune *di* ca *Ți*; cuvintele din limbă străină nu se supun acestei legi, chiar sufixele străine nu schimbă pe *d*. Sînt cuvinte în care *t* nu se schimbă în *Ț* nici chiar înainte de *i*. Chiar pluralul *sutime* (Hunderte) nu se supune la această lege, pentru că *sută* este un cuvînt slav. Consonanta latină *s* a rămas neschimbată în romînește în orice împrejurare, afară de cazul cînd se găsește înaintea unui *i* ori la finele cuvîntului; în cuvintele străine însă *s* nu se preface în *ș*, tot așa nu se preface în neologisme... *g* latin se păstrează în romînește înaintea deconsonante și de vocalele tari, înaintea de vocalele moi (*e*, *i*) se palatizează *ge*; cuvintele străine însă nu se supun la această lege...” Și tot așa continuă Fischer mai departe. Trebuie să-î spun autorului că *legile* de schimbări ale sunetelor țin numai o bucată de vreme și că după trecerea vremii aceleia ele nu mai au putere? Trebuie să-î spun că, dacă cuvintele străine nu s-au supus lor, cauza e că au intrat în limba romînească după *legile* cutare nu mai aveau putere? Cînd se apucă cineva de asemenea lucruri, ar trebui să aibă macar atîta răbdare ca să se inițieze în elementele științei respective. Dar însuș chipul cum scrie Fischer arată o neglijență extremă din acest punct de vedere. Și de aceste locuri, privitoare chipurile la limbă, se găsesc multe în cartea sa. La pag. 2 ni spune autorul că „trăește de 21 de ani în București”. Se cunoaște!

§ 226. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, I, pag. 92: „Populația illyro-romană și thraco-romană a peninsulei balcanice stăpînia în timpurile cele bune ale existenței sale un mare domeniu fără intercalări străine, anume pămîntul dintre marea adriatică și lumea greacă, ce o despărția de marea neagră, în vremea la îndepărtatul nord și la răsăritul asiatic se învecina cu popoarele germane, slave și turcești”. Va să zică numai pe malul mării negre era populație de alt soi, anume greacă, încolo toată peninsula balcanică era romană, ba și dincolo de strîmtori, în Asia Mică, se lăția această populație romană, căci *in asiaticul răsărit*, „im asiatischen Osten”, se învecina cu ne-

„in den guten Zeiten“ ! A fost odată ca niciodată ! Pe ce se bazează Iorga ca să afirme asemenea lucruri ? Pe nimic. Iorga vorbește din imaginație. S-ar mai putea scuza asemenea procedare — macarcă nici atunci —, cînd ar fi vorba de fapte mai mărunțele. Dar aici este vorba de un fapt fundamental, a cărui ignorare este inadmisibilă. Încă dela 1887 Jung (Vezi § 5) și dela 1892 Dumont (Vezi § 5) recunoscuse că peninsula balcanică dela Haemus în jos era grecizată, iar la 1902, cu trei ani înainte de apariția lucrării lui Iorga, C. Jireček delimitase precis teritoriul romanizat și cel grecizat din răsăritul Europei (Vezi § 224), și cu toate acestea Iorga vorbește de o „populație romană, care se întindea fără intercalări până la răsăritul asiatic“ ! Și citează doar opera lui Jireček, parcă ar fi cetit-o (de pildă I pag. 22). Chiar dacă nu ți-ar fi nivelat drumul altii, singur ar trebui întîi acest lucru să ți-l lămurești, cînd te apuci să scrii istoria poporului romanic din răsăritul Europei : pe care teritoriu se vorbea latinește în acest răsărit ? Căci locuitorii de limbă latină din răsăritul Europei, aceia formează rădăcinile actualului popor romanic din acel răsărit. Din acele rădăcini vor fi mai crescut poate și alte tulpine, în afară de tulpina romîneasă, ce cu vremea se vor fi uscat și vor fi dispărut (după cum s-a și întîmplat în adevăr). dar din ele a crescut și tulpina romînă, și a vorbi despre această din urmă, fără să meargă cineva la obîrșie, este a-și tăia în mare parte posibilitatea priceperii. Cauza (și aceasta face *priceperea*), pentru care s-a dezvoltat în cutare saă în cutare fel un popor, trebuie căutată în mare măsură în originea poporului aceluia, origine pe de o parte de sînge, etnică, pe de altă parte de limbă și de cultură. Dar drumul a fost nivelat, mai ales de un istoric austriac, într-o operă apărută cu trei ani înainte de *Geschichte des rumänischen Volkes* a lui Iorga, și cu toate acestea Iorga este cel mai dezorientat asupra acestei chestiuni dintre toți istoricii, străini și romîni (cu excepție de Ladislau Réthy și de Peisker), care s-au ocupat vreodată cu dînsa. — Ce s-a întîmplat însă cu această populație romanică ? I pag. 60 : „[Pe timpul lui Theodosius I, finele secolului IV, în urma invaziilor barbarilor] înfloritoarea Moesie și Thracia nu mai erau de recunoscut, așa de îndelungată vreme și de grozav fusese devastate și golite de populație. Numai orașele mai mari erau în nișoara :

populația săracă își caută în munți refugiul, dupăcum mai dinainte vreme făcuse locuitorii de dincolo de Dunăre, și mulți agricultori, pașnici deveniră acum păstori.“ Asupra acestor devastări din partea barbarilor, care ar fi fost așa de cumplite, Iorga are însă îndoele la I pag. 105: „[Din lista de localități a lui Procopios] videm cât de exagerate sînt părerile noastre asupra prădăciunilor barbarilor.“ I pag. 92: „Din cauza neconținutelor invaziunii din partea Slaviilor Dalmatia a pierdut cea mai mare parte din populație.“ I pag. 62-63: „Din cauza acestei stîrpiri a populației romane din peninsula singurul popor romanic care s-a putut naște în răsăritul Europei a fost cel din Dacia, pentru aceea acest popor romanic răsăritean nici n-a putut fi decît un mic popor. „Și așa întreaga romanitate din răsărit, care suferise pe urma năvălirii barbarilor nespuse mai mult, a putut produce numai un mic popor, pe cel românesc. Și pentru a-l forma nu erau în secolul al cincilea nici macar elementele barbare trebuitoare, iar despre baza mai veche thracă nu mai putea fi nici vorbă. Germanii n-au locuit în însăși Dacia, prin țările dela sudul Dunării apăreau numai ca să prade, și-și petreceau viața mai mult în expediții războinice, până ce au plecat supt Alarich, care i-a dus prin Illyric la Roma. Hunii nu erau destul de numeroși nici Panonia s-o locuiească, și în scurta vreme cît au stat au rămas complect separați de biata nenorocită plebe romană din cauza spaimei nemăsurate ce inspira. Au trebuit să vie Slavi, pentruca să se faciliteze formarea unui popor roman în răsărit.“² Cu toate acestea la I pag. 71 spune Iorga că Moesia Inferior era pe vremea venirii Bulgarilor (anii 668-678) plină de populație romanică: „Ei [Bulgarii] au găsit aici [în Moesia Inferior] în orașe și castele o populație care vorbea latinește și grecește, în castele și burguri trupe împărătești, în văile Haemului Thraci și Germani romanizați, alături cu provinciali sălbătăciți care se alipise la dinșii, și în numeroase așezări, în satele slave de origine recentă, oameni care supt boerii lor făceau agricultură. Toți erau creștini.“ Și, precum se vede din acest citat, erau, după Iorga, pe vremea aceea, a venirii Bulgarilor, și Germani romanizați în Moesia Inferior, aceștia deci nu trecuse numai ca o furtună, cum dăduse autorul a înțelege în citatul precedent ci mulți rămăsese și se romanizase! Iar la I pag. 61-62.

în contradicție cu cele spuse la I pag. 62-63 despre spaîma inspirată de Huni plebei romane din Dacia, vorbește autorul despre o viață idilică pe care ar fi dus-o Romîni în Dacia supt Huni: „În Dacia vestică de altă dată, adică în Banat, și în Pannonia, unde Hunii și Goții petreceau în trîndăvie și în viață destrăbălată în ale lor $\kappa\omega\mu\alpha\iota$, veniau fără încetare, împreună cu războinicii, cînd se întorceau aceștia din neconținutele lor expediții, contingente nouă de lucrători supuși romani, uniia de limbă latinească, alții de limbă grecească. Cei mai mulți vedeau în aceasta o înbunătățire a soartei lor, și se înțelege lesne pentru ce: acasă aveau de suportat o enormă greutate de biruri și în schimb nu găseau nicio dreptate, dacă nu aparțineau la clasele privilegiate, și nicio apărare contra barbarilor; nici ostași să fie nu li se permitea, căci funcționarul bănuitor și tiranic socotea că e periculos să oblige pe locuitorii provinciei la îndeplinirea datoriei ostășești. La barbari din contra, în timpuri de război, cînd și supușii și cetățenii de altă dată ai Romei puteau să se lupte contra connaționalilor lor ori contra popoarelor dușmane germane, slave și turanice, aveau speranță că prin vitejie și prin bani ce vor prinde din vînzarea prăzii își vor recăpăta libertatea, iar în timpuri de pace aveau tot ce li trebuia la dispoziție, și pentru siguranța lor purtau de grijă puterea și renumele temutului rege al Hunilor. Mulți prindeau dragoste de fimeile germane și formau o nouă gospodărie, o familie romano-barbară ori greco-barbară. O asemenea familie avea viitorul pentru dînsa, pentrucă se putea adapta la toate împrejurările. Organizația romană se potrivîa cu timpuri liniștite și victorioase, cu o viață de stat înfloritoare; pentru țări sărăcite, pentru colonii și servii sălbăticiți și înstrăinați de civilizație ea era prea complicată, prea erudită, prea puțin practică. Provincialul se simțea mai bine în formele barbare, care erau simple, drepte și, în afară de întreprinderile războinice, chiar prietenești, decît în organismul cel învechit și încurcat al imperiului, care respira aerul greu și enervant al unui stat în decadență“. Iorga face la sfîrșitul povestirii sale citația următoare: „Priscus pag. 190 și următoarele. Compară cazuri analoage la Jung, Roemer und Romanen, pag. 232 și următoarele“ (Priscus S. 190 ff. Vgl. dazu ähnliche Fälle bei Jung, Römer und Romanen S. 232 ff.). Iorga brodează.

Mai întâi nu sînt cazuri analoage la Jung, ci e numai unul, pe care Jung îl rezumază după Priscus. Apoi personajul de care vorbește Priscos era un Grec, iar Iorga-l prefăce într-o mulțime de personaje, unele de limbă latinească, altele de limbă grecească. Apoi Grecul dela Priscos luase în căsătorie o Hună, iar Iorga face pe închipuiții săi Romani și Greci să se amorieze de Germane. Lucrul adevărat este însă că supt Huni trăiau oamenii mai bine, cu mult mai bine, decît în sînul împărăției. Si fiindcă faptul este important, dau aici în întregime cele spuse de autorul bizantin la pomenitele pagini (ediția dela Bonn), după ce mai întâi voi rezuma cele spuse de Priscos în paginile precedente. Priscos a fost rugat de Maximinus, care fusese trimis de împăratul Theodosius II (408-450) ca delegat la Attila, să-l însoțească în această călătorie. Deputația a trecut prin Serdica și Naissus, și apoi pe valea rîului Margus (Morava) a ajuns la Dunăre, pe care a trecut-o, și la o distanță de 70 de stadii (aproximativ 13 kilometri) s-a întîlnit cu Attila, care venise prin locurile acelea pentru vînațoare. De acolo, urmînd pe Attila, au mers deputații greci mai întâi puțin spre nord, apoi au apucat spre vest și au trecut peste multe rîuri navigabile, dintre care cele mai mari se numiau Dricon ori Drecon (Δρίκων), Tigas (Τίγας) și Tifisas ori Tifesas (Τιφισας), prin locuri șese. După multă călătorie au ajuns într-o sară la o baltă, apoi au mai mers 7 zile, cînd au trebuit să se oprească, să leze pe Attila să apuce înainte, și s-au întîlnit cu o deputație care venia la rege din partea imperiului roman de apus. Inpreună cu acești deputați apusenii au continuat apoi deputații greci călătoria nu multă vreme, trecînd iar peste mai multe rîuri, și au ajuns în sfîrșit la un sat mare, unde era reședința lui Attila, într-un loc lipsit de copaci și de pîetre, așa că pentru construirea caselor, care erau făcute din birne și din scînduri, și pentru construirea băii, care era de piatră, trebuise să se aducă materialul din alte părți ale Pannoniei. Omul de încredere al lui Attila și cel dintîi printre miniștrii săi și printre nobilii Huni era Onegesios (Ὀνηγίσσιος), a cărui locuință era în apropiere de cea a lui Attila. Priscos servia drept intermediator în relațiile ce aveau loc între delegatul împărătesc Maximinus și între Onegesios. Într-o dimineață l-a trimis Maximinus pe Priscos cu o treabă la Onegesios.

dar fiindcă era prea de vreme, a găsit Priscos poarta închisă și a trebuit să aștepte cîtva timp, până cînd să vie cineva să-î deschidă.⁹ „Pecînd îmi omoram timpul nmlînd pelîngă casele lîi Onegesios, îmi iese nnul înainte, care mi s-a părnt după înbrăcăminte că ar fi Hnn, și mă salută în limba grecească, zicîndu-mî χαῖρε. Eū am rămas mirat, că nn Hun să vorbească grecește, căci, amestecați cnm sînt cu tot felîul de neamnri, Hnnii se servesc ori de limba hnnă, ori de cea gotă, ori, cîti dintre dînșii aū avnt relații cu Romanii, și de cea latină, dar grecește greu se găsește careva dintre dînșii să vorbească. Limba grecească se aude numai la captivii pe care i-aū adns deprin Thracia și deprin Illyria. Dar pe captivii aceia îi cnnoaște cineva cît de colo după haînele lor rupte și după capetele lor murdare că sînt niște oameni ajnși la nevoie mare. Omnl meū însă sāmăna a un Hnn trăit bine, era bine îmbrăcat și avea părul ras înprejurul capului. L-am salutat la rîndul meū și l-am întreat cine-î, de nnde a venit în țară barbară și cum se face că duce vieată de Hnn. Mî-a răspuns că de ce voesc să știū acea. Am această curiozitate, i-am zis, pentrucă l-am văzut că știe grecește. Atnnci el mî-a spus, rîzînd, că-î Grec de neam (Ἰπαιός), că s-a dus pentru afaceri de negoț la Viminacium, orașul Moesiei delîngă Istru, că a trăit multă vreme în acel oraș, s-a însurat acolo cn o fimee foarte bogată, dar a perdnt tot, cînd orașul a fost luat de barbari, și fiindcă era bogat, a căzut la împărțirea prăzii de partea lui Onegesios, căci dintre prinși pe cei mai bogați îi iau Attila, și după el cei mai mari și maș distinși dintre Huni, ca unii ce aū mai mare putere. Mî-a mai spus că s-a distins apoi în lupte contra Romanilor și contra neamnului Acatzirilor și și-a răscumpărat libertatea dnpă legea Hunilor, dînd stăpînului său prada ce lnase în războiū, că s-a însurat cu o Hnnă (γυνῆκα βαρβαρον), că are copii dela dînsa, că stă la masă cn Onegesios și că găsește timpul de acum mai bnn decît cel de altă dată. Cei care trăesc la Hnni, adăogi el, după războiū duc vieată fără grijă, bucurîndu-se de tot ce aū, fără să fie snpărați de nimeni întru nimic ori aproape întru nimic. Cei din țara Romanilor, din contra, în timp de războiū sînt cu zilele în mînă, ca unia ce aū nădejdea scăpării pusă în alții, fiindcă din cauza despotizmului nn toți pot să se înarmeze, și chiar cei care poartă arme aū vieața

nesigură din cauza incapacității comandanților, care nu știu să poarte războiul, iar în timp de pace înprejurările sînt încă mai dureroase decît suferințele din războaie, din pricina greutății celei mari a birurilor și din pricina pagubelor aduse de răutatea oamenilor, pentrucă legile nu-s făcute pentru toți, ci dacă cel care calcă legea este bogat, găsește chip să scape de pedeapsă, și numai dacă-i sărac și nu știe cum să învîrtească lucrurile, primește pedeapsa, afară dacă nu moare cumva înainte de darea hotărîrii, deoarece judecățile durează timp îndelugat și cer cheltueli enorme. Dar cel mai de nesuferit din toate este că judecata se face cu plată, așa că nedreptățitul nu poate să-și caute dreptatea până ce nu va plăti întîi pe judecător și pe ajutoarele lui. După ce mî-a spus acestea și altele multe, am luat și eu cuvîntul, rugîndu-l să mă asculte și pe mine cu răbdare“. ‘Apoi Priscos face apologia legilor romane și a cumințeniei celor care le-au făcut, și la urmă Grecul cel hunizat a recunoscut plîngînd că într-adevăr legile romane sînt bune, dar sînt răi cei care le aplică.² Și acum, care din două? Era Moesia goală de locuitori, ori era plină? Și plebea romană din Dacia tremura de spaîma Hunilor, ori trăia supt Huni mai fericită decît supt foasta dominație romană?—I pag. 49: „Ar fi o mare greșală, dacă ar vorbi cineva despre populația provinciilor dunărene din secolul al treilea ca de niște «Romaui». Era un amestec de popoare (Völkergemisch), mai mult sau mai puțin romanizat, care din cauza timpurilor celor grele se oțelise față de oricare nevoe, și care, fiindcă oriunde n-ar fi putut găsi decît aceleaș înprejurări, a rămas mai degrabă în noua sa patrie“. — I pag. 100: „Romanii posedau, în urma cuceririi și a colonizării teritoriilor dela nordul fluviului o stavilă încontra barbariei, un zid natural contra năvălirilor ei. Dar apăsarea din partea barbarilor a fost prea puternică, ca să poată fi stăvilită, și digul s-a arătat nefolositor și a devenit un joc al valurilor. Să se distrugă complet acest dig prin transportarea în masă a materialului omenesc îngrămădit, ar fi fost cu neputință, și Romanii, care erau foarte practici, nu erau obișnuiți să cerce imposibilul în timpuri critice din considerații sentimentale ori de gura lumii. Pentru aceia locuitorii săraci și pe jumătate barbarizați de pe pămîntul Daciei au rămas unde erau, fără să li pese dacă provincia exista ne listele statului ori

ba, dacă pe locurile acestea romanum constabat imperium ori erau socotiți împreună cu noii lor stăpîni la Barbaria“. — I pag. 119: „Un popor numeros n-aŭ fost Romîniî nicîodată, și cu toată tendința lor înăscută, și care acum [al VIII secol] li era foarte ușurată, de a se lăți, cu toate contingentele venite dela Romaniî dela sud, care din cîmpiile și văile amenințate ori pustiite de războaie ale Moesiei se refugiau în regiunea cea fără stăpîn, nu aveau forța numerică trebuitoare ca să ia în stăpînire actualul domeniu de limbă romîna“. — I pag. 109: „În Moesia n-a avut loc o colonizare propriu zisă. Tot ce s-a putut căpăta aici în privința romanizării își are originea în așezările de veterani ori în coloniile de funcționari, căci tot țărmul Pontului cu orașele sale aparținea la domeniul de limbă greacă. Aceasta însă uu-i de ajuns pentru a explica cum aŭ putut Slavii să sugă aproape complet elementul romanic. Pentru aceia a mai fost și altceva la mijloc. Invaziile Slavilor, întocmai ca și cele ale Hunilor, și mai mult încă decît aceste din urmă, aveau între altele de scop să capete sclavi pentru munca cîmpului. Materialul omenesc era neîndestulător; pentru a purta de grija numeroaselor sate slave în timp de război, era nevoie de nouă elemente lucrătoare, și în acest chip, în măsura în care succesele Slavilor se înmulțiau, creștea populația romanică pe malul stîng al Dunării. Pe de altă parte sub Mauricios mase mari de Slavi aŭ fost strămutate pe teritoriul imperiului. Erau două curente contrarii, care n-aŭ rămas fără efect asupra raportului dintre populația slavă și cea romană depe malurile fluvîului. Și la acestea s-a mai adăogit încă un fapt. După cum mărturisește Priscus pentru timpul lui Attila, preferiau mulți, foarte mulți dintre provincialii cei rău apărați și în schimb cu atît mai apăsați de biruri și de abuzurile funcționarilor, să fugă la barbari“. — Dacă la acestea, spuse la pag. 49, 100, 119, 109, se adaug cele citate mai sus dela pag. 71, se înțelege părerea lui Iorga asupra originii Dacoromînilor: un popor amestecat, al cărui gros este format de populația din Dacia, care n-a emigrat peste Dunăre, la care s-aŭ adăogit contingente venite din Moesia Inferior. Cu totul alt neam sînt Macedoromîniî, aceia sînt Illyri curați, născuți la fața locului, acolo unde se găsesc și până astăzi. I pag. 100: „Elementul macedoromîn trebuie derivat din populația romanică a regiunilor illyrice, după

cum Albanejii stau izolați înaintea noastră ca o rămășiță a populației neromanizate din aceleaș provincii“. I pag. 98 : „Nu există element care să fie mai conservator decât acel al muntenilor, și așa numiții, cu un nume nepotrivit, Macedoromîni ori Valahî din Pind nu și-au dezmințit felul de a fi niciodată. Despre vreo emigrare a lor în mase mari nu se vorbește niciodată, nici chiar în timpurile mai nouă, bine cunoscute, istorice [Și cu toate acestea la I pag. 108 vorbește Iorga despre „Valahii care apar în muntele Haemus cu începere dela al X secol, veniți dela sudvest, din Thessalia, patria lor cea mare“, iar la I pag. 95-98 spune că Romîniî lui Petru, Asan și Ionița sînt Macedoromîni de origine !], ei rămîn fixați în cunoscuta și bine țărnutita lor zonă păstorească. Astăzi, ca și altă dată, până la cele mai îndepărtate timpuri în trecut, ei aū citeo stațiune de vară și una de iarnă, care aū rămas totdeauna aceleaș. Că s-ar fi refugiat din Moesia în Thessalia înaintea vreunor barbari străini, Slavî ori alții care vor fi mai fost, nu este de admis. În munții lor n-aū fost căutați de asemenea venetici, care nici numeroși tare nu erau și nici, de sigur, nu și-ar fi părăsit locuințele lor de mai înainte pentru ca să moară de foame și de frig prin vâgăunile Balcanului [Aici Balcan în mintea lui Iorga=munții Thessaliei !], tot așa după cum Albanejii și-aū putut păstra totdeauna în liniște fortăreața patriei lor și aū rămas pentru aceia până astăzi curați din punct de vedere etnografic. Ar fi fost adecă sărăciții și reduși la barbarie locuitori depe cîmpiile Daciei nouă în al VI secol așa de fini și de simțitori, încît să nu fi putut suporta vecinătatea obișnuiților Slavî și să fi preferit pe aceea a fiarălor sălbatice depe vîrfurile munților?“ I pag. 99: „Această limbă [a Macedoromînilor] este un dialect romînesc, dar numai dacă dăm cuvîntului de limbă romînească un înțeles foarte vast. Este adevărat că aceleaș regule stăpînesc și în macedoromîna și în dacoromîna din punct de vedere al schimbării sunetelor, însă în privința cuvintelor, a felului elementelor latinești și slave, și a întregii fizionomii, cele două dialecte apar ca două limbi deosebite, și un Romîn din București de abia se poate înțelege, ori nu se poate înțelege de fel, cu ruda sa de sînge dela Bitolia. Asămănarea se explică prin identitatea limbii latine vulgare, care a servit de bază de o potrivă celor două dialecte, apoi prin strînsa legătură de în-

rudire care a trebuit să existe între limba dacă, cea thracă și cea illyră. Deosebiriile sînt însă prea mari, ca să le poată explica cineva numai printr-o simplă întrerupere de contact, chiar dacă ar fi durat acea întrerupere mai multe veacuri.“ Macedoromîni s-au născut, deci, după Iorga, pe teritoriul *grecizat* al peninsulei balcanice, iar limba lor, întrucît sînt Illyrii, ar fi un dialect al limbii *dalmate*! Pe acești Macedoromîni îi face să se răscoale contra Bizantinilor în Pind, I pag. 96: „Preoți de credință bogomilă [Cum că erau de credință bogomilă, este o presupunere a lui Iorga] s-au grăbit să explice că sfîntul Dimitrie a venit în Pind.“ Este vorba despre cunoscutul șireclic, de care s-au servit Petru și Asan la muntele Haemus, ca să înbărbăteze pe Romîni la răscoală, de care vorbește Niketas Akominatos Choniates supt anul 1185 pag. paris. 238. Iorga, ademenit de faptul că astăzi Pindul este unul din principalele teritorii macedoromîne, și-a zis că, deoarece Romîni lui Petru, Asan și Ioniță erau (cum crede el) Macedoromîni, răscoala trebuie să fi avut loc în Pind. A confundat Pindul cu Haemus cu aceeași ușurință, cu care face Moldova să se verse în Siret la Bacău I pag. 162, Bahluiul să se verse în Prut I pag. 162, Tecuciul să stea acolo unde se varsă Birladul în Siret I pag. 185, cu care pune pe Bolohoveni în munții Galiției I pag. 246 (Bolohovii nu trăiau în munții Galiției, ci între principatele Halici, Volinia și Kiev, Kalužniacki în Miklosich Wanderungen der Rumunen pag. 40), spune că Strymon este actualul Marița I pag. 14 (Strymon este actualul Struma, iar actualul Marița este vechiul Hebrus), confundă Sava cu Drava I pag. 64, pune pe Romîni megleniți în munții Rhodope Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale anul 1915 pag. 117 (Romîni megleniți nu-s în munții Rhodope, ci la munții Karağova, iar dela Karağova pînă la Rhodope este distanță cam dela un capăt la celălalt al Macedoniei, cam de trei grade longitudine). Pe Macedoromîni îi face apoi să apară prin muntele Haemus în al X secol. I pag. 108: „Valahii care apar în muntele Haemus cu începere dela al X secol au venit dela sudvest, din Thessalia, patria lor cea mare, Μεγάλη Βλαχία, cum o numesc cronicarii bizantini.“ Această afirmație nu se poate explica decît iarăș printr-o confuzie de localități, anume prin faptul că cele povestite de Kedrenos supt anul 976 pag. paris. 694 des-

pre uciderea lui David de Valahî nomazi între Castoria și Prespa le pricepe ca petrecute în muntele Haemus; căci doar mai veche pomenire despre Valahii din muntele Haemus decât cea de supt anul 1096, Anna Comnena pag. paris. 273-274, nu există. Și pe socoteala Macedoromînilor pune Iorga răscoala Romînilor contra Grecilor și înființarea imperiului romîno-bulgar la sfîrșitul secolului XII. Romîniî lui Petru, Asan și Ioniță erau după dînsul Macedoromîni. La I pag. 35-98 vorbește anume despre cruzimile și despre viața barbară a șefilor romîni, și apoi la pag. 98 zice următoarele: „O așa viață nu găsăm la Romîniî de a stînga Dunării“. Aceasta e singura probă adusă de autor. S-ar putea numi o probă sentimentală! Discuția amănunțită a ei vezi-o în studiul meu „Barangiî în istoria Romînilor și în limba romînească“, Viața Romînească Mart 1916.— Pentru a completa cunoștința noastră asupra chipului cum înțelege Iorga originile poporului romîn, mai rămîne să vedem ce vrea să zică el cu vorbele că „aû trebuit să vie Slavii, pentruca să se faciliteze formarea unui popor roman în răsărit“ (Vezi mai sus citatul dela I pag. 62-63). Autorul expune părerile sale în această privință la I pag. 117-119. Aceste păreri sînt două. 1) I pag. 117-118, el nu înțelege, ca Fischer, că Romîniî ar fi fost înainte de venirea Slavilor un popor thracolatîn și că numai prin amestecul cu Slaviî ar fi devenit actualul popor romînesc. Iorga pricepe lucrul în felul acela că prin golirea decătră Slavi a actualelor teritorii ocupate de Dacoromîni s-a facilitat acestora, care pînă atunci trăise prin munți, lățirea peste acele teritorii: „Marile emigrări spre sud și sudvest, precum și lungile aprige lupte cu Bizanținiî cu greû aû putut lăsa o populație slavă de oarecare importanță în țările dela Dunăre și dela poalele Carpaților sudici. Pentru a lua în stăpînire o parte a Pannoniei, toată Serbia și Croația, lungă coastă a Adriaticeî și Bulgaria de răsărit, aû trebuit să-și scurgă Slaviî aproape toate puterile. În măsura iusă în care stăpînii lor de pînă acum își căutaû dincolo de Dunăre o patrie mai bună, luaû Romîniî (care acum, în al optulea secol, erau un popor aproape gata format) moștenirea emigranților. Dela acei [Romîni] care rămăsese pe pămîntul lor din vechime, pe care Romîniî care se scoboraû din munți îi urmaû ca pe niște călăuze sigure, spre a căpăta locuri pentru așăzările lor, așa după cum îi urmas

altă dată Slavii, au luat cunoștință de numirile râurilor și pîraelor. În Transilvania înlocuirea [Slavilor prin Romîni] a avut loc imediat, și pentru aceia numele slave ale satelor au rămas și la Romîni. Pe celalalt versant al munților însă, pe terenuri mai puțin păduroase și pe șesuri, noi veniți au aflat mai mult locuri părăsite, din populația veche mai rămăsese atîta numai, cîtă să poată transmite numele râurilor.“

2) I pag. 118-119: ‘Intr-o parte a actualului teritoriu dacoromînesc însă, anume în Moldova, Bucovina și Basarabia, populația mai veche, anterioară venirii Romînilor, fusese ruteană, și pe această populație mai veche, rusească, Romîni ori au alungat-o ori au asimilat-o. „Un mare numeros popor n-au fost Romîni niciodată, și cu toată extraordinara tendință, proprie lor, de a se lăți, și cu tot adaosul din partea Romînilor dela sud, care se refugiau în regiunea cea fără stăpîn din cîmpiile și văile amenințate și pustiite de războaie ale Moesiei, nu posedau puterea numerică trebuitoare pentru a lua în stăpînire actualul teritoriu de limbă romînească. Erau, mai ales la nord-est, unde romanitatea se megieșa cu stepa, cu domeniul stăpînit de turan ori slav ori așteptau o nouă colonizare. Deja la năvălirea Maghiarilor se găseau Rușii, organizați ca state în mici grupări, eșii din domeniul lor cel strîmt primitiv. Ca și ceilalți barbari, ca și frații lor sclavini, năzuiau firește și ei, descendenții Antilor din al șaselea secol, spre sudul cel ademinitor. În vremea Sviatoslav dela Kiev se gîndia la un nou regat dunărean, pe care l-a și înființat de fapt pentru cîteva decenii, alte ramuri ale poporului rus plecase încet și sigur, printr-o emigrare reușită a întregi sate și familii, pe drumul spre marele oraș împărătesc al sudului. La sosirea lor s-au acoperit văile de sus ale Nistrului, Prutului și Siretului, pe unde s-au așezat ei, cu nume rusești. Dacă poporul român nu și-ar fi desfășurat toată puterea sa și tot talentul său de suplantare (Verdrängungstalent), și dacă călărimea turcească a pustiului n-ar fi format îndată după aceea la Dunăre state trecătoare și schimbătoare, ar fi avut loc atunci o unire între triburile slave dela nord cu cele dela sud pe aceste rodnice regiuni“.’ Incontra acestei păreri a sale se ridică cu toate acestea Iorga cu multă tărie în Legăturile Romînilor cu Rușii apuseni și cu teritoriul zis ucrain-

nian, *Analele Academiei Romîne* ser. II tom. XXXVIII, Bucureşti, 1916, pag. 15-16. După ce anume la pag. 15 expune părerea lui Hruşevschî din *Geschichte des ukrainischen Volkes*, care părere în ce priveşte Moldova, Bucovina şi Basarabia se potriveşte cu a sa proprie, Iorga exclamă la pag. 16: „Iată-ne, deci, definitiv daţi afară din casa noastră“. La dreptul vorbind însă, dacă ținem socoteală de „Verdrängungstalent“, au fost daţi, după însuşi Iorga, afară din casa lor Rutenii, iar nu Romîni!

Toată peninsula balcanică romanizată.— Pe de o parte în Moesia populaţia romană a fost rară totdeauna şi cîta a fost a perit din cauza grozăviei invaziilor barbare. Pe de altă parte Moesia era plină de populaţie romană pe vremea invaziei Bulgarilor.— Pe de o parte devastările barbarilor au fost cumplite. Pe de altă parte părerile noastre asupra acestor devastări sînt exagerate.— Pe de o parte bîata plebe romană din Dacia stă fugită prin munţi, tremurînd la numele de Hun. Pe de altă parte această plebe romană duce viaţă fericită supt ocrotirea Hunilor.— Pe de o parte Romîni delă nord nu s-au amestecat cu barbarii, nici macar cu Slavii. Pe de altă erau Germani romanizaţi în Moesia pe vremea năvălirii Bulgarilor, iar Romîni delă nord sînt un popor amestecat.— Macedoromîni sînt alt popor decît Romîni delă nord. Aceşti din urmă sînt Thraci, în special Daci, romanizaţi, în vreme ce Macedoromîni sînt Illyri romanizaţi. Limba macedoromînă este altă limbă decît cea dacoromînă. Macedoromîni au trăit decînd lumea acolo unde trăesc şi astăzi. [Limba macedoromînă aparţine, deci, la limba dalmată, iar nu la cea romînească].— Pe de o parte Macedoromîni n-au emigrat în mase mari niciodată. Pe de altă parte delă secolul X în jos emigrează spre nord şi împlu de dînşii tot Balcanul.— Macedoromîni, adică Romîni care, după Iorga, au înfiinţat al doilea imperiu bulgăresc, încep răscoala în Pind.— Apoi confuzii topografice, o puzderie.

Se poate spune fără exagerare că dintre toţi, străini şi Romîni (cu excepţie de Réthy § 220 şi de Peisker § 230^a), cîţi s-au ocupat cu istoria Romînilor, Iorga are cele mai confuze cunoştinţi asupra originii acestui popor.

Pentru a completa tabloul părerilor acestui scriitor asupra originii Romînilor voi da mai jos afirmări de ale sale şi în alte chestiuni mai mărunte.

1. I pag. 38 : „Sub Commodus au fost nevoiți comandanții romani să recurgă și la o strămutare de populație : douăsprezece mii de *Λάοι πρόσκοποι* au fost strămutați ca învinși în provincia pe care voise să o înalce ca dușman și de abia în timpul acesta de mai târziu a fost demolită îndărătnicia neamurilor dace. Li s-a putut atunci acorda pacea, după ce au făgăduit cu jurământ că vor lăsa un spațiu de patruzeci de mile pustiū între satele lor dela Tisa și granița provinciei“. Iorga citează pe Dio LXXII, 3. Dio la locul citat spune cu totul altceva : Burrii, nu Dacii limitrofi, s-au obligat să lase un spațiu pustiū din țara lor înspre Dacia. Spațiul acela era de patruzeci de stadii, nu de patruzeci de mile, 40 de stadii fac numai 5 mile romane. Cît despre satele dace dela Tisa nici pomenire nu este la Dio.

2. I pag. 39 : „Memoria lui Hadrian este pătată de cunoscuta povestire a lui Dio, că din invidie față de predecesorul său și de părintele său adoptiv a dărîmat până la stîlpi marea operă a lui Apollodorus“. Dio nu spune că din invidie ar fi dărîmat Hadrian podul, ci că l-a dărîmat ca să nu poată invadea barbarii Moesia. Iorga a făcut o contaminare între Dio LXVIII, 13 și între Eutropius care spune VIII, 6 (3) că Hadrian a vrut să părăsească Dacia din invidie față de Traian.

3. I pag. 63 : „In fața Romanilor din Bizanț, cînd au voit să-și întindă din nou stăpînirea peste țările dela Dunăre și dela Haemus, se aflau numai cîteva triburi mongolice și turcești, care după sfîrșirea imperiului Hunilor au apucat vechile drumuri rătăcitoare ale stepei : aceste triburi erau Avarii și Slavii“. Va să zică Slavii sînt Mongoli ori Turci ?

4. I pag. 64 : „Germanii care au venit mai întîi la Dunăre : Bastarii la est, Quazii la vest...“ Va să zică Bastarii erau Germani. Totuș la pag. 53 spune : „Tot poporul Carpilor, care acum se numiau Bastarii după patria lor dela gurile Dunării...“ Va să zică Bastarii erau Carpi. Iar la pag. 45 spune : „Acești Schiți... au înpius pe Carpi, care erau un rest al Dacilor liberi dela răsărit, peste fluvîu“. Va să zică Bastarii erau Daci. Iar la pag. 21 spune : „Dacii formau partea cea mai mare și cea mai vitează a renumitului popor thrac“. Va să zică Bastarii erau și Germani și Thraci totodată !

5. I. pag. 69 : „În al șeptelea secol, supt împăratul Mauricius“. pag. 106, vorbind despre expedițiile bizantine la Dunăre pe vremea lui Mauricius : „După o lungă întreprindere a stăpînirii împărătești ele [trupele bizantine] găsesc în al VII^{le} secol etc.“ Va să zică Mauricius în al șeptelea secol.

6. I. pag. 71 : „Ei [Bulgari] au găsit aici [în Moesia de răsărit] în orașe și castele o populație care vorbea latinește și grecește, în castele și burguri trupe împărătești, în văile Haemului Thraci și Germani romanizați, alături cu provinciali sălbătăciți care se alipise la dinșii, și în numeroase așezări, în satele slave de origine recentă, oameni care supt boerii lor, numiți de cronicarii bizantini ἑσχαροὶ ori chiar σκῆτες, făceau agricultură. Toți erau creștini“. Va să zică chiar Slavii toți erau creștini la venirea Bulgarilor. Înainte de stabilirea Bulgarilor în peninsula balcanică (anii 668-678, Nicephorus Patriarches pag. paris. 22-24, Theophanes Confessor pag. paris. 297-299) cu vreo sută de ani a descris Procopios pe Slavii dela Dunăre (Sclaveni și Antae) astfel, de bello gotthico III, 14 : „Sclavenii și Antii n-au regi, ci trăesc în democrație. Sînt de acelaș neam și au aceleaș obiceiuri. Cred într-un singur dumnezeu, producătorul fulgerelor, căruia-i sacrifică boi și alte victime. Nu cred în destin. Cînd se îmbolnăvesc ori pleacă la război, fac ex-voto. Adorează apoi riuri și nimfe și alte zeități, cărora le aduc sacrificii și fac preziceri prin aceste sacrificii. Locuesc în mizerabile colibe, depărtate unele de altele, și-și mută locuința dintr-un loc într-altul. La război merg mai mult pedestri, avînd drept arme scuturi mici și lănci mici. Mulți umblă goi, purtînd numai niște pantalonî care le ajung până la părțile rușinoase, și așa goi merg la război. Antii și Sclavenii au aceiaș limbă și acelaș corp. Sînt naltî și puternici. Pielea nu-i albă, părul nu-i galbăn. Coloarea și a pîelei și a părului este cea roșcată. Ca și Masageții [=Huni] trăesc viață aspră și neîngrijită și sînt, ca și aceia, murdari, dar, ca și Masageții, nu-s oameni răi și-s sinceri“. Acești barbari au făcut în timpul domniei lui Iustinian — în afară de alte mai mici năvăliri făcute la începutul domniei acestui împărat — cinci mari invazii, la anii 547, 549, 551, 552, 553, în vremea cărora au ars, au prădat, au luat cu asalt multe cetăți, au ernat în țara dușmanului ca la ei acasă,

unde se întorceau cu turme nenumărate de captivi, au învins oștirile bizantine, de multe ori remarcabile, care voia să li se opună, au schinguit trăgînd în țapă (un gen nou de moarte, necunoscut încă până atunci la Bizantină, care nu se prea potrivește cu caracterul blajin al Slavilor atribuit lor de Procopios), și au ajuns până la zidul cel lung delîngă Constantinopol. Procopios, de bello gotthico III, 13, 29, 38, 40; IV, 25. Ținuți în friu și învinși chiar în propria lor țară (actuala Muntenie) de oștirile lui Mauricius (582-602), Anții și Sclavenii s-au stabilit după uciderea acestui împărat în actualele Dobrovia și Bulgaria până la Balcani, unde au trăit într-o democrație anarhică până ce li-au dat o organizație de stat Bulgarii. Cum erau să devină *toți* creștini acești barbari în scurtul timp de 70 de ani, cît a trecut dela așezarea lor în peninsula balcanică până ce au venit Bulgarii peste dîșii? Că sporadic se așezase colonii de Slavi în peninsula și mai înainte vreme este foarte probabil (vezi § 82, N° 10). Sclavenii și Anții serviau apoi în număr mare ca mercenari în oștirea bizantină. Unul din corpurile de oștire bizantină, de pildă, care opera în Italia sub conducerea lui Martinus și Valerianus, era compus din 1600 călăreți, cei mai mulți Huni, Sclaveni și Anți. Procopios, de bello gotthico, I, 27. Erau întrebuințați Sclavenii și Anții de Bizantină mai ales în luptele de ambuscade. Procopios, de bello gotthico II, 26. Cum că trebuie să fi fost creștini unii din acești barbari pe vremea stabilirii Bulgarilor în peninsula, este foarte posibil. Iar după Miracula Sancti Demetrii, II cap. V, §§ 195, 196 (în Migne Patrologia graeca tom. 116 pag. 1361, 1364) supt anii 609-669 (după cronologia îndreptată prin cronica lui Iohannes dela Nikiu, pentru care vezi C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I pag. 26) în timpul dela 609-669 se răspîndise creștinismul printre Slavii din „părțile de dincolo, despre Pannonia, delîngă Dunăre, în eparhia a cărei capitală era altă dată Syrmium“. Dar creștinarea în masă a Slavilor, atît a celor din peninsula balcanică, cît și a celor din Pannonia, a avut loc în a doua jumătate a secolului IX, cînd au și fost traduse cărțile sfînte în limba Slavilor din partea sudică a peninsulei (Pentru acest fapt, că patria limbii slave bisericești, a limbii vechi slovene, cum zicea Miklosich, a limbii vechi bulgărești, cum se zice astăzi, trebuie căutată „unde va la sud,

dela Macedonia sudică începînd până la Constantinopol“, vezi Jagić, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, Wien, 1900, în Denkschriften der Akad. der Wissenschaften, phil. histor. Classe, Bd. XLVII. Dare de samă în Archiv für slavische Philologie vol. XXIII, anul 1901, pag. 242).

7. I pag. 59: „Neamurile uralo-altaice, resturile puternicilor Schiți“. pag. 73: „Noii veniți [bărbarii care au venit după Bulgari: Maghiarii, Pecenegii, Cumanii] nu erau curați Turci. Ei nu erau așa de excelenți călăreți ca vecinii lor cei de sînge curat schit“. Va să zică Schiții erau un popor uralo-altaic; Pecenegii și Cumanii nu erau curați Turci și nu erau așa de buni călăreți ca popoarele curat turcești, cum erau Schiții. Schiții însă din punct de vedere al limbii, adică al *națiunii*, al *ethnismului* (cum ar zice Saussure) erau Irani. Sobolevskij, Einige Hypothesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten, în Archiv für slavische Philologie, vol. XXVII, anul 1905 pag. 240: „Chestiunea privitoare la naționalitatea Schiților și Sarmatilor se poate considera ca elucidată: și unii și alții erau de neam iranic, mai mult sau mai puțin înrudiți cu actualii Osseti“. Ei erau probabil Irani și din punct de vedere al rasei. Vezi în special § 54 sub Sarmati și Scythi. Schiții au fost vecinii Thracilor, care au dat în mare parte naștere nației românești. Ar fi trebuit Iorga să capete mai multe informații asupra firii vecinilor acestora într-o istorie a Romînilor. Să identifice așa pur și simplu pe Schiți cu Turcii în anul 1905, cînd chestiunea naționalității Schiților la oamenii de meserie era deja elucidată, este prea dogmatic și despotic. Apoi cum că Cumanii și Pecenegii erau Turci curați, știm sigur, înrătită cel puțin întrucît naționalitatea se poate proba prin limbă. Limba Cumanilor o cunoaștem, și ea este o limbă turcească, iar Pecenegii aveau aceeași limbă cu Cumanii (Anna Comnena pag. paris. 232). În sfîrșit de unde a scos Iorga că Maghiarii, Pecenegii și Cumanii n-ar fi fost așa de buni călăreți ca Schiții?

8. I pag. 74: „Turcii care-și întindeau puterea până la Sarkel, castelul chaganului dela *Dnipru*, și erau cunoscuți de Bizantini sub numele de Patzinakitae, iar de ceilalți vecini sub numele de Pecenegi“. pag. 77: „Ei [Pecenegii] se îndenărtau îndată luînd toamna drumul spre castelul

Sarkel“. Sarkel era o cetate a Cazarilor pe *Don*, zidită ca apărare contra Pecenegilor cu meșteri trimiși dela Constantinopol de împăratul Theophilos la anul 834. Kedrenos, tom. II pag. paris. 528.

9. I pag. 74 nota 1: „Compilațiile care poartă numele lui Georgius Monachus Symeon (pag. 701 și 853), Leo Grammaticus (pag. 877), Pseudo-Theophanes continuatus (pag. 359)“. Georgius Monachus și Symeon [Magister] sînt doi cronicari deosebiți. Apoi nu există niciun Pseudo-Theophanes continuatus, ci numai Theophanes continuatus.

10. I pag. 93 nota: „Spre sfîrșitul secolului XI, 200 de ani după stabilirea lor în Moesia, Bulgarii...“ Va să zică Bulgarii s-au stabilit în Moesia pela sfîrșitul secolului IX!

11. I pag. 102: Pe *tyrannus* Vitalianus îl face episcop de Odessos și citează ca izvor tocmai pe Marcellinus Comes. Vezi § 4.

12. I pag. 108: „Romanii la sud de Dunăre, Slavii la nordul ei dispar din istorie cu începere dela secolul al șep-telea: acesta e un fapt nediscutabil, ca și acela că Valahii care apar în muntele Haemus cu începere dela al zecelea secol au venit dela sudvest, din Thessalia“. Aceste fapte nu sînt de fel nediscutabile. Din contra! In ce privește pe Slavii de de-a stînga Dunării, ce-și inchipuește Iorga că trebuie să fi fost, macar în minoritate, locuitorii din Bulgaria de peste Dunăre, de dincolo de Dunăre, Βουλγαρίαν ἐκείθεν τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ, πέραν τοῦ Δανουβίου, despre care vorbesc, în ordine cronologică, mai întîiî supt anul 813 Scriptor incertus, Chronographica narratio complectens ea quae tempore Leonis filii Bardae Armeni contigerunt, pag. paris. 433 (contemporan cu faptele după Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur sub Georgius Monachus, nota 2 pag. 130), și apoi supt anii 824-842 Georgius Monachus (contemporan cu faptele) pag. paris. 530? (Symeon Magister, pe care-l citează ca izvor principal Iorga, și Leo Grammaticus n-au nici_o valoare ca informatori, pentru_că, posteriori faptelor, au copiat pe Scriptor incertus și pe Georgius Monachus). Iorga I pag. 77 spune că ἐκείθεν poate să aibă și în-țelesul de *cis*, iar πέραν ar fi un „Missverständniss“, malentendu. méprise, greșală, înțelegere greșită! Asta e ca cum ar zice cineva că în România, în București, se citează și înțeleg

de *dincoace de*, că latinul *trans* are câteodată și înțelesul de *cis*. Și apoi ce curioasă întâmplare! Doi scriitori contemporani cu faptele și care scriu de a dreapta Dunării, vorbesc de o *Bulgarie de dincolo de Dunăre* și comit două enorme greșeli, unul scrie *dincolo de* cu înțelesul de *dincoace de*, iar altul scrie *dincolo de* din năuceală de minte. Și apoi nu numai sînt agramati și năucii acești scriitori, dar mai vorbesc de o *Bulgarie de dincolo* orî de *dincoace de Dunăre*, par că ar fi fost două Bulgarii, în vremece era numai una! Căci chiar dacă va admite cineva—ceia ce nu se va întîmpla nici din partea celui mai indulgent lector al lui Iorga—că *dincolo de Dunăre* este o necorectitudine în loc de *dincoace de Dunăre*, ce haz are să vorbească cineva de *Bulgaria de dincoace de Dunăre*, dacă n-ar exista și o *Bulgarie dincolo de Dunăre*? Insuș faptul că scriitorii bizantini ar vorbi de o *Bulgarie de dincoace de Dunăre* pela 803 probează că pe vremea aceia exista și o *Bulgarie dincolo de Dunăre*!—Cît despre celălalt fapt, care i se pare lui Iorga nediscutabil, cum că Romîniî din Haemus ar fi venit dela sudvest, din Thessalia, pentru acesta n-are absolut nicio probă. Despre Romîniî sudiciî avem știri numeroase, cu începere încă din al optulea secol, anii 726-780 (Βλαχόγενήνοι, vezi Tomaschek Zur Kunde der Haemus-Halbinsel pag. 42-43), dar nicăiri nu ni apar ca mișcîndu-se despre sudvest spre nord. Din contra, despre o năvălire a lor dinspre nord spre sud avem mărturiî sigure istorice, de pildă despre năvălirea în Thessalia a triburilor Bua, Malacași și Mesareți pela începutul secolului XIV (Vezi C. Hopf, Geschichte Griechenlands I pag. 422, combinat cu Cantacuzenus l. II cap. 28 pag. paris. 289, cu Pouqueville Voyage III, 225, și cu Weigand Aromunen I pag. 276).

13. I pag. 113 : „Din Transilvania au venit întîiu [în Moldova] Secui și mai tîrziu Ceangăii“. Tocmai din contra, Ceangăii sînt mai de demult așezați în Moldova decît Secuii. Vezi Radu Rosetti, Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova, în Analele Academiei Romîne seria II, tom. XXVII, Memoriile secțiunii istorice, anul 1905, pag. 247 sqq.

14. I pag. 246 : „Acești puternici cnejî, Ioan și Farcaș, aveau în mina lor tot domeniul dunărean dela teritoriul muntos al Severinului pînă la Olt, unde se găsesc astăzi dis-

triclele Mehedinți, Dolj și Romanați“. Această stăpînire a puternicilor cnejî Ioan și Farcaș peste Oltenia este o invenție, care samănă cu acea despre renumitul Litean Vodă a lui Gr. Tocilescu din Manual de istoria romîna, București, 1886 pag. 41: „Cel dintîi care a încercat să unească pe toți Romîni din Țara Romînească fu Litean Vodă, fiul și urmașul poate al lui Seneslaŭ dela 1247, care domnia în Țirgoviște. Litean Vodă, văzînd în 1272 pe tronul Ungariei un copil numai de zece ani, Ladislau IV sau Cumanul, cuprinse în unire cu frații săi banatul Severinului, se declară neatîrnat de orice legătură de supunere către Unguri și nu mai voi să le plătească nicio dare. Până ce aceștia să vină cu armele asupra-î, se sculară Sirbii. Litean îi bătut în nenumărate rînduri și așa de tare, încît până astăzi ei îl pomenesc în cîntecele lor ca pe un vodă viteaz și războinic“. Acest „Litean Vodă“ a crescut în fantazia lui Tocilescu dintr-un mic simbur găsit într-un „Lytuon voevod“ (Lytuon este lectura propusă de Onciul, Originile principatelor romîne, pag. 165. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes I, 139 propune cetirea Litovoî. În documente lectura nu-î sigură și variază între Lynioy, Lyrtyoy, Lython, Lythen), care avea un chinezat în Oltenia pela 1247-1251, fără ca să se știe în care anume parte a Olteniei, a refuzat dela o vreme să plătească tribut regelui Ungariei, și a perit în luptă contra oștirii ungurești trimeasă contra lui pela 1279, iar un frate al său, Barbat, a fost luat captiv de Unguri. Documente Hurmuzaki I N°s 193 și 366, 367. Ioan și Farcaș ai lui Iorga au crescut dintr-un tot așa de mic simbur, anume dintr-un Ioan și dintr-un Farcaș, despre care documentul din Hurmuzaki I N° 193 spune că aveau cîteun chinezat în Oltenia pela 1247-1251, fără ca să se știe anume în care parte a Olteniei. Decît numai, în vreme ce colegul lor, aș putea zice astfel, Lytuon atîrna direct de regele Ungariei, Ioan și Farcaș atîrnau de cavalerii Ioaniți, cărora regele Ungariei le dăruise „toată țara Severinului, cu munții care-î aparțin și cu toate celelalte cîte se găsește într-însa, împreună cu chinezatele lui Ioan și Farcaș“.

De altfel Iorga nu-î singurul dintre istoricii noștri care construiește cu închipuirea domni și dinastii pe timpul obscurelor începuturi ale principatelor romîne (care vor rămînea probabil pentru totdeauna obscure). Iată cum proce-

dează și Onciul din punctul acesta de vedere. Originile principatelor române pag. 50-51: „Lython [despre care documentele ungurești spun că n-a vrut pela anul 1272 să plătească tribut regelui Ungariei pentru „o parte de țară peste munți“], nume invederat identic cu Lytuon din 1247, voevodul Olteniei, trebuie privit și ca persoană identică cu acesta. Probabil tot el este și acel *domn al Vlahiei*, care, după știri bizantine, a fost socrul regelui sîrbesc Ștefan Milutin (1275, 1281-1320). Partea de țară scăpată de dînsul, pentru care refuză a plăti tribut Ungurilor, era, după toate indiciile [?], în partea de răsărit de Olt, unde la 1247 găsim voevodatul lui Seneslaū. Ocupînd pela 1272 această parte, Lython, până atunci numai voevod al Olteniei, unește ambele voevodate într-un singur stat. Astfel Basarabiî din Oltenia devin întemeetorii principatului a toată țara romînească.“ Pe nimic nu e bazată această afirmație. Mai întîi înșuș rangul de *voevod al Olteniei*, la care îl urcă pe Lytuon (ori cum l-a fi chemat, căci nici numele nu i-l știm cum se cade), este o invenție. Lytuon era *un voevod din Oltenia*, cea ce nu-i tot una cu *voevodul Olteniei*. Apoi, care sînt acele *toate indicii*, după care partea de țară, pentru care nu voia să plătească tribut Lytuon, atunci cînd a văzut că domnește un copil în Ungaria, ar fi fost țara lui Seneslaū, al voevodului dintr-o parte oarecare a Munteniei, despre care se vorbește pentru timpul 1247-1251 în acelaș act N° 193 din Hurmuzaki? Din contra, după toate indiciile (adecă după singurele indicii, căci este numai *un* indice!) acea parte de țară era voevodatul lui din Oltenia. Iată textul (Documente Hurmuzaki I N°s 366 și 367) în traducere romînească: „Cînd, fiind încă copil, am început să domnim după moartea părintelui nostru, voevodul Lython împreună cu frații săi ni s-a făcut necredincios și a luat în deplină stăpînire o parte din țara noastră de dincolo de munți, și cu toate ordinele noastre a refuzat să ni plătească dreptul nostru.“ Și chiar dacă am admite că Lython a ocupat și voevodatul lui Seneslaū, aceasta nu înseamnă că „Lython, până atunci numai voevod al Olteniei, unește ambele voevodate într-un singur stat“. Lython era numai *un voevod din Oltenia*, nu voevodul Olteniei, și Seneslaū era numai *un voevod din Muntenia*, nu voevodul Munteniei, și de aici, dela două voevodate unite, până la *acel stat mare* până la *acea țară mare*, com-

pusă din Oltenia și Muntenia, care se plimbă pe dinaintea ochilor noștri, cînd cetim vorbele lui Onciul, este mare deosebire. Și odată acest pas făcut, pentru Onciul presupunerea devine fapt existent și zice la pag. 175 : „Pe atunci [mijlocul secolului XIV] Basarabiî cuprind părțile tătărăști delîngă gurile Dunării, numite în titlul lui Mircea cel bătrîn, anexate apoi la Moldova cu numele Basarabia. Partea din răsărit de Olt până la părțile tătărăști, cucerite în secolul XIV, ei o stăpîneau din timpul lui Lython, voevodul Olteniei, care pela 1272 a ocupat acea parte de țară.“ Cui i-ar trece prin minte, judecînd după chipul serios cu care vorbește Onciul, că avem a face numai cu o presupunere a sa? Pentru aceia a avut dreptate, din punctul său de vedere, Iorga, cînd a zvrilit pe Lytuon și i-a pus în loc pe Seneslaū. Mai întîiū *faptele* sînt următoarele. Pe vremea cînd era Lytuon un voevod în Oltenia (1247-1251) era Seneslaū un voevod în Muntenia, fără ca să se știe în care parte a Munteniei. Acest Seneslaū este pomenit în acelaș document unguresc (Hurmuzaki I N° 193) unde este pomenit și Lytuon, și în aceleaș condițiuni ca și acesta, căci și el, ca și Lytuon, este exceptat din dania, pe care o face regele Ungariei cavalerilor Ioaniți, și rămîne, și după această danie, direct supus al regelui. Se știe apoi sigur (aceasta într-adevăr sigur) că la 1330 un Basarab a învins lîngă cetatea de Argeș pe Carol Robert, că această cetate de Argeș era capitala țării romînești, și că țara romînească cuprindea pe atunci și o parte din Oltenia. Si acum Iorga, legîndu-se de Seneslaū și de Lytuon, face la rîndul său următoarele combinații. I pag. 144 : „Basarab își avea scaunul în Argeș, el era *decî* [?] din neamul lui Seneslaū“. I pag. 145 : „Litovoî a căzut în luptă și fratele său Barbat a trebuit să plătească mulți bani ca să se libereze din captivitatea ungară. Din minile acestui Barbat foarte probabil [?] a căpătat țara dela Olt Basarab, orî prin războiū, orî prin bună înțelegere, orî poate prin încuscrire, și a fundat principatul Transalpinei, cum îi zic Ungurii, al Ungrovlahiei, cum îi zic Grecii și Slavii“. In consecință iată ce genealogii pe dos stabilesc, de o parte Onciul, iar pe de alta Iorga. Onciul, Originile principatelor romîne pag. 226 : „1. Lytuon sau Lython, 1247-1279, mai întîiū numai voevod al Olteniei în dependență de Ungaria (1247), apoi și al părții din răsărit de Olt liberate de Tă-

tari, unind (pela 1272) ambele voevodate într-un singur principat; cade în luptă cu Ungurii pentru independență. 2. Bărbat, 1279-1290, fratele lui Lython, căruia îi urmează în domnie ca voevod dependent de Ungaria. 3. Tugomir, 1290-1310, străbunul dinastiei Basarabilor, probabil din familia lui Lython și Bărbat, domnește ca voevod dependent de Ungaria. 4. Io. (=Ioan) Basaraba, confundat cu Negru Vodă, 1310-1338, fiul lui Tugomir și primul domn independent al principatului țării românești după războiul cu Ungaria din 1330; are rezidența la Curtea de Argeș. 5. Io. Nicolae Alexandru, numit mai pe scurt Alexandru, 1338-1364 (pus în cronică la 1356-1383), fiul lui Basaraba...“ Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes* II, 529: „1. Seneslav, 1247-12... 2. Ivanco Tihomir (Tocomerius), 12...-circa 1330. 3. Basarab I, ficiorul precedentului, 1330-circa 1340. 4. Nicolae Alexandru, fiul precedentului, circa 1340-16 Noiembrie 1364“. Aceste două direcții contrare, dintre care una pleacă de la Lytuon, iar cealaltă pleacă de la Seneslav, au fost împăcate de Hasdeu, care înființează din imaginație o serie de domni, cu biografia completă a fiecăruia, și-i pune să domnească, pe cei mai vechi în Oltenia, iar pe cei mai noi peste Oltenia și Muntenia. Negru Vodă, un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești, introduce la tomul IV din *Etymologicum Magnum*, București, 1898, pag. CCLXVIII sqq.: „I. Voevozii oltenesti. 1. Radu Basarabă, 1230-1245. 2. Mihail Basarabă Liteanu, 1245-1278. 3. Bărbat Basarabă, 1278-1288. 4. Dan Basarabă, 1288-1298. 5. Mircea Basarabă, 1298-1310. — II. Domnii Țării Românești. 1. Alexandru Basarabă, 1310-1363. 2. Nicolae Basarabă, 1363-1364“. Este, cum zice Hasdeu în *Pre-cuvîntare*, un *nec plus ultra*, dar un *nec plus ultra* de bătae de joc.

15. I pag. 251-252. Iată cum explică Iorga introducerea limbii bulgărești în biserica română: „Împăratul Vasile Bulgaroctonul a organizat biserica bulgară. Organizarea lui a fost păstrată de țarii bulgari din a doua împărăție. Erau doi mitropoliți bulgari, unul la Silistra, altul la Vidin. Prin mijlocirea episcopului de la Бѣлѣва (Dobrovia) Alanii romîni în număr de 15000 au căpătat voie să treacă Dunărea și să se stabilească în împărăția bizantină (pela 1300). „De aici a rezultat că s-a introdus ca limbă bisericească a Ro-

mînilor limba veche slovenică“.² Ce *Alanî romîni* „rumänische Alanen“ sînt aceştia? Iată ce este. La I pag. 144 Iorga spune că războinicii lui Basarabă (Basarab I din tabloul lui Iorga, vezi mai sus) „erau aceiaș Alanî, Masageți, Geți, care după moartea lui Nogai se laudău că ei repurtase în realitate victoriile atribuite lui Nogai.“ Acum, acești Alanî, întrucît fusese și în serviciul lui Basarab, care era Romîn, sînt numiți de Iorga Alanî romîni, și ei sînt acela care au trecut în peninsula balcanică în număr de 15000 prin stăruințele episcopului de Бѣлѣва. Ce legătură poate să existe, macar cît de departe, între introducerea limbii vechi slovene în biserica romînă și faptul că 15000 de Alanî s-au stabilit în peninsula balcanică pela anul 1300?

§ 226^a. Ilie Bărbulescu, Problemele capitale ale slavisticii la Romîni, Iași, 1906. Autorul adoaptă părerea lui Hasdeu din Istoria critică a Romînilor (Vezi § 201) și din Strat și substrat (Vezi § 218), cu deosebirea că scoboară mai mult în jos termenul dela care Romîniî au eșit din cottonul unde-î încușase Hasdeu. Pag. 10: „Ideea că după Aurelian coloniile de Romanî au dăinuit a rămînea mereu în Dacia traiană în veacurile următoare și până astăzi o admitem și noi.“ Pag. 21: „Nația romînă, care se plămădi în Oltenia, colțul sudvestic al Transilvaniei și în Banat, nu a venit în atingeri și conlocuire cu Slavii decît cîndva după secolul X sau al XI-lea, și anume cînd aceștia (Bulgarii) erau cel puțin spre epoca mediobulgară, dacă nu chiar în ea. Numai de atunci înainte, spre timpul nostru, trebuie să se fi început expansia Romînilor spre răsărit peste Olt, precum și a Slavilor spre apusul acestui rîu.“ Această părere, pe care Hasdeu n-o putea proba, firește, prin nimic, Bărbulescu crede c-o poate proba prin ceva, anume prin faptul că cuvintele cele mai vechi slave din limba romînă (care sînt sigur de origine bulgărească, dupăcum a probat Bărbulescu, Originea celor mai vechi cuvinte și instituții slave ale Romînilor, Arhiva Iași, Ianuar 1922, pag. 1 sqq) nu prezintă fonetismul vechi bulgar, ci pe cel mediobulgar. Pag. 11: „Cuvintele slave din limba noastră nu prezintă caracterele fonetice chiar ale limbii paleoslovenice, care există sub forma cirilo-metodiană cel mult până în secolul X sau XI, ci acelea ale limbii bulgare de după secolul X sau XI, adică ale limbii așa numite mediobulgară. care-î o altă fază decît

cea paleoslovenică a limbii bulgare.“*) Pentruca așa ceva să se fi putut întâmpla, cînd tot locul din sud-estul Europei era de atîta amar de vreme plin de Slavi, a trebuit ca Romîni să fi trăit îngrămădiți pe vreun loc strîmt undeva, și nu numai îngrămădiți, dar chiar închiși oarecum, iar acel loc strîmt n-a putut fi decît sigur o porțiune din Dacia traiană, obîrșia romînismului. Așa judecă B. Și ar fi în adevăr curios lucru, mai ales cînd știi care a fost adevărata obîrșie a romînismului, ca elementele cele mai vechi slave din limba romînă să nu fi prezentînd caracterele fonetice vechi bulgare, ci pe cele mediobulgare, și ca prin urmare să nu fi venit Romîni în contact cu Slavi decît dela, aproximativ, al unsprezecelea secol încoace. Decît numai B. nu probează că cele mai vechi elemente slave din romînește n-ar fi prezentînd fonetismul vechi bulgar, căci iată ce probe false aduce.

I. Pag. 12: „Să luăm cîteva din caracterele fonetice mai esențiale ale cuvintelor slave din limba noastră. Să dau întietate formelor cu nazalizare. Sint în limba romînă o mulțime de cuvinte slave cu nazalism. Dintre ele cea mai mare parte îl au sub forma *în*, iar un număr mult mai mic *un*. Astfel *dîmb*, *gîngav*, *oblînc*, *osîndi*, *pîndi*, *trîmbă*, *tîngui*; dar rar și *scump*, *muncă*, *prund*, *luncă*. Despre acest fel de cuvinte și Miklosich și toți ai noștri au zis că ne-au venit în epoca paleoslavă dela Bulgari, deci în secolul IV (Iorga), în secolul VI sau VII (Miklosich) sau chiar IX (Hasdeu). Nimeni însă n-a observat că gramatica istorică a limbii paleoslave se opune la această concluzie, fiindcă ea ne arată că în acea epocă paleoslava nu avea acel nazalism în sau *un*. În adevăr toate cercetările științii nu pot admite decît că în epoca paleoslavă acele cuvinte și cele de felul lor se pronunțau la Bulgari cu *on*: *dombă*, iar nu *dîmb*, *gongănavă*, iar nu *gîngănav*, *obloncă*, iar nu *oblîncă*, *osonditi*, iar nu *osînditi*, și *ponditi*, *tromba*, *tonziti* [? adică *tongovati*], *skompă*, *monka*, *prondă*, *lonka*. Deci, dacă atunci și sub această formă ne-ar fi venit în limbă, ar fi trebuit să le avem și noi tot astfel, sau, dacă

*) In Arhiva Iași, anul 1923, pag. 254, anul 1924, pag. 91 Bărbulescu precizează fazele limbii bulgare astfel: faza cirilo-metodiană ține până la începutul secolului X; în secolele X și XI există faza postpaleoslovenică; iar dela începutul secolului XII există faza mediobulgară.

admitem că numai atunci trecea și *on* latin în *un*, ca spre exemplu *monte* în *munte*, *ponte* în *punte*, *comparo* în *cumpăr*, atunci ar fi trebuit să le avem pe *cele mai multe* cu *un*, iar nu cu *în*. Așa dar, neputîndu-se admite nici cazul că acele cuvinte și-ar fi schimbat pe terenul limbii romîne nazalismul *on* în *în*, căci această schimbare nu se vede așa de lătită în limba noastră, și neputîndu-se admite nici că ele ar fi din paleoslavă, urmează că ele trebuie să fie din altă limbă sau dialect bulgar. Ei bine, limba paleoslavă începe chiar în secolul XI a transforma pe vechiu-î *on* în *ăn*, iar în al XII veac, adecă în mediobulgară, această transformare se operase deja în totalitatea limbii, așa că, cel mult din secolul XI începînd, dar nu de mai înainte, avem în limba bulgară (anume în mediobulgară), tocmai ca în limba noastră, *dămb*, iar nu ca în paleoslovenică *dombă*, *găngnav*, iar nu ca în paleoslovenică *gongănavă*, *oblănc*, iar nu ca în paleoslovenică *oblonkă*, *osăndili*, iar nu ca în paleoslovenică *osonditi*, etc. Iar acestea sînt tocmai formele din limba romînă. Aceasta ne arată dar că cuvintele slave cu nazalismul nu ne-aû venit în limba noastră între secolele IV-IX, ci numai după acest timp, și anume cam pela începutul perioadei mediobulgare, sau secolele XI ori XII.—Bine, vor fi venit prin secolele XI ori XII cuvintele slave la care vechiul bulgar $\kappa = \bar{o}$ este reflectat în romînește prin *în*. Dar ce faci cu cuvintele slave la care vechiul bulgar $\kappa = \bar{o}$ este reflectat în romînește prin *un*? Acestea nu pot fi mediobulgare, ci numai decît vechi bulgare, pe care limba romînească le-a primit cu *on* și care aû suferit schimbarea $on < un$ împreună cu cuvintele romînești băstinașe, unde aceiaș schimbare $on < un$ a avut loc. (Vezi § 240 N° 58, 65). Multe, puține, cîte vor fi aceste cuvinte slavonești din romînește, la care vechiul bulgar $\kappa = \bar{o}$ este reflectat prin *un*, ele sînt. Ce faci cu ele? De unde această pretenție, că dintre cuvintele slave cu $\kappa = \bar{o}$, care se găsesc în romînește, ar trebui ca „cele mai multe” să prezinte pe κ ca *un* pentru a putea admite că limba romînă le-ar fi împrumutat din vechea bulgară? La urma urmelor un singur exemplu ar fi de ajuns, ca să pună pe cineva pe gînduri. Dar exemplele sînt multe și, lucru important, sînt singurele sigure, căci exemplele de vechiul bulgar $\kappa < \text{romînu } \textit{în}$ sînt toate supuse bănuelii că ar putea să aibă pe *în* provenit dintr-un anterior *on* ori *un* (Vezi § 240 N° 64, § 241 N° 68),

taminat cu neobulgarul *ogledalo*], *smintés*). Dintre exemplele însemnate de Miklosich numai unul de origine bulgară sigură prezintă reflexul fără *n* al lui *ъ*, anume *șăgă* > v. bulg. *šęga*, neobulgar *šęga* (Lipsește în celelalte dialecte). Pe ici pe colea, în unele dialecte bulgărești și în unele cuvinte, s-a păstrat până astăzi elementul nazal din vechiul bulgar *ъ* = *ъ* ca *en* ori, printr-o ulterioară alunecare de sunet (constatată încă din mediobulgara prin așa numitul amestec al iusurilor, prin întrebuițarea adecă a caracterului *ъ* pentru caracterul *ъ* și viceversa; vezi Bărbulescu, Inceputurile scrierii cirilice, pag. 183, 187), ca *ăn*, ori, prin altă ulterioară alunecare de sunet, ca *an*, tot așa după cum pe ici pe colea, în unele dialecte bulgărești și în unele cuvinte, s-a păstrat până astăzi elementul nazal din mediobulgarul *ăn* > vechiul bulgar *ъ* = *ъ*, care mediobulgar *ăn* a început să devină *ă* încă din secolul XII și s-a prefăcut pretutindenă în *ă* în secolul XIV (Bărbulescu, Inceputurile scrierii cirilice, pag. 185-186). S-a păstrat *ъ* ca *en*, *ăn*, după cât am putut afla eu, în următoarele cuvinte și dialecte bulgărești: 1) Limba bulgărească dela răsărit, întreg dialectul -o: *pensé* > v. bulg. *pěti*, *devensé* > v. bulg. *devěti* Miletic Das Ostbulgarische pag. 80.— 2) Limba bulgărească dela răsărit, dialectul -o, localitățile Markovec (Markofča) și Ravna: *onězi* > v. bulg. *oně-zī* Miletic ibidem pag. 80.— 3) Limba bulgărească dela răsărit, dialectul -o, localitatea Ruscîuc: *grendă'* ori *grindă'* > v. bulg. *grěda* Miletic ibidem pag. 80.— 4) Limba bulgărească dela răsărit, dialectul -ăt, subdialectul balcanic, subdialectul Panağuriște: *rěnda* > v. bulg. *rědu* (această pronunțare a existat până mai acum cîtva timp, astăzi nu se mai aude) Miletic ibidem pag. 165.— 5) Limba bulgărească dela răsărit, dialectul -ăt, subdialectul balcanic, subdialectele Lovec, Trojan, Gabrovo: *pindisět* > v. bulg. *pěti desětu*, *divindisět* > v. bulg. *devěti desětu*, *brămci* > v. bulg. *brěčo*, *rămgi* > v. bulg. *rěgnō*, *svănči* > v. bulg. *zvěknō*, *șântăf* > v. bulg. *šetavū* Miletic ibidem pag. 186.— 6) Limba bulgărească dela răsărit, dialectul -ăt, subdialectul balcanic, subdialectul Sliven: *grindă* și *gridă* > v. bulg. *grěda* Miletic ibidem pag. 200.— 7) Limba bulgărească dela răsărit, dialectul -ăt, subdialectul rupeic, subdialectul *Suho* (puțin la nord-est de Salonic). Multe cuvinte, pe care le dau în reflexele lor vechi bulgare și în ordinea în care sînt înșirate de O-

blak: *pētükü, žetva, ředovü, narëditi, grëda, prëdö, čëdo, bratu-čëdu, řëdrü, pëdi, pëti, pëta, mëšëfi, mëšëčina, mëküku, žëti, govëdari, svëtiři, oglëdati*; sufixul singular -ë plural -ëta, care a păstrat nazala la plural și sună singular -e plural -enta, de pildă în cuvinte ca *telëta, žrëkbëta, řagnëta, prasëta*; *řëžikü*. Oblak, Macedonische Studien pag. 19.—8) Limba bulgărească dela apus, dialectul din satele din împrejurimile despre miazănoapte ale Salonicului: *ënza* > v. bulg. *iëza, klënza* > v. bulg. *klëzi*, Oblak ibidem pag. 21.—9) Limba bulgărească dela apus, dialectele din Kostur (Kastoria) și Korča (Korytza): multe cuvinte, din care nu se dă însă niciun exemplu, Oblak ibidem pag. 18 (Vorbind despre dialectul dela Suho zice autorul: „Acest dialect aparține, împreună cu cele dela Kostur și Korča, la acele dialecte din sudul Macedoniei, care au păstrat în mare grad nazalismul“).—Să fi provenind cuvintele românești din asemenea dialecte bulgare, care au păstrat elementul nazal din vechiul bulgar ѱ? Să fi avînd cuvintele românești origine dialectală bulgară, așa după cum probabil au origine dialectală bulgară cuvintele grecești *κόλιαντα, κόλεντα, κόλινδα* (de unde macedoromînul *cólindă*, care se găsește alături de mai vechiul *culinde*, Dalamatra) și *γροντά, γρέντα* (de unde macedoromînul *grëndă*)? (Pentru cuvintele grecești vezi Gustav Meyer, Neugriechische Studien, II, pag. 25, 32, în Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, vol. 130, și compară Bărbulescu, Începuturile scrierii cirilice pag. 187, unde este citat printre cuvintele cu nazală și grecul *σιάγκανο*, a cărui lectură probabilă însă este *šágano* — neobulgar *šëga*, după cum Gustav Meyer spune opul citat pag. 57). Dar n-ar fi curios ca cele mai multe cuvinte cu ѱ să le fi împrumutat romîna din subdialecte bulgărești? Și n-ar fi curios să fi împrumutat romîna cu toptanul din subdialecte bulgărești tocmai de acele cuvinte care se găsesc mai ales în subdialecte bulgărești din Macedonia? N-ar fi curios ca multe cuvinte românești cu ѱ să fie împrumutate sigur din vechea bulgară, iar toate cuvintele cu ѱ să fie împrumutate din subdialecte bulgărești mediobulgare ori neobulgare? Dar cuvintele cu ѱ și cele cu ѱ se sprijină unele pe altele într-o argumentare logică, și logic este numai decît să admiți că cuvintele românești cu reflexul *un* al vechiului bulgar ѱ și cu reflexul *in, în* al vechiului bulgar

⋈ sînt împrumutate din vechea bulgară. Această logică se impune și contra afirmației lui Miklosich din *Beiträge, Vokalismus*, III, pag. 22, cum că cuvintele românești cu *en*, *în* > vechiul bulgar ⋈ ar fi împrumutate „din limba Slovenilor [adecă a Bulgarilor] din Dacia, care au păstrat pe ⋈ în forma *en* până la dispariția limbii lor“. Dispariția aceasta a avut loc în secolul XVIII și știrile privitoare la limba Slovenilor din Dacia sînt tot din secolul XVIII. Ce voește să spună Miklosich? Că cuvintele românești cu reflexul *en* al vechiului bulgar ⋈ au fost împrumutate din limba Slovenilor din Dacia într-un timp relativ recent, mai recent decît perioada veche bulgară? Apoi atunci ar trebui ca și cuvintele românești cu reflexul *un* ori cu reflexul *în* al vechiului bulgar ⋈ să fi fost împrumutate tot într-un timp relativ recent din aceeași limbă. Căci ar fi extraordinar lucru ca pe cuvintele cu ⋈ să le fi împrumutat limba română din limba Slovenilor din Dacia, iar pe cele cu ⋈ nu. Însă limba aceea a Slovenilor din Dacia, care reflectează pe vechiul bulgar ⋈ cu *en*, reflectează pe vechiul bulgar ⋈ cu *an*, Miklosich, *Beiträge, Vokalismus*, III, pag. 22, și după Jagić în *Archiv für slavische Philologie* vol. III pag. 356 acest reflex al lui ⋈ ca *an* din limba Slovenilor din Dacia ar fi chiar străveche, ar data din perioada veche bulgară, pecînd neamurile slovene [adecă bulgare] ar fi fost despărțite în două, din punct de vedere al pronunțării lui ⋈, în ramul daco-thrac, unde pronunțarea ar fi fost *an*, și în ramul pannono-caranthanic, unde pronunțarea ar fi fost *on*. Însă *ân* nu s-a prefăcut în românește în *în* niciodată, iar în *i'n* s-a prefăcut numai în perioada romînei primitive, adecă în perioada cea mai de de mult a vechii bulgare, cu mult anterioară fixării în scris a limbii vechi bulgărești. Ar urma, deci, ca cuvintele românești cu reflexul *i'n* al vechiului bulgar ⋈, pe care Bărbulescu le pune pe socoteala limbii mediobulgare, să fie tocmai ele de origine veche bulgară după logica rezultată din afirmația lui Miklosich, rămînînd ca pe cuvintele românești cu reflexul *în* al vechiului bulgar ⋈ să le explicăm prin vreun împrumut făcut dela ramul slovenic pannono-caranthanic! Și dacă *i'n*, *în* > v. bulgar ⋈ sînt din perioada veche bulgară în românește, după logica rezultată din afirmația lui Miklosich, apoi, negreșit, și românul *en* > v. bulgar ⋈ trebuie să fie tot din perioada veche bulgară.

Dar se mai poate face și altă combinație cu κ și Λ vechi bulgărești. Anume tot Miklosich, Beiträge, Vokalismus III, pag. 23, spune cu privire la *an*, reflexul sloven din Dacia al vechiului bulgar κ , că *a* din acel *an* a avut probabil valoarea de φ deschis, și, macarcă se exprimă încurcat, dă a înțelege că această pronunțare a existat la Slovenii din Dacia până la dispariția limbii lor, care a avut loc în secolul XVIII. La această presupunere se pare că Miklosich a ajuns din două considerații, mai întâiu din aceea că reflexul unguresc al lui κ este φn (iar limba Slovenilor din Pannonia va fi fost tot una cu cea a Slovenilor din Dacia), apoi din aceea că alături cu *an* apare pe ici colea și câteun *on* ca reflex al lui κ în limba Slovenilor din Dacia. Iată înseș vorbele lui Miklosich: „In dacoslovenă κ este reprodus prin *an*; *a* a avut probabil aici pronunțarea lui *a* unguresc, care se apropie de aceea a lui *o*: *dobandeme, manka, mans, rantze, skampa, zandi*, alături cu *trombenie, poroncsenie*, pentru vechile bulgare *bōd-, mōka, mōži, rōŕb, skōpū, sōdi, trōb-, poro-ŕenie*, etc.“ În asemenea caz, dacă Slovenii din Dacia au avut pe κ ca φn și pe Λ ca *en* până în secolul XVIII, apoi Romîniî au putut împrumuta dela dînșii cuvintele slave, unde κ este reflectat prin *un* și Λ prin *en*, dela cele mai vechi timpuri începînd și până la momentul, relativ recent, cînd *ōn* a devenit în romînește *ún* și *én* a devenit în romînește *în*. Orice fixare mai preciză a unei date ar fi arbitrară, și tot atît de arbitrar ar procede acel care ar zice că împrumuturile respective au avut loc în timpul limbii mediobulgare, ca și acel care ar zice că ele au avut loc în timpul limbii vechi bulgare. Numai pentru reflexul romînesc *în* al lui κ ar putea admite cineva un împrumut din mediobulgara Slovenilor din peninsula balcanică (care Sloveni din peninsula balcanică vor fi fost aceiaș cu Slovenii de prin Muntenia, orî și de prin Oltenia, orî și de prin vreo parte a Moldovei, orî și mai nu știu de pe unde).

Din toată această încurcată discuție, care, dacă am mai face vreo cîteva presupunerî (Și pentru ce adecă n-am putea face?), ar deveni o adevărată harababura, un lucru reese evident, anume acela că reflexul romînesc al lui κ vechiu bulgar nu constituie o probă că cele mai vechi împrumuturi de cuvinte slave le-ar fi făcut Romîniî în perioada mediobulgară.

II. Pag. 14: „Tot astfel nu s-a observat dezvoltarea istorică a limbii bulgare, deci raportul între paleoslovenică și mediobulgară, în cuvintele slave din limba română care au *z* sau *h* în paleoslovenică. Știința [adecă cea dinainte de Bărbulescu] afirmă că în epoca paleoslovenică, între secolele IV-VI mai ales, au intrat în limba română cuvintele slave ca *zdravăn*, *price*, *sfadă*, *denie*, *beznă*, *praznic*, *zg'obiu*, *năfing*, *oblînc*, *ovăs*, *tîrâsc*, *zăresc*, *stecă*, *temniță*, etc. Dar nu s-a judecat că aceste cuvinte și altele de felul lor sunau în epoca paleoslovenică, anume în secolul IX, cu atât mai mult în secolul VI, astfel: *sădravă* (сѣдрѣвѣ), *prităca* (притѣча), *săvada* (сѣвѣда), *bădenie* (бѣдениѣ), *bezdăno* (бѣздѣно), *prazdēnikă* (прѣдѣникѣ), *zălobivă* (зѣлобивѣ), *netongă* (нѣтѣгѣ), *oblonkă* (облѣнкѣ), *ovēsē* (овѣскѣ), *těron* (тѣрѣнѣ), *zěron* (зѣрѣнѣ), *stěklo* (стѣкло), *tēmēnița* (тѣмѣница). Nu s-a observat că aceste cuvinte, prezentîndu-se astfel în stadiul paleoslovenic al limbii bulgare, dacă atunci, de ex. în secolul VI, ar fi intrat în limba română, trebuia să le găsim și la noi cu valoarea fonetică a lui *z*, *h* paleoslovenici, sau cel puțin trebuia să le avem și în limba noastră cu acel *ă* (*z* sau *h*) în toate locurile unde el se află în paleoslovenică. Pe cele din limba noastră le vedem însă fără sunetul *ă* sau *e* în multe locuri: *zdravăn* nu *sădravă*, *price* nu *prităca*, *sfada* nu *săvada*, *denie* nu *bădenie*, *beznă* nu *bezdăno*, *praznic* nu *prazdenică*, etc. Dar în limba română *nu există* fenomenul fonetic de pierdere a unui așa *ă*. De aceea, dacă acele cuvinte ar fi intrat în limba noastră în perioada paleoslovenică, adecă chiar și între veacurile VI-IX, atunci, noi neavînd acel fenomen de pierdere a lui *ă*, ele trebuiau să ne rămînă și să le avem sub forma cu *ă*, cum se pronunțau la Bulgari în acea epocă. Dacă însă le avem fără *ă*, aceasta-î o dovadă că acele cuvinte și altele de felul lor au pătruns în limba română într-un alt stadiu al limbii bulgare, iar nu în cel paleoslovenic, și anume într-un stadiu cînd chiar în limba bulgară se perduse acel *ă* paleoslovenic. Iar știința de azi ne arată bine că în secolul IX *ă* se pronunța în toate părțile acelea, unde e scris, în stadiul paleoslovenic al limbii bulgare, dar că numai din veacul din care sînt copiile de texte paleoslovenice ce avem, deci cel mai de vreme din veacul X, a început, în veacul XI s-a întetit, iar în al XII-lea s-a operat cu desăvîrșire în limba bulgară pierderea peste tot

a acelui fel de *z* și *κ* la sfârșitul cuvintelor, uneori și în corpul lor, iar alte ori asimilarea lui *κ*-e în *z*-ă, precum și prefacerea lui *κ* în *e*. Așa că numai în acest nou stadiu (mediobulgar) al limbii bulgare, deci numai rar de tot în secolul X, dar mai ales începînd din secolul XI și XII, găsim acele cuvinte pronunțate chiar de Bulgari fără *ă*: *zdrav, pričă, sfadă, bdenie, bezdno, prazdnic, zlobiv, netâng, o-blănc, ovăs, tără, steklo, temnița*, întocmai ca în limba romînă.”

Separ cele două sunete vechi bulgare *z* și *κ*, pe care Bărbulescu le discută împreună.

1. *z*. Va să zică *z* vechiul bulgar suna întocmai ca *ă* romînesc orî ca actualul *ă* bulgăresc, și fiindcă în limba romînească *ă* neaccentuat nu cade, apoi cuvintele romînești *zdrăvăn, price, sfadă, dēnie, béznă, zgloblîu, nătî'ng, oblî'nc*, dacă ar fi fost împrumutate din vechea bulgară, ar fi trebuit să sune astăzi *sădrăvăn, prităce, săvadă, bādēnie, bēzdănă, zălobivă, nătōngă, oblōncă*. Mai întîiîu însă trebuie scos din joc *z* final, căci el a fost înlocuit analogic prin formele romînești, și, oricare va fi fost valoarea lui în vechea bulgară, a devenit în romînește *-u*, dacă cuvîntul a fost primit de limba romînă ca masculin, și a devenit în romînește *ă*, dacă cuvîntul a fost primit de limba romînă ca feminin. Prin urmare exemplele *nătōngă* și *oblōncă* trebuiesc eliminate, iar *săvadă* și *zălobivă* trebuiesc mîntinute ca *săvād* și *zălobiv*. Apoi, macarcă în romînește *ă* neaccentuat nu cade lesne, el se constată că nu cade în alte înprejurări decît acelea pe care le prezintă cuvintele slave, așa că cuvinte romînești altele cu *sădr-'*, *prităc-*, *săvād-*, *bādēn-*, *bēzdăn-*, *zălob-'* nu există (Chiar cazurile cele mai analoage sînt în realitate foarte deosebite, și *zălōg*, de pildă, are pe *ă* în silaba de imediat înaintea accentului emfatic, iar nu în silaba a doua de dinaintea acestui accent, cum îl are *zălobiv*, și *zălogîre* are, drept, pe *ă* în aceeași poziție de accent ca și *zălobiv*, dar este în dependență analogică față cu *zălōg*, pecînd *zălobiv* este independent de orice analogie. Și tot așa mai departe). De unde putem ști noi că, dacă nu în toate, dar macar în unele din exemplele citate de Bărbulescu, orî din alte exemple care vor mai fi, n-ar fi putut cădea *ă* și prin firea limbii romînești însăș? Căci doar, dacă nu sînt multe cazurile în care a căzut *ă* neaccentuat în romînește prin firea însăș a limbii romînești, tot sînt, de pildă *arvună* > **ară-*

vună > neogrec ἀρρβώνα, *destúl.* > de sălul, *dărmă* > *dă-rămă* > *deramare*.

Dar sînt cuvinte de origine sigur bulgară, care au vocala neaccentuată corăspunzătoare lui *z* păstrată în limba romîină, macarcă a căzut în limba neobulgară (și a căzut, după cele ce susține Bărbulescu, încă din perioada mediobulgară), de pildă *sămét* orî *sumét* > v. bulg. *szmëti*, neobulgar *smët*, *soróc* > v. bulg. *szrokz*, neobulgar *srok*. Ce fel de cuvinte sînt acestea? Sînt vechi bulgare orî ba? Dacă vei spune cumva că la aceste cuvinte *z* s-a nimerit de a căzut mai tirziu în bulgărește, orî că, cine stie?, la ele *z* se găsește păstrat în vreun subdialect bulgar undeva, de unde le va fi împrumutat limba romîină, orî dacă vei spune că la aceste cuvinte se vor fi introdus în romînește vocalele *ă*, *u*, *o* prin epenteză, vei face numai niște presupunerî, pe care orîcine ți le poate tăgădui lesne.

Chestiunea cea mai principală însă, cînd se agită căderea vocalei neaccentuate *z* în cuvinte de origine bulgărească, este de a ști sigur care era valoarea aceluî *z* în vechia bulgară. Avea *z* într-adevăr valoarea actualului *ă* bulgăresc orî romînesc? *ă* este de multe feluri, și mai posterior, și mai anterior, și mai închis, și mai deschis. Dar dacă va fi fost cumva vechiul bulgar *z* vreun fel de *ă* tare deosebit de acel pe care l-a dezvoltat limba romînească, nu cumva s-ar putea explica atunci pentru ce a pierdut limba romîină mai lesne pe acel *ă* vechi bulgăresc decît pe al său propriu *ă*? Limba romînească, în asemenea împrejurări, va fi adaptat în unele cuvinte pe vechiul bulgar *ă* materialului său apercceptor, cum se va fi întîmplat lucrul în cuvintele *sămét*-*sumét*, *soróc*, iar în altele, cele mai multe, îl va fi lăsat să cadă imediat. În tot cazul la asemenea discuție nu trebuie uitat că *z* în primitiva slavă (Urslavisch) era sigur un *u* scurt deschis, care mai ales în silabele neaccentuate cu accentul cuvîntului avea în mod remarcabil caracterul scurtimii. Jagić, Die irrationalen Vokale, în Archiv für slavische Philologie, vol. XXII, pag. 559: „Vocalele *z* și *κ* erau, după cum știm, odată *ü* și *ι*. Variabilitatea sunetelor moderne care s-au dezvoltat din ele se explică în deajuns dintr-o normală scurtime a lui *u* și *ι* și nu este trebuință să admitem o scurtime a lor mai mare decît cea normală ca punct de plecare pentru cercetările

toate ce am face asupra lor“. Schachmatov, Die gespannten Vokale *z* und *κ* im Urslavischen, în Archiv für slavische Philologie, vol. XXXI, pag. 481 : „Nu este nicio îndoială că sunetele, care în cele mai vechi monumente limbistice bulgare (vechi slovene) sînt însemnate cu caracterele *z* și *κ*, erau în vechea bulgară, și tot așa în limba primitivă slavă, niște sunete deschise... În general trebuie să considerăm sunetele *z* și *κ* ca niște sunete reduse provenite din niște vechi *u* și *i*“. Și poate n-ar strica să ia cineva, la astfel de cercetări, în considerație tocmai limba romînă, care, în împrumuturile pe care foarte probabil le-a făcut din vechea bulgară, păstrează cele mai vechi probe de limbă veche bulgară, probe foarte probabil anterioare fixării în scris a limbii vechi bulgare în secolul IX, și care sînt în aceiaș vreme cele mai vechi probe de vreo limbă slavă în general. Și tocmai limba romînă posedă cîteva cuvinte sigure de origine bulgară, unde *z*, și anume *z* accentuat, este reprezentat prin *û* și *ó*. Aceste cuvinte sînt *sûtă* (tot așa macedor. *sûtă*, megl. *sûtă*) > v. bulg. *sŭto*, neobulgar *sto*, *sol* > v. bulg. *sz/z* (lipsește în neobulgară), *tócma* (tot așa megl. *tócmu*) > v. bulg. *tzkzma*, neobulgar *tăkmo*; mai puțin sigur *dobitóc* (tot așa istror. *dobitóc*) > v. bulg. *dobitzkz*, neobulgar *dobiták*, mai întîiu din cauza lui *i* pentru vechiul bulgar *î*, și apoi din cauza amestecului probabil al sufixului *-óc*, macarcă nu s-ar fi amestecat poate tocmai sufixul *-óc*, dacă n-ar fi fost simțit sunetul *z* din acest cuvînt ca *o* de urechea Romînilui. Pe *sûtă* Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, II, pag. 592, ar vrea să-l facă dac. Dar nu este trebuință să-l ridicăm așa de departe. Cuvintele *sûtă*, *sol*, *tócma* din alte limbi slave afară de cea bulgară nu pot fi împrumutate, căci reflexele lor din celelalte limbi slave afară de cea bulgară (pe care vezi-le la Cihac) ne împiedecă de a admite așa ceva (Pentru *sûtă* toate limbile slave au *sto*; *sol* există numai în neoslovenă, cu forma *sel*; *tócma* se găsește numai în ruteană cu o formă potrivită, *tokma*, dar este imposibil de admis că un asemenea cuvînt, răspîndit în toată romînia, ar fi împrumutat din ruteana); este evident însă că nici din mediobulgara orî din neobulgara n-au putut fi împrumutate, deoarece în aceste limbi *z* a devenit *ă* (Vezi mai sus citatul din Bărbulescu, unde se spune că slaviștii admit existența acestui *ă* = *z* încă din perioada veche bulgară). Ele

n-aū putut fi împrumutate prin urmare decît din vechea bulgară *), și atunci trebuie numai decît admis că în această veche bulgară, în care slaviștii pun reflexul prin *ă* al slavului primitiv *ŕ*, trebuie să fi existat la acel reflex *ă* vreo oarecare nuanță de *u*, căci altfel n-ar fi prins urechea Romînilui pe acel sunet vechiū bulgar ca *u*, *o*. Să nu fi existat cumva încă chîiar primitivul slav *u* în acele vremuri străvechi ale limbii bulgare (cînd va fi făcut limba romînească împrumutul), care vor fi fost poate cu mult anterior epocii literare a limbii vechi bulgărești? Acele vremuri străvechi (cînd a putut face limba romînească împrumutul) s-ar putea doar ridica în sus pînă în veacul V p. Chr. Și mai trebuie admis apoi că acea nuanță de *u*, ori chîiar acel *ŕ*, în timpurile străvechi ale vechiū bulgare a existat și la *z* accentuat și la *z* neaccentuat, căci vechiul bulgar *sztō*, după cum se constată din reflexul său *sto* din toate limbile slave, a fost accentuat *sztō*, și dacă Romînul a strămutat accentul pe prima silabă, a făcut aceasta prin adaptare la materialul apercceptor al limbii romînești, care cerea ca cuvîntul să nu fie terminat în *o* accentuat, ceea ce ar fi constituit o anomalie față de întregul sistem de forme ale declinării romînești, și să devină substantiv feminin după modelul cuvintelor băstinașe *zéce* și *mîe*. Și reese atunci că nu trebuie să identificăm pe *z* neaccentuat, care a căzut în cuvintele slave citate de Bărbulescu, cu *ă* romînesc, și că nu trebuie să conchidem că, dacă *ă* romînesc s-a păstrat, apoi ar fi trebuit să se păstreze și *z* vechiū bulgăresc.

Din toate aceste considerații rezultă în sfîrșit că nici firea sunetului vechiū bulgăresc *z* și nici chipul cum el a fost tratat în romînește nu constituiesc o probă că limba romîna n-ar fi făcut împrumuturi din vechea bulgară. Din contra!

2. k. Bărbulescu spune că din cuvintele vechi bulgare *праздникъ*, *овѣсѣ*, *теронъ*, *зѣронъ*, *стѣкло*, *тѣмѣниѣ*, care sunau *prazdnică*, *ovése*, *teron*, *zëron*, *stëklo*, *tëmenîța* nu puteau să iasă cuvintele romînești *prăznic*, *ovă's*, *tîră'sc*, *zărësc*, *stëclă*, *tëmaîța*, pentru motivul că în romînește vocala neaccentuată

*) În ce privește pe *tócma* să nu se gîndească cineva la diftongare și să întîmpine că, dacă ar fi atît de vechiū acest cuvînt, ar fi trebuit să diftongheze pe *ó* și să sune *tóácma*; pentrucă *ó* accentuat nu se diftonghează înainte de *a*, iar *-a* din *tócma* a fost fix, n-a devenit nicîodată *-ă*, din cauză că a fost

e din exemplele *prázdenică*, *te'meniŝa*, *ově'se* n-ar fi putut cădea, că vocala neaccentuată e din *těr-*, *zer-* nu s-ar fi putut preface în *î*, *ă*, că vocala accentuată *ě* din *ově'se* nu s-ar fi putut preface în *ă*, că vocala accentuată *ě* din *stě'klo*, *tě'meniŝa* nu s-ar fi putut preface în *e*.

Ce este însă acel *ě*, cu care Bărbulescu transcrie pe vechiul bulgar *к*? Acel *ě* este un *е* închis și această ortografie, care reprezintă pe *е* închis prin *ě*, este a lui Miletić (Das Ostbulgarische pag. 35: „*ě* este un *e* închis, care are un timbru foarte asemănător cu acel al lui *i*“).

Va să zică Bărbulescu susține :

a) Că n-ar fi putut cădea în românește vocala *e* neaccentuată din vechile bulgare *prázdenică*, *těmeniŝa*, *ově'se*. Dar mai întâi *-e* din *ově'se* (ca și *-ă* din *prázdenică*) nu poate intra în discuție, pentru că a fost înlocuit analogic prin forma de declinare românească *-u*. Apoi, în ce privește căderea lui *е* neaccentuat din celelalte două exemple, exemple de cădere a vocalelor *e*, *i* românești neaccentuate (care se pot hotărî că au fost *e* ori *i* numai după etyma, căci prin alunecarea sunetului *e* și *i* neaccentuați românești se schimbă necontenit unul în altul), și înainte de accent și după accent, se găsesc destule, de pildă *dreg* > *dirigo*, *drept* > *directus*, *îndemn* > **indemino*, *întă'rt* > *interrito*, *mormî'nt* > *monimentum*, *pěrnă* alături cu *pěrină* > v. bulg. *perina*, *ŝárnă* alături cu *ŝărină* > *ŝără* + *-ina*, *ursesc* > *ѡрѣса*, aoristul lui *ѡрѣзо*, *veșmî'nt* > *vestimentum*.

b) Că vocala neaccentuată *е* din *ter-*, *zer-* din vechile bulgare *tero*, *zerō* n-ar fi putut deveni *ă*, *î* în verbele românești *tiră'sc*, *zărésc*. Însă prefacerea în *ă* a lui *e* neaccentuat precedat de *z* este ceva foarte obișnuit în românește, vezi § 238 N° 31, iar prefacerea în *ă* a lui *e* neaccentuat precedat de *t* este ceva destul de obișnuit în românește, vezi § 238 N° 32 (*î* din *ttră'sc* poate fi lesne provenit din *ă* printr-o ulterioară alunecare de sunet).

c) Că vocala accentuată *е* din vechiul bulgar *ově'se* nu s-ar fi putut preface în *ă* din romînul *ovă's*. Însă *ě* accentuat precedat de *ѡ* se preface regulat în *ă* în românește, vezi § 238 N° 28.

d) Că vocala *е* accentuată din vechile bulgare *stěklo*, *těmeniŝa* nu s-ar fi putut preface în *é* din romînele *stěclă*, *těnniŝă*. D-apoi *e* era doar în înseș cuvintele vechi bul-

gare! Dacă *e* vechiul bulgar era închis, avea doar limba românească însă *e* închis de ajuns pe atunci, în epoca veche bulgară, după cum are și astăzi, și poseda, deci, un material aperseptor foarte adecvat, cu care să primească pe *e* închis vechiul bulgăresc. Nediftongarea numai a lui *i* din *stéclă* face dificultate pentru admiterea originii vechi bulgare a acestui cuvânt în limba românească.

Prin urmare firea sunetului vechiul bulgăresc *κ* și chipul cum el a fost tratat în românește nu constituie o probă că limba română n-ar fi făcut împrumuturi din vechea bulgară.

III. Pag. 16: „Tot astfel, neobservînd gramatica istorică a limbii bulgare, mai cred toți oamenii de știință străini și dela noi că în aceeași epocă a lui Iordanis, deci în orice caz înainte de veacul IX, ne-au intrat în limbă dela Slovenii Bulgari cuvinte care în limba noastră au sunetul *i*, iar în paleoslovenica *ī*, *zi*, ca *vidrā*, *bivol*, *mitā*, *vlādicā*, *pelin*, *smochin*, *moghilā*, *obiceīū*, *cobilā*, *rāchitā*, etc. Totuș aceeași știință ne arată bine că în epoca din care avem textele paleoslovenice, deci în secolele XI sau X, limba bulgară, deci paleoslovenica, avea acolo un *i*: *vīdra* (ВІДРА), *bīvolā* (БІВОЛА), *mīto* (МІТО), *dobītkā* (ДОБИТКА) [rom. *dobitoc*], *ispīta* (ИСПИТАТИ) [rom. *ispită*], *sātrīvati* (САТРИВАТИ) [rom. *strivesc*], *zamīslīti* (ЗАМЫСЛИТИ) [rom. *zămisleșc*], *rasīpati* (РАСЫПАТИ) [rom. muntenesc *risipesc*], *tīkva* (ТІКВИ, genitiv ТІКВЫ) [rom. *tidvā*], *vlādīka* (ВЛАДИКА), *pelīnā* (ПЕЛИНЪ). *smokīnā* (СМОКИНЪ), *mogīla* (МОГИЛА), *obīčai* (ОБИЧАЙ), *kobīla* (КОБИЛА), *rakīta* (РАКИТА). Dacă aceste cuvinte, și altele de felul lor, ar fi intrat în limba română în epoca paleoslovenică, adecă fie chiar în secolul IX, de sigur că ar fi trebuit să le vedem și astăzi în limba noastră tot așa ca în paleoslovenica, adecă cu acel *ī*, iar nu cu *i*, cum le avem de fapt. Ba încă și mai mult ar fi trebuit să le avem astfel în epoca Slovenilor din Dacia traiană, adecă în veacul VI sau IV, căci știința afirmă că pe atunci toate limbile slave aveau pe acel *ī*. Nu se poate susține că le-am fi primit dela Bulgari cu *ī*, dar că acest sunet l-am schimbat noi, pe terenul limbii române, în *i*. Și nu se poate aceasta, fiindcă limba noastră nu posedă fenomenul de prefacere a lui *ī* în *i*, ci numai inversul, adecă fenomenul de a schimba pe *i* în *ī* (Așa, ca schimbate pe terenul limbii noastre, se

pot înțelege cele câteva cuvinte slave ce avem cu *i*: *îigan*, *îrîmnic*, animalul *rîs* și *ris*, etc.). Așa că, dacă aceste cuvinte nu ne-aș putut veni în epoca paleoslovenică, dacă apoi nu se poate să se fi format ele astfel pe terenul limbii romîne, urmează că tot din limba bulgară le avem, dar dintr-o altă epocă, dintr-un alt stadiu decît cel paleoslovenic al ei. În adevăr, dacă urmărim gramatica istorică a limbii bulgare, vedem că în spre epoca mediobulgară ea are chiar ca o caracteristică a fonetismului său prefacerea paleoslovenicului *î* (z) în *i* (u). Inceputul acestei transformări ne apare rar de tot chiar în textele paleoslovenice ce avem, care se știe că sînt copii din veacul X sau XI. Iar în veacul XII, adică în epoca proprie mediobulgară, această transformare se arată a fi mai peste tot sfîrșită în limba bulgară. Din secolele XI sau XII, dar, limba bulgară are mai numai *i* în loc de *î*: *vidra*, *bivol*, *mito*, *dobitok*, *ispitati*, *strivatî*, *zamisliti*, *rasipati*, *tlkva*, *vladika*, etc., întocmai ca limba romînă. Aceasta ne arată că acest fel de cuvinte slave ne-aș venit în limba noastră în orice caz numai în această perioadă a limbii bulgare, decî numai după secolul X sau XI, iar nici de cum înainte, și cu atît mai mult nu în secolul VI sau IV.“

Mai întîi nu este adevărat că „limba noastră nu posedă fenomenul de prefacere a lui *î* în *i*“. Ba-l posedă în mare grad. Vezi § 242 N°s 77, 78, și de pildă *obîcîu* ar putea proveni dintr-un mai vechî *obîcîu*, și muntenestile *risipă*, *risipesc*, în loc de moldoveneștile *rîsîpă*, *rîsîpesc*, după cum aș sigur *ri-* dintr-un mai vechî *rî-* > *ră-* > *ra-*, din cauză că Munteanul pronunță pe *r* muîat, tot așa foarte posibil aș pe *-si-* dintr-un mai vechî *-sî-*, pentru că Munteanul pronunță pe *s* muîat (Vezi § 238 N°s 29, 30, 31).

Apoi, de unde se poate ști că cuvinte ca *rîs* (v. bulgar *рѣсѣ*) și *sîn* fiu (v. bulgar *сѣиѣ*) aș pe *î* provenit din *i* și nu-l aș cumva dela capul locului?

Dar sînt în romînește și cuvinte de acelea unde *î* ca reflex al vechîului bulgar *z* nu se poate explica prin alunecarea sunetului din *i*. Asemenea cuvinte sînt *bălarie* > v. bulgar *сѣиѣ* herba + *-arie*, *cobîlă* (Aceasta e forma cea mai răsîndită. Vezi Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, și Damé, Incercare de terminologie poporană. Forma *cobîlă* o citează Tiktin din Lexiconul de Buda, eș o mai găsesc în Bărceanu, Dicționar romîn-german. Nici *cobîlă* nu poate

proveni din *cobilă*, nici din contra. *Cobilă*, dacă într-adevăr există, trebuie să fie un împrumut mai recent, > neobulgar *kobila*) > v. bulgar КОБИЛА, *hî'tru* > v. bulgar ХИТРОЪ. Din *bil-* (neobulgar *bille*), *kobila* (neobulgar *kobila*), *hitr-* (neobulgar *hităr*) n-ar fi putut rezulta în românește *bălărie*, *cobî'lä*, *hî'tru*. Cel mult pentru *bălărie* ai putea recurge la presupunerea că *bi-*, fiindcă are *i* neaccentuat, a putut deveni *bel-* și apoi *bäl-*, dar pentru *cobî'lä* și *hî'tru* nu poți recurge la nicio presupunere și prefacerea *bî* < *bî'*, *hî* < *hî'* prin alunecarea sunetului nu există în limba românească. Ori poate asemenea cuvinte românești cu *î* pentru vechiul bulgar *zı* sînt împrumutate din limba malorusă sau din limba rusească, limbi în care primitivul slav *î* = v. bulgar *zı* s-a păstrat? (Este indiferent dacă cuvintele respective există sau nu astăzi în limba malorusă ori în cea rusească). Ori poate asemenea cuvinte sînt împrumutate din vreun dialect bulgăresc, unde vechiul bulgar *zı* s-a păstrat? Căci sînt asemenea dialecte bulgărești, vezi Miletič, Das Ostbulgarische, pag. 74 (Este indiferent dacă cuvintele respective există sau nu astăzi în vreun asemenea dialect bulgăresc). Dar atunci tot cu atîta dreptate poate susținea cineva că asemenea cuvinte sînt împrumutate din vechea bulgară, pentru că nu există niciun motiv, pentru care ar preferi cineva ca punct de obîrșie limba malorusă ori limba rusească ori dialectul bulgăresc ori limba veche bulgărească, niciun motiv afară de acel al arbitrarului.

Prin urmare chipul cum vechiul bulgar *zı* este reflectat în românește nu constituie o probă că limba romînă n-ar fi făcut împrumuturi din vechea bulgară.

IV. Pag. 18: „Aceiaș e situația și a cuvintelor slave cu diftongul *ea* în limba romînă. Avem, în adevăr, o mulțime de cuvinte cu acest diftong: *deal*, *hrean*, *leac*, *leat*, *pri-beag*, *steag*, *teasc*, *veac*, etc. Despre ele și Miklosich și filologii noștri au zis că le-am primit așa din limba paleoslavă, deci cel puțin din al VI veac. Nu s-a observat însă că până azi știința nu poate admite că bulgara din epoca paleoslavă avea acolo diftongul *ea*, ci susține în locu-î un lung *e* deschis, care cel mult inclina spre *ea*. Deci, în secolul VI, și în genere în epoca paleoslavă până în secolul X, acele cuvinte la Bulgari sunau *dälă*, *hrănă*, *lăcă*, *lăto*, *pribăgă*, *tăscă*, *văcă*, adică nu numai cu *ă* în loc de *ea*, dar și cu acel *ă* final

de care am vorbit că s-a pierdut numai de prin secolul X. Dacă atunci ar fi intrat ele în limba română, ar fi trebuit ca să fie tot astfel să le avem și noi, să fie să admitem că ne-au venit atunci, dar că pe terenul limbii noastre s-a transformat acel *ǣ* paleoslav în *ea*. Firește, acest din urmă caz ar putea fi probabil. Decît, ceea ce i se opune e faptul că acele cuvinte mai prezintă tot de odată și caracterul că n-au pe *ǣ* final paleoslav. Iar lipsa celui *ǣ* final se confirmă reciproc cu prezența diftongului *ea*, că nici acest *ea* nu s-a format pe terenul limbii noastre din *ǣ*, tot așa precum dispariția lui *ǣ* final nu s-a putut întîmpla în terenul ei, ci că pe acele cuvinte le-am luat tot dela Bulgari, dar într-o epocă cînd acolo se pronunța *ea* în loc de paleoslavul *ǣ* și cînd tot de odată nu mai aveau nici pe *ǣ* final. Ei bine, cele mai vechi vremuri, în care nu se poate tăgădui că începuse a se dezvolta *ea* în locul vechiului paleoslav *ǣ* lung, nu se pot pune mai înainte decît al XI veac, dar și atunci cu totul excepțional. Iar în limba mediobulgară, începînd din veacul al XII, acel *ea* trebuie să fi devenit foarte des în limba proprie bulgară. Deci numai din al XI veac se admite că bulgara începu a avea acele cuvinte sub forma (și fără *ǣ* final) *deal* în loc de paleoslovenicul *dělā*, *hrean* în loc de paleoslovenicul *hrěnā*, *leac* în loc de paleoslovenicul *lěkā*, *leato* sau *leat* în loc de paleoslovenicul *lěto*, etc. Ceea ce ne arată că din limba bulgară de după secolul XI, iar nu de dinainte de acest timp, și deci nici într-un caz din secolul VI, ne-au venit aceste cuvinte în limba română“. *)

Mai întîi trebuie scos din discuție -z final, pentru că el a fost înlocuit prin forme românești de declinare, și anume prin -u, dacă cuvîntul a fost simțit de Român ca masculin, și prin -ă, dacă cuvîntul a fost simțit de Român ca feminin. Cuvintele vechi bulgare terminate în -z erau masculine, Românul însă le-a făcut ba masculine, ba feminine, după socotetele pe care analogia le-a avut în propria sa limbă românească. Și dacă exemplele date de autor au fost adoptate de limba română ca masculine și au primit forma masculină românească -u, iată altele, de pildă, tot în -z terminate și

*) Să nu se creadă că ar fi greșeli de tipar ori de copiat în această bucată (ca în general în bucățile citate până acum). Este întocmai stilul autorului, care nu dezmințe, ba chiar exagerează, felul de a se exprima al filologilor.

tot masculine în limba de origine, pe care limba română le-a adoptat ca feminine și cărora le-a dat forma feminină românească -ă: *cf'rcă* > v. bulgar *кѣркѣ*; *g'rbă* > v. bulgar *гѣркѣ*, neobulgar *gărb*; *opincă* > v. bulg. *опѣнкѣ*, neobulgar *opinăk*; *pî'klă* > v. bulg. *пѣклѣ*, neobulgar *păkăl*; *pomând* > v. bulg. *помѣнкѣ*, neobulgar *pomen*; *trūdă* > v. bulg. *трѣудѣ*, neobulgar *trud*; *zăpădă* > v. bulg. *зѣпадѣ*, neobulgar *zapid*.

În ce privește pe 'k, el era în vechea bulgară un *e* foarte deschis. Iată ce spune și Miletic despre dînsul, *Das Ostbulgarische* pag. 75: „Nu este nicîo îndoială că sunetul care este însemnat prin litera 'k în monumentele noastre literare vechi avea un timbru special, deosebit de al tuturor celorlalte sunete din vocalismul vechi bulgăresc. Eu am avut ocazia în repetite rînduri să-mi exprim asupra valorii vechiului bulgar 'k părerea că 'k era un *ă* foarte deschis“. Un *e* foarte deschis are însă un timbru așa de asemănător cu al diftongului *ea*, încît pentru urechea ascultătorului ușor se poate confunda cu acest din urmă, și este foarte cu puțință, prin urmare, ca Românul să fi reflectat de odată ca *ea* sunetul 'k, cînd l-a auzit din gura Slavului. A fost cu atît mai cu puțință acest lucru, cu cît probabil Românul avea depe atunci în propria limbă diftongul *ea*, care i-a servit ca material apercceptor pentru slavul 'k. Dacă cumva însă va fi reflectat Românul pe slavul 'k întocmai așa cum era acest sunet pronunțat de Slav, apoi n-a putut fi nimic mai lesne decît ca printr-o ulterioară alunecare de sunet *e* cel foarte deschis să se fi prefăcut în *ea*, așa după cum s-a prefăcut el în *ea* și în limba bulgară de răsărit.

Prin urmare chipul cum vechiul bulgar 'k este reflectat în românește nu constituie o probă că limba română n-ar fi făcut împrumuturi din vechea bulgară.

V. Pag. 19: „Ar mai fi încă și alte caractere ale cuvintelor slave din limba română, care reprezintă tot astfel nu faza paleoslovenică, ci pe cea de după veacul X sau XI (sau mediobulgară) a limbiî bulgare. Așa, ca să pomenesc numai în treacăt încă una, ar fi chestiunea: noi nu avem în limba românească cuvinte slave cu *l* epentetic, care era o bogată caracteristică a limbiî paleoslovenice, ci avem numai de cele fără acesta, de exemplu *sabie* (nu *sablie*, ca în paleoslovenicul *сабѣа*), *corabie* (nu *corablie*, ca în paleoslovenicul *корабѣа*). Să fie aceasta o muîare a lui *l* pe terenul

limbii române, ca în *haină*, a *îubi*, etc., sau un fapt de provenienți deosebite? Lipsa acestui *l* e o caracteristică mediodulgară, care începe a se dezvolta numai în epoca în care se făcură copiile de texte paleosloveuice ce avem, și care apoi se dezvoltă așa de mult, încît, chiar ca o deosebită caracteristică a sa, limba bulgară de astăzi nu are de loc acel *l* epentetic, ci are tot ca limba noastră, fără el, *sabiia*, *korabiia*, etc.⁴.

Acel *l* epentetic vechi bulgar n-a avut trebuință să se înmoaie pe terenul limbii române, pentru că era înmuia de acasă, și cuvinte ca *савла*, *корава* sunau în vechea bulgară *sabl'a*, *korabl'*. Asemenea cuvinte vechi bulgare cu *l'* au intrat atunci în limba românească, cînd și elemente băstinașe de ale acestora aveau *l'*, și aceiaș ulterioară alunecare de sunet *l' < i* a cuprins pe toți *l'* muiați, și pe cei băstinași, și pe cei slavii. Vezi § 244 N° 99.

Prin urmare nici reflexul lui *l* epentetic vechi bulgar în limba română nu constituie o probă că limba română n-ar fi făcut împrumuturi din vechea bulgară.

După cum se vede din ultimul citat, Bărbulescu dă a înțelege că ar mai avea și alte probe limbistice pentru părerea sa că Romîni n-ar fi venit în contact cu Slavii „decît cîndva după secolul X sau XI⁴”. Poate că le va fi arătat într-o lucrare scrisă în sirbește, despre care vorbește în Arhiva Iași, April 1922, pag. 306, cu ocazia recenziei pe care o face lucrării Zur Rekonstruktion des Urrumänischen a lui Sextil Pușcariu: „Din toate cele ce am arătat în această recenzie rezultă, în potriva datelor (materialelor), interpretărilor și concluziilor lui Pușcariu, că străromîna nu avea dialecte în adevăratul înțeles al cuvîntului, ci cel mult oarecare nuanțări deosebitoare mărunte. Dar din această concluzie a mea mai reese alta, iarăș răsturnătoare a celor ale lui Pușcariu: că străromîna, neavînd dialecte, trebuie să se fi format nu pe teritoriul extraordinar de larg, «dela marea adriatică până la marea neagră», cum crede dînsul, care încearcă, prin inventarea acelor dialecte ale străromînei, să susțină teoria pe care o numește greșit a lui Onciul. Străromîna, deci, s-a format pe un teritoriu foarte răstrîns și la un popor (străromîn) foarte mic ca număr; căci numai o limbă plămădită și trăitoare pe un pămînt mic se poate să nu formeze dialecte.

Aceasta ca principiu. Cît pentru acest teritoriu unde s-a format, eu mî-am spus părerea în studiul «Kad su po ele da  laze u rumunjski jezik najstarije njegove slavenske rije i» [C nd a  început să între în limba rom n  cele mai vechi cuvinte slave ale sale], apărut în Jagi  Festschrift, Berlin, 1908, dupăce o indicasem  i în «Problemele capitale ale slavisticii la Rom ni», Iași, 1906. Mai ales fiindcă nu e locul aici, nu o mai prezint  i acum, voi  arăta-o însă, cu un întreg aparat  tiin ific  i cu date nouă, cu alt prilej.— Probabil însă că autorul a ales nu pe cele mai slabe probe ale sale atunci când a căutat în lucrarea analizată supt acest paragraf să sus in  un a a curios lucru, că Rom nii n-ar fi venit în contact cu Slavii înainte de secolul XI,  i fiindcă probele aduse în această lucrare nu valorează nimic, sînt  ndrept  it să cred că nici acele altele, pe care le va fi mai av nd  i pe care le va fi mai făcut cunoscute în studiul său cel s rbesc, nu vor fi având mai multă putere. At ta numai a  mai avea de spus, că, dacă a putut a a lesne reduce la nimic afirmările lui Pu cariu asupra dialectelor rom ne ti din perioada rom nei primitive, să nu creadă Bărbulescu că ar putea proba, ori că ar fi probat ch ar, că nu existau dialecte în rom na primitivă. Despre aceste lucruri știe tot a a de puțin Bărbulescu c t  i Pu cariu. Pentru dialectele rom nei primitive vezi § 262 N  2,  ,  , § 266 N s 3, 5.

§ 227. Ilie Gherghel, Zur Frage der Urheimat der Rum nen, Wien, 1910. Punctele de vedere susținute de autor sînt următoarele:   Rom nii a  emigrat dela nord spre sud, niciodată dela sud spre nord. Rom nii din peninsula balcanică, Macedorom nii  i Rom nii din Meglen, a  venit dinspre nord. La nord Rom nii a  trăit pelingă Dunăre pe undeva. Emigrarea dela nord spre sud a avut loc t rziu,  i anume c ndva după secolul IX.² Pentru chipul cum procedează el spre a proba aceste puncte de vedere dau următoarele exemple. Pag. 5 sqq.:   Izvorul, pe care mai ales se bazează Onciul pentru a proba că a  venit Rom ni  n Dacia  i din a dreapta Dunării, povestirea anume din Faptele sf ntului Dumitru [Vezi mai sus § 213 supt Onciul, Teoria lui Roesler] este neîndestulător.  n acea povestire este vorba mai degrabă despre liberarea Bulgarilor de sub st pinirea Avarilor,  i Cuber nu e altul dec t Cuvrat, regele Bulgarilor care s-a  stabilit în peninsula balcanică.² [Asupra acestui

fapt vezi cele spuse mai sus § 213 sub Onciul, Teoria lui Roesler, nota. Intre Cubrat, bătrînul rege al Bulgarilor, care a murit în țara lui dela Palus Maeotis, și între Cuber, care a venit la cîmpul ceramesiî, nu este absolut nicio legătură]. — Pag. 60 sqq.: ‘ Emigrarea dela nord spre sud a avut loc după secolul IX, pentrucă 1) „până la această dată limba romînă nu se consolidase încă, fiindcă nici celelalte limbi romanice nu se constituise încă deplin la o epocă așa de recentă, vezi Gröber Grundriss, 1888, I pag. 429, 433“ [La paginile citate din Grundriss este vorba despre timpul cînd apar *în scris* limbile romanice și Gherghel confundă acest timp cu acela în care limbile romanice s-au constituit! Fiindcă ține așa de mult la părerea lui Gröber asupra timpului cînd s-au format limbile romanice, apoi acest învățat în Wölfflin’s Archiv I 45 a stabilit timpul cînd cele depe urmă rămășiți ale domniei romane au dispărut ca linie despărțitoare între dialectele latine și limbile neolatine: în Franța anul 538, în Spania anii 615 și 623, în Italia mijlocul sec. VII]; 2) „dacă este așa [că adevărat limba romînească s-a format mult mai tîrziu decît sec. IX], apoi atunci nici n-a putut pătrunde slavisme în ea înainte de acea epocă, altfel slavismele ar fi luat parte la formarea organică a limbii romîne și n-ar fi influențat limba romînă numai în ce privește cuvintele și cîteva sufixe“ [Mai întîiîu este cu putință să-și închipuîască cineva Romîniî fără contact cu Slavii până în secolul X? Apoi în orice moment al existenții sale limba e tot limbă, o limbă oarecare, tot așa de bine constituită ca în oricare alt moment al existenții sale. Limba nu-î ca o floare, care înbobocește, apoi se dezvoaltă și în urmă se pălește, nu-î ca un aluat, care crește și apoi se coace. În orice moment al existenții sale ea este tot atît de vivace. Dacă înainte de un timp oarecare limba romînească nu ajunsese să se diferențieze atît de mult de limbile celelalte romanice, încît să poată fi considerată ca o limbă aparte, ea nu era pentru aceasta mai puțin o limbă în toată deplinătatea ei, un dialect al limbii latine populare. Limbile se schimbă, numai, cu timpul, se desfac tot mai mult dintr-o tulpină comună, capătă alături cîteo limbă literară, cîteo limbă scrisă, care este mai rezistentă față cu schimbările, mai conservatoare, fără să se poată ea însăși sustrage cu vremea schimbărilor, dar la niciun moment al vieții lor limbile nu sînt

mai tari ori mai slabe. Cînd sînt limbile deplin constituite? Niciodată și totdeauna ! Puterea de influință a limbilor străine asupra unei limbi oarecare nu atîrnă dela gradul de diferențiere față cu o tulpină oarecare; puterea de influință a limbilor slave, de pildă, asupra limbii romîne n-a putut atîrna dela gradul de diferențiere a limbii romîne față de limba latină. La oricare moment al existenței sale, începînd decînd era limba latină în Dacia și în peninsula balcanică, până în momentul de față, limba romînă n-a fost nici mai slabă, nici mai tare, față cu puterea de influințare a limbilor străine. Cauzele care facilitează influința străină nu stau în limba însăși, ci în afară de dînsa. Altceva e să fie vorbită o limbă de o masă compactă de zeci de milioane de oameni, și altceva e să fie vorbită o limbă de sfărături din acea masă; altceva e să fie o limbă vorbită de un popor numeros și puternic, încunjurat de popoare de altă limbă mai puțin numeroase și mai puțin puternice, și altceva e să fie vorbită o limbă de un popor puțin numeros și slab, încunjurat de vecini de altă limbă numeroși și puternici; altceva e să aparțină o limbă unui neam de oameni independent, și altceva e să aparțină unui neam supus, rob, obijduit; altceva e să aparțină o limbă unui popor muntean, care trăește pe crestele munților, unde numai cu greu pot străbate străinii, și altceva e să aparțină unui popor care trăește la cîmpie; etc. La aceste cauze externe se adaugă una internă, firea vorbitorului. Nu toți oamenii au aceeași putere de rezistență față cu schimbările ce le-ar putea provoca în vorbirea lor vorbirile străine. Să dau numai un exemplu. Rușinea, timiditatea sînt beteșuguri—ori mai degrabă calități?—care nu aparțin membrilor unei societăți tot într-un grad, și tot așa nu aparțin tot într-un grad diferitelor națiuni. Un neam de oameni timid, rușinos, dacă ajunge din diferite împrejurări externe să trăiască în număr mic în mijlocul unei populații de altă limbă mult mai numeroase, se rușinează de a-și vorbi limba, și din cauza aceasta pe de o parte, atunci cînd o vorbește, o încarcă de elemente străine, iar pe de altă parte o vorbește tot mai rar, până cînd o uită. În ce privește slavismele din limba romînă, care consistă din cuvinte și sufixe derivative, ele încă n-au fost cercetate comparativ în cele trei dialecte romînești, ca să se poată ști care sînt acele slavisme care a-

parțineaă deja limbii românești în momentul cînd, în al VI orî al VII secol, blocul romîn s-a desfăcut în trei bucăți. Dupăce s-au desfăcut dialectele romîne, ele au continuat fiecare în parte să primească nouă influinți slave, cel dacoromîn dela Bulgari și, întru cîtva, în Moldova de sus dela Ruteni și în Banat dela Sîrbi, cel macedoromîn dela Bulgaro-Sîrbi din Macedonia, cel istroromîn dela Croați. Slavismele limbii românești primitive, ca cuvinte și sufixe derivative, erau puține. Se poate spune că până în secolul VII limba romînă n-a fost prea mult influențată de limbile slave]; 3) „cînd și cum ar fi putut avea loc influința acestor elemente limbistice [slave] asupra limbii romîne primitive, dacă poporul romîn a fost desfăcut prin invazia Slavilor în două orî trei bucăți, învremece cele mai vechi cuvinte slave sînt comune dialectelor romîne?” [De desfăcut însă în trei bucăți, tot s-a desfăcut poporul romînesc, acest lucru nu-l tăgăduiește nici Gherghel. Acum, să admitem că s-a desfăcut în secolul VII. Apoi până în secolul VII au avut Romînii cînd și cum să împrumute elemente slave, care astăzi sînt comune tuturor dialectelor, căci până în secolul VII cel puțin de două secole ei fusese în contact cu Slavii. Vezi § 82, N° 10].²—Printre pomenirile despre Romînii nordici vrea să pună, pag. 47, și un loc din Psellos, Ἐξακτοναετηρὶς βυζαντινὴς ιστορίας, în Sathas Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, tom. IV, Athena, 1874, pag. 246 și următoarele, unde Psellos vorbește de o expediție a împăratului Isaac Comnenos (1057-1059) asupra Mysilor, care trecuse peste Dunăre și năvălise în împărăție. Acei Mysi ar fi fost după Gherghel Romînii. Ei erau însă Pecenegii.—Prezența elementelor albaneze în limba romînă o explică, pag. 56-58, ca Hasdeu în Cine sînt Albanezii? Vezi § 200 sub Roesler Romänische Studien.—Gherghel e un aprig apărător al *dactsmului* Romînilor, macarcă din toată broșura lui nu se vede lămurit unde pune el patria primitivă a Romînilor: mai mult decît în Transilvania s-ar părea că o pune lingă Dunăre undeva, și chiar nu numai de-a stînga riului, ci și de-a dreapta lui puțințel. În orice caz e un adversar al lui Roesler, dar căuțînd să-l atace cade adesea el însuș în erori grave. Pag. 26 : „Roesler la pag. 105 citează din Henri de Valenciennes supt anii 1206-1216 următoarele: cap. 240 : „Ramon de Muntaner”, cap. 261 și 262 : „Langlo, seigneur de Blachie”, cap.

213: «Blaquie la grant». Aceste locuri nu le-am putut găsi în Henri de Valenciennes“. Cu totul altceva spune Roesler la pagina citată, anume: „În Thessalia cei mai numeroși locuitori în secolul XIII erau Vlahii. Thessalia pe atunci purta numele de Valahia Mare, astfel că vechiul nume Thessalia nu mai era întrebuințat. Și cronicarii bizantini și cronicarii apusenți întrebuințează acest nume“. Apoi în notă înșiră Roesler pe acești cronicari bizantini și apusenți în modul următor: „Nicetas Choniates pag. 841. — Georgios Acropolita pag. 25, 38.—G. Pachymeres, Michael Palaeologos I, 30.—G. Phrantzes pag. 414. — Ramon de Muntaner cap. 240: Langlo seigneur de la Blachie; cap. 261, 262.— Henri de Valenciennes anii 1206-1216: Et si vous otroi avoec Blaquiela-Grant, dont je vous ferai seigneur, se dieu plaist (213)“. Și Gherghel și-a închipuit că „Ramon de Muntaner cap. 240: Langlo seigneur de la Blachie; cap. 261, 262“, care e o citație din Ramon de Muntaner, ar fi un loc citat de Roesler din Henri de Valenciennes. Ce și-a închipuit prin „Ramon de Muntaner“, pe care l-a căutat în Henri de Valenciennes la cap. 240? Poate vreun „Român al munților“? Ramon de Muntaner e cunoscutul cronicar catalan, care a fost și unul din șefii renumitei companii catalane. Pag. 26: „Citatul din Cantacuzenus 3, 53, anul 1342 este fals! Aceasta nu ne surprinde la Roesler. Drept că la indicele acestui scriitor [al lui Cantacuzenus] ed. Bonn, III, pag. 594 se găsește o «Magna Blachia», însă n-am reușit, macarcă mi-am dat toate silințele, să găsec această numire nici la locul citat în indice (III, pag. 525, 36), nici în vreun alt loc undeva“. Este vorba despre cele ce spune Roesler pag. 105: „Intr-o bulă a împăratului grec asupra stăpînirii din Thessalia se numește această țară Βλαχία, Cantacuzenus 3, 53 supt anul 1342“. Va să zică, Gherghel a vrut să controleze pe Roesler cu Vlahia din hrisovul lui Cantacuzenus, a căutat în indicele dela ediția Bonn, n-a găsit Blachia, ci Magna Blachia, care s-ar fi aflat după indice la III pag. 525, 36, a deschis la această pagină și n-a găsit nimic, atunci a căutat, cit a căutat, a închis pe Cantacuzenus și a declarat pe Roesler ca neexact ori chiar falsificator! Și cu toate acestea se găsește Blachia (adecă Vlahia, căci așa se pronunța Βλαχία pe vremea cronicarilor bizantini, în special a lui Cantacuzenus) la Cantacuzenus, și nu numai odată, ci de mai

multe ori. Supt anul 1343 (nu 1342, aici într-adevăr a greșit Roesler), tom. II pag. paris. 526-527 se spun următoarele: „Puterea noastră ordoană ca fratele prea iubit al maestății noastre, dumnealui Ioan Anghel, să fie șeful său prefectul cetăților și țării Vlahiei, cît timp va trăi... Să aibă prefectura Vlahiei până la sfîrșitul vieții sale... Să se pomenască însă prin toată țara Vlahiei și de Doamna Anna Palaeologa și de fiul ei împăratul... Să se păstreze hotărările Vlahiei cum fusese mai înainte vreme. Dacă [Ioan Anghel] va căpăta cetățile din cuprinsul Vlahiei, să le stăpînească ca și pe restul Vlahiei“.— După cum e adversar al lui Roesler, tot așa e adversar Gherghel și al filologilor. Pag. 54: „Macarcă limbiștii, cu privire la justetea legilor schimbării sunetelor, o iaă cam pe sus față de istorici, n-o duc de multe ori la niciun capăt, cînd este vorba să strămute adevărurile lor cele fără vieată în faptele istorice vii. Pentru acela ar trebui, mai ales pentru asemenea obscure capitule ale istoriei, ca cercetările istoricilor și limbiștilor să stea în contact unele cu altele“. Foarte adevărat. De aceia trebuie să regretăm că istoricii noștri o iaă așa de ușurel cu cunoașterea limbii romînești, încît să-și închipuiască că *Basarabă* ar putea să fie metateză din *Bessapara*, cum face Onciul, *Originile principatelor romîne* pag. 115, ori un turcesc fantastic *baş-arabă*, cum vrea Gherghel. Pag. 20: „In turcește *baş-arab* înseamnă *cap de maur*, cu care ocazie este de observat că s și ș foarte ușor se pot confunda la scris. Blazonul *Basarabilor* [trei capete de arapi] ar reda, deci, în mod figurativ forma tataro-cumană a numelui“. La acestea adaugă autorul în notă: „In puținele cuvinte cumane, date de Roesler *Römische Studien* pag. 352-356, corăspunde totdeauna cumantul s turcului ş, de ex. turc *taş* — cumant *tas*, turc *eniş* — cumant *enis*, turc *ışdır-im* — cumant *esitur-men*. Cum că așa este, se vede din codex cumanicus, unde latinul *capud* (sic) corăspunde persului *ser* și cumantului *bas*“. In ce privește etimologia propusă de Gherghel am de făcut grave observații. Mai întîiu în limba turcească atributul precedează totdeauna substantivul său: un *baş arab* în turcește este imposibil. *Cap arăpesc* se zice în turcește *arab baş*, iar *cap de arap* se zice pe turcește *arab başı*. In codex cumanicus apoi scriitorul, care a scris cuvintele cumane și persiene cu litere latine, întrehuintează si nentru s si nentru ş a-

celăș caracter s, de nevoie, pentru că adevărat n-avea în alfabetul latin un caracter pentru ș. Nu numai cuvintele cumanе аă s pentru ș în codex cumanicus, ci și cele persiene. Dacă ar admite cineva, ducându-se după scrisul din codex cumanicus, că în limba cumană nu exista sunetul ș, atunci ar trebui să admită că nu există sunetul ș nici în limba persiană. Apoi ce mai vrea să zică autorul cu aceia că „cu care ocazie este de observat că s și ș foarte ușor se pot confunda la scris”? A voit să zică, sigur, că cele trei puncte de deasupra, care deosebesc în scrisoarea turcească (adevărat arăbească) pe s de ș, аă scăpat din vedere celui care a scris *eticheta, legenda* blazonului, аă că cetitorii *legendei* blazonului Basarabilor (cetitorii, firește, cumanі, pe vremea cînd Basarabiі, și ei Cumanі, аveau legenda blazonului lor scrisă în turcește [orі cumănește, căci e tot aceia]) аă cetit *basarab* în loc de *bašarab* și аă schimbat numele familiei după legenda blazonului. Aceasta e o culme! Asemenea lucruri nu se regulează cu ochii, ci cu urechile!

§ 228. C. Jireček, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, I pag. 39: „În veacul de mijloc аă existat în peninsula balcanică două limbi romanice: limba romînă, a Romanilor dela Dunăre, și limba dalmată, ale cărei resturi s-аă păstrat până în zilele noastre în insula Veglia. În țara muntoasă dela mijloc s-a dezvoltat o limbă amestecată illyro-romanică, din care se trage limba albaneză. Din cauza poziției sale intermediare limba albaneză are pe de o parte ceva comun cu limba romînă, iar pe de altă parte ceva comun cu limba dalmată“.

§ 229. D. Onciul, *Din istoria Romîniei*, București, 1914 (Din „Căluza oficială a expozițiunii generale romîne 1906“), pag. 3: „Romînia împreună cu țările locuite de Romîni la nordul Dunării între Nistru și Tisa, unite în antichitate sub numele de Dacia, аă fost cuprinse în lumea romană și cucerite pentru latinitate sînt acum tocmai 1800 de ani, prin cucerirea și colonizarea Daciei de către împăratul Traian, întemeetorul poporului romîn. Cu vreun secol mai înainte se aruncase prima sămînță a naționalității romîne la sudul Dunării. în părțile locuite de vechii Illyri (străbunii Albanejilor de astăzi) și de foștii Thraci (aproape înrudiți cu Illyrii), între Adriatică și marea neagră, țări definitiv subuse de Romanі sunt înmăratul Octavian August. după en-

ceririle începute aici în timpul republicii. Dar abia creațiunea lui Traian, prin care stabilirea elementului roman la Dunăre a fost îndeplinită, a dat ființă poporului român în Dacia. Chiar dela cele dintîi mărturii istorice asupra Romînilor ca popor propriu, cu numele de Vlahi, începînd din secolul al XI, tradiția istorică despre originea lor (constatată mai întîi la scriitorii bizantini din secolul al XI și al XII) îi prezintă în legătură cu Traian și cucerirea Daciei sau ca urmași ai colonilor romani de aici. De asemenea cei dintîi cronicari ai Ungariei (din secolul al XII și al XIII) cunosc pe Vlahii din regatul ungar ca „foști coloni ai Romanilor“, rămași în țară și găsiți aici de Unguri. Și tradiția națională, constatată ca tradiție scrisă mai întîi în prima jumătate a secolului al XVI, a păstrat cunoștința originii dela Rîm (Roma), decînd — cum călugării din mănăstirea Deal spuneau lui Francesco della Valle (1532)— «Traian împăratul, cucerind această țară, o împărți ostașilor săi și o făcu colonie de Romani». Numai dela sfîrșitul secolului XVIII încoace o samă de istorici și filologi s-au nevoit să opună acestei tradițiuni statornice, până atunci general admisă în istoriografie, o teorie contrară, după care Romîni din Dacia (Dacoromîni) s-ar fi format ca popor la sudul Dunării, laolaltă cu frații lor din peninsula balcanică (Macedoromîni), de unde ei ar fi emigrat în evul mediu spre a popula vechea Dacie, părăsită de Romani cu mai multe secole mai înainte. Fără mărturii directe în sprijinul unei transmigrațiuni de acest fel, care până acum n-au putut fi produse, știința nu poate părăsi tărîmul real al tradiției istorice, adevărită chiar dela prima arătare a Romînilor în istorie. Așa fiind, cucerirea Daciei decătră Romani acum 1800 de ani este punctul de plecare al istoriei romîne pe acelaș pămînt locuit de Romîni.— Scriitorii bizantini, despre care vorbește Onciul, sînt Kekavmenos și Kinnamos (Vezi mai sus §§ 177, 178 supt acești autori), iar cronicarii unguri sînt Anonymus Notarius, *Gesta Hungarorum*, care spune în cap. IX că la venirea Ungurilor în Pannonia „această țară era locuită de Slavi, Bulgari, Valahi și păstorii Romanilor, fiindcă după moartea regelui Attila Romanii numău țara Pannoniei *pascua*, din cauză că-și trimeteau turmele la păscut prin această țară (*Quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum, quia post mortem Athilae regis terram*

Pannoniae Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannoniae pascebantur)*”), și Kéza, cronicar

*) Anonymus Belae regis notarius, *Gesta Hungarorum*, în Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, Vindobonae, 1766-1768, I. Copie din secolul XIV. După Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, 246, regele ar fi Bela III (1174-1196) și notarius ar fi trăit până în cele dintâii decenii ale secolului XIII. După Onciul, *Teoria lui Roesler*, 256-262 regele ar fi Bela II (1131-1141) și notarius ar fi scris pela mijlocul secolului XII. Este cel mai vechi cronicar ungur și pe care Ungurii îl țineau în mare cinste, până când s-a deschis prin Roesler *Romänische Studien* cearta asupra originii Românilor. El mai povestește cap. XI-LI pentru timpul venirii Ungurilor în Pannonia (aproximativ anul 896) următoarele lucruri: Țara între Tisa și Dunăre până la granițele Rutenilor și Leșilor o stăpînise și o populase cu Slavi și Bulgari Reanus, mare principe al Bulgariei, bunicul lui Salanus, stăpînitorul acelui teritoriu depe vremea venirii Ungurilor. Țara între Tisa, Mureș și Someș fusese în stăpînirea unui duce Morout, al cărui nepot, Menumorout, era domnul actual depe vremea venirii Ungurilor al acelui teritoriu, al cărui locuitori erau Cazari. Dela Mureș până la Orșova se întindea stăpînirea ducelui Glad, care venise dela Vidin și ocupase cu ajutorul Cumanilor acel teritoriu. În Ardeal domnia un Vlah, Gelou, asupra Vlahilor și Slavilor, oameni nedepriși cu războiul și care suferiau mult din partea Cumanilor și Pecenegilor. Ungurii au supus pe toți acești principii. În special Tuhtum a învins pe Gelou și a supus Ardealul, în care familia lui a domnit până la Ștefan cel sfînt, anul 1000.² Această povestire a cronicarului anonim a fost contestată de Roesler: Țăranul ar fi trăit tîrziu, pe vremea lui Bela IV (1235-1270) și ar fi povestind lucruri neexacte, luîndu-se după înprejurările depe vremea lui.³ Cum că anonimul a povestit și lucruri neexacte și s-a condus cîteodată de înprejurările depe vremea lui, nu se poate tăgădăui. Faptul, de pildă, că vorbește de Cumanii pe vremea venirii Ungurilor în Pannonia este o probă pentru aceasta. De altfel și alții înainte de Roesler au bănuț notariului anonim că ar fi plămuit istoria veche ungurească după înprejurările contemporane cu dînsul, precum se vede din Petru Maior *Istoria* pentru începutul Romînilor 97: „Unii zic că notariul a scris istoria sa după tocmeala lucrurilor ce era în veacul lui, iară nu după adevărul vremii aceea cînd a intrat Ungurii în Pannonia și în Ardeal“. Pentru părerea că notarul anonim a trăit înainte de Bela IV aduce Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 239 proba că cuvîntul *Blachi*, cu care notarul anonim numește pe Romîni, se găsește întrebuintat numai în documentele ungurești anterioare lui Bela IV. Cu începere dela 1234 se întrebuintează în mod exclusiv numai cuvintele Olaci, Olachi, Olati, Walati în documentele ungurești.

din secolul XIII, care spune I, 4, ¹ că „Locuitorii din orașele Pannoniei, Pamfiliei, Macedoniei, Dalmației și Frigiei, ne mai putînd suferi prădăciunile și asediurile cele multe din partea Hunilor, și-au părăsit țara cu voea lui Attila și au trecut peste marea adriatică în Apulia. Numai Vlahii, care erau păstori și coloni lor, au rămas de bună voe în Pannonia (Pannoniae, Pamfiliae, Macedoniae, Dalmatiae et Frigiae civitates, quae crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigatae, natali solo derelicto, in Apuliam per mare adriaticum, de Ethela licentia impetrata, transierunt; Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia)“; și I, 4, ⁶ că „Secuții sînt rămășiți de ale Hunilor. Cînd au aflat că Ungurii s-au întors în Pannonia, li-au eșit înainte la hotarele Ruteniei, și după ce au ajutat Ungurilor să cucerească Pannonia, au căpătat și ei locuri într-însa, dar nu la șes, ci cu Vlahii împreună în munții dela margine (Zaculi Hunorum sunt residui, qui, dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus in Rutheniae finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannoniae, sed cum Blackis in montibus confiniis sortem habuerunt)“. Dintre acești scriitori, dacă într-adevăr vorbele lor reprezintă niște tradiții, după cum vrea Onciul, iar nu mai degrabă niște combinații personale, cei unguri reprezintă în tot cazul tradiția dela venirea Ungurilor în Pannonia, pecînd foarte probabil populație romînească se găsea pe teritoriul Daciei, iar dintre cei bizantini numai Kekavmenos leagă originea Romînilor de cucerirea Daciei prin Traian. Dacă însă tradiția — în caz cînd tradiție este — reprezentată de Kekavmenos pomenește de împăratul Traian, aceasta se explică prin faptul numelui celui mare al acestui împărat, care a făcut să se rezumeze în el toată opera anterioară de romanizare a răsăritului Europei, nu poate servi însă ca probă că romînismul și-ar fi trăgînd originea numai dela împăratul acesta orî mai cu samă dela dînsul, cu atît mai mult nu, cu cît același tradiție pune patria primitivă a Romînilor în țara Sîrbilor, adică în Moesia Superior.

§ 230. N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Bucarest, 1915, I pag. 5-9: „Regiunile cuprinse între Carpații romîni și riul Tisa erau locuite la enoca lni Herodot de Agathvrsi. care erau de origine evi-

dent thracă, dupăcum îi arată și numele, și aveau cele mai strînse relații cu ramura dacă din aceeaș tulpină. Rominii sînt necontestabil descendenții acestor Daci și ai congenerilor lor Geți, stabiliți cînd pe malul drept cînd pe cel stîng al Dunării, precum și ai celorlalte elemente thrace și illyre deznaționalizate printr-o colonizare romană lentă, care s-a făcut întîi prin imigrații de țărani veniți din Italia cu mult înainte de cucerirea lui Traian. Fiindcă teritoriul Agathyrsilor și al vecinilor lor de aceeaș origine a fost dela început o țară thracă și apoi a aparținut Dacilor, acest teritoriu face, deci, parte în mod evident din moștenirea cea mai veche și cea mai autentică a actualei națiuni romîne. Această prezență a Agathyrsilor civilizați, care exploatare minele de aur ale acestei provincii, apoi stabilirea unui stat dac, care trebuie să figureze printre fundațiunile cele mai importante ale barbarilor și avea relații continue cu lumea romană, căreia îi împrumuta cu inteligență, am putea zice chiar cu patimă, elementele necesare pentru a forma o nouă civilizație mixtă, sînt, propriu vorbind, primele titluri de posesiune pe care le pot prezenta Rominii de astăzi în privința Transilvaniei și a provinciilor vecine. Opera îndeplinită de Romani și lăsată moștenire acelor care li poartă și astăzi numele și vorbesc o limbă derivată, în părțile ei esențiale, din latinește ar fi un al doilea titlu de posesiune în favoarea acelor care li-au moștenit numele și limba. Nimenia nu pretinde astăzi, printre oamenii cu judecată, că poporul romîn, așa cum se prezintă astăzi, ar fi continuatorul, fără niciun amestec, fără nicio pată, ca să zic așa, al Romanilor în înțelesul pur latin al acestui cuvînt. Învățații au reușit să fixeze că primul element roman care a pătruns în Dacia, al cărei centru și a cărei citadelă principală era Transilvania, au fost țărani italieni, care fusesse nevoiți să părăsească peninsula din cauza creșterii prea mari a populației, din cauză că munca cîmpului se făcea numai cu sclavi, precum și pentru aceia că se lățise regimul vilelor de lux și al aprovizionării Italiei prin mărfuri venite din provinciile vecine. Fiind mai numeroși decît Illyrii și Thracii vecini, și avînd aceleaș ocupațiuni ca și acești mai vechi locuitori ai peninsulei balcanice, țărani italieni au reușit să-i deznaționalizeze printr-un proces de transformare etnică, de care izvoarele contemporane care aveau de scon să trans-

mită numai evenimentele politice, nu puteau și nu trebuiau să vorbească. Aceste elemente thraco-illyre romanizate s-au întins dela sine, fără niciun ajutor și fără niciun imbold din partea oficialității, pe ripa stîngă a Dunării, și imperiul n-a făcut decît să urmeze această expansiune, care se îndeplinea de Italienii de rasă pură. Cînd, după mai multe războaie contra Dacilor, dintre care cele depe urmă fură purtate de Traian, ce ajunse în urma strădănuințelor sale militare stăpîn peste Dacia întreagă, a fost întreprinsă o colonizare oficială, mai ales pentru a înființa orașele indispensabile pentru opera de civilizație romană, noii veniți, chemați de imperiu și ocrotiți de armele sale, organizați după legile imperiului și trăind pe acest nou teritoriu pentru a servi rațiunii de stat, aparțineau, dupăcum arată inscripțiile și cele cîteva linii consacrate de istorici aceștei opere, diferitelor rase, care, egale din punct de vedere politic, trăiau în orbis romanus. Ei fraternizau numai prin limbă și prin interese, prin regimul politic pe care-l serviau, și prin activitatea lor întreagă. Ne putem întreba totuș dacă au luat într-adevăr parte acești tîrziu veniți la formarea poporului român, a cărui primă bază e reprezentată de Thraco-Illyrii și a doua de imigrația țărănească italică, care a fost singura capabilă de a produce deznaționalizarea aceștei mase mari de barbari, care masă de barbari ar fi rezistat la influința căutătorilor de aur și a aventurierilor, a funcționarilor și a soldaților, stabiliți în provincia pe care Roma imperială o așezase pe malurile Dunării și în Carpați“. — Va să zică Rominii sînt Thraci și Illyrii, romanizați în Dacia și în peninsula balcanică prin țărani italieni, care venise în Dacia și în peninsula balcanică înainte de Traian și în așa de mare număr, încît au deznaționalizat lesne pe Thracii și Illyrii din Dacia și din peninsula balcanică. Cînd au cuprins Romanii Dacia sub Traian, coloniștii și militarii veniți într-însa în urma cuceririi au găsit provincia deja romanizată. Și pentru aceste afirmații Iorga se raportează la învățați: „Învățații au reușit să fixeze că'etc.“ Oare cum vor fi reușit? Căci doar tot Iorga spune că despre acest lucru „izvoarele contemporane nu puteau și nu trebuiau să vorbească“. Știm că Iorga poate broda. Vezî, de pildă, mai sus § 226 sub Geschichte des rumänischen Volkes înfloriturile pe care le face pe baza celor povestite de Priscus. Dar în

cazul de față nu brodează, ci inventează pe de-a întregul. Și motivul pentru care inventează este că vorbește de „moștenire veche și autentică a națiunii romîne“, de „titluri de posesiune pe care le pot prezenta Romîniî în privința Transilvaniei și a provinciilor vecine“, de „titlul de posesiune al acelor care au moștenit numele și limba Romanilor“. Motivul pentru care inventează este că el nu face istorie, ci pseudoistorie tendențioasă. În privința aceasta a făcut judicioase observații Fischer, *Die Herkunft der Rumänen*, pag. 204: „Romîniî ar trebui să se gîndească că romanitatea nu stă în Horatiu, nici în Cicero, ci în *virtus romana*, adică în vrednicie, în măreția simfiriî, în caracterul cel cinstit. Ar trebui să-și dea osteneală Romîniî ca binele, pe care-l poartă în ei, fără îndoială în mare măsură, să-l îngrijească, să-l dezvoalte și să-l întărească tot mai mult, iar răul, pe care-l au în ei iarăș fără contestare, să-l recunoască și să-l stîrpească dela rădăcină, altfel are să fie rău de dinșii. Lor nu li trebuie *romanitatea*, cea îngropată în muzee, ci virtutea cea vie romană. La asemenea virtute poate să tindă cineva, chiar dacă nu-î Roman. Și de ce au mai mult trebuința Romîniî? Să fie Romanî tot mai spălăciți și mai degenerați, orî Romîni tot mai vrednici?“ Și pag. 4: „Eu sfătuiesc pe Romîni să nu se lese opriți de o fantomă, ci în mod cinstit și fără preget să lucreze la renașterea lor. Rasa lor posedă o așa de mare inteligență naturală, o așa de uimitoare putere de rezistență, o așa de neobișnuită energie a vieții, încît, dacă reușește să scape moralmente de o mulțime de resturi medievale și pe jumătate asiatice, ea poate să-și ceară locul la soare numai și numai pe baza faptului care nu se poate înlătura: j'y suis et j'y reste. În viața popoarelor nu hotăresc numele mari și goale, ci vrednicia mai mare și numărul mai mare“.

În ce privește faptele înseș, locuitoriî Italiei s-au scurs, este adevărat, peste granițile ei, dar nu înaintea cuceririlor romane, ci odată cu acestea și după acestea, și s-au scurs anume țăraniî ca ostași, iar tirgoveții ca ostași și ca negustori orî, în general, ca oameni de afaceri. Și așa de mult se golise Italia de locuitoriî în preajma cuceririlor făcute de statul roman în teritoriile thrace, illyre și pannonie din peninsula balcanică (Vezi istoricul acestor cuceriri la §§ 75, 76, 77), încît dictatorul Caesar a trebuit să intervină și să înnădece emigrarea Italianilor. El a interzis Italiani-

lor de vîrsta între 20 și 40 de ani să absenteze mai mult decît trei ani din Italia. Suetonius, Caesar 42. Vezi § 234, ₃, a. Nicăiri agenții romanizători de origine italiană n-au fost mai puțini decît în teritoriul romanizat al răsăritului Europei, și anume cei mai puțini au fost în teritoriul românesc al acestui răsărit. Motivul este atestat de istorie: în afară de ostași, nu mai erau Italieni disponibili. Impănase lumea cucerită: din ordinul lui Mithridates 80000 din ei au fost uciși în Asia Mică și 20000 în insula Delos. Din cîți rămăsesese în Italia perise vreo 300000 în războaiele cu soții și în cele civile depe vremea lui Sulla și Marius. Regiuni întregi erau pustii, de pildă Apulia. Locul Italienilor îl umpluse sclavii și străinii. Mommsen, Römische Geschichte II pag. 402-403, III pag. 514. Dar să admitem acest lucru imposibil, că înainte de cucerirea romană s-ar fi strecurat țărani italieni în teritoriile barbarilor, și încă în ale celor mai aprigi barbari cu care au avut de a face vreodată Romanii. Ce fel de țărani italieni își închipuește Iorga că ar fi fost aceia? Pentru a pricepe concepția acestui învățat, voi reproduce cele spuse de el asupra acestei chestiuni (asupra căreia îi place să revie) și în alte două lucrări ale sale, dintre care despre una voi vorbi în special mai la vale. Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor, București, 1920, I, pag. 3-4: „Limbă neolatină s-au produs numai în Gallia pe bază celtică, în Spania și Portugalia pe bază iberică, în Italia însăș pe *singura bază latină*, în Alpî, unde Retoromanii au un substrat special, și la noi, unde substratul a fost dacic, trac. În toate aceste părți, ducînd, la sfîrșitul republicii romane, o viață mai mult de sat, a plugarilor și păstorilor, au trebuit să vie mari mase romane, *în adevăr romane* — nu în sensul în care anume persoane din Austria puteau fi însumate la rasa germană —, avînd acelaș fel de traiu țărănesc, pentru păstrarea chiar a căruia au părăsit solul italian. Căci aici se înscăunase, prin progresele militare, politice și economice ale statului, un alt regim la țară, unde erau vile, parcuri, ca ale lorzilor inglezî de astăzi, care au izgonit la orase — însă nu și la Roma, plină de străini și avînd, în Trastevere, Semiți: Sirieni și Evrei — o mare parte din vechea populație de plugari, ca să-și aibă plăcerea lor de a vîna vulpi și de a organiza sărbări în aer liber, iar sclavi, cu munca fără preț, lucru pen-

tru stăpîn, pecînd cea mai mare parte din aprovizionare venia pe mare, din grînarele Siciliei, ale Africei și altor părți căzute în atîrnare față de Roma. Nefiind admisibilă, cum am spus, îngrămădirea prea mare în orașe, unde nu era o industrie asemenea celei de astăzi, neputînd fi vorba de emigrări, ca acelea care duc în America pe sătenii fără ocupație ai Rusiei europene, ai Austroungariei, ai Irlandei, a trebuit să se producă o lentă emigrare, de care, în chip firesc, izvoarele narative... n-au grijă să vorbească... Și acești oameni singuri, trecînd pe alte tărîmuri, cu prestigiul puterii romane, cu valoarea lor dovedită, cu sprijinul oficialității apropiate ori mai depărtate, au putut deznaționaliza aproape imediat părți risipite din populația aborigenă, pentruca aceștia la rîndul lor să poată lucra, independent de singele lor, asupra congenerilor... Romanizarea, care e mai mult o latinizare, s-a petrecut ca un fenomen înainte de toate popular, elementar“. Istoria Romînilor din peninsula balcanică, București, 1919, pag. 8-9: „Date precise lipsesc, pentruca să se poată fixa condițiile, în care a avut loc romanizarea ce a urmat izbînda definitivă a armatelor republicii. Trebuie să se admită totuș—și am indicat-o adesea—că, alături de trimeterea pe cale oficială a coloniștilor, de stabilirea soldaților care-și isprăviseră cariera și care contractaseră legături în țară, a fost și aportul de populație datorit inițiativei clasei rurale însăș. Într-o regiune ca Italia din această vreme, care primia de aiurea, din Sicilia, din Africa, din insulele mediteranei răsăritene, din Egipt mijloacele sale de hrană, și care prefăcea vechile cîmpii muncite de țărani liberi în ferme încredințate lucrului sclavilor, sau în parcuri și grădini de plăcere în jurul vilelor luxoase, rolul acestor țărani *de veche și zdravăd rasă* era cu adevărat sfîrșit. Ei nu puteau nici să se potrivească după noile condiții de viață dela țară, nici să găsească locuri în orașe, pe care apucaseră a le năvăli intruși străini, venind de așa de departe cum este Asia semită. Nevroind să decadă, să piară de o ticăloasă moarte înceată, acești țărani trebuiră să emigreze. O parte dintre dînșii se îndreptară către apus și dădură Provenței caracterul său lămurit roman. Ceialaltă parte, cea mai importantă, luă, prin *pasurile Alpilor orientali*, drumul care duce la Balcani și la Pind“.

‘ Limba neolatină din Italia s-a produs *pe singura bază*

latină?, *‘mari mase romane în adevăr romane*?, *‘țărani de veche și zdravănă rasă*?, *‘romanizarea e mai mult o latinizare*.? Hotărît este că Iorga își închipuește Italia ca o țară plină de o rasă unică, și anume de o rasă nea-
oșă latină. Dar lucrurile nu stau astfel. Popoarele italice, din care făceau parte și Latinii, ocupau numai partea centrală și sudică a Italiei dinspre vest de Apenini. Par-
tea centrală și sudică a Italiei dela răsărit de Apenini era ocupată de popoare illyre, iar tot nordul peninsulei, în-
cepînd cu mult dela sud de Padus, era ocupat de Celți, de Liguri și de Illyri. Aceasta în trăsături generale, căci
alături cu popoarele italice mai erau încă, în partea din-
spre vest de Apenini, și alte neamuri de oameni, anume Etrusci și Greci. Și dintre aceste neamuri acele asupra că-
rora s-a întins mai târziu romanizarea în peninsula au fost Celții și Ligurii și Illyrii din partea nordică a ei. Opera de
cucerire a acestora a început pela sfîrșitul secolului III a. Chr., a fost întreruptă de războiul al doilea punic și desă-
virșită (cu excepție de Liguri, care au fost domoliți mai târ-
ziu) în primul sfert al secolului II a. Chr. Și în teritoriul
celt de dincoace (dela sud) de Padus au fost așezate colonii
de Italicî, iar jumătate din pămînturile Celților au fost con-
fiscate și date acelor colonii. Teritoriul de dincolo (dela nord)
de Padus însă a fost lăsat de Romani neatins din punct de
vedere al solului și al populației, o singură colonie numai a
fost trimisă de ei, pe teritoriul illyr, la Aquileia. Mom-
sen, *Römische Geschichte*, I, 563, 673 sqq. Prin urmare,
dacă, admițîndu-se imposibilul, se vor fi scurs niscaî țărani
din Italia „prin pasurile Alpilor orientali, pe drumul care
duce la Balcani și la Pind“, înainte de cucerirea romană,
acei țărani în tot cazul nu puteau fi *italici*, *latini* și „*în a-
devăr romani*“, ci *celți* și *illyri*, *romanizați* dela o vreme, dar
celți și illyri de sînge și de minte. De dus însă prin țări
barbare chiar înainte de cucerirea romană a țărilor aceloră,
s-au dus Italieni, dar aceia nu erau țărani, ci negustori,
oameni de afaceri, de obîrșie tirgoveață. Vezi V. Pârvan,
Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche,
Breslau, 1909, de pildă pag. 27.

Cu toate acestea povestea despre țărani „în adevăr
romani“, care au romanizat provinciile înainte de cucerirea
lor, a convins pe Sextil Pușcariu, care spune Locul limbii

române între limbile romanice pag. 14: „N. Iorga a arătat în mod convingător că înainte de cucerirea oficială a unor provincii romane a existat o îndelungată infiltrare a acestor ținuturi cu o populație țărănească, care ea, iar nu cei câțiva veterani, slujbași și aventurierii veniți deodată cu ei, a dat caracterul roman acestor provincii.” Tot așa povestea a convins pe Capidan, Români din peninsula balcanică, în Anuarul institutului de istorie națională, II, anul 1923, pag. 97.

§ 230 ^a. J. Peisker, Die Abkunft der Rumänen, in Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, XV Jahrgang, 1-4 Heft, Graz, 1917, pag. 160-205.

Pag. 160-163, 174-179: ^cSe dă un tablou al vieții nomade păstorești a Macedoromânilor și a popoarelor uralo-altaice din stepele Asiei centrale: Vărează în unele regiuni și ernează în altele, și acele regiuni sînt adesea foarte îndepărtate unele de altele. Animalele sînt oi, pentru că ele se acomodează cel mai lesne la asemenea fel de viață. Transportul întregii averi se face pe spinare de cai (în Asia centrală și de cămile), căci cară nu se pot transporta lesne pe drumuri anevoioase.²

Pag. 163: ^cÎntre Români păstori și țărani de alte neamuri agricultori din peninsula balcanică există, în timpul cît Români trec dela locurile unde vărează la cele unde ernează și din contra, aceleaș raporturi care se observă în anumite regiuni depe lîngă pustiurile din Asia centrală între păstori turci nomazi și locuitorii de alt neam agricultori.²

Pag. 174: „Toți nomazii pe care-i arată istoria că au venit în Europa, au venit fără excepție din Asia centrală, leagănul păstorilor de oi nomazi.”

Pag. 185: ^cLa viața nomadă a păstoritului de oi se dedă omul numai cînd este silit de înprejurări. Asemenea înprejurări se găsesc numai în Asia centrală, unde triburile aparțin la aceeaș rasă, cea uraloaltaică. Cum că ar fi fost și populație arică nomadă cu păstorie de oi, nu se mai poate crede.²

Pag. 186: ^cAstăzi există în Asia centrală numai o rasă de oameni cu viață păstorească nomadă, cea uraloaltaică. Tot așa a trebuit să fie și altă dată, în timpurile trecute. Cum că toți acești nomazi sînt de aceeaș origine, se probează prin felul vieții lor. care este acelaș la toate.

cu începere de cînd avem știre despre ele, sînt acum mai mult de două mii de ani. Sciții, așa cum îi descrie Herodot, samănă cap tăiat („wie ein Ei dem andern“) cu Mongolii descriși de Rogerius, Thomas arhidiaconul, Plan Carpin, Rubruquis, Marco Polo. Numai limba îi mai deosebește, așa că, de pildă, limba Sciților depe vremea lui Herodot era arică. Limba însă nu poate răsturna, cînd este vorba de a hotărî rasa, criteriul format de felul de a trăi (Lebensweise), care este „criteriul hotărîtor pentru rasă“ („das ausschlaggebende Kriterium für die völkische Abkunft“).²

Pag. 174: „Tot așa firea romînimii nu consistă în limbă, ci în felul ei de a trăi ca populație păstorească nomadă“.

Pag. 197: „Până acum a fost neglijată în istoria popoarelor tocmai partea cea mai esențială, cea economică („die wirtschaftliche, wesentlichste Seite“).²

Pag. 168-172, 187-195: „Romîniî păstorî nomazi, cînd au fost nevoiți din diferite pricini să devină sedentari, și-au părăsit limba, au adoptat-o pe cea a locuitorilor vechi sedentari, în mijlocul cărora s-au stabilit, și au devenit Greci, Albaneji, Sîrbi, Croați, Bulgari, Ruteni, Poloni, Slovaci, Cehi, Sloveni. Așa, de pildă, s-au sîrbizat în Montenegro. „Muntenegrenii sînt numai cu limba Slavă, din punct de vedere al neamului sînt Romîni și Albaneji“. Din cauza vieții lor nomade Romîniî n-au fost prea legați de propria lor limbă romînească și lesne au părăsit-o și au devenit Greci, Slavă, etc. „Oare nu cumva și limba lor națională romînească a fost adoptată de dînsii în acelaș chip?“ Ba da, căci Romîniî sînt Uraloaltaici romînizați. Cînd au venit altaicii străbuni („die altaischen Vorfahren“) ai Vlahilor nomazi, nu se știe. Ei n-au putut fi romînizați în provincia Dacia, pentru că această provincie a fost prea puțină vreme ocupată de populație romană. Au trebuit să fie romînizați în peninsula balcanică. Dar pe teritoriul romînesc al peninsulei, așa cum a fost fixat de Jireček, dacă s-ar fi romînizat, nu se poate pricepe pentru ce n-ar fi devenit sedentari, orî macar pentru ce n-au căpătat obiceiul de a crește și alt fel de animale decît oi, pentru că teritoriul romînesc din peninsula balcanică este de așa natură, că locurile de ernatic sînt foarte apropiate de cele de varatic și în asemenea împrejurări nomaziî păstorî capătă deprinderea de a crește și alte animale, nu numai oi. Lucrul nu se poate explica de-

cît în felul acela că pe teritoriul dalmat, orî poate pe cel grecesc, se formase un sîmbure romînesc prin legionari romîni stabiliți ca coloni, și în acel sîmbure romînesc a venit să erneze nomaziile. Sîmburele acel romînesc depe teritoriul dalmat orî grec a putut să fie cît de mic, și nu este trebuință ca nomaziile care erna pe teritoriul cel mic romînesc să fi fost mulți tare. Nomaziile aceia a putut fi chiar mai pînă de o sută. („Eine rumänische Sprachinsel geringsten Umfangs in dalmatinischer oder griechischer Umgebung. Aber nicht nur ein Gebiet geringsten Umfangs, sondern auch ein numerisch unbedeutender Hirtenschwarm genügt zur Erklärung des Ursprungs des rumänischen Nomadentums, es können sogar weniger als Hundert fremdsprachige Wanderhirten gewesen sein, welche dort begonnen haben dauernd zu wintern“). Ei s-au înmulțit rîpede și a emigrat apoi ca roiurile dintr-un stup, și uniia și-a păstrat limba romînească, iar alții a devenit Greci, Albaneji, Sîrbi, Croați, Sloveni, Bulgari, Ruteni, Poloni, Slovaci, Cehi.²

Pag. 203-204, 179: ‘Din limba lor de obîrșie, cea uraloaltaică, Romîni a păstrat un cuvînt, *cătun*: kirghiz *kotan* „un loc îngrădit pe un cîmp, în care noptează oile“, kalmuk *chotton*, *chottun* „o comunitate de 10 orî 12 familii, care-și clădesc totdeauna colibile la un loc și-și pasc turmele împreună“, burjăt *chotton* „un mic sat compus din 10 pînă la 12 familii, care trăesc și-și pasc turmele la un loc“, tatar din Siberia răsăriteană *kotun* [ce înțeles?], mongol *khoton*, *khotun* „un lagăr compus din corturile a 6 pînă la 10 familii înrudite prin sînge“.²

Pag. 172-173: ‘Și în Italia și în Spania există o populație nomadă de păstori de oi care-și are originea în neamuri venite din stepele Asiei centrale. Anume păstoriile actuali din munții și cîmpiile Campaniei se trag din oarde bulgare stabilite acolo prin secolul VII, iar păstoriile nomazi din Spania se trag tot din oarde asiatice, în special din Alanii.²

Pag. 186-187: ‘Acolo unde nomaziile a găsit loc prielnic, a crescut alături cu oile și boii și porcii. Așa a făcut Mongolii, așa a făcut nomaziile din stepa mării negre. De aici urmează că actualele popoare europene de origine nomadă asiatică arată prin felul animalelor pe care le cresc locul lor de origine. Maghiarii, de pildă, care cresc nu numai oi, ci și boii și porcii, se probează că trebuie să fi trăit

multă vreme în stepa mării negre, iar Romîniî nomazi, fiindcă crece numai oi, se probează prin aceasta că trebuie să fi venit direct din regiunea Asiei centrale, unde nomaziî nu cresc boi și porci.²

Toată discuția lui Peisker se bazează pe presupunerea falsă că viața economică ar proba rasa. Viața economică însă, felul de a trăi, atîrnă dela împrejurările în care trăește cineva. Și dacă uniia mîncîcă manioc, iar alții grîu, iar alții orez, și dacă uniia fac case de birne, iar alții de cărămidă, și dacă uniia sînt mîncători de pește, iar alții de carne de oae, o fac aceasta nu din cauza rasei, ci din a nevoii, și dacă l-ai pune din punct de vedere geografic pe unii în locul altora, și-ar schimba îndată și viața economică. Dacă ar fi trăit Germani ori Thraci acolo unde au trăit Babiloneni, ar fi făcut case de cărămidă, și dacă ar fi trăit Babiloneni acolo unde au trăit Germanii și Thraci, ar fi întrebuintat birne pentru construirea locuințelor. Cu privire la limbă, care n-ar proba rasa după Peisker (după cum chiar în adevăr n-o probează), au făcut uniia, care sînt de aceeași părere cu Peisker, observația (Vezi § 268 N° 4 Nota) că Francezii germanizați vorbesc tot așa de bine nemțește ca și Germanii, că Sașii romînizați vorbesc tot așa de bine romînește ca și Romîniî, și că un Negru adus în Franța din mica copilărie vorbește tot așa de bine franțuzește ca și Francezii. Mai mult încă decît cu privire la limbă ar putea face cineva o analoagă observație cu privire la chipul de a trăi, care ar proba rasa după Peisker (și mi se pare că numai după Peisker). Limba însă și viața economică sînt doi factori cu totul independenți unul de altul, și pentru acela nu vreau să zic, doar, că Sașii, chiar după ce vor fi adoptat limba romînească, nu vor fi continuînd să ducă aceeași viață economică anterioară romînizării, în caz cînd împrejurările, în care ei trăesc, vor fi persistat de a fi aceleaș, și nici nu vreau să zic că la Francezii cei germanizați și la Negrul cel franțuzit nu vor fi persistînd, alături cu fizicul, și anumite aplecări și aptitudini psihice proprii rasei, și chiar anumite aplecări psihice datorite anterioarei lor vieți economice. Vreau să spun că, cu aceeași ușurință cu care-și schimbă omul limba, își schimbă și felul de a trăi, viața economică, îndatăce împrejurările îl silesc la aceasta. Probele ni le pro-

cură lumea pămîntescă întreagă. Sînt popoarele agricole depe pămînt de aceeaş rasă? Sînt meseriaşii depe pămînt de aceeaş rasă? Sînt păstorii de oi depe pămînt de aceeaş rasă? Chiar păstorii de oi din Asia centrală sînt de aceeaş rasă? Că n-ar fi şi Iranii acei păstori din Asia centrală, ci numai Uraloaltaicii, este o afirmaire goală. Dar chiar acei așa numiți Uraloaltaicii constituiesc aceeaş rasă? După cum așa numitele limbi uraloaltaice nu sînt doar provenite din aceeaş limbă primitivă (Acest lucru este atîtăzî în deobște recunoscut), tot așa nici popoarele așa numite uraloaltaice nu aparțin la aceeaş rasă de oameni. Nu cumva Romanii cei vechi, care slăviau așa de mult agricultura, vor fi aparținut la aceeaş rasă cu Chinezii, care o slăvesc tot așa de mult ca și Romanii? Nu cumva Grecii, care au făcut atîta comerț, decînd se pomeneste de dînsii pînă astăzi, vor fi fost de aceeaş rasă cu Fenicienii ori poate cu Evreii actuali? D-apoi în Palestina cea veche trăiau unul lîngă altul două popoare strîns înrudite de rasă, cel evreu și cel fenician, și cu toate acestea unul era agricultor, iar celălalt era comerciant și industriaș. Iar acest popor evreu, așa de agricultor și de războinic pe vremea lui Solomon, fusese păstor pe vremea patriarhilor, și anume tocmai păstor de oi, fără să fi fost uraloaltaic (Vezi Biblia). Și încă limba nu probează comunitatea de rasă numai cînd o consideri din punct de vedere *static, sincron*, nu și cînd o consideri din punct de vedere *evolutiv, diacronic*, ca să mă servesc de terminologia lui Saussure. Dacă privești lucrurile într-un moment dat, de pildă astăzi, limba latinească este vorbită de popoare de diferite rase, de așa numitele popoare romanice. Prin faptul că aceste așa numite popoare romanice vorbesc aceeaş limbă de obîrșie nu se probează, firește, de fel că ele ar aparține la aceeaş rasă. Dar dacă privești lucrurile din punct de vedere al felului cum au evoluat limbile romanice din limba latinească, mai ales din punct de vedere al sunetelor, se constată că într-adevăr popoarele care le vorbesc astăzi aparțin la rase deosebite, adică la complexiuni fizice și psihice deosebite, și că diferitele neamuri romînești actuale, Dacoromîni, Macedoromîni, Istroromîni, aparțin la acelaș neam de oameni, anume la acelaș neam de oameni nu ca *națiune*, din punct de vedere sociologic, ci ca *soi*, ca *rasă*, din punct de vedere antropo-

logic, biologic (Vezi § 308 e). Starea economică însă nu probează în ce privește rasa absolut nimic. După ce la pag. 198 a pomenit de părerea lui Jung, *Die Anfänge der Rumänen*, Wien, 1876, în *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, XXII, pag. 98 sqq., și a lui Xenopol, *Une énigme historique, Les Roumains au moyen-âge*, Paris, 1885, pag. 36, că Românii din Dacia pe vremea invaziunii barbarilor s-ar fi adăpostit prin munți ca păstori, spune Peisker la pag. 199: „Prostii (Albernheiten) mai mari decât acestea n-au fost încă vreodată scrise. Cum poate un biet țaran să se facă păstor? De unde capătă el așa de odată vitele de care are nevoie? Cum învață el așa de odată să le îngrijească, să se folosească de ele și să umble cu ele încoace încolo, el care până acum a fost un om sedentar? Ca păstor el poate sta în munți numai în timpul verii. Chiar în toamna următoare el trebuie numai decât să se întoarcă la cîmpie, tocmai acolo, de unde cu câteva luni înainte scăpase, tocmai în mîna năvălitorilor, dinaintea cărora trebuise să fugă!“. Dar „nevoea învață pe căraș“, zice proverbul românesc. Dacă cumva au trebuit Românii să fugă în munți, au învățat răpede păstoria de nevoie, pentru că alt mijloc de trai în munți decât păstoria, și anume mai ales păstoria de oi, nu este. Oii vor fi avut ei cîteva, chiar pe vremea cînd trăise la cîmpie, iar ca să se întoarcă chiar în toamna următoare la cîmpie n-au avut nevoie, pentru că păstoria de oi se poate face, cînd este numai decât trebuință, și pe munte în tot cursul anului. De altfel păstoria de oi era obișnuită și la popoarele băștinașe din sud-estul Europei, după propria mărturisire a lui Peisker, care citează pag. 190 *caseus doctleas* după Plinius N. H. 11, 42, 240, și *caseus dardanicus* după un geograf din IV secol p. Chr., *Geographi graeci minores*, II, 523, ca brînzeturi renumite, așa renumite cum sînt actualele brînzeturi românești, în special cele macedoromîne, despre care tot Peisker pomeneste pag. 164. S-ar părea că fără întrerupere, dela timpul lui Plinius până în vremurile de astăzi, fabricarea brînzei de oi a fost o specialitate a *indigenilor*, a *autohtonilor* din peninsula balcanică. Iar păstoria de oi nomadă (*transhumance*), așa că turmele sînt duse iarna la cîmpie și vara la munți, era practică în Italia sudică înainte de Hristos, după mărturia lui Varro (Vezi Diculescu, *Die Gepiden*. I. pag. 172-173. unde se mai relevează din nou

faptul așa de cunoscut că terminologia pastorală românească este ori de origine latină ori în tot cazul nu slavă nici turcească). Așa prostie mare, deci, nu-i părerea că ar fi dus Romîniî la munți vieață pastorală pe vremea invaziei barbarilor. S-au spus prostii mai mari și au să se mai spue. Chiar această părere actuală a lui Peisker, că vieața economică ar proba rasa, nu-i pîn pe acolo vreo înțelepciune. Și ce să mai spuî despre afirmații ca acelea că Romîniî, pentru că cresc numai oi, trebuie să fi venit direct din Asia centrală, iar Maghiariî, fiindcă cresc și boi și porci, trebuie să se fi oprit multă vreme în stepa mării negre? Adecă, pentru ce, de pildă, ar fi căpătat Maghiariî obiceiul de a crește și alte vite în afară de oi în stepa mării negre, și nu l-ar fi căpătat în stepa Ungariei? Și pentru ce, adecă, n-ar fi venit și Romîniî cu obiceiul de a crește și alte vite în afară de oi și n-ar fi pierdut apoi obiceiul?

Dar despre care Romîniî, că ar fi uraloaltaici romîni-zați, vorbește Peisker? Căci doar Romîniî sînt cei mai mulți agricultori și crescători de alte vite, nu de oi, și n-au încetat de a fi agricultori și cu mari tendinți spre vieața sedentară un singur moment, după cum probează cuvintele romînești privitoare la cereale, la lucrul cîmpului, la grădină, la vie, care sînt cele mai multe de origine latină (Acest lucru, de altfel cunoscut, a fost acum din nou cu tărie relevat de Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 201-207). Cum începe el vorba, Peisker are în vedere pe Macedoromîniî, apoi își întinde vederea asupra Romînilor păstori de oi în general, și la urmă cuprinde în concepția sa romînimea întreagă. Toată romînimea cealaltă, în afară de păstori de oi, își are originea după Peisker în Romîniî păstori de oi, care au servit barbarilor celorlalți năvălitori, veniți după dinșii, ca spioni, și apoi supt ocrotirea acelor barbari, conșingeni cu dinșii, s-au stabilit ca populație sedentară și agricultoare în actualele lor teritorii, în special în teritoriile dacoromînești. Pag. 201: „După cum se știe, hoardele turcești, înainte de a năvăli în Europa, își procurați informații precise până la mari depărtări asupra statelor pe care voiau să le lovească. Spioniî aleși pentru aceasta trebuiau să cunoască țările asupra cărora erau să dea informații, căile de comunicație, vadurile și trecătorile, apoi trebuiau să știe limbile locului. Cine era mai potrivit la acest lucru decît păs-

torul român, care ştiia slavoneşte? Lesne se poate înţelege cum s-au dizlocat atunci pentru acest scop mase româneşti, care au format ca o reţea înprejurul statelor care erau să fie sacrificate. Descendenţii acelor mase de Romîni au constituit apoi populaţia din teritoriile respective. La umbra Pecenegilor, Comanilor şi Tătarilor au devenit Romîni cu vremea un popor compact, stăpîniţi ţărilor dela Dunărea de jos⁴. De altfel este hotărît lucru că orî toate neamurile româneşti sînt uraloaltaice, orî niciunul, pentru că limba Macedoromînilor, a Romînilor păstori de oi prin excelenţă, este de așa natură, încît antropologiceşte, biologiceşte, din punct de vedere al rasei, Macedoromîniî constituiesc acelaş neam cu Romîniî ceilalţi (Vezi § 308 ε). Şi va să zică romînimea ceialaltă, cea care a existat înainte de venirea Romînilor uraloaltaiciî nomazi, romînimea aceia din care s-a desfăcut acel sîmbure mic de veterani, care s-a dus şi s-a stabilit pe un teritoriu mic dalmat orî grecesc undeva, de au venit acei vreo sută cel mult de uraloaltaiciî nomazi şi au ernat la dînşii, romînimea aceia s-a evaporat, a dispărut în vreun chip oarecare, probabil s-a slavizat. Şi au rămas din ea numai acei vreo cîţiva veterani depe acel micuţ teritoriu dalmat orî grecesc undeva, care au învăţat romîneşte pe acei vreo sută cel mult de uraloaltaiciî nomazi, şi apoi au dispărut şi ei şi s-a stîns cu dînşii complect romînimea cea veche. Iar acei vreo sută cel mult de uraloaltaiciî nomazi, care au învăţat romîneşte dela veterani, s-au plodit într-un chip extraordinar de mare şi au dat naştere la actualii Romîni, stăpînitoriî ţărilor dela Dunărea de jos (Să se vadă în special citatele de mai sus din paginile 168-172, 187-195 ale lucrării lui Peisker). Frumoasă înmulţire! Dacă vor merge tot așa, apoi dela 12 milioane cît sînt aproximativ azi (Iaū o sumă mai mică, să nu se zică că exagerez), au să ajungă Romîniî peste 1400 de anî de acum înainte (Căci pun data venirii uraloaltaicilor lui Peisker pela anul 500 p. Chr., aproximativ vremea Hunilor, celor dintîii uraloaltaici, de rasă *sigură* uraloaltaică propriu zisă, năvălitori pe teritoriile romînimii, şi aceasta iarăş ca să nu se zică că exagerez) la numărul de 1440 de miliarde. Cel puţin. Pentru că trebue băgat de samă că nu ţin socoteală decît de acei Romîni care vorbesc romîneşte, iar nu de acei nenumăraţi care după Peisker au pierdut limba romînească şi au devenit Greci, Albaneji, Sîrbî, Croaţi,

Bulgari, Ruteni, Poloni, Slovaci, Cehi, Sloveni. Vor fi pe atunci, peste 1400 de ani de acum înainte, atîția Romîni, încît nu-î va mai încăpea pămîntul, și vor înlocui toate celelalte rase omenești, după ce dela unele vor împrumuta limba. Nu vor mai fi pe atunci Englezii, ci Romîni cu limbă englezească, nici Chinezii, ci Romîni cu limbă chinezească, etc. Până acum știam că proporția între numărul unui neam de oameni dela o epocă și numărul aceluiaș neam de oameni dela altă epocă se cam păstrează aceiaș, în mod indiferent, firește, de limba pe care acel neam de oameni și-ar schimba-o (adoptînd altă limbă orî alte limbi multe) dela o epocă la alta, și de amestecul de rasă căruia acel neam de oameni ar fi supus. Știam că neamul de oameni dela o epocă la alta ba se mai înmulțește, ba mai scade, dar potrivit, nu prea tare, așa că nici chiar Pielele Roșii din America de nord n-au devenit din cale afară de mai puținî de cum fusese altă dată, dacă te gîndești nu numai la acei Indieni care și-au păstrat încă singele neamestecat, ci la toți acei Americani de nord, care, ca Hamlin din nuvela *Brown of Calaveras* a lui Bret Harte, au singe indienesce într-însii. Pentru aceia nici nu mai credea nimeni în existența eroilor eponymi orî în descendența Evreilor din singurul patriarh Iacob. Numai cu Romînii s-ar fi petrecut lucrul altfel după Peisker. Dar aceasta nu se poate. Romînii vor fi fost poate mai puținî pela anul 500 decît astăzi, vor fi fost poate șese, nu douăsprezece milioane, vor fi fost poate patru milioane, orî două milioane, dar că vor fi fost numai vreo sută, orî chiar mai puținî de o sută, că se vor fi plodit adecă dintr-un patriarh oarecare turec, ca Evreii din cei doisprezece feciori ai patriarhului Iacob, aceasta pot s-o creadă numai Judaeus Appella și Peisker.

Ca încheiere observ că Peisker crede că împăratul care a părăsit Dacia a fost Diocletian (pag. 198), că nu cunoaște pe Berladnici și-și închipuește că locul din Hrushevskyj *Geschichte des ukrainischen Volkes*, unde sînt pomeniți Berladnicii, trebuie să fie o greșeală de tipar în loc de Berendei (pag. 199), și că în sfîrșit își închipuește că Ivancu Rostislavici a dat diploma dela 1134 nu ca prinț al Birladului (despre care Birlad habar n-are), ci ca domn al Haliciului, unde Ivancu n-a domnit niciodată (pag. 202).

§ 231. N. Iorga, *Istoria Romînilor din peninsula balcanică* București 1919. Ca spune Iorga în această carte

despre țărani italieni, care s-ar fi infiltrat în provinciile înainte de cucerirea acestora, am arătat mai sus la § 230. Alte păreri ale autorului, pe care le-a mai făcut de altfel cunoscute și aiurea, sînt următoarele. Pag. 10: „Din toate aceste evenimente a eșit stăpînirea limbii latine vulgare, vorbită de Romani de rasă sau de noii Romani de asimilație, mult mai numeroși decît chiar cei dintîi, ai căror ucenici, pe deplin cîștigați, erau, dela capul Matapan, sau cel puțin dela golful de Lepanto și dela cel de Arta, pînă în văile Carpaților la nord, în locurile unde trăiau populații germanice, și dela Adriatica la Morava și Vardar. Năvălirea Slavilor a trebuit să sfărîme unitatea rasei, care se formase din acest amestec și care—deoarece graiul roman apare în apus din veacul al VIII și al IX încă—începea să deie o întorsătură proprie latinei vulgare, adusă de imigrați, coloniști și veterani“. Este aceeași concepție bizară despre romanizarea răsăritului Europei, pe care am găsit-o și în *Geschichte des rumänischen Volkes*, vezi mai sus, § 226. Să se noteze speciala variație de aici cu capul Matapan și cu golful de Lepanto. După Iorga chiar Grecia per excellentiam fusese romanizată.—Pag. 11: „Lovitura slavă, aducînd nimicirea orașelor latino-elenice care prosperau pe malul Adriaticei,... a aruncat pe Romîni din Pind în Thessalia, Acarnania și Etolia, și poate chiar din această epocă încă în insulele care mărginesc termul, ca la Corfu“. Este aceeași concepție pe care am găsit-o și în *Geschichte des rumänischen Volkes*, vezi mai sus, § 226.—Pag. 20: „Puțin după aceea acești Romîni din Thessalia, ai căror înaintași susținuseră țaratul de revanșă din Ohrida, întemeiază ei însiși, și fără niciun concurs din partea Bulgarilor autentici, acest al treilea țarat, care s-a stabilit mai tîrziu în Tîrnova Balcanilor. Căci e vorba într-adevăr de o mișcare a acestor Thessalioți din Marea Vlahie. La Tyrnavos a izbucnit, după cronicarii greci, revolta celnicilor Petru și Asen, ai căror conaționali fuseseră păgubiți, în contra datinelor de veacuri, de dregătorii împăratului Isac Anghelul, care ceruseră dădii grele pentru nunta stăpînului lor, mișcarea, zic, a acestor șefi și soldați, care fuseseră ei însiși jigniți în chip crud. Dar această Tîrnovă nu este, fără îndoială, cea din Bulgaria, care n-a fost poate întemeiată decît mai tîrziu, după numele unui oraș anonim, ci Tyrnavos din Thessalia. Cînd se cu-

nosc, și în chip așa de precis, prin mărturiile așa de numeroase, de un caracter de autenticitate desăvârșit, regiunile locuite de Valahii, se poate întreba cineva, ce ar fi mers să caute în muntele Em acești doi frați, meniți să fie întemeitorii unui imperiu ce era să țină aproape două veacuri. Și deoarece este vorba de o biserică a sfântului Dumitru, de minunile îndeplinite de acest sfânt, care îndemna la răscoală pe credincioșii săi, nu trebuie să se uite că rămășițele sfântului erau păstrate într-o biserică faimoasă prin minuni de tot felul la Salonic“.

Asupra acestei păreri, despre răscoala Românilor care au înființat imperiul romîno-bulgar, că s-ar fi făcut la Pind, și despre Tirnova de care se vorbește pe atunci, că ar fi fost Tyrnavos din Thessalia, trebuie să lungesc puțin vorba, căci părerea e foarte caracteristică. În *Geschichte des rumänischen Volkes* spusese deja Iorga că răscoala a avut loc în Pind (Vezi mai sus, § 226), dar ar fi putut crede cineva că e numai așa o părere fugară, ca a unui om care se încrede prea mult în propria memorie. Ca atare am și considerat-o eu în „Barangii în istoria Românilor și în limba românească“, *Viața Românească*, Mart 1916. Dar asupra acestei păreri revine Iorga cu tărie în lucrarea de față și prin urmare trebuie să pun punctele pe i. Deci, cum că răscoala a avut loc în Haemus, nu la Pind, mărturisește scriitorul contemporan cu faptele Niketas Akominatos Choniates. Da! locul în traducerea românească a lui Murnu, publicată încă dela anul 1906 în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXVIII, *Memoriile secțiunii istorice*. Niketas Akominatos Choniates, De Isaaco Angelo I. I pag. paris. 236 sqq.: „Iar când s-au liniștit popoarele răsăritene, nu numai primind vremelnice daruri, ci chiar și dări pe fiecare an, Isac vru să-și ia fimee de neam străin, căci fimeea ce avusese o pierduse prin moarte. Deci, ajungându-se prin soli cu Bela, craiul Ungariei, a luat pe fiica lui, care încă nu împlinise zece ani. Dar scumpindu-se să ridice nunta cu cheltueli din visteria împărăției, a făcut fără cruțare să se strângă bani din țările supuse lui, și pe sub mână, din lăcomie, a jăfuit între altele și orașele din părțile despre Anhiolos, făcând în acest chip sieș și Romeilor neîmpăcați dușmani pe acei barbari ce locuesc peste tot cuprinsul muntelui Emos, și care înainte se numiau Mysii, iară acum Vlahii se cheamă (τοὺς κατὰ

τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κυκλήσκονται). Aceștia, bizuindu-se pe strămtori și sumetîndu-se în cetățile lor, de care foarte multe sînt și se înalță drept pe stînci prăpăstioase, și altă dată s-au încumetat a se împotrivi Romeilor, dar atunci, dînduli-se prilej bine venit cu răpirea turmelor și bîntuirea lor, au făcut răscoală înfricoșată. Ceî care au iscodit răul și au vînzolit întreg neamul erau unul Petru și Asan, doi frați din aceiaș semînție, care, nevrînd să facă începutul fără cuvînt, se înfățișează la împăratul, pecînd acesta petrecea la Kypsella. Dînșii îi cer dreptul să fie oștiți alături de Romei și prin carte împărătească să li se dea un loc de moșie cu venit puțin din muntele Emos (χωρίον τι βραχυπρόσοδον κατὰ τὸν Αἴμον κείμενον)...“ Și tot așa mai departe. De pildă: „Socotind că puțin lucru e dobîndirea libertății și neatîrnării lor, [Vlahii] se lăteșe și spre tîrgurile și cătunele mai depărtate de Emos. Iară unul din frați, Petru, își puse pe cap o coroană de aur și în picioare încălțăminte roșii. Și lovînd Preslava (cetate era aceasta, străveche și toată zidită din cărămidă și avea un foarte mare cuprins sub muntele Emos), și văzînd că înpresurarea ei nu era fără de primejdie, au părăsit-o. Apoi coborîndu-se din Emos, și fără de veste năvălînd spre alte orașele de ale Romeilor, mulți oameni și mulți boi și dobitoace de povară și multime mare de vite răpesc. A pornit dar atunci Isac cu oștirea asupra lor“. Și tot așa mai departe. (Vezi, de pildă, între altele locul citat la § 213, sub Onciul Teoria lui Roesler pag. 346-347). Iar în ce privește Tîrnova spune Niketas Akominatos Choniates, De Alexio Isaaci Angeli fratre l. I pag. paris. 302 următoarele: „Tîrnova este cel mai întărit și cel mai însemnat dintre orașele dela muntele Haemus κρατήσαντες τοῦ Τερνάβου (ὅ δὲ ἐστὶν ἡ ἐρυμνοτάτη ἄμα καὶ προφερεστάτη τῶν κατὰ τὸν Αἴμον ἀπασῶν πόλεων)...“

§ 232. D. Onciul, Les phases du développement historique du peuple et de l'état roumains, în Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine, Janvier-Juin 1921. Pag. 3 sqq.: „L'origine de la nationalité roumaine“, dit l'éminent linguiste Miklosich dans ses recherches sur la langue roumaine, «date de ce temps lointain où, pour la première fois, le pied du Romain a foulé le sol de l'Illyricum». [Vezi § 210, Fr. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte]. C'est vraiment par la conquête romaine des

territoires illyriques de la côte orientale de la mer adriatique jusqu'au Danube, habités par les anciens Illyriens, ancêtres des Albanais d'aujourd'hui, conquête commencée dès le temps de la république (à l'époque des guerres puniques et de Macédoine) et achevée sous Octave Auguste, c'est par elle qu'ont été jetées les premières semences de la nationalité roumaine dans les provinces danubiennes entre l'adriatique et la mer noire... etc."— Onciul repetă ceia ce a mai spus în celelalte lucrări ale sale, în special ceia ce a spus în lucrarea sa dela § 229, Din istoria României.

§ 233. Nă-a mai rămas să arătăm ce spun cronicarii români asupra chestiunii. Cinci vorbesc despre dînsa: Miron Costin, Cartea pentru descălecatul dentiîu a țării Moldovei și neamului moldovenesc, I și II ediție în Letopisețe Cogălniceanu, Iași 1852, București 1872, III ediție în Miron Costin de V. A. Ureche, București 1886, IV ediție de C. Giurescu (sub titlul De neamul Moldovenilor, din ce țară au eșit strămoșii lor), București 1914 (Miron Costin vorbește de originea Românilor și în cele două scrieri leșești ale sale: Opisanie ziemie moldawskiej wierszem, Descrierea țării moldovinești în versuri, scrisă la Daszow, anul 1684, lăsată în manuscris, publicată întîi de Dunin Borkowski în Pisma, Lwow, 1856, și apoi în traducere românească de Hasdeu [sub titlul Despre poporul Moldovei și al Țării românești] în Arhiva istorică I, pag. 159 sqq., în leșește și traducere românească de V. A. Ureche în Miron Costin Opere complete, tom. II, București, 1888; Chronika ziem moldawskich y multanskich, Cronica țării moldovinești și muntenesti, lăsată în manuscris, publicată leșește și cu traducere română de I. Bogdan în Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor, București, 1895); Neculai Costin, Cartea pentru descălecatul dentiîu a țării Moldovei și neamului moldovenesc, I și II ediție în Letopisețe Cogălniceanu, Iași 1852, București 1872; Cronica pre scurt a Românilor, I ediție de G. Ioanid, București 1858, II ediție în Letopisețe Cogălniceanu, București 1872, a treia ediție (pe care eu n-am văzut-o și o citez după Al. T. Dumitrescu, Contribuțiuni la istoriografia românească veche, în Luî Ion Bianu amintire, București, 1916, pag. 227 sqq.) sub numele spătarului N. Miulescu, București, 1894, a patra ediție de N. Iorga (care o atribuie lui Constantin Cantacuzino) în Operele lui Constan-

tin Cantacuzino, București, 1901 (După Al. T. Dumitrescu în lucrarea citată autorul ar fi Daniil Andrian Panonianul, episcop în Țara Oltului la anul 1662, episcop al Strehaei la anii 1673-1676, traducătorul pravilei lui Matei Basarab dela 1652); Constantin Căpitanul, Istoriile domnilor țării românești, în Magazinul istoric pentru Dacia, tomul I, București 1845; Istoria țării românești de când au descălicat Romîni, I ediție în Magazinul istoric, tomul IV, București 1847, II ediție de G. Ioanid, București 1859 (autorul necunoscut). Miron Costin, Necula Costin, Cronica pre scurt a Romînilor și Constantin Căpitanul vorbesc din proprii combinații și pun originea Romînilor pe socoteala cuceririi Daciei de Traian, căci și cronicarii aceștia, ca și H. Kiepert (Vezi mai sus § 205 supț acest autor), au fost loviți de faptul că Romîni se găsesc tocmai pe locurile care constituiau odată Dacia. „Istoria țării românești decînd au descălicat Romîni” însă povestește după tradiție. Citez după ediția din Magazinul istoric: „Însă dintîi s-au coprins [țara românească] de Romîni cari au purces dela Romanî și au venit spre miazănoapte [Varianta din ediția Ioanid, după Onciul Originile principatelor pag. 5: „Însă dintîi izvodindu-se de Romîni cari s-au despărțit de Romanî și au pribegit spre miazănoapte“]. Decî trecînd apa Dunării, au descălicat la turnul Severinului, alții în țara ungurească pre apa Oltului, și pre apa Moreșului, și pre apa Tisei, ajungînd și până la Marămureș. Iar cei ce au descălicat la turnul Severinului s-au tins pre supț poalele muntelui până în apa Oltului, alții s-au pogorît pre Dunăre în jos, și așa împlîndu-se tot locul de ei, au venit până în marginea Nicopoi. Atunce s-au ales dintr-înșiî boiarii cari au fost de neam mare, și puseră banoveț un neam ce le zicea Basarabi, să le fie lor cap, adecă mari bani. Și așezară întîi să fie scaunul la turnul Severinului, al doilea scaun s-au pogorît la Strehăia, al treilea scaun s-au pogorît la Craiova“.

§ 234. După cum se vede din darea de samă, pe care am făcut-o asupra lucrărilor care s-au ocupat cu chestiunea originii Romînilor, patru puncte au format obiectul principal al discuției: 1) Teritoriul pe care s-a dezvoltat romînismul. 2) Neamurile supuse romanizării, care au dat naștere romînismului. 3) Elementele romanizatoare. 4) Timpul cînd Ro-

Asupra acestor lucruri răspunsurile trase din studiul meu sînt următoarele :

1) Teritoriul pe care s-a dezvoltat poporul român a fost format, ca să vorbim în termeni geografici de dinainte de războiul dela 1914, de regatul Serbiei, începînd dela riul Drina, granița de vest a acestui regat, provincia turcească Kossovo până, în spre sud, la Skopje (Üsküb) inclusiv, sudvestul Bulgariei (teritoriile dela Sofia și Köstendil), Bulgaria dintre Dunăre și Balcani, Dobrovia, Oltenia, partea depe lîngă Dunăre a Munteniei și Moldovei, partea depe lîngă Dunăre și depe lîngă mare a Basarabiei până aproape de Akkerman (Cetatea Albă), Transilvania, Banat și provincia austriacă Syrmien. Probabil la teritoriul acesta a aparținut și basenul de vest al riului Drina, care basen formează granița de răsărit a lacunei de care se vorbește la § 111, N° 2, precum și districtul turcesc care se întinde dela Plevlje, dinspre apus, până la Novibazar, spre răsărit. Acest teritoriu s-a restrîns, cînd partea transdanubiană a Moesiei Inferior (partea depe lîngă Dunăre a Munteniei și Moldovei, partea depe lîngă Dunăre și depe lîngă mare a Basarabiei până la Akkerman inclusiv) a fost părăsită de Romași pe vremea împăratului Maximinus (p. Chr. 235-238), cînd Dacia și partea transdanubiană a Moesiei Superior (Oltenia, Transilvania, Banatul) au fost părăsite de ei pe vremea lui Gallienus (p. Chr. 268), și cînd Pannonia Inferior (a cărei parte sudestică o forma actuala provincie Syrmien) a fost ocupată de Huni la anul p. Chr. 377. De aici înainte românismul s-a dezvoltat numai în peninsula balcanică, pentrucă populația romană rară din Moesia Inferior transdanubiană, cîtă nu va fi fugit de a dreapta Dunării, a dispărut în mijlocul barbarilor, iar populația mult mai deasă romană din Dacia, din partea transdanubiană a Moesiei Superior și din sudetul Pannoniei Inferior a fost strămutată în mare parte de-a dreapta fluviului, iar cîtă a rămas pe loc, ori s-a contopit cu năvălitori, ori s-a păstrat până la venirea Romînilor de peste Dunăre, cu care s-a asimilat complet din punct de vedere al limbii.

2) Dacă considerăm sfîrșitul secolului VI ca punctul extrem, până la care mai licăria încă cele depe urmă forțe de romanizare, apoi trebuie să deosebim două pături de popoare care au fost supuse romanizării pe teritoriul românesc.

Maî întâiū este pătura popoarelor autohtone orî în tot cazul anterioare cuceririi romane. Incepînd dela vest spre est ele erau Dardanî, Dassaretî, Breuci, Partini, Caviî, Scordisci, Triballi, Moesi, Daci, Bessi, Maedi, Dentheleti, Sardî, Getî, Crobyzi, Coralli, Scythî, Sarmati, Bastarnî, Obulensi, Oitensi, Autariei (?), Britolagi. La acestea se adaugă colonia Pirustilor din Dacia, Celtî diversi ca colonî ai Daciei, Illyropannonî diversi ca colonî ai Daciei. Daciî care au contribuit la formarea naţiunii romîne au fost cei de a dreapta Dunării din Moesia Superior şi din Moesia Inferior. Daci romanizaţi în Dacia însăş au fost în mic număr. Pentru densitatea relativă — cîtă s-a putut afla — a acestor popoare vezi la locurile respective unde se vorbeşte despre ele, § 54. Dintre ele Dardanii, Dassaretii, Autarieii erau Illyri; Breucii, Partinii, Caviî, Pirustii erau Pannoni; Scordiscii erau Celti; Triballii, Moesii, Daciî, Bessii, Maedii, Dentheletii, Sardii, Getii, Crobyzii erau Thraci; Coralliî, Scythii, Sarmatii erau Iranî; Bastarnii erau Germanî; Obulensii şi Oitensii sînt de origine obscură; Britolagiî erau probabil Celtî. Peste această pătură de popoare autohtone orî în tot cazul anterioare cuceririi romane s-au aşezat, pe teritoriul romînesc, pentru mai scurtă orî mai îndelungată vreme, alte neamuri de oameni în timpul cît dura romanizarea: (Acele despre care se ştie că nu numai au năvălit pe teritoriul romînismului, dar că s-au şi stabilit în adevăr pe el, sînt însemnate cu stelută) *Alanî, *Astingi orî *Astringi (= Vandali), *Avari (Au ocupat Scythia Minor între anii 562-567 şi Dacia între anii 567-802. Vezi Diculescu, Die Gepiden, I, pag. 156, 158-166, 234-235), *Bastarnî, *Bessi, Borani, Bulgari, *Carpî, Castaboci, *Cemandri, *Gepidi, *Germani de neam nehotărît, *Goî (Visigoî şi Ostrogoî), *Heruli, *Huni, *Marcomani, Peuci orî Peucini, Roxolani (§ 54), *Sadagari, *Sarmati, *Scyri, *Slavi, *Taifali, Urugundi, *Vandali. Pentru detalii asupra acestor popoare, şi pentru posibila lor participare, macar într-o minimă cantitate, la formarea naţiunii romîne, vezi la locurile respective unde se vorbeşte de ele, § 82. Astingiî, Bastarnii, Gepidiî, Goîî, Heruliî, Marcomaniî, Peuciî, Scyriî, Taifaliî, Vandaliî erau Germani; Bessii, Carpiî, Castabociî erau Thraci; Alanii, Roxolaniî, Sarmatii erau Iranî; Avariî, Bulgariî, Hunii, Urugundiî erau Uraloaltaici (Că Urugundiî erau Ura-

loaltaicî arată Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 22-23); Boraniî, Cemandriî, Sadagariî sînt de naționalitate necunoscută. — Trăsătura uniformă, pe care a căpătat-o acest conglomerat, pentru a putea da naștere la un singur popor, cel român, și la o singură limbă, cea românească, se datorește amestecului dintre elemente, favorizat de aceleaș împrejurări sociale și politice, și preponderanței pe care a avut-o unul din neamuri, cel thrac.

3) In ce privește elementele romanizatoare, ele au fost de două feluri. a) Civile. Dacă trecem cu vederea strămutările care au avut loc dintr-o provincie a Illyricului în alta, pentru care vezi § 83, N° 1, și cu privire la care este de observat abundența de element illyro-pannon în Dacia, § 167, au venit pe teritoriul românesc coloni din Grecia, Gallia cisalpină, Cappadocia, Galatia, Caria, Bithynia, Paphlagonia, Gallia transalpină, Syria, provincia Asia, Comma-gena, Macedonia, provincia Germania, Palaestina, Italia, Egipt. Vezi § 83 N° 2. In special cu privire la coloniî italieni, care ar fi venit pe terenul românesc al răsăritului Europei, este de observat că în timpurile de dinainte de Caesar emigrațiile din Italia avuseser într-adevăr loc în masă mare, dar că Caesar deja luase măsuri să le împiedice. Suetonius Caesar 42: „Fiindcă optzeci de mii de cetățeni fusese trimiși în coloniî peste mare*), a hotărît, pentru a facilita înpoporarea Romei, care fusese scursă de locuitori, ca niciun cetățean roman mai mare de douăzeci de ani și mai mic de patruzeci, care nu va fi făcînd serviciul militar, să nu lipsească din Italia mai mult de trei ani; ca niciun fiu de senator, afară numai dacă nu va fi făcînd parte din suita vreunui magistrat, să nu se ducă în străinătate; și ca niciun crescător de vite să nu aibă ca păstori mai puțin de o treime oameni liberi. Și a încetățenit pe toți medicii și pe toți profesorii de arte liberale din Roma, pentruca și pe ei să-i tragă inima de a ședea în Roma, și alții să fie ademeniți de a veni“. Și teritoriul românesc a fost cucerit de Romani dela timpurile lui Caesar în jos. Mai în special pentru

*) Este vorba numai de coloniile trimise de Caesar în Gallia Narbonensis (la Narbo, Baeterrae, Arelate, Arausio, Forum Iulii), Hispania (la Emporiae), Africa (la Carthago), Grecia (la Buthrotum și Corinthus), pe coastele de nord ale Asiei mici (la Heracleia și Sinope), în Egipt (pe insula farului). Vezi Mommsen,

Dacia este de observat că Traian însuș, cuceritorul ei, luase măsuri ca din Italia să nu se recruteze militari (și, deci, să nu se trimeată nici coloni). Iulius Capitolinus, Vita Marci Antonini philosophi 11 : „Ca să ajute pe Hispani, care fusese secați de puteri, a recrutat o oștire din Italia, contra celor prescrise... și de Traian“. Elementul italic prin urmare depe teritoriul românesc, care a fost, pentru că este atestat de inscripții, trebuie să fi fost foarte puțin numeros. b) Militare. Militarii au format un element puternic de romanizare, nu numai în timpul serviciului, ci și după eliberarea din oștire, pentru că de obicei după eliberare se stabiliau în provincia însăși unde staționa corpul lor de oștire, ori se strămutau în provinciile învecinate. Lor li se datorește apoi, din cauza *canabelor* stabilite în apropierea lagărului, în care canabe trăiau negustori, soțiile, copiii și servii militarilor, formarea a multe coloni și municipii importante, precum Aquincum, Viminacium, Troesmis, Potaissa, Apulum (Vezi Jung, Roemer und Romanen II ed. pag. 78 sqq.). Pe militarii care au staționat pe teritoriul romanizat din răsăritul Europei ni-i arată inscripțiile ca originari din următoarele provincii : Africa, Asia, Cappadocia, Dacia, Dalmatia, Galatia, Gallia transalpină, Germania Inferior, Hispania, Italia, Lycia, Macedonia, Mesopotamia, Moesia Inferior, Moesia Superior, Noricum, Pamphylia, Pannonia Inferior, Pannonia Superior, Paphlagonia, Pisidia, Pontus galaticus, Syria, Thracia. Vezi § 83, N° 3. Dacă ținem socoteală de cele spuse la § 83, N° 3, început, și mai sus supt a), putem susține însă cu siguranță că grosul armatelor din provinciile răsăritene ale Europei îl formau locuitorii însși ai acestor provincii și că, în special, elementul italic din armatele acestea exista în minimă porțiune.

4) Asupra timpului când Români au ocupat actualele lor teritorii nu știm nimic. Din indicii ca probabila golire a teritoriilor de de-a stînga Dunării prin trecerea Slavilor în peninsula balcanică, probabila stăpînire a Bulgarilor în timpul primului imperiu bulgăresc peste teritorii de de-a stînga Dunării, alianța Românilor pe vremea formării celui de al doilea imperiu bulgăresc cu Cumanii, golirea de locuitori probabila a teritoriilor de de-a stînga Dunării, după Cumanii au fost sfărîmați de Mongoli, iar Mongolii s-au retras, din asemenea indicii se pot face numai presupunerii,

care s-au și făcut (Vezi §§ 183, 187, 200, 206, 209, 211, 213, 215, 217, 221), că Romîniî trebuie să fi început a se scurge depe teritoriile din a dreapta Dunării pe cele din a stînga ei încă dela începutul secolului VII, și că trebuie să fi continuat această scurgere până pela întîia jumătate a secolului XIII incluziv. Aceasta în ce privește pe Dacoromîni. În ce privește pe Macedoromîni și pe Romîniî din Istria, presupunerea că Dacoromîniî ar fi început să emigreze în părțile de de-a stînga Dunării pela începutul secolului VII implică pe aceia că tot atunci, din cauza presiunii celei mari a Slavilor în peninsula balcanică, se va fi început și despărțirea celor trei trunchiuri romînești unul de altul. Vreo lămurire din acest punct de vedere, și în general asupra raportului dintre cele trei ramuri ale romînismului în timpurile cele mai vechi ale istoriei acestuia, ar aștepta cineva numai dintr-o cercetare comparativă a celor trei dialecte, și dintr-o înregistrare amănunțită a tot ce se știe până acum asupra pomenirilor făcute în izvoarele istorice, direct ori indirect, despre Romîni până în secolul XIII. Dar tocmai, ce informații ni poate da limba romînească în această privință voiî cerceta în partea a doua a lucrării de față. Cît despre înregistrarea amănunțită a tot ce se știe până acum asupra pomenirilor făcute în izvoarele istorice despre Romîni până în secolul XIII, ea într-o cîtva s-a făcut (Vezi § 212, Xenopol, Teoria lui Roesler sub II pag. 98-102, cu observațiile mele, II pag. 123-138, cu observațiile mele; § 213, Onciul, Teoria lui Roesler sub pag. 346-347, cu observațiile mele, pag. 428, pag. 596-598, cu observațiile mele; § 227, Ilie Gherghel, Zur Frage der Urheimat der Rumänen, cu observațiile mele; § 229, Onciul, Din istoria Romîniei, cu observațiile mele; § 231, N. Iorga, Istoria Romînilor din peninsula balcanică, cu observațiile mele), marcă nu sistematic *), ci pe apucate, dar n-a dus la niciun rezultat.

*) Înregistrarea sistematică și (cît îmi este posibil) completă o fac eu la cursul dela universitate.

INDICE.

N-am însemnat la indice decît din acele lucruri care nu sînt înșirate și discutate după alfabet la diferite locuri din cursul lucrării și care nu se pot afla orî nu se pot afla lesne prin cercetarea tablei de materii. Asemenea înșirări după alfabet sînt, între altele, acele de popoare dela pag. 232-275, de nume romane de localități din Procopios dela pag. 467-471, de nume personale barbare dela pag. 549-595, 597-607, 610-635, 644-646, și în mare parte înșirarea de fenomene latinești populare dela pag. 475-504. Pe Thraci, de pildă, îi va găsi cineva în lista de popoare la pag. 260 No. 280 și acolo va afla, în afară de notița dată despre Thraci supt acel număr, toate locurile unde se vorbește despre dînșii pînă la pagina 260; iar dela pagina 260 în jos va afla cineva locurile privitoare la Thraci în tabla de materii; indicele va complini numai (dar nu în mod desăvîrșit) indicarea locurilor privitoare la acest popor.

abstineo 500.

africate X.

africatele *tș, dș, ts, dz, ts, dz* sînt sunete duble. X sqq.

africatizarea lui *c + i + vocală* 474.

africatizarea lui *c* înainte de *i* sonant și de *e* 359 sqq., 474.

africatizarea lui *d + i + vocală* 474.

agenți romanizători de origine italiană 836, 837.

alac 717.

Alamanni 296.

Alani 300, 301, 302, 303, 305, 306, 313, 314, 318, 518, 730, 731, 803, 804, 855.

Albanus 520.

Aldea 351.

Aldulea 351.

altinus 437, 467.

am 744, 745.

amărăsc 352.

ambulativa 500.

Antî 325, 414, 415, 416, 519, 795, 796.

antistes 480.

Aoni 121.

apariție independentă în mai multe locuri a aceluiaș fenomen de limbă 370.

apocatus, apochatus 500.

apocitatus 500.

-ar (sufix thrac) 442.

Arca 351.

Argeș 458, 723, 743, 744.

argument a silentio 664, 669, 682, 692, 699, 714.

argument dela cele trei dialecte romînești 751, 754.

- argument dela creștinism 751.
 argument dela deznaționalizare 737.
 argument dela existența elementului romanic în peninsula balcanică 751.
 argument dela limba slavă ca limbă bisericească și oficială la Romîni 694, 712.
 argument dela limbă 672, 692, 696, 699 sqq., 734, 735, 736, 755, 772, 773.
 argument dela lipsa de drepturi și dela robiea de pămint 669, 670, 673 sqq.
 argument dela lipsa în limba romînească de elemente din limbile barbarilor năvalitori 669, 676.
 argument dela numele etnic al Romînilor 659 sqq.
 argument dela ocuparea actuală a teritoriului 696.
 argument dela pierderea libertăților 718.
 argument dela religie 670, 671.
 argument dela toponimie 703, 718, 719, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 731, 732, 733, 745, 746.
 argument dela vieața agricolă 717, 736.
 argumente 421 sqq., 658 sqq.
 armă 350.
 Armeni 412, 414.
 arpennes 500.
 articularea sunetelor romînești din punct de vedere al mișcărilor limbii XII.
 arvună 813.
 Astingî, Astringî 286, 295, 311, 518, 855.
 Attius 520, 523.
 Austrogotî 297.
 Autariei 517, 518, 855.
 Avari 320, 321, 327, 328, 352, 411, 412, 413, 414, 418, 419, 422, 427, 504, 506, 517, 518, 855.
 Badea 351.
 Badu 351.
 bag 352.
 bardă 350, 352.
 Basarab, Basarabă 351, 802, 829, 830.
 Bastarnî, Basternî 289, 298, 311, 312, 319, 326, 517, 518, 855.
 bază de articulare XII, 365 sqq., 369, 370, 371, 386.
 bază psihologică 365 sqq., 386.
 balan 350.
 balărie 819, 820.
 baț 352.
 băucă 351.
 beară 350.
 Belisar 6.
 Bellicus 520.
 Berea 351.
 Berzava, berzava (thrac) 324, 445, 653, 657.
 Berzovia 322, 323.
 Bessapara 205, 829.
 Bessi 287, 451 sqq., 518, 689, 690, 691, 698, 699, 765, 855.
 beucă 351.
 Biberea 351.
 Bîndea 351.
 Bîrla 351.

- Bîrlea 351.
 bîrtă 351.
 Bîrzava 323, 324, 720, 724.
 bitcă 351.
 Blazziza 331, 332, 333.
 Blažitsa 331, 332.
 boare 350.
 Bodea 351.
 Bonita 520.
 Borani 288, 295, 296, 311,
 518, 855, 856.
 borț 352.
 brec 350.
 Breuți 518, 855.
 bria (thrac) 120, 440.
 Britolagi 518, 855.
 brînză 444.
 brutes, brutis 349, 500.
 bugarca (thrac) 441, 442.
 Bulgari 309, 310, 321, 407,
 411, 412, 414, 419, 518,
 759, 855.
 Bulgaria de a stînga Dunării
 798, 799.
 bulț, bulz 351.
 burduc 351.
 burduf 351.
 burtă 351.
 butor 351.
 butur 351.
 butură 350, 351.
 buture 351.
 Buzău 723.
 Bylazor 91, 184, 210, 253,
 429.
 -ca (sufix thrac) 442.
 calea Traianului 725, 726.
 canabe 857.
 Cantacuzenus 5.
 cantitatea și timbrul vocale-
 lor accentuate latinești 476.
 Caracal 721.
 caractere romînești fizice și
 psihice 777 sqq.
 Carpați 288.
 Carpî 287, 288, 289, 295,
 318, 518, 855.
 Carpiani 288.
 Carpodaci 288, 289, 304.
 Castaboci, Cistoboci, Coisto-
 boci, Costoboci, Costobocci,
 Costuboci 286, 287, 518,
 855.
 castele stăpînite de Iustinian
 pe malul stîng al Dunării
 415, 432.
 Cato 520.
 Caucaland, Kaukaland 292,
 301, 315.
 Cauconî 121.
 Caviî 518, 855.
 căderea lui *ă* neaccentuat în
 romînește 813.
 căderea lui *e, i* neaccentuați
 în romînește 817.
 căldău, cîldău 351.
 cătun 842.
 Celți 297, 517, 518, 855.
 Cemandri 306, 318, 518,
 855, 856.
 Cerna 323, 324, 724.
 cessum 500.
 cetățenii imperiului care a-
 lături cu barbarii merce-
 nari constituiau oștirile lui
 Iustinian erau mai numai
 cei depe teritoriul romî-
 nesc. 412 sqq.
 cetățenii romani cu nomencla-
 tură balcanică 61.
 Chilbudius 414 sqq.
 Cîgmău 720.

- cînepă 79.
 încă 822.
 cnejii Ioan și Farcaș 799, 800.
 cobilă, cobilă 819, 820.
 Cogaeonon 138.
 collitores 500.
 colon roman în Dacia înainte de cucerirea Daciei 47.
 coloni 337, 338, 752.
 coloni italieni 856.
 coloni titulare 338.
 colonizări cu persoane italice ori cu veterani organizate de stat 337.
 Comarna 728.
 comarnic 728.
 comînd 745.
 comparo 500.
 compuse illyropannone 649, 651.
 compuse thrace 650 sqq.
 comunism la Hamaxoeci și Nomazi 214.
 conculiarius 501.
 consacrani 501.
 consens 501.
 contact între Romîni de a stînga și cei de a dreapta Dunării 754.
 contirunculus 501.
 contradicții 793.
 contraste între firea unor Sarmați și cea a altor Sarmați 143.
 contraste între firea unor Scythi și cea a altor Scythi 143.
 contraste între viața unor Slavi și cea a altor Slavi 333, 716.
 controversia 501.
 Coralli 518, 855.
 cort 433.
 cotîngan 350, 351.
 Cristian 725, 726.
 creștinismul la Slavi 795, 796.
 creț 352.
 Creuthungi 300.
 Criș 724.
 Crobyzi 518, 855.
 culminaris 501.
 Cuman 797.
 cumba 432.
 cupisco 501.
 curagens 501.
 curpân 433.
 Cuturguri 353.
 cuțit getic 8.
 Cuțovlah 760.
 cuvinte gote în limba latină din peninsula balcanică 349.
 cuvinte gote în limba română 349 sqq.
 cuvinte vechi germane în limba română 349 sqq.
 Daci 518, 855.
 Dacia 420 sqq.
 Dacia aureliană 420, 423.
 Dacia Mediterranea 310, 420.
 Dacia perdută de Romani sub Gallienus de fapt, sub Aurelianus în mod oficial 296, 312, 314, 406.
 Dacia Ripensis 310, 420.
 danistaria 501.
 Dardan 518, 855.
 Dassareti 518, 855.
 dava, deva (thrac) 440, 721.
 dârma 814.
 decum 501.
 deducticius 501.

- demprecarius 501.
 Dentheletii 518, 855.
 depossio 501.
 derelictum 501.
 destrăbălarea și lipsa de interes pentru binele public ale administrației centrale din Constantinopol pe vremea lui Iustinian 417.
 destul 814.
 Deva 721.
 dextrata 501.
 diferențiere 380.
 diftongarea lui *ē* latin scurt accentuat 474, 475 sqq.
 digma 501.
 -dina (thrac) 440.
 dobitoc 815.
 dolus, dolum 501.
 domnus 501.
 dop 350, 352.
 draccena 501.
 dreg 817.
 drept 817.
 Dunăre 459, 460.
 dunc 501.
 du/ae, du/aaă (macedoromîn) 695.
 dzer (thrac) 446, 447.
 elele 351.
 elementele romanizatoare 856, 857.
 elementul italic în armată 338.
 elementul italic pe teritoriul românesc 857.
 emigrarea Italienilor în piedecată de statul roman 836, 837.
 emigrare de populație dela nordul peninsulei balcanice și din Pannonii spre sudul peninsulei 760.
 emigrări dela nordul peninsulei balcanice spre sudul ei 751, 752.
 emmimoria 501.
 epetina 501.
 epibeta 501.
 Epirul nou 330, 437.
 equisio 502.
 Eruli, Heruli 297, 309, 311, 320, 321, 408, 409, 412, 413, 414, 417, 518, 855.
 es 502.
 etimologie fonetică 383.
 etimologie populară 383, 384, 386.
 etimologii ridicule 383.
 excesso 502.
 extorto 502.
 Fara 351.
 filologi idealisti 387.
 firea Hunilor 795.
 firea Moesilor 214.
 firea proprie a unei limbi 385, 386, 387.
 firea Slavilor 795, 796.
 firea și portul Pannonilor 155.
 firea Thracilor 214.
 fus 502.
 Flachia 707.
 foederati 298, 313, 314, 316, 317, 319, 321, 409, 412, 413.
 Fossatisii 307.
 Franci 298, 309.
 frontalis 502.
 gamius 502.
 gâldău, gîldău 351.
 Gămulea 351.
 Gebeleizis 80.

- geografia limbii 386.
geograf limbist 386.
Gepizi, Gipezi 293, 297, 298,
300, 306, 309, 310, 311,
312, 313, 314, 317, 318
sqq., 327, 328, 350, 351,
352, 408, 409, 411, 412,
518, 519, 855..
Germani 286, 296, 518, 519,
855.
Germas 429.
Germisara 429.
germizera 653, 655, 657.
germ-zerm-d^zerm-^zerm(thrac)
429, 445, 446, 447, 455
Geți 518, 855.
Gherghina 42, 46.
Ghiberea 351.
ginte latină 780.
gîrba 822.
Goma 351.
Gondea 351.
Got 727.
got 727.
gotcă 727.
Gotea 351.
Goți 288, 290, 292, 293,
294 sqq., 326, 327, 352,
408, 409, 411, 412, 413,
414, 417, 418, 422, 517,
518, 519, 855.
Gozna 457.
granatetum 429, 468.
grapă 352.
Grauthungi, Greuthungi, Grot-
hingî, Grutungi 297, 298,
301, 302, 304, 312.
grecismul în peninsula bal-
canică 752, 753.
grecizare 11 sqq., 176, 184,
207, 208, 209, 210, 211,
246, 249, 250, 251, 254,
255, 259, 260, 280, 281,
284.
grecizare prin constrîngere
din partea statului roman
a Evreilor din părțile gre-
cești ale imperiului 338.
grind 350, 351.
gudur 352.
harnic 351.
Hasingi 286.
hărnicie fimeîască 176.
Hermundoli 298.
hîlm 717.
hîtru 820.
holm 716, 717.
Huni 289, 294, 300, 301,
303, 304, 305, 306, 307,
311, 313, 314, 315, 317,
318, 319, 326, 352, 406,
411, 412, 413, 414, 417,
425, 426, 518, 855.
Hyanti 121.
Ialomița 724.
Iapodi 517.
Iași 728 sqq.
iazmă 350.
lazygi 352.
^z<^é era fapt îndeplinit la
începutul secolului III 481.
Illyri 448, 517, 518, 855.
Illyria 448.
Illyric 185, 227, 310, 433.
Illyric dela Diocletian în jos
310.
Illyropannoni 518, 855.
immigrare de a stînga Du-
nării a elementului romî-
nesc de de-a dreapta flu-
viului 754.
immigrare de persoane civile

- în răsăritul romanizat al Europei din inițiativă privată 337.
- important și neimportant* în fenomenele de limbă 364, 365, 366, 369, 370.
- inanitatea concluziilor asupra naționalității popoarelor vechi, când concluziile se bazează pe câteva cuvinte păstrate dela popoarele acelea 178, 179.
- influența bisericii asupra vitalității limbii latine comune 362.
- inscripție în limba thracă 11.
- in se 502.
- in uno 502.
- Iranî 855.
- ı', u' latinești exista în secolele I-III p. Chr. 360.
- îmburda 350.
- începuturile principatului Munteniei 799 sqq.
- îndemn 817.
- împrumuturi 755, 756.
- întărt 817.
- Jiū 723.
- jîntiță 444.
- laboro 502.
- Lakringi 311.
- Langobarzi 309, 320, 321, 352, 408, 409, 412.
- laudă cu neamurile 760.
- lămurirea psihică a cunoștințelor 381.
- lăudăroșie 761.
- lege (definiția legii) 373.
- legi 368, 371 sqq., 384, 385.
- leguire 380.
- Lelegi 121, 122.
- ler, oïlerum din colindele românești 687.
- lexicograf geograf 386.
- limba cu privire la rasă 843 sqq.
- limba illyropannonă nu se poate ști dacă aparține la grupul centum al limbilor indogermane ori la celsatem 652 sqq.
- limba latină ca limbă oficială în imperiul roman de răsărit 2, 3, 361, 362.
- limba latină populară 353 sqq.
- limba thracă aparține la limbile indogermane satem 653 sqq.
- limba thracă este din acelaș grup de limbi satem ca și limbile slave 324.
- limba thracă în secolul VI 451 sqq.
- limbă amestecată 776.
- limbă comună 355.
- limbă gotă în peninsula balcanică în secolele VI și IX 348.
- Limberea 351.
- limbi centum 655, 656.
- limbi satem 654, 656, 657.
- limbistică evolutivă, diachronică 377.
- limbistică statică, synchronică 377.
- Litean Vodă 800.
- loațe 352.
- locuinți lacustre 76.
- logica învățatului și logica inconștientului 384.
- Lotru 724.

- lotru 743, 744.
 Lovăț 330.
 Lovča 330.
 luciulus 430, 469.
 Lupicinus 520.
 Lytuon voevod 800, 801, 802.
 Maedi 518, 855.
 Maela 522.
 Mailat 351.
 Mainea 351.
 maiorarius 502.
 malaïu 717.
 Manea 351.
 Marcomani 285, 286, 289,
 298, 301, 518, 855.
 mare 432, 475.
 Marinus 521.
 marisca 434, 475.
 Masageți 412, 413, 414, 417.
 Matidia 523.
 Mauri 412.
 mazăre 325.
 măgură 351.
 meator 502.
 Media 721.
 meritul scriitorilor târzi, de
 după epocele așa numite
 clasice 423.
 mied 325.
 mijloace de care se servia
 lapidarii romani pentru a
 serie cuvinte străine în care
 apăria sunete neobișnuite
 limbii latinești 331.
 Militsa 331, 332.
 Milizza 331, 332, 333.
 Millareca 330.
 Minea 351.
 Minu 351.
 mio 502.
 mîrtoagă 351.
 moacă 466.
 mocan 466.
 Moesi 518, 855.
 Moesia Inferior de de-a stînga
 Dunării 420.
 Moesia Prima 310.
 Mondea 351.
 Monea 351.
 Morea > Romea 708.
 mormînt 817.
 Motru 724.
 mumă 352.
 municipii titulare 338.
 Murăș, Morăș, Mureș 724,
 744, 745.
 Naissas 502.
 nastur 350, 352.
 neamurile de oameni care lo-
 cuia Italia 839.
 neogramatici 368, 372.
 neolimbști 368, 369, 384.
 nepota 502.
 nepotia 502.
 nepotilla 502.
 nepta 502.
 neptia 502.
 Nera 743, 745.
 neregulă 381.
 nester 502.
 niris 502.
 nomina italice de origine ne-
 italică 523.
 nouă cantitate 475 sqq.
 nume proprii 725, 772.
 nume slave în epigrafia la-
 tină balcanică din secolele
 p. Chr. III ori IV 331 sqq.
 obicei 819.
 obiceiuri de ale Bessilor 119.
 obiceiuri de ale Dalmaților
 115.

- obiceiuri de ale Dardanilor 116.
 obiceiuri de ale Geților 80.
 obiceiuri de ale Thracilor 78, 136, 137.
 obiceiuri de ale Slavilor 795.
 Obulensi 517, 518, 855.
 ogor 717.
 Oitensi 517, 518, 855.
 Oituz 728.
 -oiu 352.
 o latin neaccentuat < u 474.
 o latin scurt accentuat urmat de nazală < u 473.
 Olt 723, 743, 744.
 oltariu 743, 744.
 omonimie 381.
 Ompoiu 724.
 Onea 351.
 opincă 822.
 oracule thrace 79.
 orcius 502.
 organizare socială anteromană 338.
 organizare comunală autohtonă în Scythia Minor 59.
 Ostrogoți 301, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 328, 517, 518, 855.
 oștirile lui Iustinian pline de barbari, câteodată compuse mai numai din barbari 412.
 oștirile lui Iustinian niște bande de prădători 417.
 o, u finali fixați ca u 474.
 palatiolum 433, 469.
 Pannoni 517, 518, 855.
 Pannonia Inferior 426.
 Pannoniile ocupate la anul 377 de Huni 406.
 para, pera (thrac) 440.
 Partini 518, 855.
 Pata 720.
 pauso 502.
 Patraulea 351.
 Pecenegi 797, 827.
 Pelasgi 121, 129, 767.
 penus 502.
 perna 817.
 Perși 414.
 Petritsen 330.
 Peuci, Peucini 295, 297, 311, 518, 855.
 picuî 351.
 Pirusti 334, 518, 855.
 pisc 351.
 picla 822.
 Plaetorius 524.
 plug 351.
 pomană 822.
 popoarele care au fost supuse romanizării pe teritoriul românesc 518, 854 sqq.
 popoarele europene anterioare Indogermanilor 767, 768.
 popor amestecat 776.
 populația din țările depe ambele maluri ale Dunării de jos pe vremea imperiului romînobulgar 748 sqq.
 populația romanică din peninsula balcanică ruinată, prăpădită și cotropită de barbari pe vremea lui Iustinian 418.
 por 502.
 posibilitatea apariției acelorăș fenomene de limbă în mod independent în mai multe vorbirî omenești 387, 388.
 posturi de încredere și im-

- portante erau încredințate în oștirile bizantine barbarilor 414.
- Praevalis 310, 509.
- pratul lui Traian 726.
- preistorie 659, 767, 768.
- premîndă 744, 745.
- probă sentimentală 791.
- Propincus, Prupincus 521.
- proporticus 502.
- prosmoni 503.
- provitus 503.
- pseudoistorie tendențioasă 836.
- Pulpudeva 281.
- putregiune 744.
- pyalis 503.
- quam quot 503.
- quad 503.
- Quadi 289, 290, 291, 292, 301.
- quot 503.
- rapiță 717.
- Rădulea 351.
- răscoala Romînilor din Haemus 849 sqq.
- război 724.
- recrutarea corpurilor auxiliare de armată romană 339.
- recrutarea legiunilor 338, 339, 346.
- reflexul în romînește al verbelor bulgare в, ѡ 812 sqq.
- reflexul în romînește al verbelor bulgare вѣ 818 sqq.
- reflexul în romînește al verbelor bulgare вѣ 820 sqq.
- reflexul în romînește al verbelor bulgare вѣ, ѡ 805 sqq.
- reflexul în romînește al lui /
- muțat epentetic vechi bulgar 822, 823.
- Regilianus 6.
- risipă 819.
- risipesc 819.
- roboretum 503.
- rofi 350.
- romanic 780.
- Românii n-aveau pretenție de stăpînire asupra teritoriului ocupat de Gepizi de-a stînga Istrului, adică asupra Daciei traiane 409.
- romanismul în peninsula balcanică 752, 753.
- romanizare 11 sqq., 338, 348, 353.
- romanizare prin constrîngere din partea oficialității romane 338.
- romanizare prin legiuni 338.
- Romanus ca nume etnic al Romînilor 659 sqq.
- Romînii care au înființat imperiul romînobulgar 790, 791.
- Romîni în Transilvania pe vremea Hunilor? 425, 426.
- Roxolani 518, 855.
- Rucăr 721.
- Rugi 306, 309, 318.
- Sacromontisi 307.
- Sadagari 306, 318, 518, 855, 856.
- Sadagi 307, 317.
- salararius 503.
- Salvia 521.
- Sardi, Serdi 518, 855.
- Sarmați 289 sqq., 299, 300, 306, 308, 312, 317, 319, 517, 518, 797, 855.

- Sarul 351.
 sămeț 814.
 Sclaveni 325, 352, 353, 408,
 409, 410, 411, 413, 414,
 415, 416, 434, 435, 519,
 795, 796.
 Scordisci 518, 855.
 screm 352.
 scrijel 177.
 sculca 430.
 sculta 430, 475.
 Scyri, Sciri 289, 304, 306,
 308, 317, 318, 518, 855.
 Scythi 517, 518, 797, 855.
 Scythia 434, 436.
 Scythia mică 204.
 Seneslau vovod 801, 802.
 seror 503.
 Sestus 521.
 Severin 722.
 Sexto 521.
 sfaturi bune 836.
 s final căzut în a doua jumă-
 tate a secolului II 489.
 sic 503.
 Signius 521.
 Sineca 522.
 sinonimie 382.
 Siretiș 723.
 s + ț consonant < ș 474.
 simbătă 744, 745.
 Slavi 321 sqq., 418, 422,
 517, 518, 519, 855.
 Slavii cu privire la naționa-
 litatea românească 776, 791.
 Slavii din țările dela Dunăre
 în secolele VI și VII 795,
 796.
 smetie 350.
 socer 503.
 socra 503.
 sol 815.
 Someș 724.
 soroc 814.
 Soso 522.
 sportellarius 503.
 stăpînirea celui de al doilea im-
 periu bulgăresc peste Mun-
 tenia și Oltenia 747 sqq.
 stăpînire numai cu numele
 din partea Romanilor asu-
 pra acelor provincii, pe
 care barbarii le stăpîniau
 de fapt, dar la care Ro-
 manii nu renunțase în mod
 oficial 313.
 stăpînirea primului imperiu
 bulgăresc asupra țărilor de
 de-a stînga Dunării 694,
 712-713, 746, 747.
 stăpînirea romană în Dalma-
 tia, Moesia Superior, Moe-
 sia Inferior încetase de fapt
 și exista numai cu numele
 în secolele V și VI 407 sqq.
 stărnut 350, 351.
 stilibata 503.
 stinghie 352.
 stîna 443.
 strămutarea de a dreapta Du-
 nării a populației romane
 din Dacia 420 sqq.
 strămutarea în peninsula bal-
 canică a populației romane
 din sudul Pannoniei Infe-
 rior 427.
 strămutare de populație din
 peninsula balcanică în su-
 dul Pannoniei Inferior, fă-
 cută de Avari la începutul
 secolului VII 757 sqq.
 Stredin 330.

- strîmb 744, 745.
 strugur, strugure 350, 351, 717.
 strungă 352, 442, 443, 444.
 Suavi 307, 308, 317.
 subulela 503.
 Suceava 722.
 sufixe illyropannone 646 sqq.
 sufixe thrace 649 sqq.
 sumeș 814.
 suora 503.
 superstantes 503.
 supuși împărăției pe vremea lui Iustinian mai ușor suporta o invazie a barbarilor decît o stațiune în mijlocul lor a armatei naționale 418.
 Surilla 522.
 Surio 522.
 Suris 522.
 Suro 522.
 Surus 522.
 sus 503.
 sută 815.
 școala germană 387.
 școala lui Gilliéron 380 sqq., 387.
 școala neogramatică 368.
 școala neolimbistică 367 sqq., 380, 387.
 • școala nouă 368.
 școala veche 368.
 steangă 350.
 știința patriotică 461, 834 sqq.
 știri despre Romîniî dela nord 711-712.
 știri despre Romîniî dela nord, dela sud și dela vest 707 sqq.
 știri despre Romîniî dela nord și dela sud 790, 791.
 știri despre Romîniî dela sud 799.
 știri din Anonymus Belae regis Notarius 831, 832.
 știri din cronicarul rus Nestor 715-716.
 știri din cronicarul ungur Kéza 833.
 știri din documente 716, 717, 718.
 Taifali 291, 295, 299, 300, 301, 311, 312, 518, 855.
 tam 503.
 Tapia 720.
 targă 350.
 tata 503.
 tatuare 78, 114, 176.
 Teleboi 122.
 Teleorman 727, 728.
 Temmicî 121.
 teoria lui Gröber 356 sqq.
 teritoriul pe care s-a dezvoltat poporul român 518, 854.
 teritoriul romanizat al peninsulei balcanice complet sub stăpînirea Slavilor dela 679 până la Ioan Tzimiskes (969-976) 419.
 Thervingi, Tervingi 297, 300, 301, 302, 312, 313.
 Thraci 517, 518, 855.
 Thracii formaî, alături cu barbarii mercenari, grosul oștirii bizantine pe timpul lui Iustinian 448.
 Thracii pe vremea lui Iustinian serviau în armată numai ca voluntari și nu făceau parte din oștirea regulată 449.
 Thracia 310, 435, 448.

- Thracia (dioecesis) 348.
 Thracia dela Diocletian în jos 310.
 Thracia = Thracia + Moesia Inferior 289.
 tilietum 437, 470.
 Tisa 724.
 timpul cînd aŭ încetat cele depe urmă resturi de autoritate romană cu limba latină comună ca organ oficial 362.
 timpul cînd a încetat de a trăi limba latină comună 361, 362.
 timpul cînd Romîniŭ aŭ ocupat actualele lor teritorii 857, 858.
 Tîmpa 460.
 tîrg de fete 73, 174, 175.
 tocma 815.
 tonitrator 503.
 toponimie derivată dela Got și dela limba gotă? 315.
 toponimie slavă în peninsula balcanică în secolul VI 330.
 Toutus 522.
 tradiție 714, 737, 738, 742, 746, 760, 831.
 Traianus 726.
 Triballî 518, 855.
 troian 726.
 trudă 822.
 Tsierna 322, 323, 324.
 tsierna (thrac) 324, 445, 653, 657.
 tureci-tureac-tureacă-turească 350, 351.
 Tuta 522.
 Tutenes 522.
 Tutia 522.
 Tuticanus 522.
 Tuticia 522.
 Tutidia 522.
 Tutilius 522.
 Tutor 522.
 Tutoriana 522.
 Tutorina 522.
 Tutorinus 522.
 Tutuia 522.
 Tutula 522.
 ɔ căpătase valoarea de spirantă dentală, pe care o are în greaca modernă, cel mai tîrziu la sfîrșitul secolului IV p. Chr. 486.
 țarnă 817.
 țărani italieni deveniți antropogăi pe vremea lui Justinian 417.
 țărani italieni emigra-nți 834 sqq.
 uît 350.
 ʷ latin neaccentuat căzut în penultima posttonică 474.
 ʷ latin scurt accentuat < o închis 473.
 Ulea 351.
 ulivula 437, 471.
 ul'metum 434, 475.
 Unguri 426.
 ū' < ó era fapt îndeplinit în a două jumătate a secolului II 483, 484.
 Uraloaltaici 518, 855.
 urdă 444.
 ursesc 817.
 Urugundî 288, 295, 311, 518, 855.
 Uturguri 353.
 Uzi 728.
 valul lui Athanaric 47.

- Vandalî, Vandulî 286, 287,
 289, 292, 293, 294, 298,
 299, 311, 312, 319, 328,
 412, 518, 519, 855.
 vâcărel 441, 442.
 vechî gramaticî 372.
 Venadi, Venedî 325.
 veşmint 817.
 vieaşa economică cu privire
 la rasă 841, 843 sqq.
 vieaşa sub Huni 784 sqq.
 viciru (pannon) 197.
 Victohali 290, 300.
 virgina 437, 471.
 virginaceum 437, 471.
 Visî 297, 311.
 Visigoţi 292, 300, 301, 303,
 304, 305, 308, 312, 313,
 315, 316, 317, 318, 518,
 855.
 visum 503.
 visus 503.
 Vitalianus 6 sqq., 449, 450,
 451, 798.
 vitalitatea limbii 825, 826.
 Vlahia albă 709.
 Vlahia de sus 707, 708.
 Vlahia din Morea 709.
 Vlahia mare 707, 708, 709,
 710.
 Vlahia mică 707, 708, 710.
 Vlahorihini 708, 752, 799.
 v latin intervocalic căzut 474.
 Volses 522.
 Volso 522.
 Volsouna 522.
 Volsunus 522.
 vorbă 350.
 Vulcan 725, 726.
 Vulcassinus 331, 332, 333,
 521.
 Vulcaşinus 331, 332.
 Yürükler 699.
 Zalmoxis 80, 81.
 zară 444, 446, 447.
 zăpadă 822.
 zăr 444, 446, 447.
 zburd 350.
 zer (thrac) 444.
 zgribulesc 352.
 zguduîu 350, 351.

POST SCRIPTUM.

Această carte s-a publicat cu ajutorul băncilor şi al
 ministerelor. Inceputul l-a făcut D-l Ioan Botez, directorul
 general al Băncii Iaşilor, care din proprie pornire a stăruit
 ca Banca Iaşilor să-mi procure sume remarcabile (Numai
 contribuţia personală a membrilor din direcţia, consiliul
 de administraţie şi consiliul cenzorilor dela această bancă
 a fost de treizeci de mii de lei). Inboldite de exemplul
 Băncii Iaşilor şi de stăruinţile D-lui I. Botez mi-au pro-
 curat apoi sume însemnate Banca Moldova din Iaşi (per-
 sonal D-nii Moritz Wachtel şi W. Dinermann au contribuit
 cu cîte cincî mii de lei), Banca Dacia din Iaşi, Banca
 Uniunea Romîni din Iaşi, Societatea de locuinţi eftine şi

ților D-lui profesor I. Simionescu mi-au oferit remarcabile sume Ministerul Instrucțiunii (ministru Dr. Angelescu), Ministerul Cultelor și Artelor (ministru C. Banu), Ministerul Sănătății Publice, al Muncii și Ocrotirilor Sociale (ministru G. Mirzescu). Aduc aici tuturor mulțămirea mea și în primul loc mulțămesc D-lui I. Botez, fostului meu elev, inițiativei căruia se datorește la urma urmelor publicarea cărții aceștea.

|

Cărțile citate care nu se găsesc în bibliografia dela pag. XIV-XL nu le însemn în vreun adaos la bibliografie, pentru că am avut grijă să citez titlurile în întregime fără nicio scurtare.

Iași, Maiu 1925.

CUPRINSUL VOLUMULUI I.

Pagina

Prefață	III—VII
Ortografia comună românească	VIII
Ortografia fonetică	VIII—XIII
Scurtări și semne	XIII—XIV
Bibliografie	XIV—XL
Capitolul I	1 72
§ 1. Părerea lui Tomashek asupra romanizării peninsulei balcanice	1—3
§ 2. Impărați romani de origine indigenă din răsăritul Europei	3—5
§ 3. Nume romane la comandanții oștirilor din imperiul de răsărit	5—6
§ 4. Impăratul Regilianus și tyrannus Vitalianus ca reprezentanți ai romanității orientale	6—10
§§ 5-15. Grecizarea Thraciei probată prin in- scripții și prin organizarea ei comună	10—35
§§ 16-18. Localități romanizate din Thracia	35 41
§§ 19-29. Romanizarea Moesiei Inferior probată prin inscripții	41 —61
§§ 30-33. Grecizarea Macedoniei, Thessaliei, Epirului probată prin inscripții	61—66
§§ 34-36. Localități romanizate din Macedonia	66—68

Ca

37. Romanizarea Moesiei Superior și Dalmatiei probată prin inscripții	68—69
38. Cum își probează istoricii afirmările	69—70
39. Limita stabilită de C. Jireček între terito- riul romanizat și cel grecizat al peninsulei balcanice	70—71
40. Rectificări la limita stabilită de C. Jirecek	71—72
Capitolul II	72—174
41. Teritoriul unde trebuiesc căutate rădăcinile poporului român. Anunțarea izvoarelor principale	72—73
42. Notiți din Herodotus	73—83
43. Notiți din Polybius	83—94
44. Notiți din Appianus	94—111
45. Notiți din Strabon	111—149
46. Notiți din Ptolemaeus	149—151
47. Notiți din Cassius Dio	151—174
Capitolul III	174—232
48. Note la Herodotus	174—180
49. Note la Polybius	180—185
50. Note la Appianus	185—195
51. Note la Strabon	195—218
52. Note la Ptolemaeus	218—221
53. Note la Cassius Dio	221—232
Capitolul IV	232—281
54. Popoarele negrece atestate de izvoare pe teritoriul care se întinde dela Raetia și Vinde- licia până în Asia Mică	232—262
55. Gruparea din punct de vedere etnic a po- poarelor înșirate sub § 54	262—263
56-72. Istoricul supunerii decătră Romani a acestor popoare	263—275
56. Bastarni	263
57. Celți	263—264
58. Epiroți	264
59. Greci	265
60. Illyri	265—267
61. Illyri amestecați cu Celți	267
62. Illyri amestecați cu Epiroți	267
63. Munteni din Alpi	267—268
64. Munteni	268

65. Norici	268
66. Pannoni	268—269
67. Raeti	269
68. Sarmati	269
69. Scythi	269
70. Thraci	269—275
71. Vindelici	275
72. Origine necunoscută	275
73. Clasarea din punct de vedere geografic și etnic a popoarelor din Illyrie și din peninsula balcanică până la granițele Greciei propriu zise	276—277
74. Clasarea din punct de vedere al dimensiilor și al vechimii așezării a celor cinci pături de popoare principale din Illyrie și din peninsula balcanică până la granițele Greciei propriu zise	277
75. Istoricul supunerii decătră Romani a Illyrilor, Epiroților, Muntenilor, Pannonilor și a unora din Thraci.	277—279
76. Istoricul supunerii decătră Romani a Thracilor	279—280
77. Istoricul supunerii decătră Romani a Moesiei Inferior de de-a stînga Dunării și a Dacilor	280
78. Grecizarea a mare parte din peninsula balcanică înainte de cucerirea romană	280—281
Capitolul V	281—519
79. Popoarele care existau pe teritoriul de limbă latină din peninsula balcanică în momentul cînd acel teritoriu a fost cucerit de Romani	281—284
80. Popoarele care existau în Moesia Inferior de de-a stînga Dunării, în Dacia, în Pannonia Inferior, în Pannonia Superior în momentul cînd aceste provincii au fost cucerite de Romani	284—285
81. Soriurile de imigrații de elemente nouă care au avut loc în teritoriul de limbă latină al peninsulei balcanice, în Moesia Inferior de de-a stînga Dunării, în Dacia și în Pannonia	

	romană până la acel la care procesul de romanizare s-a sfârșit	285
§ 82.	Immigrații de neamuri străine	285—333
1.	Marcomani	285—286
2.	Germani	286
3.	Astingi	286 287
4.	Bessi	287
5.	Castaboci	287
6.	Carpi	287—289
7.	Bastarni	289
8.	Sarmați	289—294
9.	Goți și alte popoare afară de Slavi	294—321
10.	Slavi	321—333
§ 83.	Immigrație de persoane care aparțineau statului roman	333—348
1.	S-au strămutat oameni dintr-o provincie a Illyricului în alta	333—334
2.	Au venit oameni din diferite alte provincii ale imperiului	334—338
3.	Au venit militari	338 348
§ 84.	Prin imigrațiile de neamuri străine s-a mărit puterea de rezistență față de romanizare	348—353
	Nota. Elemente gote ori vechi germane în limba română	349—352
§ 85.	Prin imigrațiile de persoane aparținând statului roman s-a făcut romanizarea, iar durata romanizării se arată prin inscripțiile datate	353—389
	Nota. Limba latină populară	353 389
§ 86.	Inscripțiile datate din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior	389—406
§ 87.	Timpul de când până când se găsesc inscripții în Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior	406
§ 88.	Acest timp corespunde aproximativ cu începutul și sfârșitul stăpînirii temeinice romane în provinciile respective	406—417
§ 89.	Decăderea tot mai mare a stăpînirii bizantine peste teritoriul romanizat al peninsulei balcanice cu începere dela domnia lui Iusti-	

- nianus incluziv (527-565) până la fundarea statului bulgar de a dreapta Dunării (679), cînd acea stăpînire a încetat complet . . . 417—419
- § 90. Starea romanismului în Dacia și în Moesia Inferior de de-a stînga Dunării . . . 419—427
- § 91. Starea romanismului în peninsula balcanică 427
- § 92. Nume romane de localități depe teritoriul romanizat al peninsulei balcanice, din cartea De aedificiis a lui Procopius . . . 427—437
- § 93. Nume romane de localități depe teritoriul grecizat al peninsulei balcanice, din cartea De aedificiis a lui Procopius . . . 437—438
- § 94. Nume romane de localități din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior, notate în Corpus inscriptionum latinarum III . . . 438—439
- § 95. Nume romane de localități din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior, notate în Tabula Peutingeriana și alte cîteva izvoare . . . 439—440
- § 96. Nume sigur thrace de localități în peninsula balcanică, din cartea De aedificiis a lui Procopius și din inscripții . . . 440—441
- § 97. Nume probabil thrace de localități în peninsula balcanică, din cartea De aedificiis a lui Procopius . . . 441—447
- § 98. Conștiința națională și importanța elementului thrac în imperiul roman de răsărit pe vremea lui Iustinian . . . 447—450
- § 99. Vitalitatea Thracilor în secolul VI probată prin tenacitatea cu care țineau la numele personale naționale și cu care-și păstrau limba națională . . . 450—453
- § 100. Numiri topice vechi păstrate până astăzi în Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, nordvestul Thraciei, Dacia și Moesia Inferior de de-a stînga Dunării, Pannonia Inferior . 453—462
- § 101. Cum se poate explica persistența mai mare a numelor topice în unele regiuni decît

§ 102. Nume personale romane păstrate în Dalmatia până tirziū, cîteva până astăzi . . .	462—464
§ 103. Nume personale illyre păstrate în Dalmatia până tirziū, cîteva până astăzi . . .	464
§ 104. Nume personale romane păstrate la Romîni	464—465
§ 105. Nume personale thrace și illyropannone păstrate la Romîni	465—466
§ 106. Lista după alfabet a numelor romane de localități din cartea De aedificiis a lui Procopios însemnate la §§ 92, 93	467—471
§§ 107-108. Concluzii asupra limbii latine populare dela mijlocul secolului VI trase din numele de localități ale lui Procopius	471—475
§ 109. Fenomene latinești populare în inscripțiile din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior	475—504
A. Sunete	475—487
B. Cazuri	487—497
C. Timpuri	498
D. Moduri	498
E. Gen	499
F. Prepoziții	499—500
G. Cuvinte	500—503
H. Articul	503 504
I. Sintaxă	504
§ 110. Știri despre limba romînească din secolul VI	504 508
§ 111. Deosebirea mare care există din mai multe puncte de vedere între două părți ale teritoriului romanizat din răsăritul Europei, între provincia Dalmatia de o parte și între provinciile Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior de altă parte	508 519
Capitolul VI	519 548
§ 112. Cum am procedat pentru a culege numele personale barbare din inscripții	519 524
§ 113. Nume barbare din Dalmatia	524—534
§ 114. Nume barbare din Moesia Superior	534—536
§ 115. Nume barbare din Moesia Inferior	536—539
§ 116. Nume barbare din Dacia	539—544
§ 117. Nume barbare din Pannonia Inferior	544—548

Capitolul VII	549—595
§ 118. Lista alfabetică a numelor personale barbare aflate în inscripțiile din Dalmatia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia, Pannonia Inferior	549—595
Capitolul VIII	596—607
§ 119. Cum am procedat la repartizarea după neamuri a numelor personale barbare aflate în inscripții: s-au repartizat după teritoriile neamurilor	596—597
§ 120. Iapodes	597
§ 121. Liburni	597
§ 122. Adriopes	597
§ 123. Dalmatae	597—599
§ 124. Siculotae	599
§ 125. Ardiaei	599
§ 126. Pleraei	599
§ 127. Docleatae	599
§ 128. Labeati	599
§ 129. Daorsi	599
§ 130. Naresii	599 600
§ 131. Meromenni	600
§ 132. Dardani	600
§ 133. Breuci	600
§ 134. Mazaiei	600
§ 135. Ditiones	600
§ 136. Daesititates	600
§ 137. Partini	600
§ 138. Cavii	600
§ 139. Pirustae	600—601
§ 140. Illyrii insulari	601
§ 141. Loc nehotărît al provinciei Dalmatia	601
§ 142. Scordisci	601—602
§ 143. Triballi	602
§ 144. Moesi	602
§ 145. Loc nehotărît al provinciei Moesia Inferior	602
§ 146. Daci	602—604
§ 147. Bessi	604

§ 148. Sardi	604
§ 149. Getae	604
§ 150. Crobyzi, Scythae, Sarmatae, Bastarnae, Obulensii, Oitensii	604—605
§ 151. Bastarnae, Getae, Britolagae	605
§ 152. Arabisci	605—606
§ 153. Arabisci, Boii, Taurisci	606
§ 154. Amantini	606
§ 155. Amantini, Hercuniatae	606
§ 156. Andizetii	606
§ 157. Loc nehotărît al provinciei Pannonia Inferior	606—607
Capitolul IX	607—635
§ 158. Cum am procedat pentru a forma o listă de nume personale thrace, illyropannone și celte, pe care izvoarele ni le arată că sînt într-adevăr thrace, illyropannone și celte	607—610
§ 159. Thraci	610—620
§ 160. Illyrii	620—621
§ 161. Pannoni	621—623
§ 162. Illyrii și Pannoni	623—631
§ 163. Celti	631—635
Capitolul X	635—858
§ 164. Constatarea naționalității (illyropannonă, thracă, celtă, nehotărîtă) numelor personale barbare repartizate după teritoriile neamurilor în capitolul VIII	635—637
§§ 165-167. Procentul de nume personale illyropannone, thrace, celte și nehotărîte corăspunde cu naționalitatea diferitelor teritorii, cu excepție de provincia Dacia, unde marea majoritate a numelor personale este illyropannonă, procentul numelor celte este remarcabil, iar acel al numelor thrace este mic	637—641
§ 168. Despre numele nehotărîte, pe care nu le putem constata ca illyropannone, ca thrace ori ca celte, după listele de nume dela §§ 159-163.	641—644
§ 169. Nume hotărîte ca celte după datele din lictionarul lui Holder	644

- § 170. O nouă serie de nume illyropannone și de nume thrace 644—646
- § 171. Caracterizarea limbilor illyropannonă și thracă 646—656
- § 172. Rezultatele căpătate din inscripții confirmă știrile istorice cu privire la etnografia provinciilor romanizate din răsăritul Europei 657
- §§ 173-174. Populația romanizată din răsăritul Europei se desparte din punct de vedere politic, local și etnic în două grupuri, din care s-au dezvoltat două popoare și două limbi deosebite 657—660
- § 175. Cum au procedat acei care au agitat chestiunea originii Romînilor 661—662
- § 176. Se va da mai la vale bibliografia în ordine cronologică 662
- § 177. Kekavmenos 662—663
- § 178. Kinnamos 663
- § 179. Bonfinius 663—664
- § 180. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae, Frankfurt, 1666 664—665
- § 181. Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimii Romîno-Moldovlahilor 665—666
- § 182. Iohann Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig, 1774 666—667
- § 182^a. Iosephus Benkö, Transsilvania sive magnus Transsilvaniae principatus, Vindobonae, 1778 667—668
- § 183. Franz Ioseph Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien, 1781-1782 668—675
- § 184. Gibbon, The history of the decline and fall of the roman empire, Basel, 1787 675
- § 185. Supplex libellus Valachorum Transilvaniae, cum notis historico-criticis I. C. E. civis Transsilvani, Claudiopoli (Cluj), 1791 675
- § 186. I. C. Eder, în notele dela Supplex libellus Valachorum 675 676
- § 187. I. Chr. Engel, Commentatio de expeditio-

- nibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum, Wien, 1794 676
- § 187^a. Tunusli, 'Ιστορία τῆς Βλαχίας, ἐν Βιέννῃ, 1806. 676—678
- § 188. Petru Maior, Istoriea pentru începutul Romînilor în Dacia, Buda, 1812 678
- § 189. Dimitrie Philippide, 'Ιστορία τῆς Ρουμανίας, Leipzig, 1816 678—682
- § 189^a. Dinysios Photinos, 'Ιστορία τῆς πάλαι Δακίας, ἐν Βιέννῃ, 1818 683 685
- § 190. Kopitar în Wiener Jahrbücher anul 1829. 685
- § 191. M. Cogălniceanu, Histoire de la Valachie et de la Moldavie et des Valaques transdanubiens, Berlin, 1837 685
- § 192. A. Trebonius Laurianus, Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis, Viennae, 1840. 685 686
- § 193. Paul Joseph Schafarik, Slavische Alterthümer, deutsch von Mosig von Aehrenfeld, Leipzig, 1843-1844 686
- § 194. G. Şineai, Hronica Romînilor, Iaşi, 1853-1854 686 687
- § 195. Amédée Thierry, Histoire d'Attila, Paris, 1856. 687
- § 196. Andrei Şaguna, Istoriea bisericii ortodoxe răsăritene, Sibii, 1860 687
- § 197. Fr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Rumunischen, Wien, 1862. 687—689
- § 198. W. Tomaschek, Über Brumalia und Rosalia, Wien, 1868 689—690
- § 199. Th. Mommsen, Die römischen Ackerbrüder, in Grenzboten, 1870. 690
- § 200. Robert Roesler, Romänische Studien, Leipzig, 1871 690 695
- § 201. B. P. Hasdeu, Istoriea critică a Romînilor, Bucureşti, 1875. 695—696
- § 202. Julius Jung, Roemer und Romanen in den Donauländern, Innsbruk 1877, II ed. 1887. 696
- § 203. H. I. Bidermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich. Graz. 1877 696

§ 204. Schwicker, Die Herkunft der Rumänen, în Ausland, 1877, 1878, 1879	696
§ 205. H. Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin, 1878	696
§ 206. Eudoxiu Hurmuzaki, Fragmente zur Geschichte der Rumänen, București, 1878	697
§ 207. Fr. Miklosich, Die Wanderungen der Rumunen, Wien, 1879	697
§ 208. Jos. Lad. Pič, Über die Abstammung der Rumänen, Leipzig, 1880	697—698
§ 209. W. Tomaschek, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, Wien, 1881	698—703
§ 210. Fr. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Wien, 1882	703— 704
§ 211. Paul Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche, Wien und Teschen, 1883.	704
§ 212. A. D. Xenopol, Teoria lui Roesler, Studii asupra stăruinții Romînilor în Dacia traiană, București, 1883-1885	704—740
§ 213. D. Onciul, Teoria lui Roesler, Studii asupra stăruinții Romînilor în Dacia traiană, de A. D. Xenopol. Dare de seamă critică, București, 1885	740—760
§ 214. A. D. Xenopol, Istoria Romînilor, Iași, 1888-1893.	760—764
§ 215. Radu Rosetti, Invaziunile Slavilor în peninsula balcanică și formațiunea naționalităților romîne, București, 1889	764—765
§ 216. Traugott Tamm, Über den Ursprung der Rumänen, Bonn, 1891	765
§ 217. W. Tomaschek, Die alten Thraker, Wien, 1893	765—766
§ 218. B. P. Hasdeu, Strat și substrat, București, 1893	766—768
§ 219. Aron Densușianu, Istoria limbii și literaturii romîne, Iași, 1894	768
§ 220. Ladislau Réthy, Dezlegarea chestiunii originii Romînilor, Budapesta, 1896	768
§ 221. D. Onciul, Originile principatelor romîne, București, 1899	768—770

§ 222. D. Onciul, <i>Romînii în Dacia traiană până la întemeierea principatelor</i> , București, 1902.	770
§ 223. Ovidiu Densusianu, <i>Histoire de la langue roumaine</i> , Paris, 1902	771—773
§ 224. C. Jireček, <i>Die Romanen in den Städten Dalmatiens</i> , Wien, 1902-1904	774
§ 225. Emil Fischer, <i>Die Herkunft der Rumänen</i> , Bamberg, 1904	774—781
§ 226. N. Iorga, <i>Geschichte des rumänischen Volkes</i> , Gotha, 1905.	781—804
§ 226 ^a . Ilie Bărbulescu, <i>Problemele capitale ale slavisticeî la Romîni</i> , Iași, 1906	804—824
§ 227. Ilie Gherghel, <i>Zur Frage der Urheimat der Rumänen</i> , Wien, 1910	824—830
§ 228. C. Jireček, <i>Geschichte der Serben</i> , Gotha, 1911	830
§ 229. D. Onciul, <i>Din istoria Romîniei</i> , București, 1914	830—833
§ 230. N. Iorga, <i>Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie</i> , Bucarest, 1915	833—840
§ 230 ^a . J. Peisker, <i>Die Abkunft der Rumänen</i> , Graz, 1917.	840—848
§ 231. N. Iorga, <i>Istoria Romînilor din peninsula balcanică</i> , București, 1919.	848—851
§ 232. D. Onciul, <i>Les phases du développement historique du peuple et de l'état roumains</i> , București, 1921.	851—852
§ 233. Ce spun cronicarii romîni asupra chestiunii	852—853
§ 234. Punctele care au format obiectul principal al discuției din partea scriitorilor care s-au ocupat cu chestiunea originii Romînilor și răspunsurile trase din studiul meu asupra acestor puncte	853—858
Indice	859—872
Post scriptum	872—873

GREȘELI

Numărul înseamnă pagina. Numărul precedat de r. s. înseamnă numărul rîndului paginii, începîndu-se numărătoarea de sus în jos. Numărul precedat de r. j. înseamnă numărul rîndului paginii, începîndu-se numărătoarea de jos în sus. — (linioara) înseamnă *în loc de*, astfel că x—y înseamnă *citește x în loc de y*.

Sînt două feluri de greșeli. Unele sînt provenite de acolo că literele și alte semne (cratime, linioare, punctuație, semne de citații) n-au eșit la tipar destul de lămurit ori au căzut. Pe acestea le arăt în felul acela că se tipăresc aici locurile respective clar și complet, fără nicio altă mențiune. Indreptările de acest fel sînt înșirate unele lingă altele și despărțite prin spațieri. Alte greșeli sînt însă mai grave și pe acestea le îndrept în felul acela că spun că trebuie cutat lucrul în loc de cutare altul. Indreptările de acest fel sînt înșirate unele supt altele.

4. r. j. 2. Dity- 4. r. s. 8. credatur.“ 7. r. j.
18. care 14. r. s. 2. s-au 49. r. s. 3. Vasile
49. r. j. 14. creștină.— 50. r. j. 10. *Call-* 51. r. s.
16-17. *gerusi* 52. r. j. 10-11. troesmensis 53. r. j.
12. 166-172 56. r. s. 3. *magister* 56. r. j. 14.
συμεικτους 61. r. j. 18. între 62. r. s. 15. inscrip-
țiile 63. r. s. 17. Gurgi 71. r. j. 7. întîlnia
72. r. s. 10. i-l 74. r. s. 21. s-au 75. r. s. 2. l-a
78. r. s. 1. aceia-s 81. r. s. 4. dum- 81. r. s.
21. s-a 81. r. s. 23. s-a 84. r. s. 14. Risano
86. r. s. 11. căreia 86. r. j. 14. Pissantini 86. r.
j. 14. ("Οργυσον). 87. r. j. 18. s-a 87. r. j. 12. s-au
87. r. j. 6. care-și 96. r. s. 7. le-au 98. r. s.
20. distrus-o 98. r. j. 7. i-a 99. r. s. 1. împreună
99. r. s. 4. Paulus 104. r. s. 11. războinici
105. r. s. 9. deputați 105. r. j. 19. li-a 108. r. s.
1. Cîți 108. r. s. 6. pedep- 109. r. s. 18. tonius.“
111. r. s. 19. aurul, 112. r. s. 13. despărți
112. r. j. 6. că 114. r. s. 11. 'Ενεταγή 115. r. j. 8.
s-a 116. r. s. 13. flaute 116. r. s. 16. tîrziu.“

116. r. s. 21. "Αφας 116. r. s. 22. "Αωας 116. r. j.
 7. gropile 117. r. s. 16. Tartaro 122. r. j. 1. făcut
 146. r. j. 13. toată 146. r. j. 10. regelui 148.
 r. j. 1. îngrămădesc 189. r. j. 12. întâiū 197. r. s.
 2. care 197. r. s. 17. ori 197. r. j. 18. seară
 197. r. j. 16. *intunecos* 203. r. j. 15. Nota S 45.
 209. r. s. 12. pag. 1321). 210. r. j. 3. Fragmente, 11.
 252. r. j. 15. Sozopoli 253. r. j. 10. *vălazări*
 261. r. s. 9. Tricornensii 270. r. s. 1. Odrysi 272.
 r. j. 17. Diobessi 278. r. j. 19. jafului 294. r. j. 1.
 Hababa." 308. r. j. 5. Odoacer 325. r. s. 20.).—
 362. r. s. 4. Bonn 362. r. s. 19. limbii 364. r.
 s. 1. ori 364. r. s. 12. părerii 364. r. j. 16. ori
 364. r. j. 14. ori 364. r. j. 12. ori 364. r. j. 4.
 vorbit 367. r. s. 14. 1910 367. r. j. 18. italic
 369. r. j. 16. face 370. r. s. 7. regiunii 371. r. s. 5.
 specifice 372. r. s. 2. veche 372. r. s. 11. fonologiei
 372. r. j. 4. vechii 373. r. s. 1. sunetul 373.
 r. j. 24. *hăbiat* 375. r. j. 10. corbului 376. r. s. 6-7.
 înțelesurile 383. r. s. 16. ori 444. r. s. 3. jîntița
 444. r. s. 15. caillé 445. r. s. 1. marmoreo 445. r.
 j. 6. immigrant, 450. r. j. 1. garzii 452. r. s. 1.
 greacă 454. r. s. 10. Flanona 456. r. j. 2. ori
 456. r. s. 13. Alsó-Kosály 472. r. j. 8. gotthico 472.
 r. j. 4. Romani 490. r. s. 12. Eutychete 506. r. s.
 4. τόπων, 507. r. j. 23. *retorna* 508. r. s. 3. Slavi
 511. r. s. 9. 89.— 511. r. j. 13. 419.— 517. r. j. 19.
 parte 517. r. j. 6. cît de cît 518. r. j. 24. Illyropannoni
 524. r. j. 14. 13845.— 533. r. s. 9. Karkar 533.
 r. j. 9. Krka 537. r. s. 4. Bi- 549. r. j. 2. Parti-
 nilor.— 551. r. j. 16. 54. 553. r. j. 9. crkva 555.
 r. j. 12. Bisine 570. r. j. 15. (Sarmizegetusa) 580.
 r. s. 10. Počítely 582. r. j. 19. Coreyra 598. r. s.
 2. Dasas b.— 598. r. j. 8. Nemeditus b.— 651. r. j.
 12. -i 654. r. j. 6. barāzaiti 659. r. s. 17. N. Bel-
 diceanu 665. r. j. 14. De-î 668. r. s. 2. mulți
 675. r. j. 10. 1791: 677. r. s. 6. oștiri 681. r. j.
 5. cîțiva 681. r. j. 2. riuri 681. r. j. 1. revârsa
 693. r. s. 20. romanische 693. r. j. 8. hartă 693. r.
 j. 7. resturi 707. r. j. 11. *torna* 713. r. j. 18. Vid,
 716. r. j. 19. Kîi 724. r. s. 17. *Alî'tera* 725.

r. j. 10. *Vukan* 725. r. j. 9-8. *Crestianul* 728. r. j.
 7. *Iassy* 730. r. s. 8. *torgz* 730. r. j. 2. *Valea*
 732. r. s. 12. 556: 737. r. s. 7-8. *gîndul* 744. r.
 s. 13. *Morășului* 761. r. s. 8. făptură 761. r. j. 19.
 violențele 761. r. j. 18. pădurile 777. r. s. 4. po-
 pulație 782. r. j. 15. *priceperea* 812. r. s. 13.
 (ИЕТЪРЪ) 812. r. j. 20-19. *zdravăn* 814. r. s. 1-2.
dărămă 820. r. s. 7. *bil-* 847. r. s. 13. ceialaltă,
 855. r. s. 17. *Sardiî* 872. r. s. 17. *Yürükler*

III. r. s. 6. nici—nici

XIII. r. s. 5. $\gamma' = \nu'$ *Papahagi*— $\gamma' = \nu$ *Papahagi*

XXXVII r. s. 16. *Symeon*—*Simeon*

3. r. j. 14-13. *augusta*—*augusts*

6. sus la dreapta. § 3-4 — § 3 4

10. sus la dreapta. § 4-5 — § 5

18. r. j. 3 *Numai* — *Nnmai*

22. r. j. 15. *Çakarlar* — *Cakarlar*

27. r. j. 9. *Diascuporeos* — *Diascnporeos*

28. r. s. 9-10. *Mucaporeos* — *Mucapareos*

34. r. s. 1. *precum* — *precnm*

59. r. s. 12. *monumentelor* — *monnmentelor*

60. r. j. 17. *localități* — *lecalități*

61. sus la stînga. § 28-29-30 — § 28-29, 30

64. sus la dreapta. § 31-32-33 — § 31-32, 33

68. sus la dreapta. § 35-36-37 — § 35-36, 37

76. r. s. 22. *următorul* — *urmatorul*

83. r. j. 17. *multă* — *mnlă*

85. r. s. 19. *asupra lui* — *asupraî lu*

122. r. j. 18. *putea* — *pntea*

148. r. s. 10. *Mithridates* — *Mythridates*

148. r. j. 4. *Mithridates* — *Mythridates*

150. r. s. 15. *Mesembria, la* — *Mesembria. La*

196. r. j. 13. *în Dunăre în țara* — *în Dunăre în*

200. r. j. 4. *domeniul* — *domeniîn*

211. r. s. 2. *Peneios. S. VII, Fragmente, 12.*— *Peneios.*

235. r. j. 1. *numele* — *nnmele*

254. r. s. 5. *însă* — *însă.*

324. r. j. 18. *bhers-* — *bhers-*.

327. r. j. 12. *prezent* — *prezent*

327. r. j. 8. *geografieî* — *Geografieî*

371. r. s. 23. fascicula de raze — fascicula din raze
 371. r. j. 13. individ — individ
 375. r. s. 17. pildă — plidă
 387. r. s. 8. comme si — comme si,
 388. r. j. 5. distinguent — destinguent
 401. r. j. 5. 254 : — 254 ;
 401. r. j. 3. 259-268 : — 259-268 ;
 402. r. s. 4. 96-98 : — 96-98 ;
 402. r. s. 5. 117-138 : — 117-138 ;
 415. r. j. 10. malul stîng — malul drept
 438. r. j. 6. civitas — civatas
 442. r. s. 21. Στρόγγες — Σρόγγες
 467. r. s. 13. Haemimontus — Haeminontus
 472. r. j. 1. ocupe — ocnepe
 473. r. s. 9-10. riginocastellon — reginocastellon
 475. r. s. 5. răsăritul romanizat al Europei — peninsula
 balcanică
 476. r. j. 20. Grundriss — Grudriss
 488. r. j. 1. unde — uude
 506. r. s. 6. apucat — apucut
 508. r. j. 24. Și — Şi
 511. r. s. 9. 237. — 237,
 516. r. s. 7. putea — pntea
 517. r. s. 20. tîiu — tîiu
 615. r. j. 2. C. I. L. III 14015 — 14015
 641. r. j. 9. după — depe
 666. r. j. 4. Illyri — Illiyri
 694. r. s. 3. ù — ü'
 694. r. s. 5. ü' — ù
 716. r. j. 16. Miklosich — Miclosich
 721. r. s. 21. medîia — meidîa
 728. r. j. 20-19. menţiunea — menţinnea
 736. r. j. 20. originii — orginii
 737. r. s. 7. cuceritor — cuceritor
 740. r. s. 9. descălicat — descălecat
 741. r. s. 19. localităţilor respective Unguriî li-au dat —
 Unguriî li-au dat
 755. sus la dreapta. 755 — 75
 788. r. s. 15. nu-î — uu-î
 812. r. s. 8. temniŃă — temni,ă
 833. r. s. 11. , — ;

865. r. s. 9-10. cel satem — celsatem

871. r. s. 20. emigranți — emigra-nți

Dintre aceste greșeli atrag în special atenția asupra următoarelor.

XIII. r. s. 5. $\gamma' = v'$ Papahagi — $\gamma' = v$ Papahagi

196. r. j. 13. în Dunăre în țara — în Dunăre în

211. r. s. 2. Peneios. S. VII, Fragmente, 12. — Peneios.

371. r. s. 23. fascicula de raze — fascicula diu raze

415. r. j. 10. malul stîng — malul drept

475. r. s. 5. răsăritul romanizat al Europei — peninsula balcanică

694. r. s. 3. $\acute{u}$ — $\ddot{u}'$

694. r. s. 5. $\ddot{u}'$ — $\acute{u}$

721. r. s. 21. *mediă* — *meidă*

La pagina 465 r. j. 19 după astăzi. să se adauge în formă de notă următoarele: În ce privește numele personale thrace care eventual s-ar fi păstrat la Romîni, părerea a fost emisă încă de Tomaschek, care în Die alten Thriaker II, ₂, 39, 40 compară pe thracul Tzinta cu romînul Țintea și pe thracul Zipas cu romînul Jipa.
